



Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

### **Riktlinjer för användning**

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke  
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor  
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla uphovsmärket  
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen  
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för uphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

### **Om Google boksökning**

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>



Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

### **Retningslinjer for anvendelse**

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug  
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler  
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse  
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne  
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

### **Om Google Bogsøgning**

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

















# TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMAAL OG ALMENFATTELIGE  
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

**N. NEERGAARD.**

ANDEN AARGANG.



KJØBENHAVN 1885.

**P. G. PHILIPSENS FORLAG.**

THIELES BOGTRYKKERI.

h i e n i

h i e n i

002

001 .....  
 002 .....  
 003 .....  
 004 .....  
 005 .....  
 006 .....  
 007 .....  
 008 .....  
 009 .....  
 010 .....  
 011 .....  
 012 .....  
 013 .....  
 014 .....  
 015 .....  
 016 .....  
 017 .....  
 018 .....  
 019 .....  
 020 .....  
 021 .....  
 022 .....  
 023 .....  
 024 .....  
 025 .....  
 026 .....  
 027 .....  
 028 .....  
 029 .....  
 030 .....  
 031 .....  
 032 .....  
 033 .....  
 034 .....  
 035 .....  
 036 .....  
 037 .....  
 038 .....  
 039 .....  
 040 .....  
 041 .....  
 042 .....  
 043 .....  
 044 .....  
 045 .....  
 046 .....  
 047 .....  
 048 .....  
 049 .....  
 050 .....  
 051 .....  
 052 .....  
 053 .....  
 054 .....  
 055 .....  
 056 .....  
 057 .....  
 058 .....  
 059 .....  
 060 .....  
 061 .....  
 062 .....  
 063 .....  
 064 .....  
 065 .....  
 066 .....  
 067 .....  
 068 .....  
 069 .....  
 070 .....  
 071 .....  
 072 .....  
 073 .....  
 074 .....  
 075 .....  
 076 .....  
 077 .....  
 078 .....  
 079 .....  
 080 .....  
 081 .....  
 082 .....  
 083 .....  
 084 .....  
 085 .....  
 086 .....  
 087 .....  
 088 .....  
 089 .....  
 090 .....  
 091 .....  
 092 .....  
 093 .....  
 094 .....  
 095 .....  
 096 .....  
 097 .....  
 098 .....  
 099 .....  
 100 .....

h i e n i

001 .....  
 002 .....  
 003 .....  
 004 .....  
 005 .....  
 006 .....  
 007 .....  
 008 .....  
 009 .....  
 010 .....  
 011 .....  
 012 .....  
 013 .....  
 014 .....  
 015 .....  
 016 .....  
 017 .....  
 018 .....  
 019 .....  
 020 .....  
 021 .....  
 022 .....  
 023 .....  
 024 .....  
 025 .....  
 026 .....  
 027 .....  
 028 .....  
 029 .....  
 030 .....  
 031 .....  
 032 .....  
 033 .....  
 034 .....  
 035 .....  
 036 .....  
 037 .....  
 038 .....  
 039 .....  
 040 .....  
 041 .....  
 042 .....  
 043 .....  
 044 .....  
 045 .....  
 046 .....  
 047 .....  
 048 .....  
 049 .....  
 050 .....  
 051 .....  
 052 .....  
 053 .....  
 054 .....  
 055 .....  
 056 .....  
 057 .....  
 058 .....  
 059 .....  
 060 .....  
 061 .....  
 062 .....  
 063 .....  
 064 .....  
 065 .....  
 066 .....  
 067 .....  
 068 .....  
 069 .....  
 070 .....  
 071 .....  
 072 .....  
 073 .....  
 074 .....  
 075 .....  
 076 .....  
 077 .....  
 078 .....  
 079 .....  
 080 .....  
 081 .....  
 082 .....  
 083 .....  
 084 .....  
 085 .....  
 086 .....  
 087 .....  
 088 .....  
 089 .....  
 090 .....  
 091 .....  
 092 .....  
 093 .....  
 094 .....  
 095 .....  
 096 .....  
 097 .....  
 098 .....  
 099 .....  
 100 .....



AP42  
T5

1885

## Indhold.

### Januar.

	Side.
Dr. phil. <i>G. Brandes</i> : Arne Garborg .....	1
Fru <i>Erna Juel-Hansen</i> : De tolv smaa Profeter .....	25
Kammerherre <i>C. St. A. Bille</i> : Nævninge-Retter i Nordamerika .....	31
<i>Paul Bourget</i> : Brev fra Paris .....	56
Frk. <i>Marie Pingel</i> : Prinsesse Charlotte af Wales. I .....	75
Cand. mag. <i>H. Schwanenstügel</i> : Ludvig Holberg, et Festskrift af Georg Brandes .....	98
<i>Herman Bang</i> : Teatrene. — Holbergforestillingerne .....	106

### Februar.

Kammerherre <i>C. St. A. Bille</i> : Parlamentarisme .....	117
Arkitekt <i>E. Schiødt</i> : Theophilus Hansens Tegninger .....	140
Højskoleforstander <i>V. Ullmann</i> : Johan Sverdrup og den norske Forfatningskamp. I .....	144
Cand. phil. <i>V. Stuckenberg</i> : Tre Digte .....	166
Frk. <i>Marie Pingel</i> : Prinsesse Charlotte af Wales. II .....	169
<i>E. Skram</i> : Alex. Kiellands „Fortuna“ og J. Lies „En Malstrøm“ .....	182
<i>Herman Bang</i> : Teatrene (Januar) .....	189

### Marts.

<i>K. Gjellerup</i> : Fyrstegraven .....	195
Højskoleforstander <i>V. Ullmann</i> : Johan Sverdrup og den norske Forfatningskamp. II .....	200
<i>Giosuè Carducci</i> : I en gotisk Kirke. Oversat af Dr. phil. <i>S. Schanderph</i> ..	223
Pastor <i>M. Mørk Hansen</i> : Om Sprogforholdene i de blandede Egne af Sønderjylland .....	226
Frk. <i>M. Pingel</i> : Prinsesse Charlotte af Wales. III .....	246
Cand. mag. <i>H. Schwanenstügel</i> : Ibsens „Vildanden“ og dens Opførelse paa det kgl. Teater .....	260

M766280

Frk. <i>Clara Bergsøe</i> : Magdalene Thoresen: "Fra Midnatssolens Land".....	Side. 266
<i>N. Neergaard</i> : F. Oldenburg: Statscoup.....	270

### April.

Cand. phil. <i>J. Iversen</i> : Tilgivelsens Sødme.....	275
Dr. phil. <i>G. Brandes</i> : Indtryk fra russisk Polen.....	294
Fru <i>Anne Ch. Edgren-Leffler</i> : Annie Besant.....	333
Kommunelærer <i>P. Lauridsen</i> : Brev til Hr. Pastor Mørk Hansen i Vonsild.....	352
Teatrene. Af —n (Marts).....	355

### Maj.

Fru <i>Ina Lange</i> : Smaaafk. I. Kajsa.....	357
Om en Reaktion mod den moderne Stræben efter større sexuel Sædelighed. Af Forf. til "Forholdet mellem Mand og Kvinde".....	375
Cand. theol. <i>Alfred Ipsen</i> : Folket. — Efteraarsskov.....	394
Pastor <i>Henning Jensen</i> : Er Kristendommen konservativ eller radikal?.....	398
Beregner <i>A. Andresen</i> : Hvad er et Pund?.....	418
<i>E. Skram</i> : Foraarslitteratur.....	431
Teatrene. Af —n (April).....	438

### Juni—Juli.

<i>E. Skram</i> : Nogle Meddelelser om J. P. Jacobsen.....	441
Docent <i>Jul. Lange</i> : Correggio. I.....	454
<i>Feodor Dostojevsky</i> : En Fornægtelse. Oversat af <i>Thor Lange</i> .....	476
Dr. phil. <i>G. Brandes</i> : Martin Luther om Coelibat og Ægteskab.....	482
<i>S. Kjetterup</i> : Vort Værn.....	506
Civilingeniør <i>A. Foss</i> : Hvorledes skal den danske Folkevæbning organiseres?.....	513
Figurmaler <i>Karl Madsen</i> : Kristian Zahrtmanns Leonora Christina-Billeder.....	524
Kommunelærer <i>P. Lauridsen</i> : Russerne i Midtasiens.....	544
Folketingsmand <i>J. Hansen</i> (Ølstykke): Om Brugsforeninger.....	563
<i>E. Skram</i> : Literære Bemærkninger.....	568
Teatrene. Af —n (Sæsonens Slutning).....	571

### August.

Fru <i>Ina Lange</i> : Smaaafk. II. En Martyr.....	573
Docent <i>Jul. Lange</i> : Correggio. II.....	592
<i>Leo Tolstoy</i> : I Kosakstationen. Oversat af <i>Thor Lange</i> .....	615
Folketingsmand <i>Frederik Bajer</i> : Neutralisering og Forsvar.....	617
Skolebestyrer <i>N. Juul-Hansen</i> : De russiske Fængsler og Forvisningen til Sibirien. I.....	631



## September.

<i>G. Nordensvan</i> : De unge i Sveriges Literatur. I.....	649
Prof. <i>Fr. Nielsen</i> : Frelsens Hær .....	665
Cand. mag. <i>Kr. Prytz</i> : Om Muligheden af at konstruere et Perpetuum- mobile .....	692
Svar til Dr. phil. <i>G. Brandes</i> . Af Forf. til „Forholdet mellem Mand og Kvinde“ .....	696
Et Par Ord i Anledning af <i>S. Kjetterup</i> : „Vort Værn“. Af en Kaptajn i Fodfolket .....	712
Cand. phil. <i>V. Stuckenberg</i> : Et Sommerdigt .....	719
Skolebestyrer <i>N. Juul-Hansen</i> : De russiske Fængsler og Forvisningen til Sibirien. II .....	720
Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Amalie Skram: Constance Ring .....	732

## Oktober.

<i>E. Skram</i> : Kivigtok .....	735
Prof. <i>H. Høffding</i> : Frederik Christian Sibbern. I.....	747
Frk <i>Clara Bergsøe</i> : Teaterindtryk fra sidste Parisersæson .....	774
Skolebestyrer <i>N. Juul-Hansen</i> : De russiske Fængsler og Forvisningen til Sibirien. III .....	786
<i>G. Nordensvan</i> : De unge i Sveriges Literatur. II.....	799

## November—December.

<i>Jonas Lie</i> : Carmen .....	815
<i>Alvilde Prydz</i> : Guldfuglen .....	818
<i>H. Høffding</i> : Frederik Christian Sibbern. II .....	840
Cand. phil. <i>Niels Møller</i> : Tennysons sidste Bog .....	860
Dr. med. <i>Jul. Petersen</i> : Peter Ludvig Panum .....	866
Cand. phil. <i>L. Bruun</i> : For god! .....	878
<i>Scotburne</i> : Hertha. Oversat af Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i> .....	902
Pastor <i>J. Bjerre</i> : Kristendommens Forhold til Radikalismen og Fritankeriet .....	909
Pastor <i>Henning Jensen</i> : Randbemærkninger til Pastor Bjerre .....	930
Cand. phil. <i>V. Stuckenberg</i> : Bethlehemsstjernen .....	935
<i>E. Skram</i> : Efteraarsliteratur .....	938
<i>N. Neergaard</i> : G. Brandes' „Berlin“ .....	950
<i>Herman Bang</i> : Teatrene (Efteraarssæsonen) .....	956



## Arne Garborg.

---

Han bruger, naar han skriver, med Forkærlighed Ordet *intens*; det maler hans Væsen. Der er noget anspændt, noget som anvender fuld Kraft, i alt hvad han foretager sig. Han er af Temperament en Polemiker, som tror — og i vekslende Former: forfægtende, forsvarende, angribende, fortællende, malende, skæmtende fremtræder han som en Forkynder og en Revser. Han har allerede en Udvikling bag sig og staar nu ikke blot som en Forfatter, men som en Mand, noget, der i den norske Bogverden ikke i den Grad er en Abnormitet som i enkelte andre. Han er ævnestærk — en dialektisk Tænkter med Bondeblod og Kunstnerblod i sine Aarer — og ævnerig; ti foruden at være en Kritiker, hvis Væsen er Lidenskab for Klarhed, og hvis Stil er stridbar Logik, er han tillige en sand Poet, den grundige Kender af en lille Kreds af Menneskesjæle, som fremavles af Forholdene i hans Hjem, og han har baade levende Farver og en fin, godt dølgende og kraftigt virkende Ironi til sin Raadighed, naar han vil skildre. Hans Kunst er Karakterkunst og har hidtil haft sin Styrke deri.

### I.

Medens Alexander Kielland, der er et Par Aar ældre end Garborg, som Skribent ganske bærer Præget af den højere Borgerstand i Norge, fra hvilken han er udgaaet, og som han med Virtuositet formaar at gengive, staar Arne Garborg som Repræsentant for det, Gambetta kaldte de nye Lag. Han er den fattige Bondes Søn, der efterhaanden har erobret hele Tidens mest fremskredne Kultur og nu findes i første Linje som sin egen

Stands mest fremragende Opdrager i Norge og samtidig som en af Hovedstadens betydeligste Aander, en dygtig Taler og endnu dygtigere Debattant i Studenterverdenen og Pressen, særlig oplagt til Kamp for moderne Synsmaader mod Teologien, paa en Gang Digter paa Landsmaalet og Kritiker paa det almindelige Sprog.

Arne Garborg fødtes den 25de Januar 1851 paa Jæderen, en tre-fire Mil fra Stavanger. Det Landskab, hvori han kom til Verden, er et af de vildeste og ufrugtbarste Kystlandskaber i Norden, en sand Illustration til Dantes Helvede; Livet har tidligt vist ham sit barske Ansigt.

Han gennemgik Seminarie- og Skolemester-Stadierne, optraadte første Gang i 1870 med et dundrende Digt i en Provisionsavis mod Preusserne og Bismarck — han holdt paa Napoleon III —, forsøgte sig i 1871—73 som Udgiver af et Par Smaablade i sin Provins — det ene var en Slags Skoleblad — og kom saa i Februar 1873 til Christiania, hvor han skrev forskelligt i forskellige Aviser og i August 1875 blev Student med Udmærkelse.

Ved denne Tid havde han, paavirket af de danske Romantikere og af de norske Nutidsdigteres romantiske Ungdomsværker, gennemgaaet en ganske *intens* romantisk Udvikling, der var endt normalt i fuldstændig Opløsning, Tro paa ingenting, Refleksions-syge, Æstetiseren, reaktionære Sværmerier, en Tilstand, som Garborg nu kun med Væmmelse tænker tilbage paa. Saa kom han under Paavirkning af Kierkegaardianisme og anden Teologi og troede at finde sin Frelse i, hvad man den Gang kaldte »en etisk-kristelig Livsanskuelse«, skønt han ikke kunde tro paa Dogmerne, det vil sige, han troede dem og troede dem ikke paa én Gang, var hvad man den Gang kaldte *Tvivler*. I et Par Aar arbejdede han paa at døde Tvivlene; egentlig lykkedes det ham ikke, men han hidsede sig alligevel op til en vis snart hed snart kold kristelig Fanatisme. Saaledes forfattede han i December 1876 til *Aftenbladet* nogle store og ret velskrevne Artikler, i hvilke han hævdede det som Ret ja Pligt for Christiania Universitets Professor-Kollegium at nægte en dansk Doktor, der var Forfatter af fritænkernes Skrifter, Tilladelse til at betræde et af Universitetets Katedre som Taler.

I disse Aar (1775—77) skrev han mest om Teologi og Maalstræv, arbejdede sig tilbage igen til sin første Ungdoms politiske Demokratisme, og da han samtidigt læste den netop i hine Aar her i Norden frembrydende moderne Literatur, følte han

sit allerede vaklende religiøse Standpunkt undergraves. Snart kom det til et Omslag i hans aandelige Liv. I Aarene 1877—82 udgav han paa Landsmaalet Bladet *Fedraheimen*. Det begyndte »paa kristelig Grund«; da denne Grund tog til at svigte, blev det religiøst neutralt, og endelig gav nogle Artikler i 1879 med Titlen *Censur* (i Anledning af det fuldstændigt molboagtige Skraal over et fra Berlin til det norske Dagblad sendt Referat af en vis Hellenbachs Skrift) Bladet Ord for at være fritænkensk. Men da havde allerede Garborg forfattet sin første Fortælling *Ein Fritenkjar*, der udkom særskilt 1881.

Hans første store Skrift er en Bog om Maalstrævet fra 1877 med den lange Titel: *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse. Et Forsøg paa en omfattende Redegørelse, formet som polemiske Sendebreve til Modstræverne*. Den er skreven med en meget »intens« Entusiasme. Den afviser med Overlegenhed og Fægtedygtighed en hel Del taabelige eller bornerte Indvendinger mod den norske Maalbevægelse, lader imidlertid en og anden mere grundet og mindre fordomsfuld Tvivl uberørt. Ingen Fornuftig vil bestride Maalvennernes Ret til at skrive, som de lyster, især hvis de derved indvinde et helt nyt Opland af Læsere, som kun med Møje fatte Bysproget. Dersom derimod Bonden i Virkeligheden fatter dette fuldt saa godt som det dog altid kuptigt lavede Dialekemaal, er Foretagendet øjensynlig mindre praktisk, ligesom rimeligvis mindre fremtidsrigt. Ganske uden Bekymring vilde man heller ikke kunne se vort i Forvejen saa lille Bogrige yderligere indskrænket ved højtbegavede Forfatteres Overgang til Maalet. Foreløbig maa man haabe, at de bedste Maalstrævere, som Garborg selv, ikke blot ville benytte snart det ene Sprog snart det andet alt efter det Publikum, de henvende sig til, men skrive paa begge Sprog samtidigt.

Med megen Styrke gør Garborg i hint sit første Skrift gældende, at det saakaldte *norske* Sprog og den saakaldte Fælleslitteratur i Virkeligheden er dansk Sprog og dansk Literatur. Selv den nyeste Udvikling af den norske Poesi har efter hans Opfattelse ingen Forandring gjort heri. Bjørnson blev ikke Norges Holberg, ∴ Genføderen af sit Lands Sprog og Nationalitet, han blev blot dets Runeberg, ∴ han opdagede Landets folkelige Rigdom og viste den frem for Verden i en skøn Form, men ikke i den sande, den oprindelige Form. Paa Spørgsmaalet, om dette



er saaledes at forstaa, at Bjørnson ligefrem er en dansk Digter, svarer Garborg: Bjørnson er norsk, om man vil; men han er norsk i samme Forstand, i hvilken Steen Blicher er jysk; med andre Ord: hvis man i Almindelighed ved *norsk* forstaaer noget *nationalt*, sideordnet med dansk og engelsk f. Eks., saa er Normændenes Literatur ikke norsk; hvis man derimod ved Ordet forstaaer noget *provinsielt*, sideordnet med f. Eks. jysk og skotsk (Walter Scott), saa kan Ordet *norsk* bruges om den. At han heri har Ret, turde være utvivlsomt, ligegyldigt om man af denne Forudsætning vil uddrage samme Slutning som han eller ikke.

Hvor lidet populær Garborgs Tankegang allerede i hin Tid var hos de herskende Klasser i Norge, viste sig i, at han nødtes til at forære denne sin første større Bog til en ubekendt Bogtrykker i Bergen, da ingen Forlægger i Christiania vilde tage den. Maalsagen var i hin Tid noget, som kun fandtes paa Oppositionens Program; man var den Gang Maalmand, som man senere var Venstremand eller Fritænker, for at udtrykke sit Hjærtelag for det menige Folk og sin Afsky for Dannelsesfilisteriet med dets Hovmod og Hykleri.

Dog fra Fritænkeriet og al dets Gerning var Garborg endnu da meget fjærn. I Overensstemmelse med den traditionelle Formel betragtede han den officielle Videnskabelighed som den upartiske og tendensfrie, den frifarvede derimod som personlig og tendentiøs. Han skrev netop samtidig: »Vantroen er en Livsretning, en Personlighedstendens i Tiden, og mange Lærde ligge under for den, men den bliver ikke derved *videnskabelig* . . . . . i samme Øjeblik som Videnskabsmanden glemmer, at Videnskaben er det objektive, saa snart han i sin Fremstilling af Videnskaben lader sin personlige Livsbetragtning stikke frem som Tendens og undlader, lidenskabsløst og objektivt, at fremstille Problemerne i fuld Belysning fra alle Sider, og give sine Tilhørere Adgang til at øve fri og selvstændig Kritik; saa synder han imod Videnskabens Aand, saa ophører han at være Videnskabsmand og forvandler sig til Prædikant og Agitator . . . man kan da ganske vist, som Dagbladet glæder sig ved, ikke naa ham juridisk, fordi hans Fejl ikke er af juridisk Art: men *moralsk* er han dømt.« (»Dr. G. Brandes.« II).

Nu fulgte med kun et Aars Mellemlum den mærkelige Fortælling *Ein Fritenkjar*, Garborgs første store digteriske Forsøg, en Novelle, som i Grunden er rent lyrisk, hans sent vakte Ungdoms

Lyrisk. Det er et Smerteskrig, en Klagesang, som ved Oprigtigheden og Styrken af sin Patos røber, hvor meget af en ægte Digter Garborg er. Ti enhver, som læser denne Fortælling, der skildrer Fritænkerens Liv i Norge som en Lidelseshistorie, et gennemført Martyrium, maa faa det Indtryk, at der ligger mangeaarige, bitre Erfaringer bag ved, alt er saa følt, saa »oplevet«, — og saa var der dog kun gaaet et Aar, siden denne Paulus var en Saul.

Allerede Titlen og end mere Bogens angribende og anklagende Karakter slog de norske Boghandlere med Forfærdelse, Garborg maatte udgive den paa eget Forlag. Det var ogsaa Synd at sige, at Tendensen her er dulgt. Den gør sig saa spændt og kraftigt gældende, at Karaktererne her i Grunden langt mindre end Udfaldene i de vittige Repliker vække den kræsnere Læsers Interesse.

Den unge Fritænker Eystein Hauk har været ubesindig nok til at forelske sig i Præstedatteren Ragna Vangen og agter at fri. Hans Ven Breide, der gør Tjeneste som en Art Chorus i Bogen, raader ham til, hvis han ikke kan komme over denne Kærlighed paa anden Maade, uden videre at skyde sig en Pistolkugle for Panden:

»Du finder Vilkaarene strænge? — Godt! Naar du kan være saa gal, at falde paa at forelske dig i en kongelig norsk Præstedatter, du, som vil være en Fremskridtsmand og det en hæl, — saa kan du ikke vente andre . . . . . En Mand i dette Land, som ikke har den rette Tro, maa finde sig i at være hjemløs. Han er udstødt af Samfundet og har ikke Ret til at drage nogen med sig. Men at gifte sig med en Præstedatter, — det er at drage hele det trangsynede Samfunds Had og Hidsighed og Forkætring og Inkquisition lige ind i sin egen Stue. Det er at gøre hele sit Liv til en eneste skærende Misklang . . . . . Omvende hende? Stakkels Gut! Du kan lære en So at gaa paa to og en Bjørn at danse Halling; men lære et norsk Kvindfolk at tænke, det la'r du være. Vort kære Samfund har sørget derfor. Vore Kvindfolk forstaaer sig ikke mere paa Logik, end Krabberne gør. . . Deres Vid er lige saa underligt som de Chignon'er, de gaar med, og deres Tanker er som en tysk Polka. Den Mand, der kan faa sin Kone til at forstaa, at to og to er fire, han er en Mester; men længer naar han aldrig. Mindst med en Præstedatter.«

Eystein er imidlertid vis nok paa, at Ragna er af anden Art end alle andre Kvinder; Vanskeligheden for ham er at faa den gamle Præst til at give ham hende: »Den, som bare kunde lyve!« Til sidst er han rede til at skrive den gamle til i den allerkristeligste Tone. Hans Ræsonnement er det, at den, som lever i en Daarekiste, maa bruge de Midler, som frembyde sig, at naar én Mand staar mod hundrede tusende, saa har han Ret til at bruge Krigslist, og saa spørger han med Bitterhed sig selv, hvorfor han mere end andre Teologer har givet sig ind paa at tænke. Hvad skulde det til! Havde han nu været en sædvanlig teologisk Kandidat, saa havde han haft sin Livslykke sikret. Hvad det gjaldt om var jo desuden blot at være sikker i sin Sag, og det blev jo enhver, der helt kastede sig ind i en Tankekreds. Der var ingen Teolog, som savnede Tankens Frihed. Saa snart en først var kommen ind i den Troldring, saa fandt han sig vel der og forekom sig selv at tænke forskrækkeligt frit; det var ligesom med de bjærgtagne; naar de drikker af Troldhornet, saa føler de ingen Længsel mere efter Luft og Lys . . . og saa gifter de sig og røger Tobak og er glade.

Men da det kommer til Stykket, kan han hverken lyve eller komme ind i Troldringen; derimod tyr han i sin Fortvivlelse til Nattesvireri, til Adspredelser og Kvinde-Venskab.

Her forekommer to smaa Episoder, der mere end noget andet røber den vordende Kunstner i Garborg. Der er her en ualmindelig Farve og Humor i Skildringen. Den første af de to Kvinder, Eystein kommer i Venskabsforhold til, er en gift Kone, køn og ufin, hvis Mand er paa Rejser. Fru Rosalie elsker ham paa sin Vis og siger ham det en skøn Aftenstund med Armene om hans Hals. Men i samme Aandedræt giver hun sig til at præke for ham. Hun kan ikke forstaa, at han kan være Fri-tænker; hun har længe tænkt paa at bede ham sanse sig og tænke sig om, ti den Vej, han nu gaar ad, fører ikke til noget godt Sted. Den, som tror, kan vel ogsaa synde, des værre! men den værste Synd er Vantro o. s. v. Fru Rosalie afløses af Frøken Milla, en ung lattermild Dame, barnlig og skyldfri, der vil til Teatret. Men efter nogen Tids Forløb skifter ogsaa dette Venskab Karakter og antager for Frøkenens Vedkommende nærmest Karakteren af en Forretning. En Dag maa han tilmed af sin Veninde høre, at naar hun tager sig det saa let med disse Ting, saa er det i Tillid til hans Livsanskuelse. Hun mener at

kunne være tryk for Straf, naar der ingen Vorherre er, og der er ingen Vorherre, naar en Mand som Eystein ikke tror paa ham. Men nu er Tvivlen vaagnet i hende, om han ikke muligvis alligevel er til, og hun trænger hver Dag paany til Trøst for at kunne synde sorgfrit.

Men Eystein kan ikke glemme Ragna. En Dag, da han i sit dybe Mismod paa ny er tyet ind i en Kirke, staar det paa én Gang for ham som uendelig skønt at rive hendes fine Tanke og rene varme Sjæl ud af dette store Dødningehjem, Kirken. Hvad vil Folk her? Søge Trøst for deres Sorger og Synder. Det vil sige, de har ikke Mod til simpelt at se Livets Alvor i Øjet. De prøver paa at bedøve sig i hellig Bønne-Svir, prøver at glemme deres Sjælesaar i en Rus af Salmesang og himmelske Drømme. »Var det ikke den samme Umandighed og Blødgathed, der havde drevet ham selv ud paa Sværm og Svir. Denne Tanke slog ham som en stærk Lysglans. Alt dette, som Folk havde fundet paa til Hjælp mod tunge Tanker, fra Opium til Andagt, fra Rangel til Religion, steg i dette Lys frem som en eneste lang Række af fejge Rømningsforsøg bort fra Livets Sandhed.« Han ser paa Kirkegængernes ludende Hoveder og de forekomme ham som syge Folk, der have givet sig Signekællinger i Vold. Det er besluttet, han vil frelse Ragna.

Han vinder hendes Kærlighed og er salig. Hun er ham mere værd end al Verdens Tanker. Han føler sig i sin Elskov knyttet til det evige. »Det var Kvinden, som har Livsens forunderlige Lødom, den store Livsgaade, Ophavet til al Glæde og al Sorg . . . Kvinden var Kærlighed, og Kærligheden var Gud, men Gud var Sandheden og Livet.« Forgæves spørger Breide ham, om han aldrig har hørt, at Huldren har Hale; om han ikke kan tænke sig, at det Kvindfolk, han nu forguder, om et halvt Aar vil synes ham en Gaas, om han ikke indser, at han ved Ægteskabet med tusind Reb surrer sig fast til den gamle, raadne Samfundsmaskine, der vil rive og slide i ham med sine Tænder. — Er dette Daarskab, saa vil han være en Daare; han elsker, elskes og holder Bryllup.

Men hans Lykke er kort. Der er saa lidt, der forener, og saa meget, der skiller hende og ham. De se forskelligt paa alt; de føle sig fremmede over for hinanden; han fortier sine Meninger eller gør halve Indrømmelser, men naar hun forstaar ham, føler hun nærmest Rædsel; han er gaaet ind i Ægteskabet med

den hemmelige Tanke at vinde hende for sin Anskuelse, hun med den, at vinde ham for sin Tro, og det mislykkes for begge. Den Dreng, Ragna føder, forener først, skiller saa. Spørgsmaalet om hans Daab og hans Optugtelse, der efter nogen Kamp afgøres til Fordel for Ragna, henkaster Eystein i alle de Stemninger, Shelley i sin Tid i en lignende Anledning gennemled. Fortællingen synes her næsten bygget over de Digte, Shelley skrev i Harmen over at se sin Søn sig fraranet.

Katastrofen fremkaldes ved Eysteins journalistiske Virksomhed. Han er som Skribent sandhedskærlig og vidtgaende, men paa Grund af sine personlige Forhold anonym. Den samme Svaghed og af Skaansomhed betingede Halvhed, der har faaet ham til at dække saa meget som muligt af sine Meninger til over for sin Fader Provsten og sin Svigerfader Præsten, og som har faaet ham til i sit Ægteskab Skridt for Skridt at vige tilbage for Ragnas Ønsker, har ladet ham optræde som *navnløs* Oppositionspolitiker i fritænkerisk Retning. En Kapellan, der altid har misundt og hadet ham, den traditionelle gejstlige Skurk, bryder hans Anonymitet og bringer derved alle hans Forhold i Hjemmet til at briste. Hans Fader forfærdes over ham og betragter ham som Antikristen, Ragnas syge Fader opfordrer hende til at vende tilbage til Fædrenehjemmet, og hun følger rystet Opfordringen; selv den Redaktør, i hvis Blad Eystein har skrevet og som fornemmer den almindelige Uvilje imod ham, afskediger ham med det Raad, at rejse til Ulandet paa nogen Tid.

Han forlader Norge og nedsætter sig i Paris, skriver »paa ulasteligt Fransk« en Roman, der møder Velvilje hos Kritiken, ernærer sig som Korrespondent til engelske og tyske Aviser, og forbliver, da han fire Aar efter erfarer Ragnas Død, bosat i Ulandet paa Livstid. Dette hele korte Afsnit er blot lavet, har som venteligt var hos en Forfatter, der aldrig har været udenfor sit Land, intet af det oplevedes Friskhed. Saa følger da ogsaa umiddelbart Eysteins Hjemvenden til Norge som Olding, hvor han genfinder sine kæres Grave og erfarer, at hans Søn er bleven Præst. Hans Liv er spildt; hans Livsglæde og Livsarbejde er ødelagt og hans Søn helt bunden til den Magt, i Strid med hvilken Faderen laa under. Han spørger sig selv, om Ulykken er den, at han har været for stiv og doktrinær eller omvendt den, at han ikke fra først af var fuldstændigt ærlig og hensynsløs — og han svarer sig, at kun store Samfund skabe hele



Mænd. Han genser Sønnen og føler samme Skillemur mellem ham og sig som tilforn mellem sig og Ragna. Smerten dræber ham, og Sønnen holder en haard, fordømmende Tale ved Faderens Grav.

Med denne Mislyd, til hvilken alting stiler, har Forfatteren villet slutte.

I sin Egenskab af Tendens- og Læredigt har Bogen for Karakterernes Vedkommende store Svagheder. De staa blege og ædle, svage og abstrakte. Det har været Forfatteren mere om at gøre at levere et Indlæg i den aandelige Strid end at frembringe et Digtværk, som havde sit Liv og sin Interesse ved sig selv alene. Bogen fængsler mest, hvor den er personligst, hvor man direkte føler Forfatterens Livserfaring gennem det sagte. Han lægger her et ægte Frisind for Dagen, som hos en Bladudgiver og politisk Partimand er sjældent, og som han heller ikke siden hen har fornægtet.

Der er, hvor Hauk vil være Journalist, en Samtale mellem Fader og Søn om Bladskriveriet, som er sund. Paa den gamles nedsættende Ytringer om Professionen svarer Sønnen med Indrømmen og Hævden. Han indrømmer gjerne, at Mængden af Bladfolket er baade luvslidt og træt, uden Tro paa Folket og uden Tro paa sig selv, bunden til Kærren, de drager, og til Partiet; men naar én har en Tanke og vil arbejde for den — saa bliver han ikke Bisp — hvad skal han da gøre andet end stride for den som Journalist. Vel læse de fleste Bladet saaledes, at de lægge det bort uden at være blevne klogere deraf, men man faar de bedste med sig og de andre indsuge Tankerne uden ret at vide af det og komme saa efter med Tiden.

Der findes ogsaa, hvor Hauk er bleven liberal Politiker, et Replikskifte mellem Fader og Søn om de liberale, som røber Modenhed og Kækhed. Ogsaa her hævder Sønnen gennem Indrømmelser sit Standpunkt: »Du er haard mod vor Frihedsflok, men, kære Faer, du maa tro, at du ikke lærer mig noget nyt om den. Jeg kender den . . . . Den er for sit Flertals Vedkommende en sammenløben Flok af al Slags, som véd lidet og intet vil, men som er kommen paa Kant med det gamle . . . . Der er Malkontenter, Drømmere, fuskende Fiskere efter Folkegunst, som tro, at det at opponere er at være *selvstændig* . . . Jeg véd alt dette, Fa'r! — Ja jeg véd mere. Jeg véd, at vi i Virkeligheden ikke have nogen frisindet Fylking . . . . og at de

fleste af dem, der ærligt anse sig for Frihedsmænd, i Grunden er saa gode Bagstrævere som nogen kan ønske. Tag hele den Flok, som kalder sig liberal; giv den Magten — og den vil ikke reformere en kongelig Hestestald en Gang, mindre reformere Samfundet. Men han slutter modigt og rigtigt, at naar der ikke findes nogen virkelig Frihedsflok i Landet, saa er der des mere Grund til at arbejde en op. Og dette turde være den melankolske Novelles bedste Moral.

Paa dette Punkt ligger Garborgs Styrke og Garborgs Tro. Han er forud, langt forud for den frisindede Gruppes almindelige flade Optimister, idet han vel véd, hvilke dybe Brøst det, der i Norden kalder sig Frisindethed, lider af og endnu længe vil lammes ved. Han har ret vel sét, at den afgørende Modsætning ikke er den, der bestandig stilles til Skue, den mellem Tilliden til Flertallet og Frygten for Flertallet, men den endnu paa alle Maader tilbagetrængte, tilhyllede, overplastrede og bortløjede Modsætning, frisindet eller kirkelig. Alligevel har han ikke deraf ladet sig narre bort fra Folkepartiets Lejr. Han deler ikke Kierkegaards eller Ibsens Afsky for *den liberale Majoritet*. Tvært imod. Han har indset, at hvis Samfundets bedste og ypperste have Ret, saa vil dette sige, at deres Tanker skulle sejre; men sejre ville de jo kun derved, at de efterhaanden vinde Flertallet for sig. De fremmeligste kunne da umuligt bekæmpe Flertallet principielt, siden de selv appellere til Fremtidens Flertal. Derfor har heller ikke det stærke Indtryk af saakaldte frisindede Føreres Uvidenhed og Forfængelighed eller af det liberale Tilhængs indgroede Konservatisme kunnet bringe ham til at forlade det frisindede Parti. Han vil ikke opgive, men reformere det. Han vil stræbe hen til at erstatte den gamle Form for Partidannelse med frie Mænds frie Sammenslutning til Opnaelse af fælles Formaal.

Og han fortsætter derfor ogsaa Kampen efter at den i Norge tilsyneladende er endt med Sejr. Han véd, at Kernen i det politiske ikke er politisk, men religiøs og social, at det er Oplysning og ikke Overtroens nødtvungne Tolereren af Sandheden, som det gælder om at opnaa. Derfor har han (ligesom Bjørnson) ikke skaanet sig for eller holdt sig for god til en Forsvars- og Angrebs-Krig mod Teologerne, som i Danmark for Tiden kun føres indirekte. Hans to store Afhandlinger om Heuchs *Vantroens Væsen* og om Petersens *Skabelsen* turde være noget af

det bedste, Norden har frembragt af antiteologisk Polemik. Der lader sig efter Sagens Natur paa dette Omraade ikke sige noget nyt, og dette holder i Reglen Aander, som ere optagne af interessantere Sysselsættelser, borte fra dette Felt. Men hvad der er muligt, det er det, Garborg har gjort, at give de fra Pierre Bayles Tid til vore Dage gentagne og omformede Tanker en ny lakonisk fyndig Form. Man læse f. Eks. disse Sætninger: »Gud straffer sig selv for Menneskenes Synder, ofrer sig selv til sig selv for at forsones sig. Derefter betragtes Menneskene — ved Hjælp af et Par meget juridiske Transportationer — som syndefrie, og kan blive frelst — under visse Betingelser. Menneskene har saaledes forsonet Gud, ikke blot uden nogen sin Fortjæneste, men endog uden at vide om det; ja hvad der er det mærkeligste af alt: Menneskene har sonet Guds Retfærdigheds Vrede over Synden ved en ny Synd, som formentlig er større end alle de andre tilsammen, ved en Synd, som i Følge Jesu Ord paa Korsel selv i højeste Grad trængte til Tilgivelse —: ved den rædselsfulde Handling at dræbe Gud«.

Man maa ikke blot være i stræng Forstand folkeligt anlagt for i vore Dage at ville føre den Art Kamp imod Folketroens Teologi, men man maa være forholdsvis ny i sit religiøse Frisind. Den mere aristokratisk anlagte Natur vil holde sig tilbage ud fra en Tvivl om Nyttens af med Forstandens Vaaben at bekæmpe hvad der søger sin Styrke i at være over al Forstand og hvad der grunder i ganske andre Sfærer end Forstandens. Den i den moderne Livsanskuelse indlevede Aand vil ikke gjerne udtale sig offentligt, hvor den ikke gennem Udtalelsen udvikler og beriger sig selv. Arne Garborg derimod er som Politiker tilstrækkeligt Demokrat til bestandig at have den rationalistisk anlagte norske Menigmands aandelige Vækkelse for Øje, og han er som nyomvendt Fritænkter frisk og uforsøgt nok til at føle sin Aand udvikle ny Kraft og ny Smidighed under denne Brydekamp med Dogmetroen. Derfor er han som Polemiker i Øjeblikket i Norge maaské, lige saa fuldt som Hjalmar Strömer i Sverig en Situationens Mand.

## II.

Sin tredje store Bog, Romanen *Bondestudentar* forærede Garborg til en Boghandler i Bergen, da der ikke lod sig finde

nogen Forlægger i Christiania. »Bondestudentar« gør Epoke i hans Forfattervirksomhed, røber en stor og afgjort Ævne hos ham som Digter. Det er en tung, rig Bog, skærende sand i sin Karaktertegnning, utvetydig i sit Formaal, som er det at ægge de norske Bønder til Mod og Manddom ved at gennempiske deres Usoliditet og Uselvstændighed. I sit Grundanlæg kan den kaldes statsøkonomisk, for saa vidt som den drejer sig om det økonomiske Grundlag for Norges højere Kultur; men jævnere kan man sige saaledes: Dette er den dybe, alvorlige Bog om Norges Fattigdom, dens Aarsag, dens Væsen og dens Følger med Hensyn til Karakterernes Forkrøbling og den aandelige Forsumpnings Herredømme.

Det norske Samfund er spaltet, og spaltet dybere og anderledes end det danske i to adskilte Klasser: Bondestand og Embedsklasse. Imellem dem strækker Kulturkløften sig gabende og bred. Der gives en Bonde, som officielt besynges, det er Odelsbonden, som nutildags er paa Vej til at blive Myte. Den virkelige Bonde, det er den, hvis Gaard er pantsat til Hypotekbanken og som ikke længer ejer den Jord, han sidder paa, men arbejder som en Træl for Banken, o: Pengemanden. Hvorfor som en Træl? Fordi han ikke arbejder med Lyst; ti han hader Arbejdet, og det at være Embedsmand, at leve trygt og godt og uproduktivt, er hans Ideal af Eksistens. Det fineste synes ham det, at leve af de Skillinger, de andre skrabe sammen til en, og saa bestandig at fordre højere Løn. Det er, siger Bogen, Følgen, fordi en sørgelig Fortidshistorie har medført, at dette Land, der burde være en Arbejdsstat efter schweizisk eller belgisk Mønster, er blevet en Kancelli- eller Literatur-Stat efter tysk. Bonden ser, at naar en fattig Dreng vil læse til Præst, saa gribes han under Armene ovenfra og hjælpes frem, men gør én en nyttig Opfindelse, lades han i Stikken; ti det betragtes baade for Staten og den private som fint at faa sin Industri fra Udlandet. I Norges Fattigdom er Landet selv Skyld. Finland udfører Korn, Kød, Vildt og andet i Mængde, hvad udfører Norge? Emigranter. Schweiz har sin Industri, som sender sine Varer Verden rundt. Hvad fabrikerer Norge? Brændevin og Øl. — Bønderne skove vildt og blindt uden Tanke for, at de øde Landets Kapital. De store Næringsveje, Skibsfart og Fiskeri, hvori Kystbefolkningen sætter alle sine Sparepenge, ere efter deres Natur det rene Lotterispil; de ødelægge al Viljeskraft i Folket, lære det at haabe og stole paa Slumpelykken.

Denne økonomiske Vildmandsagtighed fremmes ved Religionen, der lærer Folket, at det skal lide paa Vorherre og ikke sørge for i Morgen, og Folket har indsuget Lærdommen, saa længe til det er blevet et Folk af letsindige Fantaster. Bonden gaar og slider for at holde Livet i sig, men længere kommer han ikke. Kan Gud ikke lade ham finde en Guldklump paa sin Mark en skøn Dag?

Bogen begynder med Afsyngelsen af et Salmeverv i en fattig Bondehytte Mandag Morgen. Dets sidste Linjer lyde:

Ti Gud giver sine baade Klæder og Fød',  
Naar de monne sødelig so—ove.

Den lille Daniel, Bondesønnen, kan ikke ret fatte, at han lige efter dette drives ud paa Arbejde. Han faar Lærerens Forklaring, at Arbejdet er Straf for Syndefaldet, og forstaar paa sin Vis dette saaledes, at Haandarbejdet er Straf og Vanære, men at derimod de fines Arbejde, Stormandsarbejdet, giver Ære og gode Dage, og for Drengens Øjne højner der sig over hans og hans Liges lavtliggende Liv som et straalende Taarn af Magt og Glans, som bygger sig op i Landet fra Lensmand og Skolemester gennem Præst og Foged og Amtmand lige op til Kongen selv. Hvem der fik være inden for! Blot at se disse Kongens Tjænere er jo en Ære og en Ydmygelse.

Allerede det første Indtryk af Præstegaarden er afgørende: »Der var saa rent og hvidt, at man skulde tro, de vaskede Gulvet hver Dag; og Stole og Borde var gjorte af Træ, der blinkede, og der var Blomster i Vinduerne, fagre som i Paradis, og Gardiner saa lette og hvide som Aftenskyer paa Himmelen, og paa Væggen var der et Billede, som slet ikke lignede den Jomfru Maria og den Kejser Nicolaus, som hang hjemme o. s. v.«, nej, han maa ud af Trældommen og Træskoene og Vadmelbukserne med Skindlapper for og bag, ud af den lave, mørke Bondestue og bort fra disse Bønder, som sidder der og snakker deres stygge Sprog i en kvælende Luft; men først og sidst han maa bort fra Arbejdet!

Adgangen til en højere Dannelse aabner sig for ham. Der er Kapellänen Hirsch, som tror paa Bonden og véd at det er ham, som drømmer de Tanker, der skal rejse det nye Norge — han tager sig paa at lære Daniel at kende og elske *Aand*. Han véd, at hvad der nu ene kan frelse Landet, det er Manden



med den naturstærke Gave til at tro, og den har Bonden. Han lærer Daniel at holde af Huldrefolket. Uden det er der ingen Poesi i Livet. Rationalisterne have gjort hvad de kunde til at ødelægge Huldretroen, men tager man Huldren bort, er der ikke andet i Verden end Muld og Stene. Med Latinen gaar det smaat; men det er netop godt, at det romerske Væsen ikke bider paa den naturfriske Bondedreng; derimod lærer Hirsch ham til Gavns *at drømme*; ti ingen bliver en Mand, som ikke har drømt i sin Ungdom. Undertiden kan Daniel slet ikke læse for bare Drømme.

Han trives ikke mere hjemme. Blot den dumpe Luft i Bondestuen er ham en Gru, og Faderen bliver rasende, da Daniel en kold Foraarsdag vil slaa Vinduet op; at faa frisk Luft er for den gamle »at faa Ruskvejret ind«. Alligevel gør Faderen alt for at Sønnen kan blive Student og Præst; men han og Familien gaar til Grunde derved. Faderen maa laane Penge, kommer i Pengeforlegenhed, vil op i Højde med Sønnen, af hvem han begynder at føle sig stolt, sætter sig i nye Udgifter, slaar sig til Drik og dør i Armod.

Daniel kommer til Christiania, der forekommer ham som det nye Jerusalem med Huse som Salomons Tempel og Træer som Cedrene paa Libanon, antager ny Dragt, nyt Navn, er blændet af den formentlige Herlighed, afhængig i sin Pungenød, uselvstændig i alle sine Meninger, usikker og middelmaadig i et og alt. Han kommer i Skole, saa paa gamle Heltbergs Studentersfabrik (Ibsens, Bjørnsons, Vinjes og Lies Opdragelsesanstalt), der skildres med mesterligt Liv. Der findes mange Skolemestre og Seminarister, der har drømt om en Gang at blive Præster, lige fra de var smaa; nu gaa de her trætte og nervøse og slide for at naa denne Drøm. Der er endnu flere Bønderdreng, som enten laane sig frem eller hjælpes frem af Godtfolk; de er mest vege og karakterløse, lade sig enten ganske binde af dem, de tage mod Penge af, eller de ere Plattenslagere, der gaa omkring og slaa Mynt, »lyve som Hestehandlere og bruge Pengene op til Rangel og Visvas«.

Saa følger Eksamen og det bredt men uovertræffeligt udmalte Rusgilde, som det spejler sig og genlyder i Bondestudentens Sjæl, — med den filosofiske Professors Tale om Livet for Ideen, Aandslivet, Studentens aandelige Præsteskab og med Vinjes veltalende Kapucinerpræken mod Madstrævet, det blot materielle

Fremskridt, Læstedrægtigheden, Guanokratiet og den tyndblodige Kultur, hvad alt sammen Bondestudenten med sin Marv skal afskaffe eller opfriske og aandeliggøre. Daniel beslutter at være ideel Student, han vil arbejde for Aand og Tanker og Poesi, og Madstrævet vil han alle Dage hade. Var han blot rig! Han ender med vild Begejstring og stærk Hikke.

Staklen har gaaet i for mange Skoler og haft for mange Skolemestre; han har ikke kunnet tilegne sig den nye Kultur, og hans Kundskabsbygning er et usammenhængende Skur paa svigtende Grund. Det gaar daarligt ved Eksamen. Men værst af alt piner Pungenøden. De gamle have sagt, at Fattigdom er Synd; det var en hæslig Usandhed; men han føler, at Fattigdom er Ulykke, — den værste og tungeste Ulykke paa Jorden. Og dog, netop som han skal til at synke ned i sine Pengesorger, husker han, at en sand Student ikke bør tænke paa Penge. Det er jo *poetisk* at være fattig; en sand Student skal leve for Ideen, og lade Kræmmere og Bønder siide for Mønt og Mad. Drømme om sine Fremtids-Forhaabninger skal han. Det, der gør Studenterlivet ideelt, det er jo i Grunden de store Drømme.

Og han vil trøste sig med sin Duskehue — men Bondestudenten forstaar ikke at sætte den paa Hovedet med det rette Fjong — og han vil trøste sig med sin Byfrakke — men Frakken sidder ikke paa ham som paa de rette Standens Adelsmænd, Byherrerne.

Daniel kedes snart ved Forelæsningerne og slaar sig paa Romanlæsning. Hans Fattigdom er nu saa absolut, at han maa vælge mellem et af to: enten at sé sig om efter Arbejde eller at spare for Alvor, paa Middagsmaden.

Han vælger at spare, at sulte sig en Smule. Han er slet ikke bange for at lide lidt Nød, blot han kan slippe for at arbejde. To Dage om Ugen springer han Middagsmaden over og lever af »Hjemmemad.« Det er billigere og — mageligere. Han bliver steds mere lad. En Sofa, en Pibe og en Roman om Kærlighed — det er hans Eksistens. Over Romanen faar hans Drømme Liv, og Livet selv er jo kun en meningsløs, usund Drøm, som han helst glemmer. Bliver saa Sulten for stærk, er Dampkøkkenet i Nærheden:

»Stundom stjal han sig til Dampkøkkenet de Dage, da han efter sin Beregning skulde holde sig hjemme. Den stærke, stramme Madlugt kom over ham som en Forførelse og han luskede af Sted

som Drankeren til Kroen, skønt Samvittigheden gnavede ham og mindede ham om, at han ikke havde Raad. Naar han saa naaede den livsalige Glug, som Maden blev langet ud igennem som fra et Rigdomsdyb, . . . og naar han fik det rygende varme Fad mellem Hænderne, saa', at nu var det ikke længer Drøm, men haandfast, paalidelig Sandhed — aa, da kastede han sig over Maden som et Dyr, krummede Ryg som Hunden over et stjaalent Kødben, og aad, aad, sukkede af Salighed, langede i sig grundigt og metodisk, saa hver enkelt Bid kom til sin Ret, gjorde rent Bord, og ønskede sig en Svanehals, for at denne Glæde kunde vare lidt længer. Men naar han vel kom hjem, var han sulten paa ny.\*

Den, der har skrevet dette, har visselig erfaret, hvad Sult vil sige.

Han drømmer om at finde anonyme Pengebreve paa sit Bord, og om hvortil han vil anvende de saaledes erholdte Penge, han ser vel for en Forms Skyld efter Opslagene om Huslærerpladser, men vil i Grunden ikke bort fra Hovedstaden; Gud kan da ikke ville, han skal grave sig ned paa Strilelandet. Desuden Heltene i Digterværker fik altid Mad, for en saa ringe Ting kunde da ikke en Sjæl gaa under; det var raat at tænke saa meget paa sligt; Vorherre maatte da være lige saa god en Digter som de andre. Men snart er Daniel nær ved saa smaat at true Vorherre med, at hjælper han ikke nu, saa tror han ikke mere paa ham. Og nu udfinder han (ligesom til Vejledning for Vorherre) de hundrede Maader, som denne kunde hjælpe ham paa. Og han driver næsten bestandig om paa Gaden i en Slags Forestilling om, at han paa den Maade lettest kan slumpe ind i noget.

Saa er det, han lærer Fram, o: O. J. Fjørtoft og hans Kredse at kende. Den tiltrækker ham, og han laaner Penge af Fram, skønt han vel har hørt, at han er en falsk Profet og allerede af sin Børnelærdom véd, at hvad han siger, er lutter Løgn og Forgift.

Der er mange Slags unge Mænd samlede om Fram; for er der en Stakkel, som intet duer til og ingen har at holde sig til, saa kommer han til Fram og laaner hans fattige Skillinger af ham, og han kan ikke afvise nogen, som beder. Saaledes vandrer han om med en underlig Flok af forfejlede og skibbrudne Menesker efter sig, der følge ham som en lang Skygge. Dog disse udgør ikke *Kliken*; »Kliken, hedder det hos Garborg, var en liden Flok af ivrige Idealister, Bystudenter og Bondestudenter

mellem hverandre, en stærk glad Fylking, som troede paa Tanken, elskede Fremtiden, havde Friheden til Religion, Bjørnson til Digter, Fram til Rydningsmand, det nye Norge til Hærraab; norsk-norske var de paa en Hals, og evropæiske paa en Hals — den bedste Ungdom i Norge.«

Garborg har i disse veltalende Ord sat Fjærtøft og hans Kreds et smukt Minde. Selv har han imidlertid ikke kendt den Mand, han her skildrer, og muligvis er Karakteristiken af Aand og Stemning i hans Flok ikke helt nøjagtig. Det var egentlig i hin Tid ikke Bjørnson, men Wergeland, der var Flokkens Digter; det var Positivisme, ikke Idealisme, som var Kredens Karaktermærke. Fjærtøfts egen Originalitet laa jo ogsaa paa det logiske og matematiske Omraade. I et i hine Dage mig tilskrevet Brev fra en af Flokken, der siden da har gjort sig bekendt, hedder det bl. a. betegnende: »Vi ansé det ikke for at være uden Betydning, at vort Folks største Geni Henrik Wergeland ikke tilhørte det nittende Aarhundredes tysk-romantiske Retning, men var i Slægt med det attende Aarhundredes Aand. Bjørnson har ikke arvet Wergelands Universalitet; hans Begavelse er eminent, men han har lært for lidet og véd for lidet til at forstaa en filosofisk Bevægelse osv.« Først langt senere er jo Bjørnson fuldt ud bleven Wergelands Arvetager.

Blev end den stakkels Fjærtøft, der af Embedspartiet forfulgtes med anerkendelsesværdig Udholdenhed, tidlig reven bort, saa er han nu allerede bleven poetisk forherliget saa vel i Gunnar Heibergs *Tante Ulrikke*, som i Garborgs Bog. Det er med megen Finhed skildret, hvorledes Daniel snart føler sig saa ussel og skamfuld overfor ham, at han aldrig mere lader sig se i hans Lejr. Og nu følger i hans Livshistorie den glubende Hungers Tid, skildret med fuld Sandhed og dog med Humor, Hungers-tiden med alle dens platte Savn og alle dens hundske Ydmygelser, i hvilken Barndomssalmen stadig summer i hans Øren:

Ti Gud giver sine baade Klæder og Fød',  
Naar de monne sødelig so—ove.

Saa tyr han til den gamle, almægtige teologiske Professor, der er bekendt for sin rene Tro og sit gode Hjærte. Professoren synes om Fyren: »Der var paany en af disse sunde, uskadte Bonde- og Barne-Naturer med den rige Gave til at tro og til at elske; her var paany en Mand af Folket, dreven af Aanden

ud til Herrens Krig . . . . en sand Israelit, hvem der ikke var Svig i.« Og Daniel lader hos Professoren, som var han en staatsat troende, ligesom han hos Fram har ladet, som var han en af hans. Han bedrager ikke direkte, men han svigter og sviger, uselvstændig som han er indtil Marven i sit Væsen. Tilsidst indser han det selv; han véd, at saa snart han hører en Mening fremsat med Fynd, saa glemmer han over den det, han før troede. Og han danner sig da den Filosofi, at det er Tro, ikke Selvstændighed, hvorpaa det kommer an; det at være selvstændig nytter lidet, naar man skal dø; da gælder det at have den rette Tro, ti har man ikke den, saa gaar man til Helvede, hvor selvstændig man end er.

I Politiken véd han nu hverken ud eller ind; blot der gaves en Katekismus i den som i Troen, hvor det rette og sande en Gang for alle var fastslaaet. En saadan Katekismus vilde være en uvurderlig Ting for unge Mennesker. Og han spørger sig, om ikke Reaktionsaviserne have Ret, naar de med saadan Kraft afvise de *folkelige*; er ikke alt det, de skrige paa, Frihed og Folk og Aand og Ideer i Grunden Frase? Træffer han saa sine gamle bekendte, eller husker han paa sine gamle Venner, saa indser han, at disse Aviser have Uret, *nogen* Uret i det mindste. Den der kunde finde Middelvejen! Det gaar ikke an for en Karl paa 24 Aar, der endda er Kandidat i Filosofien, ikke selv at vide, hvad han mener.

Og for dog paa den ene eller den anden Maade at føle sig som Mand, beslutter han at lade sit Skæg staa. Det gør han; det gør ham godt, — og saa slipper han desuden for den Umage at barbære sig.

Som Huslærer ude paa Landet faar han ringere og ringere Tanker om Politiken og Friheden. Han ærgrer sig over dem, der skrive hjem fra Amerika om Friheden dér og Mangelen af Frihed i Norge. »Her er sgu Frihed nok i Norge med; den som bare havde Penge!«

Han savner ingenlunde Frihed, men hvad han savner nu som sør og stærkere end sør, det er den formelle Dannelse. Det gaar langsomt for Bondestudenten med at erhverve sig den. Men én Ting kan han forskaffe sig straks, som altid hjælper lidt paa det formelle, og det er Brillen. Han giver sig til at klage over daarlige Øjne, anskaffer sig Brillen og ser nu med det kraftige

Skæg og med Brillerne, der lægge en kold Glans over hans usikre Fysiognomi, helt stræng og mandig ud.

Endelig er han da saa vidt, at han til fulde forstaar, hvad den for Materialisme udskregne Grosserer mener med sin Paastand: »Det første Bud i vor Folkekatekisme burde være det: Du skal ikke være fattig«. Men han forstaar ikke Sætningen, som Garborg vil have den forstaaet. Han forstaar den saaledes, at han opgiver Tanken paa en smuk lille fattig Pige, som han aldrig har kunnet lade være at drømme om, for at forlove sig med en halvgammel, grim og ubehagelig Person, der bringer ham Penge. Hvor ser han nu ned paa de forkomne, holdningsløse Bondestuderter! og overhovedet paa det, som kaldes *Troen paa Bonden*. Han kender nok Bonden, kender ham, som han smudsig og sort graver i Jorden, bare tænkende paa det, som gi'r i Gryden, og fuld af Had og Mistro til al Autoritet og Dannelse, og han ser det klart som Sol: det er Embedsstanden, det gælder om at støtte. Den raa Hob vil, at alt skal være som den. Men noget maa der være, som er stort og ædelt og staar som højt og helligt for Folket. Embedsstanden er den eneste i Landet, som kan leve et Aandsliv; de akademisk dannede, det er Ideens Præsteskab. Om faa Aar vil han selv være inde i den Pyramide af Glans og Højhed, hvorom han allerede i sin Barndom har drømt, og han føler løftet, at han har naaet sit Ideal.

Men saa er det netop en Solskinsdag; han ser saa mange dejlige unge Piger paa Gaden . . . han maa trøste sig med de Penge, hans Forlovede bringer ham; men netop som han føler sig paany, ser han saa et af sin Ungdoms beundrede Forbilleder, en af sine Velgørere komme imod sig . . . . han maa hastigt og skulende svinge ind ad en Sidegade.

### III.

Til sin sidste, i disse Dage udkomne Bog *Forteljingar og Sogur* har Garborg, der fra 1883 af beklæder Stillingen som Statsrevisor, endelig fundet Forlægger (Huseby & Olsen). Denne Samling, som bestaar af syv mindre Fortællinger, viser hans Talent fra en ny Side eller rettere sagt, viser os paa enkelte Steder næsten en ny Forfatter.



Et Par af Novellerne, *Av laak Æt* og *Seld til den Vonde* fra Aarene 1878 og 79, ere prægede af større digterisk Ævne end den samtidige Fortælling *Ein Fritenkjar*; men de interessere mindre, fordi de mere nærme sig til Bondefortællingens almindelige Stil; der er et romantisk, næsten melodramatisk Element i dem; de ere fortalte som Dalsgaard i sin gode Tid malte. Opfattelsen er ikke meget forskellig fra den alvorsfuldt mørke, abstrakt patetiske i Magdalene Thoresens første Noveller. Saa er der fra samme Tid en lille Fortælling *Hemn*, et Kunstværk, der i stilfuld Korthed kan maale sig med Bjørnsons tidligste, mest fortættede Historier, kun at Udgangen er mørkere og vildere end i Reglen hos Bjørnson, og at Præstetypen ikke som hos Bjørnson er ideal.

Den nydelige Novellette *Stordaad*, en Historie om en Student, der giver et Par fattige Børn sit sidste Tolvskillingsstykke efter at have ønsket dem og deres Sang, der forstyrrer hans Læsning, til Bloksbjerg, og om den Fristelse, hvori Pengestykket sætter de udhungrede Smaabørn, idet Sulten drager dem magnetisk og uimodstaeligt til Dampkøkkenet, medens den til sidst sejrende Pligt mod den syge Moder byder at bringe hende Pengene hjem — er særligt fortræffelig ved den lethumoristiske Form saa fjærr fra Rørelse og fra al hul Patos, som den er støbt i.

Men de to smaa Noveller *Ein Ungkar* og *Ungdom* overraske, skønt de tilfredsstille mindre end de pirre. Det undrer en at faa sligt ned fra Norge og tilmed paa Landsmaalet. Man tænke sig! der er Kaadhed, der er overgiven, sanselig Livsglæde heri. Man tænke sig! her er en som ikke præker! eller rettere, her er en, som en Gang hvert sjette Aar i et Par smaa Noveller kan lade være at moralisere. Man skulde forsværge det. Men det tager sig livagtigt ud som om han lo — lo, ikke paa den strænge Sædeligheds Vegne af de usle usædelige Syndebukke, men som lo han — Himlen bevare min Tunge! — af visse store, som realistiske Fritænkere forklædte, Lægprædikanter, der stedse mere synes at løbe sig fast i den Opgave at forbedre Boniteten af de ugiftes Coelibat.

Det virker som mødte man en Guy de Maupassant midt inde iblandt de norske Fjælde og blev tiltalt af ham paa Landsmaal. *Ein Ungkar* er ikke ret bleven til noget: en lystig Begyndelse og Midte med et Par cyniske Slutningsord. Derimod er *Ungdom* et Stykke lattermild Kunst, ikke mere moralsk end »Julestuen«,

men skrevet med et tindrende Lune. Det er Historien om Forst-assistenten Jens Carlstad, der ude paa Landet forliver sig i den kønne og skæmtomme Bondepige Anne Malene, skønt han slet ikke vil Jenten nogen Ting, ti baade er han forlovet og har han Moral: »Og han heldt av Jenny, og sette Pris paa henne. Ho var eit Aandsmenneske; fin, bleik, interessant; god Upplæring, Pianoforte, tysk, engelsk, fransk, Kunstsans, Sans for Poesi og for Naturen; slik maatte den vera, som han skulde ha«. Den anden, den landlige Vildkat, har ingen af disse store Egenskaber, men hun kan sætte ham i godt Humør.

Og saa følger de bitre Selvanklagers Tid: han er en Kæltring, han har forført hende, han er uhyre grov mod sig selv . . . og saa er han ligefuldt glad, glad fordi hun elsker ham, nej, han er ingen Kæltring alligevel. Men i Grunden er Jens Carlstad dog en moralsk Mand, og hver Gang han gaar til sit Stævnemøde, holder han en Tale til sig selv om, hvor galt dette er, og snart forarges han en Smule, ja ikke saa lidt endda, over at Anne Malene slet ingen ond Samvittighed har: »Jens Carlstad forstod ikkje dette og fann det litt uhyggjelegt. At Folk gjorde Synd, det fikk so vera; Syndarar var me no; men gjera Synd utan vondt Samvit, det gjekk ikkje an«. Saa giver han sig til at snakke Moral for Anne Malene, til han keder hende paa det grueligste og faar en god en paa Øret.

Han er dybt krænket, han vil ikke se hende mere, men han længes gudsjammerligt. Han skriver og beder om godt Vejr, faar Absolution og en Undskyldning: »Han skulde ikkje bry seg um det som ho gjorde hin Kvelden; ho meinte ikkje nokot med det; ho berre var slik. J. T. Carlstad dansad heim. Han hugsad ikkje meir paa Æra si enn paa ein gamall ordotten Knapp, og han svor paa, at han aldri meir vilde gjera seg Uvenner med henne«.

Men en Stund derefter kan han ikke lade være med paa ny at præke for hende: Hun maa ikke lyve. Hvordan skal hun da kunne komme ud til ham, naar hun ikke maa lyve? Ja hun maa finde paa andet Raad: »Tek du no paa med Bøneboki igjen?« spørger Anne Malene. »Og so kjeklad dei, til dess Jens fekk seg ein ny ein under Øyrat, og det ein god og varm ein, og Anne Malene sagde det til han, at han burde sjaa aa faa seg eit Prestekall og ikkje gaa her og preika Gudsord for henne; for det vart han ikkje feit av! Jens sagde, at hans Vyrdnad som

Mann ikkje var tent med, at han tok imot Øyredaskar av henne, og Enden vart nytt Uvenskap.«

Men i de Dage hænder det, at Jens Carlstad faar en Bog i Korsbaand sendt fra Frøken Jenny og med Bogen et Brev. I Brevet staar, at Bogen skal han læse og saa prøve sig alvorligt selv og fortælle hende alt — alt! — hvad han da maatte have paa Hjærte. Men Bogen er *En Hanske* af B. Bjørnson. Og da han, som har nogen Mistanke om, at Frøken Jenny i den forhistoriske Tid ikke har set umildt til en Pianist, tillader sig den Returvittighed at bede hende læse *En Hanske* endnu en Gang og saa paa sin Side efter alvorlig Selvprøvelse fortælle ham alt — alt! saa modtager han til Svar blot en yderst lakonisk Opslagsbillet. —

Længe, længe er det siden, at disse mærkværdige Begivenheder hændtes. Nu er alle Parter længst forsørgede. Frøken Jenny er forlovet med en Ungkarl paa 38, der bander paa, at han aldrig har elsket før — »og det kan være sandt; thi han ser ud til allehaande«, — Anne Malene er gift med sin Reserve-Elsker, som truede hende med at tage Livet af sig, hvis hun ikke forbarmede sig over ham. Og Jens skal netop have Bryllup med en ung Enke, der har baade Samvittighed og Moral og 50,000 Kroner.

Der er heri et Glimt af den samme Reaktion som i Strindbergs *Dydens Løn*. Meningen turde uden digterisk Indklædning være den: Der er intet som helst vundet ved stadig at spænde Kyskheds-Fordringen endnu og endnu en Grad højere. Den Kunst at fordre Kyskhed er ikke stor. Det er ikke af Kærlighed til Lasten, at modne Mænd ryste paa Hovedet deraf. Det er fordi de vide, at skrøbelig Dyd altid er mangefold naturligere og sundere end unaturlig Last, og som Menneskeheden nu en Gang er udviklet, er det imellem disse to, at Valget staar. Lad Opdragelsen ved naturlig og utilsløret Fremstilling af Kønsforholdene gøre sit til at tvinge Drifterne inden for naturlige Grænser; men lad os ikke indbilde os, at de lade sig undertrykke eller udrydde, uden at Mennesket bliver defekt eller fordummyet. Askesen, som den for Øjeblikket øves af det store Flertal blandt de højere Stænders ugifte Kvinder, er en Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, som mange Gange bringes en værdiløs Fordom. Driftlivet er og bliver Jordbunden for Fantasiens og Skønhedens Blomst ikke mindre end for giftige og stinkende Vækster. Købes aandelige Fortrin stundom

for dyrt med et Offer af Renhed og Uskyld, saa kan den virkelige Renhed ikke mindre end den blot tilsyneladende ogsaa købes alt for dyrt, naar den medfører tærende Savn og al Goldhedens og de kvalte Længsels Bornerthed.

Temaet er et saadant, som bedre egner sig til digterisk end til ligefrem Behandling; ti enhver Forfatter vil helst undgaa direkte at udtale sig om et Spørgsmaal, hvis Behandling i anden Tone end den moraliserende let stempler den paagældende som en frivol og usædelig Person. Vil en Digter imidlertid tage det op, saa tør han ikke nøjes med som Garborg her blot at lege lidt med Æmnet og tjatte lidt ad de alt for selvsikre Moralister; han maa gribe om Livsproblemet med fuld og mandig Alvor, ikke le cynisk, men slaa et Slag, virke *intens*.

*Forteljingar og Sogur* er en uensartet Samling, ikke nogen Bog. Den aabenbarer, at Garborgs Forfatterskab endnu har Udviklingsspirer, som gør det umuligt at tegne et for Fremtiden gyldigt Portræt af hans Fysiognomi. Han fortsætter Kristian Elster, han supplerer Jonas Lie og Alexander Kielland, det er hvad man med Lethed ser. Han har den Gave at finde betydningsfulde Synspunkter. Han har Øje for den væsentlige Væremaade hos Genstanden, han vælger. Alligevel har han endnu ikke vundet nogen afgørende kunstnerisk Sejr. »Ein Fritenkjar« indeholdt snarere gode og vittige Refleksioner over Æmnet end en dybere og mere gennemført Karakterfremstilling. »Bondestudentar«, hvis Psykologi for Hovedpersonens og mange Bipersoners Vedkommende var ikke blot ulastelig, men dyb, havde endnu rundt omkring Taler, Foredrag, lange, halvt oratoriske Repliker som Endre Storr's f. Eks., hvor Menneskøfremstilling ganske anderledes havde gjort digterisk Fyldest. Bogen var desuden noget tung og formløs i sin Bredde. De sidste smaa Fortællinger endelig have naaet en knap, kunstnerisk Form, men have til Gengæld ikke den foregaaende Romans ideelle Betydning.

Heldigt for Garborg er det, at han ikke er kommen til at begynde som Digter, før han var klar over, hvad han som Menneske skattede og kæmpede for. Derved vil han spares for uklædelige Omslag. Heldigt er det ogsaa for ham, at han *begyndte* med den udprægede Tendens, der gør hans første Bog mindre til en Skildring end til en Anklage. Denne umiddelbare, rent lyrisk udtalte Tendens er noget, en Fortæller ikke tidligt nok kan have bag sig. Vi have i vore Dage med deres stærke

aandelige Brydninger oplevet det snurrige, at en Forfatter som Jonas Lie, hvis første Række Skrifter, for saa vidt de ikke vare direkte konservative, iagttog en stræng, stundom lidt ængstelig Neutralitet, i en modnere Alder antog Tendens og skadede en fortræffeligt anlagt Fortælling *Livsslaven* ved en i Slutningsordene alt for grovt og tydeligt udformet, næsten agitatorisk Anklage mod det abstrakte Samfund. Lie trak hurtigt Foden tilbage, da han skrev sin skønne og rige Roman *Familien paa Gilje*; men han har ikke ret endnu fundet den snævre Sti mellem det angribende Æmne og det vel lidet betydelige. Hos Garborg vil man efter hans hele Naturel aldrig være uklar over hvad det er, der har trykket ham Pennen i Haand. Men han vil i sit fremtidige literære Liv aldrig mere komme til som i »Ein Fritenkjar« udtrykkeligt at uddrage Moralen af sit Værk.

Hvad han i dette Øjeblik først og fremmest behøver, er Udvidelse af sin Synskreds. Han maa lære alle Klasser i det norske Samfund at kende, og han maa til Sammenligning med egne Øjne se andre Landes Samfund. Han maa ikke indskrænkes til at være norsk Bondenovellist, selv om han erstatter den ældre Digterslægts Søndagsbønder med mere virkelighedstro, og han maa lige saa lidt indespærres som Iagttager af den lille fattige og halvforfaldne Christiania-Zigeunerlejr. Han maa se meget, lære og læse meget, og han maa rejse meget, før hans Ungdom er forbi. Den Opmærksomhed og Anerkendelse, han som Forfatter længe har fortjent, vil han ikke mere komme til at savne.

GEORG BRANDES.

## De tolv smaa Profeter.

En Novellespøg.

---

Paa langs ad den store Sal mellem Vinduerne og Døren ud til Gangen stod Pigebørnene i Frøken Boldts Institut opstillede i lange Rækker til Morgenandagt. De bitte smaa foran, de større i Midten, øverste Klasse langs Væggen i Baggrunden. Alle Hænder foldede, paa alle Ansigter det vedtagne Overtræk af Vanefromhed.

Det var rent ualmindeligt, som Morgensangen lød godt den Dag. De store Piger, som ellers var noget kostbare med at bruge Stemmerne paa den Tid af Dagen — de var i Overgang, sagde de —, satte i af fulde Struber og drog Koret med sig. Der kom ordentlig Fart og Flugt i den træge Morgensalme, hvis Tekst og Melodi daglig tærskedes sammen til en jævn Blanding af meningsløse Lyd.

Det Rygte var sluppet ind under Morgenandagten blandt Pigebørnene i øverste Klasse, at deres Religionslærer ikke kunde komme til Undervisningen i første Time, og nu, mens de sang i af alle Kræfter, havde Hænderne travlt med paa Fingersprog at telegrafere fra Nabo til Nabo det glade Budskab: ingen Religion i første Time, ingen Religion i første Time! Et helt Akkompagnement af stumme Toner til Lovsangskoret rundt om.

Under de tyve Par andægtig sænkede Øjenlaag lysnede det hvert Øjeblik med skælmiske Blink, naar et lille Puf med Knæet averterede en ny telegrafisk Meddelelse fra Hovedstationen.

Denne befandt sig oppe ved Vinduet i Margrethe Holms Skikkelse. Hun var et langt, blondt Pigebarn med Opstoppørnæse, fiffige Øjne og en Flottenheimer Mine. Hun gik »til Præsten«



hos Pastor Skov, Skolens Religionslærer, og havde den foregaaende Dag af ham faaet Paalæg om at bringe sin Klasse den Meddelelse, at han ved kirkelige Forretninger var hindret i at give dem deres sædvanlige Time. Hun holdt sig til Bogstaven i hans Ord, bragte Klassen Budet og sprang højere vedkommende over. Det var alt for rædsomt Grin at erobre en hel Times Frihed uden Opsyn, til at man kunde lade det gaa fra sig for de dumme Betænelighedens Skyld, som Dydsmønstrene i Klassen kom frem med. Skulde det værste ske, at de blev opdagede, var det ikke første Gang, at hun ved en lille pyntelig Omskrivning havde reddet sig og andre ud af en kilden Situation. Og derved blev det. Det sidste Telegram lød peremptorisk: hold bare Mund og lad mig raade.

Sangen endte. Frøken Boldt, en lille, forpjusket Dame, stivede sig af op ad Dørkarmen, hun stod ved, og trak en lille Bog i sort Bind med Guldsnit op af Lommen. Som paa Kommando sænkede alle Isserne sig, blonde og brune mellem hverandre. Med tør Halsstemme sendte Frøkenen den gamle Huspostilles snørklede Ord ud over Forsamlingen med samme Virkning som en Skalmeyes Snærren over en Faareflok.

Andagten var forbi. Overtrækket gled af, de skutede sig i Rækkerne, en og anden gabede meget højt, og saa marscherede de ud i Tomands-Rækker.

Øverste Klasses Værelse laa for sig ved Siden af Forsamlingssalen. Pigebørnene maatte forbi Frøken Boldt for at komme derind. Margrethe Holm var i Spidsen. Nu kneb det. »Hvem skal I ha'e i første Time?« spurgte Frøkenen, da de allerede var i Døraabningen. Margrethe satte Næsen i Vejret, saa' hende lige i Øjnene, kniksede og sagde uforfærdet: »Pastor Skov, Frøken.« — Det sved dem lidt i Ørelapperne, da de luskede forbi hende ind i Klassen.

Hun fulgte mod Sædvane med ind. De vekslede fortvivlede Øjekast. Hun saa' paa Uret: fem Minutter over ni. Spænding, blev hun! eller gik hun?

De stod endnu op i en Klynge indenfor Døren. Pastor Skov plejede at være saa sikker som Kuglen paa Nikolaj Taarn. Men hun kunde ikke vente, hun skulde selv læse i en anden Klasse.

Hun gav et lille tjattet Klap i Hænderne og sagde vrip-pent: »paa Plads, Børn, hvorfor gaar I ikke paa Plads?« og føjede saa til med Salvelse: »og forbered jer saa kønt i Stilheden paa jeres Religionslektie.« Med nogen Forbavselse iagttog hun, at hun blev adlydt med ualmindelig Punktlighed. Alle Hovederne var med ét som begravede i Katekismene. Hun gik.

Musestille sad de, saa længe hendes trippende Skridt hørtes ude i Gangen — og saa spruttede, klukkede, prustede de løs i en endeløs Fnisen, saa meget voldsommere, fordi ingen Lyd maatte høres udenfor Klassen. I et Overmaal af Henrykkelse kastede én en tykmavet Psalmebog i Vejret, en Plaskregn af Luthers Katekismer og Psalmebøger fulgte. Saa op fra Sæderne og efter hverandre i den vildeste Tagfat — men uden Støj, paa Tærne, tyssende paa hinandens halvkvalte Latterudbrud, med Grimacer og kaade Fagter, ud og ind mellem Tomands-Bordene.

Men saa bliver én og anden knebet for haardt i Farten og sætter sig hen og muler, adskillige Kjoler gaar i Løbet og maa rimpes sammen, dér støder to Panderne mod hinanden, saa det gnistrer, de maa til Vaskerfadet og køle Bulerne. Vildskaben stilner af, Veninderne finder hinanden, og saa sladrer de, endnu hede og forpustede af Legen, paa Bordene, langs Væggene to og to eller fire, fem i en Klump.

Paa Lærerbordet sidder Margrethe i dyb Passiar med sin allerintimeste Veninde, Ludovika, en smuk, mørkøjet Pige, men allerede dygtig fordanset. Hun fortæller Margrethe under Tavsheds helligste Løfte om en ung Mand, der paa det sidste Bal har kuret voldsomt til hende og har — »Gud, hun kan ikke sige det . . . .« Men Margrethe er bristefærdig af Nysgerrighed og lover, »at hun aldrig, ved Gud i Himlen aldrig . . . .« saa hvisker Ludovika tæt ind i hendes Øre » . . . trykket hendes Fod under Bordet, mens de spiste Is.« Margrethe ser lidt dum ud, den anden vrisser utaalmodig: du er et Fæ — saadan! Saa véd Margrethe hvordan, og Ludovika gaar videre i sine Beretninger.

Rundt om dem stikkes Hovederne tættere og tættere sammen, der hviskes og tiskes med blussende Kinder og tindrende Øjne, der er Tønder under Veddet, om end endnu ingen Ild. Men der bliver Røre blandt de yngste, de er færdige med Passiaren, og én foreslaar at faa Ludovika til at agere Judic. Ludovika gør sig

ikke kostbar. Hun har været i Teatret. hver Aften, naar Judic sang, og hun gør hende efter med Virtuositet. Hendes Bravournummer er »Ne me châtouillez pas«-Visen.

Da hun er midt i sidste Vers gaar Døren op — et Forfærdelsens Udraab — og Hr. Petersen stikker Hovedet ind. Hr. Petersen er Regnelærer, en nær Slægtning af Frøken Boldt og Skolens egentlige Styrer. For ham har selv Pigebørnene i øverste Klasse Respekt. Endnu inden han har naaet de nærmeste Borde er hver paa sin Plads. Mens han gaar gennem Stuen hen til Lærerbordet, langes der ud efter de paa Gulvet spredte Bøger. De er alle pludselig forkølede og hoster.

Situationen er trykkende: har han hørt noget — hvad har han hørt?

Da han har taget Sæde, samler Margrethe sit Mod og siger indsmigrende: »De tager vist fejl, Hr. Petersen, vi skal ikke have Dem — vi — vi venter paa Pastor Skov —« og saa falder Koret i »næ, det er ikke Dem, vi skal ha'e, ikke Dem — Pastor Skov« i Munden paa hverandre.

»Naa, saa I venter —« siger han langtrukket i stærk jysk Mundart. Han ser med en sveden Mine ud over dem og stryger sig om Hageskæget. Hver én af dem, hans Blik strejfer, har en Fornemmelse, som om hun blev taget paa en Gaffel og pillet ren. De tør dø paa, han véd det hele.

»Hvad har I da i Religion i Dag, bitte Piger?«

Margrethe lægger Bøgerne til rette foran ham og ramser op, pegende i Bogen: derfra og dertil i Alterens Sakramente, de fire første Vers af Psalmen 336, andet Kapitel, 1ste til 21de af Matthæi Evangelium —« det kan De da virkelig ikke høre os i —« siger hun lidt spidst.

»Hm! sæt Dem. Nu kunde vi jo først repetere en Smule« hans Øjne søger langs Rækkerne, og da han har udsat sig Ofret, spørger han: »Nielsen, kan De nævne mig — de tolv smaa Profeter?«

Nielsen er en lille tyk Pige med forviltrede Øjne og alt for mange Tænder. Hun har mest Lyst til at fnise, men hans Stemme er lige saa tør og sarkastisk, som naar han lader dem drage de ubarmhjærtigste Konsekvenser af deres Dumheder i Regnestykkerne, hun samler Munden sammen og begynder at hakke løs paa Profeterne: Hoseas, Joel — Hoseas, Joel — Habakuk og — og Nahum — og — —«

De smaa hvasse Øjne, der borer sig ind i hendes Ansigt, synes at bore hendes Hjerne læns for hver Rest af Profeter, der muligvis kunde være derinde. Med en Kraftanstrængelse hitter hun endnu Malachias, der kommer dumpende uden Sammenhæng med de andre. Saa er der ikke flere.

»Snavs,« siger Petersen lakonisk og gaar til en anden — og nok én — og nok én. Ingen kan de tolv smaa Profeter i Rækkefølge.

»De skal læres,« siger Petersen, »og det lige paa Stedet — nu har I fem Minutter, og saa kan I dem.« Han lægger Uret paa Bordet foran sig, trækker en Bunke Hæfter frem og giver sig til at rette Regneopgaver. De er rasende fornærmede: behandle dem som Børn — den gamle Remse — saadan noget Barnemad! gærer det i dem, men fra Petersens Domme er ingen Appel mulig. De stopper Fingrene i Ørerne og læser over med Forbitrelsens Iver.

Fem Minutter efter hører han paany.

De tolv smaa Profeter sidder strunkt paa Rad selv i de løseste Hoveder.

Det glimter lunt bag Brillerne, da han igen slaar ned paa Nielsen og forlanger Profeterne i omvendt Orden.

Samme ugunstige Resultat, ingen slipper helskindet bag fra gennem de ærværdige.

Atter fem Minutters Repetition. Ved en ny Overhøring trækkes Profeterne baglænds som Perler paa en Snor.

Men Hr. Petersen er endda ikke færdig. Han lægger rolig Regnehæfterne sammen og siger: »se, nu har jeg lært jer de tolv smaa Profeter bag fra og for fra, nu gad jeg ogsaa vide, hvem af dem der er den midterste — — naa, Holm — —?«

Margrethe gætter vildt: Habakuk — — en anden foreslaar: Obadias — — Petersen fejer dem af Vejen med en foragtelig Haandbevægelse. Saa er der pludselig et sorthaaret Pige-barn, der rækker Pegefingeren i Vejret:

»Maa jeg — — maa jeg?«

»Naa, Isaksen, kom saa frem med Deres Visdom.«

»Der er ingen.«

»Rigtig, Isaksen, blind Høne kan ogsaa finde et Korn. Det er nok ellers smaat bevendt med Børnelærdommen herinde, kan jeg mærke. Hvad mener I om den Tidsfordriv at

repetere Divisionstabellen eller de tolv Apostle næste Gang I — hm! — venter paa Pastor Skov?»

I det samme ringede Skoleklokken. Hr. Petersen bukkede dybt og gik. Røde i Hovederne saa' de paa hverandre. Han vidste bestemt det hele!

ERNA JUEL-HANSEN.

(Arne Vendt).

---

## Nævninge-Retter i Nordamerika.

---

Det sjette Tillæg til de Forenede Staters Forfatning lyder saaledes: »I alle Strafferets-Sager skal den anklagede være berettiget til en hurtig og offentlig Rettergang ved en upartisk Jury fra den Stat og det Distrikt, hvor Forbrydelsen er begaaet, hvilket Distrikt forud skal være betegnet ved Lov, samt til at blive underrettet om Anklagens Natur og Aarsag, at stilles lige over for Vidnerne imod ham, at benytte de retslige Tvangs-midler til at fremskaffe Vidner til hans Fordel og nyde Bistand af Sagførere til sit Forsvar«.

I saa godt som alle Staters særlige Forfatning gentages denne Regel om Nævningers Anvendelse i alle Misgernings-Sager. Det er ogsaa Staterne, som ved deres særlige Love ordne hele Retsplejen, den kriminelle som den civile, og i det enkelte udføre det almindelige forfatningsmæssige Bud; navnlig beror det paa dem, hvorledes Nævninge-Listerne skulle affattes, i hvilken Orden Navnene skulle paakaldes, hvad der skal anses for gyldig Undskyldningsgrund, hvor mange Nævninge der fra hver Side kan vrages, og hvorledes i Nødstilfælde Suppleanter skulle skaffes til Veje. Der er i disse Henseender Forskel imellem Staterne; de store Træk ere de samme, men i Enkelthederne er der Afvigelser, og disse kunne praktisk faa en ikke saa ringe Betydning. De følgende Bemærkninger om den praktiske Virkning af Edsvorne-Systemet i kriminelle Sager kunne derfor ikke alle eller i deres fulde Udstrækning finde Anvendelse paa samtlige Stater, men det Resultat, hvortil de ville føre, gælder dog for hele Unionen. Dette Resultat er ikke gunstigt. Det vil meget bestemt lyde paa, at Nævningesystemet ikke i Nordamerika fører til Haandhævelse af Retfærdighed eller Beskyttelse af Retssikkerheden, men er blevet et



Vrængebillede af det, som tilsigtedes, og nu er sunket ned til at være et Vaaben i Demoralisationens og Forbrydelsens Haand imod Samfundet. Paavisningen heraf fører ind paa en af de mørkeste Sider af Nordamerikas offentlige Liv. Der er derfor nogen Grund til at minde om, at der ikke fra disse grelle Billeder bør drages nogen Slutning til den øvrige — federale eller statlige — Retsplejes Standpunkt, endnu mindre til Folkets Liv og Udvikling i det hele. Det vældige amerikanske Træ har sine raadne Grene, og Nævningevæsenet er blevet til en af de værste iblandt dem, men Stammen er sund, og Rødderne skyde dybt ned i en kraftig Jordbund.

## I.

At udtages til Nævning er overalt i Amerika en stor Byrde. Paa sine Steder er det ikke til en enkelt Sag, at man kaldes til Juryen, men for en vis Tid, der kan stige til flere Maaneder. Selv hvor det kun drejer sig om en bestemt Proces, kan en saadan komme til at medtage megen lang Tid, og Tid er Penge, dér endnu mere end andensteds. Den dannede, oplyste og velstaaende Samfundsklasse gør alt for at slippe for Tjæneste i Retten. En Købmand eller Fabrikant betaler gjerne 25 eller 50 Dollars for at slippe for Optagelse paa Listen, og har han i Tide forsømt dette, eller har han undtagelsesvis truffet paa en ubestikkelig Listefører, giver han heller 100 Dollars i Bøde for Udeblivelse, end han vil opofre flere Dage for at sidde til Doms over Medborgere. I Washington, hvor den store Skare af Embedsmænd er helt fritagen for Indkaldelse, maa den udtagne edsvorne være i Retten hvert Møde omtrent tre Maaneder, og i dette Tidsrum maa han omtrent helt opgive sin private Virksomhed, medens han for sin Tjæneste kun oppebærer et tarveligt Vederlag af en eller et Par Dollars om Dagen. Saa galt er det nu vel ikke noget andet Sted, men overalt er det et meget besværligt og tidsrøvende Hverv at være Edsvoren, hvad enten dette er paa *Grand Jury*, *Petty Jury* eller paa en *Special Jury*.

Naar de gode holde sig tilbage, og de daarlige tage deres Plads, bliver derved det Materiale, hvoraf Nævningerne skulle udtages, gennemsnitlig ringere. Ved Sammensætningen af Jury'en har baade Anklage og Forsvar Ret til at udskyde et vist Antal, uden Angivelse af Grund (*peremptorily*), og Indsigelserne *for cause*

kunne være ubegrænsede. Iblant disse Grunde er der én, som dels i Følge Lov og dels efter Praksis paa sine Steder drives til Yderligheden af det absurde, nemlig at den paagældende ikke er »upaavirket«. Har han læst Bladenes Beretninger om Forbrydelsen og om de Beviser eller Indicier, som have ledet Mistanken hen paa den anklagede, og har han derefter foreløbig dannet sig en Mening eller et Indtryk, saa er han ikke længere »upaavirket« og bliver kasseret, selv om man nok saa meget forsikrer, at han vil afgive sin Kendelse efter det mest samvittighedsfulde Skøn over de under Processen fremkommende Oplysninger. I Amerika, hvor Bladene kaste sig over Forbrydelser med større Iver end over Politik og Literatur, og hvor Alverden læser Aviserne, bliver det paa denne Maade næsten umuligt at faa dannede Mennesker til Nævninger i Sager, som have vakt nogen Opsigt. Sagførerne paa begge Sider udtømme deres Skarpsindighed for at benytte denne Udelukkelsesgrund imod enhver, som de antage for ugunstig stemt imod deres Part, og der bliver da kun tilbage et Bundfald af uvidende, udannede, stundum rent idiotiske Personer<sup>1)</sup>. Det forekommer, at durkdrevne Prokuratorer for at sikre sig imod Personer paa Edsvorne-Listen, i hvøm de formode Modstandere af deres Klient, sende dem Aviser med indstregede Referater og ledende Artikler om Forbrydelsen for saaledes at gøre dem »paavirkede« og altsaa inhabile.

Hvis man naa'r Enden af Listen uden at have faaet det tilstrækkelige Antal af Nævninger, griber man paa nogle Steder til den Udvej at tage lige for Haanden. I Washington kan Dommeren befale Retsbetjænten at kalde nogle af Tilhørerne frem eller at gaa ned paa Gaden, i nærmeste Butik, Værksted, Bank, Hotel eller Privatbolig og under Rettens Tvang der udtage et Antal af *Talesmen*, hvis Kvalifikationer til at sidde i Juryen saa undersøges paa samme Maade. Det er ikke blot i Teorien, at denne Myndighed eksisterer; den er brugt i Praksis, selv i store og vigtige Sager.

Under Proceduren nyder den anklagede i nogle Henseender Privilegier, som ikke stemme med vore Retsbegreber, medens han i andre er stillet højst ugunstig. Efter amerikansk Praksis gaar

<sup>1)</sup> I Topsøes fortræffelige Bog „Fra Amerika“ fortælles, Pag. 152 og følg., en meget karakteristisk kriminel Sag fra New York, i hvilken navnlig denne Side af Jury-Væsenet er fyldig skildret.

man meget vidt med at modtage Borgen; en Morder eller Indbrudstyv kan ganske vist ikke slippe for Arrest ved at stille Borgen, men indtil denne Grænse gaar ofte en velvillig Dommer. Denne Lemfældighed imod den anklagede kontrasterer stærkt imod den Strængthed, som vises imod Vidner. I Staten New York er det berettiget at tage et Vidne under Anholdelse, naar han ikke kan stille Sikkerhed for sin Tilstedekomst under Processen, og det kan saaledes hænde, det *er* faktisk hændt, at en rig Forbryder har gaaet frit omkring, medens et fattigt Vidne er blevet holdt indespærret, borte fra Hustru og Børn, som kun havde hans Erhverv at leve af. Dette er en af de Modifikationer, som den teoretiske »Lighed for Loven« undergaar i det virkelige Liv til bedste for Rigdommen. En anden fremkommer derved, at det offentlige ikke tager sig af den anklagedes Forsvar, det giver ham ingen Defensor, og det betaler ikke Omkostningerne ved hans Vidner. For begge Dele maa han sørge selv. Den rige Misdæder har saaledes sin Frihed og kan uhindret aftale med sine Vidner, hvad de skulle forklare, han kan engagere et Sæt snedige Sagførere med mangeaarig Øvelse i at krydsforhøre Vidner og gøre Indtryk paa Jury'er, medens den fattige anklagede maa gaa i Arrest og bliver ruineret ved Procesomkostninger, selv om det lykkes ham at bevise sin Uskyldighed.

Processerne blive overalt længere og længere. Der spildes en Uendelighed af Tid med underordnede og ligegyldige Ting, Vidner indkaldes uden at vide noget om Sagen, eller de krydsforhøres med en forsættlig Vidtløftighed, de tre eller fire Advokater paa hver Side skulle alle gøre noget for Salæret, og ofte kalde de endda til deres Hjælp, specielt sagkyndige, hvis Forklaringer staa imod hinanden. Under slige Forhold kan man ikke gennemføre Nævningernes Afspærring fra Omverdenen, som er et væsentligt Led af Systemet. Det kan gaa for nogle Dage, højst for nogle Uger, men Maaneder igennem kan man ikke holde Nævningerne borte fra Hus og Hjem. I England gør man det, trods Urimeligheden, f. Eks. i de kolossale Tichborne-Processer, men i Amerika har man opgivet Afspærringen; der lader Dommeren ofte i større Sager Jurymændene gaa hver til sit efter endt Retsmøde og medgiver dem blot en Advarsel om ikke at tale med uvedkommende om Sagen eller høre efter, hvad nogen maatte sige dem om den. Det er indlysende, at dette Paalæg ikke kan overholdes; Nævningerne se deres Slægtninge og Venner, de læse

Aviserne, de kunne altsaa umulig undgaa Paavirkning. De udsættes paa denne Maade for ligefrem Efterstræbelse af den anklagedes Venner, som ville søge at stemme dem gunstig og om muligt bestikke dem. Først naar al Vidneførsel er til Ende, naar Advokaterne have holdt deres Taler, naar Dommeren har resumeret hele Sagen og paaapeget, hvad det er, Juryen skal afgøre, og efter hvilke Lovforskrifter, først da afsondres den, og man bliver da lige saa pedantisk nøjeregnende med enhver Paavirkning ude fra, som man hidtil har været lax.

Under disse Omstændigheder maa Chancen for Frifindelse altid bliver større end for Domfældelse. Selv om Kendelsen lyder paa »skyldig«, er ikke dermed alt Haab ude for Forbryderen. Under den lange Procedure have hans Sagførere efterhaanden opsamlet et Reservefond af Exceptioner imod Dommerens Afgørelse af forefaldende formelle Tvistigheder, og ud af dem lader sig saa ofte finde en saa stor *error*, at man ved Appel kan faa Dommen kasseret. Saa begynder det hele forfra med en anden Jury, som man, belært af Erfaringen, søger at faa gjort mindre stræng end den forrige.

## II.

Kriminalprocessen imod Guiteau, Præsident Garfields Morder, vil endnu være i frisk Erindring ogsaa her i Evropa. Umiddelbart efter Attentatet, som fandt Sted den 2den Juli 1881 paa Baltimore-Potomac Jærnbanestationen i Washington, blev Guiteau arresteret. Processen imod ham aabnedes dog ikke straks, man vilde afvente Udfaldet af Saaret, ti det maatte bero paa, om Garfield levede eller døde, hvorledes Aktionsordren (*the indictment*) skulde affattes. I Begyndelsen af September førtes den døende Præsident til Badestedet Elberon i Staten New Jersey, og her udaandede han den 19de September. Det Spørgsmaal opstod da, om Morderen skulde tiltales i District of Columbia, hvor Forbrydelsen var begaaet, eller i Staten New Jersey, hvor dens endelige Følge var indtraadt. I Henseende til Straffene vilde det ingen Forskel gøre, ti ingensteds findes nogen Bestemmelse om, at Mord af en Præsident eller anden høj Embedsmand, eller Attentat derpaa, bliver at straffe anderledes, end om Handlingen var begaaet imod en hvilken som helst anden Person. Derimod vilde Valget imellem *forum delicti* og *forum delicti perfecti*, som

man udtrykte det, faa Indflydelse paa Procedurens Former. Man bestemte sig endelig for Washington, og det blev saaledes Rettergangsformerne for District of Columbia, som fik Anvendelse. Disse ligesom Distriktets hele øvrige Lovgivning skrive sig for en overvejende Del fra Staterne Virginia og Maryland, som i sin Tid afgav Territorium til Unionens Hovedstad, og navnlig er den Lovgivning, som den 27de Febr. 1801 bestod for Maryland, gjort gældende for Distriktet. Man vil saaledes let forstaa, at Rets-tilstanden er noget antikveret, og desuden er den ved senere specielle Love for Distriktet bleven temmelig indviklet og uklar.

Medens Guiteau som Varetægtsarrestant og Anklaget henhad i Fængslet, tilstodes der ham en meget udstrakt Frihed. Han læste med Graadighed Aviser og mættede sin bundløse Forfængelighed ved overalt at se sit Navn gentaget, han spiste og drak, som han vilde og modtog Besøg i den videste Udstrækning. Det amerikanske Publikum er barnagtigt efter alt, hvad der har gjort Opsigt, og der gik ingen Dag, uden at der kom Folk i store Skarer for at se Guiteau; snart udviklede sig heraf en formelig Forretning, idet Morderen solgte sit Autograf eller sit Fotografi med egenhændig Underskrift. Guiteau var fuldstændig forarmet og trykket af Gæld, da han fattede Planen til at myrde Præsidenten, og medens hine Indtægtskilder strakte rundelig til for hans personlige Bekvemmeligheder, var der ingen Midler til at engagere Defensorer for ham eller afholde Udgifter ved Vidneførsel; som det oven for er bemærket, sørger det offentlige ikke herfor. Hvis ikke hans Forbrydelse havde vakt en almindelig Afsky og været saa ganske uden undskyldende Omstændigheder, vilde private Sammenskud hurtig have klaret denne Vanskelighed; men nu indkom der kun nogle faa anonyme Beløb, Der var til sidst ikke andet for, end at Guiteaus Svoger Scoville, en ubetydelig og lidet kendt Sagfører i Chicago, maatte overtage Defensionen; han havde kun ringe Erfaring i kriminelle Sager og søgte derfor Bistand af et Par yngre Jurister i Washington, men disse skiltes snart fra ham, og han stod i Grunden alene imod de tre Anklagere. Han havde næsten sin værste Kamp at bestaa med Guiteau selv, som ikke vilde erkende ham for sin Forsvarer og uafsladelig faldt ham i Talen med Rettelser og Indsigelser. Yderligere besværedes han af sin Hustru, Guiteaus Søster, som mødte daglig i Retten med sin ni- eller tiaarige Datter og tog Del i

Forhandlingen paa en Maade, som vilde være utænkkelig lige over for en evropæisk Domstol.

Sagen imod Guiteau, der fulgtes af hele den civiliserede Verdens Opmærksomhed, foregik i et mørkt og snavset Lokale af Washingtons *City Hall*. En Tribune med et langt Bord, bag hvilket Dommeren havde sin Lænestol, medens der for Enden af det var en Slags Talerstol for Vidnerne, optog Salens ene Endevæg. Til højre for den var de edsvornes Aflukke med to Bænke, hvor de tolv Mænd maatte trykke sig sammen for at faa Plads. Neden for Tribunen sad saa mange Referenter, som der kunde presses ind, derpaa Advokaterne og de for Dagen indkaldte Vidner. Et Par Rækker af Pladser vare reserverede for Honoratiores, Resten stod aaben for det store Publikum, og fra den tidlige Morgenstund var der Trængsel uden for Døren; man gik derhen som til et gratis Skuespil, Mænd, Kvinder og Børn, de fleste med Proviant og Drikkevarer for at kunne holde ud til Enden. Ikke det allermindste var der gjort for at give Stedets Værdighed og Handlingens Højtidelighed et ydre Udtryk. Folk sad, indtil Dommeren indtog sit Sæde, med Hat paa og Cigar i Munden; selv Rettens øverste Embedsmand, *The District Marshall*, gik rundt med sin bløde Hat paa tre Haar og den brændende Cigar i Mundvigen; hvem der ikke røg, skraaede og spyttede, indtil Advokater og Dommer inklusive; en modbydelig Stank af gammel og ny Tobak, af fedtede Klæder og svedende Negere fyldte den ikke ventilerede Sal. Lidt efter 10 aabnedes Retten ved Udraabet af Ordene *Oyez, Oyez, Oyez*<sup>1)</sup>! De tolv edsvorne, alle tilhørende den lavere Middelstand og Arbejdsklassen, imellem dem et Par farvede, skubbede sig ind i deres Baas; Dommeren, klædt i Hverdagsdragt og uden mindste Insignie, tog Plads i sin Stol, og ved ham eller omkring ham satte sig privilegerede Personer, især Gæster fra andre Retter. Den anklagede, som var ført fra Fængslet i en lukket Fangevogn, hilset med Hujen og Trusler fra Pøbelen ved Døren, bragtes ind, Haandjærnene toges af ham, og Forhandlingerne begyndte.

<sup>1)</sup> Disse normannisk-franske Formularer ere blevne hængende ogsaa i den amerikanske Retspleje. *Oyer* er den ældre Form for *ouïr*, at høre, og visse Retter kaldes ogsaa i Amerika *Courts of Oyer and Terminer*. Udraabet *Oyez* lyder imidlertid for de fleste Øren, som om det blev sagt *Oh yes!*

Processen varede fra November til Marts. Der var ikke mindste Grund til at hale den ud saa længe. Alle Kendsgerninger vare klare, Forbryderen afgav en uforbeholden Tilstaaelse, det var straks fra Begyndelsen utvivlsomt, at han havde handlet uden medskyldige, og det eneste Spørgsmaal, som forelaa, var saaledes det, om Guiteaus mentale Tilstand var saaledes, at han kunde anses for fuldt tilregnelig. Men unødigt Vidtløftighed er bleven i den Grad Vane, at man vilde tro at forsynde sig, hvis man under en Sensations-Proces som denne undlod at medtage selv ganske irrelevante Omstændigheder, og hele Guiteaus Liv blev gennemgaaet med en Udførlighed, baade for og imod, som gik langt ud over Maalet. Netop fordi Forbrydelsen havde vakt saa almindelig Afsky, og fordi Gerningsmanden var saa dybt foragtet, viste Dommeren en sygelig Ængstelighed for at gøre noget, der kunde se ud som et Indgreb i Forsvarets Frihed. Guiteau fik Lov til at begynde Dagen med Smædeord imod Aviser, der havde omtalt ham ilde, eller med Fortællinger om, hvad Folk havde skrevet til ham. Under Forhandlingerne hændtes det idelig, at han fór op imod Scoville og skældte ham ud for »dumt Fæ«, »Idiot« osv., eller at han insulterede Anklagere og Vidner, ja selv imod Dommeren tillod han sig ofte nærgaaende Udfald og Sigtelser, uden at denne tog sig videre af det. I Begyndelsen talte han det rasende Menneske skarpt til og truede med at lade ham føre ud af Salen, men da det ikke hjalp, lod han det blive derved. Vidneforhørene over sagkyndige, hvis Mening æskedes om den anklagedes mentale Tilstand, blev trukne ud i det uendelige og gav Anledning til ganske unyttige Digressioner; det tillodes endog Mrs. Scoville, som ikke havde nogen som helst *locus standi* i Processen, at interpellere de sagkyndige og udbede sig Forklaring over flere Punkter. Usømmeligheden kulminerede, i alt Fald for gammeldags Begreber, da der i Retten fremlagdes ikke blot den Pistol, hvormed Attentatet var udført — hvilket var i sin Orden —, men ogsaa den af Garfields Lig udskaarne Del af Rygraden, hvor Kuglen var trængt ind, og da disse *corpora delicti* blev givne Morderen i Hænde samt derpaa passerede Referenternes Række.

Om Guiteau var gal eller ikke, er endnu et omtvistet Spørgsmaal, og det vil aldrig blive fuldt besvaret. Efter det Indtryk, jeg modtog ved en omhyggelig Gennemlæsning af alle Retsforhandlingerne, er der for mig ikke Tvivl om, at han led af Højhedsvanvid, og at man vilde have været *berettiget* til at



sende ham til et Galehus i Steden for til Galgen. Men det blev ikke godtgjort, at hans Afsindighed naaede et Punkt, som udelukkede Tilregnelighed, det maa snarere siges, at han var sig sin Handlings forbyrerske Natur bevidst, men kun bildte sig ind, eller bag efter vilde bilde sig ind, at den dækkedes og op hævedes ved en ham særlig betroet politisk Mission. Forholdene krævede en Straf, naar denne paa nogen Maade kunde anvendes, og der er efter min Mening ikke nogen beføjet Indsigelse at gøre imod, at Kendelsen lød paa »skyldig«. Men dette Resultat naaedes ogsaa kun, fordi Guiteau stod saa fuldstændig alene. Havde han haft medskyldige, havde han været Redskabet enten for Demokraterne eller for den Fraktion af Republikanerne, som ved hans Forbrydelse kom til Magten, saa er det efter Juryens Sammensætning og Retsforhandlingens hele Karakter overvejende sandsynligt, at han *ikke* var bleven dømt.

Forsøgene paa at faa Dommen omstødt ved Appel vare haabløse fra Begyndelsen af. I Juni 1882 blev Guiteau hængt. Men de forargelige Optrin i Fængslet vedblev til hans sidste Time. Han modtog Besøg, solgte Autografer og Portræter, fik Blomster, læste Bladene, holdt Taler og skrev Breve, som om han var en Frihedens Martyr. Endnu ved Foden af Galgen fortsatte han denne forargelige Komædie og fik Lov til at holde en Afskedstale til Folket, væmmelig som alle hans Udtalelser. Sit Lig testamenterede han til den Præst, som berettede ham. Høje Bud blev gjort paa Skelettet, især fra omrejsende »Museer« af Kuriositeter. Efter mange Fataliteter havnede det i den militær-kirurgiske Samling i Washington, som er anbragt i den Bygning, hvor Præsident Lincoln i 1865 blev skudt af Skuespilleren John Wilkes Booth. Det er ikke udstillet endnu, og der gaar Rygter om, at det er stjaalet.

Til Processen imod Guiteau knytter sig en ejendommelig Episode. Forbitrelsen imod ham gav sig Luft i flere Attentater. En Dag blev Fangevognten forfulgt af en Rytter, som affyrede en Pistol ind igennem Gittervinduet, ved hvilket Guiteau stod; Kuglen flængede hans Frakkeærme, og i de næste Retsmøder foreviste han pralende det sønderrevne Ærme. Gerningsmanden var vel kendt i Washington, han blev ogsaa anholdt, men imod hans Nægtelse kunde der ikke overbevises ham noget<sup>1)</sup>. Ikke længe

<sup>1)</sup> Efter at ovenstaaende var nedskrevet, mælde amerikanske Blade, at Processen er optagen i November 1884, men at den vedkommende er frikendt. Naturligvis! Det er derfor, at man har ventet tre Aar med Sagen.

efter hændte det, at en Sergent ved Navn Mason, der kommanderede den lille Styrke, som havde eskorteret Fangen tilbage til Arresten, tog sin Riffel og skød efter Guiteau oppe i hans Vindue, dog uden at træffe ham. Mason blev sat under Tiltale; der indkom Adresser med mange tusend Underskrifter om ikke at belægge denne »patriotiske Daad« med Straf, og en Indsamling til hans Kone og Barn sattes i Scene; *Betty and the baby* vare for nogle Uger de populæreste Personer i Unionen. Dommen lød paa otte Aars Straffearbejde, men allerede i 1883 blev Mason benaadet, og for at benytte den Berømthed, som omgav ham, tog han tillige med »*Betty and the baby*«, som for Resten alt havde samlet en net lille Skilling, Engagement i et rejsende Museum.

Guiteau-Processen er bevaret for Efterverdenen i et Kæmpeværk, hvorefter der blev trykt nogle hundrede Eksemplarer. Den antages at have kostet det offentlige imellem en kvart og en halv Million Dollars. Man læser af og til i amerikanske Blade Ytringer om, at den er et lysende Eksempel paa den strængt retfærdige Retspleje og den store Hensyntagen til den anklagede, som udmærker den frie og oplyste Republik. De fleste have dog Øje for, at den hele Sag geraader de amerikanske Retsforhold til saare liden Ære, at det forargelige gaar igennem den fra Begyndelsen til Enden. Den evropæiske Iagttagelse kan ikke være i nogen Tvivl.

### III.

En Sag, som i mere end to Aar verserede for Retten i Washington, og hvis Ry ogsaa naaede til Evropa, var *The Star Route Trial*. Foruden den Postbesørgelse, som sker ad Jærnbaner og med Dampskibe, er der i de fjærnere Dele af Unionen mange Linjer, som besørges ved kørende eller ridende Post; paa de aarlige Budgeter betegnes disse Ruter ved en Stjerne, deraf Navnet. Inden hvert Finansaar indkræves der Tilbud paa Overtagelsen af disse Postruter, og naar ellers alt er i Orden under Garanti af sikker Kaution, modtages det laveste Bud, som ofte gaar under den virkelige Bekostning. Men et Par Maaneder efter indkommer der fra den vedkommende Egn Andragender om en hyppigere eller bedre Postforbindelse, disse støttes af Senatorer og Repræsentanter, og Postbestyrelsen gaar ind derpaa; naturlig-

vis maa Entreprenøren have højere Betaling, og nu er der ingen Konkurrenter paa Siden af ham, som kunne trykke Prisen. Under Præsident Hayes's Administration (1877—81) var den Embedsmand i Postbestyrelsen, som forestod Ordningen af disse Sager, en ivrig Republikaner, General Brady. Han havde arrangeret sig med et Sæt af Entreprenører, af hvilke hver enkelt kunde have 20 eller 50 Ruter, som de igen havde overdraget til Underkontrahter, paa den Maade, at han bevilgede dem store Forhøjelser, ofte det mangedobbelte Beløb, imod at betale ham en vis Part af Tillæget. De utroligste Ting blev satte i Scene; paa øde Strøg af Ny-Mexiko eller Wyoming kunde en ugentlig Post blive forandret til daglig og Prisen sat op fra 10,000 Dollars til 70 eller 80,000, og Aaret rundt var der maaske ikke et Brev eller to Aviser om Dagen paa hele Ruten. En anden Metode var den, at ikendte Bøder for Forsømmelse blev eftergivne, men at vedkommende saa maatte udrede en betydelig Douceur til Brady. I Ledtog med ham vare flere Kongresmedlemmer, blandt andet Senator Dorsey, som under Garfields Valgkampagne var Sekretær ved den nationale Valgkomité og ved udstrakte Bestikkelser skaffede Republikanerne Sejer i Indiana og andre tvivlsomme Stater. Hvor meget Unionen er bleven bedraget for af denne Bande, har ikke kunnet helt oplyses; man anslaaer Beløbet til henved 4 Mill. Dollars i lige saa mange Aar. En rundelig Part heraf er naturligvis gaaet i Bedragerens Lomme, men Resten anvendtes i politiske Øjemed og afgav Grundfondet i den Krigskasse, hvormed Republikanerne i 1876 førte deres Felttog.

Skønt Præsident Garfield var dybt inde i de mangenhaande tvivlsomme politiske Intriguer, og skønt han ved Valgkampagnens Begyndelse havde i et nu foreliggende Brev særlig appelleret til Bradys Assistance, var han ikke nogen bevidst Hæler med Bedragerne. Han havde til sin *Postmaster-General* valgt Mr. Thomas L. James, der havde udmærket sig som Postmester i New York, og denne kom hurtig paa Spor efter Mislighederne, hvilke han forelagde Præsidenten med Forlangende om en energisk Underøgelse. Da Garfields Død førte til Ansættelsen af nye Mini- stre, blev den allerede optagne Sag fremmet med stor Kraft og saa af hans Efterfølger, og hvor stor Betydning der tillagdes den, fremgik af, at Præsident Arthur til sin nye *Attorney General* valgte Mr. Benjamin H. Brewster, der havde været ledende Advokat paa Anklagens Side og forestaaet Forundersøgelsen. Sag-

førelsen for det offentlige betroedes et Sæt erfarne Sagførere med rig Øvelse i kriminelle Sager, og de anklagede, som først ikke havde villet tro paa et Angreb fra deres Venner, sikrede sig flere af Skrankens største Talenter. Samtidig købte de det ledende republikanske Organ i Washington og brugte nu dette, ikke blot til at forsvare og besmykke deres egen Færd, men til de mest nærgaaende Angreb og Smædeord imod Præsident Arthur og hans Kabinet.

Et første Forsøg paa at drage de skyldige til Ansvar var bristet paa nogle formelle Mangler, som med en Smule Omhu kunde været undgaaede, men Sagen optoges igen i Foraaret 1882. I mange Maaneder var den Dagens Sensation og fyldte Bladene med lange Referater af Vidneførsler og foreløbige Skærmysler imellem Sagførerne, indtil endelig sidst i September det uhyre Stof, gjort endnu udførligere ved den amerikanske Retsplejes Formalisme, var gennemgaaet, Sagen plæderet for alle Parters Vedkommende, og Dommerens *summing up* afgiven til Nævningerne. Disse vare et yderst tarveligt Selskab, de fleste af dem Folk uden nogen som helst Dannelse eller Kundskab. Det varede flere Dage og krævede gentagen energisk Optræden fra Rettens Side, før end Juryen omsider fik tilendebragt sine Forhandlinger om Verdict'et. Spændingen var umaadelig, men de færreste troede paa en Domfældelse. Jury'en udtalte et »Skyldig« over to anklagede, ganske underordnede Personer, og frikendte en, som heller ingen Rolle havde spillet, men om Brady og Dorsey, de to Hovedmænd, var der ikke opnaaet Enighed; for den første stod der 10 Stømmer imod 2 paa »skyldig«, for den sidste 9 imod 3, og skønt Dommeren, der øjensynlig ansaa Forbrydelsen (*conspiracy*) for bevist, flere Gange sendte Nævningerne tilbage til fornyet Overvejelse, kom man ikke videre. Resultatet var altsaa en Ikke-Domfældelse.

En ny Anklage rejstes et Par Maaneder efter, og atter udviklede sig en Kæmpe-Proces, en Gentagelse af den forrige, som paany medtog et halvt Aar. Juryen var denne Gang om muligt endnu slettere; et anset Blad i New York betegnede disse edsvorne som »Mænd, hvis simple og lave Karakter, Uvidenhed, umiskendelige Brutalitet, lastefulde Vaner og andre Skyggesider vare vitterlige for Alverden«; en af dem fik, medens Juryen var indelukket for at vedtage sin Kendelse, et Anfald af Drankergalskab. For dette Selskab førtes nu Maaneder igennem en yderst

indviklet, vidtløftig, ved en uafslædig Krydsild af Advokat-Spidsfindigheder afbrudt Procedure, i hvilken *fact* og *law* vare slyngede sammen i den haardeste gordiske Knude. Vidnerne bleve pinte og plagede fra begge Sider, hver Part ansaa det for en Æressag at angribe og mistænkeliggøre Modpartens Vidner, Advokaterne skændtes indbyrdes og med Dommeren, hæftige Optrin og beregnede *sensations* afbrød den ensformige Vidtløftighed og vare det eneste, som nogenlunde kunde huskes, sentimentale Appeller til de edsvornes Følelser vekslede med plumpe og smagløse Vittigheder. Sagførerernes Slutningstaler, der varede fem eller seks Dage for hver Side, vandrede atter over hele den tilbagelagte Vej, og endelig fulgte Dommerens Resumé, der under saadanne Omstændigheder hverken kunde blive kort eller klart. Selv øvede og skærpede juridiske Hoveder vilde have ondt ved at skelne det væsentlige fra det uvæsentlige, at sondre Kærnen fra Skallerne i denne Sag, om hvilken et Blad sagde, at den i sine forviklede Enkeltheder var snart lige saa uforstaaelig som det berømte slesvig-hotstenske Spørgsmaal. Paa disse tolv Mænd af den menige Almue kunde Virkningen af alt dette kun være den *to befog their minds*, at gøre deres Tanke omtaaget. Juryen var atter længe om at naa sin Kendelse, men efter at et lille Mindretal havde bøjet sig, kom den til at lyde paa »ikke skyldig« for Dorsey og Brady, og med dem fulgte de underordnede Deltagere. Det var altsaa en ren Frifindelsesdom, som afskar enhver Genoptagelse af Processen. Der indtraf den Besynderlighed, at en af Hjælperne, der havde plæderet skyldig og var bleven brugt som Angiver og Vidne imod de øvrige, herefter stod som den eneste, der kunde idømmes Straf; men efter Kendelsen, som erklærede, at ingen strafbar Sammensværgelse havde fundet Sted, fik han Rettens Tilladelse til at forandre sin *pleading*, og Anklagemyndigheden lod da Sagen imod ham falde ved en Erklæring om *nolle prosequi*.

Bekostningen ved den saaledes tre Gange gentagne Sag har været ganske urimelig, i alt hen ved 1 Mill. Dollars, hvoraf Anklagen med Forundersøgelserne har taget 6 á 700,000, medens Resten falder paa Forsvaret. Den ledende Anklager, Mr. George Bliss, imod hvem der senere er rettet Beskyldninger for, at han har holdt sin beskyttende Haand over flere implicerede i højere Stillinger og derved forskyldt Udfaldet, havde et dagligt Salær af 150 Doll. og har af Sagen haft i et Aar en Indtægt af 50,000 Doll. (netop Præsidentens Gage), men ganske vist ogsaa et kolos-

salt Arbejde. De to andre Advokater havde 100 Doll. om Dagen. Forsvaret var delt imellem syv eller otte Advokater, blandt dem nogle af Skrankens store Navne, og deres Salær har staaet i Forhold hertil. Lønningsmaaden med et dagligt Beløb har næppe været uden Indflydelse paa Processens urimelige Længde. Der var indstævnet Vidner for og imod fra hele Unionen, og deres Rejseudgifter og Diæter løb op til store Summer. Stenografering og Trykning af Vidneforklaringerne kostede mange Tusender. Procesudgifterne vare ligesom Besvigelserne i stor Stil. Midt i Harmen over den hele Skandale fandt Amerikanerne lige som en Trøst i disse uhyre Tal: intet andet Folk i Verden kunde opvise noget saa storartet.

Efter begge Processerne lod der højrrøstede Beskyldninger imod Nævningerne, at de havde ladet sig bestikke. Der blev anstillet Undersøgelser, som godtgjorde, at flere af dem havde været Genstand for hyppig Paavirkning, der jo ogsaa var let nok, da Juryens Medlemmer efter hvert Retsmøde vendte tilbage til deres Hjem og private Dont. Noget egentligt Bevis fremkom dog ikke, og de anklagede førte Krigen over i Fjendens Land ved at paa-staa, og det ikke ganske uden Indicier, at det var Regeringens Agenter, som havde søgt at stemme de edsvorne for en Domfældelse. I alt Fald lod man Sagen falde.

Sigtelsen imod Juryen har imidlertid faaet en officiel Form ved en Indberetning til Kongressen fra Unionens *Attorney General*, Mr. Benj. H. Brewster, dateret den 3die December 1883. Det er et højst mærkeligt Aktstykke og har da ogsaa vakt stor Opmærksomhed, angrebet af nogle, billiget af mange. De Forenede Staters højeste Justitsembedsmand retter heri et overordentlig skarpt Angreb paa det herskende System for Strafferetsplejen, dels i dennes Almindelighed og dels særlig for Washingtons og det dertil hørende Distrikts Vedkommende. Det kan sammenfattes i den Sætning, at der under den bestaaende Lovgivning og den af Domstolene fulgte Tradition er en langt større Sandsynlighed for den skyldige til at slippe fri gennem en eller anden Bagdør end for den straffende Retfærdighed til at ramme Forbryderen. Han fremhæver i saa Henseende den pedantiske Omstændelighed, hvormed Stævning, Anklageakt og andre Dokumenter skulle være affattede, og den Bogstavtrældom, hvormed enhver, selv den i og for sig ligegyldigste, Unøjagtighed benyttes af Sagførere og anerkendes af Dommere som Formalitetsindsigelse. Der

er ikke sat nogen Frist for de rent formelle Forsvars- eller Indsigelsesgrunde, og en Defensor kan saaledes vente med en eller anden *error*, indtil hele Processen er omtrent forbi, og derved mulig gøre det hele til spildt Arbejde. En kriminel Tiltale maa nu være affattet saaledes, at hverken anklagede eller jævne edsvorne kunne forstaa den, og hertil kommer, at den altid skal lyde paa en bestemt Forbrydelse og ikke kan være eventuel efter Vidnesbyrdenes Natur, saasom for Mord *eller* Drab, for Mordbrand *eller* Brandstiftelse, for Tyveri *eller* Hæleri; den kan end ikke omfatte baade den fuldbyrdede Handling og et Attentat paa denne. Medskyldige i en Forbrydelse kunne, naar de sigtes for en foregaaende Meddelagtighed, ikke tiltales sammen med Hovedmanden, men først efter at denne er overbevist, hvilket altsaa kræver en helt ny Procedure. Vidneførslen er aldeles given i Sagførernes Vold, og for mange af de Udenrets-Forklaringer, som afgives, er der ingen Mulighed for at gøre Meneds-Ansvar gældende.

Attorney Generals Udtalelser om Jurysystemets praktiske Resultater i de Forenede Stater danne egentlig Præmisserne til en stærk Fordømmelse af edsvornes Delagtighed i Retsplejen, men man vil ikke undre sig over, at en Amerikaner, der er opdrættet med angelsachsiske Retsbegreber, vægrer sig ved at uddrage Konklusionen. Efter at have paavist de oven for fremhævede Misligheder ved Affattelsen af Nævningelisten og Sættningen af Juryen fremsætter han uforbeholdent den Anklage, at de edsvorne, som faktisk sidde til Doms, lade sig paavirke i forskellig Retning, true eller bestikke, og at den Kunst at influere paa en Jury er bragt i formeligt System. »Det er troet og almindelig sagt« — skriver han — »at den Forretning, som kaldes *jury-fixing*, blomstrer i en foruroligende Grad her i Distriktet. Det paastaas, at der er Folk, som leve, ernære deres Familie og blive rige ved denne skændige Haandtering. En saadan Praksis eller Næringsvej bestaar til en vis Grad i næsten enhver større By (!), under selv de bedst ordnede Jury-Systemer (!), og til Trods for al den Omhu og Forsigtighed, hvormed man har søgt at omgærde de edsvorne og at beskytte dem imod Indflydelse ude fra. Det kan da under den nuværende Ordning ikke forundre, at samvittighedsløse Personer kunne ustraffet drive en lukrativ Forretning i District of Columbia ved at forføre Juryer«. Han skildrer, hvor let det er for denne Slags Mellemmænd at blive bekendte med et Par Stykker af de paa Terminlisten opførte Personer, at udforske deres Liv, deres smaa Svag-

heder, deres ømme Sider, og har en snedig *jury-fixer* først faaet fat i to eller tre edsvorne, er det ham let at faa Haand i Hanke med de fleste andre. Under Henvisning til *Star Route* Sagerne paaviser han, at hvis det staar ilde til i Washington med de almindelige kriminelle Juryer, saa er det endnu værre med de specielle Juryer, der skulle give Kendelse i Sager for Bedragerier imod Unionen. »*The National Treasury* er Maalet for utallige forbryderiske Forsøg, fra alle Sider søge gridske Hænder at komme ned i Statskassen, Mened, Falsk og enhver Art af Forbrydelse anvendes for at komme til at plyndre den, og naar Unionsregeringen skrider ind imod dem, viser det sig kun alt for ofte, at saafremt Sagen føres i Washington, kan Retten ikke nyde sin Gænge. Planer til at besvige Regeringen eller bestjæle Statskassen blive, hvor de end ere udklækkede, sædvanlig udførte i Washington, og hvis de skyldige arresteres her, maa deres Sag nødvendig føres for en i Distriktet udvalgt Jury. Naar da en saadan Bande anholdes, ydes der den Sympati og aktiv Hjælp af alle andre, der ere indviklede i lignende Planer. Ere de anklagede rige, hvad der ofte hænder, sikre de sig ved rundelig Anvendelse af Penge, Venskab og Understøttelse af fremragende Mænd, der ere socialt anlagte (*of a social disposition*), og hvis offentlige, fortrolige Omgang og Kammeratskab med de sigtede allerede ere disse til væsentlig Nytte. Naar Sagen kommer for, staar Regeringen alene, med Sol og Vind imod sig, medens de anklagede, understøttede ej blot ved deres indflydelsesrige Venners Sympati, men tillige ved en vis Følelse af Ligegyldighed, som synes at herske i Washington lige over for saadanne Forbrydelser, til sidst gaa ud fra Retssalen triumferende med en Frifindelsesdom og til Forargelse for Retfærdigheden undgaa enhver Straf. Saa-dant vil ske igen, saa længe Unionens Skatkammer ikke har anden Beskyttelse end lokale Juryer.«

## IV.

I Byen Uniontown, Pennsylvania, levede en ung Mand ved Navn Dukes, ret begavet og med saa megen Anseelse, at han var bleven valgt til Statens Legislatur, men for øvrigt en udsvævende Person og demoraliseret. Han havde brugt nedsættende Udtalelser om en ung Dame i Byen, Miss Nutt, og da hendes Fader krævede ham til Regnskab, skrev han et Brev, hvori han gentog sine Beskyldninger. Faderen opsøgte Æreskænderen i hans Hotel,



trængte ind i hans Værelse, og efter et højkrøstet Skænderi faldt der nogle Pistolskud. Tililende Folk fandt Mr. Nutt liggende død paa Gulvet, medens Dukes stod med en endnu ryggede Pistol i Haanden. Der blev anlagt Sag imod ham, men han paastod, at han var bleven angreben først og kun havde brugt Nødværge; Juryen frikendte ham, men Stemningen var saa stærk imod ham, at de edsvorne, som havde afgivet denne Kendelse, blev insulterede og forulæmpede.

Et halvt Aars Tid gik hen, og en Dag henimod Slutningen af 1883 gik det som en Løbeild over hele Unionen, at den myrdede Nutts yngste Søn, en noget svaghovedet ung Fyr paa knap tyve Aar, havde hævnnet sin Fader og Søster ved at skyde Dukes ned paa aaben Gade; Moderen havde ladet ham faa en af Faderens Pistoler, og med denne havde han i flere Dage gaaet paa Jagt efter Dukes, indtil han endelig saa' ham komme ud fra Posthuset og sendte ham et Par dræbende Skud. Da det blev betragtet som en afgjort Sag, at ingen i Uniontown nedsat Jury vilde dømme den unge Mand for hans Vendetta, blev Processen imod ham ved en *change of venue* forlagt til Byen Pittsburgh i samme Stat. Da han som Arrestant førtes derhen, var han langs hele Vejen Genstand for Ovationer, Mændene raabte Hurra for ham, og Damerne overvældede ham med Buketter og Kranse. Da Processen begyndte, blev der endog sendt Buketter ind til ham i Retssalen; Dommeren »vilde ikke vide af saadant noget«, men den Buket, som var stillet foran den anklagedes Bænk, lod han blive staaende. Moderen og Søsteren vare begge tilstede i Retten under hele Sagen. U. S. Senator Vorhees fra Indiana, en af de ledende Mænd i det demokratiske Parti med et stort Ry som Taler, bekendt overalt under Hædersnavnet *the tall Sycamore of Indiana*, var af Familien og dens Venner antagen til ledende Defensor. I hans Forsvarstale forekom der bl. a. følgende Ytringer: »Ingen Sinde siden Kong Karl den Førstes Dage har den Mand, som tog sin Families Ære i sin egen Haand og hævnede den, været ramt af Lovens Straf. . . Jeg vilde have sagt: Tag en Bøsse, lad den med fire Tommer Rendekugler, vent indtil du ser ham paa Gaden og skyd ham ned! Det vilde jeg selv have gjort. Gud være mit Vidne, det vilde jeg. . . Det har forbavset mig at høre Angreb paa Mrs. Nutt, fordi hun lod Sønnen faa Pistolen. Hvorfor skulde han ikke have den? Han brugte den paa rette Maade, ingen kan dadle den Brug, han gjorde af den. Han be-

nyttede den aldrig, hvor han ikke skulde have benyttet den. Kun en eneste Gang har han affyret et Skydevaaben, og da befriede han Verden for et Uhyre!« Som man vel kan tænke sig, blev Nutt frifunden af Juryen, og Grunden angaves at være den, at han i Gerningens Øjeblik havde lidt af *emotional insanity*. Paa Grund af denne Kendelse, der modtoges med stormende Jubel i og uden for Retssalen, blev han holdt i Fængsel, for at det kunde undersøges, hvor vidt han vilde være at sætte under Forvaring i et Sindssyge-Hospital, men fire Doktorer mødte for Retten og bevidnede, at Nutt, skønt han i det Øjeblik, han nedskød Dukes, havde været kriminelt utilregnelig, nu var fuldkomment normal. Han blev altsaa løsladt, og Hjemrejsen til Uniontown var atter et Triumftog.

Som et lille Modstykke til Senator Vorhees's Ytringer skal der her anføres nogle Udtalelser til Fordel for Folkejustits. I Februar 1884 blev der i Avondale nær ved Cincinnati, Ohio, begaaet et afskyeligt Mord. To Banditer, som levede af at stjæle Lig for at sælge dem til anatomisk Brug, myrdede en Neger, ved Navn Beverly Taylor, selv en berygtet *Resurrectionist*, som disse Ligrøvere kaldes, tilligemed hans Kone og Barnebarn; de stak Ild paa deres Hus og solgte de tre Kadavere til Anatomikamret i Cincinnati. Forbrydelsen blev opdaget og vakte almindeligt Raseri. Ved de myrdedes Jordefærd samledes mere end 1000 Mennesker, en Fjærdedel af dem hvide; flere Neger-Præster talte, men ogsaa en hvid Præst, Rev. J. Emery, som i sin Tale ytrede, at en Forbrydelse som denne »fortjænte summarisk Afstraffelse uden Paa-kaldelse af Domstolene og derved, at Borgerne tog Loven i deres egen Haand.« Disse Ord hilsedes med umaadeligt Bifald af baade hvide og farvede. En Menighedsforstander optog Tanken og sagde, at den bedste Kur for saadanne Uhyrer som Morderne var et for-svarligt Reb til hver af dem og den nærmeste Lygtepæl.

Tocqueville siger i sit berømte Værk, hvor han omtaler Jury-Institutionen: »Jeg betvivler, at der er noget Land, hvor Forbryderen saa sjælden undgaar sin Straf. Grunden dertil er, at alle her føle sig interesserede i at fremskaffe Beviser for Brøden og paagribe Forbryderen. . . . I Evropa er den anklagede en stakkels Djævel, som kæmper for sit Liv imod Magtens Udøvere, og Almenheden er kun en Slags Tilskuere ved Kampen. I Amerika derimod betragtes han som en Menneskehedens Fjende og har derved hele Menneskeheden imod sig.« Som saa mange andre

Domme af denne Forfatter indeholde disse Ord kun en Del af Sandheden og give ikke det fulde Billede af Tilstanden, som den virkelig er. Det er rigtigt, at i mange Tilfælde forvandler hele Publikum sig til Opdagelsespoliti, men i mange andre, hvor Overtrædelsen af Loven er vitterlig, bliver det til Gengæld et Benaadnings-Tribunal, som sætter sig op over Loven. Om det ene eller det andet skal indtræde, beror paa Stemninger, paa Impulser, ofte paa et rent Tilfælde. Har Indignationen Overtaget, saa vil man lynche Forbryderen. Er det Sympatien eller Medlidenheden, som raader, saa anvendes alle Midler for at frelse ham, og Juryen vover ikke at gaa imod den offentlige Menings Strøm ved at afsige sit »Skyldig«. Under den ene og under den anden Eventualitet mangler den Respekt for Loven og Tillid til Domstolene, som alene kunne afgive Grundlaget for en ordnet og sikker Rets-tilstand.

## V.

I de sidste Dage af Marts 1884 var den store By Cincinnati i Ohio Skuepladsen for Optøjer, der efterhaanden antog et meget alvorligt Præg. En Folkeskare satte sig i Bevægelse imod Domhuset for at lynche en Snes der hensiddende Mordere og grove Forbrydere, Politiet gjorde Modstand, og det kom til Blodsudgydelse paa begge Sider. Byens Militis blev kaldt under Vaaben, men var uøvet og manglede Ammunition. Folkeskaren, der oprindelig havde bestaaet af ophidsede, men ellers ikke samfundsfjendtlige Elementer, havde efterhaanden faaet en anarkisk Karakter, og under Paavirkning af socialistiske Ledere, der hurtig havde faaet Overtaget, blev der stukket Ild paa Domhuset; foruden Bygningen, der havde kostet en kvart Million Dollars, og Advokaternes Bibliotek til en Værdi af 150,000, ødelagdes store Partier af de der opbevarede Arkiver, Skøde- og Panteprotokoller, Ægteskabsregistre, alle Originaler af Testamenter, Akterne i 30,000 Sager osv. Guvernøren maatte opbyde hele Statens Militis, bestaaende af 17 Regimenter og 5 Batterier, og først disse Troppers Ankomst til Cincinnati kvalte Opstanden. I de tre Dage, Urolighederne varede, var der dræbt 47 Mennesker og saaret c. 150.

Aarsagen til disse Spektakler var Utilfredshed med den kriminelle Retspleje, saaledes som denne efterhaanden ved Advokaternes samvittighedsløse Misbrug af Lovene og Nævningernes

Bestikkelighed var bleven. Den nærmeste Anledning var denne, at en syttenaarig Forbryder ved Navn Bender, som sammen med en Neger Juleaften havde overfaldet sin Husbond Kirk, myrdet ham og plyndret Liget for en Sum af 350 Dollars, og som syv Gange efter hinanden havde tilstaaet Mordet, desuagtet af Juryen kun var kendt skyldig i Drab; Dommeren fandt Kendelsen *outrageous*, men kunde efter den ikke sætte Straffen strængere end til tolv Aars strængt Straffearbejde. Det var efter et offentligt Indignationsmøde, indvarslet af fremragende Mænd i Byen og betegnet ved meget stærke Angreb paa Retstilstanden i det hele, at Folkeskaren gik løs paa Domhuset for selv at holde Justits over de der hensiddende Forbrydere, inden de ved Hjælp af snedige Prokuratorer og imbecile eller underkøbte Juryer slap fri til Spot for Retfærdigheden. Det blev uforbeholdent udtalt, at der i den Benderske Mordsag var anvendt *jury-fixing*; det oplystes, at Defensor havde sendt alle de paa Edsvorne-Listen staaende Mænd, hvis Votum han frygtede, Eksemplarer af Blade med indstregede Referater af Mordet og ledende Artikler derom, han havde da, efterhaanden som de opraabtes, protesteret imod dem som ikke upaavirkede og derved faaet tilbage et Sæt af Nævninger, med hvem han kunde tumle efter Behag.

Samtidig med Optøjerne i Cincinnati, men altsaa ikke foranlediget ved disse, fremkom der i det ansete Maanedsskrift *The Century* en yderst skarp Artikel om den kriminelle Retspleje, et meget nærgaaende Angreb paa det hele System. Det oplyses her, at der 1883 blev begaaet i de Forenede Stater, eller dog blev offentlig bekendt, 1517 Mord, medens der Aaret i Forvejen var 1266; i 1883 fandt der kun 93 Henrettelser Sted, nogle af disse eller vel endog de fleste for Mord, begaaede i tidligere Aar, men Forholdstallet kan dog nok benyttes, og det vil da sige, at højt anslaaet henrettedes der af 14 eller 15 Mordere 1. Imod de 93 Henrettelser i 1883 stod der 118 bekendte Tilfælde af *lynching*, eller med andre Ord: »Straf ved Selvtægt var hyppigere end Straf ved Dom«. Vel maa Tidsskriftet udbrøde: »Ingen Amerikaner skal prale af sit Fædreland, dets Frihed og Orden, saa længe slige Vidnesbyrd kunne paakaldes om, hvorledes de til Beskyttelse af Menneskeliv givne Love skamløst trædes under Fødder.« Hovedgrunden til denne beklagelige Tilstand søger det i de overdrevne og misforstaaede Ideer om Individets Rettigheder lige over for Samfundets Krav. »Derfra kommer den kriminelle Retspraksis,

som vanærer vore Domstole, og i Kraft af hvilken uværdige Sagførere kunne tillade sig at bruge alle Slags latterlige Udflugter og formalistiske Indsigelser for at bringe Retfærdigheden til at strande. At den amerikanske Sagførerstand er berømt for sin frugtbare Opfindelsesævne i Retning af disse Krogveje, hvorved Sagerne forhales i det uendelige, Proceduren hildes og ledes paa Vildspor, medens de edsvorne drages ind i en haabløs Forvirring, er en Kendsgerning, som ikke taler til vor Fordel, men som kaster et klart Lys over Sammenhængen med de nys anførte Tal. Processen imod Guiteau og imod *Star-Route*-Bedragerne afgive fremragende Eksempler paa, hvorledes den krimihelle Retspleje jævnlig skøttes her i Landet.«

## VI.

Naar man taler med amerikanske Jurister om Jury-Systemet, saaledes som det bestaar baade i kriminelle og civile Sager, vise de allerfleste sig at være Modstandere af det. Nogle enkelte tro det muligt at komme bort fra det og pege i saa Henseende hen til den Kendsgerning, at i saadanne Sager, hvor Parterne ved indbyrdes Aftale kunne undgaa Jury, bliver det hyppigere og hyppigere, at denne Ret benyttes. Andre sige med et Suk, at nu har man Jury, og saa maa man tage Tingene, som de ere, kun søge at faa det bedst mulige ud af dem. Jeg har ikke talt med nogen, som ikke var paa det rene med, at et Land, der var saa lykkeligt ikke at have Nævninger, burde se sig vel for, inden det antog Systemet.

I den offentlige Debat om juridiske Materier, som for øvrigt ikke har stort Omfang eller meget Værd, ere Meningerne noget mere delte. Der optræder her ogsaa Forsvarere for Nævninge-Principet, og disse støtte sig da, idet de for øvrigt anerkende mange praktiske Mangler og Misligheder ved Systemets Anvendelse, væsentlig paa den fra Fædrene nedarvede Tradition om Folkets Delagtighed i den dømmende Myndighed og paa den opdragende Virkning, den Løftelse af Borgersindet, som skal følge heraf. Modstanderne blive dem imidlertid ikke Svar skyldige. En af de mest uforbeholdne Fordømmelser af Jury-Væsenet, som jeg har set, er kommen mig i Hænde ganske nylig; det er en Artikel af Dommer Robert Y. Haine i Oktober-Hæftet af *North American*

*Review*, og ligesom der i det foregaaende væsentlig er benyttet amerikanske Domme om Systemets praktiske Virkninger, saaledes skal jeg her til Slutning kort referere Dommer Haines Udtalelser.

Efter at have mindet om, at Domstolenes Formaal er at skifte Ret, ikke at opdrage Borgerne eller at løfte deres Selvbevidsthed, viser han, at den Sondring imellem *fact* og *law*, hvorpaa Systemet egentlig hviler, i en stor Mængde Tilfælde ikke lader sig gennemføre, og at de edsvorne næsten altid ville være ude af Stand til fuldt at opfatte og rettelig at anvende den Instruction om Loven, som Dommeren giver. Upartiskheden vil i Længden være bedre varetagen af en enkelt eller nogle faa Dommere, som bære hele Ansvar, medens de edsvorne ere saa mange, at den enkeltes Ansvar bliver borte. Systemet er bekosteligt for Parterne og bliver det end mere, fordi det medfører forøget Fristelse til at forlænge Processerne. »Det fører til hyppige *miscarriages of justice* ved at lade Tusender af notoriske Forbrydere slippe fri og ved at afgøre vigtige Retstvister, ikke i Overensstemmelse med Loven, men efter Fordomme og Sympatier hos forholdsvis uvidende Personer, og berøver saaledes Retsplejen et af dens væsentligste Fortrin, nemlig Sikkerheden... En Jury-Kendelse er bleven næsten enstydig med Tilfældighed«. Der anføres til Bevis herfor flere af de oven for fortalte Rets-sager. »Sandt er det, at Institutionen er af en ærværdig Ælde, og dette taler til dens Fordel; men ligesom mange andre gamle Ting har den overlevet sin Nytte. Menneskene ere tilbøjelige til at nære Ærefrygt for deres Fædres Skikke og klynge sig ofte til tomme Former, efter at Indholdet er borte. Naar Juryen har bestaaet saa længe og er bleven saa kær for det angelsachsiske Hjærte, saa er det, fordi den en Gang passede til Tiden og da gav gode Resultater. Men nu ere Tiderne forandrede, og Resultaterne ere ligesaa. Hvad der navnlig blev skattet saa højt af det engelske Folk, var dens Uafhængighed, dens Ævne til at modstaa Regeringens og de højere Klassers Undertrykkelser. Kongemagten var stærk i hine Dage og udførte sin Vilje med en haard Haand, medens de højere Klasser endnu sad inde med en god Del af Lenstidens Magt og Herredømme; det var da naturligt, at en Institution, som værgede imod Undertrykkelse fra oven, blev kær for Folket, og at denne gode Side forsonede med

dens Mangler. Men dette er forbi, der eksisterer ikke længere privilegerede Klasser, og Regeringens Myndighed frembyder ingen Fare for Individets Ret. Samtidig er Tidens Aand bleven en anden. Vi ere ikke længere staalsatte Naturer, som kræve Øje for Øje og Tand for Tand; Følsomhed og Filantropi ere blevne Magter, hos mange er der Samvittigheds-Skrupler imod Dødsstraf, og de ville ikke have Blod paa deres Hænder; snilde Advokater appellere til disse Stemninger, og Udfaldet er højst beklageligt. I det halve Antal Tilfælde gaar Brøden fri for Straf eller straffes utilstrækkelig. Følgen er, at de slette ikke afskrækkes fra Forbrydelser; de have lige saa stor Udsigt til at slippe som til at dømmes, og saa løbe de Risikoen. Og Individet, som ikke ere slette, tage Loven i deres egen Haand; de tvivle om, at Loven vil beskytte dem, og saa tage de sig selv Ret. Herfra skrive sig de mange Mord og Drab, som ere en mørk Plet paa Amerikas Civilisation. I civile Sager er Hovedindvendingen imod Juryen denne, at de nu til Dags opstaaende Rets-spørgsmaal sædvanlig ere for indviklede og sammensatte til at kunne forstaas af uøvede<sup>1)</sup>. For halvhundrede Aar siden varede

<sup>1)</sup> Med Nævninger i civile Sager har denne Fremstilling ikke beskæftiget sig. For Fuldstændigheds Skyld skal dog her anføres en amerikansk Udtalelse om Nævningers Paalidelighed og Upartiskhed i Sager, der ligge paa Grænsen imellem civile og kriminelle, nemlig Injurie-Søgsmaal.

Under den sidste Valgkampagne blev efter Sædvane begge Kandidater til Præsidentværdigheden Genstand for de mest ærerørige Sigtelser, og selv deres rent private Forhold dragne frem paa ærekrænkende Maade. Imod Blaine fremkom der den Beskyldning, at han havde forført sin nuværende Hustru før deres Ægteskab og kun med Pistolen for Brystet var gaaet ind paa at give hende Oprijsning ved at lade sig vie til hende. Blaine anlagde Sag imod et ledende demokratisk Blad i Indiana, der havde kolporteret denne Beskyldning, men gav for Resten Oplysninger, der i ethvert andet Land vilde være blevet modtagne som en fyldestgørende Forklaring af de foregivne Data, hvortil Sigtelsen støttede sig. Ved forskellige Indsigelser undgik Bladet Processens Foretagelse før Valgdagen i November. Nu har Blaine ladet Sagen falde, og han motiverer dette Skridt ved Umuligheden af i Indiana at faa en upartisk Jury. Han fremhæver, hvorledes Beskyldningen ikke blot er gentagen af hele den demokratiske Presse, men ogsaa benyttet af alle Partiets Agitatorer, saa at den demokratiske Befolkning i Staten er saa at sige bleven solidarisk med den. „Under disse Omstændigheder“ — skriver Mr. Blaine i et Brev af 10de Dec. 1884 til sine Sagførere — „er det ligefrem umuligt for mig at opnaa *a fair trial*. Jeg kan ikke vente noget andet Resultat end

en ordinær civil Procedure en Time eller to; i vore Dage tager en Sag sædvanlig flere Dage, ofte Uger og Maaneder. Nævningerne, som de ere flest, kunne ikke holde Sagens Hovedpunkter fast, og de afgive derfor deres Kendelse efter Sympatier eller Fordomme. Den afgørende Indvending imod Juryen er dens Uvidenhed. Naar Borgeren raader sig selv, tyr han ellers ikke til den uvidende eller usagkyndige; han vil gaa til Lægen, naar han er syg, til en erfaren Sagfører, naar han skal have en Proces, til Bageren for Brød og til Slagteren for Kød; men Loven og Retsplejen vælger, hvor indviklet og vanskelig end Sagen er, sine Redskaber uden Hensyn til Kundskab. Af disse Grunde er det vor Anskuelse, at det vilde være et stort Fremskridt at afskaffe Jury-Systemet og lade Dommeren faa Afgørelsen saa vel af *fact* som af *law*.

Det vil være klart for enhver, at der i den oven for givne Fremstilling af amerikanske Retstilstande er omtalt meget, som er ganske ejendommeligt for Amerika, og som ikke kan siges at høre med til Juryens Væsen. Det er indlysende, at meget af det, som har ført til saa beklagelige Resultater, er Misbrug, Udvækster, som man kan søge at undgaa og forhindre ved Overførelse af Principet. Fra disse Forhold, som det vil være unødvendigt at opregne, vilde det derfor være ubeføjet at drage en Slutning. Men der er andre Sider, som maa erkendes at være uadskillelige fra Nævninge-Systemet, og som man ikke ved nogen som helst Anstrængelse kunde udelukke. Og der er endelig

det, som uundgaaeligt indtræder i enhver politisk Injuriesag efter en stærkt bevæget Valgkampagne. Hvis jeg var ubillig nok til at ønske en Jury, sammensat af mine Meningsfæller, kunde jeg ikke opnaa dette. En Jury maatte i gunstigste Tilfælde bestaa af lige mange Medlemmer fra begge Sider, og jeg har al Grund til at tro sagkyndiges gentagne Forsikringer om, at der ikke i Indiana kan findes seks Demokrater, som i en politisk Proces vilde afgive en Kendelse imod deres Partis ledende Organ. Heri ligger ikke nødvendig nogen Sigtelse imod deres personlige Hæderlighed som Borgere (!), men kun dette, at Partiforblindelsen og Partifordommen vilde være en absolut Hindring for en upartisk Bedømmelse af de fremlagte Bevisligheder.\*



visse Følger, der vel kun ligge som Muligheder i det, men som i en passende Jordbund og under i øvrigt gunstige Forhold hurtig vil vokse op til haandgribelige Virkeligheder. Springet til edsvorne i Steden for øvede og permanente Dommere er stort og vanskeligt at gøre; naar det først er gjort, er der ingen Vej tilbage.

Et Hovedpunkt er der Grund til at fremhæve. Juryens Tilhængere kunne ikke længere paastaa at repræsentere et Fremskridt. Dens Modstandere kunne med Føje gøre gældende imod dem, at Nævninge-Institutionen er en overleyet Form for Retslivet og at de, der nu ville indføre den, hvor den ikke hidtil har bestaaet, i Virkeligheden ville skrue Tiden tilbage.

C. ST. A. BILLE.

---

## Brev fra Paris.

Et Overblik over den franske Literatur i Aaret 1884.

Paris. December 1884.

Ved et Tilfælde skrives det første-af de Breve, jeg fra Paris sender »Tilskueren«, og i hvilke jeg skal forsøge at skildre de vigtigste Træk af den literære Bevægelse, der for Øjeblikket foregaar i Frankrig, i den sidste Maaned af Aaret 1884. Denne Omstændighed giver mig Anledning til at holde en Mønstring over de forskellige literære Ydelser, det Aar, der nu ender, har bragt. Dog tør jeg ikke inklade mig paa at meddele en fuldstændig Navnefortegnelse over de Værker, der i de forløbne tolv Maaneder ere blevne forelagt Publikum. Jeg skal kun, i Anledning af de værdifuldeste af disse Værker, angive nogle af de Bestræbelser, der for Øjeblikket synes at beherske de mest fremtrædende Forfatteres Tankegang og benytte denne Lejlighed til at fremhæve det ejendommelige ved flere af de Skribenter, hvis Navne jeg senere vil komme tilbage til i mere indgaaende Artikler, og til løselig at angive Teorier, som jeg senere vil komme til at drøfte mere fyldigt.

### I.

#### Romanen.

Enhver Oversigt over Aarets literære Begivenheder i Frankrig maa nødvendigvis begynde med Romanen, ti det er af alle Kunstarter den, hvis Trivsel og Frugtbarhed for nærværende Tid aabenbart er størst. Der er to sikre Kendetegn paa en literær Kunst-arts Levedygtighed: Publikums Yndest og Antallet af de talentfulde Forfattere, der dyrke den. Begge disse Tegn vise sig straks ved

første Øjekast for enhver Iagttager af Samtidens Romandigtning i Frankrig. Paa den ene Side vidne nemlig de mange Oplag, en Bog af Zola eller Daudet udkommer i, om de Masser af Læsere, der begejstres af den, paa den anden Side er det let at vise, at af ti unge Forfattere, der begynde deres Skribentvirksomhed, give mindst de ni sig til at skrive Romaner. Denne Kunststart er i den Grad i Vælten, at endog Boulevard-Bladene, som man i Pariser-Sproget kalder dem, har forsøgt at banke sig op ved i Stedet for Artikler vedrørende Øjeblikkets Begivenheder at meddele deres Læsere ganske smaa Noveller. For kun at nævne et enkelt Eksempel, er det paa denne Maade, ved at optage Smaahistorier, for Størstedelen af bekendte Forfattere, at Gil Blas i Løbet af knap seks Aar er naaet op til at blive et af de Blade i Paris, der trykkes i det største Oplag. Dette vidner ikke blot om en forbigaaende Forkærlighed, men det er et Tegn, man maa agte paa, naar man vil forstaa det nuværende Aandsliv i Frankrig.

Aarsagen til at man saaledes for Øjeblikket i Frankrig giver Romanen Fortrin fremfor alle andre literære Kunstarter forekommer mig at være den, at Romanen i højere Grad end de andre eigner sig til i Kunsten at indføre Bestanddele, der er Kunsten selv uvedkommende, og det træffer sig netop saa, at næsten hele den franske Kritik siden Romantikens Dage har ledet Forfatternes og Publikums Tankegang hen imod en ny og mere sammensat Opfattelse af Begrebet Literatur. Siden den Tid, da Victor Hugo og hans Skole, hvis hele Æstetik var lagt an paa at opnaa en vis Skønhedsvirkning, beherskede Smagen, har der vist sig en Stræben i modsat Retning, der gaar ud paa at forherlige ikke Skønheden, men Sandheden i Kunsten. Da Folk begyndte at forbavses over Videnskabens Fremskridt, og da man paa den anden Side mærkede Farerne ved de romantiske Udskejelser, følte mange sig forvissede om, at Aarhundredets Opgave fremfor alt var af videnskabelig Art, og at følgelig den Vej, den nyere Literatur egentlig burde gaa, var Analysens, den eksakte Iagttagelse af Virkeligheden. Det er den Lære, der ligger til Grund for hele Taines kritiske Virksomhed, det er den, der har dikteret den yngre Dumas hans Dramer, Gustave Flaubert hans Romaner, den aldrende Sainte-Beuve de Artikler, der høre til hans anden Manér. Men ingen anden Kunststart egnede sig i samme Grad som Romanen for denne fremherskende Tilbøjelighed til Iagttagelse, derfor har Romanen lidt efter lidt trængt sig i Forgrunden, og

som man let vil kunne se af Navnene paa de Romanforfattere, der for nærværende Tid er paa Moden, er det Skildringen af Sæder, der lidt efter lidt har bemægtiget sig hele Arten saa udelukkende, at man endog i de senere Aar har skabt et nyt Navn til at betegne denne Slags Bøger og den Skole af Forfattere, der skrive dem. Man har kaldt de iagttagende Romanforfattere Naturalister og Teorien om Iagttagelsens udelukkende Anvendelse som literær Fremgangsmaade, Naturalisme. Dette Ord har, taget i denne Betydning, gjort Lykke, og Kritiken maa optage det, skønt det anvendes paa Forfattere af saare forskelligt Temperament, og skønt deres Iagttagelser ere indbyrdes meget afvigende.

Det er altsaa Naturalismen, der gør sig gældende i det største Antal fremragende Værker i Frankrigs Bogavl i Aaret 1884. Edmond Goncourt har skrevet *Chérie*; Alphonse Daudet, *Sapho*; Guy de Maupassant har udgivet flere Bind Noveller, *Miss Harriet*, *Les Sœurs Rondoli*, *Yvette*; J. K. Huysmans *A Rebours* (stik imod). Emile Zola offentliggør i et Blad en ny Roman: *Germinal* (Spiremaaned). Jeg lader for denne Gang sidstnævnte Værk uomtalt, da det endnu ikke er fuldført, ligesom jeg ogsaa opsætter Omtalen af dets Forfatter, indtil det foreligger som Bog. Foreløbig vil jeg kun beskæftige mig med de fire Skribenter, hvis Navne jeg ovenfor har anført.

Edmond de Goncourt har haft en underlig Skæbne. I en lang Aarrække udgav han sammen med sin Broder en Række historiske Studier af første Rang og Romaner, der baade med Hensyn til Stil og Analyse frembød den største Interesse, uden dog at faa Publikum i Tale. Han var kendt og skattet af Kunstnere og Forskere, men næsten ukendt af almindelige Læsere. Hans Broder Jules de Goncourt, med hvem han arbejdede sammen paa en Maade, der allerede i og for sig er et uløseligt Problem, døde for tretten Aar siden, rimeligvis overbevist om, at det fælles Værk aldrig vilde faa Bugt med den almindelige Ligegyldighed. Og dog har Brødrene Goncourt i Løbet af de sidste ti Aar erobret Publikums Gunst, saa at den efterlevende ser Oplagene af de ældre Bøger vokse, medens de Bøger, han forfatter alene, med Forventning imødeses og rives bort med største Utaalmodighed. Hele den yngre Slægt betragter ham som en Fører, hans Stils Ejendommeligheder er blevne Genstand for Begynderes Efterligning, Forlæggerne kappes om at optrykke

hans mest glemte Værker som for Eksempel: *I attenhundrede og —*. Odéon Teatret er i Færd med at genoptage et Stykke, *Henriette Maréchal*, som han omtrent 1863 skrev sammen med sin Broder, og som da blev saa hæftigt angrebet. Kort sagt, denne Forfatter, der nu er over 60 Aar gammel, bliver ved en uventet Lykke belønnet for Publikums langvarige Uretfærdighed.

Det, der forklarer, hvorfor Brødrene Goncourts Romaner har brugt saa lang Tid om at blive paaskønnede af Læseverdenen, er deres Stils særlige Ejendommelighed. I den Overbevisning, at Kunsten at skrive især bestaar i at optegne Fornemmelser og Sansninger, er de ikke bange for at opfinde nye Ord, naar disse synes dem mere udtryksfulde, anvende en særegen Ordføjningslære, bruge ualmindelige Ordstillinger i Sætningsbygningen. Denne Fremgangsmaade giver deres Prosa et enestaaende Præg og vildleder den almindelige Læser, medens derimod Folk af Faget har et rigt Udbytte af disse sproglige Bestræbelser, saa meget mere som Brødrene Goncourt er Æstetikere, der nøje veje hvert Ord, og hvis Dristighed altid er fuldt overlagt.

Den Roman, den efterlevende Broder i Aar har udgivet, hedder *Chérie*. Den indholder blot en paa Begivenheder fattig Historie om en ung Pige af den fornemme Verden i Paris og foregaar henimod Slutningen af Kejserdømmet. Jeg siger udtrykkelig: fattig paa Begivenheder, ti det ideale Forbillede for en Roman, saaledes som Goncourt opfatter den, vilde være en Bog, der var fri for ethvert Spor af dramatisk Anlæg. Han slutter nemlig saaledes: det, der udgør Grundlaget for en Karakter, er Vanerne, men Vanerne fremkommer som et Udslag af det daglige Indtryk af de samme Kendsgerninger, der tilsyneladende er uvæsentlige, men i Virkeligheden af største Vigtighed. Romanen maa derfor skildre disse samme Kendsgerninger, hvis den vil gøre det muligt at opfatte Vanerne, og den maa systematisk holde al Intrige, enhver usædvanlig Begivenhed, kort sagt alt, hvad der ikke ligger i en Tilværelses rent daglige og almindelige Forudsætninger, borte. Saaledes bliver »Chérie« slet og ret en Protokol over en ungs Piges Timer lige fra hendes spædste Barndom til hendes tyvende Aar, da hun bortrives af en kortvarig Sygdom. Bogen har alle de Fejl og alle de gode Egenskaber, en saadan Plan nødvendig maa medføre. Den har ikke den dybe Enhed, der gør et Kunstværk til en Helhed, man kunde næsten sige en Skabning, af hvilken man ikke kan

bortskære noget uden at lemlæste den, men den vrimler til Gengæld af udsøgte Enkeltheder og Indtryk, der ere fulde af sitrende Liv. Den eneste Bebrejdelse, man ud fra Forfatterens eget Synspunkt kan rette imod ham, er den, at han netop lægger an paa Undtagelsen. En Roman, der tilsigter en Skildring af Sæder, maatte netop for at blive sit Program tro skildre Gennemsnittet af en Samfundsklasse. Men mimoseagtig og nervøs, som Goncourt er, svælger han i Analysen af sjældne og ejendommelige Personligheder, og derfor kan »Chérie« kun betragtes som en meget interessant Enkeltskildring af et enestaaende Tilfælde.

Naar Kritiken næst efter Goncourt nævner Alphonse Daudet, er det fordi den samstemmer med en Udtalelse af den yngste af disse to Mestre. Han har nemlig et Sted ved at omtale Brødrene Goncourt selv sagt: »Hvis min Baad skyder Fart, er det, fordi den har noget af deres Vindpust i sine Sejl.« Ikke saaledes at forstaa, at Daudet skulde kunne betragtes som en Discipel af dem. Han har sin egen Ejendommelighed og sit meget personlige Præg, medens han til Gengæld ganske sikkert hos Brødrene Goncourt har laant en vis stilistisk Metode. Ogsaa hos ham finder man en Tilbøjelighed til, under Bestræbelsen for at gengive hele Sansningens rent legemlige Sandhed, at fylde Sætningerne med nye Ord, men særegent for ham er det Præg af Blødhed, der væsentlig udmærker hans Talent. Han besidder en Ævne til at blive rørt og et Drag af menneskelig Medfølelse, der til Tider minder om Charles Dickens og sikrer ham en Plads for sig selv i den jagttagende Literatur, saaledes som den for nærværende Tid aabenbarer sig i Frankrig. Alphonse Daudet drages som alle vore naturalistiske Forfattere hen imod en pessimistisk Løsning af Menneskelivets Problem, men hans Pessimisme er lige som Turgenjeps mild og har et Stænk af Medlidenhed, medens derimod for Eksempel Emile Zolas Pessimisme næsten glæder sig over Menneskets Fornedrelse. Det mærkes især i den Roman, *Sapho*, Daudet i Aar har udgivet, og som har gjort stor Lykke, skønt det maaske er den bitreste Bog, denne Forfatter nogen Sinde har skrevet. Den skildrer et Forhold mellem en ung Mand ude fra Provinserne, der kommer til Paris for at bane sig en Vej, og et Fruentimmer, der gennem sine Forbindelser med berømte Kunstnere har skabt sig et Slags Ry. Forfatteren har med stor Kunst, om end stundom med en vis Grusomhed, behandlet den Skændsel og det Smuds, dette Æmne gjorde det

nødvendigt at rode op i, og dog bliver Hovedindtrykket af Romanen en Følelse af noget rørende.

Dette forklarer til Dels den store Yndest, Alphonse Daudet nyder hos Publikum, men der kommer hertil endnu en Aarsag. Daudet forstaar ypperlig den Kunst at komponere sine Bøger. Medens han ikke gaar saa vidt som Brødrene Goncourt i Analyse af Enkelthederne, besidder han i højere Grad end de, Ævnen til at skabe en Helhed og paa en Gang føre et stort Antal Personer ind paa Scenen. Det var i lang Tid hans Ærgerrighed at skrive Stykker for Teatret, og det er med slige Forsøg, han har begyndt sin Optræden som Forfatter. Først efter at være strandet under disse Tilløb har han for Alvor vendt sig til Romanen. Men han har fra sine dramatiske Arbejder bevaret en Sans for Fart i Fremstillingen og for Gengivelsen af Personernes Samtaler, der giver hans Fortællinger noget let og frit, ligesom han fra sine digteriske Forsøg har bevaret en Ævne til at idealisere og en Ynde i Stilen, der forøger det bedaarende ved hans Værker. Hvad der mangler ham er snarest Ævnen til egentlig Sjæleskildring. Han er en Mester i at vise Personernes Fagter, Stillinger og hele deres Livs Kulør, men han er mindre fortrolig med Studiet af Sjælerørelser. Hvis Læseren finder Behag i den Slags Sammenligninger, vil Beviset for denne Paastands Rigtighed kunne findes ved at stille Daudets Sapho jævnsides med Balzacs Esther i: *Splendeurs et misères des courtisanes*. Begge Forfattere har sat sig et Æmne til Opgave, som allerede var behandlet romantisk af Victor Hugo i *Marion Delorme*, nemlig: Kærlighedens Udvikling i en Glædespigens Sjæl. Men medens Balzacs Analyse strækker sig til Kvindesjælens inderste Dyb, spiller den hos Daudet snarere paa Overfladen. Dog maa man paa den anden Side indrømme, at Formen hos Romanforfatteren fra 1884 er den hos Forfatteren fra 1840 langt overlegen.

De Maupassant og J. K. Huysmans slutte sig til den Gruppe, hvis Førere er Goncourt og Daudet. Ingen af dem har endnu naaet Fyrretyveaars-Alderen. De begyndte deres Forfattervirksomhed med i Fællesskab at udgive en Samling Noveller, som udkom paa Charpentiers Forlag under Titlen: *Les Soirées de Médan*. Médan er en lille Landsby tæt ved Paris, hvor Emile Zola ejer et Landsted. Siden den Tid er de Maupassant bleven helt berømt som Forfatter til en stor Mængde korte Noveller i de mest bekendte parisiske Blade. J. K. Huysmans har udgivet nogle Ro-

maner, der udmærke sig ved sammentrængt Form, og nogle Kunstkritiker, hvis Fortrin er et personligt Syn paa Sagen. Disse to Forfattere ere de dygtigste af den Gruppe, der i Løbet af de sidste fem seks Aar har skabt sig et Navn i den naturalistiske Skole. De fortjene at omtales nærmere, eftersom visse ejendommelige Bestræbelser hos denne Skole genfindes hos dem.

De ere begge ligesom deres Lærere Pessimister, men med meget fremtrædende Forskelligheder i Temperament. Guy de Maupassant er en lystig Pessimist, hvis man ellers kan stille disse to Begreber sammen. Han er en sund og kraftig ung Mand, i hvem man ved første Øjekast genkender de gamle gallske Fortælleres sædvanlig overstadig lystige Aandslivlighed. I de to Bind smaa Noveller, han i Aar har udgivet under Titlen *Yvette* og *Les Sœurs Rondoli*, genfinder man det samme gode Humør som i de første Fortællinger, der gjorde hans Navn bekendt: *Boule de suif* (Tælleklump) og *Mademoiselle Fifi*. Han fortæller som en Mand, der har set mange Ting og mange Mennesker, der ikke længer tror paa begejstrede Udbrud eller paa et følsomt Gemyts Drømme, men i hvis Øjne Livet viser sig som en ækel Komædie, der undertiden er uhyggelig men for det meste pudserlig. Maupassant har sin Styrke i at vise den Tilbøjelighed, Smaafolk af Borger- og Bondestanden har til at lade deres Samvittighed gaa paa Akkord, de Løgne, hvormed Egenkærligheden pynter sig, de Ubehageligheder, Sanseligheden udsætter en for, men han har bevaret Ævnen til midt under alt det at le paa den hjærtelige og frejdige Maade, man kender fra Rabelais eller La Fontaine i hans Fortællinger vel at mærke. Fremfor alt har han bevaret en Kærnesundhed i Stilen, der anviser ham en ganske særlig Plads blandt sine samtidige. Opdraget af Flaubert, der behandlede ham som sin aandelige Søn, har han af sin Mester lært Smagen og Sansen for en klassisk og let gennemskuelig Form. Han minder mere om det sekstende Aarhundredes end om vor Tids Mennesker. Hans eneste Fejl er, at han ikke tilstrækkelig samler sig, og at han i en stor Mængde Smaafortællinger spreder et Talent, der vilde være mere fuldstændigt, hvis det var sammentrængt i nogle mere omhyggelig udarbejdede og fuldendte Værker end de Historier paa nogle Sider, som den unge Romanforfatter spreder hist og her.

J. K. Huysmans danner baade ved Beskaffenheden af sine Ydelser og ved sit Talents særegne Art en bestemt Mod-



sætning til Maupassant. Han skriver kun lidt og da Bøger, som er umaadelig sammentrængte. Han har været tre Aar om at udarbejde sin sidste Roman: *A Rebours*. Det er en meget besynderlig Skildring af en ung Pariser, der, ked af alt og træt af det, Flaubert kaldte „*la bêtise du soleil*“, sætter som sit højeste Maal at leve »stik imod« Naturen, og kun skaffe sig kunstige Sanseindtryk. Til den Ende lukker han sig inde paa et lille Landsted mellem Bøger, Fisk og Møbler, som han særlig har udvalgt sig, og Huysmans's Roman gaar helt og holdent ud paa at analysere den sjælelige Forrykthed, en slig Levemaade kan fremkalde. Alene denne Plan betegner det Synspunkt, ud fra hvilket Forfatteren bedømmer Livet: han lider i den Grad under Virkeligheden, at han næsten ender i Mysticisme, men da han tillige er blottet for al dybere Idealisme, søger han »den anden Verden« i Sanseindtryk i Steden for at søge den i en fornyet Tro, og han henfalder til Smag for det kunstige, fordi han ikke kan naa det overnaturlige. Hertil kommer, at Stilen svarer til hans Ideer. Den udmærker sig ved noget højst ejendommeligt, men vansires ofte ved alt for beregnede og vilkaarlige Særheder. Dog røber *A Rebours*, med dette Forbehold, hvad man i Forvejen vidste Huysmans i Besiddelse af: et ægte Kunstner-temperament af en sygelig men meget fin Natur, tilbøjeligt til at fortabe sig i Enkeltheder, men ganske ejendommeligt, og denne Roman har fortjent den Lykke, den har gjort hos literært dannede Folk.

Der paatrænger sig mig en Bemærkning med Hensyn til de forskellige Arbejder, jeg her snarere har løselig omtalt end egentlig analyseret, det er at ingen blandt Romanforfatterne af den iagttagende Skole nøjagtig skildrer det franske Samfund saaledes som det for nærværende Tid virkelig er. Det er Undtagelsen, Goncourt og Huysmans med fuldt Overlæg holde sig til, og skønt Daudet og Maupassant forsøge at skildre flere Personer og Karakterer af en anden Natur, lykkes det dog ingen af dem at frembringe Bøger, der kan tjæne som almindelige Aktstykker med Hensyn til de franske Sæder. Saaledes kan man af disse Bøger hverken se, hvilket overordentlig regelmæssigt Liv der føres ude i vore Provinser, eller hvor strængt sparsommeligt vort Husvæsen er indrettet, eller hvor fast knyttede vore Familienbaand ere, noget som nødvendig maa falde enhver iagttager af det nuværende Frankrig i Øjne, og det samme gælder om de

Forfattere, der er mindre særlig knyttede til Naturalismen, saa som Jules Claretie, hvem vi i Aar har at takke for en interessant Roman, hvori Scenen er henlagt til Udlandet, og som hedder: *Le Prince Zilah*, eller Elémir Bourges, der i sin *Crépuscule des Dieux* (Gudedæmring) har meddelt den salig Hertug af Brunsvigs tragikomiske Skæbne. Det ser ud, som om der i Frankrig var en Verden af Literater for sig og en af almindelige Mennesker for sig, og denne Adskillelse, som mange Ud-lændinge ikke gøre, er et Hovedpunkt for enhver, der ønsker at opfatte den Maade, hvorpaa vore Romanforfattere skrive deres Bøger. —

En fransk Forfatter finder sig nemlig hyppigst, i Følge Omstændighedernes Magt, afskaaret fra enhver anden Bestilling end den at skrive, eller har han en Stilling i Samfundet, som det hedder, er det en lille Ansættelse ved et eller andet Kontor, der skaffer ham det daglige Brød men ikke giver ham Lejlighed til at gøre Erfaringer. Han lever sædvanlig i Paris midt iblandt andre Literater, saa at hans Iagttagelse af sit Lands Sæder er meget begrænset. Som man ser af Gustave Flauberts Brevveksling, der er bleven udgivet netop i Aar, betragter han Flertallet af sine Medborgere som Filistre, det vil sige Fjender, i hvis Midte det er ham utaaleligt at færdes. Han bringes saaledes ved sine Forbindelser og Studier i en Tilstand af literær Forbitrelse. Han bliver selv som Person en Undtagelse, hans Sensibilitet forfines i en overdreven Grad, hans Tanker tilspidses, og han mister Sansen for det almindelige Liv som det udfolder sig omkring ham. Man vilde kun kunne anføre meget faa Bøger af opdigtet Indhold, der ikke er denne Lov underkastede, den maa derfor have for Øje af enhver, der vil dømme rigtig om den Retning, den franske Roman mere og mere tager hen imod det at blive et Værk af Dilettantisme og Særhed, med en kunstnerisk Form og med en ofte saare sindrig Sjølelære, men et Værk for sig selv, der vel kan bestikke Publikum ved sin Stræben efter Analyse og Positivism, men ikke paa nogen Maade udtrykker dette Publikums indre Liv og Følelser.

## II.

### Poesien.

Den samme Sondring mellem Forfattere og Samfund, der som en Lov behersker det literære Liv i Frankrig og frem-

bringer den nuværende Roman, viser sig endvidere i den Kendsgerning, at der ikke siden Victor Hugos og Alfred de Mussets Dage er udkommet noget Digterværk, der i Sandhed kunde kaldes populært. Vi har for Øjeblikket en Mængde Digtere. Nogle iblandt dem, som Leconte de Lisle og Sully Prudhomme, er Digtere af første Rang, mange besidde fremragende Talent, ingen har endnu erobret sig en saadan Plads i Folkets Bevidsthed, at deres Vers, saaledes som de store romantiske Digteres, er blevne dets aandelige Ejendom og sjælelige Føde. Deres Sonetter og Stancer er en Lækkerbidsken for kræsne Ganer, men udtrykke kun Følelser og Sansninger af en rent individuel Art. Anderledes kan man ikke forklare sig den tydelig udprægede Ugunst, hvormed de Bestræbelser blev modtagne, der i Kejserdømmets sidste Aar udfoldedes af den kunstnerisk ejendommelige og samvittighedsfulde Digterskole, der kaldes »Parnasset«. Paa den anden Side viser den skarpe Forskel mellem hint Tidsrum og det, vi nu leve i, hvor stærkt Forfatternes Individualisme yderligere er bleven udviklet i Løbet af de sidste tyve Aar. »Parnasset«s Digtere udgjorde et Lav, de støttede gensidig hverandre. Nuomstunder arbejder enhver for sig. Der udkommer fra Tid til anden et Bind, der vækker mere eller mindre Opsigt af Grunde, som for det meste intet har at gøre med Bogens digteriske Værd; men der er ikke længer nogen Enhed i Digternes Arbejder, ligesom det stærkt optagne Publikum heller ikke længere imødeser noget Digterværk med almindelig Forventning.

Dog har Aaret 1884 set to Digtsamlinger af sjælden Originalitet udkomme: *Poèmes tragiques* af Leconte de Lisle og *Blasphèmes* af Richepin. Skønt den sidst nævnte har vakt langt mere Opsigt end den første, kan hans Digte dog hverken med Hensyn til Formens eller Tankens Fuldendthed stilles ved Siden af den førstes, og en Kritik, der vil lade den franske Aand i Nutiden ske Fyldest, maa derfor begynde med Leconte de Lisle.

Leconte de Lisle er en Mand paa omtrent 65 Aar. Hans første Digtsamling, *Poèmes antiques*, udkom for 30 Aar siden. Siden den Tid har han, inden han skrev *Poèmes tragiques*, kun udgivet en eneste Samling Digte, *Poèmes barbares*. Paa Odéon-Teatret har han ladet opføre et versificeret Drama i 2 Akter, *Les Erinnyes* (Furierne), desuden har han leveret en Prosa-Oversættelse af nogle græske og latinske Digtere. Skønt

Leconte de Lises digteriske Virksomhed indskrænker sig hertil, betragtes han ikke des mindre af den unge Digterskole som en Mester og af alle Kendere af franske Vers som en af det nittende Aarhundredes største Digtere. For ret at forstaa hans Poesi maa man betragte den som havende sin Rod ikke i Sansninger og Følelser men i Tanker. Leconte de Lisle er af Temperament en Filosof, der har den skønneste digteriske Indbildningskraft til sin Raadighed, men Filosofen er bestandig nærværende.

Fra Ende til anden strømmer der gennem hans Digte, hvad enten de rent vilkaarlig kaldes antike, barbariske eller tragiske, kun to Ideer, der helt igennem beherske den digteriske Indskydelse og Stilens Enkeltheder. Den ene af disse Ideer er laant fra de nyere Teorier om Religionernes Historie, den anden fra den Filosofi, der hviler paa Udviklingshypotesen. Den første gaar ud paa at antage, at enhver Religion til sin Tid var sand, for saa vidt som den aabenbarede den Længsel mod det guddommelige, der mest stemmede med Tidens Fordringer. Den anden er blot en Bekræftelse af Enheden i Naturen og bestaar i at forestille sig alle Livsformer som frembragte og vedligeholdte af et og samme Princip, saa at Planteriget, Dyreriget og Menneskeverdenen kun er successive Ytringer af en og samme alt omfattende Sjæls Virksomhed, der søger at kende sig selv gennem de mer og mer udviklede, mer og mer bevidste Organismer. Kun ser Digteren disse to Ideer som Digter, det vil sige: i Steden for at blive abstrakte Begreber for ham, frembringe de Billeder, og det er disse Billeder, der fremkalde hans Vers.

Ved Hjælp af den første af disse to Ideer har Leconte de Lisle kunnet skrive et Slags himmelsk Heltedigt og vekselvis besunget Oldtidens mytologiske Mysterier, Indiens uformelige Verdensdannelses System, det græske Olymps klare Syner, Jødedommens ængstende Sansbedrag, Middelalderens dunkle Glød, de nordiske Sagns barske og vilde Lidenskab. Det er især de to sidst nævnte Kilder til Drømmerier, han har ladet sprudle. Han har, paa Grund af sin ejendommelige Opfattelse af Religionen, vekselvis kunnet omskabe sig til Brahmin og Hedning, Hebræer og Skandinav, Kristen fra Korstogenes Tid og spansk Katolik og saaledes virkeliggjort den Slags Indbildningskraftens Sjølevandring, som Goethe først havde givet et Forbillede for. Samtidig har hans af Udviklingstanken befrugtede Fantasi genfødt den digteriske

Landskabsskildring. Hans berømteste Vers er viet Dyreskildringer. Hvis det nemlig er sandt, at Livet er ét, saa er de Ævner, der røre sig i os, ikke forskellige fra dem, der mere dunkle og ubevidste sitre i lavere Væsner. Det er os derfor muligt igennem vor Indbildningskraft at forestille os de uklare Sansefølelser, de ubestemte Længsler, den ufærdige Sjæl, der bor i de Skabninger, i hvilke Tanken sitrer og bæver som naar en slumrende Kvinde drager et Suk efter at være vaagnet, som en Psyche, der attraar det fulde Dagslyses Klarhed. Det er i Udviklingslovens Lys, Forfatteren til de »tragiske Digte« bestræber sig for at fremstille og i Strofer med mesterlig Rytme gengive den ubestemte, dybe Drøm, som behersker Elefanterne, der trave om i Sandet, Løven, der strejfer ud paa Jagt i Maaneskinnet, Hajen, der hungrer paa Havets Bund, Kondoren, der flyver for Vinden, Panteren, der slæber det blodige Stykke af sit Offer hen over Græsset, Oksen, der tygger Drøv under Sydens glødende Sol. Der er i alt dette en paa en Gang naturalistisk og sanselig Poesi, der minder om Lukrets, men med en Tilsætning af Pessimisme, der er vidt forskellig fra den glade dybe Tro, der bragte den gamle Epikurs begejstrede Discipel til at rykke i Marken mod Overtroen.

Dette sidste Træk giver Leconte de Lisle et fuldstændigt Nutidspræg. Som næsten alle Samtidens franske Forfattere munder hans Filosofi ud i en Slags Fortvivelse overfor Livet, men da han er en i Ordets fuldeste Betydning intellektuel Natur, ikklæder hans Fortvivelse sig Tankens ædle Form i Steden for at blive som hos Huysmans til en Nervesygdom eller som hos Maupassant til en haanende Skoggerlatter. Hvis man nemlig betragter Naturen som en Kæde af efter hverandre følgende Former, der i det uendelige udslettes og hverken har Begyndelse eller Ende, hvis man kort sagt er ren Fænomenist, saa er det vanskeligt at lade være at forfærdes overfor denne evindelige og unyttige Strømmen af alt værende. Men nu er Leconte de Lisle en ren Fænomist. Han betragter Religionerne som en Drøm, Naturen som en umættelig, alt opslugende Afgrund, Menneskenes Bestræbelser som en paa Forhaand besejret Ærgerrigheds forgyæves Tøjlesløshed, og hans skønneste Digte er de, hvori han har udtrykt den Sørgmodighed, der rejser sig af et sligt Syn. Der findes i disse »tragiske Digte« et og andet Stykke, som behandler Erindringer fra Digterens Barndom, der hengled paa Øen

Bourbon, og som indeholder Strofer af lige saa stor Skønhed som de, Leopardi har skrevet. Men de kan kun føles af den, der har gennemgaaet en lignende Aandens Krisis og kendt Hjærtets Oprør overfor Naturens pragtfulde Fyrværkeri af forgængelige Fremtoninger, der forsvinde i den uendelige Tomhed lige saa hurtigt som de komme til Syne.

Leconte de Lisles Fejl er den, at hans majestætiske og langsomme Poesi savner Bevægelse. Den synes derfor noget kold og overlegen i deres Øjne, der sætte megen Pris paa Digtere med ligefrem og uvilkaarlig Lidenskab. Saadanne Læsere vil føle sig tilfredsstillede ved Jean Richepins „*Blasphèmes*“. Denne endnu temmelig unge Digter — han er kun 35 Aar gammel — er allerede ligesom Lord Byron omgivet af en Sagnkreds, der gør ethvert nyt Arbejde af ham til en Begivenhed, som lægger Beslag paa den offentlige Opmærksomhed. Han har gennemgaaet *l'École Normale* <sup>1)</sup>, hvor han var en af de første Elever og hvor han har lagt en sikker Grundvold af klassiske Studier. Derfor er hans Stil i høj Grad kunstfuld. Hans første Digtsamling, *la Chanson des Gueux* (de forskudtes Kvad), var en Række Vers, der vidnede om en sindrig Paavirkning af vore gamle Digtere, saasom Villon og Régnier, men paa samme Tid var indblæste en ganske moderne Aand. Richepin er fremfor alt Oprørers og Uafhængighedens Digter. Han forherligede vor Tids *outlaw*, *le gueux* (Udskuddet), som han kaldte ham, men en Gøjser, der hører vor Civilisation til, Pariserdrengen, Tiggeren fra Landevejen, de unge Literater, der stræbe at finde en Vej udenfor alle banede Stier. Digtsamlingen skaffede ved sin ildfulde Kraft Forfatteren en Maanedes Fængsel paa Halsen, hvilket gjorde hans Berømthed fuldstændig. Han udgav dernæst en Samling Elskovsdigte, der havde Titelen *Les Caresses*, og bar Præg af den mest glødende men ogsaa rent sanselige Elskov. Derpaa gjorde han stor Lykke med de Romaner og Noveller, han skrev, og i denne Vinter er han fremtraadt som dramatisk Digter med sin *Nana Sahib*, ligesom han paany har vist sig som stor og djærv Lyriker ved sine *Blasphèmes*.

Denne Samling plettes hist og her af voldsomme Udtryk, der har bragt mange Læsere i Vilderede, og som jeg for min

<sup>1)</sup> hvor Lærere for højere Undervisningsanstalter uddannes.

Del beklager, fordi de tildække den fulde Oprigtighed, der gaar gennem Bogens Plan.

Richepin indtager overfor Religionerne en anden Stilling end Musset, der var bedrøvet over sin Vantro, og har ikke heller den sympatetiske Følelse af Vantro, der er egen for Leconte de Lisle. I hans Øjne er Forestillingen om en Gud absolut skæbnesvanger for Menneskeheden, og det ikke blot Forestillingen om en personlig Gud, men om en Lov, en Verdensorden, en logisk Nødvendighed, der behersker Universet. »Gudsbespottelsernes« Digter er rustet mod alt, hvad der i Naturen kan forestille noget andet Begreb end Tilfældet, og hans Digte gaa alle ud paa at forherlige dette Tilfælde, der virkelig betragtes som Tingenes sidste Grund. Han genoptager Oldtidens atomistiske Teori, men hvad der stiller ham paa en ejendommelig Plads i vor Tidsalder, er, at denne Teori om en Verden uden Aarsager, i Stedet for at gøre ham bedrøvet, begejstrer ham, i Stedet for at nedtrykke ham, løfter ham, saa at han, langt fra at fremhæve det pessimistiske ved en saadan Antagelse, deraf tvært imod udleder en Slags lyrisk Optimisme. Man indser deraf, hvor sand den Paastand er, at vore Læresætninger om Verdens Godhed eller Usselhed fremfor alt er et Udtryk for vor Modtagelighed for Indtryk.

Hvad Værd nu end den Lære maatte have, som Richepin besynger, vist er det, at han har besunget den i meget smukke Vers med sikker Bygning, i et kunstfuldt Sprog og med en glødende Veltalenhed. Ved dette sidste Træk slutter han sig til den klassiske Tradition. I lange Tider har vor franske Poesi meget mere stræbt efter Veltalenhed end efter Sværmeri, mere sigtet paa Tanken end paa Billedet, mere lagt an paa den retoriske Udvikling end paa det digteriske Syn. Det stemmer ganske overens med hele vor Races Aand, og det er kun ved at granske den nordiske Indbildningskraft, at vi har tillæmpet os i Retning af en sværmerisk og inspireret snarere end demonstrativ Poesi. Richepin, der er revolutionær i sin digteriske Begejstring, er det ikke i sin Form. Der er det Lighedspunkt mellem ham og Mau-passant, at de begge slutte sig til Overleveringen fra vore gamle Skribenter. Richepin er fremfor nogen Visedigter noget, man ikke i lang Tid har kendt i Frankrig. Der findes i det omtalte Bind Digte en Række Sange, der bære Overskriften: Blodets Sange, og hvis Rytme, Bygning og Fart gøre dem til Mesterværker.

## III.

**Teater. — Kritik. — Historie.**

Richepin kan tjæne os som Overgang til Teatret, eftersom han foruden det nys omtalte Digt tillige har skrevet *Nana-Sahib*, et kraftigt men ufuldstændigt Drama, ved hvis Opførelse Digteren selv har spillet en af Rollerne. Trods sine Mangler er dette versificerede Drama, der behandler en Episode af en berømt Opstand i Ostindien mod Englænderne, dog det eneste interessante Forsøg, der i Aar har været gjort i dramatisk Kunst. Jeg regner ikke blandt literære Værker Ohnets borgerlige Drama *le Maître de Forges* (Fabrikanten), hvis glimrende Lykke paa Gymnase-Teatret især kommer af et godt Greb paa at bruge Scenen og af en ulastelig Moral. Sandt at sige hører man almindelige Beklagelser over de nye Slægtleds Goldhed i Retning af Teatret. Dumas, Augier, Sardou, der vedvarende gaa i Spidsen for den dramatiske Literatur, har i Aar forholdt sig tavse, og der er derfor virkelig en fuldstændig Mangel paa Ydelser, der give ringeste Grund til at haabe paa en ny Udvikling. Der gives for dem, der tænke over den franske Literaturs nærværende Vilkaar, en iøjnefaldende Grund hertil, og denne Grund ligger netop i den ovenfor berørte Adskillelse mellem Forfatterne og Publikum. Dette Publikum kommer i Teatret med Forestillinger, der ere ganske stridende imod dem, der røre sig i de literære Kredse. Deraf bliver Følgen, at det overfor Stykker, skrevne af de mest talentfulde blandt disse Literater, bliver staaende forbavset uden at kunne forstaa og oftest fyldes med Harme. Saaledes har Gustave Flaubert, Goncourt og Alphonse Daudet forgæves forsøgt at skrive for Scenen. Endogsaa Emile Zola har haft Uheld med sig hver Gang han har været ene om Arbejdet og kun gjort Lykke, naar han overlod en Medarbejder, William Busnach, hvis Teori stred ganske imod hans egen, at sætte hans Romaner i Scene. Følgen af denne Tilstand er, at næsten alle Forfattere af Betydning opgave at fremsætte deres Tanker i dramatisk Form. De søge Tilflugt i Romanen, fordi de dér i det mindste kan udfolde sig frit. Hertil kommer, at i de sidste 50 Aar har de dramatiske Vedtægter, som Scribe indførte, ikke ophørt at gøre deres Indflydelse gældende. Det Publikum, der følger Forestillingerne, fordrer af et Drama eller et Lystspil,



at det skal være bygget efter en særegen snævert begrænset Formel, og hvis denne Formel udebliver, er Tilskuerne straks paa Vildspor og hverken kan eller tør give deres Bifald til Kende.

For at tjæne som Mægler mellem dette Publikum og Forfatterne, maatte Kritiken sætte sig i Bevægelse, men atter her gælder det samme, som er sagt om den dramatiske Kunst, det foregaaende Slægtleds Mestre har ikke fundet deres Afløsere, og Arven efter Sainte-Beuve er endnu ledig. Dermed skal ikke være nægtet, at der jo findes meget gode Smagsdommere i Frankrig, men ingen af dem har naaet denne absolute Myndighed, som Forfatteren til »Mandags-Feuilletonerne« besad, og som baade behersker de skrivende Forfattere og det nydende Publikum. Edmond Scherer er alt for negativ, og hans Fordom mod nogle af Ungdommens Mestre, Baudelaire for Eksempel hindrer ham i at have en fuld og afgørende Indflydelse. Francisque Sarcey, hvis store Aabenhjertighed og vidunderlige Deltagelse overfor de unge Talenter har gjort ham afholdt af alle, der kende ham, har ikke noget tilstrækkeligt klart Princip til at befrugte Aanderne. Han indskrænker sig til paa bedste Maade at gøre de af de unge, der særlig tiltale ham, bekendte. En anden Kritiker af stort Værd, Ferdinand Brunetiere, der i »*Revue des deux mondes*« har genoptaget Studiet af vore Klassikere; har ikke opnaaet at faa den Indflydelse paa det ny Slægtled, som han paa Grund af sine mange fortræffelige Egenskaber kunde fortjæne, fordi han ikke har tilstrækkelig Sympati for vort Slægtled og vægrer sig ved en Gang imellem at stille sig paa dets Standpunkt. Andre Skribenter, som for Eksempel J. J. Weisz, der i to Aar saa glimrende har besørget Feuilletonen i »*Journal des Débats*«, ere komne for sent til Arbejdet til at kunne bemægtige sig Herredømmet over Anskuelserne. Atter andre, som for Eksempel Taine, har fordybet sig i historiske Studier, og Følgen er bleven, at Kritiken i Frankrig for Øjeblikket nøjes med Enkeltskildringer, der snarere gør den til en Protokolfører over Kendsgerninger end til Herre over Smagen.

Det bedste af de Værker, der i Aar ere udkomne i denne særlige Retning, er sikkert Catulle Mendès's Bog: *la légende du Parnasse contemporain*. Den indeholder i anekdotisk Form en Skildring af den poetiske Genfødelse, der udviklede sig omkring 1860 under Théophile Gautiers Indflydelse, og er skreven i en kvik og fortræffelig Stil. Catulle Mendès, der er en af den

ny Skoles bedste Forfattere, tog virksom Del i denne Bevægelse. Skønt han endnu er temmelig ung, er det allerede 25 Aar siden han traadte frem for Offentligheden. Han har afvekslende udgivet Digte, der i høj Grad bære Inspirationens Præg, Dramer i romantisk Form, Romaner, Artikler af forskelligt Indhold og endelig i Løbet af de sidste Aar yndefuldt formede Fortællinger i en meget ejendommelig og koket Stil. Hans Bog om »Parnasset« er en Samling Foredrag i den lettere Form, som kaldes *causeries*, oprindeligt holdte i Foredrags-Salen paa Boulevard des Capucines. Læseren vil deri finde en livlig og træffende, om end skitseret, Redegørelse for de vigtigste literære Personligheders Ejendommeligheder, der høre til den Gruppe, som blandt sine berømteste Tilhængere tæller Sully Prudhomme og François Coppée, for kun at nævne to af de mest bekendte Navne. Denne Skole, »Parnasset«, har øvet stor Indflydelse paa den samtidige Poesi ved at indføre en mere samvittighedsfuld Omhu for Formen, et nøjagtigere Kendskab til fremmede Literaturer. — Som en Bog, der indeholder oplysende Aktstykker om franske Journalisters Liv under det andet Kejserdømme, maa nævnes Francisque Sarcey's *Souvenirs de jeunesse*. Den berømte Feuilletonist fortæller deri om sin første Virksomhed i Paris, og hvorledes han begyndte sit Arbejde i Pressens Tjeneste. Som man ser, nærme disse to Skrifter sig til Arten: Bekendelser og fortrolige Meddelelser, men det er dog de eneste kritiske Værker, som der i Aar er Grund til at henlede Læserens Opmærksomhed paa.

Er der saaledes end ikke Tale om nogen Genfødselse af den literære Kritik, saa vedbliver paa den anden Side den historiske Kritik at lade høre fra sig, rigtignok ikke gennem ny Mestre, men gennem to af de første blandt de ældre, nemlig Renan og Taine. Den første har udgivet en Række Artikler under Titlen: *Nouvelles Etudes d'histoire religieuse*, den sidste har fortsat sit Arbejde om Revolutionen og føjet et fjerde Bind til *Origines de la France contemporaine*. Renans Bog viser ham som den, han altid har været, en vidunderlig Dilettant paa den religiøse Følelses Omraade, i Stand til i et fortryllende Sprog og med en sjælden harmonisk Periodebygning at udtrykke Tanker, som han ikke længer tror paa. I hans ny Bog er Artiklen om »Sankt Franciskus fra Assisi« et af de mest fuldendte Mønstre paa denne Manér. Renan har i Kritiken indført noget nyt, som man kunde kalde Vantroens Epikureisme. Han har midt under alle Nega-

tioner af Eksegesen bevaret en udsøgt Sans for det skønne i de Trossætninger, han en Gang hyldede, og han er en Mester i at gengive denne Skønhed. Derimod fordyber Taine sig mer og mer i en inderlig Tro paa Videnskaben, hvis Metode han med den yderste Skarphed anvender paa hele Sagnet om 1789. Hans fjerde Bind af »*Origines*« er egentlig Rædselsperiodens Historie. Det er en Bog med en skarp Sjælelære, kløgtig Udlægning af Begivenhederne, vidunderlig sikkert Anlæg, i hvilken alle Periodens store og smaa Bøddler staa med levende og kraftig fremhævede Træk. Det er meget underholdende at lægge Mærke til den Stilling, den offentlige Mening for Øjeblikket anviser Forfatteren. Da Revolutionen vedvarende i Frankrig er et Tvistens Æble, har ingen villet gaa ind paa Taines rent videnskabelige Upartiskhed. Nogle, der hænger ved den gamle Statsforfatning, har bemærget sig hans Bog for dermed at gøre et rasende Anfald paa Revolutionen, andre, der ere Tilhængere af det demokratiske Samfund, har betragtet Forfatteren som en Slags frafalden. Det sande er, at Taine, hildet i sit System, ser og bedømmer Bevægelsen i 1789 med den samme naturalistiske Pessimisme, hvormed han har fældet sin Dom over den engelske Literatur, Italien og det franske Samfund, som han i 1865 skildrede i sin *Thomas Graindorge* (Pariser-Skildringer).

Til samme Gruppe af psykologiske Kritikere maa nødvendig henføres et efter Forfatterens Død udgivet Arbejde af en Skribent, der ved en Dagbog nylig har opnaaet Berømmelse hinsides Graven. Det er Frédéric Amiel, der i levende Live var Professor i Genève. Han havde udgivet flere Bind Digte, der ikke havde vakt nogen Opmærksomhed, men er nu næsten bleven berømt ved en Samling af hans rent individuelle Tanker, kradsede op uden Hensyn til en senere Offentliggørelse paa Bladene i hans Kollegiehæfter. Amiel var bleven opdragen paa tysk og var aldrig naaet til fuldt Herredømme over den franske Form; hans Stil strutter af Ord, som kun kan forstaas af den, der er hjemme i den hegelske Metafysik, og vrimler af svejtsiske Vendinger, som en Pariser har ondt ved at gaa ind paa. Men Analysen i denne Dagbog er saa indtrængende, at den sejerrig bestaar Kampen med den ufyldstgørende Form. Amiel har paa en fortræffelig Maade gjort Rede for en Sjælstilstand, der ganske hører Samtiden til og er det avlende Princip for al sentimental Pessimisme, nemlig det Indtryk, der fremkaldes af Spliden mellem Menneskets Fuld-

kommenhedsdrøm og hans skabende Ævne. Amiel havde en op-højet Forestilling om Poesi, men kunde ikke skrive skønne Vers. Han havde en glødende Trang til religiøs Tro, men Filosofien i ham modsatte sig Troen. Han havde Attraa efter kraftig Indgriben i Udviklingen, men han var en Slags Hamlet, der bestandig havde Tilbøjelighed til at prøve i Stedet for at handle. Kort sagt, han led af et Tilfælde, som man kunde kalde en uheldbrede-lig Sygdom i Viljen. Han har forstaaet paa Bladene i sin Dag-bog at overføre hele det Oprør, der herskede i hans Sind, og hvorunder han led, og han har ved en forunderlig Modsigelse været en mægtig Skildrer af sin egen Afmagt. Han vil derfor indtage en særlig Plads paa Listen over vore Memoire-Forfattere, og hans Bog har sikkert været en af Aarets literære Begivenheder.

## IV.

**Slutning.**

I denne alt for korte Oversigt, der skal tjæne som Fortale til vidtløftigere Skildringer, har jeg faaet Anledning til at nævne mange Navne og Værker. Det almindelige Indtryk, jeg kunde ønske, Læseren vilde udlede deraf, er det, at den literære Pro-duktion i Frankrig ikke for Øjeblikket beherskes af nogen stor ledende Strømning. Mellem Romantiken, der fra nu af har ud-spillet sin Rolle, og Realismen, der er ude af Stand til at lægge alt ind under sit Herredømme, mellem en gammel Kunsts Over-leveringer og en ny Kunst Bestræbelser søger enhver Forfatter at bane sig sin Vej. Han indskrænkes til en Ensomhed, der er saa meget større som Mængden, optaget af alle Slags Spørgsmaal vedrørende det daglige Liv, kun skænker Literaturen en flygtig Opmærksomhed. Denne Ensomhed, der er frugtbar paa Melankoli, har den Fordel at tillade enhver bedre at lægge sit Temperament for Dagen. Jeg skal i det ny Aar, efterhaanden som de literære Ydelser foreligge, prøve paa at angive det særlig ejendommelige ved dette Temperament.

PAUL BOURGET.

[Oversat af Carl Michelsen].

## Prinsesse Charlotte af Wales.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede opvoksede i England en ung Pige, som, dels paa Grund af hendes særegne Stilling, der gjorde at hun som Arving til Kronen gik foran alle de Prinser, som det engelske Kongehus mylrede af, dels paa Grund af de sørgelige og unaturlige Forhold, under hvilke hun levede og endelig paa Grund af udprægede personlige Egenskaber, var Genstand for det engelske Folks varme Deltagelse og forhaabningsfulde Hengivenhed. Hendes Liv blev saa tidlig afbrudt at hun, saa vel som Folket, ikke kom til at berede hinanden nogen Skuffelse, og hun døde i et Øjeblik, da Lykke og Fred, hvortil hun havde kendt saa lidt i sin Barndom og tidligste Ungdom, i rigeste Maal var bleven hende til Del. Dertil gik hun bort paa en Tid, da det engelske Kongehus frembød et Billede af forskyldt og uforskyldt Ulykke, Sindsforvirring, Fordærvelse, ja Foragtelighed. Den Sorg, som Prinsesse Charlottes Død fremkaldte, skildres derfor ogsaa af samtlige Historieskrivere som enestaaende. Den var for nøgterne Tilskuere, af hvilke der i det første Øjeblik kun gaves faa, overdreven og ugrundet, men tager man de Forhold i Betragtning, under hvilke dette Dødsfald indtraadte, bliver den forstaaelig og naturlig. Og skønt man maa sige, at Prinsesse Charlotte ingen blivende Spor har efterladt i Englands Historie, saa har hun i sin korte Tilværelse haft en saa stor Betydning for det engelske Folks Følelsesliv, været det Lyspunkt, hvorhen de Øjne søgte, der med Væmmelse vendte sig bort fra Prinsen af Wales' og hans Brødres tilsølede Skikkelser, at hun alene derigennem ikke er uden historisk Betydning; og naar man dertil føjer, at hun virkelig synes at have været i Besiddelse af Egenskaber, der retfærdiggjorde Englændernes Forhaabninger om at hendes Tronbestigelse

paa ny vilde fremkalde naturlige og velordnede politiske Forhold, og dertil Egenskaber, som i høj Grad maatte tiltale et frit og uafhængigt Folk som det engelske, tør man maaske forudsætte, at et Forsøg paa at skildre hende ikke vil være uden Interesse.

Charlotte Augusta fødtes den 7de Januar 1776 i Carlton-House i London. Hun var eneste Barn af Prinsen af Wales, den senere Konge Georg den fjerde, i hans Ægteskab med hans Slægtning Karoline af Brunsvig. Denne Forbindelse havde været i høj Grad ulykkelig og blev kort efter Charlottes Fødsel faktisk ophævet. Nogen lovformelig Skilsmisse kom dog aldrig i Stand. Allerede i April eller Maj flyttede Prinsessen til en Villa i Charlton nær ved Blackheath. Hendes Barn forblev derimod i sin Faders Slot i London.

Charlottes Moder er en af de Kvinder i den nyere Tid, hvis Rygte haardest er blevet medtaget. Som Dronning Karoline af England fremkalder hendes blotte Navn hos de fleste Forestillingen om vidtdreven Usædelighed i Forbindelse med en høj Grad af Frækhed, og blander der sig end i denne Forestilling hos mange Følelsen af Medynk med en forfulgt og mishandlet Kvinde, saa har dog hos de allerfleste den Overbevisning slaaet Rod, at hendes Liv i en sjælden Grad var plettet gennem letfærdige Elskovsforbindelser. Det hører ikke herhen nærmere at gaa ind paa disse Forhold, men enhver, der ønsker at danne sig en Mening om Sandheden af de Anklager, der i sin Tid bleve rejste mod Dronning Karoline, bør ikke oversé et Vidnesbyrd, der sent er kommet frem, men som næppe kunde være vægtigere. I sine efterladte Erindringer, som først udkom i 1871, har Lord Henry Brougham paa den mest utvetydige Maade erklæret, at han Livet igennem har fastholdt den Overbevisning, han allerede under den forargelige Proces, som Georg den fjerde anlagde mod sin Hustru, højtidelig havde vedkendt sig, nemlig, at de Beskyldninger, der vare rettede mod Dronningen, hans Klient, i et og alt vare falske. Hvad enten Brougham her tager fejl eller sér rigtigt, saa vil enhver, der har søgt at gøre sig Rede for de to Ægtefællers Karakter, hurtig have følt, hvorledes Karoline af Brunsvig med al sin Mangel paa Finhed, Takt og Sømmelighedsfølelse ejede en i flere Retninger højsindet Tænkemaade, medens Prinsen af Wales' formfuldendte Væsen og bestikkende ydre Optræden dækkede over en slap Æresfølelse, tom Forfængelighed og hjærteløs Egenkærlighed.

Ikke faa have vistnok undret sig over, at denne Prins moralsk var mislykket saa fuldstændigt, skønt han i visse Maader havde været lykkeligere stillet end de fleste Kongebørn paa den Tid, idet hans Forældres huslige Liv maatte kaldes mønsterværdigt og hans Opdragelse, selv om den var for stræng, dog synes at have været ledet efter en ret fornuftig Plan. Horace Walpole <sup>1)</sup> siger med sin sædvanlige Bitterhed, at da Prinsen af Wales traadte ud i Livet, teede han sig, som om han var bleven opdragen i en Knejspe. Mellem en saadan og det Hjem, af hvilket han var udgaaet, var der end ikke den fjærneste Lighed. Og Walpoles Ytring er, trods den Kærne af Sandhed, den indeholder, idet Prinsen tidlig forfaldt til Spil, Drik og Udsvævelser, alligevel vildledende; ti ganske vist var den Fernis, der dækkede over det simple Stof, af hvilket han var formet, tynd og uholdbar nok; ganske vist brød over for hans nærmeste hans Raahed nu og da frem paa en oprørende Maade, men hans Optræden over for Verden i Almindelighed var en saadan, at den erhvervede ham det Tilnavn, han satte saa megen Pris paa: »den første Gentleman i Evropa.«

Men kan hans tidlige Fordærvelse saaledes paa ingen Maade forklares gennem det Eksempel, han havde modtaget i sit Hjem, saa er det paa den anden Side vistnok med Rette blevet fremhævet, at den dræbende Kedsommelighed, der herskede ved Georg den tredjes og Dronning Charlottes Hof, har bidraget til, at deres mange Sønner artede saa slet. Det nytter lidt, at Luften man indaander er ren, naar den dertil er baade kold og tør. En dansk Forfatter <sup>2)</sup> har omtalt den Lighed, der findes mellem Georg den tredje og hans Søstersøn Fredrik den sjette. Den er vistnok umiskendelig. Men hvad enten det kom af, at den danske Konge fra Ungdommen af ejede den Magt over for sit Folk, som den engelske haabløst men brændende længtes efter Livet igennem, eller af en Forskellighed i deres Natur, nok er det, Georg den tredje teede sig, trods de hæmmende Baand, med hvilke den engelske Forfatning havde bundet hans stædige Vilje, atter og atter som en Despot, medens Frederik den sjettes Regering kun har faa tyrransiske Handlinger at opvise. Som Bevis paa, hvor ilde

<sup>1)</sup> Søn af Georg den førstes navnkundige Minister og selv bekendt som en ypperlig, men skarp og satirisk Brev- og Memoireskribent.

<sup>2)</sup> G. Brandes: Hovedstrømninger. Naturalismen i England.

til Pas Georg den tredje følte sig som indskrænket Hersker, kan anføres, hvad han har sagt om den engelske Forfatning. Hans Mening om denne gik ud paa, »at den var det skønneste System i Verden. Havde den en Fejl var det den, at den ikke passede for en Konge. Han var den eneste Slave«. I Redelighed og kortsynet Selvtillid vare han og Fredrik den sjette vistnok hinandens Lige, men Georg den tredje var stærkere, lidenskabeligere anlagt, og naar den danske Konge sagde: »Vi alene vide, hvad der tjæner til vort Folks bedste«, sagde hans Morbroder: »Jeg vil kun det gode, derfor er enhver, der ikke holder med mig, en Forræder eller en Skurk.«

Intet Under at en Mand, der var anlagt saaledes paa det eneste Punkt, hvor hans Magt var uindskrænket, øvede denne til de yderste Grænser. En saadan Magt besad han, eller tiltvang han sig, over for den øvrige kongelige Familie. Ingen fik dette haardere at føle end Prinsen af Wales. Han synes tidligt at have paadraget sig sin Faders Uvilje. »Min Fader har hadet mig fra jeg var syv Aar«, saaledes har Prinsen udtalt sig til Lord Malmesbury. Med Georg den tredjes aandelige Nærsynethed fulgte en vis skarp Iagttagelsesævnne over for det, der kom i hans umiddelbare Nærhed, og han skal hurtig have gennemskuet sin ældste Søns løse og upaalidelige Karakter. Men for Resten var Kongen ofte meget vilkaarlig i Fordelingen af sin Gunst og sin Ugunst. Han havde i en ung Alder det første Anfald af den Sindssyge, der de ti sidste Aar af hans Liv fuldstændig fik Magten over ham, og ligesom det er oprørende for Tanken, at denne Mand, i hvis Sjæl der fra Ungdommen af lurede en saadan Dæmon, var den, til hvem de engelske Statsmænd i halvtresindstyve Aar maatte tage de pinligste Hensyn, Hensyn, der voksede, jo mere Frygten for at fremkalde hans usalige Sygdom tiltog, lige saa sørgeligt er det at vide, at et saadant Menneske gjorde Brug af den Magt, hans Stilling gav ham, til at gribe afgørende ind i sine Børns Livsskæbne.

I Aaret 1772 tvang Kongen en Lov igennem, i Følge hvilken intet Ægteskab maatte indgaas i den kongelige Familie uden hans Samtykke. Hans tvende Brødrers Giftermaal med ikke-kongelige Personer havde givet Anledning hertil. Kongen opnaaede ikke, hvad han havde tilsigtet, ti tretten Aar senere, den 21de December 1785, lod hans ældste Søn sig hemmelig vie til Mrs. Fitzherbert, en smuk og elskværdig Dame, men som var en



Del ældre end Prinsen og dertil allerede Enke for anden Gang. Da hun tilhørte den katolske Kirke havde Prinsen, i Følge de engelske Love, ved dette Ægteskab forspildt sin Arveret til Tronen. Medens det undrer én, i en Natur som hans at sé en Lidenskab være saa stærk, at den driver ham til et saa voveligt Skridt, forstaar man kun alt for godt, at Skridtet ikke bliver taget helt ud, og at han hele sit Liv søgte at holde Verden i Uvished om den sande Beskaffenhed af dette Forhold.

Den Kulde, der herskede mellem Fader og Søn, tiltog i en væsentlig Grad efter at Prinsens økonomiske Forlegenheder havde tvunget ham til at ty til Parlamentet om Hjælp. Georg den tredje vaandede sig, da Staten maatte betale, hvad Prinsen havde bortlodslet i et vildt, uregelmæssigt Liv. Den Undskyldning, som dennes Ungdom og de utallige Fristelser, af hvilke han var omgiven, upaatvivlelig indeholdt, var Kongen enten ude af Stand til at fatte eller for haard til at lade gælde. Rygtet om Prinsens hemmelige Giftermaal kunde ikke andet end fjerne Georg den tredje end mere fra ham, og naar hertil føjes, at Prinsen var hensynsløs og meget ulig en Gentleman i sin Opførsel over for Faderen, er det ikke til at undres over, at Kløften, der adskilte dem, blev dybere og dybere. Des værre valgte Kongen en Fremgangsmaade over for sin Søn, der udelukkede enhver Mulighed til en virkelig Forsoning, og som ganske vist ikke skulde hjælpe Prinsen til en forandret og forbedret Levevis. Han holdt ham borte fra enhver Virksomhed i Statens Tjeneste og tvang ham derved end mere ind paa det ørkesløse Liv, i hvilket han til sidst gik fuldstændig til Grunde. Hans yngre Brødre beklædte høje militære Stillinger, medens Prinsen af Wales maatte nøjes med at være Oberst. Ja, da man i 1804 frygtede, at Napoleon vilde gøre Landgang paa den engelske Kyst og hele Landet med Begejstring beredte sig paa at tage imod Fjenden, afslog Kongen koldt og bestemt Sønnens Anmodning om at maatte beklæde en Stilling, der sikrede ogsaa ham en fremtrædende Plads blandt Landets Forsvarere. Ved at læse de gentagne og indtrængende Anmodninger, som Prinsen i den Anledning rettede saa vel til Kongen som til Førsteministeren, og den haanlige Ligegyldighed og isnende Kulde, med hvilken de bleve afviste, føler man en vis Medlidenhed med ham. Ganske vist havde han i Aarenes Løb intet gjort, der kunde bøde paa hans første Vildfarelser. Tvært

imod; syv Aar efter at han havde maattet døje den Ydmygelse at sé sine private Forhold gjort til Genstand for offentlige Forhandlinger i Parlamentet, havde hans mange kostbare Laster og grænseløse Ødselhed paa ny styrtet ham i en Gæld, der gjorde, at han følte sig som bundet paa Hænder og Fødder. Trykket og pint til det yderste, i Splid med sin Familie og herøvet den Støtte, som han i den første Ungdom havde fundet i det engelske Folks Overbærenhed og Sympati, samtykkede han i et fortvivlet Øjeblik i at indgaa et andet Ægteskab, der passede for hans Stand og som kunde sikre Tronfølgen i lige Linje, idet han haabede, at Parlamentet til Tak herfor vilde betale hans Gæld.

Det var ganske vist et skændigt Middel, som Prinsen greb til, men i Retfærdighedens Navn bør det fastholdes, at ikke han selv men hans Omgivelser bragte det i Forslag, og at Prinsen stred imod til det sidste. Faderen blev den egentlige Stifter af Sønnens usalige Ægteskab, og dette er saa meget mærkeligere, som han skal have fæstet Lid til Rygtet om Prinsens Giftermaal med Mrs. Fitzherbert. Georg den tredjes Gudsfrygt, der var oprigtig, og hans dybe Ærefrygt for alt, hvad Kirken foreskrev, var altsaa ikke stærk nok til at forhindre hans Meddelagtighed i en Handling, der gjorde hans Søn, den tilkommende Konge, skyldig i Bigami. Hvad havde været naturligere, end at man stiltiende havde agtet Lovligheden af Prinsens første Giftermaal, saa meget mere som Tilstedeværelsen af de mange yngre Brødre foreløbig fjærnedede enhver Frygt for at Kongefamilien skulde uddø. Om Prinsens hemmelige Ægteskab, som om saa meget andet, har Karoline af Brunsvig aabent og ærligt udtalt sin Mening. Hun har ved given Lejlighed sagt omtrent følgende: »Mrs. Fitzherbert er Prinsens egentlige Hustru. Hun er en fortræffelig Dame, og det har været til stor Skade for ham, at han nogen Sinde har brudt med hende.«

Kongen har ved denne Lejlighed som vistnok altid »villet det gode«, hvor slette end hans Midler vare. Han har været uklog nok til at tro, at et saadant standsmæssigt Ægteskab af Prinsen skulde føles som en Forpligtelse til at forandre sit Liv og har ikke kunnet indsé, hvor ringe Sandsynlighed der var for, at den Forbindelse, der nu blev ham paatvungen, kunde føre til andet end Skam og Ulykke. Kun Maaden, paa hvilken Kongen iværksatte sit Forehavende, kan siges i Taabelighed at overgaa

den hele Plan. Han besluttede at vælge for sin Søn, og hans husfaderlige Omsorg og en vis øm Familiefølelse, som var ham egen, gjorde, at han bestemte sig til ved samme Lejlighed at forsørge en ugift Søsterdatter. Han valgte altsaa Karoline af Brunsvig til sin Søns Brud og sendte i Huj og Hast Bud efter den unge Pige.

Lord Malmesbury, hvem det blev overdraget at afhente Prinsessen, blev med Rette forbavset, da han lærte sit Lands tilkommende Dronning at kende, og med mørke Anelser førte han denne varmfølende og livlige, men letsindige og slet opdragne unge Pige sin sørgelige Skæbne i Møde. Forgæves anvendte han de to Maaneder, som Rejsen fra Brunsvig til England paa Grund af Krigsurolighederne medtog, til at modarbejde hendes mest iøjnefaldende Fejl og Mangler. Hans Vink og Hentydninger førte muligvis til, at hun vaskede sig grundigere og rettede paa sin sjuskede Paaklædning, men de alvorlige Onder, den Taktløshed, Ubesindighed og glimtvis Raahed, som hun lagde for Dagen, vare for rodfæstede til, at han kunde udrydde dem. Trods alt dette var hun i Besiddelse af en ikke ringe personlig Elskværdighed, der navnlig viste sig i Maaden, paa hvilken hun optog Malmesburys idelige Formaninger; og naar han saa', hvorledes hun ved Lejligheder, hvor Forholdenes Alvor eller Højtidelighed greb hende, optraadte med al ønskelig Værdighed og Ynde, hengav han sig nu og da til Haabet om, at hun vilde kunne udfylde den vanskelige Stilling, der ventede hende. Han behøvede imidlertid kun at mindes, i hvilke Hænder det var, han om kort Tid skulde overgive hende, for at forstaa, paa hvor løs en Grund dette Haab var bygget. Hvad der videre fulgte er bekendt nok. Da Prinsessen satte Foden paa engelsk Grund, blev hun modtaget af sin tilkommende Hofstat. Den ene af hendes to Æresdamer var Lady Jersey, Prinsens Elskerinde. Kun med Møje forhindrede Malmesbury, at denne frække Kvinde satte sig ved Prinsessens Side, da hun skulde holde sit Indtog i London. Ankommen til Slottet St. James forestillede Gesandten hende for Prinsen. Ingen andre vare tilstede. Idet hun fulgte Malmesburys Anvisning, forsøgte Prinsessen at knæle for sin Brudgom. Han løftede hende op og omfavnede hende. Derpaa gik han hen i den anden Ende af Værelset og sagde til det forlegne Vidne ved dette pinlige Optrin: »Jeg faar ondt Harris: Vil De skaffe mig et Glas Brændevin?« Da Malmesbury foreslog hellere at bringe

et Glas Vand, fo'r Prinsen med en Ed og det Udraab: »Nej, jeg vil gaa hen til min Moder«, ud af Døren. I de tre Dage, der forløb før Bryllupet, gjorde Prinsessen intet for at ud-slette det uheldige Indtryk, hun ved første Øjekast uden egen Skyld havde gjort paa sin Brudgom. Krænket over at man i hendes Nærhed havde anbragt en Person som Lady Jersey, hvis Forhold til Prinsen hun øjeblikkelig havde gennemskuet, gjorde hun i den kongelige Families Nærværelse spottende Hentydninger til sin Medbejlerinde og slog ind i den pjankede og letfærdige Tone, som Malmesbury mest af alt havde advaret imod. Den Lede, som Prinsen trods hendes smukke Ydre straks havde fattet for hende, tiltog, og ved Vielsen, der fandt Sted den 8de April 1795, var det tydeligt, at Prinsen havde søgt at drukne sin Fortvivlelse i Vin, medens Bruden i Kraft af den Dobbeltthed, der var i hendes Væsen, roligt og værdigt spillede sin sørgelige Rolle.

Som vi oven for have sét, opløstes denne Forbindelse efter næppe et Aars Forløb. I den korte Tid hendes Ægtefælle taalte hende under sit Tag, var Prinsessen bleven uværdigt, i visse Maader endog skammeligt behandlet. Breve, hun havde skrevet til sit Hjem, i hvilke hun hensynsløst karakteriserede den engelske Kongefamilie, naaede aldrig deres Bestemmelsessted, og Prinsessen havde efter al Sandsynlighed Ret, da hun højt og lydeligt beskyldte Lady Jersey for at have brudt dem. Folket tog Parti for den forurettede Hustru, og da det rygtede sig, at Prinsen uden skellig Grund havde forskudt hende, opkastede det sig til hendes Ridder. Havde Prinsen sat sig til Maal at ødelægge sin Hustrus Liv, saa naaede han det; ti paa mere end én Maade jog han hende ud i Fordærvelse; men i sin hadefulde Lidenskabelighed har han næppe, før det var for sent, opdaget, at den Foragt, med hvilken Efterverdenen har brændemærket Georg den fjærdes Minde, samtidig begyndte at spire og vokse omkring ham.

At det Barn var sørgeligt stillet, der var Frugten af en Forbindelse som den omtalte, behøver næppe nogen Antydning. Havde den engelske Arvefølgelov ikke indeholdt den Bestemmelse, at Prinsen af Wales' Datter har Forret til Kronen fremfor hans Brødre, havde Prinsen rimeligvis givet Afkald paa sine faderlige Rettigheder, ti der findes faa eller ingen Spor af, at han har nærret nogen Kærlighed til sit Barn. Men som det nu en Gang var, maatte han sige sig selv, at der vilde komme et Øjeblik, da denne Datter saaledes vilde træde i Forgrunden, at det vilde være

i høj Grad uklogt at lade hende opvokse under den forhadte Moders Indflydelse. Der er da heller ikke i Aarenes Løb blevet sparet noget for at fjerne de to fra hinanden. Vi have allerede sét, at Prinsessen maatte lade sit Barn forblive i Carlton-House, da hun selv forlod Slottet. Dog havde hun i de første Aar Lov til at besøge den lille Pige saa ofte som hun vilde, ligesom hun vedblivende beholdt sine Værelser i Carlton-House. Hun gjorde udstrakt Brug af den givne Tilladelse og kom to til tre Gange om Ugen til London. Hun var en stor Børneven og selvfølgelig meget indtaget i Charlotte. Miss Haymann, der blev ansat som Guvernante hos denne, da hun kun var halvandet Aar gammel, skildrer hende som et meget smukt, livligt og heftigt Barn, der stampede i Gulvet, naar man sagde hende imod, men hvis Graad i et Nu forvandlede sig til Latter. Hun fortæller, hvorledes Charlotte rev sine smaa Huer itu for at vise Miss Haymann, hvorledes Canning tog Hatten af for hende, naar han red forbi i Parken, og hun giver en pudsigt Skildring af Barnets tidlige Indøvelse i at give den populære. Miss Haymann maatte nemlig den 4de Juni 1797, paa Kongens Fødselsdag, bringe den lille Pige til Buckingham Paladset. Vognen maatte to Gange køre frem og tilbage i Parken, for at den dér forsamlede Mængde kunde faa Barnet at sé, og Charlotte raabte uafbrudt Hurra og kysede paa Fingeren, og »Folk saa' meget fornøjede ud og løb bestandig med Vognen«. Om Aftenen gentog hun samme Idræt en hel Time igennem fra et Vindue i Carlton-House, uden for hvilket en Menneskestimmel var forsamlet, medens Brevpostens Vogne kørte forbi i Procession. Det var nemlig paa den Tid Skik, at de nævnte Vogne om Aftenen paa Kongens Fødselsdag kørte gennem Londons Gader for at fremvise deres nye Forspand og Postfolkenes nye Uniformer.

Den Maade, paa hvilken Miss Haymann blev behandlet af Charlottes Forældre, er betegnende for dem begge. Prinsen udfoldede hele sin Elskværdighed ved deres første Møde. Han forsikrede hende om den store Tillid, han nærrede til hendes Dygtighed, hvor lykkelig han var ved, at hun skulde være hos hans Barn osv. osv. Den gode Miss Haymann blev saa fortryllet, at hun i et Brev fra de Dage udbryder: »Aldrig har nogen haft mere indtagende Manerer. Jeg kunde have sat mig hen og grædt over, at han ikke i alt er, som han burde være. Undertiden er det umuligt at tro, at hans Hjærte ikke af Naturen er godt.«

Tre Maaneder efter denne lovende Begyndelse afskedigede Prinsen hende, fordi hun var kommen paa en fortrolig Fod med Prinsessen. Denne havde straks modtaget Miss Haymann med stor Venlighed og Ligefremhed, og idet hun gav efter for en, vistnok elskværdig, men i hendes Stilling og med hendes Taktløshed farlig Tilbøjelighed, nedbrød hun øjeblikkelig de Skrænker, som Etiketten rejste mellem hende og hendes Barns Guvernante og gjorde fra første Færd af Miss Haymann til sin fortrolige. Prinsen, der dels af Frygt for at træffe Moderen, dels af Ligegyldighed sjælden eller aldrig betraadte sit Barns Enemærker, var desuagtet vel underrettet om, hvad der foregik. Allerede den Gang var han begyndt at omgive sin Hustru med Spejdere, hvis aarvaagne Blikke bogstavelig fulgte hende til hendes Død. Hendes Samtaler med Miss Haymann forbleve ham derfor ikke ubekendte, og paa Grundlag af andres upaalidelige Beretning om, hvad der kun burde betragtes som uskadelig Fruentimmersnak, gav han Miss Haymann sin Afsked. Prinsessen tog hende øjeblikkelig i sin Tjeneste, i hvilken hun forblev i mange Aar.

Lady Elgin, der havde Overopsynet med Charlotte og hendes Omgivelser, forstod bedre at hævde sin Stilling, der ogsaa for saa vidt var friere, som hun ikke boede paa Slottet, men daglig saa' til Barnet, overværede dets Maaltider og traf alle afgørende Bestemmelser. Hun følte alligevel ofte det pinlige i at skulle forhandle med to hinanden fjendtlige Forældre; men ved en fast og taktfuld Optræden vandt hun begge Parter og fortsatte i en Aarrække sine Bestræbelser for at udfylde den Plads hos Barnet, som man havde frataget dets Moder. Hvor oprørende det end er at sé, hvorledes denne mere og mere blev gennet bort fra sin Datter, maa man indrømme, at hun kun daarligt havde egnet sig til at vejlede hende. Selv led Prinsessen af Wales Livet igennem under Følgerne af en elendig Opdragelse, og hendes lette, overfladiske Natur vilde have ladet hende begaa mange Misgreb. Hertuginde, senere Dronningen af Wyrtemberg, Prinsen af Wales' ældste Søster, bevarede en trofast Kærlighed til den lille Broderdatter, hun havde efterladt i England, og hun har fra sit fjærne Hjem til Lady Elgin skrevet Brev paa Brev, som udtrykker den mest ængstelige Bekymring for Charlotte, og som indeholder mange fornuftige Raad angaaende hendes Opdragelse. Af disse Breve fremgaar det blandt andet, at Prinsessen af Wales i Lighed med tusende andre forfængelige Mødre lod Barnet, da

det voksede til og tidlig røbede sin kloge, opvakte Natur, glimre med sine smaa Færdigheder, naar fremmede vare tilstede og paa mange Maader nærrede den Forfængelighed, hun burde have modarbejdet. Ingen af den lille Piges Fejl eller Lyder forblive skjulte for den ængstelige Faster, og i et af sine Breve taler hun om, hvorledes Lady Elgin bedst vil kunne faa Bugt med den Gerrighed, hun mener at have opdaget hos den endnu ikke seksaarige Charlotte. Hun raader til, naar de ere tagne paa Landet, da en Dag at gaa ind i et fattigt Hus, hvor Børnene ere forsultne og pjaltede og sé, om det ingen Indtryk gør paa hende. Bedst vilde det være, om Lady Elgin samtidig lod forfærdige nogle Klæder til Børnene, »og saa nogle Dage efter lod Charlotte sé dem rene og lykkelige«. Om Lady Elgin fulgte dette Raad vides ikke, men Charlottes Regnskabsbog fra hendes syvende og ottende Aar, som til Dels er ført af hende selv, gør Rede for saa mange fattige, blinde og lamme, der have modtaget Gaver af hende, at man ligefrem glædes ved at sé, at hun dog har anvendt nogle faa Shillings paa Pensler, Billeder o. s. v. Forhaabentlig var denne pludselige Godgørenhed frivillig, hvad Lady Elgins forstandige Maade at omgaas Barnet paa gør sandsynlig. At hun som voksen var gavmild og ædelmodig er vist, og Gerrighed var ganske sikkert ogsaa en Last, hun ikke kunde have arvet efter sine Forældre. Lady Elgin fattede megen Godhed for den lille Pige, om hun end følte, at hun var vanskelig at opdrage. Hun var et højhjærtet, men et lidenskabeligt Barn. Hun var opvakt, men hun vidste det og ønskede ogsaa, at andre skulde vide det. Hun var kærlig, men gav uden Modstand efter for enhver Følelse, der rørte sig i hende. Hun havde med ét Ord arvet langt mere af sin Moders end af sin Faders Natur. Havde det modsatte været Tilfældet, vilde de mange Taarer ikke være flydt ved hendes Død og hendes Minde ikke indtil vore Dage være blevet bevaret og elsket.

I Aaret 1804 tog Lady Elgin sin Afsked, og der skete forskellige Forandringer i Charlottes Forhold. Prinsen af Wales og hans Fader vare efterhaanden blevne næsten fuldstændig fremmede for hinanden. Kongen følte en rettænkende Mands Harme ved at sé, hvorledes hans Søn havde løst sig fra alle Forpligtelser over for sin Hustru, og han optraadte ved enhver Lejlighed som hendes Beskytter. Den Omstændighed, at Georg den tredje vedblivende besøgte sin Svigerdatter, var Prinsen i høj Grad

imod. Kongen havde længe ønsket at overtage Ledelsen af Barnets Opdragelse, idet han vedblivende forsikrede, at han hverken vilde gøre Indgreb i Faderens eller Moderens Rettigheder. Forsikringen om det sidste var netop det der gjorde, at Prinsen intet vilde høre om Kongens Forslag. Førstnævnte havde alt længe bevaret en haardnakket Tavshed, hver Gang Prinsessen henvendte sig til ham med Bøn om at maatte faa sit Barn til sig. I 1804 søgte Prinsen at faa en Udsoning i Stand med Faderen, rimeligvis dreven dertil af Ønsket om at opnaa en højere Post i Hæren, noget som vi vide ikke lykkedes ham. En af de Indrømmelser, han vilde gøre Kongen, var den at overgive sin Datter i hans Varetægt. Underhandlingerne herom trak i Langdrag og vare paa et hængende Haar strandede, da Mangel paa Ordholdenhed gik Haand i Haand med Prinsens Mangel paa Sanddruhed og næsten umuliggjorde enhver Forhandling med ham. Omsider kom det til en Afgørelse, og Kongen gik af med Sejren. Charlotte blev i 1805 forflyttet til Windsor, hvor hendes Bedstefader tilbragte en stor Del af Aaret, og hvor han for Fremtiden selv vilde vaage over hendes Opdragelse. Denne Forandring kunde ved første Øjekast synes en stor Forbedring i den lille Piges Stilling. Hendes Bedstefader elskede hende og knyttede tidlig store Forhaabninger til hende. Han traf de efter hans Skøn bedste Foranstaltninger til hendes Opdragelse og Undervisning og glædede sig ved Tanken om alle de Fordele, hans Barnebarn skulde drage af Opholdet i Windsor. Men fra det Øjeblik, Charlotte blev overgivet til sin Bedstefader, kom hun samtidig til at leve i den isnende Kulde, som hendes Bedstemoder udbredte omkring sig. Dronning Charlotte var, trods sit ubetydelige Ydre og sin temmelig tarvelige Begavelse, en ret mærkelig Kvinde. Hendes Ægteskab, der blev stiftet paa samme Maade som Karoline af Brunsvigs, uden at de paagældende havde fjærneste Kendskab til hinanden, forløb fredeligt ja endog lykkeligt, og Kongeparrets Dyd og ægteskabelige Troskab var hævet over enhver Tvivl. At Dronningen ønskede, at Hoffet skulde følge det Eksempel, hun og Kongen gav, var naturligt. Men denne i og for sig saa agtværdige Stilling som Dydens Repræsentant og Vogter har som bekendt ogsaa sine Farer og Fristelser, og Dronning Charlotte strandede paa de samme Skær som mange agtbare Kvinder før og efter hende. Hun blev haard, stræng og selvgod, og hendes Sømmelighedsfølelse udartede til en utaalelig



Fordring om den strængeste lagttagelse af de ydre Former. Betegnende for hende er det Svar, hun gav en fornem Dame, der var højt anskreven ved Hoffet, og som bønfuldt Dronningen om ved det forestaaende Drawingroom at modtage hendes Niece, om hvis Opførsel der uden Grund havde gaaet ærerørige Rygter. Damen endte med de Ord: »Hvad maa jeg saa sige min stakkels Niece fra Deres Majestæt?« hvortil Dronningen svarede: »Sig, at De ikke en Gang vovede at komme med en saadan Anmodning til Dronningen af England.« Hvorledes hun maatte betragte sin Svigerdatters Opførsel, er indlysende. Da hendes strænge Fordringer kun synes at have strakt sig til hendes eget Køn, var hun blind for, at Prinsen af Wales mindst af alle turde gaa i Rette med sin Hustru. Den Tankegang, der har ledet Bjørnson til at skrive »En Hanske«, var vistnok fremmed for den Tid. I hvert Fald vilde Dronning Charlotte have haft ondt ved at fatte den. Hun var indtaget i sin smukke ældste Søn og stillede sig ogsaa fra første Færd paa hans Side, afbrød meget tidlig alt Samkvem med sin Svigerdatter og overførte des værre sit Mishag mod denne paa hendes Datter. Hvad Prinsessen af Wales angaar, saa hengav hun sig mere og mere til den sorgløse Lige-gyldighed for Verdens Dom, som blev en af Hovedaarsagerne til hendes Ulykke, søgte i Selskabelighed og Forlystelser Erstatning for alt, hvad man havde berøvet hende og gav, alt som Tiden gik, sine Fjender flere og flere Vaaben i Hænde. I Aaret 1806 anklagede Prinsen af Wales hende for Kongen, og den første Undersøgelse af hendes Opførsel blev foretaget. En Komité bestaaende af fire Lorder gennemlæste de af Prinsens Hjælpere opsatte Papirer, der indeholdt Beskyldninger mod Prinsessen for Ægteskabsbrud. Hun opførte sig ved denne Lejlighed med stor Værdighed, og Udfaldet af Undersøgelsen blev, at hun frikendtes, — men idet de ædle Lorder afgav deres Kendelse, erklærede de, at hun havde vist Uforsigtighed i sin ydre Optræden og »Let-sindighed over for visse Personer«. Man vil forstaa, at hun fra nu af var kompromitteret. Prinsen havde ganske vist ikke naaet, hvad han ønskede; han kunde ikke paa Grundlag af den afgivne Erklæring fordre Skilsmisse, men han kunde med en vis Ret forbyde, at Prinsessen frit og uhindret skulde have Adgang til sin Datter. Kongen stod fast paa sin Svigerdatters Side. Han erklærede, at idet hun var bleven rensset for Skyld, skulde der gives hende Oprejsning. Han anviste Prinsessen Værelser i Kensington

og befalede, at hun skulde modtages ved Hoffet med særlig Udmærkelse. Hun kom ogsaa paa Kongens Fødselsdag, og da hun gik gennem den paa Slottet forsamlede Mængde, hilstes hun med lydelige Haandklap. Udad til kunde Kongen støtte hende, og han vedblev dermed til det sidste, men ligesom han var ude af Stand til at væрге hende mod hendes egen Ubesindighed, lige saa lidt kunde han beskytte hende mod Prinsen af Wales' lave Hævngerighed og ondskabsfulde Forfølgelseslyst. Gennem deres Barn kunde Prinsen ramme hende føleligst, og det var ganske vist ikke Omhu for Charlotte, der laa til Grund for hans Fremgangsmaade, naar han haardnakket nægtede Prinsessen at faa sit Barn til sig. Om-sider slog den stakkels Moder sig til Taals og fandt sig i en Ordning af Forholdene, der tillod hende én Gang om Ugen at sé Charlotte. Deres Møde fandt foreløbig Sted hos Prinsessens Moder, Hertuginde af Brunsvig, der, efter at hendes Mand i 1806 var falden i Slaget ved Jena, flyttede til England og bosatte sig i Nærheden af sin Datter. I et Brev til Miss Haymann fra 1807 beskriver Prinsessen disse Møder saaledes: »Om Lørdagen kommer min Datter Kl. 3 til min Moder for at spise hos hende. Der er altid i den Anledning Selskab, som bestaar af gamle, satte Personer. Kl. 4 kommer jeg, Kl. 6 forlader Charlotte os, og jeg bliver hos min Moder til Kl. 8.«

Disse to Timer om Ugen var altsaa den knapt tilmaalte Tid, Prinsen tillod Moder og Datter at være sammen. Men de vare Lyspunkter i Charlottes ensformige Liv, og man forstaar, at hun længtes efter det korte Møde med en Moder, der elskede og kærtegnede hende, og i hvis livlige Natur Barnet fandt saa mange Tilknytningspunkter. »Det er fortryllende,« skriver Kong Georg i 1805, »at sé Prinsessen og hendes Barn sammen«. For Prinsen, der Livet igennem undgik dette Syn, vilde det have været alt andet end tiltrækkende, ti jo ældre Charlotte blev, jo mere voksede hans Uvilje imod hende, og det var tydeligt, at den hang sammen med Hadet til hendes Moder. For saa vidt var det ham maaske ligegyldigt, at hans Barns Hjærte tidlig vendte sig fra ham, men det laa uden for hans Beregning af Charlotte at skabe en Partigænger for hans forskudte Hustru. Men saaledes blev det. I sin Blindhed knyttede han det Baand, som han havde ønsket at løse, og Barnet klyngede sig til den Moder, som man kun stræbte at fjerne hende fra, og forstod tidlig, at den Fader, der var kold og ligegyldig mod hende, var

den samme, der havde mishandlet og krænket hendes Moder. Alt som hun blev ældre, kom et nyt Moment ind i Forholdet mellem Charlotte og hendes Fader. Hos Prinsen vaagnede Skin-sygen mod den, der efter al Sandsynlighed en Gang skulde arve hans Rige, og som rimeligvis længe forinden vilde erobre den Plads i Folkets Hjærte, som han daarlig havde forstaaet at bevare. Deraf kom den planmæssige Afspærring fra Yderverden, for hvilken Charlotte var Genstand, og som bidrog til at gøre hendes unge Aar end mere glædeløse.

Efter at Lady Elgin havde fratraadt Pladsen som Charlottes Hovmesterinde, blev denne beklædt med Lady de Clifford. Dr. Fischer, Biskop af Salisbury, blev hendes Lærer, og under ham arbejdede forskellige andre. Biskoppens Ansættelse var en Formsag, og han fik aldrig nogen Indflydelse paa sin Elev. Lady de Clifford omtales af Charlottes Biograf, Lady Weigall, som en ikke uværdig Efterfølgerske af den gode Lady Elgin. Men paa intet Punkt i den unge Prinsesses Liv faar man Indtrykket af, at der har bestaaet noget inderligt Forhold mellem hende og hendes Hovmesterinde, ihvor vel de enedes godt og nødig skiltes fra hinanden. Blandt hendes nærmeste Omgivelser var en Kammerjomfru, Mrs. Gagarin, der fra Charlottes spæde Barndom havde været ansat hos hende, den eneste, hun varmt og inderligt sluttede sig til. Havde hendes forskellige Lærere og Lærerinder haft det rette Greb paa at undervise, og havde de forstaaet det Barns ejendommelige Natur, som var blevet dem betroet, kunde der tidligt være opnaaet store Resultater, ti hun var opvakt, livlig og forud for sin Alder; men efter Lady Weigalls Sigende var dette ikke Tilfældet og Udbyttet kun ringe af det Arbejde, der iværksattes med saa stort et Apparat. Men lykkedes det ikke hendes Lærere at bibringe hende nogen stor Kundskabsmasse, saa lykkedes det heldigvis hende selv at bevare sin Naturs hele Ejendommelighed. I 1808 skriver Prinsessen af Wales til Miss Haymann om sin den Gang tolvaarige Datter: »Jeg maa fortælle Dem om min Datters Kløgt og Elskværdighed. Hun har i to Maaneder været i Bognor (et Badested ved Kysten), og hun skrev to Gange om Ugen til mig, uden Hjælp af Biskop, Lærer eller Guvernante; og hun skrev netop som hun følte og tænkte, ud af sit Hjærtes Fylde; og hvis hun vedbliver at være saa naturlig i sine Tanker og Følelser, vil hun blive til megen Glæde, baade i det private og i det offentlige Liv.« — Skønt man vel

nok maa forudsætte, at de omtalte Breve blev læste gennem moderlige Brillen, kunne vi alligevel i dette Tilfælde fæste Lid til Prinsessens Ord, ti hendes Udtalelser om Datterens Naturlighed falder ganske sammen med, hvad der ellers foreligger om hende. Saaledes skriver to Aar senere en af Prinsessens Hofdamer, der just ikke var partisk for Charlotte, følgende om hende: »Saa snart hun bliver fortrolig med nogen og giver efter for sine naturlige Følelser, taler hun med en Oprigtighed og Aabenhed, der er meget indtagende.« Det synes at have været et Særkende ved hende, at hun var uimodtagelig for Dressur, men i allerhøjeste Grad modtagelig for Indtryk. Den førstnævnte Egenskab umuliggjorde et godt Forhold til hendes Bedstemoder, der i sit heftige og varmtfølede Barnebarn kun saa' en ulykkelig Gentagelse af Moderen. Charlotte hørte til dem, hos hvem Haardhed og Mistillid fremkalder Trods, og hendes ydre Væsen, navnlig over for Bedstemoderen, var længe et saadant, at det maatte vække Forundring, og hos forud indtagne Vidner Forargelse. Endnu da hun var atten Aar gammel har den hollandske Gesant, van der Duyn, sagt om hende, at hun lignede »en oprørsk Dreng i Skorter«. Rigtignok havde denne Mand, som vi senere skulle sé, paa sit Fyrstehus' Vegne Grund til at beklage sig over hendes Oprørskhed, hvorfor han ikke kan betragtes som et ganske upartisk Vidne, men alligevel maa det indrømmes, at Charlottes Opdragelse først er bleven fuldendt i hendes Ægteskab. Men hendes Mangler vare lette at afhjælpe. Hun har sjælden forsyndet sig mod andet end mod de rent ydre Former, som det gode Selskab kræver, hvorimod en sjælden Grad af medfødt Pligtfølelse i Forbindelse med stærke og højsindede Følelser gjorde, at hun under de vanskeligste Forhold og overladt, som hun var, til sig selv alene næsten altid greb det rette. Som vi vide, hørte hun ikke til de lykkelige Børn, som i deres nærmeste Slægt finde det naturlige Forbillede at danne sig efter. Den ulykkelige Georg den tredje, som trods alle sine Mangler virkelig havde Egenskaber, der maatte indgyde Ærefrygt, blev, da Charlotte var fjorten Aar gammel, afsindig for Resten af sit Liv. Hvor fjærn og kold Dronningen stod for hende, vide vi allerede, og det er mere til at undres over, at der kom et Øjeblik, da Charlotte viste sin Bedstemoder Retfærdighed, end at hun længe nærrede den bitreste Uvilje imod hende. Over for Prinsen af Wales synes Foragten efterhaanden at være bleven den fremherskende Følelse

hos Datteren, og skønt der har været Øjeblikke, hvor det unaturlige i at staa paa en saa fjendtlig Fod med sin Fader har pint en varm og fintfølelse Natur som Charlottes, hvorfor hun nu og da har gjort Forsøg paa at nærme sig ham, er der ikke opbevaret en eneste Ytring af hende, der tyder paa, at hun har nærret nogen Kærlighed til ham. Derimod sés det, at der har været Tider, hvor hun har talt om ham uden Skaansel og iklædt sine Ord den spottende Form, der faldt hende saa let, naar Foragt eller Vrede havde Overhaand i hendes Sind; som naar hun, efter at have sét ham drukken, fortalte, at der havde været »for megen Olje paa Lampen«, og saa fremdeles. Forholdet til Moderen var, som vi alt have sagt, kærligt, navnlig i Barneaarene, og Charlotte har til det sidste stillét sig paa hendes Side; men nogen Støtte var ikke at finde hos den, der selv holdningsløst svajede hid og did, og Agtelsen table sig, alt som Aarene gik. En Dame, der har staaet Prinsessen af Wales nær, har i sin Dagbog karakteriseret hende paa følgende Maade. »Et mere forunderligt Menneske end Prinsessen har jeg aldrig kendt. Undertiden er der saa megen ophøjet Følelse i, hvad hun siger, som gør, at det helt forbavser mig, saa jeg maa gnide mine Øjne og aabne mine Øren for at komme efter, om det virkelig er den samme Person, der til andre Tider nedværdiger sig til at føre simpel Sladder, ja nu og da grov utugtig Snak. En Dag synes jeg, hun er lutter Fuldkommenhed, en anden Dag véd jeg ikke, hvad jeg skal tænke. Hendes Indre er af en mere ujævn Vævning end noget andet Menneskes, jeg kender. En Dag er det Flitter og Stads, en anden er det Vadmel, saa Atlask og Silke, saa Guld og Juveler, saa Smuds og Snavs.« — Hvad skulde et Barn holde sig til hos en saa blandet Natur, som den skildrede, og hvilken Natur var mindre egnet til at bære de Mishandlinger, som Prinsessen af Wales var udsat for, uden at tage ubodelig Skade. Ogsaa i ydre Henseende forværredes den ulykkelige Kvindes Forhold betydeligt, ti da Georg den tredje i 1810 blev uheldbredelig sindsygt, gled Magten fra hans over i Prinsen af Wales' smudsige Hænder, og fra det Øjeblik af var saa vel Moder som Datter værgeløst prisgivne til hans Vilkaarlighed. En af de første Følger var den, at Charlotte sjældnere og sjældnere fik Lov til at sé sin Moder. Santidig forsvandt mange af de ansete Mænd, der jævnlig havde været Prinsessen af Wales' Gæster, fra hendes Synskreds. Intet var nemlig farligere for dem, der vilde opnaa noget hos

Prins-Regenten, end at have Samkvem med hans Hustru. Blandt Torierne havde mange hidtil ingen Skrupler gjort sig i saa Henseende, da de ingen Forhaabninger nærede om at kunne bevare den Indflydelse, de næsten uafbrudt havde været i Besiddelse af under Georg den tredje, i det Øjeblik Prinsen af Wales overtog Styrelsen. Prinsen havde nemlig bestandig søgt sine Omgangsvener blandt Oppositionens Medlemmer, og det konservative Parti mente intet at have at tabe ved at gøre Prinsessen deres Opvartning. Hendes Hus øvede en ikke ringe Tiltrækning paa mange, og der var en Tid, da man om hendes Bord fandt samlet ikke faa af de betydeligste og aandrigste Mænd i Landet. Saaledes var Canning en af hendes stadige Gæster, og hun har ogsaa kunnet tælle Byron iblandt dem. Den Ringeagt, som mange nærede for Prinsen, har maaske ogsaa ladet dem føle en vis Tilfredsstillelse ved paa den Maade at krænke ham. Men deres Beregninger vare for saa vidt fejlagtige, som Prins-Regenten blev en anden end Prinsen af Wales. Dennes Frisind varede nemlig netop den for Tronfølgere reglementerede Tid, saa længe indtil han selv kom til Magten. I Aaret 1806 bleve saa vel Torierne som Whiggerne ved Døden berøvede deres berømte Førere Pitt og Fox; og medens den førstes stolte Personlighed og den haanlige Kulde, med hvilken han altid havde behandlet Prinsen af Wales, muligvis vilde have skræmmet denne fra en Overgang til det konservative Parti, medens paa den anden Side Fox's overlegne Begavelse og alt besejrende Elskværdighed maaske havde bundet ham til Whiggerne, var der nu intet, der gjorde ham Svingningen vanskelig, og han beholdt uden videre sin Faders Tory-Ministerium. Selv om man ikke havde fortalt Prinsessen af Wales dette, vilde hun, blot ved at kaste Blikket hen over alle de tomme Sæder ved sit Bord, have forstaaet, hvad der var skét. Men samtidig med at Torierne forlod hende, tog Whiggerne Hævn over den troløse Prins-Regent ved at gøre Prinsessens Sag til deres. Hun havde alt forinden blandt dette Partis Medlemmer fundet trofaste Tilhængere, og allerede i 1809 havde hun gjort den ansete Jurist Broughams Bekendtskab, hvilket to Aar senere, da Regentskabet var blevet ordnet, og det store Frafald af Prinsessens Venner havde fundet Sted, førte til, at han blev saa vel hendes som hendes Datters Raadgiver og fortrolige.

Hos Charlotte, der nu var femten Aar gammel, begyndte nemlig Bevidstheden at vaagne om den betydelige Rolle, hun var

kaldet til i Fremtiden at skulle spille, og naar hun sammenlignede den med de pinlige Forhold, under hvilke hun levede og den smaalige Tvang, hun var underkastet, spurgte hun sig selv, om hun blev behandlet, som det sømmede sig for den tilkommende Dronning af England. Gennem sin Moder har hun flere Gange hos Brougham indhentet Oplysninger om sin retslige Stilling, og han har mere end én Gang maattet minde hende om den sørgelige Kendsgerning, at saa længe hun var umyndig, var al Modstand over for Faderen frugtesløs. Dennes ivrigste Ønske Charlotte angaaende var saa længe som muligt at lade hende gaa og gælde for et Barn, en lille Skolepige, der burde holdes under Laas og Lukke. Den Skinsyge, han nærrede over for sin Datter, tiltog bestandig og forenede sig med Frygten for, at jo mere Folket saa' til den unge Pige med det uskyldige Ansigt og indtagende Smil, jo stærkere vilde ikke alene Sympatien blive for hende, men ogsaa for hendes Moder, medens Had og Vrede mod ham selv i samme Grad vilde tiltage. Den Tanke, at Karoline af Brunsvigs Datter rimeligvis skulde blive hans Efterfølger, nagede ham bestandig, og i Ønsket om at blive sin Hustru kvit blandede sig Haabet om at kunne komme til at indgaa et tredje Ægteskab, der muligvis kunde blive velsignet med en Søn, hvis Fødsel vilde berøve Charlotte hendes Arveret til Tronen. Der er bleven sagt om Prinsen af Wales, »han hader uden Grund og han tilgiver aldrig«. Det Menneske har kendt ham godt, hvem denne Ytring skyldes. Hos Charlotte fremkaldte den unaturlige Tvang, hun var underkastet, en dobbelt Længsel efter at komme ud i den Verden, man vilde afsperre hende fra, og der findes fra 1811 et Brev, hun har skrevet til Miss Haymann, som viser, hvor forurettet hun har følt sig ogsaa ved Lejligheder, hvor hun næppe med Billighed kunde gøre Fordring paa at komme i Betragtning. Vi hidsætte et Brudstykke af denne Skrivelse. »Min kære Hamy! Kun nogle faa Linjer — da jeg senere vil skrive vidtløftigere — for at fortælle Dem, at Prins-Regenten giver et prægtigt Bal den 5te Juni. Jeg er ikke bleven indbudt, heller ikke véd jeg, om jeg vil blive det. Skér det ikke, vil det vække megen Opsigt blandt Folk, da det, som de af mine Venner, jeg har talt med, atter og atter have gjentaget for mig, er min Pligt at gaa der. Det hører sig til, at jeg er der. Jeg vil virkelig ogsaa finde det meget haardt, om jeg ikke bliver bedt.« — Ballet blev givet, men der kom selvfølgelig ingen Indbydelse til Charlotte. Derimod sendte man

hende fra London, hvor hun den Gang opholdt sig, til Windsor for saaledes at faa hende af Vejen. Hendes Liv vedblev at gaa paa den samme ensformige Vis som altid, kun afbrudt af de sparsomme Besøg hos Moderen, der dog nu fandt Sted i dennes Hjem, eller af de kedsommelige Familiesammenkomster hos Dronningen og hendes Børn. En stor Begivenhed var det derfor, da Charlotte i 1812 fik Lov til at tage hen i Operahuset. Hun fulgtes med sin Tante, Hertuginde af York, og tiltrak sig alles Opmærksomhed ved den indtagende og naturlige, men ukongelige Maade, paa hvilken hun lagde sin Interesse og Glæde for Dagen, en Glæde, der navnlig viste sig, naar hun blandt Tilskuerne opdagede en eller anden af sine Venner, som da blev hilset med Nik og Smil. Charlotte, der i sin korte Levetid synes at have lét og grædt overordentlig meget, skal ogsaa denne Aften, før hun begav sig hen i Teatret, have udgydt Taarer, og skønt de maaske havde en mindre alvorlig Grund end mange, der senere have gjort hendes Kinder vaade, ere de for saa vidt blevne mærkværdige, som en Digter har forevigt dem. Grunden til hendes Bevægelse angives forskelligt. Den sande Forklaring er rimeligvis den, at Charlotte, som den omtalte Dag spiste til Middag i Carlton-House, ved Bordet blev paa det pinligste berørt ved at høre den Tale, hendes Fader efter at have drukket for meget hengav sig til. Hun siges at have rejst sig grædende og paa sin heftige Maade have erklæret, hvor ulykkelig hun var ved at skulle være Ørevidne til sligt. Dette rygtede sig og kom, rimeligvis i en forvansket Gengivelse, til Byrons Kundskab, som i den Anledning skrev de bekendte Linjer:

Weep daughter of a royal line,  
A Sires disgrace, a realms decay.  
Ah happy if each tear of thine  
Could wash a fathers fault away!

Weep — for thy tears are vertue's tears —  
Auspicious to these suffering isles;  
And be each drop in future years  
Repaid thee by the peoples smiles!

(Begræd, Datter af en Kongeslægt, en Faders Vanære og et Riges Forfald, og gid dine Taarer kunde udviske din Faders Skyld!

Græd, ti dine Taarer ere Dydens, som spaa Lykke for disse lidende Øer, og gid hver Draabe i kommende Aar maa blive gengældt dig af Folkets Smil).



Charlotte, der var uvidende om, at man lagde Mærke til, hvem hun sendte sine Nik og Smil, og at man afhandlede Grunden til hendes Taarer, lagde ingen Baand paa sig, naar hun en sjælden Gang fik Lov til at vise sig offentlig og gav derved sin Faders slette Omgivelser rigeligt Stof til Sladder og Bagvaskelse, som end mere vakte Prins-Regentens Harme imod hende. Da han i 1812 kørte hen til Westminster Hall for at aabne Parlamentet, var der ikke en Haand, der rørte sig for ham, og Mængden bevarede en talende Tavshed, hvor hans Vogn kom frem. Men da man i hans Følge opdagede Charlotte, brød Mængden ud i Jubel og Hurraraab. Under selve Højtideligheden sad Charlotte med to af sine Fastere paa Uldsækt lige for Tronen. Hun morede sig som et Barn over det uvante Skuespil, lo, snakkede og nikkede saa til én saa til en anden uden at ane, at Efterverdenen skulde blive belært om, hvilke Lorder og Ladier hun havde hilst paa, og at der heri skulde lægges en politisk Betydning, eller at man studerede Udtrykket i hendes Ansigt, medens hendes Fader holdt sin Tale og fandt, at hun vel ofte vendte Ryggen til ham o. s. v. o. s. v. Om Prins-Regenten hed det, at han havde været nervøs og urolig, og at han senere havde udtalt megen Misfornøjelse med Charlottes Opførsel. Det sidste er sandsynligt. Mistænksom som enhver Bedrager er, har han vogtet paa hende, og Bevidstheden om, at hendes klare Øjne hvilede paa ham, og at hun for længst havde sét gennem det Slør af tilløjet Finhed og forloren Værdighed, i hvilket han saa godt forstod at hylle sig, har gjort ham det vanskeligt at spille sin Rolle med saa megen Virkning som ellers. Dette Optrin og navnlig de Leveraab for Charlotte, der naaede hans Øren, da han begav sig til og fra Parlamentet, har maaske været bestemte for den Maade, paa hvilken han kort efter optog Datterens Anmodning om ikke længere at blive behandlet som et Barn. Anledningen hertil var den, at Lady de Clifford i December 1812 paa Grund af et svækket Helbred søgte sin Afsked som Hovmesterinde eller Guvernante hos Charlotte. Denne, som nu var henved sytten Aar gammel, fandt med Rette, at Øjeblikket var kommet til at foretage en Forandring i hendes ydre Forhold, hvorfor hun skrev et Brev til sin Fader, i hvilket hun i ærbødige Udtryk bad ham om ikke at ansætte flere Guvernanter hos hende, men derimod give hende en Hofdame. Det Øjeblik, Prins-Regenten længe havde gyst for, nærmede sig ubønhørligt,

Øjeblikket, da Charlotte vilde træde frem i Forgrunden og blive den, som det engelske Folks loyale Følelser vilde samle sig om, og han var for klog til ikke at forstaa, at sjældent havde en Tronarving haft en mørkere Baggrund at lyse imod end netop hans Datter. Den, der bar Kongenavnet, vandrede blind og afsindig omkring i de lange Gange inden for Slottet Windsors Mure. Folket saa' ham aldrig, og selv de mest trofaste af hans Under-saatter havde kun Medynk tilbage for den ulykkelige Konge. Den, der havde indtaget hans Plads, havde ikke opfyldt en eneste af de Forhaabninger, man havde knyttet til ham. Han havde for-raadt sine Venner, sveget sit Parti og forsømte nu efter at være bleven Regent de simpleste Pligter, hans Stilling paalagde ham, for at forøde sin Tid mellem løsagtige Kvinder og uværdige Svirebrødre. Hvad manglede vel mere for at gøre hans Upopularitet fuldstændig end netop det ene, at Folket skulde faa Lejlighed til at lære hans Datter at kende. Han havde sikkert lovet sig selv, at han ikke vilde anerkende hende som voksen blot en Time før den haarde Nødvendighed bød det; og nu vovede hun selv at komme med et Forslag, der vilde sprænge de Baand, hun hidtil var bleven bundet med, og nedrive den kunstige Mur, han havde søgt at rejse mellem hende og Omverdenen. Optændt af Vrede tog Prins-Regenten efter at have læst sin Datters Brev ud til Windsor. Han var ledsaget af Lordkansleren, Lord Eldon. I Dronningens, Prinsessernes og Lady de Cliffords Nærværelse overøste han Charlotte med de haardeste Bebrejdelser og befalede Lord Eldon at forklare hende den afhængige Stilling, hun i Følge Loven indtog, saa længe hun var umyndig. Dronningen stemte i med, og som om dette ikke var nok vendte den opragte Fader sig atter til Lordkansleren med det højst overflødige Spørgsmaal, hvad han vilde have gjort, hvis hans Datter havde tilskrevet ham et saadant Brev; hvortil denne, der altid var tilbøjelig til at krybe for Magthaveren, svarede, at havde hun været hans Datter, havde han spærret hende inde. Charlotte betvang sig og bevarede en værdig Tavshed under alt dette, men da det var forbi, styrtede hun ind til en af sine Fastere, og idet hun brast i Graad, beklagede hun sig over den Behandling, man bød hende, og udbrød blandt andet i de Ord: »Hvad vilde min Bedstefader sige, naar han vidste, at jeg bliver sammenlignet med en Kulgravers Barnebarn!« Dette havde Hentydning til at Lord Eldons Fader havde arbejdet ved en Kulmine. Charlotte var

som hun skrev til sin Moder, i første Øjeblik bestemt paa ikke at give efter, men da hun vitterligt var aldeles magtesløs over for Faderen, der havde Loven paa sin Side, havde hendes Modstand intet at betyde, og faa Dage efter Prins-Regentens Besøg i Windsor blev Enkehertuginde af Leeds Lady de Cliffords Efterfølgerske. Ogsaa Underguvernanten skulde erstattes med en ny, og hertil udnævntes Miss Cornelia Knight, en ældre Dame, der havde givet sig af med literære Sysler. Hendes Udnævnelse kom først i Stand efter adskillige Stridigheder, idet Dronningen, i hvis Tjeneste hun havde været i otte Aar, ikke vilde give Slip paa hende. Men da hele den øvrige kongelige Familie, rigtignok af højst forskellige Grunde, ønskede, at hun skulde være hos Charlotte, maatte Dronningen give efter, og Miss Knight modtog under almindelig Tilslutning ogsaa fra Charlottes og hendes Moders Side den besynderlige Stilling som Underguvernante hos en voksen Pige. Charlotte fortalte sin Moder om al den Strid, der havde været i den Anledning, og Prinsessen af Wales var henrykt over, at den gamle »Tiggernonne«, saaledes kaldte hun sin Svigermoder, var bleven nødt til at give efter, ligesom den Omstændighed, at Dronningen var syg af Ærgrelse, og at Lægen havde sagt, at hendes Konstitution var nedbrudt, vakte alt andet end Sorg hos Moder og Datter. Prinsessen af Wales lagde heller aldrig Skjul paa, at hun ønskede sin Ægtefælle ud af Verden. Og dog var hun et Menneske, for hvis oprindelige Natur Had og Ufordragelighed vare fuldstændig fremmede. Medens Prinsen af Wales mærkede sig enhver, der havde gjort hans Hustru deres Opvartning, og indskrev deres Navne paa den sorte Tavle, har Prinsessen aldrig baaret Nag til dem, der svigtede hende for at slutte sig til hendes Dødsfjende. Men i høj Grad betegnende for hendes raa og besynderlige Væsen er den Maade, paa hvilken hun gav sit Ønske om at blive Enke Luft. Hun brugte nemlig, naar hun efter Bordet sad ved Kammen med sine Damer, af Voks at forme en lille Figur, som de alle uden Forklaring forstod skulde forestille Prins-Regenten. Denne prikkede hun da først igennem med Naale og lagde den saa paa Kammen for saaledes langsomt at smelte den. Var hun i sit kaadeste Lune, gav hun Voksduken et Par Horn i Panden, før hun overgav den til Ødelæggelse.

Sluttes.

MARIE PINGEL.

## Ludvig Holberg, et Festskrift af Georg Brandes.

(Gyldendalske Boghandel).

Vil nogen skønne Forskellen mellem det Standpunkt, hvorpaa den danske literære Historieskrivning stod før Georg Brandes og nu, han sammenligne C. W. Smiths »Holbergs Liv og populære Skrifter« med det foreliggende Festskrift, og han skal mærke Afstanden.

Smiths Skrift fra 1858 gjaldt virkelig i sin Tid med Rette for noget særdeles. Det var herigennem, den Slægt, som nu befinder sig i Manddomsaarene, for første Gang blev orienteret med Hensyn til Holbergs Forfatterpersonlighed og Kulturværk. Det var skrevet med megen Varme, og om end C. W. Smith altid koketterede lidt med sin Beundring for Holberg, som naar han ikke en Gang i sin Oversættelse af Nestors oldrussiske Krønike kan lade være, at citere ham, saa var dog hans Sympati for den dansk-norske moderne Literaturs Fader af virkelig Gehalt. Dertil kom, at hans Bog var meget læselig: Sproget pletfrit, Periodebygningen simpel og klar og Fremstillingen den kyndige og dannede Mands; kort sagt, man læste Smiths Skrift baade med Fornøjelse og Udbytte, og det vil altid hævde sin Plads i Holbergsliteraturen. Men, naar en af vore Dages Læsere vil klare sig, hvad Holberg var for en Mand og i hvilket Forhold han stod til sin Tid, vil han ikke vende tilbage til Smiths Bog; han vil læse Georg Brandes', og deri gør han ret; ti den Vejledning, som her bydes ham, er langt dygtigere og langt mere dybtgaaende. Blot Brandes' Prosastil besidder, som noget af det ypperste i sin Slags, en stærk Tiltrækningskraft; men dernæst er hans Ævne til literær Karakteristik saa meget større end hans

Forgængers paa dette Gebet, og endelig staar han i et Forhold til sit Æmne, som denne ikke gjorde.

Smiths Forhold til sit Æmne er Disciplens, Beundrerens og Fortællerens. Georg Brandes beundrer vel Holberg; men medens dennes ældre Biograf holdt sig paa Afstand og ser paa ham, som en opvakt Student paa den store Forfatters Tid kunde have be-  
tragtet ham, saa ønsker hans ny Biograf først og fremmest at lære Mennesket i ham at kende, for derigennem at forstaa hans Skrifter, at begribe hans Tid, for derigennem at opfatte hans Satire. Det er jo i det hele taget Georg Brandes's store Fortjæneste af den literære og historiske Kritik her hjemme, at han forlanger, at Stoffet skal ordnes og grupperes saaledes, at et aldeles bestemt Billede derigennem kan træde os i Møde. I saa Henseende er han en god Pædagog for sine Landsmand; han véd, at kun det, der kan anskues, huskes; Stoffet i sin Spredthed kan ikke bevares i Erindringen. Hans Metode har tit mindet mig om det smukke fysiske Eksperiment: Chladnis Klangfigurer. Naar Heksemelet ligger strøet over Glasplanet, vil et vilkaarligt Strøg med en Violinbue paa Fladens Kant blot bringe Bevægelse deri, men ingen Orden. Men træffer man det rette Strygepunkt, ville Melatomerne straks samles til de smukkeste Linjer og symmetriske Figurer. Georg Brandes er den eneste her hjemme (og én af de meget faa i hele Evropa), der forstaa at føre en saadan Bue.

Det er korrekt, at Georg Brandes først begynder med at besvare Spørgsmaalet: var Holbergs intellektuelle Opdragelse norsk, dansk eller evropæisk? — Svaret bliver: det sidste. Uheldigt, at dette Ord i Øjeblikket har faaet Partistemplet at trækkes med; og de, der ikke vil Georg Brandes det vel, ville maaske hviske mellem sig: »Ah, nu sammenligner han sig med Holberg. Skriftet skal være et Æreskrift for ham selv.« Om slig Tale siden. Hvad Paastanden om Holbergs evropæiske Opdragelse angaar, saa faar man virkelig akkviescere ved, hvad Georg Brandes hævder: Holberg er født og opdragen til sit 18de Aar i Nordens kosmopolitiske By Bergen<sup>1)</sup>; og den Kendsgerning, at han ingen Skole danner, er begrundet i, at hans Uddannelse først

<sup>1)</sup> Man hører ikke saa sjælden en Bergenser svare i Udlandet paa Spørgsmaalet: om han er Normand? — „Nej, jeg er en Bergenser.“

og fremmest er vundet ved Rejser og Studier i Datidens store europæiske Kulturlande. I hvert Tilfælde lader hint Fænomen sig kun forklare paa denne Maade. Holberg staar da fra først af som en fremmed i sit Folk. Men, da han dog sidder inde med, hvad Nationen trænger til, og den efterhaanden mere og mere drager en væsentlig Del af sin aandelige Næring af hans Skrifter, ender det tilsidst med at han i vore Dage bliver én af de mest nationale Forfattere.

Andet Kapitel, der behandler Holbergs Samtid, forekommer os at være det mindst heldige i Festskriftet. Paa Grund af vor Memoirelitteraturs Fattigdom har det været vanskeligt for Forfatteren at tilvejebringe et Antal typiske Skikkelser fra de forskellige Stænder paa hin Tid, der kunde bringe os til at forstaa Holbergs Figurer og det Publikum, han kunde gøre Regning paa. Forfatteren har da i saa Henseende taget, hvad han kunde faa. Men en Mand som Etatsraad Johan Monrad, hvis første Ungdom falder sammen med Suverænitetsens Indførelse, og hvis Biografi i saa meget minder om Renaissancen, burde ikke være valgt, og en saa ægte Pedanttype, som Bircherod i Aalborg vraget. Naar Bircherod skriver i sin Dagbog den 8de Decbr. 1703: »Æoli furor, hvilken hos os in Gradu positivo, men hos australiores Daniae incolas in Gradu comparativo grasserede, den vaar apud exteris in superlativo afskyelig. Vi maa takke Gud, at bemeldte Uvejr hos os var intet at regne imod calamitosissimam illam ventorum rabiem, hvilken man in remotioribus provinciis maatte fornemme« — saa kan man ikke forlange bedre Stygotiusstil.

Ypperlig er derimod Brandes' Paavisning af, hvorledes Sattiren og Spotten vækkes hos Holberg ved Fejden med Højer og Nødvendigheden af hans Overtagelse af den metafysiske Lærestol ved Universitetet. »Der staar han da, den stakkels Professor i Metafysik mod sin Vilje og docerer, for at tjæne Livets Ophold, Ting, hvorpaa han ikke tror, og hvorved han intet kan tænke, medens foran ham nogle faa sortkjolede Studiosi skrive Visdommen ned og lære den udenad, og medens i Høresalene rundt om det lærde Korps med hellig Alvorlighed forfægter, demonstrerer, skiller og beviser det rene intet. Er Situationen ikke ironisk, mefistofelisk eller tragikomisk? Er det et Under, om Ironien nu bliver Grundstemningen i denne Sjæl, et Under om Smilet, det tilbagetrængte Smil, vil frem og lejre sig om disse Læber, eller er det ikke fuldt naturligt, at den ny Professor faar et eget Syn paa dette Lærdomstempel, det Land, hvori det er et

aandeligt Midtpunkt og denne hele Verden. Den er komisk, er den, denne Verden, det ser han nu. . . . Han ser den for første Gang under det latterliges Synsvinkel . . . Om Formiddagen måa han paa Embedsvegne med højtidelige Miner overvære en Disputation mellem Studenter og Magistre. Men næppe hjemkommen hævner han sig ved at gribe et Blad Papir og lette sit Hjærte.« Holberg skriver »Peder Paars«. Og her er det nu Brandes eftergaar hint komiske Heltedigt og viser, hvorledes Rudimenterne til Størstedelen af Hovedpersonerne i Komedierne allerede ere indeholdte i dette (Pernille, Herman v. Bremen, Gert Westfaler, Per Degn, Didrik Menschengræk og Filemon); ja hvorledes en Situation, der minder om Jeppes Dødsscene, allerede forekommer her. Straks efter »Peder Paars« udarbejder han et latinsk Universitetsprogram, hvor han i højkomisk Stil driver Spot med Beklagelsen over det metafysiske Studiums Forfald. Det undertrykkes, som det hedder sig, paa Grund af sin videnskabelige Værdiløshed, men i Virkeligheden for at undgaa Skandale.

Saaledes optræder da Holberg ung og dristig for sine Tanker og Ideer, uskræmmed af, at »Peder Paars« nær var bleven brændt af Bødlen og urørt af den Indignation, hans kaade Færd med Programmet havde vakt. Han vil Pedanteriet til Livs, det videnskabelige Vigtigmageri og den akademiske Smaalighed. Overalt i alle Stænder ser han, hvorledes man tager det uvæsentlige for væsentligt og dyrker den hule Form. Han vil hævde det almenmenneskeliges Ret, humanisere, polere og moralisere for sine Landsmand; han vil skaffe dem af med deres Unoder, ved at vise dem deres Latterligheder i Komikens Spejl.

Brandes skildrer i IV Kap. Holbergs Aandspræg som Komediedigter. Han gør os det forstaaeligt, hvorfor »den Vægel-sindede« ikke er lykkedes for ham. Allerede i »Skæmtedigtene« se vi Holberg studse ved den underlige Blanding af højst modsigende Egenskaber, der kan findes hos et Menneske; men at skildre et saadant Individ ligger uden for hans Ævne; at sammenmelte alle disse Modsigelser til en Enhed mægter han ikke. Hans logiske, klassiske Aand kan ikke tumle med al denne Uensartethed. Sligt hører under Goethes og Shakespeares Dominium. Holbergs Fremgangsmaade bestaar i, at han griber »en enkelt Hovedegenskab som Stundesløshed, Snaksomhed eller Praleri, former hele den iagttagne Karakter om denne Egenskab og derpaa stiller Skikkelsen i en Krydsild af Ræsonnementer over dens paa-

faldende Ejendommelighed.« Hans komiske Hovedpersoner blive da Arts- og Standstyper, og »sjældnere faar han Livets hele spillende Mangfoldighed i Individet med.« Men derved sker det ogsaa at »Pralhansens eller Spradebassens Type af og til træder frem som et Kranie under Huden; og at det væsentlige og almenne i Hovedfiguren betones for drøjt.«

Denne Sans for det almenmenneskelige og humane driver da ogsaa Holberg til blot at se Historien gennem Klassicismens forstandsklare Brillor: han hverken ævner eller attraar at »leve sig ind i fjærne Landes og Tidors Følemaade og gøre sit eget Sjæleliv til et med fremmede Folkeslags og Personligheder. Han er som Historiker forbavsende lidt Psycholog og Digter.« Hans historiske Stil er flydende, og han fortæller behageligt; lidenskabsløst og omhyggeligt gør han sig Rede og giver Grunde for Begivenhedernes Følge; men hvad der fattes ham er paa den ene Side Sanselighed paa den anden Side Sjæl; hvad han meddeler er klart, men aldrig anskueligt, giver intet Billede. Man ser ikke det for sig, som siges at ske; Fortælleren er ingen Maler. Og paa den anden Side: da han jo kun fordi Begivenhederne ere ham Hovedsagen saa væsentlig bliver Fortæller og pragmatisk Forklarer, saa optræde Personlighederne i hans Historie kun for Begivenhedernes Skyld, og er der end Liv og Handling nok, saa er der i Grunden ingen Sjæl. Stilens Beskaffenhed medfører, at den aldrig har et af de Ord, der pludselig, blinkvis aabne én Indblikket i en Menneskesjæl.« Stærkest fremtræder maaske denne Mangel i hans »Heltehistorier«, hvor han forskellig fra Plutark, hvem han dog beundrer og efterligner, ikke sammenstiller Personligheder, udsprungne af nærbeslægtede Nationer (Romere med Grækere); men de mest uensartede Stormænd: Akbar med Czar Peter, Muhamed med Zoroaster o. s. v. Hos Holberg tage de sig alle ens ud »som i den samtidige franske Tragedie, hvor Persere og Mexikanere ganske vare klædte som det Publikum, der saa paa dem og ræssonerede ganske som det.«

Men en Gang imellem afkaster Holberg det romansk-klassiske Panzer, hvori han ellers bevæger sig saa let; »hans Race-tilbøjelighed reagerer i ham, Nederlænderen i ham fra den halv nederlandske Hansestad der oppe i Norge kommer op i ham, saa skriver han et Stykke som »Jeppe paa Bjærget«; og her naar han højest. Her har han med Geniets Myndighed og Kraft — uden selv ret at føle eller vide det — sprængt den klassiske



Aandsform, forstaaet og fremstillet Menneskekarakteren uden Abstraktion. Her er det han overtræffer sit store romantiske Forbillede Molière.«

Med Hensyn til de »Kilder« Holberg har benyttet tit at producere sine komiske Hovedpersoner er Brandes den første, der gør opmærksom paa, at Holberg saa langt fra at undtage sig selv fra at være komisk Æmne, tvært imod i Fortalen til Skæmtedigtene erklærer, at han »finder hos sig selv adskillige solide Fejl, som man kunde gøre smukke Comoedier over.« At han har sigtet til sig selv i »Filemon« er bekendt; »men,« siger Brandes, »Skikkelsen bliver saa overrost, at den af lutter Fejlfrihed mangler Liv«. Langt virkningsfuldere er det, naar han inkarnerer sig som Henrik i »Maskeraden«. Her »har Holberg selv trukket i Liberiet for til Gavns at ruske i de gamle Parykker«. Mindre korrekt turde det være, naar Brandes søger at faa konstateret, at der findes Lighedsglimt mellem »Jean de France«'s og Holbergs Sympatier.

Rigtigt og med særlig Interesse har derimod Brandes, som var den første her i Landet, der rejste Kvindespørgsmaalet, fremdraget og belyst Holbergs Opfattelse af Kvindens naturlige Stilling i Samfundet. Ti her viser den store Forfatter sig at holde Jævnmaal med vor Tids betydeligste Kvindeemancipator, Stuart Mill, og være hævel over Legouvés marvløse Kvinde-romantik. Netop fordi Holberg er saa blottet for Romantik som muligt, finder han, at Galanteriet er en Fornærmelse mod Kvinden. Men han drager til Gengæld heller ikke i Tvivl, at hendes Ævner, saa snart de beskinnes af heldigere Vilkaars Sol vil kunne naa op i Højde med Mandens, ja endogsaa i visse Retninger overgaa dem. I Mønsterstaten Potu er en ung Jomfru Rettens Præsident og berømt for sine vise Domme, og Niels Klim kommer til det Resultat: »Hvad om Byfogdens Kone i Bergen sad i Retten i Stedet for hendes Mand? . . Vor Lovkyndighed vilde vinde derved, og Retfærdigheden maaske ikke saa ofte blive slaet i Ansigtet«.

Stor Ævne til at fremhæve det karakteristiske viser Brandes i Skildringen af de Omgivelsers Latterligheder, Mangler og Daarskaber, som Holbergs Komedier gengive med et »Camera obscuras« Nøjagtighed. Og her har Forfatteren ikke skyet det Besvær, det maa have kostet ham, som ikke hidtil har gjort Specialstudier i hin Periode, at oplede hvad der i vor trykte historiske Literatur

kunde bidrage til at dokumentere Tilstedeværelsen af det taabelige Rangvæsen, Undervisningsvæsenets Barbarismer, det obscurante Lægevæsen, Bondens miserable Tilstand o. s. v. Med Hensyn til det sidste støtter han sig til Sorterups »Præstigiæ etc«, og dertil er intet at sige; men det vilde dog ikke have været af Vejen, om han havde vidst, hvad der for øvrigt heller ikke var Skriftets Udgiver, afd. Engeltoft, bekendt, at dette ligefrem er møntet paa en bestemt Mand, med hvem Sorterup havde et personligt Udestaaende.

Hvad det for første Gang paa vor Nationalscene efter mange Aars Forløb opførte Skuespil »Ulysses von Ithacien« angaar, sætter Brandes det, trods paaviselige Laan fra den italienske Maskekomedie, i Linje med Aristofanes' bedste Komedier og lader det indtage samme Plads i Holbergs Produktion som »Skær-sommernatsdrømmen« i Shakespeares. »Ulysses« er Holbergs eneste Lyrik, en Komikens Lyrik, en Dityrambe af den vildeste Overgivenhed til sund Fornuft i Ære«. — Men »Erasmus Montanus«, for hvis morsomste Scene Brandes viser, der ligger en personlig Oplevelse til Grund, erklærer han »for vort dybeste Skuespil, fordi Holberg her ubevidst kom til at afsløre sin hele rige, indre Erfaring om, hvorledes, hvor tragikomisk paa Dannelsens Omraade Slægt staar mod Slægt.«

Hvad der ganske særlig maa anbefale Forfatteren til at behandle det foreliggende Æmne, og hvad der giver ham Fortrinnet for de ældre Holbergbiografer lige fra Scheibe op til C. W. Smith og N. M. Petersen er den Omstændighed, som synes ikke vel at kunne nægtes, at ingen som han har haft Ævne til at begribe Holberg som banebrydende Aand i vor Kultur, efter som han selv indtager en lignende Stilling. Jeg véd vel, at dette endnu er en omdebatteret Paastand; men saa meget ville dog vel endog Dr. Brandes bitreste Modstandere indrømme, at det Choc, hans Optræden i Efteraaret 1871 gav Literaturen, og som paa Grund af hans virksomme Produktion vedvarer endnu, har ydet den danske Videnskabelighed nye Synspunkter og skabt nye Digtformsformer for den danske Bellettristik. Og naar ingen af de yngre Forfattere har mødt den Modstand som han, saa er det begrundet i den Kendsgerning, at han har større Sag end dem alle tilsammen; ti

„jo større Sag  
des tyngre Tag!“

Man kan som Regel slutte fra det sidste til det første. Men selv om en saadan Opposition altsaa er forstaaelig efter Forholdenes Natur, saa er der sikkert ingen Grund til, ej heller nyder hans Modstanderes Sag nogen Fremme, ved at man er ubillig, ja uretfærdig mod hans rige og mangesidige Talent, og dette har man som oftest været. Den Anerkendelse af eminent literær Dygtighed, som man vel kunde yde ham, uden derfor at erklære sig enig med ham i religiøse og filosofiske Spørgsmaal, er i alt for ringe Maal bleven tildelt ham her hjemme. Tvært imod har man tit med skadefro Tilfredshed set til, naar en pedantisk-pindehuggende eller ondwillig-insinuerende Kritik gav sig i Lag med hans Arbejder; disse Arbejder, som jo dog altid ville have et betydningsfuldt og højt Værd i den danske Literatur, hvor mange Mangler man end anstrænger sig for at paavise ved dem. Med dette Festskrift er Georg Brandes naaet op til sit fjortende Opus, og blandt hans Værker indtage de, han har skrevet om særlig danske Forfattere en ikke ringe Plads. Hvem tør nægte, at netop disse bære Spor af en Forstaaelse af historiske og samtidige Forhold og en Kærlighed til Landet og Sproget, som er mere ægte end mangens, der gør Kapital ud af sin Patriotisme. Men hvortil da dette Raab paa Antinationalisme? Mig forekommer det hæsligt og hidel passende for den, der vil hævde sig Ret til at kaldes gentleman, at han ikke kan yde selv sin principielle Modstander skyldig Retfærdighed.

H. SCHWANENFLÜGEL.

## Holbergforestillingerne.

Holbergs Jubilæet er forbi. Og Teatrene har skyldigst fejret den, som skabte den danske Skueplads; et halvt hundrede Mennesker har talt for ham; Foreninger har hædret ham; vi har haft nok af Kantater og sindrigt slyngede Tolknings og omkransede Buster og Festudgaver prydede med Laurbær. Men det Ord, som skulde tænde, lød ikke; intet Lyn slog ned og satte Nøgternhed i Brand. Det blev en Fest, hvori ingen Festklokker klang.

Maaske ejede Holbergdagene et Moment, der var Mesteren værdt. Phister skabte det. Ellers var alting kun graat. Et eget Halvmørke omgiver Dage, som vor Taknemmelighed skulde have skænket varmende Lys.

Rent kunstnerisk var Holbergfesten næppe rig. Den gav ikke megen stor Kunst, og den tjente som Undskyldning for adskilligt, kun den gode Mening gjorde tilladeligt. I en Krans af Kantater, Festsplil, Tableauer og Prologer fortolkede enkelte, udvidskede mange, lemlæstede nogle den gamle Mester. Men med alt dette var Holbergforestillingerne lærerige. De var en Sejr for den kunstneriske Stil, og deres Resultat viste klart den store Traditions frelsende Ævne.

Det kongelige Teater gav et Par idéforladte Forestillinger, men Traditionen holdt dog de bristende Rammer fra at løses. Der — paa Dagmar-teatret og i Kasino — hvor ingen Tradition tvang Kræfterne sammen til sit Billede, blev man Vidne til det absurde. Man saa Mesteren, man hædrede, blive dum og meningsløs. Hans Værker blev Farcer, der strejfedes Pantomimen. Saa meget betyder kunstnerisk Stil. Og den betyder endnu mer. Ti der, hvor den ved de Holbergske Forestillinger herskede, gav den de Kunstnere, som lod sig lydligst bære af den, et Relief, som de aldrig før havde haft. Den viste sejrriigt sin hemmeligste Ævne, denne: at den bærer Individualiteterne frem.

Men hvad er da Traditionen, og hvad er det, som skænker den denne bærende Magt?

Hvor en Scene har levet sammen med sit Folk, er dens hele Tradition intet mindre end det gennem hele Folkets Udvikling aflagrede Udtryk for dets Liv. Det er selve Folkets Udvikling gennem et halvandet Hundredeaar, som er Grunden under den traditionsfyldte Skueplads. Den, som bøjer sig for Traditionen, forsøger at tilegne sig det foregaaende, fordi han forstaar sig

selv som Led i Udviklingen; og idet han tilegner sig Traditionen for paa den at bygge sit eget, er han fjernt fra det traditionelle, som kun efteraber de andre. Det traditionelle er Traditionens Regnepenge, som giver stakket Ophold i Kunstens mange Kipper; Traditionen er en Skat, som kun de kaldede løfter: den forstaaende Tilegnelse af en Udvikling er ikke hver Mands Virke.

Naar nu ved Holbergfesten Sejren blev hjemført af de to Scener, som helt bar Præg af Traditionen, mens de to andre beredte sig et Nederlag, der førte dem i Armene paa det ridikule — skete det, fordi den Holbergske Tradition i Følge sit Væsen indeholder den historiske Forklaring af Komedierne, som de ikke kan undvære, og som gør dem til Kulturbilleder af dette Folks Liv.

Den nedarvede Opfattelse af Rollerne, de hundrede Enkelttræk, som er overleveret fra Fremstillere til Fremstillere, de Indfald, som Rollehaver i et halvandet hundrede Aar har modtaget fra Rollehaver, alt dette, som er Traditionen og som førtes ned gennem Slægterne fra de første Fremstillere, er i Virkeligheden en Slags levende Kulturhistorie, som bestandig leder de nye Kræfter i Armene paa den svundne Tids Følelsessæt og Udtryksmaade. Hvert, selv det mindste Indfald, leder den kyndige paa kulturhistorisk Spor, og hans Aand ifører sig ved Hjælp at Traditionen et Slags sjæleligt Tidskostyme, der lader hans „Sentiments“ og deres Udtryk forklæde sig og hans Hjerne anlægge Allongeparyks Ideer ganske paa samme Maade som hans ydre Person anlægger Leanders og Henriks Skrud.

Og har Kunstneren først ladet Traditionen forklare sig det fremmede i Udtrykket; har han først fuldstændig gennemskuet det aandelige Kostyme og er trængt ind til de almene Føløser bag Periodens sjælelige Dragt — da vil han finde, at Traditionen har bærende Kraft, fordi denne Tradition, der modtog Slægt efter Slægt, til Gengæld fik sit Mærke af hvert Slægtled, som den rummede — og saaledes overgav til os, i bestandig større Klarhed, fuldkommen Fasthed en Række Typer, hvori Folket genfinder sig selv, og hvori den enkelte Kunstner kan give sig selv, optagende i sig lige som alt det foregaaende.

Langt fra at være en Spændetrøje for Personligheden bliver Traditionen tvært imod en frugtbar og hjemlig Jord, hvor hver Individualitet finder vidt Rum. Hver virkelig kunstnerisk formaaende Periode udfylder med sit Liv de store Typer og lægger sin ejendommelige Forklaring til alle de foregaaende Perioders. Saaledes bliver Fortolkningen evindeligt rigere; Overlevering, der følger efter Overlevering, danner et Skatkammer, som rummer hele Nationens Følelsesmaade og Udtryk.

Vor Tid har paa sit Felt beriget Holberg-Fortolkningen. Vi har lagt Ild i Leanders Blik og bly Elskovsrødme over Jomfru Leonoras Kinder. Det maatte blive os, som gav disse Komedierne forhenværende Stedbørn deres Plads. Det laa i Sagens Natur, at Romantiken maatte overse dem. Kærligheden havde den Gang alt for mange Ord, Elskoven for mange Prægtbilleder til at ikke den stakkels Leanders Faamæthed skulde blive anset for Ubehjælpssomhed, og at ikke Leonora skulde næsten blive latterlig i sin Fattigdom paa Lignelser. Romantikens Ordstrøm skyllede medlidende dette Elskerpar til en Side. Der stod han saa Monsieur Leander med Leonora — en fattig Per Eriksen, der ikke vidste, at den sande Kærlighed rakte man den Elskede indpakket i Jamber og en Flug af Stjernehimlen.

Men en mer nøgtern Tid skulde komme, der saa mer forstaaende paa Leanders Elskov. Man spurgte sig selv, om den Holbergske Kærligheds Faamæltighed ikke ret beset stemte langt mere med Folkets Karakter end alle de skinnende Billeder, Romantiken slog om jævne Følelser. Efter alt for længe at have stirret paa Romantikens Mælkevej vendte man med Sympati sit Blik mod Leander og Leonora, som for troskyldig Elskov fandt troskyldige Ord.

Man saa, at disse Ord, der var blevet blege under de romantiske Troper, de var ikke saa kolde, at de jo kunde faa Varme paa elskovshede Læber; at disse Kælenavne var ikke latterligere, end at de bleve søde for Øret, naar de kom fra bevægede Sjæle; og rundt om i Holberg fandt man i et Par hastige Ord; der i et sart Billede; i en bly og jomfruelig Sætning paa Leonoras Læber den samme dybe Gættten af Kærligheden som af saa mange andre menneskelige Lidenskaber og „Daarskab“.

Og ved at skænke de to Elskende al deres Sjæls Varme i Stedet for som for at spidse dem af med medlidende Smil, gjorde vor Tids Skuespillere Leonora og Leander fra en Kolumbine og Harlekin, der sagde noget, til to Mennesker, som elskede hinanden. Og vi, som før havde betragtet dem med Lige-gyldighed, lyttede med ejendommelig Nyden til de naive Ord, der lød i deres Mund lige som en fin og klar Duet af Fa'er Haydn. Saaledes fornyer hvert Slægtled sit i de gamle Mesterværker.

Og mon vi ikke kunde gøre endnu mere end at genskabe Elskerparret hos Holberg? Det var muligt, at vi, som lever i psykologiske Analyser, ved et fornyet Eftersyn af de Holbergske Typer fandt, at i Tidernes Løb en Maske var blevet lagt over flere menneskelige Ansigter. Vi kunde maaske ved at individualisere Hovedtyperne bringe hver enkelt Skikkelse Livet og os nærmere, og vi vilde formaa det, ikke ved at paatvinge den gamle Mester noget fremmed, men kun ved dybere og mere personligt at tilegne os alle Enkeltheder i hans Værk.

F. Eks. Jeronimus. Ikke sandt, naar han nævnes, viser sig for Dem et Billede? Stor Paryk, Guldknapsstok og gnaven, Saaan ser Jeronimus ud. Tænk Dem om og indrøm, Vejen er kort til Kassander i Pantomimen. Men Skylden er ikke Holbergs. Han har aldrig skabt en Jeronimus, han har malet os en halv Snes, der er forskellige i alt; et alene er fælles: Navnet. Eller hvad Lighed er der mellem Jeronimus i „Kildereisen“ og Jeronimus i „Maskeraden“? Slet ingen. Den sidste er den interessanteste Figur: maaske den vanskeligste, sikkert den indholdsrigeste af samtlige Gammelmænd hos Holberg. Hr. Jeronimus er en fornem og fin gammel Mand. Hvert Ord, han siger, bærer Vidne om, hvor højt han agter Formen i Skikkelse af god og gammel Skik. Hans Søns Forvildelse smærter ham, fordi han er ærekær og holder paa sin Families Renomé. At irettesætte ham for disse Forvildelser gør ham ondt. Han siger selv med nobel Finfølelse, at han nødigt ønsker, at tale Sonnen saaledes til. Men han maa det.

Scenen mellem Jeronimus og Leonard spilles nu burlesk. Man kunde tænke sig Optrinet mellem de to gamle bragt fjernere fra Farcen, langt nærmere til den ægte Komædie. Det kunde ske, hvis Leonard blev mindre maskemæssig. Leonard hører til de Figurer hos Holberg, som man i Tidernes Løb har gjort færdige ved Hjælp af en Paryk og et Par Spændesko. Det var en Tredje-Rolle -- intet mer. Men Digterens Tredjeroller ere ikke saa sjældne

Karakterer, hvis eneste Fejl er, at de kun indtage et mindre Rum i Komædien. Saaledes just med Leonard i „Maskeraden“. Han vilde blive et levende Menneske den Dag. Fremstilleren gjorde ham til det, han er: en jovial Bonhomme med et blødt Hjærte, til daglig genegen til at „leve“ Livet og se det rosa — helst naar han er udenfor Fru Leonards Skudvidde, for forstaaer sig, Manden er ingen Helt; — men overvældes han af Sorg, er Smerten voldsom og rystende, selv om den maaske kun vil rase kort. Jeg ser ikke rettere, end at Leonard er en konsekvent set Karakter, som det maatte være taknemmeligt at give Kød og Blod. Fremstilleren har imidlertid ikke andet at undvære for ham end Masken og det traditionelle Kostyme. Det er en Slags-Overkalkning af Figuren, der oftere finder Sted. Men det er paa Tiden, at en nøjere psykologisk Forskning afkalker det holbergske Galleri ligesom de moderne Kirke-Fornyelser kalder de gamle Helgenansigter frem paany bag Protestantismens Hvidtning.

Det er vor Pligt at fræde om vor Komædies Skaber baade ved at holde i stræng Hævd alt af hans Værk, som vi modtog i rene og klare Linier, og ved nøje Undersøgen at opriske alt, hvad den rindende Tid udvidskede. Traditionen stivner og dør, hvis den ikke faar til Indhold Slægtleds Liv efter Slægtleds. Den lever af det Liv, som den giver os beriget tilbage.

Der — paa Nationalteatret og Folketeatret — hvor Traditionen blev iagttaget og saaledes skænkede sin historiske Forklaring, blev Holberg-Forestillingerne i al Fald lærerige. Dagmar-teatret og Kasino havde opgivet alt Ævre og spillede sig ud i det urimelige. Direktør Rasmussen bør undskyldes. En Skuespillers Sygdom tvang ham til at opgive sit egentlige Program, og han fejrede saa Holberg, som kan kunde bedst, ved at lade sit Personale synge og danse. Han burde kun have befriet Mesteren fra i „Et Solglimt“ personlig at være til Stede ved Festen.

Til at undskyldes Dagmar-teatrets besynderlige Forestilling ved jeg ingen formildende Omstændighed. Direktør Andersen havde selv valgt „Didrich Menschenkærk“, som spilledes, saa man troede sig hensat til Nykøbing paa Mors, og Erik Bøghs „Efterkommer-Besøg“, der er kedsommeligt som en Disputats og vidløst som en Beneficiant-Epilog. Et Fakkeltog tjente kun til at belyse Elendigheden. Det eneste, der forsonede med denne fuldkomne Stillehed, var Fru Oda Nielsen. Henrivende som en af de smilende Kvinde-skikkelser fra Regentens Tid fremsagde hun en Prolog, og sang hun et Par Viser med en snirklet og kælentvripen Ynde. Hun var uforlignelig, men bar sig ad som Feerne: hun kom blot for at forsvinde.

Folketeatret havde taget sig Festens Opgave alvorligere. Direktør Abrahams gav en literær Forestilling, der skænkede os en Buket af komisk Skuespildigtning i dygtig Kunst. Ved en Kraftanstrengelse var Personalet ført frelst i Stilens Havn. Med en gammel Akademikus som Zinck i Spidsen spillede man frøstigt løs paa Plautus, Molière og Holberg og vandt en Sejr, der var Teatret til største Hæder.

Forskellige Omstændigheder har hjulpet til at hidføre Resultatet. Hos adskillige af Herrepersonalet gjaldt det overfor Holberg-Traditionen kun om at kalde gamle akademiske og sceniske Erindringer til Live; en enkelt, som ikke havde dette Hjælpemiddel, viste sig som født Holberg-Fremstillere; hele *mise-en-scène* af Molière havde Direktør Abrahams i frisk Minde fra Paris.

Alt dette hjalp til at skænke os en Forestilling, der hører til de interessanteste, jeg nogensinde har overværet. Højest af det meget fortræffelige stod Fru Julie Hansens Magdalone og Hr. Berggrens Arv i „Julestuen“. Fru Julie Hansen lo under Julelegene med et lystent Fjotteri, talte med en forhippet Kælenskab, gebærdede sig med overgemt Barnagtighed, bevægede sig i vrikkende Trippen og havde visse fjottede Smaaslag med Armene, — der uforlignelig livagtigt stillede Pebermøen fra Æbeltoft hen for vore Øjne.

Det er Kunst af Ært, som den, hvormed Julie Hansen takkede for Bogbinderens Kys med et „Tak Monsiør“ — der lader os vredes over den sceniske Kunsts Forgængelighed.

Ved Siden af Julie Hansen stod Hr. Berggren som Arv. Hans Latter, der lød halvt som et fjollet Bræg, havde faaet sin Klang i Stalden blandt Stude og Faar. Den var paa samme Tid dyrisk og godmodig. Man sagde uvilkaarlig til sig selv, at saaledes, saa uudviklet lær ingen fornuftig Hjerne mere. Denne Latter var — for at bruge et Udtryk, som bliver Vittighedsbladenes Bytte — fra et svundet Aarhundrede. Kun en eneste Gang har jeg modtaget et beslægtet Indtryk af lignende Styrke: da Coquelin som Gringoire gjorde et af de gamle Gobelins levende og alene ved sin Tilsynekomst førte os Aarhunderer bort i Tiden.

Hr. Berggren er født til at spille Holberg. Efter at han har spillet Arv, tør han ikke forblive ved Folketeatret. Hans Plads er ene ved Nationalscenen.

En anden af Teatrets unge, Hr. Marer, fik i Molières „Indbildte Syge“ Lejlighed til at vise et ægte Talent. Det var den fuldkomne Stilfuldhed, som her overraskede. Hr. Marer kunde, behørig emballeret, være ankommen lige fra *Théâtre français*. Diktion og Maske gled sammen til en virtuosmæssig Molière-Illustration, som man syntes at erindre fra et gammelt Billedværk, man huskede ikke ret hvor. Saa fuldkommen Molière-præget var i Stykket, intet andet.

Hr. Zink var dog en indbildt Syg, der kun fattedes lidet for at naa den virkelige betydende Kunst. Hans første Enetale var fint udarbejdet, et Stykke gedigent og ægte Spil; hele Rollen rig paa Humor uden Overdrivelse. Maaske er der Grund til fremfor nogen at takke Hr. Zink, som vistnok har staaet Hr. Abrahams virksom bi for at opnaa et saa nævneværdigt Resultat af den klassiske Forestilling . . . . .

Nationalteatret lod i et Øjeblik ved Ægteparret Phister den store Kunst gaa os lysende forbi for siden at efterlade os i Halvmørke. Man rejste et højt Maal, der for det meste af det øvrige, man bød paa, blev en Gabestok. Bedst gik vel „Maskeraden“; Ulysses morede mest.

En ny Iscenesætning illustrerede „Maskeraden“s Indhold, Kampen mellem nyt og gammelt. Vi ser selv i det ydre, at to Slægtled strides. Hvis Udførelsen fuldstændig havde understøttet denne lykkelige Idé, vilde Komeden have opnaaet en overordenlig Succes. Nu blev Sejren kun halvvejs vunden, fordi Jeronimus fik en teatermæssig og blot rutineret Udførelse. Konflikten, der kunde være blevet dyb og overbevisende, blev overfladisk og gled ud i Sand. Elskeren — og ikke Sønnen — Leander blev Hovedpersonen og fandt i Fru Hennings' Leonora en medspillende, der gjorde Stævnemødet i tredje Akt til et scenisk Billede fyldt med gamle Akvarellers klare og urolige Skønhed. En



enkelt Scene kan imidlertid ikke redde Helheden, som udviskes ved Hr. Schrams altfor ringe individualiserede Jeronimus. Repræsentanten for det gamle skygger ved sin Ubetydelighed for hele Stykkets Ide.

Midtpunktet for de Holbergske Forestillinger paa Nationalscenen dannede som naturligt Hr. Olaf Poulsen. Han var Kilian, Henrik, Kandestøberdreng. Som den sidste fejrer han sin største Triumf. Jeg fattes den Sans for komisk Kunst, der her ene kunde lægge mig de rammende Ord paa Tungen, og en banal Adjektiver paaklæbende Lovtale finder jeg for ringe, uværdig, baade den, overfor hvem den anvendes og den, som anvender den. Olaf Poulsens Kunst er frodig, strømmende fra Naturellet selv, frit-født; overmodig i Følelse af egen Sundhed. Den kvæger os, fordi den ikke kender til Anstrængelse. Den lever i Smil og Kaadhed og Latter. Men den bliver stor, fordi den respekterer Traditionen og giver eget Liv i de store Mønstres Billede.

Kilian i „Ulysses“ var fremfor alle et Bevis paa, at selv det frodigste Lune fuldkommen kan bøje sig for Traditionens Fordringer. Af Olaf Poulsens hundrede Paahit i denne kaade Rolle var der ikke det ringeste Paafund, som ikke var udsprunget af selve Stykkets Aand, var vokset i dette Parodispils egen Luft. Poulsen strøede Munterhed ud i de Kedsomhedens Furer, som Uforstaaelighed og Fjærnhed drager gennem det Holbergske Stykke. Han og Kostmieren, der havde overgaaet sig selv med vittige Udstafferinger af saavel Guder som Mennesker, førte Ulysses' Trojanerhær baaret af Latterbølger til Succes'ens Havn, — hvor Kransene ventede Henrik og Magdalone, de to, som under hele Holbergfesten „holdt Idéens Fane højt“. Fru Phister og Olaf Poulsen gjorde Honnørs for Nationalteatret, og de bør modtage alles Tak.

— — — — —  
 Saaledes er Holbergdagene forløbne og har efterladt deres Skrift for hver den, som forstaaer at læse: Bevar ubrødeligt den sceniske Tradition, som er Folkets egen levende Historie.

HERMAN BANG.

## Teatrene.

(Efter Holbergforestillingerne).

— — — — —  
 Samtlige Privatteatre har omtrent ved Nytaar skiftet Program — uden ved de nye Stykker at have forandret Sæsonens Fystognomi. Istedfor gamle Farcer har vi faaet nye Farcer: „Den forbudne Frugt“ for „Froken Nitouche“; „En Brud bag Kulisserne“ for „De røde Dominoer“; et Udstyrsstykke med megen Sang for et Sangspil med stort Udstyr. Voila tout. Man synes virkelig, naar man sér tilbage paa hvad denne Sæson har bragt — med Undtagelse af Holberg —, at sé alle vore tre Teaterpersonaler med hverandre i Hænderne i en lang Kæde snurre vildt rundt i Farcernes uendelige Dumheds-Kankan.

Det forekommer mig, jeg ikke nogen Sinde har oplevet en lignende dramatisk *Laisser-aller*. Privatteatrenes Repertoire har ofte været broget; først nu er det blevet fuldstændig meningsløst. Man har omgivet Holbergforestillingerne med et Einerlei af Kling-Klang, der, selv om Publikum endnu føler sig oplagt til at more sig, sætter Kritikerens Taalmodighed paa den haardeste Prøve.

Farcen, hvis Væsen er en Façon, har som sine Dyrkeres Maal den bravourmæssige Virtuositet. Den tvinger som ingen anden Genre til at blive Virtuos i alt Skuespilkunstens Ydre. Ingen maa kunne anlægge saa mange Stemmer, ingen saa mange Masker som en Farceur. Han maa have det samme fuldkomne Herredømme over sin Strube som over sin Sminkeplade: Han maa kende sit Legeme som ingen; ti ligesom Tragikeren maa være en Mester i Plastik, maa Farceuren være fuldkommen i Manglen af Plastik, hvad der maa ske er endnu meget vanskeligere.

Man kan maaske sige, at Farcespilleren studerer det menneskelige Liv, men hans Metier tvinger ham til stadig at sé det i Dumhedens og de fikse Idéers Forkortning. Han fremstiller — hvis han er betydelig — ofte Mennesker, men han hænger altid en lille Abehale under deres Frakkeskød. Det er denne lille Abnormitet, som fører fra Komedien til Farcen.

Sé en stor Farceur. Han kan ofte komme ind med sit eget Ansigt — et meget kønt Ansigt, som man betragter uden Latter — indtil man kommer til at sé en Vorte paa hans Næse, en rød, fugtig og udfordrende Vorte, og man ler ustandseligt. Eller man opdager med ét, at han har Kineserøjebryn, og man vrider sig af Latter, skønt ellers alting er dig og mig ganske ligt og ikke det mindste latterligt, slet ikke det mindste.

Møn hele Farcens Hemmelighed er gemt i dette kinesiske Øjebryn i et ellers saa „anstændigt“ Ansigt.

En af Europas berømteste Portrætmalere sagde om den Kunst at male Portrætter: „Vælg Dem, naar De skal male et Portræt, et bestemt Træk hos Modellen, efterlign det sanddru, ja slavisk — saa kan De gjerne forandre alle de andre Træk, De vil dog faa et Portræt, der ligner.“ Farceuren gaar den modsatte Vej.

Den store Farcespiller giver ofte et Portræt — kun *det* eneste lille Træk forvrænger han — sætter det kinesiske Bryn — og Mennesket ligner ikke mer: han er gaaet over i Farcen. De ægte Farcespillere véd, at dette med det ene Træk er den gode Farcens Hemmelighed. Farcemenneskene er lige saa nær ved at være Mennesker som mange sindssyge er ved at være fuldkomment kloge; der er bare én lille fiks Idé, den ene lille Mangel paa Begreb — som dømmer til Hospitalet og til . . . Farcen.

Paa Grund af den Virtuositet, som Farcen udvikler, tror jeg, den kan have sin Nytte som Uddannelsesmiddel for den unge. Det gælder for ham kun at vogte sig for ikke at faa den Farcesplint i Øjet, der til evig Tid fæster hans Syn paa den latterlige Vorte. Ti med Splinten i Øjet vil han gaa tabt for Kunsten; det store Klowneri vil have faaet en Dyrker til . . .

Det store Klowneri, som for Øjeblikket breder sig paa vore Teatre. Jeg maa tilstaa, at jeg aldrig har sét noget Teaterstykke, som har saa lidt med Teatret at gøre som Kasinos nyeste Triumf: „Djævelens Datter“. Efter forgæves at have forsøgt at besejre Hovedstadens Kulde som Teaterleder, har

August Rasmussen resolut gjort sig til Cirkus-Entreprenør. Han har taget nogle flere Heste paa Stald, og han har hængt sin Primadonna op i en Trapez. København har ladet sig forvirre af denne Scenens definitive Omdannelse til en *Manège*, og Beriderdirektøren har opnaaet, hvad Teaterstyreren ikke kunde naa: Mængden fylder Huset. *Vox populi — vox dei*. Thalia skal i alt Fald ikke græde: hun har intet mer med denne Sag at skaffe — skulde der etsteds findes en Halvgudinde for Revuer, maa Direktør Rasmussen sé at affinde sig med hende i Mindelighed. Teatermaleren kan gaa i Forbøn for ham.

Jeg har aldrig set noget Stykke, hvori man forklæder sig saa meget som i „Djævelens Datter“, aldrig noget, hvori man under disse Forklædninger spiller saa lidt Komædie. Frøken Louise Brock udfører Titelpartiet. Hun begynder i rødt Svøb og ender i elektrisk Belysning. Hvor Kostymet fremhæver hendes aristokratiske og fine, men noget fordringsfulde Fremtoning, bærer man, besnæret, over med Spillet — dog ved Rollens Indholdsløshed undskyldte Tomhed. En enkelt Gang synger den unge Primadonna med Bravour.

Folketeatret spiller „En Brud bag Kulisserne“. Stykket er fransk og umoralsk. Det indeholder en Figur, den altid lystne „Greve“ Escarbondier, som, hvis en Forfatter vovede at præsentere ham i et alvorligt Stykke, alene vilde være tilstrækkelig til at hidføre Udhysning og Skandale. Nu føres denne Hr. Greve i en mesterlig Farce-Fremstilling af Hr. Kolling lige til det muliges Grænse og afgør Stykkets Succes.

Der er noget i denne dobbelte Moral: én for Farcen, som tillader alt, én for det alvorlige Drama, der tager Forargelse af næsten alt — som jeg ikke forstaar. Jeg forstaar ikke, at den Lastefuldhed, man fremstiller sandt, og som man ofte straffer, stilles os for Øje med større Fare for vor Dyd end den Last, som vi forvrænge en Smule men tilgiver. Jeg taler ikke imod Farcerne, men til Fordel for Dramerne. Man skriger op mod et moderne Drama, men man jubler over Niniche. I „De røde Dominoer“ gaar man ud og ind i særskilte Kabinetter; i „Lysttur til Monaco“ gør man Selskab med en Kokotte og et længselsfuldt nygift Par, der febrilsk venter Bryllupsrejsens første Station; i „En Brud bag Kulisserne“ er man i Stue med Greve Escarbondier — men de fleste af Augiers og Dumas Dramer tør man ikke opføre af Frygt for en snærpet Moral hos Publikum.

Det hele er et dobbelt Hykleri. Hykleri hos Publikum, som ikke føler sin Moral stødt undtagen, naar alvorlige Dramer hindrer det i at fordøje Middagsmaden; Hykleri hos Teaterlederne, som paaberaaber sig Moralen som Undskyldning for udelukkende at dyrke Genrer, om hvilke de tror, at de betaler sig bedst.

Jeg for mit Vedkommende er fuldkommen overbevist om, at det vovede ikke „drukner i Latteren“. Man ler og undskylder. Den evindelige Farce er farligere for Moralen end noget som helst seriøst Skuespil kunde være det.

Folketeatrets Skuespillere give sig hen i Genren med munter Uforfærdethed. Blandt Herrerne fører Hr. Kolling, blandt Damerne Fru Rosenbaum an. Fru Rosenbaum har en frisk og hjertelig Latter, som bortskyller alle Betænkeligheder. Hendes Smil er forvovent uden nogensinde at blive frækt. Hele hendes Person bæres af et godmodigt Humør. Fru Rosenbaum er som Subrette mindre talentfuld og mindre raffineret end afdøde Fru Holst — men hun har mindst lige saa meget Gemyt . . . .

Hele det øvrige Personale følger Hr. Kolling og Fru Rosenbaum med løse Tøjler. Julie Hansen og Hr. Zinck, Julie Secher — hvis Kunst dog trænger til strængere og mere disciplinerende Opgaver — og Hr. Reumert, de Herrer Hellemann, Dorph-Petersen og Marer og hele Resten svinger troligt ind i Farcekarusellen og pidsker aandeløse Lystighedens Top, lige til Tæppet falder.

Dagmarteatret har mindre Verve. „Den forbudne Frugt“ — hvormed der burde iles som med en hastig Melodi af Fahrbach, saa 'vildsomt skal det gaa — spilledes før største Delen i et Lystspil-Tempo, der traadte Lystigheden sejt og flad. Kun Hr. Wulff vakte bestandig Latteren paany ved evigt det samme Smil, som vi hundrede Gange sværge paa ikke skal fange os mere, og som dog altid fanger os igen. Hr. Wulffs Blik og Smil er dog ikke hans eneste Vaaben. En fuldkommen Naturlighed tillader ham at skænke sin Diktion en Nonchalance, som maaske er Hemmeligheden ved hans usvækkede Charme.

Ved Siden af „Den forbudne Frugt“ har Direktør Andersen spillet et Par alvorligere Stykker. Det ene, „Borgruinen“, er faldet uden at fortjæne lykkeligere Skæbne; det andet, Anne Charlottes Edgrens „Frelsende Engel“, var nær ved at falde og havde fortjent bedre.

„Borgruinen“ har i Tyskland skænket sin Forfatter et Navn. Os synes det, at dets Slutningsreplik er dets eneste Vittighed, dets Følelse kun den vamleste Følsomhed. De komiske Figurer har saa megen Sandhed som en Karikatur fra „Floh“, de seriøse Skikkelser er skaaret ud af et Par Olietryk. Frøken Albrechts lyserøde Uskyldighed formaar ikke at forsone med et saadant „Lystspil“s Mangler. Hun gør dets Romantik blegsotig, dets Kærlighedslykke bryststyg-hysterisk.

Det er ingen Behagelighed for en Kritiker at maatte sige sligt, men Frøken Albrecht maa ophøre med at forfølge Publikum gennem et helt Repertoire, som hendes sygelige Smil gør trist, mens hendes spinkle Stemme gør alle Elskovsord spæde og klangløse. Den unge Dame har maaske Talent. Hendes Ydre ejer den blonde Kvindelighed, Duftvaudevillen fordrede af sin æteriske Elskerinde. Hun vil vel altsaa kunne benyttes. Men man bør ikke give Publikum alt for rig Lejlighed til — at gennemskue hendes Ubetydelighed.

„En frelsende Engel“ burde være blevet Sæsonens vigtigste hidtidige Begivenhed. Det synes mig, som om ingen ret har begrebet Vovestykket, her er gjort: Fru Edgren har her skrevet et Stykke, som bryder de dramatiske Love. Man har accepteret dette Stykke, fordi det var i én Akt. Ja — man har endog slet ikke lagt Mærke til, at der var noget, man kunde undlade at acceptere. Hvis Stykket havde været blot i to Akter, vilde man have bemærket det, og man vilde ikke overfor dette Drama med en halv Snes Personer have ladet sig dysse i Søvn med, at man jo havde sét saa mange Proverber, hvori der ingen Handling var.

Nu sejler „En frelsende Engel“ i Havn som Proverbe, og Publikum betænker ikke, at det har set og tilklappet noget dramatisk oprørsk: kun en lille Stump Liv, ført uden Ramme frem for dets Øjne. Ti her er slet ingen Intrige til at indramme Arlas Kærlighed; intet, der blot ligner Spænding, intet, som nogen Moders Sjæl tør kalde for dramatisk Stigning.

En ung Pige elsker for første Gang; han kysser hende paa Armen paa et Bal; skælvende fornemmer hun det første Kærtegns hede Lykke og drømmer i en Time hundrede Drømme, indtil hun vækkes af en lille Søster, hvem den, som har hidset hendes unge Behag, har sagt de samme Ting, villet give samme Kærtegn.

Det er alt. Og det er rammet ind af et borgerligt Bal, hvor Kotillonens Ture er ene om at drive Handlingens Hjul, hvor Helten forsvinder midt i Stykket, og hvor den dramatiske Økonomi tilsteder et halvt Dusin Personer, som intet som helst har med selve Fablen — Arlas Forelskelse — at gøre.

„En frelsende Engel“ er da intet Drama. Det er et Interiør, som fortæller os en ringe Historie om en eneste lille Følelse. Denne dramatiske „Situation“ vilde henrykke den Skare unge franske Kritikere, som fordrer ét og kun et af Teatret: Sanddruhed og Sempelhed, som vil sé en Lidenskab oprullet, uden Apparat, uden anden Spænding end den, som ligger i enhver Lidenskabs Historie, som fortælles sandt og er gættet lige til Hjærtets Dyb.

Disse unge Kritikere — er de maaske alt for entusiastiske? — tror, at et saadant Drama vilde holde vaagent ved sin Sandheds Kraft, vilde interessere ved at stille Menneske Ansigt til Ansigt med Menneske. De tror, at dette Drama vilde blive Fremtidens kæreste, fordi det var det mest menneskelige.

I dette Drama er „En frelsende Engel“ et maaske halvt ubevidst Forsøg.

Hvad der fængsler i Fru Edgrens Drama, er dets fuldkomne Liv. Alt lever i dette Interiør. Alt er saa klart, at vi øjeblikkelig gætter hundrede Ting, ingen har fortalt os. Vi kender hele Statsraadens Ægteskab, vi har Rede paa hele hans Karrière, paa hele hendes Resignation. De faa Typer, vi ser, er nok til at male os hele deres Kræds. Vi indflætter villigt, hvad der fattes, og vi ser Statsraadens Hus med alle de Venner, som er i Færd med at forlade det — Fortidens — alle de Gæster, som er paa Vej til at drage ind og befolke det i Fremtiden.

Alting lever omkring den stakkels Arla. Og hendes egen Følelse er fin og sand. Der er noget som Violinklager over hendes Længsler og Ord. Noget jomfrueligt, inderligt og rent. Sligt som hører den første Vaar til, og som forsvinder en smuk Dag, naar Arla er blevet en Cecilie. Ti Livet udvikler og giver intet evigt Foraar . . . . Men Tæppet falder, inden Arla naa'r saa vidt. Endnu sidder hun bodfærdig ved Moderens Fødder, og en Huspostil luller hende til Ro.

Fru Edgren har villet standse her.

Ved de svenske Kunstneres Udførelse af „En frelsende Engel“ blev Stykket en fuldkommen Succes. Det var intet Under, ti man kunde vanskelig tænke sig en mere sanddru og en mere levende Fortolkning. Man var i en Salon og i en Salon i Sverig. De kongelige svenske Kunstnere kunde ikke faa nogen mere glimrende Lejlighed til at vise alle deres Scenes Fortrin end denne.

Og den mesterlige Helhed rummede to Enkelt-Ydelser af første Rang. Maaske var Olga Bjørkegrens Statsraadinde størst. Man læste hele Statsraadindens Historie ved et eneste Blik paa hendes Ansigt. Saaledes fortæller den store Kunst ved den blotte Tilsynekomst alt det foregaaende. Den lader os

læse en hel Skæbne i et Ansigts Træk, i den smertelige Lukkethed af et Par Læber.

Og dobbelt beundringsværdigt blev alt dette, naar man betænkte, at denne blege, forsørgede Hustru, denne stilfærdige og tavse lidende, Billedet paa en mat Resignation — det var Antigones stolte og skønne Tolkerske, det var den æggende Skønhed, der som Suzanne betvang os med et Blik, og som i Odette betog ved som i Drukningens Angst at bede og tigge.

Op ved Siden af en saadan Kunst naa'r den danske Statsraadinde ikke. Hun vil heller ikke fordre det. Jævnt, som altid naturligt, gør Frøken Lerche Honnørs ved Statsraadindens Bal. Ikke kan man forlange, at hun som Olga Bjørkegren skal fortælle os en uforglemmelig Historie.

Som Frøken Lerche ikke tør sammenlignes med Frøken Bjørkegren, taaler Fru Oda Nielsen ingen Sammenligning med Fru Ellen Hartmann. Men alligevel synes mig Kritiken — som vel endnu i sit Øre har haft Fru Ellen Hartmanns henrivende friske Røst — mod Sædvane at have gjort Fru Nielsen Uret. Hun naa'r ikke Fru Hartmann — hvor mange kunde vel ogsaa naa saa spillende et Lune, saa sprudlende en Friskhed, saa fuldkomment levende Udtryk for Sorgløshed og Vaar? Men Fru Nielsen har, al Sammenligning ladet ude, aldrig spillet med saa stærkt Naturstudium, aldrig givet i saa ringe Grad efter for sin Manér som her. Man burde have paaskønnet dette. Ethvert Skridt mod Naturlighed er her en dyr Sejer, og man maa forstaaende opmuntre det af al Magt. Ikke ved Dadel eller blot ved Tavshed gerne Skuespillerinden tilbage til sin Nitouche-Manér, hvorhen Publikums blinde Begejstring staar Fare nok for bestandig at føre hende.

Som Helhed spilledes „En frelsende Engel“ en Smule ufint. Man var ikke fuldstændig paa det rene med, at man befandt sig i det fornemste Selskab i et formfuldt Land, og enkelte plumpe Detailler rev ubarmhæjrtigt helt ud af Illusionen . . . . Hr. Martinius Nielsen var ene om at virke fuldstændig gentlemanlike og harmonisk.

HERMAN BANG.

## Parlamentarisme.

I Anledning af Overretssagfører Ludvig Holbergs: „Engelsk  
Parlamentarisme“.

Statsretlig-politiske Arbejder som det, hvori Overretssagfører Ludvig Holberg har behandlet nogle Hovedsider af det engelske Forfatningsliv, høre til Sjældenhederne i vor Literatur. Vi ere tilbøjelige nok til at anføre fremmede Præcedenser til Støtte for vore Meninger og til at beraabe os paa andre Landes Eksempel, men som oftest bero disse Henvisninger paa en rent overfladisk Bedømmelse af den enkelte Begivenhed, der mangler baade Kundskab og Taalmodighed til en grundig Undersøgelse af dens Forudsætninger, af dens Sammenhæng med andre Forhold, af dens historiske Fremvækst. Dette er nu heller ikke at undres over. En virkelig Forstaaelse af et andet Lands politiske Liv er ikke at løbe til, den lader sig ikke opnaa ved en flygtig Avislæsning, men kræver et Studium, som ikke just er Politikernes Sag, selv om de havde Tid dertil. Intetsteds er Politiken saa sammensat som i England, hvorfra alle Partier helst hente deres Argumenter. Der er her ingen skreven Forfatning, ikke en Gang noget Kompleks af Love at holde sig til som det afgørende; for at forstaa, *hvad* der sker, og *hvorfor* det sker, maa man kende en lang historisk Udvikling og være fortrolig med en Mangfoldighed af økonomiske, religiøse, sociale Forhold, der alle medvirke til de fremkommende Resultater. Dette indholdsrige og tiltalende Tema har ikke savnet Bearbejdere ogsaa udenfor England, og med al Agtelse for de udmærkede engelske Forfattere, der dels ad mere historisk Vej og dels fra et fortrinvis statsretligt Standpunkt have behandlet deres Fædrelands Forfatningsliv, tør det vel næsten paastaas, at det grundigste, klareste og mest udtøm-

mende Arbejde paa dette Omraade ikke skyldes dem, men en Udlænding. Heller ikke er dette saa forunderligt, ti netop for at faa det fulde Overblik over en Ting udkræves der en vis Afstand fra den; *il faut beaucoup de philosophie pour observer les choses qui sont trop près de nous*, siger J. J. Rousseau. Dr. Gneist, den bekendte tyske Professor og Politiker, har helliget et helt Liv til Studiet af alle Grene af Englands Forfatning lige fra Samfundets Basis til det Top, og hans Bøger derom ere Mesterværker i deres Art, hver ny Udgave ved fornyet Arbejde bragt fuldstændig *à jour*. Uden hans Hjælp vilde selv saa udmærkede Værker som Hallams, Hobhouses, Sir Th. Erskine Mays, Todds, Bagehots osv. ikke være fuldstændige eller fuldt forstaaelige. Men Dr. Gneist er som de fleste af hans Landsmænd tung at læse; han er fortræffelig at raadspørge, men kun en meget energisk Vilje magter hans Bog paa en Gang.

Den unge danske Forfatter, som her debuterer i Literaturen, har paa Grundlag af de rige Hjælpemidler, som stod til hans Raadighed, udført et særdeles respektabelt og paaskønnelsesværdigt Arbejde. Det Billede, han paa sin Bogs 300 Sider giver af Englands Forfatningsliv, er baade fyldigt og korrekt, han har faaet alt det væsentlige med og undgaaet Fristelsen til at tabe sig i Sidebetragtninger, som vilde have svækket Opmærksomheden for Hovedsagen. Proportionerne ere gode i hans Fremstilling. Maaske vil en og anden finde, at det historiske har bredet sig noget vel meget og optager for meget af Begyndelsen; men denne Anke er i Virkeligheden ganske ubeføjet, ti uden denne historiske Indledning, som Forfatteren netop har holdt indenfor knappe Grænser, vilde alt det følgende savne sit sikre Grundlag. At Bogen er bleven let og tiltrækkende Lektüre, tør ikke paastaas; den staar over Gneist med hans tørre og skematisk Behandling, men den er alligevel besværlig og har for meget af en Lærebogs Karakter. Det er sandt, at Klarheden og Overskueligheden vinder ved Inddelingen i Kapitler og Paragrafer, og at Systemet lettes for juridiske Fagmænd her i Landet ved at holde sig til Skelettet fra Prof. Holcks danske Statsret, men disse Fordele købes maaske for dyrt, især da Bogen egentlig mindre skulde søge sin Læsekreds imellem Jurister end imellem Politikere. Men selv med denne Form given, vilde en livligere, kraftigere, mere accentueret Stil ikke have været af Vejen. Den unge Slægts Stil synes i det hele, paa de enkelte



virtuosmæssige Undtagelser nær, at lade en Del tilbage at ønske; enten bliver den saa febrilsk og nervøs, at den kun kan bevæge sig fremad i halsbrækkende Spring og Saltomortaler, eller den lunter saa jævnt af Sted, at den kommer til at mangle Karakter og selvstændigt Præg, og i begge Tilfælde er der over den grammatikalske Behandling af Sproget et Sjuskeri eller en Nonchalance, som understøttes ved vor Retskrivnings anarkiske Tilstand og den stadig voksende Ligeegyldighed for korrekt Interpunktion. Navnlig i denne sidste Henseende er Hr. Ludvig Holberg en stor Synder uden at have sin berømte Navnefælles Undskyldning, og den bidrager mere, end man skulde tro, til at besværliggøre Læsningen. Han er heldigvis endnu ene om en aldeles overdreven archaistisk Kærlighed for Ordet »at«; han hæfter det samvittighedsfuldt til en Mængde Konjunktioner, som nu gennem mange literære Slægtled have kunnet staa paa deres egne Ben, og som se helt forvirrede ud efter igen at have faaet den forlængst aflagte Krykke skudt ind under Armen. Dog, dette lille Hjærtesuk over en af Tidens Skødesynder maa ikke bringe til at undervurdere det solide og ihærdige Arbejde, som er nedlagt i Hr. Holbergs Bog.

## I.

Det forholder sig rigtigt, at der paa Fastlandet har hersket mange urigtige Fremstillinger om den engelske Statsforfatning, og at man selv i England har været paa det uklare med et og andet i den. Montesquieu gik i Spidsen med en rent doktrinær og systematisk Opfattelse, som holdt sig paa Overfladen og ikke trængte ned til den historiske Grund; andre tog for givet, hvad han havde poneret. Men ligesom den store Franskmænd dog med Geniets intuitive Blik i mange Stykker fandt Sandheden og, selv hvor han forlod Virkelighedens faste Grund, ligesom forudsaa den kommende Udvikling, saaledes har ogsaa den engelske Forskning forlængst klaret væsentlige Punkter. Det er en Overdrivelse, naar man taler, som om Konstitutionens sande Natur først var bleven aabenbaret for Verden ved Alpheus Todds Værk fra Aarene kort før 1870. Han har bedre og fyldigere end sine Forgængere behandlet det omfattende Tema og redet dets indviklede Traade ud fra hinanden, men egentlig ny Jord har han ikke opdaget. Dette gælder saaledes om »Kabinettet«, denne helt udenfor Lov-

givningen, alene ved Forholdenes Magt fremvoksede Institution; der nu er bleven et Hovedhjul i det hele Maskineri. Jeg mindes at have læst, længe før end Todds Bog udkom, Artikler i engelske Blade, navnlig i *Times*, som meget tydelig paaviste Kabinettets illegale Natur, eller rettere dets Mangel paa legal og konstitutionel Hjemmel, og dette blev allerede den Gang ikke behandlet som nogen ny Opdagelse, men som noget, der var *publici juris*.

En Misforstaaelse er det sikkert ogsaa, naar der siges om den amerikanske Unionsforfatning af 1787, at den var tilsigtet at skulle saa vidt muligt være en nøje Kopi af den engelske Konstitution, men at den, »Koncipisterne uafvidende«, blev noget helt andet. Den danske Forfatter er formodentlig her bleven ledet paa Vildspor af sine engelske Kilder. Den britiske Selvfølelse ynder denne Illusion og vender gjerne tilbage til den; en læseværdig Afhandling i *Quarterly Review* for Januar 1885, der for øvrigt roser det amerikanske System paa det engelskes Bekostning, gaar ud fra denne Lighed som noget givet. Men Lovgiverne af 1787 havde ikke den Hensigt, som tillægges dem. Unionsforfatningen blev til, fordi den Konfederation af Staterne, som overlevede Uafhængighedskrigen, viste sig mere og mere ude af Stand til at bevare Enheden, fordi den øverste Myndighed savnede ethvert Middel til at tvinge de afvigende Viljer til Underkastelse. Den tog Sigte alene paa at rette denne Grundfejl i Organisationen, men tog for øvrigt det fuldeste Hensyn til saa vel Staternes som Individernes alt bestaaende Frihed. I denne Henseende gjorde Koncipisterne en Dyd af Nødvendighed, ti det var ikke nogen let Sag at faa de mange stridige Hoveder under en Hat, at overvinde al den Mistænksomhed, Mistillid og Selvraadighed, der dannede Skyggesiden til Frihedsfølelsen og den vundne ydre Uafhængighed. Nu tales der om »Fædrenes store Værk«, som om det var en Inspiration fra oven, hilset velkommen af et jublende og taknemmeligt Folk, men Sandheden er, at den amerikanske Unionsforfatning har haft trange Fødselsveer trods nogen og mere end en Gang var lige paa Nippet til at blive en Abort. Mange Ofre af det i og for sig fornuftige maatte gøres for at forsone den specifikt amerikanske Følelse, og enhver Bestræbelse for at efterligne en britisk Model vilde have vakt en lidenskabelig Modstand. Vel lader det sig ikke nægte, at Forfatningens egentlige Skabere: Alexander Hamilton, Jay, Madison og den hele Skole af »Federalister«, som Partinavnet den Gang var — i Mod-

sætning til Datidens »Republikanere«, som nærmest svare til de senere »Demokrater« — havde, ligesom Washington selv, væsentlig hentet deres statsretlige Ideer om Frihed og Magtens Fordeling fra England: det var jo den Gang det eneste Land, hvor der bestod et uindskrænket Monarki, ellers var alt i Verden Enevoldsmagt, og endnu havde ikke den franske Revolution sprængt Lænkerne. Men det er en Kendsgerning, at Rousseaus, Montesquieus og Encyklopædisternes Ideer, der ikke kunne kaldes engelske, havde en fuld saa stor Indflydelse paa deres hele Tankegang, og om nogle af de i forreste Række ledende Mænd fra hin Tid, som Thomas Jefferson (der rigtignok ikke var med i selve Affattelsen af Forfatningen, skønt han indirekte udøvede stor Indflydelse paa den) og Benjamin Franklin, er det sikkert, at de hyldede franske Anskuelse mere end engelske. Man vil ogsaa forgæves i Hovedkilden til Unionsforfatningens Forstaaelse, den i *The Federalist* indeholdte Samling af Afhandlinger, hvori de tre ovenfor nævnte Statsmænd gennemgik den Punkt for Punkt og søgte at bekæmpe de fremsatte Indvendinger, søge noget Spor af, at man vilde efterligne det engelske Mønster, medens just Forskellen og Mod-sætningen hyppig fremhæves.

En nærmere Betragtning vil ogsaa hurtig vise, at en saadan Lighed ikke kan være tilsigtet. Kærnepunktet i den engelske Forfatning er og bliver Parlamentarismen; selv om man vil sige, at denne i sin nuværende Skikkelse er forholdsvis ung og kun daterer sig fra William IV's eller Dronning Viktorias Regerings-tiltrædelse — en noget vovet Paastand — saa gaar dog selve Systemet meget længere tilbage, i Grunden til William og Mary, og Forskellen mellem nu og da er egentlig kun denne, at tidligere, særlig i det 18de Aarhundrede, skabte Regeringen sig et Parlament, der var enigt med den, medens det nu er Parlamentet, som skaber Regeringen i sit Billede. Overensstemmelse mellem disse to Statsmagter var den nødvendige Forudsætning baade før og efter 1787. Men i den amerikanske Forfatning — af hvilken der siden er skabt 38 Miniaturudgaver for Staterne — er Kærnepunktet Folkets Suverænitet. Denne behersker alt og staar ubetinget over Fordringen om Overensstemmelse. Præsidenten kan være af én Farve, Kongressen af den modsatte; Senatet og Huset kunne have Flertal, der staa stik imod hinanden. En saadan Modstand kan bevirke en delvis Standsning af Lovgivningen, men enhver af Parterne er uangribelig i sin Sfære, Præsidenten er

uafsættelig, hans Ministre kunne ikke røres af Kongressen, hverken Senatet eller Huset kan opløses, og Konflikten kan kun afgøres af en eneste Magt, nemlig det suveræne Folk ved næste Valg. Hele det konstitutionelle Apparat af demonstrative Lovforkastelser, af Bevillingsnægtelser, af Mistillidserklæringer, som holder Parlamentarismen oppe i England, er ganske uforeneligt med det amerikanske System og har vitterlig for alle været dette fra den første Dag. Der forekommer i Amerikas politiske Historie Rigsretsanklager og Finanslovnægtelser, men med disse har det altid haft et særeget Sammenhæng, og Kongressen eller den oppositionelle Part af den har ikke derved villet sætte sin Vilje i Stedet for Folkets Vilje. Unionen er til sin Lykke bleven forskaanet for den yderst farlige Kombination af Republik og Parlamentarisme.

Et andet Kærnepunkt i den engelske Forfatning er Kronens Delagtighed i den lovgivende Magt; det er Regeringen, som udarbejder og forelægger Lovforslagene, som forsvarer dem i begge Huse, bekæmper og modtager Ændringer til dem og endelig giver dem sin Stadfæstelse, som vel nu i Følge Tradition ikke længere nægtes, men som den dog formelt har Ret til at unddrage de af Parlamentet vedtagne Forslag<sup>1)</sup>, og som i alt Fald

<sup>1)</sup> Hr. Holberg omtaler Side 96 i sin Bog. at Alph. Todd anfører et Tilfælde fra 1858, hvor der blev truet med at anvende Veto imod et Lovforslag, og hvor denne Trusel førte til, at det ændredes. Paa min Forespørgsel har han haft den Godhed at oplyse mig nærmere om, hvori dette Tilfælde bestod, og da det forekommer mig interessant nok til at kendes, skal jeg her referere det. Der forelaa i 1858 for Parlamentet en *Victoria Station and Pimlico Railway Bill*, som greb ind i visse af Kronens Ejendomsrettigheder. Ministeren for de offentlige Arbejder, Sir Benj. Hall var gaaet ind paa Loven, men under dens Behandling i Parlamentet skete der et Ministerskifte, idet Lord Derby afløste Lord Palmerston, og den nye Arbejdsminister, Lord John Manners, krævede en vis Ændring i Loven, som Indbringerne af den modsatte sig. Overhuset, hvor Lovforslaget da var, tillod Ministeren at lade sig repræsentere ved Sagfører for det Udvalg, til hvilket Bill'en som alle *private Bills* var henvist, og da det blev tilkendegivet (*intimated*), at Regeringen vilde tilraade Kronen at bruge sit Veto imod Loven, med mindre den ændredes, blev denne af Udvalget rettet i Overensstemmelse med Ministerens Forlangende og fik derefter kongelig Stadfæstelse. Som man vil se, er dette Præcedens ikke rent. Først var det en *private Bill*, om hvilken der altid føres en næsten processuel Forhandling for Udvalgene. Dernæst angik Tvisten en prætenderet Ejendomsret for Kronen, og Ministeren var derfor *in casu* mindre en politisk Repræsentant end

behøves for at give dem Lovkraft. Men i de Forenede Stater er Præsidenten kun Chef for den eksekutive Myndighed, han og hans Ministre have slet ingen Del i den lovgivende Magt. Dette er ikke gaaet op endnu for mange, som blot holde sig til, at Præsidenten jo har et suspensivt Veto, og at han altsaa ogsaa har en Part, om end kun en ringe og betinget Part, i Lovgivningen. Men dette er alligevel en Misforstaaelse. Unionens Regering kan ikke bringe noget som helst positivt Forslag frem for Kongressen eller kræve dens Afstemning derover; Initiativet, som dog er den første og væsentligste Del af Lovgivnings- og Bevillingsmagt, er den fuldstændig berøvet. Kun et Medlem — og i Følge Forfatningens Art. 1, Sekt. VI kan ingen Person, som beklæder noget Embede under de Forenede Stater, være Medlem af Senatet eller Huset, saa længe han i saadant Embede forbliver — kan indbringe Forslag eller foreslaa Ændringer, og dette gælder selv de aarlige Bevillinger. Præsidenten kan i sine Budskaber gøre Hensstillinger til Kongressen, hans Ministre kunne gøre Udkast eller oversende Overslag, men en *bill*, hvoraf der kan vorde en *Act of Congress*, eksisterer der først, naar et Medlem paa egne eller et Udvalgs Vegne har optaget Sagen. Under dens Gang kan Regeringen lige saa lidt gribe direkte ind eller stille Forslag til Ændringer, den er afhængig af sine Venners Bistand. Og naar en Lov er vedtagen af Kongressen, saa har Præsidenten vel Ret til at nægte sin Sanktion, men dette Veto er ikke en Gang suspensivt i egentlig statsretlig Forstand, det er kun en Henvisning til fornyet Overvejelse af den samme Forsamling, som nys har afstemt, og har kun den Virkning, at der til ny Vedtagelse kræves kvalificeret Majoritet af to Tredjedele i hvert Hus. Opnaas denne, er Bill'en dermed Lov uden Præsidentens Sanktion, som slet ikke behøves i dette Tilfælde. Ogsaa paa en anden Maade kan en vedtagen Bill blive til gyldig Lov uden hans Stadfæstelse, nemlig naar han lader ti Dage gaa hen uden at sende den tilbage til Kongressen. Der er saaledes nogle *Acts of Congress* med, andre uden Præsidentens Underskrift, men begge Slags

---

Værge for Krongodset, og dette accentueres igennem hans Møde for Udvalget ved Sagfører ligesom en anden privat Part. Alligevel bliver det dog et Faktum af en vis Betydning, at der saa langt ned i Tiden som 1858 har været Tale om Anvendelse af kongeligt Veto imod en af Parlamentet vedtagen Lov.

ere af lige Gyldighed<sup>1)</sup>. Dette Hovedprincip er saa klart som muligt udtrykt i selve Forfatningen, hvis første Artikel overgiver al den Lovgivningsmagt, som den omfatter, til »en Kongres af de Forenede Stater, som skal bestaa af et Senat og et Repræsentanternes Hus«, uden med et Ord at nævne Præsidenten, der saa til Gengæld faar hele den udøvende Magt. Koncipisterne kunne umulig have været sig ubevidste, hvilken principiel Ulighed der herved skabtes med England, hvor Regeringens Deltagelse i Lovgivningsmagten gaar fra det første Trin til det sidste, og hvor Ministrenes Møde for Parlamentet er Livsbetingelsen for det hele, ja hvor de slet ikke kunne være Ministre uden tillige at være Parlamentsmedlemmer. De kunde ikke tage fejl heri, men derimod have *de* amerikanske Politikere fejlet og miskendt deres eget Lands politiske System, som senere have stillet Forslag om at give Præsidentens Ministre Adgang til at deltage i Kongressens Forhandlinger, en Reform, som da heller ikke nogensinde har kunnet vinde Stemningen for sig, hvor megen praktisk Nytte den end vilde kunne stifte til Fremme af det nu planløst prisgivne Lovgivningsarbejde.

## II.

Forfatteren bruger et stærkt Sprog og uforbeholdne Udtryk, hvor han skildrer Parlamentarismens Natur og Væsen. Den parlamentariske Regeringsforms første og nødvendigste Forudsætning er, siger han, at Statsmagten flyttes fra Kronen til Parlamentet eller til et af dets Huse, saaledes at det nu egentlig er

<sup>1)</sup> I Norge skulle de Love, som vedtages trods det kongelige Veto, heller ikke have Kongens Sanktion, og deres Intimation er forskellig fra den almindelige. Men det kongelige Veto overstemmes der kun, naar en Beslutning er bleven uforandret antagen af tre ordentlige Storting, sammensatte efter tre forskellige, efter hinanden følgende Valg og indbyrdes adskilte ved mindst to mellemliggende ordentlige Storting uden nogen mellemkommende afvigende Beslutning. Heller ikke kunne Stortingsbeslutninger blive til Lov derved, at Kongen undlader at tilkendegive sin Vilje. Den norske Konge og hans Regering have fuldt Initiativ. Skønt nogle af de almindelige Sætninger i den norske Grundlov se ud, som om de direkte eller ad en Omvej vare tagne fra den amerikanske Forfatning af 1787, er der ikke Tvivl derom, at Lovgivningsmagten i Norge som Regel tilkommer Kronen og Stortinget i Forening.

dette, der bærer Statsstyrelsens Princip, medens Kongens Opgave højest kan være til en vis Grad at optræde modererende og kontrollerende. Dette kan dog næppe siges med saa kategorisk Bestemthed. Sætningen er skarpere udtrykt, end det behøvedes, og giver et for blegt og mat Billede af Kongemagten i en parlamentarisk Stat. Til Nød kan den passe paa en Stat som Grækenland, hvor en nyvalgt Monark uden Støtte i en historisk Tradition og uden sociale allierede er stillet lige overfor et paa bredeste Basis valgt Etkammer, hvis Flertal, hvor lille og hvor vekslende det end er, er afgørende for et Ministeriums Liv eller Død. Den giver derimod ikke noget korrekt Billede af Tilstanden i England, hvor den nedarvede Kongemagt er omgivet af Ærbødighed og baaren oppe af den nationale Stolthed, hvor Forfatningen endnu, trods alle Aarhundredets radikale Reformere, hviler paa et aristokratisk Grundlag, og hvor de historiske Partier, lige i Styrke og jævnbyrdige i social Henseende, ere dannede ikke om flygtige Stemninger eller om rivaliserende Ærgerrigheder, men paa Modsætninger, der ere dybt begrundede i selve den menneskelige Natur. Statsstyrelsens Princip bæres her utvivlsomt endnu, baade formelt og reelt, af Kronen. Baade dens Initiativ og dens Modstandskraft under vurderes, fordi der til dagligt Brug, under Tingenes rolige Udvikling ikke er Brug for dem, men skulde det komme til en Konflikt, vilde det snart vise sig, at Kronen formaar mere, end den abstrakte Teori har udregnet.

Jævnlig vender hos Forfatteren det Udtryk tilbage, at Ministeriet kun er et »Udvalg af Underhuset«. Det trehæves, at teoretisk er Kongens Ret til at udnævne og afskedige Ministre aldeles ubegrænset, men at efter en Del Vaklen og efter megen Modstand fra Kongemagtens Side har Praksis omsider taget den Form, at Kongens Ret ogsaa paa dette Punkt er væsentlig begrænset, »ja næsten svunden ind til en ren Formalitet«. Dette kan vel i en vis Forstand siges at være sandt, men ogsaa denne Sætning er dog langt mere kategorisk, end det virkelige Forhold hjemler, og den bliver let vildledende for dem, som ikke ere fortrolige med Englands politiske Liv. Man maa i denne Henseende ikke ubetinget fra det, som er sket i den sidste Generation eller to, drage Slutninger til, hvad der kunde ske under visse givne Forudsætninger, ikke fra Rettens faktiske Ikke-Benyttelse slutte til dens Opgivelse eller Ikke-Eksistens. At et Ministeriums Afgang kan fremtvinges af Underhuset, er uimodsigeligt. Ingen engelsk Re-

gering kan nu let tænkes at ville fortsætte sin Styrelse udover en bestemt Viljeserklæring af Underhuset imod den, udover et med et nogenlunde rimeligt Flertal vedtaget Mistillidsvotum for Eksempel. Den kan skønne, at en Appel til Vælgerne gennem Opløsning af Underhuset og nye Valg kan skaffe den Flertallet, men brister Forsøget, saa vil den ikke gentage det, den vil træde af. Kun under ganske særlige Omstændigheder vil Kronen afslaa at modtage Demissionen og kræve Ministeriets Vedbliven i nogen Tid; saadanne Tilfælde ere indtrufne, ogsaa under Dronning Viktoria, men i Længden er en Regering med ikkun et Mindretal i Underhuset utænkeligt i England. Alle ere enige med Macaulay — saa vel dette som et senere Citat er laant fra Hr. Holbergs Bog — deri, »at det er bedre for Landet at have et daarligt Ministerium end slet intet, og der vilde virkelig intet Ministerium være, hvis den udøvende Magts forskellige Grene vare i Hænderne paa Mænd, som Folkets Repræsentanter greb enhver Lejlighed til at haane og fornærme«. I den negative Del af Processen maa det derfor indrømmes, at Underhuset er den stærkeste Part. Anderledes stiller det sig med den positive Del, Dannelsen af det nye Ministerium. Selvfølgelig maa dette være beregnet paa at kunne samle det Flertal, uden hvilket det legislative og parlamentariske Maskineri ikke kan gaa, og det naturlige er derfor, at Opgaven lægges i Hænderne paa den sejrende Oppositions Førere. Dette sker ogsaa i Reglen, og det frembyder sjælden nogen Vanskelighed, baade fordi jævnbyrdige personlige Kræfter saa godt som altid findes hos begge Hovedpartierne, og fordi Oppositionen, i fuld Bevidsthed om det parlamentariske Systems Krav, altid er yderst omhyggelig for i sin Kamp at holde sig indenfor Lovens og Traditionens Grænser, ikke at forskertse den oplyste offentlige Menings Sympati og ikke at gøre større Fordringer, ikke opstille noget andet Program, end den føler sig i Stand til selv at gennemføre som Regering. Det er jo netop i denne Side af Sagen, at Parlamentarismen har sin Betyggelse. Men Kronen staar dog ikke ganske magtesløs, indskrænket til en enkelt Personlighed. Det kan hænde, at en Politiker i den Grad staar som sit Partis Bærer og Fører, at han er selvskreven til Hvervet, men ikke sjældent ere Hovedtingerne flere i Tallet, og Kronen har da et Valg, som igen faar Indflydelse paa Ministeriets videre Sammensætning. Den Politiker, hvem det overdrages at danne den nye Regering, maa selvfølgelig have en vis Frihed til at vælge sine Kolleger, men det vil dog



være en Fejltagelse, om man tror, at Kronen slet intet har at sige i denne Retning; det er tvært imod en almindelig Antagelse, at der ved flere Lejligheder er gjort Indsigelse imod Personer, som bragtes i Forslag, og at den nye Premierminister har rettet sig derefter, naar han kunde gøre det uden væsentlig Fare for sit Ministerium. Endelig kommer jo endnu hertil, at en væsentlig Bestanddel af Regeringen, ofte Halvdelen af det egentlige Kabinet, undertiden endog dets betydeligste Mænd, tages fra Lordernes Hus. Ganske vist, de maa være i politisk Overensstemmelse med Underhusets Flertal, men de ere dog hverken udgaaede fra eller udpegede af dette. Forhandlinger med selve Partiet finde ikke Sted ved nye Ministeriers Dannelse; den, som Kongen har kaldet, raadfører sig maaske med sine nærmeste Delingsførere, men selve Valget af sine fremtidige Kolleger giver han ikke ud af sin Haand, han vil være Herre og ikke Tjæner. Mindst af alt kan man sige, at han lader sig sine Kolleger »designere« af Underhuset.

Med lignende Indskrænkninger maa ogsaa den Sætning forstaas, at Underhuset har tilegnet sig ikke blot den lovgivende Magt, men ogsaa »gennem sit Udvalg«, Ministeriet, er bleven Indehaver af den udøvende Myndighed. Vel anføres dette kun som en af enkelte Statsretslærere (Bagehot) udtalt Anskuelse, der bekæmpes af andre (Cox), men man træffer den jævnlig, og den vilde ogsaa være i Harmoni med den gængse Doktrin om Underhusets Almagt. Sandheden er imidlertid, at den engelske Regering udøver en meget udstrakt Raadighed over det rent eksekutive, og at den altid staar bestemt paa Administrationens Ret, som Underhuset for øvrigt ogsaa, naar en Strid opstaar, er langt villigere til at respektere end mangan en Repræsentation i Fastlandets Stater. Tendensen til Overgreb ind paa det administrative ligger i alle folkevalgte Forsamlings Natur, og alt som Tidene skride frem, bliver Grænsen vanskeligere og vanskeligere at drage, men i Principet er endnu i England den udøvende Magt hos Regeringen, som holder fast paa den.

Forfatteren har skrevet eller i alt Fald fuldendt sin Bog under Indtrykket af den heftige Kamp, som førtes om den nyeste, endnu kun halvt færdige Valgreform. Dette Indtryk har gjort ham tilbøjelig til at godkende den fra adskillige Sider opstillede Doktrin, at ligesom Kongemagten faktisk er skudt til Side og bleven et Skin (»en Republik med monarkiske Former«), saaledes har ogsaa Overhuset nu mistet sin reelle Betydning. Havde han

kunnet vente nogle Maaneder, vilde dette Forhold vistnok have stillet sig for ham i et andet Lys, ti Udfaldet af hin Kamp har netop igennem Kendsgerninger bevist, at Overhuset har bevaret sin modererende og kontrollerende Indflydelse, at Tokammer-systemet endnu i England er meget mere end en Form. Det vil erindres, at Overhusets Forkastelse af Bill'en om at give Valgretten i Landkredse den samme Udstrækning som i Byerne og dets Fordring om at ville kende Grundtrækkene i den bebudede Omlæggelse af Valgkredsene, før end det vilde tiltræde hin Reform, fremkaldte en Række af meget heftige Angreb paa det konservative Flertal i Huset og paa dettes forfatningsmæssige Stilling i det hele. De radikale, lige fra John Bright og Chamberlain ned til Labouchère og Bradlaugh, greb med Begærighed denne Lejlighed til atter at komme frem med deres gamle Fordring om Overhusets fuldstændige Afskaffelse, og paa talrige Folkemøder udgødes der Strømme af Haan og Spot over Lorderne. Selv Gladstone, hos hvem Demagogen altid kæmper om Forrangen med Stafsmanden, lod sig af sin Harme over den rejste Modstand henrive til det, som en engelsk Premierminister aldrig burde gøre sig skyldig i, et Angreb paa den bestaaende Statsforfatning; han nøjedes ikke som Lord Grey i Trediverne med at bebude nye Pairsudnævnelser, men gik løs paa Overhuset som konstitutionel Institution og truede dets Tilværelse. Bevægelsen imod det arvelige Hus, som teoretisk set er en Absurditet, fandt en saa meget villigere Jordbund, som det maa erkendes, at Lorderne for Tiden indeholde et mindre Gennemsnit af Dygtighed og navnlig færre lysende Stjærner end for et Decennium eller to siden, og at deres Debatter ere blevne mattere og mindre frugtbare end i fordums Dage. Men just som Bevægelsen var paa sit Højdepunkt, fandt Gladstone det rigtigt at slutte et Forlig med den Modstand, som ikke havde villet lade sig bøje ved Trusler, og at indgaa en Overenskomst med Lord Salisbury, i Følge hvilken Overhusets Forlangende om at kende noget til *Redistribution*, før end det indrømmede Udvidelsen af Valgretten, i det væsentlige blev opfyldt. Denne Indrømmelse var langt mere end en Formsag. Vel er Loven om de nye Valgkredse ikke bleven forelagt eller vedtagen sammen med den anden, men der er underhaanden truffet Aftaler imellem de to Førere, hvorved den af Torierne frygtede Fare, nemlig at Lejligheden kunde blive benyttet til en Undergravning af deres Partis Styrke, blev forebygget. Overhuset har saaledes i Gerningen vist sin

konstitutionelle Magt. Det har ikke givet efter for den Paastand, at Underhusets Omdannelse var noget, som alene kom Underhuset ved, men tvært imod hævdet sin gode Ret til at tale et afgørende Ord med om en Reform, som var af stor Betydning for hele Statslivet. Gladstone er bleven dadlet og angreben af sine yderliggaaende Meningsfæller, fordi han saaledes gik paa Akkord. Historiens Dom vil dog vistnok blive, at han herved mere har vist sig som Statsmand end ved sin Deltagelse i Angrebene paa Overhusets konstitutionelle Stilling, og at han derved har holdt sin Reform paa den det sindige Fremskridts og den gensidige Overenskomsts Bane, ad hvilken der alene kan vindes Fasthed og Varighed for det nye. Ubestrideligt er det, at han har givet en Anerkendelse af Overhusets retlige og faktiske Stilling som fuld Parthaver i Lovgivningsmagten.

Hvad Virkningen vil blive af den nye Valgreform, som har forøget Vælgernes Tal fra 3 til 5 Millioner, og af dens endnu ikke færdige Supplement om de nye Valgkredse, er det næppe muligt for nogen nu at forudsige. Et Skøn kan det vel være tilladt enhver at have, og mit gaar ud paa, at den ikke vil blive saa stor, som mange forudsætte, og at den ikke i nogen væsentlig Grad vil forrykke Styrkeforholdet imellem de to store Partier, der kæmpe om Magten og skiftevis erobre den. At Reformen skulde oprive det konservative Parti og for evigt slynge det fra Styrelsen, stiller sig for mig som yderst usandsynligt. Hvis den nye Lov første Gang skulde komme til at virke paa et Tidspunkt af stærk Misstemning imod Gladstones Ministerium, f. Eks. for dets Synder i den udenrigske Politik, vilde sandsynligvis et konservativt Flertal blive Resultatet af den som af den forrige Reformlov. I det hele og store tror jeg ikke ret paa, at Forøgelsen af Landvælgernes Tal vil i den nærmeste Fremtid gøre nogen stor Forandring i Valgenes Resultat. Noget andet er det, at den Omdannelse af Partierne, som længe har dæmret, herved mulig kan faa et afgørende Stød fremad, at Sammensmeltningen af Torierne og de aristokratiske Whigger til ét Parti i Modsætning til et radikalt Dissenter- og Arbejderparti derved vil blive fremskyndet. Skulde jeg imidlertid tage fejl i denne Anskuelse, som ikke udgiver sig for mere end et Skøn, og skulde Reformen virkelig faa de indgribende, oprivende Følger, som mange vente, saa at Radikalismen mælder sig med en knusende Overvægt, saa vil dermed ogsaa selve Parlamentarismen i England, der nu er en Kendsgerning og

en fra alle Sider godkendt Tradition, gaa over til at blive politisk Problem. Ligesom den nemlig hviler paa en Mangfoldighed af historiske, municipale, økonomiske og sociale Forudsætninger, der ikke kunne forandres uden at svække dens Fundamenter, saaledes er den betinget af en Kræfternes Ligevægt i det politiske Samfund. Forstyrres denne i sin Grund, vil man faa at se, at ogsaa selve det parlamentariske Mønsterland vil faa anti-parlamentariske Krampetrækninger. En lignende Tilstand vil da indtræde som i »Anarkiets« Periode i Begyndelsen af det attende Aarhundrede, hvorom Macauley siger, at Underhuset blev aldeles ustyrligt, misbrugte sin uhyre Magt med uretfærdig og uforskammet Lune-fuldhed, trodsede Konge og Lorder, Domstole og Valgene, krænkede Rettighederne i Følge *Magna Charta* og »tilsidst gjorde sig saa forhadet, at Folket var glad ved at søge Ly under Kronens og det arvelige Aristokratis Beskyttelse imod det Tyranni, der udøvedes af den Forsamling, det selv havde valgt«.

### III.

Der er meget at lære i Retning af praktisk Statsret hos det engelske Samfund. Mange fæste altfor ensidig deres Blik alene paa Parlamentarismen, som de gjerne ville have overflyttet fuldt færdig til deres eget Land, hvad enten Betingelserne ere tilstede eller ikke, men lukke Øjnene for andre Lærdomme. Et sandt konstitutionelt Liv fødes ikke paa én Nat, det skabes ikke ved en skreven Forfatning, ved »et Blad Papir«, men kræver en organisk Vækst, en Opdragelse. Særlig vi danske bør ikke glemme, at vi endnu gaa i Skole, at vi — ikke dette eller hint Parti, ikke Folket alene eller Regeringen alene, men vi alle — først ganske nylig ere komne ind under Friheden, og at vi trænge haardt til den Opdragelse, som alene Erfaringen kan give. Tiden fra 1848 til 1864 tæller ikke fuldt med; i denne Periode var Hovedinteressen optagen af det store Spørgsmaal om Monarkiets Bevarelse, af Kampen med Tyskland om Slesvig, og det indre Forfatningsliv maatte træde i Skygge herfor. Først fra 1866 kunne vi datere den virkelige, af intet ydre Hensyn trykkede konstitutionelle Tilstand. Det er mindre end tyve Aar, et kort Afsnit af et Folks Liv, og det begyndte endda under en stærk Dønning af de Landet overgaaede Ulykker, som længe hvilede —

og til Dels endnu hviler — knugende over Sindene. Vi have derfor ikke Lov til allerede at være utaalmodige, fordi Maskineriet ikke ret vil arbejde, eller til at tabe Modet og Tilliden til Fremtiden, fordi vi til en Begyndelse ere kørte fast. Det er sørgeligt, at det er saa, og det burde ikke være, det er vort Land baade til Skam og til Skade. Men nu er en Gang denne haarde Prøvelse beskikket os, og alle vi, som mene det ærligt med Frihed og Fremskridt, bør være rede til at lade os belære om, hvori vore Synder bestaa, for at kunne rette dem og bane Vejen for en bedre Tilstand.

Det Afsnit af Hr. Holbergs Bog, som handler om de aarlige Budgetforhandlinger i England, er godt at faa Forstand af. Saa tidlig som i 1706 har Underhuset vedtaget en Resolution, der forbyder at modtage Andragender om Pengebevillinger eller Lovforslag om saadanne uden Kronens Samtykke, og denne Regel, at alle Forlangender om Udgifter maa udgaa fra Regeringen, er siden strængt fastholdt. Her er et Punkt, paa hvilket vi, Aar for Aar i stigende Grad, stærkt forsynde os her hjemme. I Begyndelsen af vort Rigsdagsliv hørte man af og til den Sætning, at ingen Bevilling burde gives uden efter Ministeriets Anmodning, og som oftest virkede Formaning. Men i Tidens Løb er dette forstandige Princip mere og mere skudt til Side, og jævnsides med stærke Beskæringer af de forlangte Summer har Rigsdagen taget Initiativet til Bevillinger. I Begyndelsen var det Bagateller, et lille Beløb til et populært Foretagende, et Æreshonorar til nogle fortjente Mænd, men derfra er man kommen over til større Ting, til helt nye Poster af principiel Betydning; Tilskudene til Højskoler, Lønningstillæg af Statskassen til Kommunernes Skolelærere, Understøttelserne til ældre Personer, som ville gaa til Universitetet, og flere andre lignende Udgifter skyldes et i Rigsdagen taget Initiativ. Den gamle Regel er nu helt glempt, den nye er sat i System. Finansudvalget — der eksisterer intet Finansudvalg i Parlamentet! — nøjes ikke med at udtale Ønsker om nye Foretagender, overladende til Regeringen at optage Tanken, men stiller selv Forslag baade om Udgiftsforøgelser og om helt nye Poster; det er blevet et helt Naades-Sekretariat, til hvilket enhver tyr, naar Administrationen efter de gældende Regler har givet et Afslag. Regeringen finder sig som oftest deri, ja den arbejder i Grunden denne nye Tendens i Hænderne; det er en Ytring, som man mange Gange kan høre baade af Ministre og af Embeds-

mænd i Kontorerne: »Vi kunne ikke opfylde Deres Anmodning eller stille Forslag om denne Bevilling, men De kan jo gaa til Rigsdagen, og hvis De kan formaa Finansudvalget til at gøre Indstilling derom, saa skal der ikke herfra blive gjort Modstand.« Denne Metode er ikke heldig, den virker demoraliserende paa alle Parter, og den kan ikke finde tilstrækkelig Undskyldning i de abnorme Tilstande, under hvilke vi i de sidste Aar have levet. — Det Spørgsmaal, som her hjemme oftere er kommet frem, og som netop nu er brændende, nemlig om en Minister er forpligtet til at gøre en bevilget Udgift, kan saaledes efter Sagens Natur ikke let opstaa i England, men for øvrigt er der ingen Tvivl om, at det maatte besvares benægtende.

Finanslovnægtelser, denne teoretiske *ultima ratio*, kunne nu til Dags ikke tænkes i England. Det, der skulde opnaas ved dem, nemlig Regeringens Fratræden, kræver jo under det der anerkendte parlamentariske System langt mindre heroiske Midler. Men selv om en Konflikt skulde indtræde, vilde man næppe gribe til dette Vaaben. I 1784, da der var stor Misfornøjelse med visse ukonstitutionelle Skridt af Kronen, vilde man prøve, ikke just at nægte, men dog at udsætte Bevillingerne, men det mislykkedes, og »Eksperimentet« er ikke siden gentaget. Det er i England slaaet urokkelig fast, at den aarlige Finansbevilling er underordnet de gældende Love, at der altsaa ikke kan være Tale om paa Finansloven at nægte eller forandre Poster, der have Lovhjemmel. Det anerkendes, at der til den Bevillingsret, som Parlamentet besidder, ogsaa svarer en Bevillingspligt, baade for Helheden og de enkelte Dele. Skulde der finde en Nægtelse Sted af lovhjemlede Udgifter, saa vil Ministeriet ikke derved være fritaget for at opfylde sin Embedspligt og efterkomme Loven. I England kendes der ikke til foreløbige Love, altsaa heller ikke til provisoriske Finanslove, men selv dette Mønsterland kan ikke slippe for de midlertidige Bevillinger til foreløbig Afholdelse af de løbende Udgifter. Dette er altid en mislig Udvej, og det burde under regelmæssige Forhold, naar Finansloven er forelagt i god Tid, ikke blive nødvendigt at ty til den; Misligheden vokser, naar Formen for den midlertidige Bevilling er uklar og avler ny Strid. Men man skal dog betænke sig to Gange, før end man fraskriver sig Friheden til at bruge denne Nødhjælp; »man skal aldrig sige aldrig«, mindst under en politisk Kamp, hvor den Sten, Bygmestrene forskød, stundum kan blive til en Hoved-

hjørnesten. De engelske Budgetter lægge ikke an paa nogen stærk Specialisering af Summerne; de enkelte Ministre have indenfor Hovedposterne temmelig frie Hænder, og Parlamentet er selv utilbøjeligt til at komme for langt ned i Detail'en, da dette vilde gøre Arbejdet uoverkommeligt og desuden tage et Ansvar bort fra Regeringen, som man netop ønsker, at den i Statstjenestens Interesse skal have. Overskridelser af Bevillingerne ere meget hyppige; kunne de ikke dækkes ved Besparelser paa andre Konti — en *revirement*, som anses for fuldkomment beføjet og konstitutionel — begæres der Efterbevilling (*indemnity bill* eller *supplementary grant*), og i Kraft af det imellem Regeringen og Parlamentet bestaaende Tillidsforhold vil denne ikke blive nægtet, men skulde dette alligevel en Gang ske, vilde der dog ikke let heraf opstaa nogen Anklage, ti en saadan betragtes som upraktisk, og i det hele er i England Ministrenes juridiske Ansvar saa godt som forsvundet og afløst af det politiske eller moralske. Efter engelsk Opfattelse er Finansloven ikke nogen heldig politisk Valplads, i Statens og det almenes Interesse foretrækker man, naar man kan, at gøre den aarlige Bevilling til et neutralt Gebet. Hos os er Finansloven nu bleven ikke blot det vigtigste Æmne for Kampen imellem Regeringen og Folketing, men det eneste — alt andet »slaas for Panden«. Det er en unaturlig og en uholdbar Tilstand.

Den 'længe som uantastelig betragtede Regel, at enhver repræsentativ Forsamling selv afgør Gyldigheden af sine Medlemmers Valg, er man forlængst kommen bort fra i England. Man har prøvet at lade hele Underhuset prøve Valgene og at lade særlige Udvalg træffe Afgørelsen, men bestandig viste det sig, at ikke Ret og Retfærdighed, men Partihensyn blev eneraadende. Dette er en Skavank, som synes at hæfte ved alle Repræsentationer, og den fremtræder desto grellere, jo hidsigere Partilidenskaben og jo mere demokratisk Valgretten er. I den nordamerikanske Kongres og i Staternes Legislaturer har man lagt alt »Hykleri« i den Retning til Side og vedgaar ganske aabent, at man bruger sin Magt til at holde paa Vennerne og kassere Modstanderne. Vi ere hos os komne ganske godt med paa den samme Vej. Valgprøvelserne i Folketinget ere lidet opbyggelige, og den Ugenerthed, hvormed man — herved stundum assisteret af en beklagelig administrativ Langsomhed — forhaler disse Sager

for at lade en Valgkreds »svale sig af«, er forargelig i høj Grad; flere af de sidste Valg til Folketinget have henstaaet uafgjorte i mere end et halvt Aar, og uden Nødvendighed har man berøvet de paagældende Valgkredse al Repræsentation i over en Sjettedel af den Tid, for hvilket Valget gælder. Det er et Misbrug af Magten, naar man, i Steden for at afgøre Valget efter visse Regler, indretter disse efter Omstændighederne, saa at man følger én Fortolkning, naar den kan fjærne en Modstander, en anden, naar den kan sikre en Stemme, og et Parti taber i Virkeligheden herved mere end det vinder; jo stærkere det er, desto bedre Raad har det til at vise højsindet Liberalitet. I England har man siden 1868 overladt til Domstolene at afgøre, om det Medlem, hvis Valg bestrides, er gyldig valgt, eller om Pladsen tilkommer en anden, eller om endelig hele Valget maa kasseres. Kun om de personlige Kvalifikationer dømmer Huset selv. Ellers er der i de engelske Valgforhold ikke noget at anbefale til Efterligning. Trods alle Lovbestemmelser blomstrer Bestikkelsesvæsenet frodig endnu den Dag i Dag; det er ikke saa brutalt, ikke saa skamløst som i gamle Dage, men under allehaande Forklædninger gør det sig fremdeles gældende; det regnes, at Udgifterne ved de sidste Valg til Underhuset i 1880 have udgjort halvtredje Million Pd. Sterl., hvilket er nærvæd 70,000 Kroner i Gennemsnit for hvert af de 658 Valg, og de legale Udgifter udgøre kun en Tyvendedel heraf. I Forening med Diætløsheden virker denne Kostbarhed af Valgene som en meget høj Valgbarhedscensus, men rigtignok under den uheldigste Form. I Danmark have vi paa dette Punkt en god Samvittighed; Bestikkelse og Køb af Stemmer er her til Lands en meget sjælden Undtagelse. Fra det engelske Valgsystem have vi i sin Tid laant den personlige Fremstilling af Kandidaterne til Folketingsvalg, Kaaringen og aaben skriftlig Afstemning; vi vilde handle klogt i ogsaa at følge Englands Eksempel ved at forlade disse Former, som allerede medføre væsentlige Ulæmper, og gaa over til den rolige hemmelige Afstemning.

I England er det en vedtaget Maksime, at Opløsningsretten maa benyttes med Varsomhed, at den navnlig ikke maa bruges blot for at bevare et Ministerium, naar ikke et stort Realitets-Spørgsmaal ligger for, ligesom Regeringen heller ikke bør foretage en Opløsning, naar den ikke har en rimelig Udsigt til at finde Medhold hos Vælgerne.



## IV.

Biskop Monrad har en Gang i Rigsdagen fremhævet, at vi her i Danmark ikke have haft en parlamentarisk Regeringsform, og at dette har været vor Lykke. Hvis jeg skulde blive krævet til Regnskab for, hvor dette staar at læse i Tidenden, maa jeg bekende, at jeg ikke kan angive Stedet; jeg har flere Gange søgt efter det, men forgæves. At Ytringen er fremsat af ham, føler jeg mig aldeles sikker paa, og hvis jeg ikke fejler meget, var det under Forhandlingerne om Grundlovsforandringerne efter Freden i 1864. Og den var ogsaa, da den fremsattes, ganske stemmende med den historiske Virkelighed. Skiftet fra Martsministeriet til Novemberministeriet i 1848 var aldeles ikke parlamentarisk, det var væsentlig fremkaldt ved Meningsforskel mellem Kongen og hans Raadgivere om Slesvigs Deling. De successive Ændringer i Novemberministeriet, af hvilke den væsentligste fandt Sted i Juli 1851, havde ingen parlamentarisk Foranledning, og den afgørende Systemforandring den 28de Januar 1852 gik stik imod Rigsdagens Ønsker. Hvad der ser mest parlamentarisk ud, er Minister-skiftet i December 1854, da Ørsted - Hansen - Sponneck - Carl Moltke maatte gaa af; unægtelig stemte dette Skridt med Tingenes Adresser fra Oktober s. A. og med Udfaldet af Valgene, men det var dog Kong Frederik VII, som uden at afvente Rigsdagens fornyede Sammentræden tog Initiativet, og naar man erindrer, hvilken Rolle L. N. Scheele spillede herved og i det nye Ministerium, som han dannede med Hall og Andræ, saa forstaar man let, hvilke andre Faktorer der gjorde sig gældende. Ministeriet Halls Afskedigelse i December 1859 og Udnævnelsen af Rotwitt - Blixen - Finecke - Westenholtz - Jessen var et Udslag af Hofindflydelse og Kongens personlige Stemninger. Denne Episode sluttede allerede i Februar 1860, og Hall vendte tilbage til Styret. Hans Afgang i December 1863 efter Tronskiftet og Biskop Monrads Kaldelse var saa lidt parlamentarisk som vel muligt, og det samme gælder om Ministeriet Bluhme-David i Juli 1864. Sagen var jo den, at i hele hint Tidsrum var der en Indflydelse, som ragede højt op over baade Rigsdags og Rigsraads Afstemninger nemlig Monarkiets Forhold til det tyske Forbund, Preussen-Østerrig og Udlandet, og under den Splittelse af Repræsentationen og dens konstitutionelle Competence, som var uundgaaelig efter de

givne statsretlige Forudsætninger, kunde ingen enkelt Forsamlings Votum eller Partifarve blive af afgørende Virkning.

Spørgsmaalet om Parlamentarisme kunde egentlig først opstaa efter 1866, da det, der var tilbage af Monarkiet og af Danmarks Rige, havde faaet én Forfatning og én Repræsentation. Og det er ganske interessant at se, hvorledes Forholdenes Magt straks gør sig gældende i parlamentarisk Retning. Allerede Ministeriet Frijs, der var kommet til Roret i Tillid til, at det vilde formaa at samle Flertal i baade Rigsraad og Rigsdag, altsaa i hele fire Forsamlinger, for den nødvendige Grundlovsforandring, en Forventning, som det ogsaa retfærdiggjorde — allerede dette Ministerium stillede Kabinetsspørgsmaalet og gjorde det i Folketinget alene; det erklærede at ville fratræde, saafremt dette Ting nægtede en Bevilling til Forstærkningens Indkaldelse, og da det alligevel skete, indgav det sin Demission. Det er sandt, at der hertil knyttede sig den ejendommelige Omstændighed, at Grev Frijs bebudede sin nærførestaaende Afgang, selv om Bevillingen gaves, men dette ophæver dog ikke det Præcedens, at dette Ministerium, det første efter Grundlovens Unifikation, traadte fra Scenen paa parlamentarisk Maade. Heri saa' ingen den Gang nogen »Folketings-Parlamentarisme«. Nogen Tid i Forvejen havde det stillet Kabinetsspørgsmaalet lige overfor Landstinget alene, nemlig i Anledning af Valgmenighedsloven; det var paa et hængende Haar, at Landstinget havde som Kronos fortæret sit eget Barn — ti Ministeriet Frijs var i ikke mindre Grad end det nuværende Estrupske et Landstingsministerium — og kun en uventet Vending af Stemningen lige i det allersidste Øjeblik frelste Situationen. Var Kabinettet Frijs gaaet af paa en ugunstig Afstemning over Valgmenighedsloven, vilde ingen deri have set en særlig »Landstings-Parlamentarisme«. Ministeriet Holstein, som fulgte efter, var ikke særlig baseret paa det ene eller det andet Tings Flertal — det maa for øvrigt erindres, at endnu i 1870 var Forskellen imellem de to Hovedpartiers Styrke i Folketinget ikke mere end et Par Stemmer — men det var dannet med det umiskendelige Formaal for Øje at kunne arbejde sammen med begge Ting, og det kunde denne Regering, ihvor vel allerede den var Genstand for de første parlamentariske Angreb. Finansminister Fenger gik af, da Folketinget med en meget ringe Stemmemforskel nægtede ham en Skattelov, og hele Kabinettet Holstein traadte af i 1874, da denne Samarbejden glippede, og dets Efterfølger, Ministeriet

Fonnesbech, blev et Aar senere slaaet ihjel af Fællesudvalget; om det mere eller mindre berettigede i dette Drab eller Snigmord kan man have sin aparte Mening, men det er klart, at dets Afgang var en Indrømmelse til Rigsdags-Parlamentarismen, en Given efter for et af *begge* Ting udtalt Ønske.

Naar man sammenholder denne Udviklingsgang med den Kendsgerning, at i de vekslende Regeringer ere de enkelte Ministre saa godt som udelukkende blevne tagne fra det ene eller det andet Ting, i alt Fald paa de militære Fagportefeuller nær, saa synes det uimodsigeligt, at vi vare ganske godt paa Vej til at udvikle et parlamentarisk System, voksende naturligt frem af Forholdene og stemmende med vore Vilkaar. Denne rolige og jævne Udvikling blev forstyrret, da Parlamentarismen blev proklameret som en bestemt forfatningsmæssig Ret, og da den blev defineret som et særligt Privilegium for Folketinget. I det store Venstre-Program fra 1870 hedder det: »Folketinget har ubeskaaret bevaret sin Hovedindflydelse paa den for Regeringens Førelse aldeles nødvendige Lov, Finansloven, med tilhørende Bevillingslove; denne grundlovmæssige Forret giver Folketinget Magt til at umuliggøre enhver Regerings Bestaaen.« Det er i Virkeligheden om denne Doktrin, at hele det sidste Decenniums Kamp drejer sig. Den er det, som fødte Finanslovnægtelsen i 1873, de gentagne Adresser fra Folketinget med de tilhørende Protest-Adresser fra Landstinget; den skyldte vi Krigserklæringen paa Finansloven af 31te Marts 1877 og Svaret derpaa, den provisoriske Finanslov af 12te April; til dens Ære har Visnepolitiken spredt sin kolde og klamme Taage over alle vort Lands helligste og vigtigste Interesser, forgæves mødt med en Række af Opløsninger; i dens Navn sidder nu Folketinget og prøver, hvor nær det uden Risiko kan gaa alle ordinære og ekstraordinære Bevillinger, medens der fra modsat Side spejdes efter Berettigelse eller rimelig Anledning til at indgive Patienten en ny Dosis Provisorium; i Kraft af den er alt andet druknet i det ene Raab: »Væk med Estrup!«, men for dens Skyld er det ogsaa, at Ministeriet bliver siddende paa Trods, stærkt midt i sin Magtesløshed. *Fiat doctrina, pereat Dania!*

Det er altid en stor Ulykke, naar der opstaar Strid om rent abstrakte Teorier. Baade paa Religionens og Politikens Omraade ophidses herved Lidenskaberne, og jo højere man kommer op i Skyerne, desto vildere gaar det til. Jo mere man kan drage

Sindene ned til Jorden, til det jævne, til det enkelte konkrete Tilfælde, desto mere Haab bliver der om at faa Fornuften til at gælde i Steden for Følelsen og Lidenskabene. Des værre ere vi nu en Gang komne saa højt op i Skyerne, og hvem der saa sejrer, vil han rimeligvis favne *nubem pro Junone*. At raade til Maadehold og Besindighed er at prædike for døde Øren og vække begge Parters Mishag. Maaske er det bragt dertil, at kun en akut Konflikt, en afgørende Krisis kan gøre en Ende paa Sygdommen. Men muligt er det dog ogsaa, at man kan betænke sig, inden man lader det komme til det yderste, og at man vil komme til bedre Indsigt om, hvad Parlamentarisme virkelig er, og at dette vil dæmpe Ilterheden hos den ene Part, formindske Skrækken og Afskyen noget hos den anden.

Parlamentarismen er ikke blot det negative at kunne fortrænge et Ministerium. Det er ikke nogen saa stor Kunst, naar det tages fornuftig. Ethvert lille Hjul i et Urværk kan bringe det hele istaa, men derfor er det ikke det herskende. Parlamentarismen er tillige det positive, at kunne sætte det nye, som man har Tro til, i Steden for det gamle, som man har gjort umuligt. Der menes hermed ikke just Personlighederne, men Retningen, Tendensen, kun at man ikke glemmer, at der hører Individet til at repræsentere og hævde den. Baade Folketinget og Landstinget kan styrte en Regering ved at sige nej, Finansloven er slet ikke mere egnet til Rettersted end hele den øvrige Lovgivning, snarere mindre, og den højeste Form af parlamentarisk Liv vilde netop undtage den aarlige Bevilling fra egentlige Kampe. Det ene Ting kunde vedblive i en Uendelighed at sige nej til det andet Tings Ministerium, det vilde ikke hjælpe os. Det positive maa være, at den nye Regering skal kunne komme ud af det med begge Ting, faa ja fra dem begge, mediere deres afvigende Viljer op i en højere Enhed. Hos os, efter Indholdet af vor Grundlov, maa vi altsaa stræbe efter en Rigsdags-Parlamentarisme. Men dernæst maa det positive ogsaa finde sit Udtryk deri, at man attraar Ministerskiftet ikke blot for at faa en Personalforandring, ikke blot for at skaffe Plads for sig selv, men i Kraft af noget, som man vil udrette, en Reform, et Fremskridt, en Foranstaltning, som man har den Overbevisning, at Almenvellet kræver. Det er fuldkommen sandt, at Udlandet ikke kan forstaa, hvorledes det gaar til, at et Ministerium, som i andet Kammer har fire Femtedele af Stemmerne imod sig, bliver siddende og nu paa tiende Aar

lader Afstemning paa Afstemning gaa hen over sit Hoved. Men det er ikke mindre vist, at det intelligente Udland faar et andet Blik paa Sagen, skønt det ikke gør Tilstanden her hjemme mere forklarlig eller forsvarlig, naar det hører, at Oppositionens hele Program, det eneste, hvorm den er eller kan blive indbyrdes enig, er at sige nej og nej og atter nej.

Alt dette er jo Trivialiter. Det er tænkt og sagt hundrede Gange forud. Hvem har overhovedet noget nyt at bringe om denne Stagnationens Demoralisation, hvori vi leve? — Men det maa alligevel siges igen og igen. Parlamentarismen er ingen brutal Pistol, der kan sættes den konstitutionelle Konge for Brystet. Den er ingen Panteforskrivning, efter hvilken der kan begæres Nams-Dom og Eksekution. Den er ingen Paragraf i Grundloven. Den er det konstitutionelle Livs fineste Blomst og ædleste Frugt. Men den maa vokse langsomt og efter Naturens egne Love for at faa sin Modenhed. Den drives ikke frem ved Vold, den lader sig ikke ryste ned af Træet. Parlamentarismen forholder sig til det konstitutionelle Liv som Dannelse forholder sig til Kundskaben. Den ligger i Forstaaelsen, Tilegnelsen, Livet, Traditionen. Kommer den for tidlig, før end de fulde Betingelser ere der, bliver den en Karrikatur og en Fordærvelse. Vokser den naturlig frem i et oplyst, patriotisk Folk, som besidder Maadehold, Taalmodighed og Selvbeherskelse, bliver den til Velsignelse.

C. ST. A. BILLE.

---

## Theophilus Hansens Tegninger.

---

»Illustreret Tidende« for Søndag d. 1ste Februar bragte et Par perspektiviske Fremstillinger af Theophilus Hansens Projekter til Kristiansborg Slots Genopførelse og til den nye Rigsdagsbygning. Redaktionen ledsagede Tegningerne med nogle meget fornuftige og midt i al den herskende Fanatisme højst ædruelige og glædelige Bemærkninger, til hvilke man i Hovedsagen ganske bør slutte sig. Jeg føler Trang til at udtale mig om den samme Sag fra et lidt andet Synspunkt og mener ikke, det er for tidligt allerede nu at optage Spørgsmaalet til Diskussion, skønt jeg som Arkitekt fuldt vel ved, at et Projekt ingenlunde kan bedømmes efter en saadan populær Façadegengivelse, hvor Planer og Snit, Projektets nødvendige Forklaring og Udfyldning, endnu ikke foreligger. Men paa den anden Side er der givet saa meget, at man derigennem kan danne sig en nogenlunde klar Forestilling om Bygningernes Ydre, og jeg skal derfor blot holde mig hertil i de følgende Bemærkninger, som forhaabentlig ikke i nogen Maade vil overskride den Grænse, Respekten for en anset, ældre Kunstners Arbejde altid bør sætte for en yngres Udtalelser.

For straks at sige det fuldt ud: efter min Mening beror hele Løsningen paa en komplet Misforstaaelse af Opgaven, og det fortrinsvis i to Henseender: Stilen og Materialet.

Altsaa først angaaende Stilen. Som bekendt er Theophilus Hansen og hans afdøde Broder Christian Hansen uddannede i Grækenland i dette Aarhundredes første Halvdel, i den Periode, hvor man over hele Evropa satte Arkitekturens Hovedopgave i at genindføre den antike, rene græske Stil overalt. Denne antikiserende Bevægelse, som her hjemme havde haft Repræsentanter i vor største Bygmester Harsdorff (Kolonnaden ved Amalienborg) og C. Hansen (Raadhuset, Frue Kirkes Portal

og Kristiansborg Slot), naaede i Brødrene Hansen sit Kulminationspunkt. Christian Hansen, hvis Universitet i Athen blev et berømt Forbillede for talløse Efterligninger, særlig i Tyskland, naaede aldrig ud over dette Standpunkt og betragtede egentlig hele sit Liv igennem al anden Kunst end den antike med en vis Foragt; den yngre Broder derimod, med sin rigere Begavelse, sin Virken under langt større Forhold og sit smidigere og ungdommeligere Naturel, ændrede efterhaanden sine Bygningers Karakter noget efter de Fordringer, den senere opdukkende og for Øjeblikket i Tyskland og Østrig næsten eneraadende italienske Renaissance-Bevægelse stillede til moderne Bygningskunst.

Og alligevel vover jeg at paastaa, at han, trods alle Renaissance-momenter i hans Arbejder, egentlig aldrig er vokset helt ud af sin Ungdoms Syn paa Antiken — se f. Eks. de mange af ham komponerede kunstindustrielle Genstande — og nu, da denne antikiserende Kunstretning omtrent har udspillet sin Rolle i det øvrige Evropa, har man vel nok Lov til at mene, at det vilde være lidt post festum, om vi atter indførte den her hjemme for at føje en enkelt Mands personlige, for os helt fremmede Syn paa Kunsten, og da især i Arbejder, der er af en saa gennemgribende Betydning for hele Landet. Der er ingen Tvivl om, at disse glimrende udstyrede Pragtbygninger med Søjlehaller og Figurer, med rige plastiske og maleriske Dekorationer, gør en imponerende og virkelig kunstnerisk Virkning i Østrig og andre sydligere Lande, hvor Klima og Sollys er af lignende Art som i Fædrelandet for Oldtidens Kunst, men Forholdet er et ganske andet her hjemme hos os, her i København med dens Regn og Slud, Sne og Taage, Røg og Sod.

Vi har ganske sikkert ikke nogen national Bygningskunst, hvis Tradition forhindrer os i at tage fra Udlandets Kunst alt, hvad vi har Brug for, men vi bør absolut kun tage, hvad der passer for os, og det gør nu en Gang græske Tempelbygninger ikke. Om selve det arkitektoniske Værd af de foreliggende Projekter skal jeg ikke udtale mig, men hvor fortræffelige de end kan være, saa vil de dog, selv om de for en kort Tid kan skinne os i Øjnene, aldrig blive os kære og hjemlige, ti de ere ikke Kød af vort Kød eller Blod af vort Blod. De vil være som en Sydens Plante med store, fremmede Pragtblomster, der kun vil leve et kunstigt Liv en stakket Tid og snarligt dø uden at kunne fæste Rod i vor Jordbund.

Der er en Retning i vor moderne Bygningskunst, som har haft et klart Blik herfor, og som da selvstændigt og klogt har valgt at gaa en anden Vej, og denne Vej vil sikkert følges mere og mere af de yngre, ti Vejen er den rigtige, og enhver har jo Lov til at gaa ad den paa den Maade, der passer for hans Ejen-dommelighed. Vi staar her lige overfor Spørgsmaalet om Materialet.

Hvoraft skal Theophilus Hansens Bygninger opføres? Da man af let forstaaelige Grunde vel næppe har tænkt sig at anvende Marmor, maa man efter Tegningernes Karakter at dømme antage, at de skal opføres af Mursten, dækkede med en Skal af Puds eller Plader af Kalksten eller Sandsten. Der er for Rigsdagsbygningens Vedkommende ingen Grund til at formode andet, og hvad Slottet angaar, kan der ikke godt tænkes andet, da det jo er Meningen at benytte de forhaandenværende Mure, en forøvrigt temmelig problematisk Idé. Nu er imidlertid en af Bygningskunstens Hovedfordringer den, at Materialet skal rette sig efter det Klima, hvor det skal befinde sig, og Spørgsmaalet bliver da, om denne Fordring paa denne Maade bliver tilfredsstillet. Jeg mener det ikke.

Hvem husker ikke det gamle Kristiansborg Slot evig og altid hehængt med Stilladser for at reparere den altid affaldende Puds? Hvem har ikke med Beklagelse iagttaget, hvorledes de smukke Kalkstens-Portpartier ved Ørstedes-Parken Dag for Dag bliver mere og mere snavsede, sorte og uskønne? Hvem har ikke inderlig ærgret sig over at se det nye kongelige Teaters fine og noble Façade skæmmet af den modbydelige Smudsfarve, Beklædningsstenene efterhaanden har modtaget? Og netop alt dette er Eksempler paa de omtalte Byggeæmner.

Nej, der er kun to Materialier, vi med Held kan anvende: den brændte Sten og Graniten; og netop dem producerer vort Land selv, og netop de taaler vort Klima. Og dem har den Retning blandt vore moderne Arkitekter anvendt, hvortil jeg før hentydede og det med Rette, ti ligeoverfor dem har vi Aarhundreders Erfaring med Hensyn til deres Holdbarhed og andre gode Egenskaber. Her skal ikke nævnes Navne paa Personer, men kun paa Bygninger; se blot paa Nationalbanken og Universitetsbiblioteket, paa Diakonissestiftelsen og Blindeinstituttet, paa Kommunehospitalet og Grøns Pakhus, paa St. Pauls Kirken og St. Jakobs Kirken, paa Nørrevoldgades Hjørnebygninger ved



Vendersgade og Frederiksborggade, for at tage nogle bestemte illustrerende Eksempler, og De har netop, hvad vi trænger til: anseelige, solide Bygninger, som vil staa og staa med Ære, naar Størstedelen af det moderne København er faldet sammen og forsvundet. Og det vil de gøre, ikke mindre i Kraft af det fornuftmæssige Materiale end i Kraft af deres kunstneriske Værd.

Her er ikke Tale om nogen »dansk Bevægelse« — en saadan er efter min Opfattelse overhovedet meningsløs baade i Literaturen og i Kunsten —, men her er kun Tale om, hvad vi har Brug for i et Land som Danmark og i en By som København, naar vi vil være sunde og ærlige og ikke forsluge os paa ufordøjelig kunstnerisk Kost.

Man vil formodentlig indvende, at et Slot ikke er et Pakhus og en Rigsdagsbygning ikke et Blindeinstitut, og at, hvad der passer for det ene, ikke passer for det andet. Dette er selvfølgelig, og Indvendingen beror kun paa en Mangel paa Kendskab til de nævnte Materialier. Granit og Mursten er nemlig ingenlunde tarvelige Byggeæmner, tvært imod, de kan benyttes med en Skønhed og en Farvepragt, der ikke staaar tilbage for noget andet Materiale. Husk paa Viborg Domkirkes Ydre, som trods sine arkitektoniske Mangler virker saa betagende ved Granitkvadernes forunderlig harmoniske Farvespil. Husk paa alle de moderne Majolikagenstande med deres Guld og Glans og deres utrolige Farvepragt; og Majolika er slet ikke andet end brændt Ler med farvet Glassur. Se en Gang paa Frisen paa teknisk Selskabs Skole i Ahlefeldtsgade; hvor vilde den ikke virke rigt og glimrende, hvis den havde det manglende Relief.

Det er altsaa indlysende, at man ogsaa ad denne Vej kan frembringe Bygningsværker, som i Rigdom og Kunstværd kan maale sig med andre. Hvorfor da ikke gøre det? Hvorfor indforskrive en Kunst, som er og bliver os fremmed i sit inderste Væsen, naar vi slet ikke behøver det? Lad os lære af Udlandets Kunst det bedste, den formaar at lære os, lad os gaa til Nordtyskland med sin i teknisk Henseende saa glimrende udviklede Murstensarkitektur, lad os gaa til Syden for at lære Formernes mest udviklede Skønhed og Finesse, men lad os ikke inklade os paa noget, vi hundrede Gange kommer til at fortryde.

ERIK SCHIØDTE.

## Johan Sverdrup og den norske Forfatningskamp.

*Tilskuere*s Udgiver har bedet mig levere en Oversigt over den Forfatningskamp, Norge har gennemgaaet i disse 4—5 sidste Aar. Naar jeg herved imødekommer Anmodningen, maa jeg udtrykkelig erklære, at jeg har intet nyt at fremføre, intet, som ikke vi Nordmænd i senere Aar har hørt gentage mange Gange, ofte til det ligefrem trættende; jeg har ingen nye Synspunkter at se det hele fra, ingen originale Tanker at gøre mig til af, hvad der bl. a. skriver sig fra, at det hele allerede foreligger — forholdsvis — saa spejklart og saa gennemarbejdet. Hvad jeg har at sige, maa kun opfattes som en Fremstilling til Brug for danske Læsere, som ønsker en sammenhængende Redegørelse for det, de hidtil kun har kendt gennem løsrevne Avisreferater.

Det falder af sig selv, at Synspunktet, Højre ser hele Striden fra, er dette, at den er sat i Gang af nogle urolige, ærgerrige Agitatorer med Johan Sverdrup i Spidsen. »Vi havde det saa godt,« der var for 20 Aar tilbage ikke Tale om højre og venstre, men i Stortinget græssede Ulven og Lammet, Embedsmand og Bonde til Hobe, og bedes de af og til, saa var det om meget uskyldige Ting, og snart var Freden igen oprettet. Det er rigtigt, der var vel den Gang kun en eneste Mand paa Stortinget, som virkelig havde et gennemført Program, en helstøbt Livsanskuelse at kæmpe for, og det var den Mand, der nu staar som den norske Folkehøvding, hævet efter mange Aars utrættelige Kamp i »Savn og Sygdom og Foragt« til den højeste Stilling, nogen Mand kan indtage i Norge næst Kongen. Men foruden ham egentlig ingen. Der var noget, som kaldtes Bondepartiet, med O. G. Ueland i

Spidsen, men det var saa godt som udelukkende Standsinteresser, det kæmpede for. En ganske kort Tid prøvede det paa at sætte op et samlende Formaal af almen Art. Under den Arbejdsbevægelse, som 1848 fremkaldte, foreslog Ueland og nogle andre, at Stemmeretten skulde udvides, — det var jo Gaardmændene, som næsten alene sad inde med den paa Landet, — samtidig med at de ved et Mistillidsforslag mod Regeringen søgte at fremtvinge en mere liberal Regering. Men det hele gjorde fuldstændig Fiasko. Mistillidsadressen blev begravet og Stemmeretsforslaget truede med at sprænge hele Bondepartiet, idet de større Gaardbrugere kom i dødelig Angst for, at Husmændene og Arbejderne skulde overstemme dem hjemme i Bygden og rokke ved deres gamle, grundmurede Enevoldsmagt der hjemme. Det var næsten udelukkende det negative, som samlede Bønderne den Gang, Frygten for og Oppositionen mod Embedsvældet, og hvad der paa en Maade hang sammen dermed, Sparsommeligheden med Statens Midler, Modstand mod alle Reformer, som krævede noget mere betydelige Udtællinger. Ueland blev derfor ogsaa i 60 Aarene mere og mere fortrængt fra Førerstillingen af Jaabæk med hans til det yderste konsekvente Sparetanke. Og naar man kender Jaabæk, som han nu er, da maa man le ved Tanken om, at den Mand en Gang har forsvaret Kongens absolute Veto, som et Værn for Bønderne mod Embedsmændenes Paagaahed, og at han har stemt mod Jury og aarlige Storting.

Embedspartiet var den Gang snarest det, der vilde have fremmet de mere betydelige Reformer, især paa Statsforfatningens Omraade. Det var Embedsmændene, som kæmpede for Statsraadernes Adgang til Stortingets Forhandlinger, og Forslaget om aarlige Storting i Stedet for treaarlige blev optaget af Regeringen og støttet af flere af Embedspartiets betydeligste Mænd. Men ellers var Forholdet til Bønderne ret idyllisk, og der var ikke mange Amter, hvor man ikke valgte Embedsmænd sammen med Bønder. Man tænke sig i vore Dage, at det samme Valgmandskollegium vilde sende to Højremænd og to Venstremænd ind paa Stortinget! Nej, nu gælder det: »Venstremænd til alle Ombud,« undtagen hvor højre raader, for der lyder ikke Programmet ganske ligedan.

Saa havde man en tredje Gruppe, som gjerne kaldtes »Sagførerpartiet«, og hvortil hørte saadanne Mænd, som de nuværende Statsraader Richter, Daae og Sørensen. Det var den

intelligente Opposition, den evropæiske Liberalisme. Disse Mænd var vel egentlig de klareste og mest fremskredne inden Stortinget. For mange den Gang stod de som radikale, Tiden har imidlertid vist, at det ikke var saa farlig bevendt med Radikalismen.

Den fjerde og sidste Gruppe var Johan Sverdrup, en Høvding uden Hær, en Partileder uden Parti. Stundum lykkedes det ham at samle et Flertal om sig, stundum brast det, stundum stod han sammen med Bønderne, stundum og det ikke sjælden med Sagførerpartiet, ja, han kunde ogsaa, f. Eks. naar det gjaldt Statsraadsagen, staa sammen med den bureaukratiske Regering og dens Forsvarere i Stortinget. Og dog var han maaske den eneste den Gang, som fuldt ud vidste, hvad han vilde.

Norge og Norskheden var den faste Grundvold, han stod paa. Hvilken Nordmand kender ikke Historien om det første Sammentræf mellem Henrik Vergeland og Johan Sverdrup, hvorledes Studenterne en Gang skulde ud og hilse paa Ejdsvoldsmanden Georg Sverdrup. Det var i de Dage, da Vergeland var stemplet som Kongetilbeder og Fædrelandsforræder. Han elskede Georg Sverdrup og vilde gjerne slutte sig til Hyldningstoget for ham, men hvor han kom hen, lukkede Studenterne deres Rækker for ham, han maatte ikke faa være med. Da stillede han sig med Armene korslagte i sin store, blaa Kappe paa den anden Side Gaden og saa' med dybeste Sorg paa Ungdomsskaren, som ikke vilde vide noget af ham, og hvor han dog hørte hjemme. Men da kommer hen til ham en liden, sortsmudsket, væver Student, stryger Huen af og spørger, om han maa have den Ære at gaa med Hr. Vergeland. Saa gaar de to Arm i Arm bag efter Toget — Henrik Vergeland og Johan Sverdrup.

Historien er ofte fortalt, men den fortjæner det, for den kaster som et Lynglimt over det inderste i Sverdrups Sjæledyb, hvorfra hele hans Livsgerning er vældet ud. Er det saa — og det er det — at i H. Vergeland og i hans Virken ligger Spirene til alt det, som det unge Norge nu arbejder for, da er det mere end noget andet betegnende for J. Sverdrup, at han fra Ungdommen af stillede sig i Discipelforholdet til H. Vergeland. Det var dette, som lærte ham, at det norske Demokrati maa bygges paa Bonden. Derfor har han altid staaet som den varme Talsmand for de nationale Tanker, som har grebet Bønderne og fra Bondelivet af virket befrugtende paa hele vor Dannelse. Det unge Norges Hovedformaal, Rejsningen af vort nedarvede gamle Sprog,

det, der tales af fire Femtedel af Norges Befolkning, har Sverdrup ikke blot saadan i Afstand sværmet for, nej, alle de praktiske Hjælpemidler, der ad Lovgivningens Vej kunde befordre Arbejdet, har han talt og stemt for, og saa har han endelig tilsidst for faa Maaneder siden fremlagt sit Skoleforslag eller rettere sine Antydninger til en Skolereform, og bliver dette til Virkelighed — og det gør det — da vil om to-tre Menneskealdre det herskende Sprog i Norge være et andet end nu, ikke fordi en Lov kan skabe et Sprog, men fordi den kan borttage de kunstige Hindringer, som stiller sig i Vejen for, at det store Flertals Sprog kan fortrænge det lille Mindretals. Fordi Sverdrup saaledes har forstaaet sit Folks inderste Krav, derfor staar han blandt os, som han nu gør. Han skulde blot have stillet sig omvendt, han skulde blot med en norsk Æstetikers blaserede Fornemhed have set ned paa »Almuesprogets« Krav paa Ligestilling med »Kultursproget«, og vi skulde have set Forskellen. Jeg tvivler ikke paa, der er mange inden Højre, som erklærer hans Stilling til Maalsagen for et listigt Skaktræk, beregnet paa at skaffe ham Folkegunst. Men som Sverdrup staar nu, da Maalsagen sejrende gaar fremad, saa stod han ogsaa den Gang, da det var alt andet end Laurbær at hente ved at være dens Talsmand, udlét som den blev og overdænget med daarlige Vittigheder. Og man hører ikke sjælden nu inden Højrelejren Udtalelser om, at det var dumt, at Partiet ikke i Tide sluttede sig til den nationale Bevægelse. Ja vist var det dumt, men Sagen er, de Folk kunde ikke andet, hele deres Standpunkt drev dem med ubønhørlig Nødvendighed over paa den modsatte Side. Men omvendt var det med Sverdrup. Naar man har faaet hans Ungdomsindtryk og med hans Viljesstyrke holder fast ved disse Indtryk, da kommer man med Nødvendighed did, hvor han nu staar.

Men paa den anden Side var Sverdrup andensteds fra værnet mod at gaa op i nogen saadan Bondeforgudelse, at han skulde følge den samme snævre Standspolitik, som Bondepartiet paa Stortinget holdt fast ved i 50- og 60-Aarene. Han var egentlig kommet ind paa Stortinget i 1851 som Arbejdernes Kandidat fra Byen Laurvik. I god Overensstemmelse med hele den Paa-virkning, Vergeland havde øvet paa ham, var det Deltagelsen for Smaaafolks Sag, saaledes som den særlig efter 1848 var blevet levende i manges Sind, der først drev ham ind i det offentlige Liv. Og dette satte sit Mærke paa ham, frelste ham fra at følge

den Storbondepolitik, hvis Særkende var Rædsel for alt, som kunde bryde Bondemagten i snævrreste Forstand, den Politik, hvis Tilhængere har endt som Højrepartiets Kærnetropper ud over Landsbygden, og hjalp ham til at staa fast blandt de Bønder, som mere og mere lærte at se paa det hele Folks Tarv og ikke blot paa Bondestandens særskilte egoistiske. Og Smaafolk i vort Land har forstaaet dette. Hvad Henrik Vergelands Navn en Gang var for dem, det er nu Johan Sverdrups, mangt rørende og mangt løjerligt Vidnesbyrd har han modtaget derom. Begynder Husmændene at røre paa sig for at faa sine jammerlige Kaar forbedret, ind med deres Klager til Sverdrup, vil Lofotens Fiskere have Lov til saa godt som alle vi andre at udtale sin Mening om det absolute Veto, til Sverdrup med Udtalelsen. Der kom en Gang en gammel Mand til mig og bad mig hjælpe ham med en Klageskrivelse til Sverdrup, fordi han var blevet forbigaaet, jeg tror det var med Præmie for god Behandling af Husdyr. Jeg havde min store Nød med at faa Manden til at forstaa, at Sverdrup kunde intet gøre ved den Sag; jeg har en Mistanke om, at han gik bort med den Mening, at det hele var Vrangvilje fra min Side: havde bare Sverdrup faaet fat i Sagen, saa —

Men hjalp saaledes hans Deltagelse for de smaa ham over den Fare, der stadig er den mest fremtrædende ved Bondepolitiken, saa gav hans Dannelse og hans forbavsende mange Kundskaber ham et Overblik og et Storsyn, som i endnu højere Grad fjærnede ham fra al snæversynet Bygde- og Standspolitik. Der fortælles, at en meget højtstaaende Dame, som i Fjor for første Gang lærte Sverdrup at kende, skal have sagt, at han var den mest dannede Nordmand, hun nogensinde havde truffet. Og det er vist sandt; det er vistnok i alt Fald i Højrekredse ikke let at finde hans Lige i den Sag. Hvad hans Kundskaber angaar, indrømmer selv hans Modstandere, at de ere ligefrem forbavsende. Han kan sidde i en Militærkommission og til de tilstedeværende Officerers maalløse Forundring tale om Militærsager saa godt som nogen Militær-Sagkyndig. Og han har været Formand i Jærnbanekomiteen, og han er en af vore kyndigste Bankmænd, og han leverer Skoleforslag, og han holder Taler om Retsvæsen og om Jury, der bliver bestemmende for hele Sagens Udfald. Da han skulde blive Statsminister, gættede man paa, hvilket Departement han skulde overtage; nogle mente Finansdepartementet, andre Justits-, andre Indenrigsdepartementet; han tog Marine- og

Postdepartementet. Om hans Ævne til at sætte sig ind i Sager, har jeg hørt en af hans tidligere Kollegaer paa Stortinget fortælle et betegnende Træk. Der var fremme, væsentlig fra det yngre Præsteskab, et Forslag om Statsbevilling til et kirkeligt Landsmøde, som skulde forberede et Forslag til en Kirkeforfatning. Strømmen gik den Gang, jeg tror, det var i 1869, adskillig med disse Bestræbelser, og det var kun faa, som paa Stortinget talte mod Forslaget og paaviste dets overordentlige Rækkevidde, hvorledes det vilde forrykke Stortingets Magt og skabe et trykkende Præstevælde. Sverdrup, som hidtil havde været temmelig ligegyldig for Sagen, blev opmærksom, kom hen til sin Hjemmelsmand og sagde: »Men dette er jo en stor Sag!« »Ja vist er det en stor Sag,« svarede den anden. Man havde tænkt, at Sagen skulde være afgjort den Formiddag, men Sverdrup foreslog den udsat til om Eftermiddagen, og da mødte han frem med en af disse sine glimrende Taler og knuste Forslaget i den Grad, at vi siden ikke har hørt noget til en Kirkeforfatning, før det nu i de sidste Dage er kommet op igen som en Genganger fra forsvundne Tider, men derfor aabenbart ogsaa tyve Aar for sent.

Skulde man tro Højre, er der to Slagord, som betegner den ledende Tanke i Sverdrups Virksomhed: »Magtfordelingen er Vrøvl« og »al Magt skal samles i denne Sal« (Stortingssalen). Sverdrup har aldrig sagt nogen af Delene, Ordene ere forvrængte, men alligevel bidrager de til at forklare hans ledende Tanke, omtrent som en Karikatur kan give Indtrykket af, hvorledes et Menneske ser ud.

Under Embedsmands- og Kontorherredømmet hos os, var det blevet den ledende Tanke, og det nok omtrent over hele Linjen, at Statens Velfærd og rolige Udvikling beroede paa, at de to Statsmagter, Kongemagten og Stortinget, stadig holdt hinanden Stangen, saa den ene aldrig fik Overtaget fremfor den anden. Billedet af en fuldkommen Stat var en Vægt, hvor Kongen stod paa den ene Vægtskaal, Folket gennem sine kaarne Mænd paa den anden, og begge Vægtskaale saa stod fuldstændig i Balance. Eller udtrykt paa en anden Maade. Man tager en Slæde, og spænder en Hest foran og en anden bagtil og lader dem saa trække hver sin Vej; paa den Maade kan Slæden blive staaende saa dejlig stille. Det var med andre Ord Ligevægfteorien fra 11te Bog i Montesquieus *Esprit des lois*, som hele Tankegangen hvilede paa, men netop derfor var ogsaa Tankegangen forældet,

stridende mod den ledende Grundtanke i vort Aarhundrede. Ti Montesquieus Bog kom frem i en Tid, da man endnu ikke havde Forstaaelse af Livet som en Udvikling, men omgav det med alle mulige Stængsler, for at det kunde bevares netop saadan, som det for Øjeblikket var. Derfor maatte ogsaa de, som holdt paa Ligevægtsteorien blive Stilstandsmænd, og naar Livet saa alligevel vilde fremover, blive mere end Stilstandsmænd, blive Bagstrævere, som sank mere og mere tilbage i Tankegangen før den Tid, da Mirabeau brød med Ligevægtsteorien ved at kalde den en tom Talemaade, og Folkesuveræniteten blev stillet op som Grundtanken i de frie Forfatninger. Men omvendt maatte Sverdrup som Vergelands Discipel staa paa Udviklingstankens Grund<sup>1)</sup> og derfor fra første Færd af være en bestemt Modstander af den Ligevægtsteori, hvorunder Livet stod bomstille<sup>2)</sup>. Ved Magtfordelingen mellem Regeringen og Stortinget forstod han noget ganske andet end de andre. Han forstod derved, at de to Statsmagter havde forskellige Omraader af Statslivet at tage sig af, men ikke for at modarbejde hinanden, for at holde hinanden Stangen som fødte Fjender, men for at arbejde i Fællesskab paa Udviklingen, paa det at sætte Tidens ledende Tanker ud i Livet ved Lov. Det, de andre kaldte Magtfordeling, det var for ham Stilstanden, men den er umulig, et Blændværk, og derfor stempede han hele Tankegangen som »Vrøvl«<sup>3)</sup>, og Tiden har vist, han havde Ret. Ligevægtsteoriens gamle Tilhængere maa nu efter 26 Juni indrømme, at den kommer aldrig til Magten mere i Norges Land. Men hvor dybt den for 20—30 Aar siden sad fast i Sindene, det kan vi forstaa deraf, at selv Mænd som Ueland og Jaabæk holdt paa den.

»Samarbejde mellem Statsmagterne« var den Indskrift, Sverdrup satte paa sit Mærke i Stedet for den gølge Ligevægts-

1) „(Embedsmands)styrets Dage vare talte, — da Folket forstod Fremskridtstanken“ (Sverdups Taler S. 742).

2) „Den hele Tanke var forfejlet“ (Sverdrups Taler S. 23).

3) „Man taler om en Samvirken mellem Statsmagterne, men hvis derved betegnes, at begge skal virke med den samme Selvstændighed, saa siger jeg, at en saadan Samvirken ikke er andet end Vrøvl.“ (Sverdrups Taler, S. 28, fra Aaret 1860). „Efter Grundlovens egen Magtfordeling er den ene Statsmagt overvejende paa det ene Felt, den anden paa det andet; enhver har sit sidste Ord paa sit Omraade. Det er Meningene af hele det berømte Vrølcitat“ (smst. S. 110).



teori. Men Samarbejde mellem Statsmagterne faldt i hans Tanker sammen med Parlamentarismen, og denne igen med gennemgribende Forandringer i vor Grundlov, særlig Statsraadernes Adgang til Stortinget, aarlige Storting og Stemmerettens Udvidelse. Han ser det klart fra første Stund af, han træder ind i det offentlige Liv, kun er han ikke enig med sig selv om, hvor vidt man tør og bør gaa til disse store Forandringer; han staar endnu paa den daværende Bondepolitik's Standpunkt, at Grundloven maa ikke røres ved. Ved Statsraadssagen, mener han i 1851, vil der komme noget helt nyt ind i vor Grundlov, noget, Ejdsvoल्dmændene ikke tænkte at lægge derind, Parlamentarismen nemlig; det var ingenlunde saaledes, som Statsraadssagens Forsvarere paastod, at denne Sag var en Slutsten paa den gamle Bygning, nej, det var et nyt, livskraftigt Element, man førte ind, med meget vidtrækkende Følger, et helt andet Statsliv, der ogsaa vilde medføre flere Forandringer i Grundloven. Det er ikke hans Mening at ville bestride Berettigelsen af, at alt dette kommer i Stand. »Jeg tror, at naar en Nation er politisk myndig, saa er det fuldkommen rigtigt, at man har en parlamentarisk Regering. Men jeg mener, at naar vi fraviger det System, hvormed vi hidtil har befundet os vel, saa maa dette ikke ske ved Flikværk. Man maa ikke binde sig til enkelte Bestemmelser, før man har fundet det endelige hele. Saaledes tror jeg, at denne Bestemmelse maa staa i Forbindelse med gennemgribende Forandringer i vort hele Valg-system og i flere andre af Grundlovens specielle Bestemmelser. Jeg for min Del i alt Fald drister mig ikke til at stemme for en Grundlovsforandring, før end man kan se, hvorhen den vil føre, og jeg tror, at man med et saa godt sammensat Værk som Grundloven skal være forsigtig, før man binder sig ved en Forandring, hvorom man ikke ved, hvorhen den vil føre. Det har forundret mig, at Forsvarerne af dette Forslag er de, som siger, at man skal holde paa det bestaaende i det allerlængste, og jeg paastaar, at de, som stemmer for denne Grundlovsforandring, de aabner en Vej for Forandringer i Grundloven i det almindelige, havde jeg nær sagt, de vil gøre vor Statsforfatning til en ganske anden, end den nu er i sit System«<sup>1)</sup>).

Disse Ord er overordentlig betegnende. Han vil i Grunden gerne have Parlamentarismen, men han bærer tilbage for den

<sup>1)</sup> Sverdrups Taler, S. 15—18.

svære Kamp, det vil føre med sig at slaa ind paa den Bane. Men skal man først ind paa den, da skal man tage Skridtet helt ud og lukke begge sine Øjne op, ikke staa som Embedsmændene, der forsvarer Statsraadsagen ud fra det snævre Syn, at den ikke er mere end en Forbedring i Forretningsførselen, nej forstaa, at med den har vi noget helt nyt, har vi Parlamentarismen<sup>1)</sup>. Det er betegnende for Sverdrups Klarhed, at lige fra Begyndelsen af har han set saaledes paa Statsraadssagen, medens selv Mænd af »Sagførerpartiet« stod paa det gamle Standpunkt, Forretningsforbedringen. Udfældet har vist, hvem der havde Ret, og naar det var Sverdrups Modstandere, som forsvarede denne Sag, der skulde kaste deres eget Regeringssystem over Ende, da er det ikke hans Skyld, at de ikke brød af, før det var for sent; ti da de i 1872 stillede sig imod den Sag, de havde ofret sin Manddoms bedste Kræfter paa at faa igennem, da var det for sent, da var Folket blevet »politisk myndigt«, fordi det »forstod Fremskridtstanken«.

»Det System, hvorunder vi hidtil have befundet os vel.« Det skulde undre mig, om det ikke er her, Hunden ligger begravet. Det var i 1851 første Gang, Sverdrup var paa Stortinget, at han udtalte disse Ord. Han var baaret ind i det offentlige Liv af den mægtige Bevægelse, som 1848 havde skabt, og der havde begyndt at røre sig Kræfter her hjemme, som gav store Forhaabninger for Fremtiden. Under saadanne Forhold kunde nok den nye Tids Forkæmpere se lyst paa Forholdene. Dertil kom endvidere, at som Sverdrup saa' paa Sagen — og hans Syn var vistnok rigtigt — saa var det, der den Gang laa bag Statsraadssagen, alt andet, end hvad han vilde have frem; de, der kæmpede for den, arbejdede ud af en Tankegang, der skrev sig fra en begravet Tid, og sigtede bevidst eller ubevidst hen paa et Maal, der ikke kunde forliges med det, han vilde. Han havde kikket dem i Kortene. »Jeg tror, at dette Forslag ikke oprindeligt er udgaaet fra Regeringen, men fra et yngre konservativt Parti,

<sup>1)</sup> Dog ikke netop Parlamentarismen i specifik engelsk eller specifik fransk Form, nej i norsk Form. Ti ved parlamentarisk Styre forstaa Sverdrup „hverken mere eller mindre end fuld Udøvelse af de Pligter og Rettigheder, Grundloven har givet vort Folk, under muligt nøje institutionel Samvirken med Regeringen, med Kongen i hans Raad“ (Sverdrups Taler, S. 141), altsaa anderledes udtrykt: „Samarbejde mellem Statsmagterne.“

og at det er udsprunget fra en Tid, da man nærrede en stærk Beundring for alt, hvad der kom fra Frankrig; jeg tænker, at det skriver sig fra, at man var forarget over, at Ministerposter betragtedes tit som Avancementsposter, noget, der heller aldrig vilde have sket, hvis vi ikke havde haft et saa daarligt Regeringsmaskineri, som vi havde her i den første Tid, hvor man tog Mænd til at gaa i Spidsen for Nationen, som man ikke kendte uden fra Embedskontorerne<sup>1)</sup>.

Her har han vist truffet Hovedet paa Sømmet. Naar det Stang-Schweigaardske Parti havde kæmpet for Statsraadssagen, da var det visselig, fordi disse Mænd havde forelsket sig i Julikongedømmet. Naar Guizot og Thiers kæmpede sine parlamentariske Kampe, ikke fordi nogen af dem havde et skabende Gran af en Tanke, en Reform, de vilde have ud i Livet, men fordi de begge vilde være Ministre<sup>2)</sup>, og naar disse Tyrefægtninger støttedes og tiljubledes paa begge Sider af Koterier af velhavende, fastboende Folk, de eneste, der havde Stemmeret og Valgbarhed, medens »Proletariatet« fornemt holdtes til Side, da var dette Tilstande, som den yngre konservative Slægt af Embedsmænd, Velhavens-Gruppen fra 30 Aarene, efter fattig Lejlighed gjerne vilde have overført paa Norge. Her var ogsaa Æmner til parlamentariske Fægtninger à la Guizot—Thiers, men skulde der blive noget af det, maatte Ministrene ind i Nationalforsamlingen og Statsraadsposterne ikke længere besættes med gamle Departementsmænd, men med de unge, veltalende Stortingsmænd af Embedsklassen. Og at de delte Julikongedømmets Syn paa Smaafolk, det havde jo Sverdrup Anledning til at erfare straks i 1851, da Forslaget om Stemmerettens Udvidelse forelaa. Ti da sagde Professor Schweigaard, Lederen af det nye Embedsparti, de berømte Ord: »Det er sandt for Dyden bedre at give Husmanden og Arbejderen en Skæppe Poteter end Stemmeret.» Og efter det Ord blev der ogsaa handlet. Kunde saa Sverdrup i 1851 stille sig anderledes overfor Statsraadssagen, end han gjorde? Nej, vilde han være tro mod sine egne Tanker og Formaal, maatte han stille sig, som han gjorde. Overfor den Tilstand, disse Mænd vilde have frem, maatte han, Bøndernes Ven fra Vergelands-Dagene, Arbejdernes

<sup>1)</sup> Sverdrups Taler, S. 29.

<sup>2)</sup> »Skinparlamentarisk Regeringssystem« kalder Sverdrup det. (Taler S. 26).

Ven fra 1848 Aars Gennembrud finde, at vi havde begyndt at udvikle os i det rette Spor og skulde ikke nu slaa ind i en ganske anden Gade, den, der førte bag over til de Tilstande, som 1848 havde styrtet over Ende.

Men saa kom Reaktionsaarene efter 1851, og med dem visselig mange bitre Erfaringer for Sverdrup. Efter som han nøjere kom ind i Forholdene, maatte det gaa op for ham, at det gamle System var lige saa umuligt som det nye, det Stang-Schweigaardske Parti vilde have frem. Hvad han savnede var det, som kraftige Personligheder altid higer efter, den samlende Enhed, det faste, stærke Fællesskab, der lægger Kræfterne sammen og løser Opgaverne i Samarbejde. Og saa var der tillige »i den senere Tid forefalden Begivenheder, som havde gjort stærkt Indtryk paa ham«<sup>1)</sup>. Han havde set Forsøg gjort fra Kongemagtens Side paa at virke ved Underhaandsmidler for sine Formaal, og det lader ikke til, at denne Virken havde været forgæves. Kongemagten begyndte at brede sig paa en truende Maade, og samtidig tabte Stortinget. Der maatte tages et afgørende Skridt; Arbejdet lægges til et bestemt Maal, og Sverdrup var ikke den Mand, der var bange for at sige det: »Staten maa være én, der maa være én Styrelse. Magten er i Virkeligheden aldrig delt; enten er den én, eller den er ikke tilstede; den kan for Øjeblikket være splittet, saa at der indtræder en magtløs Tilstand, men i Tidernes Længde kan der aldrig være Tale om en delt Magt. — Et af to maa ske: enten maa den monarkiske Styrelse underhaanden se til at faa Indflydelse paa Nationalforsamlingerne, — eller ogsaa maa Monarkens ansvarlige Ministre komme i Forsamlingen for der at blive paavirkede af Nationalforsamlingen, det er med andre Ord, Nationalforsamlingen kommer i Virkeligheden til at styre Landet. Landets Styrelse bliver et sandt Udtryk for de Meninger, der komme frem i Nationalforsamlingen«<sup>2)</sup>.

Her har vi Sverdrups politiske Grundtanke, Maalet, han arbejdede til, Maalet, som naaedes den 26de Juni 1884. »Magtfordelingen er Vrøvl«, fra Nationalforsamlingens enige kraftige Flertal skal de Impulser gaa ud, som sætter det offentlige Liv i Bevægelse, her mødes hele Summen af det levedygtige i Folkelivet og indforlives i det bestaaende som en Del af dette: »al Magt skal samles i denne Sal«, eller, om vi hellere vil bruge et

<sup>1)</sup> Sverdrups Taler, S. 29. — <sup>2)</sup> Sammesteds S. 24.

virkeligt Ord af Sverdrup, det, som det kommer an paa, er »Nationens Selvvirksomhed og Selvudvikling.« Saa optraadte han da i 1860 som Statsraadssagens Forsvarer.

Men Sagen faldt; Tiden var endnu ikke kommet for Bønderne til at forstaa og følge Sverdrup, og noget virkeligt liberalt enigt Parti under hans Ledelse var der endnu ikke Tale om Sverdrup forstod, at skulde et saadant Parti skabes, maatte Stortingene blive aarlige. Saa længe man kun traadte sammen hvert tredje Aar, kunde ikke Forfatningens Tyngdepunkt komme til at ligge i Stortinget. Man tænke blot paa de Overskridelser af de bevilgede Midler, som Kongemagten næsten maatte gøre sig skyldig i, naar Budgetterminen var tre Aar, og paa den Mængde provisoriske Anordninger, der maatte udstedes af Regeringen. Men Hovedsagen var, at det blev umuligt at faa den politiske Interesse vakt i Landet, naar det varede saa længe mellem hver Gang Stortinget traadte sammen, umuligt at faa det vaagne Folk med Selvstændighedens Æresfølelse over sig, som stadig stod Sverdrup for Øje. Allerede fra sin første Stortingstid havde han haft sin Opmærksomhed henvendt paa denne Sag, og da han nu i 1860 for anden Gang fremsatte Forslaget, indledede han det med de faa, men betegnende Ord, at »det vil bidrage væsentligt til en kraftig og heldbringende Udvikling af vort konstitutionelle Liv.« Paa denne Sag lagde han da i de følgende ni Aar sit hovedsagelige Arbejde, og det er det pudsige ved aarlige Stortings Historie, at Sverdrup i denne Sag blev understøttet af det Stangske Ministerium, som her ikke fik Øjnene op, før det var for sent. Men fra dem, man nærmest skulde have ventet Hjælp, kom der ingen; Bønderne var for en stor Del bange for Omkostningerne ved det nye, bange for de stakkels 68,000 Kroner, det vilde koste. Længere vare vi ikke komne. Imidlertid fik dog Sagen i 1863 et knapt Flertal af to Stemmer for sig, men saa sagdes der rigtig nok ogsaa om dette Udfald, at det var ikke let at vide, hvem der blev mest overrasket enten Tinget eller de, som stod udenfor.

Da Beslutningen forelagdes Kongen, nægtede han den Sanktion, men det erklæredes udtrykkelig, at Sanktionsnægtelsen kun havde sin Grund i formelle Mangler ved Affattelsen af Forslaget, og Regeringen forelagde derfor Stortinget et bedre redigeret Forslag, der altsaa skulde hvile som kongeligt Grundlovsforslag til næste Stortings Afgørelse.

Det er et Spørgsmaal, om det fuldt ud var med Regeringens gode Vilje, den optraadte saa frisindet. Snarest var det vel Tidsforholdene, der nødte den til det. Det var første Gang, det Stangske Ministerium stod overfor et Storting, og det var, som vi siden skal se, blevet valgt af Kongen paa et Program, der i Sandhed trængte til et regeringsvenligt Storting for at blive sat igennem. Hertil kom vel ogsaa Paavirkningen fra den svenske Regering, som i disse Aar arbejdede paa den store Forfatningsforandring, der gik igennem den 7de December 1865. Hvilken Indflydelse dette øvede paa Regeringspartiet i Norge, kan skønnes deraf, at da aarlige Storting kom for i 1866, erklærede flere Højremænd, fornemmelig Schweigaard, at forrige Gang havde de stemt mod, men nu vilde de, af Hensyn til at Sverige havde faaet aarlige Rigsdage, stemme for Forslaget.

Men naar da Regeringen af disse Grunde gik med paa Sagen, saa forsøgte den ikke paa det bestemteste at fremhæve, at dette skulde ogsaa være den eneste Forandring ved Grundloven, den vilde finde sig i. Men her kom den rigtignok paa Kant med Sverdrup, der saa' for klart paa det hele til ikke at forstaa og hævde, at en saa gennemgribende Forandring som denne kunde blot være Begyndelsen til en Række andre Forbedringer i vor Grundlov. Ejendommeligt er det ellers at lægge Mærke til, at nu, efter at det Stangske Parti var kommet fuldstændig til Magten, vilde det ikke længere have noget med Statsraadssagen at gøre. Partiet trængte den ikke længere. For knapt tre Aar siden havde Stang staaet paa Stortinget og forsvaret den paa det ivrigste, nu erklærer han, at aarlige Storting er den sidste Indrømmelse, Regeringen gør med Hensyn til Grundlovsforandringer. Mon ikke det Stangske Parti allerede føler, at overfor en Mand som Sverdrup og den lille Kreds, der begyndte at slutte sig om ham, gik det ikke an at lege Guizot-Thiers? Derfor kommer nu Magtfordelingstanken »Bismerteorien«, frem i hele sin Skarphed; Regeringen skal danne en Erstatning for det Overhus, vi — des værre — mangler i vor Forfatning, den skal være Ballasten i Statsskuden, Minoritetens Beskyttelse. Aldrig kunde man i disse Aar blive træt af at gentage, at Sverdrup havde sagt, Magtfordelingen var Vrøvl. Der kunde man rigtig se, hvad han var for en Karl.

Da Forslaget om aarlige Storting kom for i 1866 fik det lige saa mange Stemmer for sig som sidst, men havde 3 flere

imod sig, idet der sidste Gang var 3 fraværende. Forslaget var altsaa forkastet; men et Fremskridt var dog gjort, idet flere Bønder end sidst havde stillet sig venlig overfor det. Regeringen fremsatte Forslaget paany, og for sidste Gang kom det saa fore i 1869. Da saa' man et underligt Syn: Regeringen modarbejdede af alle Kræfter sit eget Forslag, dets Organ indeholdt milelange Artikler om al den Fordærvelse, Forslagets Vedtagelse vilde føre til, og intet Middel blev uforsøgt for at knække det; saaledes blev en af dets varmeste Forsvarere, Dr. O. J. Broch, udnævnt til Statsraad fire Dage før det skulde frem, og den Mening var almindelig, at saa var gjort for at berøve Forslaget en af dets dygtigste Forsvarere og lade Dr. Brochs Suppleant, Forslagets afgjorte Modstander, Højesteretsassessor Lambrechts, komme ind i Stedet. Det var da heller ikke længe, Dr. Broch kunde komme overens med det Stangske System.

Grunden til denne Ministeriets Svingning er klar. Forholdene var ikke blevet lidet forandrede siden 1866. Jaabækbevægelsen havde i disse Aar naaet sit Højdepunkt, og den havde med sin Leder i Spidsen gledet ind i den politiske Tankegang, Sverdrup førte Ordet for. Et fast, enigt Venstreparti holdt paa at danne sig, Sverdrup var ikke længere Høvdingen uden Hær.

Listerbonden Søren Pedersen Jaabæk, jævngammel med vor frie Forfatning, er vel en af de mærkeligste Skikkelser, vort Land har fostret i dette Aarhundrede. Hans Modstandere skældte ham ud for en grov Materialist, nu forstaar alle og enhver, at større Idealist skal man have vanskeligt for at træffe paa. Men et Menneskes Idealer bliver naturligvis kun saa store, som han har haft Lejlighed til at møde dem i Livet. Og hvad Jaabæk mødte i Livet, den Gang han 30 Aar gammel kom ind i det offentlige Liv, han siden uden Afbrydelse skulde tage Del i, det var de fortrykte, forpinte økonomiske Vilkaar, vort Landsfolk levede under. Nu, saa tog han fat der og arbejdede med en mageløs Ihærdighed. Rundt omkring over det hele Land rejste der sig Bondevenforeninger, hvori der ivrigt drøftedes, hvorledes man skulde forbedre sine Kaar. I Begyndelsen stillede Embedsmændene sig saare venlig til disse Foreninger og mødte hyppig op der; den økonomiske Sans har altid været vore Embedsmænds stærkeste Side, »en Bonde paa hans Mødding« det skønneste Syn, de kunde have. Men Herligheden varede ikke længe; det begyndte at gaa op for Jaabæk, at en af Hovedgrundene til vore trange økonomiske

Forhold var det raadendé Embedsmandspartis Flothed paa Stortinget, og fremfor alt syntes det ham, at der fandtes en uforholdsmæssig Mængde unødvendige Embeder i Landet, og at Embedslønningerne vare for store. Tanken blev grebet med Begærlighed af Bondevenforeningerne, men saa var det ogsaa forbi med Broderskabet mellem dem og Embedsmændene. Saaledes som da Jaabæk blev udskældt! Men det havde en gavnlig Virkning paa ham, hans Syn udvidedes, han forstod, hvor Fejlen laa, at Bønderne ikke brugte den Magt, Forfatningen gav dem, ikke havde Oplysning og Selvfølelse nok, ikke fulgte med sin Tid. Rastløs gav han sig til at læse og gruble, og saa blev han den Mand, han nu er, i Frisind og vidt Blik jævnsides med de forreste i Tiden. Og lige ihærdig, lige konsekvent arbejdende mod sine nye Maal som før mod sine gamle; Statskirkens Ophævelse, Indførelse af Parlamentarismen, Kvindernes Ligestilling med Manden, Tankens og Aandslivets Frihed har i ham fundet lige saa djærv og uforfærdet en Forsvarer som før en Pensionsnedsættelse fra 1600 til 1400 Kroner.

Det maatte falde af sig selv, at denne nye Jaabæk stillede sig i et helt andet Forhold til Sverdrups Bestræbelser end før, og det tydeligste Vidnesbyrd derom var, at han, som hidtil havde stemt mod aarlige Storting, nu stillede sig paa Reformens Side og arbejdede for den i sit Blad. »Alliancen mellem Sverdrup og Jaabæk«, som Højrebladene nu utrættelig begyndte at male paa, var fuldbyrdet. Og det viste sig straks, at der var kommet en hel anden Kraft og Paagaenhed ind i de liberale Rækker. Marineministeren havde gjort sig skyldig i store Overskridelser af det bevilgede; før vilde man have strøet Sand paa sligt, nu foreslog Sverdrup og vedtog Stortingsflertallet et Mistillidsvotum saa skarpt, at Marineministeren gik af. Og om end knebent nok, gik et Forslag om Stemmerettens Udvidelse igennem; havde ikke Kongen haft sit Veto, kunde »Proletariatet« være sluppet ind. I Sandhed, der var Fare for de gamle Guder, om Hovedstaden nu hvert Aar skulde se dette Storting i sin Midte!

Indførelsen af aarlige Storting kunde uden Vanskelighed have været hindret, dersom vi den Gang havde haft et Højreparti som nu. Men det havde endnu ikke lært at lystre Parolen fra Hovedkvarteret. »Morgenbladet« skrev og græd, og det græd og skrev, men lige lidet nyttede det, Folk forstod ikke, hvad det var for en Fare, der var paa Færde, og ikke et eneste Blad i



hele Landet støttede Morgenbladet. Det var jo heller ikke saa let at forstaa. Her havde Regeringen to Gange fremsat et Forslag, og saa skulde Regeringens egne Tilhængere modarbejde dens Forslag. Det var ogsaa dette Forhold, som tog Brodden fra Modstanderne mod Forslaget og gav dets Forsvarere de bedste Vaaben i Hænderne. Saa gik da Forslaget igennem med 81 mod 30 Stemmer, og Regeringen kunde jo ikke andet end sanktionere sit eget Forslag.

Denne Sag havde bidraget betydelig til at skabe og fæstne et liberalt Fremskridtsparti, og hvor anerkendt Sverdrup var dets Fører, viste sig deraf, at han fra nu af blev valgt til Stortingets Præsident. Hvad der endnu manglede i Fæsthed og Enighed skulde komme, og højres Partiformaal var det; som her skulde hjælpe mere end noget andet. Ti nu kom det Tidspunkt, da højre utilsløret maatte træde frem med sine Planer, og en vældig national Forargelse samlede venstres Rækker. Det var Unionsforslaget, som skulde under Behandling.

Statholderstriden i 1860 var som bekendt Oprindelsen til det. Stortinget havde vedtaget Ophævelsen af en Grundlovsparagraf, der tillod Kongen at indsætte baade svensk og norsk Mand til Statholder i Norge, men da rejste der sig et sandt Raseri i den svenske Rigsdag; man paastod, denne Sag kunde ikke drives igennem uden svensk Samtykke, at Norge var et af Sverrige erobret Land, og at nu maatte der foretages en saadan Revision af Unionsvilkaarene, at det kunde blive klart for alle og enhver, at Norge var en Provins. Den svenske Regering stemte i med, Kongen lod sig skræmme, nægtede Statholdersagen sin Sanktion, skønt han før havde lovet den, og lod sig af det svenske Statsraad diktere de Udtalelser om en Revision, dette ønskede. Stortinget mødte dette Angreb med overlegen Ro og erklærede, at Unionen skulde vedblive at være, hvad den for Tiden var, ingen norsk Mand, der agter sit Fædrelands Rettigheder og sin egen Ære, kunde gaa det mindste Fnug ind paa de svenske Fordringer. Og hvad Stortinget udtalte, det genlød over hele Landet; der var kun én Vilje, én Tanke. I dette Aar var det, at der for første Gang kom ordentlig Liv i Skyttesagen i Norge; men paa den svenske Rigsdag var det jo ogsaa blevet udtalt, at man burde »piske sturskheden« ud af Nordmændene.

Trods det norske Stortings bestemte Udtalelse vedblev imidlertid det svenske Statsraad at drive paa med sine Fordringer

om Revision af Unionsakten paa Grundlag af sammensat svensk-norsk Statsraad, og et Unionsparlament, sammensat efter Folketallet, altsaa i et Forhold som fire til en og en halv, — den fuldstændigste Forhaanelse mod norsk Selvtændighedsfølelse, man vel kunde tænke sig. Det norske Justits-Departement svarede klart og værdigt og fremhævede bl. a. den Kendsgerning, at den svenske Regering tidligere baade offentlig og privat havde erklæret sig enig i, at Statholdersagen var en udelukkende norsk Sag. Da kom der Besked fra den norske Minister i Stokholm, at disse Udfald mod den svenske Regering skulde slettes; det blev nægtet, og Følgen var en Ministerkrise, som endte med, at tre Statsraader gik af, og Stang kom ind i Stedet. Men vel at mærke: først blev Justitsdepartementets Foredrag rettet, paany vedtaget og underskrevet af Regeringen, og saa først blev Stang udnævnt, med andre Ord, han var ikke udnævnt paa det Program, at Revision skulde nægtes, og det vilde her sige det samme, som at han lod sig udnævne paa det Program, at Revisionen skulde fremmes; ti nu var den norske Regering bleven »medgørlig«, og derfor maatte for det første de Medlemmer fjærges, der stod paa det gamle Stade og ingen Revision vilde have, saa længe Svenskerne tænkte, som de gjorde, og for det andet maatte man faa nye Medlemmer, hvis »Medgørlighed« man kunde stole paa.

Saaledes begyndte det Stangske Ministerium, og Begyndelsen varslede ikke godt. I Stortinget var der heller ikke den Enighed og Kraft som før; Stangs Tilhængere prøvede paa at faa frem en Udtalelse, der i Grunden intet sagde; det lykkedes ikke, Stortinget fastholdt sit gamle Standpunkt, men dets Udtalelse var unægtelig ikke saa ren og klar som forrige Gang. Samtidig drejede Morgenbladet mere og mere, indtil det gennem en Række halsbrækkende Manøvrer og Fortolkninger havde faaet det derhen, at Revision burde foretages, og at det i Grunden var Stortingets Mening, at saa burde ske. En Unionskomite blev besluttet nedsat, den norske Regering havde ikke haft det mindste at sige derimod, og det gjaldt nu blot om at finde villige norske Redskaber. Dette var imidlertid ikke saa let. Men saa kom det skæbnesvangre Aar 1864 og dermed Vendingen.

Vi véd alle, hvad 1864 har været for de gamle national-liberale, en Gravlægning af hele deres Ungdom, en Opgivelse af alt, hvad de før havde troet paa. Det, der blev tilbage af hele

den skandinaviske Rus, var netop den daarligste Side ved hele Bevægelsen, Indbildningen om, at hvert af de tre Folk for sig var for svagt til at kunne leve paa egen Haand. Skønt det jo væsentlig var fra Danmark og for Danmarks Skyld, at hele Bevægelsen var opstaaet, saa var der efter 1864 blandt de norske Skandinaver ikke længere Tale om Danmark, det blev med et Par pyntelige Talemaader skubbet til Side, og hele Arbejdet i det skandinaviske Selskab blev lagt paa »Unionens Befæstelse og videre Udvikling.« Jeg skal ikke indlade mig nøjere paa dette, et af de mørkeste Punkter i vor nyeste Historie; kun saa meget, at denne nye Rus greb saa raskt om sig, at det snart ingen Vanskelighed længere var for at finde norske Medlemmer til Unionskomiteen. Og dertil kom saa ogsaa, at man havde faaet gamle Ueland med. Først havde man tænkt paa Sverdrup, og det havde jo været den bedste Fangst; men der kunde det ikke nytte at komme. Saa lagde man sig om Ueland; han vægrede sig længe, men saa forstod man klogt at benytte sig af den gamle Mands svage Sider, hans personlige Forfængelighed og hans gammeldags Ærbødighed for Kongedømmet. Heldigvis skulde han ikke komme til at opleve den Dag, da Forslaget kom for; da dette skete, var Sverdrup, ikke længere Ueland, Bondepartiets Fører.

Det var paa langt nær ikke hele Højrepartiet, som sluttede sig om Unionsforslaget; tvært imod, det var kun en liden Klik — paa Stortinget i 1871 kun 17 — men denne Klik var det saa, der siden blev den dominerende, og som lidt efter lidt drog hele den øvrige Del af Partiet med sig. Sine Ønsker om en Forandring af Unionen maatte Partiet snart opgive, dertil var Unionsforslagets Nederlag for afgjort, men desto ivrigere holdt de fast ved selve den Grundtankegang, hvorfra Forslaget udgik, og den er Tvivlen om, at det kan blive noget ud af vort lille Land og Folk, naar det staar paa egne Ben. Det eneste taalelige Vilkaar maa da være det, at »den højere Dannelses«, »de besindiges«, faar Lov til at styre i Fred, ti Demokratiet, det er Raaheden, Tøjlesløsheden, Anarkiet. I 1864 og 1871 mistede disse Mennesker alle sine Idealer, al sin Tro paa at Fremtiden havde noget godt at bringe; Aristokrater havde de altid været, hvad i Verden kunde saa blive Resultatet af dette uden det, som det blev, en Række fortvivlede Forsøg paa at klamre sig fast til en Magt, der ikke længere havde den eneste Autoritet, som duer noget, Folkets

Tilslutning. Det er næppe muligt at finde et konservativt Parti med saa trangt Syn og saa uigennemtrængelige Rækker, som det norske; ti der er ikke en af dem, som kan sige, hvad de dog egentlig vil i Verden, hvorfor de staar, som de staar. En Gang troede de dog, de var Intelligensen i Landet; nu véd de saa godt som nogen af os andre, at de i den Sag langt og for længst ere overfløjede af venstre.

Ejendommeligt er ogsaa det Forhold, hvori dette Parti staar til Kongemagten; ogsaa dette er en Arv fra den gamle skandinaviske Bevægelse. Dennes Maal var det jo Meningen at gennemføre ved Hjælp af Kongen; de tre Rigers Krone paa et Hoved, det var Maalet. Om det store, almindelige Folk var med eller ikke, det kom ikke Sagen ved, blot de havde Kongemagten til sin Raadighed, kunde benytte den til Gennemførelse af sine Planer. Dette er det, som ogsaa følger dem over i Forfatningsstriden, de slaar en Ring om Kongen, lader ikke et Ord, ikke en Oplysning fra andre Kanter end deres egne komme indenfor Ringen, og naar saa Folkemagten bliver altfor ubehagelig nærgaaende, saa skyder de ansvarlige Ministre den uansvarlige Konge frem foran sig, og saadan Overtro har de selv levet sig ind i overfor Kongemagten, at de ikke kan tænke andet, end at det maa imponere andre lige saa meget, som det imponerer dem selv. Allerede i 1869 forsøgte det Stangske Ministerium at gaa denne Vej. Da Stortinget, som før nævnt, i dette Aar tvang Marineministeren til at gaa af, kom der et kongeligt Protokol-diktamen, som protesterede mod saadan Adfærd fra Stortingets Side. Det skulde ikke blive sidste Gang, Kongen saaledes personlig blandedes op i Striden, tvært imod, [den skulde snart faa Udseende af en Strid mellem Kongen og Folket. Men man leger ikke ustraffet med Ilden.

Der var ved Kampen for aarlige Storting og for Bevarelsen af vor selvstændige Stilling overfor Sverige kommet Kraft og Enighed i Venstre. Det var til Dels ogsaa nye Mænd, som mødte paa det første aarlige Storting i 1871. Gamle Ueland var gaaet bort, og den Skare var ikke stor blandt hans Partifæller fra gamle Dage, der nu havde samme Standpunkt, som han i 1869, da han sagde, at aarlige Storting var den sidste Forandring, som maatte foretages i Grundloven. Tvært imod, Sverdrups politiske Program blev nu saa godt forstaaet, at Statsraadssagen fik et stort Flertal for sig, og da den saa nægtedes Sanktion, brød For-

bitrelsen løs mod Regeringen, som ogsaa ellers havde tirret Stortinget i høj Grad ved at ville nægte det at sidde sammen til det var blevet færdigt. Saaledes fremkom Mistillidsvotumet mod det Stangske Ministerium, et naturligt Udtryk for Stemningen den Gang, men ellers hørende til den Slags Politik, som i Længden mere end noget andet skader et Flertal, Ord uden Handling. Heldigvis blev det da første og eneste Gang, Venstre fulgte den Politik. Udfaldet blev, som man kunde vente, Ministrene skød sig ind under Kongen, og fra denne kom der en Udtalelse, hvis Mening omtrent var denne, at han var fornøjet med sine Ministre, og saa kom den Sag ikke nogen anden ved. Man knurrede hist og her, Venstrebladene havde nogle dundrende Artikler, men derved blev det ogsaa, ti saa kom Reaktionen, den sidste korte Eftersommer af det gamle konservative Partis Gyldenaar.

Det var de saakaldte gode Tider, som førte den med sig, Guldstrømmen fra de franske Milliarder, og med den Spekulationsraseriet og Jærnbanefeberen. Det ligger nær at tro, at denne blev fremhjulpet med Flid af Regeringen, for at Folks Tanker skulde vende sig bort fra det politiske, og tænkte den noget saadant, saa lykkedes det godt. Der blev bevilget, og der blev bygget Jærnbaner, indtil vi havde paadraget os en Statsgæld, som Højre og Venstre siden kunde kævles om, hvem af dem der havde mest Skyld i, uden at det var godt at faa afgjort dette Skyldigheds-spørgsmaal. I disse Aar førtes den politiske Kamp mat, og det var tydeligt, at fornemmelig Østlandets Storbønder paa Tinget begyndte at hælde stærkt over til Højre. Angreb paa Sverdrup som hemmelig Republikaner med skjulte, underfundige Planer hørtes fra mange Sider, man mindst skulde have ventet saadant fra, og Morgenbladet, der nogle Aar i Forvejen havde trøstet sit Publikum med, at de politiske Bølger havde gaaet lige saa højt i tidligere Dage, men dog atter lagt sig, kunde nu slaa sig tiltaals; det saa ud til politisk Magsvejr. Statsraadssagen gik imidlertid igennem for anden Gang — eller da Formen for Forslaget var en noget anden, for saa vidt for første Gang — men med knappere Stemmetail end sidst. Naturligvis blev den nægtet Sanktion.

Men saa kom Pengekrisen, og med den vaagnede Folk til Alvor igen, og nu var det, som om man rigtig til Gavns vilde gøre godt igen, hvad man forrige Gang havde forsømt.

Da Sverdrup under Behandlingen af Mistillidsadressen i 1872 skildrede den Slaphed og den Mangel paa Initiativ, som

var betegnende for det Stangske Ministerium, nævnte han som en af de Sager, Stortinget (i 1869) havde vist, det ønskede fremmet, men som Regeringen bare havde stillet sig imod, Stemmerettens Udvidelse. Men bag efter kom saa en af hans Medrepræsentanter fra Akershus Amt, en Bonde, og erklærede, at ganske vist vilde han stemme for Mistillidsadressen, men ingeniunde paa Sverdrups Præmisser om Stemmeretssagen; der var han fuldstændig uenig. Denne Udtalelse er betegnende, ti Frygten for Stemmeretssagen var det mere end noget andet, der gav Reaktionstiden fra 1873 —77 sit Præg. Da Sagen første Gang kom for i 1873, fik den ikke mere end 57 Stemmer for sig, og det var fornemmelig de store Bønders Skyld. Da saa Reaktionspustet lagde sig igen, maatte naturlig denne Sag træde noget nær forrest frem. Det forstaar sig, Statsraadssagen var jo egentlig Programssagen, men den var man nu bleven saa nogenlunde tryk paa. Det gjaldt blot at vente nogle Aar, mente man; naar Stortinget tre Gange havde vedtaget den uforandret, saa var den jo Lov — det absolute Veto var ikke kendt den Gang endnu. Men med Stemmeretssagen var det noget andet, mente man, der maatte Folket selv gribe ind, for Udvidelsen havde jo ikke endnu det grundlovsbestemte  $\frac{2}{3}$  Flertal paa langt nær for sig i Tinget. Og saa gav man sig til ved Valgene i 1877 og 1880 at rydde grundig op blandt de gamle Bonderepræsentanter og sætte nye ind i Stedet. Noget sligt havde de gamle Herrer ikke anet en Gang, og deres Forbitrelse var umaadelig. Men lige meget hjalp det, i Amt efter Amt ryddedes Bænken. Da gik de kastede i Flok og Følge over til Højre og dannede den saakaldte Novemberforening med det ædle Formaal at bevare Forfatningen og Kristendommen »i Grundlovens Aand.« Det gamle Højreparti af Embedsmænd og Grosserere vidste først ikke rigtig, hvad de skulde tænke om denne nye Fremtoning; der var jo en hel Del af »Novembermændene«, som de for meget faa Aar siden havde været alt andet end høflige imod, kaldt baade raabarkede og radikale, og Novembermændene havde ikke været for høflige mod dem heller. Men snart forstod man, at det var virkeligt Alvor med Tilbudet om Alliance, og Supplikanterne blev som forlorne Sønner modtagne med aabne Arme og fremstilledes fra nu af som de egentlige, selvstændige Bønder i Modsætning til de opagiterede, forvildede. Særlig blev de brugt til med eller uden Nationaldragt at modtage Kongen paa Jærnbanestationerne og holde Tale til ham.

Dannelsen af Novemberforeningen og hvad dermed hang sammen, var det heldigste, som kunde hænde Venstre. Ganske vist fik det paa den Maade mange flere Modstandere at bekæmpe, Modstandere af Storbønder med mange afhængige Folk i sin Lomme, men saa blev til Gengæld Stillingen klar og Venstre selv stærkt og fast. Med alle de senere Novemberbønder i sin Midte havde aldrig Venstre kunnet enes den 9de Juni 1880. Dertil kom, at ved denne Adskillelse fik Venstre en anden stor Fordel: det mistede det sidste Skin af Standspolitik, af at være et udelukkende Bondeparti med dettes Standsinteresser. Det skyldes ikke mindst denne Ting, at saadan en Mængde Mennesker af alle mulige Samfundsklasser har kunnet slutte sig til dette oprindelig saa godt som udelukkende Bondeparti. Venstre kunde have gennemført Statsraadssagen, som det havde gennemført aarlige Storting, men havde det ikke ved sin Kamp for Stemmerettens Udvidelse aabnet sine Rækker for høje og lave udenfor Bøndernes Kreds, saa havde ganske vist ikke Kampen mod det blevet saa haard, men saa havde det maaske allerede nu med Sejren i Hænde staaet der som det nye konservative Regeringsparti, for hvem det gjaldt at holde alle andre ude, paa samme Maade som det gamle konservative Parti før det stod. Og saa havde Historiens Nemesis rammet det paa samme Maade. Som det nu er, er det blevet til det store Fremskridtsparti med vidtrækkende Reformers paa sit Program.

Paa den anden Side maatte Novemberforeningen gaa videre og videre. Dens Ledere havde før paa Stortinget kæmpet for, at Tyngdepunktet i vort offentlige Liv skulde ligge i Nationalforsamlingen, men hvorledes kunde de nu gøre det længere, naar det gjaldt at hindre Stemmeretssagens Fremme? Derfor kom ogsaa Paastandene om det absolute Veto dem rigtig til Pas. Kunde Vetoet hævdes, saa var de sikre for Stemmerettens Udvidelse; men Vetoet var jo oprindelig rettet mod Statsraadssagen, og saa var der ikke Bøn for, Novemberbønderne maatte stille sig mod Statsraadssagen, den, de saa mange Gange havde talt og kæmpet for, aldeles paa samme Maade som det Stangske Parti før dem havde maattet gøre. I Sandhed, ogsaa Politikere habent sua fata.

(Sluttes).

V. ULLMANN.

## Efteraarsblæst.

---

Blæsten har travlt, det er Rengøringstid,  
der skal fejes og luftes og skylles,  
hvad Sommeren bød, har vi tæret forlængst,  
de slikkede. Krybber maa fyldes!  
i dvaskende Solskin og sødladen Duft  
har vi længe til Overmaal fraadset  
og dovnet og drømt, — nu er Duften forbi,  
og for Drømmenes Gøgl er der laaset.

Solen er borte; en piskende Regn  
slaar sin rappe Appel imod Ruden  
og skræmmer hver sommersløv Trællekrop, der  
sin Moppesøvn snorker paa Pudens;  
en rygende Efteraarsblæst trækker op  
og hviner sit vilde: til Vaaben!  
af Vejen med Sommerens falmede Løv,  
nu holdes det ny over Daaben!

Det buldrer mod Skodden, det kalder til Hjælp,  
det er sejlivet alt dette gamle,  
Storm maa der til, en forrygende Storm,  
før ret det begynder at ramle!  
hver Bladstump maa ned, der maa Plads for det ny,  
Plads for alt det, der gærer og bryder,  
en Plads for de Kræfter, der skriger paa Luft  
og skuldertæt Kæmpevækst skyder!



Og Skykaaben hænger saa graasort og klam  
 og knuger og tynger og trykker, —  
 du Efteraarsblæst, tag et hvinende Tag  
 og flæng den i flagrende Stykker!  
 en luvslidt og overgemt Sommer har sat  
 paa alt sit forkludrende Stempel,  
 det Stempel maa bort, og hvis ikke det vil,  
 saa følger vi Blæstens Eksempel!

Det er Efteraar nu, det er Rengøringstid,  
 der maa ryddes paa tusende Steder,  
 hvad nytter det os, vi er Folk fra i Dag,  
 naar vi gaar i vor Oldefa'ers Klæder?  
 skal falmede Drømme og slukkede Smil  
 da gøre én gammel og skaldet? —  
 Rap dig, du Blæst! vi er Fostbrødre til  
 den sidste Stump Bladstilk er faldet!

---

## Skattegraveren.

**J**eg stod der ved Dag, og jeg stod der ved Nat,  
 jeg krøb ej for Vejret i Skjul,  
 man havde fortalt mig et Sagn om en Skat,  
 jeg gravede Guld.

Jeg graved og graved, jeg blev ikke træt,  
 guldblance Metaller jeg fandt,  
 men hver Gang jeg nærmed min Prøvestik let,  
 det blanke forsvandt.

I Aar har jeg gravet og graver endnu,  
 i Sneslud og Storm har jeg slidt,  
 jeg graver til Spaden en Dag gaar itu,  
 jeg finder vel lidt.

---

### H ø s t s t e m n i n g .

---

**H**avens Blomster har pyntet sig ud  
 med Dug paa de knopløse Stilke,  
 sølvblankt flimrer den kølige Rim  
 i Spindelvævenes Silke.

Perler sidde i pynteligt Sæt  
 om Trærnes gulnede Blade,  
 funkle — og svinde med spurløst Fald  
 for Solens Straalekaskade.

Vinden kommer og aander saa koldt  
 paa det sidste tøvende grønne, —  
 der falder en Dugdraabe tungt paa min Haand, — —  
 Græder du, falmede Skønne?

VIGGO STUCKENBERG.

---

## Prinsesse Charlotte af Wales.

(Fortsat).

---

Samtidig med Ansættelsen af de nye Guvernanter blev der anvist Charlotte Bolig i Warwick-House i London, en gammel, forfalden Bygning, der laa tæt op til hendes Faders Slot. Her skulde hun opholde sig hver anden Uge, hver anden i Windsor. Foruden den unge Prinsesse og Miss Knight var det nødvendige Tyende de eneste Beboere af denne Bygning, som med sit skumle Ydre, sine Gitterporte og Skildvagter, der bevogtede Indgangen, har mindet om det fortryllede Æventyrslet, i hvilket Kongedatteren holdtes indespærret. Hvor trist dette Opholdssted end var, foretrak Charlotte det dog langt for Windsor, da hun her følte sig mere som sin egen Herre. Miss Knight var besjælet af de bedste Hensigter og havde paataget sig den vanskelige Post i Haab om at kunne gavne den unge Pige, hvis forladte Stilling og den ukærlige Behandling, hun var Genstand for, havde vakt hendes Deltagelse. Men hun indsaa' snart, hvor vanskeligt det var at hjælpe her, og med et ikke stærkt Helbred og en vis tung Maade at tage Verden paa kom hun kun til ogsaa selv at lide under de Storme, der snart brød løs mellem Fader og Datter, og som hun var ude af Stand til at besværges. — I sine efterladte Erindringer har hun beskrevet det ensformige Liv, hun og Charlotte førte, »ganske som en Bonne og et Barn«. Kl. 11 om Formiddagen kom en engelsk Gejstlig, Dr. Short, der underviste Prinsessen i hendes Modersmaal. Efter ham indfandt sig en schweizisk Præst, der læste Fransk med hende. Begge faa et tarveligt Skudsmaal af Miss Knight. Den første betegnes som en skikkelig Mand med nogen klassisk Dannelse, men meget ringe Smag, overdreven forsigtig og bange for at støde an. Schweizeren, Mr.

Sterkey, var en fuldendt Hofmand, bøjelig, smidig og rede til at gøre alt, »hvad der ikke var ligefrem slet«. Hvad hendes tyske Lærer, en Mr. Kyper, angaar, saa nægtede Charlotte ligefrem at fortsætte sine Timer med ham, da hun ansaa ham for en Spion. Miss Knight mener, at denne Mistanke ikke var uden Grund, men beklager, at Charlotte ikke vilde drage Fordel af hans Lærdom, der var betydelig. Tre til fire Gange om Ugen kom Biskoppen af Salisbury for at udføre sit vigtige Hverv som Charlottes officielle Lærer og Opdrager. Han ansaa det for sin Hovedopgave at væbne hende mod Papismens og mod Whiggernes Grundsætninger, to Onder, han lod til at finde lige store. Hans bedste Egenskab var hans Kunstsans, og han var aldrig lykkeligere, end naar han fik Lov til at ledsage sin kongelige Elev paa en eller anden Udstilling. Charlotte kunde ikke lide ham, men fandt sig godmodigt i at trække om med ham som Cicerone. Det var Georg den tredje, der havde udnævnt ham til at lede hendes Opdragelse, meget mod Prinsens Vilje, som paa den Tid holdt sig til Whigjerne. Men havde Kongen været uheldig i Valget af Lærere, saa maa man sige, at hans Plan for Undervisningen havde været forstandig, idet han havde udtalt, at Charlotte trængte mere til de Kundskaber, der fordres af en Mand end af en Kvinde, og at med dette Maal for Øje skulde der arbejdes. Idet Prinsen gik ind herpaa, havde han af egen Drift bestemt, at hans Datter skulde lære Politik efter Fox's Grundsætninger, samt modtage Undervisning i de engelske Love, af hvilke hun skulde gøre et Udtog. Men da Prinsen skiftede Parti, ophørte disse Timer, netop da Charlotte var bleven gammel nok til at drive de nævnte Studier med Forstand og Udbytte.

Hendes nye Bolig laa i Nærheden af Carlton-House, og hun spiste jævnlig til Middag hos Prins-Regenten, ligesom det blev hende tilladt nu og da at deltage i et Bal eller en Fest, som af ham blev givet. Charlotte var nu sytten Aar gammel og af Ydre en fuldstændig voksen og udviklet Kvinde. Hun var noget over Middelhøjde, havde en smuk Hals og Skuldre, men Tilbøjelighed til Fedme som begge hendes Forældre. Hoved, Hænder og Fødder vare fint formede, og Ansigtstrækkene, der bare stor Lighed med Faderens, vare smukke og regelmæssige. Hvad der manglede var Farve og Skygger. Bryn og Øjenhaar vare hvide, Huden ligeledes, og det svære, yppige Haar var hør-gult. Men dette farveløse Ansigt var bevægeligt og udtryksfuldt i

en sjælden Grad, og alle Mangler forsvandt i det blændende Solskinssmil, der lige hastig kom og gik, uden nogensinde at forstyrre det Udtryk af Aabenhed og Renhed, der var ejendommeligt for Charlotte. Ung, livlig og straalende, som hun saa' ud ved festlige Lejligheder, var der kun faa, som tænkte paa, hvor meget der nagede hende, og hvor mange Bekymringer og pinlige Angster hun havde at gennemgaa. En haard Prøvelse ramte hende kort efter at Miss Knight var bleven ansat hos hende: Prinsessen af Wales lod nemlig paa den Tid i »Morning Chronicle«, et Brev offentliggøre som var forfattet af Brougham, men stilet fra Prinsessen til hendes Ægtefælle. Det var blevet tilstillet Prins-Regenten, der havde sendt det uaabnet tilbage. Brevet indeholdt Klager over det afsondrede Liv, Prinsesse Charlotte førte, det ringe Samkvem, man tillod hende at have med sin Moder, og endelig den paafaldende Kendsgerning, at hendes Konfirmation bestandig blev udsat. Den første Følge af dette Skridt var, at det blev befalet Miss Knight at underrette Prinsessen om, at hendes Datter ikke vilde kunne aflægge hende det sædvanlige Besøg, der ellers fandt Sted hver fjortende Dag. Men Prinsen udfandt værre Midler til at hævne sig. Herom fortæller Miss Knight følgende: En Morgen, kort efter at den omtalte Offentliggørelse havde fundet Sted, indfandt Prins-Regenten, ledsaget af Førsteministeren, Lord Liverpool, sig hos sin Datter. Han bad Miss Knight gaa ned til Ministeren, der opholdt sig i Stueetagen, medens han talte med Prinsesse Charlotte. Ikke længe efter kom en Page ned og mældte, at Prins-Regenten ønskede begges Nærværelse. Da de traadte ind i Værelset, stod Fader og Datter henne ved Kaminen. Charlotte saa' i høj Grad ulykkelig ud. Prinsen sagde, at han ønskede, at Lord Liverpool som hans betroede Tjæner og Miss Knight som hans Datters Veninde skulde høre ham gentage, hvad han nylig havde sagt til hende selv, nemlig at en Undersøgelse vilde blive foretaget angaaende hendes Moders Opførsel, af hvis Udfald det vilde afhænge, hvor vidt hun nogensinde mere fik Lov til at have Samkvem med hende, og at i Mellemtiden maatte de sædvanlige Besøg ophøre. Han tilføjede, at det var en meget alvorlig Undersøgelse, der muligvis vilde ende paa en meget pinlig Maade, men hvordan den end endte, vilde hans Behandling af Chartotte vedblive at være lige venlig og hensynsfuld, da han ikke vilde betragte hende som ansvarlig for sin Moders Fejl! — Charlotte var forfærdelig be-

tagen, medens hendes Fader paa denne Maade henvendte sig til Lord Liverpool og Miss Knight og viste tydelig, hvor skamfuld hun følte sig ved, at Familieanliggender af en saadan Beskaffenhed blev drøftet over for uvedkommende. Da Ministeren kort efter gik, saa' Miss Knight, hvorledes Charlotte var nær ved at synke sammen, hvorfor hun bad Prins-Regenten tillade, at hans Datter lagde sig ned. Øjeblikkelig betvang Charlotte sin Svaghed og erklærede, at hun intet fejlede. Kort efter tog hendes Fader Afsked, men bad Miss Knight følge sig. Da de vare alene, udtalte Prinsen sin Forbavselse over Datterens Opførsel, idet han forsikrede, at hun i det første Øjeblik havde taget det hele ganske roligt. Miss Knight forsøgte nu at gøre denne Gentleman klog paa Forskellen imellem at høre sligt i Enrum med sin Fader og at faa det draget frem for uvedkommende og undergivne. Prinsen forsikrede, at han havde ondt af sin Datter, men det var bedre ikke at bedrage hende. Han tilføjede, at han havde lovet Charlotte, at hun skulde faa Udfaldet af Undersøgelsen at vide, og idet han gik, meddelte han Miss Knight, at han vilde komme igen den følgende eller næstfølgende Dag.

Der gik mange Dage, men Prins-Regenten lod sig ikke sé. Han sendte et Par Gange Bud for at undskyldte sig, og samtidig erfarede Warwich-House's ensomme Beboere, at Alverden talte om, hvad der var i Gære. Tilsidst kunde den ulykkelige Charlotte ikke udholde denne Uvished længere, men skrev et kærligt Brev til sin Fader, i hvilket hun bønfaaldt ham om at komme. Han svarede i meget venlige Udtryk, at det var bedre, de ikke for Øjeblikket saa's, naar alt var ordnet, kunde de saa i Fremtiden mødes med bestandig Tilfredshed. Der gik endnu mange Dage, og Charlotte forlod under alt dette ikke sine Værelser. Dette vakte Uro i Carlton-House og Windsor. Blandt andre indfandt Lady Liverpool sig og talte ivrigt om, at Prinsesse Charlotte burde adspredes, deltage i selskabelige Sammenkomster hos Prins-Regenten eller gaa i Teatret. Charlotte svarede bestandig, at det vilde passe sig daarligt for hende at vise sig offentlig, medens hendes Moder levede under saa truende Forhold som for Tiden. Forgæves gjorde Sir Henry Halford, Regentens Livlæge, gældende, at det var en Nødvendighed, at Prinsessen trak frisk Luft, da hendes Helbred ellers vilde lide. Ogsaa han blev afvist. Nu vare gode Raad dyre, ti ud skulde hun, før Folket fik Øjnene op for, hvor afgjort hun havde taget Parti for sin Moder. Man

fundt da paa et Middel, der er betegnende for den Moral, efter hvilken man levede ved Prins-Regentens Hof. Et Par unge Damer besøgte en Morgen Prinsessen, og idet de vistnok handlede i god Tro, sagde de til hende, at hvis hun ikke viste sig offentlig, vilde hendes Rygte være ødelagt, da de mest ærerørige Historier vare i Omløb om hende og hendes Fætter Kapitain Fitzclarence, en af Hertugen af Clarence's uægte Sønner. Det hjalp; fra nu af kørte Charlotte daglig en Tur i Parken. Endelig en Dag, da hun og Miss Knight vendte hjem fra en af disse Køreture, fik de at vide, at Hertuginde af Leeds var bleven afhentet til Carlton-House. Da hun kom tilbage, sagde hun til Miss Knight, at Prinsessen af Wales' Sag var endt skrækkelig, og at om Aftenen Kl. 8 vilde Beretningen herom blive dem tilstillet, for at den kunde blive oplæst for Prinsesse Charlotte.

Denne udtalte derpaa det Ønske, at hun og de to Damer paa den nævnte Tid maatte være ene og anmodede Hertuginde, der ikke boede i Warwick-House, om at være tilstede Kl. 8, idet hun erklærede, at hvis Lord Liverpool eller Kansleren kom for at læse Papiret højt, vilde hun ikke høre derpaa, fordi i hendes Øjne maatte hendes Moder være uskyldig. Kl. 8 kom Skrivelsen forsegleet og stilet til Hertuginde af Leeds. Denne lagde den uaabnet i Charlottes Hænder, en Finhed, som sidtnevnte aldrig glemte hende. Charlotte gennemløb Papiret og sagde derpaa, at hun intet havde imod at andre hørte, hvad der stod. Derpaa oplæste hun Skrivelsen, der kun indeholdt en Gengivelse af Udfaldet af den tidligere Undersøgelse i 1806 og en Gjentagelse af det Raad, Lorderne den Gang havde tilladt sig at give, og som gik ud paa, at Prinsesse Charlotte kun med visse Indskrænkninger burde have Lov til at besøge sin Moder. Denne tamme Slutning efter alt, hvad der var blevet truet med, var højst besynderlig, men lettede en Sten fra Charlottes Hjærte. Den sandsynlige Forklaring er den, at Prins-Regenten har begyndt en Undersøgelse i Haab om at kunne bringe nye Beviser til Veje mod sin Hustru; dette er glippet, og han har da været nødt til at fremdrage det gamle Aktstykke. Det hele faldt ved denne Lejlighed uheldigt ud for ham, ti der strømmede Adresser ind til Prinsessen af Wales. Mr. Whitbread, en af de mest fremragende Whigger, talte hendes Sag i Underhuset, og hun blev i høj Grad populær. Miss Knight siger, at denne Historie forøgede ikke Charlottes Kærlighed til hendes Fader. Hun, der var nervøs, og

hvis Helbred aldrig havde været stærkt, led meget under disse idelige Sindsbevægelser, som end mere forøgedes ved hendes usikre Følelse overfor Moderen, om hvis Skyld eller Uskyld hun ikke har været i Stand til at danne sig nogen Mening. Hvor megen Tvivl taler ikke ud af den Ytring, vi ovenfor anførte: »I mine Øjne maa min Moder være uskyldig.« Naar man dertil føjer, at hun næppe har været uvidende om, at saafremt hendes Moder blev overbevist om ægteskabelig Utroskab, da vilde hendes Dom komme til at lyde paa Henrettelse, en Dom, der rigtignok aldrig vilde være bleven udført, saa er det ikke til at undres over, at hun trods sin Ungdom og stærke Livslyst tit hang med Vingerne og talte om Livet, som ellers kun den ældre og prøvede plejer at gøre. I et Brev fra hin Tid til en fordums Legesøster, der stod i Begreb med paa ubestemt Tid at forlade England, forekommer følgende sørgmodige Ytring: »Jeg føler megen Bedrøvelse ved at Du forlader Landet, da jeg ikke kan andet end tænke over alle Tings Ubestandighed og hvad min Skæbne muligvis er bleven, før vi atter mødes.« — Og hun ender saaledes: »Beder jeg om alt for meget, naar jeg gentager Ønsket om ofte at høre fra Dig?« I Sandhed et beskedent og ydmygt fremsat Ønske, naar man betænker, at det var Arvingen til Storbritannien, der udtalte det. Ganske vist var hun heller aldrig bleven forvænt med at faa sine Ønsker opfyldt. Alle andre Hensyn gik foran det Hensyn at glæde hende. Saaledes ogsaa nu, da Charlotte for at kunne tage Afsked med sin bortrejsende Veninde bad Dronningen om Lov til at følge med hende fra Windsor, hvor hun den Gang opholdt sig, til London. Hendes Bedstemoder svarede, at »det stred mod fyrstelig Værdighed at opsøge nogen«; men hun vilde beære den unge Dame med en Indbydelse til Windsor. Dette var ikke, hvad den stakkels Charlotte havde ment. Hvad Glæde var der ved at være sammen paa det forhadte Sted, hvor Stivhed og Etikette herskede, og hvor Luften ligesom snørede ens Strube sammen, saa at det Ord, der ethvert andet Sted vilde have flydt frit og let, ligesom døde paa ens Læber. Besøget kom imidlertid i Stand, men blev til ringe Glæde. Det var en uhyggelig Aften, den unge Pige tilbragte sammen med Charlotte og hendes Bedstemoder. Førstnævnte trak sin Veninde til Side og begyndte en hviskende Samtale med hende, gjorde Nar af Dronningen og fik med ét Ord Uretten paa sin Side.



Paa denne Tid døde Prinsessen af Wales' Moder, den gamle Hertuginde af Brunsvig, og faa Dage efter denne Begivenhed indfandt Prins-Regenten sig og foreslog Charlotte at besøge sin Moder, hvad hun naturligvis øjeblikkelig gjorde. Der plejede gjerne at stikke noget under, naar hendes Fader var venlig, saaledes ogsaa denne Gang. Kort efter kom nemlig Miss Mercer Elphinstone til Byen. Hun var en halv Snes Aar ældre end Charlotte, havde altid været en af hendes meget gode Venner, ejede hendes Fortrolighed og øvede en ikke ringe Indflydelse paa hende. Miss Mercer fik straks Adgang til Warwich-House, og Miss Knight saa' snart, hvorledes hendes Ankomst hang sammen med Prins-Regentens pludselige Venlighed, der havde til Hensigt at stemme Charlotte blidere og derved gøre hende mere tilbøjelig til at høre paa, hvad Miss Mercer havde at forebringe. Denne var nemlig bleven anmodet om at aabne Charlottes Øjne for alt det meget, der var at udsætte paa hendes Moders Opførsel og derved søge at forhindre den store Fortrolighed, der herskede imellem dem. Der har været Tider, hvor Charlotte daglig skrev til sin Moder, og hun var paa en Maade meddelagtig i flere af de Skridt, Prinsessen tog over for Prins-Regenten, idet Moderen gjerne forinden møddelte hende, hvad hun havde i Sinde, og af Broughams efterladte Breve fra hin Tid, ses det, at han undertiden har haft ondt nok ved at styre de to Prinsesser, der tit vare lige iltre, naar det gjaldt at ramme deres fælles Tyran. Miss Mercer udførte sit Hverv, og Charlotte maa have følt sig slaaet af et eller andet, hun har sagt, ti hun blev, i det mindste for en Tid, køligere overfor sin Moder, hvad denne med Bedrøvelse lagde Mærke til. Prins-Regenten synes virkelig et Øjeblik at have lagt an paa at vinde sin Datter. Saaledes omtaler Miss Knight en Dag, de spiste til Middag hos ham i Carlton-House. Han var i det bedste Lune og forærede Charlotte en Safir, der havde siddet i Karl den førstes Krone, og som han sammen med de nu uddøde Stuarters Papirer havde modtaget fra Rom. Det var kort efter at man havde opdaget den henrettede Konges Begravelse i det underjordiske Kapel i Windsor. Prins-Regenten havde været tilstede ved Kistens Aabning, ved hvilken Lejlighed det afhuggede Hoved var bleven taget op og undersøgt. Heraf tog han Anledning til paa Miss Knights Hals at vise, hvorledes en saadan Henrettelse foregaar. Hans Besøg ved Kongegravene i Windsor er blevet mærkeligt derved, at Byron, der

som en Hævnens Aand har forfulgt denne usalige Fyrste, blev inspireret, da han erfarede, at Prins-Regenten havde staaet mellem Karl den førstes og Henrik den ottendes Kister og skrev følgende Linjer:

Famed for contemptuous breach of sacred ties,  
By headless Charles see heartless Henry lies;  
Between them stands another sceptred thing —  
It moves, it reigns — in all but name a king.

Charles to his people, Henry to his wife,  
— In him the double tyrant starts to life:  
Justice and death have mix'd their dust in vain,  
Each royal vampire wakes to life again.  
Ah, what can tombs avail! — since these disgorge  
The blood and dust of both — to mould a George.

(Berygtet ved foragtelige Brud paa hellige Baand, ligger den hjærteløse Henrik nær ved den hovedløse Karl; imellem begge staar et andet scepterbærende Væsen — han bevæger sig, han hersker — han er i alt, undtagen af Navn, en Konge.

I ham, der er en Karl mod sit Folk og en Henrik mod sin Hustru, er den dobbelte Tyran bleven levendegjort. Forgæves har Retfærdigheden og Døden blandet deres Støv, begge de kongelige Vampyrer vaagne atter til Liv. Ak, hvad nytter Grave, siden disse to have udspytet deres Blod og Støv — for deraf at forme en Georg).

I Sommeren 1813 begyndte flere Personer blandt Charlottes Omgivelser, navnlig blandt Medlemmerne af den kongelige Familie, at gøre Hentydninger til, at Øjeblikket snart var for Haanden, da hun burde tænke paa at gifte sig, og da dette efter hendes Faders eget Udsagn var det eneste, der vilde gøre hende uafhængig af ham, saa' hun hen til et Ægteskab som til en Befrielse. Men samtidig følte hun en stor Ængstelse ved Tanken om, at man rimeligvis vilde tage lige saa ringe Hensyn til hendes Ønsker i Valget af hendes tilkommende Ægtefælle, som man ved alle andre Lejligheder gjorde, og da hun begyndte at spore, at den kongelige Families Planer gik i en bestemt Retning, besluttede hun at foregribe alle Muligheder ved selv at foreslaa et Parti, som hun mente vilde sikre hende en fredelig og forholdsvis lykkelig Tilværelse. Det var efter en lang Samtale med Sir Henry Halford, der ofte var Mellemand mellem Prins-Regenten og hans Datter, at Charlotte meddelte den for-

bavsede og forskrækkede Miss Knight, at hun havde foreslaaet at ægte sin Faders Fætter, Hertugen af Gloucester, og at Sir Henry havde lovet at underrette Prins-Regenten derom. Da Miss Knight talte om den store Forskel i deres Alder, og at hun aldrig havde mærket, at Prinsessen nærrede nogen Tilbøjelighed for ham, svarede hun, at alt det var fuldkommen sandt, men at hun aldrig kunde vente at komme til at indgaa et Ægteskab af Kærlighed, og at Hertugens Karakter var saa god, at hun med Grund kunde haabe paa at blive behandlet med Mildhed og sé sin Ægtefælle agtet af Folket. Sir Halford røgtede virkelig sit Ærinde, og Prins-Regenten, der i lang Tid ikke havde sét til sin Datter, som igen var falden stærkt i Unaade, kom til Windsor, hvor hun paa den Tid opholdt sig, og gjorde en brat Ende paa Charlottes Plan ved at erklære, at han aldrig vilde give sit Samtykke til denne Forbindelse. Han talte i Begyndelsen med Vrede og Bitterhed, men erklærede dog, at han aldrig vilde tvinge hende mod hendes Tilbøjelighed. »Selv havde han lidt for meget ved et daarligt Ægteskab til at han vilde ønske nogen anden, mindst sit eget Barn, at opleve det samme«. Han vilde indbyde mange Prinsler fra Fastlandet, saa kunde hun selv vælge iblandt dem. Hvad Prinsen af Oranien angik, som det lod til, hun frygtede, man vilde paatvinge hende, havde han netop undgaaet at bringe dem sammen, for at hun ikke skulde tro, at han ønskede at anbefale ham; medens han dog ikke undlod i Forbigaaende at rose ham, og han endte méd at sige, at Charlottes Lykke og Ære var det af alt, som laa ham mest paa Hjærte. Saaledes lød hans Ord. Som sædvanlig gav de en meget vrang Forestilling om hans Tanker. Hvad han ønskede og arbejdede henimod, var netop at faa sin Datter gift med Prinsen af Oranien, hvis Stilling som Arving til Holland umuliggjorde hans Ophold i England, hvilket atter vilde have til Følge, at Charlotte vilde blive nødt til at forlade sit Fædreland, en Udsigt, der var saa lokkende for den skinsyge Fader, at han besluttede at gøre alt for at bringe det nævnte Ægteskab i Stand; men han forstod, at for at naa sit Maal maatte han gaa varligt til Værks. Det hele Spørgsmaal blev foreløbigt stillet i Bero, og Charlottes Tanker vare snart optagne af, hvilke Forandringer der muligvis vilde ské, naar hun om ikke lang Tid fyldte sit attende Aar. Hun havde Grund til at tro, at denne Begivenhed vilde føre til, at hun fik egen Hofstat, men levede som altid i den dybeste Uvidenhed om, hvad

man egentlig havde i Sinde med hende. Og medens hendes Tanker saaledes vare optagne af vage Forestillinger om, hvad Fremtiden vilde bringe, spandt man hende umærkeligt ind i et Net og pludselig, uden at hun selv ret vidste, hvordan det var gaaet til, var hun en fangen Fugl.

Det var ikke alene Prins-Regenten, men ogsaa den øvrige kongelige Familie, der ønskede hendes Giftermaal med Prinsen af Oranien, og der var unægtelig ogsaa adskilligt, der talte til Grund herfor. Prins Vilhelm var opdragen i England, tjente i den engelske Hær under Wellington, i hvis Stab han var optagen og havde deltaget i Felttoget paa den spanske Halvø. Charlotte kendte ham ikke og anede ikke den Grund, der gjorde Partiet saa ønskværdigt i hendes Faders Øjne; men ledet af en berettiget Mistro overfor sine nærmeste, vilde hun intet høre derom. Imidlertid fandt Prins-Regenten Folk, der villigt gik hans Ærinde, og Charlotte blev tidlig og sildig bearbejdet af formentlige eller virkelige Venner, der søgte at udrydde den Fordom, hun nærede mod Prinsen af Oranien, hvis Navn hun i Begyndelsen næppe vilde høre nævne. Kort efter, at hun hen ad Vinteren var flyttet fra Windsor til Warwich-House, mærkede Miss Knight et Omslag hos hende. Hun begyndte at tale om, hvor elsket den unge Prins var i Hæren, baade af høje og lave; og da Miss Knight samtidig erfarede, at Prins Vilhelm i Følge Depecher fra Wellington snart vilde afrejse fra Hæren, forstod hun, hvad der var i Gære. Charlotte blev nervøs og urolig, undgik at tale med Miss Knight om det, som begge tænkte paa og saa' bleg og ulykkelig ud. Ikke længe efter ankom Prinsen af Oranien til London. Charlotte traf to Gange sammen med ham i Carlton-House, og efter det andet Møde betroede hun Miss Knight, der sad oppe og ventede paa hendes Komme, at nu vare de forlovede. Da den ærlige Miss Knight hertil ikke vidste at sige andet, end at Prinsessen vistnok havde vunden en stor Sejer over sig selv, svarede hun: »Nej, det vilde De ikke sige, naar De saa' ham; han er paa ingen Maade saa ubehagelig, som jeg havde ventet.« Hun lod nogle Ord falde om, at han havde talt meget smukt om de Friheder, Hollænderne ejede fra gammel Tid af, og hun meddelte endvidere, at Prins-Regenten om Aftenen havde taget dem ind i et Værelse, hvor de gik op og ned ad Gulvet i nogen Tid, hvorpaa han havde ført hende afsides og sagt: »Naa, det kan vel ikke blive til noget?« hvortil hun havde svaret: »Det er ikke saa vist.

Jeg kan meget godt lide hans Væsen, efter hvad jeg hidtil har set til ham.« Hvorpaa Prins-Regenten, overvældet af Glæde, havde føjet deres Hænder sammen. Den unge Prins gjorde nu gentagne Besøg i Warwich-House. Miss Knight fandt ham meget styg, men hans Væsen var aabent og ligefremt, rigtignok noget drengagtigt, men ret passende for en ung Soldat. Hans Ærlighed afstedkom, at det allerede ved hans andet Besøg kom til en Scene mellem ham og Charlotte, idet han fortalte hende, at han ikke, som de andre, vilde skjule for hende, at hun hvert Aar maatte bo nogen Tid med ham i Holland og maaske endogsaa følge ham til Hæren. Da den Mulighed at skulle forlade England første Gang fremstillede sig for hende, brast Charlotte i Graad. Kort Tid efter sagde han hende Farvel for at rejse til Fastlandet, hvorhen hans Pligter kaldte ham, men Aftalen var, at han skulde komme tilbage om Foraaret, hvorpaa deres Bryllup skulde fejres. Foreløbig skulde Forlovelsen ikke offentliggøres og det blev Charlotte forbudt at fortælle om den til sin Moder, uden Tvivl af Frygt for at denne skulde gøre Datteren opmærksom paa de Misligheder, som hendes Giftermaal vilde føre med sig.

Efter Prinsens Afrejse fik Charlotte Tid til at tænke over Fremtiden, saa meget mere som hendes afsondrede Liv vedblev, og hendes attende Fødselsdag gik hen uden at frembringe nogen Forandring. I Brevene til hendes Veninde faar man et Indblik i, hvorledes hendes Syn paa det tilstundende Giftermaal efterhaanden udviklede sig. Hun ønsker meget at kunne faa at vide, hvad det engelske Folk egentlig synes om hendes Forlovelse, men kan aldrig stole paa, hvad der bliver hende fortalt. Hun venter, at Sagen vil fremkalde mange Forhandlinger i Parlamentet, naar dette træder sammen, da hendes Ophold udenfor England vist ikke vil behage Folket. Hun gaar saa vidt, at hun tænker sig Muligheden af, at Parlamentet vil nægte sit Samtykke til hendes Bortrejse, hvad der atter synes hende meget ængsteligt, »da der jo kan komme den Tid, da jeg holder meget mere af ham, end jeg gør nu, da han næsten er mig en Fremmed, som naturligvis tilmed var ved at dø af Forlegenhed og Frygt de faa Gange, han besøgte mig.« Hun taler videre om, at hun aldrig har set nogen være saa ivrig for at faa noget afgjort som hendes Fader er for at faa dette Ægteskab i Stand. Hun vil ikke prøve paa at faa sin Veninde til at tro, at det er et frivilligt Valg, hun har gjort. Nej, man var saa ivrig for at faa hendes Samtykke, saa angst

for at der skulde komme noget imellem, at da man øjnede en Mulighed for at opnaa det, pressede man paa for at hindre Betænkeligheder og forlangte »Ja eller Nej.« Men med den sørgelige Resignation, som hendes mange og tidlige Genvordigheder havde lært hende, mener hun at have handlet klogt ved at give sit Samtykke. Forbudet mod at meddele sin Moder, hvad der var sket, har hun overtraadt, da hun ikke kunde udholde, »at hun skulde være den sidste, der fik at høre, hvad der saa nøje angik hendes Barn.« Moderen var fra første Færd af mod Partiet, men blandede sig ikke deri og svarede venligt paa Datterens Meddelelse. Men længere hen, da Misfornøjelsen hos Charlotte voksede, og hendes Forbindelse offentlig blev afhandlet, undlod Prinsessen af Wales ikke at sige til hende, at hendes Forlovelse blev meget misbilliget og ilde omtalt. I Begyndelsen af Marts ankom en overordentlig Gesandt, Baron van der Duyn de Maasdam fra Holland, for højtideligt at anholde om Prinsessens Haand for Arveprinsen. Han medbragte hans Billede samt en Anvisning paa 15,000 Pund, for hvilke Charlotte skulde anskaffe Juveler. Men jo nærmere Afgørelsen kom, jo større blev hendes Betænkeligheder, og Hovedaarsagen hertil var den Omstændighed, at hun, trods alt hvad hun derom skriftlig havde forhandlet med Prins Vilhelm, ingen Tilberedelser saa' til at skaffe hende nogen Bolig i England og samtidig sporede hun et saa feberagtigt Hastværk hos hendes Fader, for snarest muligt at faa det hele ordnet, at hun begyndte at forstaa, at dette Parti nærmest var blevet stiftet i Haab om saaledes at blive af med hende. Charlottes høje Stilling havde hidtil kun bragt hende ringe Lykke. Etikette og Tyranni havde grebet forstyrrende ind, hver Gang hun med sin utilfredsstillede Tørst efter Kærlighed og Sympati havde fundet Venner, til hvem hun ønskede at slutte sig. En langvarig slet Behandling fra Faderens Side havde bragt det saa vidt, at hendes Ønsker om egen personlig Lykke indskrænkede sig til at faa Lov til at leve i Fred, uden idelige Fortrædigelser. Men et Forhold var der, som hun havde anset for uangribeligt og hvis Blomstring og Udvikling hun mente skulde holde hende skadesløs for mange andre Savn, hun maatte lide. Det var Forholdet til det engelske Folk. Netop al den Kulde og Mistro, hun havde mødt hos sine nærmeste, havde ladet hende føle som en Modsætning den Kærlighed, Folket bar til hende. Altfor stolt og fin til at søge at drage Opmærksomheden hen paa sig, behøvede hun kun

at vise sig, for at blive Genstand for den varmeste Hyldest, og Miss Knight fortæller, at ved festlige Lejligheder kunde hendes Vogn næppe trænge sig gennem den jublende Folkemængde. Med den Alvor, der var blevet saa tidlig udviklet, følte Charlotte et stort Ansvar overfor det Folk, der forud gav hende sin Kærlighed, og hun søgte bestandig at udfylde de Mangler, hendes daarlige Opdragelse havde efterladt og at sætte sig ind i, hvad der kunde gøre hende bedst skikket til den Stilling, hun en Gang skulde indtage. Man tænke sig da med hvilke Følelser hun opdagede den Snare, hun var faldet i. Og Haand i Haand med denne Opdagelse gik et gradvis tiltagende Kendskab til den Mands Karakter, hun stod i Begreb med at ægte. Dette Kendskab havde ikke styrket hendes Haab om en Gang at komme til at holde af ham. Hans Natur var ufin, og naar man undtager en vis godmodig Ligeformhed, som i første Øjeblik kunde være ret tiltalende, havde han intet, der kunde fængsle en Kvinde som Charlotte. I et Brev af 12te Marts skriver hun til sin Veninde, hvis Hjemkomst til England var nær forestaaende: »Jeg vil blive henrykt ved at sé Dig igen, — og da Begivenheden (hendes Giftermaal) er langt fra at være, hvad jeg kunde ønske, saa vil Dit Komme være mig en ikke ringe Trøst. Naar alt kommer til alt, kære, er Du for klog til ikke at forstaa, at dette kun er et Konvenience-Ægteskab, og at det saa godt som noget er bragt til Veje ved Tvang og med Bedrag og Ilfærdighed; skønt jeg vil indrømme Dig, at hvis en saadan Ting er nødvendig, kan man ikke finde nogen, der er mindre at indvende imod end ham. Jeg er meget mere bedrøvet, end jeg nogensinde har villet skrive; og kan det undre Dig? Et fire og tyve Timers Bekendtskab og hvor og hvorledes?«

»Hvis en saadan Ting er nødvendig«, skriver hun. Tvivlen herom begyndte altsaa at dæmre i hendes Sind.

(Sluttes).

MARIE PINGEL.

---

Trykfejl: S. 76, L. 5 f. o.: 1776, læs 1796.

»Fortuna«, Roman af Alexander L. Kielland. »En Malstrøm«  
Fortælling af Jonas Lie.

(Gyldendalske Boghandels Forlag).

Begge disse Bøger har efter Forfatterens Sædvane faaet deres Stof fra norske Provinsforhold, og begge handler de om ansete Familiers Fallit og Undergang. Hos Lie er det en Proprietærslægt, som gaar til Grunde, hos Kielland den fra »Gift« kendte Løvdahlske Stamme. I begge Fortællinger omtales Handelslivet i de sydnorske Kystbyer, uden at det dog gøres til Genstand for nogen indgaaende Beskrivelse, og at det er Spekulationsforetagender, som fører Ødelæggelsen med sig, synes at falde Fortællerne omtrent lige saa naturlig, som det for en Krønikeskriver fra Middelalderen vilde være at meddele, at det var Krig og Hærværk, som havde bragt Folk til Bettelstaven. Det er ikke Begivenhedernes udvortes Forløb, som skal lægge Beslag paa vor Opmærksomhed, Fortællingerne bærer den ransagende Kunsts Mærke. Ingen af dem vil imidlertid i Eftertiden blive fremhævet som Vidnesbyrd om sin Forfatters Dygtighed: »Fortuna« ikke, fordi Kielland har skrevet betydeligere Bøger før, og »En Malstrøm« ikke, fordi Lie i denne Bog er vegen ud fra sit Talents lige Spor.

Lie er Fortæller, og i »En Malstrøm« har han villet gøre Kunststykket fuldendt. Han sætter sig paa Læsernes Standpunkt for ved en Slags kunstig Uvidenhed om sit Æmne at give sine Meddelelser Præget af saa frisk en Iagttagelse som mulig. Han gaar ud fra, at alt, hvad vi overhovedet véd, erfarer vi stykkevis; vi ejer en Mangfoldighed af kraftige Indtryk blandede sammen med utydelige Forestillinger, og det er da Livets eget Virvar, han vil skabe om igen paa Papiret, selve de enkelte Oplevelsers



Flygtighed, Overraskelserne, ikke de forberedte Ting. Paa denne Impressionisme sætter han alt ind, han ofrer Sammenhængen i sin Bog, Karaktererne, Udviklingen, for at vi bestandig skal se og se, og for at vi, naar vi ere færdige med »En Malstrøm«, skal staa halvt bedøvede, som var det os selv, der i Forbifarten havde været Vidner til Fossegaardsfamiliens Fald.

For Lie har Hovedopgaven været at gøre sin Bog levende, han foredrager den for os, stykker den ud i Optrin, og ved sin glimrende Fortællekunst opnaar han jævnlig en Virkning, der i Uro og Kraft kommer Livets egne Indtryk meget nær. Man saa at sige hører, lugter, ser og smager Fossegaarden; men han synes noget at have forvekslet den blotte Sansning af en Ting med Anskueligheden af den. Hans Maade at fortælle paa hører efterhaanden op at skabe livagtige Forestillinger, fordi vi bliver holdt i for stor Uvidenhed. Vi faar ikke Ro til at samle vore Indtryk, Stilen bliver aldrig dvælende. I Virkeligheden vilde vi ikke lade os nøje med den Besked om Fossegaardsfamilien, som Lie giver, der er meget mere Hjærnearbejde i vor daglige stykkevise Erfaring, end »En Malstrøm« gør efter. Vi forstaar for lidt i Forhold til, hvad vi ser i denne Bog, dens Impressionisme er ufyldstgørende, fordi den lader Livets Mangfoldighed tage sig endnu utydeligere ud, end den er.

Der er bogstavelig ikke en af Personerne i Bogen, som vi lærer nøjagtig at kende. Der er en evig Toddydriksen og Gæstehæring paa Fossegaarden, og lidt efter lidt sniger den Fornemelse sig paa os, at vi ved Lies Hjælp ikke kan drive det længer end til at blive en af disse tilfældige Gæster paa Stedet, som vel ved Toddyernes Hjælp kan faa det livligt nok, men som dog ikke derfor kommer i et intimt Forhold til Familien. Og det var ikke Meningen, da vi gav os ham i Vold; vi havde ventet at gøre virkelige Bekendtskaber.

De kommer som sagt ikke, vi er ved Slutningen af Historien ikke stort videre end den afskedigede Toldassistent, der gaar omkring med en stadig Mistanke om, at ikke alt forholder sig, som det tager sig ud. En Kærlighedshistorie har vi vel en Smule mere Kundskab om end han, men utilstrækkelig forklaret, som den vedbliver at være, interesserer den ikke, fordi den tilsyneladende blot omhandler en Sygelighedstilstand hos en kraftig, ung Kvinde, som vi tilmed kun kender ufuldstændig som alle de andre. Selve Mads Foss, Fortællingens Midtpunkt, er en Gaade. Vi be-

griber ikke, hvad det er for Egenskaber hos Manden, der har omgivet ham med den Taage af Respekt, hvorigennem alle ser ham, hans Børn ikke mindre end fremmede, nu er han kun en halv stædig, halv føjelig gammel Drukkenbolt, som den ældste Søn løber med og de andre gaar af Vejen for. Ikke ved nogen Lejlighed optræder han som Repræsentant for den bestandig omtalte Familiestorhed. Og denne Storhed, hvori bestaar den egentlig? Ligger den alene i de rummelige Værelser og de velbesatte Borde? Skulde den ikke vise sig ved en særegen Tone i Huset, ved en bestemt Form for den villige Gæstfrihed, ved de enkelte Medlemmers Overlegenhed over deres Omgangsfæller, ved Handlinger af lidt storstilet Art, ved Iværksættelsen af Foretagender, som laa over andre velhavende Folks Ævner, eller lignende? Vi erfarer intet om sligt. Der breder sig kun et Sagn i Bogen om, at Fossegaardsfamilien er en Race for sig, og vi mærker, at Medlemmerne af Familien nærer denne Forestilling, men for os er det løs Tale. Da Kielland skrev sin Roman »Garmann & Worsø«, behøvede ingen at gøre os opmærksom paa, at vi blev indført hos virkelige Provinsaristokrater, her i »En Malstrøm« taler alle om Tingen, men selv ser vi den ikke.

Det er ved Udmalningen af de enkelte Scener, at »En Malstrøm« glimrer. En bedre udført Skildring finder man saaledes næppe i norsk Literatur end Beretningen om, hvorledes Mads Foss kommer fuld hjem fra Tinge, hvor han ved en tilfældig Begivenhed har faaet Lugten af de raadne Familieplanker i Næsen. Han har alt rammet Dram paa Dram over Lugten og skyllet efter med Toddy paa Toddy, nu gaar han i Sæng med en Flaske Kognak bag sig og en Flaske Rum under Sængen, og han drikker for at faa Lugten væk, indtil han mærker, hvorledes »Øren og Næse og Øjnene begynder at gaa løse hver for sig«. Hele den følgende Dag ligger han bag laaset Dør og brummer og snakker med sig selv, saa lister han sig om Aftenen ned til Skænken i Spisestuen, narrer Sønnen, som vil passe paa ham, og gaar skyndsomt tilbage med en Flaske i hver Baglomme, og i Løbet af Natten drikker han sig saa en rasende Delirium til. I dette som i meget andet er der et sandt Mesterskab i Stilen, kun at Lie i en enkelt Retning pludselig har optaget et Misbrug af Sproget, som der er al Anledning til at protestere imod. Han slaar paa urimelig Maade de forskellige Betegnelser sammen til ét Udtryk. Naar f. Eks. Læseren skal have et Billede af, at

Madam Thorbjørnsen — det er Egnens Faktotum i Jordemoderfaget — trækker sine Vanter paa, medens hun er i Færd med at tage Afsked med en af Døtrene paa Fossegaarden, gøres det saaledes: »Men ellers kan De tro, Fru Borg!« — smøg hun Pulsvanterne om Haandleddene, — »én, som jeg o. s. v.«, eller naar det er Sønnen Johnnys Forskrækkelse over sin lille Drengs Sygdom, der skal udtrykkes samtidig med hans Fart i den Anledning, faar det følgende Form: »Vi maa have fat i Doktoren straks . . . . gaar ikke an at vente længere!« kastede han Overfrakken paa sig og fór ud af Gangdøren . . .« og paa samme Maade, da Jordemoderen under sin Snak skal i Overtøjet: »Men« — kastede hun Olfekappen over Kaaben o. s. v.« Og det kommer igen næsten paa hver Side af Bogen. Da Datteren Marianne bliver uhyggelig til Mode over at være Genstand for Folkesnak, skildres det i disse Udtryk: »Folkesnakket — Rygterne — krummede det sig sammen indeni hende — holdt, altsaa paa o. s. v.« Og et af Toldassistentens Udbrud har dette Udseende: » — og Robarth gør Ve-hers!« — harkede han for Latteren. »Ja mæn gør han Vers! . . . he . . . he og — drømmer!« jog han Stokken ind i Luften.« Dette er i Længden irriterende. En saadan Afvigelse fra Talesproget er utilladelig, simpelthen fordi Sproget ikke ejer denne postulerede Ævne til at gengive med ét Ord, hvad der beror paa to eller tre eller flere Sansninger. Et er den samlede Opfattelse, som følger af Indtrykkenes Samtidighed, et andet er Meddelelsen derom. Skal man ikke forvride Sproget, maa man smukt lade sig nøje med at give hver Sansning sit Ord. Manéren er bleven forsøgt før, men rigtignok aldrig af en Stilist som Jonas Lie.

Den omtalte Deliriumsscene er et Hovedsted i Bogen. Forfatteren mener nemlig at have paavist, at den egentlige og sidste Grund til Fossegaardsfamiliens Undergang maa søges i de gamles uafadelige Drikken og Turen. Men denne Formodning hænger løst i Luften. Det er umuligt af Fortællingen at udlede Forbindelsen mellem Sønnen Johnnys ufornuftige Handelsforetagender og de slette Vaner, han kan have indsøgt paa Familieejendommen. Han er en letsindig Spekulant, et samvittighedsløst-elskværdigt Menneske, men af dem kan der fostres Tusender, af Ætter, som aldrig har været forfaldne til Nydelsen af Alkohol og til Kortspil langt ud paa Natten. Det Faktum, at Johnny selv gaar saa smaat og pimper Portvin om Formiddagen, spiller ingen Rolle,

der er Koldblodighed og Orden nok i hans Vidtløftighed som Handelsmand og i hans mange hele og halve Kæltringestreger.

Der rammer her »En Malstrøm«, om end i stærkere Grad, den samme Anke, som maa føres imod »Fortuna«, at de skjulte Traade mellem Aarsag og Virkning, som Forfatteren ser i Fortællingen, næppe lader sig øjne af Læseren. Abraham Løvdahl bliver ikke en Pjalt, fordi han langsomt svækkes af den Gift, der af en hykkelsk Samfundsmoral dryppes ham i Ørene under Form af Faderens fint værdige Ord — saa lidt som det er Mads Foss' Brændevin, der leder Johnny til daarlige Foretagender. Abraham er fra Fortællingens Begyndelse en svag Person.

Hans Studenterliv er ikke fortalt, og det er en væsentlig Mangel ved Kompositionen, Virkningen af de Aars Indtryk plejer at være kraftig og at vare længe. Men saa meget er i alt Fald meddelt, at vi véd, at Abraham under den første Del af sit Kristianialiv er en fri Mand, fri for Faderens umiddelbare Paavirkning og fri for den mest nærgaaende Del af Samfundsjustitsen. Han bliver tilmed en af de »overlegne« Aander i det akademiske Kompani, bliver »selvsikker« og »blaseret« — »plukket«, kalder Kielland det — inden han gaar over i Selskabslivet og bliver »forlovet med en Datter af Assessor Meinhardt«.

For et ungt Menneske med saa megen moralsk Substans i sig, at han havde Udsigt til under almindelige Forhold at blive en Personlighed, vilde der i disse Studenteraar have ligget Betingelserne til at helbredes fra Barndommens Underkastelse paa Skolen, Løgn paa Kirkegulvet og Forhutling i Hjemmet. Han lærer jo at se bag om Tingene. Var der noget ved hans oprindelige Ærlighed, vilde den her paany være kommen til Kræfter. Men hvad viser Kielland os? En ynkelig Fyr, der forlover sig uden at have én virkelig Fordring at stille, og som derefter trasker som en Puddel i Svigermoderens Kølvand. Det er saa langt fra, at det alene er Faderens forløjede Overlegenhed, som lærer Abraham at lyve for sig selv, han har overhovedet aldrig haft Mod til at nære en helt ud ærlig Følelse eller Vilje. Han er et lille Menneske, og Romanen om hans aandelige Undergang har derved mistet sin Braad.

Og en Brod vil Kielland give sine Bøger. Er Lie en Fortæller, er Kielland en Revser.

Men heldigvis er Kielland fremfor alt en Kunstner. Selv om han mister Fodfæstet i sit Hovedstød, bliver der en Rigdom

tilbage af ypperlige Greb. Man læser »Fortuna« med større Beundring for Stilens gennemførte Renhed, end Tilfældet er med »En Malstrøm«. Den Spot, der til Slutning samler sig mod hele den officielt bestaaende Samfundstilstand i den gement fallerede Professors faderlige Ord til Præsten: »Jeg vil bede Jesus, at han vil hjælpe Dem,« er ført med virkelig Finhed. Naar Samfundet vender det døve Øre til, kan det være klogt gjort af det, men det forringer ikke Værdien af den Kunst, hvori Spotten er svøbt.

Bogen er ikke overlegent skreven, Bipersonerne er som Regel udmærket vittig behandlede, men de er ikke tilforladelige. Der mangler t. Eks. hos Fru Clara det Sæt af Egenskaber, som overhovedet gør det muligt, at Abraham Løvdahl kan være gift med hende. Som hun nu er, er hun lige til at kaste ud af Vinduet. Præsten, den fede Morten Kruse, og hans sure Kone er ypperlige Maskefigurer, det samme gælder om Bankchef Christensen, der, da Katastrofen nærmer sig, rejser og tager sin Næse med sig, gamle Jørgen Kruse hører ogsaa til Arten, der er anvendt nok af Aand paa disse Skikkelser, men de er kun sete under én Synsvinkel, de er færdige med det samme de viser sig paa Scenen og gør i Bogen ikke Indtryk af virkelige Individualiteter. Paa en anden Maade taber den blinde Grete sig i Taage for vore Øjne. Forfatteren bliver forblømt, naar han taler om hende. Det er et grovt opdraget Pigebarn med et fint udviklet Nerverliv, hvorfor gør Kielland hende da til en Romanfigur? Det er et kunstnerisk Syndefald, som raaber mod Parnas, vi har jo ikke en Begynder for os, som ikke tør sige, hvad han véd. Og stakkels Abraham Løvdahl, som i det hele ikke er sikker i Sammenføjningerne, bliver helt gebræklig, naar han piler af Sted til Grete. Hidtil har han ikke vist Spor af Følsomhed, han gaar nynnende fra et Hjem som det, Clara bereder ham! Men hos Grete bliver han sentimental indtil aabenbar Løgnagtighed. Sagen er maaske ikke umulig, men her i Bogen er den ikke gjort rimelig. Den fineste af de Figurer, der staar i anden Række, er Madam Kruse. Kielland har anlagt dette Billede med stor Omhu, det er studeret i Stue, stærke Farvevirkninger er undgaaet, der staar ligesom en hengemt Lavendelduft omkring det, Karakteren er ægte, kun trænges der her og der til Sporene af en krassere Pensel, Farverne er ved at blive for bløde i Skyggerne. Men Gangen i en honnet, fattig født Kones Tanker og Anfægtelser kan trygt aflæses paa denne Skikkelse.

Forrest i Bogen og klarest for Mindet staar Professoren; han er en fuldbaaren Søn af Kiellands spodske Musa. Det synes et noget tilfældigt Valg, at han netop skal gaa til Grunde i en Spekulationsforretning, men det gør meget lidt til Sagen, han er en Skabning uden Lyde: saa mange Dele Løgn, saa mange Dele Sandhed hører der til saa nobel en Blanding, saa elendig en Karl; her bør intet tages fra, intet lægges til. Da han ved sin store Middag, hvor han behændig faar fjærnet alle Ubehageligheder fra Sønnens Side, skilles fra denne med det hjærtelige Udbrud: »Hils dine Folk fra mig!« saa klinger der i den smukke Stemme det ædle Tænkesæt, som senere efter den forbryderske Fallit holder ham oppe, da han »med Hatten i Haanden, det hvide Hoved lidt til Siden og et Smil, der bad alle om Forladelse«, træder ind under Domkirkens Buer i sin lille Fødestad. Han er en Hykler, som kan Kunsten at hykle for sig selv i sit Bedekammer!

Har Lie i »En Malstrøm« grebet fejl, fordi han er bleven forelsket i sin egen Livlighed, synes Kielland at have svigtet Opgaver i »Fortuna«, fordi han ikke har haft tilstrækkelig Tillid til sine Ævner.

E. SKRAM.

## Teatrene.

Januar.

---

Medens Nationalscenen i nye fire Uger har holdt Abonnenterne hen med at ansætte og aflyse Prøver paa „Hvorhen“, har „Dagmar-teatret“ spillet „Diana de Lys“ og „Et Besøg“. Det er Bevis paa, at intet Monopol formaar at skærme den fuldstændige Udygtighed, og at Udviklingen altid finder sin Vej, trods alle Hindringer. Opførelsen af „Et Besøg“ paa et Privatteater er lykkedes. Det er er nu at haabe, at Direktør Andersen vil forfølge sin Sejr, og at Fremførelsen af „Diana de Lys“ og „Et Besøg“ maa vise sig at have været ikke blind Slumpegerning, men de første Led af en kæk Plan; en uforfærdet Beslutning om at drage sig Nationalscenens Impotens til Nytte og ved at gøre Greh i den moderne originale Produktion naa rigere kunstneriske Maal.

Det vilde vistnok være en Beslutning fattet i en lykkelig Stund. Hermed skal ikke siges, at Forsøget paa at skabe et literært Privatteater vilde blive uden Vanskeligheder. De følger med enhver Begyndelse og vilde her navnlig skabes af Publikums Vane. Vanen installerer det alvorlige og betydningsfulde Skuespil paa Kongens Nytorv og tillader kun at skænke Privatteatrenes Forsøg — selv de samvittighedsfuldeste — en rent efemer Interesse. Et virkelig kunstnerisk ledet Privatteater vilde i den første Tid tabe en Del af sin hidtidige Tilskuerkreds uden straks at vinde nogen tilsvarende ny. For at Indtægterne ikke skulde synke, blev det derfor nødvendigt at variere Programmet hyppigere. Man maatte arbejde stærkere.

Men jeg tror, dette lod sig gøre. Skuespillerne, der som Regel er et ømtaaligt og vanskelig omgængeligt Folk, er sjældent uvillige til at spille meget og mange Roller. Saa snart de virker i et Repertoire, som interesserer dem, ved et Teater, der beskæftiger Kritiken og Bladenes Notitsafdeling, fængsler og fastholder det gode Publikums Interesse, gaar de gerne og offervilligt i Ilden. Skuespillerne vil derfor næppe unddrage sig det forøgede Arbejde.

Men, vil man spørge, hvormed skal Programmet varieres? Med andre Ord: hvor finder man, i alt Fald saa længe Monopoler hænger Laas og Slaa for saa meget af det bedste og betydningsfuldeste, det Repertoire, hvormed et saadant Teater skal arbejde? Til at begynde med, har en saadan Scene, vil jeg svare, en betydelig Række uspillede franske Dramer; og siden, naar man har vist ægte Vilje til at spille et literært Repertoire, vil — det er min sikre Overbevisning — Tilbudet stige med Efterspørgslen, og der vil (ti vor Literaturperiode er ung og har alle Ungdommens smidige Muligheder) opstaa dramatiske

Forfattere. Den lette Adgang til at blive spillet, den betydelige Indtægt, Teatret byder, det store og hurtige Renomé, som Scenen skænker, vil hastigt føre de unge mod Scenen.

At saa vel ældre som yngre i den nye Literatur hidtil har holdt sig fjærnere fra Teatret er naturligt. Nationalscenens Forretningsgang kunde lægge dødende Haand selv paa en teater-hidsigere Forfattergeneration end vort Slægtleds, hvis Hovedform er Romanen. En Nationalscene, styret som vor, maa jo holde Literaturens Mænd borte fra dramatisk Produktion. De enkelte udmærkede Arbejder, som er fremkomne, er enten blevet forkastede eller antagne efter mange Betæneligheder, mer end halvt som af Naade. Naar et Drama endelig har naaet den Lykke at blive antaget, skydes dets Opførelse ud og ud, ofte fra Aar til Aar, og vinder man endelig frem til Indstuderingen af det ulykkelige Stykke, er dets Ophavsmand fuldkommen hjælpeløs overfor den Udførelse, der bliver hans Skuespil til Del: under Prøverne staaer han udenfor som en fremmed og først ved Generalprøven, Dagen før Forestillingen, lukkes han af Barmhøjertighed ind ad en Bagdør for fra en sort Loge at se sit Værk spillet — uden at turde kny ad det misforstaaede, uden Ret til at korrigere; hjælpeløs overfor enhver Mishandling.

Denne Behandling af Forfatteren var maaske tilgivelig i en Tid, hvor Scenen raadede over en Kunstnerskare af første Rang, en Række Skuespillere, som, baarne og begejstrede af samme Romantikens Aand, som beherskede Literaturen, udaf denne fælles Aand genskabte og levendegjorde alt, hvad Digtene bragte dem. Fremgangsmaaden er urimelig nu. Opførelsen af „Et Besøg“ har yderligere styrket min Overbevisning derom.

Fremstillingen af Edvard Brandes Drama var ikke mislykket. Der havde siddet megen Omhu ved Styret under Indstuderingen, og den enkelte havde anvendt megen Flid. Men trods al Umag var Udførelsens Rytme ikke bleven den, hvori Stykket er skrevet. Et Værks Rytme er Bølgeslaget af selve det Temperament, som har skabt det; en vis uvilkaarlig fremsprungen Melodi, mod hvis Takt ingen Fremstilling tør synde, og som maa gennemstrømme det hele Drama for at give til hvert Ord sin Plads og sin Tone.

Just fordi Rytmen i et Værk er det uvilkaarlige og første Udslag af den Aand og det Temperament, som har skabt det, er det i Virkeligheden først og fremmest Rytmen, som adskiller et ældre og et nyere Værk. Den moderne Rytme er uens; snart hastig, febrilsk snaksom som et irriterende telegrafisk Apparat; eller den vugger sig i en blød og sentimental Smægten, som en Baad, ført sagte skvulpet, langs en mild Strøm. Eller den sætter frem i Spring, sættende i Smertens Voldsomhed ligesom fra Klippestrykke til Klippestrykke i feberspændt Energi. Den kender til at slæbe sig kraftløst som med slatne Knæ ad sandtung Vej; den véd om Revoltens hidsige Ryk; den kender pludselig Pladskregn over hastige Baal. Dens Rødme er snel til at komme som Feberpletter over Blegthed.

Saaledes er den moderne Digtningens Rytme. Saaledes er ogsaa Rytmen i „Et Besøg“. Den lader kun egal. Denne saa fuldkomment klare, saa gennemsigtige Stils Krystal synes ikke at forvirres af nogen Uro. Den ejer det fuldendtes Hvilen i sig selv. Men giv Dem denne Stil i Vold. Lad den bære Deres Stemning fremad som strømmende Vande et smidigt Legeme — og De vil mærke, at dens Slag er uens, dens Gang urolig: hastig slap, hurtig spændt.



Den fuldkomne Kunst har gjort Udtrykket fast og skænket Uroen kunstnerisk Ro. Den har ikke forandret Temperamentet og den Rytme, det giver.

Men netop denne Rytme i Edvard Brandes' Værk fik Udførelsen paa Dagmar-teatret ikke frem. Derfor var det — ti to forskellige Perioders Melodier er ligesaa forskellig den ene fra den anden som to Sprogs skarpt adskilte Tonefald — som om Stykket spilledes i et andet Sprog end det, hvori det var skrevet. I alt Fald de to Herrer talte en hel anden Aands, et helt andet Følelseslivs Tungemaal.

Som nu f. Eks. Hr. Stigaard. Hvert af hans Ord staar støt paa sine to Ben, vandr godlidende frem i jævn Marsch; og gik det selv mod Døden, byder Hr. Stigaard et bredt Bryst frem for Smertens Staal. Hr. Stigaard travrer i lange Støvler mandigt hen ad Livets Vej. Hvor kan han forliges med Kai Neergaard, som faar moralske Kuldegysninger hvert andet Minut, og hvis Tale snart strækker sig i Slaphed i den bløde Stol, snart i forfrosne Ryk kryber sammen under Vindpust fra det Liv, han gaar af Vejen for.

Hvordan kan vel Hr. Stigaard tale som Kai Neergaard? Taler en troende og en vantro samme Maal. En Romantikers Tonefald kommer til at forvanske en Overgangsmands kuldske Ord. De bliver varme for lunkne, faste for bruske; de vender kun den røde Side af Æblet til, saa vi sér ikke Pletten, hvor Ormen nager.

Eller sig mig, om det ikke var Rytmen hos Hr. Wulffs Repholt, som udplattede Figuren. Denne Repholt havde gemytlig Breden sig paa Ordene; Forfatterens Repholt sætter Ordene spidse og spinkle som Knappenaale op ved Siden af hinanden. Hans Lidenskab er Stød, efter den følger — hvis Hr. Repholt vilde være oprigtig, fortalte han os det — Tilbageslag, som er bevidstløs Død. Hr. Wulff har Humør og Smil, Repholt har Satire og en Grimasse. En gammel Lannersk Wienervals ligner i sin livskraftige Kaadhed akkurat en forvredet Fahrbacher saa meget — som Hr. Wulff ligner Hr. Repholt. Og det er Rytmen, som skiller Lanner og Fahrbach.

Disse Menneskers Temperament er forskelligt fra Temperamentet i deres Roller. Det er Tingen. Overalt i Livet og i al øvrig Kunst hersker en ny Tid og ændret Anskuelse. Teatret aleneste skærmer endnu en Flok sidste „Romantikere“ som den slumrende Skov Prinsessen. Paa Teatret sidder endnu det næstforrige Slægtled i gemytlig Ro og Mag og taler deres Sprog og dyrker deres Sød og Skik.

Familien sidder for lukkede Døre med Laas og Smæklaas for, og naar den en Gang imellem faar ind gennem en Glug i Døren et Værk fra den Tid som lever udenfor — oversætter den det straks paa sit eget Sprog, og er den færdig med det Stykke Arbejde, beder den venligt Forfatteren og de Mennesker, om hvilke han skrev, komme at sé paa deres Oversættelse.

Jeg gentager: en Oversættelse. Ti det og kun det maa have været Edvard Brandes' Fornemmelse, da han saa' sit Stykke — hvis Indstudering han ikke har ledet —: man har oversat mig. Som en Overførelse til et fremmed Sprog tilbyller en Original, saaledes tilsløredes her „Et Besøg“.

Og saaledes tilslører næsten alle vore Skuespillere moderne Opgaver. Og de vil vedblive dermed, Himlen véd, hvor længe — hvis de ikke ved en stadig Berøring med Forfatteren paavirkes af disses Tankegang, tvinges ind i deres Rytme, opsluges af deres og Tidens Temperament.

De vil vedblive dermed til evig Tid maaske, hvis Forfatterne skal forblive fremmede for deres egne Værkers Fremførelse.

— — — Hele denne Forretningsgang ved Nationalteatret — som for Indstuderingens Vedkommende har smittet de andre Scener — holder ældre og yngre borte fra Teatret. Det er kun naturligt. Vanskeligt er det at opnaa at blive spillet, og naa'r man denne Udmærkelse, udføres éns Værk af Skuespillere, hvis Væsen er forskelligt fra den Opgave, der gives dem.

Trods alt dette, som maa skræmme, spores imidlertid hos de helt unge Forfattere et tydeligt Hang mod Teatret. Teaterdirektørerne vil indrømme det. De modtager i de sidste Aar fra helt unge Folk adskillige Stykker, som indeholder „adskilligt godt“. Men alligevel „mangler der Arbejderne noget“.

Men om nu dette noget, som fattes, kun var scenisk Erfaring? den Støbekunst, som er nødvendig for at forme for Scenen baade Dramaet selv og dets enkelté Person? Og, hvis dette er saaledes, fordres der da andet for at give den dramatiske Produktion ny Spire-Ævne end — et Teater, som ved at opføre de unges Forsøg kan udvide deres svigtende Erfaring, hærde deres dramatiske Støbning i Rampens Ild og saaledes paany skænke Scenen sin Plads i vor Kunsts Liv? Maaske er det hele, som fattes os, for paany at se en frodig Teaterdigting, kun en Skueplads, som vil give denne Digting tilstrækkelig Plads. Som til en Begyndelse vil have Mod til at vove og forsøge meget i den Hensigt at opdrage baade Forfatterne og Publikum. Som ved at arbejde intensivt og uafsladeligt vilde binde til sig en fast og interesseret Tilskuerkreds.

Den Teaterleder, som vilde tage dette Program, vilde maaske give Afkald paa den Rigdom. Udstyrsstykkernes Risiko kan skænke. Men han vilde til Gængæld indlægge sig uvurderlig Fortjeneste af vor Udvikling, og en gennem Tiden sikret Velhavenhed vilde være fuldt saa behagelig som en altid truet Rigdom. Ti Udstyrsstykkernes store Kort truet i Virkeligheden altid den Formue, de muligvis selv har skabt, med Fald.

Det skulde synes, som om Folketeatrets og Dagmarateatrets Ledere var lige nær til at vove det saa stolte og for ærekære Mænd fristende Forsøg.

Selv om Direktør Andersen har Fortrin fremfor „Nørregades“ Leder — han raader over et smukkere Teater, og han ejer en Primadonna, hvis Magt over Publikum synes ubegrænset — har ogsaa Hr. Abrahams Stik paa Haanden, som kunde føre ham Spillet hjem: hans Teater er populært, indlevet i Publikums Bevidsthed, til hvis kære Vaner det hører; han har fremdeles til sin Raadighed et Personale, hvor det ældre Element lykkeligt er blandet med det yngre og unge. Han vilde kunne løse den store og lykkelige Opgave at lade unge Mænds Dramer spille af jævnaldrende Skuespillere — den nys afdøde de la Rounats uforglemmelige Fortjeneste.

Lydia Sørensen og Julie Secher brænder kun efter Opgaver, som kan give dem kunstnerisk Vækst og lade dem erobre den Autoritet over Publikum, de endnu fattes. Hr. Reumert er draget ud af Aages Ellehøj og er ved Livets Salve blevet seende overfor Realitet og Natur. Et Par betydende Opgaver, og han vil staa som en dygtig Forkæmper for Virkelighedsstudiet paa Scenen. Hr. Helleman forbauser Gang efter Gang ved sin Ævne til at give Konturerne til en Karakter — Konturer tegnet op af intet; Hr. Benjamin Petersen er rede til at understøtte det nye Ensemble, hvori ogsaa Hr. Marer talentfuldt vil udfylde en Plads. Hr. Berggren endelig yder i „Posten fra Lyon“ paany et

Stykke godiegen Kunst, som tænder Virkelighedens klare Lys midt i Folkekomediens triste Tusmørke.

Paa Kvindesiden venter Fru Rosenbaum og Anna West og endnu flere kun paa Lejligheden for uforfærdet at give sig et frisk Talent i Vold og spille paa Livet løs . . . Men Teatrets Leder følger Nørregades Tradition, som siges at være Farcen og Folkekomedien. Han, hvis egen store Virkelighedssans, udmærkede Skole og grundige kunstneriske Udvikling bedre end nogen anden kunde styre og sætte Skik paa og forme al denne hidsigt ventende Ungdom, der omgiver ham — tager med „Posten til Lyon“ for at lægge sit kunstneriske og literære Renomé paa Bødens Blok.

Og Publikums Ligeegyldighed berøver ham oven i Købet den Gevinst, han rejste for at hænte. Ti den, som vil spekulere i Mængdens Instinkter, kan for Øjeblikket ikke lade sig nøje med en stakkels Nordbakke for en Karet. Han maa vise større Mod. Han maa hænge sin Primadonnas dyre Liv op i en Sving-Trapez og lade sine Maskinfolk trække Træheste i bevægelige Haler. Har han ikke et saadant Mod, kunde Folkeleatrets Direktør maaske for Kassens Skyld lige saa godt drage sig til Minde, at det var paa Folketeatret, Skuespiller Abrahams' store Lærer, Hædt, kæmpede — om end anonymt — for Berettigelsen af et betydningsfuldt Repertoire og pletfri Indstudering af værdifulde Stykker.

Nu overlader Direktør Abrahams Hr. Andersen Valpladsen. Dagmar-teatrets Styrer har ikke været sên til at tage den. Fru Oda Nielsen har gjort ham Sejren led i det Øjeblik, han saa', hvilke store Muligheder det kongelige Teaters tragi-komiske Ævneløshed aabner et af vore Privatteatre.

Sejren for „Diane de Lys“ som Sejren for „Et Besøg“ var Sejr for Fru Nielsen. Oda Nielsen er evig Tryllerske af Publikum. Som „Frøken Nitouche“, som „Diane“, som „Florizel“ — altid samme Sejr, af samme Grund.

Der er en Scene i „Et Besøg“, som giver Nøglen til den Fortryllelse, under hvilken Oda Nielsen holder Publikum fangen. Det er Scenen, hvor Neergaard spørger, om Florizel kender Repholt. Her bliver Fru Oda Nielsen straks hjælpeløst forfjamsket som et skræmt Barn; der kommer over hende en sitrende Dødsangst som over en Spurveunge, vi holder mellem vore Hænder, hun bliver i et eneste Nu Billedet af den yderste Svaghed, den rent redningsløse Hjælpeløshed . . .

Fru Nielsen spiller altid saaledes. Hun spiller den svage Kvinde. Gennemgaa alle hendes store Roller, og man vil møde det samme. Den klingende Hjælpeløshed, Trangen til at støtte sig til Manden, til at bæres op af hans Styrke, til at gemme sig ind ved hans Bryst. Og hun gemmer sig ind med en kælen Ynde; en blodfattig men hed Sensualisme, som ikke just af Uskyld men mer af træt Raffinement er tilfreds med blot at ligge der saa lunt, i Mandens Arm, Hovedet mod en stærk Skulder.

Der fly'r Florizel ind under Regn og Rusk. I Solskin kvidrer og flagrer hun som en fin og graciøs Sirlugl i sit Bur; og hun har Smil og Nynnen og Sang til mange, Koketteri til ikke faa. Men i hendes Spillen om er intet Gemyt, som hendes Lidenskab er uden Dyb.

Overfor Skæbnens Ansigt ryster Oda Nielsen som et Espeløv. Med taareblændede Øjne siger hun skælvende sit: Nej — nej, Kai — og bøjer sit Hoved som i Skræk for korporlige Slag. Men denne fuldstændige Raadløshed, Hjelpe-

løshed og Viljesvaghed betager Publikum, fordi vi her i en Kvindes Skikkelse se for os noget centralt i hele vor Tids Karakter.

Selve det besynderlige Skær af det *demimondaine*, der hviler over Oda Niensens Kunst som et let Lag af Rosapudder over en Kind — fortryller vort Publikum. Mig er det trist at se Florizel gennem visse ulidelige Smaamanerer, som „Damen“ undgaar, saa at sige blive viet til Neergaard ved venstre Haand. Men den enkelte formaar intet der, hvor Publikum fortrylles uimodstaeligt . . .

— — — Om „Et Besøg“ som Drama er her ikke Plads til at tale. Det er det kunstnerisk fuldendte Udtryk for sin Forfatters Retning og Aand. Det ejer vidunderlig Klarhed, og dets dramatiske Bygning er hævet over Dadel.

— — Pladsen tillader ikke at dvæle ved „Diane de Lys“. Fru Oda Nielsen spillede sin store Rolle med Bravour. Kun under Diademet segnede hun. Forestillingens Lyspunkt var og blev dog Hr. Martinius Niensens Grev de Lys. For første Gang slog den unge Skuespiller fuldstændig igennem. Ligesom med ét Tag var alt blevet lagt til Rette hos ham: Diktionens vildsomme Traade fanget til fast og tæt Væv; Ansigts-Bevægelserne gjort til lydige Budbringere om Stemning og Lidenskab. Hele Apparitionen — en Smule „tysk“ maaske — virkede ved Autoritet og Ro . . . En lykkelig Sejr — Bud om en lykkelig Fremtid.

HERMAN BANG.

## Fyrstegraven.

Ganske vist kom jeg til Goethes By fra Elverkongens Land, »hvor Nat og Vind og Ellefolk og Gysen har hjemme«, men jeg fik des værre ikke Lejlighed til at sande Oehlenschlägers Ord i den unge Goethes Stambog »In Weimar weht es schon mehr gelind«. Da jeg om Morgenens kiggede ud ad mit Vindu i den gode Gæstgivergaard, Elefanten, var det ikke længer det straalende Foraarsvejr, hvormed den læmpelige Vinter syntes at ville takke tidlig af. En raa vaad Kulde slog mig i Møde, og den løse stornuggede Tøsne hvirvlede tæt over det lille Torv med Lucas Cranachs ærværdige Hus.

Altsaa Vinter igen! Men lige meget: vel mødt ogsaa saaledes, i din vaade Snedragt, du Tysklands beskedne søjleløse Athen! Skulde jeg ikke finde Lys og Varme her trods Graavejr og Slud?

Weimar! Der var en Tid, da dette Navn havde en større Klang i Tyskland end Berlin. Der er dem, for hvem det endnu har det.

Jeg tænker ikke herved paa Weimars nulevende Storhed Franz Liszt, der paany har fyldt den lille By med Berømmelsens Glans, med Klavermusik og med Latteren af den hysteriske Genidyrkelses Komædie — til Gengæld fordi det før manglede Komædien. Jeg vilde ikke have haft nogen Adkomst til Klaverkongens Hof, og desuden var Abbeden paa denne Tid bortrejst, saa for mig var Weimar kun Enkesædet for Germaniens Muse, som Heine kalder det.

Et beskedent, net Enkesæde. Minderne og Relikvier ere dets eneste Skatte. Byen har intet som helst arkitektonisk Præg, den er ganske stilløs; man finder ikke her som i Nordtysklands

Hankestæder eller i Rhinlandets mindste Huller disse morsomme Gavle, de fremspringende Stokværk og Karnapper, Stentrapperne foran Husene, som hører med til Begrebet en tysk By, ingen af Gothikens fængslende Snirkler og stemningsfulde Snurrepiberier; i det højeste støder man paa et eller andet gammelt Bindingsværkshus med lidt udskåret Træværk, ligesom disse »Apostelhuse«, der ogsaa hist og her ere blevne staaende i vore Købstæder. Overhovedet minder Weimar noget om en større dansk Købstad, naar man undtager Slottet og dets Omgivelser. Af Byens Beliggenhed i Ildalen fik jeg des værre paa Grund af Vejret aldeles intet Indtryk; Lewes kalder den fortryllende. Den berømte Slotspark, som gennemstrømmes af Ilm, minder paa-faldende om Frederiksberg Have.

Naar man kommer til et saadant Enkesæde og er en god Bekendt af Fruen, er det naturligt, at man snarest muligt i hendes Selskab aflægger et Besøg ved Gemalens — eller Gemalernes — Hvilested. Jeg søgte da ogsaa ud paa Kirkegaarden, saa snart jeg havde besét Biblioteket med den interessante Samling af Portrætbuster og de mange Relikvier fra kirkelige og literære Reformationstidsperioder: Luthers Munkekutte og Gustav Adolfs blodige Kølert og Wallensteins Horoskop ved Siden af Goethes Ministerkjole og Slobrok.

Der udenfor Byen raser Vinterblæsten for Alvor; ned gennem hele Ildalen jager den tung og klam af denne uhyggelige Tøsne, hvis fjærne Tykning næsten skjuler den mørke Masse af Thüringerwald, medens de graa Hvirvler vælde ned over den sølede Kirkegaard. Her ser man for Enden af en lang Cypressallé et lille hvidt Tempel, over hvilket et Par smaa russiske Guld-kupler hæve sig. Denne arkitektonisk umulige Sammenstilling er til Ære for Storhertuginde-Storfyrstinde Maria Paulowna, hvis Ankomst til Weimar Schiller fejrede med sit Festsplil »Die Heiligung der Künste«, denne Fyrstinde, om hvem Karl Hase siger: »Et halvt Aarhundrede efter at Schillers Festsplil havde hilst den unge Fyrstinde, kunde det endnu en Gang spilles for den høje Frue ved hendes alvorlige Jubelfest, uden Rødmen over noget tabt Ideal, — kun at til det skønne var endnu det gode kommet, et halvt Aarhundrede af denne velsignede Virksomhed, som Thüringen har personificeret i sin hellige Elisabeth.«

En Graver lukker op, og efter et Par Skridt ned ad en mørk Vindeltrappe, staar man i »Fyrstegravene«. Lige i For-

grunden ser man et Par blanke Egetræskister uden Forsiring, men dækkede af visnede Kranse, hvis lange Baand med Votiv-Indskrifter hænge helt ned til Gulvet, og hver med sin Glaspult ved Hovedgærdet, hvori en Sølvkrans og en Guldkrans glimte i de matte Straaler fra en Lygte, som Graveren har hængt paa en Pille ved Døren.

Der var en Tid, da en Konge ikke regnedes for noget stort i Sachsen; det var den Gang, da Napoleon mødtes med den russiske Kejser i Erfurt, et Par Mil herfra, og lod Talma komme fra Paris »for at spille for et Parterre af Konger«. Om Aftenen, da de fyrstelige Vogne kørte frem, blev en Skildvagt blændet af et pragtfuldt Liberi og gav Ordre til at hilse med tre Tromme-hvirvler. Men Officeren raabte barsk: »Taisez-vous! ce n'est qu'un roi!« Denne Anekdote faldt mig ind, da jeg stod ved disse to Egetræskister og saa' Baggrunden af Hvælvingen opfyldt af Fløjelskister og Marmorsarkofager. De andre er kun Hertuger i det lille Sachsen-Weimar; man standser ved disse Fyrster i et Rige, som er større end det tyske. Naar man ogsaa dvæler ved Carl Augusts Grav, saa er det nærmest fordi han var Digterparrets Ven, og for saa vidt som man bøjer sig for Hertugen, er det for den Hertug, der undertiden pantsatte sine Juveler for at skaffe en Kunstner Understøttelse. Men det er Digterfyrsterne, man siden tænker paa ved den mægtige Beethovenske Klang i Navnet »Fyrstegraven.«

Fyrstegraven, — ofte har jeg tænkt mig dette Navn som Titel paa et Digt, et enkelt Brudstykke har jeg ogsaa formet; men jeg vilde ikke vove uden under Rytternes Højtryk at lade Sproget forsøge at naa den Stemning, som jeg fandt her, da jeg for første og eneste Gang stod ved de jordiske Lævninger af en Aandsvirksomhed, uden hvilken jeg ikke kan forestille mig min egen. Jeg mener ikke blot hermed, at den tyske og dermed ogsaa den danske Literatur er saa dybt præget af Goethes og Schillers Digtning, at det er umuligt for nogen dødelig at sige, hvad den vilde være bleven uden disse Heroer. Jeg tænker ikke paa denne almindelige Gæld, hvori vi alle staa til dem. Men min aandelige Udvikling er saaledes knyttet til deres Værker, at den er umulig uden dem. Andre Digtere kan jeg skylde dette og hint, uden dem er jeg mig selv utænkkelig. Denne Følelse af kær Gældbundethed, hævet til Andagt ved den Trolddom, der om-svæver Gravene. Ti vor Tænkemaade være saa spiritualistisk,

den være vil, ethvert naturligt Menneske har dog Relikviesansen i Blodet, lige fra Elskeren, der faar Taarer i Øjet ved at se paa en Stump Silkebaand, og til Pilgrimmen, hvis Hjærte banker mod en Splint af Kristi Kors. Og den hellige Grav har altid været den største Relikvie. Det kommer over én paa forskellig Maade, men det kommer sikkert. Det kom paa mig som et Stød, da jeg paa den protestantiske Kirkegaard i Rom længe havde søgt efter Shelleys Gravsten og pludselig paa en lav Gravsten saa' Ordene »Cor Cordium«, just som jeg var ved at opgive Fundet. Men det kan ogsaa, som i denne Gravhvælving, komme saa sagte og lidt efter lidt, at man ikke mærker det. Man undrer sig maaske i Begyndelsen over, at man ikke føler mere, men er halvvejs skuffet og ærgerlig over sin Kulde. Saa kigger man paa Enkelthederne, læser Indskriften paa Guldkransen til Goethe fra tyske Kvinder, tager et af Silkebaandene i Haanden: »Til Schillers Manes«, og tilsidst er man saa fangen, at man ikke kan rive sig løs, men synes at Verden udenfor er forsvunden, og at man maa blive staaende her bestandig som en Votivstatue til Dioskurernes Manes.

Det er unægtelig, at Ægtheden af disse Relikvier ikke er hævet over enhver Tvivl — for det ene Skrins Vedkommende. Ekscellencen og Gehejmraaden blev i Ro og Værdighed befordret til sit fyrstelige Hvilested, hvor hans Digterkollega Hofraaden allerede var bisat. Men dette fattige Djævel af et Geni var ikke kommen saa let til en saadan Værdighed. Puttet i en navnløs Kiste til et Par Thaler og sænket ved Midnatstid ned i en fugtig Kassehvælving af nogle Venner, som havde frataget Skrædderlauget denne Ære, skjulte hans Legeme sig som en Forbryders, hvis Hvilested ingen vil opsøge. Hans blev dog opsøgt en Snes Aar efter; skønt Overkonsistoriet brummede forarget over Brud paa Gravfreden, ryddede man op mellem de møre Kister, der faldt fra hinanden ved første Berøring; Borgmesteren gik hjem med tre og tyve Hjærneskaller i en Sæk, maalte og fandt endelig dette »hemmelighedsfulde Kar for Orakelsprog«, som Goethe straks skrev Vers over. Saa kom Anatomerne i Bevægelse for at konstruere „*ex ungue leonem*“ og fik ogsaa tilsidst reddet det meste af Skelettet ud fra den almindelige Dyng. Nu er det jo nok muligt, at et og andet med Urette har sneget sig ind i disse „*disiecta membra poetæ*“; maaske et Ribben af en Skomager, der intet Hans-Sachsisk havde ved sig, og et Fingerled af en Brille-



sliber, der aldrig havde hørt om Spinoza, er kommet ind imellem Relikvierne og blevet bekranset og tilbedt af de andægtige, — ganske ligesom hos de levende Poeter mangen Gang et eller andet Led synes at maatte tilhøre en almindelig Prosaiker og dog tager sin Del af hans Hyldest. Naa, og hvad stor Ulykke er der saa i det? Eller er det maaske bedre at raabe med de smaa kritiske Pindehuggere: »Fordi det og det er kommet med ved en Fejltagelse, da den store Anatom Naturen samlede sammen til sin Poet, saa er hele Karlen uægte, og Fanden skal ta'e os, om vi lader os narre til at tage Hatten af.« — Nej, lad os ikke være altfor strænge heller! det er bedre, at der er et Par omtvistelige Ben i Relikvierne, end at der slet ingen Relikvier er.

KARL GJELLERUP.

---

## Johan Sverdrup og den norske Forfatningskamp.

(Sluttet).

Alle de Smaakampe, som i Aarene mellem 1877 og 1880 førtes mellem Regering og Storting, skal jeg forbigaa, de var kun som en Slags Opøvelse til det store Hovedslag. Det følte alle, at paa Statsraadssagen kom det hele an, Jo nærmere man rykkede Afgørelsen, desto mere dukkede Rygterne frem om det absolute Veto. I Begyndelsen vilde ikke Folk tro noget paa det hele, i den Grad var Tanken dem ny og ukendt. Det skal indrømmes, at for saa vidt var man uklar over det hele, som den almindelige Mening gik i Retning af, at det udsættende Veto i almindelige Lovsager ogsaa gjaldt for Grundlovsforandringer; det var kun faa, som den Gang forstod, hvad der siden klarede sig, at vor Grundlov, saaledes som den er bygget paa Folkesuverænitetstanken, har lagt Forandringer udelukkende i Folkets egen Haand, idet den bestemmer, at et Grundlovsforslag først maa foretages efter nyt Valg, det vil altsaa sige, at det suveræne Folk gennem Valget af sine Repræsentanter skal erklære, om det vil have Grundlovsforandringen eller ikke. Men en saadan Erklæring skal være Frugten af en lutret og rensset, klar og udpræget Folken mening, derfor skal der  $\frac{2}{3}$  Stemmers Flertal til. Og Forandringen skal fremdeles kun gælde Modifikationer af de enkelte Bestemmelser og ikke stride mod Grundlovens Principer, det vil da altsaa sige, at helt radikale Forandringer, der omstyrter Grundsætningerne for vort nærværende Forfatningsliv, kan kun komme i Stand ved en ny konstituerende Forsamling, der giver en hel ny Grundlov, altsaa atter ud af det suveræne Folks Vilje, men under saadanne Forhold, som altid bliver de store Undtagelser.

Denne klare Mening af Grundlovens egne Ord var man imidlertid ude i Folket og lige saa ogsaa i Praksis kommet bort

fra. Teoretisk havde den imidlertid altid været hævdet af Stortinget, idet Grundlovsforandringer altid havde været oversendt til Regeringen uden Anmodning om Sanktion, medens man derimod ved alle andre vedtagne Lovforslag anmodede Kongen om denne, og naar uerfarne Tingmænd havde været Formænd for den Deputation, der overbragte Beslutninger om Grundlovsforandringer, havde de altid faaet Paalæg af Præsidenten om ikke at bede om Sanktion. Men hævde Grundlovens Ord i hele sin Renhed havde Stortinget ikke haft Kraft til, og saa gik det som i alle saadanne Tilfælde, at Børnene kom til at lide for Fædrenes Svaghed.

Men aldrig havde Stortinget udtalt sig for et absolut Veto i Grundlovssager, — en enkelt Stortingsmand kunde en sjælden Gang have erklæret sig for det, men aldrig Stortinget som Helhed. Selv ikke i 1824, saa meget end Højre brugte at ride paa den Udtalelse, som da fremkom. Ti ganske vist fandtes i en Adresse, som Stortinget da vedtog for lukkede Døre, de Ord, at Kongen efter Sagens Natur har absolut Veto i Grundlovssager. Men da det samme Udtryk kom frem i en Komite-Indstilling om Karl Johans reaktionære Grundlovsforslag det Aar, blev der protesteret mod Udtrykket, og det vedtoges saa, at Stemmegivningen kun skulde gælde Komiteens Konklusion, ikke dens Præmisses. Det ligger derfor nær at antage, at de Par Linjer, der taler om Vetoet, i den meget lange Adresse, har undgaaet Stortingets Opmærksomhed. Heller ikke har, lige til Vetostriden kom op, noget Menneske tænkt paa Adressen af 1824; Grundlovsfortolkerne, selv Stang i sin Fortolkning af 1833, nævner den ikke.

Men var den hele Tanke om et absolut Veto saaledes aldeles ukendt for Folket i Almindelighed, saa var Sagen vel forberedt indenfor Embedsstanden, i alt Fald indenfor den juridiske Del af den. Ti Vetoet havde allerede i flere Aar været doceret ved Universitetet. De juridiske Professorer hørte næsten alle til det yderste Højre og havde øst sin meste Tankegang om Statsret fra tyske Professorers Værker, og for de Herrer var det noget fuldstændig abderitisk at tænke sig en Stat uden absolut Veto hos Regenten. Derfor maatte ogsaa vore Professorer solch ein Ding haben. At vor Forfatning ligger forud for den Tid, da man stod i Frankfurt eller Berlin og lavede Forfatninger ud af Professorers indre Bevidsthed, forud ogsaa for den Tid, da en Grundlov var blevet til en Kongegave, det forstod man ikke. Vor Grundlov er et Barn af Revolutionstiden, af den Tid da man

raabte: paa Lygtepælen med Hr. Veto! Den er ligefrem udarbejdet over den franske Grundlov af 1791 og den spanske af 1812, og ingen af disse Grundlove kender noget absolut Veto. Men det historiske Forhold har Højre heller aldrig villet ind paa under Vetostriden; det har i alt Fald altid foretrukket at svømme om paa Fortolkningernes Hav. Skulde man endelig ind paa det historiske, da løb det altid saa uheldig af, at man skyndsomst trak Følehornene til sig igen. Saaledes skulde Novemberforeningens Organ prøve paa en populær Udredning af Grundlovens Tilblivelseshistorie og kom saa i Skade for at stille baade den og os paa Kiekertraktatens Grund, saa vi altsaa retmæssig var et af Danmarks Konge til Sveriges Konge afstaaet Folk og vor Grundlov følgelig en »Pagt« mellem Erobreren Karl Johan og det overvundne norske Folk. Dette var jo det samme, som Svenskerne havde sagt i 1860, og som den Gang vakte en saa uhyre Forbitrelse i Norge. Og Usandhed er det fra først til sidst; ti aldrig har Nordmændene anerkendt Kiekertraktaten, og det var saa langt fra, at Karl Johan havde erobret Norge, at han nok var glad til, han kunde faa Fred snarest muligt paa Vilkaar af fuld suveræn Uafhængighed for Nordmændene. Men at det nu var Nordmænd, der kunde udtale slikt, det forargede dybest ind i Sjælen, og »vor nationale Skam« var det Navn, Novemberforeningen fra nu maatte bære. Intet bidrog vel mere til, at den sank ned i Glemsel og efterhaanden blev afløst af andre Organisationer.

Men heller ikke udenfor Novemberforeningen var Højre synderligt heldigt, naar det skulde ind paa det historiske. Saaledes den berømte Udtalelse, hvormed Rigsretsdebatten aabnedes, at vor Forfatning var et »modificeret Enevælde«. Hvad der udtrykkelig var tillagt Folkemagten, det tilkom den som en Modifikation af Enevælden, men hvad der ikke udtrykkelig nævntes, det havde Kongemagten forbeholdt sig selv — den Kongemagt, som slet ikke fandtes — og nu nævnes ikke det absolute Veto i Grundloven, altsaa har Kongemagten det absolute Veto. Man kunde ogsaa sige; det nævnes ikke i Grundloven, at Kongen har Ret til at slaa Folk ihjel, altsaa har han det.

Det Standpunkt, Regeringen fra først af indtog overfor det absolute Veto, havde et Skær af det komiske over sig, men var for øvrigt ikke saa ueffent. I den Indstilling, hvori Regeringen raadede Kongen til at nægte den tredje Gang uforandret vedtagne Statsraadssag sin Sanktion, hed det kort og godt: »Det

er ophøjet over Tvivl, at Deres Majestæt har det absolute Veto i Grundlovssager.« Standpunktet var klart, men naar man betænker, at allerede i et halvt Aar var der næsten ikke blevet drøftet andet Landet igennem end Vetosagen og paa Møderne var fremkommet de mest modsigende Udtalelser, men at Flertalsstemningen utvivlsomt og ubetinget var imod det absolute Veto, ja, saa blev det unægtelig noget komisk, at dette Veto skulde være ophøjet over Tvivl. Men Sagen havde ogsaa sin alvorlige Side. Et Ministerium, der kunde komme med en saadan Udtalelse, maatte enten staa fuldstændig udenfor det virkelige Liv, ikke ane, hvad der foregik lige for dets Øjne, ja, ikke læse Aviser engang, eller ogsaa maatte det systematisk lægge an paa at føre Kongen bag Lyset, for at han uden at have noget Begreb om Stemningen i Landet blindt skulde gaa i sine Ministres Ledebaand. Og der maatte virkelig noget saadant som en af disse Ting til for at vove et saa dristigt Skridt. Men saa er det vel ogsaa sikkert nok, at med Statsraadernes Ubekendtskab til Folket havde de ingen Anelse om den Forvandling, der var foregaaet med det. De havde ventet at finde et Storting, som det i 1872, der tog sin Tilflugt til tomme Ord i en Mistillidsadresse, og et Folk, der nu som før knurrede lidt, men for Resten lod det hele gaa sin skæve Gang.

Saa begik de da »den største politiske Daarskab i Landet siden 1814« og nægtede med Hævdelse af det absolute Veto Statsraadssagen Sanktion. De, der var levende med i det, som nu paafulgte, de vil sit Liv igennem mindes disse Dage som nogle af de stolteste, de har oplevet. Paa alle Kanter af Landet holdtes der Møder, og fra alle Landsdele indløb der Adresser til Stortinget om dog endelig her at staa fast og vide, at det havde Folkets Flertal med sig. Hvad der skulde gøres, det vidste man ikke, men saa meget mere havde alle sine Øjne rettet paa den ene Mand, som nu alene kunde greje det: svigtede alt og alle, Johan Sverdrup kunde ikke svigte, det følte man. Aldrig har Folkets Hjærte banket for ham som i disse Dage, men aldrig heller har Folkets Aand været saadan over ham som da. Derfor gik der et Lettelsens Suk over Landet, da Budskabet kom om, at nu havde Høvdingen gjort, hvad Folket ventede af ham:

»Stortinget erklærer og bestemmer som følger:

Stortinget har under Tilslutning til gentagne Beslutninger af Folkets Repræsentanter og i Overensstemmelse med Grund-

lovens § 112 vedtaget en Grundlovsbestemmelse angaaende Statsraadernes Deltagelse i Stortingets Forhandlinger saa lydende: —

«Ti er denne Bestemmelse gældende Grundlov for Kongeriget Norge.»

Det var dette Forslag, der behandlede i Dagene den 7de, 8de og 9de Juni. Det var »9de Juni-Beslutningen.«

I Begyndelsen var der Vaklen nok i Stortingets Rækker, og uden en Leder som Sverdrup havde vel ogsaa det hele gaaet i Stykker. Fremfor alt gjaldt det at lodse Skuden sikkert frem gennem Mellemforslagenes Skær, og de var mange og fristende. Statsraadssagen havde jo denne sidste Gang haft 93 Stemmer for sig og kun 20 mod sig, saa overtydede var selv mange Højremænd blevne om Nødvendigheden af dens Gennemførelse. Det havde ingen Vanskelighed været ved at faa alle Højremændene blandt de 93 med paa en protesterende Mistillidsadresse mod Regeringen, og et saadant Stemmetal havde jo taget sig helt imponerende ud. Tænke sig, man havde baade Biskopper og Skoledirektører med paa den, skulde ikke saa Regeringen blive ræd og skyndsomst tage Flugten? Aa nej, Regeringen havde gnedet sig i Hænderne af Fryd og sagt: »Var det ikke det, vi vidste? Akkurat som i 1872! Kryber under Bordet og knibser i Fingrene.« Nej det maatte være det første og fornemmeligste: ingen Alliance med Højre enten de saa kaldes moderate eller ikke. Men der var flere Skær end dette at undgaa. Ti ogsaa inden Venstre var der dem, som vilde, at man skulde tale og ikke handle, at man derfor skulde nøje sig med at overdrage til Stortingets Præsidentskab at meddele Regeringen, at Stortinget ansaa Statsraadssagen for at være Grundlov. Havde det Forslag gaaet igennem, var der vel vanskelig blevet noget ud af alt det, som siden kom. Hvordan kunde man have nedsat Rigsret paa det Grundlag, at Stortinget havde én Mening, Regeringen havde en anden? »Dette betyder ikke andet, end at nu vil vi bringe en ny Diskussion i Stand med den anden Statsmagt. Jo, den skulde have dejlige Udsigter! Har vi ikke nu forhandlet med den anden Statsmagt? Er det tænkeligt, at paa den Vej noget længere skulde vindes? Nej, der sker ingen Forandring, før den anden Statsmagt ser, at vi er Mænd for at kunne handle, og før den ser, at idet vi handler, har vi det aldeles overvejende Flertal af det norske Folk med os. Det paabyder Agtelse, det

paabyder Respekt; ti da har man vist, at det er Alvor, og da har man Løfte om en Ende paa Tingen<sup>1)</sup>.

Regeringen havde begaaet Grundlovsbrud, det var det, som var Sagen, og det maatte der ikke pyntes paa, det maatte der ikke dækkes over; eller rettere sagt, den havde endnu ikke begaaet Grundlovsbruddet, men den havde ved sin Udtalelse om det absolute Veto stillet det i Udsigt. Hvad der da maatte gøres, var at hævde, at naar Stortinget tre Gange uforandret har vedtaget et Forslag, »saa vorder det Lov, om end Kongens Sanktion ikke paafølger.« Saa fik Regeringen gøre, hvad den vilde, men nægtede den at anerkende Sagen som Lov, da var Grundlovsbruddet sket, og da vilde Følgerne komme. Stortinget kunde være taalmodigt og se Tiden an, om ikke Regeringen vilde komme til en bedre Erkendelse og i Tide give efter; men vedblev det at trodse, da maatte Grundlovsbruddets uundgaaelige Følger komme, saa sandt Folket i Valg gav Stortinget Ret.

Men Regeringen mente jo ikke, det var Grundlovsbrud, den fik jo — i alt Fald bag efter 9de Juni — ved Fortolkningen den Paastand frem, at det hele var grundlovmæssigt. Hvem skulde saa afgøre det hele? Det skulde Folket, det suveræne Folk, det, som ejer Landet. Folket, ja hvad vil det sige, hvorledes skal det afgøre en saadan Ting? Ved Valgene, som er Folkeviljens Udtryk, og det Udtryk skal respekteres, ellers er det ingenting andet end tomme Talemaader med Folkefriheden i et Land. Og derfor var det dette, som det den 9de Juni drejede sig om: Skal 'de Nordmænd raade i Norge? 9de Juni kunde endnu ikke sætte dette ud i Livets Virkelighed, det kunde først Folkets senere Svar gennem det følgende Valg paa 9de Juni-Beslutningen gøre, og saa længe fik man derfor vente med Afgørelsen, ti vi har jo ikke Opløsningsret for Kongen; men saa meget bedre for Regeringen, saa kunde den i Tide bøje af, og det hele have faaet et fredeligt Udfald.

Derfor kan heller ingen Paastand være urimeligere end den, man saa ofte har hørt, at Stortinget skulde nedsat Rigsret, straks det viste sig, at Regeringen ikke trods 9de Juni tog Statsraadssagen til Følge. Intet viser klarere end denne Paastand, hvor lidet man forstaar Folkesuverænitætstanken, hvor langt man er kommet bort fra den, og hvor den Opfatning dog har sneget

<sup>1)</sup> Sverdrups Taler, S. 175.

sig ind i Sindene, at Folket er til for Statsmagternes Skyld, ikke omvendt; Folket maa vi have — saa bliver Tanken — for at vi, Folkerepræsentanterne, kan blive valgte, men for Resten har I Karnaljer at tie stille. Højre var senere foran Valget i 1882 naivt nok til ligefrem at sige dette; i dets Opraab til Vælgerne hed det: eders Valg er ingen Folkedom, ingen Afgørelse paa Striden. Men Højre gavnede ikke sin Sag ved den Udtalelse. Nej, Sagen er den, siger man, at Venstre turde ikke nedsætte Rigsret i 1880, for det vidste ikke, om Regeringen vilde blive dømt. Nu, om saa var? Rigsretten er en politisk Domstol, og dens Hensigt er, idet den for sit Flertals Vedkommende besættes gennem Valg, at tvinge en lovlige Flertalsbeslutning igennem, naar Mindretallet ikke vil bøje sig for det lovlige, tvinge Regeringen ind i Lovligheden, naar den ikke vil gaa ind i den paa anden Maade, og samtidig med at den saaledes er en politisk Domstol, er den tillige en kriminel, den maa kunne dømme i Straf for Ulovlighederne, ellers bliver det hele ikke til noget. Men at den saaledes besættes ved Valg og har dette politiske Øjemed, det forudsætter, at Folket faar Lejlighed til at vælge paa Grundlag af en vordende Rigsretsanklage, ellers bliver det atter igen ikke Folket, som gennem sit lovlige Organ Stortinget blir det afgørende, men Stortinget uden Hensyn til Folket staar der og handler af egen Magtfuldkommenhed<sup>1)</sup>. I 1879 valgtes der kun paa det Spørgsmaal: skal Statsraadssagen gaa igennem eller ikke, men ingenlunde paa det: hvem har Ret i Vetostriden, Stortinget eller Regeringen. Det Spørgsmaal var det, som blev besvaret ved Valget i 1882, og havde saa Regeringen forstaaet en fri Forfatnings Grundtanke, saa kunde den have gaaet, og der var ikke blevet et Haar krummet paa dens Hoved i Anledning af Vetosagen. Men den vilde ikke respektere Folkets Afgørelse af et Forhold i Folkets eget Hus, og saa maatte det gaa, som det gik. I sine unge Dage, da Stang endnu kæmpede for Parlamentarismen, havde han opstillet den Grund sætning, at den lutrede Almenvilje, saaledes som den fremkommer gennem de lovlige Former, skal være det bevægende og det bestemmende i det offentlige Liv. Denne Grund sætning havde han og hans Ven-

<sup>1)</sup> Derfor er der heller ikke hos os ved Rigsretten som ved de øvrige Domstole nogen Termin, inden hvilken en Anklage skal være fremsat.



ner paa det dybeste forsyndet sig imod; det tilkom da Sverdrup og hans Venner at hævde den i hele dens Renhed.

Ellers er det ikke Tilfældet dette, at Stortingsflertallet i 1880 ikke vovede at sætte Rigsret. Da det kom sammen dette Aar, var der Tale blandt det om at besætte Lagtinget udelukkende med Venstremænd, hvad godt kunde været gjort, uden at Odelstinget havde mistet sit Venstreflertal. Det blev med Flid ikke gjort, Lagtinget blev besat som før; ti Folkets Afgørelse gennem Valgene skulde fra nu af hævdes som det afgørende. Ja, selv efter 9de Juni 1880 kunde godt Rigsret været nedsat, hvis der ikke havde været andet i Vejen end Frygten for en fældende Dom; Stemningen blandt det moderate Højre var den Gang afgjort mod Regeringen, der var endnu en Mulighed for et Mellemparti, hvad der senere ikke blev.

Under de tre Dages Debatter fra 7de til 9de Juni lykkedes det altsaa Sverdrup, skønt syg og overanstrengt, at knytte Venstre sammen med et Baand, som endnu ikke er brustet, og som trods alle Meningsforskelligheder ellers ikke vil briste, saa længe Kampens Maal er dette: Folkeviljen som det bestemmende i Statslivet. Under aandeløs Tavshed gik Afstemningen for sig Kl. 11 om Aftenen den 9de Juni; 40 svarede nej, 74 ja, alle Mellemforslag fra Venstres Side var tagne tilbage, ren og klar faldt Afgørelsen. Og Jubelen ude i Folket var derefter. I denne Aftenstund var der blevet et Folk i Norge, nu var Grundloven ikke længere et Blad Papir, den var blevet Kød af vort Kød, Folkefriheden var tilegnet i Bevidstheden, vi havde faaet et klart Maal at kæmpe for, og over os suste »Begejstrings-Ørnen paa de brede Vinger«. Det er saadant, man ikke oplever mere end én Gang i sit Liv. Nogle Aar i Forvejen, under Virkningerne af den midlertidige Reaktion i Midten af 70 Aarene, sagde Bjørnson i Mismod: »Naar Bonden vaagner, vaagner han til Reaktion«. Nu tog han offentlig dette Ord tilbage; Bonden var vaagnet, men til Fremgang. Det store Folketog, 10,000 Mand stærkt, som drog ud til Sverdrup i hans Hjem for at takke ham for 9de Juni, var et af Tegnene derpaa, men meget langt fra det eneste.

Slaget faldt i Begyndelsen bedøvende over Højre. »Det havde jeg ikke ventet!« skal en af Statsraaderne have raabt. Men snart begyndte man gensidig at hidse hinanden op; aldrig havde man lidt noget Nederlag før, det var umuligt nu ogsaa, bare hold ud. Regeringen nægtede at efterkomme Beslutningen i

Statsraadssagen og indankede Vetosagen for det juridiske Fakultets Domstol. Fakultetet granskede og skrev i Maaneder og kom saa med en tyk, tyk Bog; læste man den igennem, saa skulde man blive overbevist. Pudsigt altsammen fra Ende til anden. Den samme Regering, som for en Maanedes Tid siden havde erklæret det absolute Veto for ophøjet over Tvivl, maa nu hen og spørge de juridiske Professorer, om Vetoet findes i Grundloven eller ikke. Og Professorerne maa anvende flere Ris Papir for at faa godtgjort, at den vigtigste, mest indgribende af alle Kongedømmets Rettigheder, den, som alle andre Grundlove, der har den, udtale med de tydeligste Ord, den ligger ogsaa latent i vor Grundlov, naar man bare fortolker den rigtig, naar Paragraf x stilles op mod Paragraf y, cfr. Paragraf z. Og hvad der saa drev det komiske ud paa Spidsen — efter at Fakultetets Flertal svedende og pustende gennem mange Bøger Papir har faaet sin Mening frem, saa kommer dets Mindretal og godtgør med et Par raske Pennestrøg, at det er Misforstaaelser og Umuligheder alt sammen, det absolute Veto nævnes ikke med et Ord i Grundloven, men naar Kongen alligevel har det, saa følger det af »Sagens Natur«. Og saa sluger Højre hele Historien, baade Flertal og Mindretal, og docerer i sine Blade og paa Folkemøderne, at Kongen har det absolute Veto 1) i Følge § x sammenholdt med § y, og 2) efter Sagens Natur, eller med andre Ord: 1) fordi det absolute Veto staar i Grundloven, 2) fordi det ikke staar i Grundloven.

Da Fakultetsbetænkningen kom, hørtes det fra hele Højre: nu maa de give sig, nu har Videnskaben talt. Men det norske Folk er et forstokket, uvidende Bondefolk; Fakultetsbetænkningen havde gjort det endnu mere stædigt end før, og det bl. a. af den Grund, at Fakultetet havde tænkt som saa: skal det være Svir, saa lad det være Svir, og saa havde det som en Slags Dessert ovenpaa »bevist«, at Kongen havde absolut Veto i Bevilgningssager ogsaa. Det skulde nu Fakultetet egentlig ikke have gjort, for det var at jage alle dem, som endnu stod vaklende, over i Venstres Rækker; men det kunde ikke andet; saaledes som det søgte at bevise det absolute Veto i Grundlovssager, maatte det med Nødvendighed ogsaa komme til Vetoet i Bevilgningssager.

Grundlovens § 79 bestemmer, at naar Stortinget tre Gange uforandret har vedtaget en Beslutning, saa vorder den Lov, om

end Kongens Sanktion ikke paafølger, inden Stortinget adskilles. Derefter bestemmer § 80 bl. a., at alle de Beslutninger, han ikke udtrykkelig antager, anses som af ham forkastede. Saa følger § 81 med Regel om, i hvilket Sprog og hvorledes Love skal udfærdiges, og endelig bestemmer § 82, at Kongens Sanktion ikke er nødvendig i en Del mindre betydelige Tilfælde og i Tilfælde, hvor det vilde være meningsløst at have den. Man skulde tro, Sammenhængen her maatte være klar nok: § 79 er Hovedreglen for det, der vedkommer almindelige Love, dertil føjer §§ 80 og 81 nærmere Bestemmelser, og endelig opregner § 82 Undtagelserne fra § 79. Men det juridiske Fakultet fik noget andet ud. I Følge det var den Del af § 80, der ovenfor er nævnet, Hovedreglen, og den gik ud paa, at i alt, hvad Stortinget bestemte, havde Kongen ubetinget Forkastelsesret; fra denne Hovedregel var saa § 79 og dernæst § 82 Undtagelser. Saaledes skulde altsaa Grundloven være bygget: først kommer en Undtagelse, § 79, saa Hovedreglen, staaende blandt en Del Sidebestemmelser i § 80, dernæst en Del nye Sidebestemmelser i § 81 og saa tilsidst Undtagelse No. 2 i § 82. Man kan vanskelig tænke sig en mere fortvivlet Paastand end denne. Men dens fuldstændige Mangel paa sund Menneskeforstand var endda ikke det værste ved den; værre var de Konsekvenser, den førte til. Ti skulde den gælde, saa var alt undtagen almindelige Love efter § 79 og de Smaating, som nævnes i § 82, underkastet Kongens ubegrænsede Veto, først og fremst Bevilgninger og dermed i Grunden ogsaa almindelige Love; ti næsten alle disse kræver Pengebevilgninger for at kunne sættes ud i Livet, og kunde saa Kongen sætte Veto mod Bevilgningerne, var det umuligt at sætte dem ud i Livet, og da var det sandelig en snau Trøst i, at de stod paa Papiret som Love.

Med nogle Pennestrøg vilde saaledes »Videnskaben« berøve os hele vor Frihed, alt, hvad vi i mange Aar havde været stolte af og glade ved. Og Regeringen var ikke sen med at sætte Teorien over i Praxis. Kunde den faa Vetoet i Bevilgningssager sat igennem, da havde den Spillet vundet, da kunde den ikke blot holde Udviklingen tilbage, men den kunde endogsaa have Haab om at sætte sit eget, allerede helt eller halvt opgivne Program igennem. Med absolut Veto i Grundlovs-sager og Bevilgningssager kunde den med største Lethed tvinge Stortinget ind paa Forhandlingspolitikken, paa Købslagning og Kompromisser; den kunde sige: I skal faa Statsraadssagen mod

at indføre Tokammersystemet, Udvidelse af Stemmeretten, gærne almindelig Stemmeret mod at gaa ind paa Unionsforslaget o. s. v. Saa havde hele Statsmaskineriet staaet stille, og i heldigste Tilfælde Visnepolitikken blevet Følgen.

Derfor blev ogsaa den første Lejlighed grebet til at forsøge Bevilgningsvetoet. I 1879 var de saakaldte Folkevæbnings-samlag blevne stiftede. Der var ud over Landsbygderne en almindelig Misnøje med den Maade, Skyttersagen blev drevet paa. I Spidsen for den stod den saakaldte Centralforening, hvis Bestyrelse efter Lovene kun skulde bestaa af Mænd i og i Nærheden af Kristiania; ud over det hele øvrige Land var man fuldstændig udelukket, maatte uden Knur lyde en Bestyrelse, der omtrent havde Enevoldsmagt, og som for hvert Aar sørgede slettere for at opfylde sit Hverv. Den bestod udelukkende af Reaktionen Tilhængere og gik frem derefter. Dette var saa Grunden til, at man dannede nye Foreninger paa Grundlag af Selvstyre. Disse nye Foreninger søgte Stortinget om Bevilgning og fik den enstemmig. Men saa fik Piben en anden Lyd. Det viste sig, at i Folkevæbningssamlagene stod udelukkende Venstremænd, og det viste sig fremdeles, at denne riflebevæbnede Ungdom vilde tale et Ord med i Laget, dersom det skulde blive til Virkelighed, hvad Højrebladene nu i klarere eller dunklere Ord truede med, at gav Stortinget sig med det gode, saa skulde der bruges Magt. Svaret kom fra »Rifleringen«: Forsøg I kun at bruge Magt! To-tre Dage efter staaer 20,000 Skyttere i Kristiania. Og saadanne Svar havde saa meget større Klem, som en af Folkevæbningssamlagenes Hovedgrundsaetninger var og er, at hver Skytter skal have sin egen Rifle, medens Centralforeningen altid havde holdt paa Inventarie-Systemet, at hvert Skytterlag i Fællesskab har en to-tre Rifler.

Da nu Bevilgningen til Skyttersagen kom fore igen i 1881, stemte Højre mod alt Bidrag til Folkevæbningssamlagene, og da det alligevel med stort Flertal gik igennem, nægtede Regeringen Sanktion. Det var en Bombe, man dog ikke havde ventet; var det noget i Verden, det norske Folk var overbevist om, saa var det den Ting, at det havde hel, ubeskaaren Bevilgningsret. Det havde ogsaa Højres Fører, Professor Aschehoug, sagt i 1869, men det forstaar sig, det var jo længe siden 1869 nu. Ogsaa i denne Sag kom Højre daarlig fra det historiske. Det havde efter megen Møje fundet ud, at to Gange tidligere havde Veto været

anvendt i Bevilgningssager. Ved den ene Lejlighed havde Stortinget bevilget en Sum til Indkøb af Faar i England, men saa var der kommet Sygdom blandt Faarene, og Regeringen havde da ladet være at købe de skabede Faar. Og Stortinget havde ikke sagt et ondt Ord om det. Kan saa nogen tvivle paa, at Kongen hos os har Veto i Bevilgningssager? Den anden Gang havde Stortinget bestemt, at Kongsberg Sølvværk skulde sælges, fordi det ikke lønnede sig, men saa fandt man en rig Sølvvaare, og Regeringen lod da være at sælge og bragte Sagen ind for Stortinget igen. Ikke sandt, Vetoet er klart? Især da en Beslutning om Salg af en Statsejendom utvivlsomt er det samme som en Bevilgning — »bare det omvendte«, som det hedder. For Statsminister Stang selv var imidlertid dette for meget. Han gik af, og i hans Sted kom Selmer, Æventyrpolitikeren par excellence, skikket til at være Norges Estrup, men rigtignok ikke i Besiddelse af Estrups Magtmidler. Og saa kom der rigtig Vind i Sejlene; Regeringen havde det, skulde man næsten tro, som Professor Løvdaal i »Fortuna« før Falitten. Ti nu gjorde den ogsaa Angreb paa Stortingets almindelige Lovgivningsmyndighed. Stortinget vedtog i 1882 en Jærnbanelov. Regeringen kunde have nægtet den Sanktion, det havde den fuld juridisk Ret til. Men i Stedet derfor gik den hen og sanktionerede den Del af Loven, den syntes om, og nægtede Resten af den Sanktion. Her var det selv for de mest historiekundige Højremænd umuligt at finde nogen Præcedens. Og dette blev oven i Købet gjort lige før Valgene skulde begynde.

Saaledes havde da Regeringen i tilstrækkelig Grad sørget for et Valgprogram. Ti nu gjaldt det paa den ene Side Fornægtelsen af, paa den anden Side Forsvaret for vor lovgivende og bevilgende Myndighed, og det over hele Linjen. Og hvad havde saa Regeringen at stille op overfor det forbitrede Vælgerflertal, der nu rustede sig til Valgkampen? Jo, baade Linjetropper og Reserve, og Linjetropperne hed Kongemagten og Unionen, og Reserven hed Kristendommen, og det skulde være underligt, mente formodentlig Regeringen, om ikke det vilde hjælpe.

Først blev den personlige Kongemagt stillet frem, idet der ved Stortingets Opløsning 1882 holdtes en Trontale, som søger sin Lige i konstitutionelle Landes Historie. Her stilledes Kongens personlige Mening om det absolute Veto frem som en urokkelig

Overbevisning, og Folket opfordredes til at stille sig paa Kongens Side. Højre jublede, »Kongemagten havde brændt sine Skibe«, nu gjaldt altsaa Kampen, hed det, Kongemagtens Bevarelse eller Afskaffelse. Trontalen tryktes i 50,000 Eksemplarer og spredtes gennem Administrationen ud over Landet. Hvor man gik og stod, saa man den, selv nede i Kongsberg Gruber blev den slaæet op paa Væggen. Det er betegnende for Regeringens Ubekendtskab med Folket og Folkestemningen, dette: man troede forramme Alvor, at man skulde skræmme Folk med Kongens Navn, og opdagede ikke, at man i Stedet gjorde Folk til Republikanere. Og man nedlod sig endnu dybere: man vilde prøve at skræmme os med Sverige og Svenskerne. I den svenske Højrepresses fremkom de afskyeligste Ting, Udtalelser, som mindede om Statholderstridens værste Dage, og vore Højreblade aftrykte Artiklerne og fremstillede dem som Udtryk for den svenske Folkestemning. Det var ikke langt fra, det lykkedes at faa den samme bitre Stemning op mod Sverige som den, der allerede var raadende overfor Kongedømmet, og det skyldtes kun bestemte Indsigelser fra Svenskernes egen Side, at det ikke blev til Virkelighed, hvad Højre nu falskelig brugte som Agitationsmiddel, at venstre vilde Unionens Opløsning. Men saadanne Udtalelser som hin bekendte af en gammel svensk Rigsdagsmand gik som en Løbeild gennem Landet og bragte Stemningen i det rette Spor igen. Han blev spurgt om, hvad Svenskerne vilde gøre, dersom de blev ført mod Norge. »Skyde Bøsserne af i Luften, kaste sig i Nordmændenes Arme og udraabe Republikken,« svarede han.

Ad disse Veje kunde Højre altsaa ikke udrette noget, det højeste, som opnaædes, var, at nogle gamle Kærringer skræmtes fra Vid og Sans. Et mere solidt Middel var Anvendelsen af »Myrmandsvæsenet«, at skaffe Folk Stemmeret paa fingeret Handelsborgerskab eller paa en værdiløs Jordlap. Opfindelsen heraf har Højre Æren af; det blev første Gang anvendt af Højrepartiet i Kragerø under Valgkampen i 1873. Men da saa Venstre tog efter, blev Højre sittelig entrüstet og forstod fortræffelig at mynte sin Dyd ud, saa meget mere som det hele Væsen var af yderst tvivlsom Beskaffenhed. Men saa gik Naturen over Optugtelsen. Det gjaldt at kaste Johan Sverdrup i Akershus Amt, og for den Pris fik saa selv Dyden gaa fløjten. Da det viste sig umuligt at vinde Flertallet af Bønderne, lavede et Par store Driftsherrer Myrmænd i hundredevis af sine Arbejdere og sendte dem af Sted

med Højrestemmesedler. Paa et hængende Haar var Akershus blevet tabt. Men da rejste en resolut Venstremænd op til Telemarken, fik sig der en Gaard udleveret, delte den i flere hundrede Dele, opsatte Skøde paa hver Del, fik Skøderne tinglæst, rejste sporenstregs til Akershus og strøede Stemmeretsbetingelser omkring sig i Grams til alle de Venstremænd, som ingen havde. Saa blev da Højre slaaet af Marken. Men nu kom naturligvis de to Stakler, som havde begyndt det hele, til at føle hele Vægten af sit Partis moralske Harne. Verden har den Fejl, den dømmes altid efter Udfaldet, og dette var her egentlig ikke heldigt.

Hele den voldsomme Valgkamp endte da Landet rundt med en glimrende Sejer for Venstre. Kun i to Amter holdt Højre sig, i Finmarken, hvor den indfødte Befolkning liden Del tager i det offentlige Liv, og i Jarlsberg og Laurviks Amt, hvor det pudsige Tilfælde indtraf, at naar man talte de Urvælgere sammen, som havde mødt frem, var Flertallet Venstre, men ikke desto mindre var højre overlegent i Valgmandsforsamlingen. Ogsaa i Byerne var Venstre kommet stærkt frem; næsten alle Vestlandets Købsteder viste et stærkt liberalt Flertal, og i det hele kunde man sige, at udenfor Kristiania og Trondhjem var Højre kun overlegent der, hvor Befolkningen væsentlig var Søfolk og derfor mere fremmed for hele Bevægelsen i de sidste Aar.

Saaledes var da Linjetropperne slagne, og saa maatte da Reserven ud. Man havde god Brug for den, ti den sidste, formentlig uindtagelige Skanse skulde forsvares — Kongen skulde fremdeles holdes i Uvidenhed om Sagernes sande Stilling, og saa længe bare han holdt ud, var der egentlig ingen Fare paa Færde, mente Højre. Saa kom den gamle Garde. Ganske kort Tid før Kongen i Begyndelsen af 1883 skulde komme til Kristiania for at aabne Stortinget, overraskedes man ved at se »Opraabet til Kristendommens Venner i vort Land«. En stor Skare Mennesker, med og uden Præstekrave — tillige mildest talt en noget blandet Skare — erklærede, at hidtil havde de siddet stille og sét paa den politiske Kamp uden at tage Del i den, men nu var de blevet forfærdede, vort arme Land holdt jo paa at gaa Fordærvelsen i Vold, og der var blevet en Vantro, saa Gud sig maatte forbarme, og derfor maatte nu alle »Kristendommens Venner« forsage al denne gyselige Politik og vende tilbage til de gamle idylliske Tilstande, før Herrens Straffedom rammede det ulykkelige Land. Saa talte de stille i Landet, der ikke havde taget

Del i Politiken før; ti at en og anden af dem havde været Stortingsmænd, men var blevet kastede, er for stor en Bagatel til at nævnes. Det var ogsaa paa Tide at bede Folk om at forsage Politiken; ti Ministeriet gjorde ikke Mine til at ville gaa, og det trak slemt op til Rigsret. Der havde ikke under hele Forfatningskampen været noget, som havde vakt saadan Forbitrelse som »Kristendomsopraabet«; ti trods de enkelte oprigtige Sjæle, som var med paa det, struttede det formelig af Hykleri. Det Ord »Kristendomsopraaber« blev nu Kendemærket for en egen Art Højremænd, saadan de mest ondartede af Racen, og det var og blev forgæves, alt hvad de i hundrede-tusendvis af Smaabøger bad og besvor Folk om i Anledning af Kristendommen og det radikale Parti, Kristendommen og Rigsretten, Kristendommen og Myrmandsvæsenet, Kristendommen og det absolute Veto.

Saa var da den Trumf spillet ud. Havde nu Højre flere paa Haanden? Der lød nogle højst uhyggelige Ord om Statskup; og Fremtiden synes just ikke at modbevise Muligheden af, at der var dem, som tænkte sig dette som den sidste Trumf.

Man skal ikke kunne sige andet, end at Stortinget gik frem med den største Besindighed og gav Regeringen det ene Varsko efter det andet om, at endnu var det Tid til at ende Striden paa fredelig Maade derved, at Regeringen gik af. Men alt var forgæves. Stortinget besatte hele Lagtinget med Venstremænd — Regeringen blev; det satte begge sine Præsidenter, Sverdrup og Steen, ind i Protokolkomiteen, det Udvalg, der har at gennemgaa Regeringsprotokollerne, med andre Ord, det samlede Hovedsummen af Stortingets Styrke om Rigsretssagen, — forgæves, Regeringen rørte sig ikke; Rigsretsdebatterne begyndte, og ingen kunde tvivle paa, hvor det vilde bære hen, men midt under Debatterne kom der fra Stortinget til Regeringen Forslag om Kompromis paa Vilkaar af et Ministerskifte, — Regeringen afslog Kompromiset, og der gik et Lettelsens Suk gennem det hele Land, ti nu syntes man, Stortinget havde gaaet endog vel vidt i Medgørlighed. Formodentlig har vel Regeringen opfattet Kompromistilbudet som et Udtryk for ond Samvittighed hos Venstre; naar man inden Højre kunde sammenligne Statsminister Selmer med Jesus Kristus og Rigsretten med Pilatus's Domstol, saa kunde man unægtelig præstere det utrolige i Retning af Misforstaaelser. Saa havde da ikke Odelstinget andet at gøre;



efter fjorten Dages Debat, et fuldstændig historisk Opgør mellem de to Partier, blev med stort Flertal Ministeriet Selmer sat under Rigsretstiltale for sin Optræden overfor Statsraadssagen, Bevilgningen til Folkevæbningssamlagene og Jærnbaneloven.

Der havde nu været Anledning for Ministeriet til at optræde paa en Maade, som havde skaffet det Agtelse i den almindelige Mening. Det kunde i Tillid til sin Sags formentlige Retfærdighed have erklæret, at det vilde ikke benytte sig af sin Udskyldelsesret, men efter et Forsvar straks ladet Sagen gaa til Doms. I Stedet herfor udskød den ikke blot alle de tolv Medlemmer af Lagtinget, den havde Ret til, og valgte dertil de mest ansete og fremfor alt de mest bestemte Venstremænd, men den indlod sig ogsaa i den mest smaalige Procedure om, at den skulde have Ret til at udskyde en trettende. Da dette blev den nægtet, halede den Tiden ud med en Inhabilitetsprocedure, hvori den endelige Paastand løb ud i en saadan Latterlighed, at det hele fik det mest fuldendte komiske Skær. Dens Defensor paa-stod nemlig, at alle, som havde deltaget i 9de Juni-Afgørelsen, skulde erklæres for inhabile Dommere, men vel at mærke kun, naar de den Dag havde staaet paa venstre Side: at en af Højesterets Medlemmer som Stortingsmand havde stemt mod 9de Juni-Beslutningen, gjorde ham efter Defensors Mening ikke inhabil. Men skulde alle 9de Juni-Mænd udskydes, fik ikke Rigsretten det grundlovs-mæssige Minimums-Antal, 15 Medlemmer. Dog, Defensor vidste Raad. Man skulde gaa alfabetisk frem; de, hvis Navne begyndte paa A, B, C o. s. v., skulde væk, og kun de, hvis Fædre havde været uforsigtige nok til at efterlade dem et Navn, som begyndte paa S, T o. s. v., skulde blive siddende igen med samt sine Samvittighedskvaler over, skønt egentlig inhabile, dog at skulle være Dommere. Og alt dette fremførte Defensor uden at trække paa Smilebaandet engang.

Men Sagen havde ogsaa sin alvorlige Side. Allerede flere Dage før Afgørelsen arbejdede Højres Presse i aldeles utilslørede Ord paa at faa Højesteret til at sprænge hele Rigsretten ved at gøre Strike. Minen var godt lagt; ti fulgte Højesteret Raadet, havde Rigsrettens Præsident ikke haft andet at gøre end at erklære Forfatningen for sprængt og Anarkiet indført i Landet af dettes højeste Domstol; Folket fik da selv tage sig af sin Sag. Saa havde Følgen været Uroligheder, der var blevet givet en Anledning til at gribe ind med Vaabenmagt, med fremmede

Vaaben maaske. Og Opfordringerne vare ikke blot vilde Avis-Fantasier. Regeringens Defensor endte sin Inhabilitets-Procedure med en Række Knaldsatser, som han rigtignok siden har villet bortforklare, men som den Gang alle Mennesker opfattede som en Opfordring til Højesteret om at forlade Rigsretten og en Trusel overfor denne, at »den eksekutive Magt« vilde gribe ind, dersom det ikke gik efter hans Paastand. Det begyndte saaledes at blive helt uhyggeligt her hjemme; men saa var Folket ogsaa forberedt paa alt, rustet til alt, ingen Mulighed var længere fremmed for det og særlig ikke for vor Ungdom, den, som dannede »Rifleringen.«

Hvad der foregik i det hemmelige Rigsretsmøde, hvori Inhabilitets-Spørgsmaalet blev afgjort, er der ingen andre end de tilstedeværende — i alt Fald officielt — som véd noget om; bliver Forhandlingerne en Gang offentliggjorte, kommer der maaske værdifulde Oplysninger frem om, hvad der i disse bevægede Dage foregik bag Kulisserne. Udfaldet blev, at Inhabilitets-Paastanden blev afvist, og Højesteret gjorde ingen som helst Mine til at følge Opfordringerne om Lovbrud. Saa var der intet andet for, Realitets-Proceduren begyndte, og da alle Ting en Ende faar, selv Hr. Jespers Præken forleden Formiddag, saa var der i Slutningen af Februar intet mere at tale om, selv ikke for »vor Grundlovs talentfulde Defensor«, som Højre kaldte Regeringens Advokat, og saa kom da Dommen og lød paa Embedsfortabelse for Selmer, den første af de anklagede.

Dommen blev inden Venstre modtaget med Glæde, men med Ro og Alvor. Jo nærmere man kom til Sagens Afslutning, desto uhyggeligere Rygter kom der op, og med Rette havde derfor Venstres Presse hele Landet over opfordret sine Meningsfæller til ikke at fremkomme med nogensomhelst Demonstration, der kunde give Paaskud til forbryderske Handlinger, om der var nogen, som omgikkes med Planer til saadanne. Raadet blev fulgt. I den Tid, Rigsretsproceduren stod paa, var der forefaldet Ting, som havde manet Venstre om at være forsigtig til det yderste; ti Højre spejdede med Argusøjne efter alt, som kunde give det Udseende af, at Venstre, der efter sigende selv ikke skulde tro paa Muligheden af en fældende Rigsretsdom, agtede at gøre Revolution. Hvem mindes ikke Lemmen i Overhalden og den gale Skomager, som sendte Truselsbrev til Kongen? og paa disse Pølsepinde blev der lavet saare kraftige Retter, og det

endog paa en Tid, da der foregik Ting inden de ledende Højrekredse, som vanskelig kan forklares paa anden Maade, end at man omgikkes med Planer om Statskup og inderlig gjerne vilde have en Lejlighed, fremkaldt af Venstre til at gribe ind med Vaabenmagt. Det var imidlertid endnu kun de færreste, som vidste noget om alt dette. Men hvad man saa for sine Øjne, og hvad der vakte stigende Forbavselse, Uro og Harme, det var, at Højres Blade i mest utilslørede Udtryk, ustraffet opfordrede til, at man skulde sætte sig ud over Rigsretsdommen, altsaa begaa det grovest mulige Forfatningsbrud. Og det skete samtidig med at Venstremænd blev sat under Tiltale, fordi de opfordrede Folket til at modsætte sig alle Forfatningsbrud, dersom de skulde indtræffe; blandt disse Venstremænd var endog Bjørnson, — jo det skulde have blevet til noget, at slæbe vor største, mest folkekære Digter for Retten, fordi han havde sagt et Ord, der gav Genklang i hver brav Nordmands Hjærte! Men hvad der var allerværst, det var, at den ene Dag gik hen efter den anden, uden at der blev gjort Mine til at tage Dommen til Følge; man fortalte hinanden, at Selmer vedblev at være tilstede i Statsraadsmøderne, som om ingenting var paa Færde, og mere og mere alvorlige spurgte Folk hinanden, hvad dog alt dette skulde betyde. Her maatte handles. Den liberalere Del af Kristiania, som hidtil noget fornemt havde holdt sig tilbage, traadte nu aabent og kraftigt frem — det var jo heller ikke mindst Kristiania, det hele vedkom — og paa Stortingets Dagsorden blev vedtaget et Forslag om Indkaldelse af en af Ministrene for Stortingets Skranke, for at han skulde give Oplysninger om, hvad alt dette havde at betyde. Hvad nu end Regeringen tænkte paa, overfor denne faste Holdning, som i disse uhyggelige Dage blev indtaget det hele Land over, vovede den ikke længere at gøre Modstand, Selmer gik af, og at saa den tilbagestaaende Del af Regeringen greb til den gamle, forslidte Udvej med et kongeligt protesterende Protokol-diktamen <sup>1)</sup>, havde ikke mere at betyde, end at Regeringens Defensor i den næste Rigsretssag vilde begynde paa den gamle Inhabilitetsprocedure igen, og da den blev afvist, forlod Salen med sin Part skændende og smældende som et uartigt Barn, der ikke

---

<sup>1)</sup> „Amen, gut!

du var og blev dig selv til Slut.“

faar sin Vilje; alt dette virkede kun befriende, idet man ovenpaa den stærke Spænding fik sig en hjærtelig Latter.

Nu gik da Rigsretssagerne — eller »Rigsretsguillotinen«, som Højrebladene sagde — sin Gang, indtil alle de Statsraader, som havde deltaget i alle de paaklagede Sager, var dømte fra Embedet, og de tre, som kun havde deltaget i en enkelt, havde faaet en klækkelig Mulkt.

Saa gjaldt det da om det nye Ministerium. Det faldt naturligvis ingen ind, at dette skulde blive af Venstre, man tænkte sig, at der endnu vilde komme mangan en haard Tørn, før det gamle Løsen »Ministeriet Sverdrup« vilde blive til Virkelighed. Derimod havde man jo nok Tanke om et Overgangsministerium, saa meget mere som det var sikkert nok, at Højres mest fremragende Mænd havde sagt nej til Tilbudet om at træde ind. Det var ikke hyggeligt at tage Arven efter Ministeriet Selmer, særlig ikke, naar man fik nej til det Vilkaar, at de Højreblade, der havde opfordret til Forfatningsbrud, skulde lige saa vel sættes under Tiltale som Bjørnson og de andre Venstremænd. Og tillige havde Mængden af de ledende Højremænd, især de paa Stortinget, endelig en Gang lært at indse, at Venstre var mere end Talemaadernes Mænd, og at det ikke vilde vise Naade og Barmhjertighed, saa længe ikke i Følge Rigsretsdommen Statsraadssagen var taget til Følge, Folkevæbningssamlagene havde faaet sine Penge, og Jærnbaneloven var anerkendt. Og i Baggrunden stod Rigsretten, og om den var der sagt i Stortinget, at heller skulde den blive permanent, end at Venstre vilde opgive sin Ret; saa vidste ogsaa alle og enhver, at næste Gang lød ikke Dommen paa Embedsfortabelse, men paa Afsættelse, altsaa Tab af alle borgerlige Rettigheder. Under disse Forhold skulde der Mod til at træde ind i det nye Højreministerium, som endelig efter lange Fødselsveer kom for Dagens Lys. Det var den mest forunderlige Sammensætning af Mennesker, man kunde tænke sig, først de tre af det gamle Ministerium, som ikke netop var dømte fra Embedet, og dernæst af de nye Opfinderer af vor Grundlov som et modificeret Enevælde, endvidere en Del Mennesker, hvis Tilværelse man næppe før havde anet, og som man vistnok heller aldrig kommer ud over Anelsens Standpunkt overfor. Den ledende Tankegang inden Ministeriet turde maaske mest træffende være udtrykt af den ene af dets Statsministre, en forhønværende Søløjtnant, som paa et Folkemøde kort Tid i Forvejen havde

fortalt, at naar der paa Søen kom Uvejr, trak Søfolk to Par Bukser paa, og saa vilde han ogsaa nu gøre i Venstreuvejret. Man fandt nu, da han var blevet Minister, at baade han og de andre for sandt og vist trængte mindst til to Par Bukser hver, dersom de skulde ride den Storm af, som nu blæste. Den mest eller rettere eneste fremragende af Ministeriet var den juridiske Professor Aubert, for hvem Venstre visselig stod som antikristen, og for hvem det derfor var en ren Samvittighedssag at ofre sig til dets Bekæmpelse. Han sammenkaldte derfor ogsaa efter sin Udnævnelse Studenterne og talte stærkt bevæget om, hvorledes hans Pligtfølelse overfor Fædrelandet kaldte ham til at ofre sig for Politiken, skønt det altid havde været hans Lyst som hans Haab, at han skulde kunne vie sit Liv til Videnskaben.

Tre Maaneder efter havde Videnskaben ham igen. Ti med den Slags Politik vilde det ikke gaa. Det nye Ministerium kunde vise Maadehold og Eftergivenhed i Yderpunkterne, som ved at ophæve Sagsanlægget mod Bjørnson og de andre anklagede Venstremænd, men i selve Hovedsagen, der, hvor de netop skulde frelse, var de magtesløse. Og saa kom der to slemme Ting til, og det krækkede dem, før end de endnu havde prøvet at tage nogen Tørn. En vakker Dag fik man pludselig i Aviserne læse en officiel Skrivelse fra den svenske Statsminister Thyselius til Kongen, et Svar paa en Henvendelse, denne havde gjort til sit svenske Ministerium med Spørgsmaal om dettes Stilling i den norske Forfatningskamp; Ministeriets Svar var en Gentagelse af de sædvanlige norske Højrepaastande. Denne Henvendelse var ligesom Svaret fremkommet, uden at det norske Ministerium havde haft Anelse derom, og det maatte derfor føle sig dybt krænket, samtidig med at denne Indblanding fra svensk Side maatte vække den dybeste Harmen i det norske Folk. Men ogsaa i Sverige vakte Udtalelsen Vrede og stærke Indsigelser. Mere og mere tydelig traadte det frem, hvorledes den rent overvejende Stemning i Sverige, baade paa Rigsdagen og i Folket, var paa Venstres Side, og dette maatte naturligvis øve stærk Indflydelse baade paa Kongen personlig og paa det norske Højre, som altid havde pukket paa Sverige og stølet paa at have det i Ryggen, men som nu til sin Forskrækkelse opdagede, at Forholdet var et ganske andet. Og midt i den Raadvildhed, som nu herskede inden Partiet, kom saa som en Bombe Afsløringen af alt det, der havde været foretaget i Tiden omkring Rigsretsdommens Af-

sigelse. En af Stortingets yngre Mænd, Konow, foreslog, at Krigsministeren skulde indkaldes for Stortinget for at svare paa, om de Rygter medførte Sandhed, der sagde, at i den nævnte Tid var der fra Akershus Fæstning blevet rettet Kanoner mod Kristiania Gader, at Sprænggranater var holdte i Beredskab i Nærheden, og at Tusender af Geværlaase var blevne skruede af Rifflerne paa Arsenalerne omkring i Landet. Højre lo ad Forslaget og fandt det barnagtigt, men mente dog, man gerne kunde stemme for det for at faa alle disse taabelige Rygter slaaede til Jorden, og saa gik da Forslaget enstemmig igennem. Men hvad der hændte denne første og, efter Statsraadssagens Ordning, sidste Gang en Minister har været indkaldt for Stortingets Skranke, det skal sent glemmes i Norges Saga. Under aandeløs Tavshed i Sal og paa Galleri, medens Ansigterne blev blegere og blegere, kom det ene Ja efter det andet fra Statsraadens Mund, ledsagede af Forklaringer, der var oplysende nok for selve Kendsgjerningernes Vedkommende, men svage og undvigende, naar det gjaldt at forklare Grundene til disse Kendsgjerninger.

Dermed styrtede hele den nøjsommelig opførte Højrebygning sammen. Der var kun en eneste Udvej til at hindre Stortinget fra at trænge til Bunds i denne Sag, og det var at give efter, helt og fuldstændig at give efter. Hele Ministeriet indgav da sin Afskedsansøgning, og Sverdrup anviste det selv en Udvej til at klare Stillingen, nemlig ved at faa Dr. O. J. Broch til at danne et Kompromisministerium; blev saa en Del af de moderateste 9de Juni-Mænd, optagne i dette, antog Sverdrup det for givet, at hele Striden vilde kunne ordnes med Læmpe. Og dette er den Sverdrup, om hvem hans Modstandere de tusende Gange har sagt, at hans eneste Maal har været at blive Minister, han, som nu er villig til at lade en konservativ, men strængt forfatningstro Mand træde ind i den Stilling, hvortil han selv skulde være selvkaldet, og tilsiger ham sin Hjælp og Støtte i Stortinget. Det forekommer mig, at Sverdrup aldrig har været større end i denne Stund.

Med denne værdifulde Støtte i Ryggen gik saa Professor Broch med Iver og Alvor til sit Hverv, men det glap for ham. Ikke fordi den fanatiske Morgenblads-Klike raste og arbejdede for at faa et Ministerium af Kvintessensen af alle de Æventyrpolitikere, Højre havde inden sine Rækker, Mænd, der ikke vilde

vige tilbage for noget som helst, men fordi Broch havde været for længe borte fra Landet og troede, det endnu var det samme Land som før. I hans Tid havde Præsterne været en Magt i Norge, og det indbildte han sig, overmaade fejlagtig, at de endnu var, og derfor havde han sat sig i Hovedet, at der vilde ingen Fasthed og Styrke blive i det nye Ministerium, med mindre det fik en af de højkirkelige Præster til Kirkeminister. Dette lurede Præsterne ham af, og da de »for Kirkens Skyld« dejlig kunde samstemme med Morgenbladets Tanker og Planer, lagde de sig om hver eneste Præst, som Broch henvendte sig til, og bearbejdede dem saaledes, at den ene følte sig for gammel, den anden for svag og den tredje jeg ved ikke hvad. Og dette skal Præsterne have Tak for, ti saa længe arbejdede de, til Ministeriet Sverdrup blev en Nødvendighed, og det norske Folk fik sin fulde Vilje frem. Men »Morgenbladet« jubledede og mente, at nu var det forbi med alle Tanker paa de »Vanvidets Dage«, da Venstremænd skulde kaldes til Roret. Og der arbejdedes, og der lavedes Ministerlister, og der intrigeredes.

Men det var altsammen forgæves. Kongen havde indset, at der var ham intet Valg aabent, han afviste al Indblanding fra Højres Side og sendte to af sine Statsraader ned til Sverdrup i Stortingets Præsidentværelse med Anmodning om at danne et nyt Ministerium. »Vanvidets Dage« var komne. Og den klare Sommermorgen, da Budskabet derom gik over Land og Strand og Dalene rødne af de norske Flag, da var der mangan norsk Mand og Kvinde, som sang, slig som de aldrig havde sunget Ordene før:

Alt, hvad Fædrene har kæmpet,  
alt, hvad Mødrene har grædt,  
har den Herre stille læmpet,  
saa vi vandt vor Ret.

Ja, aldrig har vi set med saadan Glæde paa vort trefarvede Flag med »Hjertebladet det mørkeblaa« som den Dag. Nu raadede de Nordmænd i Norge.

Og saa fuldbyrdes i Løbet af nogle faa Dage alt det, som der i Menneskealdre var kæmpet for. Alle »urokkelige Overbevisninger« om det absolute Veto fik Lov til at staa ukrænkede, kun det blev sørget for, at de aldrig mere mod det norske Folks Vilje faar Lejlighed til at træde ud i Handling.

Statsraaderne mødte i Stortinget, og et mærkelig gribende Øjeblik var det, da de med Sverdrup i Spidsen traadte ind; der var nok mangt et Øje vaadt ved den Lejlighed. Og Stemmeretten blev udvidet, og Folkevæbningssamlagene fik sine Penge, og det utrolige hændte, at Jaabæk talte for den Bevilgning paa 50,000 Kroner til Kronprinsen, som den gamle Regering Aar efter Aar havde faaet Afslag paa, men som nu den nye fik paa første Ord. Ja, det var underlige Dage: Kong Oskar og Johan Sverdrup Arm i Arm paa Karl Johans Gade, den første Bonde, Baard Haugland, bænket ved Kongens Raadsbord, en anden Bonde, Sivert Nielsen, hævet op paa Stortingets Præsidentstol — mon ikke nu Programmet fra Sverdrups unge Dage var ført igennem?

Højre siger, det skyldes altsammen de dristige Agitatorer med Sverdrup i Spidsen. Aa ja, eller anderledes udtrykt: det skyldes et ihærdigt, enigt Folkearbejde, der havde sat sine Idealer foran sig, ikke havde dem bag sig, og som var saa lykkeligt at have til sin første Arbejder en Mand, der med usvækket Tro og Vilje holdt Maalet fast, saa han kunde give flere og flere Ild af sin Ild. Og det skal nok Historien slaa fast som det egentlig største ved Johan Sverdrup: han var trofast. Stor er hans Veltalenhed, store hans Kundskaber, stor hans Statsmandsdygtighed, men størst hans Trofasthed; og det er ikke gamle, blegnede Idealer, han er trofast mod, nej, det er Troen paa Livets Fremgang, formidlet ved en stedse voksende Frihed og Lighed, som har været det bevægende i al hans Gerning.

Derfor kan heller ikke det Parti, som nu med ham har faaet Magten, blive til et Stilstandsparti, hvem det at eje Magten er nok. Det maa videre, bruge Magten til Fremskridt og Reformer, splitte sig maaske i mange Aandsretninger, men alle med det fælles Præg over sig, at Stilstand er Død, at, for at bruge et Udtryk af Sverdrup, det ikke er nok at have Ballast i Skuden, Sejlene maa være hejsede, og der maa være Vind i Sejlene.

V. ULLMANN.



## I en gotisk Kirke.

Af Giosuè Carducci ved S. Schandorph.

---

Ranct de sig rejse og spredes i Traade  
de stejle, mægtige Marmorstammer,  
og ligne gennem den hellige Dæmring  
en opstillet Jættehær,

rustet til Kamp imod det Usynlige.  
Buerne stige roligt, men slynge sig  
pludselig ud i en Fart, til de favnes  
bøjende sig mod hverandre i Højden.

Saalunde hige fra Menneskekampens  
barbariske Bulder ensomme Sjæles  
Sukke mod Gud, til de naa at forenes  
i ham til et Hymnekor.

I Marmorpillen! I luftige Buer!  
Jeg vil ikke bede. Jeg bæver, mens vagtsom  
jeg lytter til Skridt, som jeg kender. De vække  
højtidsfuldt Ekko i Marmorskoven.

Ja det er min Elskte! — Hun vender sig. — Langsomt  
tegner det skinnende Guldhaars Form sig;  
langsomt det blege Ansigt bag Sløret  
fremtvinger Kærligheds tindrende Smil.

Gamle Dante har søgt med Bæven  
gennem Gotikens mystiske Skumring  
Billed af Gud i et Kvindeasyn  
skinnende blegt i Perlernes Farve.

I Løftelsens Stunder straaled den klare  
Pande frem under Jomfrusløret,  
medens igennem Røgelsens dæmpende  
Skyer Litanierne bævende klang.

Først med den blødeste Summen de dirred  
glade som Vinger paa Turtelduer,  
derpaa lød Hyl fra fortvivlede Skarer,  
som aandeløst breder Favnen mod Himlen.

Ud i det hule Rum sendte Orgelet  
Sukke og Brusen. Fra hvide Buer  
syntes beslægtede Sjæle at svare;  
det klinger fra Gravene!

Tværs gennem Fiesoles mytiske Himle,  
gennem de sagnfyldte farvede Ruder  
borer Apollons Blik sig, saa Højaltrets  
Vokskærter blegne.

Det ser, hvor Dante løftes mod Englene  
med den forklarede Jomfru fra Florens.  
Hymnerne klang. Under Fødderne braged  
blodrøde Flammer i Helveddybet.

Jeg ser ej himmelske Magter, ej Djævle;  
jeg ser kun et Glimt, som flimrer igennem  
den fugtige Luft; og Tusmørkets Kulde  
binder Sjælen med Livsledens Kval.

Farvel du semitiske Guddom: Døden  
er evig Gæst i din Helligdoms Dæmring!  
Du Aandernes Drot, som Ingen kan gribe,  
fra dine Templer udspærres Solen!

En korsfæstet Martyr korsfæster Sjælene,  
forpester Luften med Sorg og Rædsel.  
Se Himlene straale, se Markerne tindre!  
Af Elskoven funkler

min Elskedes Øje! Helst saa jeg dig, Kære,  
med i de hvide Jomfruers Kordans,  
som fletter en Krans om Apollons Alter  
i Aftnens rosenrødmende Luft,

og gyde paa Paros's tindrende Marmor  
Laurbærgrene og Anemoner;  
helst hørte jeg højt fra de tonende Læber  
lyde Paianens helleniske Klang.

---

## Om Sprogforholdene i de blandede Egne af Sønderjylland.

Bemærkninger til Hr. P. Lauridsens Afhandling: „Efter 20 Aars Fremmedherredømme“.

Det er saare glædeligt, at Hr. Lauridsens Undersøgelse af de sproglige og nationale Forhold i Sønderjyllands blandede Bælte øjensynlig er bleven læst med Opmærksomhed og Deltagelse rundt om i Landet. Det beviser yderligere, hvad de tvende sønderjyske Tog i Sommer allerede have godtgjort, at vort Folk i sin Helhed trods alle bitre og ildevarslende Splittelser endnu har Hjærte for de Landsmænds Lidelser og Farer, som for 20 Aar siden bleve revne ud af Moderens Favn, og at i alt Fald den bedre og mere oplyste Del af Nationen godt kan forstaa og føle, at deres Nød og Trængsel ikke blot er os alle i høj Grad vedkommende, men i Virkeligheden er vor egen, fordi et Lem af Folkelegemet ikke kan saares, pines eller visne, uden at det hele Legeme lider. Denne almindelige Deltagelse kan saa formentlig være et tydeligt Svar paa den umandige Tale, man desværre under Tiden faar at høre, som gaar ud paa, at det var Daarskab af det danske Folk at ofre saa meget af Blod og Penge for at møde den store Overmagt, der tog Sønderjylland fra os, og at det vilde være endnu større Daarskab, om vi beredte os til at bringe lige saa store eller endnu langt større Ofre for at bevare, hvad vi have tilbage.

Det er dog ikke blot den dyrebare Genstand for Hr. Lauridsens Afhandling, den store Sag, han behandler, der fremkalder levende Medfølelse og gør Hjærterne varme; det er lige saa meget den heldige Maade, paa hvilken han behandler sin Genstand, den Sagkundskab og umiskendelige Sandhedskærlighed, som aander gennem hans Ord, og den dybe Følelse af Harme over Undertrykkelsen og Kærlighed til de undertrykte, som bevinger hans

Pen og river Læserne med sig. Derfor finder jeg det glædeligt, at den lille Afhandling i »Tilskueren« har gjort Opsigt; ti det er altid glædeligt, naar Sandheden bliver hørt, og Løgnen stemplet som Løgn.

Forfatterens Skildring af de nye Magthaveres Fremfærd imod den danske Befolkning i Modsætning til den milde og retfærdige danske Regerings hensynsfulde Omsorg for at bevare det levende danske Folkesprog uden paa nogen Maade at krænke eller forurette den tysktalende Del af Slesvigs Befolkning er (med en enkelt Undtagelse) baade klar og kraftig, og jeg vilde ønske, at den ej blot maatte blive læst af alle danske Folk, men at den ogsaa kunde finde Ørenlyd i Tyskland. Dette er vel kun »et fromt Ønske«, og desværre, alt, hvad vi hidtil have erfaret fra den Side, taler for, at det aldrig bliver mere. Vi bør derfor ikke lade os skuffe af den Kendsgerning, at der i den aller seneste Tid i nogle tyske Blade (»Vossische Zeitung«, ja endog »Kieler Zeit.«) lader sig høre Stemmer, som hviske til den preussiske Regering, at den dog muligt gaar for vidt, naar den uden Barmhjærtighed udjager ej blot saadanne danske Undersaatter (o: indfødte Slesvigere, der have operet for deres gamle Fædreland), som virkelig have lagt deres danske Sindelag for Dagen, men ogsaa en Mængde, der slet intet have gjort, men have Slægtninge, der have taget Del i Rejserne til Danmark. Ti disse advarende Røster gaa jo dog alle ud fra den Forudsætning, at det danske Folk i Slesvig saa snart som muligt skal gøres tysk. Regeringen har i en officiel »Berigtigelse« udtalt, at Rejserne til Danmark ere »agitatoriske og offentlig demonstrative Handlinger, som vidne om et rigsfjendtligt Sindelag«, og Regeringspræsidenten har erklæret, at man ikke længere vil »pille med en Pennekniv, men slaa til med Øksen«, og kun fordi hine mere moderate Blade frygte for, at Økehuggene ville vække Evropas Opmærksomhed og bidrage til at holde de danske Slesvigere vaagne, foretrække de Pennekniven. Hr. Lauridsen har derfor Ret, naar han med Henvisning til Nældebladet, som er søjet til Ørnen paa Flensborg Raadhus, siger: »Foruden at være et prægtigt og farligt Rovdyr, er den preussiske Ørn tillige en bureaukratisk-smaalig Ørn, der nedlader sig til at fange Fluere, og Slesvigholstenerne pille Benene af disse Fluere.«

Ja, Hr. Lauridsen har Ret i det aller meste af, hvad han siger, og det er en Fristelse for mig, som jeg dog maa modstaa,

at gentage mange af hans Skildringer. Han har lykkeligvis ogsaa Ret, naar han efter at have besøgt Folkesprogets Grænseegne kommer til det Resultat, at Danskheden endnu efter 20 Aars Fremmedherredømme, 20 Aars ihærdige og hensynsløse Udryddelses-Arbejde fra de haarde, ubarmhøjertige Magthaveres Side »har Livskraft i store Dele af den Trekant mellem Flensborg Fjord og Flensborg-Læk-Vejen mod Nord og Slien og Vejen til Husum mod Syd, hvor Kampen har staaet i 3—400 Aar, og at det trods alle Nederlag endnu holder nogle af vore vigtigste Grænsestillinger besat med Elitetropper af den sønderjyske Grænsehær.«

Forf. har uden Tvivl ogsaa Ret, naar han efter en nøjagtig Undersøgelse paa selve Stederne har fundet, at Dansk endnu tales ved Siden af Plattysk lige ned til Fjorde, og at det sejrrikt hævder sin Overvægt som Omgangssprog i alle Sogne Vest og Sydvest for Flensborg indtil den frisiske Sproggrænse. Hvor vidt han har Ret i, at det gamle Modersmaal nu maa betragtes som døende i hele Angel med Undtagelse af en smal Strimmel langs med Flensborg Fjord indtil Gjelting Bugt, altsaa i Sogne som Oversø, Store og Lille Solt, Hyrup, Rylskov, Grumtoft, Kværn, Stenbjærg, tør jeg ikke bestemt modsige, da jeg ikke har besøgt disse Sogne siden 1863, men det forekommer mig efter alt, hvad jeg den Gang kendte til Forholdene, højst tvivlsomt. Hr. L. har dog næppe dvælet længe nok i disse Egne til at faa rigtig fat paa, at hvad der tales til daglig Brug i Hjemmene, er vidt forskelligt fra, hvad Fremmede faa at høre. Jeg har en stærk Formodning om, at det endnu stadfæster sig, hvad den tyske Forfatter og holstenske Præst Dr. Kruse udtalte i Kieler Blätter 1817, idet han erklærede, at Dansk var Familiesprog i Flensborg og Gottorp Amter: »Eine schnelle Verwandlung der Volkssprache oder der des Umgangs und des gemeinen Lebens in eine andere ist gar nicht denkbar<sup>1)</sup>. Dazu werden Jahrhunderte gefordert, und dennoch wird die Verwandlung, wenn nicht ganz besondere Umstände sich vereinigen, vorzüglich wenn nicht ein sehr beträchtlicher Theil der alten Einwohner ausgerottet wird oder anderswo hin sich zerstreuet, fast nie vollendet.« — »Darob muss man sich wundern, dass ungeachtet des Zusammentreffens so vieler der dänischen Sprache nachtheiligen Umstände (deutsche

<sup>1)</sup> Udhævelserne ere i Regelen af mig.

Schul-, Kirchen- und Gerichtssprache), die Mitglieder der Familien auf dem Lande sich noch in derselben Sprache unterhalten, in welcher ihre Vorfahren in mehr wie Tausend Jahren zu einander und ihren Oberhäuptern redeten.« Denne fornuftige tyske Dom, som flere senere Forfattere have tiltraadt, skal nu efter Hr. Lauridsens Paastand den historiske Virkelighed aldeles have omstødt. Ti en saadan Udryddelse eller Bortførelse af det danske Folk i Angel, som Dr. Kruse omtaler, har dog ikke fundet Sted. Rigtignok kunde man i Aaret 1817 ikke drømme om, at den Tid vilde komme, da de danske Angelboere af politisk Had til Danmark, eller rettere: ved politisk slesvigholstensk Ophidselse, planmæssig søgte at skjule det danske Modersmaal. Men saa maa det paa den anden Side komme i Betragtning, at hele den opvoksende Ungdom i 13 Aar (1851—64) fik Undervisning paa Modersmaalet og med største Lethed tilegnede sig den danske Dannelse. Sporene heraf kunne umuligt allerede være helt udslattede. Dette indrømmer Hr. L. ogsaa, idet han siger, at Dansk tales og kan tales over hele Mellem- og Nordangel af Slægten fra 30 Aars Alderen og opad; men desuagtet paastaar han, at »det næste Slægtled vil næppe kende noget til vort Sprog eller have umiddelbar Adgang til vor Dannelse«. Det er som sagt vanskeligt at modsige ham, om man end nødig vil tiltræde hans Spaadom. For at faa et paalideligt Svar fra selve Stedet har jeg nylig (i Decbr.) henvendt mig til en gammel Ven i den mellemste Del af Vest-Angel. Han skriver bl. a.: »Først vil jeg sige min Mening om Fortiden. Der er vel næppe af nogen Regering i Verden gaaet retfærdigere og læmpeligere frem ved Genindførelsen af Modersmaalet i Skole og Kirke, end som det skete efter den treaarige Krig. Modersmaalet var Dansk i de paagældende Sogne til 1848, og kun Løgnen, som var importeret og indbanket fra Kiel, gjorde, at Befolkningen fornægtede dette. Dette er Fakta, som for de allerfleste Sogne let vil kunne bevidnes endnu den Dag idag af Folk paa Stedet. Vel at mærke: Beviset søges og faas bedst under fire Øjne i et lystigt Øjeblik, i det hele, naar Naturen gaar over Optugtelsen. Der er endnu Folk, som selv de unge næppe tør tale til uden paa godt gammelt Jysk. Jeg har kendt to gode Naboer, gamle Folk, der kom tidt sammen om Dagen. Om Morgenen var Sproget altid Dansk (den ene var fra Farensted Sogn ved den sydlige Sprogrænse); om Middagen for det meste Plattysk, om Aftenen Dansk. Om Mor-

genen var man ædru, om Middagen havde man faaet et Par Snapse; men om Aftenen saa mange, at Naturen gik over Optugtelsen, og saa talte man altid Dansk. For en Fremmed, en Tilrejsende, vil det være svært at faa et rigtigt Begreb om de sproglige Tilstande; man er sky over for saadan en; har man løjet én Gang, maa man lyve igen for at dække sig; eller ogsaa generer man sig. Det er let tænkeligt, at Hr. L. i et Øjeblik har hørt Folk tale Plattysk, men ved hans Bortgang er det rimeligt, at Vedkommende have begyndt paa deres danske Modersmaal. I det hele tales her paa Egnen Sprogene lige let, og man ved mangen Gang ikke, hvad man taler, eller hvilket Sprog man gaar over til. »Snakked æ Dansk, eller saa æ et aa Tysk?« Det er Spørgsmaal, der ofte komme frem. Med de Unge taler man desværre Plattysk, men der er dog ogsaa Undtagelser endog fra sydligere Egne; der har jeg hørt baade Forældre og Børn tale Dansk, vel at mærke, naar ingen Uvedkommende var til Stede; ja endog Omgivelserne til Trods har jeg flere Gange hørt Familier tale Dansk. Nu kan min mangeaarige Erfaring stilles ved Siden af den rejsendes, og saa kan hver tro, hvad ham synes.

Nu Futurum, der vokser paa Præsens, da er jeg nær ved at være overbevist om, at Hr. L. vil om 100 Aar kunne rejse til Ejderen og forstaas lige saa godt som nu, selv om han kun kan tale Dansk. For mig er det ganske klart, at havde de mange Bajonnetter ikke støttet Løgneren, var Sproget her rent Jysk, og jeg har endnu det Haab, at det vil leve længe endnu.«

Samtidig skrev jeg ogsaa til en gammel Bekendt, en Bonde i det østlige Angel, som jeg for 30 Aar siden har besøgt, og som jeg vidste var dansksindet. Jeg fik saa lige før Jul Brev fra en Søn af ham, som mælder den brave Faders Død. Hans Dom om det gamle Modersmaals Udsigter er ikke lys, men han skriver dog:

»Naar en Dansker rejser her i Angel, vil han i en meget stor Del af Angel ikke alene kunne forstaas, men ogsaa erholde danske Svar af Folk, der har naaet en Alder af 30—40 Aar. Hvad de yngre angaar, ser det derimod mere sort ud, disse kan mindre godt forstaa Dansk, sjælden tale det. Omgangssproget maa nu siges at være Plattysk; alt hvad der ligger øst herfor absolut; muligvis vil enkelte ældre Folk, naar de komme sammen, endnu betjene sig af det danske Sprog; dog er denne Generation ved at uddø. Naar det saaledes ikke ser lysteligt ud med det



danske Sprog, saa er den danskfjendtlige Stemning ingenlunde tiltaget; tværtimod er den næsten helt forsvunden. De tyske Ledere sige, at det er begrundet paa, at Danmark nu er fremmed, aldrig mere vil komme i Berøring med os, og at vi derfor (?) helst maa være gode Venner. Jeg tror dog, at det navnlig er Erkendelsen af, at Danmark er et sundt og livskraftigt Land, hvortil vor Skæbne havde været bedre knyttet end til det store Fædreland«.

Dette sidste Vidnesbyrd stadfæster jo til Dels Hr. Lauridsens Udtalelse, dog kun for det østlige Angels Vedkommende, og i ethvert Fald tror jeg, det er godtgjort, at Grænsen for »Plattysk Omgangssprog, Dansk døende« paa hans lille Sprogkaart burde være draget et godt Stykke østligere og sydligere. Dette stadfæstes ved et tredje Vidnesbyrd, som jeg nylig (i Januar 85) har modtaget fra den bekendte og paalidelige Forfatter »Karl Hede«, som i Sommeren 1884 opholdt sig en halv Snes Dage i Angel og Dannevirke-Eggen for at studere Sprogforholdene. Han har velvillig tilladt mig at benytte følgende:

»Det var helt undtagelsesvis, at jeg hørte dansksindede Folk udtale sig imod de bekendte Sprogreskripter. Disse betragtedes i Almindelighed som hensynsfulde og fuldt ud retfærdige. De danske Præsters og Læreres Færd rostes næsten af alle, og det var kun ganske enkelte, man ikke havde været hel tilfreds med. Overalt i det nordlige Angel, langs Flensborg Fjord og helt ud imod Østersøen, hævder vort Modersmaal endnu sin gamle Plads som Omgangssprog for alle ældre Folk. Med Tjænestefolkene, der for en stor Del ere indvandrede fra Tyskland, tale Husbond og Madmoder derimod i Regelen Plattysk, og det samme Sprog benytte Forældrene oftest i Tiltale til Børnene<sup>1)</sup>, der almindeligvis først efter Konfirmationen lære Dansk. Dette sker af Hensyn til Skolen, men der gives dog glædelige Undtagelser fra denne Regel, saa man ogsaa i Angel kan træffe paa Børn, der baade kunne forstaa og tale Dansk. Jeg var en Dagstid sammen med en Haandværker fra Ekerførde, hvis For-

<sup>1)</sup> Dette, at Forældrene efter Evne tale Tysk til Børnene, er en meget gammel Uskik, som efter E. Hagerups Mening („Om det danske Sprog i Angel“) skriver sig fra den Tid, da Børnene fik Prygl af Læreren, naar de talte Dansk indbyrdes. Nu straffes de undertiden paa andre Maader. •

retning førte med sig, at han rejste meget i Østangel, og hans Hustru var fra Midten af Angel. Efter hans Dom om Sprogforholdene vil Hr. P. Lauridsens Sprogkaart i »Tilskueren« langt fra stemme med Virkeligheden. I en Samtale med en tysk Handelsrejsende erklærede han ligefrem, at i over Halvdelen af Angel forstod alle Ældre Dansk, og at dette ogsaa blev benyttet som Omgangssprog mellem ældre Folk. Dette stemmer ogsaa overens med de Erfaringer, jeg gjorde paa Rejsen dernede. Men for en fremmed er det ikke altid saa lige en Sag at faa Angelboen til at tale Dansk. Man kan høre dem tale Dansk indbyrdes indenfor Gærdet, men saa snart man lader sig se, glemme de ikke sjælden deres Modersmaal. Dette gælder dog kun den slesvigholstensksindede Angelboer. Den dansksindede vil derimod gjerne tale Dansk, og han læser endnu med Glæde danske Bøger. A. D. Jørgensens 40 Fortællinger ere saaledes blevne læste med stor Interesse i det nordlige Angel. Naar det paa Lauridsens Sprogkaart hedder, at Dansk er uddød i et bredt Bælte langs Slien, da er dette heller ikke ganske korrekt. Netop i dette Bælte har jeg med Glæde erfaret den Modstandskraft, vort Modersmaal er i Besiddelse af. Selv i Egne, hvor Sprogreskripterne ikke gjaldt, er vort Modersmaal endnu bevaret paa de ældres Tunge; det kan maaske der kaldes »døende«, men uddød er det ikke.«

Men skulde ogsaa Hr. L., hvad disse Egenes nuværende og tilkommende Sprogforhold angaar, have set klarere baade end andre Danske og end flere af vore gamle Modstandere, saa er der i det mindste ét Punkt i hans Fremstilling, hvori han efter min Overbevisning har taget mærkelig fejl, og det er især derom, at jeg efter Redaktionens imødekommende Opfordring vil udtale mig lidt udførligere, fordi det er af Vigtighed, at gamle Vildfarelser, gamle af Danmarks og Danskhedens Fjender ofte fremsatte og lige saa ofte gendrevne Beskyldninger ikke paa ny Omgang faa Lov til at sætte sig fast i den offentlige Mening her i Landet og hos vore bedste Venner.

Medens Hr. Lauridsens Undersøgelse af Hedeegnene sydvest for Flensborg (Hanved, N. Hagsted, Store Vi, Vanderup, Joldelund, Fjolde, Jørl, Egebæk og Enge) øjensynligt har været omhyggelig og grundig, saa at han er i Stand til at give højst interessante Oplysninger, der paa en glædelig Maade støtte Haabet om, at det her vil gaa langsomt med Fortyskningen, synes hans

Kendskab til Sprogforholdene i Angel, som overfor antydet, at hvile paa en mere flygtig og overfladisk Undersøgelse, hvorfor det trøstesløse Resultat, hvortil han kommer, i alt Fald foreløbig maa kaldes tvivlsomt, men sikkert og bevisligt er det Faktum, at hans Dom om Regeringens Sprogordning af 1851—54 er forhastet og uretfærdig. Og, hvad der er det ærgerlige derved, desuagtet fremtræder den med en saa afgørende Sikkerhed, som om den ærede Forfatter havde vejet og prøvet alle Grunde og Modgrunde.

Hr. L. kalder det »Daarskab, ikke at ville erkende, at disse Reskripter for Angels Vedkommende havde en uheldig Virkning, og at vor nationale Styrelse ingensinde har begaaet en mere upolitisk Handling.« Dog vil han paa ingen Maade forsvare Biskop Martensens bekendte eller berygtede Angreb paa disse Reskripter, ti han erkender fuldstændig, at det var Regeringens Ret og Pligt at værne om det danske Modersmaal, »og ingen Steder traadte denne Pligt frem med en saa bydende Nødvendighed som i de blandede Distrikter, hvor fremmed Sprog og Væsen truede med at kvæle det oprindelige«. — »Det er dog kun en rodløs Aandighed, der kan paastaa, at Folkets Modersmaal i Guds Hus kan saare dette Folks berettigede Følelser, og han (Biskop M.) skyder langt ud over de reale Forhold og gør sig paa den mest uheldige Maade til Talerør for en længst glempt fraserig Agitation, naar han siger, at den danske Gudstjeneste i Angel hæmmede Folkets kirkelige og religiøse Udvikling, hvad Højtysk vilde have gjort og den Dag i Dag gør i langt stærkere Grad.«

Men alligevel paastaar Hr. L., at den angelske Befolknings Ret blev krænket, fordi dette Folkesfærd nu en Gang var »bilingvis«, magtede baade Dansk og Plattysk og derfor havde Ret til at kræve baade Dansk og Tysk i lige Grad hævdet og plejet i Skolerne. ligesom begge Sprog delte Kirkerne og Administrationen. Som bekendt bleve Skolerne danske, kun med indtil 4 ugentlige Timers Undervisning i Tysk. Dette var efter Forf.s Mening en stor og uklog Uretfærdighed. »Jeg indsér ikke,« siger han (S. 831), »ved hvilke Argumenter den danske Regering kan renses for den Beskyldning: paa Skolens Omraade at have forsøgt Angels Daniisering. I ethvert Fald klinger alt, hvad der i Sprogkampens Dage fremførtes til Forsvar for dette Punkt uden Beviskraft i vore Øren«. Og nu Sproggrænsen for det blandede Distrikt; den

var efter Hr. L.s Paastand, saaledes som den blev trukken tværs igennem Angel, »tilfældig, et administrativt Lune, et arbitrært Indfald, der savnede enhver Støtte i de givne Forhold. Der kunde have været nogen Mening i at føre Sproglinien ned til Slien og Dannevirke, hvor Dansk endnu levede paa gamle Folks Læber, eller at lade den følge Amtsskellet mellem Flensborg og Gottorp Amter, den gamle historiske Grænse for den kongerigske Del af Angel, men Oksebækken nede i Gottorp Amt betød intet som helst.«

Vi ville nu først omtale denne sidste Paastand, at Sproggrænsen mod Syd var aldeles vilkaarlig, efter Indfald og Lune, uden at Ophavsmændene havde nogen som helst fornuftig Grund at beraabe sig paa. Dette er saa langt fra at være nogen ny Beskyldning, at den tværtimod er baade gentagen og gendreven utallige Gange, saa at jeg ved nu at læse den paany er kommen til at tænke paa et Udraab i Dr. Schandorphs Holberg-Kantate:

„O Drøvtyggerhjort, som gumler  
Paa længst fortyggede Ting!“

Hr. L. er dog for saa vidt uskyldig, som han uden Tvivl slet ikke véd, hvor ofte disse Ting ere blevne drøvtyggede af Danskhedens Fjender og falske Venner, da han i saa Fald vilde have faaet Afsmag for dem, især da det er vanskeligt at se, hvad Nytte slige Paastande nu skulde gøre os, selv om vi maatte indrømme deres relative Sandhed. Men vi, som have gennemlevet hine Tidens Kampe, kunne ikke gøre en saadan Indrømmelse.

Det er nu 28 Aar siden, at jeg første Gang maatte tage Ordet i denne Sag, navnlig i et Skrift imod den tyske Præst Fr. Petersen i Saarbrücken, tidligere i Notmark (»Bidrag til Bedømmelsen af Sønderjyllands Sprogforhold«), der ogsaa udkom paa Tysk 1857. Senere har jeg ofte baade i Stændersalen i Flensborg og især i en Afhandling i Dr. Steenstrups »Dansk Maanedsskrift«, VII. Bd. 1858 (imod Dr. Ernst Friedlieb i Kiel) udførligere behandlet Spørgsmaalet. Jeg forlanger dog ikke, at man skal kende disse Smaaskrifter, som jeg selv næsten har glemt, men jeg vil hellere henvise til de klare og grundige Vidnesbyrd af Allen, Prof. H. N. Clausen, Past. E. Hagerup, Prof. P. Hjort (især »Fredningen om det danske Modersmaal i Mellemslesvig«, 1860) og fornemmelig til et efter min Mening særdeles

overbevisende Indlæg: »Schleswigsche Beleuchtung einer Preussischen angeblich officiellen Denkschrift, schleswigsche Verhältnisse betreffend«, 1862, hvis Forf. vel ikke har navngivet sig, men den Gang var vel kendt som den Mand, der blandt de indfødte Sønderjyder havde det klareste Overblik over Forholdene og den væsentligste Andel i Sprogordningen, saa at han bedre end nogen anden vidste, hvad der var gjort, og hvorfor det var gjort saaledes, en Mand, hvis Indsigt, Sandhedskærlighed og Retfærdighed ingen Dansk nogensinde har vovet at angribe. Jeg tror, at hvis Hr. L. med Opmærksomhed havde gjort sig bekendt med dette Skrift, da vilde han ikke have sagt, at der blev handlet efter arbitrært Indfald, Lune og uden mindste Støtte i de virkelige Forhold.

Spørgsmaalet er jo slet ikke om, hvad Regeringen vilde eller burde have gjort efter den treaarige Oprørskrig, dersom den havde vidst, at dens Foranstaltninger for at bevare det danske Modersmaal efter 13 Aars Forløb skulde brat afbrydes ved de tyske Stormagters Indbrud, der saa uventet førte til hele Sønderjyllands voldelige Indlemmelse i det tyske Rige. Den danske Regering maatte jo gaa ud fra, at Slesvig efter Oprøret atter var indlemmet i Kronen Danmark, og at det nu gjaldt om at gøre et nyt Oprør umuligt. Ej heller drejer det sig om, hvad der nu — efter 20 Aars Fremmedherredømme — tales i Angel, men om hvad der taltes 1850—51, da der skulde tages en Bestemmelse for at frede om det levende, gamle Modersmaal. At Folkesproget i hele Angel ved Aaret 1811 var Dansk, vil jo ingen nægte, som kender Justitiarius C. Jaspersens Indberetning. Det samme udtaler 1817 den førnævnte lærde Holstener Dr. Kruse, der erklærer, at det danske Sprog taltes overalt paa Landet i Angel som det egentlige Familiesprog, og det stadfæstes af Præsten N. Outzen (1819), medens Firmenich, en Tysker, der boede midt i Angel, 1843 erklærer, at den Gang blev Dansk vel forstaaet i hele Angel, men kun talt i den nordlige Halvdel undtagen af ældre Folk (»ole Lüde«), og en anden tysk Forfatter Elvers vidner (1845), at Angelboerne endnu ere blevne deres Fædres Sprog tro, og at Omgangssproget »ist meistens Alt-Dänisch geblieben«. Det samme vidnede Provst Otzen (Præsident i Stænderforsamlingen i Flensborg) i et Skrift 1850, uagtet han i Sprog-sagen var Regeringens Modstander. Han erkender, at  $\frac{2}{3}$  af Slesvigs Beboere endnu talte Dansk, og at dette Sprog hørtes

lige ned til Husumegnen, hvor han selv var Præst (i Olderup til 1848).

Regeringen maatte i Aaret 1850—51 gaa ud fra, hvad der let lod sig bevise, at det oprindelige Modersmaal vel endnu kendtes og brugtes lige ned til Slien, men at det dog i de sydligste Sogne maatte betragtes som døende. Den paalidelige og kyndige Dr. Jensen, Præst i Gjelting, senere i Borne († 1850) havde i sin bekendte kirkelige Statistik (1841<sup>1)</sup>) erklæret (I. Bd. S. 21. 22), at man »langs med Slien næppe endnu kunde faa Dansk at høre«. Ligeledes havde den højt ansete Prof. Chr. Paulsen 1837 udtalt, »at Dansken var fortrængt i hele Sli-Eggen. Da det nu var let at forudse, at Regeringens Foranstaltninger til Fredningen af Modersmaalet vilde blive Genstand for de hæftigste og voldsomste Angreb fra tyske Regeringer og Forfattere, handlede man uden Tvivl klogt i ikke at gaa videre, end det med klare og gyldige Grunde kunde forsvares. Derfor lagde man væsentlig de Sprogkaart til Grund, som tyske Autoriteter, der i selve Tyskland erkendtes for sagkyndige, nylig havde udgivet. Det er da navnlig de af Geertz, Biernatzki og Kutscheit tegnede Sprogkaart, som lagdes til Grund. Den første, som udgav sit Kaart 1838, blev senere Generalkvartermester i den slesvigholstenske Hær. Biernatzkis Kaart af 1849 var tilegnet den tyske Nationalforsamling i Frankfurt. Af Kutscheits Kaart udkom andet Oplag i Berlin 1848. De to førstnævnte, som næsten ganske stemmede overens, vare begge rene Tendenskaart, saa at det ikke var at vente, at de skulde være nogenlunde upartiske, og dog var hele Forskellen den, at medens Geertz henregner 26 Sogne af Flensborg og Gottorp Amter til de blandede, har Regeringen 31, altsaa 5 flere (nemlig Gjelting, N. Brarup, Bøl, Tumby og Struktorp). Paa den anden Side er der 14 Sogne i Tønder, Flensborg og Bredsted Amter, som Regeringen gav blandet Kirkesprog, medens Geertz regner dem for helt danske, hvad de fleste af dem ogsaa i Sandhed vare (nemlig Udbjærg, S. Løgum, Humtrup, Klægsbøl, Brarup, Karlum, Ladelund, Bov, Medelby, Valsbøl, N. Hagsted, Hanved, Vanderup og Joldelund). Man kunde med

<sup>1)</sup> Udgiven i dansk Bearbejdelse 1863—64 af Mørk Hansen og C. L. Nielsen. I Indledningerne til de forskellige Provstier, som ere affattede af Under tegnede, findes temmelig fuldstændige Oplysninger om Sprogforholdene med Henvisninger til de historiske Vidnesbyrd.

god Grund have givet disse Sogne udelukkende dansk Kirke- og Skolesprog<sup>1)</sup>, men da de saa længe vare blevne behandlede som tystkalende, frygtede man for, at Overgangen skulde blive for brat, et Vinesbyrd om, med hvilken samvittighedsfuld Ængstelighed man søgte at undgaa al Vilkaarlighed. Det er imidlertid ikke her — i de vestlige Hede- og Marskegne — at Hr. Lauridsen finder den store Vilkaarlighed i Regeringens Bestemmelser, men netop med Hensyn til de nævnte 5 Sogne i Sydangel, eller rettere til de 4 sidstnævnte af disse samt 5 andre af Gottorp Amt (Treja, Ulvsby, Farensted, Havetoft og Satrup), idet han (S. 832), som ovenfor anført, vilde lade Sproggrænsen følge Amtskellet mellem Flensborg og Gottorp Amter, »den gamle historiske Grænse for den kongerigske Del af Angel«. At nu Regeringen ingen Vægt lagde paa »den gamle historiske Grænse« eller med andre Ord ikke paany vilde skabe et gottorpsk Fyrstendømme, efter at det gamle, som havde voldt Landet saa usigelige Ulykker, lykkelig var inkorporeret i Kronen for 130 Aar siden, kan vist ikke undre nogen Dansk. Men naar det nu var givet, at en Del af Gottorp Amt havde blandet Folkesprog, havde den med Hensyn til de 5 af Sognene Geertz's og Bjernatzkis Autoritet, og af de øvrige 4 Sogne betegner det tredje af de anførte tyske Sprogkaart, nemlig J. V. Kutscheits, de 3 (Bøl, Tumby og Struktorp) tilligemed Gjelting Sogn som talende »anglisch«, d. v. s. Dansk. Der bliver altsaa i Virkeligheden kun det ene Nørre Brarup Sogn tilbage; alle de andre omtvistede Sogne have de tyske og tysksindede Autoriteter erkendt for blandede. At N. Brarup ogsaa var det, vil formentlig fremgaa af det følgende. Naar en dansk Regering under de givne Forhold (efter et troløst og grusomt Oprør, som gik ud paa at rive Sønderjylland fra Danmark) ved Fastsættelsen af Sproggrænsen saa nøje følger tyske og fanatisk slesvigholstenske Mænds Opgivelser, saa kan dette dog umuligt kaldes »vilkaarligt« og efter et »tilfældigt Lune«, allermindst i Retning af at gaa det tyske Folkesprog for nær, men maa snarere kaldes i høj Grad hensynsfuldt til begge Sider, idet man, som ovenfor paavist, havde gode danske Autoriteter for at opgive Sognene langs med Slien. Ganske vist har det senere vist sig, at der ogsaa i disse Sogne fandtes en Del dansktalende Folk, hvorfor ogsaa Allen betragter det som en Fejl,

<sup>1)</sup> Dette forlangte ogsaa den danske Minoritet i Stændersalen 1853—54. Se Anhang til Tidenden, II. Afdeling, Sp. 180.

at de ikke fik blandet Kirkesprog; men det kunde Regeringen efter de foreliggende Oplysninger ikke gaa ud fra 1851, og da Reskriptet af 4de Marts 1851, som fastslog Grænselinjen gennem Gottorp Amt, blev optaget i Forfatningsloven af 15de Febr. 1854, var det let at forstaa, at man ikke vilde rokke ved denne Landets Grundlov. Endnu i 1852 siger den kyndige og loyale J. N. Schmidt, Lærer ved Slesvig Domscole (»Slesvigs Land og Folk«, Aabenraa 1852, S. 87), at det oprindelige danske Sprog var »aldeles fortrængt« fra Strøget sydfor »en Linje fra Gjelting til Bøl, Vedeldækken, Lang-Sø, Helligbæk, Trenen og Husum Aa«, altsaa en Kænde nordligere end Regeringens Grænselinje, hvis Rigtighed han i det hele stadfæster.

Hr. Lauridsen mener altsaa, at Regeringen ved denne meningsløse Grænselinje gennem Gottorp Amt »traadte Tyskheden for nær«. Det samme blev selvfølgelig den Gang og i de følgende Aar udtalt, gjentaget og drøvtygget af en Hærskare af tyske og slesvigholstenske Forfattere, og deres arrige Skraal fandt desværre mere eller mindre Medhold hos flere Danske, blandt hvilke endog et Par forhenværende Ministre. Saaledes fremkom der 1855 i Berlingske Tid. (af 8de Decbr.) under Mærket R. et Angreb, der gik ud paa, at Regeringen »ved en Fejltagelse« havde regnet 5 à 6 smaa Sogne til det blandede Distrikt, uagtet Tysk var Befolkningens eneste Sprog. Men nu optraadte daværende Premierlieutenant (nu Oberst) O. Westengaard i samme Blad (af 11te Decbr.) med den Erklæring, at han med 80 danske Soldater i længere Tid i 1851 og 52 havde ligget i Kvarter i disse Sogne, og at Beboerne efter alle hans Folks Vidnesbyrd og hans egen Erfaring i Almindelighed kunde baade forstaa og tale Dansk; endog Børn forstode det, og kun  $\frac{1}{10}$  (»ikke en Tiendedel«) havde man truffet, som ej forstod det. Lignende Vidnesbyrd offentligjordes senere af Major C. W. Dau, Lieuten. C. M. Gorm og H. N. Becher, (Adjutant hos Oberstlieuten., senere General Wilster) og Kaptejn Thura. Becher fortæller bl. a. fra Nørre Brarup Sogn, hvor de fleste ligesom i Bøl, Gjelting, Thumbby og Struktorp talte meget ordentlig Dansk, der aabenbart »faldt dem meget naturligt«, at en Husmand inviterede Oberstl. Wilster og hans Adjutanter til Faddere. »Denne Invitation skaffede os den Glæde, at høre en god dansk Samtale mellem Manden, Konen, Børnene og nogle indbudne beslægtede«. (Allen, II. S. 577). Kapt. Thura havde bl. a. overværet en Provste-



visitats i N. Brarup; Katekisationen paa Dansk med den ukonfirmerede Ungdom gik flydende, uden at Sproget viste sig at være til Hinder for Tankeudvekslingen«. Ligesaa klare Vidnesbyrd fremfører Premierlieut. Knudsen fra Sogne sydfor Sproggrænsen, og om Store og Lille Solt, Hyrup og Rylskov siger han, at Tyskheden her »er en komplet Affektation«, d. v. s. noget af politiske Grunde paataget, saa at det »ikke en Gang faldt Officerer eller Mandskab ind, at noget andet Sprog end Dansk var nødvendigt for at omgaas baade Voksne og Børn«.

Et andet paalideligt Vidnesbyrd om Folkesproget i disse Grænseegne afgive de officielle Kriminaltabeller. Det var Prof. Allen, som fik den lyse Idé at gennemgaa dem, og han har som bekendt i sit Værk (2det Bd. XXII) meddelt de højst paa-faldende Resultater. De tyskdannede og tysksindede Embedsmænd have paa Grundlag af Forhørene i Protokollen indført samtlige Tiltaltes Sprog. Og nu findes der om de fleste Angelboer saadanne Oplysninger som: »Spricht Dänisch und Plattdeutsch«, »spricht Dänisch im Angler Dialekt« o. s. v. Her forekommer da mange Gange disse Meddelelser om Personer fra samtlige de 5 omhandlede Sogne, som udgjorde den sydligste Del af det blandede Distrikt, endog om unge Karle paa 18 Aar, f. Eks. fra Bøl hedder det, at de talte Dansk i Egnens Dialekt. Det sydligste, meget omtvistede Nørre Brarup Sogn forekommer da ogsaa ikke én, men flere Gange<sup>1)</sup>. Disse Oplysninger faa naturligvis deres uimodsigelige Beviskraft derved, at de vare udgivne

<sup>1)</sup> I Sagen: Biskop Martensen contra det danske Modersmaal i Angel fremkom, som det vil erindres, Pastor Klausen i Tømmerby med den Erklæring (i D. Kirketid.), at han som meget ung Huslærer i N. Brarup Sogn i 1857—59 ikke havde truffet nogen, som „kunde eller vilde“ tale Dansk. Han blev straks imødegaaet (i D. Kirketid. Nr. 6 og 7 for 1884) baade af Lærer M. C. Jensen i Taarup, der 1860—61 var Skolelærer i N. Brarup, af Pastor Beck i Tranebjerg og af Cand. Boye (Nationaltid.). Den sidste oplyste, at alle Husmændene i S. Brarup Sogn (der ligger tæt sydfor N. Brarup og Sproggrænsen) 1860—61 kunde tale Dansk, hvilket var Tilfældet med samtlige Arbejdere der fra Egnen, som benyttedes ved de berømte Udgravninger i Thorsbjerg Mose. Sammenholdes disse Vidnesbyrd med Kriminaltabellernes Oplysninger og med Officerernes ovenfor anførte Erklæringer (hos Allen), saa er der ikke mindste Tvivl om, at jo Befolkningen i det hele kunde tale Dansk 1851, og at den ældre Del rimeligvis kan det endnu. Om den vil det, er en anden Sag.

af tyskdannede og tysksindede Dommere, som holdt Forhørene paa Tysk og som ingen Grund havde til at meddele, at vedkommende tiltalte Personer talte Dansk, uden netop i det Tilfælde, at de vanskeligt forstode og talte Højtysk, hvorfor det havde været nødvendigt at lade deres Udsagn oversætte. »Naar det blot bemærkes, at den Anklagede »taler Tysk«, er det ingenlunde sagt, at han ikke tillige kunde Dansk« (Allen S. 520).

Jeg kan ikke tro, at Hr. Lauridsen med tilbørlig Opmærksomhed har gennemlæst dette Afsnit hos Allen. Men indrømmes maa det, at Resultatet af Tabellernes Oplysninger bliver, at Dansk kunde tales af mange lige indtil Slien, ja endog af Folk, der boede sydfor Slien. Hvad det her kommer an paa, og som de bevise, er kun dette, at Regeringen ikke har lagt Sproggrænsen for langt mod Syd. At den ikke blev lagt ved Slien, men netop der, hvor den blev lagt, tværs igennem Gottorp Amt, var, som ovenfor paavist, paa de omhandlede tyske Sprogkaarts og de nævnte slesvigske Lærdes (Dr. Jensen, Dr. Prof. Paulsen og fl.) Autoritet. Senere kunde man let (fordi bagklog er lettere end forklog) rokke ved disse Autoriteter, men man havde den Gang ingen bedre. Det er derfor aldeles uberettiget at tale om »et tilfældigt, administrativt Lune«, »et arbitrært Indfald«, »der savnede enhver Støtte« osv. Ingen Beskyldning kan være mere ugrundet.

Af det her udviklede vil det formentlig ogsaa kunne skønnes, hvilken Ret Forfatteren har til at anke over, at Almueskolen i Angel væsentlig blev dansk. Hr. Lauridsen kalder Folket »bilingvis« og paastaar af den Grund, at begge Sprog, Dansk og Højtysk, burde have delt Skolerne, som de delte Kirke og Administration. Nu kan Regeringen efter Forf.s Mening ikke renses for den Beskyldning: »paa Skolens Omraade at have forsøgt Angels Danisering«. Denne Beskyldning, som vore Fjender have gentaget i det uendelige, skulde Forf. dog nødig komme frem med paany. Ti man kan ikke danisere, hvad der i Forvejen er og altid har været dansk. Angelboerne vare ikke i den Betydning bilingves, at begge Sprog skulde være deres Modersmaal. Aldeles ikke: Dansk var Modersmaalet, som de allerfleste endnu kunde tale, og som faldt dem alle naturligt. Tysk var indbragt ved kunstige Midler og i en forbryderisk Hensigt, og vel at mærke: ikke Højtysk, men Angelbo-Plattysk, og denne Dialekt, der ikke — som det gamle Plattysk (Nedersachsisk) — nogensinde

har haft noget Skriftsprog, stod efter alle kyndiges Dom Danske lige saa nær eller nærmere end Højtysk.

Den af Pastor L. R. Tuxen i Tumby-Strukstorp 1857 udgivne Bog om »det plattyske Folkesprog i Angel« godtgør saa klart som muligt, at det angelske Plattysk væsentlig er en Blanding af det jydsk Folkesprog og det tillærte Tysk, en Blanding, som baade med Hensyn til Udtale, Ordstilling, Ordbøjning og Tusender af Ord røber sit nære Slægtskab med Dansk. »Sagen«, siger Tuxen, »stiller sig saaledes. Folkesproget var Dansk, Kirke-, Skole- og Forretningssproget Højtysk, og noget Plattysk kom ind sydfra, noget hørtes i Landet selv, paa Godserne. Ved dette det Danskes Sammenstød med Plattysk og Højtysk opstod der et ganske nyt Sprog, som paa Grund af den ringe Tilsætning af Tysk er aldeles uberettiget til at hedde Tysk, hvilket ogsaa de besindigere og oplyste i Folket selv fuldkommen indrømme.« Sandheden deraf godtgør Forf. ved en Mængde Sprogprøver og Ordsprog, som han sammenstiller med tilsvarende paa holstensk og sydslesvigsk Plattysk. Han tilføjer dog, at dette Blandingsprog i de senere Aar havde udviklet sig en Del i tysk Retning, men dette var jo ikke Tilfældet 1851.

Angelboen kunde altsaa, som Hr. Lauridsen siger, nok magte to Sprog, men intet af dem var Højtysk, og da den danske Regering først og fornemmelig havde den Pligt at bevare det oprindelige, endnu levende danske Modersmaal, var det, saa vidt jeg skønner, en Selvfølge, at Skolesproget i Almueskolen, der med den ringe Skolegang <sup>1)</sup> umuligt kan have to ligeberettigede Sprog, væsentligt maatte være dansk <sup>2)</sup>. Ligeledes var det en Selvfølge, at Regeringen efter Oprørets lykkelige Undertrykkelse paa Grund af Stormagternes højtidelige Garantier og Sagens egen Retfærdighed maatte arbejde i det sikre Haab, at Sønderjylland herefter uden Modstand vilde blive ved Danmark. Men saa var det ikke Angels Danisering, men Folkets Bevaring som Led af det danske Folk, Regeringen satte som sit Maal. At dette Arbejde, denne gode og priselige Gerning vilde have ført til et godt og for Folket gavnligt Resultat, hvis Tysklands Rovbegærlighed havde givet Danmark nogle flere Aars Ro til at ordne sine Sager, er jeg for mit Vedkommende overbevist om, uagtet jeg jo ikke kan bevise

<sup>1)</sup> I Sommerhalvaaret, da Børnene over 10 Aar kun gik i Skole 1 Dag om Ugen, var 4 Timer i Tysk ikke lidet.

<sup>2)</sup> Endog Biskop Martensen bifalder (2. Afd. S. 161), at Skolerne blev danske.

det. Jeg skal her endnu tillade mig at henvise til H. N. Clausens vægtige Røst, der stadfæster, hvad jeg har anført. Han siger i sit Skrift: »Danmark og de venskabelige Mægter« 1861, S. 31: »Hvad Skolesproget angaar, da vilde Spørgsmaalet fra først af være forrykket, dersom man for Angels Vedkommende tænkte sig Valget stillet imellem dansk og tysk Folkesprog til Indførelse i Skolerne. For saa vidt nemlig som Folkesproget ikke er Dansk, er det ikke Højtysk, men Angler-Plattysk.« — »Valget staar kun imellem Dansk og Højtysk, og Dansk har ikke blot Oprindelighedens Ret, men ogsaa Nemhedens og Letfattelighedens Fortrin, efter som Angelboens Plattysk ligger Dansk ulige nærmere end Højtysken. »Dat Däniske stekt in de Kinder« er selv Angelboens Udtryk.«

Hertil kan endnu føjes, hvad en særdeles sagkyndig Anmelder af Hr. L.s Skrift har udtalt i »Dagbladet« (for 28. Novbr.), at det virkelig var under Overvejelse, om man ikke kunde have oprettet dobbelte Skoler, danske og tyske, som Befolkningen kunde vælge imellem, men at Regeringen — der ikke, som den nuværende, forstod at skære brede Remme af Folkets Hud — lod sig afskrække af den enorme Bekostning. Men desuden er det jo klart, hvad der ogsaa gælder om den grundtvigske Tanke om en tysk og dansk Præst i hvert Sogn til behageligt frit Valg, at den tyske Terrorisme selvfølgelig vilde have gjort et frit Valg, navnlig af Smaafolk, aldeles illusorisk, og Regeringens Opgave: at bevare Folkets Modersmaal, vilde med det samme være opgiven.

Endnu maa jeg kortelig omtale en Anke, som hos Forf. fremtræder paa en særegen hvas og bitter Maade, nemlig Beklagelsen over, at Byen Flensborg 1851 beholdt sit højtyske Kirke-, Skole- og Forretningssprog i Stedet for at henregnes til de blandede Distrikter. Hr. L. kalder det en »højest mærkelig Belønning«, at Byen for sit udprægede loyale Sindelags Skyld skulde gøres »bundtysk«, medens det illoyale, ja oprørske Angel skulde »dani-seres«. »Som en uduelig General opgav den (Regeringen) Fæstningen og holdt Glacis'et« osv. »Det er denne Regerings Skyld, at Flensborg sproglig talt er vor værste Fjende«. »Et danskdannet og tildels dansktalende Flensborg vilde have standset Preussernes Germaniseringsforsøg i Menneskealdre«. Saaledes bliver Forf. ved, og det fejler ikke, at mange Læsere have givet og give ham Medhold; ti det tager sig saa højest rimeligt ud,

især naar han kan beraabe sig paa de nuværende dansksindede Flensborgeres Tilslutning.

Alligevel tror jeg, at Forf. her for en Del gør sig skyldig i den samme Fejl, som han med Føje bebrejder Biskop Martensen: han skyder betydelig over Maalet. For det første er det nu ikke sandt, at Flensborg behandledes som en fuldstændig tysk By, gjordes »bundtysk«, »udleveredes uden Kamp til Germaniseringen« osv. Hr. Lauridsen glemmer ganske, at der i Flensborg var og bevaredes en fri dansk Menighed, som under sin dygtige Præsts Ledelse og ved Regeringens Pleje opnaaede en blomstrende Tilværelse, og at der i Forbindelse dermed oprettedes danske Borger- og Almueskoler, som efterhaanden talte omtrent 550 Børn. Han glemmer ligeledes, at der i Flensborg byggedes en blomstrende Latin- og Realskole (Reskript 23de Sept. 1851) med baade dansk og tysk Undervisningssprog og danskdannede, dygtige Lærere. Fremdeles, at den frie danske Menighed (600 Familier) i Henhold til Reskr. 14de Maj 1840 havde dansk Forretningssprog. Endelig glemmer han, at en betydelig Del af Nabosognene Adelby og Hanved, navnlig St. Jørgensby, Sønder og Nørre Hulvej og Duborg, indlemmedes i Staden, medens de med Hensyn til Kirke og Skole beholdt deres blandede Sprog. I Skolen i St. Jørgen var der over 100 Børn, i Hulvejen med Bredebjerg 220 Børn og paa Duborg 60, som havde dansk Skolesprog. Det er altsaa ganske urigtigt at paa-staa, at Flensborg gjordes bundtysk; tværtimod! man stræbte ad Frivillighedens Vej at bringe det oprindelige danske Sprog frem, og dette lykkedes i det hele fortræffeligt. Derimod vilde de loyale, plattysktalende Flensborgere ingenlunde have været tilfredse, hvis man med Tvang vilde have berøvet dem deres højtyske Kirkesprog. I den Henseende er jeg enig med Anmelderen i »Dagbladet«, som med Styrke fremhæver, at »det vilde have været det uklogeste af Verden«, hvis Regeringen ved et Magtsprog havde brudt med det tilvante i den plattysktalende By og have vakt en Storm, som den nedarvede Loyalitet vanskelig havde staaet sig imod.« Undertegnede kan da ogsaa tale om Flensborg af egen Erfaring, da Byen i 13—14 Aar var min Købstad, hvor jeg desuden i Stændertiden boede i Maaneder og i den Tid daglig kom sammen med de ledende loyale Mænd. Jeg er overbevist om, at de fleste af disse bifaldt, at Regeringen skaanede Borgernes tilvante Sympatier og Fordomme paa Sprogets Omraade,

og at denne Skaansel netop tjænte til at fremme Danskhedens stille Udbredelse i Flensborg. Da den danske Minoritet i Stænder-samlingen 1853—54 havde foreslaaet, at Flensborg skulde optages i de blandede Distrikter, optraadte den brave og loyale Agent Jensen med største Hæftighed derimod. Han kaldte Forslaget ligesaa »fabelhaft«, som om den tyske Menighed i København vilde fordre hele Staden København optagen blandt de blandede Distrikter, og han erklærede, at alle Byens indfødte Borgere fra Ungdommen af havde brugt Plattysk som Omgangssprog. Han beraabte sig bl. a. paa en Petition fra 767 Borgere, som »paa det indstændigste og bestemteste fra-raadede Mindretallets Forslag.« Det er muligt, at Hr. Lauridsen har Ret i, hvad han (S. 833) siger om Stemningen blandt Flensborgs dansksindede Borgere i 1884; men jeg er vis paa, at Agent Jensen den Gang (10de Febr. 1854) havde Flertallet paa sin Side. Hr. L. stiller efter min Mening det virkelige Forhold saa temmelig paa Hovedet, naar han taler om, at det loyale Flensborg til Løn for sin Troskab blev straffet med Tysk og derved sproglig talt blev vor værste Fjende. Snarere har Regeringens Hensynsfuldhed lige overfor de tro Borgeres Ønsker hjulpet til, at Flensborg ogsaa sproglig blev Danmarks og Danskhedens Ven, idet der nu, som Hr. L. bemærker, er mange Familier, som frivillig have indført Dansk som Hussprog, ligesom jeg ogsaa ved, at Handelsbetjænte og andre unge Mænd, som fra Berlin og andre tyske Stæder komme til Flensborg, efter et Par Aars Forløb lære at tale Dansk.

---

Naar jeg saaledes har maattet tage Ordet imod den efter min Overbevisning ubillige og ubegrundede Dom, som Hr. Lauridsen har fædet over Regeringens Sprogordning i Sydangel og Flensborg for 33 Aar siden, en Dom, der endnu kan benyttes til vor Skadé, saa skal dette dog ikke svække min Taknemmelighed for det meget fortræffelige, som Afhandlingen i det hele har bragt frem. Det var at ønske, at mange dannede unge Mænd og Kvinder<sup>1)</sup> vilde følge Eksemplet og gæste vore Landsmænd i Udlændigheden.

---

<sup>1)</sup> Efter mine Erfaringer er det ikke mindst Kvinderne, som ere i Stand til med udelte Hjærte at være med i denne Sag.

Det er dog endnu ikke forbudt, og det kan i høj Grad tjæne til Bestyrkelse paa begge Sider, at sige, naar man kommer med et saa aabent Øje og et saa varmt Hjærte, som Hr. L. har bragt med paa sin Rejse. Sønderjyderne faa Følelsen af, at enhver Krænkel-else, enhver Forhaanelse, som tilføjes deres gode, menneskelige Ret til at tale og leve som danske Folk, ogsaa gør ondt og bringer Harme i det øvrige gamle Fædreland; og vi lære af dem, at »den sindige, seje Modstand«, som Hr. L. omtaler, og som er det eneste, de have at sætte imod den voldsomme og hjærteløse Overmagt, ogsaa kan bære Sejrshaabet i sig, naar der er Enighed i fælles Tro og Kærlighed.

Af hele mit Hjærte underskriver jeg den Formaning, som Hr. L. til Slutning henvender til vort Folk og dets Førere, idet han minder om, at vi ikke kunne haabe at bevare Sønderjylland, hvis vi i vort offentlige Liv glemme at tage omhyggeligt Hensyn til, at vort Land i Sønderjydernes Øjne er »det forjættede Land, der flyder med Frihedens Mælk og Kærlighedens Honning, medens de selv sidde indeklemte i Jærnharnisket og fryse.«

Hvor smukt og trøstefuldt vilde det ikke være, dersom vore danske Landsmænds Trængsler, der jo dog kun ere bestemte til at »vare en Tid« (fordi »hver Djævel regerer i sin Tid«) kunde hos den bedre Del af det danske Folk vække en saadan Deltagelsens Smerte, en saadan Kærlighedens Længsel, at begge Dele i Forening bleve et Baand, der var stærkere end alt Partihad, stærkt nok til at smelte Døgnstridens »evindelige Snesjap«, saa at vi i denne ene Sag alle følte os som Medlemmer af et virkeligt Dansk Samfund!

Vonsild, den 9de Januar 1885.

M. MØRK HANSEN.

## Prinsesse Charlotte af Wales.

(Sluttet).

Gennem Prinsessen af Wales' Hofdame, Lady Lindsay, aabnede Charlotte paa denne Tid en Forhandling med Brougham om sin fortvivlede Stilling og fik Bekræftelse paa, at denne Gang stod hun med Loven paa sin Side. Da Prins-Regenten og hans Ministre, af hvilke de sidste af politiske Grunde i høj Grad ønskede Partiet, med Forskrækkelse saa, at Charlotte besluttede at gøre haardnakket Modstand overfor ethvert Forsøg paa at fjerne hende fra hendes Fædreland, lod de intet Middel uforsøgt for at omstemme hende; men da hverken hendes Faders Vrede eller hendes Yndlings Farbroder, Hertugen af Yorks og Kansleren Mr. Adams baade skriftlige og mundtlige Argumentationer rokede hende en Tomme, sendte man Bud efter Prinsen af Oranien, idet man haabede, at hans Nærværelse vilde udjævne alle Vanskeligheder. Han ankom den 30te April og indfandt sig inkognito i Warwick-House, hvor Charlotte blev alt andet end glad ved hans Komme. Hun modtog ham dog venligt og gav ham den hele Brevveksling at læse, som hun havde ført med Lord Liverpool, angaaende sit fremtidige Opholdssted; men hun nægtede at se ham igen før alt dette var ordnet efter hendes Ønske. Prins-Regenten indsaa nu, at hvis han ikke vilde tabe hele Spillet, maatte han komme sin ubøjelige Datter i Møde. I den Forhandling, han aabnede med hende og som atter førtes af Liverpool, viste Charlotte lige saa megen Fasthed som Klogskab, og Brougham blev ikke lidt forbavset, da han lærte nærmere at kende til den unge Pige, hvis Sag han kun af politiske Grunde havde antaget sig. Forhandlingerne endte med hendes fuldstændige Sejr, og en Bestemmelse, der sikrede Charlotte ubetinget Frihed i Valget af



hendes fremtidige Opholdssted, blev endelig fastslaaet. Dette fandt Sted i Begyndelsen af Juni. Fra nu af modtog hun daglig Prins Vilhelm i Miss Knights Nærværelse. Men har hun følt nogen Tryghed ved saaledes at have sat sin Vilje igennem, da er denne hurtigt forsvundet, idet hun trods sine daglige Forespørgsler, intet saa' til at man i London eller Omegn indrettede nogen Bolig til hende. Og da hun mærkede, at Bryllupet var nær forestaaende, saa' at Dronningen købte Brudedragt til hende, medens hun samtidigt raadede Charlotte til kun at købe én Hofdragt, da de brugte et andet Snit i Holland, blev hun angst og besluttede at tale alvorligt med Prins Vilhelm, naar han kom tilbage fra et Ophold i Oxford. Kort forinden havde hun erfaret, at hendes Moder vilde blive udelukket fra det forestaaende Drawingroom, og hun saa' med Misbilligelse, hvorledes Prins Vilhelm helt stod paa Prins-Regentens Side og end ikke havde aflagt Prinsessen af Wales et Besøg. Hvor meget end Aarene fjærned Charlotte fra hendes Moder, hun vedblev at føle de Krænkelser, man tilføjede hende, som vare de tilføjede hende selv. Og havde hun end været i Stand til at glemme sin Moders Forurettelser, Folket vilde have mindet hende om dem. Hun har fortalt, hvorledes man raabte til hende, naar hun kørte gennem Londons Gader: »Gud velsigne Dig, men forlad aldrig Din Moder.« Prins Vilhelm, der var af et let Stof og hvis Hovedøjemed var at faa den mest mulige Fornøjelse ud af Livet, ønskede kun at holde sig borte fra de pinlige Forviklinger, der fandt Sted i Charlottes Familie, og da det i alle Maader var fordelagtigst at staa sig godt med sin tilkommende Svigerfader, var hans Stilling overfor Prinsessen af Wales forud givet. Aldrig havde Forholdet mellem de to Ægtefæller været mere spændt end nu, efter at Prinsessen, der var et Redskab i Whiggernes Haand, gennem Pressen var begyndt at gaa angrebsvis til Værks; og aldrig havde Prins-Regenten fundet en bedre Lejlighed til at krænke hende end netop i dette Øjeblik, da de allierede Fyrster kom til London, og ikke en af dem, i Følge hans udtrykkelige Ønske, satte sin Fod i hendes Hus. Og-saa Charlotte saa' kun lidt til alle de Festligheder, som i London beredtes de fremmede Fyrster. Saa vidt muligt fortsattes det gamle Afsprærringssystem af Faderen, og det harmede Charlotte ikke lidt at se, hvorledes hendes Forlovede var en munter Deltager i alle de Festligheder, fra hvilke hun var udelukket. Det kom til en Udtalelse imellem dem. Prinsen af Oranien havde

ventet, at hun efter Bryllupet frivilligt vilde have fulgt ham til Holland og være forblevet der i nogen Tid. Charlotte stod paa at hendes første Bekendtskaber, efter at hun endelig frit kunde røre sig, skulde stiftes i England, at det engelske Samfund var det, hun tilhørte, og at det var umuligt for hende i dette Øjeblik at forlade sin Moder, for hvem hendes Hus altid burde staa aabent. Prins Vilhelm fandt, at han var gaaget vidt nok i sine Indrømmelser og kunde med Rette gøre gældende, at ogsaa han havde Forpligtelser over for sit tilkommende Rige. Mindre Stridspunkter bleve fremdragne, og man skiltes i Uenighed. Samme Aften, den 16de Juni, sendte Charlotte ham et Brev, i hvilket hun erklærede, at hun hævede deres Forbindelse »fuldstændig og for bestandig.« Naar man har søgt at klare de forskellige Aarsager, der fremkaldte dette Brud, er der endnu en Omstændighed, som ikke kan forbigaa's, og paa hvilken flere af hin Tids Memoireforfattere have lagt en ikke ringe Vægt, som om den netop var Draaben, der fik Bægeret til at flyde over. Ni Dage før Charlotte hævede sin Forlovelse, kom de allierede Fyrster til London. I Kejseren af Ruslands Følge var Prins Leopold af Sachsen-Coburg. Han var ikke alene smuk, men han ragede i Begavelse højt op over de fleste af sine Standsfæller, og hans personlige Elskværdighed gjorde det stærkeste Indtryk paa alle, der kom i hans Nærhed; og da han netop var den, som Charlotte to Aar senere ægtede, laa den Gisning nær, at Synet af ham havde gjort den med saa ringe Glæde imødesete Forbindelse uudholdelig for hende. Dog er der adskilligt, der taler for, at denne Formodning er grundløs.

Prinsen af Oranien havde ikke ventet saa brat at faa sin Afsked. Men det hele havde for ham været en blot og bar Forretningssag, og medens den stakkels Charlotte mere og mere følte det unaturlige i en Forbindelse, der sluttedes uden Tilbøjelighed fra nogen af Siderne, synes denne Omstændighed intet Øjeblik at have forstyrret hans Sindsro, saa lidt som det endelige Brud bragte ham ud af Ligevægt. Den, der i Sandhed led en Skuffelse, var Prins-Regenten. Og da det blev ham klart, at her var en Modstand, han ikke kunde bryde, besluttede han, samtidigt med at han tilfredsstillede sin Hævnfølelse, at træffe Forholdsregler, der i Fremtiden kunde sikre ham en større Lydighed hos Datteren. Men den Fremgangsmaade, han valgte, udsprang af en Misforstaaelse af Charlottes Karakter. Han gik ud

fra, at hun i høj Grad lod sig paavirke af andre og mente ved at fjærne de Mennesker, som havde hendes Fortrolighed og ved at omgive hende med Personer, der i et og alt vare ham hengivne, at opnaa en Indflydelse paa hendes Handlinger, som han hidtil forgæves havde stræbt efter. Det var ikke underligt, om han bedømte hende fejlagtigt, ti han saa' hende altid i en nervøs ængstelig Tilstand, som hans Nærværelse fremkaldte. Miss Knight fortæller, at naar Prins-Regenten var i Vente, eller Charlotte nylig havde talt med ham, stammede hun stærkt, hvad der aldrig var Tilfældet, uden naar hun var i Sindsbevægelse. Hendes medfødte Nervøsitet, som hendes ulykkelige Forhold nærede, gjorde, at hun undertiden lod sig overtale til et og andet, der egentlig var hende imod, for derved at faa Ro, men i alt væsentlig fulgte hun kun, hvad hendes Tilbøjelighed eller hendes Pligtfølelse tilsagde hende. Efter at hun havde hævet sin Forlovelse og modtaget nogle vrede Linjer fra sin Fader, gik der Uger uden at Charlotte saa' eller hørte noget til ham eller sin øvrige fortørnede Slægt. I Begyndelsen af Juli naaede det Rygte hendes Øre, at der, hvis hun ikke vilde ydmyge sig for sin Fader, vilde blive foretaget Omordninger, som i høj Grad vilde være hende imod. Da Lægerne samtidig erklærede, at det var nødvendigt for hendes Sundhed, at hun tog ud til Kysten og forblev der nogle Maaneder, skrev hun til sin Fader, bad om Lov hertil og udtalte sin dybe Beklagelse over hans Mishag og sit inderlige Ønske om, at Forholdet atter maatte blive godt imellem dem. Et Par Dage efter befalede Prins Regenten, at hans Datter skulde komme til Carlton-House. Da hun var syg og angrebet, bad hun, om han hellere vilde komme til hende. Dette lovede han, og samme Dag, den 12te Juli, Kl. 6 om Eftermiddagen kom han, ledsaget af Biskoppen af Salisbury, der ved denne Lejlighed havde været Mellemand. Prins-Regenten gik ind til sin Datter, bad Miss Knight fjærne sig og var i længere Tid alene med hende. Derpaa tilkaldtes Biskoppen, og nogen Tid efter kom Charlotte ud i et Anfald af Fortvivelse, idet hun sagde, at nu var alt forbi. Miss Knight skulde afskediges, Tjænestefolkene ligeledes. Hun selv bringes til Cranbourne Lodge i Windsor Park, hvor hun ingen maatte se uden Dronningen. Miss Knight talte beroligende til hende, men Charlotte faldt paa Knæ og udbød i den stærkeste Sindsbevægelse: »Almægtige Gud, giv mig Taalmodighed.« Hun bad Miss Knight gaa ind til Prins-Regenten, hvad hun ogsaa gjorde, og medens hun her førte

saa vel sit eget som den unge Prinsesses Forsvar, tog Charlotte sin Hat, løb ned ad Trappen, kastede sig i en Droske, og idet hun stak en Guiné i Haanden paa den forbavsedes Kusk, bad hun ham køre hende til Connaught-Place, hendes Moders Hus.

Prinsessen af Wales var ikke hjemme, men en Rideknægt blev afsendt for at mælde hende Charlottes uventede Ankomst. Hendes første Indskydelse var at sikre sig Bistand af en af sine politiske Raadgivere, og før hun ankom til Connaught-Place, havde hun allerede sendt Bud efter Brougham. Denne har skildret, hvorledes han, da han kom ind i Prinsessens Dagligstue, blev grebet om begge Hænder af en ung Pige, i hvem han til sin Forbavselse genkendte Charlotte, der med faa Ord fortalte ham, at hun var løbet bort. Hun tvang ham til at følge med ind til Middagsbordet og teede sig som en Fugl, der er sluppet ud af et Bur. Under Maaltidet mældtes den ene Standsperson efter den anden, som var blevet afsendt af Prins-Regenten for at føre Charlotte tilbage. De fik alle Lov at vente i Stueetagen. Nogle maatte endog forblive i deres Vogne, og hverken Moder eller Datter forhastede sig med at tage imod dem. Efter Bordet forklarede Charlotte Brougham Aarsagerne til sin Flugt: Den vilkaarlige Skiften om af hendes Damer, de Hindringer der lagdes i Vejen for hendes Omgang med Moderen og med Miss Mercer og endelig Frygten for, at man paany vilde forsøge at bringe hendes Giftermaal med Prinsen af Oranien i Stand; og skønt Brougham gentog, hvad han ofte havde sagt, at uden hendes Samtykke kunde det ikke finde Sted, svarede hun: »De kunne pine mig ved slet Behandling og fremstille det, som om jeg har skiftet Sind og samtykket.« Det var hendes Agt, efter nu at have givet sig under sin Moders Beskyttelse, bestandig at forblive hos hende, men i Følelsen af sin usikre Stilling spurgte hun alligevel Brougham, hvad han raadede hende at gøre. »Vende tilbage til Warwick- eller Carlton-House og paa ingen Maade tilbringe en Nat uden for Deres eget Hjem.« Brougham siger, at han har maattet forkynde mangan en Klient hans Dom, men aldrig set en Bestyrtelse som den, der greb Charlotte. Hun græd og hengav sig til Fortvivelse, idet hun spurgte, om ogsaa han vilde forlade hende. Alle de øvrige tilstedeværende, ogsaa Prinsessen af Wales, tiltraadte imidlertid hans Udtalelse. Dagen begyndte allerede at gry, og Brougham tog hende hen til Vinduet. Et Parlamentsvalg skulde foregaa samme Dag, og med Hentydning

herpaa sagde han: »Om faa Timer vil Gaderne og Parken være fyldt med Tusender af Mennesker. Jeg behøver kun at føre Dem hen til dette Vindu, vise Dem for Mængden, fortælle om Deres Genvordigheder, og de ville alle rejse sig som én Mand.« — Hun svarede noget som: »og hvorfor skulde de ikke det?« — Han vedblev: »Bevægelsen vil blive umaadelig. Carlton-House vil blive angrebet, maaske nedrevet, Soldater udkommanderede; der vil flyde Blod; og om Deres kgl. Højhed saa levede i hundrede Aar, vil det aldrig blive glemt, at det, at De løb bort fra Deres Faders Hus, var Grund til Ulykken; og De kan være vis paa, ti saa stor er det engelske Folks Rædsel for Blodsudgydelse, at man aldrig vil tilgive Dem det.« Brougham havde klogelig anslaaet den rette Stræng. Charlotte var i for stærk en Sindsbevægelse til at forstaa, at han udmaalede en Scene, som aldrig behøvede at finde Sted. Medens paa den anden Side Brougham var paa det rene med, at hun kun havde Valget imellem godvilligt at vende tilbage eller med Magt blive tvungen dertil. Hun faldt altsaa til Føje og samtykkede i at se sin Farbroder, Hertugen af York, der ogsaa havde indfundet sig som Afsending fra hendes Fader. Hun søgte at stille nogle Betingelser i Retning af at faa Lov til at medtage Miss Knight, modtage Besøg af Miss Mercer o. s. v. Men Prins-Regenten forlangte ubetinget Underkastelse, og med et tungt Hjærte kørte Charlotte Kl. 3 om Morgenen med sin Farbroder til Carlton-House.

Fra nu af blev hun saa at sige en Fange. Hun blev ført til Cranbourne Lodge, en Bygning i Windsor Park. Hendes Omgivelser blev fuldstændigt fornyede, ingen af hendes Venner fik Lov at besøge hende. Hendes Breve blev opsnappede, ligesom alle hendes Papirer forinden vare blevne beslaglagte; hendes Lømpenge blev hende berøvede, og hun blev i et og alt behandlet som den, der grovt har forset sig. Paaskuddet hertil var ikke alene hendes Brud med Prinsen af Oranien, men løgnagtige Rygter, der vare blevne udsprede om, at hun i Warwick-House havde modtaget jævnlige Besøg af de forskellige unge Prinser, som i de allierede Fyrsters Følge havde gæstet London. Miss Knight havde, trods sin ubetingede Tillid til Charlotte, alligevel tidlig og sildig vaaget over hende. Ti hun vidste hvor megen løgnagtig Bagvaskelse den unge Pige var udsat for, og mere end en Gang havde hun søgt at gendrive den grundløse Snak, som førtes om hende ved Prins-Regentens Hof. Men et Hof, hvis

Midtpunkt var en Løgnens Mester, havde tabt, først Lysten, saa Ævnen til at skelne mellem sandt og usandt, og det Liv, der førtes i Carlton-House, udelukkede paa en Maade Troen paa andres Uskyldighed. Charlotte var vidende om de Historier, der fortaltes om hende, og Dagen før sin Flugt havde hun i et harmfuldt og veltalende Brev til Biskoppen af Salisbury forsvaret saa vel sig selv som Miss Knight, der bar Ansvar for hendes Opførsel. Hun erklærer, hvad der fortælles om hende, for skændig Løgn, og hun fordrer at blive troet, »ti indtil nu har ingen draget hendes Ord i Tvivl.« Det har været en Lettelse saaledes at give sin Vrede Luft overfor en Mand, der i Nødens Stund havde svigtet hende, men hendes Skæbne blev den samme, og værgeløs, som hun i dette Øjeblik var, gik hun mistænkt og bagvasket ud af sin Faders Hus for i endnu langt større Ensomhed end den, hun hidtil havde levet i, at græmme sig over sin sørgelige Lod. Og blandt alle de Skuffelser, hun havde lidt, var maaske den bitreste den, at hendes Moder saa villigt havde opgivet hende. Prinsessen af Wales var omsider bleven træt af den haabløse Kamp, hun Aar ud og Aar ind havde maattet føre mod sin samvittighedsløse Ægtefælle. Hun var bestemt paa, i det mindste for en Tid, at forlade England og stod af den Grund i Underhandling med Regeringen, og ikke uden Frygt for, hvilke Forviklinger Charlottes Flugt kunde bringe hende ind i, havde hun ønsket, at hendes Datter godvilligt vilde vende tilbage til sin Fader. Charlotte, der følte at Hensynet til hendes Moder havde været en medvirkende Aarsag til den Kamp, hun nylig havde bestaaet, har næppe tænkt sig Muligheden af ikke at blive modtaget med aabne Arme, saa lidt som at blive opgivet uden Modstand; og aldrig har vistnok Følelsen af Hjemløshed været større hos hende end hin Sommermorgen, da hun i Fortvivlelse maatte forlade Connaught-Place. I Slutningen af Maanedens tiltraadte Prinsessen af Wales sin Udenlandsrejse, om hvilken Charlotte saa længe som muligt blev holdt i Uvidenhed. Da hun fik Efterretning om, hvad der forestod, blev hun til det yderste betaget; man gav hende imidlertid Lov til at tage Afsked med sin Moder Aftenen før, hun gik ombord paa det Krigskib, med hvilket hun begyndte sin æventyrlige Rejse. Det var sidste Gang Moder og Datter saa hinanden.

Af det sørgelige Liv Charlotte nu førte, faar man atter et klart Billede i de Breve, hun skrev til sin tidligere Korrespondent,

og af hvilke i hvert Fald nogle naaede deres Bestemmelsessted <sup>1)</sup>. De ere prægede af Tungsindighed, og der forekommer i dem Ytringer som følgende: »Hvad der vil ske eller ikke ske, véd alene Gud. For de lykkelige er det at se frem en lykkelig Beskæftigelse, de ulykkelige bringer den kun Sorg og Uvished.« I Efteraarsmaanederne blev hun sendt til Kysten for at bruge Søbade og styrke sit svækkede Helbred, men uvist af hvad Grund, forøgedes den Strængthed, med hvilken hun blev behandlet, saa at f. Eks. hendes Brevveksling blev undertrykt. Vinteren 1815 slæbte sig sørgeligt hen, og da hun om Foraaret kom til Byen, var en af de faa Adspredelser, man tillod hende, et eller to ugentlige Besøg i Teatret, og dette rimeligvis kun for ikke at røbe for Omverdenen, hvorledes hun blev behandlet. Hun var omgivet af Mennesker, som enten vare hende ligegyldige eller ligefrem imod, og hendes af Naturen lyse og muntre Sind blev efterhaanden mørkt og mistænksomt. Under hvilken Tvang hun levede fremgaar bl. a. af, at da hendes Morbroder, Hertugen af Brunsvig, var faldet ved Quatrebras, hører man, at hun i den Anledning har faaet Lov til at skrive til sin Moder. Trods de strænge Forholdsregler kom i Juli atter et af hendes Venindes Breve hende i Hænde. I sit Svar skriver hun, at hendes Stilling er saa sørgelig usikker og pinlig som vel muligt. »Ingen Forandring til det bedre. Jeg sér intet til ham (hendes Fader), skønt vi bo Dør om Dør . . . . . Jeg har endnu de samme Damer; der er ikke mange af dem, som ere mig behagelige, nogle er det endogsaa langt fra, men et Onde, man kender, er bedre end et ubekendt. . Min Familie er meget venlig imod mig, for saa vidt de kunne være det, men Du véd, de kunne hverken sige eller gøre noget, men alligevel holder man af at se og føle Godhed. . . . Jeg er bleven mager, sover daarligt og spiser lidt. Baily (Lægen) siger, at alt, hvad jeg fejler, er nervøst, og at det at bade mig og være paa Søen vil helbrede mig. Men jeg siger, jo vist! Intel kan hjælpe saa længe ens Tanker bestandig ligge paa Pinebænken og ens Stemning er til en vis Grad ophidset. Jeg tænker altid, naar

<sup>1)</sup> De Brudstykker af Breve fra Charlotte til hendes Veninde, som ere anførte i denne Skildring, findes i Lady Rose Weigalls „Memoir of the Princess Charlotte of Wales“, der udkom i London 1874. Brevene ere stilede til Lady Weigalls Moder, men hvem denne Dame var, ser jeg mig ikke i Stand til at meddele.

seks Maaneder er gaaet af det elendige Liv, jeg fører, at det er saa meget vundet; men naar Tiden kommer, at jeg skal flytte fra et Sted til et andet, gør jeg det modstræbende, da jeg aldrig ved, hvad min Lod næste Gang bliver, eller hvad der nu kan hænde mig. »Esperance et constance« er mit Valgsprog, og det alene holder mig oppe.« Og hendes Mismod naar sit Højdepunkt, da hun under sit Efteraarsophold ved Kysten skriver: »Det gør mig tungsindig at tænke paa den Tid, der er gaaet, og den, der skal komme; jeg véd ikke, hvad der er værst, Fortiden eller Fremtiden.« Frygten for at blive tvunget ind i et Ægteskab imod sin Villie synes tidligt og sildigt at have forfulgt hende, og det er efter disse Udtalelser vanskeligt at tro, at der, som nogle paa-staa, allerede bestod en Aftale for Fremtiden mellem hende og Prins Leopold. At denne, da han erfarede, at Charlotte atter var fri, har fattet den Beslutning om muligt at blive Prinsen af Oraniens Stedfortræder, er næppe tvivlsomt; og Charlottes Veninde, Miss Mercer, hvem han kendte nøje, begunstigede denne Plan efter bedste Ævne. Men Charlottes afsondrede Liv og den Omstændighed, at hendes Breve bleve aabnede, har ligefrem umuliggjort, at Prinsen kunde træde i nogen nærmere Forbindelse med hende. Imidlertid skal det være lykkedes ham at vinde flere af Kongefamiliens Medlemmer for sig, og der fortælles, at Hertugen af Kent nu og da bragte sin Broderdatter en Hilsen fra den fraværende og modtog opmuntrende Ord til Gengæld. Men forholder det sig virkelig saa, at Charlottes Tilbøjelighed for Leopold allerede var vaagnet, da han første Gang gæstede London, saa fremgaar det i hvert Fald tydeligt af de anførte Breve, at det har været med ringe Haab, hun har givet sig hen til de Følelser, hun nærrede for ham. Det Tryk, under hvilket hun levede, var saa stærkt, at hun havde ondt ved at fatte Muligheden af, at Lykke og Frihed nogensinde skulde falde i hendes Lod. Hun var for ung til at kunne overskue sin Stilling og til at forstaa, at den Haand, der nu hvilede saa tungt paa hende, var baade slap og svag. Hendes Faders Upopularitet var efterhaanden stegen til en forfærdelig Grad. Det var ikke længe siden, at Mængden hysende og hujende havde fulgt hans Vogn lige til Kirkedøren, ad hvilken kun han og hans Følge blev indladt, og hvor Prinsen nød Alterens Sakramente, medens Kirken blev bevogtet af Soldater. I Overhuset bebudede man Forespørgsler om, hvorledes Prinsesse Charlotte blev behandlet. Det var tydeligt, at Prins-



Regenten gik paa en gyngende Jordskorpe, som let vilde være bristet, havde han vovet at drive Tyranniet mod sin Datter videre, end han gjorde. Om det var denne Frygt eller Træthed ved at øve Tvang, som intet frugtede, der fik ham til at forandre sin Fremgangsmaade, nok er det, Charlotte blev omsider behandlet som hendes Alder og Stilling fordrede det.

Ikke længe efter, det var i Begyndelsen af 1816, indfandt Prins Leopold sig for anden Gang i London, nogle sige efter Prins-Regentens Opfordring. Han var den Gang seks og tyve Aar gammel, men havde allerede sét og oplevet meget. Kort før Slaget ved Austerlitz var han, femten Aar gammel, traadt ind i den russiske Hær. I 1807 havde han besøgt Napoleon i Paris og Aaret efter bivaanet Kongressen i Erfurt. I 1813 mældte han sig atter til Tjæneste og deltog med stor Hæder i Slaget ved Culm. Han havde været en heldig Underhandler paa sin ældste Broders Vegne baade ved Kongressen i Wien og senere i Paris 1815. Hans ydre Fortrin vare forsvindende ved Siden af hans udmærkede Ævner og hans sjældne Karakter. Hans Læge og fortrolige Ven, Friherre v. Stockmar, har kaldt ham »denne menneskelige Fyrste og dette fyrstelige Menneske«. Hvad der atter havde draget ham til England, forblev ikke længe nogen Hemmelighed. Han kom for at anholde om Charlottes Haand. Tiltrukket, som han var, ikke alene af hendes glimrende Udsigter, men ogsaa af hendes ejendommelige Natur blev det, der fra først af havde været et Anliggende, i hvilket Forstand og Beregning havde været Raadgiverne, snart til et Spørgsmaal af højeste Betydning for hans egen personlige Lykke. Der synes ikke at være gaaet lang Tid efter hans Ankomst til England, før enhver Hindring var ryddet til Side og saa vel Charlottes som Prins-Regentens Samtykke erhvervet; og de Maaneder, der forløb før deres Bryllup, bragte Charlotte Visheden om, at den Lykke, hun ved sin Stilling troede at være udelukket fra, netop var bleven hende til Del. Hendes Bryllup fejredes den anden Maj 1816, og da hun paa denne Dag under Mængdens ustandselige Jubel kørte fra Buckingham-Paladset til Carlton-House, hvor hendes Vielse skulde finde Sted, laa den Fremtid, hun havde gruet for, i straalende Sollys for hende.

Modsætningen mellem hendes hidtidige Liv og det, hun som Leopolds Hustru kom til at føre, kunde ikke være større. Medens hendes Fader Aar efter Aar havde vanskeliggjort hvert

Skridt, hun vilde tage, saa' hun med lykkelig Undren, hvorledes hendes Vej blev jævnet, hendes Ønsker gættede og enhver Byrde, der tyngede, løftet af hendes Skuldere. Paa Slottet Claremont, seksten engelske Mile fra London, tilbragte hun og Leopold Størstedelen af deres Tid. Her samlede Charlotte sine gamle Venner om sig, og i dette lykkelige Hjem vare de Vidne til, hvorledes alt det bedste i hendes rige Natur tiltog i Vækst under Samlivet med hendes Ægtefælle, hvorledes hendes Mangler forsvandt og hvorledes Ønsket om at tækkes ham inden føje Tid havde udslettet ethvert Spor af de sørgelige Forhold, under hvilke hun var opvokset. De faa Breve, der ere bevarede fra Charlottes Haand efter hendes Giftermaal, danne en Modsætning til de tidligere som Dag til Nat. Hun er »den lykkeligste blandt de lykkelige«. Men ligesom hendes Ungdoms mørke Bekymringer aldrig havde gjort hende ligegyldig over for andres Lidelser, saaledes var det som om Lykken netop skærpede hendes Deltagelse for dem, der led Sorg eller Uret, en Deltagelse som efter deres Sigende, der have kendt hende bedst, overgik enhver Beskrivelse. Og medens hun trofast vedblev at pleje Venskab med dem, hun havde elsket fra sin Barndom af, udslettede hun saa vidt muligt af Erindringen den Uret, hun havde lidt, og søgte at vise i sin Adfærd, at intet Nag fik Lov til at gro i hendes Hjærte. De Rettigheder, hun havde vaaget over med saa megen Ængstelse, var der ingen længere, der tænkte paa at krænke, og hun følte Glæde ved at vise Leopold, at hun satte større Pris paa at være hans Hustru end paa at være Arving til England. Hun skrev sig Prinsesse af Sachsen-Coburg og lod sine Tjænere bære det coburgske ikke det engelske Livré. Stockmar, der boede under Tag med de unge Ægtefolk, har skildret det Indtryk, Charlotte gjorde paa ham. Han mødte hende med en klog Mands Mistro over for en fyrstelig Person, tilmed Barn af saa tvivlsomme Forældre, og hendes ujævne Væsen, der over for Folk, hun ikke kunde lide, undertiden antog stødende Former, virkede uheldigt paa ham. Men det varede ikke længe før han mærkede, hvor ægte denne Natur var, og han forbavsedes tillige ved at sé den Ro og Selvbeherskelse, der efterhaanden udbredte sig over hendes Væsen. Der fortælles, at naar hun kom med sine alt for voldsomme Udtalelser, plejede Leopold at dæmpe paa hendes Heflighed ved at sige: »Doucement, ma chère, doucement,« hvorfor hun spøgende kaldte ham Doucement. I Oktober 1816 skriver

Stockmar: »I dette Hus hersker Samdrægtighed, Ro, Kærlighed, kort alt hvad der kan befordre huslig Lykke. Min Herre er den bedste Ægtemand i alle fem Verdensdele og hans Gemalinde nærer for ham en Sum af Kærlighed, som i Størrelse kun kan sammenlignes med den engelske Statsgæld.« London med sin Selskabelighed og sine Fester havde tabt al Tillokkelse for Charlotte og sjældent saas hun der, undtagen naar hun og Leopold gæstede Teatret eller Operahuset. Musik var deres fælles Lidenskab, og Charlotte havde selv en ikke ringe musikalsk Begavelse. At hun havde bevaret sin ejendommelige Maade at være paa, fremgaar blandt andet af nogle Breve, Tyskeren Bollmann, der paa hin Tid levede i London, har skrevet til Varnhagen. Heri forekommer følgende: »Prins Coburg og hans Prinsesse ere ganske borgerligt forelskede i hinanden. De ulykkelige Forhold, under hvilke denne er opvokset, har haft en lykkelig Virkning paa hende, — det vil sige de have forhindret den hofmæssige Afstumpning og Forkrøbling, som er saa almindelig i det fornemme Liv. Hun føler stærkt og hun vil stærkt. Ved et Sørgeespil udgyder hun Strømme af Taarer og lær af et Lystspil, saa hun ryster. I Teatret nikker hun ogsaa uden Omstændighed til dem, hun kan lide — en besynderlig Prinsesse, men en interessant Skabning.«

I Claremont forstod Leopold snart at samle om sig en Kreds af Landets bedste og betydeligste Mænd, og Charlottes Ord: »Jo mere Folket lærer ham at kende, jo mere vil det fatte Tillid til ham,« viste sig at gaa i Opfyldelse. Selv Prins-Regenten følte sig dragen hen til denne overlegne Natur, som med saa megen Takt og Forstand bevægede sig i de vanskeligste Forhold, og Samkvemmet mellem Fader og Datter antog fra nu af sømmelige Former. Der var kun ét, som endnu af og til kastede Skygge over Charlottes Liv. Det var Tanken paa hendes Moder. Mellem dem var Baandet saa godt som bristet. Prinsessen af Wales søgte Glemsel i det vilde og omflakkende Liv, hun førte paa Fastlandet, og det synes virkelig, at hun undertiden opnaaede at glemme alt, lige indtil sit eget Barn. Hun viste liden eller ingen Deltagelse ved hendes Giftermaal, men mente dog at for det kølige og fjærne Forhold, de vare komne i til hinanden, bar Charlotte Skylden. Denne har til Stockmar, der efterhaanden vandt saa vel hendes som Leopolds Fortrolighed, udtalt en haard

Dom over sin Moder, men samtidig sagt, at hendes Fader havde ved sin Slethed ødelagt hende. At hendes Tanker alligevel bestandig fulgte hende med ængstelig Bekymring, fremgaar af nogle Breve, hun har skrevet til en Dame, der paa samme Tid som Prinsessen af Wales opholdt sig i Italien. De vise tilfulde, hvor meget hendes Moders Skæbne tyngede paa hende og hvor ivrigt hun klyngede sig til Haabet om, at der vilde komme en bedre og lykkeligere Tid ogsaa for hende.

Men Afslutningen var nær, saa vel paa Charlottes Bekymringer som paa hendes Lykke. Den Efterretning, at der var Haab om at hun skulde føde en Arving, der vilde gøre hende til Stammoder for den fremtidige Kongeslægt og udelukke Prins-Regentens mer eller mindre forhadte Brødre fra Tronen, var af Folket bleven modtaget med den oprigtigste Glæde. Som bekendt havde den med saa megen Forventning imødesete Begivenhed den sørgeligste Udgang, idet Charlotte om Aftenen den 5te November 1817. efter langvarige Lidelser bragte en dødfødt Søn til Verden. Hun var for ødelagt til at kunne sørge over Tabet af sit Barn, men Tanken paa Leopold og den Skuffelse, han havde lidt, var vaagen hos hende, og for at mildne hans Sorg gentog hun for ham, hvad han ofte havde hørt, »at hun var den lykkeligste Hustru i England«. — Fem Timer efter var hun død.

Aldrig, siger hin Tids Historiekrivere, er et Folk blevet nedsenket i en dybere og almindeligere Sorg end det engelske blev ved denne Begivenhed. Det var som om enhver Familie i Landet havde mistet et elsket Barn. Utallige Træk ere blevne bevarede, der vise, at den Fortvivelse, der greb hendes Ægtefælle, fandt Genklang hos det hele Folk. En Tjener, der blev afsendt fra Claremont for at mælde en af Prinserne hendes Død, forstummede, da man spurgte ham om Grunden til hans ilfærdige Komme, og faldt besvimet af Hesten. Overalt saa' man kun forgrædte og sorgfulde Ansigter; og Smerten skærpedes, da det Rygte udbredte sig, at hun kunde have været frelst. Mod Sædvane synes Rygtet denne Gang at have talt Sandhed, og den ulykkelige Læge, paa hvem Ansvar et hvilede, aflivede sig ikke længe efter hendes Død. Byron gav Sorgen sit smukkeste Udtryk i sidste Sang af »Childe Harold«. Men mange Aar efter, da de Ulykker, man havde frygtet hendes Død vilde fremkalde, forlængst vare afværgede, og da Sorgen ved hendes tidlige Bort-

gang var et vemodigt Minde, som de gamle fremdrog for deres Børn og Børnebørn, skrev Harriet Martineau i sin Englands Historie de vistnok sandeste Ord, der er blevet udtalt om Charlotte. »Hævet op over Størsteparten af Samfundet, følte hun dybt sit Slægtskab med den fælles Familie, der befolker den hele Jord; og medens hun søgte at rense sig for menneskelige Daarskaber og Svagheder, var det hendes Lyst at dele sine Medmenneskers Sympatier, at mildne deres Ulykker og at fortjæne ved sin Godhed den Hyldest, man ydede hendes Rang«.

MARIE PINGEL.

## Ibsens »Vildanden« og dens Fremstilling paa Nationalteatret.

„Denn mit Göttern  
soll sich nicht messen  
irgend ein Mensch.  
Hebt er sich aufwärts  
und berührt  
mit dem Scheitel die Sterne,  
nirgends haften dann  
die unsichern Sohlen,  
und mit ihm spielen

Wolken und Winde.  
Steht er mit festen  
markigen Knochen  
auf der wohlgegründeten  
dauernden Erde,  
reicht er nicht auf  
nur mit der Eiche  
oder der Rebe  
sich zu vergleichen.“

Disse Strofer af Goethes »Gränzen der Menschheit« faldd mig ind, da jeg forleden saa Gregers Werle, Idealismen fra Tredserne, og Relling, Realismen fra Firserne, paa den kgl. Scene.

Ibsen, der i sine Ungdomsarbejder yndede at fremstille marvfuld Idealisme eller vild Energi, eller der (som i Præstens Ligtale i »Per Gynt«) fremholdt Billedet af en eksistensmodig, beskeden Tilværelse, i den Hensigt at udskamme et flagrende, upaalideligt Æventyrliv; Ibsen, der endnu for kort Tid siden i »en Folkefjende« stillede et ærligt Sandhedsvidne lige overfor et blindt og forløjet Samfund, saaledes at det gamle Ord: *opposita juxta se posita magis elucescunt*, kom til sin Ret, han lader i sit sidste Skue- eller Sørgespil — ti det ender med, at et stakkels Barn falder som Offer for andres Skyld — en Gruppe lutter tarvelige Hverdagsmennesker træde op paa Scenen. Ikke én af dem hæver sig over Gennemsnitsniveauet. Det er første Gang, Ipsen har ladet dette ske. Han ser altid mørkt og bittert paa Tilstandene; men (som Georg Brandes i sin fortræffelige Karakteristik af Digteren har paavist); han forventer bestandig bedre Tider, naar Menneskene blot ville mande sig op. I alle de tunge Skyer, som hænge over vore Hoveder, finder han ellers altid ét lille Stykke Blaa-himmel, hvortil Haabet tør klynge sig. Her derimod er alt graat og tungt,

alle til Hobe smaa tarvelige, usle eller latterlige Mennesker. Barnet Hedvig, der som alle Børn skulde være Haabets Bærer, er alt fra tidlig Tid indviet til Mørke og Elendighed; og Stykkets Idealist, der baade har Bestandighed og Vilje til at leve for sin Overbevisning, ender med at gøre sig selv til Nar. Moralen synes at være: det er noget Vrøvl med Sandheden, Livet er en Løgn. Skal Tilværelsen derfor holdes gaaende, maa der leves paa en eller anden Usandhed: Hjalmar Ekdal paa Overbevisningen om, at han er et skjult Geni, Molvik paa Tilliden til »sit bedre Jeg«, gl. Ekdal, paa sin fantastiske Rumsteren mellem sine Dyr og visne Juletræer. — Er dette virkelig Ibsens Mening, hans ærligste, inderste Overbevisning? — Næppe! Kun en Stemning.

For enkelte af »Tilskueren«'s Læsere turde maaske et kort Resumé af Stykkets Indhold ikke være overflødig. — Grosserer Werle har levet et daarligt Liv med sin Hustru. Hun har haft al Grund til at beklage sig over Mandens Uredelighed og Forhold til andre Kvinder. Af Fortvivlelse herover er hun bleven drikfældig og er død i Nag og Sorg. Deres eneste Søn Gregers har ikke kunnet holde ud at være hjemme efter Moderens Død og er draget op til et Savværk, Faderen ejer i Fjældskoven. Før Gregers kom, har Werles forhenværende Compagnon, Løjtnant Ekdal (gl. E.) styret Bruget heroppe, men forhugget Skovene<sup>1)</sup>, ja endogsaa forgrebet sig paa Strækninger, der tilhørte Staten. Dette er bleven bekendt. At Grosserereren har været vidende om Ekdals Færd foreligger der intet som helst juridisk Bevis for; men at denne har forbrudt sig imod Loven er uimodsigeligt. Den gamle Løjtnant bliver dømt til at have sin Uniform forbrudt og maa vandre i Forbedringshuset. Dette nedbryder Manden aldeles. Som en Ruin kommer han ud af Fængslet og tager Ophold hos Sønnen Hjalmar, der har maattet opgive Studeringerne og for at friste Livet, lægge sig efter Fotografering. Da Gregers Werle efter 15 á 16 Aars Forløb paa Faderens Opfordring kommer hjem, hører han, at hans gamle Ven og Skolekammerat Hjalmar Ekdal er gift med Grosserer Werles forrige Husjomfru, Gina Hansen, hvem Moderen netop paa sin Sotteseng udpegede ham som Faderens Maitresse. Da han tillige erfarer, at Grosserereren i sin Tid har sørget for, at Hjalmar og Gina stiftede Bekendtskab,

<sup>1)</sup> Kun saaledes kan hans tit tilbagevendende Udraab: „Skoven hævner!“ forklares.

og da de bleve forlovede, tilsyneladende ædelmodig, etablerede dem, bliver det ham pludselig klart, at Faderen her paa en nem Maade har søgt at skaffe sig af med en gammel Frille. Dette vækker hans fuldeste Afsky for Faderen: han forlader øjeblikkelig hans Hus og beslutter at tinge sig i Kost hos Ekdals, for at meddele Hjalmar Sagens Sammenhæng. Ti Gregers Werle med sin Sandhedsdrift og »Retfærdighedsfeber« vil ikke, at hans Ven skal leve paa slig Løgn. Naar alting staa klart for denne, og ingen Usandhed mer plumrer hans og Ginas Samvær, først da kunne de leve ærligt sammen. Men Gregers forregner sig frygteligt. Opgøret hidfører ikke det ventede Resultat. Han bringer blot Forstyrrelse i Stillelivet paa Kvisten. Det hele har hængt saa nogenlunde sammen før, nu gaar det i Stykker, og det sørgeligste af det hele er, at da Hjalmar faar saa temmelig Vished om, at det Barn, han før har elsket paa sin Vis, ikke er hans, vil han ikke vide af det at sige, hvorfor den stakkels lille Pige i Fortvivelse tager sig selv af Dage.

Det er for Størstedelen af Rollernes Vedkommende vanskelige Opgaver Nationalscenens Skuespillere her have faaet at løse. Det maa siges til deres Ros, at de saa godt som alle præstere agtværdigt Arbejde, nogle endogsaa udmærket. Et Par Bemærkninger om Spillet maa dog være os tilladt; vi ville derved ogsaa faa Lejlighed til at omtale Personskildringen, saaledes som den foreligger fra Forfatterens Haand.

Den mindst vanskelige af Rollerne er uden Tvivl Dr. Relings. Lægerne ere jo vor Tids Afguder, som Præsterne var det for femten Aar siden. I Komedierne og Novellerne spille Lægerne og en Gang imellem ogsaa Civilingeniørerne Hædersmændenes Roller. Lægen i vore Dages poetiske Fremstilling er en bramfri Dygtighed, et mageløst Ligevægtsmenneske, han udfører sin Forretning med en beundringsværdig Rolighed og besidder et let Anstrøg af videnskabelig Fornemhed, som er højst klædeligt. Og en haabefuld Latinskolediscipel sidder og ser paa slig en Teaterfigur og siger til sig selv: »hvor det dog maa være skönt at være Læge«. Og naar han saa er bleven Cand. art., giver han sig straks til at studere Medicin, hvorved han forøger den allerede overfyldte Lægestand, der snart maa søge Patienter indenfor sin egen Kreds. Ligesom Marryats Romaner burde konfiskeres, for ikke at lokke unge Mennesker til det alt andet end »fri og glade« Sømandsliv, saaledes burde der protesteres mod



den allfor hyppige Forekomst af disse ideale Læger. — Her i »Vildanden« synes man at være temmelig overbevist om, at er der en Figur, som er Digterens Talerør, saa maa det være Dr. Relling; saa overtydet, at vedkommende Skuespiller i sin Maske med Publikums Bifald har kunnet optage enkelte Træk af Ibsens Fysionomi. Vi tro dog, at dette er en Misforstaaelse. Hr. Mantzius Spil er i enhver Henseende dadelløst; men han fejler sikkert, naar han mener, at det er Stykkets Digter han spiller her. Er der nogen, som her skal være Ipsen, maa det være Gregers Werle; og med Hensyn til denne Rolle havde det maaske været korrekt, om den Skuespiller, som har faaet den tildelt, havde laant væsentligere Træk af Ibsens Udvortes. Det staar for os som givet (eller rettere sagt, forholder det sig ikke saaledes, forstaa vi ikke Stykket), at der i Ibsens Fremstilling af Gregers Werle foreligger et Stykke bitter Selvironi. Hvem er denne Gregers anden end Ibsen selv, som nu i en Række af Aar har rendt os paa Dørene med sin ideale Fordring. Ere vi bleve bedre i al den Tid; nej tværtimod, Slægten forringer sig daglig. Ibsens Digterømfindtlighed er mer end én Gang bleven saaret, naar han vilde sige os en drøj Sandhed lige i Ansigtet, saaledes i Anledning af »Gengangere«. Her maatte den forhen af det fine Selskab saa højt skattede Digter høre adskillige Indignationsudbrud. Saa kommer der en mismodig tung Stemning over Digteren. Han siger til sig selv: Nar som jeg er; jeg bilder mig ind at kunne vække Sandhedstrangen hos mine Medmennesker; jeg, som tror, at de længes efter at leve et Friluftsliv under den klare, aabne Himmel, jeg som mener at styrke dem, at rense deres Karakterer ved at holde Sandhedens Spejl op for deres Ansigter! — Dumheder! — det hele er Pjalter og Klude til Hobe, der bare ere rimpede sammen; vil man bøde et Sted, saa revner det et andet. Ærligheden er for stærk en Medicin for Menneskene, den bliver til Gift i deres Indre og slaar deres skrøbelige Konstitution i Stykker. Sandheden virker paa deres Kyllingehjærner som kraftig, berusende Vin, de blive blot ynkelige af at nyde den. — Dumrian, som jeg er og har været! — Og i denne Stemning hudfletter Ibsen sig selv i Gregers Werle. Han paalægger sig denne Pønitense, fordi han har været svag nok til ikke at tvinge sin Retfærdighedsdrift tilbage. Gid Pokker havde den! Den har kun bidraget til at gøre Digterens Stilling isoleret, fordrevet ham fra hans Fædreland og forvirret skøre Hoveder. Nej,

Bevarelsen af Illusionerne, det er det, det gælder. Det gamle Barn Ekdal og det unge Barn Hedevig har deres Vildand og deres Loft, hvor de gaar og leger og stiller, og det er i Grunden ogsaa for dette Illusionernes Loft Hjalmar Ekdal lever, skønt han tør ikke være det bekendt for sig selv. Riv ikke Krykkerne fra Menneskene; thi alle, unge saavel som gamle, ere Invalider. Ogsaa den »sunde« Relling er en moralsk Invalid. Hvilken enorm Selvtilfredshed, tror man f. Eks. ikke, der hviler paa Bunden af denne Mands Sjæl, over hans kyniske Livsanskuelse og snilde Kure. Eller skulde man maaske ikke kunne løpse sig med Lige-fremhed? Og er der ikke en Fordringsløshed, der er mere pre-tentiøs end den største Ubeskedenhed? —

Og i en saadan tung og bitter Stund, hvor alt forekommer ham lige slet og lige jammerligt skriver da Ibsen »Vildanden.« Jeg vil paa ingen mulig Maade fra et dramaturgisk Synspunkt fordømme Hr. Jerndorfs Fremstilling af Gregers Werle; han havde vist nok anvendt megen Umage paa denne den vanskeligste af alle Rollerne, og han gik sikkert efter det Sigte, han havde taget paa den; men jeg maa tilstaa, at det, jeg savnede i hans Udførelse, var netop det Ibsenske. Og hertil havde Hr. Jerndorff da heller ikke hverken de ydre eller indre Betingelser. Hr. Jerndorff fremstiller Gregers Werle som den sværmeriske danske Idealist. Medens det vel gaar an at fremstille de øvrige Personer i dansk Form, saaledes som Hr. Emil Povlsen gjorde det med Hjalmar Ekdal, gaar det næppe an at foretage en saadan Fordanskelse med Gregers Werle. Han er en særlig norsk Figur ligesom Stensgaard i »de unges Forbund«. Gregers Werle er den bitre Sandhedsven, der har Møje med at faa Ordene frem; han skal være kantet, ubehjælpelig og kejtet (man mærke sig det lille Træk med Slukningen af Kullene); han skal frastøde mer eller mindre alle, uden at kunne behage sig selv. Han er en Mand, der, uagtet han mer end én Gang har faaet en blodig Pande mod Realitetens Mur, dog aldrig er bleven klog af Skade. Dernæst huske man paa, at han skal være sin Moders udtrykte Billede i indestængt Bitterhed og Mistænksomhed. Digteren giver selv dette Vink. Hjalmars Rolle havde sikkerlig ganske anderledes ligget for Hr. Jerndorff. Nu udførtes denne med al mulig Dygtighed af Hr. Emil Poulsen; men der er ingen Tvivl om, at denne begavede Kunstner nok saa godt som Hr. Jerndorff havde kunnet magte Gregers Werle.

Frk. Anthonsens »Gina« var respektabel; men dog vel aaben og ærlig. Gina hører til de mange Kvinder, som hellere fortie en Brøde end tilstaa den; og da søge at opveje denne Dobbeltfejl ved Slid og Taalsomhed lige overfor den, mod hvem den er begaaet. Ginas Fejl er ikke saa meget den, at hun, skudt frem af en nederdrægtig Moders Overtalelser, har givet efter for Grosserer Werles Paatrængenhed, men den, at hun ikke véd, hvem der er Fader til hendes Barn og kan tie med dette for sin Mand. Bevidstheden om denne Brøde bør jævnlig gøre hende usikker og ængstelig midt i al hendes Travlhed. Men en saadan Usikkerhed og paakommende Ængstelse mærkede man intet til i Frk. Anthonsens Spil. Tilskuerne kunde ikke andet end finde hende skikkelig og brav i enhver Henseende og meget for god til den lyriske Pjalt Hjalmar Ekdal. Og dog kunde denne nok have Grund til at beklage sig over sligt Bedrag. Men Hr. E. Poulsen sørgede for, at ikke en eneste sympatetisk Tanke fik Lov til at hæfte sig til denne forlorne Fyr.

Hr. Olaf Povlsens Fremstilling af gamle Ekdal var noget af det fortrinligste, vi have set paa det kongelige Teater. Det er denne Kunstners anden store Triumf iaar. Kilian i »Ulysses« spillede han saaledes, at man, naar man ikke vidste bedre, skulde tro, at Holberg havde skrevet denne Rolle for ham, gamle Ekdal og hans Fremsteller var i den Grad blevne til én Person, at selv det underlige, halvt mystiske Udraab: »Skoven hævnner«, fik en udsigelig Mening i hans Mund. Dertil kom, at hans Maske og skiftende Kostymer vare fortrinlige.

Fru Hennings Fremstilling af Hedevig besad i enkelte Momenter en gribende Sandhed. — Lød dog ikke ud af dette uskyldige Barns Replikker, talte ikke ud fra dette lille blege Lig en Røst, der sagde: I Voksne, skab Jer som I vil, jag efter Eders Skinidealer, jeres Lyster og Narrestreger; men vogt Jer vel, at Børnene ikke tage Skade, at de ædle Spirefrø, Naturen har nedlagt i deres ubesmittede Sjæle, ikke forgiftes, at deres troskyldige Hjærter ikke knuses. Ti det er umuligt, at Forargelser ikke skulde komme; men vé dem, ved hvem de komme.

H. SCHWANENFLÜGEL.

## Magdalene Thoresen: Fra Midnatsolens Land.

(Gyldendalske Boghandel).

Naar det et Sted er blevet sagt, at Fru Thoresens sidste Bog var hendes bedste, vakte det vist manges Forundring. I en saa fremrykket Alder, efter en Produktion, der spænder over tyve Aar, havde saa dette klangfulde Organ ikke alene endnu sin fulde Tone, men var det endog blevet kraftigere end før?

Svaret maa efter Bogens Læsning ubetinget være et bejaende, og Forfatterindens egne Ord, at »Ungdommen hører hele Livet til, og at Flammen i den gamles Bryst er Ungdom«, passer fuldkomment paa hende selv.

Her er den vante Lidenskab og Styrke; Selvsyn og Oprindeligthed lyser som før ud af hver Linje, men her er tillige en større Naturlighed, en simplere Anvendelse af Midlerne. Det opskruede, det tungt tænkte og indviklet fremsatte, som tidligere skæmmede Forfatterindens Talent, er lagt til Side som et raslende, besværligt Smykke, og hun fremtræder nu i fordringsløse Dragt, om end Folderne hist og her i deres tunge Skønhed har et noget antikiseret Fald. For en Nutidslæser falder det saaledes lidt usmageligt, naar Forundringen over et nygift Ægtepars Grimhed udtrykkes med »man spurgte Eros, om han saa lidt agtede det udvortes paa sin Herskervej.« Eller naar Tanken falder paa et svudent ulykkeligt Ægteskab, da at sige »dog faar jeg Lykke til at huske min egen Afsky«. Disse Repliker minde endnu lidt om Forfatterindens Drama »et rigt Parti«, hvor dunkle Aandrigheder blandedes til en Art Medicin, man ligesom Barnet strittende værgede sig imod, indtil man resigneret gabede, skønt man vidste,

at det kun var Tankestene og ikke stegte Duer, der fløj ind. Nu til Dags gælder det modsatte. Jo mere modig og dyb en Tanke er, jo lettere maa den kunde tilegnes, dens Kraft vinder derved, ligesom Champagnen, drukket inden Kulsyren forundster.

Man morer sig ikke mere over de gamle halvt beundrede Anekdoter om Digtene, der paa Venners Spørgsmaal om, hvad de havde ment med dette eller hint, svarede at nu vidste de det ikke, men da de skrev det, vidste de det sikkert. En saa forældet Metode er forlængst tilbagelagt, og selv Fru Thoresen har paa enkelte Undtagelser nær lagt den til Side.

»Fra Midnatsolens Land« er en Titel, der peger hen mod noget nyt i vor æstetiske Rejseliteratur, et heldigt Kommen først til Mølle i Skildring af disse æventyrlige Egne, der nu, da Moden aarlig driver Tusender til Nordkap, vel snart vil blive trivialiseret som Neapels Golf. Men endnu staar denne Natur med Nyhedens Glans kastet over sin hvide Snekappe, og denne Glans hæves gennem Fru Thoresens Pen, der saa fortrinligt egner sig til hin Natur med dens dybe Pathos, dens brydsomme Vildskab, dens evige Sne-markers uforstaaede, hjælpeløse Ensomhed, snart hyllet i stadigt, stormfyldt Mørke, snart lysende under en aldrig nedgaaende Sol.

Forfatterinden føler, at al denne Is og Sne netop trænger til at gengives med varme, lidenskabelige Farver, en vis Glød, der giver dem et transparent Skær i Lighed med de bedste af Rasmussens grønlandske Sommerbilleder. —

Man nyder Beskrivelsen af Fuglebjærget, hvis Top vrimler i et mylrende Liv af Søfugle, som Skovens Myretuer af Myrer, og hvorfra hvide Maager krydse hen over staalblaa Fjældfjorde med dristige Skøjtøløberkast, medens andre som Vandliljer sole sig ved Bredden halvt skjult imellem Bjærgets brungrønne Mos.

Men Nattens Taager dække snart det hele. Den sidste Soldags Blik er givet som et »Syn, der blændes af Taarer«, der blinker som et sygt Øje imod Lyset, inden det lukkes, og »et Drag af Kulde jager hen over alt«. Men ogsaa Mørketiden har sit Festoptog i Nordlysets stilfærdigt flammende Fyrværkeri, og Himlens Farveskær luer i en vidunderlig Tone af Mørkeblaa, hvis dybe Refleks sortner Havet.

Dette Finmarken er da Nattens Dronnings vidunderlige Trone, hvor hun holder Rast, hviler sin melankolske Skikkelse, snart tæt svøbt i trøstesløst Mørke, snart let omhyllet af stjerneglødende Draperi med Maanens blaaligspillende Diadem paa sit tavse Hoved. Og

ved hendes Fødder skyde Lidenskabens Passionsblomster op, bærende samme Navn som deres Herskerinde, udfoldende deres korte pragtfulde Liv netop i Nattens Timer. Man forstaar, at i dette Land, der koldt og barskt afviser Livsglæden, dér koncentrerer det indre Liv sig i ellers aldrig følt Lidenskab. Her, om noget Sted, former »Livet sig efter Livets egne Love«, og tænder den Ild, der skal holde det skadesløst for selve disse Loves Ubarmhøjertighed. Mægtigt og storslaaet som Naturen udfolder den erotiske Følelse sig, og Billede paa Billede rulles op af Forfatterinden.

Midt paa denne storladne Scene, i denne kuldesvidende Luft, rejser der sig som et usynligt Væksthus med hed længselsfuld Luft, hvor eksotiske Blomster udfolde sig i næsten eksalteret Fylde. Med let og sjælfuld Haand løfter Forfatterinden deres tunge Kroner i Vejret, for at Nathimlens Lys kan falde paa Bægerets stolte Hvidhed, Purpurpletternes Flamme og Støvdragerne, der krumme sig som i Smerte, ti Sorg og Lidenskab er den Rod, der gør Livet kort, og hurtigt folder Bladene sig sammen midt i Skønheden. Men Forfatterinden har stadig nye Eksemplarer ved Haanden, lidt forskellige i Varieteten, men alle hørende ind under den i Nærheden frygtede, men i Afstand halvt beundrede Art, den frie Kærlighed. Men saa alvorligt er hendes Blik, en saadan Sjælsadel og sædelig Renhed ligger der i disse Skildringer, at selv den mest forstenede Moralist ikke vil mistænke hende for Tendens, men bevæget bøje sig for disse Blomsters Skønhed og begærligt indsuge deres lidenskabeligt berusende Duft, som havde han selv udfærdiget Vielsesattesterne for deres dunkle Samliv.

Mørke Historier er det, og mørke Skæbner gælder det om. Vildandeskuddet træffer dybt i disse Zoner, hvor stille dybe Vande og et fraadende Hav stadigt byde Dække og Glemsel for al menneskelig Ulykke.

Historien om »den gale Kommandant« er gribende og konsekvent klart fortalt. Hans Elskede, den stolte Ragna, givet i faa og betegnende Træk. Hun, der maa bære Navn af Skøge og dog forholder sig som den ægte Hustru lige overfor den virkelige, den halvfalske Taareperse.

Rørende zart er hver Linje ridset i Skildringen af Lotte Paal og Anga, og Havets Vildhed dobbelt rædselsvækkende i Forhold til denne sidstes spæde Skikkelse, naar det saa ubønhørligt indhyller den i sit skummende Liglag.

Men Baalets Flammer spiller ogsaa sin Rolle med i den almindelige Dødningsedans, og blot for at opnaa et forgæves Blik af den Elskede maa Cille Parsberg bestige Heksebaalet.

Broget og malerisk glødende i Farven er Billedet af Finpigen Ancha, naar hun iført Trylledragten sidder i Baaden, koglende baade Fader og Søn med dæmonisk Magt, medens Blikket skyder Flammer, og det højrøde Horn krummer sig om Hovedets Finhed.

Historien om Mina og Brødrene Vosvaag er noget bred, falder lidt mattere, men dog hviler der mere karakteristisk Lune over Beskrivelsen af dette Firma end man skulde tiltro Forfatterindens mørke, lidt tunge Talent, ligesom ogsaa »Prøven« viser, at hun med mild Haand kan føre en bevæget Fortid ind i Ægteskabets omgærdede Havn.

Men alt i alt synes Bogens ejendommelige Interesse os at ligge deri, at den, uden bevidst at være fulgt med Tiden, — saa lidt, at Forfatterinden godt siden 70 kunde have siddet i Vardø — og uden at føre i sit Skjold et eneste af de Vaabenmærker, der kun altfor ofte have en paaklistret Karakter, alligevel ligesom ubevidst munder ud i moderne Strømninger, ført dertil af Forfatterindens egen Individualitet.

Disse Strømninger, der kun gaa ud paa at vise Lidenskabens Psykologi, uafhængig af Tradition og Moral, sprede sig ikke over noget vidt Felt, men deres Leje er dybt, og de rulle af Sted med en intensiv Kraft, ikke satte i Gang ved ydre mekaniske Aarsager, men kun drevne frem af Forfatterindens eget Hjerteslag.

Dette giver dem en egen paalidelig Skønhed, en dybt-farvet Inderlighed, og naar de i deres Fart rive bornerede Skranker med sig, beklages det af ingen, og det er kun med kold Nysgerrighed, man ser Vedtægternes Vrag fare af Sted paa de lidenskabelig bevægede Bølger.

Bogens brede og storslaaede Ramme passer til dette Indhold.

I Naturbeskrivelserne savner man maaske noget af den Hvile eller klare Ro, der giver det hele Anskuelighed. Da Bogens Titel er »Fra Midnatsolens Land« hvorfor da ikke, som Mod-sætning til alt det mørke og vilde, dvæle bredt ved disse forunderlige Nætter, som enhver rejsende, blot kommen lidt op i Norge, faar en saa betagende Følelse af? Dette, at Tiden eller

Dagen ligesom spænder ud over sit eget Maal, givende Tilværelsen et andet Skær, som spredtes der Reflekser fra fremmede Kloder hen over Livet, det faar man intet Indtryk af. Ogsaa den korte Sommers svulmende Flora, med det tilsvarende opblussende Dyre- og Menneskeliv, kunde vi ønske fyldigere givet.

Stor, næsten mandlig Dygtighed viser Forfatterinden i alt det tekniske, det historiske, Handelsstædernes Opkomst og Forfald, Kystlivet med dets Fiskevær, og Hvalfangsten med alle dens industrielle Følger.

Slutningen af Bogen indeholder videnskabelige Oplysninger om de nordligste Egenes forskellige Befolkning, hvor Navne som Stolpen, Tschuden, Kvænen, Finlappen o. s. v. vrinkle imellem hverandre. En magelig Læser vilde muligt ønske disse henlagt til det geografiske Selskabs Foredrag, og da vistnok helst i de glade Tider, hvor en lille Hof-Te tog den tørre Smag bort, men den flittige og dydige Læser tager dem med paa Købet, taknemmelig over Bogens øvrige Skønhed, selv om han finder, at disse Medmenneskers Liv med samt deres Udspring ligger noget langvejs borte.

CLARA BERGSØE.

## F. Oldenburg: Statscoup.

(Lehmann & Stage).

Hr. Oldenburgs Ambition er at være den overlegne Mand og tillige den ubøjelig faste, den jærnhaarde Mand. Han koketterer med disse Egenskaber paa hver Side af sin Bog. Naturligvis gaar Overlegenheden først og fremmest ud over Venstre, men heller ikke Højre spares. Ikke saaledes at forstaa, at Højre og Venstre er Hr. Oldenburg et; nej, han har endog i udpræget Grad taget sit Parti. Men naturligvis er han ikke Højremand som en af de andre. Han ynkes over Estrups utidige konstitutionelle Skrupler og over Scavenius' »Svaghed«, naar han ikke straks »sender Hs. Højærværdighed Biskop Monrad med Posten tilbage til Nykøbing« og ikke giver de Professorer, der »frejdigt fungerede som Oppositionskandidatens Stillere« ved sidste Frederiksbergvalg »Valg mellem Lydighed og Afsked«. Og nu Hr. Matzen; ja, »hvad er ham



Matzen?« Selv i sine bedste Øjeblikke, naar han staar svimmelstor for det øvrige Højre, er han for Hr. Oldenburg kun svag og halv. Han er jo desuden, naar alt kommer til alt, kun en »omrejsende Agitator« som de andre, og han burde snarest have »Valget mellem Universitetet og vore Valgmøder«.

For Hr. Oldenburg ere disse Folk og hele det øvrige Højre egentlig kun en Flok »Ideologer«. Selv er han derimod, foruden den overlegne og faste, tillige den praktiske Mand par excellence. Med fast Holdning og Haanden paa Sabelhæftet ser han trygt et Statskup imøde, ti som en af Fortidens store Strategikere maaler han en politisk Modstander efter det Antal Bajonetter, han raader over, og da det staar klart for ham, at de eneste Modstandere, et Statskup vilde møde, er de Rigsdagsmænd og Journalister, der »leve af Agitationen«, finder han Sagen kun lidet risikabel. »En Korporals Kommando« kan jo »paa én Dag rydde samtlige Redaktionslokaler og Redaktionsbuler i København«. Men selv naar det gælder Statskup, troner Hr. Oldenburg i ensom Storhed over Partierne. Han skyder Matzen og Dinesen, ja endog »Z« og Fr. Barfod bort under sine Fødder, ti »den første af alle Betingelser for en nyttig Omvæltning« er den, at Ministeriet »bryder med Højre«. For selve Regeringen er der kun det Haab, at de fleste af dens nuværende Medlemmer give Plads for de sande Situationens Mænd; men lykkeligvis finder Hr. Oldenburg ikke den Mulighed udelukket, »at Nationens stærkeste Karakterer efterhaanden komme ind i Ministeriet Estrup . . . ., saa at Ministeriet tilsidst bliver frygteligt i sin Styrke«.

Det er ikke muligt altid at tage Hr. Oldenburg au serieux, men det vilde være uretfærdigt at nægte ham et vist Talent for politisk Polemik. Oftest er han ganske vist mere grov end ramvende, men han har dog af og til et lykkeligt Indfald og et Ord, som hæfter. Selve den utrolige Arrogance overfor alt og alle, der gør hans Bog saa usmagelig for mere kritiske Læsere, vil muligvis øge dens Magt over ubefæstede Sind. Et i alt Fald vil ikke undlade at imponere: hans Karakterfasthed. Jeg kender ingen større »poseur« i saa Henseende end Hr. Oldenburg, og han har i Sandhed valgt sin Specialitet med Omsigt. Er der noget, der bedaarer vore hjemlige Spidsborgere, saa er det Karakterfastheden. Hr. Estrups relative Held beror paa dette. Han har ikke vist særlig Fasthed: den ene Opgave har han ladet falde efter den anden, og han har ikke formaaget at sætte sin Vilje

igennem paa noget Punkt; men — han bliver siddende, og vi ere saa lidt forvante med Mandhaftighed i vort offentlige Liv, at selv dette negative Udslag af Viljestyrke er mange nok. Sikkert ville de, der daane af Begejstring, naar Hr. Estrup forsikrer, at han ikke skal blive nervøs, end ikke nægte en Karakterfasthedens Jakob v. Thybo som Hr. Oldenburg deres Anerkendelse.

Hr. Oldenburgs Bog hviler paa tre Theses: 1) Oppositionen i Folketinget repræsenterer kun et Mindretal i Befolkningen; 2) Venstre er umuligt som Regeringsparti paa Grund af sin Programløshed; 3) et Statskup vil under den nuværende Situation blive mødt med Ligeegyldighed eller Sympati af det overvældende Flerthal her i Landet. —

Til det første af disse Resultater naa'r Hr. Oldenburg ved følgende nemme lille Regnestykke. Af det hele Antal Valgberettigede have d. 25. Juni f. A. 38% stemt for Oppositionen og 25% for Regeringen, medens 37% slet ikke have deltaget i Valgene. »Faktum er alt-saa,« slutter Hr. Oldenburg, »at da Hr. Berg d. 25de Juni raabte: »Bort med Estrup!«, var der knap 40% af Vælgerne, som svarede ja, men over 60%, som dels svarede nej, dels fandt Raabet saa dumt eller saa ligegyldigt, at de ej gad svare derpaa.«

Det vil ses, at denne Regnemaade frembyder overraskende Fordele. Bl. a. lykkes det her ved en simpel »Fortolkning« af Tallene at godtgøre, at af de Kredse, hvor der har fundet en Styrkeprøve Sted, er det netop de sikreste Venstrekredse, til hvilke Regeringspartiet især kan sætte sin Lid. Ti hvor Venstre føler sig saa stærkt, at kun en mindre Del af det behøver at møde til Valg for at være sikkert paa Sejren, netop dér vil der jo, hvis man kan tro Hr. Oldenburg, findes flest af dem, der med haanlig Ligeegyldighed vende sig fra Oppositionen og dens Kampraab. —

Det andet Punkt: Venstres »Programløshed«, kræver en udførligere Drøftelse, end der her kan finde Sted. Hr. Oldenburg bringer i øvrigt ikke noget nyt til Torvs, men indskrænker sig til med megen Selvfølelse at gentage det især i den sidste Tid saa fortærskede Stikord, at Venstre kun er enigt om at sige »nej« og aldrig har opstillet noget positivt Program. Hr. Oldenburg overser, ligesom de andre, der fra højre Side have udtalt sig om denne Sag, at Venstre netop i Ministeriet Estrups Tid, dels gennem selvstændige Forslag, dels gennem Ændring af de af Ministeriet forelagte, har opstillet et legislativt Program, som man vel

kunde ønske dristigere og mere indgribende, men som unægtelig har sin store Betydning og spænder over et ikke ringe Omraade.

De interessanteste Afsnit i Hr. Oldenburgs Bog ere de, der direkte eller indirekte omhandle »Statskupet«. Jeg skal ikke følge ham ind paa hans Overvejelser om et Statskups Hensigtsmæssighed og »Berettigelse«. Om sligt diskuterer man ikke blandt honnerte Folk. Jeg skylder dog Hr. Oldenburg den Anerkendelse, at han i al sin utilhyllede Brutalitet er mere tiltalende end adskillige andre, som vi i de sidste Tider have set vimse lystigt omkring paa Lovbrudets Grænser. De har lige saa liden Agtelse for Lov og Ret som han, men dække sig bag »Fortolkninger« og Fraser om Grundlovstroskab. Alt sligt forsmaar Hr. Oldenburg. De andre ville lyve os vor Forfatning fra; han er mere stemt for at sprænge den aabenlyst, hvis det maatte befindes hensigtsmæssigt.

Og om han end udtrykkeligt fralægger sig at ville Statskupet à tout prix, lægger han dog intet Skjul paa, at han ønsker det, saafremt visse Forligseventualiteter, som han sagtens ikke selv har megen Tro paa, brister. Det synes ham at tilbyde meget væsentlige Fordele for »Folkets Moral«, idet man ved Ophævelse af Dommernes Uafsættelighed og Indskrænkning af Presse- og Forsamlingsfriheden vil komme »Folkets moralske Fjende, Agitationen« tillivs. Men det, der mest af alt vinker ham og andre mod Statskupet er den trygge Forvisning om, at der ingen Fare er ved det. Hr. Oldenburg tror ikke, at »Hæren vil svigte Kongemagten«, og med Befolkningen bliver han snart færdig. »I Befolkningen vil,« siger han, »Statskupet hilses med Sympati, om end af en blandet Art, Landet over. For det første hos den store Mængde, som kun spørger om ét: Forandring efter et mangeaarigt trivielt og ulideligt Einerlei af Vrøvl og Passiar; den vil i Statskupets Tilstand finde en hidtil ukendt Velvære af Stilhed og Ro«; endvidere hos Højre og »Forretningsstanden«. End ikke Venstrebefolkningen vil tage sig Omvæltningen nær, da Venstre ikke har opstillet »nogetsomhelst positivt Reformforslag til Venstrebefolkningens Tarv«, og der foreløbig ikke vil være Tale om at paalægge nye Skatter. — Den hele Udvikling er et interessant Vidnesbyrd om, i hvilken Grad man kan arbejde sig bort fra Forstaaelse af det Folk, man lever iblandt. Der er i alt dette ikke med en Stavelse taget Hensyn til det, der dog vilde blive Statskupets egentlige Anstødssten: Befolkningens Retsfølelse og Kærlighed til sin grundlovmæssige Frihed. Maaske har dog ogsaa Hr. Olden-

burgs forlorne Realisme nogen Skyld: han vilde ikke længere forekomme sig selv at være den kolde, nøgterne Realitetspolitiker, som han behager sig i at agere, hvis han lod anden Slags Virkelighed end den rent ydre, haandgribelige faa Indpas i sine Overvejelser.

Mærkeligt nok er der ogsaa en anden Faktor, som Hr. Oldenburg slet ikke ænses, hvor han drøfter sit Statskups Muligheder: det er Kongen. Baade han og vore andre Omvæltningsemænd synes ganske at glemme, at uden Kongen kan intet Forfatningsbrud finde Sted, og hvilken Lid de end muligvis kunne sætte til de »stærke Karakterer« i og udenfor Ministeriet Estrup, bør de dog sikkert ikke overse, at der om Kongens uplettede Hæderlighed ikke tør rejses nogen Tvivl, og at de derfor ere baade moralsk og juridisk uberettigede til at forudsætte, at Landets Overhoved skulde række Haanden til, at den Forfatning, han har besvoret, omstyrtes eller bortlyves.

Naturligvis ender Bogen med nogle af de uundgaaelige strategiske Betragtninger. Man kender dem fra tidligere Lejligheder, men ét har det dog sin Interesse at fremhæve, nemlig de private Udtalelser af to unævnte militære Sagkyndige, som Forf. citerer. Disse Udtalelser gaa nemlig ud paa bestemt at fraaade Københavns Landbefæstning. Det vilde være interessant at faa flere af den Art intime Bekendelser fra vore Officerer, og allerede de to her anførte give et Bidrag til Belysning af det indtil Luven slidte Argument: »de Sagkyndiges Enighed«.

Det strategiske Kapitel ender med nogle Betragtninger, der vistnok ville vække en Del Opmærksomhed, om end ikke af nogen for Forfatteren smigrende Art. Hr. Oldenburg skriver, at der, hvis den nuværende Partikamp fortsættes, »Aar for Aar vil arbejde sig en tysk Stemning op i Folket. — Allerede nu, dersom man gav Højre Valget mellem Hørup og Bismarck, og Venstre mellem Matzen og Bismarck, vilde Svaret fra begge enstemmig lyde: Bismarck. Han forfølger dette ud i Enkelthederne og udvikler, hvorledes Forretningsstanden, Militærstanden og vore højere Klasser ville finde deres Regning ved at gaa op i vor sydlige Nabostat, saaledes at Danmark tilsidst »vil falde som en moden Frugt i Tysklands Skød«. Om Bedømmelsen af Betragtninger som disse, ville forhaabentlig alle Danske være enige.

N. NEERGAARD.

## Tilgivelsens Sødme.

Novellette af Iver Iversen.

Det kimedede til Kirkegang en solklar Søndag Morgen med bidende Blæst og natfalden Sne, der sang under Trinene.

Træerne paa Volden stod rimpudrede i fine Rids som mat Sølv mod en blegblaa Himmel.

Fra Bagervognen paa Gaden steg duftende Em af varmt Brød; i Høkerens Kælder og Kræmmerens Bod var der travlt Rykind af vevre, søndagsrene Tjænestepiger: Klokken gik stærkt til ni.

Folk trampede i Solskinshumør hen ad de tørfrosne Fliser; nogle unge pyntede Mennesker, Handelssvende eller Officerer, hvad det nu var, debatterede højroestet Planer om Dagens Helligholdelse; her skred en ministerielt udseende ældre Herre kækt fremad; stiv og langbenet som en Papirsaks, med Puddelskindskrave om Øerne og Isnaale i Skægget. Han nynnede frem for sig, svippende med Stokken, og nedlod sig til at pirre ved Drengene, som gled paa Rendestenens Is.

Der ilede en ung Pige af Sted med rappe Trip og roende Arme, med klare Øjne og røde Kinder; hun skyndte sig hjem efter den foreskrevne Morgentur, Hænderne begravede i Muffen, Pelsværk om Kaabe og Hue, Rimkrystaller i det lyseblaa Slør.

Foran Bagerens fristende Vindue standsede en ung, lurvet klædt Mand. Han var smalskuldret, duknakket, hulkindet, afgusten Ansigtsslød, — — blaarød af Kulden, som den tyndslidte Underfrakke og en pralende Halsklud ikke kunde holde ude. Han gøs ved de iskolde Vindpust, krøb sammen, borede Hænderne dybere ned i Lommerne og drev videre — uden Maal eller Hensigt.

I flere Aar havde han arbejdet som Typograf ved en lille blegsottig Aflægger af et stort konservativt Blad; arbejdet haardt

Dagen igennem og tit Nætterne med, baade Hellig og Søgn, for at gøre taabeligt Skribleri tilgængeligt for Menigmand; aarevis havde han, medens Verden udenfor blev grøn og hvid, og hvid og grøn, staaet i Trykkeriets lave, fugtigmørke Bagstue ved Sætterpulten og trolig sat baade de renlivede, flade Ting, der skulde i Bladet, og desuden Bøger og Brochurer af højst forskelligt Indhold og Værd, dog mest juridiske og teologiske Skrifter, stundum Vers, oftest Prosa, alt under Himmel og Jord uden Valg eller Ønske.

Derved havde han faaet snart lidt Retsfilosofi, snart lidt Bibelkritik, snart Stumper af populære Afhandlinger, snart Festsange og Feuilletoner ind i sit Hoved.

En Side hist, en Side her; — han havde sat et lille Stykke, Sidemanden det næste, han det følgende, — lidt af alt, intet helt. Her havde han læst Resultaterne men ikke Motiveringen, der Indvendingerne men ikke Forsvaret; hans Hjerne var et Pulterkammer, hvor der var opdynget et Kaos af løsrevne Fragmenter, sankede sammen alle Vegne fra; hans Kundskaber og Dannelse bestod i en Pose uordnet og kritikløst mellem hinanden rystede Kendsgerninger og Ikke-Kendsgerninger uden blivende Hold eller Næringsværdi. Det eneste, han fik Lov til at sætte og læse i Sammenhæng, var Artiklerne til Organet.

Gennem dem indsugede han lidt efter lidt en fast Overbevisning om Samfundslovenes guddommelige Urørlighed, da han aldrig læste andre Aviser, — man var jo træt, naar man endelig kom hjem om Aftenen —; og paa Sætterstuen hørte han intet samfundsfjendtligt, eftersom alle var af det reneste konservative Vand eller lod, som de var det; ti enhver Ytring af oppositionelle Sympatier var nok til straks at genne Ulven fra Flokken.

Han var indesluttet og umeddelsom, tvær og sky, havde ingen Penge paa Lommen og fik derfor hverken gode Venner eller kærlige Veninder.

Livet havde tidligt sat sit haarde Stempel paa ham; allerede i en ung Alder havde han maattet hjælpe Moderen, der sad ensom i smaa Kaar ovre i en Provinsby, nu, da Faderen var død, og den ældre Broder rømt af Landet. Mens han var Barn endnu, skete det, at Broderen blev grebet for Tyveri; efter udsonet Straffetid rejste han fra Landet og efterlod Moderen og den yngre Broder i fattige Forhold, besudlede med hans Skam, lidende under hans Skændsel.

Hun klyngede sig til sin lille Dreng, opdrog ham strængt, straffede ham næsten grusomt for den mindste Forseelse for at værne ham mod Broderens Skæbne. Hun udviklede hans Retsbevidsthed indtil Sygelighed, talte til ham atter og atter om Forbrydelse og Straf, om Straffen, som vilde komme, selv om den syntes at tøve, selv om Ugerningen var tilgivet, selv om ingen vidste det.

Han holdt meget af sin Moder, hjalp hende af sin Løn, sendte saa meget, han kunde afsé; han var glad ved den lille Avis, hvor han havde haft fast Plads; — og nu var den efter haabløs Hensygnen endelig gaaet ind, — han var sagt op, alting var forbi, han stod der uden Erhverv, uden Udsigter. — Hvor det Hvedebrød saa lækkert ud! Blot han havde haft Penge. — — Ja, hvorfra skulde han vel have haft dem? Arbejdsløs Mand var ilde stedt om Vinteren. — Det var ogsaa sært, at han ikke kunde faa det ringeste Arbejde nogensteds i en saa stor By. — Ikke et Hul at bore sig ind i; — hver Plads optaget; værkløse Folk i Masse. — Der var ikke Brug for en Typograf nu efter Juletiden.

Hvorfra skulde han skaffe Penge til at kvitte af paa Restancerne med; — og Moderens Maanedshjælp? —

Hvor kunde han søge sig Plads? —

Han havde jo været alle Steder, og han kunde intet Haandværk, ingenting, slet ingenting ordentlig uden sætte; han havde jo ikke lært andet end at rode i den sorte Sats.

I triste Tanker drev han ned ad Gaden uden Maal eller Hensigt.

Penge! Blot saa mange, at han kunde friste Livet en Stund og faa at spise for en Dag, — blot til et Brød! —

Saa bøjede han, ledet af en pludselig Indskydelse, ind ad Porten til et stort Hus.

Han havde endnu ikke forsøgt alt. — Tigge? — Hans Stolthed krympede sig derved, men Sulden tvang ham frem.

Tøvende og beskedent ringede han paa i Stuen og tog Hatten af.

Døren aabnedes paa Klem, han skimtede et friskt Pigeansigt, ombølget af en Mængde blaat Slør; men inden han kunde faa sagt et Ord, blev der arrigt smækket i for Næsen af ham.

Med Skamrødme i Kinderne gik han op ad Trappen og standsede foran en blank Dørplade.

Indenfra hørte han Latter og Barnejubel og Raslen med Bordtøj.

Her, hvor der var Børn og Glæde og Overflødighed, vilde man vel ikke afvise ham. Han trak rask i Klokkestrængen, tørrede sine Sko af paa Maatten og ventede med Hatten i Haanden.

Der blev lukket op, en pirrende Duft af Kaffe strømmede ud imod ham, og en velbarberet, smilende Mand kom tilsyne med et kniplingsklædt Barn paa Armen.

»Undskyld, — jeg hedder Brandt, — jeg vilde gjerne — —«

»Naa, gør De det! Ja, ser De, vi gi'er ikke ved Dørene; — Princip! forstaar De? — Gaa til Understøttelsesforeningen. De véd, De maa ikke tigge paa Hovedtrappen. Saadan en kraftig Mand! Skammer De Dem ikke ved at tigge?«

Og der blev ubønhørligt lukket igen. Han blev staaende lidt udenfor, kunde ikke samle sig og forstaa.

Indenfra lød der Latter og Barnejubel og Raslen med Bordtøj. —

»Var det en slem Mand, Fader?«

»Ja, uh! en rigtig ond Trolld, som vilde stjæle lille Tuller Dukke,« hørte han gennem Glasdøren.

Saa steg han sløv en Etagé op; Barnelatteren klang efter ham som Spot. En ond Trolld! Han vilde jo ikke gøre nogen ondt; — fattig Mand var en frygtet Mand. Hvorfor kunde de ikke godt give ham lidt? De havde jo nok selv, de vilde ikke engang mærke det, om de gav ham lidt.

I Tanker slæbte han sig videre, indtil han standsedes øverst oppe af en Dør, hvor der sad et Visitkort: Lavritz Clavsen, Kand. teol. Træffes 1—2. En Præst! Han fik Lyst til at prøve, om han var ligesom de andre. Naturligvis sad han fedt i det og prækede Afholdenhed. Klokkestrængen var revet af, — han vilde derind, vilde forsøge ham.

Saa bankede han paa Døren, ventede, lyttede, bankede igen, tog i Dørgrebet; — der var aabent, han stod i Entreen.

Fra Værelset lige for tonede der Musik, Orgelklang og en Mandsstemme, der messede:

»Evangelisten Matthæus siger i det sjette Kapitel fem-og-tyvende: Derfor siger jeg E-eder, bekymrer Eder ikke for E-eders Liv, hvad I skulle ædeoghvadIskulledri-ikke, ikkehellerforEders Le-ge-me, hvad I skulle ifø-øres. Er ikke Livet mere end Maaden og Legemet mere end Klæ-æderne?«



Han bankede beskedent paa Stuedøren. Stemmen derinde tav lidt; der hørtes Lyd af en Ske i en Kop og Slubren af en Vædske. Saa fortsattes der:

»Ser til Himmels Fu-ugle! Desaaikke, dehøsteikke og de sanke ikke i La-ader, og Eders himmelske Fader fø-øder dem, ere I ikke meget mere end de?«

Han saa sig omkring i Entreen. Der stod et Konsolspejl, hvori han helt kunde se sin udtærede Skikkelse og den fattige Dragt, — og henne paa Knagen hang der en varm, ny Overfrakke. —

»Og hvi bekymrer I Eder om Klæderne? Betragter Lillierne paa Ma-arken, hvorledesdevokse, dearbejdeikkespindeikke, me-en jeg siger jer, a-a-at end ikke Salomon i al sin Herlighed var saa klædt som en af dem.«

Han bankede stærkere, men Sangen lød overlydt:

»Klæder Gud da saaledes det Græs paa Marken, someridag ogimorgen kastes i Ovnen, skulde han da ikke meget mere klæde Eder, I li-idet Tro-ro-ende?«

Da blev han pludselig grebet af et fortvivlet Humør og fik en mægtig, smærtelig Trang til at skoggerle. Præsten kunde sagtens, han sad jo lunt og godt; men monstro han vilde synge, hvis han nu stod kold og sulten; vilde han saa ogsaa tænke paa Blomster og Fugle? — Lad os nu se, om hans Gud klæder ham! Og uden at betænke, hvad han gjorde, rev han Overfrakken ned fra Knagen, ilede ud og slog Døren i efter sig.

Smæklaasen smak i med et Smæld, og Glasruden klirrede.

Straks angrede han det. Først Tigger, saa — saa Tyv! — Benene rystede under ham, medens han modstandsløs gik ned ad Trappen. — Skulde han ikke heller vende om? Hamre løs paa Døren, saa de hørte ham, og sige: her er jeg, jeg har stjaalet en Frakke! — Nej, det var jo blot for at ærgre Præsten, han havde taget den; men hvem vilde tro det? — Nej! det gjaldt om at skynde sig bort; tænk, om de kom efter ham og han blev taget og dømt! — — Han trak Frakken paa, medens han løb ned; nu hørte han en Dør gaa deroppe, og hurtigt smuttede han skælvende ud af Porten.

Kandidat Clavsen, en fedladen, skægløs Yngling af Seminariistypen med vandkæmmet, vissentblondt Lokhaar, melet Maaneansigt, runde Barneøjne, der smilede Verden i Møde himmelblaa og forbavsede over Brillerne, og med en Næse, hvis brede Fladhed

lod ane, at Vorherre i Tanker havde ladet sin Finger hvile fast paa den, da han havde formet den; — Kandidat Clavsen sad i sin lune Stue ved Harmoniet og øvede sig i Messesang.

Paa Instrumentet stod en Kontorkop, som han fra Tid til anden rørte om i og nippede til, naar Halsen blev tør og Stemmen hæs af den megen Messen.

Efter en kvægende Slurk tog han atter flittigt fat, hvor han slap, travede, som om han traadte Vande, paa Bælgbrættet, og søgte at faa sin boblende, fede Røst i Trit med de kirkelige Rytmer, som den toneangivende, smilehullede Pegefinger anslog paa Orglet.

Over hans aabne Træk laa et lyst, hjærtevindende Udtryk af Duens Enfold, sparsomt tilsat med Slangens Snildhed, et usvigeligt Udtryk af brav Sjælsrenhed og tvivlløs Fred.

En Kollega havde sagt om ham, at man paa hans Aasyn kunde skue, at han var indvendig ren.

En anden Bekendt, en ondskabsfuld, fortalte, at han var saa beskeden, at han blidt var gaaet afsides for ikke at forstyrre, den Gang Krudtkommissionen begyndte sine Arbejder; — og dog var han teologisk Kandidat med bedste Karakter!

Han var et hjærtensgodt Menneske, havde ingen Fjender; der var ikke en ond Blodsdraabe i ham; han var i Besiddelse af mange passive, negative Dyder og uden positive Fejl; han var fredsommelig, tolerant, godmodig, beskeden, bramfri; hans Godhed bestod nærmest i Mangel paa Slethed; hans Dyd beroede mere paa Uimodtagelighed overfor Verdens Fristelser end paa Bekæmpelse af dem; han havde Mangler men ingen Fejl; syndede han, var det ved Undladelse snarere end ved Overtrædelse.

Og saa udmærkede han sig blandt sine Standsfæller ved at have en menneskelig Udtryksmaade og ligefrem Dom uden salveligt Svøb.

Han havde undgaaet den hos unge Skriftkloge almindelige, overjordiske Prælatmine, der særligt ytrer sig, naar de Søndag Morgen ses gaaende til Højmesse med palmebroderet Kirkefeltstol, som skal antyde, at de ikke er tilfældige, beskedne Gæster i Herrens Hus, men faste, hjemmevante Abonnenter; — og dette hos Teologer lige saa almindelige, nakkestive, evigt selvglade, man fristes at sige: offentlig averterende Præg, der ogsaa karakteriserer Markskrigere, som reklamerende udbasunere for Alverden: Giv Agt, Godtfolk! Det er os, der viser Dyret frem.

Skønt Kandidat med Laud var han ikke Teolog, hans Tro var ikke quasi videnskabeligt søgt, men barnligt naivt fundet, ikke tænkt men følt; han var ikke Kristen af Fag men af Trang, han var snarere Munk end Klerk.

Og saa ejede han den i vore Dage sørgeligt sjældne, men selv for anderledes tænkende respektgivende, ærefrygtvækkende Frimodighed at turde sige: Kristus, ja endog: vor Herre Jesus Kristus uden at genere sig og skule sky omkring efter en mulig Spot; og han turde vidne om Helligaanden uden rødmende ligesom at gøre en Undskyldning derfor.

Hvor mange tør det, og gør det? —

Det hellige Navn klang fra hans Mund som nypræget, lødigt Guld, ikke som forslidte, skurrende, vanemæssigt og rutinemæssigt misbrugte Regnepenge.

Saaledes var den gode Lavritz Clavsen, der nu sad ved sit Stueorgel og indstuderede sin fremtidige Præstegernings Teknik. Han nippede til den søde Kaffe, smækkede velbehageligt med Tungen og messede videre:

»Derfor skulle I ikke bekymre Eder og si-ige: hvadskullevi æde? og hvadskullevidrikke? eller hvormed skulle vi klæde os? Efter alt saadant søge Hednin-ger-ne; ti Eders himmelske Fader véd, at I have alle disse Ting behov-hov-ov.«

Entredøren blev smækket i, saa Glasruden klirrede. Han rejste sig og gik ud for at se, hvem det var. Ingen! — Det foresvævede ham dunkelt, at nogen havde banket paa Døren.

Han saa ud over Trapperækværket. Der hørtes hurtige Skridt dernede af en, som fjærned sig.

Saa kastede han et hastigt Blik hen paa Knagerækken.

Borte! Den nye Frakke, hans Glæde, hans surt erhvervede, hans smukke brune Frakke borte! Den hang der jo for et Kvarter siden. Skulde den være bleven stjaalet? —

Ilsoomt og uvilkaarligt greb han sin bløde, røde Plysches Hat og stormede ned ad Trapperne.

Lidt henne i Gaden fik han Øje paa en ærbar, brun Frakke, som nok kunde se ud til at være hans.

Han skyndte sig over paa det andet Fortov og stræbte at naa paa Højde med Frakken, som ilede af Sted.

Hvor det var bitterligt koldt! At man kunde nønne at stjæle noget, der var ham saa nødvendigt og dyrekøbt!

Aa, der stod en Politibetjent! — Nej, han vilde ikke henvende sig til ham, det var maaske slet ikke hans Frakke, og selv om det var den, krympede han sig ved at styrte den stakkels Tyv i Fordærvelse. Saadan en Kulde! Det var menneskeligt, ja, næsten rimeligt, skønt i højeste Grad syndigt at stjæle, naar man frøs.

Nu vilde han følge efter og se at faa den med det gode, lykkedes det ikke, var det jo altid muligt at faa Lovens Hjælp.

Han saa den formentlige Tyv springe op paa en Sporvogn, der holdt for Enden af Gaden; Vognen satte sig i Bevægelse, og Clavsén, der vinkede og signaliserede forgæves, maatte slaa over i en alt andet end velærværdig Gangart for at naa den.

Det lykkedes dog, han klatrede varm og forpustet op ad Vindeltrappen og satte sig ved Siden af sin provisoriske Garderobeforvalter.

De var alene deroppe.

Brandt skulede sky til ham, men beroligedes snart ved at se hans skikkelige Udtryk og det tomme, forceret lige ud stirrende Blik, der ikke syntes at ændse ham; og han sank tilbage i sine tunge Grublerier. Nu frøs han ikke mere, — han pressede Hagen ned mod den bløde Uld; — nu kunde han faa Mad, — han omfattede med Haanden den pengetykkede Portemonnaie, som han havde fundet i Overfrakkelommen; — men for hvilken Pris havde han ikke opnaaet det? —

Clavsén stjal sig til at skotte til Frakken. Jo, det var den, han kunde kende den ærbare Façon og Blækpletten paa Opslaget, som han forgæves havde behandlet med Benzin; og op af den ydre Brystlomme stak Spidsen af hans perlebroderede, kusineforærede Cigarfuttermal. — Der var ingen Tvivl om, at det jo var den.

Brandt gjorde en Bevægelse, og Clavsén stirrede straks tomt lige ud.

Lidt efter vovede han atter at skotte til Siden.

Hvor han dog var mager og ussel, det stakkels Menneske! Han havde ligefrem ondt af ham. Hvordan skulde han begynde at tale til ham? Han vilde hjærtelig gjerne tilgive ham, naar han blot fik Frakken igen; han vilde ikke lade ham straffe; men — — hvor det var koldt der ovenpaa, og den anden sad lunt og hyggeligt i hans Kavaj! — Han skulde dog rystes i sin Samvittighed og føle, at man ikke saadan uden videre kunde forgribe

sig paa fremmed Gods og synde. Hvorledes skulde han begynde? —

Medens han endnu spekulerede raadvild derpaa, dukkede der en Politibetjent op fra Vindeltrappen og tog Plads paa den anden Side af Brandt. Brandt fo'r uvilkaarlig sammen og skelede bange til ham, og selv Clavsen følte sig utryg og urolig, som om det var ham, der havde noget at frygte. Betjænten, en sværlemmet, rødblisset Mand, havde Felthue paa, hvilket betydede, at han ikke var i Funktion; han gned sine Hænder, smilede velvilligt og gjorde en metereologisk Bemærkning:

»Dejligt Vejr af denne Aarstid at være, men forbandet koldt, naar man ikke er vel emballeret,« henkastede han til Brandt.

Denne blev forvirret og turde ikke tale. Han havde allermost Lyst til at springe ned for at slippe dette farlige Naboskab, men havde ikke Kræfter til at rejse sig.

Der kom et Par Arbejdsfolk derop og satte sig nærmest Trappen.

Saa viste Konduktøren sig for at tage mod Penge.

Clavsen, der just havde stirret paa den malede Oplysning: »hurtig Betaling fremmer Konduktørens Tjeneste«, greb hurtigt i Lommen efter sin Portemonnaie, men kom saa pludselig i Tanker om, at han havde gemt den og glemt den i Overfrakkelommen.

Konduktøren nærmede sig, nu havde han ekspederet Side- manden; — da vendte Clavsen sig brat om mod Brandt og sagde med nødfødt Inspiration:

»Aa, ræk mig min Pung, den ligger i højre Sidelomme.«

Brandt fo'r op som bidt af en Slange, blev dødbleg og famlede, uden at kunne sige noget eller turde se op, efter Pungen og rakte den frem.

Clavsen betalte forvirret for to, Betjænten betalte, og Konduktøren forsvandt igen efter et kort personligt Replikskifte med Politiet.

Brandt sank tilintetgjort sammen, lynslagen, lamslaaet, blussende rød i Kinderne; Frakken brændte om ham. — Det var altsaa Ejermanen, han uden at ane det havde siddet hos!

Præsten vidste alt og var dog tavs. Hvad var hans Hensigt med ham? Hvad havde han i Sinde? Hvorfor overgav han ham ikke til Politiet?

Clavsen var paa en Gang glad over at have faaet alting sagt og ængstelig for at de andre skulde have mærket Uraad. Nu opdagede han, at Betjænten fikserede dem.

Noget maatte der gøres.

»Hm! Vil Du ikke ryge? Mit Cigarfutral sidder i Frakken.«

Brandt svarede ikke, han sad sammenknuget med bøjet Hoved og lukkede Øjne, ventende paa Katastrofen, som han følte svæve over sig.

Betjænten stirrede mistænksom paa dem.

»Han hører ikke godt, Stakkel,« sagde Clavsen nødtvungen opfindsom til Betjænten og bød ham en Cigar ligesom for at formilde ham.

»Det er, — hm! — det er en Barndomsven, Bekendt af mig, jeg traf ham tilfældigt, ganske — uventet tilfældigt heroppe, og saa, da han frøs, overlod jeg ham min Frakke lidt, — for jeg havde det med Varme.«

»Han er nok ogsaa noget forstyrret i Hovedet; se, hvor han sidder og ser ud!« sagde Betjænten.

»Ja, han er ikke rigtig klog, altid, nej, langt fra altid,« skyndte Clavsen sig at indrømme.

Sporvognen standsede ved sin Endestation; Clavsen, der var i den frygteligste Forlegenhed og ikke følte sig Situationen voksen, naar han ikke kunde operere i Ly af Politistaven, og som jo skulde have fat i Frakken, saa ingen anden Udvej end at tage Brandt under Armen og invitere Betjænten til at spise Frokost med i Kafeen lige overfor.

Han var ganske stolt over sit Mod og sin Snarraadighed.

Brandt tumlede samlingsløst og sløvt med den eneste Tanke: hvad vil han gøre med mig? og fulgte uden Modstand.

De gik ind i Kafeen, hvor Clavsen bad Betjænten, der navngav sig som Nerup, om at hjælpe hans Ven Frakken af, »han er noget lam i Armene, Stakkel,« medens han selv gik for at bestille Maden.

Brandt, der havde sultet i flere Dage, spiste med fortvivlet Glubskhed; komme, hvad der skulde, han vilde dog først spise sig mæt en Gang.

Clavsen betragtede ham medynksomt og tog sin genvundne Portemonnaie frem.

»Det er sandt, — jeg skylder dig vist seks Kroner, som — hm! du lagde ud for mig forleden. Værs'go og Tak for Laan.«

De rejste sig og gik ud. Nerup takkede og tog Afsked.

»Farvel, og Tak, Hr. — — —?«

»Clavsen. — Undskyld, at jeg ikke har præsenteret mig.«

Nu var det Tid at gøre Ende paa det.

»Jeg tilgiver Dem; De er et stakkels skrøbeligt Menneske; — jeg vil ikke lade Dem straffe efter Lovens Strængthed; Gud vil straffe Dem i Samvittigheden. — Stakkels Mand! De er mere at beklage end at fordømme, jeg tilgiver Dem, gaa nu bort og synd ikke mere.« — —

Og han forlod ham hurtigt.

Det var endnu ikke forsildigt, hvis han skyndte sig, at komme hen og høre, hvorledes den aandfulde Pastor Knagge ved Vor Frue vilde tage Dagens Tekst.

Hans Gang var let, hans Holdning rank; han var tilfreds med Morgensens Hændelser, sin egen ubegribelige Konduite og den kære, brune Skat, som var tabt og fundet igen.

Han strøg Haanden kælende ned ad det nubrede bløde Stof og memorerede glad i sit stille Sind Romerbrevet 12, 17—21: »Betaler ikke nogen ondt med ondt, befliiter Eder paa, hvad der er godt. — Hævner Eder ikke selv, I elskelige; men giver Straffen Tid; ti Hævnen hører mig til, jeg vil betale, siger Herren. — — Dersom din Fjende hungrer, giv ham Mad, — naa, og sank gløende Kul paa hans Hoved! — Hvor det var sødt at tilgive! Men ikke mere end hans Kristenpligt, han skulde stræbe efter Ydmyghed og ikke hovmode sig af sine gode Gerninger.

Solen skinnede paa den jomfruelige Sne, Luften var saa klar, Verden saa rent paaklædt, Folk lykkeligere og gladere end ellers, syntes han.

Kirkeklokkerne ringede, de vuggede ham ind i lyse Drømme og satte hans spinkle Fantasi i Gang. — Hans Fantasi var ikke en højtflyvende Ørn med mægtigt Vingefang og vagabonderende Tendenser; den var snarere en beskeden Gaardhøne, der skraber og graver efter nærende Korn paa den lille Plet, hvor dens Plads nu en Gang er.

Han gik og drømte om en landlig Præstegaard, lun og hyggelig i Dalen; der var smilende Sol over Sneen, som laa dyb og hvid paa Bakkerne. Hække og Buske stod rimstøbte, Klokkerne klang. — — Han saa livagtigt for sig en frisk, pilhænet

Grønning, hvor nyvasket Børnelinned i mange Størrelser lystigt flagrede paa Tørresnorene; — han saa for sit Øje toppede Racehøns og blankbrune Heste, hæderlige Dværgfrugtræer, hvis Grene bristefærdige tyngedes ned af rødmende Æbler; han udregnede den mulige Forskel i Pris paa 100 Tønder Byg i et fedt og et magert Aar og kom til det glædelige Resultat, at han vilde tjæne mest ved sit eventuelle Korn i et fattigt Aar; — — — og alle disse Billeder og Tanker bøjede sig smidigt til en Ramme om to nøddebrune Øjne og et gækkende Smil, han kendte saa godt.

Tyveriet skænkede han ikke længer en Tanke. — —

Brandt var bleven staaende ved Modehandlervinduet, hvor Clavsen havde forladt ham.

Han stirrede tankeløst paa Kniplingerne og det hvide Broderi, ørkesløse Damers tidsdræbende Arbejder, vaagnede saa op med et Suk og gik grublende videre, langt bort fra Gaderne og de søndagsglade Mennesker, hvis frejdige Humør berørte ham pinligt.

Det rigelige Maaltid havde vakt Livsaanderne i ham og sat de stivnede Tanker i Strøm; han stræbte at erindre sig det hele, men kunde ikke ordne sine Tanker.

Var det ikke en Feberdrøm? —

De blanke, tunge Penge, Clavsen havde stukket til ham, og som han endnu holdt fastknugede i Haanden, vidnede ubarmhjærtigt, at det alt sammen var Virkelighed, alt, Tyveriet, Rædslen ved den bratte Opdagelse, Præsten, Betjænten, Frokosten og Frelsen, den vidunderlige Frelse.

Det var ligesom et lynsvangert Uvejr var gaaet hen over hans Hoved, mørkt og truende, men uden at slaa ned; — og nu var Himlen atter klar.

Han udstødte et Befrielsessuk, den første knugende Tyngsel var lettet fra ham, nu da Faren drev over.

Han kunde ikke forstaa, hvordan Præsten kunde være saa god, det var jo ganske ufortjent. Ikke blot tilgive ham og ikke straffe, men give ham Penge! Han følte sig dybt ydmyget og forvirret, men, Gudskelov! nu var han sluppet fra det, han var endnu fri, der var intet mere at være bange for; Præsten havde jo tilgivet og vilde vist ikke nu mælde ham for Politiet; — han kendte ham ikke en Gang. — — — —



Hvorledes kunde han dog begaa et Tyveri? — Det, han havde set som Barn og lært derhjemme! Hvordan var det gaaet til? — Han var ikke sig selv, da han gjorde det, det var sket uden Vilje, uden Overlæg, i Vrede og Galskab. — Han havde jo aldrig før stjaalet, ikke en Trævl, ikke en Krumme, aldrig tænkt sig det muligt. Det var eneste Gang, han havde begaaet noget lovløst. — — Tænk, om Betjænten havde vidst det og havde arresteret ham, om han var bleven mældt og dømt til Tugthuset som en Tyv, — som hans Broder! Hvad vilde der være bleven af Moderen, hvis de havde grebet ham? — Hun vilde dø af Sorg, om hun vidste det. — —

Gudskelov! Han havde jo tilgivet ham. Og dog vilde der kun være sket ham hans Ret, hvis han var bleven straffet; han havde jo forbrudt sig. — — —

Han gik, uden at tænke paa Vejen, ud ad Nørrebrogade langs med Kirkegaardsmuren.

— — Præsten sagde: De er et stakkels syndigt Menneske. Præsten maatte foragte ham og ansé ham for en slet Karl, han troede maaske, at han var Tyv af Haandtering. — Det var jo ikke sket med Vidende, det var eneste Gang; — han havde ikke Lov til at foragte ham. — — — Jo, han var dog en Tyv, selv om de ikke gjorde ham noget og ikke vilde mælde ham. Om ogsaa ikke et eneste Menneske vidste det, saa vidste han det selv, han brændte af Skam, — han var kold af Frygt, han frøs og rystede. — Hvad var han da saa bange for? De vilde jo ikke gøre ham noget; — Gud? Han brød sig ikke om Gud, han var ikke af dem, der troede. — Nej! men der var noget i ham, noget utrygt, noget, der knugede og spændte, han var urolig og ventede bange paa, at der skulde ske noget, at der vilde komme noget. — — Han vendte om og gik tilbage, blev ved at gaa, Timerne sneg hen, Mørket faldt paa, forgæves søgte han at slaa Tankerne af Hovedet, de vædede frem, angribende, forsvarende, de kæmpede om Magten og brødes med ham, saa hans Hoved brændte. Han følte det uklart, at Forbrydelsen var ikke udsonet, fordi den var tilgivet, — den kunde ikke tilgives, Gengældelsen maatte komme; Straffen var ikke eftergivet, men bare udsat, skudt til Side, den ventede paa ham, den vilde komme og pege ham ud: her gaar en Tyv!

Men hvorledes, hvornaar? —

Tilslidst gik han ind i en lille sodet Beværtning for at bedøve sig og glemme. — Den tunge Fuselstank gjorde ham syg, den raa Latter skar ham i Ørerne, han skyndte sig bort for ikke at faa ondt.

Tankerne fulgte med, han søgte at jage dem bort, de vendte trofast tilbage. —

De undte ham hverken Ro Dag eller Nat, de rugede ved hans Hovedgærde og jog Sønnen fra hans Øjelaag, de fulgte ham, hvor han gik og stod og hviskede: Tyv, Tyv! ind i hans Øre.

Han var dødelig træt; i flere Dage havde han ikke hvilet, i to Nætter ikke sovet; — han gennemgik for hundrede Gang det hele, Tyveriet, Opdagelsen og den vidunderlige Frelse. Det var jo slet ingen Frelse, det havde været meget bedre, om han straks var bleven arresteret.

Det lød i ham: Jeg vil ikke lade Dem straffe, for De er et stakkels, skrøbeligt Menneske. — Var han da saa slet, at Straf ikke kunde frugte? Han havde jo kun glemt sig en, eneste Gang.

Der dukkede nogle Reminiscenser op, som han havde læst om Menneskets Værd og Stolthed.

Var det Godhed, saadan som Præsten havde behandlet ham, som Katten leger med en Mus? — Var det Barmhjærtighed at tilgive ham og give ham Penge oven i Købet? — Det var bare Haan og Fornærmelse! Præsten havde taget Selvagtelsen fra ham og gjort ham led og væmmelig ved sig selv. — — —

Hvordan skulde han dog føle, at han var noget værd endnu, hvordan skulde han blive Menneske igen? — — — — Da gryede en Tanke frem i hans Sind: Straf!

Den voksede i ham og hviskede til ham: Straf! Den fyldte hans Sjæl og raabte: Straffen vil gøre alting godt, søg den op, mæld dig selv, gaa hen og mæld dig!

Og drevet fremad af usporlige Magter, viljeløst manet af indre Stemmer løb han forvildet, febersyg, ude af sig selv ind paa den nærmeste Politistation:

»Jeg har stjaalet en Frakke.«

»Hvor har de Frakken?« spurgte Assistenten.

»Jeg har den ikke, — Præsten fik den tilbage.«

»Hvad for en Præst?«

»Pastor Clavsen i Stormgade.«

»Aa, Nerup! Vil De tage Dem af den Karl?«

»Hr. Assistent!« sagde Nerup, »Manden er ikke rigtig klog, jeg kender ham godt, jeg saa ham selv sammen med den Præst, han taler om; de lod til at være gode Bekendtere. Manden er vist gal, se, hvor han staar!«

»Jeg har stjaalet, jeg tog Frakken.«

»Naa, sæt ham saa ind paa Nr. 4, Nerup. Slaa efter i Vejviseren og gaa op til Hr. Clavsen og bed ham komme herhen lidt, for at vi kan faa Rede paa det Vrøvl.«

Kandidat Clavsen laa saa lang han var paa Hestehaarssofaen og læste med glippende Øjne i Beretningen om den indiske Mission.

Han forsøgte at udregne, hvor mange Tusende Kroner hver af de kære, dyrebare, nøgne, brune, hindostanske Sjæle havde kostet. Opgaven var ham for vanskelig, Bogen gled ham af Hænde og faldt paa Gulvet, og han slumrede sødeligt ind med en højroset Snorken, der lød som naar en kraftig Stolemager skruphøvler et Fyrrebræt med mange Knaster.

Pludselig vakttes han ved en bestemt Ringen paa Dørklokken, han gned sine taagede Glugger, rejste sig ærgerligt og gik ud for at lukke op.

Forbavset saa han sin Gæst fra forleden, Betjent Nerup, som forklarede sit Ærinde og bad ham komme hen paa Stationen. Han lovede at komme straks om et Øjeblik, — han vilde ikke følges med Nerup paa Gaden, for hvad vilde Folk tro? — Men da Budet var vel nede af Trapperne, tog han den røde, bløde Pysches og den brune, ærbare paa og gik. Paa Vejen spekulerede han over Sagen, der næsten var gledet ham af Minde.

Han forstod ikke, hvorfor Tyven havde angivet sig; han havde jo tilgivet ham og lovet ham Syndsforladelse. Gud maatte have talt til hans Syndsbevidsthed og rystet hans Samvittighed. — Han maatte have lidt meget, stakkels Menneske, inden han angerfuld var gaaet i sig selv og havde opsøgt Straffen. Han forstod det ikke. — Det var jo hans Mening, at alt var tilgivet og dermed glemt. — Manden var allerede bleven straffet, den onde Samvittighed og angerfulde Omvendelse var Bod nok. Han skulde ikke straffes haardere, Frakken var jo kommen til-

bage; Tyveriet var undskyldeligt for en fattig Mand, og Lovens Straf vilde ikke gavne, mildne, men forhærde ham vilde gøre ham genstridig og trodsig, ikke blød i Herrens Haand.

Det var vel i et Øjeblik Fortvivlelse, han havde angivet sig selv; der maatte alligevel være noget af Guds billedet i ham, der stod til at redde.

Herregud! Vi kunne alle snuble og falde. — Han vilde nu tale kærligt til ham og trøste ham efter Stedet i 2det Corinthier 2, 7—11, hvor der stod: »Nok er for ham den Straf, der er ham vederfaret, — — saa at I skulle trøste og tilgive ham, paa det at han ikke skal nedsynke i al for stor Bedrøvelighed«; og hvor der stod: »ti dersom jeg haver tilgivet noget, har jeg tilgivet det for Christi Aasyn, paa det at vi ikke —« hvordan var det nu? — »paa det at vi ikke skulle besnæres af Satan, ti hans Anslag ere os ikke ubekendte«. Han vilde ikke have hans Sjæl fordærvet ved Lovens strænge Straf, han vilde frelse hans Sjæl, trøste ham, hjælpe ham; — Guds Lov stod over Menneskenes; der var maaske en Kærlighedsgerning at gøre. — Det var jo hans Kald at være Sjølehyrde. — — —

»Denne Mand, Typograf Carl Brandt, paastaar, at han i Søndags har frastjaalet Dem en Overfrakke.«

Clavsen kastede et hurtigt Blik paa Brandt, der stod for ham. Øjnene var indfaldne og feberglinsende, Udtrykket forpint, Trækkene fordrejede, Hænder og Læber skælvede. Hvor han havde lidt!

»Nej! — Han har ikke stjaalet noget fra mig. Jeg har jo Frakken paa, det er denne Frakke. — Sagen er den, Hr. Nerup kan bevidne det, — han er en Bekendt af mig, fra gammel Tid, en Barndomsbekendt; — jeg traf ham tilfældigt, hm! — jeg traf ham oppe paa en Sporvogn, hvor han sad og frøs. — Jeg laante ham min Frakke lidt, da jeg havde det med Varme, det forekom mig at være meget varmt den Dag, Hr. Nerup véd det; han er undertiden lidt forstyrret, og — — — —«

»Han er jo halvfjøllet,« indskød Nerup.

»Ja, ikke sandt? — Han er ikke rigtig, man kan tydelig se det; — han har naturligvis troet, at han har stjaalet Frakken, fordi han havde den paa lidt deroppe. Det er klart, saadan er det! — Han har bildt sig ind, at han har stjaalet den, han er jo syg.«

Den skikkelige Clavsen stod svedende og stammende og rødmøde over sin barmhjertige Usandfærdighed.

»Tak! — Aa, før saa den Mand ud, Nerup, før ham ud paa Gaden; vi har ikke Tid, der er Fandens meget at bestille i Dag. Undskyld, Hr. Clausen, at vi ulejlignede Dem. Farvel!«

Clavsen skyndte sig, efter at Nerup var kommen tilbage og havde opholdt ham noget med Forespørgsler til hans Befindende og Bemærkninger over Menneskesjælens Gaade, ud for at opsøge Brandt. — Han var ingensteds at øjne; i det første Øjeblik efter Selvangivelsen havde han angret den ved Tanken paa Moderen og havde skyndt sig bort.

Clavsen vilde saa gjerne have talt med ham, han var lidt ærgerlig over hans Bortfjærnelse, da han havde Lyst til at sige ham en hel Del, læse, hvad der rørte sig i hans Sjæl, tale med ham om Guds uendelige Barmhjertighed og Frimodigheden til at bede.

Saa gik han tankefuld og lidt gnaven hjemad.

Han var kommen hen ad Højbro til, da han hørte en hæs Stemme kalde sig ved Navn. Han vendte sig om og saa Brandt slæbe sig af Sted bag ved ham.

»Hr. Clavsen! De maa have Medlidenhed med mig, jeg beder Dem om at hjælpe mig; De véd ikke, hvor grusomt jeg pines.«

Clavsen tog ham under Armen og drog ham over paa Slotspladsen, hvor der ingen Mennesker var, og ingen kunde høre dem.

»Stakkels forvildede Menneske! De skal ikke længer være fortvivlet. Hvorfor ængster De Dem selv? Jeg har jo tilgivet, og Gud vil tilgive Dem, saa sandt De ydmygt har angret.«

»De maa ikke tilgive mig; De kan ikke, De skal mælde mig.«

»De har faaet Samvittighedens Straf, Gud har talt til Deres Sjæl. Kom til Dem selv, bøj Dem i Ydmyghed og Bøn, og Freden vil være i Deres Hjærte.«

»De kan ikke tilgive, intet Menneske kan, De maa ikke, jeg vil ikke foragtes og spytte paa mig selv; mæld mig, jeg beder Dem derom; De skal, det er Deres Pligt, jeg har jo stjaalet, jeg tog Frakken; De løj, Præst, De løj for dem; — jeg angiver Dem

for Løgn, hvis De ikke mælder mig; jeg vil ikke skaanes, De skal, det er deres Pligt, Loven siger det.«

»Jeg kender en højere Lov og en større Pligt.«

»Nej! hører De? Jeg vil dømmes, De har ikke Ret til at skaane mig; De har ikke Ret til at sætte mig udenfor Loven; det er min Ret, min Ret at blive straffet; jeg vil have min Ret; De skal give mig min Ret!«

»Hævnen hører mig til, jeg vil betale, siger Herren.«

»Saa rejs da ad Helvede til!«

Han stødte rasende Clavsen for Brystet, men gled i det samme paa den glatte Stenbro og styrtede tungt til Jorden, hvor han blev liggende bevidstløs, medens Blodet randt ned fra et stygt Hul i Panden.

Folk kom nysgerrigt ilende til.

»Jeg saa tydeligt, hvordan han puffede til Dem, naada! puffede lige i Boven, saadan paa denne Maade, naada!« sagde en fregnet Slagtersvend.

»Nej! han gled ud og faldt,« svarede Clavsen hurtigt. »Er der ikke nogen, der vil hente en Droske og hjælpe mig med ham?«

Solen skinnede paa de hvide Tage; — Værelset var lunt og hyggeligt med sine tykke Gardiner og det tavlede Gulvtæppe; Lyset spillede hen over det blanke Stueorgel og paa Sængen, hvor Brandt laa dødbleg med Bind om Panden.

Ved det lille Bord med Medicinflaskerne sad Clavsen i en fodsid, snorekantet Slobrok og læste i et Brev. I Haanden holdt han et Fotografi af en ung Pige med nøddebrune Øjne og et gækkende Smil. — Trofast havde han holdt Vagt næsten Dag og Nat, siden Brandt bevidstløs var baaret ind paa hans Sæng.

Nøden, Ophidselsen og det dybe Saar i Panden havde kastet Brandt i en hæftig Hjernebetændelse, hvor han i Vildelse ideligt havde fantaseret om Tyveriet og sin tabte Ære, om sin Moder, om Straf og Ret.

Der var stille i Stuen.

Da vaagnede den syge op af en døgnlang, sund Søvn og saa sig forvirret om i Stuen.

Han stirrede længe paa Clavsen, dér afvekslende kikkede i Brevet og betragtede det kære Portræt, — han greb sig til Hovedet, søgte at rejse sig op paa Albuen og hviskede med svag Stemme: »Hr. Pastor!«

Clavsen fo'r rødmende sammen og skjulte Billedet.

»Ja, min Ven! Gudsketak, at De nu er kommen til Dem selv igen og vendt tilbage til Livet. Tal nu ikke, men lig ganske rolig. Smarter det meget i Hovedet? Vil De have Vandglasset? Tørster De ikke?«

»Hr. Pastor! Vil De love mig, — De vil jo, ikke sandt? — Vil De love mig, at jeg maa blive straffet, naar jeg bliver rask? De vil jo give mig min Ret?«

»Ja, min kære Ven!«

»Vil De sværge derpaa med den højeste Ed?«

»Ja, Du skal sandelig blive straffet.«

»Tak! — nu er det bedre; hvornaar kan jeg blive rask? Tak for Deres Godhed, Hr. Pastor! — nu er det roligt og godt.«

Han sank træt tilbage i Puderne med et bævende Smil om Læben, beholdt Clavsens buttede Haand i sin og faldt i en tryk og sund Søvn.

## Indtryk fra russisk Polen.

---

Toget gik Kl. 11 Formiddag den 3dje Februar fra Hans Makarts og Johann Strauss's By, og længe vedblev Wiener-Stemningerne og Minderne at summe i Hjærnen; lette Stemninger og lyse Minder — om vindende Imødekommen, flygtig Inderlighed, Gemyttets Varme, Øjeblikkets Ild; om formsmidige Journalisters og Eksministres Taler, unge Digteres Improvisationer paa Vers, fine Kvinders Smil, smukke Subretters Skæmt og Latter, literatur- og autograf-gale Damers Plagerier; om Theophilus Hansens pompøse Marmorhaller, Makart-Udstillingens henjaskede Pragt og i den hyggelige Stue ved Klaveret Valsenes Konges sjældne Foredrag af disse Danse, der vel er meget smaa Kunstværker, men dog ægte Kunst; og jeg indaadende endnu en Gang den Atmosfære af fredeligt Letsind, af glubsk men godlidende Livslyst, af elskværdig Andenrangslykke, som fylder éns Lunger i den store Heksekedel, der kaldes Wien.

Wien er *Tvangløshedens* Stad. Hvor har man dér let til Ordet, til Farverne, til Musiken!

Have Berlins Beboere af Schillers *Anmuth und Würde* til-egnet sig Værdigheden, saa er Ynden bleven Wienernes Arvelod. Ti dette er en By for sig, som alting klæder, fordi den har sund Sans nok til ikke at gøre andet, end hvad der klæder den. Hvor minderig og malerisk er den ikke, hvor rig paa stærke Traditioner i Sammenligning med det regelret moderne Berlin! Og hvor smukt der er rundt omkring den, hvor karakterfuld Bøndernes Klædedragt her i Omegnen, som vi gennemfare, den hvide og side Kappe, kantet med rødt, og hvor de forstaa at bære deres Klæder i Sammenligning med Maaden, hvorpaa den nordtyske Bonde bærer sin stive, grimme Dragt!



Østerrig er et rigt Land i forholdsvis stilfærdig Opløsnings-tilstand, hvori der findes mange Slags Mennesker, men ingen Østerrigere. Ja man bør vel undtage Kejsersfamilien og et Par Antikviteter af det gamle *Forfatningsparti*. I Wien findes ellers kun Tyskere, som udenfor Wien kun Ungarere, Czecher . . . . .

Toget suser af Sted. En lille polsk Tjæner, der ledsager en rejsende, gør mig opmærksom paa en ung Russer, som nu og da taler Fransk til ham. »Han véd godt, at jeg forstaar Russisk, siger han, men taler dog Fransk til mig; saadan er de alle, de skammer sig i Grunden over at være Russere.«

For at benytte Dagslyset, mens vi har det, læser jeg i *Nouvelle Revue* Sienkiewicz's »Bartek-Vainqueur« . . . . .

## I.

Toget holdt ved *Granica*, Grænsestationen. Passene skulde efterses og Bagagen undersøges. En blond, russisk Politisoldat i sin klædelige Dragt, lang graa Frakke, skyggeløs Uniformshue, Sabel ved Siden, traadte ind, udbad sig de rejsendes Pas og fjærnede sig med dem.

Saa fik man Tilladelse og Ordre til at stige ud. Da en rejsende mente, at man kunde lade Tæpper, Overtøj og lignende ligge i Vognen, da man dog om en Timestid skulde stige ind i den igen, underrettede den lille Polak ham om hans Fejltagelse: »Alt maa tages ud med; blot en glemt Paraply vækker Mistanke, og ligger her en Frakke, bliver Foret undersøgt.«

Det første, man i min Rejsetaske fandt, var de to Numre af *Nouvelle Revue*, hvori jeg i Vognen havde læst.

»Hvad er det?« sagde den øverste af de uniformerede Told-embedsmænd paa Tysk.

»Hvad det er!« svarte jeg, »det er *Nouvelle Revue*.«

»Ja hvad er det?« — »Et fransk Tidsskrift.« — »Hvad staar deri?« — »Forstaar De Fransk?« spurgte jeg. — »Nej.« — »Er der nogen her, der forstaar Fransk?« — »Nei.« — »Der staar al Slags deri; det er to Numre; der er en halv Snes Artikler i hvert. Det er umuligt med et Par Ord at sige, hvad der staar deri.« — »Saa tage vi det; det bliver sendt til Censuren i Warschau.« — »Er dette Tidsskrift forbudt?« — »Alt er forbudt, hvad jeg ikke kender, og jeg kender ikke denne Bog.« — Han gav sig til at blade i Hæfterne, saa' for og bag i dem, syntes at

søge efter Papirer imellem Siderne i de uopskaarne Ark. Indtrykket var det, som man faar af de gamle Litografier, der forestille en stor Abe, plyndrende den vejfarendes Vadsæk og bladende i hans Bøger.

»Har De mere af den Slags?« — »Ja, min Kuffert er halvt fuld af Bøger.« — Man vilde til at aabne den, da jeg i det samme fra en af Toldbetjentene hørte Udbruddet: *Revolver!* som jeg forstod, da det er internationalt. Man havde fundet en Pistol i min Haandtaske. Den gik rundt mellem Herrerne og blev beskuet. — Om den var ladet? — Ja, med seks Kugler. — Om jeg vilde være saa god at tage Kuglerne ud? — Jeg afslog paa det bestemteste at ville være saa god. — »Saa maa vi.« Man tog da Kuglerne ud og fandt senere paa Bunden af min Kuffert en lille Kuglæske, som blev lagt til Pistolen.

Saa begyndte den egentlige Randsagelse. Hver Bog, hver Brochure blev søgt frem og lagt til Side; hver Avis, selv de Aviser, der vare viklede om mine Sko, blev taget ud, glattet, lagt i Bunke. Man spurgte, paa hvad Sprog Bøgerne var, og hvad der stod i dem. Da min Forklaring ikke blev fundet fyldestgørende, tog man det altsammen fra mig mod at overrække mig en Kvittering for 15 Pund Literatur. Samtidig affordrede man mig tre Rubler for Oversendelsen af denne samme Literatur til Warschau. Jeg havde gjerne forsøgt Bestikkelse, hvis ikke Polakker tidligere havde sagt mig, at man fremfor alt maatte undgaa at prøve Bestikkelse paa urette Sted. Jeg kunde risikere, at man tog Forsøget som Bevis for slette Hensigter. Forgæves fremhævede jeg, at jeg til mit Arbejde i Warschau behøvede de Bøger, man tog fra mig. Forgæves gjorde jeg den Betragtning gældende, at man dog gjerne kunde overlade mig de *danske* Bøger og Aviser, da der med dem ikke lod sig gøre nogen Skade i Polen, hvor ingen forstod Dansk. »I Censuren forstaar man alle Sprog,« var Svaret. — »Jeg sætter det er sandt, skønt jeg har mine Tvivl; men Regeringens Censor, som er russisk, kan jeg jo ikke forføre, og de øvrige forstaar ikke Sproget, vel?« — »Det er sandt fra *Deres* Synspunkt,« lød Svaret, og man beholdt fra sit Synspunkt Bøgerne. Der laa et fransk Leksikon i Bunken, Sundbys og Baruels; jeg viste, at det var en Diktionær, at Ordene stod i Kolonner. Man lagde Hovederne i Blød og gav sig til at overveje. Endelig overrakte man mig efter modent Overlæg den første Del, Bogstaverne A—L, men lagde med alvors-

fulde Miner Delen M—Ø tilbage blandt den Literatur, som Censuren skulde prøve.

»Naar og hvorledes kan jeg nu faa alt dette igen?« — »Hvad Bøgerne angaar, saa ansøger De om dem hos Censuren, De har jo Deres Kvittering. For Pistolen faar de ingen Kvittering. Men De indgiver — paa et helt Ark Papir — en Ansøgning til Generalguvernøren om Tilladelse til at besidde den, saa giver han, hvis han vil, Toldkontoret i Warschau Befaling til at udlevere Dem den, naar De henvender Dem der«<sup>1)</sup>).

Saaledes fik man straks paa Grænsen Følelsen af, at man fra nu af befandt sig udenfor den egentlige evropæiske Civilisations Enemærker.

Allerede i en saa ringe Sag som Toldopsynet sporedes de to Kendemærker ved Hovedmassen af russiske Forsigtighedsregler: det trykkende og det inkonsekvente. Havde jeg kendt Forbudet mod at have en Pistol i sin Taske, havde jeg blot behøvet at bære den i Lommen; ti Lommerne blive ikke undersøgte. Havde jeg vidst, det var forbudt at have fremmede Bøger hos sig, saa havde jeg blot behøvet at sende dem fra Wien til en Boghandler i Warschau, og de var uden Ophold komne mig i Hænde.

Regeringens Befalinger er ikke strænge nok og dog saa strænge, at de underordnede Myndigheder af Frygt for Afskedigelse tvinges til at udføre deres Hverv lige saa brutalt som uforstandigt. De Urimeligheder, der mødte mig paa Grænsen, møde stadigt den fremmede, undertiden endog den indfødte. Paa den preussisk-russiske Grænse berøvede man for nogle Aar siden en Ven af mig, der havde forberedt sig til medicinsk Eksamen i Warschau paa den Tid, da Universitetet endnu var polsk, men som maatte underkaste sig Eksamen, efter at det var blevet rus-

<sup>1)</sup> Han gav under mit Ophold i Warschau trods Ansøgning ikke denne Befaling. Da en Ven af mig efter min Tilbagekomst til København paa mine Vegne henvendte sig i Generalguvernørens Kancelli med Anmodning om Udlevering eller Tilsendelse af hint i Udgydelsen af Menneskeblod uskyldige Vaaben, erholdt han følgende Svar: Han maatte 1) fra mig forskaffe sig en af det russiske Konsulat i København bekræftet Fuldmagt 2) indlevere et Bønskrift til Generalguvernøren om Tilladelse til at indføre den nævnte Revolver over Weichsellandets Grænser, 3) efter opnaaet Tilladelse opfordre Toldvæsenet i Granica til at oversende Pistolen til Hovedtoldstedet i Warschau, 4) sende samme pr. Post til København og til Generalguvernørens Kancelli afgive Beviserne for at denne Sending virkelig havde fundet Sted.

sisk, en paa Russisk skreven russisk Grammatik, han havde med sig, blot fordi Toldembedsmanden ikke kendte Bogen.

Det russiske Herredømme er ikke som det preussiske klogt og ensformigt; det er uensartet, urimeligt og hyppigt lagt i klodsede Hænder. Det Tryk, der hviler paa russisk Polen, er saa stærkt, at det ikke vilde kunne bæres én Maaned, hvis ikke en stor Del af Forholdsreglerne var planløse og meningsløse, andre for smaalige til at kunne udføres, andre lette at afbøde ved Bestikkelse, andre betroede til saa lidet skarpsindige Organer, at Virkningen forspildes, og atter andre overladte til saa forstandige og dannede Mænd, at de ikke komme til Udøvelse.

Jeg havde fulgt en Indbydelse til at holde tre franske Foredrag paa Raadhuset i Warschau. Med Hensyn til disse Foredrag havde jeg forud mange Vanskeligheder. De maatte gøres saa tidligt færdige, at de kunde foreligge haandskrevne i Warschau en Maaned før min Ankomst, da de skulde underkastes dobbelt Censur, den almindelige og den særskilte for offentlige Forelæsninger. Da det nu, hvis man uden videre sendte dem med Posten, var sikkert at de vilde blive opholdte paa ubestemt Tid ved Grænsen, blev det nødvendigt at udfinde et paa-lideligere Befordringsmiddel. Ved Godhed lykkedes det at faa dem sendt ad en særegen Vej over Petersburg. Saaledes ankom de uden anden Forsinkelse end den, som Omvejen medførte. Man foranstaltede to Afskrifter og indsendte dem til de forskellige Censurer, men efter at de paa Fransk vare blevne gennemlæste i to Instanser, viste der sig et Par Dage før min Ankomst til Warschau den Hindring, at den bekendte Kurator for Undervisningsvæsenet Hr. Apuchtin — den samme, hvem for et Aars Tid siden en Student offentlig gav et Ørefigen, skønt han vidste, at Sibirien var Straffen derfor — i sidste Øjeblik fordrede alle tre Forelæsninger indsendte endnu en Gang i russisk Oversættelse. Saa vel denne som Gennemsynet tog naturligvis Tid. Imidlertid blev, til adskilliges Forundring, ingen Linje strøget, skønt Foredragene indeholdt ikke lidet, der, som det viste sig, satte Tilhørerne i Sindsbevægelse. Man sagde mig desuden, at Censurens Stræng-  
hed undertiden neutraliseres ved Opsynets Skødesløshed eller Ridderlighed; det synes som om den i Salen tilstedeværende Censor ikke altid passer saa nøje paa, om det, der siges, nu ogsaa virkelig er det samme som det, den paagældende har indleveret i sit Manuskript.

Det viser sig her som i utallige andre Tilfælde i Rusland, at et Bud eller Forbud, for at være ubetinget virksomt, udfordrer endnu et helt System af andre Foranstaltninger. Saaledes især, hvor Forbudet mod at lade noget trykke har et praktisk Øjemed: I Januar døde i Warschau den bekendte gamle Digter *Odyniec*, *Mickiewicz's* trofaste Ven og Ungdomsrejsefælle, en politisk neutral, nærmest konservativ Personlighed; men da hans Navn var saa nær knyttet til Minderne fra Oprøret 1830 og fra Polens literære Glanstid, da han desuden havde været saa nær en Ven af det russiske Herredømmes berømteste Fjende *Mickiewicz*, saa stræbte man gennem Censuren at forhindre Demonstrationer ved hans Jordefærd. Følgelig blev det forbudt at bekendtgøre Tiden for hans Begravelse saa vel i Aviserne som ved de paa Gaderne og udenfor Kirkerne almindeligt opslagne Plakater, der bringe Meddelelse herom. Forbudet blev naturligvis overholdt, men et Ligfølge af 50,000 Mennesker fulgte ligefuldt *Odyniec* til Jorden.

Saaledes udførte faa Forbud og Censur kun Karakter af uvirksom Chikane. Meget hyppigt ogsaa overfor den polske Presse. Det hænder stadig, at en Artikel en bestemt Dag forbydes af Censuren, men et Par Dage senere tilstilles Forfatteren til fri Afbenyttelse. Derved opnaas kun, at den ildesete nu kommer bagefter de andre, rivaliserende Aviser i Omtalen af Dagens Æmne. Stadig hænder det ogsaa, at en Artikel forbydes af Censoren ved én Avis, men antages af Censoren ved en anden.

Den samme Karakter af det til ingen Nytte Brydsomme som denne Form af Censur har Pasvæsenet. Uden et af det russiske Konsulat i éns Hjemstavn godkendt Pas kommer man overhovedet ikke over Grænsen i Rusland. Det affordres én, som allerede nævnt, i selve Jærnbanevognen, det prøves i et særeget Rum i den Tid, som Toldundersøgelsen tager, og man er saa bekymret for at den rejsende skal afstaa det til en eller anden Synder, at han først faar sit Pas tilbage efter Indstigningen i Toget, umiddelbart før sidste Klokkeringning; en Politisoldat bringer Passene i en dertil indrettet Mappe med alfabetisk inddelte Rubriker. Næppe er man ankommen til sit Bestemmelsessted, før Passet affordres én paany; det bringes til Politikontoret, beholdes dér under den rejsendes hele Ophold i Staden, og man supplerer de Oplysninger, det giver, ved gennem Husets Tjænerskab at lade den fremmede udspørge om hans Forældres fulde Navn, om han er gift eller ugift — den ugifte anses for farligere.

— og om flere andre Ting. Og dette Pas, som man først faar udleveret paany paa Afrejsens Dag, prøves atter en Timestid paa den Grænsestation, man ved Bortrejsen passerer.

Ligefuldt har ogsaa al denne Paapasselighed et Hul, hvorigennem dens Resultater helt forspildes. Der gøres nemlig ikke noget som helst Forsøg paa at verificere, om den i Passet nævnte Person nu ogsaa er den, som har afleveret det. Man har selvfølgelig intet Middel til at erfare, om Navnet er det rette, men da Passene prøves *en bloc* i et ganske andet Rum end det, hvori de rejsende opholde sig, prøver man ikke en Gang om Signalementerne stemme. Da det nu til enhver Tid er en ringe Kunst at skaffe sig et Pas i Tyskland, Østerrig, England eller Frankrig, selv blive hjemme og lade en Ven rejse med det, staar ogsaa her Udbyttet ikke i noget Forhold til Umagen og Pinagtigheden.

Jeg havde rigelig Lejlighed til at tænke over dette Æmne, medens jeg i kedsommelig Venten gik op og ned mellem the- og grog-drikkende Lediggængere i den smudsige Ventesal i Granica, plaget af paatrængende, der absolut vilde bytte mig mine østerrikske Penge i Rubler, trøstet af andre paatrængende, der vilde forklare mig, at Embedsmændene havde været i deres fulde Ret overfor mig; det, at mine Bøger var paa Dansk, afgav ingen Sikkerhed; hvem kunde indestaa for, at de ikke indeholdt »Beretninger om den socialistiske Kongres i København«!

Endelig fik jeg da det i min Kuffert lævnede udleveret til fri Raadighed og uden andet konfiskerligt end det, jeg havde i Hovedet, ankom jeg næste Morgen til Warschau.

## II.

*Warszawa* (som Franskmandene kalde Varsovie og vi med det tyske Navn Warschau) er en By paa mere end 400,000 Indbyggere. Den ligger som bekendt ved Floden *Wisla* (som vi Danske kalde med det tyske Navn Weichsel), en Flod, mindst saa bred som Alssund ved Sønderborg, over hvilken i de senere Aar en mægtig Jærnbro fra den Plads, hvor Slottet ligger, fører over til den i Polens Historie saa tragisk berømte Forstad *Praga*. Jeg véd ikke, om det beroede paa Erindringen om Hauchs skønne Sang, at Floden i sin Vinterdragt, fuld af graalig Drivis, tog sig saa sørgmodig ud.

Byens Omfang er stort, men den gør med sin sunkne Herlighed og med de forfærdelige Minder, den rummer, og som man hvert Øjeblik støder paa, et vemodigt Indtryk. I forrige Aarhundrede var den næst Paris den mest glimrende Stad i Evropa; nu er den en russisk Provinsby. Dens Væsen var den Gang ødsel Pragt; nu er den en forsømt og tilsidesat By, der hver Dag forfalder mere, og for hvis Ydre og Opkomst fra Myndighedernes Side ikke det ringeste sker. Det skærer i Hjærtet at se dens elendigt brolagte Gader eller dens skrækelige gamle Sandstens-Figurer i den sachsiske Have, naar man kommer fra en overdaadig By som Wien eller fra en med rivende Hast opblomstrende By som Berlin.

Ti medens Landenes Hovedstæder ellers i Reglen ere Genstand for de styrendes Omhu, næsten Ømhed, og medens de i ethvert Tilfælde ellers allerede af sund Selvkærlighed sørge for deres Skønhed og Bekvemmelighed og stræbe at frembyde saa stor Tiltrækning for Landsmænd og fremmede som muligt, er Warschau Hovedstaden i et Land, hvis Eksistens Regeringen ikke anerkender, og en Stad, hvis Stolthed Regeringen paa alle Maader vil knække. Man maa huske, at Warschau ingen Selvregering har, ingen Borgerrepræsentation, intet lignende. Russisk Polen er overhovedet et Land, hvor der aldrig vælges. Og som der ingen Rigsdag er, saaledes ikke heller nogen Kommunalbestyrelse. Kun en Part af Byens Indtægter kommer den selv til Gode, Resten gaar til Petersburg. Russisk Selvfølelse dikterer alle Foranstaltninger og russisk Havesyge udfører dem. Vejenes Tilstand omkring Byen er kun begribelig for den, der kender den russiske Opfattelse, at naar der bevilliges 80,000 Rubler til en Vej, bør de 40,000 gaa i Embedsmændenes Lomme. Man har ikke levnet Stadens Beboere nogen Illusion. Allerede hin 16de Oktober 1835, da Kejser Nicolaus første Gang besøgte Warschau efter den store Folkerejsning i 1830—31, sagde han rent ud til den Deputation, der kom for at hilse paa ham, at det Kastel, han havde ladet opføre, var bygget ikke til Forsvar for Staden men imod den; han truede Polakkerne med de Ulykker, der ventede dem, hvis de ikke opgav deres »Drømme om en særskilt Nationalitet, et uafhængigt Polen og alle disse Chimærer«, og han sluttede med Ordene: »Jeg har ladet dette Kastel opføre, og jeg erklærer Jer, at ved det ringeste Opstandsforsøg lader jeg Byen skyde sønder og sam-

men; jeg vil da lade den bryde ned, og værer visse paa, at den ikke skal blive opført igen under mig.«

Siden den ulykkelige Revolution 1863 er intet som helst foretaget for Stadsens Renlighed eller Velvære, og det skønt Byen paa Grund af manglende Vandledning og Kanalisation er en af de mindst sunde i Evropa; Gadernes Grund er saa løs, at Brolægningen falder fra hinanden i Højder og Dale; men siden 1863 er intet sket for at udbedre den; ja i alle disse Aar er med Undtagelse af det den Gang afbrændte Raadhus ikke én offentlig Bygning bleven opført. Hele den civile og militære Administration er anbragt i konfiskerede private og offentlige Bygninger. Tiden fortærer, hvad den vil, uden at nogen søger at bøde paa Skaden. Thorvaldsens Kopernikus-Monument, der i Warschau er saa populært, at Menigmand kalder en Statue for en *Kopernikus*, er bedækket med Skarn, men bliver ikke rensat. Fodstykket smuldrer hen under det, men ingen istandsætter det. Kopernikus er en af de ældste blandt Byens Billedstøtter. Den naaede til at blive færdig og afsløret 11te Maj 1830, efter at den udmærkede politiske Forfatter Stanislaw Staszic (1755—1826), det polske Demokratis første store Talsmand, som gav alt, hvad han ejede, bort til almennyttige Formaal, havde givet et Tilskud af 70,000 polske Gylden til Nationalsubskriptionen for Oprettelsen af Mindesmærket. Det Monument for Fyrst Josef Poniatowski derimod, som Thorvaldsen under sit Ophold i Warschau September—Oktober 1820 havde paataget sig at udløre og som 1829 ankom til Staden for dér at støbes i Bronze, blev vel afsløret samme Dag som Kopernikus, men fjærnet saa snart Oprøret 1831 var kvalt i Blod. Det findes nu, omdøbt til en St. Georg og utilgængeligt, opstillet i en russisk Privatmands, Fyrsten af Warschau's Have ikke langt fra Byen. De eneste offentlige Mindesmærker, der ere i god Stand, er det kolossale Monument for Paskiewicz midt i Hovedgaden *Krakauer-Forstad*, rejst til Tak fordi han »trofast og flink som Knutten i Bødlens Haand« (Mickiewicz) i September 1831, da de sidste heltemodige Forsvarere havde sprængt sig selv i Luften, erobrede Skanserne foran Warschau og indtog Byen — dernæst den store Jærn-Obelisk med de af Hæderskranse omgivne Navne paa de Polakker, der i 1831 angav deres Landsmænd og derfor blev hængte eller skudte som Forrædere eller Spioner. Paa den pragtfulde Granit-Piedestal hvile fire Metalløver. Rundt om Obeliskens Fod prange grueligt udseende heraldiske Ørne med to Hoveder i



overnaturlig Størrelse. Indskriften paa Russisk og Polsk over Navnene lyder saaledes: *De Polakker, der faldt for Troskaben mod deres Kejser*. Denne Obelisk turde i Warschau forfejle sin Hensigt.

Færdslen paa Gaderne er ikke ringe, paa Torvene er der det samme Liv som overalt, hvor Køb og Salg finder Sted under aaben Himmel: men det slaar den fremmede, at hvor man ser Befolkningen samlet i større Tal, f. Eks. ved Søndagspromenaden i Hovedgaderne, dér har den aldrig det veltilfredse og velstaaende Søndagsudseende som i andre store Byer, men et tungsindigt eller grublende Udtryk. Aldrig bliver man paa Gaden Vidne til en lystig Scene, aldrig raabes et skæmtende Ord.

Derfor mangler Byens Fysiognomi ikke Karakter. De Tscherkessiske Regimentter (det vil i Virkeligheden sige Kosakker og Armeniere i Tscherkesser-Dragt) tage sig med deres lodne Huer, Sabler ved Siden og Yataganer i Bæltet ganske østerlandsk-maleriske ud. Hvert Øjeblik møder man ogsaa mellem de mindre ejendommelige, polsk forspændte Vogne, en Vogn med russisk Forspand, deri en russisk Officer, kørt af en Kusk i den lange side Nationaldragt med det blaa Skærf om Livet.

Noget af det i udvortes Henseende mest paafaldende ved Warschaus Gader er det, at uden Undtagelse alle Navne (selv Gadernes), alle Skilter, alle Plakater ere affattede i to Sprog eller med to Slags Skriftegn; paa venstre Side staar Indskriften paa Polsk, paa højre Side paa Russisk, eller øverst paa Russisk og derunder paa Polsk. Det er et ringe Led i den Kamp, Regeringen fører for at paatvinge den polske Nationalitet det fremmede Sprog.

I den seneste Tid har Regeringen endog begyndt at ville indføre det russiske Sprog i den romersk-katolske Kirke. Paa Grund af Vægning mod at ville rette sig efter et Regeringsbud af denne Art, blev for to Maaneder siden Biskoppen af Wilna Hryniewiecki forvist til Jaroslaw, og nogle Uger efter hans Stedfortræder Harasimowicz til Wologda.

Det eneste Sted, hvor det er tilladt offentlig at tale det polske Sprog, er Scenen. Det er endnu ikke forbudt at give polske Teaterforestillinger, og denne Omstændighed har givet Teatret en forstaaelig, men uheldig Overvægt i det polske Aandsliv, saa meget mere uheldig og unaturlig, som Landets egen dramatiske Literatur er temmelig fattig. Der er noget nedslaaende i at

se dette alvorligt anlagte og højtbegavede Folk tillægge Teaterforhold en Vigtighed, som de hos en Nation uden udpræget dramatisk Ævne ingenlunde fortjæne. Naar mange af de bedste literære Kræfter have kastet sig over Teaterkritiken, beror det imidlertid tillige paa, at man under denne Form, i Omtalen og Drøftelsen af Stykkernes Indhold og Ideer, kan sige eller antyde meget, som det vilde være umuligt at fremsætte uden denne Anledning eller Indklædning.

Teatret i Warschau er i dette Øjeblik i Forfald. Det styres af en yderst forhadet Hofmand, der regerer det paa militær Vis og uden ringeste kunstnerisk Indsigt. Det har vel en enkelt betydelig komisk Skuespiller, men i øvrigt ingen faste Kræfter af første Rang og ingen samtidig Skole af Skuespildigtere, der kunde stille de yngre, der gaa til Scenen, ejendommelige og nationale Opgaver. Hovedmassen af Repertoiret bestaar af franske Skuespil og Spillemaaden er i alt væsentligt den franske. Imidlertid har Teatret i Warschau indtil for faa Aar siden besiddet to ypperlige Skuespillerinder, som vilde glimre paa enhver som helst Scene.

Den ene, Fru *Popiel-Swinska*, hvem jeg har set spille ved en Velgørenhedsforestilling i Paillerons *Gnisten*, var den mest skælmske og finest følelsesfulde Ingénue; en lille buttet Skikkelse, ung i sine Bevægelser; et blødt Ansigt, som lyste af Hjærtensgodhed, hvor Skyggerne var Smilehuller og Straalerne Smil. Da denne Dame i sin Tid ægtede en ældre Mand af høj Stand, fordrede han (som Egoisten i Mussets *Bettine*), at hun skulde træde tilbage fra Scenen, og hun har føjet ham, skønt Publikum i Warschau endnu bestandig griber enhver Lejlighed til at protestere mod denne Bestemmelse. Hvor hun i *Gnisten* havde en Replik, der omtrent lyder saaledes: »Jeg maa spille Komædie paany« blev efter foregaaende Aftale mellem Tilskuerne Hundreder og atter Hundreder af Buketter kastede op paa Scenen, saa Forestillingen blev afbrudt i flere Minutter.

Den anden, langt større, Skuespillerinde, som Polen har frembragt, men som nyder et Verdensry, derfor i de senere Aar mest spiller paa Engelsk i London og Nordamerika og kun i seks Uger hvert Aar optræder paa Teatret i Warschau, kaldes i Reglen med sin første Mands Navn Fru *Modrzejewska*. Polakkerne ere med Rette stolte af denne Kvinde. Hun er en af Folkets Storheder; da man i 1879 vilde bringe Kraszewski til hans

halvtredsindstyveaarige Jubilæum som Forfatter en national Hyldest, blev Helene Modrzejewska anmodet om at komme til Krakau og deltage i Festspillet til den frugtbare Digters Ære. Hendes Ydre som hendes Kunst er i den store Stil. Hun er blændende smuk, nu over 40 Aar gammel, men Skikkelsen er stadig lige slank og elegant uden Magerhed, og Ansigtet med de regelmæssige Træk, de store mørke Øjne, Mundens rene kraftige Linjer og Smilets asiatiske Ynde, vil aldrig kunne tabe sin Skønhed. Jeg har set hende i *Dalila* af Feuillet, i Sardou's *Odette* og i *Gnisten*, og jeg har ikke set bedre Kunst i mit Liv end hvor hun som *Odette* under Besøget hos sin Datter maa undertrykke Moderfølelsen, der overvælder hende. En af Fru Modrzejewska's ypperste Roller er Nora i *Dukkehjemmet*; jeg nærede et levende Ønske om at se hende i den, og hun næsten et lige saa levende om at komme til at spille den for en Landsmand af Ibsen; men vi havde gjort Regning uden Teaterdirektørens Vilkaarlighed, der i sidste Øjeblik af ren Chikane tog sin Tilladelse tilbage.

Helst spiller Fru Modrzejewska dog Shakespeare, og hendes engelske Repertoire bestaar næsten helt af Shakespeareske Roller. Hun skylder sin nuværende Mand, en yderst kunstforstandig Verdensmand, Hr. Karol Chlapowski, sin Sans for den engelske Poesi ligesom overhovedet sin højere Udvikling som Kunstnerinde. Det er naturligt nok, at hun har følt Trang til en større Skueplads for sine Ævner end den, det polske Sprog bød hende; men den Fare ligger nær, at hun ved det omrejsende Virtuosliv, som hun i de senere Aar har ført, tvinges til at indskrænke sin Kunst til de grovere Effekter.

Medens Scenen som sagt endnu er polsk, er det polske Sprog ubetinget forbudt paa Universitetet. Alle Forelæsninger, ligegyldigt om de holdes af russisk eller polsk fødte Mænd, skulle holdes paa Russisk. End ikke den polske Literaturs Historie tør foredrages i Landets Sprog. Ja selv i Universitetets Gange er det Studenterne forbudt at tale Polsk med hinanden.

Endnu farligere for den polske Nationalitet er det Lovbud, at ogsaa al Skoleundervisning skal foregaa paa Russisk; selv i Skolerne gives paa Russisk de faa Undervisningstimer i Polsk. Og saa strængt er Forbuddet mod at tale Polsk i Frikvartererne eller overhovedet paa Skolens Grund, at man nylig gav en lille tolvaarig Dreng et Døgns mørk Arrest for ved Bortgangen fra Skolen, men endnu paa dens Grund, at have sagt til en Kam-

merat disse Ord paa Polsk: *Lad os gaa sammen!* Ja det Regimenterne, Skolerne ere underkastede med Hensyn til Nedtvingelsen af den nationale Ejendommelighed, indskrænker sig ikke til det sproglige Omraade. I en Familie, jeg blev opfordret til at besøge, var følgende hændt: Sønnen i Huset, en Enkes eneste Søn, en Dreng paa 16 Aar, havde en Aften i Teatret paa sine Kammeraters Vegne kastet en Krans til Helene Modrzejewska. Faa Dage efter lod Skolebestyreren efter Ordre fra Undervisningsministeriet ham kalde og erklærede ham, at han ikke blot havde at forlade Skolen, men at fremtidig Adgang til hvilken som helst Skole i Rusland var ham forment; det var Straffen, fordi han havde gjort sig skyldig i en *polsk Demonstration*. Drengen gik hjem og skød sig en Pistolkugle gennem Hovedet.

Man undrer sig maaske over, at Bestemmelser, der under visse Omstændigheder drive halvvoxne Børn til Selvmord, blive opretholdte, eller at saa uskyldige Ting som Kasten af en Krans er forbudne. Men hertil er at svare, at i Warschau som Regel alt, hvad der røber Kærlighed til Sproget, er forbudt.

Det er f. Eks., saa forunderligt det end lyder, forbudt at give Menigmand Undervisning, idet der kun tør meddeles Undervisning paa Russisk, som Menigmand ikke forstaar. Uvidenheden er stor; kun en Femtedel af Befolkningen kan læse og skrive. Selv for den fremmede, der kun bliver nogle Uger i Warschau, er dette paafaldende; man ser aldrig der som andensteds en Droskekusk læsende sin Avis, ja Kuskene kende i Reglen ikke engang Tal; man nævner dem Gadenavnet, siger, saa snart man er kommen ind i Gaden, »Tilvenstre!« eller »Tilhøjre!« og giver Tegn, naar der skal holdes. Paa Landet maa Uvidenheden om alt bogligt være fuldstændig. Ikke des mindre skete det nyligt, at en ung Dame, der paa sit Gods gav sig til privat at undervise fire, fem Bønderbørn, fik et Tilhold fra Stedets højeste Øvrigheds-person om straks at ophøre dermed, da han, som havde kendt hendes Forældre, saare nødig vilde være Aarsag til, at hun blev sendt meget langt bort, hvad upaatvivelig vilde indtræde, i Fald hun ved at fremtøre i sine Bestræbelser tvang ham til at gøre Anmeldelse derom.

Saa tit velhavende og fædrelandselskende Folk have ansøgt om Tilladelse til paa egen Bekostning at oprette polske Landsbyskoler, have de faaet Afslag, og da enkelte rige Polakker tilsidst i deres Fortvivlelse over Folkets lave Civilisationstrin gav

tabt og i den Tanke, at russisk Undervisning altid var bedre end slet ingen, begyndte at aabne russiske Skoler, viste det sig, at der ingen indfandt sig, og at Bønderne foretrak Uvidenhed for Kundskabsmeddelelse i et fremmed Sprog.

En enkelt Gang spænder Regeringen dog Buen saa højt, at den brister. Saaledes da for omtrent ti Aar siden en Ukas paabød, at alle Breve til Udlandet skulde have russisk Udskrift. Da som Følge deraf Brevenes Antal sank saa stærkt, at der sporedes en betydelig Tilbagegang i Postindtægterne, nødtes man til at lade hin Fordring synke i Forglemmelse.

Til Regeringens Bestræbelser for sprogligt at russificere svare de Foranstaltninger, der gaa ud paa at bringe Jordejendommen i russiske Hænder. Da det sidste store Oprør var knust, udstedtes (10de December 1865) en Ukas, der forbød Polakkerne al Erhvervelse af Land i de gamle polske Provinser Litauen, Podolien, Wolhynien, Ukraine, ja som forbød at efterlade Jordegods i disse Lande til andre end direkte Arvinger (Børn). For Loven gives der jo imidlertid ikke siden Oprøret Polakker; de ere alle Russere, selv Kongeriget Polen benævnes officielt kun Weichsel-landet. Man mente derfor, at Regeringen ved Polakker vilde forstaa Tilhængere af den romersk-katolske Konfession i det gamle Polen og at Forbudet følgelig ikke vilde kunne udstrækkes til andre. Men paa Forespørgsel om hvem der var Polakker, fik man Svaret: *Generalguvernøren afgør Nationaliteten*, et Svar, der ikke lævnede noget Haab.

Intet Slag kunde være føleligere for den polske Nationalsag end det, som denne Ukas førte; ti intet Land ligger Polakkerne mere paa Hjærte end Litauen, der siden Jagiellos og Jadwigas Dage (siden 1386) har været forenet med Polen og som trods Folkesprogets Forskellighed fra det polske stadig har følt sig som polsk Land. Mange af Polens første Mænd, der stamme herfra, have istemmet de berømte Ord af Mickiewicz:

Litauen, som Sundheden er du mit Fædreland!  
Hvo der aldrig har savnet dig, har aldrig kendt dit Værd.

Det var naturligt at man, hvor man kunde, omgik Loven ved som Forpagter at bebo og dyrke den Jord, man ikke turde besidde som Ejer, en Omstændighed, der lettedes ved at de russiske Stormænd, der havde erholdt Regerings-Dotationer af litauisk Jordegods, snart følte sig saa isolerede og saa ilde til Pas der i

Landet, at de vare tilfredse med at blive deres nye Ejendom kvit eller i alt Fald overlade Opholdet og Dyrkningen til andre. Faren for at Russerne efterhaanden skulde opkøbe al Litauens Jord og Grund syntes saaledes besvoren. Men nu har for faa Maaneder siden en ny Ukas af 27de December 1884, der satte Warschau i største Sindsbevægelse, befalet, at ingen Polak — og Generalguvernøren afgør Nationaliteten — tør forpagte eller forvalte eller administrere Jord i nogen af de i den tidligere Forordning nævnte Landsdele, og — hvad der endnu mere strider mod vesteuropæiske Begreber — denne Ukas har tilbagevirkende Kraft, saa at alle tidligere Forpagtnings- eller Forvaltnings-Kontrakter ved den erklæres satte ud af Gyldighed. Denne Art Forordninger kan man ikke nægte Virkekraft.

Og af lignende Art ere adskillige af de Forholdsregler, der i den senere Tid tages, hvor man paa det aandelige Omraade følger et Formaal.

Foruden den ovenfor berørte uvirksomme Censur gives der ogsaa en virksom. Ugebladet *Prawda* (Sandhed), det mest fremskredne Blad i Polen, Positivisternes Organ, har 3,400 Linjer. Det er hændt, at man til et enkelt Nummer har strøget 7000 Linjer Korrektur, inden Bladet kom ud. Censuren synes at være for lunefuldt til at en Forudberegning af hvad den vil tilstede bliver mulig. Redaktøren, den bekendte Forfatter *Aleksander Swientochowski*, skriver som gaves der ingen Censur, og kan som Redaktør ikke sende sine Artikler til et andet Blad.

Dette Opsyn med alt skrevet skulde synes at medføre i det mindste det Gode, at Skribenterne undgik Straf; ti da intet kan trykkes uden hvad der er gennemset og godkendt, synes det umuligt at forsé sig som Forfatter. Alligevel træffer man unge Skribenter, der gentagne Gange have udstaaet tre eller fem Maaneders Fæstningsstraf i det indre af Rusland; de straffes for deres Hensigter, for det, man i deres Korrekturer har strøget, eller rettere: de vide ikke bestemt, hvorfor de straffes, da de rammes ikke af en Lov, men af en Politiforholdsregel.

Regeringen behøver jo nemlig ikke Love for at opnaa sine Formaale, den har til sin Raadighed det, som er bedre, den administrative Vej, og den administrative Vej vil som Regel sige: *Sibirien*.

Jeg har nævnet Ordet, som ligger i Warschau's Luft, Spøgelset, som ruger over Byen som en Mare, Truslen, som lur

ved hver Mands Dør, Mindet, man læser ud af saa mangt et Mands- eller Kvinde-Aasyn.

Den første Dame, jeg den første Dag af mit Warschauer-Ophold førte til Bords — en smuk, fin Dame med et Mona-Lisa Smil og noget vist stolt og smidigt i Skikkelsen —, havde tilbragt tre Aar i Sibiriens Bjærgværker. Hun havde under Oprøret overbragt et Brev.

Den næste Aften var der i en enkelt, ikke meget stor Sal forsamlet mere end 200 Aars Sibirien. Der var ikke faa Mænd, som havde tilbragt Tidsrummet 1863—83 der, hvis man medregner den Tid, det havde taget dem at gaa paa deres Fod derhen; det kræver, alt efter det sibiriske Forvisningssteds Beliggenhed forskellig Tid, men altid en meget lang, og denne Fodvandring er et af de pinligste Afsnit af Straffetiden. Fra Kiew til Tobolsk varer Vandringen et Aar; til Nertschinsk-Minerne i Guvernementet Irkutsk mere end to Aar. En Aften i et Selskab bad en ung Mand mig tale lidt med hans Fader, der sad i en Krøg. »Det er,« sagde han, »den enbenede ældre Mand, De ser derhenne.« Han havde mistet Foden under Opstanden, var bleven forvist, og havde med sit Træben maattet gaa den hele Vej, der tog to Vintre og en Sommer.

Det forstaaer sig, at man i Warschau efter bedste Ævne sørger for de hjemvendte, der altid ere formueløse, eftersom Konfiskation af Ejendom og Jordegods stadig har været en Følge af Straffen. Af de forskellige, endnu levende Medlemmer af Nationalregeringen fra 1863 har én en Boghandel, en anden en privat Ansættelse o. s. v.

Efter Oprøret bleve i alt omtrent 50,000 Polakker deporterede. De bleve enten dømt til haardt Arbejde i Salt-syderierne og Bjærgværkerne eller til Tvangsarbejde i Fæstningerne eller (for de flestes Vedkommende) blot til at tage fast Ophold i en eller anden Landsby, fra hvilken det er umuligt at undslippe, dog med skarp Indskrænkning af tilladt Beskæftigelse. Atter andre turde indenfor opgivne Grænser bevæge sig frit; dog ogsaa dem vare visse Sysselsættelser, f. Eks. al Opdragelsesvirksomhed, strængt forbudne. De førtes til deres Bestemmelsessted i Horder paa henved 300 Personer, bevogtede af Kosakker og Vogterhunde, tilbringende Nætterne i store Skure, hvor der var Brikse til Kvinderne og Børnene, mens de øvrige sov, som de kunde. Man antager at der endnu er omtrent en Tusind

Polakker i Sibirien, men af saakaldte *Wodworency*, det vil sige overflyttede Bønder eller litauisk Smaa-Adel, flere Tusind.

Faa Lande vilde aandeligt have kunnet overleve en Aareladning som den, Polen har overstaaet i de sidste tyve Aar. Man tænke sig blot, hvad for Danmark det ti Gange mindre Tab af 5000 eller det hundrede Gange mindre Tab af 500 af dets mest fremragende Sønner og Døtre ved mangeaarig Deportation vilde betyde!

### III.

Af hvad Beskaffenhed var vel ved Aarhundredeskiftet det Folk, paa hvilket dette Fremmedherredømmets Tryk hviler og som sønderlemmet i tre Dele med en heraldisk Kejserørn over hver Del af sit parterede Legem, endnu lever og gør alt, hvad det formaar, for at overbevise det ligegyldige Europa om sin Livskraft og Levedygtighed?

Det var et Folk, som netop i sin lyseste Genfødselstid faldt som et Offer for fremmede Magters Ordbrud og Havesyge.

Fra Slutningen af det 14de til Slutningen af det 16de Aarhundrede havde Polen været Østeuropas afgørende Magt, havde strakt sig fra Østersøen til det sorte Hav, fra Elben og Oder til Dniepr over et Fladerum af mere end 20,000 Kvadratmile. Polen var nu en stor Republik med en Valgkonge, nøjere bestemt et stort *Adels-Demokrati*; ti Adelen var saa talrig, saa let tilgængelig, saa ivrig for at hævde hver enkelt Adelsmands politiske Lighed mod mægtigere Standsfæller, at Forfatningen, skønt den kun gav Adelen Rettigheder, havde et demokratisk Præg. Rigsdagsvæsenet gennemførte Ideen om en næsten ubegrænset Frihed for Individet.

Det svage Punkt i denne Statsorganisme var, at Adelen (*Szlachta*'en) kun var en Stand af 800,000—1,000,000 Mennesker i en Befolkning paa 8—13 Millioner, og at den herskende Klasse, efter at have virkeliggjort sit Friheds- og Ligheds-Ideal, stod stille i død Konservatisme. Samfundet blev indtil i Midten af det 18de Aarhundrede ubevægeligt, fordi Adelen betragtede enhver Reform som et Indgreb i dens Friheder og lidenskabeligt hævdede ikke blot det frie Kongevalg, der var udartet til en sand Bort-Auktioneren af Kronen til den højstbydende, men ogsaa *Liberum veto*: hvert enkelt Rigsdagsmedlems Ret til ved sin Protest at for hindre enhver Beslutning.



Reformideer trængte — mest fra Frankrig af — langsomt gennem i den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede, da det allerede var for sent. Herskende blev de først efter Polens tidligste Deling i 1772. Fra den Tid af underkaster man med lidenskabelig Ufortrødenhed den bestaaende Ordning en gennemført Kritik, hvis politiske Resultater aabenbarede sig i den berømte fireaarige Rigsdag, der traadte sammen et Aar før den franske Revolution brød ud. I den arbejder det mægtige nationale Parti i stadig Kamp med de ikke mange forhærdede Aristokrater og købte Forrædere, som vare Partigængere for Kejserinde Katharina, uafbrudt, hemmeligt og enigt paa Forfatningsreformen, og endelig 3. Maj 1791 — en epokegørende Datum i det polske Aandsliv — bliver den færdige Forfatning, et for hin Tid fortræffeligt Værk, der bl. a. gjorde Kongemagten arvelig, indsatte ansvarlige Ministre og afskaffede Liberum veto, i et ni Timers Møde forelagt, drøftet, antaget og besvoret af Kongen og Rigsdagens Medlemmer i Forening. Et Faktum som denne Forfatnings Vedtagelse er et stort Vidnesbyrd mod Paastanden om Polens Udygtighed til Selvregering.

Hadde Folket selv turdet raade for sin Skæbne, saa havde det lettelig faaet Bugt med den lille Gruppe reaktionære Adelsmænd, der efter russisk Tilskyndelse allerede i 1792 traadte sammen i Targowice for at anraabe Rusland om Beskyttelse af deres gamle Friheder; men den svage Stanislaus August føjede sig som bekendt efter Trykket fra Petersburg, brød sin Ed og tiltraadte Konfederationen i Targowice. Da saa ogsaa preussiske Hære under Paaskud af at bekæmpe *Jakobinismen*, i Virkeligheden for at dele Byttet med Kejserinden, rykkede ind i Landet, skete 1793 Polens anden Deling.

Saa fulgte den første store polske Opstand under *Kosciuszko* som Diktator. Efter tre Dages Kamp blev Russerne fordrevne fra Warschau, og snart var ogsaa Litauens Hovedstad, Wilna, erobret; med vekslende Held førtes Kampen under Sejre, Nederlag og Forræderier, indtil *Kosciuszko* — ved *Suworows* pludselige Ankomst paa Valpladsen — tabte det allerede næsten vundne Slag ved *Maciejowice* og selv haardt saaret faldt i Russernes Hænder. *Suworow* stormede Praga og holdt, efterat have ladet 20,000 Mennesker nedsable, den 8. November sit Indtog i Warschau. 1795 fulgte saa den tredje og sidste Deling. Der gaves ikke mere noget polsk Rige.

Men der gaves endnu et polsk Folk. Et Folk, der havde heroiske, ridderlige, glimrende, unyttige Dyder nok, men langt færre nyttige og borgerlige Dyder. Et begejstret og upraktisk Folk, ædelmodigt og ødselt, pragtlystent og flygtigt, genialt og letsindigt, et Folk, der altid havde afskyet strængt og kedsommeligt Arbejde og altid elsket alle stærke eller fine, sanselige og aandelige Nydelser, men fremfor alt Uafhængigheden indtil Vanvid, Friheden indtil *Liberum veto* og som ogsaa nu, da det havde tabt Uafhængighed og Frihed, var blevet sin gamle Kærlighed tro.

Et lettroende og godtroende Krigerfolk, altid rede til at sætte Livet ind mod et Tilsagn, som ingen tænkte paa at holde.

Se dette Folks Forhold til Napoleon, til hvem det efter den sidste Deling af Landet naturnødvendigt knyttede sit Haab. Kun to Aar efter Delingen enedes General *Dombrowski* med Bonaparte om, at polske Legioner (i national Uniform, men under fransk Overledelse) i Italien skulde kæmpe sammen med Republikens Soldater. Polakkerne toge mangt et Stød af for de franske i Lombardiet 1797, i det italienske Felttog 1798 og 99. Den første Legion blev under *Dombrowski* næsten tilintetgjort i Slagene ved Trebbia og Novi, den anden under *Wielhorski* gik ind i Mantua, som Østerrigerne belejrede; da Fransk mændene nødtes til at kapitulere, forpligtede de sig til at udlevere Østerrigerne disses Desertører: Polakkerne. Ikke desto mindre dannede Polakkerne nye Legioner, deltog under Konsulatet i Kampene ved Donau og i Italien; men Freden i Luneville 1801 indeholdt saa lidt som den i Campo Formio 1797 nogen Artikel, hvori Polens Navn nævntes.

Ligefuldt haabede Polakkerne, narrede af løse Løfter, ved hvert nyt Felttog paa, at det skulde lykkes gennem Alliancen med de franske Tropper at genoprette Polen. Den berømte Sang, som Legionssoldaterne have digtet fjærnt fra deres Land, *Dombrowski-Marschen*: »Endnu er det ikke ude med Polen! Ikke saa længe som vi leve!« indeholder denne Tanke.

Men efter Freden i Luneville vilde Bonaparte, der atraaede Kejserværdigheden, kun beholde Polakkerne som personlig Garde for sig, og da General *Kniaziewicz* svarte ham med at forlange sin Afsked, besluttede han at skille sig af med dem. De bleve først sendte til Italien, saa forkyndtes det dem dér, at de skulde til St. Domingo for at nedslaa en Opstand af Negrene, som derovre kæmpede for deres Frihed. Deres Protester nyttede intet.

Truede fra alle Sider med Artilleri-Ild bleve de indskibede i Genua og Livorno og fandt i hint usunde Klima og under den frygtelige Krig næsten alle deres Død.

Og dog kæmpede polske Legioner atter ved Siden af de franske ved Jena. Ved Freden i Tilsit blev Rusland skaanet og kun af det den Gang preussiske Polen det lille Storhertugdømme Warschau oprettet. Men dette var nok til paany at vække Polakernes Tiltro og vinde hele deres Tillid. Forgæves holdt, da Felttoget mod Rusland forberedtes, Kosciuszko sig tilbage overfor Napoleons hyklerske Tilmærkelser og Smigrerier, fordrede bestemte og offentlig givne Løfter. Da Fouché ikke havde kunnet true Polens Diktator til at give sit Navn, skrev man det efter og rettede ved et plumpt Falskneri til det polske Folk en *Kosciuszko* undertegnet Proklamation, som indtrængende opfordrede Polakkerne til at forene deres Vaaben med Frankrigs. Man kunde have troet dem helbredte for Napoleonsdyrkelse. Men trods alt, hvad der var sket, fik Napoleon, da han i 1812 gik over Niemen, blot ved at kalde sit russiske Felttog for den anden polske Krig, 80,000 Polakker under Josef Poniatowski til at følge sig. Af dem vendte Aaret efter kun 8000 tilbage.

Polakkerne, der ere livlige som Sydboere, ere ikke et i *Macchiavellis* Skole opdraget, politisk kløgtigt Folk som Italienerne, der have forstaaet at lade Franskmændene rage Kastanjerne af Ilden for sig. De er et Folk, hvis Legioner Napoleon fik til at bløde for sig paa hundrede Valpladse blot ved at holde den hvide Ørn foran dem, og et Folk, hvis Batailloner Steinmetz i 1870 fik til at storme de forfærdelige Højder om Gravelotte, ved at lade den preussiske Musik spille Melodien til Nationalsangen: *Jeszcze Polska nie zginela*, som er forbudt i Posen i Fredstid.

En saa ungdommelig eller barnlig Enthousiasme er visselig ikke noget opholdende Element under Folkenes store Livskamp i Industriens og Militarismens Tidsalder. Den trives ikke let sammen med Sparsommelighed, Vindskibelighed, Disciplin, Maadehold og borgerlig Kløgt, lutter Egenskaber, der sikre Individernes og Samfundenes Bestaaen.

I ældre Skildringer af Polakkerne hedder det ogsaa gærne, at paa deres Ridderlighed og personlige Tapperhed kan man under alle Omstændigheder regne, men at der er noget forfængeligt i deres Højmodighed, noget flygtigt ved deres Ædelmodighed, at de ere egensindige, stridslystne og trættekære, ude af Stand

til at anerkende nogen højere Lov end deres egen Vilje, og ude af Stand til ret længe at rette denne Vilje paa samme Punkt. Det fremhæves gjerne, at de ere slette Husholdere, altfor let komme i Pengeforlegenhed, hvor store Indtægter de end have, at de gennemblade tusind Bøger og ikke studere nogen Bog, sprede sig altfor stærkt og spille deres Tid og deres Ævner. Man har beskyldt dem for, paa samme Tid som de sværme for frie Ideer, at spille Selvherskere overfor deres Bønder, og for, paa samme Tid som de ere de ømmeste Ægtemænd, at have et Par Elskerinder ved Siden af deres tilbedte Hustru. Man har med et Ord fundet en Blanding af vesterlandske og østerlandske Ejendommeligheder hos dem.

Rimeligvis har der været meget rigtigt og sandt i denne ældre Opfattelse. Det er da interessant at forfølge, hvilke af disse Karaktermærker Fremmedherredømmet har udviklet, og hvilke det har udslettet.

Hvad Kærligheden til udvortes Glans angaar, saa er den nødvendigvis trængt tilbage. Den er selvfølgelig ikke dræbt. Kærligheden til alt det, som i Cherbuliez's *Ladislaus Bolski* saa dybsindigt er symboliseret ved Faderens Fjerbusk, ligger dybt i den polske Natur. Faderens røde og hvide Fjerbusk, som Ladislaus altid bærer hos sig i et Federal, det er Herlighedens Glimmerprincip. Og det er dybt betegnende, at man hos en af Polens første Digttere, Julius Slowacki, finder denne Definition paa Gud:

„Jeg ser, at han ikke er Ormenes Gud eller de Dyrs, som krybe. Han elsker kæmpestore Fugles brusende Flugt og giver fremstormende Heste Tøjlen. Han er *den ildfulde Fjeder paa stolte Hjælme* . . . .“

(Beniowski, 5te Sang).

Man sammenligne Profeten Habakuks storladne Beskrivelse af Gud. Hele Polens Aand er i hine Linjer. Intet andet Folk kunde se det guddommelige i den vajende Fjerbusk.

Men ligefuldt er nutildags Kærligheden til Ærens Flitter og Pailletter fortrængt af den dybere Æresfølelse.

Da jeg den første Aften i Warschau traadte ind paa Raadhusballet, hvor der i den store Sal var forsamlede 500 Par, Blomsten af Warschaus gode Selskab, slog den Omstændighed mig, at der, med Undtagelse af tre russiske Officerer, ikke fandtes en Mand i Salen, der bar en Dekoration. Paa Dekorationer giver enhver Polak fra Fødselen af Afkald saa godt som paa Uniformer.

Det fortæltes i Warschau om en fattig Skolelærer, der havde udmærket sig og faaet Stanislaus-Ordenen derfor, at han til dagligt Brug gemte den i en Skuffe og kun brugte den til at straffe sine Børn med. . Naar den yngste Dreng var uartig, hed det: »Græder Du nu igen, saa skal Du komme til at sidde ved Middagsbordet med Stanislaus-Ordenen om Halsen.« Det hjalp.

Hvad dernæst det aristokratiske Grundtræk angaar, saa bestaar det, om end meget modificeret. Polakken har intet medfødt Hang til de borgerlige Dyder; hans Ideal er og bliver det af en *grand seigneur*. Afskyen for at tælle og lægge sammen, for at regne, beregne og føre Regnskab, er gennemgaaende. Overalt hvor tyske og Polakker mødes i Kappestrid paa Hande- lens og Industriens Omraade, ligge Polakkerne under. De store Fabrikanter i russisk Polen, der i Ly af en uhyre Beskyttelses- told berige sig paa Købernes Bekostning, ere næsten uden Undtagelse indvandrede Østerrigere og Preussere. Ja man har i dette Aarhundrede set en hel Fabriksby (Lodz) opstaa og tiltage med amerikansk Hurtighed, en By, der liggende midt i Polen er grundet og alene beboet af tyske. Polakkerne er og bliver et aristokratisk Folk; den Borgerstand, der efterhaanden er indkilet imellem Adelen og Bondestanden, er endnu forholdsvis faatallig, og endnu længe vil en rolig borgerlig Levevis staa for den fornemt anlagte og opdragne Polak, som et Liv tilbragt med at spise og drikke, eller som Greven siger det i Krasinski's *Den ugudelige Komedie* som »det at sove den tyske Spidsborgers Søvn hos hans tyske Kone«.

Men man maa ikke glemme, at Szlachtaen i sit Væsen var noget ganske forskelligt fra, hvad Adelen i Europas andre Lande er; den var aldrig nogen afsluttet Kaste; Johan Sobieski adlede i sin Tid efter Wiens sejerrige Forsvar sit hele Rytteri; endnu i vort Aarhundrede har man adlet hele Infanteriregimenter; saa der findes i dette Øjeblik i Polens forskellige Dele tilsammen ikke mindre end 120,000 adelige Familier. Adelen svarer da her nærmest til, hvad ellers i Europa er højere Borgerstand. Man maa ogsaa vide, at Titlerne Fyrste, Greve, Marquis o. s. v. ikke er oprindelig polske, men først af de fremmede Erobrere tillagte de ypperste Familier, hvorfor de ikke bruges meget i Landet selv. Man tiltaler i Warschau paa Fransk en Grevinde *Madame* ikke *Comtesse*. Selv ved Præsentationer i Aristokratiet hørte jeg aldrig

nogen nævne Titlen — en velgørende Ting, naar man kommer fra Tyskland.

Imidlertid har Forholdet mellem Herskab og Undergivne ganske vist endnu noget asiatisk. Der finder i Brugen af Tjænerskab en ikke ringe Ødselhed Sted. I ethvert velhavende Hus er der f. Eks. en Dørvogter, der sidder den hele Dag paa en Stol i Porten, for at lukke den i Forvejen aabne Trappedør op. Man fik aldrig en Dansk til at sidde saa længe paa en Stol. Paafaldende var ogsaa Tjænernes Tilbøjelighed eller Vane til vaagende at oppebie Herskabernes Hjemkomst om Natten, selv om man tillod dem at gaa i Seng. For nordiske Forestillinger var endelig deres Ydmyghed overraskende. En polsk Tjæner kysser end ikke paa Haanden, men paa sin Herres Ærme, og saa dybt stikker Vanen paa denne Maade at udtrykke Taknemmelighed eller Hengivenhed, at jeg gentagne Gange iagttog, hvorledes unge polske Studenter førte Armen paa en Mand, de vilde vise Højagtelse, til deres Læber.

Meget mere husholderisk end før er Polakken under Fremmedherredømmet næppe bleven, det skulde da være i Posen, hvor det tyske Forbillede gør sig gældende. Man ødsler med sin Tid.

Da der ingen Forsamlingsfrihed gives, da ingen Art Forening er tilladt — den eneste Klub, som i Warschau fandtes, blev opløst, da den for nogle Aar siden i en Forstad vilde forhindre nogle Optøjer mod Jøderne, hvorimod Politiet ikke skred ind —, da overhovedet alt offentligt Liv er forbudt, saa der end ikke maa være 50 Mennesker samlede i en Sal uden Politiets Tilladelse og Opsyn, saa sluger den private Selskabelighed, som maa erstatte alt, hvad der i denne Retning savnes, en uhyre Tid.

Gæstfriheden er meget stor og meget smagfuld. En sjælden Egenskab, som er Folket medfødt, er Takt. Det maa i denne Sammenhæng være mig tilladt med Taknemmelighed at nævne den Finhed, hvormed Gæstfrihed ved min Ankomst til Warschau blev udvist mod mig selv. Man kørte mig til en stor, luxuriøst udstyret Bolig med sjældne Malerier og Bøger; mit Navn stod paa Døren; paa Skrivebordet laa Visitkort med min Warschauer-Adresse; jeg havde til min Opvartning to Tjænere, der forstod fremmede Sprog.

Gæstfriheden er en dybtliggende Egenskab hos det polske Folk; den er sikkert forøget overfor fremmede fra den Tid af, da der sjældent kommer fremmede til Polen, men Hovedårsagen til

dens stærke Blomstren mellem de indfødte nutildags er øjensynlig den, at det selskabelige Samliv saa fuldstændig maa erstatte det offentlige Liv.

## IV.

Warschau virker i mange Maader paa den fremmede næsten som en fransk By. Fransk er Polakkernes Hjælpeprog, det Sprog, som i de højere Klasser alle kan til Fuldkommenhed — jeg har dog truffet enkelte, der halvvejs havde glemt det under et tyveaarigt Ophold i Sibirien —, det Sprog, man taler lige saa flydende som Modersmaalet og endnu bedre end Russerne tale det. I aristokratiske Kredse udtrykker man sig endog tit indbyrdes paa Fransk, et Forhold som fra Aarhundredets Begyndelse af blev fremmet ikke blot ved det stadige aandelige Samkvem med Frankrig og Emigrationen dertil, men ved Trangen til at kunne mødes med Russerne paa et i sproglig Henseende neutralt Jordsmon. Da Polakkerne nu desuden hyppigt ere blevne kaldte Nordens eller Østens Franskmand og da de selv tro sig yderst beslægtede med de franske gennem deres Fejl, det, de selv betegne som deres Flygtighed og Ustadighed, saa faar den fremmede upaatvivlelig Spørgsmaalet, om han ikke finder *stor og sørgelig* Lighed mellem Polakker og Franskmand.

Denne store Lighed er rent indbildt.

Den Smule Lighed, der findes, bestaar i en beslægtet Ævne til hurtigt at føle Begejstring og hurtigt atter Lede, dernæst i en stærk Trang til Oplevelser og Sindsbevægelser og i Kærlighed til Ry og Glans.

Men disse Lighedspunkter udelukke ikke en Grundforskellighed. Det rationalistiske, ræsonnerende Grundlag for den franske Folkekarakter fattes i Polen ganske. Det algebraiske, aritmetiske Grundlag for den franske Tænkemaade mangler i Polen helt. Franskmanden er i Ordets gode Betydning en stor Prosaiker, Polakken er Poet — derfor har ogsaa det franske Bogrige sin Hovedstyrke i Prosaen, det polske sin i Poesien, i Verset. Intet kan vel desuden være mindre fransk end denne stadige og fuldendte Talen af et fremmed Sprog, denne mærkværdige Kundskab til fremmede Kulturer, som i Polen møder én overalt. Man træffer i Polen, visselig ikke i Frankrig, unge Piger paa en Snes Aar, der tale seks Sprog til Fuldkommenhed, uden Accent.

Næsten enhver ung Mand eller Kvinde af de højere Stænder kender Europas vigtigste Hovedstæder og kender de indflydelsesrigeste Literaturer i et meget stort Omfang. Saa vel den lidenskabelige Rejselyst som Dannelsens deraf følgende Mangesidighed er i høj Grad ufransk. Polakken udvider sin Synskreds og formindsker sin Hjærnekraft ved at lære fire eller fem Sprog, Franskmanden er i Reglen enten uvidende eller Specialist.

Dog den mest paafaldende Forskel ligger sikkert i Forholdet mellem de to Køn. Som den polske Folkekaracters Grundpræg gælder en vis Forening af Blidhed og Energi. Men hvad der giver den polske Karakter og særlig den polske Fædrelandskærlighed i dette Aarhundrede sit særegne Stempel, det er det kvindelige Elements Overvægt over det mandlige.

At Forholdet mellem Mand og Kvinde er meget forskelligt i Polen og i Frankrig, det spores hurtigt i den daglige Samtale. Medens Tonen mellem franske Mænd, saa snart Talen kommer paa Kvindekapitlet, altid er yderst fri, undertiden for den fremmede frastødende og overhovedet lasciv, lægge Polakkerne i Omtalen af Kvinder i Reglen megen Varme, ofte Beundring og, saa vidt jeg kunde skønne, næsten aldrig Frivolitet for Dagen.

Jeg har hos en italiensk Forfatter fundet en Bemærkning, der muligvis rammer den dybere Grund dertil. Han mener, at medens hos de germaniske Folk Manden i Reglen er mere begavet end Kvinden, og medens hos de romanske Folk Mand og Kvinde i Gennemsnit staa paa samme Niveau i aandelig Ævne, er hos Polakkerne, som det mest ejendommelige slaviske Folk, Kvinden øjensynligt Manden overlegen. Den fremmede, der sammenligner sine Indtryk i Warschau med sine Indtryk af Polens Historie, føler sig slaaet af disse Ord. Det skorter visselig ikke Mændene i Polen paa Lidenskab, paa Mod og Energi, men det synes som om Kvinderne have mere. Det skorter ikke Mændene paa Aand og Vid, paa Handlekraft og Frihedskærlighed, men det er, som om Kvinderne havde mere. Man har under Polens store Opstande set dem indgaa Sammensværgelser, gøre Krigstjeneste og tit nok frivilligt ledsage deres elskede til Sibirien. *Mickiewicz's* Gracyna, der til Hest anfører en Hærskare, har haft Efterfølgerinder i dette Aarhundrede. Berømt fremfor alle er Emilia Plater, en ung Dame af en af Polens første Familier, der i 1830 fik et helt Distrikt til at gøre Oprør, deltog i flere Slag, og tilsidst efter at have sluttet sig til de polske Afdelinger, der vægrede sig ved



at ty over paa preussisk Grund, stræbte at bane sig Vej med sit Korps gennem den fjendtlige Hær, men i December 1831, 26 Aar gammel, døde af Savn og Overanstængelse i et ensomt liggende Skovløberhus. Mickiewicz's skønne Digt *Oberstens Død* har forherliget hendes Minde. Der var under Oprørskrigen 1830—31 ikke én Bataillon eller Eskadron af den polske Hær, hvori der ikke var kvindelige Kombattanter; efter Kampe og Marscher plejede Soldaterne altid at indrette en Bivuak for Kvinderne, ligesom de sørgede for, at der ikke faldt Ord, som kunde saare deres Øren <sup>1)</sup>.

Tiden til slige Bedrifter er nu forbi, men endnu bestandig ere Kvinderne de ivrigste Patrioter, fordi de føle varnест og kritisere mindst. Ikke desmindre turde Kvindens Indflydelse være gaaet noget tilbage i den sidste Snes Aar. Kvinden virkede en Gang mest som den katolske Tros Hovedbærer; men Troen svinder, hvor den ikke er svunden. Kvinden virkede en Gang paa lignende Maade som Præsten, men Forbundet mellem Kvinderne og Gejstligheden løses alt som Dannelsen og Kirken skilles ad. Og hertil kommer, at da alt offentligt Liv er umuliggjort og der hverken gives Forsamlinger eller Foreninger af nogen som helst Art, saa søge i det selskabelige Liv Mændene næsten udelukkende hverandre. Da Selskabssalen gør Tjeneste som politisk eller literært Forsamlingslokale, tænke de stedse mindre paa dér at vinde Kvinderne for deres Interesser. Disse føle sig tilsidesatte, oversete og forladte omtrent som i Sydtyskland, hvor Manden tilbringer alle sine Aftener paa Ølhus, kun at Forladtheden har andre Grunde. Trykket fra oven har øjensynlig bidraget meget til at splitte Kønnene og formindske Kvindens sociale Indflydelse. Den turde i Øjeblikket være ringere i Polen end i Frankrig. De unge Pigers Opdragelse foregaar i øvrigt efter samme Principer som dér — man lader dem intet Øjeblik ubevogtede — og Ægteskaberne stiftes paa samme Maade som i Frankrig, idet de paagældende sjældent kende

<sup>1)</sup> I sin Bog om Polen fortæller General Roman Soltyk: „Da Warschau blev angrebet. bemærkede jeg midt i Ilden en Soldat af det femte lette Regiment, som stadigt stod lænet mod Brystværnet, ikke brød sig det mindste om Granaterne og Kanonkuglerne, men opmuntrede sine Kammerater med livlige Haandbevægelser og Tilraab. Da han stod i første Række, kunde jeg først ikke se hans Ansigt; men da han vendte sig, opdagede jeg, at det var en smuk Pige paa atten Aar.“

synderligt til hinanden før Brylluppet og i Almindelighed ses for første Gang faa Uger før.

Hvad den polske Ustadighed angaar, saa har heller ikke den nogen Lighed med den franske. Franskændenes Ustadighed aabenbarer sig nærmest i det offentlige Liv, overalt hvor de optræde i Masse, som Folkeforsamling eller Folk. Den beror paa pludselige Stemningsomslag, for hvilke ingen enkelt føler sig ansvarlig. Polakkernes Ustadighed er personlig, beror paa en instinktiv Tilbøjelighed til Universalitet.

I Frankrig er en velforstaaet, klog og fin Egoisme det Princip, som fra Familien gaar i Arv til Børnene, den Lære, som fra første Færd af indpræges dem og som i Reglen bliver styrende i deres Liv. Man lægger ikke i Frankrig som i England eller Nordamerika først og fremmest an paa at udvikle Ynglingen til et dygtigt Menneske, som kan hjælpe sig selv, men man stræber at jævne hans Livsbane, skaffe ham Begunstigelser, Forbindelser, Beskyttelse, sikre hans Fremtid eller hans Befordring. Og er Banen jævnnet, forlader den unge Mand nødigt sin Carrière, før Ærens højeste Trappetrin er naaet.

Ganske anderledes er Forholdet i Polen, hvor den unge Mand i Privatlivet langt snarere lader sig lede af flygtigt Instinkt end af klog Egoisme, og hvor én eneste offentlig Interesse, det tabte Fædreland, den mistede Uafhængighed, Modersmaalet, den nationale Literatur og Kunst, staar ufravigeligt og uden Nedgang hævet over alle Omskiftelser.

Utvivlsomt har Fremmedherredømmet slaet Polakkernes Flygtighed aldeles til Jorden paa dette højeste Omraade; til Gengæld har det nødvendigvis virket i høj Grad fremmende paa den nationale Ustadighed indenfor Privatlivets Kreds.

Ti hvad skal en ung begavet Mand i russisk Polen gøre? Han studerer f. Eks. Jus; han kan da aldrig blive Dommer, bliver overhovedet ikke Embedsmand uden ved at udelukke sig fra alt Samkvem med sine Landsmænd. Han studerer Medicin; han kan da aldrig opnaa en Universitetsstilling, aldrig komme til at staa i Spidsen for et Hospital, aldrig lede en offentlig Klinik, derfor aldrig naa den første Rang i sin Videnskab. Følgen er, at han, hvis han har Raad — og der er endnu megen Rigdom i Polen, da det at blive rig næsten er det eneste, som er Hvermand til-ladt —, gaar fra ét Studium til et andet, skaffer sig et Indblik i de forskellige Videnskaber, overrasker den fremmede ved Mange-

sidigheden af sine Kundskaber og Indsigter, men i Grunden ikke har noget egentligt Fag.

Der fandtes følgende Eksempler i min nærmeste Kreds: En ung, meget talentfuld Mand var begyndt som Jurist, var gaaet over til Medicinen og bleven Læge, brød saa af, købte sig en Landejendom, studerede fire Aar igennem Agerbrug, Maskiner o. s. v., indførte talrige Forbedringer paa sit Gods, solgte det saa kort derefter og er i dette Øjeblik den bedste Teaterkritiker i Warschau. — En anden ung Mand var begyndt som Landmand, havde opgivet Landbruget for Musiken, begyndte at uddanne sig til Virtuos, opgav Forsøget, oprettede en Instrumentfabrik, byggede flere Aar igennem Violonceller, tabte Interessen derfor og arbejder i dette Øjeblik ved Kunstakademiet i München for at uddanne sig til Genremaler.

De have altfor mange Anlæg og altfor liden Opfordring til Stadighed.

Kvinderne beklage sig bittert derover. Som gode Hustruer stræbe de at dele deres Mænds Interesser, at sætte sig ind i deres Sysselsættelse, og fortvivle over hvert andet, tredje Aar at skulle interessere sig for noget helt forskelligt. De tænke med Angest paa, hvad det næste Aar mon vil bringe.

En Aften, da man paa Teatret spillede Feuillet's *Dalila*, og da den Skuespiller, der udførte Carnioli's Rolle, ikke var synderlig heldig, kunde jeg ikke holde et Udbrud af Forundring tilbage over, at Skuespilleren kunde savne et Forbillede for den geniale Dilettant, der opdrager den unge Komponist, i en By som Warschau, hvor der fandtes saa mange Mænd af Carnioli's Art. Det fortrinligste Forbillede stod ved min Side bag Kulisserne. Og samme Aften, da jeg i en større Kreds blev spurgt, hvorledes jeg som Kritiker vilde bestemme det polske Samfund, fór det mig ud af Munden: I er et Samfund af *Dilettanter*.

Jeg tror, Bestemmelsen er sand, hvis man tager Ordet i dets store Forstand og holder sig for Øje, hvorledes Polakkerne ere blevne dertil.

Man tænke sig et af Naturen meget energisk Folk, for hvis Energi man har sænket en uigennembrydelig Skranke, et krigerisk Folk, der kun modstræbende gaar ind i Hæren og hvor saa at sige ingen ung Mand frivilligt vælger Officersvejen; et yderst ærgerrigt Folk, for hvilket alle høje Stillinger, Embeder af hvad Navn nævnes kan, ere lukkede, og hvem alle Udmærkelser

og Æresbevisninger ere forment, for saa vidt de ikke købes med Opofrelse af Overbevisning eller Fornægtelse af Solidariteten med Landsmænd; et Folk, som aldrig havde nogen Spidsborgerlighed, men som trængte til at erhverve de borgerlige Dyder, og som nu i Forholdene har en stadig Opfordring til Ustadighed; et nydelselselskende Folk, i hvis Hovedstad ikke et eneste offentligt Forlystelsessted findes; et Folk, som havde et levende, uregelbundet Hang til Politik og hvem man har umuliggjort al politisk Opdragelse, idet det hverken tør vælge Repræsentanter eller drøfte Statsager, og hvis politiske Presse i Virkeligheden er maalbunden i alt politisk; at tale om politiske Aviser i Polen er som at tale om Marine-Tidsskrifter i Schweiz. Man forestille sig ret levende dette Folk, som var anlagt til et stort, frit Liv i Offentlighedens brede Dagslys, indespærret i Privatlivets *Clair-Obscur*; man forestille sig et Folk, der fra Arilds Tid af havde de mest overspændte Begreber om den enkeltes Rettigheder overfor Statsmagten, levende sit Liv uden nogen Art af Retssikkerhed mod Overgreb fra en tilfældig, overordnet Embedsmands Side, tænkende paa Sibirien, som vi andre tænke paa en Sygdom, der kan komme, naar man venter det mindst! -

Man forestille sig alt dette og man vil forstaa, at der ved Trykket, der har virket samtidigt fra saa mange Sider, har maattet opstaa en overordentlig, sammentrængt Livsvirksomhed, en kogende Intensitet af Liv, paa det snævre Omraade, som var lævnet.

Var det egentlige Folk udespærret, var al Opdragelse deraf, al Kundskabsmeddelelse til det umuliggjort, saa kom de højere Stænder, der ikke kunde rekruttere sig tilstrækkeligt, til at føre en Art Øliv i den højeste og mest forfinede Kultur, et Liv, der vel er nationalt i hvert Hjerteslag, men kosmopolitisk i hver Ytringsform, et Drivhusliv, hvor Blomster fra alle Europas Civilisationer ere komne til Udfoldelse og dufte, et hvirvlende, sydende Malstrømsliv i Ideer, Bestræbelser, Adspredelser og Fester. Det højere Selskab kom i Februar Maaned næppe nogen Nat i Sæng før Klokkeren 4. I Karnavalstiden har Dagen i Warschau tyve Timer, og saa længe Saisonen varer, ødsles der med Tid og Kraft.

Livet i Warschau er en *Nevrose*, sagde en af Byens forstandigste Mænd til mig, ingen holder det ret længe ud.

Dette Folk, der har opdaget Planeternes Dans om Solen, har som bekendt ogsaa opfundet *Polonaisen* med dens stolte Høj-

tidelighed og *Mazuren* (Mazurkaen) med dens Kontrast af mandlig Kraft og kvindelig Blidhed, og Folket turde være næsten lige saa stolt af Mazurkaen som af Kopernikus. Mazurkaen er i Polen ikke den Dans, vi benævne saadan, men en indviklet og langvarig, paa en Gang vanskelig og lidenskabelig Nationaldans, i hvilken Herren og Damen, skønt de danse Haand i Haand, bestandig udføre forskellige Trin i samme Takt. Det er en virkelig Sorg for Polakkerne, at den konsekvente russiske Regering har forbudt at danse denne Dans i Nationaldragt, og det fjerde eller femte Spørgsmaal, den fremmede i Warschau faar, er dette: »Har De set vor Nationaldans?« I ethvert andet Land vilde det højst være det tredivte eller fyrretyvende.

Man danser Karnavalstiden igennem, som næppe noget andet Sted. Ingensteds afholdes rimeligvis saa mange Velgørenhedsballer. Man danser for alt, for »de fattige Sypiger«, for »de fattige Studenter« o. s. v. Jeg nægter ikke, at mangen Gang, naar jeg stod og saa' paa de dansende — undertiden var jeg indbudt til to Baller efter hinanden samme Nat — kunde jeg ikke lade være at mindes det gamle haarde Mundheld: *Slavus saltans!* Men som en ung Pige sagde i Anledning af en moraliserende Artikel i *Prawda*: »Hvad vilde det nytte, om man i Warschau lod være at danse!«

Dog den Lystighed, hvori man hvirvler, er ikke den almindelige Livsglædes, den minder snarere om den, som de fængslede under Revolutionstiden udfoldede under deres Uvidenhed om, hvad den næste Dag vilde bringe. Dette Letsind er ikke almindeligt Letsind, men det, som gjerne findes hos dem, der dagligt trodsø Lidelse og Død.

Derfor er man ogsaa til sine Tider alvorligere end ved lignende Lejligheder i andre Lande. Ved en i al Stilhed afholdt Festlighed, som Literaturens og Kunstens Repræsentanter gav, og hvor Talerne paa Grund af min Nærværelse holdtes paa Fransk og paa Latin, Polakkernes gamle Højtidssprog, hændte det, da en Taler sagde nogle Ord, som særlig bevægede Forsamlingen, at der paa en Gang stod Taarer i alles Blik, og at gamle Mænd, som havde tilbragt et helt Afsnit af deres Liv i Sibirien og hundrede Gange havde set Døden under Øjne, sprang op og, mens Taarerne rullede dem ned ad Kinderne, faldt Taleren om Halsen. Det synes da, som om Fremmedherredømmet i lige Grad har forøget Modtageligheden for selskabelig Adspredelse og Modtage-

ligheden for alvorlig Sindsbevægelse. Ævnen til at føle Nydelse og Smerte, Hanget til Lystighed og Graad synes potenseret som hos en syg.

Desuden; lige saa lidenskabeligt som Polakkerne ere et Nuets Folk, ligesaa fuldt ere de et Mindernes Folk. Ingensteds findes en saadan Mindernes Religion, en saadan Fastholden ved nationale Erindringer. Man klamrer sig til alt, hvad der kan genkalde det Polen, som var. Vel ere alle Byens Kunstværker og Folkets Skatte slæbte bort til Petersburg; selv det store Zamoyski'ske Bibliotek paa 300,000 Bind har man berøvet Staden; men des sejgere holder Befolkningen paa de nationale Erindringer. Den understøttes i sin Stræben paa det kraftigste derved, at den hele polske Poesi og Historieskrivning i dette Aarhundrede ikke mindre end den polske Malerkunst er traadt i den nationale Ides Tjeneste. Malerne, som *Matejko* og *Brandt* — begge udmærkede Kolorister, der have Vanskelighed ved at opnaa simpel og let overskuelig Komposition — ty næsten bestandig til de nationalhistoriske Stoffer; Digterne have behandlet Polen og Polens Skæbne, selv naar de som Krasinski i *Irydion* lode Handlingen foregaa i det gamle Rom, eller som Slowacki i *Anheli* hensatte Scenen til et fantastisk Sibirien. Poesien har i de polske Hjem samme Betydning som en Religion. De bedste Værker ere eller have været strengt forbuden Læsning. Saa vel Erhvervelsen som Besiddelsen var forbunden med Fare. I Reglen blev Bogen, naar den var læst opmærksomt nok, til at Tankerne huskedes, selv om Ordene glemtes, straks brændt — med samme Smerte, med hvilken en Kvinde, der ikke er fri, brænder et Brev fra den Mand, hun elsker. Men man har i Polen ikke glemt, at da den unge Lévitoux blev sat i Kuppet i Warschau, fordi man havde fundet et Eksempel af Mickiewicz's *Forfædrene* hos ham, trak han i sin Fortvivlelse over Torturen, han havde udstaaet, og i sin Angest for i Febevildelse at komme til at nævne Navnene paa sine Kammerater, med sine lænkede Hænder Natlampen hen under sin Rørsæng og brændte sig levende op, heller ikke har man glemt, at flere hundrede litauiske Studenter bleve sendte til Sibirien for at have udgivet Krasinski's *Fristelsen* i Bogformat, efter at Digtet, ikke forstaaet af Censor, havde set Lyset i et lille Blads Feuilleton.

I ethvert Hus findes nutildags de nationale Skribenter, og har man end for i Sikkerhed at kunne oprette et nationalt Museum maattet grundlægge det i Rapperswül i Schweiz, saa findes dog næsten

i hvert Hjem i Warschau et Album med Afbildninger af *Arthur Grottgens* gribende Malerier i Krakau, forestillende Polens Lidelseshistorie, et (forbudt) Litografi efter samme Malers »De Forvistes Tog til Sibirien«, og nogle Billeder af Warschaus Forsvar 1831, forestillende det sidste polske Regiment, som sprængte sig i Luften med Ordon's Skanse. Med Æmhed og Rørelse betragte Polakkerne ikke blot Fysiognomierne, men Soldaternes forældede, halvkomiske Livjæger-Uniformer med de spidse Skøder. Det er dog den sidste polske Soldaterdragt.

Med denne ved Undertrykkelsen indtil Søvnløshed aarvaagne Nationalfølelse hænger det sammen, at man nærer et skarpt Had til enhver Forfatter i Udlandet, der lejlighedsvis eller systematisk har nedsat Polakkerne. Man kender godt Freytag's *Soll und Haben*; man har lagt Mærke ikke blot til det bekendte Spottedigt af Heine, men til en henkastet Ytring af den yngre Dumas, og man var i Februar i formeligt Oprør over den af Eduard von Hartmann i en Ugeskriftsartikel fremsatte Parole *Ausrotten* overfor Polakkerne i Preussen, en Ytring, man i altfor høj Grad tog *au sérieux*. Polakkerne er overhovedet altfor opmærksomme paa, hvad der i Europa skrives om dem. Men Bekymringen for, hvad der siges om én, er jo Afmagtens almindelige Ledsager.

## V.

En mægtig og for Polen ubetinget gunstig Følge af Fremmedherredømmet har været Sammensvejsningen og Sammensmeltningen af alt, hvad der er polsk, til ét. Alle provinsielle Forskelle ere gaaede til Grunde i Enheden; de forskellige Dele af Polen, østerrigske, russiske, preussiske Polakker føle sig ubetinget som ét Folk. I den nyere Tid er det østerrigske Polen bleven Kærnen, om hvilken det øvrige slutter sig, eftersom Polakkerne dog nu i Galicien have en Landdag, hvor deres Sprog tør tales, desuden to nationale Universiteter, og Stæder nok, hvor mangt og meget kan trykkes, som den russiske Censur vilde forbyde.

Og som alle Provinser, saaledes flyde alle Konfessioner nutildags sammen i den nationale Enhed.

Polen var en Gang et ivrigt romersk-katolsk Land. Nu er i Warschau intet hyppigere end blandede Ægteskaber. I de to Huse, jeg kendte nøjst, var i det ene Manden Protestant, Hu-

struen Katolik, i det andet Manden Katolik, Hustruen protestantisk; det maa tilføjes, at i intet af disse Huse spillede Konfessionen nogen Rolle.

Hvad Jøderne angaar, som i Polen ere saa talrige, fordi det polske Rige i deres lange Forfølgelsestid aabnede dem et Fristed, saa har den Form af tysk Jødehad, som man har pyntet med det affekterede Navn *Antisemitisme*, og som i den senere Tid visse danske Samfundslag med deres Hang til at optage tysk Reaktion og tysk Raahed ogsaa have indført her, ingen som helst Rod kunnet slaa i russisk Polen. Naturligvis ere Jøderne ogsaa dér først sent blevne stillede paa lige Fod med de øvrige Borgere. Alligevel deltog de allerede i 1794, da Fortvivlelsen væbnede Warschau mod Russerne, i det nationale Forsvar; under Kosciuskos Faner kæmpede et Regiment af jødiske frivillige, anførte af den jødiske Oberst Berko, som i 1809 faldt paa Valpladsen mod Østerrigerne. I 1830 forkastede den samme fordomsfulde og ubesluttede Nationalregering, der vragede Bøndernes Hjælp og ikke vilde indlade sig med Oprørerne i de gamle polske Provinser, Jødernes Ansøgning om at turde træde ind i Hæren i Steden for som tidligere at betale en Afgift. Da Oprøret var undertrykt, straffede Nicolaus dem for hin Ansøgning ved at indlemme dem i sine Hære. Og ikke nok dermed; da Jøderne ligeledes havde ansøgt Nationalregeringen om Tilladelse til at delagtiggøres i den højere og lavere polske Folkeundervisning, erklærede Kejseren, at han for Fremtiden vilde sørge for deres Opdragelse. Han lod med ét Slag 36,000 jødiske Familier føre over Grænsen »for at unddrage dem Smugleriets Fristelser«, som det hed, og befalede dem at bosætte sig paa det sydlige Ruslands Stepper og dyrke Jorden dér. Kosakkerne kom med Udvisningsordren. Alt Bohave kastedes ud paa Gaden. Oldinge, Kvinder, Smaaabørn maatte udmattede, forhungrede slæbe sig af Sted til Bestemmelsesstedet. Sank en Kvinde afmægtig om paa Vejen, maatte Manden ligefuldt gaa videre. Og paa det nye Opholdssted ramtes saa de uddrevne af den haardeste Straf: Børne-Udskrivningen. Man bemægtigede sig ved store Razzia'er i 1842 alle Smaadrenge fra Seksaars-Alderen af og sendte dem under Kosak-Bevogtning til Archangel for at opdrages til Matroser. Det forstaar sig, at de døde som Fluer undervejs.

Fælles Ulykke have knyttet de polske Jøder til deres kristne Landsmænd. Ti ogsaa de øvrige Polakker havde jo maattet lide



under Bortførelsen af deres Børn. En Ordre fra Fyrst Paskiewicz af 24de Marts 1832, der er bleven udført, begyndte saadan: »Det har behaget Hans Majestæt Kejseren at befale, at alle omflakkende, forældreløse *eller fattige* Drengbørn i Polen skulle indlemmes i Kantonisternes Bataillon og følgelig bortsendes i Masse til Minsk, hvor der vil blive taget Bestemmelse om dem efter H. M.s Generalstabs Reglement.« Og Udførelsen af denne Befaling er ikke nogen enestaaende Begivenhed. Seks Aar senere, 13de April 1838, stod følgende Meddelelse fra Guvernementsraadet at læse i Warschaus Aviser: »Den 18de i denne Maaned finder i Raadhussalen en offentlig Licitation Sted angaaende Overførelsen til Petersburg og Ural af nogle tusind Sønner af polske adelige.« Det kan da ikke undre, at jødiske og kristne Polakker fra da af følte sig som én Nation. Folkets Fraternisering med Jøderne i Warschau 1860 løste Spørgsmaalet om de sidstes Ligestilling, og da der i Februar 1861 paa Pladsen foran Slottet og en anden større Plads blev skudt paa den knælende Mængde, der med de russiske Kanonmunder for Øje istemmede en Nationalhymne og anraabte Gud om at skænke Polakkerne Frihed og et Fædreland, følte Jøderne Trang til ved en utvetydig Demonstration at lægge deres nationale Sindelag for Dagen. De ledsagede massevis deres Rabbidere ind i de katolske Kirker, ligesom de Kristne massevis drog ind i Synagogerne for at istemme den samme Hymne.

Men allerede hos Polens største Digter Mickiewicz er Enhedsfølelsen mægtig; hans Værk »Pan Tadeusz« (fra 1834), der er blevet det polske Nationalepos, slutter med, at Polens berømte Nationalsang spilles for Dombrowski og hans Soldater af en Jøde. »Den store Mester«, som Digtet kalder ham, lader i mægtig Begejstring, ved sin Cymbelmusik alene, Polens hele Historie fra 1791 glide Tilhørerne forbi. Den 3dje Mai's brusende Polonaise danner Udgangspunktet, saa følger den falske Akkord, Forræderstrængens Klang, der minder om Targowice, saa Marsch, Angreb, Kamp, Stormløb og Skud, Børnenes Stønnen, Mødrenes Klager; Blodbadet i Praga drager forbi de taarefyldte Blik. Saa forvandler Tonarten sig til den gamle Folkevises sørgende Melodi, til Sangen om den forviste Krieger, der flakker gennem Skoven, og mange Gange er ved at forgaa i Kval og Hungersnød, indtil han endelig synker ned for Foden af sin tro lille Hest, og denne med

Hoven graver hans Grav; tæt flokkede om Mesteren lytte Soldaterne til den kendte Melodi og mindes de bitre Dage, da de sang denne Vise ved Fædrelandets Grav.

„Dog de hævede Hovedet, ti hvor ganske anderledes, hvor meget lysere klinger det ikke — stærkere, i anden Takt, bringende et andet Budskab. Og atter lod Mesteren sit Blik svæve hen over Strængene, flettende Hænderne sammen og begge slog med begge Stave et Slag, saa kunstfuldt, saa mægtigt, at Strængene klang som Malmtrumpeter, og mod Himlen fløj hin navnkundige Melodi, født af det helligste Haab, hin Triumfmarsch: „Endnu er det ikke ude med Polen! Ikke saa længe som vi leve! Op, Dombrowski! Til Polen!“ og alle klappede i Hænderne, og „Op, Dombrowski!“ jublede det gennem Salen. Og som studsede han selv over Virkningen, saaledes bævede Mesteren...“

Og bedækkende sit Ansigt, medens en Strøm af Taarer bryder ud gennem hans Fingre, siger han til Dombrowski: »Ja, General! du er den, paa hvem vi Litauere vente som Jøderne paa Messias, du er den, hvem Sangernes Mund har varslet om!« og Digteren tilføjer: »Saaledes talte han, den brave Jøde, han elskede sit Fædreland som Polak.«

Dog medens der saaledes i Øjeblikket ikke findes konfessionelle Spaltninger i russisk Polen, har der i de senere Aar fundet en Partispaltning Sted af anden Art, nemlig den mellem den positivistisk sindede Ungdom, der er tilbøjelig til at sætte Sindenes Frigørelse som det højeste Formaal, og de katolske eller dog med Katolikerne samarbejdende Patrioter.

Den katolske Religion har i Polen længe maattet synes uopløseligt knyttet til den nationale Sag. Uden den katolske Gejstlighedens Indflydelse vilde det have været umuligt at holde det store Flertal af Befolkningen, der er udelukket fra al højere Kultur, fast forenet som en Nationalitet. Nu er den Vanskelighed opstaaet, at de højest dannede ikke mere tro paa Katolicismen, og at Ungdommens Førere se den eneste Mulighed for aandelig Fremskriden i Kamp for den moderne Livsanskuelse mod Fortidens. Man har med Uro spurgt sig, om ikke den polske Kultur ved at vedligeholde det Forhold til Katolicismen, som f. Eks. endnu findes hos den romantiske Skoles store Digttere Mickiewicz og Krasinski, vil komme til at staa som forældet og overfløjet i det europæiske Samarbejde, og enkelte fremragende Mænd, blandt dem først og fremmest Swientochowski, have følt sig nødsagede til at udtale sig om de religiøse Spørgsmaal paa en Maade, der

har saaret adskillige og ængstet flere. Man har i den senere Tid set en udmærket Forfatter som Sienkiewicz, der begyndte radikalt og hvis Meninger ere radikale, af Hensigtsmæssighedsgrunde slutte sig til det konservative Parti. Beklageligt er det kun, at han ved at modtage en betydelig aarlig Sum for at beklæde en *Sinecure* som nominel Redaktør af en klerikal Avis, har kompliceret sit Forhold og tilsat en stor Del af sin Anseelse.

Der foreligger her et Dilemma, som, mere end noget andet, nager den polske Intelligens. Mange af de bedste vove ikke at sige hvad de tænke, for ikke at skade den Sag, der er dem den helligste eller rettere den ene hellige: Polens Sag. Andre fremragende Mænd ledes til den Betragtning, der under almindelige Forhold vilde være uigendrivelig, men som i dette Tilfælde ikke slaar til, at der gives Ideer, som have større Gyldighed og Ret end Fædrelandets Idé. Spørgsmaalet bliver praktisk et Spørgsmaal om Hensigtstjenlighed, Hensyn og Takt.

Min rent personlige Stilling til Spørgsmaalet var denne, at man fra den progressistiske Side i Warschau var tilbøjelig til at tage mig til Indtægt, medens enkelte Mænd, der, skønt aldeles frisindede, af politiske Grunde fremfor alt ønskede at undgaa et Brud mellem Patrioternes og Ungdommens Parti, i høj Grad ønskede min Nærværelse i Warschau, idet de tænkte sig Muligheden af, at en fremmed, der havde Venner i begge Lejre, vilde kunne virke forsonende. Man søgte da at benytte mit Ophold i Warschau til en Forsoning af Partierne, og det blev mig ved en vis Lejlighed sagt, at den Aften for første Gang i femten Aar Repræsentanter for de forskellige Partier vare samlede i én Sal. Hvad jeg personligt har set i Warschau, har ikke kunnet andet end give mig høje Tanker om Polakkernes Sammenhold som Folk; især overraskede det konservative Partis Holdning mig. Mere end én katolsk gejstlig kom mig med Hjærtelighed i Møde, og den største Festlighed, hvortil jeg under mit Ophold i Warschau var indbudt, blev givet af det konservative Partis Fører, Ejeren af Bladet *Slowo* (Ordet), Grev Przewdziecki.

Skønt den polske Kultur nu saaledes efter min Opfattelse i Øjeblikket maa være indskrænket til en yderst forsigtig og hensynstagende Evolution, er det tydeligt, at Aaret 1863 har gjort Epoke i Polens Aandsliv. Dette Aars Daarskaber og Rædsler, den i fortvivlet Ubesindighed planløst foretagne Opstand med dens tra-

giske Udgang, har gjort Nationen ædru. For ædru, kan det synes nogle, ti medens det før 1863 var Polakkernes Skik at se alle Fortrin forenede hos deres eget Folk, er det efter den Tid Tonen, kun at tale vemodigt nedsettende om Polen. Men en stor Vinding er det i ethvert Tilfælde, at den sygelige Selvforgudelse, der i Trediverne trængte igennem paa den Tid, da de to store Modstandere Mickiewicz og Slowacki paa én Gang omvendte sig til Mystikeren Towianskis Sværmerier (om Polens Folk som Messiasfolket, der led for Menneskehedens Synd og lidende frelste Menneskeslægten) for bestandig er død og begravet. Man har lært at se den haarde Virkelighed under Øjne, og de Forhaabninger, man har — ti man er, skønt visselig ikke sangvinsk, ingeniunde uden Fremtidshaab — grunde sig ikke paa Drømme og Fantasier.

Endelig har det gennemførte Fremmedherredømme efter 1863 fremkaldt en aandelig Tilstand, som, hvor ulykkelig den end er, i visse Maader vel kan kaldes den skønneste og bedste i et Folk, en Tilstand, der minder om den, i hvilken den oprindelige Kristendom under Romerstatens Tryk hensatte sine Tilhængere, en ganske vist i mange Punkter pessimistisk, men derfor ikke mindre sand Verdensopfattelse.

Maaske er i Grunden ingen Tilstand mere opdragende for et Folk end en saadan, hvor ingen udmærket Mand nogensinde faar en udvortes Udmærkelse, Titel eller Dekoration og hvor Ærens officielle Flitter betragtes som Skam, medens til Gengæld Skammens officielle Kittel, den politiske Fangedragt, betragtes som ærefuld.

Ethvert Barn, der i Warschau daglig gaar forbi Paskiewicz's Monument; ethvert Barn, der stadig ser Obeliskens med Forrædernes kransede Navne, værner sig fra den spæde Alder af til den Tanke, at de, hvem Magthaverne hædre, i Reglen ikke ere de bedste Mænd, og de, hvem de forfølge, i Reglen ikke de sletteste.

Det, som er Kærnen, den sande Kærne i den kristelige Lære, den sanddru Vurdering af denne Verdens Hæder og denne Verdens Skændsel og denne Verdens Retfærdighed, eller af hvad virkelig Storhed og virkelig Lavhed er — denne sanddru Vurdering kan her enhver, selv den svagest begavede, paa sine Fingre. Hvilken Skole for Livet! — Polen er det eneste Land, tror jeg,

hvor den oprindelige Kristendom endnu eksisterer som Samfundsmagt og det ligeligt for Kristne og Ikke-Kristne.

Polens Navn findes ikke paa Europas Kort. Polens Folk regnes ikke med blandt Europas Folk. Dets Sønners og Døtres Frihed og Velfærd er i fremmede Magthaveres Vold. Dets Sprog forfølges og undertrykkes.

Dette Folk har blandt Jordens mægtige ikke en eneste Ven, derimod virksomme, yderst virksomme og rastløst arbejdende Fjender, og dets Ulykke er den, at dets Fjender er de ubetinget mægtigste Mænd i Verden.

Til Gengæld har Polen, tror jeg, i alle Jordens Folkeslag de bedste til Venner, de menneskeligste til Venner.

Polen frembyder Skuet af et Folk, der ikke blot er dødsdømt, men, som Cherbuliez har kaldt det, levende begravet og som trods alt bestandig løfter Laaget paa sin Kiste i Vejret og viser, at dets Livskraft endnu langt fra ikke er udslukt.

Man møder her et Folk, i hvilket hver Nerve er spændt, fordi det Dag ud, Dag ind kæmper for sin Eksistens, i Steden for, som andre Folkeslag, at nyde den. Man ser her et Folk, som ganske er gaaet op i sin nationale Sag, og dog er denne nationale Sag ikke andet end Menneskehedens, den almenmenneskelige Sag.

Man elsker derfor Polen ikke som man elsker Tyskland eller Frankrig eller England, men som man elsker Friheden. Ti hvad er det at elske Polen andet end at elske Friheden, at have en dyb Sympati med Ulykken og at beundre Modet og den stridbare Begejstring!

Polen er et Symbol — et Symbol paa alt det, som Menneskehedens ypperste have elsket og hvorfor de have kæmpet. I Polen er alt sammentrængt, alt det hadværdigste og afskyeligste, alt det elskeligste og mest straalende; her findes Jordelivets Modsætninger som i højt Relief; her er Verdensvæsenet sammentrængt som i en Essens.

Overalt i Europa, hvor der er kæmpet for Friheden, kæmpede i dette Aarhundrede Polakker med, paa alle Valpladse, paa alle Barrikader. De have undertiden taget fejl i deres Syn paa de Foretagender, de laante deres Vaaben; men de troede at kæmpe for Menneskehedens Vel; de betragtede sig som Frihedens svorne Garde og betragte endnu enhver, der kæmper for Frihed, som en Broder.

Men omvendt kan det ogsaa siges, at overalt, hvor der i Europa kæmpes for Frihed, dér kæmpes for Polen. Polens Fremtidsskæbne er helt afhængig af Europas; ti sejrer Ideen om Folkeslagenes Ret til Uafhængighed og hvert enkelt Folks Ret til fuld politisk Frihed paa stedse flere Punkter rundt om paa Jorden, saa nærmer Timen sig, da Polens Genopstandelse bliver mere end et Haab.

GEORG BRANDES.

---

## Annie Besant.

Et Kvindeportræt af Anne-Charl. Edgren-Leffler.

*Be strong* er den Devise, som Mrs. Besant har i sit Monogram.

*To thine own self be true* staar der over Talertribunen i den Sal i London, hvor Bradlaugh og Mrs. Besant pleje at holde deres Foredrag.

Dette: Vær stærk og Vær tro mod Dig selv udtrykker den inderste Ejendommelighed hos den mærkelige Kvinde, jeg her skal skildre.

Det har sikkert ikke været noget tomt Praleri, naar Mrs. Besant har taget til Valgsprog: Vær stærk. Hun har under haarde Kampe faaet at føle, at det ikke er for godt Køb, man vinder Ret til at bære den Indskrift paa sin Fane.

Den Udvikling, der har gjort hende fra den bly, inderligt følende unge Pige, fra den ortodokse Præsts stille, tænksumme, pietetsfulde Hustru til den Mrs. Besant, vi nu kende som en af vor Tids mest yderliggaaende Kvinder, en af de stærkest frem-skudte Forposter for de Kvindehære, der i tætte Flokke fylkes om det Banner, der bærer Indskriften »Vær stærk«, — den Udvikling er saa typisk for, hvad enhver moderne Aand og især enhver moderne anlagt Kvinde i vor Tid i større eller mindre Grad maa gennemgaa, at den fortjener at kendes. Jeg siger: i større eller mindre Grad, ti, som jeg allerede har sagt, er der kun faa, der gaa saa vidt som Annie Besant, faa, for hvem Mod-sætningen mellem det nedarvede og det tilkæmpede staar saa skarpt som for hende, men just fordi denne Udviklingshistorie strækker sig over saa vidt et Rum, kunne de fleste af vor Tids

kæmpende Kvinder finde sig en Plads indenfor den — nærmere eller fjærnere fra Yderpunkterne.

En af Annie Besants Bøger hedder: »My path to atheism«. Denne Titel betegner hele hendes Udviklingshistorie, ti den religiøse Sandhedssøgen har været hendes Livs herskende Lidenskab. Faa have søgt med saadan Alvor og Inderlighed, ja med saadan Smerte som hun, og derfor maa man, hvad man saa end tænker om de Resultater, hun er kommen til — følge hendes interessante Livshistorie med Agtelse og Sympati.

Jeg saa' hende første Gang paa et Diskussionsmøde i Bradlaugh's Forelæsningssal, »The Hall of Science«. Jeg husker ikke længere, hvad Diskussionen drejede sig om, ti jeg var hver Uge tilstede ved et eller flere saadanne Møder; jeg husker blot, at da Mrs. Besants Navn nævnedes mellem dem, der havde ønsket at opponere mod Aftenens Hovedtaler, brød der pludselig en Jubel frem blandt de tilstedeværende. De andre Opponenten havde talt fra deres Pladser, men da Mrs. Besant rejste sig, raabtes der fra alle Sider: »Paa Tribunen! Paa Tribunen!«

Dirigenten gik fra Tribunen ned gennem Salen for at hente Mrs. Besant og føre hende i Triumf op til den Hædersplads, som Mængdens Vilje anviste hende.

Jeg havde hørt megen Tale om Mrs. Besant og hendes Virksomhed blandt Arbejderne; jeg havde ogsaa læst adskillige af hendes Bøger, men jeg havde intet hørt om hendes Personlighed, og den Forestilling, jeg havde om hende, var, mig selv ubevidst, paavirket af den gængse Fordom, at Kvinder, der optræde saa djærvt og hensynsløst som hun, vanskeligt kunne være æstetisk tiltalende.

Det var mig derfor en behagelig Overraskelse, da jeg nu saa' den unge Kvinde med det smukke, mørklokkede, let bøjede Hoved ved Dirigentens Arm gaa frem gennem den ærefrygtsfuldt iagttagende Mængde. Hun sprang op af de to-tre Trappetrin til Tribunen, løftede Hovedet, lod sine lidt nærsynede, dybtliggende, ejendommeligt udforskellige Øjne glide hen over Forsamlingen og begyndte saa med dæmpet, næsten undselig, men paafaldende melodisk Stemme og et lille Smil: »Det var næsten ikke værd at faa mig op paa Tribunen for den Smule, jeg har at sige.«

Det var første Gang, jeg saa' hende. Jeg fik et stærkt Indtryk af hendes Personlighed, men endnu ikke saa meget af hendes Ævne som Taler.



Ved Udgangen af Salen saa' jeg paa Døren en Plakat om et Foredrag af Mrs. Besant om »Mangelen paa Planmæssighed i Naturen«, som skulde holdes næste Søndag paa samme Sted. Jeg undlod ikke at indfinde mig.

Publikum var det sædvanlige: bedrestillede, oplyste Arbejdere, nogle Journalister og andre literære Folk og enkelte af den dannede Middelstands radikaleste Damer. De mere toneangivende kvindelige Forkæmpere for Kvindesagen — Kvindens Ejendomsret, Stemmeret etc. — ser man aldrig her. De ere i Almindelighed elegante Verdensdamer, som sandsynligvis aldrig sætte deres Fødder og end mindre løfte deres Stemme i en saa vulgær Forsamling, som den her er Tale om.

Saa vidt jeg véd, er Mrs. Besant den eneste Kvinde paa sit Omraade. De andre rykke frem i samlet Flok og stedse voksende Tal; ogsaa de vise Mod og Kamplyst, men de ere langt mindre radikale end Annie Besant og vove langt mindre.

Det er mærkeligt at se, hvorledes det nære Venskabsforhold mellem Bradlaugh og Mrs. Besant, deres tro Kammeratskab i det fælles Arbejde og den fælles Strid, har frembragt en vis Lighed mellem disse to, som egentlig i ydre Henseende ere saa forskellige. Hans Udseende er vulgært og lidet sympatetisk, hendes, smukt og tiltalende. Han er en self-made-man uden Opdragelse og har været Løbedreng og menig Soldat, inden han blev Forfatter og Folketaler. Hun er udgaaet fra et fint dannet Hjem og har været en Præsts Hustru — og vel at mærke rekruterer Præstestanden i England som oftest af Adelens yngre Sønner og indtager en langt højere social Stilling end hos os. Hun har levet den dannede Dames tilbagetrukne Liv, og dog har hun — efter at hun en Gang har brudt med Selskabslivet, det huslige Liv, Kirkegangen og alt det overleverede — formaaget at gøre det saa helt, at hun i ingen Henseende giver den djærve, demokratiske Folketaler noget efter i Hensynsløshed. Hun synes at have uddannet sig til Taler med ham som Forbillede. Det er de samme smaa oratoriske Effektmidler: hun begynder med dæmpet, næsten undselig Stemme og lidt fremadbøjet Hoved; Blikket — dette sælsomme, sfinxagtige Blik, man aldrig glemmer, paa én Gang koldt og klart som Staal og dog smertefuldt drømmende, saa man aner hemmelighedsfulde Dybder — sænker sig mildt og blysomt, og det tykke, mørklokkede Haar skygger over Panden. — Men lidt efter lidt løftes Hovedet, Stemmen — en dyb

Alt, den skønneste Røst, jeg har hørt i England, hvor Talens Vellyd er saa paafaldende sjælden — udfolder sig i hele sit Omfang, og Foredraget faar en mægtig Patos. Ligheden med Bradlaugh grænser stundum næsten til det komiske. De have samme ejendommelige Maade at forme Munden paa — og de have begge en ualmindelig bevægelig og udtryksfuld Mund — samme Ilterhed overfor Indvendinger eller Afbrydelser — kun at Mrs. Besant er mere behersket —, samme Fynd og Snarraadighed i Repliken, samme ætsende, blodige Vid, som altid véd at ramme Modstanderens svageste Sted og efterlade ham i værgeløst Raseri. Mrs. Besants Svar ere dog sædvanlig prægede af en vis ydre Hensynsfuldhed — den dannede Kvindes høflige Form —, medens Bradlaugh let bliver grov. Men hos dem begge skælver Harmen bagved Ordene, hos ham væbnet med Haanens tunge Skyts, hos hende, med den fine Spots lettere og gratiøsere Vaaben.

»Mangelen paa Planmæssighed i Naturen« var Aftenens Æmne. I Modsætning til de Kristnes Tro paa en fuldkommen Verdensorden og en alt ordnende, alvis Plan, paa at Naturen ned til de inderste Enkeltheder, er indrettet saa hensigtsmæssigt som muligt, fremdrog hun en Mængde Beviser paa smaa Ufuldkommenheder og Tilfældigheder indenfor Naturriget, der vidne om det uophørlige Arbejde, gennem hvilket de lavere Former udvikles til højere og mere fuldkomne.

Det er Mennesket, som har forbedret Naturen; det var den ledende Tanke. Først efter et kæmpemæssigt Arbejde, under hvilket Tusender ere segnede i Løbegravene, er det lykkedes Menneskene at gøre umilde Landstrækninger beboede, og først gennem Kulturarbejdet, ved Menneskets egne Anstrængelser, er Mennesket blevet Menneske. »Mennesket er det brutaleste, mest dyriske Væsen, indtil det har forbedret sig selv.«

Troen paa, at en Gud har skabt Verden, tilbagevistes med en Haan og Spot, saa hensynsløs, at den dybt oprørte mig, som aldrig før havde hørt en saadan Tone brugt om det Væsen, der er Genstand for saa mange Millioners Tilbedelse og hellige Ærefrygt. Det kulminerede i et Udraab, der slyngedes ud med lidenskabelig Styrke: »Der er kun tre Ting at vælge imellem: enten er eders Gud ikke til, eller han er dum, eller han er ond.«

Jeg vidste, at Mrs. Besant i sin tidligere Ungdom havde været en inderligt troende Kristen, og jeg forlod Salen med en Følelse af Uvilje mod en Kvinde, som var i Stand til saaledes at

rykke sin gamle Tro op med Rode, at ikke en Gang den naturlige Pietet for, hvad hun før havde æret og holdt helligt, var bleven tilbage.

Det er først ved nærmere at granske hendes indre Udviklingshistorie, saaledes som hun har skildret den i sin Selvbiografi, at jeg har lært at forstaa, hvorledes en Fortid som hendes har kunnet gøre hende til den, hun nu er.

Annie Besants Barndomshjem og Forholdet til Moderen skildres saaledes af hende selv, at man lige fra Begyndelsen følger den unge Pige med hendes stærke Drømme- og Følelsesliv med den varmeste Sympati. Hendes Fortællemaade er meget fængslende, præget som den er af en sjælden Inderlighed, en Lidenskab i Smerten som i Glæden, en grænseløs, opofrende Kærlighed, en varm og glødende Begejstring, en Energi, en Kraft, som kan bryde sig sin Vej gennem det tætteste Tjørnekraat, en ærlig, alvorlig Sandhedshigen, og endelig — hvad der staar som et haardt Element midt i alt det bløde i denne Kvindesjæl — en Ævne til at hade, til uforsonligt og indtil Døden at hade dem, der have krænket hende i hendes dybeste Følelser og slaat hende ulægelige Saar, der bløde ved den mindste Berøring.

Kort sagt, det egentlig tiltrækkende ved denne Stil er, at den er saa personlig; den giver hende helt og holdent, som den hun er, den ejendommelige Kvinde med det moderne, kritiske Tankesæt og det næsten gammeltestamentelig voldsomme Følelsesliv.

Moderen var en øm og fantasirig Natur. Hun blev tidlig Enke efter en Mand, som hun inderligt elskede, og som synes at have været en fint dannet, rigt begavet, elskværdig Personlighed. Natten efter hans Død lukkede hun sig inde paa sit Kammer og blev der et helt Døgn. Da hun kom ud, modtoges hun af sine Slægtninge med Udraabet: »Dit Haar er hvidt!« Den endnu unge Kvinde — lille Annie var den Gang kun 5 Aar gammel — havde ved dette ene Døgns hæftige, utrøstelige Sorg faaet sit rige, sorte, glansfulde Haar præget med Alderdommens Mærke.

En ejendommelig Tildragelse, der minder om den nu saa moderne Tankelæsning, indtraf ved Begravelsen. Medens denne gik for sig ude, paa Kirkegaarden, sad Enken hjemme og fulgte det hele i Tankerne. Nu afgik Ligtøget fra Gravkapellet, nu blev Psalmen sunget, nu sænkede de Kisten ned o. s. v. Først nogle Uger efter gik hun til Kirkegaarden for at besøge Graven. Hendes Ledsager, der havde været med ved Begravelsen, kunde ikke

finde Vejen, men fór vild i den store Gravby. Enken havde aldrig før været paa denne Kirkegaard, men sagde nu pludselig, at hvis man blot vilde føre hende til det Kapel, hvorfra Ligtoget var udgaaet, skulde hun selv finde Resten af Vejen. Man gjorde, som hun havde forlangt, og hun stod nu et Øjeblik fordybet i Tanker udenfor Kapellet, men gik saa lige til Graven ad den samme Vej, som Kisten var baaren. Selv forklarede hun det saaledes, at hun, skønt fraværende, havde set hele Toget. Om nogen i Forvejen havde sagt hende, hvor Graven laa, er aldrig bleven oplyst; selv kunde hun ikke huske at have hørt noget derom, og der var ingen, der var sig bevidst at have sagt hende det.

Kort efter døde Annies lille yngste Broder, der lige siden Faderens Død var tæredes hen og bestandig havde raabt paa »Fader.«

»Min ældre Broder og jeg fik Lov at se ham, inden han blev lagt i sin Kiste«, fortæller Mrs. Besant. »Jeg kan se ham endnu saa hvid og smuk, men med en sort Plet midt paa den voksblege Pande, og jeg husker endnu den Dødskulde, der forfærdede mig, da jeg kyssede ham efter at være bleven opfordret dertil. Det var første Gang, jeg rørte ved Døden. Denne sorte Plet gjorde et sælsomt Indtryk paa mig, og da jeg spurgte, hvordan den var kommen, fortalte de mig, at et Øjeblik efter hans Død havde Moder lidenskabeligt kysset hans spæde Pande. Det er en gribende Tanke, at Moderens Afskedskys skulde sætte det første Mærke af Forraadnelse paa Barnets Ansigt.«

Nu begyndte der en Tid fuld af Arbejde og Bekymring for den unge Enke, som hidtil ikke havde kendt andet end et sorgfrit Udkomme. Manden havde haft gode Indtægter, men det viste sig, at han kun havde efterladt ringe Formue. Børnene fik dog den bedst mulige Opdragelse, og den kærlige Moder forstod saa godt at holde enhver Skygge af Bekymring borte fra de unge Sind, at de ikke anede andet, end at alle de Goder, de nød i deres tarvelige, men hyggelige Hjem ligesom kom af sig selv uden det ringeste Besvær. En Miss Marryat, Søster til den berømte Romanforfatter, en rig enlig Dame, fattede stor Interesse for den begavede og videlystne Annie og blev hendes anden Moder. Hun gav hende Lejlighed til at erhverve sig gode og grundige Kundskaber, tog hende med sig paa Udenlandsrejser og bragte hende i Berøring med fremragende Personligheder. Denne

gamle Dame synes at have været en begavet Kvinde, der vandt stor Indflydelse over Annies modtagelige Sind, og, varmt religiøst bevæget som hun var, lagde hun ogsaa hos sit Plejebarn Grunden til et stærkt overudviklet religiøst Følelsesliv.

Mærkeligt nok gik det paa ganske samme Maade med Mrs. Besants første Tvivl som med Bradlaughs, hvem hun først lærte at kende langt senere. Ligesom han, begyndte hun af religiøs Iver et indgaaende Studium af Evangelierne og opdagede derved til sin Undren og Rædsel, at de modsagde hverandre.

Det var ved Paasketid, at den den Gang 18aarige Annie, greben af vemodig Ærefrygt ved Tanken om Kristi Lidelses-historie, besluttede ved Hjælp af Evangelisternes Fortællinger om den minderige, hellige Uge at ville skrive en kort Beretning om disse Dages Begivenheder, for at hun i Tanken nøjere kunde følge den tilbødte Frelser paa hans Lidelsesvej. Hun gjorde fire Rubriker for Matthæus, Markus, Lukas og Johannes og nedskrev Side om Side, hvad hver af dem fortalte om denne Uges Dage. Resultatet slog ned i hendes intet anende Sjæl med hele den første Tvivls hjærtknugende Angest. Det lykkedes hende dog snart at vise de Spørgsmaal, dette gav Anledning til, tilbage med den Tanke, at al Tvivl var Synd og Fristelse fra den Onde, noget man maatte undfly og bede om Tilgivelse for, og det eneste Spor, der efterlodes i hendes Sjæl, var en nedtrykkende Følelse af, at der var Punkter i det, der for hende var det vigtigste paa Jorden, som man ikke maatte tænke for nøje over eller søge at klare med Forstandens rene Lys.

Tyve Aar gammel holdt Annie Bryllup med the Reverend Mr. Besant. Hun havde paa denne Tid ingen Forstaaelse af, hvad et Ægteskab egentlig vilde sige. Al jordisk Kærlighed var i hendes Øjne Synd; hun elskede kun sin Frelser og havde intet andet Ønske end at leve et Liv i hans Tjeneste. Hendes tidligste Drømme vinkede hende til Nonnens Gerning, men næst efter dette syntes det hende det helligste at være en Præsts Hustru. Præsten var jo noget langt højere end en almindelig Dødelig; han var en Slags Midler mellem Gud og Mennesker, næsten det personificerede Kristusbegreb. Den sværmeriske unge Pige indtraadte saaledes i Ægteskabet uden at føle sig knyttet til sin Mand ved nogen personlig Følelse.

Vi faa af Selvbiografien intet direkte at vide om Mr. Besant. Den, som en Gang var hans Hustru, afholder sig med fintfølende

Højmod fra at ytre et eneste nedsættende Ord om ham, men man føler gennem hele Skildringen, hvor fuldstændig ensom hun levede ved hans Side, og hvor umuligt det var hende at søge Raad og Støtte hos ham overfor de religiøse Grublerier og Tvivlsmaal, som lidt efter lidt fik Indpås hos hende.

Under sit ensomme Liv søgte hun Tilflugt i de Studier, hun altid havde elsket, og det var fremfor alt teologiske; hun begyndte ogsaa at skrive, snart kortere historiske Skildringer, snart religiøse Afhandlinger, saaledes bl. a. en Karakteristik af de Helgene, hvis Navne findes i den engelske Almanak og en Afhandling om Fasten, hvilken hun varmt anbefalede som en nyttig og sand kristelig Skik.

Hendes Børns Fødsel — først en Dreng og et Par Aar efter en Pige — og deres Pleje afbrød i nogle Aar hendes literære Beskæftigelser. Med den Følelsens Intensitet, som synes altid at have udmærket hende, omfattede hun nu sine Moderpligter. Hun ammede selv sine Børn og var ene om at passe dem, og i disse Smaas Pleje og Opdragelse søgte hun sin eneste Glæde og sin Trøst for alle brudte Illusioner, ligesom hun deri ogsaa søgte Lipdring for sin bestandig nagende Længsel efter Moderen, som boede langt fra hende.

Men ved hendes lille Piges Sygesæng kom det til den maaske mest afgørende Krise i hendes Liv.

I flere Uger sad hun Dag og Nat med det syvmaaneders Barn paa Skødet og ventede Time efter Time paa, at det skulde drage sit sidste Suk, ti Lægen havde opgivet alt Haab. Selv ønskede hun, at det maatte dø, ti Sygdommen var saa smertefuld, at den spæde lille Skabning vred sig i de forfærdeligste Pinsler og flere Gange syntes at stride med Døden.

Forgæves bønfaaldt den fortvivlede Moder den Gud, hun den Gang endnu fuldt og fast troede paa, om at lindre Barnets Lidelser. Forgæves grublede hun over, hvorfor, til hvad Nytte Gud lod dette lille hjælpeløse, uskyldige Væsen pines saadan. Forgæves raabte hun: Aa Gud, tag mit Barn fra mig, men pin det ikke! Hvad har hun dog gjort, for at hun skal lide saadan?

Selve hendes faste Tro paa en Gud, der personlig griber ind i Begivenhederne, blev hende nu den forfærdeligste Byrde. Det kunde endnu ikke falde hende ind at tvivle paa sin Guds Tilværelse, men hun begyndte at tvivle paa hans Godhed, og

denne Tvivl voksede i de pinefulde Nætter til en Rædsel, en Af-sky for denne Gud, som kunde hindre Lidelsen, men ikke gjorde det. »I Stedet for som de onde Engle at tro og skælve«, siger hun selv, »troede jeg og hadede. Tanken om Helvede martrede mig. Ved at se paa hvad mit Barn led i disse endeløse Timer, fik jeg en svag Forestilling om, hvad Helvede maatte være, opfyldt som det er af vore kæres Lidelser, og baade min Hjerne og mit Hjerte oprørte sig imod en skabende og ødelæggende Guds uudsigelige Grumhed.«

Paa denne Maade, under denne kvalfulde Strid, blev vel Spiren lagt til det Had, der siden gav sig Udtryk i de Ord i hendes Tale, at hvis Gud var til, maatte han enten være dum eller ond; — dum, hvis han ikke kunde hindre Lidelsen i den Verden, han selv har skabt, ond, hvis han ikke vilde.

Enhver, der blot én Gang har set Mrs. Besant, kan let i sin Fantasi se den unge Kvinde for sig, som hun har siddet dér i den lille Præstegaard, ene med sin vilde, oprørske Smerte, uden at have nogen at tale med, uden at turde tænke en eneste Tanke til Ende, men med hele sin Moderkærligheds og menneskelige Medfølelses Energi i Oprør med denne unødige, uforlydte Lidelse. Jeg ser hende sidde paa en lav Stol ved Kaminilden, med Barnet paa sit Skød og Øjnene grublende fæstede ved Ilden, undtagen naar de i Smertens Angest søge det lidende Barn; de tykke, mørke Øjenbryn ere sammentrukne i Smerte, og Trækkene skælve om den udtryksfulde, ejendommelig lidenskabelige Mund. Stuen er møbleret i den simple engelske Sovekammerstil: en Jærnsæng, en lystlakeret Servante, et dito Toilettebord og en enkelt Rørstol; — der er lyse Bomuldsgardiner for Vinduerne og et Tæppe med Rosenmønster paa Gulvet.

Da aabnes Døren, og ind træder Mr. Besant. Jeg tænker mig ham som en tør, formel Mand, gennemtrængt af engelsk Gravitet helt ud til Spidsen af sine Bakkenbarter, faamælt, med lav Stemme, meget soigneret, meget ren og med fine Blanklædersko.

»Her er en Ven, som vil tale med dig,« siger han, og i Betragtning af de usædvanlige Omstændigheder, og da det er umuligt at bevæge Moderen til blot for et Øjeblik at forlade sit Barn, giver han sit Minde til det uhørte Brud med den engelske Etikette, at hans Hustru tager imod Besøg i Sovekammeret.

The Reverend Mr. D. — en af den engelske Kirkes mest frisindede Præster — har af Mr. Besant hørt om den Sjæls-tilstand, hvori den unge Hustru befinder sig. Han har ønsket at faa hende at se, i Haab om at kunne bringe hende nogen Trøst, men han staar tavs overfor denne Fortvivlelse og indser, at Religionens sædvanlige Trøstegrunde ikke strække til overfor hendes utaalmodige Spørgsmaal: Hvorfor, til hvad Nytte bliver dette spæde Barn pint; og hvorfor hører Gud ikke mine Bønner. Jeg vil jo gjerne, villigt give ham mit Barn, men hvorfor pine det saaledes?

Han foretrak at svare hende skriftlig. Dagen efter fik hun et langt, hjerteligt og fintfølede Brev, der vidner baade til hans og hendes Fordel, gennemtrængt, som det er, af dyb Agtelse for hendes alvorlige Sjælekamp.

Han bad hende huske, at Gud havde sit eget Formaal med Lidelsen, et Formaal, som vi ikke kunde forstaa. »Kristi Kors er vor eneste Nøgle til Smertens Mysterie«.

Der begyndte nu en Brevveksling mellem de to, og Mr. D. søgte samvittighedsfuldt at forstaa og bekæmpe de Tvivlsmaal, der efterhaanden dukkede op hos denne søgende Aand. Hun var ham inderlig taknemmelig for den Støtte, han saaledes gav hende, men hun dreves dog længere og længere frem ad den Vej, hun en Gang havde betraadt, indtil han tilsidst ikke kunde følge hende mere, og hun stod alene tilbage i Tvivlens Nat.

»Ingen,« siger hun, »der ikke selv har erfaret det, véd, hvilken forfærdelig Rædsel Tvivlen kaster ind i et alvorlig religiøst Sind. Der gives i dette Liv ingen Lidelse, der saaledes kan sønderrive et Menneske. Tvivlen synes én at kaste alt i Livet over Ende og at ødelægge det eneste Haab, som ingen jordisk Storm har kunnet rokke: Saligheden hinsides Døden; den sænker Fortvivlelsens grufulde Mørke ned over Livet. Uforstandige, tankeløse Mennesker tale om Ateismen som en Frugt af et daarligt Liv og lastefulde Tanker, og selv kunne de i deres forstokkede Hjærteløshed, deres sjælløse Dumhed ikke engang danne sig den svageste Forestilling om den Angest, som følger allerede med Troens første Solformørkelse og da endnu meget mindre om det store Mørkes Gru, naar det Menneske, der pludselig føler sig faderløs, skriger ud i den uendelige Tomhed: »Er det en Djævel, der har skabt Verden? Er vi et hjælpeløst Legetøj i et almægtigt



Væsens Haand, som leger med vore Lidelser og som besvarer vor Fortvivlelses Angestskrig med ræddelig Haanlatter?«

Barnet var blevet raskt igen, men den hæftige Sjælekamp kastede nu Moderen paa Sygelejet; en voldsom Hovedpine plagede hende Dag og Nat og syntes næsten at true hendes Forstand.

Hvem kan vel læse om en saa alvorlig Kamp, en saa ærlig Sandhedssøgen, uden at føle Agtelse og Deltagelse? Hvor mange unge Kvinder paa 23 Aar er der vel, som har taget sig disse Spørgsmaal saa nær?

Da den nervøse Hovedpine igen lod hende faa lidt Ro, tog hun en fast Beslutning, som paany gav hende Styrke og Mod. Hun besluttede — hvad end Udfaldet vilde blive — at underkaste hvert eneste af den kristne Tros Dogmer en særlig Prøvelse og ikke at forlade noget af dem, før hun med grundfæstet Overbevisning kunde sige: »jeg tror« eller »jeg tror ikke«. Paa den Maade vilde hun fri sig for den famlende Tvivl, der aldrig saa snart var tvungen ned, før den paany stak Hovedet frem. Havde hun først én Gang set den ærligt i Øjnene, saa troede hun, at hun skulde blive den kvit for bestandig, enten saa Visheden blev paa den ene eller den anden Side.

Følgende Spørgsmaal stillede sig nu for hende som de vigtigste:

Hvorfor har Gud skabt Menneskene, naar han i Forvejen vidste, at det store Flertal af dem, han havde skabt, skulde komme til at lide evindelige Pinsler?

Hvorledes kan en retfærdig Gud straffe Menneskene for deres Synder, naar de ufrivillig have arvet en syndig Natur?

Hvorledes kan en retfærdig Gud tillade Synden at være til fra Evighed af, saaledes at det onde bliver lige saa evigt som det gode, og Satan har Lov til at herske lige saa længe i Helvede som Kristus i Himlen?

Der var endnu ikke opstaaet nogen Tvivl om Guds Tilværelse hos hende, men Spørgsmaalet om Kristi Guddommelighed blev et af de første, hun vilde naa til Klarhed over. Hun skælvende for Udfaldet af sin Undersøgelse paa dette Punkt. Hun hadede og mistroede Faderen, men elskede og tilbad endnu Sønnen, — han, der havde maattet lide, ikke blot for Menneskene, men med dem, under samme grumme Faders Haand, hvis Vrede ikke kunde sones med mindre end hans egen Søns Blod.

Ogsaa i hendes ydre Livsforhold maatte der ramme hende uberegnelig meget ondt, hvis hun ikke længere kunde fastholde Troen paa Kristi Guddom.

Den saakaldte broadchurch i England er meget liberal og rummer mange forskellige Trosbekendelser i sit Skød. Men Kristi Guddommelighed er dog Grundvolden for alles Tro, og havde hun først forkastet den, hvorledes vilde da hendes Stilling blive som en Præsts Hustru?

En hel Nat igennem kæmpede hun med sig selv, om hun dog ikke skulde vise dette Spørgsmaal fra sig og lade det forblive uafgjort. Men om Morgenens var hun naaet til at give sig selv Svar: »Sandheden er mere end Fred og Lykke. Hvis Jesus er Gud, vil en Undersøgelse ikke ryste min Tro, men er han Menneske, er det en Skændsel at tilbede ham.«

Medens hun var beskæftiget med dette Spørgsmaal, søgte hun Raad og Hjælp hos en berømt, lærd Teolog, hvis Skrifter vare hende bekendte. Hun skrev til ham og fik en Indbydelse til at besøge ham i Oxford.

Hele denne Sammenkomst og den Samtale, den gav Anledning til, er saa karakteristisk fortalt, at jeg ikke kan gøre bedre, end at give Mrs. Besant selv Ordet.

»Jeg rejste følgelig til Oxford og opsøgte den berømte Doktors Bolig. Jeg blev bedt ind og saa' for mig en lille fir-skaaren Mand i Kavaj og med et Udseende som en velnæret Munk, men det skarpe, faste Blik, der mødte mit, røbede den mægtige Vilje, der skjulte sig bag hans uanselige Ydre. Hovedet var smukt og imposant, Stemmen lav, gennemtrængende og ved Øvelse bragt ned til en noget ensformig, kunstig dæmpet Tone.

Jeg saa' snart, at jeg ikke kunde vente nogen Belæring af vor Samtale. Han behandlede mig som en angrende, der søgte Bod, ikke som en Forsker, der søgte Sandhed og var fast bestemt paa at ville finde et sikkert Stade i Tivlens Hav, enten det saa blev paa Ortodoksiens eller Kætteriets Strande.

Han vilde ikke behandle Spørgsmaalet om Kristi Guddom som en Genstand for Drøftelse; »De taler om Deres Dommer,« sagde han advarende, da jeg stillede Spørgsmaalet frem. Den blotte Antydning af Ufuldkommenheder i Kristi Karakter fik ham til at fare sammen som i fysisk Smerte, og han truede mig med

løftet Haand og straffende Ord: »De formaster Dem; alene Tanken derom er en forfødelig Synd.«

Jeg bad ham anbefale mig nogle Bøger, som kunde belyse Spørgsmaalet.

»Nej, nej, De har allerede læst for meget. De maa bede; De maa bede!«

Da jeg svarede, at jeg ikke kunde tro uden Beviser, sagde han bebrejdende: »Aa mit Barn, hvor oprørsk! hvor utaalmodig!«

Ivrig, brændende, lidenskabelig som jeg var i min Beslutning om at naa til Vished og bestemt paa ikke at bekende en Tro, som ikke fuldt ud var min, maa han unægtelig hos mig kun have fundet meget lidt af det myge, optugtede, lydige Sind, som han var vant til at finde hos de bodfærdige, der plejede at raadspørge ham som deres Sjælesørger.

Forgæves befalede han mig at bede, som om jeg var en troende; forgæves foreholdt han mig, at det var min Pligt blindt at underkaste mig Kirkens Autoritet; — — han var ikke i Stand til at fatte et tvivlende Sinds Følelser. Hans egen Tro var fast som en Klippe, tilfreds, rolig, urokkelig. Han kunde lige saa gerne have begaaet Selvmord som at tvivle om Kirkens Ufejlbarehed.

»Har Herren ikke lovet, at hans hellige Aand altid skal være over hans Kirke?« sagde han.

»Men det er jo netop paa det Løfte og dets Forstaaelse, jeg tvivler.«

Han fo'r sammen. »Bed, bed!« sagde han. »Fader, tilgiv hende, ti hun véd ikke, hvad hun siger.«

Det var forgæves, jeg mindede ham om, at jeg havde alt at vinde og intet at tabe, hvis jeg fulgte hans Raad, men at min Ærlighed forbød mig at hykle en Tro, som jeg ikke besad.

»Alt at tabe — ja, i Sandhed, De bliver fortabt for Tid og Evighed.«

Da jeg tog Afsked, sagde jeg, at der nu ikke var andet for mig at gøre end aabent at bryde med Kirken og bære Følgerne. Da rokkedes hans rolige Værdighed for første Gang.

»Jeg forbyder Dem at tale om Deres Vantro!« raabte han. »Jeg forbyder Dem at føre de Sjæle, som Kristus døde for, ind paa den Fordærvsens Vej, De selv har betraadt!«

Mrs. Besant bemærker rigtigt, at det var Præster som han, der bleve Inkvisitorer i Middelalderen: strænge og urokkelige overfor Tvivleren, mod hvem det er en Synd at vise Barmhjertighed, — milde og kærlighedsfulde mod Synderen, som ydmyg og angergiven kommer til dem.

Efter denne Samtale kom hun snart til Klarhed over Dogmet om Kristi Guddom. Hun lagde det til Side som et for stedse overvundet Standpunkt, men nu gjaldt det ogsaa at bære Følgerne af denne Meningsforandring. Hun kunde ikke længere uden at gøre sig skyldig i Hyklery nyde Nadveren, og det ansaas dog for en Præstekones uafviselige Pligt. I den almindelige Gudstjeneste mente hun at kunne tage Del uden at være uærlig, ti hun troede jo endnu paa Gud, og hun indskrænkede sig til at være tavs under de Dele af Gudstjenesten, der stode i direkte Strid med hendes Overbevisning.

Men da den sidste Salme blev sunget, før Altergangen begyndte, rejste Præstens Hustru sig med bankende Hjærte fra sin Plads og gik hurtigt og med nedslagne Øjne ud af Kirken, forbi de forbavsede Sognefolk. Det var første Gang, den unge Kvinde traadte offentlig frem og forlod den tilbageholdne Ubemærkethed, der hidtil havde været hendes — som de fleste andre Kvinders — Element, første Gang hun ved sin Optræden tiltrak sig almindelig Opmærksomhed. Og hun havde samme Fornemmelse, som ved saadanne Lejligheder paakommer enhver fintdannet Kvinde: Knæene svigtede hende, Hjærtet bankede højt, det blev næsten sort for hendes Øjne, og havde nogen spurgt hende, hvorfor hun gik, var hun rimeligvis bristet i Graad. Hun havde Følelsen af, at alles Øjne forundret fulgte hende, og den korte Vej til Døren syntes hende uendelig lang.

Imidlertid vakte hendes Bortgang denne Gang mindre Opsigt, end hun selv havde ventet. At Præstens Hustru skulde være en frafalden, var en Tanke, som end ikke for et Sekund opstod i nogen Sognebeboers Hjerne. Man antog simpelt hen, at hun pludselig havde følt sig ilde, og hun undgik nærmere Forklaringer.

Nogen Tid efter rejste hun med sine Børn til et Badested, da hendes Helbred vedblivende var usikkert, og besøgte bagefter sin Moder. Imidlertid synes Mr. Besant at have raadført sig med adskillige af Kirkens Mænd om, hvorledes han burde stille sig overfor sin Hustrus Kætteri, og Resultatet af disse Raadslagninger

var et Brev, hvori han underrettede hende om, at hvis hun ikke for Fremtiden vilde finde sig i at deltage i Nadveren, var hendes Mands Hjem lukket for hende.

»Hykleri eller Forvisning — det var Alternativerne,« siger hun; »jeg valgte det sidste.«

Dog først efter en haard Kamp. Moderen, der, bedre end hun selv, kunde se, hvad hun vilde komme til at gennemgaa under de forandrede Forhold: endnu ikke 26 Aar gammel, alene, fattig og foragtet, bønfaaldt hende om at give efter.

»Lidet anede jeg den Gang,« siger Mrs. Besant, »hvor grusomme Menneskene kunde være; men nu da jeg efter 11 Aars Erfaring véd det, siger jeg dog uden Betænkning, at jeg hellere vilde gaa det altsammen igennem igen med Øjnene aabne lige fra Begyndelsen af, end jeg vilde have levet disse 11 Aar i det gode Selskab under Byrden af et Liv i Løgn.«

»Men Kampen var haard, da hun bad mig give efter for hendes Skyld; overfor Haardhed havde jeg været fast som Staal, men at staa urokkelig fast, naar min tilbødte Moder, som jeg elskede over alt andet paa Jorden, bad mig paa sine Knæ om at give efter, det var i Sandhed forfærdeligt! Jeg følte det næsten som en Forbrydelse ikke at give efter, og dog — at leve paa en Løgn! Ikke en Gang for hendes Skyld kunde jeg gøre det.«

Adskillige Omstændigheder, om hvilke Mrs. Besant ingen Oplysning giver, men som ikke vare til Fordel for the Rev. Mr. Besant, kom paa denne Tid for Dagen, og der bevilgedes derfor lovlig Separation paa den Betingelse, at Moderen fik Lov at beholde Pigebarnet, medens Drengen overlodes Faderen, og at hun fik en lille Sum til sit Underhold — »nok til at kunne sulte paa respektabel Maade«. — Det var »separation«, ikke »divorce«, her var Tale om, ti, som tidligere i Frankrig, eksisterer der i England ingen »divorce« undtagen, naar der foreligger bevisligt Ægteskabsbrud.

Mrs. Besant søgte nu at skaffe sig Arbejde — hvad som helst hun kunde faa —, men det viste sig ikke at være nogen let Sag. Hun, den fraseparerede Hustru, der tilmed var bekendt som en vantro, mødtes med Mistillid af alle.

Til disse Bekymringer kom en ny, og det den tungeste af alle, hun hidtil havde haft at kæmpe med. Hendes Moder blev uhelbredelig syg.

Hun ønskede at nyde Nadveren, men vilde ikke gøre det, hvis Datteren ikke vilde deltage deri. »Er Nadveren nødvendig for at blive frelst,« sagde hun, »saa vil jeg ikke nyde den uden sammen med min elskede Annie. Jeg vil hellere fordømmes med hende end frelses uden hende.«

Datteren fik her en tung Strid at udkæmpe. Hun var beredt til at bringe sin Moder ethvert Offer, undtagen det at svige sin Overbevisning, og netop det var det, som nu for anden Gang forlangtes af hende. Hun gik til en Præst og sagde ham aabent, hvorledes Sagen forholdt sig: at hun ikke troede paa Kristi Guddommelighed, men at hun ikke desmindre var villig til at nyde Nadveren, hvis Præsten mente at kunne meddele hende den. Han sagde nej. Hun gik til en anden: samme Udfald.

I sin Fortvivlelse prøvede hun endnu en sidste Udvej. Hendes Moder havde altid været en ivrig Tilhører af den berømte Dean Stanley, og da han var bekendt som en ualmindelig frisindet Kristen, havde hun et svagt Haab om, at han vilde opfylde hendes Ønske.

Med bankende Hjærte stod hun i den store Mands Bibliotek og ventede paa, at han skulde komme ind. Og da han saa stod overfor hende og betragtede hende med sit klare, forskende Blik, medens han ventede paa, hvad hun havde at sige, var Modet nær ved at gaa fra hende.

De Erfaringer, hun tidligere havde gjort under et lignende Besøg hos en anden af den engelske Kirkes Storheder, var just ikke egnede til at give hende Mod. Hun fremsatte sin Anmodning paa den nervøse, hovedkulds Maade, som man gør, naar man er forlegen; hun sagde ham, at hun ikke troede paa Kristus, at hendes Moder skulde til at dø og længtes efter Sakramentet, men ikke vilde nyde det uden sammen med sin Datter, at to Præster havde sagt nej, at hun kom til ham i Fortvivlelse, at hendes Moder var døende, døende!

»De har gjort fuldstændig rigtigt i at komme til mig,« svarede han med blid, klangfuld Stemme, og hans gennemtrængende Blik, der endnu forskende betragtede hende, var bleven meget mildt. »Jeg skal naturligvis komme og se til Deres Moder, og jeg tvivler ikke paa, at, hvis De vil tale lidt nærmere med mig om Deres Standpunkt, skal vi nok finde en Maade at opfylde Deres Moders Ønske paa.«

Han kom siden et Par Gange og besøgte den syge, og efter en længere Samtale med Mrs. Besant gav han hende Nadveren sammen med hendes Moder. Han forsvarede sin Handlemaade med, at det var vigtigere at handle som en Kristen end at tro selv paa det mest betydningsfulde Dogme, og at det, naar man taler om det guddommelige, er unyttigt at strides om Ord, der i ethvert Tilfælde kun have en jordisk Betydning.

»Den hellige Nadvere,« sagde han med sin milde Røst, »har aldrig været bestemt til at adskille Hjærter, der længes mod Sandheden.«

Mrs. Besant mindes med den dybeste Taknemmelighed denne Mand, der bortjog Mørket fra hendes Moders Dødsleje og gav hende Fred i hendes sidste Timer. Med fin Takt forstod han ogsaa at forjage hendes Bekymring over Datterens Vantro. »Husk,« sagde han til hende, »at vor Gud er Sandhedens Gud, og at den ærlige Søgen efter Sandhed derfor aldrig kan misgaa ham.«

Det var først nogen Tid efter Moderens Død, at Annie Besant lærte Bradlaugh at kende. Han havde hørt hende tale paa et Møde om Kvindens Stemmeret og indsaa straks, hvor nyttig en saa sjælden oratorisk Begavelse kunde blive hans Parti. Han opsøgte hende og tilbød hende at blive Medarbejder af *The national Reformer* og Medlem af *The secular society*, det store Fritænkernesamfund, hvis vigtigste Leder han var, og hvor hun snart blev en af de mest yndede Talere.

Hendes første oratoriske Forsøg — ganske vist uden Tilhørere — laa den Gang allerede langt tilbage i Tiden.

Det var medens hun endnu levede sit stille, tilbagetrukne Liv i Præstegaarden. Hun var den Gang ved at lære sig selv Orgelspil og plejede derfor at lukke sig inde i Kirken paa Søndags Formiddage. Pludselig fik hun nu en uimodstaaelig Lyst til at prøve sin egen Stemmes Styrke og til højt at udtale alt, hvad der gærede i hende. Hun gik op paa den tomme Prædikestol og mærkede med Overraskelse og Henrykkelse, hvor velklingende hendes Stemme var, hvor let Ordene faldt hende paa Læben, og hvor kraftigt hun kunde slynge dem ud over de tomme Bænke, som hendes Fantasi befolkede med Tilhørere, der vare anderledes grebne af hendes Ord end de halvsovende Sognefolk om Søndagen af hendes Mands Prædikener. Paa hver eneste Bænk saa' hun Ansigter vende op imod sig i spændt Opmærk-

somhed, hun følte det berusende ved at have disse Menneskers Følelsesliv som et Instrument under sine Hænder, ved at se dem i skiftende Stemningers Vold, snart henrykkes, snart skælve ved hendes Ord, ved at vide, at den Tanke, som paa én Gang gennembevædede Tusender, udgik fra hende. »Gives der i Livet nogen større og rigere Glæde end denne!« udraaber hun.

Hun ser sig om; Bænkene ere atter tomme, den klangfulde, mægtige, rene Stemmes sidste Toner klinge hen under de tomme Hvælvinger, og halvt skamfuld gaar hun tilbage til sit Hjem og tager igen fat paa sin stille Gerning dér. Men denne Stund har født Bevidstheden om en Magt i hende; hun véd nu, at hun ikke behøver at kue sine Tanker og Stemninger, véd, at hun kan appellere til Tusender, hvis hun en Gang vil træde frem som Taler.

Hun har ogsaa udøvet en meget betydelig Indflydelse paa den arbejdende Klasse i de senere Aar. Hun leder en »scientific class«, et populær-videnskabeligt Kursus, hvor hun underviser Mænd og Kvinder om Betingelserne for Legemets normale Udvikling, om Børnepleje, om de billigste og sundeste Fødemidler, om Lovene for Befolkningens Tiltagen, om Darwins Teorier m. m. Hun forbereder sig til ethvert saadant Kursus ved alvorlige Studier, og hendes Dag tæller lige saa mange Arbejdstimer som hendes Tilhøreres. Hun har udgivet talrige Skrifter, der sælges i titusendvis, er Medarbejder af *The national Reformer* og desuden selv Redaktrice af et Maanedskrift, *Our Corner*, der fra et radikalt Standpunkt beskæftiger sig med Kvindesagen, Arbejdersagen, Politik, populær-videnskabelige Fremstillinger, Literatur og Kunst.

Men denne hendes Virksomhed har kostet hende et sidste, uerstatteligt Offer. Den lille Datter, som nu var sin Moders eneste Glæde, Genstanden for al hendes Ømhed, fik ikke længere Lov til at blive i hendes Varetægt.

»Hvor mange Gange er det ikke hændt mig«, fortæller hun, »at jeg er kommen hjem, mismodig og udmattet efter en lang Arbejdsdag uden tilstrækkelig Føde, og at saa det lille ventende Ansigt ved Ruden har mindet mig om, at jeg ikke maatte komme ind med en trist Mine og bedrøve min Kæledægge; den Umage, jeg for hendes Skyld gjorde mig for at synes glad, gav mig saa min Styrke og Sindsligevægt igen. Jeg har aldrig tilgivet Sir George Jessel, og jeg gør det aldrig, endskønt Døden ikke har ladet mig beholde andet end hans Minde at hade.«



Jeg kender ikke noget nærmere til den Proces, der endte med, at Domstolene frakendte hende — som Ateist — Retten til at opdrage sit Barn. Den nærmeste Anledning gav hendes Optræden som Deltager i religiøse Diskussioner. Bradlaugh forsvarede hende veltalende, men uden Resultat. Dommen lød paa, at Barnet skulde opdrages hos Faderen, i Religionens Ly.

Hvilken Konflikt er dette ikke! En Moder, som med lidenskabelig Styrke angriber og bekæmper den Religion, der har taget alt det fra hende, som har været hende kært, — og Børn, der opdroges til at dyrke denne Religion og foragte den Moder, der gjerne vilde give sit Hjærteblod for at frelse dem fra hvad hun anser for Overtro. Det er at miste sine kære dobbelt. Datteren er nu 14 Aar gammel, og hun har dog ikke helt kunnet glemme en Moder som Annie Besant. Hvilke Tanker og Følelser mon der nu rører sig i dette unge Sind, naar hun gaar alene omkring i den samme Præstegaard, hvor hendes Moder en Gang stred sin haarde Kamp. Hvis hun tror, hvor maa hun saa ikke lide ved at tænke paa Moderens Vantro og den evige Fordømmelse, der truer hende! Og er hun ikke troende og har arvet noget af Moderens Ærlighed, maa da ikke hendes Sind oprøre sig mod den Banlysning, hvori denne lever! Og hvilke Følelser kan hun vel under saadanne Forhold nære for sin Fader?

Her er et Æmne af det virkelige Liv, som det nok var værd at underkaste psykologisk og kunstnerisk Behandling.

Der ligger en Styrke i at have mistet alt. Naar man intet mere har at tabe, hverken Familie, Hjem eller social Anseelse, bliver det først muligt at tale saa frit, at kæmpe saa hensynsløst for hvad man anser for Ret.

Men der ligger ogsaa en stor Fare i denne ensomme Stilling: man fristes til Ukærlighed og Intolerance mod anderledes-tænkende, til uforsonligt Had mod de Personer og Ideer, der have bragt én saa bitre Kampe. Annie Besant har prøvet baade Fordelene og Farerne ved at følge sit Valgsprog: *be strong!*

[Oversat efter Manuskript af N. NEERGAARD].

## Brev til Hr. Pastor Mørk-Hansen i Vonsild.

Kære Hr. Pastor

Det maa være mig tilladt at gaa lige løs paa vore Stridspunkter.

Jeg interesserer mig hovedsagelig kun for de slesvigske Sprogforhold, som de nu ere, kun tvungen af Æmnet har jeg indladt mig paa det Uføre, der kaldes Sprogstridens Historie, og da De begynder Deres Kritik med en Omtale af det danske Sprogs nærværende Stilling i Angel og af mit Sprogkaart, skal jeg endnu sige et Par Ord derom. Først og fremmest beklager jeg, at De har samlet Deres Kritik om Sprogkaartet. Et saadant hurtigt Omrids, der for Angels Vedkommende end ikke indeholder et eneste Bynavn, ved hvis Affattelse det kun gjaldt om at antyde Hovedlinjerne, og hvor jeg særlig tilstræbte at undgaa alle Beskyldninger for chauvinistiske Overdrivelser, kan ikke være noget selvstændigt, noget for sig, det bør kun opfattes som en grafisk Orientering ved Siden af Tekstens mere omfattende Redegørelse. De Grænselinjer, jeg har draget mellem „Dansk uddød“, „Dansk døende“. „blandet dansk og tysk Omgangssprog“ ere kartografiske Figurer, der kun ufuldstændig gengive Virkeligheden; saadanne skarpe Grænser findes selvfølgelig slet ikke, i talrige Afskygninger løbe Sprogene over i hinanden og alle Linjer ere efter Skøn. Jeg holder mig derfor alene til Teksten. I denne har jeg sagt, at Dansk er døende i Angel, men det kan tales og tales endnu over hele Nord- og Mellemangel af Slægten fra Trediveaars-Alderen og opad, pletvis er det endnu Omgangssprog, og i Strøgene langs Flensborg Fjord helt ud til Havet hæveder det sin Plads ved Siden af Plattysk. Det forekommer mig, at De ikke har fremført noget, der kan afkræfte denne Opfattelse, og hvis en Tredjemand skulde koncentrere Deres Mening, vilde denne kunne gives i de samme Sætninger. Af Deres tre Hjemmelmænd udtaler den første sig nøjagtig som jeg, den anden modbeviser mig ikke, og den tredje, en anonym og ukendt Forfatter, søger at imødegaa mig med nogle Udtalelser af en unævnt Haandværker. Dette turde dog let blive for meget af Anonymitet.

Saa længe der ved Dansk døende ikke forstaas noget aldeles bestemt, noget haandgribeligt og paaviseligt, kan der tales frem og tilbage om det, som om alt andet; men jeg forstaar derved en for-sig-gaaende Sprogomdannelse, en haandgribelig Virkelighed. Dansk er døende overalt hvor det ikke længere er Barnets første Sprog, og det er det ikke i Angel. De tager saa valent, saa underlig uvirkeligt paa denne Sag. De kalder det en gammel Uskik, at angelske Forældre tale Plattysk til deres Børn; men det er langt mere end en Uskik. Det er Sprogets Dødshug, dermed er dets sidste Skanse falden, det er døende. Fordrevet fra hele det offentlige Liv, fra Skolen, fra Kirken, fra Journalistiken og, opgivet ved Vuggen, kan det vegetere i 2, om De vil, i 3 Menneskealdre, men hvilken Betydning kan man tillægge saadanne Vragstumper af en visnende Organisme? — En rejsende har en Gang fortalt en rørende Historie. Ved La Platafloden mødte han en gammel Indianer, der

klagede over, at hans Tribus var ødelagt, at han var den sidste af sin Stamme. „Ak,“ sagde han, „nu er der ikke andre, der taler mine Fædres Sprog end jeg selv og denne Papegøje, men jeg er gammel og skal snart dø, og saa er Papegøjen den eneste, der taler det“. Deres „Karl Hede“ forsikrer, at han helt nede ved Slien har truffet gamle Folk af vor Stamme, der ligeledes have bevaret en rørende Kærlighed til vort Sprog, selv har jeg hørt andre naive rejsende falde i Henrykkelse over lignende Opdagelser, men i deres Fortællinger har jeg aldrig hørt Tale om Papegøjen, jeg har altid savnet det Træk, der gør hin Rødhud saa rørende. Jeg forlanger ikke, at de angelske Bedstefædre skulle lære Fuglene vort Sprog, jeg vilde være fuldstændig tilfredsstillet, hvis de blot lærte deres Børnebørn det, men de tale Plattysk og kun Plattysk til dem, og jeg kender intet mere nedtrykkende Syn end en saadan dansk Bedstefader „mit seinem Enkel“. I Tvedskov ved Flensborg Fjord mødte jeg en Gang en Mand i ufarvet Vadmel og Træsko, en rigtig Type paa den haardføre, arbejdsdygtige, slesvigske Bonde. „Naa, De taler dog Dansk endnu?“ — „Ja, saa læng æ løvver, bliver de Dansk ved mæ.“ — „Ja, men Deres Børn, hvorledes gaar det dem?“ — „Hm! Ja, de snakker Tysk!“ — Men hvad hjælper den Art Sprogkonservatisme os, og er det i det hele Umagen værd at regne med den? —

Det maa være mig tilladt at sige Dem, at jeg savner et vist Virkelighedspræg over Deres Kritik. Lader De Dem ikke skuffe af Emigrantens sædvanlige Forhaabninger om at træffe alt uforandret og af en svunden Tids lidenskabelige Opfattelse, der havde Ret i meget, maaske i det meste, men ikke paa alle Punkter? og De maa virkelig ikke være saa uelskværdig at kalde os for Drøvtyggere, fordi vi søge at danne os en selvstændig Mening om en Kamp, der ligger den yngre Slægt saa nær i Tid og Interesse. De vil saaledes retfærdiggøre den næsten udelukkende danske Undervisning i de angelske Skoler derved, at Dansk var Børnenes Modersmaal, og at Tysk kun var indbragt ved kunstige Midler og i forbryderiske Øjemed. Jeg kan ikke dele denne Opfattelse. 1851 havde de fleste Angelbørn intet Modersmaal. Allen siger, at Forældrene i Angel begyndte at tale Plattysk med deres Børn Aar 1800 i Sydangel, 1815—20 i Mellem- og 1820—30 i Nordangel, og ved denne denationaliserende Sprogkarantæne opdroges Børnene i et Sprog, der hverken var Faderens eller Moderens Maal. Under saa forvirrede Tilstande vilde det have været baade klogt og billigt, om den danske Regering var gaaet mere læmpelig frem og ikke med ét Slag havde forandret Skolerne fra udelukkende tyske til næsten udelukkende danske, og det saa meget mere som det i langt højere Grad var Regeringens egen end Angelboens Skyld, at disse haabløse Sprogforhold vare til Stede.

Hvad De i øvrigt siger om min Kritik af Sproggrænsen i Sydangel og af Sprogordningen i Flensborg tager jeg mig meget let, ti paa disse to Punkter kan jeg helt ud støtte mig til Allen. De vil paavise, at Sproggrænsen langs Oksebækken droges efter omhyggelige Overvejelser, efter nøjagtige Undersøgelser og i Overensstemmelse med nogle slesvigholstenske Sprogkaart, men Allen oplyser os om, at Regeringen fastslog denne Grænse snarere af diplomatiske end af sproglige Hensyn for at kunne forsone vore Modstandere (2det B., S. 567), og han slutter sin Kritik af den angelske Sprogordning med følgende Ord: „Den nærværende Sproggrænse — — — er uskikket til at være Grænse, ikke

blot fordi den vilkaarligen skiller Ting, der ere ligeartede — ti i Sprogforholdene nærmest indenfor og nærmest udenfor Grænsen er der ingen væsentlig Forskel — men ogsaa fordi den ikke danner noget naturligt Skel, der virkelig kunde sondre. Paa et Stykke løber rigtignok den lille Oksebæk, men den er ganske ubetydelig; paa andre Steder er det kun Sogneskellet, der danner den tilfældige Grænse. Der gives Steder, hvor Adskillelsen ikke er større, end at en Mand kan staa i sin Dør og samtale med sin Nabo om den Skæbnens Forunderlighed, der har villet, at den ene skal være en Tysker og den anden en Dansker, uaftet begge to kan lige godt eller lige slet Tysk og Dansk. Den utilfredse Befolkning, der har et skarpt Øje for ethvert svagt Punkt, har ogsaa kastet sin Misnøje herpaa . . . .“ (II. S. 601). — Men var denne Sproggrænse saa ikke administrativ, tilfældig, vilkaarlig! Allen tillægger den disse Bestemmelser, og jeg har troet at kunne gøre det samme.

Jeg har ikke paa utilbørlig Maade villet fremhæve den Uret, vi muligvis kunne have begaaet imod Tyskheden, men meget mere den ulyksalige Halvhed, der altid har været vor Forbandelse, ikke mindst i Slesvig, og i denne Henseende vil Sprogordningen i Flensborg altid staa som et sørgeligt Bevis paa den danske Regerings Afmagt og Mangel paa statsmandsmæssig Konsekvens. Det vil ingensinde kunne bortforklares, at Angel trods sine tyske Sympatier gjordes dansk, og at Flensborg trods sine loyal-danske Stemninger officielt fortyskedes, og alle de Foranstaltninger, De omtaler for at afkræfte min Paastand, maa til syvende og sidst dog betragtes som Tillæmpelser, halve Tilsnigelser og private Forsøg paa at afbøde Følgerne af Regeringens Fejl. Hvad enten Flensborgerne yndede eller ikke yndede sproglige Forandringer, maatte disse have været foretagne, naar de skulde foretages længere sydpaa; jeg betvivler i høj Grad, hvad De og en Anmelder i Dagbladet paastaa, at denne saa loyale Befolkning ikke kunde have fundet sig i nogle danske Undervisningstimer i Borgerskolerne eller delvis dansk Gudstjeneste, og i hvert Fald maa det være Dem bekendt, at et betydeligt Antal af Byens Borgere i Febr. 1851 ansøgte Regeringskommissæren om at ansætte en dansk Præst i det ledige Kald ved Mariekirken. Danskhedens nuværende Fjender i Sønderjylland forstaa ganske anderledes at benytte den Art Haandsrækninger. Allen siger: „Er det ikke baade at beklage og dadle, at Sprogforholdene i Byen ere blevne ordnede paa en Maade, der gør Tysk til det næsten eneherkende offentlige Sprog? — Dobbelt paafaldende er det, naar man betænker, at Flensborg rundt omkring er omgivet af en dansktalende Befolkning, og at Byen er Sædet for saa vigtige offentlige Indretninger som Stænderne og Appellationsretten, i hvilke begge Sprog have lige Ret“ (II. S. 56C). — I min Afhandling har jeg sagt det samme, jeg har maaske draget en enkelt Følgeslutning, understreget et Udtryk, men det maa være Deres Opgave først at modbevise Allen, før De kan fælde mig.

Idet jeg hermed slutter, er det mig en kær Pligt at takke Dem, ikke alene for den i alle andre Henseender saa velvillige og smigrende Omtale, De har skænket min Afhandling, men ogsaa for den store Opoffrelse, den altid levende Kærlighed, den aarvaagne Opmærksomhed, hvormed de følger Sønderjydernes Sag, og maaske allermest for den rent personlige Hjælp i Raad og Daad, De har ydet saa mange iblandt os og ikke mindst

Deres taknemlige og hengivne

P. LAURIDSEN.

# Teatrene.

Marts.

Sæsonen haster mod sin Død; det er Nyhedernes sidste Termin; Beneficence-Tiden er inde, og Repertoiret rystes for at faa gamle Kassestykker paa Overfladen.

Aaret, der snart er gaaet, vil ikke blive lysteligt at se tilbage paa, hverken for Kritiken eller Direktørerne. Det har været en Sæson med sjælden magert Udbytte, baade literært og økonomisk. I den første Retning har det kgl. Teaters golde Stagnation tungt Ansvar, i den sidste er Skylden hos de daarlige Tider, den stadig truende Penge-Misère.

Marts Maaned har kun at opvise ét Stykke af betydelig Interesse og dramatisk Værd.

Folketeatret spillede *Som man saar* —, nøje oversat efter Busnachs Dramatisering af Zolas stærke Samfundsroman *Pot Bouille*. Men til Trods for en udmærket Udførelse og en mønsterværdig Iscenesættelse fik Stykket intet langt Liv. Det dræbtes af Publikums forudfattede Modvilje mod den mørke Komædie og den ensidige Kritik fra en Del af Pressen.

*Som man saar* — er intet Digtværk, det er en moraliserende Folkekomædie, men det bærer af sin Herkomst en kraftig literær Aroma — den Lædersæk, hvori Hr. Busnach har gydt sin Godtkøbsvin, har gemt ædel Drue. Bearbejderens Haandværker-Dygtighed har revet Kunstnerens fine psykologiske Spind sønder, men har fredet om de enkelte Figurer. De staar i Stykket uden motiverende Baggrund, derfor ofte vel grelt, men sikkert tegnede, med Zolas egne livsmættede Ord. Og Situationerne springer frem med brutalt virkende Magt — de hamre Slag i Slag med knyttede Næver Handlingen ud, indtil i sidste Scene Moralen om daarlig Opdragelses hævrende Virkning tager Livet af Hr. Jossierand som det svageste af Ofrene. Spillet var paa alle Punkter dygtigt, for et Par kvindelige Rollers Vedkommende fortræffeligt.

Fru *Julie Hansen* og Fru *Rosenbaum* opførte som *Frue* og *Tjænestepige* en mesterlig Køkken-Rappenskralde-Duet. Deres Munde var som Afløbsrender for al Opvaskningens fedtede Uhumskheder. Og selv med Fru Jossierands Selskabskjole førtes urenlig Køkkenduft ind i Salonen. Hun fyldte sit Hjem med en klæbrig Skurevisk's sjofle Stank — under Ordenes Silkeslæb skimtede man Tankegangens skidne Linned. Saadan blev hendes Hus en Bunke daarlig overdækket Snavs.

Frk. *Lydia Sørensen* var dog maaske den, der spillede finest. Man bevarer af hendes lille Rolle som Marie Pigeon Billedet af et lækkersultent Kid, der lader sin røde Mule snuse til den fristende Mælk. Saa dirrende nysgerrigt, saa angst og samtidig saa kælede strøg hun sin Haand henover Kærlighedens forbudne Frugt.

— — Efter dette dristige Strejftog ud i den krasse Naturalismes Opland vendte Folketeatrets Direktør, hvis første Aar synes viet til en temmelig planløs Prøven af alle Genrer, tilbage til Farcen, hvor Standkvarteret holdes.

Den store nye franske Farce *Fra Stuen til 5te Sal* havde megen Støj, men ringe Lystighed, og Folketeatret maatte ved Maanedens Udgang atter ty til det uopslidelige *Skodsborg-Vedbæk*. En lille dansk Farce med fransk Tilsnit, *Høg over Høg*, gjorde ved Hr. *Orlamundts* forbavsende Voltigeurkunster stor Lykke.

Kasino har levet mageligt og godt paa *Olaf Poulsens* lokaliserede Bearbejdelse af Brødrene Schönthans *Sabinerinderovet*, der paa Dansk hedder *Erik Ejegods Pilgrimsfærd*.

For Direktør *Rasmussen* har denne Sæson ogsaa været et Prøveaar, men han har prøvet sig frem efter en klart valgt Plan. Hans unge og brogede Personale skulde langsomt arbejdes sammen og fæstnes i Autoritet overfor Publikum. Paa literære Laurbær maatte han for sin første Sæson straks renovere; men hans Virksomhed i Provinserne maatte være lovende Vidnesbyrd om, at han ogsaa i den Retning havde Ærgerrighed.

Han havde sammensat sit Personale med Operetten søtti Maal. Omkring en Operette-Primadonna havde han samlet et Korps af flinke Operette-Skuespillere.

Men da *Fatinitza* og *Donna Juanita*, hvorpaa Repertoiret var baseret, slog fejl, skiftede han hurtig Plan og sendte, for at tvinge Publikum til sig, det store Udstyrsstykke *Djævelens Datter* ud. Og det lykkedes ham at faa det, hvortil han som *ny Mand* trængte: et Stykke, der slog igennem og, økonomisk sikrede ham hans Bestaaen.

Med *Erik Ejegods Pilgrimsfærd* har han nu sat sig fast i Sadlen.

Farcen har gjort Lykke og samlet fuldt Hus; men dens Betydning for Teatret ligger dog ikke heri. Dens Betydning er den, at Kasino har faaet sin første fuldt afrundede Forestilling, med en i hver Henseende omhyggelig Iscenesættelse, et taktfast Sammenspil og god Udførelse. Og det vil forhaabentlig være de unge talentfulde Skuespillere en Forberedelse til større Opgaver. Direktøren vil næste Sæson turde vove højere Maal.

Hr. *Helsingren* og Hr. *V. Neumann* er dygtige Komikere, Fru *Marie Müller* og Frk. *Brock* smukke Primadonnaer. Den første har et klædelig skælsk erotisk Talent, den sidste Begavelse er køligere, anstandsmæssig og ladylike.

Dagmar-teatret har lidt under Fru *Oda Nielsens* Sygdom. Hele dets Repertoire er baseret paa hende; uden hende falder det sammen. Det vovede dog i Operetten *Madame Favart*, et Primadonna-Stykke uden Primadonna. Men Fru *Louise Larsens* lille Soubrette-Talent gjorde den intrigante og bedaarende Fru Favart borgerlig ubetydelig og jævn kedsommelig, hvor Fru *Oda Nielsen* vilde have straalet af Vid og Koketteri. Fru Favart blev selv i sine fejende Silkekjoler en beskeden Syjomfru, som ingen nok saa nærsynet Guvernør kunde tage for Grevinde.

Med Titelrollen faldt Stykket, og end ikke Hr. *Sophus Neumanns* henrivende Guvernør-Idiot kunde redde det.

Siden har Teatret spillet *Paillerons: Hør man morer sig*. Det fvar hastig indstuderet og tog sig ufærdigt ud. Men Paillerons Repliker, som er flyvende Fnug af dristige Aandrigheder, taaler ikke at høres i Prøvernes tone slæbende Sprog. Skuespillerne hentede med Besvær deres farlige Ord frem fra Sufflørkassen og gav Publikum Tid til at forarges. Kun Hr. *Helsingrens* galante Frisør vil mindes,

— — Dette er i sine Hovedtræk Teater-Maaneden.

Dog, det er sandt: Det kgl. Teater har spillet *En Kone, der springer ud af Vinduet* i ny Indstudering.

## Smaafolk.

Livsbilleder fra Finland.

### I.

#### Kajsa.

Gud véd, hvorfor hun egentlig giftede sig med Rellu-Calle, han var saa forskrækkelig grim. Naar man spurgte hende om det paa Ære og Samvittighed, gav hun altid samme Svar: »En maatte jo forbarme sig over det stakkels Kræ, og naar ingen anden vilde have ham, saa — —«.

Naar han endda havde kunnet forsørge hende, kunde det have været, hvad det var. Men det kunde han ikke — ikke mere end halvt i alt Fald. Han var altfor svag til at gøre Mandsarbejde og havde egentlig kun et Barns Kræfter.

»Ryggen var i Stykker, da jeg blev født,« sagde han, »og da de skulde lappe den sammen, blev det helt galt.« Hans Pukkel var ualmindelig stor, skæv og sad højt oppe. Hovedet var klemt ned mellem Skuldrene med busket, uredt Haar; store Øren, røde og udstaaende som Haandtagene paa en Krukke, stak frem mellem Haartjavserne.

Hans Stumpnæse stod saa stærkt til Vejrs, at den slugte Vind og Regn uden nogen som helst naturlig Beskyttelse. Man kunde se ham den Vej lige ind i Halsen, sagde man.

En Skønhed var han altsaa ikke. Og dog tog hun ham. Pigebarnet var rent tosset, man sagde, at hun friede selv. Hun var kun nitten Aar den Gang, saa' ud som Folk er flest, var flink og dygtig. Ingen af de andre Tjænestepiger kunde gøre det grove Arbejde oppe paa Herregaarden saa godt som hun.

Han var Skomager af Profession. Han havde ogsaa ageret Spillemand og fusket med et og andet af den Slags, men det maatte han lægge af. Kajsa kunde ikke fordrage Musikantlivet.

Hun syntes bedre om Skomagerprofessionen, især da han var den eneste paa hele Drumsø.

Han havde sit Værksted i en Stue paa »Torparbacken«. Saadan hed den lille Klump af Bygninger oppe paa det skaldede Fjæld mellem Markerne. Den laa indeklemt, ligesom indkilet mellem høje Plankeværker lige ved Vejen, som førte forbi Loen, Laderne og Korn-Magasinerne, ikke langt fra Teglværket.

Det var nogle usle Huse, forfaldne, graa og smudsige. Akkurat lige saa smudsig var Gaarden og Vejen udenfor. Naar Solen skinnede, stank den fortorrede, skidne Ler i Varmen. Naar det regnede, stod hele Gaarden i en Søle. Det var en sort, dyb bundløs Vælling. Fejeskarnet druknede halvt i Sølen, hist og her stak en gammel Støvle frem, et Tallerkenskaar, Brændestumper og Klude.

Paa den ene Side højere oppe var der et lille Stykke Grønsvær, som kaldtes Rellu-Calles »Have«. Der sygnede to Stikkelsbærbuske hen, hvis Bær i Størrelse og Farve lignede umodne Ribs. Der var desuden ogsaa nogle Solsikker. De stak dristig deres gule Kroner frem, stirrede op i Luften efter Solstraalerne, spredte deres Blade til Protest mod den uretfærdige Behandling, de var udsatte for, idet de saa' saa gulsottige ud, som det blot var dem muligt. En Kartoffelplante stredes med en kraftig Tobaksurt om Udkommet, men Pladsen var for lille, og de var Vantrivninger begge. Stolte og triumferende knejsede derimod en Bunke Nælder med Hovedet. De nøjedes uden Pretensioner med Forholdene, som de var, og strakte sig saa højt som muligt op ad Husvæggen.

Rellu-Calle havde stor Glæde af Nælderne. De trivedes godt, og de var saa grønne, at det ordentlig gjorde godt i Øjnene at se paa dem.

Han delte Værelse med Karlen og dennes Familie. Saadan et mørkt, uhyggeligt Værelse! Men om Sommeren arbejdede de andre ude, og saa kunde han sidde hele Dagen alene ved Vinduet, hvor hans Bord stod. Han arbejdede saa flittig, han orkede. Sort om Fingrene og brun i Ansigtet sad han og stak Naalen ud og ind i det stærkt lugtende Kalveskind. Men det gik søvnigt. Han var lad af Naturen.

Hun derimod laa paa Gulvet i Ingeniørens store Sal med de seks Fag Vinduer, skurede og fejede af Hjærtens Lyst. Hun var hvid i Huden og saa ren, at hun skinnede. Det var en Fryd



at se paa hende, hvad hun end tog sig for. Hvad enten hun bagte, bryggede, støbte Lys, vævede eller vaskede. Hun var altid lige pæn og fin, det hvide Lintøj om Hals og Arme var hvidt og helt, hendes Kjoler ordentlige og nette. Hun var den flinkeste af alle Tjænestepigerne.

Naa, hun skulde nu have ham. Dagen efter Brylluppet flyttede hun til »Torparbacken«, og Karlen flyttede ud. I seks Dage, vaskede, skurede, gravede, lappede, hamrede, slog Søm i og fejede hun. Den syvende Dag græd hun. Men om Mandagen begyndte hun igen. Vaskede, syede og strøg.

Rellu-Calle tabte Begtraaden og Sylen af Hænderne, han sad ude i Gaarden ved sit Bord og glemte rent at arbejde. Han stirrede ind ad den aabne Dør, hvor han kunde se hende færdes derinde. Han kunde lide det, der gik for sig derinde, og han kunde lide hende, saa hvid og ren hun var. Det blev ikke til ret meget med hans Arbejde. Han grubliserede og fulgte hende imens med Øjnene. Han skuttede sig. Det var rart, alt dette nye — — og alligevel —.

En Dag blev hans Frakke underkastet et nøjagtigt Eftersyn. Kajsa fandt noget i Lommerne, som ganske sikkert vilde have skræmmet Livet af en Hovedstadspige. Men Kajsa vidste Besked — hun vendte ud og ind paa Foderet. Indholdet sprang af Sted, og de galopperede allesammen — der var vel en ni eller ti Stykker, — ned ad Gaarden, og Rellu-Calle saa' med et sørgmodigt Blik den haardhændede Afskedshilsen, hun gav én, som ikke vilde rask nok af Sted.

Det var hans Favorit, just denne halv voksete Fyr, hans bedste Kammerat, født og opvokset i Frakkelommen, saadan en dejlig tam én, og den, just den skulde faa en saa ublid Skæbne. Han holdt af dem, disse brune Kavallerer, de forstod ham. Han behøvede bare at kradse lidt uden paa Lommen, saa kom de frem — de vidste straks, de kloge Dyr, at de skulde have Frokost — —.

Nu var det forbi med den Glæde. Hans Venner, Kakerlakkerne, var døde og borte allesammen. Hans Beundring for Kajsa fik et haardt Stød. Kajsa havde ikke Hjærte for disse Væsener, som hun i sin Uforstand kaldte »Utøj«, men han tilgav hende og tav. Hun bankede Frakken, skrabaden den med en Kniv, skrubbende den med en Børste, luftede den ud og lappede den. Saa kom Buksernes Tur. Og tilsidst Ejeren selv.

Hun var med i Badstuen, baskede ham med Riset, skurede ham, skyllede ham og gred ham tør. Kammeraterne fortalte, at hun laante Torparmørs Faaresaks, og at Rellu-Calles lange Haar blev klippet lige ned til Bunden. Hun sæbede hele Hovedet ind, og trods det stønnende Offers Kval blev hun ved at skrubbe løs, til han var ganske budløs af lutter Benlighed. Der fandtes ikke Skygge af Beg mere paa ham, ikke en Gang paa Fingrene. Uden et Kny klædte han sig paa efter Processen, trak i sit nyvaskede Undertøj og gik hjem ved Siden af hende, saa lidet lig sit eget Selv, at han ikke ret vidste, hvad der var i Vejen med ham, — han var vist ikke rigtig rask.

Men nogle Dage efter havde han skaffet sig noget af sin gamle Fernis igen. Han bragte Snøvset ind ude fra under Støvlerne, dryppede Olje og Beg alle Vegne, sølede Gulvet til og spyttede overalt. Kajsa kom farende som en Hvirvelvind. Sand og Klude havde hun i Baljen, kogende Vand var der i Kedlen. Rellu maatte give Køb.

En Gang blev han skoldet lidt paa Næsen, men det var af Vanvare, forsikrede hun trohjærtet.

Men kom nogen af hans fordums Venner fra Teglværket paa Besøg i Skomagerstuen, saa var det mærkværdigt, hvor hun fik travlt med den store Vaskekedel i Skorstenen. Hun fyrede med Enebærris under Trefoden; der var bestemt noget i Vejen med Spjældet. Det røg og stank, saa man maatte gaa sin Vej der hen, hvor man var kommet fra. Hjælp ikke Røgen, blev der Storskuring i Stuen. Hele Kedlens Indhold tømtes ud over Gulvet, det dampede, en hed Bølge skyllede én om Benene, man maatte tage Støvlerne i Vare, ellers blev man skoldet. Og det gik ikke for Rellu at komme af Sted med de andre: »Det havde altfor meget Hastværk med den lille Frøkens Sko, som skulde gøres i Stand, de maatte gøres færdige inden et Par Timer i det højeste.«

Saa snart Kammeraterne, hans forrige Svirebrødre, gik ud ad Døren, gik Enebærrøgen ud ad det aabne Spjæld, saa det sortnede over Skorstenen, og Vandfladen over Stuegulvet tørredes som ved et Mirakel, takket være Skrubbe og Klude. I Stedet for kogte snart en spruttende Gryde Rugmelsgrød over Ilden, og Rellu fik et Kys af hendes varme, fyldige Læber, i Kajsas Øjne glimtede et lunt Skælmeri — men det forsvandt snart igen.

Hen paa Sommeren begyndte hun stundum at se træt ud. Hun stred alligevel tappert med Skrubbe, Børste og Klude mod

Smuds og Urenlighed, men alt, hvad hun gjorde, forsløg saa lidt. Han var vant til Smudset, var født i det, og det gik ikke saa let at forandre ham.

Der var en hel Bunke Rollinger i Stuen ved Siden af, de andre Familier var af samme Slags som han. Smudset gik hende op over Ørerne, kom udefra, indefra, trængte ind overalt og bredte sig fortærende og ødelæggende.

Hun kæmpede mod det af alle Kræfter, først med godt Humør, med Latter og Skæmt og frisk Mod. Men senere kneb det, hendes Energi slappedes, hun tog det tungt.

Han var god imod hende og glad ved hende. Han lod hende gøre, som hun vilde. Hun arbejdede, han nøjedes med at se paa hende. Hans gamle Tilværelse var forbi, men denne nye, der var helt anderledes, var dog bedre.

Der listede sig nu og da en underlig Mathed over ham under hans Arbejde, han formaaede ikke ret meget, nu mindre end før. Hun opmuntrede og søggede ham til Arbejde, men det hjalp ikke. Hans Arme havde ingen Kræfter mere, Fingrene blev slappe, Sylen slap ham ud af Haanden. Der faldt som en Taage for hans Øjne, han saa' ikke rigtig klart mere.

Saa kunde det gaa over en Tid, og han kunde tage lidt fat igen. Men det var dog bedre at se paa Kajsa. Hun vaskede. Hendes hvide Arme var bleven røde, og hendes røde Kinder var bleven blege. Hendes friske, fyldige Læber var ikke saa svulmende som før. Men ligefuldt arbejdede hun hele Dagen og den halve Nat.

De var meget fattige, led dog langt fra Nød, men fattige var de. Altid var der rent og pænt hos dem. Men Rellu trivedes ikke i al Renligheden. Hans Øjne begyndte at skinne saa underlig, maaske var det af en eller anden Feber, han vidste det ikke selv. Hans brune, urene Hudfarve blev blegere, hans Haar blev lidt graasprængt, — maaske var det Sæbens Skyld, maaske var det noget andet. —

Kajsa havde gravet en dyb Grøft omkring hele »Torparbacken« og desuden tværs igennem Gaarden. Spildevandet fik derved Afløb, Leren tørrede ud. Hun fejede og rev, lavede en Fejeskarnsbunke bag Huset og ordnede alt, hvad hun kunde. Hun vandede i »Haven«, lugede, klippede og skar væk derinde. Solsikkerne gik i Frø. Det blev Efteraar for Alvor.

En Dag faldt han i Søvn over Læsten, han sad med. Det var midt paa Formiddagen. Hovedet faldt forover, Hænderne hang slappe ned i Skødet paa ham. Hun puffede lidt til ham, rystede den skrøbelige Skikkelse, fik ham vaagen og lo paa sin forrige, overgivne Maade, da han hjælpeløs og undskyldende saa' op paa hende og sagde: »Undskyld, lille Kone.« »Gaa hen og læg dig lidt,« sagde hun, »du er træt og udaset. Du skal ha'e dig en Snaps, det styrker!«

Relu gjorde Indvendinger og sagde nej, han vilde arbejde. Kajsa tog fat om den uformelige Krop og ledte ham med venlig Magt til Slagbænken, klappede hans haarde Ansigt med sin af Vasken endnu fugtige Haand og hjalp ham i Sæng. Han fik sin Snaps, blev svøbt ind i hendes Kaabe, og hen paa Aftenen læste hun et Stykke af Bibelen for ham, da det var Lørdag Aften.

Om Søndagen kunde han ikke staa op, heller ikke senere.

Nogle Uger efter var der strøet Gran paa Gulvet, i Gaarden, ude paa Vejen, lige ned til Stranden. Han var død og blev baaren ned til Baaden i sin sorte Kiste af Karlen og to af Teglværksarbejderne. Derfra til Begravelsespladsen var der omtrent tre Kvarters Vej fra Drumsø, naar man roede smaat, og det maatte man for Højtidelighedens Skyld.

Havet var ganske roligt. Markerne frosne, intet Løv paa Træerne. Men Kirkegaardsgangene var fulde af gule, røde, brune og graa visne Blade. Det raslede under Fødderne, naar man gik paa dette bevægelige Tæppe. Kajsa havde en Fornemmelse af, at Livet var som en saadan efteraarsklædt Kirkegaard, hendes Forhaabninger lignede det visne faldne Løv.

Præsten spildte ikke mange Ord paa den døde. Kajsa syntes, at han gjerne kunde have talt nogle flere pæne Ord over ham. Hun opfattede Ligtalen, som om Præsten egentlig havde opstillet Relu-Calle som et advarende Eksempel. Saadan skulde man ikke leve. Han vidste bestemt ikke, den gode Præstemand, hvor rar og god hendes Mand havde været. Hvor trohjærtet og taknemmelig, hvad for et glad Sind han havde haft, og hvor let han var at lede, — han havde jo nok kunnet være lidt mere proper og lidt mere »om sig«, — men han havde heller aldrig før haft nogen, som havde taget sig af ham, eller lært ham noget af alt dette — og nu var han død!

Ingeniøren paa Gaarden tillod Kajsa at blive boende paa »Torparbacken«, mod at hun skulde besørge Herskabets Vask og

hjælpe med ved Rengøringen. Hun tog imod det med Tak. Det var jo en Lykke, at hun kunde beholde sin Lejlighed frit. Det kunde nok behøves.

Ud paa Vinteren fødte hun sin Dreng. Han var rask og stor, en rigtig stærk Gut. Man kunde se paa ham, at han skulde leve. Han lignede Moderen, og det var hans Lykke. En saadan Fa'r bør man heller ikke ligne, saadan en Stakkel skulde jo helst ikke sætte Børn i Verden.

Men Rellu-Calles Søn var nu tilfældigvis bleven en prægtig Dreng. Han trivedes brillant, blev tyk og fed, det var Moderens kraftige Natur, som gik igen. Han skreg næsten aldrig, lo saa godt som altid, havde smaa, dybtliggende Øjne og fine, smalle lyserøde Fingre, hvormed han bestandig laa og fægtede i Luften.

Det var et stort Afbræk i Kajsas Arbejde. Nu lo hun paany, mens hun vaskede strøg og stivede. Men det gik ikke fra Haanden som før. Den lille drog hende bort fra Arbejdet. Der var saa meget, han trængte til. Han skulde have Klæder, og han fik dem, pæne, hele Klæder, varme og gode. Men hendes Mælk blev mindre kraftig, ti hun sultede. Rellu-Calles Sygdom havde kostet saa meget, og saa Begravelsen — —.

Da Foraaret kom — Rellu-Calle havde ligget mere end et Aar i Graven — tog Kajsas Tjæneste hos et russisk Herskab, som lejede sig en Bolig et Stykke fra selve Gaarden. Herren i Huset var Kaptajn ved et russisk Kosakregiment og havde en Tjæner, en ung »Denschick«, en Kosak.

Han gik klædt i sin Nationaldragt, havde vide, sorte Fløjels Benklæder, rød Bomuldsskjorte med Bælte om Livet og høje Støvler med Sporer. Paa Hovedet havde han en Fløjels Hue, og det sorte Haar hang ham glat og langt ned ad Nakken. Hans Teint var brun, men paa Kinderne saa' det ud, som om det røde, varme Blod brændte under Huden. Han var fire og tyve Aar, slank og livlig i sine Bevægelser. Han arbejdede ufortrødent og ivrig hele Dagen. Han besørgede Køkkenet, kogte og stegte, gjorde rent og udførte, kort sagt, al en Kokkepiges Gerning. Han holdt det lille uanselige Køkken i den skønneste Orden, skurede alt fra Gulv til Loft og rensede Gryderne i Sandet udenfor. Han begravede dem helt i Sandbunken, lige saa sodede som de var, drejede dem rundt i en rivende Fart og trak dem ud igen blankt polerede.

Kajsa saa' med den største Forbavselse paa Russerens mærkværdige Fremgangsmaade. Hun fandt det i Begyndelsen kun lidet stemmende med hans Værdighed som Mand saaledes at sysle med Potter og Pander og gøre Tjænstepigegerning. Men efterhaanden indsaa hun, at Arbejdet virkelig lettere og bedre lod sig udføre af en Karl. Hun beundrede hans Behændighed, hans Arbejdsævne og især hans Lyst til altid at være i Virksomhed. Han sang bestandig ved sit Arbejde. Hans Stemme var blød, bøjelig og klar. De vemodige Strofer, som Viserne i Reglen begyndte med, bragte Taarer i hendes Øjne, mens de muntre, næsten vilde Melodier, hvormed de endte, mod hendes Vilje næsten tvang hende til at gøre Dansetrin eller vugge Hovedet i Rytmens Takt.

Om Aftenen arbejdede han i Haven. Der var han lige saa utrættelig. Han havde paa en Maaned gjort Underværker. Alle Blomsterne groede, som om de glemte, at de voksede paa finsk Grund i en ublid, blæsende »Skærgaards« Jordbund. Køkkenurterne trivedes over al Beskrivelse. Han gødede Jorden, vandede og lugede. Arbejderne, baade Mænd og Kvinder, betragtede ham med Forbavselse. Mændene især gjorde Nar ad ham og lo haanlig ad ham, naar de saa' den unge Kosaks Iver. De vendte ham foragtelig Ryggen.

Hver Lørdag Aften samledes Folkene ved Teglværket eller paa »Torparbacken« for at lege eller danse. Undertiden var de oppe i »det store Hus« hos Inspektøren og morede sig dér med at gynges, danse Solo eller Par om Par. Store Jaska, den stærkeste af alle Teglværksarbejderne, som ellers var saa alvorlig, var den vildeste Solodanser, især om Søndagen naar han havde faaet sig en halv Pægel Brændevin eller saa. Han skubbede de andre til Side og skaffede sig Plads paa Platformen foran Balkonen, hvor Herskabet sad, og optraadte som Solodanser og Improvisator.

Han havde Skjorte og Benklæder paa af ubleget Linned. Skjorten var aaben foran, saa at hans lodne Bryst kom til Syne. Benklæderne holdtes sammen om Livet af en Læderrem, hvori hans Kniv hang, blinkende og nysleben. Paa Fødderne havde han høje Fedtlædersstøvler. Hans Hoved med det lange, filtrede Haar var bedækket af en høj Skindhue, trykket paa bagfra, saa hele det store, blege Ansigt med de udstaaende, vilde Øjne traadte stærkt frem.

Bag sig havde han det blaagrønne Hav, naar han med tunge, klodsede, vilde Gebærder dansede sin »Bagervals«, svingede med de lange Arme og skraalede Slutningsstrofen:

»Hej, hej, Bagervalsen maa du aldrig glemme«.

Den unge Russer, som aldrig drak, ikke en Gang om Søndagen, betragtede Finlændernes mærkværdige brændevinsinspirerede Lystighed med et godmodigt Smil. Han vidste, at store Jaska, en Østerbottner, aldrig sagde et Ord, naar han var ædru, og at ingen Ting i Verden kunde faa ham til at spøge eller le, allermindst at danse, naar han ikke var drukken. Store Jaska var en stiltfærdig smudsig, fredsommelig Fyr, naar han ikke havde drukket, men Brændevin gjorde ham uregerlig og farlig. Alle var bange for ham og hans blanke Kniv. Det første Stadium i hans Rus var altid Dansen — fik han saa lidt mere i Hovedet, blev der Slagsmaal og blodigt Haandmænge.

Et Par af Mændene laa altid paa Sygehuset om Mandagen, forbundne og i Saarleber — undertiden maatte de føres til Byen, for Politiet. Jaska havde »mærket« dem.

Ingeniøren havde for længe siden skilt sig af med ham, hvis han ikke havde været saa stærk. I Teglværket arbejdede han i Egenskab af Hest og trak selv det tungeste Læs Sand fra Sandgraven, bar de færdige Teglstene ned til Stranden og læsede dem i Skuden dernede. Han var en Jætte.

Mens han dansede, talte han altid paa Vers, improviserede, snart henvendt til Kammeraterne, snart til Kvinderne eller til Herskabet oppe paa Balkonen.

Alle var bange for ham. Ingen turde udsætte sig for hans Vrede. Ingen vovede at forlade Pladsen, mens han dansede; det kunde han ikke lide.

Disse store Jaskas Improvisationer var en Blanding af alt muligt, naar han saadan var tre Kvart fuld. Der var hadefulde, uforstaaelige Hentydninger til gamle Forurettelser, Klager over et forspikket Liv, for hvis Ulykker han gav de store Skylden. Saa var der Vers imellem af gamle Sømands- og Kærlighedsviser, i Reglen opspædet med forskellige Tilsætninger af hans eget Fabrikat.

Denne Aftenstund var det lutter Recitation. Han havde opgivet enhver Form. Indholdet af Sangen var mere end almindelig dunkelt. Der var dog hist og her Strofer om Elskov og Skinsyge. Han saa' paa Kajsa, sukkede, skreg og slog om sig med

sine lange Arme og svingede sig langsomt og tungvindet som en Elefant.

Nu og da standsede han, saa' med Hovedet paa Sned hen til hende og sang med sørgmodig, høj, skurrende Basstemme nogle molstemte Strofer, som f. Eks.:

Mit Hjærte er saa tungt, saa tungt,  
det syndet har mod Gud saa haardt,  
og Djævlens Magt er arg — ja —

Han holdt op at synge og hviskede halvt hen for sig:

»Ja — Kajsja — min Sandten er det saa. Du faar en Gang Fortræd af Russeren. Ja, det' faar du. Mig vil du ikke kysse, nej! Men Fjenden, den lede, onde Fjende, ham kysser du, for han har Fløjels Kjole om Benene.«

Aa høj, mit Hjærte er saa tungt, saa tungt  
Det syndet har mod Gud saa haardt,  
Det harmes paa et Ansigt hvidt,  
Som frister Gud og Djævelen — —  
Haa, haa, haa! Venner alle,  
Uvenner skulde jeg eder kalde,  
Bagervalsen maa I aldrig glemme!

Han blev mere og mere uklar, det lange Recitativ flød ud i uforstaaelige Lyd, og til Slutningen sank han helt sammen i sig selv, træt og melankolsk gik han bort, idet hans Sang endte i en lang, udholdende Tone, der lignede et Suk. Han gik ind i sin Stue, kastede sig paa en Bænk og faldt i Søvn.

De andre drog Vejret lettere, da han var borte, og gjorde sig lystige over ham.

Saa snart store Jaska havde forladt Pladsen, sprang Kosaken frem. En Strøm af Ord, som ingen forstod, flød fra hans Læber, mens han ivrig gestikulerende og leende trak et rød-blomstret Bomuldstørklæde op af Lommen med St. Alexander Nevskis Billede i gult paa rødt Felt. Han bredte det ud paa Jorden og stillede sig paa det.

Saa spyttede han i Hænderne, trykkede Huen fast paa Hovedet og begyndte sin Dans.

Først forsigtig, sirlig og langsomt, næsten højtideligt, bestandig paa samme Plet flyttede han Fødderne, saa hurtigere og hurtigere. Nu og da udstødte han et højt »Hui«, naar han tog



et Hop, saa bøjede han sig forover, og Fødderne jog tilsidst af Sted, saa Øjet ikke mere kunde følge dem.

Hans Dans var egentlig blot en Prøve paa Smidighed og Styrke i Ankler og Knæled. Han holdt Armene i Siden, satte sig paa Hug, strakte saa det ene, saa det andet Ben langt frem for sig, pilsnart, skiftende atter og atter.

Intet Øjeblik kom han udenfor Tørklædet. — — Da han endelig var færdig, laa det lige saa glat paa Jorden, som da han begyndte.

Kunststykket blev udmærket udført. Herskabet oppe paa Balkonen klappede i Hænderne. Men Folkene rynkede paa Næsen.

De bar Nag til Russeren, »Fjenden«, som de kaldte ham. De tunge, dovne Teglværksarbejdere, Landets egne Børn, mente knarvornt, at »man vidste min Sandten forud, at Russerne var flinke til Bens; de skulde aldrig være kommen ind i Landet, hvis de ikke med alle deres Penge havde købt de svenske Forrædere, som den Gang stod for Styret — nej!«

Vredladne og misfornøjede vendte de Ryggen til Kosakken, som stod omgivet af Kvinderne. Han spøjede, lo, sladrede eller sang, akkompagneret af sin Harmonika.

Han gjorde Kur til dem alle, kysede baade unge og gamle og tog sig en Svingom med Koner eller Piger, som det kunde træffe sig, trak Krog med Drengene og løftede Smaabørnene højt i Vejret for at de kunde se »Kejserens gyldne Slot«.

Kajsa, som var Barnepige hos Kaptejnens, gik tidlig hjem. Sergej fulgte hende. De sladrede og lo. Han kærtegnede hende, tog hendes Arm, kysede den varmt og strøg hende over Hænderne.

Han havde allerede i lang Tid vist hende allehaande smaa Venskabstjenester, baaret Vand for hende, hjulpet hende med Vasken og givet hende nogle Smaaskillinger af sine Drikkepenge. Han var især god mod hendes lille Dreng, han bar ham paa sine Arme, legede med ham og lavede Legetøj til ham.

Den lille Fyr boede egentlig paa »Torparbacken« hos en Arbejders Hustru, men han var dog ofte hos sin Moder. Nu i Aften havde hun ham hos sig. Kaptejnens Frue havde selv sendt hende op paa Gaarden for at se Folkene holde Lystighed og havde lovet at tage sig af Drengen saa længe.

Der førte en lille bugtet Sti ned fra Bjærget gennem Engen

til Kaptajnens Bolig. Kajsa gik foran, rødmende og glad. Sergej bagefter.

De gik midt gennem det høje Græs, som naaede dem helt op til Livet, det var som at færdes i et grønt Hav af duftende, svajende Timothe. Solen gik ned. Den skinnede og straaede, Fuglene sang, Fiskemaagerne slog ned i Vigen. Over Hav, Himmel og Jord laa et rosenrødt Skær.

Kajsa havde endnu ikke fyldt sit to og tyvende Aar. Men indtil nu havde hun glemt, at hun var ung. Hun havde i det hele glemt, at der var Ungdom til i Livet.

En ejendommelig Følelse af Sympati drog hende til denne Mand, der dyrkede Renlighed ligesom hun selv. Det var noget ganske nyt. Han var fin og pyntelig som hun selv. Han var alt det fuldt ud, som hun kun var halvt. Han var født til samme Trælleliv som hun, men han bar det modigt, let, som en Leg. Hvad hun forgæves forsøgte at udføre, det gjorde han straks — og det lykkedes altid.

Alle andre Mænd forekom hende i Sammenligning med ham saa raa, smudsige og klodsede. Han var ligesom fra en anden Planet end de andre. Han talte jo ikke en Gang samme Sprog som de.

Hun vidste ikke, hvad han sagde, men hun forstod ham alligevel saa godt. Ikke Ordene just, men Tonen, Stemmen, Blikket. Hun troede nok, at han elskede hende, hun tænkte det ikke helt ud, men hun anede, følte det.

Denne Aften især. Legende tog han Kammen ud af hendes Haar, som holdt hendes Fletninger sammen, saa de faldt hende ned ad Ryggen. Han kyssede det lyse Haar og viklede Fletningerne om sin Hals. Hun slog ham for Spøg imed dem i Ansigtet og løb i Forvejen. Han efter. Han snublede i Græsset, rejste sig, snublede igen og laa saa dér paa Knæ og tiggede for sig — med foldede Hænder tiggede han og bad. Men hun lo bare ad ham. Saa blev han ivrig med ét, sprang op og tryglede hende igen om noget — hvad, vidste hun ikke.

»Han frier,« tænkte Kajsa og rødmede, »han frier — jeg skal spørge Ingeniørens, hvad jeg skal svare ham.«

Sergej friede grumme ivrig hele Vejen. Kajsa lo ad sin Tilbeder. Da de naaede hjem, truede hun ad ham med Haanden, sagde godnat til Trods for alle hans Bønner og lukkede Døren i Laas.

»Saftri !),« raabte hun efter ham, »Saftri, i Morgen skal du faa Besked.«

Næste Morgen talte hun med Kaptejnens Frue. Sergej blev kaldt ind. Stum Scene. Sergej vilde egentlig — — ingenting. Han saa' flov ud. Kajsa var vred hele Dagen.

Saa begyndte han at gøre Kur forfra. Nu vilde han for Alvor. Men hun ikke.

Kaptejnens Frue maatte atter en Gang være Tolk. Sergej vilde »forlove sig«.

»Enten giftes eller slet ingenting,« mente Kajsa.

Tre Dages Stilstand. To Dages Skærmyster. Lummert Vejr, Regn, Torden i Luften.

Den sjette Dag klarede det op. Den syvende Dag skinnede Solen. Sergej elskede. Kajsa stred imod, men ogsaa ud af hendes Øjne skinnede Kærligheden. Hun var i Virkeligheden allerede overvunden.

For tredje Gang gik de ind til Herskabet begge to, Haand i Haand. Nu vilde Sergej gifte sig.

Kaptejnen gjorde ham Forestillinger, mindede ham om, at han maaske snart maatte vende hjem til sit Fædreland. Men Sergej forsikrede, at saa vilde han tage hende med.

Kaptejnens Hustru talte om Kajsas daarlige Stilling, om den lille Dreng, der maatte have Klæder og Føde, om de Børn, som kunde komme med Tiden.

Sergej rystede betænkelig paa Hovedet og var lige ved at give efter. Men da han saa' paa Kajsas røde Kinder og kønne, fyldige Skikkelse, tog han sig sammen.

Han vilde gifte sig, og det straks — — saa hurtig som muligt, jo før jo hellere.

Tre Uger efter blev de viet. Først i den russiske Kirke paa Sveaborg og saa hjemme hos Herskabet af den svenske Præst. Ordentlig gift skulde de være. Kajsa var meget nøje-regnende i saa Henseende. Hun havde sine bestemte Anskuelser om den Ting og gav ikke efter. Ikke en Gang Kærligheden bragte hende til at vakle. Hvad der var Ret, skulde være Ret.

Som gifte Folk boede de ligesom før. Kajsa i Børnestuen, han i Køkkenet.

1) Russisk Ord: I Morgen.

Om Efteraaret flyttede deres Herskab til Byen, Sergej fulgte med dem. Kajsa maatte blive en Tid i sit Værelse paa Torparbacken, for hendes Søn var syg.

Han laa i fem Uger. Oktober gik, og November kom. Sergej var ude hos hende om Søndagen. Han roede derud i Fisker-Anders Baad og tog hjem igen i Mørke og Blæst Klokken fem, seks om Morgenen.

Lige saa snart lille Weli blev rask, skulde hun ind til Herskabet igen. Saa skulde de være lykkelige, rigtig lykkelige.

Men det blev tidlig Vinter det Aar med Frost og Kulde. Paa den Tid blev Drumsø ikke anløbet af noget Dampskib. Vandet frøs til. Isen var for svag til, at man kunde gaa over den, for stærk til Baadfart. Stormen brød den op om Natten, men ti Graders Kulde bandt den fast om Morgenen. Saadan gik det i fjorten Dage.

Saa i Mørkningen nogle Dage før Jul kom Sergej endelig gaaende derud. Han var i daarligt Humør og forfrossen. Kajsa kunde endnu ikke følge med ham ind til Byen. Barnet var for sygt til at flyttes.

Han talte hele Tiden, med rynkede Øjenbryn og heftige Fagter. Hun forstod ikke, hvad han sagde. Men hun var ogsaa ked af det. Han havde længe ikke givet hende Penge — og havde for Resten slet ikke brudt sig om hende siden de første Uger.

Hun bebrejdede ham, at hans Kærlighed havde varet saa kort. Hun talte Svensk, og han forklarede paa sit Sprog, hvorfor han ikke var kommen. Men de forstod ikke hinanden. Det følte hun nu for første Gang. Hun vred sine Hænder og raabte den ene Gang efter den anden, at hun hellere skulde have taget »Stor-Jaska«, han vilde i det mindste have givet hende noget at leve af.

Det var imod bedre Vidende, at hun sagde alt dette om sin forsmaaede Tilbeders Fortrin for den anden. Hun vidste godt, at han sad indespærret i Smedjen. Efter sin sidste Rus havde han haft et Anfald af Raseri, som nær havde kostet en af Kammeraterne Livet. Anfaldet varede endnu, og han skulde om kort Tid føres til Lappvikens Daareanstalt. Han sad bunden i Smedjen og bevogtet af tre af de stærkeste Mænd. Men Kajsa vidste ikke i sin Forbitrelse, hvad hun skulde finde paa at sige, der var slemt nok, og kom derfor med den Snak om Jaska.

Sergej forstod hende. Han behøvede i Almindelighed ikke andet end et lille Vink for at opfatte en Situation, ligesom hans ophidsede Sindsstemning just den Dag ikke behøvede meget for, at Vreden skulde blusse op i Lue.

Kajsa fik Prygl for første Gang i sit Liv. Da han havde pryglet sig træt paa hende, kastede han sin lange Kappe om sig og gik tilbage til Byen, fulgt af hendes Graad, hendes Jammer og vrede, hidsige Ord.

Hun var bragt ud af Ligevægten. Hendes gode, glade Sind taalte ikke denne Krænkelser.

Ude af sig selv af Forbitrelse styrtede hun ind til Naboerskerne, viste sine blaa Pletter frem, hulkede, græd og beklagede sig over Manden.

De andre Fruentimmer havde egentlig aldrig kunnet lide Kajsa. Hun var dem overlegen i meget og viste det. De havde altid følt sig trykkede af hende. De, som blev slet behandlede af deres Mænd og ofte dygtig gennempryglede, havde misundt hende den Magt, hun udøvede over Mændene.

Hendes Sans for aandelig og legemlig Renlighed havde aldrig stemt overens med deres Skidenfærdighed og raa Sanselighed.

Men nu var hun paa lige Fod med dem, hun var sunket ned til deres Standpunkt, nu kunde de endelig tage Bladet fra Munden.

»Det var saamænd paa Tide, at du har faaet over Nakken for din Storsnudethed,« sagde en af dem og vendte hende Ryggen.

»Det har du godt af! Hvad havde du med Russeren at bestille!« sagde en anden.

Og en tredje trak Ærmerne op paa sin stoppede Trøje, rev den op i Brystet og viste de blaa og gule Mærker af Slag, hun havde efter de sidste Prygl, Manden havde givet hende.

»Det er ogsaa noget at klynke for, den Smule, du har faaet,« raabte hun, »du skulde have min Jaako en Uge, saa skulde du bare se Løjer. Han giver mig aldrig en Hvid om Lørdagen — aldrig! Men sulte kan man da ikke! Jeg lader ham drikke alt det, han lyster. Naar han saa er saa fuld, at han ikke kan gaa, bærer de ham hjem og lægger ham i Sængen! Saa véd jeg, at han altid har nogle Skillinger tilovers. Dem tager jeg, og dem lever vi af Ugen ud — Ungerne, han og jeg. Vi lever — men knap og nap. — Jeg kan tigge og bede ham om en Smule

— men ingenting faar jeg. Han véd, at jeg tager fra ham det, jeg kan. Og derfor regerer han saa vildt. Jeg slaar igen — og han klør værre paa. En Gang gav jeg ham saadan en med Strippen, at han fik et blaat Øje. Men den Dag fik jeg saadan et Livfuld Hug, at Ungen, jeg bar paa, døde, før den kom til Verden.«

Kajsa havde aldrig hørt den Slags fortrolige Meddelelser før. Hun begyndte at fryse, hendes Tindinger bankede. Hun maatte støtte sig mod Skorstenen.

»Men saa lagde Ingeniøren sig imellem. Jaako fik en Præken oppe hos ham, mens jeg laa her, og Doktoren kom hver Dag. En Tid efter var han rigtig skikkelig, men da jeg kom op, begyndte den gamle Historie igen. Og nu slaas vi hver-anden Dag.

»Og hver Nat,« sagde et af de andre Fruentimmer og lo.

Alle de andre lo med, og de vekslede adskillige drøje, spøgefulde Bemærkninger uden at sænse Børnene, som laa og legede eller sprang om paa Gulvet.

En af Drengene stod og lyttede med sammentrukne Øjenbryn, og Kajsa hørte ham halvhøjt mumle, mens Moderen fortalte:

»Ja, vent bare, til jeg bliver stor, saa skal jeg slaa Fa'er ihjel. Jeg skal drikke Brændevin, saa jeg bliver rigtig stærk, og saa ta'er jeg en vældig Sten og slaar ham i Panden, saa han dør — Fanden hente ham!«

Mens Sladren var paa sit højeste, listede Kajsa sig ud og gik ind til sit igen.

Barnet laa og sov. Hun bøjede sig ned over det. Drengen var ikke mere saa bleg som før, han kastede sig ikke urolig omkring, men laa i en tryk, kvægende Søvn med røde Kinder.

Kajsa satte sig ved Sængen. Hun skammede sig. Hvad havde hun egentlig at klage over. Han havde jo intet ondt gjort. Maaske havde han ingen Penge — han havde rimeligvis sin Løn til Gode. Eller — maaske havde han lejet dem et Køkken i Byen, købt Bohave og Køkkentøj. Hvad vidste hun om det — hun forstod jo ikke hans Sprog.

Med Skamfuldheden kom ogsaa Angeren. Maaske var han forfrossen, da han kom, og hun havde ikke en Gang kogt ham en Tallerken Vælling til at varme sig paa! Han var kommen over den tynde Is, havde vovet Livet oven i Købet, — og hvordan havde hun taget imod ham?

Hun glemte Slagene og Skældsordene og huskede blot sin egen Uret.

Saa begyndte hun at lytte. Det var ganske mørkt nu. Blæsten tog til, den sædvanlige Nattestorm.

»Han er sikkert allerede i Byen,« tænkte hun, »ellers var hans Liv i Fare. Stormen bryder saa hurtigt den tynde Is op.«

Hun gik hen til det lille Vindue og saa' ud. Der var intet at se. Alt var mørkt.

Hun lukkede Døren op og gik ud, hen til Vejen. Bælgmørke. Det var mildere end før. En tæt Ruskregn faldt. Det stormede, og man hørte Brændingerne nede ved Långviken, der slog heftig op mellem Isstykkerne mod Klippen og faldt brusende ned igen. I Magasinerne tudede det gennem de aabne Vinduer. Det knagede og bragede, hven og peb overalt, hvor Vinden mødte Modstand.

Hun hørte efter Isstykkerne, der brød sig bragende mod hverandre dernede ved Stranden. Det lød som en Kamp mellem usynlige, vældige Magter.

Hun svøbte Shavlet tættere om sig, men blev staaende og stirrede ud.

Ja — — nu var han naturligvis hjemme i Kasernen. Det Sted paa Vejen, som var farligst at komme over, maatte han have passeret for mere end en Time siden. Længere henne var han i Læ af Lapvikslandet. Maaske gik han op dér — eller maaske først ved Græssviken. I alt Fald maatte han nu være i Sikkerhed. Gud kunde da ikke straffe hende saa haardt! Han kan ikke ville gøre Mennesker saa ulykkelige.

Hun løb ind, kastede sig næsegrus paa Sængen og græd.

Senere hen paa Natten vækkede den lille hende. Han lo, slog om sig med Arme og Ben. Af hans mørke, vidt aabne Øjne hentede hun Trøst, og om Morgenen var hun rolig og fattet.

Stormen lagde sig først flere Døgn efter. Frosten tog til, og Isen blev tykkere for hver Dag. Man kunde snart køre fra Drumsø til Byen.

Kajsa kørte ind med Mælkehandleren. Hun skulde endelig ind og besøge den, hun længtes efter.

Det gik saa let, denne Vandring ud til Toldgrænsen, hvor Kosakkerne havde deres Kaserne.

Hvor hun vilde være mild og god og venlig i Dag. Først vilde hun bede ham om Forladelse og saa — ja, hun vidste saa

godt, hvordan hun skulde tage ham. Der behøvedes ingen Ræsonnementer. Han skulde nok faa at føle, at hun angrede. Og de skulde blive saa lykkelige. Nu først rigtig!

I Kasernen var han ikke. Hun blev vist hen til Kancelliet.

Med hede, blussende Kinder løb hun derhen. Karlene i Gaarden saa' leende efter hende.

Skriverne forstode hende til Dels. De saa' medlidende til hverandre. De rystede paa Hovedet.

Han var borte, forsvunden, siden den Dag, han havde taget Permission for at gaa ud til Drumsø og besøge sin Hustru. Han var strøgen af Rullen.

Hun troede dem ikke. De viste hende Bøgerne. Dem forstod hun ikke.

Borte? Borte? Hvad mente de med borte?

Hun vilde ikke høre paa dem.

Kaptejn Daschkoff boede i Nærheden. Dér hastede hun hen, aandeløs, fortvivlet.

Samme Besked!

»Aa Katuschka, Katuschka — han er død, død den stormfulde Nat ude paa Isen!« sagde Kaptejnens Frue til hende.

Fruen lod lave Kaffe og gav Kajsa en Kop med dygtig Cognac i. Hun drak det mekanisk. Stirrende hen for sig, sad hun og rokkede med Hovedet. Saa lukkede hun Øjnene og foldede Hænderne fast sammen.

Den Dag gik, og Ugen og Maaneden. Vinter-Sneen begyndte at smelte, Isen at tø.

Om Foraaret fandtes Liget paa den søndre Side af Kurhuset ved Batterierne. Det brogede Bomuldstørklæde med Alexander Nevski Billede i gult paa rød Grund havde han bundet om Hovedet. Sin Skytshelgens Billede, malet paa et kluntet Messingkors, bar han om Halsen. Og i sit Hjærte maaske endnu et Billede. Hendes.

Ved Midsommertid fødte Kajsa Sergejs Datter Nadja i Stuen paa Torparbacken. Den unge Frøken fra Herregaarden stod Fadder til hende, og første Del af Kajsas Livs Roman var til Ende.

INA LANGE.

Paa Dansk ved Erna Juel-Hansen.



## Om en Reaktion mod den moderne Stræben efter større sexuel Sædelighed.

Af Forf. til „Forholdet mellem Mand og Kvinde, belyst  
gennem Udviklingshypotesen“.

---

Den nærmeste Anledning til nedenstaaende Bemærkninger er givet ved en Artikel af Dr. Georg Brandes i Januar-Hæftet af Tilskueren for 1885.

I en Anmeldelse af Arne Garborgs Værker skriver han, efter at have gengivet Indholdet af Fortællingen »Ungdom« i »Forteljingar og Sogur«:

»Der er heri et Glimt af den samme Reaktion som i Strindbergs »Dygdens Løn«. Meningen turde uden digterisk Indklædning være den: Der er intet som helst vundet ved stadig at spænde Kyskheds-Fordringen endnu og endnu en Grad højere. Den Kunst at fordre Kyskhed er ikke stor. Det er ikke af Kærlighed til Lasten, at modne Mænd ryste paa Hovedet deraf. Det er fordi de vide, at skrøbelig Dyd altid er mange Fold naturligere og sundere end unaturlig Last, og som Menneskeheden nu en Gang er udviklet, er det imellem disse to, at Valget staar. Lad Opdragelsen ved naturlig og utilsløret Fremstilling af Kønsforholdene gøre sit til at tvinge Drifterne indenfor naturlige Grænser; men lad os ikke indbilde os, at de lade sig undertrykke eller udrydde, uden at Mennesket bliver defekt eller fordummet. Askesen, som den for Øjeblikket øves af det store Flertal blandt de højere Stænders ugifte Kvinder, er en Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, som mange Gange bringes en værdiløs Fordom. Driftlivet er og bliver Jordbunden for Fantasiens og Skønhedens Blomst ikke mindre end for giftige og stinkende Vækster. Købes aandelige Fortrin stundum for dyrt med et Offer af Renhed og Uskyld, saa kan den

virkelige Renhed ikke mindre end den blot tilsyneladende ogsaa købes altfor dyrt, naar den medfører tærende Savn og al Goldhedens og de kvalte Længselsers Børnerthed.«

Hvor vidt Dr. G. Brandes deler den Opfattelse, han har fundet hos Strindberg og Garborg, fremgaar ikke med Sikkerhed af det citerede; men selv om han ikke skulde slutte sig til den Reaktion, for hvilken han opstiller et Program — hvis jeg for Nemheds Skyld maa bruge denne Betegnelse —, har dette, dels ved at støtte sig til Forfattere som de nævnte og dels ved sit Æmne, en saadan Betydning, at det fortjener Opmærksomhed.

Reaktionen vender sig altsaa imod den Stræben efter større sædelig Renhed mellem ugiftede Mænd og Kvinder, som fra forskelligt Hold har gjort sig gældende ogsaa her i Norden, og den gør det, fordi den anser denne Stræben for usand og usund, eftersom der derved eftertrages et Gode, der, hvis det blev opnaaet, nødvendigvis maatte fremkalde et Onde, værre end det, der skulde forebygges.

De Grunde, Programmet opstiller, kunne samles saaledes: Det er urigtigt at prædike Kyskhed, fordi Valget ikke staar og aldrig vil kunne staa mellem Kyskhed og Ukyskhed (skrøbelig Dyd), men kun mellem Ukyskhed og unaturlig Last, og fordi af disse to Ukyskheden altid er langt naturligere og sundere end Lasten. End videre fordi Kyskhed (Afholdenhed i kønslig Henseende) i og for sig er en Ulykke, en naturstridig Ting, der gør Mennesket defekt og fordummer det.

Hvad der end kan siges om den til Grund for Reaktionen liggende Synsmaade, kan den ikke kaldes ny. Enhver, der giver sig af med Æmner som det foreliggende, vil kende den fra tidligere Arbejder, saaledes bl. a. fra det Værk, som en anonym engelsk Læge har udgivet og faaet oversat i mange Sprog, for at gøre Propaganda for sin Lære om det farlige i kønslig Afholdenhed og om Midlerne til at undgaa denne Fare uden at Verden bliver overbefolket. Men enhver vil ogsaa let have faaet Øje for de Vanskeligheder, der vilde opstaa, om Fordringerne til sexuel Sædelighed slappedes; Vanskeligheder, som de oven nævnte Forfattere næppe have oversat, men som de synes at have omgaaet.

Det er nogle enkelte af disse Vanskeligheder, jeg her vil paapege, efter først at have undersøgt, om nu ogsaa de opstillede Sætninger ere fuldt holdbare. Paa Grund af den begrænsede Plads, som et Tidsskrift byder, skal jeg indskrænke mig til at

holde mig indenfor den i Programmet givne Ramme, undgaaende at komme ind paa de mange og store seksuelle Sædelighedsspørgsmaal, der ligge udenfor denne.

Tilfældet er nemlig her saa gunstigt, at Programmet kun handler om, og efter Sagens Natur kun kan handle om ugifte Mænd og ugifte Kvinder, og da fortrinsvis om de unge eller yngre. Derved undgaas alle Spørgsmaal om Ægteskabet; — dog kunde der maaske i forbigaaende være Grund til her at antyde, at er det kun Hensynet til de af utilfredsstillet Kønndrift følgende Ulæmper, der berettiger til større sexuel Frihed, kan i ethvert Tilfælde hverken de gifte Mænd og Koner, der begaa Ægteskabsbrud, eller de ældre Mænd og Kvinder, der vedblive at leve som Forførere, stille Krav paa Undskyldning. Derved vilde allerede meget være vundet, og Reaktionen kunde i saa Fald ikke med Rette vende sig mod dem, der her ønske Sædelighed. Maaske vilde den endog erklære sig tilfreds med en Tilstand, som den, der efter Strindberg skal findes hos Bønderne, hvor Hustruen sjælden er utro mod sin Mand, dels fordi hun ikke har Tid, og dels fordi Ungkarlene have Pigerne at holde sig til; og hvor Manden ligeledes sjælden er utro, dels fordi Pigerne ikke gjerne kikke efter en »Gubbe«, dels fordi de have fuld Tilgang af Ungkarle.

Efter denne Strejfbemærkning vende vi os til Programmet og dets første Sætning, der udsiger, at kønslig Afholdenhed mellem mandbare Mænd og Kvinder er uigennemførlig, fordi den er naturstridig; at man enten maa vælge Frihed paa dette Omraade eller unaturlig Last. Jeg tror der maa gøres denne Sætning en delvis Indrømmelse. Jeg tror, at det nuværende Samfunds Ordning af de kønslige Forhold med sit strænge Krav til Afholdenhed udenfor Ægteskabet samtidigt med at dette kun kan indgaaes forholdsvis sent, ikke er ganske stemmende med Naturen, og at det vilde være højst ønskeligt, om det kunde lykkes at foretage en Ændring heri, uden at andre for Samfundet vigtige Interesser led Skade. Hvorledes dette skulde kunne ske, skal jeg afholde mig fra at undersøge, allerede af den Grund, at det ligger udenfor den Begrænsning, jeg har sat mig; — hvorved jeg dog ingenlunde vil vække Forestilling om, at jeg skulde sidde inde med nogen Løsning af dette saa vanskelige sociale Spørgsmaal. — Men bortset herfra forekommer det mig tvivlsomt, om det er absolut rigtigt, at Valget kun staar mellem Last og skrøbelig Dyd, fordi Afholdenhed ikke

kan eksistere hos unge Mennesker. Allerede Programmet forudsætter jo, at det store Flertal blandt de højere Stænders ugifte Kvinder øve Askese; og om det samme end næppe gælder for Flertallet af ugifte Mænd, er der dog ingen Grund til at antage, at der ikke skulde gives adskillige yngre Mænd, der vare afholdende uden at henfalde til Last, enten fordi de, optagne af ganske andre Interesser end de kønslige, ikke foruroliges af Sanseligheden, eller fordi de have valgt, ikke at ville ind i noget, som de anse for usædeligt.

Selv om det imidlertid skulde kunne godtgøres, at Forholdene under vor nuværende Samfundstilstand ere meget ugunstigere end her forudsat, vil dermed endnu ikke være bevist, at Afholdenhed er umulig uden onde Følger. Det er jo nemlig et stort Spørgsmaal, om det er fuldt naturligt, at det sexuelle spiller saa stor en Rolle som hos vor Tids ugifte; om det stemmer med Naturen, at Kønndriften vaagner saa tidligt og mælder sig saa stærkt. Om Strindbergs Helt i »Dygdens Løn« hedder det: »Han var femton år, den tidpunkt då kulturmenniskan är manbar och mogen att ge lif åt kommande släkten, hvarifrån hon hindras af brist på föda åt ungarne. Han stod sålunda i begrepp att inträda i det minst tioåriga martyrium som den unge mannen har att genomgå under strider mot sjelfsvåldiga naturen, innan han får tänka på att förvärfva rättighet att uppfylla naturens lag.« — Allerede i disse Yttringer (kulturmenniskan) ligger der maaske et Fingerpeg paa, at Strindberg ikke anser det for ganske natursvarende; om Martyriet skulde tage sin Begyndelse ved det femtende Aar, og Dr. Brandes's Ord: »lad Opdragelsen ved naturlig og utilsløret Fremstilling af Kønsforholdene gøre sit til at tvinge Drifterne indenfor naturlige Grænser« tyder ligefrem hen paa, at efter hans Opfattelse er Drifterne nu om Stunder udenfor deres naturlige Grænser. For det rigtige heri turde meget tale. Hele vor Opdragelsesmetode, baade den aandelige og den legemlige; vor Adskillelse af Børnene efter Køn i forskellige Skoler; vor Ordning af den unge Mands og den unge Kvindes Stilling i Samfundet arbejde i Forening med meget mere hen til at bringe baade den mandlige og den kvindelige Ungdom ind i en erotisk Sfære, som kun kan pirre Sanseligheden. Skulde det imidlertid nogensinde lykkes at bedre disse Forhold, saa at Menneskene bleve baade aandeligt og legemligt sundere, og Mænd og Kvinder vandt et andet Syn paa hinanden end det herskende, vilde den Art af

erotisk Duft, der nu fylder Verden, nødvendigvis maatte fortage sig; og da var der Grund til at vente, at det vilde falde mangan ung Mand og ung Kvinde i den Strindbergske Martyriealder langt naturligere at være afholdende end nu om Stunder\*).

Den næste Sætning, som Programmet opstiller til Fordel for sexuel Frihed, gaar ud paa, at naar Valget kun staa mellem skrøbelig Dyd og unaturlig Last, maa den skrøbelige Dyd foretrækkes, fordi den er mange Fold sundere end Lasten. Mod denne Begrundelse kan der vistnok med Rette rejses Indvending.

Faren ved Lasten skal jo være, at den undergraver Sundheden og svækker Karakteren. Men det er — saa vidt vides — en ikke ualmindelig Anskuelse blandt Lægerne, at man tidligere har overdrevet Lastens fysiske Virkninger, og at det egentlige ødelæggende derved væsentlig skyldes den Følelse af Skam og Nedværdigelse, som omgiver dens Udøvelse. At dette ikke forringer dens Unaturlighed og Forkastelighed er klart nok; men det har Indflydelse paa Bedømmelsen af dens Skadelighed for Slægtens Sundhedstilstand. — Skulde end Menerne være delte paa dette Punkt, turde det dog i ethvert Tilfælde staa fast, at ikke mange ville paastaa, at Slægtens Sundhed i fortrinlig Grad forrykkes ad denne Vej.

Se vi derimod hen til den Fare, der vil opstaa for Sundheden, hvis unge Mænd og unge Kvinder satte de gældende seksuelle Sædelighedslove til Side i deres indbyrdes Forhold, da er denne dobbelt. For det første vil en saadan Frihed, selv om den efter al Sandsynlighed betydeligt maatte formindske det nuværende Prostitutionsvæsen, dog aldrig ganske kunne udrydde dette, og Følgen deraf bliver da, at den Sygdom, som Prostitutionsordningen skulde værges imod, ikke blot fremdeles holdes vedlige, men at den udbreder sig langt videre og angriber ganske andre Kredse end nu. Allerede de Virkninger, som dette maa have paa den almindelige Sundhedstilstand, ville utvivlsomt langt overveje Følgerne af Lasten; men hermed ere Farerne ved de løse seksuelle Forhold endnu ikke udtømte.

Ti hin Frihed vil end videre medføre et af to. Enten vil den drage med sig, at der fødes en Mængde uægte Børn, til Byrde for Forældrene og til Forstyrrelse for Samfundet gennem Forøgelsen af Overbefolkningen. Eller ogsaa, og det turde

---

\*) Se nærmere herom: Forholdet mellem Mand og Kvinde

blive det sandsynligste, vil netop Frygten for disse Onder lære de kønsligt frigjorte at anvende unaturlige Midler — Abortivmidler eller andre — for at undgaa Børnenes Fødsel. Men det er jo bekendt nok, at Brugen af slige Midler hævner sig paa Mødrenes Sundhed, hvilket atter reagerer paa de Børn, de senere maatte føde, og derved paa hele Slægtens Sundhed. Sammenføjes denne Fare med den ovennævnte, kan der næppe herske Tvivl om, hvilken Fare for Sundheden der tynger mest, enten den, der følger af skrøbelig Dyd, eller den, der ledsager unaturlig Last.

Endelig anfører Programmet til Fordel for sin Opfattelse, at Afholdenhed gør Mennesket defekt eller fordummet. Det er jo ganske vist, at alt, hvad der ikke stemmer med Naturen, forringer Sundheden og derigennem svækker de aandelige Ævner. Hvis altsaa Afholdenhed, saaledes som den nu drives, er skadelig for Sundheden, maa den virke tilbage paa de aandelige Ævner, og for saa vidt har altsaa den ovennævnte Sætning Ret.

Men dermed er det endnu ikke givet, at den kan benyttes til Fordel for Reaktionen. — For det første er det jo, som ovenfor sagt, muligt, at det nuværende saakaldte Martyrium er kunstigt, at Tider kunne komme, hvor ikke alt, som nu, er skikket til at vække Sanseligheden, og hvor derfor Afholdenhed hos unge Mænd og Kvinder vil være mindre modsat Naturen. Og selv om der i saa Tilfælde endnu skulde blive nogen Kamp mod Naturen tilbage, maa det huskes, at en slig Kamp, ligesom al anden Dyst med Lidenskaber, har en styrkende og befrugtende Indflydelse paa de aandelige Ævner, og at det derfor er tvivlsomt, om disse ville have størst Gavn eller størst Skade af den Kamp, de maa gennemgaa.

Dernæst, og det turde være det vigtigste, er det ingenlunde givet, at Afholdenhed, selv om den kan bevises at være skadelig for de aandelige Ævner, er mere skadelig i saa Henseende end sexuel Frihed vilde være. Det modsatte er netop Tilfældet. Ti gives der først los paa de Baand, der nu holde unge Mænd og Kvinder indenfor bestemte Skranker i kønslig Henseende, saaledes at de frit kunne blande sig med hinanden, vil det ikke vare længe, før end det nugældende, ikke meget høje Syn paa Elskov synker ned til et endnu lavere, og da vil den herskende, vistnok allerede unaturlige Sanselighed gribe saaledes om sig, at hvad, der er, vil være for intet at regne imod hvad, der kommer. Men faar Sanseligheden saaledes fri Tøjler, skal det nok vise sig, at er Afholdenhed aandeligt skadelig, vil den løsslupne Sanselighed, ved

at udsuge Ungdommens Marv, virke endnu mere fordummende paa Menneskene.

Sammenfatte vi alt ovenstaaende, kunne vi ikke komme til andet Resultat end at de Grunde, som Programmet anfører mod den moderne Stræben efter større Sædelighed mellem Kønnene, næppe ere holdbare, og at Reaktionen med samt dens modne Mænd vistnok mangle Ret til at ryste paa Hovedet ad hin Stræben ud fra det Synspunkt, at den sexuelle Tilstand, de ville arbejde for, er mange Fold sundere end den, de ville bekæmpe.

Hermed er imidlertid endnu ikke de Indvendinger udtømte, som formentlig kunne rejses mod Reaktionen. Foruden de ovennævnte Vanskeligheder, der nærmest skyldes sanitære Hensyn, gives der andre, som udspringe derfra, at den civiliserede Verdens Mennesker som Helhed ikke ere og næppe nogensinde ville blive tillæmpede efter de Tilstande, som Reaktionen kæmper for at indføre, hvad altsaa maa have til Følge, at hine Tilstandes Indtræden vil bringe yderligere Disharmoni ind i Verden og gøre et Skaar i den menneskelige Lykke. De Vanskeligheder, hvortil herved sigtes, har jeg alt omtalt i min ovennævnte Bog, men da denne kun er lidet udbredt, vil det vistnok ikke være overflødigt her at gentage, om end med andre Ord, hvad der er sagt.

I »Giftas« har Strindberg etsteds udtalt, at nogle Mennesker fødes til Monogami, altsaa til Troskab; andre til Polygami, altsaa til Utroskab. Denne Slag-Sætning er for saa vidt sand, som det er en Kendsgerning, at den Udvikling, som Opfattelsen af Forholdet mellem Mand og Kvinde har gennemløbet samtidig med Civilisationens Fremskridt har sat ganske forskellige Frugter i de forskellige Menneskers Natur. Udviklingen har hidtil gennemgaaende fulgt Retningen mod den monogamiske Idé, hvorefter én kun binder sig til én: den elskede, og Resultatet heraf er blevet, at den monogamiske Opfattelse har trængt saaledes ind i nogle Menneskers Natur, at det vilde være dem lige saa naturstridigt at knytte sig til andre end den elskede, som nogensinde at blive deres Elskov utro. — Atter andre staa derimod endnu paa Naturtilstandens Standpunkt; for dem er Elskov skær Sanselighed, og de følge deres Natur naar de vælge snart én, snart en anden, ikke foretrækkende hin fremfor denne af stort andre Grunde end Fuglen, der lader sig lede af smukke Fjer; og ikke en Smule mere trofast end Fuglen. Saa stor en Forskel er der mellem hine og disse Naturer, til den Grad leve de i forskellige Sfærer, at man har

Vanskelighed ved at regne dem til samme Slægt. — Indenfor disse to Yderpunkter rummes der en Skare af Mennesker, hvis Syn paa Mands og Kvindes indbyrdes Forhold varierer saaledes, at alle Mellemstadierne mellem den højeste og den laveste Opfattelse af Elskov findes repræsenterede, saa vel som alle Grader af Troskab og af Utroskab.

Hvis det nu gik saaledes til i Verden, at netop de øvede Tiltrækning paa hinanden, der havde samme sexuelle Natur, hvis altsaa de monogamisk anlagte droges mod dem, der havde et monogamisk Naturpræg, og de, hvis Drifter vare polygamiske mod de polygamisk-sindede, vilde det være ligegyldigt hvad enten der, som nu, herskede monogamiske og polygamiske Tendenser Side om Side, eller alle udelukkende svor til Monogami, eller alle ene til Polygami. Men, som vi alle vide, er dette ingenlunde Tilfældet. Fordi vor Udvikling i erotisk Henseende ikke er naaet videre end at alle Kærligheds-Illusioner have saa overvættets let ved at drive sit Spil imellem Mand og Kvinde, hænder det de tusend Gange, at den, der er født til Monogami, fængsles af den, der er skabt til Polygamist, og omvendt. Naar da disse hinanden saa fremmedartede Væsner mødes, kan det ikke undgaaes, at den, der af Naturen er utro, vil glemme og forlade den, hvis Fødselsmærke er Troskab, og som derfor ikke kan glemme og ikke forlade. Dermed har Sorgen faaet Indpas paa dette Omraade, og Civilisationen har ydet sin Tilgift af Smerte til den Gave af Glæde, som den skænkede Menneskene ved at indgyde dem en anden Art af Kærlighed end den, deres uciviliserede Forfædre kendte.

Hvor stor og vidt udbredt denne Sorg allerede nu om Stunder er, se vi daglig; vi høre hvert Øjeblik derom fra Virkelighedens Verden, snart gennem Kriminalkamre, snart gennem Sindssygehospitaler eller andre Hjem for ulykkelige; og vi kunne ikke aabne nogen Bog fra alle Generationers Digttere uden at læse den samme evigt sig gentagende Klagesang. Og dog have vore Dage værnet efter bedste Ævne mod Sorgens altfor store Indtrængen, ved at udtale Fordømmelse over alt, hvad der strider mod Monogamiets Idé og ved at lyse Ban over al Polygami i den Strindbergske udvidede Betydning af Ordet — den samme, der benyttes i disse Linjer og nærmest betegner hvad der kaldes Promiscuitet.

Men hvor langt anderledes vilde det ikke blive, om det lykkedes Reaktionen at trænge igennem, om Fordømmelsen bortfaldt og Banlysningen hævedes. Da vilde Sorgen blive endnu langt



større og meget mere vidtrækkende end nu. Ti medens Reaktionen ikke vilde kunne paavirke dem, hvem Trofasthed var medfødt, eftersom deres nedarvede og ved Civilisationens hidtidige Lære fæstnede Natur maatte vægre sig derimod, vilde den med Lethed vinde alle dem for sin Sag, hvis Trofasthed stod paa vaklende Fødder. Og disse vaklende, der under de nuværende Forhold have saa saare vanskeligt ved at frigøre sig for den med deres Bevidsthed sammenvoksede Opinion om det forkastelige i Utroskab, og derfor bekæmpe og ofte besejre deres utro Lyster, vilde, naar Opinionen slog om, opgive enhver Selvkamp, og Reaktionen saaledes have omskabt dem, der kunde vindes for Trofasthed, til Utro. Men forøgedes de ubetinget utros Tal med dem, der under de nuværende Betingelser kunde være blevne trofaste, vilde Sorgen tage til i Omfang, Kollisionerne forfleres.

Kommer til denne Vanskelighed end videre de, der følge af, at en sejrende polygamisk Opinion vil medføre, at Antallet af saadanne Børn forøges, hvem Faderen har forladt og hvis Omsorg derfor ene er overladt til Moderen, turde det være mere end tvivlsomt, om det vilde være en Lykke, at Reaktionen førte sin Sag igennem saa længe den civiliserede Verden i sin Helhed er saa lidet afpasset dertil som nu.

Det er disse Vanskeligheder, som det synes, at de Forfattere, til hvem Programmet slutter sig, have overset i deres Fortællinger »Ungdom« og »Dygdens Løn«. Begge Fortællinger foregaa i Nutiden; men alt er ordnet saaledes i Skildringen af det polygamiske Liv, at enten ingen monogamisk Mislyd faar Lov til at trænge ind eller at der kastes et komisk Skær over den, hvis den vover at bryde frem.

Det sidste gælder navnlig om »Ungdom«. Denne ypperlig fortalte lille Historie handler om en ung livsglad Bondepige ved Navn Anne Malene, der fra Barnsben var fæl til at stjæle Sukker, fæl til at lyve og, som det senere viste sig, fæl til at slaa sine Elskere paa Øret. Hele sit Liv igennem brød hun sig fejl om hvad andre anse for sandt og usandt, naar hun blot fik Lov til at more sig. Paa sin Konfirmationsdag forlover hun sig hemmeligt med en tidligere Legekammerat Per Tjerandsen; men det var ikke saa lige en Sag at være forlovet med hende, for hun kunde ikke forstaa, hvorfor hun ikke skulde have Lov til at more sig med de andre Ungkarle, saa længe hun var ung. En Gang da Per synes, hun har drevet Moroen vel vidt med en ung Styrmand,

bebrejder han hende dette, og deres Ordstrid ender med, at hun giver Per en under Øret. En Forsoning indtræder og Forlovelsen bliver officiel. Saa kommer der til Egnen en ung Forstassistent Jens Carlstad, en tilbageholdende Natur, der hidtil havde haft svært ved at blive kendt med Kvinder og som knapt nok kendte sin egen Kæreste. Han faar Indgang i Anne Malenes Hjem og efter kort Tids Forløb bliver han saa smaat forelsket i hende. Naturligvis vilde han hende ingenting, han var jo forlovet og desuden havde han Moral. Og saa holdt han af sin Kæreste, Frk. Jenny Christiansen, »eit Aandsmenneske; fin, bleik, interessant, god Upplæring, Pianoforte, tysk engelsk fransk, Kunstsans, Sans for Poesi og for Naturen; slik maatte den vera, som han skulde ha. Anne Malene var berre Kjøt, ho stakkar; men — ja, han visste ikkje, men i Godlag kunde ho faa ham.« Frk. Jenny havde han talt saa lidt med endnu; han havde knapt tre Gange givet hende et sædeligt Kys; men Jfr. Anne Malene! ja hvordan den end gik til, hende havde han kysset uden at sanse om Kysset var sædeligt eller ikke. Men han skulde aldrig gøre det mere; i Fremtiden skulde han omgaas hende i Tugt og Ære. Og det gjorde han indtil det en Gang hændte sig, at det gik galt for dem; han havde forført hende. Saa overøste han sig selv med moralske Bebrejdelser, men inderst inde i sit Hjærte var han glad, glad over at hun elskede ham. Og desuden, han havde jo ikke forført hende; det kom af sig selv. Hun var saa sød, han saa' bare hende, saa' hende som gennem en Rus, »han visste ikkje, at Kjærleiken var so sterk; ingen visste det no; dei talad og skreiv um aandeleg Kjærleik, og sedeleg Kjærleik, og usedeleg Kjærleik, og Sjukdom, og Satansmagt, men ingen visste nokot um Kjærleik! for den var korkje sedeleg eller usedeleg, men sterkare enn Dauden«. Han var bange for at miste hende; han vidste, at hun nu maatte være vred paa ham. Men hun var ikke vred. Første Gang de mødtes efter hin Stund blev hun rød og han bleg; hun vilde gaa, men straks efter vendte hun sig om, smilte, lo, og var i et Nu den samme som før »glad, trygg, uskyldig«. Saa blev de Venner igen; saa begyndte Stævnemøderne paany. Men Moralén vilde ikke lade Jens Carlstad i Ro. Hver Gang han gik til Stævnemøde holdt han en Tale til sig selv om hvor galt dette var, og at han aldrig i Verden vilde gøre det; og saa gjorde han det. Anne Malene derimod havde intet Udestaaende med Moralén; for hende var der ikke noget i Vejen; hun var lige glad. Dette kunde

Jens Carlstad ikke forstaa; han fandt det lidt uhyggeligt, og gav sig derfor til at snakke Moral med hende. Men omsonst. Hun blev vred; kaldte ham en Bønebog, en Tværdriver med meget mere og endte med at give sin gode Ven en under Øret. Beskæmmet holdt Carlstad sig tilbage nogle Dage, saa krøb han til Korset, fik Tilgivelse og gik atter til Stævnemøde. Dog Moralen kom ham atter paa tværs. Anne Malene maatte skynde sig hjem, for hendes Kæreste havde fattet Mistanke, og vilde ikke tro hende om hun end sagde — og saa satte hun en kraftig Ed i. Dette var Carlstad for stærkt. Hun maatte ikke bande, ikke lyve. »Tek Du no paa med Bøneboki igjen?« spurgte Malene. Saa kivedes de, og Striden endte med at Jens fik sig en ny én under Øret og det en god og varm én.

I de Dage dette gik for sig fik Carlstad sendende Bjørnsons »En Hanske« med et Brev fra Frk. Jenny, der bad ham om at læse Bogen og derefter prøve sig selv alvorligt. Han læste og saa gav han sig til at filosofere. Skulde Kvinder nu begynde at moralisere; nej da holdt han paa Anne Malene. Hun havde kun én Moral, at gøre hvad hun vilde; det tog sig ikke ud i Bøger, men, men! Hun gjorde alt hvad der var galt, men han vilde tage Gift paa, at hun var mere uskyldig end tusend af dem, der gik og vare moralske og snakkede Skandale. Og stod der ikke skrevet, at Kærlighed skjuler Syndernes Mangfoldighed og havde ikke Salomon og Goethe og Gud véd hvem ikke sagt, at Kærlighed var Livets . . . , og nu skulde han ikke maatte elske Anne Malene, der var saa sød, bare fordi alle Slags uvedkommende Godtfolk fandt det umoralskt. Til Slutningen kom Carlstad til det Resultat, at den hele Redelighed var en underlig Redelighed, og at han ikke længere forstod sig selv. Han havde altid været en moralsk Mand. Men nu havde han to Kærester, og af den ene fik han Ørefigener, fordi han var for moralsk, af den anden fik han »En Hanske«. Hvorfor kunde han ikke beholde Anne Malene en liden Stund? Man blev tidsnok gammel og tidsnok gift. Hvorfor fik vi ikke Lov til at gifte os saa snart vi blev voksne? Det var Spørgsmaalet. Havde han giftet sig med Jenny, da han var seksten Aar, var han aldrig kommen paa gale Veje med Anne Malene. — Derpaa satte han sig til at skrive et Brev til Jenny, hvori han bad hende om at læse en Hanske nok en Gang og prøve sig selv. Følgen blev, at Frk. Christiansen slog op med ham.

Det hele endte med, at Jenny forlovede sig med en anden; Jens giftede sig med en ung Enke, der baade havde Samvittighed og Moral og var sine 50,000 Kr. værd. Men Anne Malene blev gift med Per Tjerandsen. Paa sin Bryllupsdag græd hun; det vidste hun, at havde hun faaet Carlstad, havde hun lét og ikke grædt. Et halvt Aar efter stod Barnedaab; Per slog paa, at Drengen mere lignede sin Moder end sin Fader. Da Anne Malene hørte, at Carlstad skulde giftes, kom hun lidt i Ulave, men det gik snart over. Anne Malene var aldrig længe i Ulave.

Maaske er dette Referat blevet længere end det burde; men det var mig om at gøre, saa vidt muligt at faa Aanden og Tonen frem. Hvor langt Referatet end er, giver det imidlertid kun et svagt Begreb om det Lune og Vid, der gennemstrømmer Fortællingen, og som bliver dobbelt klædeligt ved det Sprog, hvori den fremtræder, et Sprog, der med stor Lethed lader sig læse af enhver dansk.

Mod Historien i og for sig betragtet har jeg intet at erindre; alt kan være gaaet til som berettet; det hele bærer et Virkelighedspræg. Først naar det fortalte faar en propaganderende Karakter rejser Tvivlene sig og spørge, om det nu ogsaa vilde være ønskeligt, at den Lære, som her doceres, vandt Udbredelse blandt Menneskene, saa længe de for en stor Del ere gennemsyrede, om end i højst forskellig Grad, af den monogamiske Opfattelse; om det vilde være heldigt, at Anne Malene blev Repræsentanten for Kvinden og hendes Kæresteri med Jens Carlstad blev Forbilledet for Elskovsforholdet. Jeg tillader mig at mene nej. Hvor fristende Anne Malene end er, synes hun ikke rigtig brugbar i et Samfund som vort. For hende har Livsproblemet løst sig gennem den nemme Lære, at hun har Lov til at gøre hvad hun har Lyst til. Naar derfor hendes Lyst driver hende til at stjæle, stjæler hun; naar hun gribes i sin Gerning, lyver hun, og naar hun faar Lyst til en anden Elsker, bedrager hun den første. Men en saadan lille Pige kan næppe bruges som det Paradigma, hvorefter vi ønske vore Kvinder bøjede. — Lad hende have Lov til at smaa-stjæle og lyve; det vedkommer os ikke her. Lad hende end videre have Ret til at skalte og valte med sin egen Person i Kærlighedsaffærer ganske som hun lyster; har man end sine Tvivl om hendes Berettigelse, nytter dog ingen Remonstreren overfor en saa polygamisk anlagt Natur, hvad Jens Carlstad jo fik tilstrækkelig Lejlighed til at føle. Men saa længe hun lever i et Samfund, der

ikke deler hendes Opfattelse, er hun uberettiget, fordi hun kan gøre stor Skade. Hvis hun, der er saa vindende og har saa let ved at fæste sig til Mænd, skulde blive bunden til en dybere, monogamisk-sindet Natur, vil der blot behøves, at han taler Moral til hende, saa bliver hun ked af ham, knytter sig til en anden, og er ikke blot sin Mand utro, men anser det for den naturligste Sag af Verden ved alskens Bedrag at skjule den Utroskab for ham, som, naar han bliver vidende derom, vil gøre ham ulykkelig. — I Fortællingen er Tanken om alle saadanne Konstellationer holdt borte. Per Tjerandsen er ikke lagt an som en dyb Natur; derfor gaar Sagen grumme glat uden nogen større Ulykke; men det har dog ikke kunnet undgaas, at selv han lider Skade paa sin Lykke ved hende; sit Liv igennem kan han ikke ganske frigøre sig for sin Mistanke til hendes Fortid. — Ogsaa paa et andet Punkt har Forfatteren for Tendensens Skyld hjulpet paa Forholdene, idet han lader Anne Malenes Barn blive født et halvt Aar efter Brylluppet. Sæt at Per først havde kunnet gifte sig et Aarstid senere, saa var Barnet imidlertid blevet født, og selv Per havde maaske i saa Tilfælde delt saa meget af sin Samtids Opfattelse, at Historien havde faaet en mindre lystelig Udgang.

Med Jens Carlstad forholder det sig noget anderledes. Han er ikke som hun Repræsentant for den polygamiske Opfattelse; han tjæner kun til at stille denne i Relief. Af Opdragelse er han Monogamist, ikke af Natur. Kulturen har paavirket ham saaledes, at han stadig er fyldt med moralske Skrupler overfor Anne Malene. »Ho vilde segja det til Foreldri sine. Dej vilde krevja, at han skulde gifta seg med henne; det vart Skandale; det kom til Byen, og naar ikkje han kunde gifta seg med henne, so vilde ho døy, elder koma paa Gaustad, elder glida ned i Styggedom —, aa, for ein Skarv han var. Og Samvitet hans svidde som eit Brandsaar.« — Men han kan spare sig sine monogamiske Skrupler. De ere kun til for at sættes i et grelt komisk Lys ved at stilles overfor Anne Malene, som absolut intet Brug har for dem og som slet ikke kan fatte dem. For hende er der ingen Fare, hun vogter sig nok for at komme i Ulykke, dertil tager hun sig Verden for let. — Men havde hun været blot en Kende anderledes udrustet, hvem hørger da for, at ikke nogen af hine sørgelige Følger vare indtraadte; hvem indestaar for, at hun ikke havde taget Livet af sig eller var bleven sindssyg eller sunken ned til Utugt,

— og det blot for at Hr. Carlstad kunde undgaa de skadelige Virkninger af Afholdenhed?

Og nu Frøken Jenny Christiansen. Ogsaa her har Forfatteren ordnet alt paa det bedste til Fordel for en lykkelig Udgang af Fortællingen. Men man tænke sig blot denne Dame en smule mindre dydsiret og et Gran mere menneskelig; og man vilde komme til den Slutning, at det Carlstadske Rejseæventyr saa langt fra havde været uskadeligt, at det tvært imod havde forøget Ulykken i Verden ikke blot med én, men med to Kvinders Fortvivlelse.

Kort sagt, kun nogle Smaaændringer ved Karaktererne i monogamisk Retning, og hele Historien vilde være bleven til en Tragedie i Stedet for til en Komædie, og vilde kunne bruges som Propaganda, ikke for det fareløse, men for det farefulde ved Let-sindighed i sexuel Henseende.

Om Strindbergs »Dygdens Løn« kan jeg fatte mig i større Korthed, ikke fordi den er mindre indholdsrig end »Ungdom« — den er tvært imod baade mere dybtgaaende og vidtrækkende —, men fordi jeg allerede i den første Del af denne Artikel har fremsat de Indvendinger, jeg har at gøre mod Helten Theodor Wennerstrøms Historie. I ham er skildret et ungt Menneske, der stærkt religiøst paavirket som Barn af Moderen, har givet hende et Slags Kyskheds Løfte, som han mer eller mindre frivilligt holder overfor Kvinder trods al den Brynde, hvoraf han lider fra sit femtende Aar, mod saa til Gengæld at henfalde til Selvbesmittelse, ja endog til Attentat paa Omgang mod Naturen. Svækket af dette Liv gifter han sig som 28aarig Præst med en stor, stærktbygget Kvinde paa 35 Aar, faar 9 Maaneder efter en rhachitisk Søn og dør 15 Maaneder senere, fordi han ikke havde Kraft nok til at være gift. — I Modsætning til ham er stillet hans ældre Broder Gustav Wennerstrøm, en ung livsglad og meget kvindekær Lieutenant, der efter at have levet et lystigt Ungdomsliv — som det synes særligt i intim Omgang med Hotelmamseller — gifter sig, faar 6 Børn, bliver Major, »och var lycklig till dagarnes ända«.

Ogsaa denne Fortælling er i høj Grad arrangeret til Fordel for Tendensen. Dette gælder ikke blot om Helten, men ogsaa om hans Broder, Lieutenanten. Om end mange maaske gaa et Liv som hans igennem uden at tage Skade paa Legemet, maa det dog anses for et stort Held, at den, der har Opvarningspiger til Veninder, undgaar at paadrage sig en Sygdom, der ødelægger hans

hele Liv. Vel siger en Læge i Fortællingen, at den er et Asen, som ikke kan vogte sig; men saa er Verden nok fuld af Asner, og der behøves kun et ringe Uheld for at Gustav kunde være bleven legemligt angreben saaledes, at hans seks Børn vilde være langt værre farne end Theodors ene rhachitiske, og at hans Helbred kunde være brudt til den Grad, at han ikke endte som en lykkelig Major, men som et ulykkeligt Lem paa et Sindssygehospital.

Ikke blot denne Fare lader Forfatteren Gustav slippe frelst igennem, men han fritager ham ogsaa for de andre slemme Følger, som hans kvindekære Liv efter al Sandsynlighed maa have ført med sig. Ti hvorledes skulde det kunne tænkes, at en saa erotisk Natur som Gustav ikke i sit Liv skulde have mødt adskillige Kvinder, som han havde forført, ogsaa udenfor Opvartningspigerens Kreds? Og har dette hændet ham flere Gange, mon der da ikke blandt disse Kvinder skulde sidde nogle tilbage, hvis Lykke han har forstyrret, om han end nok saa meget vil glemme det, for ikke at lide Skaar i sin egen Lykke? End videre, hvorfor høre vi intet om de uægte Børn, som han vistnok maa have faaet, intet om deres Skæbne? Eller er det maaske ogsaa her kun Asner, der ikke kunne vogte sig?

Nej, saa længe Verden er befolket samtidig af Monogamister og Polygamister nytter det ikke, at Digterne skildre det herlige ved sexuel Frihed; der vil altid være andre Digttere, der blotte det farlige deri, og skulde de glemme det, vil Livet, Virkeligheden nok vide at besørge det fornødne, saa det huskes. — Her ligger, efter min Mening, Fejlen hos de ovennævnte Digttere, en Fejl, der ikke saa meget skyldes dem som den Form, gennem hvilken de søge et Udtryk for deres Tanker. Idet de nemlig ville skildre de Tilstande, som de gøre sig til Talsmand for, gennem Fortælling eller Drama, blive de nødsagede til at vælge Nutiden som Tumbleplads for Personer og Karakterer, hvis Liv og Færd først vilde kunne faa Berettigelse, naar Forholdene en Gang i Tiden maatte have læmpet sig derefter.

Derimod kan det ikke regnes dem til Last, at de ere misfornøjede med Nutidens Ordning af de seksuelle Forhold. Ti denne har, under den staaende Kamp mellem Monogamisterne og Polygamisterne, fjærnet sig ikke saa lidt fra det naturlige ved de mange Sæder og Skikke, som Monogamisterne, siden lang Tid de toneangivende, have faaet indført paa det kønslige Omraade, for at modstaa Polygamisternes Overgreb og særlig for at værne

om Kvindernes Dyd. Saaledes have de opstillet en Hoben Forsigtighedsregler, gældende for den mandlige og den kvindelige Ungdoms Omgang, og have derved hindret denne Ungdom i at lære hverandre saaledes grundigt at kende fra Barnsben som kun Kammerater formaa; hvad der bevirker, at naar de mødes i den mandbare Alder, staa de fremmede overfor hverandre som Væster af en forskellig Art, der netop friste hinanden paa Grund af det ukendte. — End videre have de kæmpet for at holde al Kundskab, vedrørende Kønsspørgsmaalet borte særlig fra Kvinderne; de have proklameret som deres Løsen, at Uskyldighed er Uvidenhed, og de have dannet det herskende kvindelige Ideal i Overensstemmelse hermed. Men derved have de glemt, at netop Uvidenheden eller den halv Viden er det sletteste Værge overfor den vidende, først fordi ogsaa her det ukendte lokker, dernæst fordi den vidende har større Chancer for at bedrage Uvidenheden end Kundskaben. Og de svæve i Vildfarelse naar de tro, at Viden undergraver Dyd; Dyden afhænger af Naturanlæg, ikke af den større eller mindre Kundskab. — Endnu strengere Forbud end mod Kendskab til Kønssager have Monogamisterne udstedt mod al Omtalen af slige Spørgsmaal Mand og Kvinde imellem, eller selv blot hvor Mænd og Kvinder samtidigt ere til Stede. De have troet, at en saadan Samviden nødvendigvis maatte blive det første Skridt til Udyd, medens Sandheden netop er, at de Mænd og Kvinder, der ere sikre paa sig selv i sædelig Henseende, trygt tør tale om sligt, fordi de ikke bruge det til at friste eller fristes. — Fremdeles have Monogamisterne udbredt den Lære, at Sanselighed i og for sig er af det onde som stridende mod Aand; de have kun nødtvungen indrømmet den en Plads, en meget forborgten, fordi den er Betingelse for Slægtens Formerelse; men de have ikke set, at naar de dømte denne over alle herskende Drift som syndig, bragte de Splid ind i Mennesket og arbejdede for at omdanne det til et andet Væsen end det af Naturen er. — Endelig have de omgærdet Ægteskabet med saa mange Love og Vedtægter, at det i sin nuværende Skikkelse og under de nuværende Forhold nok saa ofte bliver Grund til Ukyskhed som Værn derimod.

Skønt det vilde være Uret at fragaa, at den af Monogamisterne indførte Ordning paa mangfoldige Punkter har virket til det gode, kan det dog ikke nægtes, at der ad de ovennævnte Veje er skabt en Tilstand, hvor der paa den ene Side florerer en saadan Rigdom af falsk Dydsirethed samt af sædeligt Hykleri, og



paa den anden Side hersker saa megen skjult og aabenlys Førdærvelse, at det ikke er underligt, om mange »modne Mænd«, baade blandt Reaktionen og dens Modstandere, anspænde deres Hjærner for at udfinde, hvorledes man skal kunne komme bort fra denne Tilstand og hen til en sundere og sandere.

Men her gælder det for begge Parter om at gøre sig klart, at der kun gives to Veje til at opnaa en radikal Forbedring, enten ved at stræbe hen imod, at alle Mennesker lidt efter lidt blive Monogamister, eller at de alle blive Polygamister. Først naar et af disse Maal, ligegyldigt hvilket, var naaet, vilde de Mislyd kunne forsvinde, der nødvendigvis maa bryde frem i seksuelle Forhold saa længe nogle ere Polygamister, andre Monogamister; først da vilde det blive muligt, at der kunde komme til at herske Harmoni paa de kønslige Omraader. Blev alle Monogamister, vilde det sige, at en saadan Opfattelse af Elskovsforholdet trængte igennem, at dette blev Menneskenes Grundforhold, det hvorigennem de først blev til hele Mennesker og til Mand og Kvinde\*). Herved vilde Sanseligheden ingenlunde blive udelukket, tvært imod vilde den indgaa som et berettiget Moment i al Elskov; Aabenhed og Frihed i alt sexuel vilde indtræde; ti alle vare sikre paa sig selv; Snærperi og Hyklery vilde faa sit Banesaar. Forførelse og Bedrag vilde svinde hen; ti ingen kunde ønske at sætte sin menneskelige Lykke over Styr ved Falskhed. — Blev alle derimod Polygamister, eller rettere, vandt Promiscuiteten Eneherredømmet, vilde Elskov ophøre at være den Følelse, der særligt binder én Mand til én Kvinde; den vilde blive Udtryk for et større eller mindre, temporairt sanseligt Behag. Da vilde Sanseligheden faa Lov til ret at boltre sig, og Hyklery blive overflødig; Forførelse og Bedrag vilde være ikke-eksisterende Begreber.

Forholder det sig saa, at der kun gives dette Enten—Eller; er det rigtigt, at enhver, der ønsker at bedre de seksuelle Forhold, nødvendigvis maa følge den ene eller den anden af disse Veje, alt efter sin Opfattelse, bør Reaktionen Tilhængere formentlig holde sig for Øje, at det er den senest skildrede Tilstand, som de i sidste Instans maa kæmpe for. De bør vide, at deres Maal først vil være naaet, naar de have udryddet den monogamiske Elskovsfølelse af Menneskenes Hjærter og bragt os tilbage hen imod Ur-

\*) Se herom min Bog: En Livsanskuelse grundet paa Elskov.

tilstanden; og de bør ikke glemme, at før de have sat dette igennem, maa der gaa en lang Tid, hvor enhver Sejer, de maatte vinde, kun vil gøre ondt værre. Men ere de sig dette bevidste, skønner jeg ikke rettere, end at deres Kamp maa synes paa Forhaand tabt som tilstræbende det umulige; ti det tør anses for sikkert, at Menneskene ingensinde ville gøre saa fuldstændigt et Omkring paa den Bane, ad hvilken Civilisationen gennem lange Tider har ført dem, at de ganske give Slip paa en af deres dybeste og stærkeste Følelser.

Fører den polygamiske Vej saaledes til en Umulighed, og gives der kun de ovennævnte to Veje, bliver der intet andet tilovers end at vælge den, der stiler mod Monogamiets Eneherredømme. Til Overflod støttes dette Valg af Slægtens Historie, der lærer, at Menneskene ogsaa i Henseende til Elskov ere Udvikling underkastede; at de fra Begyndelsen af kun kendte den som en ganske enkel, usammensat Følelse, der efter sin Natur maatte være polygamisk, men at de lidt efter lidt under Civilisationens Gang optog den hos sig i en mere og mere sammensat Skikkelse og derved bragtes stedse nærmere hen imod Monogamiet. Med dette for Øje tør man sikkert gøre Regning paa, at som Menneskene fra de første Tider og til vore Dage ere naaede et ganske godt Stykke frem paa denne Udviklingsbane, saaledes ville de blive ved med at skride videre, og i et stedse større Antal lære hin Følelse at kende ikke blot i den mest udviklede Skikkelse, den nu har, men i en endnu mere og mere sammensat og derfor altid fyldigere. — Om Slægten nogensinde ad denne Vej skulde naa Kulminationspunktet, hvor Følelsen havde faaet sin fulde monogamiske Karakter og hvor den omfattede alle, er vel tvivlsomt, men Udsigten dertil er dog ikke absolut trøstesløs, naar vi se hen til, at skønt vi ogsaa paa dette Punkt af vor Udvikling endnu vistnok ere langt fra Banens Midtpunkt, have vi dog allerede erhvervet en sikker og grundet Erfaring for, hvilke Udviklingsmuligheder Elskov er underkastet; hvad der klarest viser sig naar vi maale Afstanden mellem hin Følelse, som den først satte Spirer hos vore tidligste Forfædre, og til den udfoldede sig i en Kærlighed som Stuart Mill's til sin Hustru. Med denne Erfaring som Grundlag vil det næppe være forfængeligt at vente, at der paa dette Punkt er forbeholdt Menneskene en Udvikling, som vi endnu intet Begreb kunne danne os om, lige saa lidt som de vilde kunde gøre sig nogen Forestilling om en Følelse som Stuart Mill's.

Saaledes ere vi gennem ethvert Punkt af vore Undersøgelser førte til det Resultat, at det næppe vil være rigtigt at bryde af paa den Bane, som Civilisationen hidtil har fulgt i sexuel Henseende, men at det vil være sikrest at arbejde videre mod det af den antydede Maal, stræbende at rette paa de Fejl, hvori den maatte have gjort sig skyldig. —

Skønt disse Overvejelser ere vendte mod Reaktionen, bør de ikke slutte uden at udtale, at man maa være hine Forfattere meget taknemmelig, fordi de ved deres Arbejder paany have draget Blikket hen imod det meget forkastelige, der nu om Stunder breder sig paa det kønslige Omraade. De Spørgsmaal, hvorom det her drejer sig, ere saa indviklede; Lejligheden er saa rig til at overse meget eller tillægge det for ringe Vægt, at enhver maa bydes velkommen, som her har noget at sige, uanset i hvilken Retning Tendensen gaar. Og dobbelt taknemmelig maa man være hine Forfattere, naar det betænkes, at de med Sikkerhed kunne gøre Regning paa at have den store, almindelige Opinion og al Dydsirethed og al Hyklery imod sig i deres Kamp, medens vi, der staa paa den modsatte Side, kunne — jeg havde nær sagt: des værre — glæde os ved disse Magters Sympati, hvorledes vi end udføre vor Gerning.

---

## Folket.

---

Vort Folk er sundt i de brede Lag,  
vort Folk har Kræfter i Bunden,  
om end det sover til sent paa Dag,  
og Smilet drømmer om Munden.  
Men, naar da Solen ler over Gaard,  
og Dagen skærer i Øjet,  
det springer op fra sit Pudevaar  
og kommer hurtig i Tøjet.

Vi rev os løs fra den stærke Jord,  
vort Blik ved Bøgerne hæfter;  
men Folket følger i vore Spor,  
et Folk med ubrugte Kræfter.  
Det skrider tyst, men med trøstigt Mod,  
sin Styrke sindig det vejer,  
for vore Synder det bringer Bod,  
det bringer Sundhed og Sejer.

Vi se os syge paa, hvad der er sort,  
vi jamre for Slægternes Vunder,  
og glemme det lysende Stjernekort,  
de Stjærner vi fødtes under.  
Vi løbe os træt i det travle Løb,  
vi læse os blinde i Skolen;  
men Folket er sundt som et Barn i Svøb,  
et Barn, der ler imod Solen.

For stolt vi pukkede paa vort Skjold,  
 hint Kuld af mankede Løver,  
 vi blev et Bytte for Magt og Vold,  
 blev strakt til Jord af en Røver.  
 I Krigen fandt vi vor Overmand,  
 til Krig blev aldrig vi skaapte;  
 i Freden bygge vi nu vort Land  
 og generobre det tabte.

Der er et Væld i den dybe Jord,  
 en sagte-riklende Kilde,  
 hvor Slægtens fredende Norne bor  
 og vander Livsfrøet stille,  
 da vokser det til en mægtig Eg  
 med stærk og knæjsende Stamme,  
 med Kronetag imod Stormens Læg  
 og Skærm mod sydende Flamme.

Som Saften suges fra Plantens Rod  
 til Vejrs i endeløs Stigen,  
 saaledes er der i Folkets Blod  
 en opadstræbende Higen,  
 og, hvad der modnes ved Sommerhæld  
 i Stammens højeste Grene,  
 det drog sin Styrke af dette Væld,  
 af Morgendrømmene rene.

Og derfor sætte vi Ryg mod Ryg  
 og stemme Skulder mod Skulder,  
 og derfor smiler vor Norne tryg,  
 trods Stormens stigende Bulder.  
 Gik vi os træt i de store Byer,  
 blev vore Sange til Klage,  
 vort Folk er sundt som en Dag, der gryr,  
 vort Folk har Kræfter tilbage.

**Efteraarsskov.**

O dette høstliggule,  
hvor gør det Hjærtet godt,  
helst den, der vandred længe,  
og mangen Sti har traadt.  
Saa sagte maa jeg træde  
som paa et helligt Sted;  
ti her den har sit Sæde  
Naturens dybe Fred.

Hvor hvide og hvor ranke  
de stille Stammer staa  
og tegne deres Kroner  
mod Himlens friske Blaa.  
Rundt om mig Skoven tætter  
sig til en høstbrun Krans.  
Hvor funkler det med Farver  
i Solens sidste Glans!

En enlig Sangfugls Trille . . .  
en Kvidren over Sti,  
et Kluk blot af en Kilde,  
der skynder sig forbi;  
men bøjer Du dit Øre  
og lytter rigtig til,  
Du tror tilsidst at høre  
Skovgudens Fløjtespil.

Mindst faldt det mig i Tanker  
fra Dig at høre Bud.  
Vel mødt blandt røde Ranker  
Du gode, græske Gud.

Og ej for Dig at søge  
jeg kom fra Byen hist,  
vel mødt blandt danske Bøge  
Du gamle Fløjtenist!

Hvor klinger dog din Trille  
sødt smeltende og skøn,  
naar rundt om alt er stille,  
Du Hermes' gode Søn.  
Jeg kunde den ej høre  
i Somrens Sang og Brus,  
her naa'r den nu mit Øre  
i Høstens stille Sus.

Det Bæger, Du mig rækker,  
har Funklen af Rubin,  
hvert Minde snart det vækker  
med Duft af gammel Vin,  
det styrker og det kvæger  
med Frejdighed og Mod;  
ti i det blanke Bæger  
har Somren gydt sit Blod.

Ja, derfor har Du Styrke,  
Du gule Efteraar  
trods Vintertidens Mørke,  
som foran Døren staar.  
Skal snart Du fældet ligge  
for Fjendens skarpe Sværd,  
Du ser, Du ser det ikke  
for dette gyldne Skær.

ALFRED IPSEN.

## Er Kristendommen konservativ eller radikal?

De fleste ville sige: den er konservativ, ja endogsaa reaktionær. Dog vil »Teologerne« i Reglen indrømme, at Kristendommen lader sig forlige med Fremskridt; men denne Indrømmelse vil næsten altid kun faa teoretisk Betydning; i Praksis maa de »paa Kristendommens Vegne« modsætte sig Fremskridtet, ti det kommer ikke »paa den rette Maade«. Det er saa bekvemt for en Mand dette: at danne sig en Teori om hvordan Fremskridtet skulde komme, hvilke Personer der skulde være med og hvilke der ikke maa være med; det er kun de »dannede«, der maa være med, særlig de dannede, som er eller kalder sig Kristne; Bønderne maa ikke være med, særlig maa de ikke spille nogen fremtrædende Rolle i Bevægelsen; Fritænkerne maa ikke være med, Arbejderne, de fattige maa slet ikke være med; kort sagt: efter Teologernes Anskuelse maa alle de, der trænge mest til Fremskridt, ikke være med, saa bliver Bevægelsen ukristelig. Og gaar det saa ikke efter denne Snor, saa vil Teologerne ikke være med, det strider mod deres kristelige Samvittighed. Og da det nu ikke er Teologerne, men Gud, der styrer Verden, og da han meget godt kan bruge baade Bønder, Fritænkere og Arbejdere i Fremskridtsbevægelsen, saa bliver Følgen den, at Teologerne har aldrig været med og kommer aldrig med. De sidder i deres Studerekammer med en ulykkelig Kærlighed til Frihed og Fremskridt, venter paa, at det Øjeblik skal komme, da de faa Lov til at styre Verden og dens Fremskridt, saa de med uskadt Samvittighed kan tage fat, men Øjeblikket kommer aldrig, der er altid en Bonde, en Fritænkere, en Arbejder, der kommer dem i Vejen, saa de nødsages til, — efter deres kristelige Samvittighed,



og i Forbindelse med Kammerherrernes og Etatsraadernes lige saa kristelige Samvittighed, at modsætte sig Frihed og Fremskridt i det virkelige Liv.

Det er klart nok, at Teologerne derved kommer til, mod deres Vilje, at gøre Kristendommen ubodelig Skade, idet de bringe mangfoldige den Forestilling, at det er selve Kristendommen, der er reaktionær. Derved mister Kristendommen sin Magt over de dygtigste, livligste i Samtiden. Det er altid den dygtigste, livligste Del af Folket, der er med i Fremskridtsbevægelsen; til Reaktionen hører i Reglen kun den stivbenede Alderdom, den visne Ungdom og Middelmaadigheden; skal Kristendommen rekrutteres kun fra disse Kredse, er den magtesløs. Men Forbindelsen mellem Reaktionen og Kristendommen er i Virkeligheden ogsaa en unaturlig Alliance, ti langt fra at være reaktionær er Kristendommen tvært imod radikal, — maaske det endog kan forsvares at kalde den revolutionær, naar man ikke ved revolutionær forstaar oprøsk. Kristendommen er nemlig idealistisk, men det idealistiske er altid radikalt, revolutionsært i ret Forstand: man sætter sig et Ideal, d. v. s. et Maal, som aldrig kan gøres til Virkelighed. men som man dog stadig stræber at naa; man vil gøre det virkeligt, men kan ikke. Den, der har en ideal Livsanskuelse, kommer aldrig til Ro, er i idelig Bevægelse, altid midt i den strideste Strøm, altid arbejdende med alle sine Kræfter paa at realisere Idealet. Det er saa langt fra, at en idealistisk Livsanskuelse, levende tilegnet, gør os til Drømmere, fremmede for det virkelige Liv, tvært imod! de idealistiske Mennesker ere de egentlige Virkeligheds-Mennesker, bestandig beskæftigede med at omsætte Idealet i Virkeligheden. Den idealistiske Livsanskuelse er kort og slaaende udtalt af Apostlen Paulus i Phil. 3, 12: »Jeg har ikke grebet det, men jeg jager efter det, om jeg kunde gribe det«. Men netop fordi den idealistiske Livsanskuelse bestandig jager efter det fuldkomne, kan den aldrig blive stillestaaende, konservativ og endnu mindre reaktionær. Den er revolutionær af Princip, d. v. s. den slaar sig aldrig til Ro med »det bestaaende«, iler bestandig fremad. Der er nu ingen Livsanskuelse saa idealistisk som den kristelige; den har nemlig paa Forhaand afskaaret sig Muligheden af at naa Maalet her paa Jorden. Den naturalistiske Livsanskuelse gaar ud fra, at Maalet kan og skal naas her; derfor fristes den naturalistiske Livsanskuelse til at slaa sig til Ro, den kristelige aldrig. Selv om en Naturalist vilde sige: Nu er

vi færdige, nu kan vi ikke komme videre, saa vil den Kristne sige: Nei! vi maa et Stykke frem endnu; om al Verden blev konservativ, var der en eneste virkelig Kristen tilbage, han vilde blive Fremskridtsmand. At Kristendommen er idealistisk-radikal, viser sig først med Hensyn til den enkelte Kristne, — jeg mener den, som virkelig har tilegnet sig Kristendommen som Livsprincip —; han naar aldrig f. Eks. paa Moralens Omraade eller med Hensyn til sin hele Livsgerning det Punkt, da han siger: Nu er du naaet langt nok, nu kan du blive staaende; »jeg jaget efter det, om jeg dog kunde gribe det«, — dette bliver ved at være hans Valgsprog, selv om han, som Paulus, har naaet hvad vi vil kalde den højeste Grad af sædelig Udvikling, og kan se tilbage paa en Livsgerning, der har givet Stødet til en hel ny Verdensudvikling. Altid staaende midt i Virkeligheden kæmper han for Idealet, d. v. s. han bliver radikal, baade med Hensyn til sig selv og sin Gerning, altid er der noget, der skal op med Rod.

Men det idealistisk-radikale ved Kristendommen viser sig særlig overfor Samfundsforholdene. Man har ment og mener endnu, at Kristendommen stod ligegyldig overfor Samfundsforholdene, de politiske, sociale Spørgsmaal; det er gentaget til Trivialitet, at Kristendommen har intet med Politik at gøre. Intet er mere fejlagtigt; Kristendommen har sit Samfundsideal, som efter sin hele Beskaffenhed og efter Verdens hele Tilstand maa blive, i alle konservatives Øjne, revolutionær-radikalt, d. v. s. der maa stadig efter det kristelige Samfundsideal blive noget, som der skal vendes op og ned paa. — Det er ikke min Hensigt her at fremstille det kristelige Samfundsideal i sin Sammenhæng, jeg vil kun give nogle enkelte Udkast til en Del af den Bygning, som maatte fremkomme, hvis det kristelige Samfundsideal blev gjort til Virkelighed.

Hvad Grundforholdet for Samlivet mellem Menneskene angaar, vil jeg stille i Spidsen det store Bud: »Elsk din Næste som dig selv«. Jeg paastaar, at saa længe det Bud staar ved Magt, og det staar jo, som Moralbud, ved Magt i de saakaldte kristne Stater, saa bliver de, der bøjer sig for det, radikale; hvor Budet teoretisk er anerkendt, har de virkelige Kristne ikke alene en Ret, men ogsaa en Forpligtelse til at bestræbe sig for at faa det gennemført i Praksis. Saa længe der er én i Samfundet, der vil arbejde, men der ikke, materielt og aandeligt, er stillet under lige saa lykkelige Forhold som jeg, saa længe har den Kristne ikke

faaet sit Samfundsideal realiseret. De Kristne er, eller skulde være, Samfundets altid vaagne Samvittighed, og er det Bud skrevet i deres Hjærte, saa bliver de det ogsaa.

Dette Bud danner ligesom Hovedhjørnesteinen for den kristelige-ideale Samfundsbygning, og alt det, som opføres paa denne Hovedhjørnestein, staaer selvfølgelig i nøjeste Sammenhæng med det. Jeg skal kun gøre opmærksom paa Pauli storslaaede Lignelse i 1 Cor. 12, hvor han sammenligner Samfundet med et Legeme, hvor hver enkelt er et Lem, og Lemmerne »skulle have lige Omhu for hverandre« og »naar ét Lem lider, lider alle Lemmer«. Barmhjærtighed er derfor det kristelige Samfundsideals usvigelige Kendemærke, og Samfundets Pligter overfor fattige og fortrykte indskærpes mangfoldige Steder, saa det endogsaa synes, at naar det kommer til Stykket, er det alene derefter et Menneske bedømmes, Math. Ev. 25, 35 ff.: »Jeg var hungrig, I gave mig at æde, tørstig I gave mig at drikke o. s. v. Som den almindelige Regel, Samfundet har at rette sig efter, indskærpes Luc. 6, 31: »Som I ville, at Menneskene skulle gøre mod eder, ligesaa gøre og I mod dem«. Der gøres stadig opmærksom paa, at i et kristent Samfund er Rigdom ikke Maalet, men Midlet til at fremme det fælles Bedste. Stadig er det Mennesket der skal være Hovedgenstand for Samfundets Omsorg, og adskillige Steder ironiserer Jesus over Jødernes Omsorg for Dyrene, medens Menneskene fik Lov at gaa for Lud og koldt Vand (Math. 12, 9. Luc. 14, 1.). — Hvad den sociale Anseelse angaar, gør Kristendommen opmærksom paa, at der ikke bør gøres Forskel paa rige og fattige, Rigdom og Fornemhed er ikke Maalestok for Storhed: i Modsætning til »de der bære bløde Klæder«, der er i »Kongernes Gaarde«, fremhæves Johannes d. Døber, Manden i Kamelhaarskappen som den største af de kvindefødte. Det er navnlig Apostlen Jakob, der er meget slem mod de Kristne, der bruge Personsanseelse; Jak. 2, 1 »Ti dersom der kommer en Mand ind i eders »Forsamling med Ring paa Fingeren og skinnende Klædebon, »men der kommer ogsaa en fattig ind i skidne Klæder, og I »fæste Øjet paa den, der har den skinnende Klædning og sige til »ham: Du, sæt dig her paa Ærespladsen, og I sige til den »fattige: Du, staa der, eller sid dernede i Krogen, — gør I da »ikke ubillig Forskel. I forhaane den fattige! Er det ikke de »rige, som undertrykke eder og drage eder for Domstolene?«

Dette maa være nok til at vise, at Kristendommen med Hensyn til de sociale Spørgsmaal er meget radikal, ja! har helt revolutionære Tanker. Det er nemlig aldeles klart, at skal dette Samfundsideal endog kun tilnærmelsesvis naas, saa maa der først foregaa en fuldstændig Revolution med mangfoldige Menneskers Tankegang; og det vil vise sig mange Gange, at de bestaaende Samfundsforhold ere saa absolut modsatte det kristne Samfundsideal, saa Reformere ere utilstrækkelige, men der maa søges et helt nyt Grundlag for Samfundsordenen, skal Idealet tilnærmelsesvis realiseres, at sige hvis Samfundet vil blive ved at kalde sig kristeligt; anderledes stiller Sagen sig selvfølgelig, hvis Samfundet vil proklamere sig som hedensk. Selv om Samfundet vil erklære sig for humant, vil det samme gælde, som naar det erklærer sig for kristeligt, ti hvad Samfundsordenen angaar, vil det humane og det kristelige Samfund i alt væsentligt være enige. — Det er vel i det hele rimeligt, at skal det kristelige Samfundsideal tilnærmelsesvis realiseres her paa Jorden, — og det er jo for Kristne Maalet at komme det bestandig nærmere, skønt det aldrig naas, — saa kan dette kun ske ved stadige Omvæltninger d. v. s. derved, at der med visse Mellemrum skabes et nyt Grundlag for Samfundsordenen, afpasset efter Tidens Tarv og det Maal af moralsk Udvikling, Slægten har naaet. Det er jo nemlig klart, at det gaar med en bestemt Samfundsorden, som med alt andet i Verden, at den opslides efterhaanden, Maskinen arbejder tungere og tungere. I Begyndelsen kan der saa repareres paa Maskinen ved Reformere, — men saa kommer der et Øjeblik, da den gamle maa erstattes af en ny.

At en Samfundsorden er opslidt, har overlevet sig selv, kendes derpaa, at den ikke mere er i Stand til at yde en stor Del af sine Medlemmer et materielt Udkomme og en aandelig Udvikling, der svarer til det Standpunkt, hvortil Tiden er naaet. For kristne Mennesker giver en opslidt Samfundsorden sig tilkende ved, at der bliver en altfor skrigende Modsætning mellem det kristne Samfundsideal og den givne Virkelighed. Sammenligne vi med Paulus Samfundet med et Legeme, saa viser Samfundets Sundhed og Kristelighed sig deri, at det materielle og aandelige Blodomløb er saa kraftigt, saa det drives ud i alle Lemmer, alle Lemmer faa nogenlunde ligelig Del i det, medens derimod Samfundets Sygdom, Ukristelighed, viser sig derved, at de materielle og aandelige Goder samle sig paa enkelte Punkter af Legemet,

medens en stor Del af dette lider materielt og aandeligt Nød. — Det bliver saa de Kristnes Opgave at blive Samfundets onde Samvittighed, gøre opmærksom paa, at Blodomløbet i Samfundsløbet er kommet i Uorden, og være blandt de første, der arbejder paa at faa det i Gang igen. Dette kan nu mulig ske ved Reformen af den bestaaende Samfundsorden, men der kan ogsaa være Tider, da det kun kan ske ved en hel Ombygning af Samfundsordenen. Der vil jo altid være en Mængde Mennesker, som vil udbytte den bestaaende Samfundsorden i Egenkærlighedens Tjeneste; enhver Samfundsorden er ufuldkommen, vil frembyde gunstige Betingelser for nogle, ugunstige for andre, og det er ikke at vente, at de, for hvem Betingelserne ere gunstigst, vil undlade at udbytte dem efter bedste Ævne; men jo mere dette sker, jo mere en bestaaende Samfundsorden bliver gennemsyret af Egenkærlighed, desto mere fjærner den sig fra det kristelige Samfundsideal. Der maa da søges en anden, og blandt dem som søger ivrigst bør de Kristne være. Det lyder som et Paradoks, naar man siger, det er altid ukristeligt at holde paa det bestaaende, men der er en hel Del Sandhed i det. Netop fordi Kristendommen er idealistisk i sin Samfundsbetragtning, maa den bestandig udvikle nye Samfundsformer, efterhaanden som de gamle blive opslidte, d. v. s. tage i Egenkærlighedens Tjeneste. Men dette, at Kristendommen bestandig har en Tendens til at udvikle nye Samfundsformer, viser netop, at den er revolutionær. Selvfølgelig mener jeg ikke dermed, at den er oprørsk; en gammel Samfundsorden kan afskaffes og en ny oprettes uden mindste Oprør; og hvis det saakaldte kristne Samfund og særlig de begunstigede Samfundsklasser virkelig var kristne, saa vilde en saadan ny Samfundsorden aldrig komme frem ved Oprør, men ad den fredeligste Vej; de begunstigede Samfundsklasser, forudsat at det var Kristne, vilde være de første til at forlange en ny Samfundsorden, der ikke indeholdt saa store Fristelser for dem. Oprør fremkommer kun ved den egenkærlige, altsaa ukristelige, Fastholden ved de gamle Samfundsformer, efter at de er opslidte, det kommer som en Guds Straf over dem, der har misbrugt den bestaaende Samfundsorden til at fremme deres egne egenkærlige Planer. Hvis en af det gl. Test. Profeter havde skrevet f. Eks. den franske Revolutions Historie, saa vilde han naturligvis til Skræk og Forargelse for hele vor Gejstlighed og Godsejerstand have fremstillet denne Revolution som Guds Straf over et ugudeligt

Hofs og Aristokratis og Kleresis Synder, altsaa som noget fra et guddommeligt Standpunkt berettiget. Ligesom Herren til en vis Grad holdt med de Folk, der til sine Tider forstyrrede den jødiske Samfundsorden, fordi Jøderne ikke vilde udvikle sig efter hans Bestemmelse, og ligesom han selv gav Anledning til den Revolution, der berøvede Rhoboam Halvdelen af Riget, saadan vil Herren endnu til en vis Grad kunne billige de Revolutioner, der har en social Oprindelse, d. v. s. som er fremkaldte ved en egenkærlig Fastholden af en gammel Samfundsorden, som har overlevet sig selv og fører længere og længere bort fra det kristelige Samfundsideal.

Men nu kommer den store Gaade: Uagtet Kristendommen i sin dybeste Grund er radikal, ja revolutionær, fordi den er idealistisk, saa er dog de, der særlig staa som Kristendommens Repræsentanter, i Reglen meget tamme, det er meget sjældent, at der er noget radikalt endsige revolutionært ved Bisper, Provster og Præster; og det gælder enten man ser paa det ene Kristensamfund eller paa det andet. Jesus siger: Ild er jeg kommen at kaste paa Jorden; men mange af Kristendommens officielle Repræsentanter synes at mene: Ja det er nu meget godt, at du kaster Ild paa Jorden, men saa maa der ogsaa være nogen til at slukke, og det skal vi besørge. Alle Vegne hvor en Ild er brudt ud, har nogle af Kristendommens officielle Repræsentanter været forrest i Slukningskorpset. Det gælder om Troens Ild. Da Pavedømmet først var blevet fast i Sadlen, var alle dets Bestræbelser rettede paa at slukke Troens Ild; hvor den blussede op, blussede Kætterbaalene omkap med den. Da de lutherske Statskirker sad faste i Sadlen, optog de med stor Lærvillighed Pavernes Fremgangsmaade. De lutherske Statskirkers Historie lige til Statskirkens Forfølgelse af de gudelige Forsamlinger her i Landet i første Halvdel af dette Aarh. levere tilstrækkeligt Vidnesbyrd herom. Paa samme Maade er det gaaet med de sociale Bevægelser. En Oplussen af den religiøse Ild er i Reglen ledsaget af en social Bevægelse, hvad tilfulde viser den nøje Forbindelse mellem Kristendom og Politik; saa snart det kristelige Ideal kommer til at straaale frem paa det personlige Omraade, saa kommer det ogsaa til at straaale frem paa det sociale Omraade. I den Henseende er Bondebevægelsen paa Reformationstiden oplysende. Luther havde med sin mægtige Røst tændt ikke alene en religiøs Ild men ogsaa en social; Bønderne tog hans Ord om Fyrster og Adel og de

daværende Samfundsforhold, som stemmede meget lidt med det kristelige Ideal, — de tog disse Ord enfoldigt, i fuldt Alvor og vilde en social Reform ved Siden af den religiøse; dette gav Anledning til Bondeopstanden. Det havde mulig været kristelig forsvarligt, om Luther havde ladet Bønderne og Herremændene udkæmpe den Kamp alene og ladet Gud raade for Lykken, da begge Parter aabenbart havde omtrent lige megen Ret og lige megen Uret, idet Herremændene begyndte med Uretten paa deres Side, da de ikke vilde lytte til Bøndernes billige Fordringer, men Bønderne endte med Uret, idet de gik altfor voldsomt frem. Men i det Sted skyndte Luther sig med at slukke den sociale Ild, han selv havde tændt; han vilde redde den kristelige Reformation ved at prisgive den sociale, men derved gav han ligesom en Anvisning paa, hvordan man bærer sig ad med at kue den Slags Bevægelser; og som han havde været med at slukke den sociale Ild, saadan slukkede hans Efterfølgere den religiøse. — Man kan derfor sige, at har Kristendommen kastet Ild paa Jorden, saa har dens Repræsentanter igen sørget for Vandet, og det er ikke nogen tilstrækkelig Undskyldning, at Ilden ganske vist jævnligen har blusset vildt, ti det kan efter den menneskelige Syndighed ikke være andet, end at naar der gaar Ild i noget, saa brænder der i Øjeblikket mere end der skulde brænde. Og saadan er det gaaet til, at Kristendommen, der kom ind i Verden som en idealistisk Fremskridts-Bevægelse, sigtende til en Samfundsortden, der fra Trin til Trin skulde skaffe alle Samfundets Lemmer lykkelige, materielle og aandelige Vilkaar, — den blev i Kirkestaten og Statskirken taget i Tjeneste for »det bestaaende,« og — tilligemed Militarismen, — Reaktionens fasteste Borg, der mødte hvert socialt Fremskridt med Protest. Naar Fremskridtet ikke desto mindre er gaaet sin Gang gennem Verden og har holdt sig til de saakaldte kristne Lande, saa skyldes dette ganske vist ikke Kristendommens særlige Repræsentanter, men det skyldes Kristendommen selv, de Tanker om Frihed, Lighed og Broderskab, som den har bragt ind i Verden, og som altid ligger og gror i Folkenes Dyb i de kristne Lande, og som aldrig kan dø, fordi det er Guds Tanker. Men saa er det mærkelige sket i vore Dage, at da Kristendommens Samfundsideal blev fornægtet af dem, som var naturligt kaldede til at bære det frem, saa tog Mænd der stod udenfor Kristendommen det op. Og derfor se vi nu tit det Særsyn, at det er

Fritænkere, der kæmpe for det kristelige Samfundsideal. og Kristne, der kæmpe imod det.

Spørge vi nu hvorledes det er gaaet til, at Kristendommens særlige Repræsentanter i dette Stykke har svigtet deres Opgave, saa er der forskellige Omstændigheder der kan have bevirket dette. — Da Maalet, det kristelige Samfundsideal sigter efter, en Samfundsorden med lige Ret for alle til Livets materielle og aandelige Goder, da dette Maal er saa højt, saa ligger det nær fuldstændig at opgive Kampen for at naa det eller komme det nærmere; man opgiver »Verden«, dømmer den til Død og Undergang og søger kun at redde sig selv og nogle enkelte gode Venner ud af det store Skibbrud. Dette er det pietistiske Standpunkt; det har opgivet Idealet: en kristelig Samfundsudvikling, det har i det hele mistet Troen paa Kristendommens Ævne til at kunne udrette noget som Samfundsmagt, og nøjes med *private* Bestræbelser for at afhjælpe den sociale Elendighed. Principet er her, at det er den enkelte, der skal tage Kampen op mod Samfundets Nød, og at hvad den fattige modtager skal han modtage ikke som en Ret men som en Naade. Men den enkelte er afmægtig overfor Samfundets Nød, og det er ydmygende for den fattige at modtage som Naade, hvad han kan kræve som Ret; det fremavler Dovenskab og Hykleri. Vil man se Hykleriet i sin grimmeste Skikkelse, saa gaa man til mange af de fattige, der leve paa pietistiske Præsters og deres Tilhængeres Bekostning.

Men Grunden til at Kristendommens Repræsentanter har opgivet Kampen for det kristelige Samfundsideal kan ogsaa være en anden, nemlig den, at de ere stivnede i Læren, de er blevne »Teologer«. En ortodoks Teolog er en meget mærkelig Fremtoning. Paa den ene Side er han inderlig overbevist om, at alt hvad Kristendommen lærer er Sandhed, altsaa ogsaa om, at det Samfundsideal, den opstiller, er rigtigt. Han kan hvad Øjeblik det skal være sætte sig hen og skrive en Afhandling, maaske et lærd Værk om det kristelige Samfundsideal, og om hvor uendeligt langt fra det er, at det er naaet ved den nuværende Samfundsorden; han kan sidde i sit Studerekammer, omringet af Bøger, maaske med et Par gode Venner, og være helt radikal næsten revolutionær, — selvfølgelig, for han kender hele den sociale Tankegang, som gaar igennem Kristendommen. Men kommer der en stærk Bevægelse, der gaar i politisk og social Frihedsretning, saa lukker han sig omhyggelig inde, og gaar han ud, saa er det



for at opretholde »det bestaaende«. En ortodoks Teolog er som en Randsel fyldt med Dynamit, ti han indeholder hele Kristendommens idealistisk-revolutionære Tankegang; men Maskineriet, Urværket, der skulde fremkalde Sprængningen er taget ud af ham, derfor er der ikke mindste Fare ved ham; man kan ganske rolig sætte ham hvor det skal være, i Kirker, paa Slotte, i Raadhuskældere, — han gaar aldrig af. Er det en redelig og sandhedskærlig Mand, — og dem er der mange af blandt Teologerne, — saa kan han, ved at fremsætte Kristendommens sociale Tanker i Prædikener og paa anden Maade, bidrage betydeligt til, at disse Tanker udbredes og optages i Folkene. Men naar saa Folkene vil gøre Alvor af disse Tanker, gennemføre dem i Samfundslivet, saa bliver han forfærdet for dem, og søger ihærdigt at slukke den Ild, han selv har været med at tænde. Selvfølgelig har Statskirken en stor Skyld i, at der er bleven en saadan Modsigelse mellem Teologernes Teori og Praxis, det er den, der saa at sige har taget den bevægende Kraft ud af dem, men der er dog ingen Tvivl om, at Statskirkerne alligevel har gjort Gavn til Folkenes sociale Udvikling, ti havde de ikke været, var Kristendommens sociale Tanker næppe nogensinde bleven saa kendte og udbredte, som de nu er. Selv de stiveste Statskirkepræster har aldrig i den Grad kunnet fornægte Kristendommens sociale Aand og Tankegang, at de jo har maattet bidrage deres til dens Udbredelse, og hvad disse Præster har talt som en blot teoretisk Lære, det er optaget i Folkene som praktiske Livsregler, hvorefter Samfundet skulde og burde indrettes. Folkene ere nemlig under almindelige Forhold naive, troskyldige; de skønner ikke andet, end at hvad der er rigtigt som Lære, det maa ogsaa være rigtigt som Liv. — Det er gaaet den kristne Statsgejstlighed ganske som den jødiske; den jødiske Statsgejstlighed blev nemlig ved at holde de messianske Tanker i Live i Folket, og havde derved sin store Betydning, idet de beredte Folket for den messianske Tid; men da den saa kom, viste det sig, at de messianske Tanker havde for Statsgejstligheden kun været teoretiske Lærdomme, da de traadte ud i Virkeligheden, saa kendte de dem ikke. Folket derimod tog ganske anderledes troskyldigt mod Messias. Saaledes er det ogsaa, paa et andet Omraade gaaet den kristne Statsgejstlighed: teoretisk har den vedkendt sig det kristelige Samfundsideal, løftet den første kristne Menighed til Skyerne, for sit, rigtignok upraktiske, Forsøg paa at gennemføre dette Samfundsideal. Men naar

Talen har været om Forsøg paa at komme dette Ideal nærmere i deres egen Tid, saa har de modsat sig det. Det er den gamle Historie, at være radikal i sin Teori, reaktionær i sin Praksis; men den bliver altid ny.

Men det som især har bidraget til at gøre Statskirkegejstligheden reaktionær, er det, at den fuldstændig har misforstaaet Kristendommens Stilling til Øvrighedsbegrebet. Statskirkens Gejstlighed er altid gaaet ud fra, at hvordan saa Kristendommens Tanker var om de sociale Forhold, om den ogsaa dér var meget vidtgaaende og stillede store Fordringer til Samfundet i Retning af Omsorg for fattige, syge o. s. v., saa stod dog én Ting fast, og det var dette, at i sin Betragtning af Forholdet mellem de regerende og de regerede, dér var Kristendommen i høj Grad konservativ, ja saa reaktionær, saa det var altid, under alle Omstændigheder Pligt for de Kristne, at bøje sig, ikke alene for al lovlig Øvrighed, men for enhver Magthaver, der, med Ret eller Uret, kaldtes »Øvrighed«.

Man har ikke opdaget, at dette fører til aldeles meningsløse Konsekvenser. Paa den ene Side indrømmer man, — ganske vist for de fleste Teologers Vedkommende rent teoretisk, — at Kristendommen er et Liv og ikke kun en Lære. De allerstiveste og mest stokkonservative Teologer, der er saa bange for enhver Frihedsbevægelse, som en gammel Dame for Trækvind, de hævder dette ideligt: Kristendommen er Liv. Men Liv er jo uophørlig Bevægelse, uophørlig Udvikling. Er Kristendommen Liv maa den altsaa i et kristent Samfund fremkalde en stadig Bevægelse, en stadig Udvikling af Samfundsforholdene; men stadig Udvikling af Samfundsforholdene forudsætter stadig nye Samfundsformer, nye Former for Styrelsen, for hele Regeringsmaskineriet. Nu er det imidlertid saadan med Øvrighedspersoner, Statstjenerne eller hvad man vil kalde dem, at der er ingen der har saa vanskeligt ved at forstaa og paaskønne nye Udviklinger i Samfundet end netop de. Dette er ganske naturligt, ti Statstjenerne fra de højeste til de laveste er i høj Grad knyttede til alle disse Former; i disse Formers Tjeneste ere de ikke alene blevne graa, men de har ogsaa faaet Ordener, Titler o. s. v., saa det er dem umuligt at forstaa, at disse Former ikke ere de eneste saliggørende. Enhver Øvrighedsperson vil altsaa have en naturlig Tilbøjelighed til ubetinget at holde paa »det bestaaende«. Men Statskirkens Gejstlighed holder jo paa Livet, Udviklingen — i Teorien da; man

skulde derfor synes, den maatte leve i bestandig Opposition til det bestaaende, danne Oppositionens Fortropper. Dette er dog ingenlunde saa, den er i Reglen Reaktionens Fortropper; Sagen er den: Statskirkens Gejstlighed har ikke alene en Teori om at Kristendommen er Liv, Udvikling, men den har ogsaa en Teori om, at man skal altid bøje sig for Regeringen, d. v. s. for Stilstanden. En ortodoks Teolog er stillet saaledes: Han kan ikke blive staaende, ti Kristendommen er Liv, Udvikling; han kan heller ikke komme frem, ti Regeringerne vil blive staaende og den skal man være underdanig, allerunderdanigst. Hvorledes komme ud af dette Dilemma: Teologen staar overfor to Teorier, der efter hans Overbevisning begge ere lige vigtige; efter den ene skal han altid gaa frem, efter den anden skal han altid staa stille. Her maa vælges; saa vælger han: teoretisk, Fremskridt, praktisk: Stilstand eller Tilbageskridt. Om Søndagen prædiker han Kristendommen som Liv, Fremskridt, stadig Udvikling; de Søndage arbejder han i Reglen for Tilbageskridt. Det bliver hver Uge ét Skridt frem og seks tilbage. — Det maa for øvrigt indrømmes, at der i vore Dage rundt om i Verden er kommen nogen mere Konsekvens i Statskirkegejstlighedens Optræden. Jo mere det viser sig, at den nuværende Samfundsorden fører til Tilstande, der fjærne sig fra det kristelige Samfundsideal, jo kraftigere som Følge deraf. Bevægelsen bliver for at skaffe bedre Samfundstilstande til Veie, og jo mere som Følge deraf de gamle Regeringer blive reaktionære, desto mere forstummer fra Statskirkernes Side Talen om, at Kristendommen er Liv, Udvikling o. s. v., desto mere lægges Vægten paa, at det for et kristent Menneske er Pligt at holde paa »det bestaaende«, som er personificeret i »Øvrigheden«. Man slaar en Streg over alle de radikale Samfundstanker i Biblen og tager mere og mere sit faste Stæde i Rom. 13, 1: Hvert Menneske være de foresatte Øvrigheder underdanig, og den egentlige Højtidsdag for Statskirken bliver 23. Søndag efter Trin. med sin Tekst: »Giver Kejseren hvad Kejseren er!«

Jeg sagde før, at Teologerne havde fuldstændig misforstaaet Kristendommens Stilling til Øvrighedspersonerne. Dette skal jeg nu gaa nøjere ind paa. Man kan paa Forhaand slutte, at naar Hovedhjørnestenen i den kristelige Samfundsorden er det store Bud: Elsk din Næste som dig selv, naar den kristelige Samfundsudvikling ikke har naaet sit Maal, før dette Bud er blevet til Virkelighed i Livet saa godt som det her paa Jorden

kan blive det, saa vil Kristendommen stadig være nødsaget til at holde et vaagent Øje med den bestaaende Samfundsorden, men da denne er repræsenteret af Øvrighedspersonerne, saa maa Kristendommen stadigt holde et vaagent Øje netop med dem. Kristendommen er det kritiske Element i Samfundet, — »I ere Verdens Salt« siger Jesus til sine Disciple, og Kritiken som den øver bestaar i en Undersøgelse af, hvorvidt Samfundsordenen nærmer sig til eller fjærner sig fra det kristelige Ideal, som i social Henseende falder sammen med det humane Ideal. Jo mere en Samfundsorden fjærner sig fra dette Ideal, desto strængere bliver Kristendommens Kritik af Øvrighedspersonerne, som den slette Samfundsordens Repræsentanter. De Kristne ere fødte Oppositionsmænd, ere naturlig kaldede til at gaa i Spidsen for enhver Samfundsreform, der sigter til en ligeligere Fordeling af Livets materielle og aandelige Goder, netop fordi de har et bestemt, af deres Herre selv givet Samfundsideal, som kun kan naas ved en trinvis Udvikling. Saa snart en Samfundsorden har opslidt sig selv, er bleven udbyttet af enkelte Samfundsklasser eller enkelte Mænd i Egenkærlighedens Tjæneste, saa maa de øjeblikkelig begynde at underminere den bestaaende Samfundsorden for at skaffe Plads for en anden og bedre. Men derved kommer de meget let til at underminere, — ikke Øvrighedsbegrebet, ikke Institutionen: Øvrighed, men de til en vis given Tid værende Personer som repræsentere Øvrighedsinstitutionen paa den Tid, hvilke i Reglen ere fast knyttede til den gamle Samfundsorden. Hvis det var Kristendommens Mening, at enhver tilfældig Øvrighedsperson var hellig og ukrænkelig, saa var den meningsløs; ti paa den ene Side at opstille et Samfundsideal, som kun kan naas ved idelig Fremskridt, Bevægelse og Udvikling, og paa den anden Side at gøre de tilfældige Øvrighedspersoner, som i Reglen altid vil blive staaende paa det samme Punkt, til urørligt Gods, det var absolut meningsløst. Men Kristendommen er ikke meningsløs; Teologien er i dette Punkt meningsløs; men der er Forskel paa Kristendom og Teologi.

Det er navnlig Rom. 13, 1 ff., Teologerne beraabe sig paa, naar de vil begrunde Paastanden paa, at Kristendommen fordrer absolut Underkastelse under enhver tilfældig Øvrighedsperson. »Hvert Menneske være de høje Øvrigheder underdanig«, — det er Teologiens politiske og sociale Alpha og Omega, desto mere, jo slettere Øvrighedspersonerne er. Det er at formode, at jo

bedre Folkene synes om Øvrighedspersonerne, desto mindre vil Teologerne føle sig opfordrede til at indskærpe Rom. 13. 1. Angaaende dette saa berømte apostoliske Udsagn, er nu først at bemærke, at der efter al Rimelighed har været særegne, lokale Forhold til Stede, som har bidraget til at Paulus bragte dette Spørgsmaal paa Bane. Det er rimeligt, at de første Kristne har været inde paa den Tankegang, at det i det hele var uforsvarligt at adlyde hedenske Øvrigheder. V. 7. kan tyde paa, at en Skatteenægtelse har været paa Bane, ganske som hos de ortodokse Jøder i Jerusalem paa Jesu Tid. Det som det saa for Paulus kommer an paa at vise er, at Øvrighedsinstitutionen er en guddommelig Ordning, enten saa de paagældende Øvrighedspersoner ere Kristne eller Hedninger. Han tænker ikke saa meget paa de tilfældige Øvrighedspersoner, men paa Øvrighedsideen, hvilket ogsaa fremgaar af det Ord, han bruger (*εξουσία*). At det særlig er Øvrighedsideen Paulus tænker paa, fremgaar aldeles klart af de Udtryk, hvori han omtaler den: »Hvo som sætter sig mod Øvrigheden, modstaar Guds Anordning«. Men det er paa ingen Maade Apostlenes Mening, at man under alle Omstændigheder modstaar Guds Anordning, fordi man sætter sig mod visse Øvrighedspersoner; de gøre med stor Styrke gældende, at man skal adlyde Gud mere end Mennesker, og Paulus selv hævdede stadig sin Ret som romersk Borger overfor Øvrighedspersoner, der vilde krænke denne hans Ret. End videre siger Paulus: »de regerende ere ikke til Skræk for gode Gerninger, men for onde.« Men intet fornuftigt Menneske vil paastaa, at dette gælder enhver tilfældig »regerende«; det passer blandt andet ikke paa de »regerende« der korsfæstede Jesus. End videre siger han om Øvrigheden: »Den er Guds Tjæner dig til Gode«, — passer det f. Eks. paa Kong Herodes, der lod Johannes Døberen halshugge? Nej! netop disse store Ord, som Paulus bruger om Øvrigheden, viser, at det er Øvrighedsinstitutionen, han særlig har for Øje, det er et Principspørgsmaal, han klarer for de romerske Kristne. Var disse nemlig komne ind paa den Tankegang, at hedenske Øvrigheder i Grunden slet ikke var Øvrigheder, saa klarer det hele sig for os; Paulus vil nemlig saa indskærpe dem, at Øvrighedsideen er noget guddommeligt og kan ogsaa være repræsenteret af hedenske Øvrighedspersoner. Men denne Betragtning indeholder for det første aldeles intet om, at en Øvrighedsperson, der overtræder Lovene, vedbliver at være Øvrighed, heller ikke noget om, at Paulus vil

forbyde de romerske Kristne at arbejde for en Samfundsorden, der nødvendig vilde have til Følge, at de daværende romerske Øvrighedspersoner blev fuldstændig umulige. Der var jo i Virkeligheden ingen der arbejdede ivrigere paa at underminere den romerske Øvrighed end Paulus selv, der kastede Tanker ud i Verden, som tilsidst omstyrtede hele Grundlaget for det romerske Samfund. — Det er altsaa en meget overfladisk Betragtning, naar man af dette Skriftsted har villet begrunde, at Paulus erklærede et til en vis given Tid herskende Øvrighedssystem og de Personer, der repræsenterede det, for hellige og ukrænkelige. At dette aldrig har været Kristendommens Mening kommer endnu tydeligere frem, naar vi betragte selve Jesu Optræden overfor den daværende jødiske Øvrighed.

Det har en vis Vanskelighed at gøre sig en levende Forestilling om den historiske Person: Jesus af Nazareth. Der danner sig let i Tidernes Løb et Billede af ham, som foruden en Del sande Træk indeholder en Del falske. Saaledes gik det før hans Komme til Verden. Den jødiske Teologi havde dannet sig et Messiasbillede svarende til det Ideal, man den Gang sværmede for og syntes man havde særlig Brug for; det var Kongen af Davids Hus, der skulde knuse alle Folkets Fjender. Det var de jødiske Teologer, der havde dannet Billedet, men det var fra dem ogsaa trængt ned i Folkets Bevidsthed, dog ikke saa dybt. Som en Følge deraf kendte de ham ikke, da han virkelig kom; for Teologerne var det umuligt at kende ham, dertil sad det falske Billede altfor fast; men ogsaa for Folket var det vanskeligt; dog er det aabenbart, at Folket havde en langt dybere Forstaaelse af ham end Teologerne og de af dem særlig paavirkede Kredse. — Saaledes har ogsaa den kristelige Teologi dannet sig et Billede af ham, som hvad det dogmatiske angaar er ufuldkomment og paa mange Punkter bornert, og hvad det historiske angaar giver et fejlagtigt Indtryk. Det er ikke længer som Konge, Teologerne tænker sig ham. Fra den Tid, da Kongerne udelukkende hellige sig til Militarismen og altid optræde som Generaler, kan Jesus-skikkelsen ikke bringes ind i den Ramme. Kongerne maa nu nøjes med at være Troens og Kirkens vældige Forsvarere. Jesus-skikkelsen er af den kristelige Teologi bleven dannet til en Præst; ikke en ganske almindelig, jævn Præst, men en fin, teologisk dannet Præst, helst en yngre Modepræst i en Hovedstad, der med Salvelse prædiker i en stor Kirke for pæne Mennesker,

og kun kommer i Berøring med Smaafolk som Formænd i en Velgørenheds-Komité, men staar ganske udenfor »de vilde Drømme fostrede i uklare Hjærner«, der saa meget optager disse Smaafolk. Denne Jesuskikkelse er ikke radikal; den er i høj Grad konservativ, og den er allerunderdanigst; Gud er naadig, men Kongen er allernaadigst. Der er ingen Tvivl om, at i de af Teologerne paaavirkede Kredse har der dannet sig en saadan Jesuskikkelse: en fin, men for øvrigt alvorlig og dygtig Præst, der prædiker godt, kommer i de fineste Kredse, er venlig og nedladende mod Smaafolk, — han kommer paa Hofbal, men han kommer ikke i Rømersgade. For Menigmand paa Landet har Jesuskikkelsen nogle af de samme Træk; men han er ikke nær saa fin og ikke saa blodløs; men han er Præst i Folkekirken.

Naar man saa læser Evangelierne, den Jesuskikkelse dér er tegnet, saa maa man forbavses over, at uagtet denne Skildring kendes af alle, uagtet det er den, der prædikes om i Kirkerne, saa er det dog ikke den, der er præntet ind i Folks Bevidsthed. Ja! i Kirken kan der være Øjeblikke, da den sande historiske Jesuskikkelse ligesom glimter frem for Præsten og Tilhørerne, men udenfor Kirken, dér bliver han atter den samme blege, blodløse, teologiske Skikkelse, sukkende under Verdens Synd, — men ydmygt bøgende sig for Synden — naar den bærer Krone og Purpur. — Og saa tror man, at saadan en Mandsling kunde rejse en Storm i det jødiske Folk, der i Løbet af kort Tid bruste hen over hele Landet, kunde vække en Forargelse, der steg til Raseri og en Kærlighed, der gik i Døden. Nej! hans Ord de var ikke Blomster, de var Ild. Og hans skarpe Ord, de var stadig rettede opad mod Øvrighedspersonerne. Derfor var han ogsaa i den jødiske Øvrigheds Øjne den farligste og mistænkeligste Person, der var i hele Landet, hvem det fremfor alt kom an paa at gøre uskadelig, det koste hvad det vilde. Vi kan godt sige, han var under hele sin offentlige Virksomhed under Politiets specielle Opsigt, altid omgivet af Lurere og Spejdere, der tog Vare paa hans Ord og Gerninger, og det eneste, der hindrede Øvrigheden i øjeblikkelig at sætte ham fast, var det, at man frygtede Uroligheder blandt Folket, der ansaa ham for en stor Profet. Hvert Øjeblik fortælles, at Øvrigheden »holdt Raad for at gribe og ihjelslaa ham«, — se f. Eks. Math. 12, 14, 21, 46. 26, 3. Mar. 3, 6. 11, 18. 12, 38. 14, 1. Det var Øvrigheden, der skaffede falske Vidner mod ham — Math. 26, 59., overtalte Folket til at begære Barrabas

løs. — Math. 27, 20., og tilsidst dømte ham til Døden — Math. 16, 21. 20, 18. Det er aldeles klart, at hele Skylden for hans Domfældelse og Død falder paa Øvrigheden.

Og vil vi saa undersøge, om der fra den jødiske Øvrigheds Standpunkt kunde være nogen Grund til dette uudslukkelige Had, denne aldrig hvilende Forfølgelse, saa maa vi vel sige, at fra deres Standpunkt kunde de have de allervægtigste Grunde dertil. En af Øvrighedens Beskyldninger mod ham var den, at han oprørte Folket (Luc. 22, 5), altsaa nedbrød Agtelsen for Øvrighedspersonerne. Denne Beskyldning var baade falsk og sand; det kommer nemlig ganske an paa, fra hvad Synspunkt man ser den. Set fra selve Sandhedens Synspunkt var Beskyldningen falsk; ti de daværende jødiske Øvrighedspersoner fortjænte ingen Agtelse, alle de skarpe Ord Jesus brugte om dem var fuldstændig sande, altsaa berettigede; han maatte, som den, der var Sandheden, tale om dem netop som han gjorde; og det var netop hans Storhed og hans Ære, at han oprørte Folket mod al den Løgn og Uretfærdighed, som aabenbarede sig hos disse Øvrighedspersoner, ti et Folk skal oprøres mod det som er oprørende. Men selvfølgelig vil netop de sletteste Øvrighedspersoner aldrig indrømme, at deres Færd er oprørende, og den som frimodigt siger dette, vil derfor altid af dem faa Skyld for »at oprøre Folket«; og søger vi derfor at sætte os ind i disse uværdige jødiske Øvrighedspersoners Tankegang, som de der mente med fuld Ret og aldeles fyldestgørende at røgte deres Embede, saa er det klart, at fra deres Standpunkt var Beskyldningen for Oprør berettiget. Han taler nemlig offentligt i saadanne Udtryk om de jødiske Øvrighedspersoner, saa det er aldeles klart, havde han levet paa en Tid og et Sted med en mere udviklet Lovgivning i den Retning, saa havde han ikke faaet Lov til at være paa fri Fod i tre Dage end-sige i tre Aar, *selv om hvert Ord han sagde var sandt*. Spredt om i alle 4 Evangelier findes saadanne stærke Udtryk om Øvrighedspersonerne, f. Eks. den bekendte Hilsen til Kong Herodes »den Ræv« (Luc. 13, 32). Men hele sin retfærdige Harme mod Øvrighedspersonerne dem der sad »paa Moses Stol«, udslynger han med vældige Ord i den bekendte Tordentale Math. 23 Cap., et Synderegister der des værre tit har passet paa Øvrighedspersoner, men der har ingen været til at sige det. Efter her at have gjort opmærksom paa, hvordan de binde tunge Byrder for Folket uden selv at røre dem med en Finger, hvordan de gør alle deres



Gerninger for at at anses af Menneskene, hvordan de vil sidde øverst til Bords og paa de fornemste Pladser i Synagogerne, hvordan de vil hilses paa Torvene med deres Titler, ender han med et 7 Gange gentaget: Ve, over dem som »Hyklere«, »Daarer og Blinde«, »blinde Vejledere«, »Slinger og Øgleunger«. Naar vi betænker, at denne Tale er henvendt til dem, der sad paa »Moses Stol«, det store Synedrium, der i sig forenede den højeste gejstlige og verdslige Myndighed, — saa er denne Tale et saa voldsomt Angreb paa de jødiske Øvrigheds personer, som ikke har mange Sidestykker i Historien. Men selvfølgelig var Angrebet fuldt berettiget, hvert Ord var Sandhed. Men *fra sit Standpunkt* er Øvrigheden berettiget til at sige: »han oprører Folket«. Men det var netop ogsaa det han skulde og det han vilde. — Og denne Tale er ikke holdt i Disiplenes snævre Kreds, den er udtrykkelig henvendt til »Folket«. Det er aldeles klart, at efter den Tale maatte enten han eller Øvrigheden falde, og det nytter ikke det mindste at sige, at han opfordrer jo ikke Folket til at sætte sig op mod Øvrigheden. Den jødiske Øvrighed var selvfølgelig ikke saa dum, at den ikke saa, at fik den Mand Lov til at holde mange af den Slags Taler, saa var den snart umulig som Øvrighed. Og det jødiske Folk var ikke et Folk af Engle; var deres Øvrigheds personer først i deres Øjne komne til at staa som Hyklere, Daarer, Slinger o. s. v., saa er der en overvejende Sandsynlighed for, at de snart vilde skaffe sig af med dem. — Det er ganske vist paa én Maade overflødig at spørge om, hvad Udfaldet vilde blevet, hvis det ikke var lykkedes Øvrigheden at bemægtige sig Jesu Person, hvis Folket lige til det sidste havde ydet ham den Understøttelse mod Øvrigheden, som det hidtil havde gjort, men intet fornuftigt Menneske kan tvivle om, at hvis dette var sket, hvis det jødiske Folk havde været modent for Messias tanken, saa havde han »oprettet Riget for Israel«, og i det Rige havde der virkelig ikke været Plads hverken for Kajfas eller Annas eller de jødiske Raadsherrer.

Det skulde nu ikke saadan være, det blev foreløbig ham der tabte, men det er en historisk Kendsgerning som ingen teologisk Fortolkningskunst kan rokke, at skønt han selvfølgelig lige saa fuldt som Paulus holdt paa Øvrigheds ideen, Øvrighedsinstitutionen som noget guddommeligt, saa var hele hans offentlige Liv fra først til sidst en Konflikt med de Øvrigheds personer, som var samtidig med ham. Men, saa lidt som hans store Forløber,

Johannes den Døber, der blev halshugget af en Konge, kendte han noget til Enevældens og Statskirkernes Grundsætning: Man skal se paa Embedet, ikke paa Manden. Derfor faldt de ogsaa: de faldt som frie stolte Mænd for den evige Sandhed, at Løgn er Løgn og Uret er Uret, selv om den bærer Krone og Scepter. Derfor skal det slaas fast, at den Grundsætning, at enhver tilfældig Øvrighedsperson har man kun underdanigst at bøje sig for, det har aldrig været Kristendommens Grundsætning; det er en Opfindelse af Statskirkens Teologer, som har gjort Kristendommen umaadelig Skade, da den i bevægede Tider har fjærnet mangfoldige ædle frihedselskende Mænd fra den, medens den derimod har gjort slette Øvrighedspersoner umaadelig Gavn, fordi det er lykkedes Teologerne at omgive selv den syndigste Øvrighedsperson med en guddommelig Straaleglans og at bilde Folket ind, at det højeste i et Land det var ikke Loven men Øvrighedspersonerne. Dette falske Dogme, som i sine Konsekvenser kan føre til, at kristne Mennesker ikke alene skal tie til, men ogsaa bidrage til at understøtte Løgn og Uret, Lovløshed og Voldsdaad, det maa slaas til Jorden, ellers ender det med at gøre den kristne Menighed til en Flok af de usleste Trælle, og de som af deres store Mester ere bestemte til at være Verdens Salt, og gaa i Spidsen for Folkenes Fremskridt, vi bliver som Salt, der har mistet sin Kraft, der kun duer til at kastes udenfor og nedtrædes. Havde Jesus godkendt dette Dogme: ubetinget Underkastelse i Ord og Gerning, — ja! saa havde han sparet sig Vejen til Golgatha, saa var han vel bleven Ypperstepræst, havde vel faaet Verdens Riger og deres Herlighed, men han havde ikke givet Verden et Stød fremad som virker den Dag i Dag. Teologerne vil sige, at han underkastede sig jo i Gerning; ja! det var nu hans Opgave, han og hans Rige skal ikke forsvares med udvortes Magt; i den Henseende kunde Teologerne lære meget af ham, for dér har de altid haft god Lyst til at bruge Sværdet, der hvor det skulde stikkes i Skeden, mens de derimod har været meget bange for at bruge Ordet, som han brugte det til at sige Sandheden opad. Men han har udtrykkelig forbeholdt sine Tjænere Ret til at forsvare Rigerne af denne Verden; han tænker sig nemlig den Mulighed, at hans Rige havde været af denne Verden, (Joh. Ev. 18, 36) og i det Tilfælde havde mine Tjænere vel stridt for det, siger han, og det er indlysende, at saa havde de kommet til at stride mod »det bestaaende«.

Vil man derfor have nogen til under alle Forhold at holde paa »det bestaaende«, saa henvende man sig til Teologerne; det er deres Opgave at fernisere Kristendommen, saa den bliver saa fin og glat som en Hofmand, det vil sige overfor de tre første Rangklasser, ti overfor Smaafolk bliver Teologernes Kristendom ikke saa fin. — Men gaar man til Kristendommen for at faa den til under alle Omstændigheder at holde paa »det bestaaende«, saa gaar man fejl. Den har sit Samfundsideal, hvor „den som vil være stor skal være Folkenes Tjener“, hvor der ikke gøres Forskel paa rige og fattige, hvor Hovedsummen er dette: Elsk din Næste som dig selv. Saa længe det Maal ikke er naaet, kan vi ikke blive staaende, vi maa altid frem, vi er radikale af Princip. — Vore Teologer holder i Reglen paa den kristelige Stat. Nuvel! lad os en Gang prøve det med den *kristelige* Stat; men lad os ikke forveksle den kristelige Stat med den *teologiske* Stat.

HENNING JENSEN.

---

## Hvad er et Pund?

---

Blandt »Smaatryk« blev der i et af vore Blade for nogen Tid siden oprisket et gammelt Spørgsmaal fra Hverdagslivets Fysik, som imidlertid i den Form, hvori det blev meddelt, turde være bleven urigtig opfattet eller i alt Fald urigtig tydet af adskillige Læsere. Det lød saaledes:

Læreren: »Hvad er tungest, et Pund Jærn eller et Pund Fjer?«

Drengen: »Et Pund Jærn.«

Hvad Læreren — formodentlig Fysiklæreren — svarede hertil, fik man imidlertid ikke at vide, og havde man faaet det at vide, saa tror jeg, at adskillige Læsere vilde have studset der- ved, ja maaske opfattet Fortællingen som møntet paa at latterlig- gøre begge Personer, baade Drengen og Læreren. Slutningen af Dialogen burde nemlig have lydt saaledes:

Læreren: »Nej, et Pund Fjer.

Et Pund er et Pund, vilde man have ræsonneret og følgelig ment, at de to Genstande maatte være lige tunge; men saaledes stiller Sagen sig dog, nærmere besét, i Virkeligheden ikke, og det er denne Paastand, jeg har stillet mig til Opgave at ville forsvare og tydeliggøre, for derefter at se Be- grebet et Pund lidt nærmere efter i Sømmene.

Forinden jeg begynder herpaa, maa det dog være mig til- ladt at lægge et godt Ord ind for den stakkels Dreng og hans Opfattelse af Sagen, da den til en vis Grad ogsaa kan være be- rettiget og i alt Fald ikke fortjæner helt at blive peget Fingre ad. Læreren siger nemlig: »hvad er tungest,« og ikke: »hvad vejer mest, et Pund Fjer eller et Pund Jærn,« og i daglig Tale ligger der en lille Forskel skjult i disse to Udtryksmaader. For at

blive denne Forskel vár, behøver man blot at gøre en ubetydelig Tilføjelse til førstnævnte Udtryksmaade, nemlig stille Spørgsmaalet saaledes: »hvad er tungest at bære, et Pund Fjer eller et Pund Jærn? Den daglige Erfaring vil da ubetinget svare: et Pund Jærn. Ganske vist holde de to Genstande hinanden i Ligevægt paa Vægtskaalen, de tyngde lige meget hver paa sin Skaal; men naar vi selv skulle bære dem eller skønne deres Vægt ved for Eksempel at holde dem i vore Hænder, saa tynger Jærnet mest, fordi det paa Grund af sit ringe Rumfang bæres af en mindre Muskelflade, medens den samme Vægt Fjer med sit større Rumfang fordeler Trykket paa en større Flade og derfor trætter vore Muskler mindre. Havde Vægtskaalen eller Læreren ikke i Forvejen oplyst os om, at hver Genstand vejede et Pund, vilde vi ved vort Skøn være mest tilbøjelige til at give Drengen Ret og erklære Jærnet for tungest. I daglig Tale bruges derfor Udtrykket »tung« ofte — men ganske vist mindre korrekt — i Steden for Udtrykket »vægtfyldig«. Man siger saaledes, at Jærn er tungere end Fjer, og mener dermed, at et vist Rumfang Jærn vejer mere end et lige saa stort Rumfang Fjer, fordi Massedelene i Jærnet ere mere sammenpressede end i Fjerene.

Men Læreren har selvfølgelig som Lærer i Fysik taget Ordet »tungest« i sin strænge Betydning og altsaa dermed ment, hvad vejer mest, et Pund Jærn eller et Pund Fjer, og for saa vidt er Drengens Svar ubetinget galt. Tilbage bliver der altsaa kun et af to Alternativer, enten veje de to Genstande lige meget, eller ogsaa ere Fjerene tungere end Jærnet. Vi skulle nu se at faa Sandheden frem, men ved Sandheden bør kun forstaas den virkelige, den absolute Sandhed, ikke Sandheden med Modifikation.

For at komme til den, vil vi gaa en lille Omvej, for det er jo undertiden ad Omveje, at man kommer lettest til Maalet.

Lad os altsaa et Øjeblik forlade Jærnet og Fjerene og henlægge Skuepladsen for vore Undersøgelser til Københavns Sommer-Tivoli paa en blikstille Ballondag. Den store Ballon, der skal tage Luftskipperen med, er lige i Færd med at rejse sig, og den sidste af de smaa Prøveballoner befinder sig i samme Tilstand. Lad os nu altsaa gribe dette Øjeblik, hvor begge disse Balloner ere saaledes fyldte med Gas, at de akkurat holde sig svævende ved Jordfladen, hverken have Tilbøjelighed til at stige eller synke, og lad os saa tænke os, at vi veje dem ved at lægge

dem paa en Vægtskaal. Da de lige saa lidt have Tilbøjelighed til at falde som til at stige til Vejrs, men ogsaa paa denne holde sig frit svævende, vil Svaret, efter at Vejningen er foretaget, selvfølgelig blive, at de begge veje slet intet, eller udtrykt i Vægtangivelse, nul Pund, og er dette absolut sandt, nødes vi til at sige, at den store, mægtige Ballon og den lille, ubetydelige Prøveballon ere lige tunge, hvilket dog næppe nogen vil tage for gode Varer. Den, der har transporteret de tomme Balloner til Stedet, og Gasværket, der har leveret Gassen til dem begge, vil kunne bevidne, at Paastanden er falsk for begges Vedkommende, saa vel som at den store, fyldte Ballon i Virkeligheden vejer meget mere end den lille.

Lyver da Vægtskaalen?

Ja, det er netop Sagen. Den meddeler os aldrig den absolute Sandhed, og i det nys berørte Eksempel har Løgnen været saa kolossal, at Synderen er bleven greben paa fersk Gerning; men ved de dagligdags Vejninger er Løgnen saa lidet fremtrædende, at den undslipper vor Opmærksomhed.

Vi skulle nu se at komme paa det rene med, hvori denne Ufuldkommenhed ved et af vore vigtigste, daglige fysiske Apparater bestaar; men lad os ikke glemme at notere, at det var den store Ballon, som aabenbart var tungest, og Prøveballonen, som var lettest, uagtet Vægtskaalen fortalte os, at begge vare lige tunge.

For at faa Spørgsmaalet om Grunden til Unøjagtigheden klaret, ville vi se, hvorledes det gaar, hvis vi tænke os Vejningen foretaget under Vandets Overflade, i Fiskenes Verden, og da Fjerbunken her vil volde os Bryderi, eftersom den vil forlade Vægtskaalen og stige til Vejrs ligesom en fyldt Ballon i Luften, ville vi vælge et Par andre Stoffer til at anstille Forsøget med, og da helst et meget tungt eller, for at udtrykke os korrektere, meget vægtfyldigt Stof, og et forholdsvis let, eller mindre vægtfyldigt Stof, men dog ikke saa let, at det ikke synker i Vand. Lad os for Eksempel vælge en Guldklump, en gedigen Guldklump, og en Stenkulsblok, og for ikke at komme ind paa Vidtløftigheder ved ogsaa at skulle tage Hensyn til Vægtloddernes Beskaffenhed og den Indflydelse, det vil have paa Vejningens Resultat, naar ogsaa disse nedsænkes i Vandet, ville vi antage, at vi benytte os af en saakaldet Fjedervægt, en saadan, som benyttes ved Brøndanstalter og Forlystelsessteder for at oplyse os

om vor egen Vægt, og som i mindre Maalestok ogsaa er et vel bekendt og bekvemt Vejningsapparat i den daglige Hus-holdning.

Vi veje altsaa først de to Legemer, Guldklumpen og Stenkulsblokken, i Luften, og da man i Tankens Verden har Raad til at være rundhaandet, ville vi være ubeskedne nok til at forudsætte, at de veje 10000 Pund hver. Derefter foretages Vejningen under Vandets Overflade, og det vil da vise sig, at Guldklumpen vejer 9475 Pund, medens Kulblokken kun vejer 3342 Pund.

Vilde vi endelig tænke os, at Vejningen blev udført i et Rum, der hverken var fyldt med Luft eller Vand eller noget som helst andet Stof, altsaa i et fuldstændigt tomj Rum, men i øvrigt paa samme Maade og under samme Betingelser som ved de to andre Vejninger, saa vilde vi faa at se, at Guldklumpen vejede knap og nap 10001 Pund, Kulklumpen derimod godt og vel 10008 Pund.

Vi ere ved disse Vejninger altsaa komne til det Resultat, at de to Klumper ere lige tunge i Luften, medens Guldklumpen er tungest, naar Vejningen foretages under Vandet, og Kulklumpen tungest, naar Vejningen foretages i det tomme Rum.

Da vi faa tre forskellige Resultater, alt efter som Vejningen foretages i Luften, i Vandet eller i det tomme Rum, er det aabenbart, at Grunden til disse Uoverensstemmelser maa søges i selve det Stof — Luften eller Vandet —, i hvilket Vejningen foretages, at det er dette, der spiller os et Puds og tvinger Vægtskaalen til at give os et falsk Svar.

Den gamle græske Vismand, Archimedes, var, som der berettes, den første, der fik Blikket op for denne Kendsgerning, da han i Badet laa og grundede paa, hvorledes han skulde løse den Opgave, der var bleven stillet ham, nemlig at afgøre, om Kong Hieros Krone var af purt Guld, som Guldsmeden paastod, eller forfalsket, og saa paa én Gang blev vår, hvorledes Vandet bær ham op, altsaa paa en Maade gjorde ham lettere. Med det samme stod det ham klart, at han maatte kunne benytte denne Vandets vægtformindskende Egenskab til ad en nem Vej at finde Løsningen paa Opgaven. Hans Begejstringsudbrud »hevreka!« (nu har jeg det!), hvormed han styrtede ud af Badet, har holdt sig som et bevinget Ord lige til vore Dage, og den simple fysiske Kendsgerning, som han udfandt, og som han snildt benyttede til

at finde Bestanddelene, hvoraf Hieros Krone var sammensat, og til at afsløre Guldsmedens Bedrageri, den staar fast den Dag i Dag og vil holde sig urokkelig gennem Tiderne. I al sin Simpelted lyder denne fysiske Sandhed, som spiller en saa stor Rolle baade i Praksis og Teori, saaledes: »Ved at sænkes i Vand taber et Legeme netop saa meget i Vægt, som det Vand, hvis Plads det indtager, vejer«; bliver der efter denne Vægtformindskelse endnu noget tilovers for det nedsænkede Legeme, eller med andre Ord, vejer dette før Nedsænkningen mere, end det tilsvarende Rumfang Vand, saa vil Legemet synke, vejer det netop lige saa meget, vil det holde sig svævende ligesom den før omtalte Ballon i Luften, og vejer det mindre, vil det stige op og flyde paa Vandets Overflade. . Da nu den tidligere omtalte Guldklump ved at vejes i Vandet tabte 525 Pund i Vægt, ville disse 525 Pund altsaa være Vægten af den Vandmasse, der indtager samme Rum som de 10000 Pund Guld, hvoraf følger, at Guldets paa det nærmeste er 19 Gange vægtfyldigere end Vand, og da Kulklumpen tabte 6658 Pund ved Vejningen i Vand, vil det Kul, vi have benyttet til det omtalte Forsøg, have været omtrent  $1\frac{1}{2}$  Gange vægtfyldigere end Vand. Omvendt indses det nu let, at dersom man i Forvejen havde kendt Guldets og Kullet's Vægtfyldetal, altsaa Tallene 19 og  $1\frac{1}{2}$ , vilde man let kunne have regnet sig til, hvormeget hvert af de to Stoffer vilde veje i Vand, naar man vidste, at de i Luften vejede 10000 Pund, uden at besvære sig med nogen virkelig Vejning under Vandets Overflade, hvad der jo kunde have sine Vanskeligheder.

Den archimediske Lov har selvfølgelig sin Gyldighed, ikke blot ved Vejninger, der foretages i Vandet, men ogsaa ved Vejninger, der foretages i et hvilket som helst andet flydende eller luftformigt Medium, den Luft, hvori vi leve, ikke undtagen, og man kommer saaledes til at indse, at man ved vore almindelige Vejninger ikke faar Legemets sande Vægt at vide, men dets Vægt, formindsket med Vægten af det Rumfang Luft, hvis Plads Legemet indtager under Vejningen. De 10000 Pund Guld veje saaledes i Virkeligheden paa det nærmeste 1 Pund mere, fordi den Luft, hvis Plads Guldets har indtaget, vejer circa 1 Pund, og af samme Grund vejer de 10000 Pund Kul i Virkeligheden 10008 Pund. Man kalder denne Vægt Legemets sande eller absolute Vægt, og forstaar altsaa derved Legemets Vægt i det tomme Rum, eller dets Vægt i Luften, forøget med Vægten



af det Rumfang Luft, hvis Plads Legemet indtager. Jo større dette Rumfang er, jo mere Plads Legemet indtager, desto større bliver altsaa Korrektionen og desto større bliver Fejlen, der klæber ved den dagligdags Vejning. Da nu — for at vende tilbage til Begyndelsen — et Pund Fjer indtager et betydeligt større Rum end et Pund Jærn, bliver den absolute Vægt af Fjerene større end af Jærnet, og vi komme altsaa til det Resultat, at et Pund Fjer vejer mere end et Pund Jærn, under Forudsætning af, at Vejningen er foretaget paa vor vanlige, dagligdags Vis, uden den omtalte Korrektion.

Vi ville nu dvæle et Øjeblik ved selve Korrektionen, for det er let nok at sige, korriger, men maaske ikke saa let at udføre. Heldigst vilde det være, om Vejningen ligefrem kunde udføres i det tomme Rum, men her støder man straks paa en uovervindelig Vanskelighed, nemlig at skaffe sig et saadant, ikke at tale om andre praktiske Vanskeligheder, naar Vejningen skal foretages med saa store Legemer som dem, hvorom det her drejer sig. Fremstillingen af et fuldstændigt tomt Rum er nemlig en Opgave, som strængt taget endnu ikke er løst; ganske vist har man i den senere Tid lært at drive den saakaldte Luftfortynding betydelig vidt, men det gaar her som med Nissen, der flyttede med i Bøtten, — noget bliver der altid tilbage. Saa tager man da sin Tilflugt til Beregningen. Man kan maale Legemets Rumfang, og da man kender Vægten af Luften — af en Kubikfod eller Kubiktomme Luft —, som Fysikerne med stor Omhu og Omtanke og gennem en Række Forsøg og Undersøgelser har skaffet os Oplysning om, saa synes Spørgsmaalet dermed løst.

Spørger man nu imidlertid en Fysiker om, hvad en Kubikfod Luft vejer, saa vil han, inden han svarer, gøre os et Spørgsmaal, nemlig: hvor varm er den Luft, hvorom der tales, hvilken Temperatur har den? og straks derpaa et andet: hvilken Tæthed har den? Jo varmere nemlig Luften er, desto lettere er den, desto mindre vejer et bestemt Rumfang af den, og jo tættere, jo mere sammentrykket den er, desto mere vejer den. Da nu Luftens Temperatur, som bekendt, er højst foranderlig, hvad Termometret oplyser os om, og det samme gælder om dens Tæthed, hvad Barometret meddeler os, maa vi altsaa baade raadføre os med Termometer og Barometer ved selve Vejningen, hvis vi ville udføre den omtalte Korrektion og finde Legemets absolute Vægt med Haab om et nogenlunde korrekt Resultat.

Havde vi nu foretaget Vejningen paa en almindelig Vægt-skaal med Vægtlodder og ikke, som antaget, med en Fjedervægt, maatte vedkommende Fysiker, som vi raadspurgte angaaende Korrektionen, ogsaa tage Hensyn til Vægtloddernes Vægttab i Luften, for selvfølgelig forringes ogsaa disses Vægt af samme Grund som Vejningsgenstandens, og i den Anledning maatte han da udbede sig Oplysning om, af hvad Stof de vare lavede, for ved Hjælp heraf at regne sig til deres Rumfang og deraf atter til Vægten af den Luft, hvis Plads de indtage. Ganske vist vil Loddernes Vægttab i Luften bidrage til at formindske Fejlen ved Vejningen, men skal Korrektionen være fuldt ud korrekt, maa man kende selve denne Formindskelse, og det kan kun ske, som nys bemærket, ved ogsaa at tage Hensyn til Loddernes Vægttab i Luften. Var det nu saa heldigt, at Vægtlodderne og selve Legemet, der vejes, uddrev nøjagtig lige store Rumfang, ja saa var al Korrektion overflødig, idet begge led samme Vægttab, i hvilket Medium Vejningen end foretages; men dette er naturligvis sjældent eller aldrig Tilfældet, og Korrektionen vilde altsaa blive en dobbelt.

Heldigvis have vi imidlertid forudsat, at vi foretog Vejningen uden Vægtlodder, ved Hjælp af en Fjedervægt, saa vor Fysiker fritages altsaa for dette Bryderi; men til Gengæld vil han da rimeligvis komme med et tredje Spørgsmaal af anden Beskaffenhed, nemlig hvor paa Lag, paa hvilket Sted paa Jorden, at Vejningen ved Hjælp af Fjedervægten er bleven foretagen.

Man maa nemlig erindre, at Fjedervægten skaffer os Oplysning om det Træk eller Tryk, som vedkommende Legeme, der vejes, udøver, den Kraft, hvormed det spænder Fjederen; men denne Kraft er afhængig ikke blot af Legemets Stofmængde eller Masse, som man kalder det, men tillige af selve Tiltrækningskraftens Størrelse paa det Sted, hvor Vejningen foretages.

Saafrømt nu Jordens Tiltrækningskraft, Tyngdekraften, var en og den samme paa alle Punkter af dens Overflade, vilde dette Spørgsmaal være overflødigt. Dette er imidlertid ingenlunde Tilfældet. For det første er Jorden ikke fuldkommen kuglerund, men noget fladtrykt ved Polerne, saa at disse, i Sammenligning med andre Punkter paa Jordens Overflade, ligge nærmere ved Jordcentret, medens Steder, der ligge ved Jordens Ækvator, ligge fjærnere derfra — Forskellen beløber sig omtrent til 3 Mil —, og da Tyngdekraftens Størrelse er afhængig af Afstanden fra Jordcentret, størst for de Steder paa Overfladen, der ligge dette nær-

mest, mindst for dem, der ligge det fjærnest, vil allerede af denne Grund et og samme Legemes Vægt være forskellig paa de forskellige Steder. Hertil kommer som det andet Moment, at da Jorden, som bekendt, i Løbet af 24 Timer drejer sig om sin Akse, ville Punkterne paa Overfladen have en Bestræbelse til at bevæge sig bort fra Aksen, af samme Grund som man, naar man befinder sig i en Karussel, føler sig paavirket af en Kraft, der søger at slynge én ud af Vognen, bort fra Omdrejningsaksen. Da nu denne Kraft er størst for de Punkter, der befinde sig fjærnest fra Aksen, altsaa netop for Punkterne under Ækvator, og her tilmed virker i stik modsat Retning af Tyngdekraften, vil dette yderligere have til Følge, at denne svækkes, og at Vægten af vedkommende Legeme formindskes. Resultatet af begge disse Omstændigheder, Jordens fladtrykte Form og dens omdrejende Bevægelse, bliver altsaa det, at et Legemes Vægt forøges, naar det fra Ækvator føres hen imod en af Jordens Poler, og omvendt formindskes, naar det føres i modsat Retning.

Havde man saaledes ved Hjælp af en Fjedervægt foretaget en Vejning et eller andet Sted under Ækvator, ved Havets Overflade, og havde man fundet, at Legemet vejede 1929 Pund, vilde det vise sig, at hvis Vejningen foretoges ved Nordpolen, vilde Resultatet blive 1939 Pund. Ligeledes vilde det vise sig, at man fik forskelligt Resultat, eftersom Vejningen foretoges ved Foden af et Bjærg eller paa Toppen af samme, atter fordi Tyngdekraften er forskellig paa de to Steder paa Grund af deres forskellige Afstande fra Jordcentret, og man vil saaledes indse, at Fysikerens Spørgsmaal er berettiget, og at hvis vi før vandt ved at benytte Fjedervægt i Steden for Vægtskaal med Lodder, saa straffer det sig nu, idet vi komme ind i nye Vanskeligheder og maa skaffe nye Oplysninger, som næsten ere besværligere end de tidligere. Hertil kommer, at man i saa Fald — hvis Vejningen altsaa foretoges med Fjedervægt — maatte blive enige om at henføre alle Vejninger til et bestemt Sted paa Jordens Overflade, for Eksempel til et bestemt Punkt ved Havets Overflade i en bestemt Breddecirkel, medens man, dersom Vejningen foretages med Vægtskaal og Lodder helt undgaar disse Vidtløftigheder, da Vægtloddernes Vægt forandrer sig i samme Forhold som Legemets, hvor saa end Vejningen foretages. Paa Solens Overflade er saaledes Tiltrækningen godt og vel 28 Gange saa stor som her paa Jorden. Det Legeme, som her vejer 1 Pund, vilde altsaa hist

veje 28 Pund, vejte paa Fjedervægt; men foretages Vejningen paa Vægtskaal med Vægtlodder, vil Resultatet begge Steder blive det samme, da selve Pundeloddet paa Soloverfladen vil udøve et Tryk af 28 Pund, medens Inskriptionen paa det, »et Pund«, bliver den samme.

Vi ere nu altsaa komne til den Erkendelse, at et Legemes Vægt saa vel som Begrebet et Pund, taget i almindelig Forstand, saaledes som man faar det bestemt ved den dagligdags Vejning paa en Vægtskaal eller ved Hjælp af en Fjedervægt, er et temmelig vagt og ubestemt Begreb, afhængigt af, hvor og naar Vejningen foretages, et Begreb, der saa at sige er lige saa flygtigt som selve den Luft, hvori Vejningen foretages, og at ethvert Legeme, vort eget ikke undtaget, skifter Vægt fra Øjeblik til Øjeblik, ikke alene paa Grund af Stofskifte for dette sidstes Vedkommende, men paa Grund af Temperaturens Veksling, Barometrets Stigen og Falden og eventuelle Stedforflytninger til nordligere eller sydligere Egne, til højere eller lavere liggende Steder. Rejser jeg hen imod Ækvator, bliver jeg lettere, mod Nord- eller Sydpolen tungere; bestiger jeg et Bjærg, bliver jeg lettere, gaar jeg ned i et Dalføre, bliver jeg tungere; gaar jeg fra en varm ind i en kold Stue, bliver jeg lettere, og omvendt; stiger eller synker mit Barometer, eller mælder meteorologisk Institut Maksima eller Minima, véd jeg, at min Vægt samtidig aftager eller tiltager. Men det vil sige, den Vægt, som min mindre paalidelige Raadgiver, Vægtapparatet, meddeler mig, ikke min sande absolute Vægt, ti for at den skal forandre sig, maa der ske en Stofforandring, en Formindskelse eller Forøgelse af min Stofmængde eller, som Fysikerne kalde det, min Masse.

I det daglige Liv have disse Variationer i Vægt heldigvis intet at sige, dertil ere de altfor smaa og ubetydelige, og i Handel og Vandel vilde det være himmelraabende pedantisk at tænke paa Indførelsen af nogen absolut korrekt Vejning, som den ovenfor paapegede; men helt anderledes stiller Sagen sig i den videnskabelige Verden, hvor den Opgave, der skal løses, kan være af en saadan Beskaffenhed, at man maa gøre sig Umage for at komme den absolute Sandhed saa nær, som det overhovedet er muligt for os dødelige.

Der staar imidlertid endnu et meget væsentligt Spørgsmaal tilbage at besvare, før vi kunne danne os nogen korrekt Fore-

stilling om et Legemes Vægt, og det er Bestemmelsen af selve Vægténheden.

Tungt og let, stort og smaat, langt og kort er alt sammen relative Udtryk, som ikke give synderlig Oplysning; vil man danne sig en klar Forestilling om en Genstands Vægt eller Størrelse eller Udstrækning, maa man anstille en Sammenligning, foretage en Maaling, med andre Ord vælge, hvad man kalder en Maalénhed, og lade Tallene levere Besvarelsen af Spørgsmaalet. Men den Maalénhed, der vælges, maa være uforanderlig, ikke underkastet Svingninger og tilfældige Paavirkninger, for ellers vilde Resultaterne af de forskellige Sammenligninger eller Maalinger ikke indbyrdes kunne sammenlignes.

Hvad nu særlig Bestemmelsen af et Legemes Vægt angaar, bliver det altsaa af Vigtighed at faa slaaet Vægténheden fast, at komme paa det rene med, hvad man skal forstaa ved det, som man her til Lands kalder et Pund, et dansk Pund, og her har man netop et Eksempel paa en af de Opgaver, som kun den videnskabelig dannede Fysiker kan løse, da det kommer an paa at fastsætte en Enhed, der ikke er underkastet Tilfældighedernes Svingninger, men som har Udsigt til 'at holde sig uforandret i Tidens Løb, i alt Fald saa vidt, som det menneskelige Fremsyn kan række.

Vi skulle nu se, hvorledes man har søgt at løse denne Opgave.

Det første Forsøg paa en rationel Ordning af vore Maal- og Vægténheder skyldes den navnkundige Ole Römer, paa en Gang Astronom og Politimester i København, lærd Videnskabsmand og praktisk Embedsmand, verdensberømt Naturforsker, da han var den første, der udfandt den Hastighed, hvormed Lyset forplanter sig i Verdensrummet, og samtidig dygtig og fortjensfuld Politimester og, vi kunne gjerne tilføje, teknisk Borgermester, for ogsaa denne Virksomhed sorterede den Gang under Politimesteren i København. Og Ole Römer hævdede sin Plads som Politimester lige saa ærefuldt som sin Stilling som Astronom i den videnskabelige Verden, og virkede med samme Iver for den offentlige Belysnings Forbedring i sin lille Hovedstad, som han virkede for at komme til Klarhed over selve Lysets Fart gennem det uendelige Verdensrum.

Ogsaa paa det Omraade, som her behandles, Fastsættelsen af den danske Vægténhed, gjorde Ole Römer sig fortjent af sit

Land. Det er ham, vi kunne takke for Forordningen af 10de Januar 1698, i Følge hvilken det danske Pund for første Gang blev skarpt og klart defineret, idet det blev fastsat til at skulle udgøre  $\frac{1}{62}$  af Vægten af en Kubikfod fersk Vand, eller med andre Ord, at Vægten af en Kubikfod fersk Vand blev fastsat til 62 Pund. Tallet 62 blev valgt for at bringe det saa nøje som muligt i Overensstemmelse med den da gængse Handelsvægt. Som man ser, er det netop et uforanderligt Naturmaal, som Ole Rømer her har tilstræbt at lægge til Grund for Vægténheden, og i Virkeligheden klæber der, teoretisk betragtet, væsentlig kun én Mangel ved det, nemlig den, at Vandets Temperatur ikke er angivet, idet en Kubikfod Vand vejer forskelligt, om end kun lidt forskelligt, ved de forskellige Varmegrader; idet det som ethvert andet Legeme udvider sig, naar Temperaturen stiger, dog at det til Forskel for andre Stoffer er tættest ved 4 Graders Varme efter Hundreddels-Termometret, ved 4 Grader Celsius, som det kaldes, eller ved  $3\frac{1}{5}$  Grad efter Reaumurs Skala, som vi benytte i det daglige Liv. Men bortset herfra og under Forudsætning af, at en Kubikfod var et fuldstændig bestemt Rummaal vilde et dansk Pund altsaa være et ligesaa bestemt fastslaaet Vægtmaal.

Kubikfoden — det vil sige et tærningformet Rum paa en Fods Udstrækning i Længde, Bredde og Højde — er atter afhængig af Fodens Størrelse; men hvad Foden angaar, henvises i Rømers Forordning kun til de lovbefalede originale Jernalener, og den danske Fod antoges paa den Tid at være lige saa stor som den rhinlandske, men uden at være knyttet til noget Naturmaal. Her er der altsaa en anden Ufuldkommenhed, som man først betydeligt senere søgte at raade Bod paa, nemlig efter at Franskændene paa den første Revolutions Tid havde optaget Spørgsmaalet om Fastsættelsen af Længdeénheden i Forbindelse med de øvrige Maal- og Vægténheder.

At finde et naturligt Grundmaal for Længdeenheden er en af de vanskeligste Opgaver, der er stillet Fysikerne. Man har væsentlig holdt sig til to Naturmaal, nemlig Længden af Sekundpendulet og Længden af en bestemt Kvartcirkel paa Jordoverfladen. Den hollandske Matematiker Huyghens, Ole Rømers Samtidige, var den første, der foreslog at lægge Pendulet til Grund, og hans Tanke blev i 1820 her til Lands benyttet af Ørsted og Schumacher til at fastsætte Længden af den danske Fod, idet Forordningen af 28de Juni 1820 bestemte, at et Pendul,

der ved 45 Graders nordlig Bredde, i Skagens Meridian, ved Havets Overflade og i det lufttomme Rum udførte en Svingning i et Sekund, regnet efter Middelsoltid, skulde have en Længde af 38 danske Tommer, at altsaa en Tomme skulde være  $\frac{1}{38}$  af et saadant Penduls Længde, og at 12 saadanne Tommer skulde udgøre en dansk Fod. De fornødne, og det meget besværlige og omfangsrige praktiske og teoretiske Arbejder til dette Formaals Opnaaelse bleve udførte af Schumacher, men det endelige Resultat blev dog, at man atter vendte tilbage til den rhinlandske Fod, hvis Længde paa det allernærmeste faldt sammen med det fundne Naturmaal, og som imidlertid var bleven fastslaaet af den preussiske Astronom, Bessel, hvorpaa det ved kongelig Resolution af 3die Juni 1835 blev bestemt, at den danske Fod nøjagtig skulde være lig med den nye preussiske, uden at altsaa noget bestemt Naturmaal blev lagt til Grund, som oprindeligt paa-tænkt.

Franskmændene vare imidlertid gaaede en anden Vej, idet de, som antydet ovenfor, havde bestræbt sig for at bruge selve Jordens Omkreds som Grundmaal. Ved vidtløftige Beregninger og Maalinger, ved hvilke det gamle franske Længdemaal benyttedes, havde de nemlig først udmaalt Længden af Meridianbuen gennem Paris, regnet fra Nordpolen til Ækvator, og fundet, at denne udgjorde 4,432,960,000 gamle franske Linjer. Ved Loven af 19de Frimaire, Aar 8 (9de December 1800) fastsattes dernæst, at en Timilliontedel heraf, eller altsaa  $443^{296}/_{1000}$  Linjer skulde være den nye Enhed for Længdemaalet og kaldes en Meter, og samtidig indførtes saa vel ved Længdemaalet som ved de øvrige Maal Tidelingen, hvilket i Virkeligheden er det væsentligste og det, som har den største praktiske Betydning ved hele Systemet.  $\frac{1}{10}$  Meter kaldes en Decimeter,  $\frac{1}{100}$  Meter en Centimeter,  $\frac{1}{1000}$  Meter en Millimeter; 10 Meter kaldes en Dekameter, 100 Meter en Hektometer og 1000 Meter en Kilometer. Man benyttede altsaa latinske Benævnelser ved Underafdelingerne af Meteren og græske Benævnelser ved de større Maal. Allerede tidligere, nemlig ved Loven af 18de Germinal, Aar 3 (7de April 1795), var den franske Vægténhed slaaet fast, idet et Gram skulde være den absolute Vægt af en Kubikcentimeter rent Vand ved en Temperatur af 0 Grader Celsius; men nogle Aar senere blev det forandret til, at Temperaturen skulde være 4 Grader Celsius, som tidligere bemærket den Varmegrad, ved hvilken Vandet har

sin største Tæthed. Ogsaa her benyttedes Tidelingen ligesom ved Længdemaalet, og der indførtes dermed analoge Termini, Decigram, Centigram, Milligram; Dekagram, Hektogram og Kilogram.

Medens Enheden for vort Længdemaal var bleven fastsat og des værre havde ført bort fra det nys beskrevne Naturmaal, som efterhaanden har udbredt sig over den største Del af den civiliserede Verden — Tyskland selv medregnet, hvor man opgav den rhinlandske Fod — havde man ogsaa haft Blikket fæstet paa en nøjagtigere Bestemmelse af vor Vægténhed, Pundet, end den, der forelaa fra Ole Rømers Tid. Heldigvis kom man her til et bedre Resultat, idet man knyttede det til det nye franske Vægtmaal. Ved Forordningen af 20de August 1839 blev nemlig det danske Pund sat lig 500 franske Gram eller altsaa lig et halvt Kilogram; men hvad Inddelingen angaar, saa holdt man sig til den gamle bestaaende Inddeling i Lod, Kvintin o. s. v., og først ved Loven af 19de Februar 1861 har man gjort Skridtet fuldt ud og indført Tidelingssystemet, idet Pundet deles i 100 Kvint.

Nu staar der kun ét Ønske tilbage, og det er, at vort Længdemaal, som dog burde være det egentlige Grundmaal, bringes i Overensstemmelse med det franske Metersystem; først saa vil man kunne give en fyldestgørende, skarp og klar Definition af, hvad et dansk Pund er, udtrykt i simple danske Maalénheder. For Øjeblikket maa man betjæne sig af et fremmed Tungemaal, naar man skal svare paa Spørgsmaalet, hvad er et dansk Pund? for Svaret maa jo lyde saaledes: »Et dansk Pund er et halvt Kilogram, eller altsaa en fem Hundrededel af den absolute Vægt af en Kubikcentimeter rent Vand ved fire Grader Celsius.«

ALBERT ANDRESEN.



## Foraarsliteratur.

Gustav Esmann: „Gammel Gæld“ (Philipsen); Bertel Elmgaard: „Tøbrud“ (Eibe) og „Stille Egne“ (Gyldendal); Edvard Brandes: „Et Brud“ (Philipsen).

Hr. Gustav Esmann har udgivet to Noveller under Fællestitelen »Gammel Gæld«; i Bogen bærer den ene Fortælling dette Navn, den anden hedder med en søgt Betegnelse: »Børn«. Man staar her overfor en Debut, som i en stor Literatur vilde blive hilst af Kritiken med anerkendende Høflighed uden mange Ord, hos os bør en ærlig Forfatter, der fortæller slebent, ikke af-færdiges blot med en imødekommende Floskel. Vort literære gode Selskab er ikke saa talrigt, at man ikke skulde have Tid til at sysselsætte sig med en dér ny ankommen, om end hans Bidrag til Underholdningen ikke er synderlig vægtigt.

Novellernes Æmner er hentede fra velstillede, unge, akademisk dannede Lediggængeres Liv i København, og da Esmann skriver uden Hyklery, er det mest erotiske Nippedrikssynder, som omtales. I disse unge Mænds Opdragelse har Romanlæsning spillet en større Rolle end borgerlig Viden og Legemsøvelser, de begynder derfor deres Liv med en hidsig Forventning om erotiske Oplevelser parret med Skræk for de nordiske Forlovelser og Giftermaal. De prøver sig frem, og efter Tilbøjelighed og Lejlighed kommer der følsomme eller platte, stundum modbydelige Historier ud deraf — altid paa forbudne Veje.

Hr. Esmann fortæller os just ikke dette, han gaar ud derfra som en Kendsgerning.

Og han gør ikke Tingen større end den er. De unge Herrer, der i juridisk Intetbetydenhed pusler om i de to Noveller, er forsigtige Folk. Har de fundet deres skønne, lister de sig med dem i hemmelige Drosketure og ved Aftentide udenom Samfundslivets Pligter og Planer. Og det har de deres Fornøjelse af. Der dvæles i Fortællingerne noget ved dette. Men Glæden varer kun kort. De dulgte Kærlighedsmøders Lykke er skør; Lune-fuldhed bryder den, og Ægtemænd og Børnefødsler sprænger den. Det hænder ogsaa, at den unge Mand en Morgen kommer hjem

fra en Snigvej, mærket af en Gift, som ikke senere forlader ham. Disse unge Nippedrikkere hænger efter kort Tids Forløb med Hovedet, Tilfredsstillelsen af deres lille Lidenskab har kun bragt Forknythed og Pinsel.

Det er smaa Skæbner, som visner bort i disse Noveller, og alt gaar stille til. Her bøjes ingen Viljer, brydes intet Mod, for her findes ikke Viljer og er ikke Brug for noget Mod. Tilværelsen er en tam Tilstand, hvor man smutter sig en Smule Vildskab til — som det saa viser sig, at man ikke kan taale.

Hr. Esmann har gjort Uret i at tvinge saa ubetydelige Æmner ind under sin Stils paa én Gang linde og faste Form. Hans Talent er jo færdigt, hans Aand baade følsom og klar, hvorfor saa i naiv Alvorlighed indlade sig paa det stemningsfattige Anliggende, om det gaar op eller ned for nogle Individuer her i Verden, som ikke vil gøre Nytte? Den lille Bog maa blive temmelig upaaagtet i Literaturen, fordi dens Tanker er gejl Skud; her er ingen Vrede og ingen Glæde at hente fra dem.

Og det er Skade, at det er blevet saaledes. Hr. Esmann viser literært Mod, han har som Fortæller bestemte Forsætter og sikker Smag. »Børn« er den af Novellerne, som tydeligst viser dette — i »Gammel Gæld« er Kompositionen belemret med for mange Begynderfejl — og enhver Literaturens Kender vil have Nydelse af at undersøge denne uforbeholdne, mere spæde end kraftige Meddelelsesform, hvis tyste Tonefald lægger sig rent og kønt i Øret. Der er foregaaet fine Valg, inden Stilens tyndt farvelagte Naturlighed er vunden, og inden Ordenes glatte Flader er blevet passet saa nøje sammen. Foredraget er moderne, mat i Klang og fast i alle Sammenføjninger. I den første Fortælling er en sygelig ung Mands nervøse Modtagelighed for Naturindtryk smukt anskueliggjort i de Breve, han skriver, i den sidste en ung Kones dunlette Moral i den Kærlighedshistorie, hun glider ind i, ellers er der af Psykologi egentlig intet nyt i Novellerne.

Hr. Esmann har vist det gode Foredrags lette Ævne til at nævne Tingene, som de forholder sig, det er hans Bedrift, og i et Samfund som vort fortjæner dette ubetinget Kritikens Anerkendelse.

Fra Gustav Esmann til Bertel Elmgaard er der saa langt som fra Østergade til Skovene ved Horsens. I den enes

Stil spores Duften af Verveine, den andens lugter af Muld. Es-mann har Hovedstadens elegante Snit, Elmgaard er endnu ikke bleven helt af med Provinsialistens Manerer. Hans Smag er usikker, og han overlægger sit Foredrag, men der er Ro over Manden midt i Mylret af Ord, og hans Alvor er frisk som et Træ paa Roden. Han er et Talent i Udvikling, som det lønner Umagen at stifte Bekendtskab med. Han har hidtil udgivet to Bøger af omtrent samme Værdi: »Tøbrud« og »Stille Egne«.

De indeholder næsten udelukkende Fortællinger om Bønder, og særlig i det sidste Bind har der paa mange Steder indsneget sig en besynderlig Forfalskning af Sprogtonen. Bondemænd, Knøse og Piger har Ord i Munden som »fine« Folk paa Scenen for 10—20 Aar siden, og Forfatteren selv ifører sig sit Sprogs højtideligste Skrud, naar han skal i Lag med disse jævne Mennesker. Der ligger en bestemt Bestræbelse til Grund for dette, Elmgaard tilfredsstiller for det første en romantisk Tilbøjelighed hos sig selv — han holder mere af at kalde sine Bønderpiger Ester og Velena end Karen og Malene — og han vil vise de literære Finmagere, at det ikke er nødvendigt at gaa ned til de tarvelige Udtryk, fordi man kommer ud paa Landet og taler om simple Folks Glæder og Sorger. Han vil gøre det klart, at Livet her har den samme Lødighed som inde i Byerne, at der er atten Karats Menneskelighed at finde her saa vel som dér; men han har ikke været heldig. Han har taget Glimmer for Guld. Man gør ikke Beskrivelsen af en ung Husmandpiges Flugt over en frossen Snemark til et Billede af Værdi, fordi man siger, at hun løber over Sneens »Tilje«, og Tjenestepigen Esters Kærlighedshistorie med sin Husbond, Enkemanden, den stræbsomme Jørgen Grøftegraver, bliver ikke mere indholdsrig, end Beretningen ellers kan gøre den, fordi der vælges Ord som disse, at »Ester gemte sig ind i hans Favn og trykkede det mørktlokkede Hoved op mod hans Bryst«, medens hun hviskende spørger, om han vil gifte sig med hende, eller fordi man omtaler en Leg, de to en Dag har for, paa følgende Maade: »De fløj af Sted som to unge Føl, deres Latter og Tilraab tonede sammen, deres Aande blandedes og stod som en fin let Sommersky midt i den skære, blaa Frostluft«. En nogle og trediveaarig, tungt slidende Husmand paa Træsko løber ikke som et Føl. Heller ikke er Vinterens Beskhed for Smaakaarsfolk i Bakkerne udenfor Byen gjort særlig anskuelig ved at man fortæller, at »her skred Vinterens blege Terner

af Sted som lette Syner . . . her sved den stille Tale, de førte, ind til Marv og Ben, her fornåm man det klamme Strøg af deres magre Sygdomshaand« osv. osv., der er en Mangfoldighed af den Slags Eksempler at vælge imellem. Elmgaard er bleven hildet i den navnlig i en tidligere Periode ikke sjældne Fejltagelse, at det var nok til at faa et Stof højnet, at man pyntede sit Sprog, og har ikke lagt Mærke til, at man derved kun opnaaede Svulst i Skildringen i Stedet for Fylde.

Men denne Fejltagelse hører Elmgaards Ungdom til, han har som Forfatter endnu ikke Erfaring nok til at vove at være naturlig overalt. Han anspænder sig af yderste Ævne, naar han faar en Pen i Haanden, og formaar ikke at skjule den Feber, han er i; men det vil komme. Det borger selve hans Talent for — han har et ypperligt Øre for Sprogets Velklang — og den kunstneriske Bestræbelse, han hylder. Det er ikke Meningen med de pragtfulde Ord at slippe fra noget; han tror, at han faar de virkelige Forhold belyst ved dem, og det er da kun et Udviklings-spørgsmaal, naar han finder Betegnelser, der bedre svarer til hans Ønske.

Der er noget haandfast over Elmgaard. Han smiler sjælden, om end han kan være livlig nok — som i »En Markedsdag« i den første Samling —, men som Regel er han alvorlig. »Et Oktoberbillede« i »Tøbrud«, der vistnok er det bedste, Elmgaard endnu har skrevet, er et i alle Efteraarets Farver luende Skovmaleri, hvori indgaar Beretningen om en Arbejdsmand, som kommer gennem Skoven med en hvinende Trillebør, hvorpaa der ligger nogle Kartoffelsække. Manden har som Fremtidsudsigt kun Haabet om at klare sig endnu et Aar, inden han skal paa Fattiggården: — »En nydelig Flok dér samles, kan De tro. Ligesom en Drift Udgangsøg: dér er den halvgale Skomager, den fordrukne Ka' Hanster, Mads Kræmmer, der har været i Tugthuset, Snyderen og Kæltringer, Svin og særlige Folk . . . Naar jeg nu kommer der ud, saa træffer jeg Skræder-Laj, som jeg en Gang heglede af, fordi han ikke vilde lade min Kone i Fred. Saa si'er han: »Velkommen, Jakob!« De andre spørger: »Har du dit Kvindfolk med?« Og saa sætter vi os til Bords med hverandre og baaser os ind det bedste vi kan . . .« Det er som om Elmgaard ikke senere nogensinde har kunnet faa denne Samtale ud af sine Tanker. I næsten alle hans Fortællinger er der en Fattiggård, som truer, hvad enten det nu er Sognets eller den aandelige

Elendigheds, og i sidste Tilfælde er det mere og mere tydeligt Kirkens, han frygter, men bestandig er hans Tone stilfærdig som hin Arbejdsmands, »der kørte videre med sin pibende Trillebør saa rolig, stødt og sindig, som man med Billighed kan forlange, naar Vejen fører lige til Fattiggaarden«.

»Stille Egne« er dog mere solbelyst end »Tøbruddet« var det, Æmnerne har videre Grænser, men nogen Udvikling i den kunstneriske Form er der ikke at spore. »Feltminder«, »Skolemesteren«, »En Løvfalds dag« og »Et Nødskud« er imidlertid Fortællinger, som vejer til i Literaturen. Naar Elmgaard en skønne Dag bliver sig ret bevidst, hvilket Fortrin han besidder fremfor saa mange andre Forfattere i sit nøje Kendskab til det Liv, han skildrer, vil hans Stil ventelig blive af samme solide Beskaffenhed som hans Synsmaader synes at være det. Det højbenede vil forsvinde og tilbage blive en Forfatter, der maler Bønder anderledes end Exner.

»Et Brud« af Edvard Brandes er et mindre fejlfrt Arbejde, end Reglen har været med de nu ikke faa Skuespil, der foreligger fra hans Haand; til Gengæld er der mere Varme frigjort deri, end vi hos ham er vant til at spore. Koger nogle Forfattere de menneskelige Følelser over en blussende Ild, ligner hans Kunst snarere den Afkølingsproces, hvormed man af flydende Legemer frembringer faste.

Men Krystalliseringen er her ikke gaaet uforstyrret for sig.

»Et Brud« handler tilsyneladende om, at den unge Frøken Elisabeth Reimert af pur Uerfarenhed forlover sig med sin Religionslærer, der er 20 Aar ældre end hun, og at Faderen, Dr. Reimert, lider Nederlag i den korte Kamp, han fører for at rive Datteren ud af Præstemandens Arme. Det er Stykkets Begivenhed, Bevægelsen i det. Men Dramaets virkelige Indhold er ikke Præstens Sejer og den unge Piges Udlevering til Ægteskabets Tugt bag Præstegaardens Mure, det er Forholdet mellem Dr. Reimert og Elisabeths moderlige Veninde, Institutbestyrerinden, Karoline Brorson, og saa Faderens Afsked med sin Datter. Det forlovede Par er for lidet originale Figurer, til at Brandes har villet betro dem sit Stykkes Skæbne, hvorimod Karoline og Dr. Reimert som nyskabte Personer vel skulde have Kræfter nok til at tage Ansvaret for Skuespillet paa sig. Han kalder sit Stykke »Et Brud«. Der har mellem Karoline og Enkemanden Dr. Reimert

bestaaet et hemmeligt Kærlighedsforhold, som han har brudt, medens hun trofast ogsaa i Skuffelsen har holdt Venskabet vedlige imellem dem. Da han rejste, betroede han hende sin Datter, men Efterdønningerne af Skandalen, først ved den illegitime Forbindelse og dernæst ved Bruddet, ødelægger nu ved hans Tilbagekomst de tos Indflydelse paa den unge Pige, de maa magtesløse lade hende gaa sin Skæbne i Møde. Som sidste Hovedsum handler Stykket om deres Sorgs forskellige Art.

Her er altsaa et dobbelt Brud, et mellem Mand og Elskerinde og et mellem Fader og Datter. Men Komedien er bygget som en Kamp mellem Bejleren og Faderen om Datteren, og Navnet er et Magtsprog fra Forfatterens Side, hvorved han ligesom har villet lette sin kunstneriske Samvittighed for det X for et U, han har sat Publikum. De, som agerer Komedien, bærer den ikke. Men det hjælper ikke med Navnet, Publikum vil søge til det Sted i Komedien, hvor Bevægelsen er, og finder det saa ikke dér Figurer, som fængsler, det vil sige Skikkelser, der ogsaa for Forfatteren er Hovedpersonerne, saa kalder det Stykket — uinteressant.

Og Pastor Herning og den unge Frøken Elisabeth har ikke for Brandes været Hovedpersonerne. De er saa nær ved at være Abstraktioner, som en Dramatiker af hans Rang kan lade passere. Stykkets Liv er hos Karoline og Videnskabsmanden Dr. Reimert.

Her er der dog en Forvirring til Stede, som skader. Karoline er ikke Institutbestyrerinde, som hun udgives for at være. En Dame, som i venlig Stiltfærdighed benytter saadanne Udtryk til sin Myndling om en Lærer, at han stikker en Mængde Oksesteg »under Vesten«, som benævner sine Elever »Smaatøse«, som gaar i Slobrok den største Del af Dagen, som i fortrolig Samtale med den Mand, hun elsker, kalder sig selv en »blind Høne« og en »dum, interesseløs Skabning« og taler om, at hun vel nok kunde have pakket hans »fine Fornemmelser« pænt ind i Bomuld, som giver sig selv Støtte ved at udhæve, at hun ikke er gaaet om som et »Hylehoved« og et »Hængetræ« osv. — Hun kan være en udmærket flink Dame, men en Institutbestyrerinde i København er hun ikke. Hun har ikke Tonen selv blandt de djærve af denne Art. Og dette ødelægger Hjemstedsfølelsen i Stykket. Den uforlignelig sikre Betegnelse af Stedet, hvor vi befinder os, som udmærker »En Forlovelse« og ogsaa findes i »Lægemedler« og »Et

Besøg«, er der intet af i »Et Brud«. Forfatteren siger, at vi er hos en Institutbestyrerinde, men vi véd, at han narrer os.

Tilbage er saa Stykkets gode Indhold: de menneskelige Bekymringers rene Sprog, som her bliver talt.

Karoline Brorson ligner Signe i »En Forløvelse«, som en ældre Søster kan ligne en yngre af en mere udpræget Type. Hendes Sorg ligger bag hende, Resignationen er gaaet over til en Art Magelighed. Hun er ved stille at viske sig selv ud af de stærkt følede Kvinders Tal: hvorfor være saa meget med i andres Liv nu? Det volder kun Plage og Ansvar. Men hun tænker med Medfølelse tilbage paa den Tid, da hun tog fat for sig og andre med Lyst og Mod. Hendes Forhold til Reimert var uden Forbehold, og hun led sin bitre Skuffelse, han var en egenkærlig og ensomt sindet Mand. Nu har hun sat sit Punktum. Resten af Livet faar gaa saa slideligt, som det kan. Derfor vil hun ingen udprægede Meninger have og er ikke til Sinds at blive ængstelig, fordi noget tilsyneladende forkert gaar for sig. Af sin fordums Friskhed har hun tilbage Ligeligheden i Humøret, hun er fremfor alt ikke bitter.

Brandes' Kunst ved Tegningen af dette Kvindebillede be-  
staar væsentlig deri, at han har vist os Melankolien i et Ansigt,  
som har bevaret hele sin kække Mine, Sorgen i en Skikkelse, der  
ikke har en knækket Linje.

Reimert er ikke saa klar en Figur som Karoline. Man føler ved Begyndelsen af Bekendtskabet med ham en vis Ulyst til at tage ham for god. Der er noget fordægtigt ved disse Fædre, der rejser af Landet og bryder Broen af bag sig saa fuldstændigt, at de end ikke fører Korrespondance om og med deres Børn; og det er det, Reimert har gjort. Han maa ved sin Hjemkomst spørge forfra om, hvorledes det staar til med Datteren — om hendes Karakter og Begavelse —, selv bringer han ikke fra sin treaarige Rejse noget Materiale hjem med. til Bedømmelse af hende, som han kan bruge. Det vi saa faar at vide om, hvad han som Elsker har forbrudt, stempler heller ikke Manden som særlig øm over andres Lykke. — Dog det har Karoline tilgivet ham, og denne Tilgivelse er det bedste Kort, han har paa Haanden, ti vel er hun efter sit eget Udsagn »en gammel Tøs«, men taabelig i sin Kærlighed synes hun ikke at have været. Hans Egoisme maa have været frugtbar og fin i sin Form og rig paa Forstaaelse og Hensyntagen.

Det er da ogsaa netop saaledes Reimert viser sig, da Begivenhederne fører ham hans Ansvar som Fader i Møde. Han er det klare Udtryk for den humane Omsorg i Forholdet mellem Fader og Datter. Og den Omstændighed, at han hurtig opgiver Haabet om at kunne udrette noget, passer godt ind i Billedet af den forkælede Mand, Brandes har villet male.

Komediens Hovedscene er den allersidste, hvori Faderen giver Datteren sin verdslige Velsignelse til hendes Giftermaal med »den fede Helgen«. »Husk det,« siger han, »hvis en Gang, tidligt eller sent — der kommer en Time — hvor du føler dig ensom eller uheldig — fordi han maaske ikke forstaar dig med Overbærenhed eller ikke holder nok af dig — jeg sætter det blot — da vil jeg, saa længe der er Gnist af Liv i mig, være den, der vil undskylde og forsvare dig, tilgive dig alt, hvad andre fordømmer — og se det gode i enhver Ting, som Livet tvinger dig til.« Smukkere kan en Fader vel næppe tage Afsked med sin Datter. Det er Ord, der aabner et Tilflugtssted med saa blød en Hvileplads for en jaget Fugl, at man maatte ønske enhver ung Vovehals, der lægger ud i Livet, en slig Rede i Baghaanden. Og det er Skønheden ved »Et Brud«, at denne milde Slutningsakkord smelter fuldtonende sammen med det hele Stykkes Stemning. Reimerts Karakter brydes ikke ved disse Ord, den forklares først tilfulde ved dem. Han er den medfølende Egoist.

E. SKRAM.

## Teatrene.

April.

Teatrene har kæmpet mod Foraarsvejret; men Publikum har foretrukket Strandvejen for lumre Teatersale.

Maanedens har haft enkelte store Nyheder, overgemte fra Midtsæsonen, nu fremsendte som en sidste Tilflugt.

Det kgl. Teater har spillet Ohnets *Fabrikanten*, Dagmarteatret Sardous *Odette*.

Disse to Stykker maaler de to Teatres literære Anstrængelser. *Fabrikanten* er pjanket Taaregyderi og sjatten Samfunds- og Moral-Konveniens. Der findes ikke ferskere Bavl i tyske Folkekomedier; der serveres ikke paa smaa Forstadsscener raare Godtkøbseffekt. Der er i hele Stykket ikke én talt Replik, ikke ét fornuftigt Menneske. Alle Personerne er spadserende Fraser: Hr. *Derblay* den, runde ædle, Hertugen den let gennemskuelige listige og onde, Frk. *Derblay* den altid kyssende Søsterkærligheds o. s. v. De falder bredt og



let i Dramaets Islæt og der væves et skrigende Mønster: rødt for sig, grønt for sig.

Hvis Forfatteren har tænkt noget med sit Værk, maa det være det meget smagløse og dumme, at der gives *saa* ædle borgerlige Væsener, at de kan fortjene at faa forskruede adelige Blodsfrøkener til Koner.

*Fabrikanten* har sikkert været beregnet til Kassestykke. For *saa* vidt var det ikke dumt at opspare det til Sæsonens Slutning. Man har haabet at fange Foraarets mange Provinsgæster paa dets pralende Uskyldighed; men selv Provinsernes troskyldige Publikum har kun til Dels deri fundet den Opbyggelse, det kræver af Teatret.

Man tør ikke give Udførelsen Skylden. Ganske vist har det ved de senere Opførelser knebet for Skælmsmestrene mellem Skuespillerne at bevare Alvoren, men i alt Fald første Aften holdt de Ørene stive og slugte selv de slemmeste Kameler uden at blinke.

Hr. *Zanzenberg* fremhævede Hr. Derblays Bravhed og Menneskeværd ved sort Fuldkæg og funkende mørke Øjne. Hans Stemme lød varmt og kraftigt, hans Lidenskab var drabelig, men indenfor det parodiske Grænse. Han var ubetinget den, der holdt Stykket oven Vande. Han støttedes af Fru *Hennings'* fine, hidsigt-nervøse Spil og Hr. *Olaf Poulsens* grelle Løjer, der var afpassede efter det plumpe Stykkes Behov.

Frk. *Emma Lange* fortjener særlig Ros for sin Udførelse af Frk. Derblays vandede Rolle. Hun straaled i ung Skønhed og var hyggelig og sød i sin naive Beundring af den ædle Broder.

— — Mens det kgl. Teater har budt *Fabrikanten* som Prøve paa moderne fransk Scenekunst, har Dagmar-teatret spillet Dumas, Pailleron og Sardou.

Man maa, naar man i Aar vil gøre vore Teatres kunstneriske Aktiver op, gaa til Dagmar-teatret. Direktøren har, hjulpet af sin Primadonnas store Udviklingstrang og støttet af *Frk. Nitouches* uhyre Pengesucces, kunnet skabe et Repertoire, som ganske stiller det kgl. Teaters i Skygge.

I April spillede han *Odette*.

*Odette* er et virkningsfuldt og aandrigt Teaterstykke med glimrende Optrin og vittige Konversationer. Dets første Akt er berømt. Sardou har fremstillet selve Dramaets Forhistorie i den spændende Scene, hvor den utro Hustru gribes paa fersk Gerning i Nattens Mørke af den hjemvendende Mand. Men denne Gevinst for Stykket maa betaales i 2den Akt, hvor lange kedelige Forklaringer om, hvad der er passeret i Mellemtiden, standser Dramaets Fart. Kun *Béchamels*, den ganske udlevede Ræsonnørs, blaserede Paradokser og vittige Bagtalelse af *Nizza-Livet* holder Interessen vedlige. Tredje Akts Spillebanks-Scene er lige *saa* berømt som *Overrumplings-Scenen* i første Akt. Fjerde Akt endelig et sentimentalt Grædehav, hvori Publikums Taarefloder velbehagelig udmunder.

Faren for *Odette* her er den, at de skildrede Forhold ligger os *saa* fjærnt. Ikke det, at en Kone bedrager sin Mand og siden synker dybere og dybere i egen og Samfundets Agtelse. Det forstaar vi. Men vi forstaar ikke, den Rolle *Odette* kan spille for sin Datters Giftermaal. Vi forstaar ikke denne Elsker, der ikke tør ægte en sød ung Pige, fordi hendes Moder, som hun lever adskilt fra og ikke kender, fører en letsindig Zigeunertilværelse. Vi finder ham latter-

lig, naar han stadig taler værdige Bedemandsord om sin hæderlige gamle Bedstemoder, der aldrig vil tillade ham at indgaa et sligt kompromitterende Ægteskab. Her hjemme er unge Bejlere mere selvstændige i deres Vilje og tager mindre Hensyn til forskruede Bedstemødre.

Dette er Faren. Ti med vore Begreber og Forudsætninger finder vi Odettes opofrende Død urimelig, og den hele Konflikt synes os temmelig overflødig.

— De, der i Sommer havde sét Frk *Bjørkegren* som Odette, ventede ingen Succès for Fru *Oda Nielsen*. Man mente hende rent fysisk for spinkel til Rollen.

Det blev dog ikke derpaa, det skortede. Hendes Ydre var fortræffeligt; hun har aldrig taget sig saa glimrende ud.

Hun gjorde ogsaa fuldt ud Fyldest i 1ste og 3dje Akt — i 2den har Forfatteren, hvad der just ikke gavner Stykket, mærkelig nok slet ikke faaet hende anbragt. Hun straaledede koket, flygtede fejgt rædselsslagen, trodsede frækt. Hun skildrede siden i 3dje Akt ypperligt Morfinrusen med dens afvekslende Op-hidselse og Slappelse, overgivne Lystighed og sentimentale Selvopgivelse. Men i sidste Akt, hvor det gælder, om Sejeren skal vindes, manglede hendes Spil Lidenskab. Hun tog varsomt kælede, blødt klynkende om sin Datters Hoved; men hun skulde knuge hende til sig med sanselig Voldsomhed. Hun skulde føle det som en Vellyst at have Datterens Legeme ind mod sit; man skulde, naar hun gav slip paa hende, mærke, at i samme Nu, hun tog hende løs fra sig, i samme Nu rykkede hun sit Livs Rødder ud og gav sig hen til Døden.

Sikkert vilde stærkere Spil her have skaffet Dramaet større Tiltrækning. Ingen af de andre rollehavende ydede noget mærkeligt, uden Frk. *Albrecht*, som overgik sig selv i ukvindelig Fladhed. Hr. *Wulff* var adskilligt for sund som *Béchamel*; men sagtens har han frygtet Lighed med Hr. *Frøderiksons* benløse Lig af en ondskabsfuld Verdensmand. Scenesættelsen var smuk; det store Udsmidningsoptrin i Spillebanksakten var ordnet med brutal Kraft.

Hverken Kasino eller Folketeatret har haft opsigtsvækkende Nyheder.

Kasino har genoptaget Folkekomedien *Cora*, der er et af Racens bedste Eksemplarer og har det Fortrin at eje kulturhistorisk Interesse. Det var flot udstyret og gjorde Lykke. Udførelsen var tilfredsstillende, om end Fru *Maria Müllers* hyggelige Bourgeoise-Talent ikke magtede at gøre Coras Kvarteronblod tilstrækkelig hedt og fyrgt. Frk. *Brock* som Lucy var ulige bedre. Hun var den, der gav mest af et Menneske. Hun førte sig damefint og sagde ofte sine Replikker med koket Yndø. Hr. *Stephensens* uslebne, lidt zünftige Talent vandt en let Sejer i Bills buldrende godmodige Drukkenboldts Rolle. Et godt gammelt fransk Lystspil af Barrière: *Grev de Letorières Proces* havde for afbleget en Humor til at more. Det gav Hr. *Victor Neumann* Anledning til som Allongeparyk-Dommer at yde en kostelig og moderat holdt Fuldskabsscene og aabenbarede i den unge letsindige Greves Primadonna-Rolle Fru *Helsingreen* som en livlig Soubrette.

Folketeatrets Nyheder — *Underballance*, *Paa Dansekursus* og *Sorte og Røde* — er bedst tjænte med tavs Forglemmelse. Skuøspillerne bør beklages for Spild af megen Dygtighed.

## Nogle Meddelelser om J. P. Jacobsen.

---

Der er ikke mange, som har kendt J. P. Jacobsen nøje. Han var som helt ung for bly til at være aabenhjærtig i almindeligt Samkvem, og da han med Aarene vandt Sikkerhed i sin Optræden, gjorde hans Følelseslivs Fornemhed ham ikke mindre varsom med hvad han gav bort af sig selv. Han var af Naturen tavs, og den ironiserende Form, han fra sine første Studenteraar havde vænnet sig til, blev efterhaanden saa tilspidset og knap, at selv hans nærmeste Omgangsfæller kunde være i Usikkerhed om, hvad der i det givne Tilfælde var hans Mening. Sagde han en Gang imellem sin Opfattelse positivt, var det kun de naive, der faldt paa at holde sig ligefremt til hans Ord.

Den ironiske Form havde Jacobsen oprindeligt faaet overleveret fiks og færdig fra Studenterforeningen, hvor han i Aarene 67—69 færdedes en Del. Han talte som de toneangivende unge Mennesker dér den Gang, ikke bedre, snarere værre. Jargonen kender man fra den Bergsøesk-Scharlingske Poesi, den var ikke fin i Snittet. Underligt var det for dem, der kun overfladisk omgikkes Jacobsen i hine Aar og da havde mærket sig det tarvelige i hans halvgenerte Vittighedsmageri, pludselig at se ham dukke op i Literaturen som en Fornyer. Jeg husker det stærke Indtryk, »Mogens« gjorde — det var som en Aabenbaring fra et skønt Land, man ikke vidste, hvor laa —, og ikke mindst var man overrasket over, at det var Jacobsen, der havde skrevet Novellen.

— Mit Kendskab til J. P. Jacobsen stammer fra 1865—66, da vi i halvandet Aar var paa Parti sammen paa det den Gang stærkt søgte Dahlske Artiumskursus. Saa blev jeg Student, og han faldt igennem til Eksamen — naturligvis, for han læste jo

aldrig et Muk. Vi vidste om ham, at han tidlig og sent laa i Stadsgraven og fiskede Alger, og ingen forudsatte nogensinde, at han skulde kunne oversætte sin Virgil eller Homer. Jeg mindes heller ikke, at han nogensinde kunde det, han vilde jo kun være Student for Naturstudiernes Skyld. Han var en noget forlegen, stilfærdig elskværdig Fyr, mager og lang, lidt foroverbøjet og trippende i Gangen; paa mig gjorde han nærmest Indtryk af at være en Særling, som næppe vilde drive det vidt i nogen Retning. Jeg husker kun én Lejlighed, hvor han røbede en Viden, som laa over vor Horisont. Vi havde skrevet en dansk Stil om Munkevæsenet i Middelalderen, og J. P. Jacobsen havde i sin temmelig knudret affattede Opsats fortalt, at naar Munkene piskede sig til Blods, var det ikke altid for deres Angers Skyld, de kunde ogsaa have legemlig Tilfredsstillelse derved. Vor teologiske Lærer forstod dels ikke hans Mening, dels havde han en Følelse af, at der maatte være noget forargeligt i dette, og bragte Sagen paa Bane i Timen, Jacobsen skulde forklare sig. Var der nu noget, Jacobsen ikke kunde, saa var det at forklare, hvad han havde ment med et Udtryk, der tog sig dunkelt ud for os andre. Han nikkede da gjerne bekræftende et Par Gange, gentog Udtrykket, og saa blev det ved det. Vi kom ham heller ikke nærmere denne Gang, han erklærede blot, at det forholdt sig som han havde skrevet; men jeg erindrer, at jeg talte ham ivrigt til for at faa ham til at svare, jeg havde en temmelig bestemt Fornemmelse af, at han her vidste noget, som var en lukket Bog for os, der anstrængte os for at have ham til bedste.

For et Par Aar siden spurgte jeg en Gang Jacobsen, om han huskede dette Optrin. Han havde glemt det. Historien morede ham: »Jeg maa have læst et eller andet om Munkenes Grisserier — uden for Resten naturligvis at forstaa det,« sagde han smilende. »Hvad forstod man den Gang af det, som man læste?«

Det faldt mig ikke ind i hine Dage, at Jacobsen læste. Vi havde udenfor Timerne intet med hinanden at gøre, og i Undervisningstiden kom der aldrig en Bemærkning fra hans Mund, som tydede paa literære Tilbøjeligheder; ikke en Gang botaniske Værker troede jeg, at han gav sig af med, han havde Præget af at gaa paa egen Haand i alt. Hvor galt jeg den Gang bedømte Jacobsen, har jeg naturligvis for længe siden vidst, og jeg har for nylig faaet en ikke uinteressant Bekræftelse derpaa. Jacobsen

ikke alene læste flittig Skønliteratur, men han var allerede da halvvejs Forfatter. Aaret før han og jeg kom paa Parti sammen, havde han udgivet et lille Ugeskrift, som hed »Kvas«. Det blev ganske vist ikke trykt og havde kun én Abonnent, og det gik ind efter 6 Ugers Forløb, men det foreligger ikke desto mindre som det første fuldt udarbejdede digteriske Arbejde fra hans Haand og er for Øjeblikket som betroet Gods i mit Væрге.

Jacobsen havde mellem de unge Mennesker, han i 1864 læste paa Parti med hos Brødrene Dahl, fundet en Kammerat, som han jævnlig kom sammen med. De to besluttede en skønne Dag at skrive hver sin Avis, som de om Søndagen vilde udveksle hos hinanden, og de holdt ud fra Slutningen af April til sidste Søndag i Maj.

»Kvas« er i lille Oktavformat med 8 tæt skrevne Sider, og hvert Numer bærer som Vignet en Tegning, der i Reglen forestiller en eller flere Træbulle med lidt Løvværk om. Med sidste Numer fulgte saa i Tilgift en løs Tegning, der viser os en Stork i høje Støvler med Sabel og Kongekrone, som i en Mose er i Begreb med at hakke en Frø i sig. Det er en Illustration til den i Numeret begyndte Fortælling: »Det U- eller Ikkemenneskelige som Menneske. Af Dyrenes Historie. [Fundet mellem en afdød Krages Papirer.]« Des værre maa det siges, at der hverken ved Tegningen eller Fortællingen er synderligt at bemærke. »Kvas« introduceres til sin Abonnent med følgende anbefalende og forklarende Ord:

»Ja »Kvas« kalder jeg disse Blade. Kvas og »Kvas« er to Ting, Kvas er bedst, naar det er tørt, »Kvas« er bedst, naar det ikke er altfor tørt; det Kvas, her er Tale om, hører til den sidste Slags. Dog skulde mit »Kvas« blive før tørt, saa vil det dog i hvert Tilfælde kunne gøre Nytte som rigtigt Kvas. Naa, tørre Egepinde vil der vel nok falde imellem; men jeg haaber, at der vel ogsaa skal komme en eller anden lille grøn Bøgegren imellem, en eller anden lille Ahornkvist, og skulde en eller anden lille pudsig Dværggren eller en lille satirisk Birkekqvist komme imellem, saa tag kun den med. Nu sender jeg dig her mit første Knippe »Kvas«, haabende, at der ikke skal være altfor mange tørre Egepinde imellem.

4/64. J. Jacobsen«.

Dette røber ikke den vordende Sprogkunstner. Heller ikke Digtet »Til Havet. I«, som følger dernæst, har Klang af noget,

som ikke en Mængde syttenaars Artiumslæsere den Gang skulde have kunnet gøre vel saa godt:

Trylleklang i dine Bølger,  
Sagn og Sang i dine Brus,  
Hav fortæl mig, hvad du dølger  
I dit vide lukte Hus.

Lad mig skue i dit Gemme!  
Lad mig se din rige Skat!  
Lad mig favne dig! o, og glemme,  
Glemme alt i Fortids Nat.

O. s. v.

Det er sikkert nok, at Strofer af denne Art ikke første Gang har set Lyset i den unge J. P. Jacobsens Stue. Saa kommer »Et lingvistisk Foredrag«: »Fruentimmer, Dame og Kvinde«, en trods sin klingende Titel temmelig hjælpeløst skrevet dansk Stil om at undgaa Brugen af Ordet »Fruentimmer«, derpaa »Strø-tanker«, hvoraf jeg skal anføre en, som har lidt personlig Duft: »Lange Prædikener og flove Vitser kunne bedst af alt bringe Folk i ondt Lune«, og Numeret slutter saa med en stærkt hinkende Oversættelse af Franz v. Gaudy's Digt »Ryttersken« og en »Gaade«.

Denne første Levering af Ugeskriftet var ikke lovende, Nr. 2 er morsommere, for saa vidt man da deri faar lidt mere af selve Jacobsen at se. Det begynder med »Et Besøg i Underverdenen«: »Nattemulmet spredte alt sine Flågermusvinger over vor Jord, Lysalferne flygtede vildt for Mulmets sorte Kobolde for ikke at smittes af deres mørke Lune. Kun nogle enkelte gemte sig paa Menneskets Barm for i Søvnne at vise sig for ham som — Drømme. — — Alt brændte min Studerelampe mattere, alt klemtes nu og da mine Øjenlaag i, som trak Snese af Søvngudlinger i Øjenhaarene, alt havde Ovids dejlige Strofer tabt deres Fylde for mit Sind, overmandet af mit søvn-pinte Legeme, da min Sofa sænkede sig gennem Gulvet, gennem Jordoverfladens forskellige Lag, gennem Zeus véd hvad, og endelig landede ved Styxes Bredder«. Dette er ikke ilde skrevet for 20 Aar siden af et purt ungt Menneske, der jo maa tage sin Form, som han finder den. Fortælleren kommer saa efter nogen Besvær i Karons Baad, han er bleven undersøgt af »en underlig Skabning«, der har læst hans hele Indhold, »mine Glæders Noveller og Sorgers Roman«, og Karon tager som Færgpenge »mine moderne Ideer; hvordan og

hvorvidt han fik dem, véd jeg ikke«. »Alle de Rejsende havde en lille Seddel i Nakken med deres fortrinligste Gerninger her i Verden«, men pludselig forvandlede de til Dyr, Planter, Stene, Redskaber og mangfoldige andre Ting. »Jeg saa paa mig selv for at se hvad jeg var bleven til, jeg var — mig selv. Jeg kunde ikke selv se min Forvandling, formodentlig gik det alle andre lige saa«. Her slutter »Besøget« i dette Hæfte for saa at fortsættes i næste. Der begyndes med Skildringen af det forvandlede Rejseselskab: »Her krøb nogle Mariehøns; jeg formodede, at det var nogle pralende Karle, der da det kom til Stykket havde maattet »bede om godt Vejr«. — Men nej — en Okse hviskede mig i Øret, at det var Damer med plettet Ryg-te«. Som Jacobsen har været glad over denne Vits! Videre hedder det: »— Her sad en Bæver og søgte at tilkline mange Rør af forskellig Størrelse, der førte noget sortladent, ildlugtende Vand herved. Han fortalte mig, at Vandet var »Verdens Vrøvl« og Leret »Fornuftens Ler«; men saa snart han havde tilstoppet nogle store Vrøvlere, saa begyndte de smaa, naar de smaa vare tilstoppede, saa begyndte pludselig en stor Vrøvler. »Det er et evindeligt Vrøvl«, sagde han, og hvor bandede han ikke Grundtvig — det var rædsomt«. Bæveren viser sig saa at være Sisyfus. »Pludselig brød en Mængde store og smaa Rør ud. »Hvad nu?« spurgte jeg; »Rigsdagsmødet«, lød Svaret«. Tantalus er en Mand, der den million og elvte Gang forgæves har søgt Audiens hos Pluto, og der fortsættes med en Beretning om hvad Bagvaskerne, de sladderagtige og Hængehovederne er blevet forvandlet til. Fortællingen ender ugenert og brat med: »Ja nu i Øjeblikket husker jeg ikke mere af alt hvad jeg saa; men kommer jeg senere i Tanker om noget, skal jeg nok udvikle det for — for — den, der gider høre det«.

Der er intet betydeligt i noget af dette, den Smule Spot, der drives, er det daværende »Dagblads«, men der er dog et Par Udtryk, som er selvstændig formet, og de »moderne Ideers« Kontrabande stikker frem af Posen. Efter »Til Havet. II«, følger »Pro og Contra. Et Æventyr«. Det begynder saaledes: »Og henne i Lysthuset under de store Kastanietræer stod en Kurv med de allerdejlige Frugter« o. s. v., en Begyndelse, der i alt Fald bryder med de lærte Regler. Æventyret er en Andersensk Samtale mellem Frugterne, om det var Ret eller Uret at plukke dem: »Sludder Agurk« og »Skal vi saa være morsomme, sagde den

tykke gamle Blomme«, »Bønhas, snærrede Hyldebærrene« til Ærtebælgen, »Jeg ved, hvad det er at have en Orm, der gnaver ens Hjærte«, sukkede Pæren o. s. v. lutter Reminiscenser i den alleruskyldigste Form.

I Nr. 3 tager den store »Digtecyklus« fat: »Yrsa og Hertha«, som gaar igennem tre Hæfter og har henved 80 Vers, hvoraf de fleste følger Rytmen i »Kong Volmer stod i Halde og delte Borg og Land«, men ogsaa har Former som denne:

Hvor Stormen fejer Marken bar,  
 Hvor Kornet spire mægter kvar,  
 Hvor Jorden Sand men Muld ej har,  
 Der Sølvverskattes Sæde var . . . ,

og som saa for øvrig mælder om Kamp og Bulder, Skjoldmøer, Helte i Purpur og Omvendelse til Kristendom. Disse Vers turde være det naiveste af hele Indholdet i »Kvas« og fører i ret Linje Tanken tilbage til Niels Lyhnes og Frithiof Petersens endeløse Historier »i Høstængets duftende Mørke«.

Saa dukker en »Strøtanke« frem, som maler Jacobsens Væsen igennem hele hans Liv, fra de første Dage han kom til København indtil hans sidste Stund i Thisted: »Ordfyldte er ikke Tegn paa Tankefyldte; Tankefylden flyver fra Ordet, og Læben tier«. For enhver, der har kendt Jacobsen, klinger der noget rørende og mildt i dette tungt drejede Tankesprog fra hans syttende Aar. Man tænker tilbage paa de mangfoldige Aftener, han har siddet tavs Timer igennem og befundet sig vel. Nu og da kunde han saa ligesom knytte en Knude paa sin egen Tavsheds Traad ved en enkelt Bemærkning; først langt ud paa Natten fik hans Tanker Ord. Saaledes har han altsaa bestandig tydelig følt, at han maatte og vilde være, og aldrig forandrede han sig i saa Henseende.

I et af de sidste Numre er der en ret livlig Skildring af Trolungen Spjaltbens Besøg paa Havets Bund — Fortællingen bærer den omstændelige Titel: »Af min Skitsebog I. Spjalben. En Æventyrskitse« —, men i Indledningen til den »Originale Novelle«: »Studenterliv«, som aldrig blev færdig, vil man finde det betydeligste af hvad Jacobsen fik ydet paa et Tidspunkt, da »denne System med Kunst for ham endnu kun var en Leg«. »Begyndelsen er det værste,« hedder det der, »det gælder for Eleven, der skal skrive sin »danske Stil«; det gælder for Frieren;



i Salonen; ti hvor vanskeligt er det ikke, naar enten Konversationen skal bringes paa Gled eller er gaaet i Staa, at »faa begyndt«, især naar den evige Kilde Vejret slaar fejl. — Naar en Mand skriver en Bog, er han nødt til at have en Begyndelse; men hvor forskelligt begynde ikke de forskellige Forfattere! Nogle begynde med historiske Oplysninger, som enten vedkomme eller ikke vedkomme Fortællingen, andre begynde med en Hærskare af Perfekter, som fortælle, at ganske almindelige Ting ere skete: »Sneen var allerede smeltet bort, og Isdækket var brudt«, eller: »Alt havde den rosenfingrede Eos mangan Gang tilbagelagt sit Løb over Himmelhvælvingen, alt mangan Gang var Storcken kommen og fløjet igen«, og saaledes i det uendelige. En begynder med at fremstille os et Landskabsmaleri: »Hvor de høje, mørke Graner klæde Dovres Fjældtoppe, og hvor den skummende Elv hopper, bryder og ruller over de mægtige nedrullede Klippeblokke, hvor og hvor og atter hvor, dér stod o. s. v.« En anden gaar lige til Sagen og fortæller, at der var en Gang en Mand, som hed Povl, han var Snedker, og saaledes i samme Dur, ganske jævn Træskogang. Saa finder en paa at føre os ind i Historien paa Hovedet, hvad enten det nu er ved Formlen: »Det var en lummer Sommerdag, da Jens Skovfoged . . .« eller »Karen Margrethe stod og strikkede i sin Dør, da Anders Skytte gik forbi . . .« eller det sker ved med en ubændig Voldsomhed at kaste Læseren midt ind i Handlingen: »Nej, udbrod Alfiero, idet han vendte sig mod Elfva, Elvira kommer ikke i Aften, det tør jeg vædde . . .« Den kunstigste af alle Maader er dog den at begynde med Enden: »Gamle Nicolas var død«, og nu fortælle, hvem gamle Nicolas var og om hans sidste Tid; saa faar pludselig Forfatteren det Indfald at fortælle om hans tidligste Barndom, og saa gaar det! »Jeg er Knivsmed i Dresden«, begynder en, det er en meget rask Begyndelse; men for det første er det ikke beskedent at begynde med sig selv o. s. v. o. s. v.«; der kommer ikke noget for det andet, og Indledningen slutter saa med: »Min Ven og jeg ere et, derfor vil jeg begynde med min Ven; det er ikke ubeskedent, og det er originalt«. Der er i denne Indledning gode Antydninger af den Jacobsen, der, da han for Alvor begyndte at føre Pennen, var Kritik mod sig selv og andre fra først til sidst. Det er usædvanligt hos en syttenaarig at træffe en saa myndig Viden Besked om Metoden i de Romaner, han har slugt, og har man i det øvrige »Kvas« truffet vel meget af de tørre Egepinde, som

den unge Udgiver begyndte med at gøre Undskyldning for, saa synes det mig, at der her i alt Fald er en »lille grøn Bøgegren« at glædes ved.

Jacobsen var altsaa som helt ungt Menneske langt fra at være den »Specialist«, han ved et overfladisk Bekendtskab kunde gøre Indtryk af, og det varede heller ikke længe, inden han som Student fik Anseelse i den lille Kreds, som kendte ham. Han trak sig bort fra Studenterforeningen, skrev sin Guldmedalje-afhandling, studerede Darwin, lavede smukke Vers og søgte om Aftenen hen paa Kaféen paa Hjørnet af Gammeltorv og Nygade. Her kom til Stadighed en Klikke af gamle og halvgamle Literater og Skuespillere, ældre og yngre Journalister og andet Folk, og imellem dem sad Jacobsen som en aldrig mættet, venlig Spotter. Naar han gik fra dem, havde han i Reglen en Samling bitte smaa, morsomme Historier at fortælle til dem, han da stødte paa og foretrak.

Der var noget af en Lækkermund over Jacobsen, baade aandeligt og bogstaveligt. Kunde han ikke længer tilstrækkelig gotte sig ved Snurrighederne, de ufrivillige Blottelser, Affektationen, Dumhederne og Vrøvlet i Klikken, hvor han sad, fandt han sig gjerne en ligesindet, med hvem han tyede hen paa en sent aabnet Restauration for at nyde en eller anden fint tillavet Fiskeret eller lignende; saa gik man derfra hjem hos den ene eller den anden og drak helst ungarsk Vin. Naar dette Tidspunkt var kommet, var det, at Jacobsen kunde faa Lyst til at aabne for sine opdæmmede Tanker.

Denne Periode af Jacobsens Liv kender jeg imidlertid af personlig Erfaring overmaade lidt til; først »Literatursamfundets« Stiftelse førte os atter jævnlig sammen. »Mogens« var skrevet o. s. v., enhver i Samfundet beundrede og havde Respekt for Jacobsen. Det fik sit bedste Vidnesbyrd en Aften han skulde holde Foredrag over et af Darwins Værker. Noget mere umuligt har jeg aldrig hørt. Han havde ikke ét betegnende Ord til sin Raadighed og fandt det selv halvvejs morsomt, halvvejs var han flov over, at det gik som det gik. Han stotrede da i Løbet af en halv Time igennem sit Æmne, siddende paa en Stol imellem os andre, saa lod han os i Stikken med nogle Afbildninger og et engelsk Værk, og da vi begyndte at spørge os lidt for, havde han mest Lyst til at knibe ud fra det hele. Der var ikke Vejledning eller Undersøgelse skabt i hvad han havde sagt, og

vi endte alle med at gøre Løjer for ikke at se skuffede ud. Men Fiaskoen skadede ikke Jacobsen det mindste, ikke én fik et Gran mindre Respekt for ham for det. Der stod en ejendommelig Sikkerhed ud fra hans rolig tavse og blide Væsen, alle var lidt bange for hans Ironi, og alle holdt vi af ham; da »Marie Grubbe« kom, var der ikke én, som undrede sig over, at det var Jacobsen, der kom til at sætte den nye Tid sit literære Monument i Danmark.

»Marie Grubbe«, alle Prosakilders Udspring efter »Gennembrudet«, den store Dignings Sø i Bjærget, som nu nærer enhver rindende Aa eller Flod i Dalene! — Naar man i den sidste Tid roste »Marie Grubbe« for J. P. Jacobsen, plejede han ufravigelig at sige, at »Niels Lyhne« var bedre. Han havde haft saa meget skrevet Materiale til sin første Bog og var stoltere over de Studier i Marken, han havde gjort til sin Nutidsroman. Den havde kostet ham haardere Anstrængelser at faa færdig, hans Sygdom var jo alt begyndt, da han skrev paa den.

Mit Bekendtskab med Jacobsen fik en mere intim Karakter i den sidste Periode af hans Liv. Han tilbragte en betydelig Del af de to, tre Aar, han da levede i København, hos Alexander Kielland, som den Gang var bosat her, og nogle af de smukkeste Dage og Aftener, jeg har haft i Kiellands Hus, var Jacobsen med til at skabe. Han var en mere elskværdig Gæst der yderst ude paa Østerbro end ret vel kan fortælles, saa lun og stille og fornøjet. Syg var han, og der maatte tages fint paa ham, men aldrig kom der blot Mindelsen af en Klage fra hans Mund. Der var sjælden mange fremmede, naar Jacobsen var hos Kiellands, han havde faact sig Søndagen forbeholdt, og Middagen og Aftenen forløb derfor næsten altid i dyb Fred. Efter Bordet havde Jacobsen sin Plads paa en Sofa under nogle store Palmer, og om Vinteren, naar Kulbaalet blussede i den aabne Kamin, blev Lampene først sent bragte ind. Naar Kaffen saa var nydt og Kognaken og den første stærke Cigar, kom Børnene listende én for én og lejrede sig paa Tæppet mellem Kaminen og Jacobsens Sofa; en Aften var den lille Pige som en Alf krøben op paa den øverste Rand af en mægtig højrygget Lænestol, hun viste sig der pludselig i Ildens Skin og sad som om hun var fløjet derop, lyshaaret og let som hun var. De ventede paa, at Jacobsen skulde begynde paa Fortsættelsen af Æventyret fra forrige Søndag. Det gjorde han saa. Han havde forberedt sig hver Gang og fortalte

trofast »Tusind og en Nats« mærkelige Tildragelser i Stykke paa Stykke. Hans Form var sindig og jævn uden Børnesnak, uden særegne Læmpelser, som en gammel Bog. Børnene kom nu og da med et Spørgsmaal, som han rolig besvarede, og de sælsomste Ting gled uden Ophævelser sammen med de ligefremme Beretninger i Æventyrenes Strøm.

De kaldte Jacobsen »Eksellensen« der ude hos Kiellands; han var finere end de Eksellenser, jeg har haft Lejlighed til at iagttage her i Landet og andre Steder, han kunde fredelig læmpe sig ind i en Situation og fylde den helt, uden at nogen blev skubbet til Side derved.

Jacobsen kendte indtil paa et Komma sine egne kunstneriske Fortrin fremfor andre danske og norske Forfattere, og han vurderede ikke de andre højt. Hans Domme var absolute og ubarmhjertige, men hans Haardhed havde ligesom ingen Art. Naar han med sin Satires fine Æg havde skaaret Pulsen over paa den Forfatter, der netop var paa Tale, glattede han gærne efter med et Smil, og Manden levede op paany. Han kunde saa en sjælden Gang falde paa at fremhæve en eller anden Finesse, han havde iagttaget i Stil eller Tanke, et Billede, som var smukt, og kunde han dy sig, fik det Lov til at slippe uanfægtet gennem Samtalen, men lige saa ofte knipsede han rigtignok tilsidst til det, som man kan knipse til en Fandens Mælkebøtte i Frugt, hvis Dunbeklædning man for et Øjeblik har taget anerkendende i Øjesyn; saa fløj Delene for alle Vinde. Hans Fordringer til Kunst var af den allerstrængeste Art. En Aften i en Kunstnerklub, hvor Jacobsen var til Stede, læste en ung Forfatter et Kapitel højt af en Fortælling, han havde under Arbejde. Den unge Mand var saare glad over sit eget Værk og tog sig komisk ud, medens han under Læsningen forsøgte at gengive Stemmerne hos de forskellige Personer, som optraadte talende i Bogen. Man snakkede efter Oplæsningen overbærende til den glade Forfatter, og der faldt den Bunke Uklarheder af, som gærne forekommer, naar ingen har Lyst til at sige sin virkelige Mening. Kun Jacobsen sagde netop det, som han mente: »Kunde De ikke have indrettet Deres Skildring ud fra ét Synspunkt i Stedet for ud fra de mange?« spurgte han stille og blidt; Forfatteren saa end ikke forbløffet ud. Jacobsen læste senere aldrig et Ord af hvad denne Mand skrev. —

I Selskabslivet har jeg kun set Jacobsen, efter at han var bleven svag og maatte skaanes. Der blev bestandig gjort en egen stilfuld og forsigtig Kur til ham. Det saa ud, som om han ikke mærkede det. Han holdt af at komme ud, og befandt han sig vel, hvor han var — var der smukt omkring ham —, gjorde han sig Umage og blev mere talende, end der strængt taget var ham naturligt. Han bød overhovedet aldrig Vært og Gæster den Uforskammethed, som nogle lammundede Medlemmer af det Samfund, der skriver, kan falde paa at tillade sig: at være hvad de kalder »tavs Iagttager« i en Selskabssal. Han anerkendte og paatog sig efter Ævne de selskabelige Pligter, men nu og da kunde han rigtignok i en Slags komisk Fortvivlelse give Ævret op. Jeg husker hans Befippelse en Gang, da han i et stort Selskab ved en Tilfældighed havde faaet en ganske ung, jeg tror ukonfirmeret — for øvrig nydelig — Dame til Bords. Den unge Pige var lige saa bange for ham som han for hende, og det kunde ikke blive til noget mellem de to de Timer, Middagen varede. Men Jacobsen anstrængte sig paa sin Maade elskværdig for at faa den unge Pige til at vove Trippet ud paa det smalle Gangbrædt, der forbandt hendes Bred med hans. Først da hun ikke kom, blev han tavs for Alvor. Han lo paa sin tørre Maade ved Kaffen over sit lille Uheld og var sidst af alt til Sinds at være fornærmet, som mindre Berømtheder er blevet det, naar deres Plads ved Bordet ikke behagede dem. Og han var dog allerede den Gang saa svag, at det var noget af et Vovestykke, naar han gik i Selskab.

Jacobsen stillede aldrig Fordringer, hverken i Egenskab af berømt Mand eller som syg. Vilde man gøre ham noget godt, maatte man selv finde derpaa. Det kunde ikke være andet, end at han i den sidste Tid af sit Ophold her i København maatte føle sig i høj Grad forladt. Han var for svag til at gaa ud, og Vennernes Besøg faldt sparsomt, men kom man, var der altid et fornøjet Smil rede til den indtrædende. Han var stolt paa den Maade, som en svunden Slægt har yndet at tænke sig Kongesønner stolte, naar Ulykken var over dem, og saa var han mild af Natur. Han kunde kaste Vrag paa de store Ting og glæde sig over lidt.

Sidste Gang jeg saa Jacobsen, var for tre Fjærdingaar siden i Thisted, den sidste Dag vistnok, han for Vejrets Skyld

kunde sidde ude i det lille murede Lysthus i Haven paa den anden Side Vejen, der fører forbi hans Faders Ejendom nede ved Havnen. Han havde det da forholdsvis godt efter den milde Sommer, der var tilbragt under en Pleje i Hjemmet, som ikke kunde være omhyggeligere. Han var kommen omtrent døende til Thisted, for Dampskibet havde han med en ikke usædvanlig Upraktiskhed fra hans Side forfejlet og var saa rejst om Natten over Land. Det er selv for en rask en anstrængende Tur med sine 19 Timers afvekslende Jærnbane- og Dampfærgefart og 8 Gange Vognskiften; men for en saa syg Mand som Jacobsen skulde man synes, at Rejsen maatte have været fuldstændig ødelæggende. Et Under derfor, at hans svage Legeme efter dette paany vandt Kræfter. Han var imidlertid stærkere nu, end da jeg henved et halvt Aar før havde set ham sidste Gang i København. Han var ogsaa livligere. De Værelser i Stueetagen, som i Sommerens Løb var blevet indrettet til ham, var lige blevet færdige, han havde købt sig et smukt Egetræs Skrivebord foruden andet Møblement, sine Bøger havde han faaet stillet op, han skulde netop flytte ind i sit hyggelige Vinterhi, begynde paa »Gulvtæppernes og Hyacinternes Tid«, som han har kaldt det — Blomsterløgene var kommet fra Holland: »Tror De ikke nok, at der lader sig skrive godt ved det Bord der?« spurgte han mig med adskilligt af den gamle sindig fortrøstningsfulde Lyd i Stemmen, og jeg svarede saa frejdig jeg kunde. Saa blev han henimod Jul sygere end nogensinde før. Han lod sig paany undersøge af Lægen, og fra da af vidste han uden dog vistnok at faa positiv Bekræftelse derpaa, at enhver Gnist af Haab om blot at leve et Par Aar endnu var forbi. Han havde bevaret en Slags Tro paa, at i det mindste den ene Lunge var saa nogenlunde i Behold, den anden havde han opgivet. Der var af den, han stolede paa, ikke mere tilbage end af den, som han ikke længere regnede med.

Men i hine Efteraarsdage var der endnu lidt Sol i hans Liv. Jacobsen vilde vistnok ikke under nogen Omstændighed kunne have sagt en følelsesfuld Sætning; der maatte være en Vending hen imod det spøgende eller nøgterne i hans Ord; men hans Venlighed kunde lægge sig mere klart for Dagen, end den mest direkte Tale kunde gøre det, i hans Haandtryk, hans Smil og den lille Travlhed, der kunde komme over ham, naar Gæsten

skulde anbringes vel. Jeg bevarer den Tryghedsfølelse, der var over Dagene her i hans rigtige Hjem, som mit bedste Minde om ham, der stod øverst i vor Literatur og ingen Fjender havde.

Han døde med sit sidste Blik stumt vendt imod Moderen. Det var Tilflugten i hans korte og uplettede Liv.

E. SKRAM.

## Correggio.

---

En Kunstners Liv udgør ikke en Enhed, der samler sig om et enkelt fælles Punkt som Centrum. Det er en Retning, et afskaaret Stykke af en af de Traade, der betegne hans Tidsalders Udviklingsgang. Han faar fra Fortiden en Tilskyndelse i denne Retning og driver den selv videre i Kraft af, hvad han personlig gennemlever, ævner og vil. Han maa derfor karakteriseres ved to Punkter, et Udgangspunkt og et Maal; men da Maalet mest beror paa, hvad han selv har villet, saa er det af større Vigtighed for hans Karakteristik end Udgangspunktet.

Linjen i *Correggios* <sup>1)</sup> Liv angiver en af den nyere Kunsts allervigtigste Overgange og er saa tydelig tegnet som næsten ingen anden Kunstners. Man kan umulig tage fejl af den, naar man sammenholder ensartede Rækker af hans Hovedværker.

---

<sup>1)</sup> *Antonio Allegri*, f. i Correggio 1494, d. sammest. 5. Marts 1534. Udviklet under mangehaande kunstnerisk Indflydelse fra forskellige Sider (hvorom mere nedenfor). Hans produktive Kunstnerliv tilhører udelukkende hans egen Provins (Correggio, Parma og de nærmest liggende Byer). Giftede sig 25 Aar gammel med en 16aarig Pige og fik i Ægteskabet 4 Børn. Om hans personlige Forhold véd man gennem Dokumenter ikke saa lidt; men det angaar næsten kun det rent forretningsmæssige. Vasari erfarede paa anden eller tredje Haand længe efter hans Død et dunkelt Eftermæle om hans Personlighed. Han var yderst skrupuløs som Kunstner (Kolorist) og skal have været ængstelig, vistnok upraktisk som Menneske („et Pattebarn“). Hans Tilværelse har ikke været lys. „Om han end maaske af Naturen var tilbøjelig til det gode, formørkedes hans Liv dog mer end billigt ved Trykket af de Lidenskaber, som sædvanlig tyngte paa Menneskene“ (hvilke?). Han kan ikke have manglet Ejendom, men har maaske været mere økonomisk bekymret (*misero*), end der var objektiv Grund til.



Blandt saadanne vil jeg straks anføre hans fire store Altertavler med den tronende Madonna mellem Helgener, fra forskellige Perioder i hans Liv, nemlig:

1. *Madonna di S. Francesco*, i Dresden, malet da C. var 20 Aar gammel, 1514—1515.
2. *Madonna di S. Girolamo*, (»Dagen«) i Parma. Bestilt hos C. 1523.
3. *Madonna di S. Sebastiano*, i Dresden, malet 1525.
4. *Madonna di S. Giorgio*, i Dresden, malet i C.'s seneste Aar, efter 1530.

I Galleriet i Dresden, hvor man paa en og samme Væg ser tre af disse Altertavler — og desuden den berømte »Nat« (o: Hyrdernes Tilbedelse) — faar man et lignende Indtryk af Correggios Udviklings-Retning, som man i Vatikanets Galleri kan faa af Rafaels gennem Ungdomsværket »Marias Krøning« (1503), »Madonna di Foligno« (1511) og hans sidste Arbejde »Transfigurationen« (1520). Afstanden i Stil mellem Correggios første og sidste Værk er ikke saa stor som mellem Rafaels, uagtet Correggio ved sin Død dog havde tilbagelagt lidt flere Aar (40) end Rafael (37). Men Rafael har i Følge sin enestaaende og vedblivende Ævne til at assimilere anden Kunst gennemgaaet saa store Omdannelser af sin Stil, at man er udsat for at slippe Traaden i hans Udvikling og kun gennem flere Mellemlid ret forstaaer, at det sidste hidrører fra den samme Kunstner som det første. Hos Correggio føler man langt stærkere Retningens Enhed, dens konsekvente Fortsættelse fra Udgangspunktet, saa megen Forskel der end ogsaa her er mellem det første og det sidste.

Hvad man gennem den anførte Række lærer om Correggios Udvikling, bekræftes paa hundrede Maader af hans andre Værker, som efterhaanden ere blevne spredte over alle Europas store Gallerier, fra Madrid og Neapel til S. Petersborg, fra London til Pesth. Det gaar, for straks at sige det i Korthed, ud paa, at, naar man overhovedet kan kalde den moderne Humanisme, i Modsætning til den antike, den emanciperede, saa er Correggio den mest moderne af alle, fordi han er den mest emanciperede. Alt hvad der i Oldtid, Middelalder, og endnu i den ældre Renæssance havde været af Respekt for det, som Kunsten havde at fremstille, smelter efterhaanden, ja snart aldeles bort for ham i en Varmegrad af hidtil ukendt Styrke, en glødende, alt gennemtrængende Sympati og Trang til Fortrolighed.

Der er noget af dette i al Udvikling af Billedkunsten, i Oldtidens græske saa vel som i den hollandske fra det 17de Aarhundrede. Under en saa stærk Udvikling som i den ældre Renæssance kom det meget tydelig frem hos flere Kunstnere, f. Eks. Filippo Lippi og Lionardo da Vinci, til en vis Grad hos dem alle. Det blotte Respektsforhold til Æmnet er koldt og stift; det kan give den fremstillede Figur en vis imponerende Karakter som i byzantinske Mosaiker eller ægyptiske Statuer; men det giver ikke Liv og Varme. Kunsten arbejder bestandig hen til at trænge fortrolig ind i sin Genstand, favne den, smelte sammen med den, gøre den blød og lind. For de fleste store Kunstnere stiller dette sig saaledes, at der bliver et særegent Spil mellem Respekt og Sympati i deres Forhold til Æmnet, og en Afglans af dette Spil i den fremstillede Figur. For nogle kan vel Respekten vokse med Sympatien. For Correggio alene er denne Udvikling et og alt. Hans Drift gaar ud paa fuldstændig at gøre Ende paa Respektsforholdet og at lade det vige for Sympatien.

Et Eksempel fra den oven nævnte Række af Altertavler vil gøre dette tydeligere, men rigtignok paa en Maade, som straks blotter Sagens meget betænkelige Side.

Paa den tidligste af dem, Madonna di S. Francesco, findes blandt Helgenerne, der staa fornedet om Madonnas Trone, ogsaa Døberen Johannes. Han ser ud imod Beskueren med sit glødende Blik og peger, som Johannes jo altid gør, op imod Christusbarnet paa Moderens Skød. Det er en meget lyrisk og egentlig ikke nogen stræng Skikkelse; men det er dog en Mand, ikke alene med Skæg paa Hagen, men ogsaa med Vilje i Hjærtet, en Sværmer og Ivrrer med et let Anstrøg af asketisk Liv. Springer man nu over til det sidste Billede i Rækken, Madonna di S. Giorgio, finder man med Forbavselse en ganske anden Johannes, skønt hans Rolle paa Billedet er nøjagtig den samme her som hist. Endnu paa det tegnede Udkast til denne Komposition, der ligesom Maleriet findes i Dresden, er Johannes den alvorlige, skæggede Mand; men paa Maleriet er han bleven til en ganske glathudet, vellystig Dreng i Pubertetsalderen, med et fyldigt Faunshoved, med Mundvigerne borede leende op i de tykke Kinder, og med et Par store Øjne, som visselig ikke gløde af hellig Alvor og Iver. Hans Stilling er ubeskrivelig magelig, kælen og uærbødig, og hans Pegen paa Christusbarnet gaar ud paa intet mere, end at det er en mageløs sød Unge, der som saadan nok er værd at

se paa <sup>1)</sup>. Jacob Burckhardt siger, at der er dem, som have Ret til at hade Correggio <sup>2)</sup>); og denne Johannes synes at godtgøre, at Burckhardt har Ret til at sige det, skønt han ikke netop taler om den. Vel at mærke, det kommer herved ikke an paa, om man med Hensyn til de kirkelige Ideer er konservativ eller ikke. Den strænge Raaber i Ørkenen, der ringede med Storniklokker for Ørerne af Fyrster og Folk, indgyder i hvert Fald Ærefrygt som historisk Skikkelse og fortjener en anden Behandling. Renæssancemestrene af de ældre Slægter havde fremstillet Johannes med haardere og skarpere Træk end nogen anden Skikkelse; og skønt allerede Lionardo og Rafael havde gjort Døberen til den unge og skønne Dreng, havde de dog fremstillet ham som en alvorlig Skikkelse. Men hos Correggio er her al Karakter, baade i etisk og historisk Betydning, udslettet: den vældige Bas er slaet over i en rent kastratagtig Diskant.

I den samme Retning gaar hele Udviklingen i disse Alterbilleder.

Paa det ældste af dem hæver Madonnas Trone sig endnu højt over Helgenerne til begge Sider. Der er baade i legemlig og aandelig Betydning Plads og Afstande mellem Figurerne: med alt det livlige og glødende i deres Udtryk have Helgenerne dog en bestemt Følelse af den evige Afstand mellem sig og Himmeldronningen, de tilbede virkelig. Det skønneste paa Maleriet, ja noget af det skønneste af hele den italienske Kunst, er Katharinas unge Hoved, der bøjer sig lidt til Siden og ser opad med et Udtryk, som slynger sig i Vejret som en fin, duftende Offerrøg. I

<sup>1)</sup> Paa Correggios store Freskomalerier i Parmas Kirker, som i Tiden falde imellem de to her nævnte Altertavler, findes ogsaa et Par Figurer af Johannes den Døber, begge mandig udviklede, skæggede. Men til den sidste af disse, i Domkirken, har C. tegnet et Udkast (nu i Louvre) af en ganske ungdommelig Johannes, der dog er alvorligere end Figuren paa Mad. di S. Giorgio, og meget skøn.

<sup>2)</sup> Jac. Burckhardt „*Der Cicerone*“, Basel 1860, S. 951. Vi sympatisere egentlig ikke med B's Betragtning af den italienske Kunst med dens næsten ubetingede Forgudelse af Rafael, dens Kølighed mod Michelangelo og dens stærke Uvilje mod Correggio. Men i hans for Resten meget løse Skizze af C. rammer flere Udtryk udmærket godt dennes angribelige Sider, og ville i det følgende blive anførte. Senere Forfattere, især J. Meyer, Direktør ved Billedgalleriet i Berlin og Forfatter til den store Bog *Correggio* (Berlin 1872), optræde i Modsætning til Burckhardt som overstadige Beundrere af Correggio.

hele Billedets Anordning er der endnu den ældre Tids festlige Ceremoniel, dens rytmiske Linjer og dens sammensluttede Enighed i Figurernes Følelse og indbyrdes Forhold. Alt dette er allerede i Madonna di S. Girolamo vejet for et langt mere fortroligt og nærgaaende Samkvem. Madonna med Barnet sidder her langt nede mellem de andre, og fra begge Sider trænge Helgenerne sig, uden at ændse hinanden det mindste, ind mod det lille Kristusbarn og søge at erobre det for sig, saaledes at Barnet — med Fare for at gaa midt over — med den venstre Side tilhører den elskovsfulde Magdalena, der lægger Kinden imod dets Hud, med den højre den lærde og videbegærlige Kirkefader, Hieronymus, som prøver dets Visdom. Vi skulle senere dvæle mere ved Figurer og Forhold paa dette overordentlige, i sin Slags mageløse Maleri, men lægge her kun Mærke til, hvorledes al Enhed i Samkvemmet er opløst, og Personerne kun følge deres øjeblikkelige Indskydelser i forskellige Retninger.

I Madonna di S. Sebastiano er Kompositionen egentlig gaaet ud fra den samme Modsætning mellem det himmelske og det jordiske, som er saa gennemgaaende i den ældre kirkelige Kunst og endnu hos Rafael. Correggio har modtaget det nedarvede Motiv; men al hans Stræben gaar netop ud paa at opheve Modsætningen, slaa Bro over Svælget. Idet Himlen aabner sig i luende Guldglang og Madonna svæver frem, siddende med Barnet paa Skyen, og med overgivne Engle tumlende sig omkring hende, modtages hun af den hellige Sebastian, der staar forneden bundet med Hænderne til Træet, med en inderlig fornøjet Jubileren som en rigtig kær Gæst, men for Resten som hans bedste Bekendt af Verden. Han hopper om imod hende for at se hende saa meget, som han for sine bundne Hænder kan. Den hellige Rochus sover og vaagner ikke af sin Søvn for Madonnas Skyld. Biskoppen Geminianus, som knæler midt i Forgrunden, strækker den ene Arm ud imod Beskueren og peger med den anden op imod Madonna: hans hele Vilje gaar ud paa at faa Beskueren med ind i Sagen, at faa ham lokket over Billedets Tærskel, og derefter — ad et Par magelige Trappetrin — lige op i den syvende Himmel.

I Madonna di S. Giorgio sidder Madonna atter paa Tronen, men hæver sig næsten ikke op over de fra begge Sider tæt omgivende Figurer. Her er Trængslen stærkest, og Fortroligheden bliver ligefrem banal, som om det hele var en Selskabelighed i

en himmelsk Salon. Man har ikke synderlig Respekt for hinanden indbyrdes fra nogen af Siderne. Madonna kurtiseres fra den ene Side af den hellige Peter Martyr som en Herskabsfrue af en affekteret Abbé: en saadan Blanding af det fidele og det hofmandsagtig indsmigrende som i denne Helgens Udtryk var vistnok aldrig før set i den kirkelige Kunst. Medens Madonna vender sig til venstre, vender Barnet paa hendes Skød sig til højre, mod Bispen Geminianus; det har nemlig faaet Øje paa hans Helgen-Attribut, den store Kirkemodel, morer sig over den, som ethvert Barn vilde more sig over et saadant prægtigt Stykke Legetøj, og rækker efter den. Den gamle Biskop drejer Hovedet henrykt, forelsket om imod ham og finder ham ligefrem uimodstaaelig: han kunde spise ham af lutter Kærlighed. Man véd ikke ret, hvor dette sødladent lækre Udtryk hører hjemme — snarest i en eller anden meget ungdommelig Forførelses-Historie —; kun véd man, at det hos en saadan højærværdig Mand med hvidt Haar og Skæg ligeoverfor et lille Barn er et gyseligt Stykke Unatur. Men i dette ellers modbydelige Selskab — vi minde om den oven omtalte Johannes — er der foruden Kristusbarnet flere yndige Børneskikkelser; og den hellige Ridder Georg i Forgrunden har endog en vis bredt skaaren Djærvhed i Holdningen, skønt Udtrykket i hans Hoved er tomt og ubetydeligt nok.

Sammenligner man selve Madonnafigurene paa disse fire Billeder, vil man finde, at hun bliver mere og mere ubetydelig i Karakteren. Meget betegnende er den Maade, hvorpaa hun sidder. I den ældste Altertavle er hendes Holdning dejlig fri og let og mangler ingenlunde en Følelse af Overlegenhed: hun har ej alene Hjærtets Trang til at bønføre og hjælpe, men ogsaa Bevidstheden om at være den, som kan det. Men paa alle de senere sidder hun meget mere sammenkrøben; med Fødderne krydsvis over hinanden trukne ind under Sædet, som er meget lavt, saaledes at hendes Knæer, naar Figuren betragtes noget nedenfra, som i Madonna di S. Giorgio, ses besynderlig højt til Vejrs i Nærheden af Skuldrene. At Værtinden, som fører Forsædet i denne himmelske Selskabelighed, er saa fordringsløs og gør sig saa lidt gældende, bidrager meget til at gøre det hele hyggeligt og utvungent; men det opløser ogsaa al Myndighed og Enhed. Noget lignende er Tilfældet i den allegoriske Komposition af »Dyderne« — Fortitudo i Midten, Justitia til den ene og Prudentia til den anden Side — som Correggio har udført to Gange i Vandfarve (i Louvre

og i Palazzo Doria i Rom). Dette Billede er ellers komponeret omtrent som en Altertavle; men paafaldende er det, at Sidefigurerne sidde paa Jorden med Benene trukne ind under sig, og at Midtfiguren næsten sidder paa Hug. Endog i den moderne Kunst er dette usædvanligt i Figurer af denne Art; i den antike Kunst vilde det være blevet betragtet som aldeles utilstedeligt.

---

Et lignende Resultat med Hensyn til Correggios Udviklingsgang faar man ved en Sammenligning mellem hans to store Hovedværker, Freskodekorationerne i Parmas Kirker, hver for sig omfattende en hel Verden af Skikkelser, nemlig:

1. i Kuplen og Koret m. m. i *S. Giovanni Evangelista*, malet 1521—1524, og
2. i Kuplen i *Domkirken*, malet 1526—1530.

Den indre Halvkugleflade af Kuplen i S. Giovanni er i hele sin Udstrækning uden nogen Inddeling forvandlet til et Billede af den aabne Himmel. For neden ved Kuplens Rand ses Evangelisten Johannes knælende, med Armene hvilende over Ørnens Ryg. Han er en ældgammel Mand; hans Mester er forlængst faret til Himmels, og hans Medapostle have lidt Døden; han er endnu alene tilbage paa Jorden, og nu, før sin Død, genser han dem alle i en Aabenbaring. Øverst oppe fra farer Kristus ned imod ham; i en Kreds rundt om Himlen svæve paa Skyer gruppevis de øvrige Apostle, nogle seende opad mod Kristus, andre ned imod deres gamle Ven paa Jorden, atter andre ud i Luften, nydende deres evige Lyksalighed <sup>1)</sup>).

Hvor gaar det ikke denne knælende Olding til Marv og Ben, hvilket mægtigt sugende Drag i Følelsen, idet han hæver Øjnene opad mod Kristus og aabner Hænderne! Her er ikke alene en magnetisk, sympatisk Tiltrækning, som Correggio ellers skildrer den, uhæmmet og uhindret, men tillige en Angest: han dukker sig, overvældet ved det pludselige Syn af det himmelske.

---

<sup>1)</sup> Fejlagtig angiver J. Meyer, at Billedet forestiller „Kristi Himmelfart“ (tænkt som Vision for Johannes). Der er mange Grunde mod at antage dette, bl. a. ogsaa, at Kristus svæver ikke opad, men nedad mod Johannes: hans Klædebon flager nemlig opad.

Aldrig har Correggio skildret Følelsen af Afstanden mellem jordisk og himmelsk saa alvorlig, saa gribende som her; derfor forekommer Figuren mig at have en betydningsfuldere Plads i hans Kunst end den ellers meget smukke og mere beundrede Skikkelse af Evangelisten Johannes som ung Mand, som han har malet i Halvcirklen over en Dør i samme Kirke.

At de øvrige Apostle ere salige i Himlen, vil sige, at de ere fremstillede med Udtrykket af en ideal og fuldkommen Mennesketilværelse, i Modsætning til Johannes's. Der er unge og gamle iblandt dem; men alle bære de dog Præg af at være fornygede efter Jordelivet. De ere nøgne eller næsten nøgne, i Henhold til den for den udviklede Renaissance ejendommelige kunstnerisk-filosofiske Opfattelse af Nøgenheden som det rent og alment menneskelige Tilstand. De lejre sig paa Skyernes Hynder, som det falder enhver bedst, uden mindste Tvang eller Ceremoniel, strækkende deres stolte Lemmer frit og bredt eller dinglende med Benene ud over Skyens Rand. Correggio er fremfor nogen anden Kunstner fordomsfri og upedantisk med Hensyn til sine Figurers Stillinger: hvad man end i andre af hans Værker kan mene derom, saa gør det her en storladet og befriende Virkning. Som Billede af en uendelig tryk, for al Ængstelighed frigjort Tilværelse, der aander rolig og ser stærkt og uforstyrret lige ud af Øjnene, er denne Kreds af Mænd — Apostle have de jo ophørt at være — vistnok hele den moderne Humanismes »sidste Ord«. Hverken er her noget tilbage af Middelalderens Angest og Bæven, eller noget af den ældre Renæssances og Michelangelos Trods imod den: her er Sejeren vunden, og Freden er endnu ikke bleven overmodig eller blødagtig. Denne Kreds af Skikkelser er det mest storstilede, stolte og mandige, som Correggio har skabt.

Meget uroligere er den fra det høje nedsvævende Kristus, som ses i stærk Forkortning neden fra; dog gør den, naar man ser den paa dens Plads, et stort Indtryk.

Paa hver af de fire, foroven brede, forneden smalle, Hvælvingsflige, som bære Kuplens Halvkugle, har Correggio malet en af Evangelisterne, der underviser en af Kirkefædrene (Matthæus med Hieronymus, Marcus med Gregor, Lucas med Ambrosius, Johannes med Augustinus). I et Par af Grupperne minder denne Undervisning vel meget om en Pogesko: Kirkens gamle, ærværdige Fædre bære sig ad som ikke altfor begavede Børn, hvem Læreren med en Del Besvær maa lære at skrive efter Diktat eller regne

efter den lille Tabel. Correggio var i sin Udvikling for provinsiel og af Natur for meget rent Lyriker til overhovedet at have ret Forstand paa Menneskets intellektuelle Side; saa meget han end ellers er paavirket af Lionardo da Vincis Kunst, saa har han ingenlunde hans Ævne til at male kloge, tænkende Hoveder eller Udtrykket af en dybere indvunden Bevidsthed — hvilket ikke forhindrer, at han med meget Liv og Lune kan gengive de italienske Præsters veltalende Manerer, som i Figuren af Lukas, der sidder og hvisker dogmatiske Hemmeligheder til Ambrosius. Disse Grupper ere anbragte paa Skyer ligesom Apostlene paa Kuppelflader; og alle Vegne, hvor Correggio anvender Skyer paa denne Maade, stikker han ind imellem dem en Mængde elskværdige smaa Børnefigurer. Allerede tidligere mildnede Renæssancekunsten gærne det strængere kirkelige Indtryk ved slige *putti*; Correggio anvendte dem rigeligere end nogen anden, skønt de Indtryk, han meddeler, for det meste ikke trænge meget til at mildnes. I hine Undervisnings-Scener ere Børnene i Skyerne at ligne med de Tanker, som løbe af Skole, og det er mange. De spjætte lystig ud med deres Lemmer, kigge ned til Beskueren med deres fyrige Øjne og sørge paa enhver Maade for, at Indtrykket ikke samler sig til en bestemt sluttet Helhed.

Maleriet i den samme Kirkes Absis (Korslutning) gør et mere lyrisk-uroeligt, brusende festligt Indtryk end Kuppelmalerierne. Det er »Marias Kroning i Himlen«, det vil sige: Maria tronende ved Siden af Kristus, som sætter Stjærnekronen paa hendes Hoved; til Siderne: Parmas Skytshelgener og jublende Englekor<sup>1)</sup>. Rafael malede paa sit Ungdomsbillede af Himmelkroningen — i Overensstemmelse med den ældre Tids Følelsesmaade — Maria dybt ydmyg mod sin himmelske Søn, og Kristus dybt ydmyg mod sin jordiske Moder. Denne gensidige Ærefrygt var det slet ikke Correggios Sag at skildre. Af det mystisk-dogmatiske Forhold mellem Maria og Gud (hun er Guds Moder, Guds Datter og Guds Brud), holdt Correggio sig alene til Forestillingen om Maria som Guds Brud, og malede det hele som en ideal Bryllupsfest paa Skyer under et luftigt Telt af udspændte Guirlander, med Glæden

<sup>1)</sup> Dette Maleri findes ikke længere paa sit Sted, men er erstattet af en Kopi (af Cesare Aretusi). Delvis er det ogsaa kopieret flere Gange af andre Kunstnere. Det originale Midtparti (Kristus og Maria) er dog bevaret og opstillet i Parmas Bibliothek.



sitrende gennem hver Figur, hver Form, hver Farvetone. At Brudgommen kranser sin Brud, er et Træk, som Sydens Folk kendte allerede i Oldtiden, som man kan se af Beskrivelsen af Aëtions Maleri af Alexanders Bryllup med Roxane. Correggios Kristus er som en Slags italiensk Folkeheros — idealt opfattet, men dog med nationale, ja provinsielle Træk —, som paa den lyse, straalende Sommerdag rækker Kransen til den skønneste af alle Kvinder, medens Ungdommen larmer og jubler. Og hun, med Hænderne korslagte over det svulmende Bryst, og med det bløde Blik vendt halvt drømmende til Siden, halvt opad, er som en Rose, hvis Krone brister og springer ud og sender sin søde Duft imod Himlen.

Endnu langt mere lyrisk uroligt er Maleriet af Marias Himmelfart, som helt fylder Domkirkens Kuppel.

For neden, paa de lodrette Flader af Kuplens Tambour, har Correggio malet Apostlene, som selv blive tilbage paa Jorden, men se Maria blive optaget i Himlen. Der er næppe nogensinde skildret en mere voldsomt hvirvlende Sjælsbevægelse, et stærkere Sving i Følelsen end i disse Apostle. De bøje Nakken tilbage og se opad i Beundring over Synets mageløse Skønhed, de udbrede Armene med sønderrivende Længsel efter at følge den salige til Himlen og med Angest for Adskillelsens sidste Øjeblik. De holde Haanden op for Panden, blændede af Himlens Glans, eller se ned i Kirken til Menigheden dernede, idet de pege opad. Alt dette er storstilet og betydeligt; dog forekommer hin gamle, knælende Evangelist i S. Giovanni mig mere at være en sluttet Personlighed, disse mere at være aabne Kanaler for Følelsens Strømning, Interjektioner, Udraabstegn. I dette senere Værk har Correggio givet det bedste i de ganske unge Skikkelser: den Kreds af gyldenlokkede, fintbyggede Dreng-Engle (uden Vinger), som færdes paa Muren, der er malet som Baggrund for Apostlene, holdende Virakskaalere eller svingende Røgelsekar eller tændende Røgelse i Kandelabrernes Ild. Der er snoede Bevægelser, Ansigter, som drejes hen over Skulderen, Øjne, som atter drejes til den anden Side, Følelser, der ligesom sno sig i Spirallinjer gennem Figurerne, men en mageløs indtagende og bedaarende Lyrik. Det er Festsikkelser, mindre betydelige, om man vil, end Apostlene i S. Giovanni's Kuppel, men varmere, gladere, mere henrivende, atter paa sin Vis noget uforligneligt i Renæssancens Kunst.

Jo højere man kommer op i den egentlige Kuppelflade, des hurtigere bliver Følelsens Tempo. Madonna sidder paa Skyen med udbredte Arme og farer til Himmels, hvor Adam og Eva og de øvrige saliggjorte vente hende; Kristus styrter sig frem for at modtage hende, med Hovedet nedad. I Sammenligning med Titians himmelfarende Madonna (paa den store Altertavle i Venedig), som staar saa fast paa Skyen og hvis hele Skikkelse udtaler en saa stærk opadstræbende Vilje, er Correggios Madonna den rene lyriske Følelse. Tætte Skarer af Engle følge hende, modtage hende, færdes rundt om i Skyerne, stikke Arme og Ben ud af dem eller tværs igennem dem. I denne hvirvlende Lyrik gaar Figurernes Helhed i Stumper og Stykker, al Rytme i deres Linjer forvirres. Der er et musicerende Englekor nedenunder Madonna; men vi ville ikke misunde dem, der faa Musiken at høre, da det er tydeligt, at den ene spiller i Øst og den anden i Vest: der savnes i høj Grad en Kapelmester. Det bekendte og aldrig glemte Ord, som en uskyldig Murerdreng i Parma skal have sagt, da Maleriet blev afdækket, at det saa' ud som en »Ragout af Frøer« (un guazzetto di rane), kan kun have sigtet til hin forvirrede Vrimmel af Englelemmer i det øverste af Kuplen; men derom siger det ogsaa Sandheden <sup>1)</sup>).

Der er desuden noget i den maleriske Fremstillingsmaade, som gør dette Parti endnu mere til »Ragout«, og som er yderst karakteristisk for Correggios Syn paa den menneskelige Skikkelse. Det trænger til en lidt udførligere Forklaring.

Medens Kirken S. Giovanni er en middelstor Bygning i Renæssancestil, opført i Correggios egen Levetid, er Domkirken en gammel og meget stor romansk Bygning. I Forhold til hele Kirkens Størrelse har Kuplen, der her er ottekantet, et snævrere Omfang end i S. Giovanni og ligger meget højere over Kirkens Gulv. Deraf følger, at man, naar man staar dernede, i langt ringere Grad faar Billedfladen at se i dens virkelige, hele Udfoldning, saaledes som man ser et Maleri paa sin Væg. Man maa bøje sin Nakke tilbage og se stærkt opad. Dette har givet en ydre Foranledning for Correggio til langt stærkere end i S. Gio-

<sup>1)</sup> Denne Murerdreng maa formodes at have været fjærnt ude i Familie med det Barn i Andersens Æventyr, der sagde, at Kejseren ingen Klæder havde paa. Det er en Slægt af barnlige Kritikere, som en Gang imellem gør Verden en Tjæneste.

vanni at male sine Figurer i Domkuplen *al di sotto in su*, det vil sige saaledes, som om de virkelig færdedes og svævede deroppe i Kuppelrummet og altsaa af Beskuerne nede i Kirken saas i Forkortning lige nedenfra.

Som Correggio her gjorde dette mærkværdige Kunststykke, var det hidtil ikke gjort i den italienske Kunst eller overhovedet i hele Verdens. Antiken tænkte slet ikke paa at indlade sig paa sligt; og Middelalderen havde hverken Ævne eller Vilje dertil. Dog gjorde Correggio ikke noget pludseligt Spring ind i det nye; han var godt forberedt dertil baade gennem ældre Renæssancekunstneres Arbejder og gennem sine egne tidligere. Allerede den ældste Slægt af den moderne Malerkunsts Mænd, Gennembrudsmændene saa vel i Florents som i Nederlandene (Masaccio, Paolo Uccelli, Brødrene van Eyck) havde gjort Forsøg i denne Retning. Men hverken i Florents eller i Nederlandene fik Sagen nogen Fremtid. Derimod blev den optaget og udviklet videre af nogle Kunstnere fra det nordlige Italien, især Mantegna og Melozzo da Forli. Fra dem gik denne Fremstillingsmaade over til Correggio, som allerede paa en vis Maade anvendte den i begge sine tidligere Hvelvingsdekorationer, baade i Spisesalen i Nonneklosteret S. Paolo (hvorom mere nedenfor) og i de omtalte Malerier i S. Giovanni.

Men her maa det stærkt fremhæves, at der er mange Grader i dette *al di sotto in su*. Efter Principet kan det anvendes i alle Tilfælde, hvor der paa den faste Mur males et Billede, hvis nederste Rand ligger højere til Vejrs end Beskuerens Øje: saa ville allerede Figurerne kunne fremstilles i Forkortning noget nedenfra. Men det kan jo være saa lidt, at det ikke faar nogen kendelig Indflydelse paa hele Opfattelsen af Figuren, men kun er noget, som en Maler eller en Kunstkender rigtig bliver var. Først naar Beskueren maa se meget højt til Vejrs, lodret eller næsten lodret over sit eget Standpunkt i Rummet, bliver der Tale om, at han ser Figurerne paa en Maade, der ganske afviger fra den almindelige. Der er ogsaa mange Grader i den Konsekvens, hvormed Principet anvendes af Malerne. Somme Tider mærker man vel, at de nok have tænkt paa at fremstille Figurerne i Forkortning nedenfra og til en vis Grad have gjort det, men dog ingenlunde gennemført det strængt. Ja, jeg tror endog, at det egentlig kun i meget faa Undtagelser er gennemført med stræng og følgerigtig Iagttagelse af Forkortningen, og at man i de allerfleste

Tilfælde i Virkeligheden har at gøre med en blandet Fremstillingsmaade.

Det mærkeligste Arbejde i denne Retning før Correggios egne er vistnok et Hvælvingsbillede af Mantegna i Castello di Corte i Mantua. Midterst oppe i Hvælvingen havde han malet en rund, af en Balustrade omgiven Aabning, gennem hvilken man ser Himlen med hvide Skyer. Ovenpaa Balustraden og foran den ses nogle legende og spøgende Børn; et Par Kvinder læner sig indenfra til den. Alt dette er malet som om det saas lige nedenfra, og denne Fremstilling er her ualmindelig konsekvent gennemført; men Maleriet er jo i sig selv kun et dekorativt Spil med Illusionen og har ellers intet Indhold. Mantegnas jærnfaste Udholdenhed til at tumle med alle vanskelige Opgaver banede Vejen for Correggio, som til Behandlingen af dette *al di sotto in su* medbragte ganske særegne Betingelser: en stor Dristighed og ikke altfor skrupuløs Samvittighed eller Bevidsthed i Henseende til Tegningen, en i alle Henseender højt udviklet Malerkunst og fremfor alt et aldeles mageløst fint Blik for et Rums virkelige Belysning og en utrolig Ævne til at male sine Figurer ind i den — ti det forstaar sig af sig selv, at dette er en af de vigtigste Betingelser for, at den malede Figur paa sin Plads i Rummet skal gøre Indtryk af virkelig at være deroppe.

Hvad der er Tendensen i det hele, behøver næppe at siges. Det er netop at faa Beskueren med, at fjærne Grænsen mellem ham og det fremstillede. Naar man ser Marias Himmelfart malet paa denne Maade, saa foregaar den jo i samme Rum, hvor man ser den, en Snes Alen over éns eget Hoved; man er selv med til Begivenheden. Overhovedet drive de Kunstnere, som udøve denne Fremstillingsmaade, mangehaande Spil med Illusionen; derpaa frembyde baade Mantegnas og Correggios Freskomalerier talrige Eksempler: Figurerne have en Tilbøjelighed til at overskride deres Ramme, til halvvejs at befinde sig udenfor den, saa at man des mere er tilbøjelig til at tage dem for virkelige, ikke malede. Dertil kommer hos Correggio endnu noget, som laa Mantegnas strængere Natur fjærnt: der er ingen, som i den Grad som han ynder at lade Billedets Skikkelser henvende sig direkte til Beskueren. Vore egne Øjne rammes uafladelig af glødende Øjne inde fra hans Malerier, der vinkes ad os ved Miner og Lader af deres Personer. Vi maa paa ingen Maade have Lov til at være ligegyldige Tilskuere. Der er herved noget, som er mærke-

ligt baade i Kunstens og i Kirkens Historie: de begyndte begge at blive saa indsmigrende, forekommende, kokette.

Men paa den anden Side er det klart, at jo stærkere og jo mere konsekvent Figureerne fremstilles *al di sotto in su*, des mere gaar det ud over Respekten for dem. Burckhardt siger med fuld Ret: »Man glemte, hvilke Dele af det menneskelige Legeme der fik Fortrinet ved denne Beskuelse af det nedenfra.« Han har kun Uret i at lade denne Bemærkning gælde Kuppelmaleriet i S. Giovanni; ti der er Forkortningen nedenfra saa moderat behandlet, for saa vidt som den overhovedet er gennemført, at man aldeles glemmer den over det mægtige Indtryk af Skikkelserne — kun den nedadvævende Kristus gør en Undtagelse. Men ved Malerierne i Domkirkens Kuppel har Kunstneren langt mere været optaget af, hvorledes Figureerne skulde fremstilles nedenfra, end af hvad de i sig selv skulde være og betyde. Man mærker det allerede i Grupperne paa Hvælvingsfligene under Kuplen, der forestille Parmas Skytshelgener, omgivne af Engle, — mesterlige Malerier, men ikke særdeles betydelige Figurer. Man mærker det i Billedet af Marias Himmelfart des mere, jo højere man kommer op i Kuplen, dog mindst i den skønne Kreds af Engle med Røgelsekar osv., som egentlig slet ikke ere konsekvent fremstillede nedenfra. Men ved Englene i den egentlige »Frø-Ragout«, der ret maa betragtes som denne Fremstillingsmaades Triumf, er der virkelig al Grund til at undres over, hvilke Dele af Legemet der have faaet Fortrinet. Der forekommer bl. a. en ganske ung, nøgen Drengeskikkelse, sparkende med begge Ben ud i Rummet, og set aldeles lige nedenfra. Et andet Par sparkende Engleben danner omtrent samme Figur som en Høtyv<sup>1)</sup>. Men uanset slige Vidundere fra Kunstens Verden, som vilde have nedsænket en antik Betragter i bundløs Forbavselse, beror det hele Fremstillingsprincip paa Mangel paa Respekt, og kan kun tænkes anvendt enten i Æmner, som i sig selv ikke gøre Krav paa Respekt eller af en Kunstner, som ikke har Respekt for sit Æmne. Et Hoved, som man vil betragte med Hensyn til dets aandelige Indhold og

<sup>1)</sup> Et med Malerierne i Domkirken omtrent samtidigt Loftsmaleri af Correggio (fra Novellara, nu i Galleriet i Modena): Ganymed, der bæres til Himlen af Ørnen, er ogsaa malet *al di sotto in su*. Dette er derimod ikke Tilfældet med Maleriet af Ganymed med Ørnen i Wien, som heller ikke er noget Loftsbillede.

Udtryk, ynder man ikke at se saaledes, at Næsens Underflade kommer til at spille en Hovedrolle i Trækkene, at man ser uhindret ind i Næseborene, at Pandens Flade bliver usynlig osv.; og en hel Figur, som man vil se for dens Skønheds og Karakters Skyld, foretrækker man at se i dens fulde Udfoldning.

Hvad var det da, Correggio mistede Respekten for? Var det alene for Kirkens Ideer og Skikkelser? Eftersom alle de Værker, vi hidtil have omtalt, med Hensyn til Indhold og Anvendelse ere kirkelige, kunde man forsøge at forklare Sagen saaledes, at Correggio i sit Hjærte sagde farvel til Kristendommen. Efter moderne Begreber om kristelig Inderlighed og Tro har han sikkert heller ikke været nogen Kristen; men dermed er det ikke givet, at han og den katolske Kirke, som han tilhørte, ikke skulde have været meget vel tilfredse med hinanden<sup>1)</sup>. I hvert Fald er dermed ikke Sagen forklaret. Han opgav overhovedet Respekten for det menneskelige i hele dets Omfang; og hvis der skal føres Proces imod ham, kan den ikke anlægges særlig paa Madonnas eller Johannes den Døbers eller Helgeners og Engles Vegne, men paa hele Menneskehedens.

Var der foruden ham nogen af Renæssancens Kunstnere, som særlig maa kaldes Emancipationens Mand, saa var det Michelangelo, som saa hensynsløst gennembrød den kirkelige Kunsts Overleveringer. Men Mennesket er for Michelangelo bestandig stort og imponerende, Indehaver af vældige Kræfter og Muligheder; hans Figurer have ikke Respekt, men de indgyde den baade ved deres Lemmers Kraft og ved deres Aands Alvor, Styrke, Indignation. Men for Correggio bliver Mennesket noget smaat og ringe, des mere, jo mere det gaar op i Lystfølelse; tilsidst en ren Godtkøbsvare.

Dette kan iagttages lige saa fuldt paa hans Billeder af den hedenske Mytologi som paa hans Kirkemalerier.

Det første af dem er hans herlige Ungdomsværk, Freskodekorationerne i Abbedissens Spisesal i Nonneklosteret *S. Paolo i Parma* (malede 1518). Om Hovedpersonerne i dette Værk, de

<sup>1)</sup> Vasari havde hørt om ham, at han levede „da bonissimo cristiano“.

muntre Børnegrupper, som spøge i Hvælvingens Løvtag, skulle vi senere tale. Under denne malede Løvhytte findes smaa halvcirkelformede Felter, hvilke Correggio har malet som Nicher; og i hvert af dem har han anbragt en Figur eller Gruppe af antik Mytologi; baade Nicherne og Figurerne ere malede graat i graat. Det er ikke alene antike Æmner; men der findes her, som ingensteds ellers i Correggios Kunst, nogle paaviselige Eksempler paa Reminiscenser af antike Figurer, særlig fra romerske Mynter. Det er interessant nok at se Kunstneren i sin unge Alder optage fremmed Stof; men det er Smaating, som han har laant til at pynte med i den hele Dekoration, og for hans Ejendommelighed have de ikke synderlig Betydning. Andre af disse Nichefigurer synes ikke at staa i noget saa nært Forhold til den antike Kunst; dertil hører blandt andet en Gruppe af de tre Gratier, staaende, og, i en anden Niche, en Juno, ophængt til Straf af Jupiter ved sine bundne Hænder og med Ambolte hængende ved Fødderne (Iliaden XV, 18 ff.). Ikke alene Gratierne, men ogsaa Juno ere fremstillede nøgne. Der er særlig Grund til at lægge Mærke til disse Figurer, ikke alene fordi de ere meget smukke, men ogsaa fordi den nøgne Kvindeskikkelse efterhaanden ubetinget kommer til at spille Hovedrollen i Correggios mytologiske Kompositioner. Atter paa dette Omraade finde vi en meget mærkelig Overgangs-Række i samme Aand og Retning som i hans kirkelige Motiver: Tab af Respekt, Forøgelse af Lyst. Ti omendskønt den nøgne Kvindeskikkelse vel overhovedet ikke er kommen ind i Kunsten for Respektens Skyld, saa kan ogsaa den fremstilles i meget forskellig Aand.

Det er paafaldende ved hine smaa Figurer i S. Paolo, at der endnu slet ikke er vaagnet nogen Subjektivitet i dem; for saa vidt slutte de sig ogsaa til den antike Kunst. Correggios Interesse for Kvindeskikkelsen har her endnu nok i det rent formale: Linjer og Former. Det, som har moret ham ved den ophængte Juno, er Spillet mellem den fine, stramme, lodrette Streg, Figuren danner som Helhed, og de ganske ungdommelige, pigeagtige Formers bløde, svulmende Omrids. Udtryk er der egentlig slet ikke i Figuren. Om Gruppen af Gratierne, som ligeledes ere meget unge og bløde i Formerne, siger Meyer, at der ikke er noget »plastisk« ved den. Det er ganske rigtigt, naar man sammenligner den med Gratiegrupper af andre Kunstnere. Men sammenlignet med Correggios egne senere Kvindeskikkelser, vil

man dog finde denne Gruppe forholdsviis fast bygget, sikker og ligevægtig. — I den Diana som Maanegudinde paa sin Vogn, som Correggio har malet i større Maalestok og i fuld Farve over Kaminen i samme Værelse — naturligvis ikke nøgen —, er der allerede langt mere subjektivt Liv og Udtryk: det er ikke nogen ædel Skikkelse, men munter og livlig i Bevægelsen.

Nogle Aar senere, allerede som fuldent Mester, malede Correggio det ypperlige Billede af „*Amors Undervisning*“ (National Gallery i London). Den ene af Personerne paa dette Maleri er en nøgen staaende Venus, som ikke er arbejdet dramatisk sammen med de øvrige, men fremtræder temmelig meget for sig selv. Endnu i den viser der sig en vis formal Interesse for Kvindeskikkelsen, uagtet den allerede er glødende nok af Udtryk. Den forekommer mig paavirket af en staaende »Leda«, som forefindes i flere Eksemplarer, der maa antages at gengive en nu forsvunden Original af Lionardo da Vinci. Der er en vis Lighed i Holdningen med dens meget bølgede Linjer. Men i den Lionardiske Figur ere Linjerne noget kunstige og vidne om en helt igennem bevidst Søgen efter det skønneste; Correggios Figur er meget mindre distingueret, men ogsaa naturligere og ligefremmere.

Alle hans derefter følgende mytologiske Kvindeskikkelser ere mere udtrykkelig og tydelig malede i erotisk Aand; og de oprejste Stillinger afløses for det meste af de liggende eller halvt liggende. Det falder naturligt at sammenligne dem med de tilsvarende Skikkelser af venetiansk Kunst, af Giorgione (?), af den ældre Palma og da især af Titian. Naar Lionardos Figurer i Sammenligning med Correggios gøre Indtryk af et Aandsaristokrati, give de venetianske, endog i deres fuldkomne Nøgenhed, Billedet af et Stands- og Forfinelses-Aristokrati. En nøgen Skønhed paa sit Leje, malet af Titian eller Palma, ser saa rolig-suveræn, saa fornem, saa selvfølende ud som en Dronning eller Fyrstinde; og en Gang imellem er det vel ogsaa virkelig Portrætfigurer fra det højeste Samfundslag. Nedarvet Forfinelse og privilegeret Tilværelse føles gennem enhver Form, enhver Linje fra Top til Taa. Correggio derimod har hverken Vilje eller Ævne eller Betingelser til at gøre Indtryk af Fornemhed. Han er ikke i nogen Forstand Aristokrat. Kunde man faa hans Mening at vide om Titians Venus'er, saa vilde den vist være gaet ud paa, at de vare meget smukke, men at de dog altfor meget laa paa Parade paa deres Leje, den ene omtrent som den anden, netop



saaledes som de maatte ligge, for at deres Skønhed kunde udfolde sig helt for Beskuerens Blik, ret som om Kvinden ikke vedkom Beskueren mere end et andet kosteligt Skuestykke, der kunde hænges op paa en Væg. Han selv vil have Beskueren mere med og fjærne den usynlige, men meget følelige Grænse, som i de venetianske Billeder skiller ham fra den fremstillede Figur. Han ynder ikke den uforstyrrede venetianske Ro, han forlanger noget mere uroligt, spontant. Han vil have Tingen taget saaledes, som den falder sig i Livet, tilfældig og naturlig, uden at Kunsten hjælper det mindste derpaa. Og dertil behøves unægtelig netop den største kunstneriske Kraft.

Han har i denne Retning opnaaet noget uforligneligt i sin „*Antiope*“, det vil sige: en Jagtnymfe, der har lagt sig til at sove i Skoven (Louvre). Aldrig har en Kunstner-Fantasi i den Grad som her formaaet at overrumple den ubevogtede Natur, som den giver sig selv. Man ser ikke Figuren helt udstrakt for sit Blik, men halvvejs i Forkortning ind i Billedet: des mere er det, som om man tilfældig fandt hende saaledes. Stillingen er aldeles henkastet; der er ikke Tale om noget »ædelt« i den eller i Formerne: hun prætenderer intet, men faar des mere. Hun ligger paa Jordsmonnets Skraaning, halvt paa Ryggen, halvt paa Siden, med Benene trukne lidt ind under sig, Kroppen og Halsen bøjede tilbage, friskt og dybt aandende under Søvn, den ene Haand stukket ind bag Nakken. Det er den levende Mytologi: Naturens eget Aandedrag, dens drømmende Skovstemning, der ligesom umiddelbart er forvandlet til en menneskelig Skikkelse. Vistnok havde Correggio gjort bedre i at lade det blive ved denne ene Figur og udelade den lurende Satyr og den tykke Amor, der ligger ved Nymfens Side og lader, som han sover<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> I Henseende til den kronologiske Rækkefølge mellem disse Billeder slutter jeg mig til det almindelig antagne, som det f. Eks. findes hos Meyer. Kun hvad „*Antiope*“ angaar, er jeg overbevist om, at Meyer sætter dette Maleri altfor tidligt („1521—1522“). M. gør selv fuldkomment rigtig opmærksom paa, at man, hvor Dokumenterne svigte, har en Ledetraad til Kronologien af Correggios Værker i Karakteren af deres Farve. Jo mere kraftige, intensive, forskellige Lokalfarverne staa, jo mere det røde er rødt, og det blaa er blaat, des tidligere; jo mere brudte og mildnede Lokalfarverne ere, des senere. Men i „*Antiope*“ ere Lokalfarverne allerede meget brudte, langt mere end i „*Amors Opdragelse*“. Jeg antager, at „*Antiope*“ er malet nært henimod 1530.

I de følgende Billeder gaar han endnu videre i det erotiske. Kvinden fremstilles nu ikke alene som i Antiope som elskovsvækkende, men selv som overvældet af erotisk Lyst, saaledes „Io“ i Wien, „Leda“ i Berlin, „Danae“ i Palazzo Borghese i Rom. Om »Leda« og »Danae« meddeler Vasari, at de bleve malede for Markgreve Federigo Gonzaga af Mantua, til at sendes som Gave til Kejseren (Carl den femte). Deraf kan man slutte, hvad ogsaa alle ere enige om, at de hidrøre fra de seneste Aar af Correggios Liv, efter 1530. Overhovedet blev den Slags Billeder af Jupiters Elskovs-Historier o. desl. næsten altid malede for Monarkerne og de høje Herrer, der betragtede sig som hævede over Samfundslovene og selv gjerne optraadte som Jupiter lige over for Jordens Døtre. Ejendommeligt for Æmnerne er det, at den mandlige Elsker udelades, eller kun antydes, paa Grund af Jupiters forskellige Forvandlinger. Billederne give altsaa blot Skildringen af Kvinden i det erotiske Forhold, hvilket giver det hele en lettere, fantastisk Karakter.

Gennemgaar man nu Rækken: Antiope, Io, Leda, Danae, kan det ikke miskendes, at den kvindelige Figur bliver mere og mere diminutiv, smaastilet. Om det udmærkede, der ellers er ved Billeder som Io og Leda, forbeholde vi os senere et Par Ord; her ville vi blot tillade os den Paastand, at Hovedfiguren paa Ledabilledet, Leda selv med Svanen i Skødet, virkelig er paafaldende glat og fløv (endog uanset, at en nyere Maler har sat et slet Hoved paa den, efter at det originale i forrige Aarhundrede var udskaaret af Maleriet). Om Danae bruger Burckhardt de haarde Ord, at hun maaske er Correggios »gemeinste« Figur af denne Art, »fordi hun ikke en Gang er ret sanselig«. Herimod raaber Meyer hæftig op, og saa vel han som Lermoloeff<sup>1)</sup> og Richter

<sup>1)</sup> Pseudonymen Iwan Lermoloeff = den italienske Senator *Giov. Morelli*, i Zeitschrift für bild. Kunst, vol. X, 1875. Denne Forfatter har spillet en Hovedrolle i de senere Aars kunsthistoriske Debatter om italiensk Malerkunst, af hvilken han kender flere Partier nøjere end maaske nogen anden. Han fører en sprudende Pen, aandrig, vittig og arrogant. Men der er faa, der mindre end han forstaar i logisk Henseende „at gaa lige ad et Brædt“ eller følge en bestemt Traad. Hans Ræsonnementer, som han med haanlige Spark til alle formastelige Tvivlere udgiver for Beviser, gøre et ualmindelig lidt beroligende Indtryk. Men han hører til dem, som forud stemple enhver, der monne være af en anden Mening end han, som en beklagelsesværdig Idiot; og det gør Indtryk paa mange.

omtaler »Danae« i de allerhøjste Toner som et af de største Mesterværker af hele Verdens Kunst. Det kommer herved an paa at være nøjagtig klar over, hvad man egentlig taler om. At Billedet af Danae, som helt Maleri betragtet, vidner om et uforligneligt Mesterskab i det maleriske, det kan man snart blive enig om. Motivet, Æmnet, hører ganske vist ikke til dem, der — som Lermolieff siger — egne sig for et Pige-Institut; men derfor kan det jo nok være værdigt til at males. Her spørges blot om selve Figuren af Danae og dens Forhold til Motivet. Og den forekommer det mig ikke, at Burckhardt gør megen Uret. Man kan ikke se noget mere ubetydeligt end denne lille Pige, som hverken er sanseberuset eller hjertegreben, men synes fuldkommen vant til Sagen og fortrolig med Situationen, og lægger sig til Rette med en vis forud given smilende Beredvillighed, der ser ud som den var købt og ikke meget dyrt betalt. Ligesom Figureerne paa »Madonna di S. Giorgio« synes denne Danae at give et Vink om, at Correggios forhen saa mægtige Følelse i de seneste Aar af hans Liv allerede væsentlig var udrændt. Skulde han have fortsat sit Kunstnerliv i samme Retning som tidligere, vilde han maaske ikke have haft synderlig mere end Flovhed og Affektation tilbage.

Lermolieff finder paa én Gang, at »Danae« er det mest correggiske af alle Correggio's Værker, og at det — netop som Menneskeskildring — blandt alle moderne Værker er det, som bedst kunde sættes ved Siden af Grækernes Kunst; og J. P. Richter tiltræder udtrykkelig denne Mening <sup>1)</sup>. Det er meget vildledende. Naar der blot spørges om Æmnerne i disse Billeder, saa véd man vel, at Antiken ej alene har opfundet dem, men at ogsaa den antike Kunst har behandlet dem, skønt de i Antiken ingensinde have spillet den Rolle som under de moderne Monarkier i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede. Spørges der derimod om Stilen i Figureerne, om Aanden i Opfattelsen af Mennesket, saa kan der næppe tænkes større Modsætning end den mellem Correggio og Antiken. Er der nogen Kunst, hvis Stil fra Grunden af beror paa Respekt for Mennesket, og for hvilken den menneskelige Skikkelse er fuld af Holdning, stræng og stor, saa er det Antiken: det svigtede ikke en Gang i

<sup>1)</sup> I Afhandlingen om Correggio i Dohme's *Kunst und Künstler des Mittelalters und der Neuzeit*, 2te Abth. 3. Bd.

Perioder, da ogsaa den forholdsvis emanciperede sig. Den subjektive Ild og Glød, som Renæssancen og fremfor alle Correggio saa' sitrende gennem Figuren, havde Antiken intet Øje for, lige saa lidt i en Io eller Leda som i en knælende Munk. Og den helt emanciperede Naturlighed var paa ingen Maade Antikens Sag: for den Kunstner, der f. Eks. har udført den sovende Ariadne i Vatikanet, vilde Correggios Antiope være en højst besynderlig henkastet Klat af et Menneske, ligesom Ariadne omvendt for Correggios Øjne vilde være unaturlig og tom: en sovende Figur til at bukke for. Man vilde ikke paa noget Punkt forstaa hinanden. Ikke alene Fidias og Polygnotos, men ogsaa Apelles og Praxiteles vilde, hvis de saa' Correggios Figurer, og allermest Danae, spørge, om den Kunstner ikke vilde blive straffet af Staten for Ringeagt baade mod Guder og Mennesker.

---

Der indtræder altsaa hos Correggio i Løbet af hans Udvikling paa alle Punkter en stærk Forringelse af Menneskets Værdi for Betragtningen. Hans Mennesker ere gennemgaaende en langt ringere Slægt end Lionardos og Rafaels, Titians og Michelangelos. »Hvis disse Mennesker bleve levende,« spørger Burckhardt, »hvad havde man saa i dem?« Dette Spørgsmaal træffer netop i Centrum af Sagen, idet det leder Tanken hen paa, hvad Correggios Figurer se ud til at være udenfor det Øjeblik, i hvilket de netop ere fremstillede.

Ti i en anden Retning kan man med samme Føje sige, at han meddeler større menneskelige Værdier end nogen anden Kunstner, moderne eller antik. Sagen er, at det som Correggio kunstnerisk ødelægger, er det blivende i Menneskets Væsen, alt hvad der falder ind under Begrebet Karakter, Personens Sammenhæng med sig selv, det som den gennem Livets Førelse har dannet sig til. Det er derpaa, at den Følelse, vi kalde Respekt, gaar ud: den gælder ikke, hvad Mennesket i et givet Øjeblik er, men den gennemgaaende Konsekvens i alle hans Øjeblikke. Derimod hæver Correggio i en hidtil ukendt Grad Udtrykket for Øjeblikkets Liv, særlig Øjeblikkets Lyst. De Skikkelser, han skildrer, gøre ikke Indtryk af at have noget Fond af Livsformue i Reserve; men deres Ævne til aktuel Udbetaling af Lystfølelsens blanke

Guld er uforlignelig. For saa vidt som man overhovedet kan tale om Karakteristik i dem, er det, som vi senere skulle udvikle, netop derpaa, at ethvert Træk i Karakteristiken gaar ud. Hvorledes man nu derefter vil dømme ham, det maa komme an paa, hvilken Æstetik man medbringer, hvad man kræver af Kunsten. For dem, der betragte det som Kunstens Formaal at vække Følelse af Lyst, vil han være uovergaaelig, medens de, som elske solidere og varigere, om end køligere Indtryk, ville betragte hans Kunst som en mislig Forretning og hellere henvende sig til andre.

I Følge vor Plan betragte vi ham under et énsidigt Synspunkt, kun med Hensyn til hans Fremstilling af Mennesket, hvilket ogsaa for enhver menneskeskildrende Kunstner er det væsentligste Punkt og det som skarpest betegner hans Karakter. Deri har han ogsaa et uhyre Ansvar for den paafølgende Kunst, efterhaanden over hele Europa, især indtil den franske Revolution. I dens brede borgerlige Realisme mærker man ham ikke synderlig, men des mere i alt hvad der vilde højt til Vejrs i Hofliv eller i kirkeligt Liv. Han er den, som har givet det første Eksempel paa den umaadelige Værdiforringelse af det menneskelige, som især gør det 18de Aarhundredes franske Kunst saa smaastilet og flad: dens Signatur er netop ogsaa, at alt skulde være aktuelt og intet i Reserve.

Men vi skyldte blot med et Ord at minde om, hvor ubetinget beundringsværdig han er i hvert eneste af sine Værker i den maleriske Gennemførelse af det, som nu en Gang var hans Program. Han maa til Trods for Titian og Rembrandt nævnes som Verdens største Kolorist og Farvetekniker. Han har desuden malet i det mindste 3 Landskabsbaggrunde, som Verdens største Landskabsmalere maatte misunde ham (paa »Leda« i Berlin, »Noli me tangere« i Madrid og Vandfarvebilledet af »Lasten og Furierne« i Louvre).

(Sluttes).

## En Fornægtelse.

Af Feodor Dostojewskij, fra Russisk ved Thor Lange.

---

Stærkt og klart med summende Metalklang kimedede Klokkerne i Kirken lige overfor den franske Pension, hvor min Moder havde sat mig i Kost. Det var en smuk, gammel Kirke, bygget af Czaren Alexis Michailowitsch, med hvide, snørklede Ornamentter paa rød Grund, høje Gittervinduer og et Virvar af forgyldte Kupper og Kors. Klokkerne ringede Paaskeugen ud; Varmen begyndte at komme i Luften, og gennem hver Knop paa Grenene af de spinkle Birketræer i det lille Stykke Have bag Rækværket udenfor Pensionshuset pippede nyfødte, bleggørne Blade frem. Eftermiddagssolen faldt med skraa Straaler ind i Klasseværelset og ind i det snevre Kammer ved Siden af Klassen, som Bestyreren, M. Touchard, straks ved min Ankomst havde anvist mig i passende Afstand fra »Sønnerne af Grever og Senatorer«. Derinde paa den ene af de to Stole, der sammen med et sortmalet Træbord og en Pult udgjorde Værelsets Møbement, sad en Gæst, der for første Gang siden min Indtrædelse i Pensionen aflagde mig et Besøg. Jeg havde genkendt Gæsten straks i samme Øjeblik, som hun traadte ind; det var min Moder. Noget ældre var hun kommen til at se ud fra den Tid, hun sidste Gang havde ført mig hen til Trinene foran Alteret hjemme i Landsbykirken og en Due i det samme var fløjet hen over vore Hoveder op under Hvælvingen af Kuplen. Nu sad vi Side om Side i det lille Kammer næsten som fremmede og uden ret at tale sammen; jeg skottede til hende med noget, der lignede Forlegenhed. Først langt senere, mange Aar efter fik jeg at vide, at hun den Gang var taget ind til Moskwa, hvor daarlig hun end havde Raad dertil, ene og alene for at være sammen med mig en halv Dagstid. Der sad hun og be-

tragtede mig paa én Gang kærligt og sørgmodigt; jeg husker godt, at det baade forundrede og trykkede mig, at vi havde saa lidet at tale med hinanden om. Paa Skødet af hende laa en Pakke, indbunden i et Tørklæde; hun løste op for Pakken; den indeholdt seks Appelsiner, nogle Honningkager og to almindelige Franskrød. Tilsynekomsten af disse sidste forbavsede mig paa en ubehagelig Maade; jeg bemærkede stødt, at »Maden i Pensionen var god og rigelig, samt at der dagligt beregnedes et helt Franskrød til hver af Eleverne.«

— »Naa, lige meget, min Dreng! Jeg købte dem til dig i en god Mening fordi jeg tænkte, at du sommetider maaske kunde blive sulten udenfor Maaltiderne. Men, synes du ikke om dem, saa tag mig det ikke ilde op.« —

Jeg rørte knapt ved Gaverne, hun havde medbragt. Appelsinerne og Honningkagerne laa foran mig paa Bordet og jeg selv sad stiv som en Pind ved Siden af med et tydeligt Udtryk af Bevidsthed om egen Værdighed. Hvem véd, maaske bevægede der sig i mig en halv uklar Lyst til ikke helt at skjule for hende, at hendes Visit næppe nok i et og alt var mig ubøtinget til Fornøjelse, samt at hun i sin simple brune Kjole og med sine ubehandskede Hænder let kunde stille mig i et falskt Lys lige overfor mine Kammerater, hvorvel hun naturligt nok ikke var i Stand til selv at sætte sig ind i Muligheden heraf. Jeg forestillede mig levende de spydige Bemærkninger, med hvilke Drengene, kan hænde end ogsaa M. Touchard selv, vilde opvarte mig, saa snart hun var gaaet, og iagttog med Misfornøjelse, hvor lidet soignerede hendes Hænder var; selv Ansigtet syntes mig for jævnt og for stort i Trækkene, der laa allerede et Par skarpe Rynker tværs over Panden. Og dog, om dette Ansigt sagde Mme. Touchard mig ud paa Aftenen, efter at Moder var gaaet: Deres maa i sin Ungdom have set ualmindelig godt ud.

Saaledes sad vi, da Døren gik op og Tjænestepigen Nastja kom ind med en Præsenterbakke, paa hvilken der stod en Kop Kaffe. Klokken var fem, og paa denne Tid plejede Mme. Touchard regelmæssig at drikke sin Eftermiddagskaffe inde i sit eget blaadbetrunkne Boudoir. Men Moder takkede kun og sendte Pigen med Kop og Præsenterbakke tilbage igen; efter hvad jeg senere fik at vide var Kaffe hende forbudt som Følge af en hyppig Hjærtbanken, hvoraf hun den Gang led. Ikke desto mindre maatte den Opmærksomhed, Mme. Touchard viste Moder, be-

tragtes som en Bedrift af Humanitet, der gjorde hendes civiliserede Anskuelse og vesteuropæiske Dannelse overordentlig Ære. Og saa skulde det netop træffe sig saa uheldigt, at Moder ikke tog imod Kaffen.

Der forløb et Kvartertid; saa sendte M. Touchard Bud efter mig og gav mig Ordre til at samle mine Bøger og Stilehæfter samt vise Moder dem »for at hun kunde dømme om de Fremskridt, jeg havde gjort i Instituttet«. Gennem Trængslen af »Greve- og Senatorsønner«, som nysgerrigt stimlede sammen udenfor i Klasseværelset, bragte jeg Bøgerne tilbage til Moder, som uden at forandre Plads var bleven siddende i mit Kammer. Jeg følte nogen Tilfredsstillelse ved i dette Tilfælde at opfylde det Hverv, Bestyreren havde paalagt mig, med muligst bogstavelig Nøjagtighed. »Se«, sagde jeg, »det er min franske Grammatik; derfra og dertil har jeg for til næste Gang. I denne Stilebog skriver jeg efter Diktat, og her i denne har jeg opstillet et Schema over Bøjningen af Hjælpeverberne avoir og être. — Der ser du mit Landkort; jeg lærer ogsaa Geografi; vi have allerede gennemgaaet alle fem Verdensdele og Hovedstæderne i Europa.« — En halv Timestid holdt jeg paa denne Maade Foredrag for hende, vigtigt docerende med min spinkle Drengestemme, men for Resten ret vel opdraget og ikke for højrøstet. Det var mig klart nok, at Moder ingen begrundet Mening kunde have om det, jeg stod og forklarede hende; jeg vidste ikke en Gang med Sikkerhed, om hun rigtig forstod at skrive sit eget Sprog korrekt; men dette gjorde kun min Holdning endnu mere selvtillidsfuld; jeg var fornøjet med min Rolle. Det lykkedes mig alligevel ikke at trætte hende med min Lærdom. Hele Tiden hørte hun efter med største Opmærksomhed og med en Andagt, der endte med at gøre mig selv ked af mit Ordgyderi, saa jeg sluttede Forelæsningsen. Trods Glæden over min Lærdom var Udtrykket i Moders Ansigt tankefuldt, næsten trist; der laa ligesom en Skygge derover.

Til sidst rejste hun sig op og vilde gaa, men i samme Øjeblik traadte M. Touchard i egen høje Person ind i Kammeret og spurgte med en dum, opblæst Mine, om hun var tilfreds med de Fremskridt, hendes Søn havde gjort«. Moder begyndte at fremstamme en Taksigelse, inden hvis Slutning ogsaa Mme. Touchard indfandt sig. Henvendende sig til dem begge, bønfalet Moder dem om »for Vorherres Skyld at tage sig af Fattigfolks Barn,



der var paa halv Betaling« og brugte Udtryk som »unddrag os ikke deres Bevaagenhed« eller »bevis os naadigt den store Godhed«. Samtidigt bøjede hun sig flere Gange særskilt for Herren og Fruen med den dybe Sænken af Hoved og Overkrop, som er almindlig blandt simple Folk, naar de henvende sig til en højtstaaende Personlighed med underdanig Bøn om noget. De paa-gældende havde øjensynligt ikke gjort Regning paa en for dem saa smigrende Hyldest. Mme. Touchard tog sit allerelskværdigste Ansigt paa, og Monsieur erklærede med stigende Vigtighed, at han var for human til at gøre Forskel paa Børnene i Pensionen; de var alle hans Børn, og han var en Fader for dem alle; derfor var ogsaa jeg i hans Hus næsten stillet paa samme Fod som »Sønnerne af Grever og Senatorer«; det var noget man maatte paa-skønne efter Fortjæneste. — Moder vedblev at bøje sig og neje men syntes for Resten tilsidst forlegen over sin Rolle. Endelig vendte hun sig om til mig og sagde med Taarer i Øjnene: »Farvel, min Dreng!«

Dermed kyssede hun mig, det vil sige, jeg bekvemmede mig til at række hende min Kind til Kys. Muligvis havde hun haft Lyst til rigtig at tage mig ind i sine Arme for at knuge og kysse mig. Men hun gjorde det ikke, hvad enten hun undsaa sig for at lade sine Følelser komme for stærkt til Syne i fremmede Folks Nærværelse eller hun maaske begyndte at forstaa, at jeg skammede mig over hende. Efter endnu en Gang at have hilst paa M. og Mme. Touchard, gik hun. Jeg blev staaende.

»Mais suivez donc votre mère!« udbrød Bestyrerinden og tilføjede: »Il n'a pas de coeur, cet enfant.«

Touchard trak paa Skuldrene med en Mine, der skulde sige saa meget som: »Saa fortjæner han heller ikke at blive behandlet anderledes end jeg behandler ham«.

Som lydig Elev efterkom jeg den givne Ordre, løb ned ad Trappen og indhentede Moder lige udenfor Gadedøren. Jeg vidste, at alle deroppe stod ved Vinduerne og holdt Øje med os. Moder korsede sig med Ansigtet rettet mod Kirken; hendes Læber bevægede sig; højt og i afmaalte dirrende Slag lød Klangen af Klokkerne oppe fra Taarnet. Saa vendte hun sig om imod mig, og ikke længere i Stand til at undertvinge sin Bevægelse lagde hun begge Hænderne paa mit Hoved og brast i Graad.

»Græd ikke, lille Moder«, bad jeg, »det gaar ikke an. De se allesammen paa os oppe fra Vinduet«. —

Det gav et Sæt i hende, og hun tog sig sammen. »Naa, Vorherre være med dig! Alle himmelske Engle bevare dig, Guds Moder og den hellige Nikolaj holde sin Haand over dig!« skyndte hun sig at udtale, idet hun gentagne Gange korsede mig paa Panden hurtigt og bestræbende sig for at lægge saa mange Korstegn som muligt over mig. »Min Dreng, mit eget Barn! — Men det er sandt, vent lidt!«

Hun jog ilfærdigt Haanden ned i Lommen og trak et blaa-tærnet Tørklæde frem med en Knude slyngtet paa det ene Hjørne, som hun anstrængte sig for at løse op. Knuden gav ikke efter.

»Lige meget, mit Barn, det kan være det samme, tag Lommetørklædet med; det er et rent og pænt Tørklæde; maaske kan du faa Brug for det. I Hjørnet er der indbunden fire Tyvekopekstykker; for dem kan du købe dig en lille Ting, hvad du har Lyst til. Vær ikke misfornøjet dermed, min Due; det er saa lidt, men for Øjeblikket har jeg ikke mere selv. Farvel, min kære, velsignede Dreng. Guds Ansigt være over dig!« —

Jeg tog imod Tørklædet, hvorvel jeg var noget i Tvivl om, hvor vidt-det passede sig eller ikke. Nøgende og uden en Gang at sige Tak derfor puttede jeg det i Lommen.

Moder gik. Appelsinerne og Honningkagerne, hun havde medbragt, vare alle til Hobe, inden jeg naaede at komme op ad Trappen igen, gaaede til Bunds i Maven paa »Sønnerne af Grever og Senatorer«, og hvad de fire Tyvekopekstykker angik, saa tog Lambert, en af mine Kammerater, der heller ikke kunde henregnes til Kategorien »Fattigfolks Børn«, dem øjeblikkelig fra mig og gav mig til Gengæld fire Knubs i Nakken. For Pengene blev der i nærmeste Konditori købt Kager og Chokoladepastiller, men den Herlighed gik aldeles min Næse forbi.

Sommer fulgte paa Foraar og Sommeren endte snart. Septembermaaned kom med sin Blæst og uafdelige Ruskregn. Moder havde jeg aldeles glemt. Saa traf det sig, at jeg en Gang i den triste Eftermiddagsskumring ledte efter noget i min Pult og pludselig paa Bunden deraf fik fat i hendes blaa-tærnedede Lommetørklæde, som havde ligget dér urørt siden den Dag, jeg fik det. Jeg tog det frem og undersøgte det ikke uden Nysgerrighed; det ene Hjørne bevarede endnu Spor af Knuden, som havde været slaaet derpaa; selv det runde Aftryk af Sølvmonterne var tydeligt at kende. Derefter lagde jeg Tørklædet tilbage paa sin Plads og lukkede Pulten i. Det var Aftenen før en Festdag; Klokkerne i

Kirken lige overfor ringede til Vesper. De andre Elever havde Orlov allerede Klokken fire og vare tagne hver til sit, enten hjem til Forældre eller i Besøg hos bekendte, foruden mig blev kun Lambert tilbage i Pensionen; jeg véd ikke, af hvad Grund han denne Gang ikke var bleven hentet. Hvorvel' han stadigt bankede mig ligesom før, havde der alligevel efterhaanden udviklet sig en Slags Fortrolighed imellem os; han meddelte mig alle sine Planer og tog mig undertiden med paa Raad. Vi samtalede hele Aftenen yderst alvorligt om Geværer fra Lepages Fabrik i Lüttich, hvorvel hverken han eller jeg nogensinde havde set et saadant Mordvaaden, dernæst om tscherkessiske Krumsabler og om, at det ikke vilde være af Vejen at organisere en Røverbande. Klokken ti gik vi til Sængs. Jeg rullede mig ind i mit Tæppe, men kunde ikke falde i Søvn. Ved det svage Skær af Natlampen i den store, tomme Sovesal dukkede pludselig min Moders Træk op for mig med det samme Udtryk, som laa over hendes blege, sorgfulde Ansigt, da hun udenfor Gadedøren sagde mig farvel og lagde sine Hænder paa mit Hovede. Jeg rejste mig, listede mig barfodet ud af Sovesalen gennem Klasseværelset ind i mit Kammer, tog Moders Tørklæde frem, vendte hurtig tilbage og lagde mig igen til Sængs. Men da jeg lukkede Øjnene, saa' jeg atter Moder, saa' hende staa med mig hjemme i Landsbykirken og saa' Duen kredsende flagre op under Kuppelhvelvingen over Alteret. Det kneb mig som med Tænger ind om Hjærtet ved at tænke paa, hvor jeg havde skammet mig over hende, den Gang hun var bristet i Graad, da hun skulde skilles fra mig, medens jeg til Gengæld for hendes Kys havde sagt: »Det gaar ikke an, Moder; de se paa os oppe fra Vinduet«. — Nu skammede jeg mig over mig selv; jeg tog Moders Tørklæde frem under Hovedpuden, kyssede det, dukkede Ansigtet ned deri og græd bitterligt.

---

## Martin Luther om Coelibat og Ægteskab.

---

### I.

Den anonyme Forfatter til nogle alvorlige og gennemtænkte Skrifter har i *Tilskuerens* Majhæfte mod nogle henkastede Bemærkninger i min Artikel om Arne Garborg rettet et Angreb under Titlen: »Om en Reaktion mod den moderne Stræben efter større sexuel Sædelighed«.

Denne Titel er des værre i højeste Grad vildledende. Jeg for min Del véd ikke det ringeste om og har ikke set det ringeste til nogen »moderne Stræben« af den angivne Art, og jeg beder indstændigt og for fuldt Alvor mine ærede Samtidige tro, at hvis nogen som helst af dem, gammel eller ung, Mand eller Kvinde, gift eller ugift, skulde føle nogen Trang eller Drift til at beflitte sig paa større sexuel Sædelighed end den, de hidtil maatte have udvist, skulle de aldrig træffe mig som Hindring paa deres Vej, ikke møde nogen som helst Reaktion fra min Side. For saa vidt deres Foretagende ikke er mig ganske uvedkommende, har det min hele Sympati. I et Samfund som vort, hvor aarligt i meget stort Antal Pigebørn mellem to- og seks-aars Alderen blive mishandlede sexuel paa den mest oprørende Maade, kan ingen fornuftig Mand og visselig ingen, der selv har Børn, andet end sympatisere med Tanken om, at der indenfor hans Samtid skulde finde en energisk Stræben Sted efter at komme ud af den Bestialitet i Sindelag og Færd, hvorom Sligt er Vidnesbyrd.

Des værre har jeg, som berørt, ikke sporet det mindste til nogen saadan Stræben, har altsaa ikke heller kunnet eller villet reagere imod den. Hvad min Modstander forveksler med en saadan,

yderst ønskelig Stræben er, som det viser sig, en Stræben paa Papiret. Men Livet er nu en Gang ét, og Fantasifremstillinger paa Papiret et andet. Troja er ét og »Dette skal være Troja« et andet. En sjælelig Kamp og Sejer er ét, fagre Ord om Nødvendigheden af saadanne Kampe og Sejre et andet. Det at øve Kyskhed er ét, det at fordre Kyskhed et andet, og, som jeg i hin Afhandling udtrykte det, den Kunst at *fordre* Kyskhed er ikke stor.

Jeg vil ikke tale om Tartufferne: de fordre altid Kyskhed; denne Fordring er et Skærmbædt, bag hvilket man ikke kan se, hvad de have for. I Danmark gives der jo ingen af dem; men andensteds skal de være slemme.

Jeg vil lige saa lidt tale om Bula N'Gnatuerne; dem har vi heller ikke i Danmark; men man har fortalt mig om et fjærnt, sydafrikansk Folkefærd, hvor det skal være Skik, at saa snart en Bula N'Gnatu (Regnmager, Vindmager, Kaffernes Ord for Poet) i sexuel Henseende har begaaet en eller anden Uregelmæssighed, elsket nogle Piger, bortført en Kone, kompromitteret en Enke, gjort Skandale, kort sagt, saa løber han med sit brune Uldtæppe ned over Ryggen gennem Stammens Kraal (Kaffernes Ord for By) og skraaler af fuld Hals: »Frivole Slyngler! letfærdige Knægte! Vil I lade Pigerne gaa! Vil I holde Jer fra Konerne! Leve Familiens Ukrænkelighed! Respekt for Arnens Fred! o. s. v.« Saadan gaar det til i Sydafrika. Men jeg vil som sagt ikke tale om Bula N'Gnatuerne.

Jeg vil tale om Jeronimus'erne; for dem har vi iblandt os. Og det at *fordre* Ærbarhed har altid netop været Jeronimus'ernes Kendetegn lige fra den Jeronimus i »Maskeraden« til vore Dages. Det meste af hvad der i de sidste Aar er kommet frem som Kyskhedsfordring fra Mændenes Side har nøjagtigt samme Karakter som Jeronimus's Formaninger til Leander. Jeronimus stillede ikke Fordringer til sig selv, den Gang da han var ung; det var ham for besværligt; desuden tænkte han den Gang slet ikke derpaa, han var saa optaget af de mange Leonorer og Perniller, ikke at tale om Anne Hattemagers hele Flok. Men nu, da et halvhundrede Aar har bragt hans Blod til at løbe mere adstadigt, retter han med Strænghed og Styrke Fordringen til Efterslægten, og hævder, for saa vidt han vedgaar sin Fortid, og det gør han nuomstunder undertiden, at det ene og alene er en beklagelig Tilfældighed, en Mangel ved hans Opdragelse eller sligt, der har hindret ham selv i til rette

Tid at opfylde Kravet. Dette er overmaade opbyggeligt, men det imponerer ikke saa meget.

Hvis i Privatlivet en Herre traadte ind ad Døren til en tyveaarig Mand med de Ord: »Hr. N. N., det har længe været mit Ønske at gøre Deres Bekendtskab; De maa beflitte Dem paa et mere ærbart Levnet!« saa vilde flere Svar være mulige, men ét ligger nær, nemlig det: »Har De selv, Højstærede, været saa strengeligt ærbar?« Skulde Svaret falde benægtende ud, saa er der jo altid det Gensvar: »Jeg er fast besluttet paa at følge Deres Eksempel; det er ogsaa *min* Agt i en noget fremrykket Alder at præke en overmaade streng Moral for de andre«.

I den angrebne Afhandling udtalte jeg utvetydigt min store Ulyst til at gaa nærmere ind paa det flygtigt berørte Æmne. Jeg skrev: »Temaet er et saadant, der bedre egner sig til digterisk end til ligefrem Behandling; ti enhver Forfatter vil helst undgaa direkte at udtale sig om et Spørgsmaal, hvis Behandling i anden Tone end den moraliserende let stempler den paagældende som en frivol og usædelig Person«. Det er ikke rigtig hensynsfuldt at angribe en Skribent netop paa et Punkt, som han udtrykkelig har erklæret sig uvillig til at forsvare, ude af Stand til at drøfte, og hvor han, som enhver forstandig Læser føler, ikke kan tale frit, kun kan antyde en ringe Del af hvad han mener, og er udsat for de plumpeste Forvrængninger, de smudsigste Insinuationer; heller ikke er det berettiget at rive nogle fordringsløse Sætninger i en Forfatterkarakteristik, hvis Hensigt kun er at forklare en Novelle, ud af deres Sammenhæng og betegne dem som intet mindre end *Programmet* for en Modarbejden af ærede Samtidiges Sædelighedsbestræbelser. En Forfatter har jo imidlertid ikke Ret til at vente Hensynsfuldhed; han maa være tilfreds, naar et Angreb ikke er hadefuldt eller giftigt, og den anonyme Afhandlings hele Stil og Tone er saa uendeligt fjærn fra den literære Æreløsheds Anfald mod det selysamme Punkt i hin Artikel, at jeg ikke vil drage mig ud af Forhandlingen uden et Svar. Jeg kan sige til denne Forfatter som Byron i et af Brevene siger til Murray: »I snakker til mig om Moralitet — det er første Gang, jeg har hørt det Ord af Folk, der ikke var Hallunker og ikke brugte det som Middel til Skurkestreger«.

Til i eget Navn at inklade mig paa Sagen føler jeg mig imidlertid nu lige saa lidet kaldet som i Januar. Jeg vil forsøge at kaste Lys over den ved et historisk Tilbageblik.

## II.

Den moderne Opfattelse af Spørgsmaalene Coelibat, Kyskhed, Ægteskab, Usædelighed stammer i de luthersk-protestantiske Lande fra *Martin Luther*. Luther betegner Oprøret mod det romersk-katolske Coelibat, Fornegtelsen af det enlige Livs sædelige Fortrinlighed fremfor det ægteskabelige Samliv, Forføgten af Naturens Ret, under den naive Form af Kamp for et Bibelsted — endelig den trodsige Proklamation af alle Kyskhedsløfter Værdiløshed: det er efter Luthers Paastand ikke blot ingen Pligt at holde slige Løfter; det er Pligt at bryde dem.

Luther betegner fremdeles en hel ny, naturalistisk Ægteskabsret. Han angriber det som hidtil havde gjældt for den kristelige Families Grundvæsen. Han fraskriver Ægteskabet dets Karakter af Sakrament, erklærer Forbudet mod Ægteskab mellem Kristne- og Ikke-Kristne for et taabeligt Paafund og foreslaar i visse Tilfælde, hvor den ene af Parterne i et Ægteskab føler sig utilfredsstillet, Udveje, saa frie, at han i dette Punkt ikke er bleven overgaaet af nogen Taler eller Skribent, der ud fra ikke-kristelige eller revolutionære Forudsætninger har angrebet den bestaaende Form af Ægteskabet. Endelig fordrer han næsten alle kirkelige Forbud mod Ægteskabets Indgaaelse ophævede, endog i Tilfælde, hvor disse Forbud nutildags opretholdes af Lovgivningen i Europas mest fremskredne Stater. Han gaar i sine Skrifter langt videre angaaende disse Spørgsmaal, end Forfatteren af Artiklen om Arne Garborg paa hin halve Side er gaet.

Det stærkeste Ord i den angrebne Passus af Artiklen var dette: »Askese (som den for Øjeblikket øves af det store Flertal blandt de højere Stænders ugifte Kvinder — jeg nævnte dem, fordi asketiske Mænd ere næsten ligesaa sjældne som asketiske Malkepiger) er en Ulykke, en naturstridig Ting, et Offer, der mange Gange bringes en værdiløs Fordom«.

Lad os se, hvad Luther tænkte om Askese i denne Forstand.

Det er for enhver, der læser med uhildet Blik, tydeligt at Luther i Grunden ikke har anset Kyskheden for mulig.

Undertiden siger han det ligefrem. Saaledes hedder det i hans Skrivelse til de kejserlige Statholdere og Stænder i Nürnberg fra August 1523:

»Hjælpe os Gud i Himlen! Vil vi da ikke en Gang faa det ind i Hovedet, at umulige Løfter ikke er Løfter, ikke heller er til

at holde? Hvem vilde vel love at flyve som en Fugl og holde Løftet, med mindre da Gud gjorde et Under med ham. Men nu er det jo dog et og det samme, om et Mandfolk eller Kvindfolk lover Kyskhed. Ti de er jo ikke skabte til Kyskhed; men, som Gud siger: Vorder frugtbare og formerer Jer — saa at Kyskhed er en umulig Ting, hvor Gud ikke gør et Mirakel. Altsaa gælder det Mirakelløfte ingenting, som lover hvad der ikke staar i min Magt. Det vil sige: jeg har baaret mig taabeligt ad og er ikke forpligtet til at holde det, og Gud fordrer det ikke o. s. v. I det følgende er Luther djærvere end moderne Sprogbrug tilsteder; jeg hid-sætter i Anmærkningen hans egne Ord<sup>1)</sup>.

Og er Luther nu end ikke altid saa tydelig som her, saa fattes der dog i hans Prædikener kun lidet deri. For hvor umulig han trods Indrømmelser hist og her holdt den ubetingede Kyskhed, afgiver den Omstændighed et godt Bevis, at han gentagne Gange vender tilbage til grelle Lignelser, der gaa ud paa at fremstille Kyskhedsløftet som et Løfte, det ikke staar i vor Magt at holde.

I sin »Prædiken om det ægteskabelige Liv« fra 1522 dvæler han ved dem, der have lovet Kyskhed i eller udenfor Klostret, og fortsætter: »Her raader jeg dig, hvis du vil give et viseligt Løfte, saa lov, at du ikke vil bide din egen Næse af, for det kan du holde«; og denne Vending har han selv fundet saa træffende, at

---

<sup>1)</sup> „Hilf Gott von Himel will's uns denn nicht einmal eingehn, dass unmögliche Gelübde nicht Gelübde, noch zu halten seind? Wer will doch fliegen geloben wie ein Vogel, und halten, es sey denn Gottes Wunderzeichen da? Nu ist es doch ja so viel, wenn ein Manns- oder Weibsbilde Keuschheit gelobt. Denn es ist ja nicht zur Keuschheit geschaffen, sondern, wie Gott sagt: *Wachset und mehret euch*: dass Keuschheit ein unmöglich Ding ist, wo Gott nicht Wunder thut. So gilt je das Wundergelübde nicht, dass in meiner Gewalt nicht stehet. Darumb hab ich nährisch gethan, und bins nicht schuldig zu halten, und Gott fodert es nicht. .... Ach Herr Gott! es muss und soll halten, und kann doch nicht halten: was soll das Guts schaffen? Wer seinen Mist oder Harn halten müsste, so er's doch nicht kann, was wollt aus dem werden? Ich achte, dass die, so jetzt meine allerbittersten Feinde seind, wenn sie wüssten, wass ich täglich aus allen Landen erfahre, sie hulfen mir morgen Klöster stürmen“.



han fulde 23 Aar senere i en anden Prædiken over samme Genstand har nøjagtigt samme Ord. Det hedder i den sidstnævnte:

»Men her siger de: Vi have lovet og svoret til Gud, at vi ville være kyske og leve uden Kvinder; det Løfte er det vor Pligt at holde; derfor tør jeg ikke gifte mig. Derpaa svarer jeg: Ret saa, gør, hvad du har lovet, vær kysk og ren, hvorfor holder du det da ikke? Jeg kan ikke holde det, siger du. Saa er du da en rigtig Hans Wurst; hvorfor lover du, hvad du ikke formaar at holde? Et har jeg at love, som jeg ogsaa kan holde, nemlig, at jeg ikke vil bide min egen Næse af. Hvem har befalet dig at love og sværge hvad der er mod Gud og hans Orden? nemlig at du sværger, du ikke er nogen Mand eller ikke nogen Kvinde, da det dog er vist, at du er skabt af Gud enten som en Mand eller som en Kvinde. Hvorfor sværger du da paa, at du ikke vil være Mand eller Kvinde? . . . Vil du vide, hvem du har lovet at overholde Kyskhed? Jeg skal sige dig det, den lede Djævel i Helvede og hans Moder<sup>1)</sup>).

I Artiklen om Arne Garborg, den meget citerede, hed det: »Den Kunst at fordre Kyskhed er ikke stor. Det er ikke af Kærlighed til Lasten, at modne Mænd ryste paa Hovedet deraf. Det er fordi de vide, at skrøbelig Dyd altid er mængfold naturligere og sundere end unaturlig Last, og som Menneskeheden nu engang er udviklet, er det imellem disse to, at Valget staar«.

Dette er ganske og aldeles Dr. Martin Luthers Mening, kun at han ikke nøjes med at ryste paa Hovedet, men benytter sig af sin Tidsalders Frisprog.

Han skriver i sin »Betænkning og Undervisning angaaende Klostrene og alle gejstlige Løfter« 1522: »Moses har skrevet meget om naturlige Vædsker, Mandens og Kvindens, . . . som man nu slet ikke offentlig tør tale om; saa meget renere ere vore Øren blevne end den Helligaands Mund, saa vi skamme os, hvor der ikke er noget at skamme sig over, og ikke skamme os, hvor vi burde. Dog var det vel nødvendigt, at enhver vidste derom og var undervist des-

<sup>1)</sup> 1522: „Hier rathe ich, wenn du weislich geloben willst, so gelobe, die Nase dir selbst nicht abzubeissen, das kannst du halten“. 1545: „Eins habe ich zu geloben, das ich auch halten kann, dass ich mir selber nicht wolle die Nase abbeissen.

Dr. Martin Luther: Sämmtliche Werke. 20de Bind  
S. 50 og 67. Erlangen 1829.

angaende, Ungdommen især. Hvor der nu ikke er himmelsk, høj Naade, der faar Naturen dog sin Vilje; kommer ikke Mand og Kvinde sammen, saa gaar den dog sin egen Gang, og holdes ikke tilbage; saa at det vel var bedre, Mænd og Kvinder (Männlin und Weiblin) var hos hinanden, som Gud har skabt dem og Naturen lærer«.

I Artiklen om Arne Garborg stod de Ord, at Renheden købes for dyrt, naar den medfører tærende Savn. Luther bruger stærkere Udtryk, han taler om en evig Brænden, om en hemmelig Lidelse, der udgør en »Djævelsmarter«<sup>1)</sup>.

I Artiklen taltes om Tilfælde, hvor Askesens Overholdelse er værdiløs, er et Offer, som bringes »en værdiløs Fordom«. Luther kender saadanne Tilfælde. Han skriver:

»Tugtige Øren maa og vil tilgive mig; jeg maa gribe ind i den Sjælesygdом, som en Læge griber i Skarn og paa hemmelige Steder, skal jeg ellers give Raad derom. Gud lider ikke og vil ikke vide af nogen tvungen, uvillig Kyskhed; og der er for ham slet ikke nogen Kyskhed uden den er frivillig, som al anden Gudsdyrkelse maa være frivillig, ellers agter han den ikke. Hvad skal det da ligne, at du holder det arme Menneske hen dets Liv igennem i ukysk Kyskhed? saa det uafbrudt med Hjertet synder mod sit Løfte og det maaske var bedre, at Manden nu og da havde en Kvinde hos sig, og Kvinden en ung Mand.

»Her lære nogle, at det skulde være nok, at én frivillig lovede og begyndte paa sin Kyskhedstilstand, det skulde hjælpe til, at om han senere blev uvillig til at bære den, det dog i Kraft af den frivillige Begyndelse ikke skadede. O I Forførere og Vildledere, som dømme Gudsdyrkelse efter Værket og ikke efter

---

<sup>1)</sup> So frage ich nu, wie will man rather einem solchen, dem es unmöglich ist zu halten? Sprichst du, man soll mit Verboten wehren. Wohl an, so wird der dreier eins folgen, dieweil nicht hohe Gnade da ist; Männlin und Weiblin werden da zusammen laufen, wo sie mügen, wie itzt unter den Pfaffen geschicht; oder die Natur wird sich selbs lösen: oder wo der keines geschicht, so wird ein ewiges Brennen und heimlich Leiden da sein. Da hast du denn ein Teufelsmartirer gemacht, und geschicht, dass der Mann nehme wohl das hässlichst Weib auf Erden, Weib nehme wohl den unlustigsten Mann auf Erden, für wüthender böser Lust des Fleisches.

Aanden. Det er forgæves: Alt, hvad der gøres uvilligt, det burde hellere undlades; ti det kan ske, at naar Mænd og Kvinder er hos hinanden, de da har langt ringere Flamme og Begær end saadanne enlige Mænd og Kvinder. Men jo større Attraaen er, des større er Ukyskhedens Synd. — Saaledes kan nu disse stakkels Mennesker ingen Hjælp finde. Paven lader dem brænde, miste deres Saft og Kraft, og martres, som de kan; jeg ser derpaa, som saa' jeg de Børn, der i Folket Israel blev ofrede til Ildguden Moloch og opbrændtes. (Betænkning og Undervisning om Klostrene og alle gejstlige Løfter).

Det er vanskeligt for en moderne Læser, opdragen i et luthersk Land, at forestille sig det Maal af Oprørskhed mod alle som hellige og ukrænelige betragtede Idealer, der laa i slige Ord. Men man kan maale det revolutionære Sindelags Styrke paa Styrken af den Forargelse, Luther vakte; det var sandelig ikke blot Hyklerne i den hidtidige Kristenhed, for hvem det stod, som havde han givet Signalet til den yderste Tøjlesløshed og sprængt alle sædelige Baand.

Det for os nulevende paafaldende ved hans Standpunkt er især dets Snæverhed. Den frigjorte Munk taler ikke om Naturen, naturlig Beskaffenhed og Naturnødvendigheder. Han taler udelukkende om Guds Vilje, og han har, hvad Kendskabet til denne Gudsvilje angaar, selvfølgelig alene Bibelen at beraabe sig paa. Men det betegnende er endda, at han bestandig bygger sin Argumentation paa et eneste Bibelsted, som han atter og atter anfører, hvor lidetsigende det end er med Hensyn til Tvistepunkterne mellem ham og den katolske Kirke, og det er Stedet, første Mosebog 28de Vers: »Og Gud velsignede dem og sagde til dem: »Vorder frugtbare og formerer Eder«.

Han vrider dette Ord for at faa det drejet til en Tordenkile, han kan slynge mod alt Coelibat; han puster det op til at være Guds, Bibelens, det gamle og ny Testaments første og sidste, ja eneste Ord i Sagen om Forholdet mellem Mand og Kvinde.

Luther siger: »Af det Bibelsprog ere vi visse paa, at Mand og Kvinde skal og maa sammen, saa de formere sig . . . Derfor saa lidet som det staar i min Magt, ikke at være nogen Mand, lige saa lidet staar det til mig at være uden Kvinde. Og omvendt, saa lidet som det staar i din Magt, ikke at være Kvinde; lige saa lidet staar det til dig at være uden Mand. Ti det er ikke fri Vilkaarlighed eller Beslutning, men en nødvendig, naturlig

Ting, at alt, hvad der er en Mand, maa have en Kvinde, og hvad der er en Kvinde, maa have en Mand. — Ti dette Ord, at Gud siger »Vorder frugtbare og formerer Eder«, det er ikke et Bud, men *mere end et Bud*, nemlig et guddommeligt Værk, som det ikke staar til os at forhindre eller undlade, men det er lige saa nødvendigt som at jeg er en Mandsperson og nødvendigere end at spise og drikke, feje ud og udskille, sove og vaage. Det er en indplantet Natur og Art, lige saa fuldt som de Lemmer, der høre dertil. Derfor, ligesom Gud ikke byder nogen, at han skal være Mand eller Kvinde, men skaber, saa de maa være det, et af to, saaledes byder han dem heller ikke at formere sig, men skaber dem, saa de maa formere sig. Og hvor man vil hindre det, dør sker det dog uhindret og gaar sin Gang gennem Hoer, Ægteskabsbrud og stum Synd; ti der er Natur og ikke Vilkaarlighed deri«.

    Og Luther fortsætter: »Fra denne sin Skabning har Gud selv undtaget tre Slags Mennesker, Math. 19, 12, hvor han siger: »Der er Gildinger, der ere fødte saaledes af Moders Liv, og der er Gildinger, som ere gildede af Mennesker, og der er Gildinger, som have gildet sig selv for Himmerigets Skyld«. Men udover disse tre skal intet Menneske formaste sig til at være uden Ægtefælle. Og hvem der ikke befinder sig i de tres Tal, han tænke paa det ægteskabelige Liv ... Og det skal ikke vildlede dig, om du skulde have givet ti Eder eller Løfter fra dig, sluttet ti Pagter og underkastet dig idel jærn- eller diamanthaard Pligt. Ti saa lidet som du kan love, at du ikke vil være Mand eller Kvinde (og om du lovede det, saa var det et Narreri, og gælder intet, ti du kan ikke gøre dig anderledes) saa lidet kan du love, at du ikke vil befrugte eller befrugtes, naar du ikke befinder dig i de tres Tal ... , saa at Præster, Munke og Nonner have den Pligt at bryde deres Løfte, hvor de end befinde sig, ti Guds Skabning i dem er kraftig og dygtig til at befrugte og formere sig, og de have ingen Magt til ved Vold, Lov, Bud, Løfte af nogen som helst Art at hindre Guds Skabning fra at virke i dem selv. Men hindre de det, saa vær du vis paa, at de ikke forblive rene, og maa besudle sig med stumme Synder eller Udsvævelser. Ti de formaa ikke at værge for Guds Ord og Skabning i dem; det gaar som Gud har gjort det«. (Werke, 20de Bind, S. 58 og 59).

Derfor Luthers Forbitrelse mod ethvert Coelibat. Om dem, der fraset hine tre Klasser af Undtagelser vie sig til enligt Liv,

bruger han Udtrykket, at Djævelen med Hensyn til dem har overbudt Gud i Kløgt, draget dem ud af den naturlige og guddommelige Orden, fanget dem i Spindelvæv (Menneskebud og Løfter) og saa indsluttet dem bag mange Jærnlaase og Gitre. Det er, siger han, den fjerde Maade, hvorpaa man tvinger Naturen til det Naturstridige.<sup>1)</sup> »Men«, slutter han, »hvis man med Jærngitre og Laase kunde hindre Guds Skabning og Ord, saa haaber jeg, vi ogsaa vilde oprette saa tykke og store Jærngitre, at der af Kvinder blev Mænd, eller af Mennesker Sten eller Træ. Det er Djævelen, der saaledes driver sit Abespil med det arme Kreatur, og saaledes giver sin Vrede Luft.«

Alt dette skrev Luther tre Aar før sit Giftermaal, altsaa paa en Tid, da han maatte være forberedt paa, at man i alle slige Udtalelser saa' Tilstaaelser af egen Svaghed, og egen Brynde. Han gaar ind ogsaa paa dette. I en anden Sammenhæng, hvor han har dvælet ved samme Tema, udbryder han: »Her ville maaské de kyske Hjærter og hellige Gudspræster, hvem intet behager uden hvad de selv sige og skrive, gøre en stor Mund og sige: O! hvor trykker Kuttten den Munk! hvor gjerne havde han en Kvinde! Men lad dem kun haane og drive Spot, de kyske Hjærter og store Helgene; lad dem være af Jærn og Sten, som de lade; nægt du kun ikke, at du er et Menneske, der har Kød og Blod; og lad saa Gud dømme mellem den englelige, stærke Helt og den syge, foragtede Synder.« Han udvikler, at han vel véd, hvad der gaar i Svang blandt dem, der foregive saa stor Kyskhed; vidste man, siger han, hvad de hemmeligt gøre, saa vilde man ikke agte deres Kyskhed for værd, at en Tøs skulde viske sine Sko af paa den. Ogsaa her, hedder det hos ham, finder det bagvendte Sted, at de kyske er de ukyske og at alt, hvad der glimrer, bedrager. »Kyskhed«, udbryder han, »skal være en Dyd, da den dog hører hjemme blandt Guds Underværker, som hvis et Menneske ikke spiste eller drak; den er over den sunde Natur, endsige da over den syndige, fordærvede Natur.« Og skæmtende slutter han: »Gud har ikke ladet mange Jomfruer leve længe, men har friskvæk ilet ud af Verden med dem som med Cæcilia, Agnes, Lucia, Agatha

<sup>1)</sup> Das ist die vierte Weise der Natur zu wehren, dass sie nicht sich besaame noch mehre, wider Gottes eingepflanztes Werk und Art; gerade als wäre es in unsrer Hand und Macht, Jungfrauschafft zu halten, wie Kleider und Schuh.

og andre. Han véd vel, hvor ædel Skatten er, og at den vanskelig længe kan bevares. Hvis der i hver By var fem unge Knøse og fem Pigebørn, der var tyve Aar gamle, ganske rene, intet havde fornummet til Naturdriften, saa turde jeg sige, det stod bedre til med Kristenheden nu end paa Apostlernes og Martyrernes Tider.« (Werke, 28de Bind, S. 25).

Man ser, at Luther er adskilligt djærvere og gaar adskilligt videre end den anonyme Forfatter, der saare forsigtigt nøjes med at sige: »Jeg tror, at det nuværende Samfunds Ordning af det kønslige Forhold med sit strænge Krav til Afholdenhed udenfor Ægteskabet samtidigt med at dette kun kan indgaaes forholdsvis sent, ikke stemmer med Naturen, og at det vilde være højst ønskeligt, om det kunde lykkes at foretage en Ændring heri, uden at andre for Samfundet vigtige Interesser led Skade«. I det sekstende Aarhundrede kunde man endnu tale rent ud af Posen som en Mand.

### III.

Det gjaldt for Luther om at ophæve den relative Ringagt, der ud fra den katolske Religions Forherligelse af Coelibatet nødvendigvis maatte falde paa den naturlige Forening af Mand og Kvinde. Det var naturligvis ingenlunde hans Agt at forkynde et Udsvævelsens Evangelium, Parring i Flæng eller lignende, som Modstanderne beskyldte ham for at prædike; det Evangelium, han forkyndte, var Ægteskabets, det glade Budskab om den Gud velbehagelige Stand, i hvilken han mente at have det religiøse, sædelige og naturlige Bolværk mod Coelibatets Urenhed paa den ene Side, det udsvævende Liv paa den anden.

Teologen i ham kunde aldrig tit nok og stærkt nok lære, at Guds eget Bud lød paa Ægteskab, at ikke de, som førte enligt Liv, men de, som førte ægteskabeligt Samliv, levede overensstemmende med den guddommelige Ordning. Dem, der indvendte, at der dog i Ægteskabet fandtes megen Urenhed, svarer han: »Det er sandt, der er ikke megen Renhed dér at finde; men vil du se Urenhed, saa se paa Jomfru- og Ungkarlestanden; dér er sandelig ikke heller alting rent.« Ja han hævder tvært imod den katolske Forestilling om Ulykken i at blive ramt af Døden uden foregaaende Forberedelse og Kommunion, at selv om Herrens Dag kom over Ægtefolkene netop i selve Omfavnelsernes Øjeblik, burde dette ikke indjage dem nogen Skræk; ti Herren vilde da finde

dem »i den Orden og Stand, i hvilken Gud har sat og anordnet dem«. (Werke, 20de Bind S. 51, 53).

Saaledes se vi ham af al Magt stræbe at løfte og glorificere Ægteskabet, og kun gennem Ægteskabet Naturen.

Men samtidigt var Rationalisten og Naturalisten i ham virksom. Og det var den rationalistiske og naturalistiske Kirkestormer umuligt ikke at unddrage Ægteskabet netop den religiøse Indvielse, som hidtil havde udgjort dets Værdighed; ja han følte sig drevet til at nedbryde en efter en de Skranker, der hidtil i Kristenhedens Forestilling havde gjort Skellet mellem det kristne Ægteskab og et rent verdsligt eller hedensk Konkubinat. Man kan endog sige, at af det hidtilværende kristelige Ægteskab lod han ikke Sten paa Sten tilbage.

Allerede i sin Afhandling *De captivitate Babylonica ecclesiae Proeludium D. Martini Lutheri* 1520 erklærede Luther alle de af den katolske Kirke fastslaaede Forbud mod Ægteskab, grundede paa fjærnere Slægtskabsgrader, saakaldt aandeligt Slægtskab, Forhold ved Daaben o. s. v. for intetsigende, blotte Narrestreger: Søskendebørn kunde ægte hinanden; Manden kunde ægte sin Broder- eller Søsterdatter, sin Stifmoders Søster, sin Faders Stif-søster o. s. v. Daabssøskende, og de, der havde staaet Fadder sammen, kunde ægte hinanden, og jeg kunde ægte den, jeg havde døbt eller baaret under Daaben o. s. v. Alle slige Forbud beroede paa Overtro.<sup>1)</sup>

Og han gik allerede her meget videre: Han underminerede fra Grunden af Ægteskabet som særlig kristelig Institution, idet han erklærede, at Religionsforskel ingen Hindring var for dets Indgaaelse.<sup>2)</sup> Ja han udtalte, at der ikke blot intet var til Hinder for at en Kvinde kunde ægte den, med hvem hun havde begaaet Ægteskabsbrud, men at der ingen fornuftig eller religiøs

<sup>1)</sup> Quis enim cognationem spiritualem invenit, nisi superstitio humana? Si non licet baptisanti aut levanti baptisatam aut levatam ducere, cur licet Christiano Christianam ducere? An est major cognatio ista ex ceremoniis seu signo sacramenti contracta, quam quæ ex re ipsa sacramenti? An non Christianus est frater Christianæ sororis? An non baptisatus baptisatæ spiritualis frater? Quid insanimus? (D. Martini Lutheri Opera Latina ed. Henricus Schmidt, V, 95.

<sup>2)</sup> Nec huic impedimento consenserim, quod vocant religionis disparilitatem, ut nec simpliciter, nec sub conditione convertendi ad fidem liceat ducere non baptisatam. Quis hoc prohibuit? (ibidem).

Hindring var for at en Mand eller Kvinde kunde ægte den, hvis Ægtefælle han eller hun havde dræbt for at bane sig Vej til den anden. Og endnu mere: Da han trods sin teologiske Begrundelse af Ægteskabets høje Værd og Rang, i Virkeligheden kun tillagde det en rent fysisk Betydning og kun betragtede det som en rent legemlig, udvortes Forbindelse, gik han videre end nogen katolsk Casuist i sine Vink og Raad for de Tilfælde, hvor den ene af Parterne følte sig fysisk forurettet ved sit Ægteskab. Hvis, siger han, i saa Tilfælde enten Hustruen eller Manden for at undgaa Skandale ikke ønsker nogen udvortes Ophævelse af Ægteskabet, saa bør Hustruen med Mandens Tilladelse tage sig til Elsker enten en fremmed eller en Broder til Manden og Afkommet da gælde for Mandens. Vil Manden ikke give Tilladelsen, da raader Luther Hustruen til med sin Elsker at flygte til et fjærnt og ukendt Sted. I begge Tilfælde er hun efter hans Opfattelse ganske i sin Ret, og hendes tilkommende Salighed vil ikke anfægtes deraf. Skønt han ikke vover at afgøre, om Skilsmisse er tilstædelig, erklærer han, at han for sin Del foretrækker Bigami for Skilsmisse — noget han jo senere noksom i Praksis viste, da han tillod Landgreven af Hessen at leve i Dobbeltægteskab.<sup>1)</sup>

I sin »Prædiken om det ægteskabelige Liv« fra 1522 kom Luther tilbage til alle disse Æmner, udbredte sig langt vidtløftigere

---

<sup>1)</sup> Quæro casum ejusmodi, si mulier impotenti nupta viro nec possit nec velit forte tot testimoniis et strepitibus, quot jura exigunt, judicialiter impotentiam viri probare, velit tamen prolem habere, aut non possit continere, et ego consuluissem, ut divortium a viro impetret ad nubendum alteri, contenta, quod ipsius et mariti conscientia et experientia abunde testes sunt impotentiae illius, vir autem nolit, tum ego ultra consulam, ut cum consensu viri (cum jam non sit maritus, sed simplex et solutus cohabitator) misceatur alteri vel fratri mariti, occulto tamen matrimonio, et proles imputetur putativo (ut dicunt) patri. An hæc mulier salva sit et in statu salutis? Respondeo ego, quod sic, quia error et ignorantia virilis impotentiae hic impedit matrimonium, et tyrannus legum non admittit divortium, et mulier libera est per legem divinam nec cogi potest ad continentiam. Quare vir debet concedere ejus juri, et alteri permittere uxorem, quam specie tenus habet.

Ulterius, si vir nollet consentire nec dividi vellet, antequam permitterem eam uri aut adulterari, consulerem, ut contracto cum alio matrimonio aufugeret in locum ignotum et remotum . . . . Ego quidem detestor divortium, ut digamiam malim quam divortium, sed an liceat, ipse non audeo definire. (ib. S. 99 og 100).



over dem, udviklede i rene Ord sin Opfattelse af Ægteskabet og gentog sine revolutionære Ytringer med endnu stærkere Eftertryk.

Hvor han taler om, at Kirkens Mænd betegne Vantro hos den, den Kristne vil gifte sig med, som en Ægteskabshindring og forbyde ham at tage en Tyrkinde, Jødinde eller Kætterske til Hustru, udtaler han sin Forundring over, at »de frække Tyranner« ikke i deres Hjerte skamme sig over at sætte sig mod Pauli klare Ord (1 Cor. 7, 13) og Peters Udsagn (1 Epistl. 3, 1), som han ogsaa i sit latinske Skrift anførte for sig, Udtalelser, som dog ingeniunde kunne siges at bevise det ringeste for senere Tidens Forhold eller overhovedet noget som helst med Hensyn til Ægteskabets Indgaaelse, men som han med sin Trang til Bibelsteder naturligvis er lykkelig over at kunne beraabe sig paa. Men derpaa erklærer han rent ud, at Ægteskabet overhovedet er »en udvortes, legemlig Ting som anden verdslig Haandtering«, og ligesaa godt som jeg kan holde Maaltid eller slutte Købmandskab med en Hedning, Muhamedaner, Jøde eller Kætter, kan jeg derfor gifte mig med ham; de fleste Kristne er tilmed værre end hine.

Han kommer saa ogsaa her tilbage til den Ægteskabshindring, som en Forbrydelse skal kunne afgive, og afviser fuldstændigt denne Hindring. Forbrydelser bør straffes paa anden Maade, ikke med Fortabelse af Ret til Ægteskab. Ingen Last eller Synd hindrer Ægteskabets Indgaaelse. David brød Ægteskab med Bathseba, Urias's Hustru og lod tilmed hendes Mand slaa ihjel; ligefuldt tog han hende til Ægte og fik i dette Ægteskab ingen ringere Søn end Salomon, Israels største Konge.<sup>1)</sup>

1) Darum wisse, dass die Ehe ein äusserlich leiblich Ding ist, wie andere weltliche Handthierung. Wie ich nun mag mit einem Heiden, Juden, Türken, Ketzer essen, trinken, schlafen, gehen, reiten, kaufen, reden und handeln; also mag ich auch mit ihm ehelich werden und bleiben. Und kehre dich an der Narren Gesetze, die solches verbieten, nichts. Man findet wohl Christen, die ärger sind, im Unglauben inwendig, und der das mehrere Theil, denn kein Jude, Heide, Türke oder Ketzer. Ein Heide ist eben sowohl ein Mann und Weib, von Gott wohl und gut geschaffen, als St. Peter und St. Paul und St. Lucia; schweige denn als ein loser, falscher Christ.

..... Item, wer mit einem Weibe die Ehe bricht, der kann nach ihres Mannes Tode sie nicht haben. Item, wenn ein Weib oder Mann um eines andern willen, den sie liebt, ihr Gemahl umbringet, so kann sie darnach denselben nicht nehmen. Hier regnet's Narren über Narren; glaube du ihnen nichts; irre dich auch nicht, der Teufel reit' sie;

Endelig tager han paany Spørgsmaalet om hvad en Mand eller Kvinde skal gøre, der træffer en kold eller svag Natur hos sin Ægtefælle, under Behandling. Han beklager sig over de Beskyldninger, Modstanderne i Anledning af hans tidligere Udtalelser om dette Punkt have rettet mod ham; man har overdrevet og forvrænget hans Ord, gjort ham til en Talsmand for den ugenerte Usædelighed. Men, udbryder han, lad de forrykte Løgnere lyve! Ogsaa Kristi Ord og Apostlernes bleve fordrejede for dem; hvorfor skulde man saa ikke fordreje mine Ord!

Han vedgaar ikke alene at have henvist den utilfredsstillede Hustru til Mandens Broder eller Ven, betegner det ikke blot paany som Mandens Pligt at tilstå dette og som Hustruens Ret, hvis Tilladelsen nægtes, da at undfly til et andet Land og dér vælge sig en Elsker, men han gør oven i Købet gældende, at dette Raad har han givet, da han endnu var en sky Begynder, og at han, hvis han nu for første Gang skulde behandle dette Spørgsmaal, vilde føre et ganske andet og langt djærvere Sprog.<sup>1)</sup>

---

Laster und Sünde soll man strafen; aber mit anderer Strafe, nicht mit Ehe verbieten. Darum hindert kein Laster oder Sünde die Ehe. David brach die Ehe mit Bathseba, Urias Weibe, und liess dazu ihren Mann tödten, dass er alle beide Laster verwirkt; noch gab er dem Papst kein Geld, und nahm sie darnach zu Ehe, und zeugete den König Salomon mit ihr. 2 Sam. 11, 14, 27.

- 1) Ich habe also gesagt: Wenn ein tüchtig Weib zur Ehe einen untüchtigen Mann zur Ehe überkäme, und könnte doch keinen andern öffentlich nehmen, und wollte auch nicht gerne wider Ehre thun, sintemal der Papst hier viel Zeugniß und Wesens ohne Ursach fordert, solle sie zu ihrem Mann also sagen: Siehe, lieber Mann, du kannst mein nicht schuldig werden, und hast mich um meinen jungen Leib betrogen, dazu in Gefahr der Ehre und Seelen Seligkeit bracht, und ist vor Gott keine Ehe zwischen uns beiden; vergönne mir, dass ich mit deinem Bruder oder nächstem Freunde eine heimliche Ehe habe, und du den Namen habest, auf dass dein Gut nicht an fremde Erben komme, und lass dich wiederum williglich betrügen durch mich, wie du mich ohne meinen Willen betrogen hast. — Ich habe weiter gesagt, dass der Mann schuldig ist solches zu verwilligen, und ihr die eheliche Pflicht und Kinder zu verschaffen. Will er das nicht thun, so soll sie heimlich von ihm laufen in ein ander Land und daselbst freien. Solchen Rath habe ich zu der Zeit geben, da ich noch scheu war. Aber jetzt wollte ich wohl bas drein rathen, und einem solchen Mann, der ein Weib also auf's Narrenseil führet, wohl bas in die Wolle greifen. Es gilt nicht, seinen Nächsten in solchen grossen, hohen Sachen, die Leib, Gut, Ehre und Seligkeit betreffen, so leichtfertig mit der Nasen umführen.

Det forstaar sig af sig selv, at Luther ud fra denne stærke Hævden af et ægteskabeligt Samlivs Nødvendighed maa stille sig skarpt affærdigende over for hvad han kalder »den naturlige Fornufts« Indvendinger, det vil sige den ugiftes Frygt for Børneskrig og Nattevaagen, Ulysten til at ernære en Kvinde og en Husstand o. s. v. Man kan let forestille sig, at han har varme Ord til Lovprisning af alle Ægtestandens Byrder, som det er Guds Vilje, at Menneskene skulle tage paa sig. De, der foretrække Kyskhed, som Nonner og Munke, ere end ikke værd at de skulde faa Lov at vugge et døbt Barn eller lave det en Suppe, var det end et uægte Barn. Selv den Kvinde, der har et uægte Barn, er bedre end en Nonne.<sup>1)</sup>

I denne Polemik, under hvilken Luther blot svinger sig op paa sin altid opsadledede Kæphest, har han let Spil. En Vanskelighed bliver jo imidlertid tilbage, maaske den største af alle for den moderne Opfattelse, men allermest enorm for den, der som Luther har spærret alle andre Veje end den Vej, som fører ind i Ægteskabet, det er Svaret paa det Spørgsmaal, han til Slutning selv opkaster, Svaret til dem der sige: »Jeg har intet imod at gifte mig, men hvorledes skal jeg ernære mig? Jeg har ingenting o. s. v.« Luther indrømmer at denne Hindring er den største. Men som Teolog har han nødvendigvis et Svar og intet andet Svar end: »Det er Vantro og Tvivl paa Guds Godhed at tale saadan.« De, der ville være sikre paa at finde Føde og Klæder, de ville »trække Hovedet ud af Slyngen«, ville ikke lyde Budet: »I dit Ansigts Sved skal Du æde dit Brød«. Det er dovne, fraadsende Skælme, som tænke saadan. De ville kun fri, naar de kunne faa »rige, smukke, blide, venlige Koner« — »Ja vent du, vi vil lade nogle male til dig.« (»Ja harre, wir wollen dir sie malen lassen«). Og han slutter med det Raad eller den Bestemmelse, at en Knøs bør gifte sig senest naar han er tyve Aar, en Pige naar hun er femten eller atten —

<sup>1)</sup> Darum sage ich, dass alle Nonnen und Mönche, die ohne Glauben sind [o: som saadanne ere uden Tro paa Gudsordet: Vorder frugtbare og formerer Eder] und sich ihrer Keuschheit und Ordens trösten, nicht werth sind, dass sie ein getauft Kind wiegen, oder ihm einen Brei machen sollten, wenn's gleich ein Hurenkind wäre. Ursache, denn ihr Orden und Leben hat kein Gottes Wort vor sich: mögen sich auch nicht rühmen, dass Gott gefalle, was sie thun: wie ein Weib thun kann, ob's gleich ein unehelich Kind trägt.

en Sætning, som usægtelig er den nødvendige og uundgaelige Følge af hele hans System, fordi Muligheden af dens Ikrafttræden i Virkeligheden er det Grundlag, paa hvilket Systemet hviler.

#### IV.

Det er fra denne Opfattelse af det i kønslig Henseende sædelige og usædelige, berettigede og undskydelige, tilstedelige og utilstedelige, at den af Luther skabte protestantiske Kulturtilstand gik ud. Der var i den lutherske Grundopfattelse den Blanding af Teologi og Humanisme, af naturalistisk Renæssance og rationalistisk Reform, som var ejendommelig for det sekstende Aarhundrede overhovedet. Et frisk Pust gik igennem denne Del af Reformationsværket. Men der var slemme, stærke Modsigelser: Coelibatet blev revet ned fra sin Hædersplads, mistænkeliggjort, ja haanet og skamskændet; en Kvinde med et uægte Barn var altid bedre end en Nonne; den Kyskhed, Coelibatet fordrede, blev erklæret for umulig, ikke af Luther alene, men endog af Datidens Kvinder (saaledes skriver en glødende Tilhængerinde af Luther Argula af Grumbach i September 1523 til Hertug Wilhelm af Bayern: »Det er ét, om jeg lover Kyskhed, eller om jeg lover at flyve eller berøre Himlen med min Finger; det staar ikke i Menneskets Magt«); men samtidigt blev enhver Forbindelse mellem Mand og Kvinde udenfor Ægteskabet erklæret for Synd og straffet som Synd. Og dog lod *det* sig ikke gendrive, at alle umuligt kunde være gifte. Ægteskabet som Institution blev hævet til Skyerne, forherliget, erklæret for Guds egen Ordning, den eneste, som han ønskede, fremmede, paabød, beskyttede; men samtidigt lagdes der ikke Dølgmaal paa, at dens eneste Hensigt og Maal var Individernes sanselige Tilfredsstillelse, og Luther skyede ikke at erklære denne samme Institution for blot Form og Skin, ja end ikke at give Vink om, hvordan den kunde sprænges uden ydre Skandal, saa snart den ikke svarede til denne sin Hensigt.

Om Individualiteter i dybere Forstand, om Erotik i moderne Forstand, er der ved alt dette slet ikke Tale. Ægteskabet opfattes af Reformatoren selv ganske naivt som en Copulation af to sanselige Instinkter. Ægteskabet er den Fold, som aabner sig for Brutaliteten, og hvori den lukkes inde; det byder den paa én Gang rigt Foder og et Aag. — Om dybere aandelig Overensstemmelse er derfor lige saa lidet Tale; fælles Livsanskuelse, eller, som det i Datidens

Sprog hed, fælles Religion er ligegyldig. At Individet rent aandigt kan føle sig draget fra én til en anden, forudsættes ikke; den eneste Aarsag, som forklarer et Bytte og finder ikke blot Undskyldning, men Forsvar, er af rent sanselig Art.

Den moderne Tænke- og Følemaade i en hel Del nordisk Skønlitteratur er kommen langt bort fra denne lutherske. Og dog vil maaske mangan én sige, at var man endelig tvungen til et Valg, saa vilde, naar galt skulde være, det Lutherske altid være at foretrække.

Den lutherske Fordring til Manden var ikke altfor streng. Han skulde ernære og beskytte sin Hustru; han skulde ingen Anledning give hende til den Klage, Luther har saa stor Medfølelse med; han skulde ikke staa til nogen anden i det Forhold, hvori han stod til hende; han skulde være en god Fader for sine Børn; men han skulde hverken gaa op i sit Ægteskab eller i sin Kone. Af de Fordringer til en Ægtemand, som adskillige moderne Bøger, særligt Damebøgerne stille, vilde den lutherske Mønster-Ægtemand næppe kunne opfylde én.

Det er nu ikke min Agt at skizzere, hvorledes Opfattelsen af Forholdet mellem Mand og Kvinde senere historisk har udviklet sig indenfor Protestantismens Lande-Omraade. Jeg vil kun fremhæve, at den næste ejendommelige, stærkt forskellige Opfattelse er den, som i det 18de Aarhundrede bryder igennem. Denne forberedes i Samfundets højere Kredse under *l'ancien régime* fra det Tidspunkt af, da Selskabslivet, formet af Hofdannelsen, bliver den herskende Form af Liv i Europa og da Ægtefolkens Forhold til hinanden bliver et Forhold af Høflighed, Hensyn og Tolerance, som vel historisk fører til at skille dem stærkt fra hinanden; (ti Samfundet bliver tilsidst en Selskabssal og »i en Selskabssal er den Kvinde, en Mand mindst beskæftiger sig med, hans egen Kone og omvendt«); men som fra først af tilsigtede, hensynsfuldt at dække over det Forhold af raa, blot kønslig Kopulering, som for det sekstende Aarhundredes Bevidsthed stod som det eneste afgørende Forhold imellem Ægtefæller. Revolutionstidens Opfattelse af »Kærlighedens Ret«, modsat »Konveniensen Love« (som Fru Gyllembourg kalder det) traadte supplerende og opløsende til Ægteskabet i dets klassisk-kristelige, sakramentale Form var undergravet af Luther. Revolutionen fortsatte kun Reformationens Værk.

Det var straks en Konsekvens, som laa for nær til at kunne overses, at var et indgaaet Ægteskab betydningsløst og kunde det berettiget overtrædes i det ene, af Luther hævdede Tilfælde,

saa lod adskillige andre Tilfælde sig opstille, der lige saa fuldt annullerede Forpligtelsen og berettigede Overtrædelsen. Men Hovedsagen var, at alt hvad Luther havde gjort gældende mod Betydningen og Værdien af højtidelige og efter Kirkens Opfattelse indtil Døden bindende Kyskhedsløfter, det lod sig med ganske samme Styrke anføre mod de ved Ægteskabers Indgaaelse afgivne Løfter. Selve disse Løfter var meningsløse, hed det. Kunde man love for bestandig at ville elske denne Kvinde eller denne Mand? Kendte man virkelig, til Bunds den Person, man stod i Begreb med at ægte? Vidste man, hvilke Forandringer fem, ti eller tyve Aar vilde fremkalde i hende eller ham? Kunde man indestaa for at Forandringerne vilde lade Forholdet forblive det samme, ikke fjærne Individualiteterne, ikke sprænge Overensstemmelsen? Kunde man indestaa for den Elskede, som man kun kendte lidet til? Kunde man indestaa for sig selv, som man ikke kendte tilstrækkeligt? Naar alt kom til alt, var den materielle Troskab nok det eneste, der lod sig love, og selv den? Summen var og blev det lutherske Yndlingsord om Løfter: »Lov du, at du ikke vil bide din egen Næse af — det kan du holde.«

Naturligvis drog, ganske som paa Reformationstiden, Usædeligheden Fordel af den Bevægelse i Sindene, der havde vendt sig mod et Autoritetsprincip.

Reaktionen indtraadte. Den store aandelige Reaktion, som den første Halvdel af vort Aarhundrede paa saa mange Omraader satte i Kraft, naaede ogsaa dette Forhold, og den genindsatte alt, hvad Revolutionen havde bekæmpet under Navnene Tradition og Konvens, som officiel, sædelig Magt i Europa. En stræng Spiritualisme med Fortielses-System, Besmykkelses-System og drakonisk Fordømmelses-System blev i Nord-Europa det eneste officielle Løsen i alle Spørgsmaal vedrørende Forholdet mellem Mand og Kvinde. I det borgerlige Samfund blev intet dette Forhold angaaende betragtet som Privatsag, overladt Individets eget Ansvar. Ganske som det religiøse Forhold blev dette beluret og udspioneret, en evig Genstand for Sladder og Kontrol. Enhver Kreds følte sig som Velfærdskomiteé, der drog alle bekendtes virkelige, mulige, formodede, formentlige erotiske Fortids- eller Nutids-Forhold frem for sit Forum. Denne Sag betragtede enhver som sig angaaende. Og da alle og enhver følte sig paaagtede, var Følgen et Hykleri, som man næppe i noget tidligere Aarhundrede har kendt.

I det forløbne Tidsrum af Aarhundredets sidste Halvdel er der saa opstaaet en ny sjælelig Bølge, Bevægelsen for Kvindens Frigørelse. Særligt for saa vidt denne gælder økonomisk Frigørelse og Selvstændighed, vil den sikkert, om end først i en fjærn Fremtid, gøre stor Gavn, ændre og opdrage den offentlige Mening, sikre Kvinden mod legemlig og aandelig Overlast, Manden mod den legemlige Overanstængelse og aandelige Afmandelse, der nu altfor hyppigt er Følgen af hans Stilling som eneste Ernærer af en stor Familie og som stadigt Objekt for en overlegen eller indskrænket Hustrus Paavirkning. Den vil rimeligvis i langt højere Grad end det nu anes, gøre det meste, der vedkommer Forholdet mellem Kønnene, til Privatsag.

Efter en Tid lang at have bekæmpet og latterliggjort Kvinde-Emancipationen har imidlertid den herskende Spiritualisme dels bevidst dels ubevidst følt det som sin Fordel at alliere sig med den og tage den i sin Tjeneste, og saaledes ere Fænomener opstaaede, der frembyde en besynderlig Blanding af sund Stræben efter social Retfærdighed og overspændt spiritualistisk Hang til at male og stemple enhver Forbindelse mellem Mand og Kvinde udenfor Ægteskabet som afskyværdig Synd. Bestræbelserne i Prostitutionssagen have i Regelen denne blandede Karakter, og en lignende have de stedse mere spændte Fordringer, som i den nyeste Skønliteratur særlig stilles til Manden som Elsker eller Ægtemand. Digterne vise med Forkærlighed, hvor langt selv den tilsyneladende bedste Mand i sit Hus og en Mand, der fraset dette har andre gode Egenskaber og Fortrin, er fra at være en ret Ægtemand, hvor vanskeligt det er ham at forstaa den Kvinde, der er hans Hustru; hvor mange og store Fordringer Ægteskabet stiller til Manden og hvor slet han opfylder dem. De nøjes ikke med at fordre Troskab af Manden mod den valgte Kvinde, de undersøge hans Fortid, opvise dens kønslige Skrøbelighed og betone det urimelige i hans Opfattelse, at denne Fortid intet betyder som Hindring for at en Kvinde, der ikke tidligere har staaet i Forhold til nogen Mand, antager ham som Brudgom. — Det er nu ganske vist en fortræffelig Ting at anlægge den ideale Maalestok og fremstille Idealer, især hvis disse Idealer er sande; men det er ogsaa godt, ikke at slippe Menneskenaturen af Syne, noget, Luther med sine mindre exalterede Idealer aldrig gør. Det nytter jo nemlig ikke noget, »stadigt at spænde Kyskheds-Fordringen endnu og endnu en Grad højere«, hvis Følgen af saaledes at glorificere

Ægteskabet kun bliver den at afskrække fra det. Det nytter lige saa lidt i andre Henseender at samle en Række skarpladte Fordringer og holde den moderne Ægteskabskandidat dem for Brystet, dersom Følgen kun bliver, at den unge Mand svarer: Den Examen vil jeg aldrig kunne bestaa; jeg indstiller mig ikke; er Ægteskabet *det*, saa skulde Pokker gifte sig.

Vi have jo set en lignende literær Bevægelse paa det religiøse Omraade. Det var da Søren Kierkegaard spændte Fordringen til ret at være Kristen bestandig paany en Grad og en Grad højere. Jeg afgør ikke, om han havde Ret, men det staar for mange, som havde det praktiske Resultat af hans Virksomhed nærmest været det, at bevæge en hel Del Mennesker til aabent at sige sig løs fra Kristendommen som en Lære, hvis Sandhed de ikke kunde tro paa, siden den førte til en saaledes spændt, saa naturstridig Moralfordring. Kierkegaard har afskrækket fra Kristendommen, medens hans Hensigt var at fremstille den i dens Skarphed. Hvo véd om ikke adskillige moderne komme til at afskrække fra Ægteskabet under Bestræbelsen for at stille skærpede Krav i dets Navn. Og det vil ikke mere nytte, at Forkynderen, som paa Luthers Tid, erklærer det, at gifte sig, for ubetinget, uundvigelig Pligt. Man tror ham ikke mere.

Jeg vender til Slutning tilbage til min ærede Modstander i *Tilskueren*. Vi to forstaa ikke hinanden, vi tale et forskelligt Sprog. Alt hvad han siger om Monogami og Polygami, om Menneskehedens verdenshistoriske Stræben mod Monogamiet og dets forventede Eneherredømme i alle Verdensdele — om Aartusinder formodentlig — er mig dels ganske dunkelt, dels ganske uvedkommende. At der officielt hersker Monogami i de protestantiske Lande, Polygami i de muhamedanske, véd jeg; at der fraset det officielle skulde være stor Forskel paa Tilstandene, betvivler jeg; men derpaa skal jeg ikke indlade mig, da det hele Spørgsmaal ingen Interesse har for mig. Hvordan det i den Henseende vil se ud paa Jorden om flere tusind Aar, skal jeg ligeledes lade usagt; jeg har ingen Mening derom, men jeg ser det rimelige og ønskelige Fremskridt deri, at det erotisk-ægteskabelige bliver et ganske privat Anliggende, samtidigt med at Udviklingen naar saa vidt, at ingen lader sine Børn i Stikken. I vore Dage har vi to Slags Fødsler og én Slags Død. Fødslerne ere dels ægte dels uægte; Døden er altid ægte. I Fremtiden vil man maaske kun kende én Slags Fødsler, som én Slags Død. Paa vore Institutioners Evighed



tror jeg ikke; men paa, at Menneskeheden kommer over Vanskeligheder, der paa vort nuværende Kulturtrin synes os uløselige, tror jeg.

Mindst forstaar jeg min ærede Modpart etsteds, hvor han nævner to store Individualiteter, hvis Forhold til hinanden skal illustrere hans Opfattelse, illustrere Samlivet mellem den ideale Monogamist og den ideale Monogamistinde. Dette Forhold forekommer mig at illustrere netop hvad min Modpart fordømmer.

Han nævner i sin Afhandlings Slutning med høj Beundring Forholdet mellem Fru Stuart Mill og hendes Mand, og det efterat han i sin Afhandlings Begyndelse har ment at kunne fraskrive »de gifte Mænd og Koner, der begaa Ægteskabsbrud«, ethvert »Krav paa Undskyldning«. Jeg forstaar ikke dette. Fru Stuart Mill var som bekendt en anden Mands Hustru, da Mill lærte hende at kende og vandt hendes Venskab. Han var øjensynligt Aarsag til, at Forholdet mellem hende og hendes Mand aldeles opløstes, blot bestod som en tom Form. Man ser af Bains Levnetsbeskrivelse, hvor megen Forargelse blandt Slægtninge og Venner dette Forhold vakte, bl. A. hvilken Vrede den ældre Mill af den Aarsag følte mod Sønnen, der kun svarede, at hans Følelser for Fru Taylor ikke vare forskellige fra dem, han kunde nære for en Mand — et ufyldstgørende Svar, siger Bain. Naar Mill regelmæssigt et Par Gange om Ugen spiste til Middag hos Taylors, gik Manden altid ud. Mill meddeler selv, at han og Fru Taylor uden at bekymre sig om de falske Fortolkninger, der (tyve Aar igennem) var i Omløb om deres Venskabsforhold, af og til foretog Rejser sammen. Alt det er endnu ikke Ægteskabsbrud; det er vist; men det er dog næppe Monogami. Det udtrykker ingen Respekt for Ægteskabet som Institution. Fru Taylor synes ikke at have nærret nogen saadan. Hvor Stuart Mill i sin Selvbiografi karakteriserer hende, betoner han ikke blot hendes Frihed for enhver Art Overtro, deri indbefattet Troen paa en Tilværelsens Fuldkommenhed eller Harmoni, men ogsaa hendes Protest mod »mangt og meget i Samfundsordningen« (*an earnest protest again many things which are still part of the established constitution of society*), som Mill øjensynligt med Hensigt ikke betegner nærmere, men hvis Beskaffenhed han oplyser ved umiddelbart derefter at fremhæve den stærke Lighed mellem hendes Tænkemaade og Shelleys. Heller ikke Stuart Mill synes paa dette Punkt at have hyldet den officielle Samfundsmoral, som min ærede Modstander med saa megen Varme tager Ordet

for. Han indrømmer naturligvis ikke, at der mellem ham og Fru Taylor bestod noget andet Forhold end et stærkt Venskabs og fuld Fortroligheds. Men Maaden, hvorpaa han udtaler sig derom, minder nærmest om Bismarcks bekendte Svar til Grev Rechberg, da denne spurgte ham, om det nu virkelig var hans Agt at overholde Overenskomsten i Gastein. Bismarck svarte: »Ganske vist er det min Agt; men hvad andet vilde De have at jeg skulde svare, hvis det ikke var min Agt?« Mill siger, at der trods hans hyppige Besøg hos Fru Taylor og trods deres Samliv paa Rejser »ikke var den ringeste Grund til nogen anden Antagelse end den sande«, at de var Venner. Men han tilføjer ligesom af Uvilje mod at lægge Dølgemaal paa en upopulær Anskuelse, at denne Venskabsforbindelse udelukkende af praktiske Grunde ikke antog en anden Karakter, da hverken han eller hun »betragtede Samfundets Forskrifter som bindende i en saa ganske personlig Sag«<sup>1)</sup>. —

Hvis under den monogame Tilstand Individet skal have Retten til at bryde Forbindelser og Forpligtelser, indtil det finder *den rette*, saa bliver der næppe stor Forskel paa den Tilstand, min ærede Modstander forherliger under Navnet Monogami og den, han fordømmer under Polygamiets Navn. Virkeligt Monogami vil ikke sige: én ad Gangen. Monogamiet som Slutsten er allerede under den nuværende Samfundsorden overordentlig hyppigt; hvem véd om ikke selve Storsultanen i Konstantinopel tilsidst lader sig nøje med en enkelt Yndlingshustru, den længe søgte *rette*, i Forening med hvem han realiserer baade sin »Selvtrang« og sin »Slægts-Trang«. Man bør da maaske spare paa de stærke Doms-Ord og først og fremmest studere Menneske-Naturen, det mulige, det, højere end hvilket selv de ypperste Mennesker og største Aander i vore Dage ikke ere naaede.

Intet er vissere, end at vi endnu i sædelig Henseende ere saare langt tilbage; vi ere jo end ikke saa vidt, at vi kunne drøfte disse Spørgsmaal frit. Intet er fremdeles vissere, end at en Stræben mod det bedre var ønskelig; men det nytter jo ikke noget at tage Fantasier paa Papiret for en Stræben. For mange kan det ganske

---

<sup>1)</sup> For though we did not consider the ordinances of society binding on a subject so entirely personal, we did feel bound that our conduct should be such as in no degree to bring discredit on her husband, nor therefore on herself.

vist synes, som var den officielle Tilstand nogenlunde beroligende. Vi have jo i Norden en Ungdom uden stærkt Temperament og Ægteskaber, der som grundede paa Kærlighed synes solide. Men taler man blot med en halv Snes Læger om Ungdommen, saa erfarer man hvorledes Drifterne tumle sig under den tilsyneladende Flegma, og hvad Ægteskaberne angaar, da røber undertiden den første den bedste Avis, man tager i Haanden, baade hvor sørgelig Tilstanden er og hvor revolutionære de fredelige Magter i Grunden ere, der ad Lovgivningens Vej arbejde hen til dens Forbedring.

I Haanden falder mig en Avis fra i Fjor med en Henvendelse til det norske Storting, i hvilken mit Øje dvæler ved følgende Sætninger: »Vi indskrænke os til at hævde, at den Forudsætning, hvorfra de fleste Formandskabs-Betænkninger aabenbart gaa ud, nemlig, at Ægteskabet i Almindelighed grundlægges paa Kærlighed, hvorfor Sameje fremdeles tilraades som Regel, den er næppe rigtig«.

Hvilken Horrør! de færrest <sup>o</sup> Ægteskaber grundlagte paa Kærlighed! Hvem siger sligt?

Der staar fire Navne derunder: Bjørnstjerne Bjørnson, Henrik Ibsen, Jonas Lie, Alexander L. Kielland. Fire Digtere sige sligt, fire Digtere, der kende deres Land og hvis Fag det er at kende Sjøle.

Jeg læser videre: »Selv om saa var, tør vi i en saa alvorlig Sag minde om, at Kærligheden er en mangfoldig Ting; til Grundlag for varig økonomisk Ordning er den lidet skikket«. — Men dette er jo intet mindre end en Venden op og ned paa alt det, som Samfundet i saa Henseende indtil Dato har levet paa! det er jo den livagtige Revolution! Ikke nok med at Ægteskaberne erklæres kun undtagelsesvis at bero paa Kærlighed, forkyndes det tilmed, at Kærlighed og Formuesforhold, det erotiske og det økonomiske, ikke have noget med hinanden at gøre, allerbedst skilles ad — som om ikke Ægteskabets Væsen i disse Lande netop bestod i det erotiske og økonomiskes Sammenblanding!

Og dette Dokument har slet ingen Opsigt gjort.

Saa stiltfærdigt proklameres i vore Dage Sætninger, der afsløre og anklage den hele bestaaende seksuelle Tilstand; saa fredeligt bebudes sociale Omvæltninger, hvis Rækkevidde ingen kan oversé.

GEORG BRANDES.

## Vort Værn.

---

Der er intet, som de danske for Øjeblikket sværme mere for, end for en Skanse. Naar de i deres Fantasi udmale sig Billedet af en tiltalende krigersk Handling, bliver det for det meste til en lille Flok, som staar i en Skanse eller i et Blokhuis og holder en stor angribende Masse Stangen. Maaske er det den almindelige Situation i Europa, den uhyre Militærmagt, som knuger vort lille Samfund ned, der har affødt dette Billede, som i visse Maader svarer til Situationen i dét hele; men militært svarer en saadan defensiv Modstand, som man forestiller sig, ikke til Behovet i Tilfælde af Angreb. Kampen i Skansen er ikke den, som passer for en Kamp mod Overmagt. Den svagere Part i Krigen maa netop søge at benytte Offensiven som det eneste Middel, der kan lægge forøget Kraft i Forsvaret. Den defensive Kamp bliver ham til Uykke. Den, der staar stille og lader sig angribe, bukker altid under, naar han har en overlegen Fjende for sig. Han kan maaske forhale Nederlaget noget, men det er uundgaeligt.

Langt snarere burde vort Sværmeri omfatte en angribende Afdeling, en stormende Masse. Det var i 1848 vort Ideal af en Krigsdaad og det førte til udmærkede offensive Krigshandlinger. Ved Bov, ved Slesvig, i Sundeved 1848, udenfor Fredericia 1849, ved Idsted og Mysunde 1850 kæmpede vi uden Skanser, for det meste angribende. Vi forstode den Gang at forekomme Fjenden, at falde over ham paa de Steder, hvor han havde blottet sig og at forhindre hans Koncentration. Vi førte Krigen levende, aktivt og sejrede næsten altid. Det var noget andet end i 1864, da Hæren var lænkebundet til tre befæstede Stillinger, i hvilke den stod stille og lod sig slaa.

Det var dog ikke galt, at vi havde bygget disse Stillinger, men en Fejl var det, at vi ikke paa samme Tid, vi gave os til at rejse Fæstninger eller fæstningslignende Stillinger, sørgede for at skaffe en lokal Besætning til dem udenfor den aktive Hær; ti den opererende Hær maa staa frit udenfor det stedlige Forsvar. Den maa ikke bindes til Fæstninger. Danevirkestillingen vilde have været en fortrinlig Støtte for Hæren, dersom den havde haft en lokal Besætning, saa stærk, at den overalt vilde have kunnet tage det første Stød af, indtil den aktive Hær kom til. Den opererende Hær vilde da have kunnet holde sig samlet som Hær for at følge de fjendtlige Bevægelser og styrte sig over de fjendtlige Angrebkolonner. I Steden for var den nu stykket ud langs den udstrakte Linje. Det gik saa vidt, at en General i Krigsraadet for ramme Alvor henkastede det Spørgsmaal, om man ikke burde opgive Værkerne for — at kunne holde sig og slaas. Der var jo nemlig intet Spørgsmaal om, at man i saa Fald kunde have kæmpet lige saa godt, som den lille Hær i 1848, der sloges ved Danevirke uden at benytte Værkerne. Vi vare imidlertid alt den Gang for dybt inde i den defensive Kampmetode, til at denne Henstilling kunde værdiges alvorlig Paaagtelse. Efter Danevirkes Rømning maatte Hæren sende en Tredjedel af sin Styrke til Fredericia, som endnu ikke var angreben; ti Fæstningen havde ingen Besætning. Resten bandtes til Dybbøl. Begge Steder optoges Tropperne i betydelig Grad af Fæstningsarbejde og Bevogtningstjeneste. Hæren havde ophørt at bestaa som samlet, mobil Hær.

Ville vi bygge Fæstninger, maa vi derfor ogsaa have Tropper til at besætte dem med uden at ty til Linjehæren, hvis Hverv det ikke er at kæmpe bag Forskansninger, tvært imod at angribe Fjendens. Befæstningssagen staar i den nøjeste Forening med Hærordningsspørgsmaalet. Ingen kan ønske, at der rejses Fæstninger uden at der haves Garanti for, at Hærens Operationsfrihed ikke formindskes ved dem.

Kaste vi et Blik ud over de europæiske Militærforfatninger, vil man ikke finde noget Land, der, som Danmark, kun har den Del af Forsvaret organiseret, der danner Operationshæren. Foruden den aktive Linjehær have alle Lande en større Hær af stedlig Natur (Landværn, Territorialarmé), som er beredt til at træde i Virksomhed saa snart Operationshæren mobiliseres, og det er den, til hvilken Fæstningerne høre. Betragte vi den militære

Tilstand i Tyskland, finde vi den staaende Hær i Fredstid i Besiddelse af Rigets Forsvarsstilling langs Grænserne, ved Kysten og i Centralfæstningerne. Men denne lokale Tjeneste forretter Hæren kun, fordi den er den eneste Del af Landforsvaret, som er til Tjeneste i Fred; ti i Krigstid skal Landværnet overtage den. Derfor ere alt i Fredstid Landværnets øverste Myndigheder fungerende i alle faste Stillinger, ligesom paa Grund af en Reminiscens hos os indtil de senere Tider alle Fæstninger have haft Kommandanter, der ikke hørte til den staaende Hær. Naar i Krigstid den staaende Hærs Afdelinger rykke ud af Fæstninger eller Garnisoner for at samles i aaben Mark, træder altsaa paa samme Tid Landværnet ind i den staaende Hærs hidtidige Tjeneste, og der findes altsaa i Landet udenfor den samlede mobile Hær det samme stedlige Forsvar, som hidtil. Den samme Operation kan nu, naar nye Opbud af Landets Værnekraft skønnes nødvendige, gentages. Hele Landværnet kan mobiliseres; Landstormen overtager da det lokale Forsvar. Ingensinde falde Fæstningerne de mobiliserede Tropper til Byrde; men de ere altid i Forsvarsstand, altid i Stand til at understøtte Operationerne, som det er deres Opgave.

Grunden til, at vi savne den vigtige Del af Forsvaret, som det lokale Værn danner, lader sig let finde. Manglen stammer fra den Søoverlegenhed, vi besade paa de slesvigske Kriges Tid. Vi kunde sende alle vore Tropper bort fra Sjælland og ind i Slesvig og endda leve lige saa sikre og ubekymrede for fjendtlige Forstyrrelser, som i dyb Fred. Vor Flaade eller rettere Fjendens Mangel paa Sømidler bevirkede, at vi besade et Øriges Prærogativer i saa Henseende. Det er derfor den tyske Flaades Dannelse og stærke Fremvækst, som har skabt den Uro, som spores i hele Befolkningen med Hensyn til vort utilstrækkelige Værn. Man raaber paa Fæstninger, men Bygningen af saadanne er ikke nok, i alt Fald ikke det hovedsagelige. Det vigtigste er Organisation af et Landværn, et Værn for Landet i Ordets reneste Betydning, et saadant Værn, som alle europæiske Landmagter have haft i lang Tid, og som vi ogsaa have haft tidligere, men som vi under vor Søoverlegenheds korte Rus troede at kunne undvære.

Imidlertid er Oprettelsen af et Landværn ikke nogen let gennemførlig Foranstaltning; ti det er noget nyt hos os nu og vil fordr Lovforandringer paa særdeles mange Omraader.

For Landmagtens Vedkommende vil det ikke være vanskeligt at oprette et Kystværn i Lighed med Københavns Væbning,

Korpser af ældre uddannede værnepligtige, som bo langs Kysterne og kunne have en paa Kysternes Bevogtning og første Forsvar beregnet Organisation, der tillod dem naar som helst med det korteste Varsel at være kampfærdige paa deres Post. Heller ikke vilde det foraarsage store Vanskeligheder at organisere Hæren saaledes, at hver Afdeling, naar den rykkede ud, ved Dublering eller ved en Forbindelse mellem Linjens og Forstærkningens Kadrer efterlod en Depotafdeling, som traadte helt ind i dens hidtidige Tjeneste. Denne Depotafdeling vilde straks af ældre Mandskab indkalde saa meget, som den daglige Tjeneste fordrer og i øvrigt uddele Vaaben og afholde Øvelser med den øvrige Del af sin Styrke, for at den, naar nødvendigt, kunde træde under Vaaben med den korteste Frist. Man vilde herved opnaa, at Operationshæren efter Mobiliseringen stod frit i Landets Indre for at koncentreres efter Behov, medens Fæstningstjenesten, Kystbevogtningen og Opstillingen af de nødvendige Reserver for det lokale Forsvar overtoges af den under Vaaben traadte nye Styrke.

Men derved er kun lidet gjort af hvad Omstændighederne fordrer. Først er det en Selvfølge, at, hvis Landværnet skal svare til sit Navn og blive et virkeligt Værn, maa Marinen give sin Del til samme.

Som bekendt, gør der sig i Marinen den samme Tvedeling med Hensyn til Sømidlernes Hensigt og Anvendelse gældende, som i Landhæren. Der findes en mobil og en stedlig Del. Den søgaaende Flaade svarer til Operationshæren; men til det lokale Landforsvar hører den Del af Flaaden, som bestaar af Kystfartøjer, svømmende Batterier, Transportbaade o. s. v. Denne sidste Del bør selvfølgelig staa under samme Myndighed, som det tilsvarende Forsvar paa Land. Der gives næppe nogen, som vil finde den Tjænstorden forsvarlig, som vi havde i 1864, hvorefter en General, som ønskede et hos ham værende Krigskibs Anvendelse til en bestemt Handling, derom maatte skrive til sine Overordnede, som dernæst henvendte sig til Krigsministeriet, for at dette kunde bevæge Marineministeren til igennem vedkommende Eskadrechef at give Skibet den Ordre, som ønskedes. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, at saadanne Skibe i Aktionsperioden stilles under den paa Stedet øverstkommanderende Befalingsmand, hvad enten denne er en Land- eller Søofficer. Forsvaret maa være ordnet i Fred, det maa være beredt til at kunne virke med korteste Frist; alle her hen hørende Forhold maa derfor være

regulerede ad Organisationens Vej. Se vi hen til fremmede Lande, ville vi overalt finde den Forskel anerkendt, som der findes mellem Marinens to Hoveddele. Den tyske Marine deles i »Flaaden« og »Søværnet«, som Hæren i »staaende Hær« og »Landværn«. I Sverig skelnede man mellem den store og den lille Flaade. Man kaldte ogsaa en Tid den sidste Armeens Flaade. Uden Tvivl stod den under Hærbestyrelsen, medens hos os omvendt Kystfæstningerne og Kystforsvaret den Gang, vi besad et Landforsvar, stod under Admiralitetet. Det er selvfølgelig ligegyldigt, under hvilken Autoritet Kystværnet sorterer, naar blot det til Lands og det til Vands staaer under samme, men hos os vil det ikke være tvivlsomt, under hvilken Myndighed disse Brancher skulle stilles; ti oprette vi et Landforsvar, maa vi ogsaa indstifte en Myndighed for samme, og det bliver da under den, at alle Dele af Forsvaret blive at indordnes.

Det er en Kendsgerning, som ofte nok er bleven oplyst, at vi ikke besidde nogen Myndighed for vort Forsvar. Krigsministeriet er kun Autoritet for den udrustede og opererende Hær, Marineministeriet for Flaaden og, hvad der hører til den; andre Dele af Forsvaret staa under andre Ministerier og, hvad Forsvaret i det hele angaar, sorterer det vistnok efter Erfaringerne fra 1864 at dømme under Konsejlspræsidenten. I Junigrundloven af 1849 fandtes der en Paragraf, i Følge hvilken Kongen havde den øverste Myndighed over Hær og Flaade. Denne Bestemmelse, der var overensstemmende med lignende i de fleste andre Landes Grundlove, var meget tiltalende, men det maatte saa rigtignok være en simpel Konsekvens deraf, at der fandtes en Minister med samme Myndighedsomraade, som konstitutionelt kunde tage Ansvar for, hvad Paragrafen vilde foranledige. Bestemmelsen udgik imidlertid af den reviderede, og efter den Tid vil ingen kunne sige, under hvem Forsvaret hører. Nogle pege paa Generalstaben som den Autoritet, der skal følge Krigskunstens Udvikling og forberede alt for en Forsvarskrig, for det Tilfælde, en saadan skulde blive nødvendig, og som derfor er de militære Ministeriers Konsulent i alle Forsvarsanliggender. Men den er ingenlunde organiseret som de store Generalstabe i Udlandet, den savner blandt sine Medlemmer Repræsentanter for Søværnet og er desuden stillet for lavt. Den maatte for at kunne overse og lede Forsvaret i dets Helhed enten som i Preussen staa over de militære Ministerier umiddelbart hos Krigsherren eller, som i andre Lande,



udgøre en integrerende Del af den øverste Krigsbestyrelse. Som Forholdet nu er, maa de militære Lovforslag udarbejdes af Kræfter udenfor Ministerierne, for det meste af Kommissioner, sammensatte af delegerede fra forskellige Myndigheder.

Det er nu en temmelig gængse Forestilling, at vi have en Forsvarsminister, naar blot Krigs- og Marineministeriets Portefeuiller ere samlede paa én Haand. Men denne Mening er fejlagtig. Intet af Ministeriernes Bestyrelsesomraader forandres derved; der vedbliver at bestaa to Myndigheder, hver med deres bestemte Forretningsphære. Naar en og samme Mand er Chef for begge, er Forholdet det samme som finder Sted mellem to Riger, der ere i Personalunion. Han kan nok bringe mere Ensartethed til Stede fra oven af; men nogen Sammensmeltning opnaas ikke. Han er Krigsminister i det ene og Marineminister i det andet Lokale. Det, som vil behøves, er en organisk Forbindelse mellem de to Ministerier og deres Bestyrelsesomraader, saa de blive til et. Naturligvis maa de to Værns traditionelle Særegenheder ikke udviskes. Det vil være hensigtsmæssigt at bevare et Generalitet og et Admiralitet (for at bruge disse gamle Benævnelser her, der lettest give Tanken) som Myndigheder for Hærens og Flaadens specielle Interesser, men de bør kun være administrative Underafdelinger af et Forsvarsministerium, fra hvilket i Reglen Befalingerne maa udgaa, og i hvilket der bør findes en de nævnte Myndigheder overordnet Stabsafdeling, i hvilken Forsvarets højeste Anliggender kunne faa en vedvarende Overvejelse og Behandling.

Dette er alt store Forandringer. Men det er uden Tvivl nødvendigt, naar vi virkelig ville tage Forsvarssagen alvorligt op, at gaa til end større, som ville berøre fast alle Ministerier og alle Bestyrelsesomraader. Vi maa nemlig i saa Fald have en Krigslov, en Lov, som bestemmer, hvilke Pligter og hvilke Rettigheder, enhver Borger eller Embedsmand har i Tilfælde af Krig.

Det er jo ofte nok udtalt, at det i 1864 var Hæren, men ikke Folket, som førte Krig. Denne malkontente Karakteristik af en bedrøvelig Situation havde sit Udspring fra, at ingen Krigstilstand blev indført, før meget sent. General de Meza kunde ikke faa Belejringstilstand i Slesvig, Hegermann-Lindencrone ikke i Jylland. Den sidstnævnte kunde ikke engang erholde Statsraadets Sanktion til at stoppe Studeudførslen fra det nordlige Jylland, men maatte se paa, at Tyskerne købte Kvæg ved Udsendinge, saa at sige midt imellem vore Tropper. Da han vilde samle Baadene i

Limfjorden fra den sydlige Bred over til den nordlige, manglede han ogsaa legal Bemyndigelse dertil. En Bonde modsatte sig med Bøsse i Haand, at hans Baad førtes bort og paaberaabte sig Grundloven. Da Belejringsstilstanden proklameredes i Fredericia, vidste Øvrighedspersonerne ikke, hvad den betød. Under en Sag, som førtes mod Borgmesteren, fordi han var rejst bort uden Kommandantens Tilladelse og i andre Henseender ogsaa opfattede sine Pligter og Rettigheder anderledes end Fæstningens militære Chef, viste det sig, at der ikke i vor Lovgivning fandtes noget, der kunde have været en Rettesnor for Øvrigheden i det Tilfælde. Dette er en Fejl, ti Folket skal være med i Kampen lige saa vel som Hær og Flaade. De borgerlige Øvrigheder have deres Opgaver, naar Landet er i Krigstilstand, lige saa vel som de militære, og alt det maa ordnes forud.

Naar alt det sammenfattes, som her løseligen er berørt, vil et stort Lovgivningsarbejde stilles i Udsigt, men et saadant er nødvendigt, hvis der skal rejses et virkeligt Værn paa en betryggende Grundvold. Uden en alvorlig Optagelse af de her rejste Spørgsmaal, som i de fleste europæiske Lande alt have faaet deres for hvert enkelt Land passende Løsning, vil næppe noget Skridt kunne gøres fremad i Forsvarssagen. Særligt vil man ikke kunne give sig i Færd med at rejse Fæstninger, naar det levende Værn, der skal nytte dem, ikke er organiseret; men dette er først ordnet, naar det til alle Sider er fastslaaet i en organisk Sammenhæng, hvad der skal ske i Krig. I de fleste Landes Lovgivinger har man to fastslaaede Tilstande, hvorom alt grupperer sig: Krigsberedskab og Krigstilstand, der begge medføre forskellige Pligter for hver Mand i Landet. Hvis vi organiserede vort Hærvæsen paa almindelig europæisk Vis, da vilde, naar Krigsberedskab proklameredes, Linjehæren helt eller delvis mobiliseres og Landværnet overtage det stedlige Værn, og fra den Tid vilde dette forberede sig paa ogsaa at kunne mobiliseres, naar Krigstilstand indtraadte enten for Landet i dets Helhed eller for en enkelt af dets Grupper.

S. KJETTERUP.

## Hvorledes skal den danske Folkevæbning organiseres?

---

I Decemberhæftet af »Tilskueren« 1884 findes en Artikel af Pastor Henning Jensen: »Militarisme og Forsvar«. Udsigten til en Undersøgelse af et Spørgsmaal, der for os alle har en saa stor politisk og social Betydning, vakte min levende Interesse; skønt der er sagt og skrevet meget om dette Spørgsmaal, er der endnu stedse et uopgjort Mellemværende, saa at ethvert Bidrag til at bringe Klarhed i Begreberne paa Forhaand maa mødes med den største Sympati. Men jeg kan ikke nægte, at Pastor Jensens veltalende Foredrag bragte mig en Skuffelse. I Stedet for en kritisk Undersøgelse af de konkrete Forhold giver Pastor Jensen os en Begrebsudvikling, hvis hele Værdi afhænger af de Definitioner, som den udledes af. Jeg holder for, at en Totalopfattelse, som den Pastor Jensen har fremsat, for at have Værdi maa være fremgaaet af Kendskab til, Opfattelse, Vurdering af Spørgsmaalets Detailler; ved at overspringe disse mangle Sagens Akter, og det fremsatte har kun Værdi for dem, der paa Forhaand dele Forfatterens Anskuelse, ligesom i Festtaler de »kedelige« Udviklinger gjerne overspringes, og der bydes Tilhørerne en Ekstrakt af Talerens Idéer, fordi han gør Regning paa en Forhaandssympati.

De følgende Linjer skulle være et Forsøg paa at komme det opstillede Spørgsmaal lidt nærmere paa Livet og mulig yde et lille Bidrag til dets Diskussion. Men lad os forinden sé, hvad der er Hovedpunkterne i Pastor Jensens Udvikling.

Straks i Indledningsordene have vi da Definitionen af Begreberne Militarisme og Forsvar. »Maalet for et Forsvar er at skaffe de udvortes og indvortes Betingelser til Veje, som gør et Folk levedygtigt; Maalet for Militarismen er at skaffe den størst mulige Hær, de stærkeste Fæstninger, de største Kanoner o. s. v.

Forsvaret stiler mod et kraftigt Folk, der værger sit Land, Militarismen mod en kraftig Hær, der værger sin »Krigsherre«.

Efter en nærmere Udvikling af Militarismens farlige Følger, anføres et Citat af Grundtvig om de Ulykker, der følge med staaende Hære og Krigsstand i Fredstid. Derpaa gaar Forfatteren over til »Forsvaret«. Den bærende Kraft for dette er Fædrelands-kærligheden, altsaa er Hovedopgaven at udvikle denne. Forfatteren anviser forskellige Veje hertil og slutter saa med som sit Resultat at fremhæve, at et virkeligt Forsvar er et med Dygtighed gennemført Folkevæbningssystem.

Denne Slutning er bygget paa de to Definitioner og Grundtvigs Autoritet. Den første Definition forekommer mig imidlertid at kunne anvendes med større Ret paa ganske andre Forhold. Sagde man f. Eks., at »Maalet for en Folkeopdragelse er at skaffe de udvortes og indvortes Betingelser til Veje, som gør et Folk levedygtigt«, vilde denne Sætning synes mig langt klarere end den fremsatte. Jeg véd ikke, hvorfor man ikke kan nøjes med en simpel Forklaring som: »Maalet for et Forsvar er udadtil at hævde Folkets Frihed og Selvstændighed« og saa i det højeste henvise de nævnte »Betingelser« til Midlerne.

At forklare hvad der rettelig bør forstaas ved Militarisme rummer den Vanskelighed, at Ordet er odiøst og derved i Besiddelse af en Elasticitet, som gør det vanskeligere at blive enig. Jeg lader derfor Forklaringen foreløbigt staa ved sit Værd, idet jeg forbeholder mig senere at komme tilbage til dette Spørgsmaal.

Hvad endelig Grundtvigs Ord angaar, da tillægger jeg dem som Argument kun Betydning, for saa vidt de karakterisere Forfatterens Anskuelse. Det kan ikke fordres, at Læserne skulle undlade at veje dem, fordi de for 36 Aar siden ere udtalte af en stor Mand. Jeg gaar derfor ud fra, at Pastor Jensen har gjort dem til sine, og hans Opfattelse kan vel i Korthed udtrykkes saaledes: Militarisme kontra Forsvar er det samme som »regulær« Hær kontra Milit.

At kæmpe paa de almindelige Udviklingers og Totalopfattelsernes Mark har ofte den Fejl, at man paa disse udstrakte Vidder løber fejl af hinanden, og da det ingenlunde er tilfredsstillende at gøre et Udfald i Øst, som svares med en Ripost i Vest, vil jeg hellere foreløbig lade Resultaterne ligge og gaa over til at undersøge vore øjeblikkelige Forhold. Kun beder jeg om Tilgivelse, hvis mine Bemærkninger skulde forekomme noget

aforistiske; det synes mig Hovedsagen, at Diskussionen kommer i det rette Spor.

Først og fremmest, hvad Værdi har vor Hær for Landets Forsvar, og hvorledes falder en Sammenligning med de store Militærstats Hære ud? Vi maa da undersøge Hærens to Elementer, de værnepligtige og de faste Befalingsmænd hver for sig.

Enhver véd, at i Tyskland, Frankrig, Østerrig og Italien, for ikke at tale om Rusland, ansés en Uddannelsestid for Soldaten af 2—3 Aar for nødvendig. I Tyskland, Militærstaten par excellence, kæmper Fremskridtspartiet, — nu rettere de »tysk frisindede«, — for en Reduktion af Tjænestetiden; de hævde, at man har fortrinlige Erfaringer for, at man i 2 Aar uddanner lige saa gode Soldater som i 3, og forlange derfor Uddannelsestiden nedsat til 2 Aar. Hos os varer for Hovedmassen, Fodfolkets, Vedkommende Uddannelsen  $\frac{1}{2}$  Aar. Af Bataillonens Rekrutttilgang udtages ganske vist 100 Mand til Tjæneste fra November til Oktober det følgende Aar, i 11 Maaneder, men da største Delen af dette Mandskabs Tjænestetid anvendes til Vagttjæneste, Ordonanstjæneste etc., saa er det tvivlsomt, om det er lige saa godt, endsige bedre end Hovedmassen, der kun har 6 Maaneders Tjænestetid. En mindre Del af denne Hovedmasse holdes til »fortsat Tjæneste« i  $2\frac{1}{2}$  Maaned, men da det her ligeledes drejer sig om Vagttjæneste, saa at der kun udrettes meget lidt for den videre Uddannelse, kan man med Rette karakterisere Uddannelsen som halvaarig. I Hærloven m. m. figurerer rigtignok en Uddannelsestid paa 8—9 Maaneder, men dette Tal naas kun ved at medregne Indkaldelserne til Efteraarsøvelser.

Kan man nu i  $\frac{1}{2}$  Aar uddanne en Fodfolkssoldat saaledes, at han i Krigstid skal kunne gøre Fyldest? For her straks at slaa fast, hvad herved bør forstaas, maa jeg først gaa ud fra, at vor Hærs Kampmaade bliver den samme som vore Angriberes. Det kan jo ikke nytte at forsvare sig med Næverne, naar man bliver angrebet med en Sabel; ville vi nogensinde forsvare os, maa vi bruge samme Midler som vore Fjender: »Moderne Vaaben og moderne Taktik«. Men det er bekendt for enhver, der har sét det ringeste Glimt af disse Forhold, at begge Dele fordre og forudsætte en omhyggelig Uddannelse. Vaabnene have kun Værdi i den øvedes Hænder, og Taktiken kan kun virke med øvede Folk. Der fordres af den menige Soldat ikke alene Underordnelse og Lydighed, Mod og god Vilje, men ogsaa Forstaaelse af, hvad der

udføres; ellers bliver al Kommando og Ledelse umulig, idet 200 eller flere Mand ikke lade sig manøvrere som en Maskine; naar saa mange skulle virke til det samme Maal, blive én Kraft, maa de være i høj Grad sammenøvede. Kan altsaa en dansk Fodfolks-soldat efter 6 Maaneders Uddannelse gøre Fyldest overfor vore eventuelle Modstandere?

Sé paa vore Soldater, der indkaldes til Efteraarsøvelser, undersøg deres Holdning, deres March, deres Skydning og deres Øvelser; læg tillige Mærke til, hvor langt deres Forstaaelse rækker! Hvad sér man? Hæderlige, energiske Anstrængelser fra Befalingsmændene for at opfriske lidt af Rekrutuddannelsen, for at vænne de genindkaldte til at være Soldater, til at tie stille, gøre deres Pligt og vise lidt Holdning ved Præsentationen. Har saa Afdelingen ved fælles god Vilje bragt det saa vidt, at dens Mangler i indre Sammenhold og ydre Færdighed ikke have været altfor iøjnefaldende, saa trøster man sig med den Ros, som rigelig uddeles ved Afslutningen og en lidt usikker Tro paa, at vi danske ere saadanne »fødte« Soldater, at vi paa  $\frac{1}{2}$  Aar blive lige saa flinke som Franskmand og Tyskere paa 2.

Og man maa ganske vist forundre sig over, at Manglerne ikke ere større, at det i det hele taget gaar, at man overhovedet faar bibragt det hele lidt militær Fernis. Man gaar hjem med en Overbevisning om, at disse Mænd ville være brave, udholdende, sejge Soldater, som ville gøre deres Pligt, men man maatte være meget sangvinsk for at tro, at de ville vise stor Dygtighed.

Kan man saa sige, at Soldateruddannelsen varer mere end 6 Maaneder, naar denne Indkaldelsestid for største Delen gaar med til blot at opfriske en Del af det lærte. Ingen drister sig til at sige, at en Soldat, der har været en Maaned indkaldt, er saa flink som en Rekrut, der lige er færdig med sine 6. Lad os da sé, hvor vidt Rekruterne egentlig naa i de 6 Maaneder.

Først Eksercitsen. Den er i Reglen upaaklagelig, Holdningen er god, og overværer man en Afslutningspræsentation, sér man tydeligt en Iver for ikke at staa tilbage, som hæver Præstationen over de daglige Øvelsers Niveau. Man vil vel være enig i, at Eksercitsens Opgave er at vænne de mange forskelligartede til at arbejde sammen under fælles Ledelse, at skabe af de mange ét »taktisk Led«. Skade kun, at hvad der saaledes er lært i Løbet af  $\frac{1}{2}$  Aar, kun hænger saa daarligt fast. De genindkaldte Kom-

pagnier minde ofte kun altfor meget om Borgervæbning, om Militis, om Landeværn.

Saa Skydningen. Det er et Faktum, at Skydningen i Rekrut-skolerne er gaaet overordentlig frem i de sidste 12—14 Aar, især ved den Virksomhed, der udfoldes fra Skydeskolens Side. Men med 150 Skud bliver en Mand ikke fortrolig med Brugen af en Remingtonriffel. Det er godt nok at skyde mod gode Skiver, paa bekendt Afstand, med opgivet Sigtepunkt og under den Ro, som hersker ved en militær Øvelse; det er betydeligt vanskeligere at ramme Maalet, naar Afstanden er usikker, Sigtepunktet ubekendt og Faren lige for Øjnene. Saa kan det ikke nytte at søge at opfriske udenad lærte Regler, som sandsynligvis ere gaaede halvt eller helt i Glemmebogen; det eneste der kan skabe virkelig gode Skytter er Fortrolighed med Riflens Brug. Den er det umuligt at opnaa paa vore Rekrutskoler.

Endelig Felttjænesten. Ved denne skulle to Ting opnaas. Først, at det Sammenhold, den Orden i Bevægelserne, den Sikkerhed i Udførelsen af Ordreerne, som læres paa Eksercerpladsen, skal overføres til et Terræn, opfyldt af hundrede Forhindringer, Grøfter og Gærder, oplødte Pløjemarken og sumpede Enge, Moser og Skove. Ikke, at der skal »ekserceres«. Netop derfor er den mekaniske Udførelse af Bevægelserne umulig. Her gælder det om, at Soldaterne halvt høre og halvt forud aner, hvad der skal gøres; uden en Forstaaelse af Bevægelsernes Natur og Betydning, som kun kan opnaas ved at se, øve og atter se, opløser det hele sig ved den mindste Vanskelighed i Forvirring. Dernæst skal hver enkelt Mand lære at bære sig rigtig ad i de mangfoldige Tilfælde, hvor han er overladt til sig selv og har sin særegne Opgave at løse, som Vedet, som Patrouille, som Ordonnans o. s. v. Det er ikke engang værd at tale om, hvor let det hænder, at en Menig maa træde i en Underbefalingsmands Sted, hvad saare let vil kunne indtræffe i vor Hær, hvis Befalingsmandsklasse er saa tyndt besat. Felttjænestøvelsen er derfor Fuldendelsen af Uddannelsen. Den er saa vigtig, at man begynder med den, naar Soldaterne have været en halv Snes Uger under Uddannelse eller endnu tidligere. Men da den knappe Tid langt fra tillader at bibringe Soldaten den praktiske Uddannelse, som er nødvendig, søger man at bøde herpaa ved den teoretiske Lærebogs-Undervisning. Det er vist ikke for meget sagt, at de genindkaldte Soldater have glemt det meste heraf.

Lad os dernæst gaa over til de faste Befalingsmænds Klasse. En kritisk Bedømmelse af dens Standpunkt fra militær Side vilde selvfølgelig have større Vægt, men hvad enten det skriver sig fra en uheldig Tradition eller Ulyst til at eksponere sig, ere jo vore Officerer altfor tilbageholdne i al Diskussion, der gaar ud over den apologetiske. Dette Forhold skader utvivlsomt vore militære Forhold meget, især naar det optræder sammen med en almindelig bekendt national Tendens til at se sine egne Forhold i et rosenfarvet Skær. Med Fare for at blive betegnet som anmassende skal jeg derfor fremdrage nogle Punkter, som forekomme mig at bidrage til Belysningen af dette Spørgsmaal. Først maa jeg bemærke, at der ganske sikkert mellem de ældre Befalingsmænd findes overordentlig dygtige Mænd, særlig naturligvis blandt dem, der have deltaget i en eller flere af de dansk-tyske Krige. Ligeledes findes der utvivlsomt blandt de yngre Officerer mange, der ved energisk Arbejde forstaa at holde sig paa Højden af deres Videnskab. Men er det en Hemmelighed, saa er det i hvert Fald en offentlig Hemmelighed, at Hærloven af 1880 har indført en overordentlig uheldig Officersuddannelse. Et ungt Menneske, der agter at blive fast Officer, kan tage Adgangseksamen til Officersskolens næstældste Klasse i en Alder af 18 Aar, forinden sin Indtrædelse i Hæren. Efter  $\frac{1}{2}$  Aars Uddannelse som Rekrut kommer han paa Officersskolen, Undervisningen varer her  $1\frac{1}{2}$  Aar. Bestaar han efter denne Tids Forløb Eksamen, bliver han Sekondlieutenant og efter  $\frac{1}{2}$  Aars Tjeneste som saadan Premierlieutenant i en Alder af omtrent 20 Aar. Han har  $2\frac{1}{2}$  Aars Uddannelse til fast Officer, deraf 1 Aar Uddannelse ved Afdelingen, men vel at mærke Halvdelen deraf som Officer. Det er klart, at den Undervisning, som en Sekondlieutenant modtager ved Afdelingen, hvor han overfor de underordnede skal optræde som fuld færdig, ikke er af overordentlig stor Værdi. Man hører derfor, at selv de dygtigste og ihærdigste røbe højst uheldige Mangler i deres Uddannelse. Den tidligere Uddannelse, som fordrede, at vedkommende var først  $1\frac{1}{2}$  Aar som Rekrut, Befalingsmandselev og Underkorporal ved Afdelingen, senere igen  $\frac{1}{2}$  Aar som Underofficer, var utvivlsomt langt bedre. Det skal nok vise sig om nogle Aar, at vi ikke alene med vore Rekruter, men ogsaa med vore Officerer ere naaede et godt Stykke henimod Militsten. Et Moment, der er af stor Betydning for Befalingsmændenes Dygtighed, er Beskaffenheden af de Opgaver, der stilles dem og den Lejlighed til Ud-



dannelse, der derved gives. Men under vore Forhold er det meget smaat hermed. Naar den ene Rekrutskole er færdig, begynder den næste; altid nye Rekruter, som skulle lære de mest elementære Ting. En Gang hvert 2det eller 4de Aar en Kantonnements- eller Lejrøvelse, der ganske vist varer 30 Dage, men hvoraf ofte de 15 medgaar til at opfriske Rekrutkundskaberne, 5 à 6 til Marcher, Rastdage, Præsentation etc., altsaa højst 10 Dages Øvelser med 2 eller 4 Aars Mellemlum, ved hvilke Befalingsmændene have Lejlighed til at se og lære praktisk Taktik.

Analogien mellem Officerernes og Underofficerernes Forhold er saa stor, at det anførte med fornøden Modifikation ogsaa gælder Underofficererne. Blandt de ældre er der dygtige Kræfter, for de yngre en svag Uddannelse og liden Lejlighed til at forbedre den under den daglige Tjenestes stadige Tilbagevenden til elementær Undervisning.

Men foruden de faste Befalingsmænd spille de værnepligtige en stor Rolle i Systemet. De faste Rammer ere jo saa langt fra at være fuldtallige, at Hæren ved en Mobilisering, hvor tilmed adskillige ældre maatte blive hjemme, kun vilde have et Par Officerer og et Par Underofficerer ved hvert Kompagni. Resten skal da udfyldes af værnepligtige Befalingsmænd, hvis Antal, Underkorporalerne fraregnede, vistnok vilde blive større end de fastes. En saadan værnepligtig Befalingsmand har  $1\frac{1}{2}$  Aars Uddannelse  $\circ$ : noget mindre end man andensteds regner som nødvendigt Minimum for en vel uddannet Menig. Man vil mulig henvise til de tyske »Einjährige« og den franske Institution af samme Art. Jeg tror ogsaa, at man med  $1\frac{1}{2}$  Aars Uddannelse kan opnaa ganske brugbare værnepligtige Befalingsmænd, naar de vælges med stor Kritik. Men man har hos os den interessante Skik, at de, der egne sig bedst hertil, nemlig de unge Mennesker, paa hvis Opdragelse der er anvendt mest, anbringes ved Forplejningskorpset. Tag f. Eks. en værnepligtig Sekondlieutenant. Skal han nogenlunde kunne udfylde sin Plads med den korte praktiske Uddannelse, han faar, maa han lære meget kun ad teoretisk Vej. Han maa derfor være vant til at tilegne sig Kundskaber ved Studium, hvoraf følger, at Æmnerne til denne Klasse Befalingsmænd maa søges mellem Folk, hvis teoretiske Uddannelse er fortsat ud over Drengearene, idet de have studeret ved Universitetet, et Handelsakademi, Landbohøjskolen el. lign. Dette er jo ganske naturligt; saa meget uheldigere er det, at der af denne Slags

Mennesker ikke kan findes saa mange (ca. 100 Hæren over), som der hvert Aar er Brug for. Man strækker sig derfor meget vidt og antager unge Mennesker, hvis Skolekundskaber ere meget tarvelige. Mangelen paa fornøden Kritik har allerede bevirket, at den i Forvejen lidet ansete Sekondlieutenantklasse er sunken yderligere i Agtelse ved blandt sin Tilgang at have modtaget ganske unge Fyre uden militære Kundskaber og uden Modenhed til at optræde forstandigt overfor deres undergivne.

Tag en Beretning fra 1864. Se, hvorledes Afdelingerne begynde Krigen med saa og saa mange faste Befalingsmænd pr. Kompagni, Rammerne nogenlunde fuldstændige. Sammenlign Listen med en Styrkeliste den 18de April. I Reglen er Premierlieutenanten bleven Kapitain, eller saaret, hvis han ikke er falden. Sekondlieutenanternes Tal er bleven reduceret til 1, som enten er Næstkommanderende eller Kompagnichef. Af de gamle, uddannede Underofficerer 2 à 3 tilbage. Hele Resten værnepligtigt Mandskab. For øvrigt varede den Gang de værnepligtiges Uddannelse  $1\frac{1}{2}$  Aar.

Overfor en regulær Hær stilles Begrebet Folkevæbning (Milits). Des værre er der hidtil ingen Antydninger givet af, hvorledes en saadan maa tænkes organiseret hos os. Tage vi f. Eks. Schweiz eller Sverige til Mønster, maatte man vel tænke sig vor nuværende Hærordning ændret saaledes: I Stedet for 6 Maaneders 6 Uger. De videnskabeligt uddannede Officerers Antal formindsket; kun ganske faa egentlig faste Befalingsmænd. Resten ringere Gage og kun ca. 2 Maaneders Tjeneste aarlig. Hovedmassen af Befalingsmænd værnepligtige, der mælde sig frivilligt til en særlig Uddannelse, antages eller forkastes af de styrende og senere muligvis underkastes Kammeraternes Valg. Lad enhver danne sig sin Mening om Resultatet; efter min Anskuelse kunde man lige saa godt anvende Pengene til Limfjordens Tørlægning.

Skal Forandringen ske, maa den være radikal; Lovens Tvang kan kun opvejes af den fuldkomne Frivillighed. En Folkevæbning baseret paa fuldkommen Frivillighed er selvfølgelig hos os et Tankeeksperiment. Men da en saadan Ordning ikke kan siges at være helt uden historiske Eksempler (Krigen mellem Nord- og Sydstatene), var det dog værd at tænke sig den gennemført. I Skytteforeningerne have vi jo en Organisation Landet over, som er baseret paa Frivillighed. Man kunde tænke sig disse Foreninger udviklede til en fuldkommen militær Organisation, hvad der er

Eksempel for indenfor Skytteforeningernes Kreds, idet en enkelt af dem, akademisk Skytteforening, har en saadan Ordning. Frivilligheden bestaar da i Indmeldelsen; fra det Øjeblik et Medlem er indtraadt i Foreningen, har han undergivet sig dens Love, er da under Mulktstraf forpligtet til at deltage i Øvelserne og underkaste sig Korpsets Disciplin. Men Frivilligheden sætter dog sit Stempel paa den hele Ordning. Det bliver en Æressag, at Korpset ikke staaar tilbage; der udvikler sig en Kappestrid, som viser sig i et i Forhold til den virkelige Øvelsestid forbavsende godt Resultat. Denne Forening arbejder under de gunstigst mulige Forhold. Den faar — hvad der sikrer en stor Homogenitet i Sættningen — sin Tilgang fra en enkelt Klasse unge Mennesker, hvis Opdragelse er den bedste, der kan opnaas her i Landet, hvis Tid tillader dem at ofre noget for Øvelserne, og hvis Levevis opfordrer dem stærkt til at drive Legemsøvelser i stor Udstrækning. Hvis hertil kom den angelsachsiske Udholdenhed i frivilligt organiserede Korps, vilde der utvivlsomt kunne opnaas et ganske godt Resultat. Man maa ikke glemme at regne med en speciel dansk Faktor: Ladheden og Sorgløsheden. Det er hos os kun ved de største Anstrængelser, at Foreninger for Legemsøvelser holdes i Gang (se f. Eks. Københavns Gymnastikforening), og et Skyttekorps som det akademiske har overhovedet ikke kunnet trives udenfor Studenternes Kreds; det har endda til Tider staaet sin Undergang nær. Man vilde muligvis regne paa, at Forholdene vilde stille sig helt anderledes, naar saadanne Skyttekorps fik en stor patriotisk Opgave at løse, men det synes mig klogere at gaa ud fra Erfaringer, og Erfaringen viser, at unge danske Mænd ikke frivilligt underkaste sig ret store Anstrængelser.

Det vilde være interessant at høre hvad Pastor Jensen forstaaer ved en Folkevæbning, og hvorledes den skal organiseres for at blive mere end Talrækker paa Papiret.

Der er endnu et Spørgsmaal tilbage, som jeg har ladet ligge tilsidst. Hvad er Militarisme? Man kan jo ikke betegne enhver militær Ordning d. v. s. Korps med Kommando med dette Navn, ti et Forsvar uden Kommando er jo utænkeligt. Jeg vil da helst begrænse Spørgsmaalet til, hvad dansk Militarisme er, fordi man, som paavist i det foregaaende, ikke uden videre kan rangere vor Hær i Klasse med de store Militærstater. Ved Militarisme saaledes som den ytrer sig hos os, forstaaer jeg da en ensidig Opfattelse af de militære Opgaver som stillede udenfor og

over almindelige politiske og sociale Hensyn, saaledes at de militære Krav skulle fyldestgøres uden Hensyn til Statens og den enkeltes andre Opgaver. Er man Militarist, saa betragter man alle »civile« omtrent som en romersk Borger »Barbarerne« : Folk, hvis Mening er uvedkommende. Dette har nogen Mening i Preussen, fordi den tyske Hær er i Besiddelse af en Dressur, som virkelig betydeligt adskiller den tyske Soldat fra andre Tyskere, men det passer kun daarligt hos os, fordi vor Hær i Virkeligheden har mere Lighed med en Folkevæbning end med en Hær som den tyske. Det turde paa dette Punkt som paa adskillige andre være i høj Grad uheldigt, at vi saa let forse os paa vore sydlige Naboer og uden videre overføre, hvad der gælder for dem som passende for os. Saaledes se vistnok mange danske Officerer Idealet af en Hær i den tyske, men selv om dette Syn er rigtigt, er det sikkert en Fejl at tage den tyske Soldateruddannelse til Mønster for vor. Den er i Virkeligheden gennemført Dressur, men vi kunne ikke i 6 Maaneder gennemføre Dressuren og maa derfor hellere se os om efter andre Midler. For et Par Aar siden læste man i Bladene, at en østerrigsk Feltmarschal, jeg tror Erkehertug Johan, havde holdt et større Foredrag om Forskellen mellem militær Dressur og militær Opdragelse og deraf taget Anledning til at kritisere den preussiske Soldateruddannelse. Jeg kender des værre ikke dette Foredrag, men har siden den Tid stadig haabet, at en dansk Officer vilde følge den samme Vej og gøre Front mod Dresseringssystemet. Ti Pastor Jensen har Ret i, at det bliver et daarligt Forsvar, som ikke er baseret paa Fædrelandskærligheden, Frivilligheden, og ganske særligt hos os fordi vor Hær uden denne Faktor ikke kan løse sin Opgave. De Befalingsmænd, der ikke forstaa dette, men behandler deres Rekruter som et dem overantvordet Stof, der kun skal dresseres dygtigt, gøre derfor større Skade end Gavn. De kunne maaske opnaa en stram Eksercits, saa længe hele Garnisonslivets Tvang hjælper dem til at holde Kommando, men deres Folk følger dem ikke, naar Feltlivets Anstrængelser, Savn og forholdsvise Tvangløshed træder i Stedet for Kaserneregelmæssigheden. I vor Hær duer kun de Afdelinger, hvor der hersker »en god Aand« d. v. s. fra øverst til nederst Lyst til at gøre sin Pligt og Iver for at bøde paa den mangelfulde Uddannelse. Glem ikke, at et i Morgen mobiliseret Fodfolkskompagnis Styrkeliste vil se omtrent saaledes ud: 1 Kapitain, 1 Premierlieutenant, 1 Stabssergent, 1 Oversergent, 2 Sergenter, i alt 7 faste

Befalingsmænd, af hvilke de 2 (Oversergenten og Foureren) ikke kunne gøre fuld Gavn som Førere; 3 Sekondlieutenanter, 8 Korporaler, 13 Underkorporaler, i alt 24 værnepligtige Befalingsmænd med  $1\frac{1}{2}$  Aars Uddannelse og endelig ca. 190 Menige med  $\frac{1}{2}$  Aars Uddannelse. Samtlige værnepligtige have modtaget deres Uddannelse for 2, 4 à 6 Aar siden.

Et Forsvar som vort taaler ganske sikkert ikke Militarismen og trænger i høj Grad til Frivillighed; netop ad denne Vej er der endnu store Opgaver at løse. For en stor Del er det Skytteforeningerne, som maa optage dette Arbejde ved at støtte den militære Uddannelse og udvikle den gode Aand. Naar saa et energisk Arbejde paa denne Side mødes med et klart Syn hos alle Hærens faste Befalingsmænd paa, at deres Opgave ikke skal løses ad Dressurens, men ad Opdragelsens Vej og de værnepligtige endelig sætte en Ære i at blive saa dygtige Soldater som muligt, da tror jeg virkelig, at vi ere et godt Stykke paa Vej henimod en god Folkevæbning.

A. Foss.

---

Efterskriit. Det synes, at der i de Maaneder, der ere forløbne siden ovenstaaende blev nedskrevet, paa adskillige politiske Møder er rettet Angreb paa Hovedtrækkene af vor nuværende Ordning af Forsvaret og opstillet Fordring om en radikal Reform til Gunst for »Folkevæbningen«. Jeg tillader mig derfor at rette følgende Spørgsmaal til Hr. Pastor Henning Jensen som den, der i Artiklen »Militarisme og Forsvar« har opstillet Folkevæbningen (»Forsvaret«) som Modsetning til vor nuværende Ordning (»Militarismen«): »Hvorledes skal den danske Folkevæbning organiseres?«

---

## Kristian Zahrtmanns Leonora Christina-Billeder.

---

Det romantiske Pust, der satte Historiemaleriet Vind i Sejlene, har lagt sig til Hvile og Strømmen gaar det haardt imod. Der var en Gang, det ikke ofte nok kunde bringe den fattige, mørke og graa Nutid Bud fra den Fortid, der laa rig og lysende med drabelige Gerninger, store Mænd, straalende Farver og malerisk Liv. Alt, hvad Savnet krævede, hvad Sukkene og Beundringen gjaldt, har det trolig søgt at bringe os, og vi er blevene overmætte af saa megen Herlighed. Samtiden er stedse bleven os mere kær; en Tvivl om Historiemaleriets Berettigelse og virkelige Værd er skudt op og har bredt sig. Der er jo afgjort intet mindre historisk end Historiemaleriet, en Eftertids Fantaseren over Fortiden. Det sande Historiemaleri er Billederne af Samtiden; Historien strækker sig ikke alene tilbage i det taagede Fjerne, under vore egne Fødder har vi dens Grund. Sæt, at en Maler, der aldrig havde sat sine Ben udenfor Danmark, sad hjemme i København og malede italienske Folkelivsbilleder! Man vilde ikke tage det for gode Varer. Han vilde dog være stillet overfor sine Æmner omtrent som Historiemalerne er stillede overfor deres, han vilde have nøjagtig de samme Hjælpekilder til at naa Maalet: andres Beretninger, andres Billeder, et enkelt ægte Kostyme og saa sin Fantasi.

Objektiv Sandhed formaar Historiemaleriet selvfølgelig end ikke tilnærmelsesvis at naa. Men, hvad, den kan undværes, lader den sig nogensinde rigtigt fange? Er det ikke en Kimære, som Kunsten løber efter, uden nogensinde at naa, ja, vilde Kunsten ikke dø i det Øjeblik, den kunde trykke den i sin Favn? De store Mestere brød sig Pokker om objektiv Sandhed, de gav en

naiv, rent subjektiv Fortolkning af alle historiske og mytiske Æmner, og trods dette, eller rettere, netop ved dette, har deres Kunst naaet den højeste Værd. Men vi kan ikke være naive, og det klæder os ikke at lade, som vi er det. Vi ved altfor vel, at Menneskene til en given Tid gik i de og de Klæder, satte sig paa en bestemt Art Stole, byggede en bestemt Art Huse, bar Haaret og Skægget efter en bestemt Mode. Derfor kan vi ikke uden at blive skabagtige fly fra en egen halv Objektivitet i den historiske Fremstilling. Det 19de Aarhundredes udviklede historiske Sans stiller berettigede Fordringer til Nøjagtigheden eller Troværdigheden af det ydre Apparat, som des værre vanskeligt kan fyldestgøres, uden at andre og væsentligere Krav lider derunder.

Alle, der giver sig i Kast med noget fremmedartet og fjærntliggende, staar i Fare for at lade sig narre til at nøjes med noget udvortes. En dansk Maler, der første Gang maler en Italiener, vil naturligt føle det som noget meget mærkeligt, at Modellen tilhører en anden Folkestamme; han vil fortrinsvis lægge Vægt paa at karakterisere Manden som Italiener og være tilbøjelig til at overse, at denne Italiener i menneskelig Ejendommelighed adskiller sig fra alle andre Italianere. Selv Krøyer, der har saa udpræget en Sans for den individuelle Karakter, har paa Bonnats Atelier malet Studiehoveder af Italienerinder, der giver Typer af den mest abstrakte Almindelighed. Under et længere Ophold i Italien vil vel de individuelle Karakterejendommeligheder stedse vise sig klarere for den danske Maler, men Kravet paa at karakterisere den fremmede Nation som saadan vil dog i Reglen gøre ham det vanskeligt at lægge saa udelukkende en Vægt paa at faa det rent menneskelige frem, som han vilde gøre, naar han malede sine egne Landsmænd, og som den italienske Maler, for hvem der ikke er det mindste mærkelige i det at være Italiener, langt lettere formaar.

Historiemaleriet er en Rejse til langt fjærnere Egne, hvis Mennesker det for os er endnu sværere at komme rigtigt paa Klingen, hvor Fristelsen til at blive staaende ved det rent udvortes er endnu langt større. Har man en Stue med Gyldenlæders Tapeter og sætter en Model i Renaissancedragt paa en højrygget Stol for at lade ham granske i en gammel Postille ved et kuglebenet Bord, saa er der straks et Billede, man med Lethed kan indbilde Folk at være et Historiemaleri. Tegner man

Dragter ud efter gamle Bøger og kopierer Hoveder fra gamle Portræter, kan man endog uden stort Besvær faa et historisk Pragtbillede paa Benene. Og er man ærgerrig nok til at ville i Lag med de store Begivenheder, fordres der desforuden kun et Talent til at give Fremstillingen det rette dramatiske Liv; ingen vil vidne fra Gravene, at Begivenhederne havde en ganske anden Karakter, og er der blot nogle af de rette Kroppe, vil kun faa føle Savnet af de rette Sjæle. Det er saa ulige lettere at vise de svundne Tidens ydre Ejendommeligheder end at vise de dalevende Menneskers indre Sjæleliv. For Fortidens egne Malere var dette mindre svært, de saa jo heller ingen Raritet i en Kniplingskrave eller et Gyldenstykkets Skørt. Paa Forfædrenes aflagte Klæder lader der sig nutildags meget vel koge en Suppe, der ikke mangler Afsætning.

Det er derfor ikke mærkeligt, at Hundreder af Historiemalerier og historiske Anekdotebilleder ikke giver en Smule andet end Modeller eller Dukker, udsmykkede med gamle Klæder. Det er langt mere mærkeligt, at enkelte Malere virkelig ævner at sætte sig i et lige saa inderligt Forhold til det længst forbigangne, som til det selvoplevede og selvsete. Det er ikke Hvermands Sag at opvække døde. Kristian Zahrtmann hører til de yderst faa, hvem denne Mirakelkraft er given. —

Den 19de Maj 1885 var en Mærkedag. Tohundredaarsdagen efter Leonora Christinas Løsladelse af Fængslet i Blaataarn. Rimeligvis er dette kun blevet erindret af en eneste, og denne ene var Zahrtmann. I al Stilhed havde han gjort sine Forberedelser til at fejre denne Festdag. Om Formiddagen kørte han rundt til sine Venner og overrakte dem et Mindeblad, en Fototypi efter en for Lejligheden malet Skitse, der i en noget ændret Form gengav hans bekendte Billede af Leonora Christinas Bortgang fra Fængslet. Under Billedet stod den for hende og ham saa betydningsfulde Dato »Den 19de Maj 1685«.

For en saa trofast og rørende Kærlighed til sin Heltinde som den, dette Træk viser, er det muligt at gøre Mirakler. Det er i Kraft af denne Kærlighed, at han som en anden Orfeus er stegen ned til Underverdenen og med en af hellig Andagt skælvende Haand har draget sin Elskede ud af dens Skygger.

Han har haft Betingelserne for at trænge ind til Sagens Kærne. Der er næppe nogen af vore Malere, der har en større Foragt for Skallen og bedre ved at vrage den. Jeg har ovenfor draget en Parallel mellem moderne Historiebilleder og danske



Billeder fra Italien. Maaske er der intet af Zahrtmanns Billeder, der klarere og smukkere godtgør hans sjældne Ævne til at hente det sande, levende Menneske frem, hvor det stikker i en fremmed Dragt, end hans »Piger, der bærer Kalk«, — en skrækkelig Titel paa et overordentlig dejligt Billede, vel det fortrinligste af alle de mange gode og enkelte svage Billeder, Zahrtmann har malet i Italien. — Det er ikke det fremmede Kostyme, der giver dette Billede Interesse og Værd, det er dets almenmenneskelige, sjælelige Indhold: den friske Sundhed, den straalende Livsglæde, den festlige Ungdom og Skønhed i Pigernes leende Sladren og lette rytmske Gang. Aldrig har nogen dansk Maler malet et Billede fra Italien, hvor man mindre mærkede, at det italienske Liv var set af en Fremmeds Øjne.

At elske det menneskelige af ganske Hjærte, Sjæl og Sind og ufortrødent søge det med den mest anspændte Iver, det er for Zahrtmann Figurmaleriets store og eneste Bud. Den saakaldte skønne Stil, det formfuldendte Foredrag, er ham lidet eller intet værd. Med den ham egne Hang til at bruge Overdrivelser kan han sige som saa: »Rafaël og Rembrandt ærer jeg lige højt, de har naaet lige dybt i det menneskelige. Det er mig alt. Jeg forstaar mig ikke paa Teknik, jeg kan ikke se, om et Billede er godt eller daarligt malet, og det interesserer mig heller ikke.«

Har man dette Syn paa Kunstens Opgave og Lyst og Mod til at give sig i Kast med historiske Æmner, saa søger man ikke disse i den officielle Danmarks-Historie, den, der skal illustreres populært i den nationalhistoriske Billedsamling paa Frederiksborg Slot. Det hedder sig, at da Zahrtmanns Medhjælp her var foreslaaet, forkastedes den af Bestyrelsens mest indflydelsesrige Medlem med de Ord: »Ham kan vi ikke bruge, han følger jo altid sit eget Hoved!« Og ganske vist, Zahrtmann lader sig næppe af andre foreskrive, i hvad Aand og Opfattelse han bør male sine Billeder; til at male dem i Fraseaanden fra Forbilledet Versailles vil han være allermest utilbøjelig. Han vilde vel krympe sig ved at skulle tillyve de danske en Erobring af Normandiet, han vilde ikke føle sig særlig kaldet til at forherlige en fordærvelig Politiks blodige Broderkrige eller male patetiske Apoteoser af de oldenborgske Konger. Heller ikke den Opgave at male et 700 Alen langt Paradetog vilde friste ham. For ham er den Del af Historien, der staar i »Berlingske Tidende«, ikke den interessanteste. Under den officielle Histories pragtfulde Slot strækker sig en

mørk og stille Fængselskælder, hvorhen den Maler, der har større Interesse for det indre Sjæleliv end for den ydre Handling, vil føle sig langt stærkere dragen.

Ti det er netop de ualmindelige Mennesker med de ualmindelige Skæbner, om hvilke den nationalhistoriske Jubelsang tier. Og det er de ualmindelige Mennesker, de ejendommeligt sammensatte og skarpt formede Karakterer, som Zahrtmann omfatter med størst Interesse, med mest Sympati. Derfor har han fremstillet Christian den syvendes Hof, derfor var det i sig selv temmelig tarvelige Æmne »Sigbrit, der gennemgaar Toldregnskaberne med Kristiern den anden« ham en god Opgave. Hans Interesse for de historiske Figurer betinges imidlertid ikke af Karakterens Storhed, selv om han holder denne højt i Ære. Den betinges af, om han har Adgang til at lære deres Sjæle at kende. Han har fortrinsvis valgt saadanne Æmner af dansk Historie, hvor udførlige samtidige Beretninger, Øjenvidners Optegnelser eller egenhændige Mémoires tillod ham at sætte sig i et saa intimt Forhold til de historiske Personer, som Nutiden med andre Midler absolut ikke kan naa til. Han har gentagne Gange givet et karakterfuldt Billede af Dorthe Biehl, der har stukket sin travle Pennefjer i Munden og sat sig op i Vindueskarmen for ret at iagttage et eller andet nede paa Gaden, der tiltrækker sig hendes altid vaagne Nysgerrighed. Zahrtmann har ikke den Art vingede Fantasi, der er uudtømmelig rig paa selvskabte Motiver og glimrende Paafund, der slipper Fødderne fra Jorden for at boltre sig i en vilter Leg af Syner. Han har den for en psykologisk Historiemaler langt mere fornødne Art af Fantasi, der ud fra et Antal givne Karaktertræk ævner at forme en plastisk tydelig og legemlig haandgribelig Skikkelse, ligesom Cuvier kunde bestemme Udseendet af Urverdenens Dyr efter nogle fossile Knokler.

Leonora Christina har haft alle Betingelserne for at blive Zahrtmanns kære, stadige Tanke. I sig selv er hun den danske Histories mest sympatetiske Kvindeskikkelse. Og hun har i »Jammersmindet« givet et trofast Billede af sit Sjæleliv, et Billede, der umuligt kunde være klarere, finere og skønnere. Vi lærer hende derigennem saa godt at kende, som vi næppe kender Flertallet af de Mennesker, vi daglig omgaas. Hendes kongelige Sjæl lever i dette Værk, hvis Form og Indhold i lige Grad bidrager til at gøre det til et af den danske Literaturs stolteste og ædleste Mindesmærker. Ja, selv i hele Verdens Mémoire-Literatur

turde det vel være enestaaende. Ved Siden af Leonora Christina bliver Mme de Sévigné med al sin glimrende Anstand og store stilistiske Færdighed temmelig ubetydelig, altfor behagelysten og altfor overfladisk, hendes kokette Passiar, naar hun lader Pennen trave let af Sted »med Tømmen om Halsen«, mangler kendeligt Dybde. Mme Roland er altfor stiv, altfor heroisk fornem, hun nedlader sig nødigt til at skildre dagligdags Figurer, hun bemærker om Mademoiselle Desportes' Selskaber: »Jeg kunde have Billeder at male, om Originalerne var den Umage værd, men hvis jeg vilde have skildret Raadsherrerne fra Châtelet — — og en Mængde andre Individuer af forskellig Art, uden større Værd, havde jeg spildt mine Farver og min Tid.« Leonora Christina, der, hvad Sjælsstorhed angaar, vel kan maale sig med Mme Roland, formaar at afvinde de vulgære og ubetydelige Mennesker, med hvilke hendes Fængselsliv bringer hende i tvungen Berøring, stor Interesse; intet er for ringe til at fængsle hendes skarpe lagttagelse. Hun skildrer dem med Mesterhaand, aabenbarer os deres ydre og indre Karakter og lader selv overalt det komiske komme til sin fulde Ret, uden at Skildringen af hendes lange Martyrium derved mister det mindste af sin Storladenhed og gribende Alvor, saa lidt som enkelte pudsiges Smaatræk i Rembrandts Billeder betager dem deres Melankoli eller selve deres blege Lys fortrænger de mørke Skygger. Overordentlig farverig og vidunderlig stemningsmættet, som Leonora Christinas Skildring er, forholder den sig til Mme de Sévignés og Mme Rolands omtrent som Rembrandts Billeder til Mignards og Davids. Og kan det end i mange Henseender være fristende for en Maler at behandle Æmner af »Jammersmindet«, saa gør netop den Klarhed, Skønhed og Kraft, Leonora Christinas egen Fremstilling har, det langt mere vanskeligt at yde noget tilfredsstillende i Billeder af hendes Fængselsliv, end i Billeder af andre Æmner, hvor Fantasien kan handle med større Vilkaarlighed. Af Illustrationer til »Jammersmindet« vil vel selv de mindst fintfølede fordre andet end en bestikkende Overflade.

Da »Jammersmindet« udkom i Sommeren 1869, vakte denne uventede Berigelse af vor klassiske Literatur saa stor en Opsigt, at den første Udgave blev udsolgt i mindre end to Maaneder. Det følgende Aar gav Akademiet som en af Opgaverne til den Neuhausenske Konkurs et Æmne fra dette Værk; det overlod til Konkurrenternes frie Valg, hvilket disse vilde foretrække. Zahrt-

mann mældte sig som Konkurrent. Han havde samme Aar (1870) udstillet et »Genrebillede« med »Motiv fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede« (Roselil og hendes Moder) og »En ung Pige«; Aaret forud »En Konfirmantinde paa Bornholm«. Det var alt. Intet af disse Billeder var skikket til at vække Formodninger om, at han i de følgende Aar skulde blive en af vore mest originale og aandfulde Kunstnere. Og han var da alt ude over den første grønne Ungdom, han er født den 31te Marts 1843.

Det Æmne, Zahrtmann valgte, hørte til den Kreds af Æmner, der ved en Gennemlæsning af »Jammersmindet« mælder sig først, de Æmner, der giver Lejlighed til at fremdrage og understrege Modsætningsforholdet mellem den ædle og overordentlige Kvinde og det usselige Pak, der var hendes daglige Omgang i Fængslet. Motivet var taget fra Side 47 i første Udgave af »Jammersmindet« (Reitzels »Fortegnelse over Charlottenborg-Udstillingerne« henviser fejlagtigt til Side 78), hvor Leonora Christina beretter, hvad der skete Andendagen efter hendes Fængsling. »Der Aften Maaltid skulle holdis, decked Cathrina paa en Stoel for min Seng, men mig lystede intet att æde, begierte en Zitron med Sucker, huilcken ieg oc bekom. Slozfogden satte sig med de tuende Quinder til Bordz oc tiende dennem i Steden for Spillemand, saa att man ey skulle haffue sagt, att de ware udi Græde-Huusz, men well udi Gille-Huusz. Jeg bad Gud inderlig om Siælens Styrcke oc Taalmodighed, att ieg mig ey skulle lade irre. Gud bønhorste mig, hands Naffn være æret!«

I Zahrtmanns Billede sidder Leonora Christina i Forgrunden under Vinduesmurens Halvskygge paa Kanten af sin uredte Sæng med sit tarvelige Maaltid paa et lille Bord foran sig; i Baggrunden, tæt ved Fængselsdøren, under det højtsiddende Vindues fulde Lys, er den trivelige Slotsfoged og de to Kvinder, der med stor Fornøjelse hører paa hans »plompe Galskaber«, som han akkompagnerer ved at rasle med sine Nøgler. Legemligt sidder hun dem nær, men mellem deres Sjæle, deres Tanker er der en Afstand af Tusender af Mile. Deres raa Lystighed er ved at bringe hendes Lidelse og Sorg til at vokse til Fortvivlelse, og hun har højlig fornøden at søge Støtte til sin Sjælekamp i sin faste Tillid til et Forsyn, der kun lader Uretten nyde en stakket Triumf.

Ligesom flere andre af Zahrtmanns større Billeder er ogsaa dette bleven malet i to Udgaver. Han forlanger saa meget

af sine Billeder, især af deres Indhold, at han kun sjældent er tilfreds med den første Udarbejdelse af dem. Desuden kører han ikke sjældent fast i Billedernes formelle eller tekniske Behandling. Han tilhører en Slægt af Kunstnere, der danner Overgangsledet fra det gamle til det nye, en Slægt, der i langt højere Grad end den yngre har haft Vanskeligheder at kæmpe med for at finde sin kunstneriske Udtryksform. Nuomstunder er dette forholdsvist let; af den tyngende Autoritet, som de akademiske Traditioner tidligere har haft paa dette Omraade, er der end ikke en Skygge igen. Og der er vel næppe Fare for, at det »franske«, som Zahrtmann bærer meget Nag til, bliver en ny Autoritet, der vilde være lige saa falsk. Vore Kunstnere vil mere og mere lære at betro sig fuldt ud til deres egen Følelse og deres eget Syn. Zahrtmann har fra første Færd betroet sig helt til sin egen Følelse, men han har kæmpet haardt og længe for at faa sit eget Syn frem. Der er i hans ældre Arbejder Ting, som er malede paa den da omtrent eneraadende akademiske Manér: Skygger, der er laserede med Benbrunt, Kødfarver efter Palet-Opskrifter, Toner, der er falske og tilfældige, organiske Former, der er haarde og tørre og synes skaarne i Træ. Om Zahrtmann end kan paa-staa, at det tekniske er ham saa temmelig ligegyldigt, saa mangler han dog heldigvis ikke Følelse for, at Fremstillingsmaaden er en integrerende Del af den kunstneriske Opfattelse. Jo haardere han har maattet kæmpe, desto ærefuldere er det for ham, at han har sejret, at han har udviklet sig en Teknik, der ikke minder om nogen anden Malers, der lige saa personlig, lige saa individuel, som hans Opfattelse af Æmnerne er det.

Der er endnu en Grund til, at Zahrtmann har let ved at køre fast. Flertallet af vore Kunstnere arbejder med ægte dansk Sindighed og Dovenskab og belønner gjerne 8 Dages Arbejde med 14 Dages Ferie. Zahrtmann er ivrig og ilter som en ægte Bornholmer, det er hans inderste Væsen at være altid i Fyr og Flamme, han arbejder rastløst fra tidlig Morgen til sildig Aften, Dag ud, Dag ind, og naar han ret er i Gang med sine Billeder, har han, som han siger, »daarligt Tid til at rede sit Haar«. Tog han sig større Pusterum, vilde han dog vistnok have noget lettere ved at male; kom han tiere lidt mere frisk til sine Billeder, sparede han sig maaske megen Malen om, mange besværlige Ændringer.

Det første Leonora-Christina-Billede tilfredsstillte ham saa lidt, at han dømte det til Baal og Brand, fra hvilket det dog blev reddet af en Ven, i hvis Eje det nu findes. Det er maaske den skønneste Leonora Christina, han har malet. Hun er saa ædel og kongelig, som nogen kan forlange. Og dog har han haft god Grund til at male hende om. Hun græmmer sig ikke nok, hun giver ikke mindste Agt paa Slotsfogedens Sladder, hun holder mellem sine Hænder et Halmstraa, paa hvilket en Edderkop spadserer, og fordyber sig aldeles i Iagttagelsen af Dyrrets Bevægelser. Selve dette Træk er i ypperlig Overensstemmelse med »Jammersmindets« Aand, men det passer absolut ikke ind i denne bestemte Situation. Det er saa vist ikke fra Fængselstidens anden Dag, at Leonora Christinas Iagttagelser af Lopper og Kaalorme daterer sig. Kan man end beklage, at Leonora Christinas Figur i det omarbejdede Billede har mistet en Del af sin Skønhed og er bleven underlig uglet ulykkelig, saa kan man ikke nægte, at der her er langt bedre Overensstemmelse med »Jammersmindets« Betretning. Man ser her, at hendes Sjæl er spændt paa en Pinebænk, hun støtter den ene Arm paa Sængens Endestykke, den anden paa Knæet, og beder saa inderligt til Gud, at hun ikke skal »lade sig irre«. For Baggrundsfigurerne Vedkommende har Omarbejdelsen gjort Mirakler. De var i det første Billede døde og stive, de er i det andet saa spillevende, at man godt kunde tro, det var en samtidig hollandsk Maler, der her havde skildret gode Venner og bekendte: den fordrukne Slotsfoged med smaa, skæve Øjne i det fede, blussende Ansigt, den fyldige og livsglade Cathrina og den gamle, skraptungede Ane Skomagere (ogsaa kendt fra »Marie Grubbe«), der føler et fysisk Velbehag ved at holde sine knoklede Hænder om den varme Skaal. Fængselsmuren var godt malet, vistnok især i det første Billede. I øvrigt har Zahrtmann i Leonora Christinas Paaklædning og i Skildringen af Rummet tilladt sig smaa Friheder, der er saa meget mere undskyldelige, som de til Dels nødvendiggjortes af rent maleriske Hensyn. Der er et Bord for meget, en høj Stol for lidt, og Rummet er altfor stort, altfor smukt, altfor lyst. Det »Misdæders Fængsel«, hvori Leonora Christina blev indsat, førte det betegnende Navn »den mørcke Kircke«, og Maren Blocks vidner alt andet end godt om »ded forbandede Tyffue-Fængsel, huor man huercken kunde see Dag eller Dør, oc huor der war saadan Stanck, att man maatte forgiffue Mennsker der med, som ickun

gick ind oc strax ud igien, end sige de, der skulle bliffue der inde«.

Zahrtmann er almindelig anset for at være en meget lærd Maler og vistnok med Rette. Han kender sikkert det 17de Aarhundredes Form paa Klæder, Møbler og Brugsgenstande overordentlig godt, og gør sig i alt Fald stor Umage for at erhverve sig en nøje Kendskab til alle disse Ting. Man har en berømt Opskrift paa at lave Agurkesalat: man plukker Agurkerne, naar de er 6 Tommer lange, skærer dem omhyggeligt i Siver paa  $\frac{1}{8}$  Tommes Tykkelse, hælder Eddike derover og drysser Peber paa, sætter dem 4 Dage i Solen og kaster saa det hele ud ad Vinduet. Zahrtmann bærer sig undertiden ad paa lignende Maade. Han kan sætte Himmel og Jord i Bevægelse for at faa Genstande i den rigtige Stil og saa, naar det kommer til Sykket, ofrer han resolut — for Genstandenenes Vedkommende — den historiske Sandhed for den maleriske Skønheds og Virknings Skyld. Han har i det ovenfor omtalte Billede sat et solidt Rokokobord og en god Rokokostol ind i Leonora Christinas Fængsel. Det er endog saa typiske Rokokomøbler, at man over dem kunde skrive en Afhandling om Rokokostilens Ejendommeligheder. Selv om Zahrtmann kunde bevise, at der allerede Anno 1663 fandtes den Art Møbler i Danmark, hvad han af gode Grunde er fri for at gøre, vilde Anbringelsen af dem paa dette Sted jo være ganske fornuftstridig, man møblerer ikke et Sted som Blaataarn efter sidste Mode. Han er mere end hundrede Aar for langt fremme i Tiden, han er halvandet hundrede eller to hundrede; under Frederik den 3dje fandt man snarere Gotik end Rokoko i Fængslerne. Men det er Zahrtmann lige kært, han har haft Brug for de buede Linjer i Billedets Komposition, en ypperlig, gennemtænkt Komposition; derfor har han taget dem. Der er rette Linjer nok i Muren, i Bordfladen, i Sængen; lige Bordben og en lige afskaaren Stoleryg vilde virke stift og stygt, de svajede Bordben er absolut nødvendige for Kompositionens Skønhed. Man kan finde Analogier i andre af Zahrtmanns Billeder, selv i de, hvor den historiske Lærdom fører et stort Ord. »Dronning Sofie Amalies Død« og »Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina«. I dette Billede havde han endog, om jeg ikke husker meget forkert, for Farvevirkningens Skyld lagt et ganske moderne Brysseler Tæppe paa Gulvet.

Den omarbejdede Udgave af Fængselsbilledet blev 1871 udstillet, prisbelønnet og købt af Kunstforeningen, hvor det

vandtes af Prins Hans. 1873 udstillede han de bekendte Billeder: »Sigbrit og Kristiern den anden« og »Scene fra Christian den syvendes Hof«. De vakte Opsigt, det hed sig, at han havde haft Besøg af en Mand, der vilde købe »Christian den syvende« for at brænde Billedet. 1874 udstillede han den udmærkede Karton »Job og hans Venner«, hvori han havde fordristet sig til at gøre Job til et virkeligt, levende Menneske; mange fandt dette saare anstødeligt, man var jo vant til at se de bibelske Figurer fremstillede som overnaturlige Væsner, der selv under den største fysiske Lidelse bevarer en saa upaaklagelig Anstand, at end ikke den ringeste Fold i deres velordnede Draperier kommer i Ulave. Ved samme Udstillings anden Ophængning kom »Leonora Christina, der forlader Fængslet«, - et temmelig stort og meget betydeligt Billede. Det har for kort Tid siden, sammen med Brygger Jacobsen jun.s øvrige Billedsamling, været udstillet i Kunstforeningen, hvor jeg des værre ikke har haft Lejlighed til at gense det. Saaledes som det staar for mig, har det i malerisk Henseende flere Svagheder, det kunstige Lys giver en altfor tør rød Farve. Men Fortællingen er ganske ypperlig og Leonora Christinas Figur overordentlig ædel og anstandsfuld. Hun holder med sin venstre Haand nogle af sine kære Bøger ind til sig og rækker den højre ud mod den bukkende Slotsfoged. »Hands Compliment war: »Nu, skøllen wii uns nu scheden?« (i toe Aar haffde ieg icke seet hannem). Ieg swarte: »Ja, nu is de Tiid ge-kaamen.« Saa bød han mig Haanden oc sagde: »Ade!« Ieg swarte med samme Ord, oc Søster Daatter loe hierteligen.« (»Jammersmindet«, 1ste Udg., Side 265).

Billedets største Skønhed er Modsætningen mellem Leonora Christina og Søsterdatteren, Frøken Anna Catharina Lindenow. For denne unge Dame vækker Tanken om Befrielsen en stormende Jubel, hun klynger sig leende ind til Leonora Christina, — i Billedet er hun maaske endog vel kattekælen. — Hun synes at sige: »Gud ske Lov, nu er endelig det hele forbi, nu ligger Verden atter lys og let for den kære gamle Sjæl!« Men Leonora Christina er rolig, hun iler ikke afsted, langsomt og sindigt forlader hun sit Fængsel, den haardt prøvede Kvinde venter sig ikke store Glæder af de kommende Dage. Er hun alligevel inderlig glad og dybt bevæget ved at faa sin Frihed igen, saa er hun i alt Fald altfor stolt til at lade sig mærke dermed. Hun har den for en Kongedatter naturlige og den for en ædel Kvinde, der lider uforskyldt, beret-



tigede Selvfølelse. Da Fængselsdørene aabnes for hende, siger hun: »Wil oc ud med Maner!« Zahrtmann har i sin Figurs statelige Holdning ypperlig vidst at karakterisere denne Side af Leonora Christinas Væsen. Han har markeret Ligheden med Christian den fjerde. Han har gjort hende bred og sværlemmet, og dertil har han haft de bedste Grunde. Hun vilde næppe have ævnet at bære sit Hoved saa rankt gennem Ulykken, om hun ikke havde haft en væsentlig Støtte i sin bomstærke legemlige Konstitution. Hun overlevede de 22 Aars Tortur i et Fængsel, om hvis sanitære Forhold »Jammersmindet« giver de fyldigste Oplysninger, og naaede endog en ret anelig Alder. Hendes Hænder, der var saa flinke til at tegne, brodere og forme i Ler, kunde give Pigen Inger, hvis fatale Lighed med Dina vel fuldt saa meget som hendes Letfærdighed, Tyvagtighed og Uforsømmethed bidrog til at gøre hende forhadet af Leonora Christina, nogle saa forsvarlige Ørefigen, at »Bloded stoed ud aff Næseze og Mund, oc hun falt imod sin Slagbenk oc støtte sit Skinneben Hudden aff«. Inger erklærede aldrig at have smagt slige Ørefigner i sine Dage, og forfærdedes med god Grund ved at høre, at Leonora Christina var »endnu ickun lit wree«, men vilde lemlæste hende, om hun blev vred til Gavn.

Des værre mødte Zahrtmanns udmærkede Billeder i hin Tid kun Ligeegyldighed eller Uvilje hos Flertallet af Publikum. Man kunde ikke staa ti Minutter i den »lille Antiksal«, hvor Billedet af Leonora Christinas Bortgang fra Fængslet var ophængt, uden at høre en Mængde haanende Bemærkninger om det: »Det skal nok være à la Rembrandt, men det er han s'gu kommen skidt fra!« »Skal den ækle Vartovskælling forestille den dejlige Leonora Christina?« »Ja, Zahrtmann er som bekendt ikke rigtig klog,« o. s. fr. Nu turde vel Værdien af hans datidige Billeder være almindelig anerkendt, og det forekommer os meget mærkeligt, at den nogensinde har været bestridt, ingen af dem var paa den Vis besynderlige, som enkelte af hans senere Billeder har været. Farverne var meget spagfærdige, der var intet at udsætte paa Motiverne og ikke det mindste forfløjne ved Kompositionerne, hvad der i øvrigt aldrig har været i Zahrtmanns Billeder. Men Opfattelsen var ved sin Dybde allfor ny, og der var desuden ved at danne sig en Saga om Zahrtmann, om alle de mærkelige Ting, han havde for, og alle de Urimeligheder, han skulde have sagt. Man vidste, at han havde malet et Studiehoved af Dr. Georg Brandes for at benytte det til en Kristusfigur. Hvilken Gru! Han

malede en Skitse af »Jehova, der taler til Kain«, en Konkurrence-opgave, og der hviskedes om, at han malede Kain paa en Maade, saa Damer maatte blues ved at se denne skrækkelige Figur. Og saa opgav han Kain for at male et nyt Billede af Leonora Christina. Hvilken Monomani! Hans Beundring for Leonora Christina var aabenbart paa Veje til at blive fuldstændig Galskab. Han havde endog sagt til sine Venner, at han ikke vidste ret, om han ikke elskede Leonora Christina lige saa højt som sin egen Moder.

1875 udstillede han ganske rigtigt et nyt Billede af »Leonora Christina i Fængsel«, sikkert det mest storladne af alle Zahrtmanns Billeder, et af de mest storladne Billeder i hele den danske Kunst. Han har selv holdt af det, siden han har malet det i ikke mindre end 3 Udgaver, en stor og to mindre. Den ene af disse, vistnok den bedste af dem alle tre, har været udstillet paa en Juleudstilling til en meget lav Pris, uden at det opnaaede at faa nogen Køber. Motivet er ganske simpelt. I den mørke, snævre Fængselshvælvning sidder Leonora Christina vaagen og oprejst i sin Sæng og stirrer hen paa Tællepraasens Lys. »Søffnen var heel liisze, Røtterne deris Spatzergang kunde mig wecke, derris Mangfoldighed war stoer. Sult gjorde dennem dristig, de aad af Liuszet, som ded stoed oc brente.« (»Jammersm.« S. 54.) Hun tænker paa forbigangne Tidens Lykke, paa sin landsforviste Mand, sine Børn, paa sin haarde og uforskyldte Skæbne, og hun gaar som Job i Rette med sin Gud. Zahrtmann har her givet en vægtig Essens af hele »Jammersmindets« Sørgelighed, han har forstaaet at finde nøjagtig den rette Stemning til den mest talende Fremstilling af Fængselslivets Ve og Vaande. Ogsaa i rent malerisk Henseende var hans Billeder af dette Æmne af stor Værd, især i den ene af de smaa var Virkningen af det kunstige Lys mesterlig malet.

Fra 1877—79 udstiller Zahrtmann lutter italienske Billeder. Denne Rejse til Italien danner et Skel i hans Produktion. Derved udvikler han sit kunstneriske Syn til fuld Selvstændighed, derved faar han den Interesse for stærke Farver og brogede Farvevirkninger, der undertiden antager Karakteren af en Mani, og som paa en temmelig uheldig Maade kommer meget stærkt frem i hans Billeder paa dette Aars Udstilling. Zahrtmann betegnes ofte som Kolorist, en Betegnelse, der er meget vag og som, hvor den bliver anvendt, altid trænger til at bestemmes nøjere. Zahrtmann er sikkert Kolorist, saa vist som Farverne har hans ømmeste Kærlighed, men han er Kolorist paa en ganske egen

Maade. Han er ikke Kolorist i samme Forstand som Rubens eller Rembrandt eller Correggio eller Titian. Man kan være en stor Kolorist og bruge ganske faa Farver, det er ikke ved Farvernes Mængde, men ved Farvernes Fylde, ved deres Samklang og Velklang, at alle de nævnte store Mestere, der indbyrdes er hverandre meget ulige i Behandlingen af Farven, udmærker sig. Zahrtmann mangler, undertiden i meget høj Grad, Bredde og Fylde i Farven, han naar ikke til de store Farvemesteres simple og skønne Harmonier, han formaar ikke ret at underordne den enkelte Farve under Helhedsvirkningen og giver tit en altfor skingrende Fanfare. Han ser nervøst paa Farverne, den enkelte Tone opløser sig for ham i et Utal af sammensatte Farver, grønt, gult, blaat, rødt, violet i Striber og Pletter mellem hverandre. Allerede i sine ældre Billeder, f. Eks. »Kristiern den anden og Sigbrit« viser han en Tilbøjelighed til at se alt for spraglet, i de sidste Aar har den gjort ham mange Knuder. Men han har rigtignok ogsaa i de sidste Aar ofte vist sin sjældne Farvesans's gode Egenskaber, formaaet at fremstille Farvens Intensitet, Lys, Pragt og Glans som næppe nogen anden dansk Maler. I Reglen bliver dog vistnok hans Billeder bedst, naar Motiverne lægger Dæmper paa hans altfor store Voldsomhed, naar Billedets Belysningsforhold tvinger ham til Sparsommelighed i Brugen af glimrende Farver, saaledes som det for de ovenfor nævnte Billeders Vedkommende har været Tilfældet. »Skomagerbutikken« i Aar virker jo ubetinget heldigere end de altfor grelle Solskinsbilleder.

Det var vistnok først i 1879, at Zahrtmann ved et lille Billede, der under Titlen »Fra den romerske Forfaldstid« var udstillet paa en ved privat Initiativ foranstaltet Udstilling i Industribygningen, tiltvang sig en almindelig Anerkendelse af sine koloristiske Ævner. Det gjorde alle de andre Billeder paa denne Udstilling graa. Jeg husker ikke længere bestemt, hvad Billedets oprindelige Mening var, men at det har haft en anden Hensigt end at give en Type fra den romerske Forfaldstid, er sikkert. Tager jeg ikke fejl, saa var det Kleopatra, der her var bleven degraderet.

I Sommeren 1879 fandt den retrospektive Kunst- og Industriudstilling Sted. Zahrtmann, der var vendt tilbage til København, havde sikkert stor Glæde af denne Udstilling. Der fandtes jo blandt andre Herligheder Karl van Manders prægtige Billede af Christian den fjerde til, Hest, og det udmærkede, legemsstore Por-

træt af Leonora Christina fra Rosenholm. Zahrtmann malede og tegnede Kopier efter disse Billeder. Det var en Opfordring til atter at male et Billede af Leonora Christina, et Billede af den unge Leonora Christina. Næste Aar udstillede han »Corfits Ulfeldt og Leonora Christina«. Det var smukt og rigt i Farve, det var en interessant og sjælfuld Fremstilling af Corfitz Ulfeldts unge Hustru, der er sin Mand saa inderlig hengiven, at hun er i Stand til at bringe ham ethvert Offer. Men jeg sætter det ikke helt i Rang med Zahrtmanns andre Billeder. Der er ingen af alle hans andre Figurer, der, som Corfitz Ulfeldt, har haft Karakteren af at være en tilfældig Model. Man havde en Følelse af, at Maleren, der kender Leonora Christina saa nøje, ikke havde haft Løjlighed til at blive ret bekendt med hendes Mand.

Samme Aar udstillede han »Aspasia ved sin Søn Perikles's Buste«, et Billede, der vakte komplet Skandale. Det opfattedes som en Haan mod Skønheden, mod Antiken, mod alle hellige græske Guder. Forbitrelsen mod dette forargelige Billede kendte ingen Grænser. Man var komplet rasende, den »konservative Idé« ansaas for mægtigt truet af et saadant »skønhedsnihilistisk« Billede. Topsøe, der den Gang var Redaktør af »Dagbladet« og som vitterligt ikke havde det der ligner Sans for Billedkunst, forbød sans façon »Dagbladets« daværende Kunstanmelder at sige et eneste fordelagtigt Ord om Billedet. Zahrtmann havde visselig ikke tænkt paa at gøre Revolution, da han malede det. Han var vistnok ganske tilfældigt bleven opmærksom paa det smukke Farvemodsætningsforhold mellem Afstøbningen af det antike Hermes-hoved og et rødt Draperi, naar begge Dele stod i et stærkt kunstigt Lys. Han vilde bruge det til et Billede, og da han maaske lige havde læst om Aspasia og for Resten havde Tankerne opfyldt af Leonora Christina, fik han den virkelig ophøjede Idé, i Aspasia at male en Transfiguration af Leonora Christina. »Sielden kand fremfarne Tiider vden Bedrøffuelse ihue kommis«; Intet i Verden er jo saa evigt som Sorgen over svundne Dages korte Lykke. Derfor fremstillede han ikke Aspasia, saaledes som hun staar for Hvermands Tanker, ung, straalende skøn, Inkarnationen af hele den græske Herlighed; han viste hende som gammel, efter hans Opfattelse »Historiens mest tragiske Figur«, en Kvinde, der har mistet sin Skønhed, der har lidt de tungeste Sorger, overlevet sin Elskers Død, sin eneste Søns forsmædelige Henrettelse, der har set Tiden vende sig bort fra hendes Idealer og den græske Sol

dale mod sin Nedgang, og som nu, i uendelig Tungsind og under stærk indre Bevægelse lægger sin gamle, skælvende Haand kærtegnende paa Sønnens hvide Marmorbillede.

Man har bebrejdet Zahrtmann en Monomani for fyldige Matroner og paastaaet, at han har malet sit Kvindeideal i Billedet af Julies Amme. Hvorfor har han taget sin berømte Madam Ulkebølle til Model for Aspasia? Zahrtmann mangler aldrig Svar paa slige Spørgsmaal. Han kan bevise, at nævnte Dame i sin Ungdom har været ganske overordentlig dejlig. Bissen har benyttet hende som Model til sine allerskønneste Kvindefigurer. Han ser i hende endnu kendelige Spor af fordums Skønhed, og det forekommer mig, at han virkelig ogsaa gengiver dem.

December 1881 udstillede Zahrtmann i Kunstforeningen sine ældre Billeder og Studier i ordnet Rækkefølge. Om der end næppe blev skænket denne Udstilling fuldt saa megen Opmærksomhed som den fortjente, saa bidrog den dog sikkert til at omstemme en stor Del af Publikum i Malerens Favør; uden den var næppe de to betydelige Arbejder, han 1883 udstillede paa Foraarsudstillingen, blevne modtagne med saa stort og enstemmigt et Bifald.

Det ene af dem forestillede Dronning Sofie Amalies Død. Han havde i Katalogen anført følgende Citat af »Jammersmindet«: »Samme Aar (1684) tiltog daglig Encke Dronningens Swaghed, men hun holte sig stærcker, end som hun war; loed sig see til Taffels meget udsmøcket, oc imellem Maaltiderne holte sig inne . . . .

Den 20. *Feb.* (1685) døde den kongl. Frue Moder, Dronning Sofia Amalia. Hun formodede icke, att Døden skulle saa hastig giæste hender; men der hun aff Doctorn bleff adwaret, at ded syntist, Døden icke wille lengre lænte, adtraadde hun att tale med sin Søn. Men Døden wille icke biie Kongl. *Majts.* Ankomst, att den kl. Frue Moder kunde sige hannem et Ord. Liiffwet haffde hun enda; saed paa en Stoel, men maaleløsz, oc lided der efter saa siddendis opgaff hun sin Aand.«

Billedet hører i Virkeligheden til Zahrtmanns Fremstillinger af Leonora Christinas Livshistorie. Den fremstillede Begivenhed betegner et Vendepunkt i denne, den giver Signalet til hendes Løsladelse af Fængslet. Den kongelige Frue Moder hadede Leonora Christina bittert og uforsonligt, og med en lavsindet Naturs hele Sjofelhed anvendte hun al sin Indflydelse paa at holde hende

fængslet under de haardeste Vilkaar, hvad der var saa meget mere stridende mod alle Billigheds- og Retfærdighedshensyn; som Leonora Christina efter Corfits Ulfeldts Død umuligt kunde gøre den danske Regering den ringeste Fortræd. Det Ord, hun vilde sige kongelig Majestæten, maa tænkes at være en Bøn til ham om aldrig at lade Leonora Christina slippe ud af Blaataarn.

Billedet er i høj Grad uroligt, overlæsset med Detailler; Øjet flakker fra den sorte Besætning i fantastiske Figurer paa Dronningens Sørgedragt til Skrinet, hvis Guldstykker vælter ud over Tæppet, til de blinkende Sølvsager paa Bordet, til Spejlrammen, det danske Rigsvaabens Vildmænd paa den røde Pude bag Dronningens Hoved, de violette Handsker og Strømper, og intetsteds formaar det ret at finde Hvile. Og dog skader denne babelske Forvirring af stærke Farver og spredte Lys egentlig ikke Billedets Virkning. Man føler maaske herved end mere det forfærdelig alvorlige i denne ulige Kamp mellem Majestæten, der er omringet af alle de talende Beviser for hendes Forfængelighed, og den ubønhørlige Død, der standser Ordet i hendes aabne Mund. Kong Frederik den tredjes Buste, med den store Allongeparyks forlorne Løvevanke om det brutalt hovmodige Ansigt, staar stiv og strunk som et tamt Vidne til Dronningens modstræbende Afsked med det timelige. Og som den mest ætsende, blodige Ironi fremgriner rundt omkring, ciseleret i Sølv, guldvirket i Fløj, Sofie Amalies fromme Valgsprog: *Spes mea Deus* (mit Haab staar til Gud), en af de kongelige Valgsprogs hundrede pyntelige Løgne.

Kongen selv ser man kun fra Ryggen, men Oldenborgeren er saare vel karakteriseret i hans Figur. — Det var hovedsagelig denne Figur, Zahrtmann ikke var fornøjet med under den første Udarbejdelse af dette Billede. Skønt den allerede var kommen meget langt, og Gennemførelsen af den sikkert har været ham meget møjsommelig, tog han med usvækket Energi fat paa et helt nyt Lærred. — I Billedets Enkeltheder har Zahrtmann lagt et grundigt Kendskab til Kristian den 5tes Stil for Dagen; er denne i sig selv end plump og barok, er den dog interessant og ret pompøs, og Zahrtmann har unaturlig meget tilovers for den.

Leonora Christinas egne Børn, for hvem »Jammersmindet« jo egentlig var bestemt, har næppe læst denne Bog med saa dyb en Andagt som Zahrtmann. Det er aldeles ikke utroligt, at hun er ham lige saa kær, som hans egen Moder. I et Brev fra 1663 skriver Leonora Christina om sin Søn, Leo Ulfeldt: »Kan jeg ikke

hævne mig, saa kan han maaske gøre det en Dag; var jeg endda vis paa det, saa vilde jeg dø med et content Hjerte, naar det skulde være.« Zahrtmann har hævnnet hende. Han har brændemærket hendes mægtige Fjende, hvis Ondskab kun Døden kunde besejre, i dette Billede, som man, saa ofte Sofie Amalies Navn bliver nævnet, skal have svært ved at glemme.

Det andet af hans 1883 udstillede Billeder var »Leonora Christina i Maribo Kloster«. Hun har her fundet Fred og Forsoning. Zahrtmann har i Overensstemmelse med Dorothea Sofie Urnes Beretning om hende, efter hvilken »Grevindens fornemmeste Occupation var Gudsfrygt« fremstillet hende siddende i Sængeskammeret, som hun om Formiddagen ikke forlod, med den opslagne Bibel støttet paa Skødet; paa Væggen hænger et stort Krusifiks. »Man mærkede,« siger Holberg i »Heltinders Historier«, »fra den Tiid hun kom paa fri Fod til hendes Dødsdag, intet uden det som var helligt og opbyggeligt. Denne Berømmelse er givet hende af alle, sær af Froiken Anna Uhlfeld, som for kort Tiid siden levede, og som havde Omgængelse med Eleonora fra hendes Befrielses Tiid.«

Leonora Christinas Figur er i dette Billede overordentlig smuk, det ærværdige hvide Haar hænger løst ned om Skuldrene, Hovedets Udtryk er en lysende Mildhed, hun synes at bede sin (af Frøken Urne anførte) daglige Morgenbøn: »Gud hjælpe alle Fanger og trøste de skyldige og redde de uskyldige.« Billedet danner den mest virkningsfulde Modsætning til »Sofie Amalies Død«. Ikke alene i Stemning, i Indhold, men ogsaa hvad det rent maleriske Motiv angaar. Det er her lige saa helt og simpelt, som det i Billedet af Dronningens Død er sammensat, uroligt og vidtløftigt. Det er egentlig langt skønnere i Klosterbilledet, men det andet Billede er rigtignok adskilligt bedre malerisk udarbejdet, dette synes at have interesseret Zahrtmann langt stærkere, og det har maaske ogsaa ligget bedre for hans maleriske Ævner. De, der har set, hvorledes Zahrtmann havde indrettet sig i sit Atelier for at male Klosterbilledet, vil have bevaret Indtrykket af noget ganske vidunderligt dejligt, alle de hvide Farver stod i de lækreste grønne Toner, og Lyset, der kom højt oppe fra, faldt over den ganske fortrinlige Model, Zahrtmann havde skaffet sig, med en Kraft og Glans, en Finhed i Fortoningen nedefter, der var aldeles bedaarende skøn. Saa' man saa fra dette »tableau vivant« hen paa Zahrtmanns Billede, kunde man umuligt forsone sig med

dets rødlige, skidne, plettede Farver. Den Helhed og Fylde i Tonerne, som det maleriske Motiv her krævede for at komme til sin Ret, er jo det, Zahrtmann har allersværest ved at skaffe.

Skønt Begejstringen over Zahrtmanns Billeder paa dette Aars Udstilling, og da især over »Dronning Sofie Amalies Død«, var meget almindelig, opnaaede han ingen officielle Æresbevisninger. Udstillingsmedaillen blev ham tilkendt af den offentlige Mening men ikke af Medaillekomiteen; Galleribestyrelsen købte ikke nogen af hans Billeder og syntes at være fast bestemt paa at lade ham gaa i Graven uden at sørge for at faa ham repræsenteret i den nationale Billedsamling. De fleste begyndte dog nu at blive enige om, at Zahrtmanns Virksomhed virkelig fortjente det; — han kunde saamænd godt have fortjent at blive Storkors af Dannebrog. — Der dannede sig to Komitéer for at indsamle Penge til at købe de to udstillede Billeder og forære dem til Galleriet; det var jo den hæderfuldeste Oprejsning, Zahrtmann kunde faa. Galleribestyrelsen tog med Tak imod Billederne og det vides ikke, at disse i Malerisamlingen stod til Skamme for den velvise Bestyrelses egne Indkøb.

Zahrtmanns Leonora Christina-Billeder danne en Række af historiske Malerier, der turde være absolut enestaaende. Det er ikke en Forherligelse af en af Fortidens Vældige, det er en Forherligelse af en ædel og ulykkelig Kvinde, hvis Passionshistories mange Stadier han har skildret med en dyb og ægte Patos, der næppe i Varme staar tilbage for den, med hvilken Fortidens store Mestere har skildret selve den hellige Lidelseshistorie. Rækken er endnu ikke afsluttet, Zahrtmann er for nærværende Øjeblik atter i Færd med at behandle et Æmne fra »Jammersmindet«.

Som Maler har Zahrtmann i disse Billeder vist sig at være en af dem, der søger deres egne Veje og ad disse finder noget nyt og mærkeligt; han hører jo til vor Malerkunsts »Gennembruds Mænd«. Som Menneske har han her vist sig at være en ædel og varmhjærtet Entusiast. Et saadant Menneske har sine Svagheder. En Maler har træffende sagt om Zahrtmann, at han mangler »bon sens«. Entusiastens Karikatur er jo fremstillet i Cervantes' berømte Roman. Man har nuomstunder hyppigt givet denne Bog en noget sentimental Fortolkning; Turgenjew har søgt at vise, at den foragtede Don Quixote som Menneske er hundrede Gange mere værd end den beundrede Prins Hamlet. Og dette turde vel være Sandhed, om det end ingenlunde har været Cervantes'



Mening at fremstille Don Quixote som Idealitetens ideale Helt. Det er maaske en Mangel hos Zahrtmann, at han ikke har det mindste af Sancho Pansas Natur i sig, men det er sikkert et Fortrin hos ham, at han har saa meget af Don Quixotes. Lad ham saa ogsaa en Gang imellem, som denne, tage et Værtshus for et Slot og fælde sin Lanse til en Kamp mod Vejrmøller! I Tider som disse, hvor det vrimler af Sancho Pansaer, er man dog glad for en Gang imellem at møde Ridderens alvorlige Aasyn og kende den ædle Varme fra hans flammende Hjærte.

KARL MADSEN.

---

## Russerne i Midtasiens.

---

Rusland fører en dobbelt Ørn i sit Vaaben og dets Politik har to Ansigter. Det Rusland, der holder Polen smeddet i Jærnlænker, optræder som Menneskelighedens ædle Ridder hinsides det kaspiske Hav. Czarens Magt er forfærdelig ved Weichsel og bedaarende ved Oxus. Den sender de polske Fædrelandsvener til Nertschinsk Gruber, men den frigiver Slaverne i Taskhend og Khiva, i Midtasiens respekterer den, i hvert Fald tilsyneladende, Befolkningens nationale og religiøse Følelser og søger at opmuntre deres aandelige Udvikling. Den blaa Gendarmeriofficer, der er Vestens Skræk, og den hvide Tscherkessergeneral, der med rund Haand strør russisk Guld ud over Østens Stepper og indprenter Turkmenerne Menneskelighedens første Pligter, ere begge den »hvide Czars« elskelige Tjænere, og i Paladset ved Nevakajen forenes det staaalhaarde Tyranni og den beregnende Godmodighed til en højere czarisk Enhed. — Den russiske Politik har altid elsket Perspektivet. Den forfølger fjærne Maal, den ser dybt og langt, den lader sig ikke opholde altfor længe af kedelige Mellembestemmelser, af Midler og Hindringer, den ynder at smykke sig med den Beskedenhed og Hensyntagen, der klæder den stærke, og den har ingen Skrupler. Da Peter den Store skabte dette farlige Væsen, forsynede han det med et fordomsfrit og klart Hoved, en taalmodig og uovervindelig Vilje og en behændig Haand, men han glemte Samvittigheden. Ørnene kende ikke til Anger. — Denne Aand hviler endnu over Romanofernes Beslutninger, og ingen anden Stat har saaledes igennem Aarhundreder

---

De Forfattere, der særlig ere raadspurgte ved denne Afhandlings Affattelse, ere: E. Reclus, A. Vambéry, Rawlinson, C. Marvin, L. Kostenko, P. Les-sar, E. Schuyler, Kropotkin, O'Donnovan o. fl.

forfulgt de samme Maal, bevaret de samme Grundsætninger, benyttet de samme Midler, uafhængig af Tid og Personer, som den russiske Udenrigspolitik i Forhold til de asiatiske Folk. Den har skabt Jordens mægtigste Kontinentalmagt, en storartet Organisme, en Verden for sig, der bryder sig langt mindre om Vesteuropa, end vi ere tilbøjelige til at tro, der i det meste er sig selv nok og sikkerlig vil ofre sit dyreste Hjærteblod for at gøre sig helt uafhængig.

Det vilde være Toppunktet af Uforstand at indbilde sig, at denne vældige Kolos er bleven til ved nogle Czarers umættelige Begær efter Land. Den kejserlige Politik har kun reguleret, fremskyndet eller forhalet en Begivenhedsrække, der ikke kunde standses. Rigets Udvidelse er sket i Kraft af en naturbestemt Nødvendighed, en uafviselig Skæbne. Fra det Øjeblik, den slaviske Stamme blev Herre i sit eget Hus, maatte den søge at naa frem til sin Magtsfæres naturlige Grænse, og det var i flere Henseender en Ulykke for den, at disse Grænser først fandtes ved Stillehavets Kyster og ved Foden af Altaj's og Hindukush' himmelstræbende Bjærgtoppe. Den 3dje December 1864 tilstillede Fyrst Gortschakof de europæiske Magter en Note, der endnu er Genstand for Tolkning og Omtale. I Midtasien, skriver han, er Rusland stillet paa samme Maade som alle andre Kulturstater, der komme i Berøring med vandrende, halvville og løstorganiserede Stammer. Kulturstaten maa tilkæmpe sig en vis Overvægt over de besværlige Naboer, den vil jævnlig have Overgreb og røverske Indfald at tugte og tilsidst maa den paa en eller anden Maade berøve Grænsfolkene deres Selvstændighed; men næppe have disse til-egnet sig mere fredelige Livsvaner, før de angribes af fjærnere boende Stammer, Centralmagten maa beskytte dem mod disse Røverier og tugte Røverne, og saaledes indvikles denne i fjærne, kostbare og hyppige Krigstog mod en stadig tilbagevigende Fjende, hvis Organisation gør ham næsten usaarlig. En enkelt Ekspedition og Tilbagegang indenfor de tidligere Grænser har kun ringe Betydning, ti Tugtelsen er snart glemt, og Tilbage-toget opfattes som et Tegn paa Svaghed. De asiatiske Folk respektere kun den synlige, haandgribelige Magt, og paa denne Maade tvinges Centralmagten til en stadig Fremmarche, ikke af Ærgerrighed, men af den mest bydende Nødvendighed. Den største Vanskelighed bestaar ikke i at gøre Erobring, men i at finde en holdbar Grænse, at standse i Tide. — I disse Linjer har Kans-

leren skildret Rigets asiatiske Politik gennem 3 Aarhundreder. Det er Sibliens og Turkestans Historie i kort Begreb. For de europæiske Hære, der betræde Ørkenen eller Steppen, gives kun ét Valg. Enten maa de øjeblikkelig rykke ud af Landet, opgave alle Erobringsforsøg og overlade Ørkenen til sig selv, eller ogsaa føre Kampen igennem til dens yderste Grænser. En Mellemvej er umulig. Hæren maa give sig Ørkenen i Vold, den hjemlige Hersker taber Holdet paa sine Tropper, Diplomatiets bliver mere og mere magtesløst, og den stadige Fremmarche tager sig ud som Fuldbyrdsels af en vidtskuende Plan, hvor der meget ofte kun findes et Spil af Tilfældigheder. Trods Ørkenens flydende Befolkningselementer, dens utallige Klaner og Stammer, snart i Krig og snart forenede til fælles Røvertog, trods den tilsyneladende Udstykning og Adsplittelse, ja trods Ørkenens ustandselige Krig med Oasen, er hele Landet dog én Organisme, der kan gennemrystes af pludselige og samtidige Udbrud helt ud i de yderste Afkroge, der ad skjulte og mærkelige Veje uventet kan sættes i Fyr og Flamme og samles imod den fælles Fjende. De Afrikarejsende kende kun altfor godt disse vulkanske Eruptioner, der standse alt Samkvem for Hundreder af Mile. En saadan Organisme kan ikke sønderlemmes ved det grønne Bord, Farvestriber paa Kaartene have ikke meget at sige, og Vedetposter midt i det endeløse befinde sig overmaade ilde. Vi ere for Øjeblikket Vidne til et mærkeligt Skuespil. Englænderne rømme Sudan. Og hvorfor? Fordi Khar-tums Indtagelse kun vilde være Begyndelsen paa en endeløs Kamp. Fordi den engelske Hær fra Khartum vilde blive ført ud paa endeløse Vidder, fra Kamplads til Kamplads, muligvis til lette Sejre, men ganske sikkert ogsaa til frygtelige Tab og formaalsløse Udgifter. Hvor urimeligt den end udvidede sin Rayon i det midtafrikanske Ørkenland, vilde den dog ikke finde andet end Etapper, hvor den kunde udhvile sig til den næste Frem-marche og den næste Kamp, — endeløse Stepper med en stadig undvigende og stadig nærværende Fjende, uden Haab om nogen-sinde at finde en saa fast Grænsstelling, at den tillod et afgør-ende: Hertil og ikke videre! Ægypten segnede under denne Op-gave, og England har al Grund til at afvise en saa skæbnesvanger Arvelod.

Rusland har fulgt den modsatte Fremgangsmaade. Men de glimrende Erobringstog dække over en lang Lidelseshistorie. Riget har vokset sig stort og er bleven fattigt. Det hersker over

Landstrækninger større end Maanen, men mange af disse ere golde og unyttige som denne Klodes Landskaber. Under Kejser Alexander den anden, fra 1855 til 81, har Rusland udvidet sine Besiddelser med 37,400 □ Mile, i 26 Aar har det i Gennemsnit aarlig slugt Mundfulde dobbelt saa store som vort Fædreland, i det Par Aar, Alexander den tredje har været ved Roret, er Tilvæksten bleven fortsat, og endda er Linen ikke løben til Ende. Saa snart de russiske Hærførere havde gennembrudt det Ørkenbælte, der imod Nord beskytter Midtasiens, var Turkestans Skæbne afgjort. Hæren kunde ikke standse før ved Foden af »indisk Kaukasus«, ved Hindukush og Paropamisus. Bevægelsen fór ned over Landet som en Lavine, der bortfejer alle Skrænter og fuldender sit Løb. Næppe havde General Tschernajef ved et heldigt *coup de main* 1864 indtaget Taskhend, før Turen meget hurtig kom til de sydligere Khanater. 1868 faldt Bokhara. Emiren Mozafareddin reddede et Skinherredømme i den sydligere Del af sin Oase, Russerne vare saa ugalante at tage hans Sommerresidens i Samarkand, og de havde formodentlig helst sat ham helt paa Vartpenge, hvis de ikke havde frygtet det ubehagelige Deficit, der saa haardnakket tynger paa deres egen Administration i Turkestan. Emirens Søn, Bokharas Tronarving, er allerede en Fuldblods-Russer i Tankesæt og Tale. 1873 kom Turen til Khiva, men ogsaa her foretrak Russerne af samme Grund at lade Medrehim Khan beholde sin Trone. Han maatte betale 3 Millioner Rubler i Krigsomkostninger, han blev et villigt Redskab i Generalguvernørens Haand, og han er sikkerlig den sidste indfødte Hersker i Kharezm, der ligger ved den store Forbindelsesvej over Ust-Urt til Europa og er altfor vigtig for Russerne. I Khokand vare de mindre heldige. De optraadte ogsaa her med Læmpe, men deres Ankomst ved Landets Grænser fremkaldte en vild Borgerkrig, og 1876 maatte de gøre *tabula rasa*, undertrykke alle Prætendenter og indlemme Khanatet i Riget under Navn af Ferghana. Ved disse Anneksioner har Rusland udstrakt sin Magt dybt ind i Pamirhøjsletten og truer med fra begge Sider at omklamre Afganistan, ja det turde vel ikke være umuligt, at dets dygtige Forskere, der gennemrejse disse ukendte Egne, her kunde finde brugbare Handelsveje til Kaschmir og Indien. — Det er utvivlsomt, at Rusland delvis er bleven tvungen frem til disse Erobringer, og at Kabinetets gentagne Forsikringer om at ville standse, have været alvorlig mente; men Forholdenes Magt er

stærkere end alle Forsikringer, og kunstige Grænselinjer have ingen Betydning i Ørkenen. Det vil ikke gaa det bedre paa dets sydøstlige Operationsfelt. Saa snart Kosakkerne havde sat sig fast ved Krassnovodsk hinsides det kaspiske Hav, maatte de frem over Geok-Tepe, over Merv, til Saryks-Turkmenernes sidste Tilflugtssted ved Penj-de, og tidligere eller senere maa afgansk Turkestan: Majmene, Balch, Badakschan og Vakhan gøre Følge.

Det skulde synes, at disse uhyre Erobringer maatte være en Kalamitet, fra hvilken Side de end saas. Moderlandets menneskelige og økonomiske Kræfter bortødsles paa Forsvaret af disse absurd udvidede Grænser; de lette Sejrvindinger tilføre kun Statskassen nyt Deficit og kaste stadig nyt Demoralisationsstof ind i det gamle Samfund, den uafbrudte Optagen og Tilegnelse af nye Egne og nye Folk maa lægge Beslag paa Kræfter, der ikke kunne undværes i Hjemmet, og Rigets udadventte Udvidelsespolitik maa hindre Folket i paa dets egen Odel at erobre en bedre Fremtid. Det forholder sig vistnok til Dels saaledes, men russiske Tilstande kunne ikke bedømmes helt retfærdigt fra vesterlandske Synspunkter. Russeren har en udmærket Mave, der kan tage det op med de mærkeligste Ting, og det russiske Folk har en Fordøjelse, der paa én Gang indgyder Beundring og Skræk. Det store Riges Folkelegeme var oprindelig lige saa broget som en Skaktavl, men med ustandselig Energi arbejder det sig op til Uniformitet og national Enhed. Siden Romernes Dage har Verden ingensinde været Vidne til en Sammensmeltning af saa forskellige Folkeslag som den, der i de sidste Aarhundreder har fundet Sted og endnu foregaar i Rusland og Asien, men denne Russificering er ganske anderledes intensiv, langt mere indtrængende og fuldkommen end Latiniseringen ved vor Tidsregnings Begyndelse. Den russiske Stat hviler paa denne Absorbering, og det russiske Folk synes ikke at kunne leve uden nyt Assimileringsstof. Paa dette Omraade kendes ingen Stilstand. Næppe har Omdannelserne naaet frem til krystallinske Former paa én Kant, før nye Skarer af Folkeslag, Stammer, Klaner og Tribusrester atter kastes ind i Essen, og efter et Par Menneskealdre er Processen hovedsagelig fuldført. Ved dette Aarhundredes Begyndelse talte det russiske Folk 30 Mill. Mennesker, nu er det nærved de 90, og det turde derfor ikke være vanskeligt at gætte, hvor Vogulerne, Ostjakerne, Tschermisserne og andre talrige Folkeslag, hvorom Datidens rejsende tale, ere blevne af. Denationalisering er altid

af det onde og sker gennem det slette, og Russerne kunne ikke unddrage sig denne Lov; men de forvandle ikke deres undertvungne Folk til Landstrygere og Røverpak, de gøre dem til Russerne, og det er deres Hæder. Fremgangsmaaden er stadig den samme. Først kommer Kosakken, Videnskabsmanden og Kræmmeren, saa Popen, Vodkaen og Tschinovniken (Embedsmanden). Smaa Kosakkolonier skabes langs de alfare Veje, hist og her dukker en russisk Bondenbygd aldeles uventet frem paa Sletterne, Markedspladserne russificeres som ved Trolddom, et fredeligt og venskabeligt Samkvem aabnes paa alle Livets Felter, Bureaukratiet paatrykker Landet et officielt russisk Stempel, og Omdannelsen glider jævnt frem mod sit Maal. Som alle Europæere fører ogsaa Russeren Pauperismen med under sin Kappe, og kun gennem Fattigdom, Smuds og Nød kunne de nomadiske Folkeslag naa frem til at blive elskelige Medlemmer af den »hvide Czars« store Familie, men til Gengæld sætte de maaske saa meget des større Pris paa denne Ære.

Russerne have altid elsket den sydlandske Yppighed, og deres Politik de Have, der aldrig fryse til. De have bestandig haabet i Asien at finde det Guldland, der skulde sætte dem i Stand til at forgyldte mere end deres Kirkekupler og Kejsersale, og hvis de have til Hensigt at erobre Indien, ville de sikkerlig, ligesom Æventyrets Helt, æde sig frem, en Fremgangsmaade, der i Retning af Grundighed ikke lader noget tilbage at ønske. I 3 Aarhundreder have Kosakker og Jægersmænd gennemrumsteret Nordasien. De ere blevne efterfulgte af Videnskabsmænd i tusendvis, fra 1855 til 1881 afsendtes ikke færre end 323 opdagelsesrejsende til Asiens Fastland, og af disse gik 126 alene til Turkestan og dets nærmeste Grænser, men endnu er Guldlandet ikke fundet. Og dog drives det russiske Folk frem af en endnu mægtigere Livsinteresse. De fleste af vor Tids Krige udkæmpes om økonomiske Spørgsmaal, De ere Kampe for Marked, for Export, for Kunder, og de væbne Folkeslagene lige saa lidenskabeligt imod hinanden som Fortidens dynastiske Stridigheder. Under de nuværende Produktionsvilkaar, hvor Kapitalen arbejder, ikke blot for det hjemlige Behov, men især for det saakaldte Verdensmarked, hvor den kaster Varer ud paa Pladsen, som slet ikke finde Købere, kan Rusland ikke unddrage sig denne Kamp eller holde sig udenfor Konkurrencen, men maa ligesom den øvrige Verden søge at skabe sig et selvstændigt Afsætningsomraade. Af mange Grunde

flyttes Czarrigets industrielle Centrum langsomt imod Syd, men dette Syd har ingen sikker og ingen uafbrudt Forbindelse med Oceanet. Det er en Livsbetingelse for det russiske Folk at tilkæmpe sig en saadan Forbindelse, i denne Kamp vil det opbyde alt, hvad det ævner, det vil ikke sky noget Offer, ikke vige tilbage for nogen Hindring, og ethvert Middel, der fører til Maalet, vil blive benyttet. Paa denne Vej til Havet vil det lade sig forbløde til Døde, og dog med sine sidste Kræfter slæbe sig hen til den Havn, der har været dets Drøm, og vi kunne være overbeviste om, at før dette Spørgsmaal er løst, enten paa den ene eller paa den anden Maade, vil Europa og Asien aldrig faa Fred for den orientalske Krigslarm.

---

Russisk Turkestan med Vasalstaterne Khiva og Bokhara samt den Del af Sydsibirien, der administrativt er forenet med det, omfatter for Tiden c. 80,000 □ Mile eller et Landomraade, der er 8 Gange større end Kejserdømmet Tyskland; men den allerstørste Del af dette uhyre Land er noget Skrammel, der aldrig vil faa den mindste økonomiske Betydning. Det har næppe 7 Millioner Indbyggere, altsaa end ikke 100 Mennesker paa Flademilen, og den overvejende Del af denne Befolkning er tilmed sammentrængt paa fjærntliggende, smaa og snævre Oaser, Omsætningscenterne kunne kun naas efter et Ørkenridt paa flere 100 Mile, selv i de allerfrugtbarste Provinser ere kun 8 à 9 Procent af det samlede Areal under Kultur,  $\frac{1}{60}$  af Landet underholder den nuværende Befolkning, og tages de nyerhvervede Besiddelser omkring Merv og Sarakhs med i Beregningen, bliver Forholdet endnu slettere. Resten er Steppe eller Ørk, og dette Misforhold truer desuden med at forværre sig. Landet udtørres hurtigt. I vor geologiske Tidsperiode har Aralsøen og det kaspiske Hav dækket betydelige Dele af Landet: Asiens Middelhav; store Bugter af disse Indsøer ere forsvundne, saa at sige lige for vore Øjne, Søer i hundred- ja i tusendvis ere forvandlede til Saltmoradser og Sandørkener eller til frugtbare Dale som Kuldsha og Ferghana. Disse Omdannelser finde endog Sted højt oppe i Bjærgene, i Pamir, i Tabargotaj og Altaj, og utallige Flodløb, der tidligere sendte deres kølige Vande ned i de overhede Dale.



forsumpes nu i Sandet uden at naa Sir og Amu. Ahriman og Ormadz, Ørkenen og Oasen, have gennem Aartusender ført Krig med hinanden, og den første bærer Sejeren hjem. Landet er overstrøet med Ruiner af gamle Kultursæder, Sanddynerne erobre Floddal efter Floddal, Oase efter Oase, og kun den menneskelige Flid og Modstandsævnne kunne standse Landets Forsanding. Denne Kamp er Midtpunktet i Turkestans Historie.

Vejrliget er forfærdeligt. Det bevæger sig gennem de mest overdrevne Modsætninger. Juli Maaned er lige saa varm som Sommeren ved Kap Verte, 400 Mile nærmere Linjen, og Januar lige saa stræng som Vinteren i Kanada, Midtgrønland og Spitsbergen, 450 Mile nærmere Polen. Aarets Varmegrader bevæge sig mellem  $-30$  og  $+44^{\circ}$  C., og Forskellen mellem den koldeste og varmeste Dag er saaledes  $74^{\circ}$ . Paa de hede Sommerdage er Luften saa tør, at det er vanskeligt at trække Vejret, Ørkenens Aande slaar den rejsende i Møde som Heden fra en Bagerovn, Sandets Varmedudstraaling kan være dræbende, og paa Russernes Togt imod Akhal-Tepe bukkede flere hundrede Mennesker under alene for denne; men selv under saadanne glødende Sandmasser har man fundet overgemte Islag fra de strænge Vintre. I 1858 regnede det kun 4 Timer i Ørkenen Kara-kum, hele Aar kunne være uden Nedslag, og Steppefloraen kues lige saa meget af Sommerens Tørke som af Vinterens Sne; den har kun tre Maaneder at udvikle sig i, og den lever under lige saa strænge Vilkaar, som de arktiske Planter. Paa de frygtelige Steppeøder, der strække sig fra Altajs Fod til Urals Munding, hvis evindelige Sandhøje tage sig ud som et Oceans langstrakte Bølger under Passatvindens Aande, paa disse Vidder, hvor intet Træ, ingen Bygning og intet Bjærg afbryder den monotone Bølgegang, hvor Refraktion og Luftspejling forstørrer Genstandene hundredfold, hvort Varmebølgerne udviske alle Konturer, hvor Vinterens rasende Snestorme og Sommerens Sandflugt i rødlig Taage lige rigelig bringer Død og Undergang, — trives Planterne kun i nogle Vaarmaaneder og nogle Efteraarsdage. I dette korte Spand af Dage holder Steppen Fest. Næppe er Sneen af Jorden, før Planterne mylre frem med en mærkelig Energi, et spraglet Tæppe af Tulipaner, Iris og Liljer dække Bunden, og de endeløse Højdedrag ere et Mosaik af Farver. Men Højtiden er snart til Ende. Sommerens hede Aande farer hen over Stepperne, Planterne visne, og Egnen ifører sig atter sin graa og sørgelige

Hverdagsdragt. Som fra en Blæsebælg styrter Hvirvelvindene ned over den glødende Jord og i en fortvivlet Heksedans bortføres de fortørrede Planter i millionvis. — Men selv denne beskedne Planterigdom findes kun paa de nordlige Græsstepper. Den egentlige Ørk indtager over Halvdelen af hele Landet. Nord for Tschumfloden ligger Bek-pak-dala- eller Hungersteppen, der afskærer Landet fra Sibiriens frugtbare Egne, Syd derfor ruller Ak-kum eller det hvide Sand sine graalige Bølger, mellem Sir og Amu ligger Kizil-kum eller det røde Sand, og næsten hele den vestlige og sydlige Del af Landet, lige ned til Persiens Grænsbjerg, indtages af Kara-kum eller det sorte Sand.

Men disse Navne betyde intet. Alle disse Ørkener ere lige graa og lige øde. Landskabet er en barok Afveksling i en evig tilbagevendende Monotoni, Naturen har kun nogle faa Former, som den stadig gentager. I Kara-kum — siger Lessar — færdes den rejsende mellem 7 Fod høje lerede Bakker, overvoksede med Buske, mellem lidt højere Sanddrag med svagt Flyvesand og anseligt Krat og mellem vandrende Sanddyner, de saakaldte Barkhans. I disse Vandreklitter findes intet Træ, ingen Busk, ja, end ikke et Græsstraa. Alt er Flyvesand. De ere »Adam Krilgan«, Menneskets Ødelæggelse. Det svageste Vindpust udsletter Karavanens Spor, kun Førerens øvede Øje kan finde Vej mellem de ensdannede Høje, der udelukke enhver Udsigt og sluge Lastdyrene til midt paa Livet. Langsomt, kompakt og uden Formforandring flytte disse Klitter sig fra Sted til Sted og angribe Oaserne. — Men disse Ørkenens Grundformer afbrydes hist og her af indtil 200 Fod høje Lerbakker med Steppevækster, af planteløse, haarde Lersletter og nøgne Dalsænkninger, opfyldte af jærnholdigt Sand.

Floraen i disse Ørkener bestaar udelukkende af Emigranter. Den gamle Havbund har laant sin Vegetation fra de omliggende Egne, fra den russiske og den sibiriske Steppe, fra Altajs Bjærgene og fra Persiens Nordrand. Hele det uhyre Land er fattigere paa Plantearter end en af vore større Øer; de lærde have hidtil kun fundet 1152 blomstrende Arter, og nogle Kvartmile borte fra Floderne indskrænker Floraen sig til nogle faa typiske Slægter, »brune som Kamelens Uld«. Paa hele Flademil ses ikke andet end en graasort Bynkeart, der giver Egnen et uendelig trist Præg, eller Saltplanter, der smykke Jordbunden med Blodets Farve. Turkestan har ikke en eneste Skov. Under Landets stadige Ud-

tørring fortrænges Nordens Vækster, og Sydens Former, Saksaulen (anabasis ammodendron) og det vilde Figentræ, erobre Ørkenen. I deres Kamp for Livet have disse Planter undergaaet mærkelige Omdannelser. Saksaulen ligner et grønligt Risknippe. Den har frigjort sig for alle Bladformer, disse erstattes af Haar og Torne, Stammen er elastisk, tynd og frembyder det mindst mulige Angrebsfelt for Stormene. Barken er omdannet til en benet Skal, Safterne ere mættede med saltholdige Dele, den udsveder æteriske Olier, og kun paa denne Maade lykkes det den, langt borte fra Floderne, at modstaa Fordampningen og Sandflugten. Dens Ved er tungere end Vand og under Øksehug udsender det Gnister. Kun Ørkenen formaar at hærde saaledes.

Midt i disse Ørkenler ligge Oaserne som ædle Stene, indfattede i en Ramme af Kisel. Men disse Oaser ere snarere Haver end Kornkamre. Den ørkenrætte Vandrer henrykkes over deres vegetative Rigdom, over deres imponante Poppel- og Elmealléer, deres Vinhaver, deres Granatæbletræer, der minde om Nizzas lykkelige Strande. Beruset af Vellugt udhviler han sig under dette Hvælv af vaarfriske Bløstre, paa Randen af Ørkenen lytter han til Nattergalens Slag i blomstrende Aprikoslunde eller læsker sig paa saft- og vellugtsvangre Frugter. Før Erobringen saa' Russerne i disse Oaser et nyt Peru, et Guld- og Vinland, et stort Kornkammer, — men de fandt kun et nyt Deficit. Landet er frugtbart og dog ikke rigt. Vinen er sur, Bomulden kort og Silken uden Værdi paa det europæiske Marked. Hele Kulturen hviler paa en højst besværlig Kanalisering og Vanding, hver Vanddraabe er et Guldkorn. Oaserne have ondt ved at brødføde deres egen Befolkning, hvert Individ har kun  $\frac{1}{2}$  Pund Hvedemel daglig, nogle 1000 russiske Soldater dreve Kornpriserne op til en svimlende Højde, og Hæren maa stadig forsynes fra Sibirien og Moderlandet. I alle Henseender ere Russerne blevne skuffede. Handelen er ikke af nogen stor Betydning, hele Omsætningen beløber sig næppe til 50 Mill. Rubler aarlig, Bomulds- og Silkeavlens har vel udviklet sig betydeligt, men det centralasiatiske Raa-produkt finder ingen Købere i Vesteuropa, det tilfredsstillende kun en ringe Brøkdel af Ruslands Krav, og den stedfindende Trafik kan med Lethed besørages af Ørkenens sædvanlige Rejsemidler. Beslutte Russerne sig til at anlægge Jærnvæjslinjen Orenburg-Taskhend, sker dette udelukkende af militære Grunde. —

Oaserne indeslutte utvivlsomt store Fremtidsmuligheder. En fuldstændig Kanalisering vilde omdanne mindst  $\frac{1}{6}$  af hele Landet til frugtbar Jordbund, 40 Millioner Mennesker kunde ernære sig, hvor nu næppe  $\frac{1}{10}$  af dette Antal finder et karrigt Livsophold, og en stor Del af dette Arbejde vilde blot bestaa i at restaurere Fortidens Vandledninger; men det nuværende Rusland vil næppe paatage sig et saadant Arbejde.

I mange Henseender er Russernes Herredømme et stort Fremskridt. De have frigivet Slaverne; i disse fjærne Afkroge øve de et saa stort Herredømme, at Trællelænkerne som ved Trolddom falde til Jorden blot ved en enkelt Russers Tilsynkomst. De have gjort en Ende paa Khanernes raffinerede Grusomheder, lovløse Tyranni og rasende Fanatisme. De have standset Henrettelserne *en bloc* og de Røvertog og Plyndringer, der vare en Skændsel for det menneskelige Navn, de have tilvejebragt Sikkerhed for Liv og Ejendom, og den flittige Tadschik eller Sarte kan nu uforstyrret hengive sig til sin Kunstflid og Havedyrkning. Af Landets tre store Fjender: Røverne, Afstandene og Tørsten, have de i hvert Fald forstaaet at bekæmpe de to første. De have anlagt ypperlige Veje, bygget Broer og udspændt Telegrafliner. Deres Krigsførelse har været menneskeligere end i de fleste af Nutidens Kolonialkampe, og de have fuldtud agtet Landets religiøse Fordomme. Det skulde synes, at en saadan Række af Fortjænerer maatte give dem Adkomst til den højeste Ros og den varmeste Hengivenhed. Af en stor Del af Befolkningen modtoges de utvivlsomt ogsaa som Befriere, og et Forløsnings Suk gik igennem den efter Kuldkastelsen af Khanernes Herredømme. De første politiske Styrere havde ligeledes de bedste Hensigter. I et Samfund som det russiske findes de bedste og mest dannede Elementer i Hærens højere Poster, og en Mand som General Tschernajef var særlig skikket til at vinde Asiaten. Han forstod Landet, han vidste at omgive sig med fortrinlige Hjælpere, og det første Civilisationsanløb var præget af den rette Aand. Men ikke des mindre er Russernes Færd i Asien et trist Skuespil. Trods en velsindet Centralmagt og et godlidende Folk, trods dette Folks mærkelige Assimileringsævnne, dets Jævnhed, dets tarvelige Sæder og Mangel paa Stolthed glider Russernes Herredømme hurtig over i et frastødende Tyranni. Det arges, alt som det ældes. — Kulturens Velsignelse kan ikke udmaales i Jærnbaneskiner og Telegrafkabler, og den Civilisation, der ikke har Menneskeværd og

Folkelykke til Maal, er slettere end ingen. Europa egner sig ikke til at civilisere fremmede Folkeslag, det kan i heldigste Tilfælde gøre rent Bord og gentage sig selv, men det har endnu aldrig faaet en fremmed Kultur til at skyde nye og sunde Skud under sin Pleje. Det er overalt i Verden en hykkelsk Missionær for en Dannelse, hvis Feltraab er Penge. Dets Ombud ere Kræmmere, der ødelægge den indfødte Kultur uden at kunne erstatte den med en anden, deres Optræden er altid ledsaget af Tilbagegang, af degenererende Omdannelser og Fattigdom, og Russerne kunne ikke unddrage sig denne Forbandelse. Men deres Herredømme medfører desuden særegne Farer. Det russiske Embedsvælde, Tschinovniken, der er fordærvet, bestikkelig og graadig hjemme, udvikler disse Egenskaber til en svimlende Højde i Kolonierne. Den russiske Dommer er en Lovtrækker, der ikke har Agtelse for Legaliteten, men kun for processuelle Former og Petitesser, ved den ringeste Foranledning optræder han administrativt, og Folkets Retsinteresser voldgives en uforstaaelig Vilkaarlighed. I Kampen med et overlæst Budget presses stadig større Skatter ud af Befolkningen, Administrationen skaber en turansk Adel, der forener asiatisk Pomp med europæiske Forfinelser og vil udmagre Landet lige saa meget som Khanernes Ødselhed. Det udviklede agrariske System i et Land, hvis Dyrkning er grundlagt paa Kooperation, har været Genstand for uforstandige Omdannelser og Angreb, og under legale Former vælter Retsløsheden atter ind over Landet. Tschinovniken er paa Vej til at skabe et midtasiatisk Polen. Svælget mellem Sejerherrerne og de undertvungne udvides bestandig, og alle Betingelser for et glødende Racehad ere til Stede.

---

Under Kejser Alexander III have Russerne dannet en ny Provins i Midtasien: Transcaspien. Økonomisk set er denne et af de mest værdiløse Lande, der findes mellem Polarkredsene. Den bestaar af en 30 Mile lang, tyndt befolket Oasestrimmel ved Foden af Khorassans Bjerge, af to tilsandede og forsumpede Flodløb i Ørkenen, overvoksede med Tamarindkrat og kæmpehøjt Siv, en Tumbleplads for Vildsvin, Fasaner og hæsligt Kryb, og en miasmatiske Oase, der ikke har saa mange Indbyggere som Fyn

og ikke saa mange Husdyr som et dansk Herred. Resten dækkes af Kara-kums Sandhøje, af Ørken i den mest uhyggelige Skikkelse. En Flok vældige Jægersmænd kunde finde megen Adspredelse i denne Provins, men et arbejdende Kulturfolk kan intet hente derfra, som det ikke lettere og billigere kan forskaffe sig hjemme. Her har Ørkenen fuldstændig besejret Oasen, og Nomaden har fordrevet den bosiddende Iraner. Stadbefolkningen er forsvunden, Landet er rundt omkring overstrøet med Ruiner af Metropoler, undergaaede Byer og berømte Kultursæder. Med Sandet har Turkmenen holdt sit Indtog og fuldført Ødelæggelsen. Dette Folk, der udstrækker sine Vandringer over et Landomraade saa stort som Frankrig og tæller henvend 1 Million Sjæle, har i Aarhundreder været Ørkenens Svøbe, og Hovedstammen, Tekke-Turkmenerne, der bo i Merv og i Atok eller Akhal ved Foden af Persiens Nordrand, have ved deres umenneskelige Røvertog og Slaverazzia'er forvandlet Kara-kum og Nordpersien til et Helvede.

I og for sig selv er det hele ikke en Sotnie Kosakker værd, og dog har det kostet Strømme af Blod og Penge. Men det omdannes til et vældigt Middel for Kejserdømmets verdenspolitiske Planer, og den russiske Hær er her i Færd med at foretage en strategisk Fremmarche, der vil vende op og ned paa Verdenskortet. Med titansk Magt har Rusland brudt sig en Vej igennem Ørkenen og skabt sig en Operationsbasis, hvorfra det behersker Persien og Afganistan, og hvorfra det i det mindste vil kunne paatvinge Britterne Kontinentalmagternes udmagrende Militarisme. Hvad Napoleon kæmpede for paa 100 Valpladse, har Østens Cæsar naaet: fra nu af er England en Fastlandsmagt som alle andre. Allerede under den tyrkiske Krig søgte Czarens Politik at ramme Englands indiske Achilleshæl. General Kaufmann afsendte et Ombud til Kabul, han lovede Shir Ali en russisk Hjælpehær paa 30,000 Mand, og paa hans Tilskyndelse begyndte Emiren det ulykkelige Krigstog mod England, der kostede ham Livet. Men Russerne indsaa meget hurtigt Værdiløsheden af deres daværende midtasiatiske Operationsbasis. Taskhend ligger 200 Mile fra Kabul, og mod en velrustet Fjende kunne Nutidens Hære ikke føres i Ilden gennem en saadan Ørk. Næppe havde dog Lord Beaconsfield ved Tysklands Hjælp revet Konstantinopel ud af Ruslands Haand, før den transkaspiske Fremmarche ogsaa begyndte. En Hær af Opdagelsesrejsende kastedes ind i Landet, og medens andre russiske Forskere maatte nøjes med nogle hundrede Rubler

og et itubrudt Barometer, stod Statens Skatkammer aabent for disse Pionerer. Efter dem kom Kosakkerne og Hæren. Allerede 1869 havde Rusland tilkæmpet sig det kaspiske Havs østlige Bred, General Stoljétof havde anlagt Krassnovodsk og en Del Jumod-Turkmener underkastedes det russiske Herredømme, men paa Akhal-Oasen, beskyttet af den hyrkanske Ørken, levede Tekke-Turkmenerne og spærrede Russerne Vejen mod Afganistan. Hærdede gennem et vildt Røverliv maatte de anses for farlige Modstandere, og deres Khan, Nur Verdi, var en af vort Aarhundredes lykkeligste Krigere. Han havde ydmyget Khiva, i en vældig Kamp havde han ødelagt en hel persisk Hær ved Sarakhs, og han skulde ogsaa tilføje Russerne det eneste alvorlige Nederlag, de hidtil have lidt i Midtasiens. Disse Turkmener havde forvandlet hele Nordpersien til en Ørk, de havde fyldt Menneskemarkerne i Khiva og Bokhara med Slaver, og trods alvorlige Tugtelsler havde de flere Gange vovet at angribe den hvide Czars Tropper. Men 1879 begyndte den russiske Fremmarche for Alvor. De heltedige kaukasiske Regimente, der havde stormet Kars og Erzerum, førtes af General Lazaref frem imod Akhal-Oasen. Til Kizil-Arvat, paa en Strækning af 30 Mile, gik Marchen igennem den hyrkanske Ørk. Den er en af Midtasiens frygteligste Stepper. Langs dens Karavanstier, hvor der ikke findes en Draabe Vand, ligge 1000 af Jumodens haardføre Kameler begravne under det glødende Sand. Den stakkels russiske Soldat trængte ind i et jordisk Helvede, hele Regimente nedsabledes af Sot og Lidelser, Lazaref selv bukkede under for Marchens Møje, af Hærens Kameltræn styrtede 9,600, kun 400 Lastdyr overlevede Togtet, og i de russiske Aarbøger vil Vejstumpen fra Tschikischljær til Bami staa med mørke Skriftræk. Den første Storm paa Geok-Tepe, Turkmenernes Lerfæstning, var lige saa uheldig. Angrebshæren, der kom fra en Kamp mod moderne Ildsvælg, angreb Fæstningen i lange og vidtstrakte Formationer, og den Hær, der havde stormet Kars, bukkede under for »Lerpotten« Geok-Tepe. De flade Linjer styrtede uden store Tab frem over Glaciet, indtog Brystværnene, men mødte saa, aldeles uventet, Turkmenernes rasende Indhug med det kolde Vaaben. De kastedes tilbage med uhyre Tab, Russernes Prestige i Midtasiens havde lidt et Skaar, Turkmenerne udstrakte deres Røvertog til hen under Krassnovodsk' Mure og lovede at holde »Toy« eller Blodgilde i Kosakkernes Garnisoner, Vasallerne i Khiva og Bokhara begyndte at fatte Haab, men da

England ikke formaaede at udnytte Situationen, fik Nederlaget ingen vidtrækkende politisk Betydning. Snart fór Skobelef som en Hvirvelstorm ned over Tekkerne og knuste dem. Russerne udførte den dristige Plan at bygge en Jærnvej for at bekæmpe Ørkenen, den første paa den midtasiatiske Steppes bundløse Sand. I Stormskridt, under gigantiske Anstrængelser og usigelig Møje lagde de et Jærnspor fra Mikhailovsk til Kizil-Arvat, med sand moskovitisk Foragt for Hindringer hidskaffedes Materialet, Svællerne fæstnedes i det hede Sand, og snart kunde Skobelef føre en velforsynet Hær og en Artilleripark frem imod Geok-Tepe, til Dels ved Hjælp af denne 31 Mil lange, meget primitive Jærnvejslinje.

I Efteraaret 1880 aabnedes Belejringen. Turkmenerne forsvarede sig med rasende Heltemod. Selv syge og Krøblinger toge Del i Forsvaret, Kvinder og Børn stak efter Fjenden med usle Spyd, og i Udfald paa Udfald udtyndedes Russernes Rækker. Men den 12te Januar 1881 sprængtes en Del af Lermuren i Luften, og Stormen begyndte. I blindt Raseri kastede Tekkerne sig over det fremtrængende Infanteri, med den ene Haand greb de Modstanderens Riffel og nedsablede ham med den anden, Valpladsen var overstrøet med afhuggede Hoveder, Kropstykker, Arme og Ben, og da Kampen var til Ende, opsamledes 6000 Lig indenfor Fæstningens Lervolde; 1500 Kvinder og Børn begræd disse Hekatomber til den hvide Czars frygtelige Hævn, og Kosakkerne nedsablede 1000 og atter 1000 paa Flugten imod Merv. Turkmenernes Magt var brudt. Det vilde Mod, der havde вовet at byde Verdens største Krigsmagt Brodden, laa sønderknust i Støvet, og den sidste Skranke for Russernes Fremmarche imod Afganistan var ryddet af Vejen. Den vestlige Dannelselse trængte ind i disse Afkroge, der havde ligget afspærrede i 1000 Aar, de yndige Bjærgdale, der for nylig genlød af Tekkernes vilde Kampsange, omdannedes til venlige Haver, i de Ørkener, hvor før den stønnende Kamel langsomt slæbte sig af Sted, bruser nu det russiske Posttræn fremad, og ensomme Købmænd færdes, hvor væbnede Karavaner tidligere vare et sikkert Bytte for Røverbanderne. Landet er allerede omdannet til en russisk Provins, der staaer under Guvernøren i Kaukasus, General Khomarof har opslaaet sin Residens i det venlige Askabad, der som ved Trylleri er vokset frem af en smudsig Landsbys Ruiner, og med rastløs Il arbejde Russerne paa at fuldføre deres Planer. Jærnvejen er alt



forlængst til Askabad, den meget omtalte Rejsende, Ingeniør P. Lessar, har afstukket dens Fortsættelse til Sarakhs og rekognosceret Heri-Rud Dalen næsten til Herats Porte, og midt under Øjeblikkets diplomatiske Felttog meddeltes det med et vist Eftertryk, at Banens Bygmester, General Annenkof, var afrejst for at fuldføre den. Afstandene, sagde Kejser Nikolaus, er vor Politikks værste Fjende i Asien, men hans Efterfølgere ere godt paa Veje med at tilintetgøre denne Fjende. Ved en Række strategisk anlagte Jærnvæjslinjer vil Midtasien snart komme i umiddelbar og hurtig Forbindelse med Kejserdømmets Midtpunkter, og ved den store Petroleums-Industri omkring Baku har Riget faaet en Dampflotille paa det kaspiske Hav, der kan tilfredsstille meget vidtgaaende militære Krav. Saa snart den transkaspiske Jærnvæg er færdig, vil det være muligt i Løbet af 10 Dage at kaste en stor Hær fra Odessa hen til Afganistans Grænse, og det staar da i Ruslands Magt at udkæmpe det orientalske Spørgsmaal ved Adgangene til Indien.

Efter Geok-Tepes Fald kunde Merv ikke holdes. De slagne Turkmenere søgte hjem til deres fjærne Smuthul, men i Foraaret 1884 overgav de sig frivilligt til Russerne. I Vestens Presse omtales Merv endnu som en mægtig By, et strategisk Knudepunkt og en Besiddelse af stort Værd, men den er intet af alt dette. Merv er en 100 Kvadratmile stor Oase med lidt over 100,000 snavsede, fattige og dovne Indbyggere. Disse ere spredte over hele Terrainet, de samles ingen Steder til en Stad, og bag Læfæstningen findes kun en usselt forsynet Basar. Som Turkmenernes sikre Røverrede i Ørkenen blev Oasen verdensberømt, og den er ogsaa hæsliq, skiden og prosaisk som en Aadselsfugls Bo, den vrimler af alt det Kryb og Utøj, der gør Midtasien saa utaalelig for Europæeren, Murgabhflodens Sumpvand udsender dræbende Feberdunster, Aarets Varmegrader gennemløbe en meget udviklet Skala, men efter Turkmenernes Underkastelse vil den næppe faa nogen videre Betydning for Rusland eller dets Magtstilling. En russisk Skanse behersker den og dens urolige Befolkning.

Fra Merv have Russerne i Aar fortsat deres Fremmarche langs Murgabhfloden og i Overensstemmelse med sund asiatisk Krigsførelse bemægtiget sig den øvre Floddal og Saryksturkmenernes Oaser ved Juletan og Penj-de. Den berømte Pamirrejsende Regel har nylig besøgt disse Egne. Murghabdalen er

fuld af prægtige Eufratpoper, høj Rørvækst og Vildsvin. Udenfor de nævnte Turkmenpladser, skidne og fattige som hele Midtasiens, findes næppe en beboet Plet i hele Landet ned til Paropamisus; Badghis, i gamle Skrifter berømt som et Paradis, er en trist Græsørk, beboet af Gazeller og Fasaner og overstrøet med Ruiner af Byer, Karavanseraier og Akvadukter. Turkmenernes Røvertog have her gjort fuldstændig rent Bord og drevet Afghanerne over Bjærgene. — Og om en saadan Landstump have to Verdensmagter, Jordens to mægtigste Stater, været paa Nippet til at føre en blodig Krig. England vilde med den afghanske Grænsetraktat af 1873 i Haanden tvinge Rusland bort fra Penj-de, men i Asien har en Traktat overmaade lidt at sige, og enhver, der har beskæftiget sig med den russiske Fremmarche i Midtasiens, vil have indset, at hele Oxusdalen og hele den nordlige Side af Hindukush tilhører den aralo-kaspiske Region og Ruslands Magtsfære. Det saakaldte afganske Turkestan, en Række halvt selvstændige Khanater med tyrkiske Befolkningsselementer: Maimene, Khulm, Kunduz, ja, selv Badakshan og Vakhan høre sikkert til den samme Aggregation af smaa Nationer og Stammer, der befolke hele Amu-darjas Omraade og ved Tyngdens Lov ville de følge med dette. Diplomatiske Forhandlinger kunne foreløbig afstikke andre Grænser, men disse ville kun blive foreløbige. Den naturlige Grænse løber langs Irans og Afganistans nordlige Bjærggrund. Russerne have endnu nogle tusende □ Mile at overfare, inden de naa denne Grænse, og før deres Kosakpiketter i Hindukushbjærgene kunne indgyde en varig Rædsel i Kabul og Peschawer. Men Penj-de er netop Nøglen til dette Land, derfra kunne Kosakkerne beherske de nordlige Forbindelsesveje mellem Herat og Kabul og Samfærdselen mellem Herat og de nævnte Khanater. Rusland giver selvfølgelig ingensinde slip paa et saadant Punkt, og lader det Byen Herat ligge ud til Siden af sin Fremmarche, betyder dette kun, at det kender andre Veje, hvor det føleligere og hurtigere kan ramme den engelske Modstander.

---

Vore Angloføber fortælle os daglig, at Verden er bleven forskaanet for en frygtelig Krig ved Englands diplomatiske Tilbage- tog, men det er ikke andet end en Taabelighed. Tidens Fylde

er endnu ikke kommen, Ruslands strategiske Fremmarche, dets omfattende Konsolidering i Midtasien, dets storartede Operationsbasis er kun halv færdig; naar det en Gang har fuldført dette gigantiske Værk, vil ingen Ydmygelse, intet nok saa nedværdigende Tilbagetog; men kun meget store eller meget betydningsfulde Landoverdragelser enten ved Bosphorus eller ved Eufratmundingen kunne forhindre Udbruddet af en Verdenskamp. For Tiden ligger det sikkerlig udenfor Ruslands Planer at fremkalde en midtasiatisk Krig, og heller ikke i de nærmest følgende Aar vil det kunne udrette noget afgørende mod den engelske Magtstilling i Indien, ja, selv om Rusland i dette Øjeblik besatte Herat, selv om dets midtasiatiske Jærnvejslinje var forlænget til denne Plads, selv om det her havde sammentrængt 200,000 Mand, en stor Artilleripark og et overdaadigt Proviandepôt, vilde det dog betænke sig mere end 2 Gange paa at rykke frem mod Sulejmansbjærgenes Passer. Herat har slet ikke den overordentlige Betydning for Indiens Forsvar, som almindelig tillægges den; den er mindre end Aarhus, den er en slet befæstet By, der ikke en Gang kunde forsyne et Armékorps, endsige en hel Hær, den ligger mere end 500 engelske Mile fra Indiens Grænser, og Invasionshæren maatte trænge frem igennem Afganistan, hvor »en lille Hær vilde blive nedsablet og en stor sultet ihjel«. Denne Marche vilde tage mindst et Par Maaneder, og enhver, der er fortrolig med Ørkenfelttog, vil let kunne forestille sig, i hvilken Tilstand Invasionshæren vilde naa Angrebsfeltet. I snævre og farlige Bjærgslugter vilde den blive tvungen til Kamp med en jævnbyrdig Fjende, der har det velforsynede Indien, England og Koloniernes kolossale Hjælpemidler til sin Raadighed, og skulde det ikke des mindre lykkes den at forcere en af Overgangene i Sulejmansbjærgene, vilde den ved deres Fod møde en ny og lige saa vanskelig Kampstilling langs den prægtige Industflod, der om Sommeren er indtil en dansk Mil bred, der ingen Steder kan passeres uden Baad og ved Kanon- og Torpedobaade kunde faa en forøget Modstandsævne. Rusland har endnu et langt og besværligt Dagværk foran sig, før dets Planer kunne virkeliggøres. For at kunne erobre Turkestan, har det igennem Menneskealdre maattet konsolidere sin Stilling omkring nedre Volga og i Kaukasus, og, ihvor hurtig vor Tid end arbejder, vil det ikke kunne frigøre sig for den samme Nødvendighed i Turan og Afganistan.

For den uvillige Tilskuer maa begge Verdensmagterne synes lige usympatetiske. De ledes begge af vor Tids hensynsløse Stormagtsegoisme, der mishandler de smaa, undertvinger de svage og udrydder de ringe. England flaar aarlig Indien for en halv Milliard, det er et rart Kødben, og Doggen fylder Verden med sin Knurren for at afskræmme Rivalen. Rusland længes efter at komme til at udføre den samme behagelige Operation, og der er ingen som helst Grund til at antage, at det har en læmpeligere Haand eller en mindre Appetit. Det er umuligt at indse, hvad Kulturen, Verdenslivet og Indien skulde opnaa ved, at Czaren erobrede Hindustan. Men hans Politik spiller imidlertid højt Spil, og den læsser Byrder paa det russiske Folk, som var dette en Atlas, der kunde bære Verden. Medens hans Regering udstrør det dyre russiske Guld paa Midtasiens Ørkener, medens den gør sig til af at civilisere Barbarerne, opdrager den selv Vildmænd i Sct. Petersborg, og Tusender af Landets egne Børn maa Dag ud og Dag ind mætte sig med Brødkorper, Nevavand og Vodka. Med en slunken Mave og en hullet Kappe aser det russiske Folk sig stønnende og taalmodigt frem imod en stor Fremtid.

P. LAURIDSEN.

---

## Om Brugsforeninger.

Af Folketingsmand J. Hansen, Ølstykke.

---

Husholdningsforeninger, Forbrugsforeninger, Brugsforeninger eller Arbejderforeninger betegner i Regelen samme Art af Foreninger. Deres Moderland er England, og de har allerede en lang og interessant Historie. Fra en meget lille Begyndelse, tit med en Driftskapital af nogle faa Pund, har de efterhaanden hævet sig til en Højde og Betydning, der har overgaaet alle Forventninger. Der findes i England Foreninger, der tæller over  $3\frac{1}{2}$  Million Medlemmer, der har egne Skibe, som afhenter Varer fra Udlandet, egne Fabriker for en Mængde Varer, som Soda, Sukker m. m., egne Skomager- og Skrædderværksteder, Bagerier, Slagterier o. s. v.

I Danmark har afdøde Provst Sonne Æren af disse Foreningers første Fremkomst. For en Menneskealder siden lykkedes det ham at faa en Forening oprettet i Thisted. Uden at ændse den Haan og Spot, som i rigelig Mængde regnede ned over ham, særlig fra Købmændenes Side, arbejdede han ufortrøden for Sagen, og hans Bestræbelser bar gode Frugter. Thisted Arbejderforening har bragt Velvære, Lykke og Velsignelse ind i mangan Smaamands Hjem, og Foreningens Ordning og hele Ledelse har tjænt til Mønster for senere oprettede Foreninger.

I Tidens Løb er stadig nye Foreninger oprettede trindt om i Landet. Hvor mange der findes for Tiden, kan næppe nøjagtig opgives. Deres Tal er vistnok snarere over end under 200. I den allersidste Tid har man særlig haft travlt med at oprette Foreninger, hvor Betingelserne for deres Bestaaen og Virksomhed har været til Stede. Hertil har bidraget den almindelig vakte Forstaaelse af den gensidige Fordel og Støtte, som en tæt Sammenslutning yder paa det økonomiske som paa alle andre

Omraader. Men hele vor politiske Stilling siden Provisoriet af 1ste April har ikke mindre fremskyndet nye Foreningers Oprettelse. Den sindige Landboer fandt sig i, at Købmanden saa' ned paa ham og næsten altid paa Valgdagen stod paa hans Modstanderes Side; ti man anerkendte ethvert politisk Partis Ret til at være, naar det kun holdt sig indenfor Lovens Grænser. Men naar Købmanden jubler ved en Politik, der ikke tager i Betænkning at gaa *udenfor* Loven, naar den ikke kan komme frem *med* Loven; der ringeagter Folkets dyrebareste og umistelige Rettigheder: Valgretten og Skattebevillingsretten, og øjensynlig tilsigter Folkets Umyndiggørelse, da er det forstaaeligt, at Landboen siger: Stop, nu vil vi ikke længer give de Mænd vore Penge, der politisk ere vore værste Fjender. Vi kan beklage, at det mange Steder er kommen saa vidt, men vi kan ikke undre os. Det er vor Overbevisning, at Købmanden har sig selv at takke, hvis Landmanden ikke søger hans Butik. Havde han stillet sig Side om Side med Landboen i Kamp for og Værn om vor grundlovmæssige Ret, da havde hans Stilling været en anden.

Men hvilke end Aarsagerne er til de mange nye Brugsforeningers Oprettelse, saa hilser vi deres Fremkomst med Glæde. Vi siger til de Mænd, der hver paa sin Egn sætter Sagen i Bevægelse: Det er en god Sag og en stor Sag, som det lønner sig at sætte Tid og Kraft ind paa; men det er tillige en Sag, som der skal tages fat paa med Forstand og Omsigt. Ethvert umodent Forsøg skader; søg derfor Raad og Vejledning hos ældre Foreninger, der er grundlagte efter de rette Grundsætninger og sæt saa Sagen i Gang med al Forsigtighed, saa skal De være sikker paa god og rigelig Høst!

Det vil være umuligt her at gaa ind paa at fremstille, hvorledes en Brugsforenings Forretningsgang, Ledelse, Bogføring m. m. bør være. Derom bør man, som sagt, søge Oplysning hos ældre Foreninger. Her blot et Par Ord til Belysning af de Indvendinger, som Modstanderne alle Vegne møder frem med, hvor nye Foreninger oprettes.

Købmænd, Høkere og andre handlende siger: Konkurrencen her paa Egnen er saa stor, at det vil være umuligt for Foreningen at bestaa; vi nedsætter Prisen paa vore Varer, indtil Foreningen nødes til at standse, og det hele ender med Forskrækkelse. — Hertil svare vi: *En Forening, der ledes ret, og hvis Medlemmer slutter sig fast sammen, kan aldrig gaa fallit. Ingen handlende*

*kan konkurrere med den.* Foreningen kan i alle Tilfælde købe sine Varer *lige saa* billigt som Købmanden, og ved at købe gennem Foreningernes Fælleskontor i Regelen billigere. De fleste Købmænd købe paa 3 Maaneders eller endog længere Kredit; lige overfor disse har Foreningen, der altid køber pr. kontant med den deraf flydende Fordel, et meget stort Forspring. Alle handlende nødes til at give Kredit og lider større eller mindre Tab derved. Foreningen sælger kun mod kontant Betaling og er fri for Tab. Naar den har afsat sine Varer, har den Varernes Indkøbssum plus indvundet Udbytte i sin Kasse. Nedsætter Købmanden gennemgaaende sine Priser, saa at han intet tjæner, vil han snart blive ked deraf eller gaa til Grunde. Og det ikke sjældne Fif, at sælge en enkelt Vare til Indkøbspris eller derunder for at lokke Kunder til, er for let at gennemskue. Folk forstaar, at ingen kan leve af den Handel — selv om Omsætningen er stor —, og at Købmanden maa plukke Kunderne des eftertrykkeligere paa andre Varer.

Andre klager over Foreningernes hjærteløse Haardhed mod Smaafolk, naar disse ikke kan faa Varer paa Kredit. Der er visse Tider, siger man, hvor Arbejdsmanden ikke har Penge, og naar han saa ikke kan faa Varer i Foreningen, nødes han til enten at søge Købmanden eller sulte! Denne Indvending var berettiget, dersom Foreningerne ikke vidste Midler til at hjælpe Smaamanden ud over en øjeblikkelig Trang. I den Forening, hvoraf nærværende Artikels Forfatter er Medlem, bærer man sig saaledes ad: Naar et Medlem mælder for Bestyrelsen, at han er i Trang for et mindre Beløb, t. Eks. 20—30 Kr., udsteder Bestyrelsen et Gældsbevis til ham for det ønskede Beløb, hvorpaa en solid Mand underskriver som Kautionist. Med dette Bevis møder han i Udsalget med Ret til at faa Varer udleveret derpaa, idet Beviset modtages som rede Penge. Dette Laan opsiges aldrig, men hans Andel i Overskudet fradrages deraf, og da Foreningen i mange Aar har givet 10 pCt. Udbytte af Medlemmernes Køb, vil han paa en kort Tid være gældfri. Det falder aldrig vanskeligt for en redelig og agtet Smaamand at faa Kautionist for denne Art Laan; ti Risikoen er ringe, idet han afbetaler paa sin Gæld, hver Gang han gør sine Indkøb i Foreningens Udsalg. Efterhaanden falder dog Begæret om saadanne Laan næsten helt bort. Saaledes er det gaaet i vor Forening. Smaamanden søger nemlig saa vidt muligt ikke at hæve sit Udbytte, men lader det

staa paa Rente i Foreningen. Kommer han saa i Trang, kan han til enhver Tid faa sin Spareskilling udbetalt og trænger ikke til Laan.

Atter andre retter deres Angreb paa Foreningerne fra et højere Synspunkt. Man siger: Købmændene og dermed Købstæderne vil gaa til Grunde, dersom Brugsforeninger bliver almindelige, og da en blomstrende Handelsstand er Betingelsen for vort Lands økonomiske Velvære, bør man hindre Brugsforeningernes Fremvækst af Hensyn til Landets Velfærd.

Vi indrømmer, at alle Melleghandlere vilde gaa til Grunde, dersom alle Landets Borgere indmædte sig i Brugsforeninger; der vilde da kun blive Brugsforeninger, Grossister og Fabriker. Men var dette en Ulykke for Landet? Vi tror det ikke. Ethvert Fremskridt, der baader det hele, gaar gjerne ud over enkelte. Naar en Jærnvej anlægges, gaar nogle Vognmænd og Fragtmænd til Grunde, men man lader derfor ikke være at bygge Jærnveje; ti det *heles* Vel fremmes derved. Gik alle Melleghandlere til Grunde, fordi Landets Befolkning sluttede sig sammen i Brugsforeninger, vilde dette betegne et uhyre økonomisk Fremskridt for Landet. Og alle vilde erkende dette, saa snart de, det i Øjeblikket gik ud over, var kommen ind i andet Erhverv. Det maa heller ikke glemmes, at Brugsforeningerne give Brød til en hel Skare af Mænd, der som Udsælgere eller Uddelere besørger de daglige Forretninger. Disse Stillinger er mange Steder meget gode og stærkt søgte, og de vil stadig blive bedre, efterhaanden som Foreningerne vinder frem, skønt de selvfølgelig ikke er saaledes lønnet, at man kan køre i Wienervogn eller føre selskabelig Omgang med Kancelliraadens.

Hvad der kan udrettes ved Brugsforeninger, derom et Eksempel. Vor Forening har med nogle Aars Melleghrum virket siden 1869. Den begyndte med omtr. 50 Medlemmer og har nu over 300. Blandt Medlemmerne er ikke blot Sognets Gaardmænd, Husmænd og Indsiddere, men ogsaa mange Tjænestekarle og Tjænestepiger, der køber deres Klæder og Smaaafornødenheder i Foreningen, og indsætter som Aktier saa meget af deres Løn, de kan opspare. Desuden findes ikke faa Medlemmer fra andre Sogne, endog langvejs borte. Vor Konkurrent er København, idet Foreningen maa for samme Varer holde samme Pris som København. Af Overskudet er Foreningens Ejendom, der har kostet omtrent 7000 Kr., fuldt udbetalt, og der er henlagt et



Reservefond paa 7—8000 Kr. Foreningen ejer en god Bogsamling, som Medlemmerne benytter frit, og som bruges stærkt. Hvert Aar tages forlods nogle hundrede Kroner af Udbyttet, som bruges t. Eks. til at dække de Medlemmers Doktor- og Apotekerregninger, som vanskelig selv se sig i Stand dertil. *Og dog har Foreningen i mange Aar givet Medlemmerne 10 pCt. af deres Indkøb i Foreningens Udsalg.*

Til de Mænd, der arbejder for nye Foreningers Oprettelse, gives følgende almindelige Raad: Fasthold ubrødelig, at Køb og Salg alene sker mod kontant Betaling; løn Udsælgeren godt, helst med visse Procent af Omsætningen og med bestemt Kontrakt baade om Løn og Svind paa Varer; lad Foreningen ikke have et blot materielt Maal, men optag i Vedtægterne Bestemmelser om, hvad der aarlig skal henlægges til Oplysningsfond; mæld Foreningen ind i Fællesforeningen, hvorved megen Ulejlighed spares og de bedst mulige Indkøb kan opnaas, og sørg fremfor alt for, at Foreningens Bøger og Regnskaber holdes i punktlig Orden. Det er en Selvfølge, at Udsælgeren, som alle andre, der har med Foreningens Sager at gøre, bør stille passende Sikkerhed.

Og hermed Held og Lykke med alle, der ofrer Tid og Kraft paa denne Sag. Den har en stor Fremtid for sig. Den drager Arbejdsgiver og Arbejder nærmere sammen, idet her er et Omraade, hvor begge har samme Interesser. Den giver Arbejderen den gunstigste Lejlighed til at opspare en Kapital, som han i senere trange Tider kan ty til, og som i Forbindelse med den Hjælp, Foreningen paa anden Maade yder ham, vil fri ham for at falde under det offentlige Fattigvæsen og altsaa sikre ham hans borgerlige og politiske Selvstændighed. Brugsforeninger vil i det hele blive af ikke ringe Betydning til at hæve Befolkningen, aandeligt og materielt.

---

## Literære Bemærkninger.

Holger Drachmann: „Fjæld-Sange og Æventyr“ og „Danmark leve!“ (Hegel).  
S. Schandorph: „Fremmed og Hjemligt“ (Reitzel).

Hr. Drachmanns Appetit paa sig selv er af forslugen Art. Han skærer sig vældige Skiver for af sit eget Jeg og fraadser deri som en ung Mand, der er sulten, fordi han stadig tager til i Længde og Omfang. Den store Lyriker har i Tidernes Løb opdaget hos sig selv en Hoben kønne Stemninger, som endnu ikke er fortærede, saasom religiøs Følelse, Fædrelandssind, Kærlighed til Hustru og Børn, Glæde over Æventyrdigtning osv., og han nyder af disse lækre Sager i Bog paa Bog. Tillavningen er dog ikke altid fin nok for andre, man huske paa den sørgelige Ragout: »Ostende-Brügge«. Den første Ret fra i Aar »Fjæld-Sange og Æventyr«, hvis Hovedbestanddel vel oprindeligt i al Uskyldighed var tiltænkt Brødrene Poulsen ved det kongelige Teater til Forbedring, men som formodentlig ikke er bleven modtaget, er for enfoldig til at kunne nydes med Fornøjelse, den anden »Danmark leve!« røber i alt Fald en mere dreven Kogekunst.

Hr. Drachmann har her blandet »det barnlige Tillidsforhold til Forsynet«, den nationale Uafhængighed, Højskamling, »indforskreven« Kritik, ideel Baggrund, Estrup og Berg, »det parlamentariske Eksercérreglements Udsving i Roder«, Forlig, en ung Jomfrus Blik, Avisernes Alkohol og en Doktors Bourgogne sammen med sin Frakke og sine Benklæder, en god Kristen og Sønderjylland, og Buddingen kunde maaske have løftet sig nok saa stolt med sit Flag paa Toppen, hvis der ikke havde været ét i Vejen.

Der er kommet en Samtale med mellem en Præst og Hr. Drachmann. Den føres i Koldingegnen, og efter at have drejet sig om »Adam Homo« og Henrik Ibsen glider den over til Spørgs-

maalet »Grænse« og Spørgsmaalet »Danmark og det tyske Rige«. »Præsten kunde tale med herom,« siges der, »han var af dem, som fra Slesvig var bleven trængt herop, hvor han havde valgt sig sin Forpoststilling. Og idet jeg lyttede til ham, idet jeg begyndte at gløde ved den Ild — den var endda slet ikke patetisk — som prægede hans Miner, hans korte soldatermæssige Sætninger, saa begyndte jeg paany at føle som noget levende, noget haandgribelig sandt og virkelighedsindviet det, som jeg selv kun havde kunnet faa ind i min Sjæl gennem Bøger og Ræsonnement. Vi havde en Livssag. Den gik fremmest for alle Sager.«

Hvad Hr. Drachmann kun gennem Ræsonnement og Bøger har kunnet tilegne sig, har vi andre haft som vort sikreste Sjæls-eje fra det Tidspunkt vi var i Stand til at føle og tænke over Forhold udenfor Barnestuen; Hr. Drachmanns Tiltale til os i denne Sag er latterlig.

Den hele Bogs »patriotiske« Stemning tager sig lige saa »digtet« ud som det Raab, Forfatteren vil lade os forstaa, at han fra et Kupévindue paa Rensborg Jærnbane-station har slynget nogle preussiske Officerer i Hovedet: Danmark leve! Hr. Drachmann har aldrig udsat sig for at rage uklar med nogen preussisk Officer og vil aldrig gøre det.

Med Schandorph er man i hæderligt Kompagni, han lyver ikke, naar han digter.

Han vil en Gang komme til at staa i vor Literatur paa en noget lignende Maade som Blicher nu gør det. Han er saa dansk i Tonen og kan skrive følelsesfuldt uden at det jævne i Foredraget forstyrres. I hans sidste Bind Fortællinger er en Skat indesluttet, »Sygebesøget«, der sammen med de tidligere udgivne Ting: »Et Levnedsløb fortalt paa Kirkegaarden«, »En Enkestand«, »Stine bliver Gaardmandskone« og »Smaafolk« vil blive læst og elsket, ogsaa naar Schandorph forlængst er død. Der er en Alvor, en Ægthed og Knaphed over denne Fortælling, som gør, at Stilens særegne Ynde og Formens Liv vil forblive uanfægtet gennem Slægtled. Det er en Historie om en fanatisk Husmandskone, der hindrer Lægen i at operere hendes tiloversblevne Barn for den samme Halssyge, som har dræbt de andre Børn — det vilde være at friste Gud at skære i Drengens Kød, siger hun —, og som, da Drengen dør, glider over i Tungsind og Vanvid og ender med at hænge sig i det Træ, hvorunder hun plejede at sidde, naar hun

»granskede«. Anskueligheden i denne med tarvelige Midler fortalte Historie kan ikke gøres bedre, og der er en Stemning over hvert Led i Fortællingen, der minder om en Regnvejrsdags Blankhed, en Sundhed i Gengivelsen af det oprørende forkerte, som kun den frodige Kunst raader over.

De andre Fortællinger i »Fremmed og Hjemligt« har ikke den blivende Betydning som »Sygebesøget«. De vil ikke som den danne Forbilleder i den Kunst at berette. Den største af dem »Carlo Gozzi i Sacchis Trup«, som Forfatteren selv er tilbøjelig til at kalde en Pastiche, begynder interessant, men Stoffet, der er hentet fra Carlo Gozzis Erindringer og Skrifter, tynger for haardt paa Fremstillingen. Schandorph har her tvunget sin Fantasi ind i alt afstukne Baner, og han forudsætter hos Læserne større Kendskab til det behandlede Æmne, end der er almindeligt her til Lands. Man taber efterhaanden Interessen for den venetianske, lattermildt melankolske Digter, der tilsidst staar som en Suveræn uden Land, idet man har ondt ved alene af Fortællingen at faa et tydeligt Indtryk af hvad der literært og socialt er foregaaet i de skildrede Begivenheder. Navne som Goldoni og Gozzi danner ikke uden videre for danske Læsere Forestillingen om nyt og gammelt paa Teatret ved forrige Aarhundredes Slutning, og Novellen løber for de fleste ud i Sandet, fordi den umiddelbare Fremstilling af Sammenstødet mellem de enkelte Personligheder bliver magrere og magrere samtidig med at de udvortes Tildragelser tager til i Antal. Imidlertid maa man i hver Linje beundre Schandorphs kunstneriske Stedsans. Hans Pen synes at være lige saa hjemmevant mellem Venedigs Paladser som i en sjællandsk Landsby; hvad enten han færdes paa *Canale grande* eller Ringsted Landevej er hans Skildring af Personer og Omgivelser lige djærv og tilforladelig.

E. SKRAM.

## Teatrene.

### Sæsonens Slutning.

Den løb ud i Sandet. Først — straks efter Pinse — holdt Kasino ganske op; saa efter en Uges sparsom Rinden fulgte Dagmar-teatret efter; endelig kom 1ste Juni og slog Bom for alle Floder. Skuespillerne pakkede deres Tøj og tog paa Tournée eller paa Landet.

Sejgt og trevent var Strømmen sivet mod sin Udgang. Det var det klogeste Teater, der lukkede Butiken først.

Det kgl. Teater spillede som Reprise den klassiske Farce *Amfitryon* og som Nyhed den højst moderne Ballet *Spillemanden*.

*Amfitryon* er som en af hine pudrede franske Hofdamer, hvis Humør siges at have været let som deres Sæder. Dets Ord er kokette Fingerkys, sendte bag Vifter; Versenes Rytme er som smaa Hyrdinde-Fødders trippende Dans i røde Sko over fintklippede lysegrønne Plæner.

I Hr. Kauffmanns snuskede Dansk bliver Dansen ufin og lidet be-  
daarende. Den mister sit lyse Humør ved Fru Eckards upassende Anstændighed; og kun Olaf Poulsens kaade Lystighed holdt den over den klassiske Begrædeligheds Vande.

*Spillemanden* vilde være vor afdøde Balletfader en Forargelse. Den har mere Ben end Sjæl, mere Udstyr end Poesi. Den er, kort sagt, en Ballet. Hr. Krum har ført Dansen frit og let fra Wien til København med Rotter og elektrisk Lys, og Hr. Krohn har i 2den Akt vovet Kostyme-Farver saa stærke og glødende, som aldrig før. Hr. Krum og Hr. Hans Beck hævdede mod Frk. Westberg Sværdsidens naturstridige Overlegenhed i Dansen.

Folketeatret, hvis Farcer Aaret rundt havde levet et jaget Flueliv, fik ved Skæbnens Ironi i sidste Øjeblik en, som, fremkommet i koldere Dage, vilde haft en glad og lang Tilværelse. Men *Havfruen* steg sent — ak for silde — af Bølgerne; kun stakket Stund havde den boltret sig lystig, saa samlede Vandene sig over den.

Kun Hr. Kollings havarerede Matros, vant til Kæntringer, vil svømme ovenpaa. Med sit skikkelige dumme Fjæs vil han leve i Mindet som en kostelig Farcefigur.

Dagmar-teatret spillede Dramaet *Prinsessen af Bagdad* af Dumas den yngre og Proverbet *Revanche* af Hr. Louis Bramson.

Ingen af Nyhederne gjorde Lykke. Det første, et Routinearbejde af en stor Dramatiker, er skrevet som Tekst for et vildt og eksotisk Kunstnerindennaturel. Men Fru Krum, den danske Bærerske af Rollen, er mod en Croizette som tamt mod vildt, som Arbejdsblodet mod Raceblodet. Fru Krum var vidunderlig skøn, men sindig som en Matrone. Og Folk kedede sig.

*Revanche* var en lidt bleg Debut af en ung Forfatter. Det viste Replikævnne, men ingen sikker Smag. Og i Valget af Æmne traadte det *Situationernes* fortrampede Spor. Forfatteren burde haft mindre Medlidenhed med den mandlige Figur — Hovedpersonen — og ikke ladet ham ustraffet prale med sit knuste Hjertes Melankoli under det løse Slør af forceret Humør. Lidt mere

overlegent behandlet baade af Forfatter og Skuespiller (Hr. Mart. Nielsen) vilde den usmagelige Person have været et godt Objekt for Publikums Latter. Fru Krum spillede net og let den unge godmodige Kokette.

— Da Sæsonen var endt, kom Rossi og vakte for faa Dage Teaterinteressen til Live.

Men af hans 4 Gæsteforestillinger paa Folketeatret vil kun de 2 med *Othello* som Program efterlade dybt og varigt Minde.

Hans *Kean* var Afglans af en Ungdom, som alt har klædt; en Parade-rolle, hvori den gamle Skuespiller trak nemt som i en tilgaaet Støvle, men som Issens Tyndhaarethed og Mavens Trindhed berøvede Illusionen.

Hans *Othello* derimod var den skønneste Kunst, høj og dog saa jævn.

Hans Anlæg af Rollen var klart, saa simpelt og letfatteligt. Han gav Moren som den fremmede, derfor den svage, mellem de hvide. Den stærke Neger vakte vor Medlidenhed ved sin Svaghed. Usikker, uden at kunne forstaa eller gøre sig forstaaelig, pines han til Døde mellem fremmede Rænker.

Kun paa sin fysiske Styrke er han sikker; derfor som Feltherren selvbevidst og frejdig. Men i den civiliserede Elskovs Intriger løber han, Instinkt-Mennesket, vild; fanges han som Skovens Dyr i snilde Jægeres fine Garn.

Jago er Jægeren, hvem det lyster at gøre slig Fangst. Hans raffinerede Sanser nyder at se det stolte Bytte krympe sig i det uredelige Garn.

Som en Hund i Vaande gik *Othello* om med sin Skinskyge. Øjnene bad om Medynk, Klagerne kom som dumpe Hyl. Dobbelt pinefuldt at se, fordi hans Klage er stum, som Barnets, som Dyrets.

Denne *Othellos* Svaghed var det, der rørte vort Hjærte, saa vi led ved hans Nød.

Hans Elskovslykke var som hans Smerte usammensat i Følelsen, enkelt som et Instinkt. Han og *Desdemona* elsker hinanden gennem deres Naturs Fremmedartethed. Mand og Kvinde søger altid mod hinanden ved det fremmede, det uforstaaede. Men her maatte Tiltrækningen være dobbelt hidsig, her, hvor to helt forskellige Racer mødtes.

Naar disse to Legemer drages sammen, det ene saa sort og saa plumpt, det andet saa hvidt og saa fint, maa fødes en mægtig Brynde, en flammende Brand.

Der kommer noget af Unaturens Voldsomhed i deres Favntag. Der er noget æventyrvildt i denne Lidenskab. Man mindes Æventyret om Bjørnen og Prinsessen; man mindes endnu mere Sagnet om Pasifaë og Tyren. Det, der drager *Desdemona* mod *Othello*, er noget saa legemligt som det Velbehag, hvormed en Kvinde kan rulle sine hvide Lemmer i et sort Bjørneskind; og for *Othello* er det en uendelig Nydelse at holde saa skær en Jomfru i sine stærke Arme. Der er fra den sidste Parisersalon Fotografier af et Billede, forestillende Pasifaë og Tyren. Midt i varmt Sollys gaar den blankbrune Tyr, mens Pasifaë kælent lægger sit hvide Legeme ind til dens grove Hud.

Af Rossis Elskovsscener i *Othello* vil man bevare et Indtryk som af dette Billede.

Og den, der har sét en syg eller tirret Hunds Jammer, vil uvilkaarlig sammenstille Billedet heraf med Billedet af Rossis pinte Kærligheds Klage.

— n.

Rettelse: S. 430, 3die L. f. n.: en fem Hunderdedel af, læs: fem hundrede Gange.

## Smaafolk.

Livsbilleder fra Finland.

### II.

#### En Martyr.

**K**ajsas lille Søn lignede hverken Fa'r eller Mo'r. Man skulde snarere have troet, at han var Søn af Herskabet oppe paa Gaarden. Bleg og fin, slank og rank, en rigtig Adelsmands Figur. Klare, mørkegraa Øjne havde han, melankolske i Blikket saa' de spørgende omkring med noget sværmerisk i Udtrykket.

Rellu Calles Øjne kunde undertiden se saadan ud, især i den sidste Tid, da han langsomt droges med Døden.

»Pokker til Øjne!« sagde Landsbykonerne, naar de saa' Barnet. Formen var dem saa fremmed og Udtrykket endnu mere. Der var endog nogle af Kællingerne, som paastod, at han var en »Taterunge«.

De vidste ikke, at der var Kunstnerblod i Rellu Calle. Farfaderen var Spillemand. Han kom fra Rigadalen med en Guitar. Han var Sanger og havde langt, kønt Apostelhaar, sort og bølgende ned ad Nakken.

Lille Nadja derimod, Kajsas Datter, saa' ud som en ægte, uforfalsket »Torparbacksunge«. Kun det tykke, rødbrune Haar og Øjnene sladrede om Faderen. Hun havde Moderens lyse Hud, hendes Næse og Mund. For Resten var hun en rigtig bondsk Unge, en ganske almindelig Grinebider og Skraalhals.

Kajsa vaskede og strøg for Folk, som sædvanlig, og tog imod simpelt Sytøj, naar det kneb. Om Lørdagen hjalp hun til med at skure, hvor de trængte til hende. Det var hele hendes Livsgerning.

De smaa maatte skøtte sig selv. Hun havde ikke Tid at se efter dem. Hun maatte tjæne Brødet med Arbejde udenfor Huset.

Børnene legede inde i Stuen om Vinteren, om Sommeren udenfor. Nadja stavrede af Sted ved sin Broders Haand til Birkebakken næved Husene, hvor Skansegravene fra 1854 og de Fordybninger, hvori Teltene havde staaet, endnu mindede om den Tid, da Drumsø var Lejrplads for en Del russiske Soldater, der, saa godt de kunde, søgte Beskyttelse for Englændernes Kugler bag Batterier, i Kældere, Grøfter og Grave.

De smaa havde det saa godt i de gamle Teltfordybninger. De legede med Granatstumper eller Bombesplinter, som de fandt ved Stranden, de gravede Grøfter i Sandet, fandt Brudstykker af Sabler og Geværer, af Chacoter eller gamle værdiløse Blik- og Jærnkogekar, som Soldaterne havde brugt.

Enten jublede Nadja af Glæde, naar hun legede, eller hun skraalede i vilden Sky. Hun var lige overdreven i Sorg som i Glæde. Hun var af Naturen misundelig, herskesyg og noget tyvagtig.

Broderen gav altid efter. Han var stille, indesluttet, mild og god. Hun havde et heftigt Sind, og alt, hvad hun sagde og gjorde, havde et stærkt Præg af Simpelhed. Han derimod var saa forstandig og rolig, handlede med saa meget Overlæg og en altfor tidlig Modenhed, at det gjorde et pinligt Indtryk at iagttage ham, mens de legede.

Det var, som om han allerede med Syvaars-Alderen forstod Livets Alvor, mens hun derimod saa' ud, som om hun aldrig hverken kunde eller vilde forstaa, at Livet var andet end en Leg.

En Søndag Morgen i Avgust holdt Kajsa Hviledag. Stuen var næsten lige saa ren som før, skønt det nu var sværere at holde den proper. De var saa mange om den. Hun og Børnene paa den ene Side, og gamle Store-Jaska paa den anden. Han var Forstandsinvalid og var udskreven af Galehuset paa Grund af Uhelbredelighed, Uskadelighed og Fattigdom.

Han drak ikke mere og var saaledes ikke farlig for nogen. Han havde næsten ikke flere Kræfter og arbejdede ikke mere paa Teglværket, men blev sat til Udenomsarbejde paa Markerne og i Engene. Men stundom fik han et Anfald af Grædesyge, og saa længe det varede, kunde ingen formaa ham til at forlade



Stuen. Saa sad han paa Sængen, med Hænderne for Øjnene. Anfaldet varede et Døgn.

Saa begyndte han at røre sig igen, hans Øjne stirrede udtryksløst omkring, han sukkede, sagde intet, men lod Kajsa lede sig, hvorhen hun vilde.

Han saa' op til hende som et Barn til dets Moder. Han adlød blindt hendes Stemme som en Hund sin Ejermands.

Syv Aar tilbragte i Cellen havde berøvet ham hans Kræfter. Vanviddet var gaaet over til Idiotisme og Apati. Havde Kajsa ikke taget sig af ham, var han gaaet helt til Grunde. Om Vinteren var han hendes Barnepige, til Gengæld gav hun ham Føde og Klæder. Den Smule, han fortjænte ved sit Arbejde i Sommermaanederne, var hendes eneste reelle Udbytte af at have ham hos sig. Det forslog rigtignok langt fra til at dække hendes Udgifter for ham. Men hun havde nu en Gang adopteret dette stakkels Udskud.

I Dag skulde Kajsa ud at trække lidt frisk Luft i Skoven.

Hun havde læst højt i Luthers Postille inde i Stuen for Idioten, han havde hørt paa hende, mens han sad med foldede Hænder, ludende forover med den kolossale Overkrop.

De var blevne trætte af den sollumre Luft i det trange Værelse og skulde nu lidt ud. Kajsa vilde med det samme se til Børnene. Det var sjældent, hun nu havde Tid til at tage sig af dem.

Hun gik foran; hun havde sin sorte Søndagskjole paa. Hun gik langsomt og med Blikket fæstet mod Jorden. Store-Jaska fulgte hende tankeløst i Hælene. Han saa' saa andægtig og alvorlig ud, som om han nylig havde været i Kirke.

De var kommen over Gærdet og nærmede sig Birkebakken.

Saa standsede de begge. Der var Musik deroppe. Der blev spillet i en eller anden af Teltfordybningerne . . . . . Hvem kunde det være?

Kajsa gik nærmere. Hun sneg sig frem, saa sagte hun kunde. Hun krøb op paa Kanten af en af Voldene. Der standsede hun. Paa Bunden af Fordybningen sad Børnene — begge hendes Børn.

Nadja lavede Huler i Sandet, og havde halvvejs begravet sig i en af dem. Weli stod med Ryggen til Søsteren og musicerede.

Drengen mærkede intet, han blev ved med sin Musik.

Med Øjnene drømmende fæstet paa Trætoppene, spillede han paa et mærkværdigt Instrument, hvis Toner ikke stod i noget Forhold til dets Udseende. Snart lød det som en daarlig Violin, snart som en Guitar, snart havde det noget af et Valdhorns Metaltoner. Bedrøvet og forbitret betragtede Moderen det lille Instrument. Det var Ingeniørens gamle aflagte Mahognitræscigarkasse fra hans Farfa's Tid.

Hun genkendte godt det polerede, aflange, sammenlappede Stykke Skrammel.

I Laaget havde Weli skaaret to smaa Huller, og der over spændt nogle Strænge, lavet af Sejl garn, gennemtrukket med Harpiks. Buen var gjort af en Pind, ved hvilken han havde fastgjort en Del Hestehalehaar. Skruerne var Søm. Snart gned han med Buen paa Strængene, snart greb han i dem med Fingrene . . . . . Naar Lyden desuagtet blev for svag, nu og da næsten uhørlig, hjalp han til med Stemmen, en blød, smuk Sopran.

Det var en gammel Lirekassemelodi, han foredrog, nogle Strofer af den populære Duet af Norma. Saa svigtede Hukommelsen ham. Men hans Fantasi gav ham et lykkeligt Indfald, og han fortsatte Bellinis Motiv i samme Rytme, men paa en ny original og kun lidet italiensk Maade, som mere mindede om en nordisk Hyrdes Lurmelodier og Jodlen, end om noget andet. —

Kajsa blev mere og mere forbitret, jo længere hun lyttede.

»Ulykkelige Unge,« raabte hun, »hvem har lært dig det Haandværk! Du har det i dig fra din Farfar, kan jeg tænke, han var saadan én! Ved du hvad, det er det ærgerligste, jeg kan tænke mig, at du skal ha' den Usselhed i Kroppen! Sa' jeg dig ikke, da de var her, Taterne eller Tyskerne, eller hvad det var for nogle — sa' jeg dig ikke, at de Landstrygere var værre end Tyve! Saadan nogle Spille mænd, elendige Gøglere! Skidne Dovendyr, som ikke vil arbejde! Ak Herregud, at jeg skulde opleve, at Spillemandssygen har smittet dig ogsaa!«

Weli saa' op. Moderen stod der saa statelig, Vreden havde farvet hendes Kinder røde.

»Hvorfor, Mo'er — hvorfor maa jeg ikke spille, det lyder jo saa dejligt?«

Kajsa blev endnu rødere, men ikke af Vrede. Hendes Vrede varede aldrig mere end et Øjeblik.

»Hvorfor? jo — netop fordi det er dejligt, af den Slags Dejlighed som fordærver Menneskene og hindrer dem i at arbejde. Din Fa'r, han havde ogsaa Musikantaanden i sig. Derfor blev der aldrig noget af ham. Arbejde vilde han ikke, og lære noget vilde han heller ikke. Bare sidde og gnide paa et gammelt Stykke Skrammel af en Violin, som han arvede efter den Pjalt af en Fa'r, han havde.«

Weli blev med ét opmærksom, et Glædesglimt fór over hans Ansigt.

»En rigtig Violin, Mo'er, maa jeg faa den at se, bare et eneste Øjeblik,« bad han.

»Dumme Dreng! Og du bilder dig ind, at jeg saa længe skulde ha'e gemt den, bare for at du nu skulde ha'e den. Du kan tro nej, min Gris! Jeg tog den fra din Fa'r for at faa et Menneske ud af ham, men det blev han ikke alligevel. Han var egentlig en Engel« — Kajsa fik Taarer i Øjnene. — »Ja, en Engel, men arbejde kunde han ikke, og Snavs holdt han af. Snavs og Musik, de passer godt sammen. Kom her hen, Weli, græd ikke, snyd Næsen, du er en god Dreng, men bliv bare ikke én af den Slags, hører du! Giv mig Violinen!«

Weli blev bleg. Han trykkede den lille vanskabte Violin kærlig til sit Hjærte og gemte den under sin Trøje, som om han vilde beskytte den. Saa brast han i Graad, den havde længe siddet ham i Halsen.

»Kom med Violinen!«

»Men det er, det er . . . . . det er min Kæreste.«

Kajsa smilede. Maaske huskede hun i dette Øjeblik, at hun selv en Gang havde haft en Kæreste, lige saa vanskabt som Welis Violin.

Hun blev blød om Hjærtet, men efter et Øjeblik stum Eftertanke rakte hun paany Haanden ud og sagde:

»Kom med det Skrammel af en Violin. Jeg vil ikke ha'e, at du maa spille paa den.«

Weli hulkede. Uden at se op gik han hen og rakte Moderen sin Kæreste.

Hun tog det skrøbelige Instrument og betragtede det halvt med Vemod og halvt med Vrede. Saa gemte hun det under Shavlet.

»Kæreste,« mumlede hun. »Kæreste, hvorfra faar han dog alle saadanne Ord. Se saa, Nadja, hold nu op, du kaster ham jo Øjnene fulde af Sand. Kom, Børn, nu gaar vi hjem, det er Middag.«

Nadja havde moret sig med at kaste hele Kaskader af fugtigt Sand paa Store-Jaska. Hun rejste sig nu og lod den stakkels halvtossede Jætte løbe hjemad paa alle fire, mens hun selv sad paa hans Ryg og »red«. Det var hendes Yndlingsfornejelse, og han føjede sig villig efter hende.

Kort efter, da den lille Familie sad ved Grødfadet inde i Stuen, havde de fleste af dem glemte hele Scenen fra Birkebakken.

Kun én glemte den ikke. En lille bleg otteaarig Dreng, hvis Hjærte bankede heftig af Frygt for at miste sin elskede Kammerat, sine egne Hænders Værk, sin »Spillekasse«, som hans Moder saa ublidt havde kastet op paa Skorstenshylden lige under Loftet, hvor han ikke kunde naa den.

Men — Gud ske Lov, hun havde ikke brændt den, ikke traadt den i Stykker, blot skilt de gode Venner fra hinanden.

Han sukkede, mens han spiste Grød, og glemte ikke sin Sorg, førend Kl. 8 om Aftenen, da Ole Lukøje kom og bar ham med sig til Drømmenes Rige, der for ham var helt fuldt af Violiner. —

Kajsa havde fattet en stor Beslutning. Weli skulde sættes i Lære. Men i hvilken?

Drengen havde ikke Lyst til noget bestemt, han vilde helst i Skole, men det var umuligt. Paa Drumsø var der ingen, og til Byen kunde han ikke komme. Det havde hun ikke Raad til.

Altsaa til Efteraaret i Lære. Om Sommeren maatte han hjælpe til ved alt muligt.

Da det led hen mod September, fik han en Dragt nye grove Klæder, syede af hans Moder, til »at vokse i«. Støvlerne var noget for store, det var Arvegods efter Faderen.

»Man kunde binde dem fast om Smalbenet, saa faldt de ikke af,« mente Moderen og tilføjede: »Under de lange Bukser ses det for Resten slet ikke, hvordan Støvlerne er.«

Han fik tre nye Skjorter og to Par Uldstrømper. Det var et prægtigt Udstyr, syntes Weli, en Prins værdigt.

Han længtes næsten efter den Dag, han skulde have alle de nye Klæder paa, skønt han vidste, at han saa skulde forlade Hjemmet.

Mølleren paa den anden Side af Øen ved Svartviken, havde lovet at tage ham i Lære for Kosten. Det var ikke saa ilde for en otteaaars Dreng at kunne tjæne sin Kost selv. Weli var ganske stolt.

Det var den sidste Aften i Hjemmet.

Han havde allerede faaet mange Formaninger om ikke mere at gaa og drømme, eller være tankeløs eller lad, men være rigtig flink i alle Retninger.

Den lille Fyr forsøgte at høre efter, men Ordene susede forbi hans Øren uden Mening. Han tænkte paa noget andet. Han forstod endnu ikke, hvad Afskeden havde at betyde. Da Moderen holdt op at tale, bad hun ham gøre Pakken i Orden . . . . de nye Klæder hængte oppe paa Loftet.

Barnet gik hen til Lemmen, klavrede op ad Stigen og krøb ind. Moderen saa' efter ham.

Han puslede længe omkring deroppe. Bagved en Bunke ubrugeligt Skrammel havde han faaet Øje paa noget, som vakte hans Opmærksomhed.

Han gav sig til at rode op i Bunken og fandt tilsidst under nogle Brædder og itubrukne Møbler en Violin, Faderens gamle lystpolerede Bierfidlerviolin, den han saa ofte havde hørt Moderen omtale.

Hans Hjærte bankede, hans Øjne straaledede.

Han tørrede den af med Ærmet og blæste det tykke Lag Støv bort, som havde lagt sig paa den mellem Skruerne, og opdagede, at alle Strængene var i Behold. Han prøvede Skruerne, spændte Strængene, klimprede paa dem og stemte dem.

Men hvor var Buen? Han søgte — og med en Hunds Sporeævne fandt han den endelig lidt dybere nede i Bunken paa Gulvet under en Hob gamle Tapeter.

Der stod en Kiste, hen over hvilken der faldt en smal Stribe af Efteraarssolens matte gule Lys, fordunklet af Loftslugens lille støvede Rude. Der satte Weli sig med Violinen under Hagen.

Først prøvede han at spille paa den ganske sagte og forsigtig, men glemte sig saa lidt efter lidt selv og satte i med større Styrke og Fart.

Det skreg og peb, men gav ingen Lyd. Nu og da gav Instrumentet en smuk Klang fra sig og nogle fulde og kønne Strofer.

Han kastede Hovedet tilbage og fór ud paa Inspirationens Hav for fulde Sejl.

Han drømte sig som Helt — en stor, stærk Mand, som fløj fremad i sin Baad for Morgenbrisen, og hele Verden laa foran ham i det klareste Morgenlys.

Han var lykkelig. Han følte den friske Søluft, saa' den blaa Sommerhimmel hvælte sig højt over ham; det lave, sorte Tag var borte tillige med Væggene, og Efteraaret var blevet Vaar. Han blev længe ved at spille, men tilsidst blev han træet og holdt op. Han fór sammen og sprang hastig ned fra Kisten, tog Klæderne, svøbte dem omkring Violinen i en stor Bylt og bandt en Snor om den. Han følte sig som en Forbryder.

Moderen stod udenfor, bleg og forvirret. Hvad skulde hun gøre? Hendes elskede Barn stod da ej til at redde. Han var altsaa hjemfalden til denne Last og kunde for dens Skyld begaa endnu flere Forbrydelser. Stjæle, skjule det stjaalne, og hvem véd, maaske ogsaa lyve.

Han klavrede atter ned ad Stigen, som førte fra Loftet, kastede hurtig Bylten udenfor og gik ind i Stuen, men Kajsa var ikke der.

Saa tog han Afsked med Jaska og Søsteren og med Kvinderne inde i Huset.

Ved Brønden stod hans Moder.

»Farvel, Mo'er! nu gaar jeg.«

»Farvel, Barn! hav Gud for Øje; hvor har du Bylten?«

Weli rødmede. »Dér ligger den.«

»Der er vel ingenting i den, som det var bedre, om du lod blive hjemme?«

»Nej, ingenting.«

»Skulde du ikke se efter først?«

»Nej, Mo'er, der er ingenting.«

»Saa gaa da, Barn, og husk, hvad jeg har sagt dig saa tit: arbejd, hold dig ren, vær aldrig doven, ti begynder du paa det, saa . . . . . og husk paa, at Djævelen allerhelst tager dem, som sløser Tiden hen og holder af at have det smudsigt om sig. Knur aldrig, hvis du faar Stryg af din Mester, for det

har du godt af — — — næste Søndag kan du faa Lov at komme hjem.«

Weli gik. Bylten var saa tung, den syntes ham langt tungere nu end før, det kom vist af hans onde Samvittighed. Han græd ved Vejskellet. Hvad, om han nu løb hjem med Violinen, bekendte alt og fik Tilgivelse?

Men nej, det var for sent, Solen begyndte allerede at synke.

Bylten var forfærdelig tung. Han satte sig, rejste sig igen, begyndte atter at gaa — han var frygtelig træt.

Jo, det maatte være den onde Samvittigheds Skyld. —

Skulde han løse Rebet, vikle Bylten op, tage Violinen ud og gemme den under en eller anden gammel Trærod og tage den med til Mo'er næste Søndag og faa Tilgivelse?

Skulde han? — Han begyndte at løse Baandet — — men at miste Violinen! den kære Violin — det holdt haardt. Han kunde jo forsøge at bære den endnu et Stykke. — Nej, det var Synd imod Mo'er! — Altsaa bort med den!

Saa aabnede han Bylten. Men hvad var det? Der var ingen Violin. I Stedet for laa der tre store Stykker Brænde og to smaa Papirspakker. I den ene var det nye Testamente, i den anden en Bunke Smørrebrød, rigtig dejlige, tykke Rundtenommer med »Bondeost« paa.

Weli slugte Graaden og Sorgen, mens Rundtenommerne krøb ned. Saa fortsatte han sin Vej, lettere om Hjærtet og uden Samvittighedsnag. Bylten var nu ganske let. Brændestykkerne havde han ladet ligge paa Vejen.

Men hjemme i Torparbacks-Stuen sad Kajsa alene. Store-Jaska sov paa sin Halmsæk og Nadja i sin Sæng.

Kajsa havde lagt Violinen paa Bordet. Hun støttede sit Hoved paa den og græd bitterlig. Hun havde ment det saa godt — men det havde kostet hende saa meget.

Den skulde nu gemmes i Kisten, dette afskyelige Spilleværk, som havde gjort hendes Mand til en »Dovenkrop« og som nu ogsaa var i Færd med at ødelægge Sønnen. Den skulde begravnes helt nede paa Kistebunden. Hun og ingen anden fik Nøglen.

Jo! hun havde handlet ret — — men — det holdt haardt! Det lille Instrument var i sig selv uskyldigt og havde saadanne

kønne Toner. Hun strøg kærligt henover det med Hænderne og skyndte sig saa at gemme det i Kisten. — — Nu skulde han da ikke mere faa den at spille paa, saa længe hun var i Live.

Weli kom hjem paa Besøg næste Søndag, men der blev ikke talt mere om »den Sag«.

Søndagen efter kom han ikke, heller ikke i flere Uger. Men Moderen hørte ofte fra ham. Han var afholdt baade af sin Husbonde og Madmoder og gjorde god Nytte. Møllerens Hustru var især tilfreds med ham. Han tog sig saa pænt af hendes lille femaarige Datter Maja.

Da Kajsa hørte dette, rystede hun paa Hovedet. Det var jo rart nok, at de holdt af ham, men han lærte ikke noget paa den Maade. At være Barnepige for Maja, var egentlig ikke det, hun havde ment, han skulde.

Nogen Tid forløb. Drengen kom ikke hjem. Moderen hørte, at han havde det godt, at han ikke duede til Karlearbejde, men at han passede sine Ting. »Sine Ting«, det var at være Barnepige.

Saa kom en Lørdag selve Møllermo'er til »Torparbacken«. Hun havde Ærinde til Herregaarden og vilde med det samme se til Kajsa.

Den pæne, lille Stue skinnede i nyskuret Herlighed, ikke et Støvgran var at opdage. Gryder og Pander stod blanke opstillede paa Hylderne. Frisk, duftende Granris var strøet i Forstuen paa Gulvet i Stedet for Tæppe.

Madamen traadte ind. Hun var rund og tyk, havde vide, korte Skørter paa, vatteret Uldkaabe, sort Silkehalstørklæde, og ovenpaa det hele et stort, grønt Shavl knyttet bag paa.

»Goddag — skal hilse fra Sønnen.«

»Mange Tak — hvordan har den lille det?«

»Aa jo saamæn — — tak den, som spørger.«

Kaffen blev sat paa Ilden, den blev færdig og kom paa Bordet. Og mens de nød den, aabnedes begge Madamernes Hjærter paa vid Gab.

»Ser De, Madam,« sagde Møllermo'er, »han har ikke Lyst til grovt Arbejde. Han syr — — ikke Klæder — nej paa det Lav — men Mennesker, Køer, Heste og al Ting. Og saa klipper han Svin, rigtige Svin, akkurat som man ser dem lys levende.



Det morer han Ungerne med. Og saa spiller han Violin hele Aftenen, saa snart de kommer fra Kværnen.«

Kajsa fór op fra Bænken. Hun vred Hænderne.

»Spiller — spiller han? Hvor har han nu faaet Violin fra? Har han stjaalet den?«

Madamen spærrede Øjnene op.

»Hvad fejler hun? Hvad gaar der af hende? Violinen er Fa'ers. Fa'er har selv lært Drengen at spille, og nu kan han alle Dansene og mange flere Viser end Fa'er selv. Der bliver nok noget af ham en Gang! Klokke maaske — hvis han kan komme til at læse. Ja, Herre Gud, som den Dreng kan spille kønt. Han har været oppe paa Herregaarden og spillet for Herskabet. Og de roste ham, og der var en Spillekant fra Byen og han roste ham, og de sagde alle sammen, at hvis han kunde komme ind til Byen, saa — — —«

»Ak ve, ak ve, at alle skal sætte sig op mod en enlig Stakkel,« klagede Kajsa. »Først fordærver de Rellu Calle for mig, før end jeg var der til at tage mig af ham. Men jeg hørte tale om det. Naar han spillede og sang, fik han Konfekt og Vin af Herskabet, Brændevin og Øl af Smaafolk; men da han begyndte at arbejde, vilde de ikke vide af ham. Saa var det, han blev skidenfærdig og doven og en Fyldebøtte oven i Købet. Hans Fa'er døde paa Landevejen med Hovedet paa Lirekassen, og han selv, min Mand, han døde, bare fordi han ikke kunde vænne sig til en Smule Orden og Renlighed, og fordi han var uvant med at arbejde og at have nogen, som holdt af ham — — og det er Musikens og Herskabets Skyld altsammen. De vil have, at vi Smaafolk skal være til i Verden blot for at more dem.«

»Hvad er dog alt det for Snak? Jeg gad vide, hvem der vil hendes Dreng noget ondt. Hørte hun ikke, at jeg sagde, at han kunde læse til Degn?«

»Læse — og læse — hvem skal lære ham at læse? Jeg lærte kam A B C, og det gik som Fluer i Tjære. Hun tror maaske, Madam, at jeg holder Smugkro eller saadan noget, som betaler sig godt, siden hun taler om at læse — og mener, at jeg skulde sende ham til Byen i en Skole. Jeg har intet andet, end hvad jeg kan tjæne ved Vask og Rengøring, og det gaar med altsammen til Føde og Klæder, — — Degn?« — sagde hun »Degn?«

»Ja vist, sagde jeg Degn — har Madamen maaske noget imod den Bestilling?«

»Jeg troer, hun vil holde mig for Nar, Madam! Efter Præsten kommer Degnen. Jeg er et kristeligt Menneske, skal jeg sige hende, jeg holder ikke Dans her om Søndagen og taaler ikke nogen Slags syndig Musik i min Stue. Men I — I — faar ham til at blive saadan — — saadan en — — Musikant.«

Kajsa hulkede. Det gjorde Møllermo'er ondt for hende. At Kajsa var en lille Smule vild paa Karetten, kunde man høre af hendes Snak, men noget sandt var der jo i det. Han var egentlig en Døgenigt, Drengen. En flegmatisk, doven Krabat. Han havde altsaa Dovenskab i sig baade fra sin Fa'r og Farfar. Pokker til Musikant-Vagabonderi. Lad en Musikant være klædt i Pjalter og gaa paa Landevejen eller have Kjole paa og spille ved Kejsereus Hof, saa er og bliver han dog kun Musikant — — »Saadan en«, det smagte altid af Løsgænger, kort sagt, den Slags Folk hørte til Pakket. Møllermo'er vilde selv ikke for aldrig det have en Søn, som var »af den Slags«. Hendes Mand — naa ja, han duede heller ikke til stort — men han duede dog til at fortjene Penge. Stakkels Kajsa! Hun var en flink Kone i alt Fald. Som hun holdt Stuen i Orden, og som hun plejede og passede Idioten! Det, ingen anden vilde gøre, gjorde hun. Og hendes lille Pige! Var hun ikke et levende Vidnesbyrd om sin Moders Ævne til at holde rent om sig og sine.

Efter disse Reflektioner rejste Møllermo'er sig og gik hen til Skorstenen. Der pustede hun til Gløderne under Trefoden, saa Ilden flammede op. Saa løftede hun lidt paa Kaffekanden og vendte rolig tilbage til sin Plads igen.

Kajsa nikkede bifaldende, hun stod op, satte atter de brogede, guldblomstrede, tunge Kaffekopper frem, skænkede i og bød sin Gæst en Taar endnu.

De hældte Fløde i, saa det gik ud over Koppen og fyldte Underkoppen halvt. Saa bed de af Kandissukkeret, saa det knasede, og drak af Underkopperne i lange slubrende Drag.

De sagde ikke et Ord.

Endelig var de færdige. Møllermo'er knyttede det grønne Shavl fastere om sig, nejede og takkede for god Fortæring. Da hun stod ved Døren og havde Haanden med den tykke Vante paa Dørklinken, sagde hun:

»Hun er en flink Kone, Kajsa, jeg synes, hun er et rigtig godt Menneske. Drengen har vi Nytte af, saadan som han er, for han passer saa godt til at være Barnepige til vores Maja. Men — der bliver ingen Ting af ham hos os. Fa'er er en Døgenigt er han. Mandfolk duer nu en Gang ikke, ser hun. Jeg kender ikke et eneste Mandfolk, som jeg rigtig vil regne for Menneske. For enten duer de til at arbejde, men drikker, til de ingen Ting kan mere, eller ogsaa har de aldrig duet til noget, og saa drikker de for det. — — Hvordan de saa er, drikke gør de alle. Og saa gaar det ned ad Bakke med dem — og med os — og med Børnene. Aa ja! Men inde i Byen er der nok nogle Forretninger, hvor de ikke tør drikke sig fulde, og til saadant et Sted skal vi sende hendes Dreng. Det skal jeg være Mand for! Tro hun mig! Jeg skal tage ham med, naar jeg kører ind til Tabunoffs med Melsækkene. Maaske Tabunoff tager ham. Dér kan han komme til at staa i Butikken. Og lære at tale Russisk. Dér kan han ogsaa lære at regne. Og der bliver ingen Kvinkeleren af. Dér arbejder de ogsaa om Søndagen — i Smug forstaar det sig.«

Kajsa stod ved Skorstenen og stirrede ind i Ilden. Flammen oplyste hendes Ansigt, som nu straaledede af Haab og Glæde. Hun nikkede fornøjet og smaaannede, mens Madamen udmalede disse glimrende Fremtidsudsigter for hende. Det begyndte altsaa at dages for dem. Dette var just noget af det, hun ansaa for det lykkeligste, der kunde hænde.

Møllermo'er fortsatte en Stund endnu, og Kajsa hørte efter. Tilsidst fulgte hun sin Gæst og blev ved at gaa med langs det frosne Aaløb, som førte ned til Stranden, hvorfra Genvejen til Møllerens Odde snoede sig. De talte venskabelig med hinanden, og da de skiltes, nejede de begge dybt, skønt Sneen gik dem højt op om Benene.

Kajsa havde ikke i mange Aar været saa lykkelig. Nu havde hun Haab til Fremtiden. Hun vidste, at Møllermo'er kunde, hvad hun vilde. Og nu vilde hun, at Weli skulde have Opdragelse, blive til noget — — hvem véd, maaske kunde han blive Handelsmand. Det havde rigtignok været en lykkelig Dag.

Hun vendte hjem. Det var nu ganske mørkt.

Store-Jaska, som havde hugget Ved i Skoven, var kommen hjem. Han sad med Øksen i Favnen paa Sængekanten.

Hans store, runde Øjne stirrede vildt og sanseløst omkring i Værelset.

Da han saa' Kajsa, formildedes Udtrykket i hans Øjne, og han lod Hovedet synke ned paa Brystet. Hun tog Øksen fra ham, ledte ham hen til Bordet og gav ham Brød og Kaffe. Mens han spiste og drak, gik hun ud i Gaarden for at ryste Pelsen, han laa paa oppe paa Ovnbænken.

Saa redte hun hans Sæng. Nadja sov allerede. En Stund efter var der stille i Stuen. Kæmpen snorkede oppe i sin Sæng. Karrene stod paa Hylden. Ilden knitrede i Skorstenen.

Hun tog Testamentet frem og satte sig til Rette for at læse — — —

Da bankede det stærkt paa Ruden.

Hun fór sammen. Mon det var et eller andet af Mandfolkene, som havde drukkert og nu kom fuld hjem, eller nogen, som i Forbigaaende vilde skræmme hende. Hun lukkede ikke op.

Det bankede atter og endnu stærkere. En alvorlig Stemme raabte, at hun skulde lukke op.

Hun fløj hen til Vinduet. Der fór som en Anelse om noget ondt igennem hende — — — og det just i Dag, da hun havde været saa lykkelig og forhaabningsfuld.

Der stod fire Mænd udenfor, og de havde noget mørkt imellem sig, som en af dem bar paa Armen. Var nogen død? Hvem var det? Barnet — Drengen! Wel! død?

Nej, ikke død. Møllerkarlen forklarede ganske rolig, hvordan det hele var gaaet til. Han levede og var kun bevimet. De vilde gjerne have plejet ham hos Møllerens, men han græd og vilde hjem til Mo'er. En af Karlene vidste, at Lægen var til Middag paa Herregaarden i Dag hos Ingeniøren.

Kajsa tog den store, tunge Dreng paa sine Arme og lagde ham i Sengen. Hans Arme hang slappe ned, Kroppen syntes uden Liv. Ansigtet var blaaligt, stivnet. En Del Blod klæbede Haaret fast om Panden.

»Hvor faldt han? Har han slaaet sig i Panden?« spurgte hun.

»Aa nej, saamænd,« svarede Karlen og kløede sig i Hovedet. »Maja trillede inde under Møllevingerne, just da vor Fa'er var ved at løsne dem indenfor. Og Drengen dér løb efter hende for at trække hende ud. Men i det samme, han fik fat i hende og frelste hende, fik han selv et Slag, først ét, det var ikke

saa haardt, det traf Panden! Men se, saa kom den anden Vinge, og den slog ham med saadan en forfærdelig Kraft i Skulderen, saa Armen var nær ved at løsne sig fra Kroppen. Anders dér fik Tag i Benet paa ham, og da vi skulde til at bære ham ind, vilde han her hen, og nu er vi her.«

Det var hele Historien.

Kajsa gav dem en Snaps og sendte Anders til Herregaarden efter Doktoren.

Hun vaskede Saarene, badede hans Hoved og trak Støvlerne af ham. Hun vovede ikke at røre ved Kroppen. Den lille jamrede sig forfærdelig, saa snart nogen rørte ved ham.

Hun havde hidtil været kold imod ham, aldrig kærtegnet dette Barn, aldrig været øm imod ham. Men nu brast Isen. Hun viste det dog ikke. Hun gik stille og puslede om ham, saa godt hun kunde. Rene Lagener og Pudevaar — blødt og fint skulde han have det.

Vejledet af den syges Klager og Stønnen fandt Doktoren endelig Laasen i den mørke Forstue. Han var meget rød i Ansigtet af alle de gode Vine ved Middagen, og dygtig gnaven over at være nødt til at gaa i Mørke og Snefog ud til denne Hytte, der altid havde syntes ham saa grim og modbydelig.

»Lys mig,« sagde han kort uden at tage Overfrakken af.  
»Her hen!«

Kajsa havde kun en lille osende Petroleumslampe. Hun skruede Vægen op og gik nærmere.

Lægen saa' ved første Øjekast, hvad der var paa Færde. Han kastede Hatten og Overfrakken fra sig og mistede Vinrødmen i det samme.

»Klæd ham af!« raabte han til Kajsa, »og skynd Dem, det De kan.«

Kajsa trak Benklæderne af Drengen. Saa skulde hun til Trøjen. Barnet stønnede højt og græd, men sagde intet.

»Ja, det gør ondt,« sagde Doktoren, »kom med en Saks, saa skal jeg klippe Ærmerne og Skulderstykkerne op, men hurtig.«

Den lille Fyr spærrede Øjnene op og saa' forskrækket paa Lægen. Hans blege Læber dirrede, og de blaa Øjne syntes at ville bede om Skaansel.

»Aa, klip ikke min Trøje i Stykker — det er den nye, Hr. Doktor,« bad han, »klip endelig ikke den nye Trøje itu, Mo'er havde saa stort Besvær med at faa den færdig.«

Det var Welis første Ord, og han udtalte dem med et saa rørende Udtryk, at Doktoren trak paa Smilebaandet. Men det fik ikke hjælpe. Den nye Trøje blev klippet itu Stykke for Stykke. Blodet var tørret fast i Klæderne. Kun med stor Møje lykkedes det dem at faa Saaret frit.

Imidlertid blev der sendt Bud til Herregaarden. Doktoren havde skrevet nogle Linjer paa en Lap Papir, og Fruen kom ned med en lille Kurv. En af de unge Herrer, som var medicinsk Student, kom med Instrumenter og Bandager. En Tjæner bar Lys og Stager, Vin og Mad.

Doktoren mente, det var bedst allerede i Aften at foretage en Operation. Tidlig næste Morgen maatte han tage bort og kunde ikke komme tilbage. Drengen kunde desuden ikke flyttes. Der maatte foretages en Amputation. Barnet selv kunde reddes, men kun hvis man straks tog Armen bort.

Alle Forberedelser blev gjort stille og tyst. Der var ingen Forskrækkelse, ingen Scener, ingen Taarer, intet unødigt Klynkeri.

Et Glas Vin gjorde dem alle sammen godt, ikke mindst Kajsa.

Weli forstod alt, hvad der gik for sig. Han var nu ved fuld Bevidsthed. Noget af Faderens stille Resignation var udbredt over hans Væsen.

Saa var alt i Orden. Instrumenter, Fade, Klude og Forbindingen. Kajsa skulde holde paa den lille. Hun bøjede sig ned over ham og hviskede ham i Øret:

»Barn, vi vil sagte bede Gud, at han hjælper os i vor store Nød.«

»Mo'er,« hviskede Drengen, »tror du, dette er Guds Straf, fordi jeg spillede?«

Moderens Øjne fyldtes med Taarer. De faldt brændende hede ned paa hans Pande. Hun kunde ikke svare. Men med kærlig Haand klappede hun hans Tinding. Denne haarde Haand kunde dog klappe blødt.

En halv Time efter var det overstaaet.

Store-Jaska sad paa Gulvet og rokkede med Hovedet i sine Hænder.

Lille Nadja var vaagnet og havde klynket og grædt sig i Søvn igen.

Doktoren var borte og den unge Mediciner med. Kl. 6 om Morgenen vilde han komme igen og lægge ny Forbinding om og give Barnet Medicin.

Weli laa ganske stille, men havde Feber. Hans Kinder og Læber brændte. Moderen læskede hans Tørst, saa ofte hun kunde.

Nu var der ingen Vidner, nu vovede hun sig endelig frem med sin Kærlighed. Hun kyssede hans Haand — hans eneste —, hun kyssede Tæppet, hun græd, hulkede og sukkede. Hun bad og stred. Hun vred Hænderne i Fortvivelse. Havde Gud straffet hende? Og hvorfor?

Henad Morgenstunden vaagnede han. Et Smil gik over hans Ansigt, da han blev Moderens Omsorg for ham vaer, og saa' i hendes ømme, bekymrede, taarefyldte Øjne, hvor meget hun led.

»Vær ikke bedrøvet, Mo'er,« sagde han, »nu har jeg det bedre. Jeg skal ikke mere gøre dig Sorg. Nu er det forbi. Jeg skal aldrig, aldrig mere spille. Nej, Mo'er, aldrig.«

Kajsa græd højt som ved en Grav. Hun kastede sig paa Knæ ved Siden af Sængen og kyssede atter hulkende hans Haand, som laa paa Tæppet.

Morgendæmringen veg for en gul Solstraale, som mat brød sig Vej gennem Vinduet og belyste Scenen.

»Ja,« hulkede Moderen, »ja, det er forbi. Alt er forbi. Og Præsten siger endda, at Gud er med os Smaafolk. Jeg tror det ikke.«

»Jo, Mo'er,« sagde Drengen, »jo, Gud er med os. Vær ikke' bedrøvet. Det bliver nok godt igen. Jeg kan læse — jeg kan blive Degn, for jeg har jo beholdt Stemmen, eller ogsaa kan jeg blive Præst. Det skal du faa at se. Jeg kan blive hvad som helst, en rigtig fin Herre, kan du tro. Saa skal du aldrig græde mere. Kan du ikke huske, hvad Præsten sagde, at Gud aver det Barn, han elsker. Jeg véd, at Gud elsker mig, for det gjorde saa ondt, saa ondt. Han véd nok, hvad han gør. Mo'er, Mo'er, giv Jaska Kaffe, han græder for sin Kaffe. Se, hvor det er lyst udenfor, det er vist Sommer. Fuglene synger. Hør, hvor de synger. De flyver hen over Rugageren. Maa jeg gaa ud til dem, Mo'er?«

Saaan fantaserede han et Par Timer.

Kajsa holdt op at græde. Nu vidste hun det. Det værste var sket. Hun beredte sig paa at se ham dø.

Den unge Student kom med sin Medicinflaske og gav Patientten Morfin. Han skulde have givet det blødende Moderhjerte Morfin. Men — det behøvedes ikke. De kunde bære al Ting — disse »simple Folk«. De er af »andet Stof« end vi andre.

Dagen efter var hun oppe paa Herregaarden for at hjælpe til ved Stovvasken. Man maatte jo leve. Og leve — ja, det gjorde de. Men hvilket Liv! —

Weli døde ikke. I det mindste ikke rigtig. Han sled Tiden hen mellem Liv og Død i sin Sæng, til Sommervinden trængte ind gennem den aabne Stuedør og førte nogle livgivende Pust med til hans Sæng.

Ved Midsommertid kom han op og fik saa langsomt Kræfterne igen. »Den nye Trøje« var lappet sammen igen, Ærmet syet fast baade oppe og nede. Det hængte der saa slapt og tomt, dette Ærme.

Hans Historie er kort eller lang, alt efter som man tager det. Hvem gider vel følge Proletarernes Livs Historie, som foregaar i Dunkelhed, blandt Smuds og Elendighed.

Weli hørte ikke til de ulykkeligste. Han forfaldt aldrig. Han var blot, hvad man kalder »Løsgænger«.

Man saa' ham paa Gaderne i Helsingfors, undertiden i Brunnsparken, undertiden i Thølø. Han havde paa Skulderen en Kasse med Cigarer.

Naar »den russiske Musik« spiller paa et eller andet af disse Steder, staar han hensunken i Drømme og lytter. Øjelaagene er halvt lukkede, og Blikket irrer om uden Maal. Hans fine Næse ser næsten gennemsigtig ud, hans graablege Kinder er indfaldne. Men Munden smiler lykkelig, naar det er en eller anden Nationalmelodi, som toner fra disse Metalhorn, der virker saa ubehageligt paa nervøse Konstitutioner.

Men Weli har aldrig haft »Nerver«. Han har noget andet — noget, som ofte tvinger de salte Taarer frem i hans Øjne — Taarer, han ikke selv forstaar.

Alt er, som det skal være. Han har ingenting lært. Men han fortjener saa meget ved sin Handel, at han kan spise sig mæt mindst én Gang om Ugen. Og han kan skaffe



sig Klæder — Moderen hjælper til. Han er ikke smudsig, og han er ikke Musikant. Det, Kajsa frygtede mest af alt, er ikke sket.

Hendes Søn blev ikke en af »den Slags«. Han vilde ikke som sin Farfar komme til at dø af Renlighed. Han døde paa en Klinik — til Gavn for Videnskaben. Han var kommet vidt, han — og han havde ikke naaet sit tyvende Aar.

INA LANGE.

Paa Dansk ved Erna Juel-Hansen.

---

## Correggio.

(Sluttet.)

---

Vasari siger om en af Correggios Figurer, Engelen med Bogen paa *Madonna di S. Girolamo*, at hans Smil er saa naturligt, at han faar enhver, der ser ham, til at smile med, og at der ikke er et Menneske af et saa melankolsk Sind, at han ikke skulde blive opmuntret deraf. Enhver, der har set denne Engel, vil sande disse Ord. Men det gælder ikke alene om den; det er overhovedet ejendommeligt for Correggio, at han forstaar at udtale sine Skikkelsers Følelser paa en ganske umiddelbart »smittende« Maade. Denne Ævne, som han maaske har i højere Grad end nogen anden Kunstner, har det største Lod i den Følelse af Lyst, som hans Billeder vække. Han maler saa godt som ikke Mennesker, der handle eller udrette noget, men kun Mennesker, som føle, og deres Følelse er først og fremmest Lyst.

Det er dog ingenlunde alt, hvad der hører ind under dette Begreb, som ligger for ham.

Der er en mandig Lyst, islaaet med Trods, Lysten ved at hærde og anspænde sin Kraft, den tapres Lyst i Faren, Ejnherjernes i Valhal; slikt har Correggio aldeles ingen Forestilling om. For ham er Lysten egentlig noget kvindeligt: Sjælens udelte Hengivelse, dens fuldendte Blødgørelse og Smelten i Kærlighedens Varme. Det er ogsaa i kvindelige Sikkelser, at han fortrinsvis udtrykker den.

Han har i sin »Antiope« skildret den jævnt rislende, sunde, vegetative Nydelse, det ubevidste Velbehag ved at slumre paa den hede Dag i Skovens Svalhed. Men især sværmer Correggio, og allermest i sin seneste Tid, som Myggen om Lyset om Lystens Stigning til de højeste Potensers korte Øjeblikke med det for-

stærkede eller tilbageholdte Aandedrag og Sjælens Omslørning i bevidstløs Salighed. I dette Element bevæger han sig som ingen anden Kunstner. I sin »Leda« har han paa den ældre Malerkunsts Vis fortalt flere Momenter af samme Historie paa ét og samme Billede. Leda selv forekommer tre Gange paa Maleriet: først hvor Svanen (Jupiter) nærmer sig til hende i Badet, og hun med den sidste Rest af jomfruelig Sky vil holde den borte fra sig, skønt hendes Blik og Smil forraade, at hun snart vil give tabt; dernæst midt i Billedet, med Svanen i Skødet, og endelig som nygift med straalende, gennemglødet Aasyn, sendende den sejerstolte, bortflyvende Svane sit glade: Paa Gensyn. Den betydeligste Skikkelse, han har malet af Kvinden i selve Favntagets overvældende, angstblandede Henrykkelse, er Io, som man ser halvt fra Ryggen, idet hun i Skovens Dyb favnes af Jupiter i Skyen. Det er et mægtigt og farligt Billede.

Man dømme nu om slige Billeder, hvad man vil, saa maa man indrømme Correggio, at hans Opfattelse af den jordiske Elskovs Lyst med al dens Intensitet er ejendommelig let, aandig, immateriel. Han fremhæver mere Nervalivet end det kødelige. Des mere Enhed bliver der ogsaa mellem den jordiske Eros i hans mytologiske Billeder og den himmelske i hans kristelige. Ligesom der i de første er noget væsentlig aandigt, er der i de sidste noget afgjort sanseligt. Vel handles der naturligvis i dem ikke om Kønslivet; men der er alligevel en uimodstaaelig Trang baade til Beskuelse og Berøring, som har sin stigende Glød og sit Smeltepunkt.

De sværmende Kvinder i de kristelige Legender, Magdalena og Katharina, ere Hovedpersoner i hans Værker, ligesom Elskerinderne i de hedenske Sagn. Magdalena ligger i Skovskyggen i uforstyrret Fordybelse i Læsningen af en god Bog — at det er en Bibel, kan man for Resten ikke se paa Bindet; der er noget i denne rolige Nydelse af Tilværelsen, som minder om den slumrende Antiope: for dem begge henrinder det ene Øjeblik ligesom det andet<sup>1)</sup>. Men ogsaa paa dette Omraade bevæger Correggio sig

<sup>1)</sup> Det er unægtelig et Vovestykke endnu at omtale dette berømte lille Maleri af *den læsende Magdalena*, i Dresden, som en ægt Correggio, efter at Lermolieff (Morelli) har sat Straf af sin dybeste Ringeagt for enhver, der ikke kan se, at det er uægte. Det skal være malet af „ein dem Adrian van der Werff nahe stehender Niederländer“. Det er meget fornuftigt af Forf. ej at henføre det til A. v. d. Werff selv; ti i Galleriet

helst i de stærkere bevægede, i Øjeblikket mere glødende Følelser. I et af sine tidligere Billeder (nu i Madrid) har han malet Magdalenas Møde med Kristus i Urtegaarden, straks efter Opstandelsen (*Noli me tangere*). Ved den pludselige Genkendelse kaster hun sig paa Knæ og vil favne hans Fødder — det gamle østerlandske Hyldings-tegn; men hendes Jubel, hendes henrykte, slugende Blik og begejstringsglødende Aande har mere Karakteren af Elskov end af Ærefrygt. Han afviser hende; men det afvisende kan Correggio i Grunden ikke male: et saadant Smil og et saa straalende Blik trækker til sig og afviser ikke. Ellers er det det lille Kristus barn, som er Genstand for disse Kvinders Kærlighed; men den har ikke des mindre en afgjort Farve af noget erotisk. Legenden om *Katharinas Trolovelse med Jesusbarnet* angaar egentlig Nonnen Katharina (fra Siena) og betyder Kvindens Forsagelse af jordisk Ægteskab for den himmelske Kærligheds Skyld. Men i Renæssanceperioden finder man Legenden hyppig overført til Oldtids-Helgeninden Katharina, Kongedatteren fra Alexandria, hvorved Kunsten vandt den Fordel at kunne fremstille Bruden fager og fin i en farverig, prægtig Dragt i Stedet for det alvorlige Nonnekostume. Det hele forvandler sig til et lille solglad, halvt naivt, halvt sentimentalt Æventyr, som Correggio har fremstillet i to aldeles fortryllende og bedaarende Malerier. Paa det mindste af dem (i Neapel) er Katharina en næppe voksen, uendelig indtagende, forelsket lille Brud, som ivrig og glad stikker Fingeren frem for at modtage Trolovelses-Ringen af sin étaarige Brudgom; paa det større (i Louvre) er hun mere overvældet af Følelsen, lidt hysterisk, som om hun ikke var langt fra en Afmagt. Paa Maleriet i Louvre

---

i Dresden findes jo mange Billeder af ham til Sammenligning, deriblandt ogsaa en læsende Magdalene; og hvorledes skulde man kunne forveksle f. Eks. den fede og dejlige Behandling af Haaret eller det liflige, farverige Clair-Obscur over Ansigtet i det Correggio tilskrevne Billede med A. v. d. Werffs tynde og tomme Farve? Men hvem i al Verden kan da denne „dem A. v. d. W. nahestehender Niederländer“ have været? Denne Krog af Kunsthistorien er jo dog ikke saa ganske ubekendt, at Forf. uden videre kan betragte den som en „sort Gryde“, hvori han kan putte Ting, som ikke finde Naade for hans Øjne. Der er jo for Resten ingen, der forlanger, at enhver skal kunne holde af ethvert Billede, som Correggio har malet. Forf.s Hovedargument, der gaar ud fra, at Billedet er malet paa Kobber, er gennemført saaledes, at enhver maa kunne mærke, at det intet Argument er.

bøjer Sebastian sig frem som Tilskuer til Trolovelsen; Correggio har taget Anledning af hans Attribut, Pilene, der egentlig betegner hans grumme Martyrdød, til i Form og Udtryk aldeles at forvandle ham til en dejlig Amor.

De to Katharina'r betegne den aandelige Erotiks Forstade. Dens egentlige Fuldendelse og Kulmination har han skildret i den skønne Magdalena paa *Madonna di S. Girolomo* (»Dagen«). Hun bøjer sig ned paa det ene Knæ og stryger sig uendelig kælent ind imod Madonna og Kristusbarnet. Idet hun med sin ene Haand sagtelig og varsomt tager om Barnets lille Fod, strøjer hun med sin runde, let rødmeende Kind dets bløde, fine Hud; de store, fløjelsbløde Øjne svømme i bevidstløs Beskuelse, hun nærmer de aabnede Læber til Kyssets Salighed, og hendes Aande blander sig med den lette Uddunstning fra Barnelegemets Hud. Hun forlanger nu intet andet end at klinge hen som en Tone, blive rent borte. Det er det evige Øjeblik i Magdalenas Liv.

Denne Magdalena har ikke alene opnaaet en større Berømmelse end nogen anden enkelt Skikkelse af Correggio; men en hel Række af Kunstnere og Kunstdommere har endog erklæret den for det ypperste, som hele Malerkunsten har skabt. Jeg for min Del mindes heller ingen Figur, i hvilken Følelsen i den Grad naar Bøgerets yderste Rand, og som saa aldeles gaar op i Følelse uden Rest af noget Forbehold. Men selve Følelsens Indhold, denne Forelskelse i det lille Barn, synes mig ikke sund, ikke at have blivende Betydning for Menneskeheden, skønt den vistnok historisk kan forklares. Den stammer til den ene Side fra den gammel-jødiske, til Kristendommen overgaaede Sky for Vedkendelsen af den sanselige Kærlighed mellem Kvinde og Mand, den samme Sky, som lod Patriarker, Dommere, Jomfru Maria, ved Guds Mirakel fødes af Forældre, som vare henved 100 Aar gamle. At et lille Barn bliver Kærlighedens Genstand, skulde netop være en Garanti imod, at Kærligheden gik over i noget erotisk. Paa den anden Side stammer den fra den ligefremme Mod sætning til hin Sky og Mistro, fra en aaben og vedkendt Sanselighed, en fri erotisk Sværmen, som fyldte Renæssanceperioden i Italien, og hvis svulmende Løb det var vanskeligt at begrænse. Denne Dobbeltthed, denne sanselige Religiositet, fik i de paafølgende Aarhundreder en umaadelig kirkehistorisk Betydning og spiller en Hovedrolle i den kirkelige Kunst, saa vel Skulptur som Maleri. Men dens første og største Tolk var Correggio: i hans Følelsers

Smeltedigel flød det, som hidtil var forskelligt, ja modsat, over i hinanden og dannede nye Forbindelser<sup>1)</sup>).

Det er dog ingenlunde alene Katharina og Magdalena, som ere forelskede i Barnet, det gaar alle andre paa samme Maade: unge og gamle, Mænd og Kvinder, Englene, som svæve foroven, Helgener eller Hyrder, som staa forneden, — ja endog Moderen, Madonna selv. Hvor Magdalena eller Katharina trænge sig frem med deres Henrykkelser, holder hun sig mere tilbage som den, der beskytter og vaager over de elskende. Men andre Steder kan man være meget udsat for at bruge Ordet Forelskelse ogsaa om hendes Udtryk.

Naar de ældre Kunstnere, f. Eks. Filippo Lippi, male det bekendte Motiv: *Madonna, som knæler tilbedende foran det paa Jorden liggende Kristusbarn*, saa føler man, at hendes Ærefrygt for Barnet, hendes Knælen og foldede Hænder, gælder det, som hun véd og tror om det, nemlig at det er hendes Gud. Der er altsaa i dette Forhold noget, som ikke er ligefrem udtalt af Kunsten, men som baade fra Malerens og Beskuerens Side bliver underforstaaet som forud givet. Men Correggio vil ikke vide af noget underforstaaet. Der maa have rørt sig Tanker i ham, som ere gaaede ud paa, at for saa vidt som Troen er en Overbevisning om de Ting, som ikke ses, er Troen ikke noget for Malerkunsten; ti den vil have alt frem for Øjet. Naar Madonna hos Correggio tilbeder Barnet (Maleriet i Uffiziernes Tribuna i Florents), saa er hun netop aldeles fortryllet og henrykt af det, som hun nu i dette Øjeblik ser: Beskuelsen er hele Kilden til hendes Følelse. Derved vaagner det hele først ret til Liv og Lys: hun bruger sine Øjne, hendes Sind og Miner ere i Bevægelse, hendes Hænder tale: alt hvad der tidligere blot var rituelt, er her blevet udtryksfuldt aktuelt. Men det er et farligt Spil med Følelsen: hvad der vindes til den ene Side, tabes let til den anden. En Kærlighed, hvis hele Kilde er Beskuelse, er maaske en meget levende, men ogsaa en meget forgængelig Følelse; den ligner ikke engang den rent verdslige og naturlige Moderkærlighed, der meget vel kan henrykkes ved Beskuelsen, men alligevel ogsaa har sin egentlige Grund i et underforstaaet og forud givet Forhold.

<sup>1)</sup> Meget mærkelige Dokumenter til den kirkehistoriske Side af denne Sag findes i afdøde Prof. C. E. Scharlings lærde Arbejde over Mystikeren *Michael Molinos*, i Videnskabernes Selskabs Skrifter.

Aldrig er der malet et Blik, der saa tørstig inddrækker Beskuelsens Fryd som Madonnas i det store, dejlig malede Billede af Hvilen paa Flugten til Ægypten (*Madonna della scodella*, i Parma). Endog Plejefaderen, Josef, er her kommen indenfor Forelskelsens Tryllekreds og er alt andet end den meget ærværdige, men lidt tvære Baggrundsfigur, som han plejer at være. I alle disse Malerier, hvor Kristusbarnet er Hovedpersonen<sup>1)</sup>, er det omgivet af en vis Magi: det gør gennem Beskuelsen et stærkere Indtryk paa de omgivende Personer, end andre Børn vilde gøre, det fører Følelsen op til en større Spænding, til højere Potenser. Deri bestaar for Correggio Barnets Guddommelighed: det er en Guddommelighed, som indlyser umiddelbart af sig selv, og som ikke behøver at paaberaabe sig, hvad der tros. I hans fleste Malerier kommer hin Magi kun for Dagen gennem dens Virkning over de andre Figurers Udtryk; men i den store »Hyrdernes Tilbedelse« (»*Natten*«, i Dresden) aabenbarer den sig yderligere ogsaa for Beskuerens Øjne ved det milde, klare Lys, som Barnet udstraalet i Halvmørket (»som en Sankt-Hans-Orm«, Oehlsenschläger). Det lille Barn er her baade Lysets og Glædens Kilde. Det hele er en henrykt nydende Beskuelse: Madonnas og Englenes Øjne kunne taale den; men Bondepigen, der dog saa nødig vil vende Blikket bort fra det yndige Syn, føler Lyset skærende i Øjnene, saa at hun fortrækker Ansigtet. Madonna, som rigtig mætter sine Øjne ved Synet af det nyfødte Barn, er her virkelig rent moderlig: det er jo ogsaa den allerførste Gang, hun ser Barnet.

Berøringen virker dog endnu stærkere, mere overvældende paa Følelsen end Beskuelsen. Correggio har malet Madonna staaende,

---

<sup>1)</sup> Foruden de ovenfor nævnte ogsaa de udmærkede, mindre Oliemalerier: *Madonna della cesta* (London), *la Zingarella* (Neapel), *Madonna, der giver Barnet Brystet* (siges at eksistere i tre ægte Eksemplarer, af hvilke jeg kun kender det ene, i St. Petersburg), og det større Freskobillede *Madonna della scala* i Parma. — I en Afhandling som denne er det ikke Opgaven at opregne ethvert Værk af Correggio og endnu mindre at diskutere Ægtheden af de mindre anerkendte, med mindre der i et saadant er givet et uundværligt Træk af hans Karakteristik. Ellers give hans anerkendt sikre Værker et mere end tilstrækkeligt Grundlag for Opfattelsen af ham. Jeg har haft Lejlighed til at se og studere saa godt som dem alle. Angaaende enkelte Arbejder, som henføres til hans tidligste Ungdom, henviser jeg til Lermolieff: *Die Werke italienischer Meister in den Galerien von München, Dresden und Berlin, Leipzig 1880*, p. 145 ff.

trykkende Barnet ind til sig, saaledes at deres Pander berøre hinanden. Barnet stirrer med glødende Kærlighed paa Moderen; men hun lukker Øjnene i et rent Overmaal af Salighed, som om hun skulde gaa til Grunde af lutter Fryd. Hun synes at have en Følelse af, at Beskuelsen vilde svække eller kølne hendes Følelse, naar den blandede sig med Berøringen<sup>1)</sup>.

Her slaar Glæden paa dens Højdepunkt næsten over i Lidelse. Andre Steder har denne Nervalivets Maler skildret Madonnas Afmagt: den medføres vel af Sorg over Sønnens Lidelse og Død; men den er saa mærkelig natursandt opfattet — ganske anderledes end f. Eks. i Rafaels »Gravlægning« —, at den ikke længere har noget Udtryk af Sorg, men kun af fysisk Afmagt. Det er først og fremmest Madonna ved *Klagen over Kristi døde Legeme* (Galleriet i Parma). Hun sidder ved Liget, og Fingerspidserne af hendes ene Haand berøre dets Skulder: paa Fingrenes døde Krumning kan man ligesom føle, hvorledes Afmagten gennem Berøringen med Ligets kolde Overflade forplanter sig til Hjærtet. Al Farve i Ansigtet er borte, Øjelaaget er sænket, dirrende, saa at det skjuler Blikket og man kun ser lidt af Øjets hvide; Munden lidt aaben, skælvende, med et Udtryk af Lede og Væmmelse. En anden daanende Madonna har Correggio malet paa sin *Ecce homo* (National gallery, London); dette Udtryk er meget berømt og lovprist, men synes mig dog mindre mærkeligt end det paa Billedet i Parma.

Mon Correggio nogensinde af sig selv vilde være falden paa at male Kristus's og Martyrernes Lidelser? Man kan ikke godt lade være at spørge derom, naar man ser, med hvilken Forkærlighed han færdes oppe i Glædens og Lystens højeste Regioner. Men i hvert Fald kom disse Æmner udenfra til ham som et af Tidens Krav til Kunsten, og han kunde ikke undgaa dem. Nogle af Figurene paa »Klagen over Kristi Lig« synes at vise, at han har famlet lidt uklart efter Udtrykket; dog er den stille jamrende Magdalena en mærkelig Skikkelse. Correggio har overhovedet ejendommelige Ævner til at skildre Sjælens Sorg og Smerte; kun kan

<sup>1)</sup> Jeg sigter til et Vandfarvemaleri med halve Figurer i naturlig Størrelse. i Museet i Neapel, hvor det baade tilskrives Correggio uden Forbehold og er ophængt paa en Hædersplads blandt udsøgte Billeder. J. Meyer dømmer uden Præmisser: Nicht von Correggio. Det er dog vist alligevel af Correggio; det ligner ham i alle Ting og staar særlig nær ved „*la Zingarella*“ (i Motivet) og „*Madonna della scala*“ (i Form og Behandling).



han ikke lade være at suge Honning ogsaa af den: han er Opdager og første Fremstiller af den søde Smerte, af Sorgens Vellyst. Han har malet to Billeder af den lidende Kristus. Det ene er det lille, kostbare, stemningsfulde Maleri af *Bønnen i Gethsemane* (i den Wellingtonske Samling, Apsley House, London): der har Udtrykkets søde Vemod en gennemtrængende, bedøvende Duft som en Blomst i Sommernatten. Det andet er det ovennævnte »*Ecce homo*«<sup>1)</sup>. Det er den smukkeste, uskyldigste og umandigste Kristus, som Kunsten har fremstillet. Han staar tornekronet, skælvende og sitrende, med Hænderne bundne foran sig: Blikket, der er lidt sammenknebet, ligesom glippende, trygler om Beskuerens Medlidenhed. Og det trygler ikke forgæves. Som en haarfin Braad trænger det ind i Beskuerens Sjæl, mere kildrende end smertende; men det trænger dybt ind og føles længe. Correggio maler Udtrykket ligesom han maler Lyset: det ser saa mildt ud; men det er alligevel saa stærkt, at det skærer i Øjnene.

I Forbindelse med denne Kristus kan nævnes en anden Lidelsesfigur, en Allegori af *Lasten, som plages af Furierne* (Vandfarvemaleri i Louvre). Unægtelig lyder Navnet »*Lasten*« som den stærkeste Modsætning til Navnet Kristus; og Correggio har vistnok ogsaa villet karakterisere disse Skikkelser noget forskellig: Kristus som ung og skøn; »*Lasten*« som ældre, langskægget, uskøn. Men i hans Psykologi staa disse to Lidelsesfigurer alligevel hinanden meget nær. Der er den samme ynkelige Tryglen om Beskuerens Medlidenhed hos dem begge, den samme Blanding af sød Kildren og Smerte. Disse Bestanddele af Følelsesblandingen fremtræde i Billedets Komposition som selvstændige Skikkelser: »*Vellysten*« blæser paa sin Fløjte de forførende Lokketoner ind i »*Lastens*« Øre; »*Vanen*« binder hans Hænder og Fødder, og »*Samvittighedsnaget*« sætter Slinger ind paa hans Krop. De straffende Furiere se for Resten ikke egentlig grusomme ud, snarere som om de vare inderlig ulykkelige og befippede over deres Bøddelpligt, og selv altfor meget følte den Smerte, de voldte Synderen.

Det er intet Under, at Correggio, hvis Følelse den allerblødeste Berøring af Huden kan bringe til at smelte, er ømskindet

<sup>1)</sup> Om Billedet af dette Motiv i National gallery i London er Correggios egen Original, er ikke hævet ganske over Tvivl. Det staar ham dog i hvert Fald meget nær; og selv om det skulde være en Gentagelse af en anden Haand, er det sikkert, at Forbilledet hidrører fra Correggio.

som en lille Pige ved Forestillingen om Stik og Saar og virkelig Vold. Hvad en brutal, skærende Smerte vil sige, forstaar han knap nok: han vilde ikke vide noget af det. Der er overhovedet ved de fleste Martyrbilleder fra denne Periode — i Modsætning til den efterfølgende, haardhændede Realisme — noget af denne idealistiske Uvidenhed om, at Sværd og Pile, Tandhjul og Ild kunne gøre virkelig ondt; men ingensteds mere end i Correggios Maleri af *Placidus' og Flavias Martyrium* (i Galleriet i Parma). Den hellige Flavia, en ganske ungdommelig og indtagende Skikkelse, bliver grebet i det lange Nakkehaar af en Bøddel, som borer Sværdet dybt ind i hendes Bryst. I hendes Aasyn, i de sorte opadskuende Øjne, blander der sig dog nogen Skræk og Angest i Saligheden, hvormed hun smiler mod Engelen, der svæver ned til hende med Martyrkronen. Men Udtrykket hos hendes Lidelsesfælle Placidus, en ung, glathaget og kronraget Præst, er saa hyper-æterisk uvirkeligt, at det bliver ligefrem parodisk. Han knæler ned for Bødelen og lader sig ganske frivillig henrette af ham; han er ikke engang bunden. Men Bødlen er en Fusker i sit Haandværk: han har allerede givet den hellige Mand et dybt Hug i Halsen, men har dog ikke kunnet skille Hovedet fra Kroppen. Saa drejer Placidus med mere end menneskelig Forekommenhed sig endnu bedre om imod ham og byder sin blottede, til Siden hældende Hals med det dybe Hug i frem paany. Der er i hans Udtryk ikke Spor af fysisk Lidelse; kun en himmelsk-vellystig Hengivelse i Forsynets Vilje taler ud af denne smilende Mund og disse Øjne, der ere skruede saa stærkt opad, som om han koketterede gennem alle syv Himle lige op til de salige i den ottende. Dette Hoved er som et Forbillede for al gejstlig Affektation i de følgende Aarhundreder.

---

Men den samme Kunstner, som begyndte og indviede den moderne Sentimentalitet og førte den lige ud i Affektation, var paa et andet Omraade naiv, naturlig, frisk fremfor nogen, nemlig naar han malede de smaa Børn. Er der noget Omraade af Menneskelivet, som i bedste Forstand maa nævnes som Correggios egentlige Specialitet, saa er det dette. Kun i hans første Ungdoms Arbejder, f. Eks. i Hovedværket *Madonna di S. Francesco*, ere netop Børneskikkelserne de mindst mærkelige, væsentlig kun Gentagelser af den forud gaaende Kunsts. Det ligger vel ogsaa i

Sagens Natur, at man selv maa være fuldt udviklet Mand, helst vel endog Fader, for ret at have Sans for Børn. I hvert Fald udviklede han snart en tydelig Forkærlighed for Børneskikkelser og en mageløs Originalitet i Opfattelsen af dem. Denne Ævne bevarede han frisk hele sit Kunstnerliv igennem, ogsaa i de Værker fra hans seneste Aar, i hvilke hans Opfattelse af de voksne Skikkelser har tabt sin Smag og er blevet sødlig-flov. Selv vi, som ikke hylde hans Figur af Danae, finde den største Fornøjelse i de to Amoriner, der sidde ved hendes Leje og prøve Elskovspilene paa Proberstenen. Og selv om man bliver led ved hans Helgenfigurer paa »Madonna di S. Giorgio«, kan man blive forfrisket igen ved at se paa Billedets Børnefigurer. Det var dem, som Guido Reni holdt saa meget af, ligesom af virkelige, levende Børn: da han i mange Aar ikke havde set Maleriet, spurgte han en Tilrejsende om, hvordan de havde det, og »om de ikke vare voksede siden sidst«.

Og det er denne Ævne, som egentlig sætter Kronen paa Værket i alle hine store og smaa Kompositioner, i hvilke Kristusbarnet er Hovedperson og Midtfigur. Hvis Correggio ikke havde kunnet male et saa indtagende og yndigt Barn, hvad havde saa al hin himmelske Elskovsbrynde hos Magdalena og Katharina og alle de øvrige haft at udgyde sig over? Lykkeligvis forbliver Barnet selv altid — eller dog næsten altid — ganske naivt og uberørt af al den Følsomhed, som omgiver det. Sentimentaliteten bøjer Knæ for Naiveteten og hylder den som det guddommelige, der dog netop er det egentlig naturlige, Naturens inderste, fineste, blødeste Hjærteblad, det livligste i hele Livet. Det var det, som Correggio fik ud af Kristendommen: en Dyrkelse af det lille Barn.

Andre Kunstnere, som Lionardo og Rafael, meddelte gerne Barnet Udtryk af en højere Aand, en Bevidsthed om dets egen Guddomsmagt eller en Anelse om det forbigangne og det tilkommende. Sligt ligger ude over Barnealderen; men der er en Opfordring dertil i de kristelige Æmner, og hine store og fine Aander forstode paa den mærkeligste Maade at forene det uensartede, at male Børn, som alligevel vare mere end Børn. En Gang imellem følger Correggio paa sin Vis ogsaa med i denne Retning. Hovedmotivet i *Madonna di S. Girolamo* er det, at en halvvoksen Engel viser det lille spæde Kristusbarn paa Moderens Skød en hellig Bog og peger paa et Sted i den, glædende sig til at høre, hvorledes Barnet udlægger det. Og Barnet stirrer ivrig derpaa og

laller noget utydeligt, som vækker Moderens stille, smilende Tilfredshed og den mest tindrende og jublende Beundring hos Engelen — det er den Engel, som Vasari finder saa uimodstaaelig —, endelig den højeste Forbavselse hos den gamle, højlerde Kirkefader, Hieronymus, som her af den spædes Mund faar noget at vide, som alle hans egne lærde Granskninger ikke have kunnet lære ham. Det er et himmelsk Genrebillede, som gaar lidt ind over det æventyrliges Grænse, men som dog har et rent naturligt Udgangspunkt i den Fornøjelse, man kan have af at fritte et Barn, og af de underlige, morsomme Ting, det kan falde paa at sige. Det er ikke Kristus, Gud, som Correggio forherliger i Barnet, men Barnet, det naturlige, som han forherliger i Kristus. Det kan man ogsaa se deraf, at han har fundet et ganske beslægtet Motiv paa et rent verdsligt Omraade, nemlig *Amors Undervisning*. Den lille Amor, som endnu knap kan staa paa sine smaa, bløde Ben, er dog allerede saa klog, at han kan stave — og vistnok stave sig til ret morsomme Ting — i den Bog, som hans Lærer, Bogstavskriftens Gud Merkur, viser ham, til stor Fornøjelse for Læreren — Moderen, Venus, som overværer sin flinke Søns Eksamen, synes ikke at høre efter, men har nok at gøre med sig selv.

Men selv hvor Børnene hos Correggio ere allerklogest, ere de dog meget forskellige f. Eks. fra Lionardos: de kunne vel have lyse og geniale Indfald, men en dybere Bevidsthed have de visselig ikke. Det have jo Børnene efter deres Natur heller ikke, og det er netop Barnenaturen, som Correggio har Blik for fremfor alle de andre Kunstnere. Han opfatter den ikke med realistisk Bevidsthed om dens Begrænsning; men han har et eget sympatisk Instinkt for den: der er og bliver ogsaa ved ham selv noget af et Barn. Den af hans samtidige, som ellers bedst forstod sig paa det rent naturlige Barn, var Titian, som har malet aldeles fortryllende Barneskikkelser, og har malet dem i stor Mængde, undertiden paa ét Billede. Men Correggio ved ikke alene lige saa godt som Titian, at Børn ere barnlige, han ved ogsaa bedre end denne, at de ere barnagtige. Ingen forstaar som han det irrationelle ved Barnenaturen, dens elskelige Tankeløshed, dens Luner og pludselige Indfald, Manglen paa fast Sammenhæng og Konsekvens i Barnets Sjæl, den naive og famlende Kejtethed i dets Bevægelser.

Barnet sidder f. Eks. paa Moderens Skød (*Madonna della cesta*); lige med ét har det faaet Øje paa, at der henne til Siden

fløj en Fugl eller Sommerfugl forbi. Den vil han have fat paa, strækker Haanden ivrig ud efter den, og drejer sig utaalmodig, lidt uartig om paa sit Sæde, saaledes at den lille Skjorte skyder sig helt op over Maven — hvilket ellers strider imod god Anstand i et Selskab af hellige Personer.

Selv om Guderne nok saa meget vilde tage sig af disse Børns Opdragelse, vilde de aldrig blive velopdragne. De kræve ikke Respekt, og de lære ikke Respekt. Hvor Madonna aabenbarer sig i Skyerne (*Madonna di S. Sebastiano*), har en lille Engel som Forrider sat sig overskrævs paa en Sky, som om det var hans Kæphest eller Gyngest. Paa *Madonna di S. Girolamo* er der et Englebarn, hvis Hverv det er at passe paa den hellige Magdalenas Attribut, Salvekrukken, medens hun selv er sunken hen i Henrykkelse; men da Engelen ikke har andet at tage sig for, og let kunde kede sig, stikker den Næsen til Krukken og lugter til Salven: det er pudsigt og meget naturligt; men de fleste Kunstnere vilde have holdt lidt strengere Disciplin og ikke tilladt slige Naturligheder. Guido Renis smaa Venner, Englebørnene paa *Madonna di S. Giorgio*, have fundet prægtigt Legetøj i Heltens, Sankt Georgs, ridderlige Vaaben, hans Sværd og Hjælm. Dette Motiv berører meget nært, hvad Lukian meddeler i sin Beskrivelse af Aëtions Maleri af Alexanders og Roxanes Bryllup. Der saa man Eroterne lege med Alexanders Vaaben: to af dem slæbte hans Lanse, som Lastdragere en Bjælke, én havde sat sig paa det omvendte Skjold og blev kørt i Triumf som en Konge, én var krøben ind i Harnasket og laa paa Lur for at skræmme de andre. Denne Beskrivelse var vel kendt paa Correggios Tid: Rafael (?) og Soddoma have benyttet den til Kompositioner. Men det synes mig dog rimeligst, at Correggio ikke har tænkt paa den ved dette Billede: i det enkelte har han ikke benyttet den gamle græske Malers Motiver, og han havde originale Indfald nok af samme Art.

Det var netop noget for hans skælske og barnekaade Lune at lade Børnene faa fat paa de voksnes alvorlige Ting og gøre Spilopper med dem: hans Børn ere altfor meget virkelige Børn, til at de skulde behøve Anvisning dertil fra nogen gammel græsk Forfatter. I det første Værk, hvor han ret udfolder sine store Ævner som Børnenes Maler, Freskomalerierne i Abbedissens Spisesal i *S. Paolo*, fremdrog han allerede Motiver af denne Art. Der lader han Børnene lege med Jagtvaaben og slige Ting. Det er maaske Kloster-Nonnernes Kyskhed-Løfte, som har ledet Tanken

hen paa den jomfruelige Diana og derigennem paa Jagt og Jagt-redskaber; eller det er maaske Spisesalens kulinariske Glæder, Smagen af den gode Steg, der har fremkaldt Forestillingen om Jagten som Køkkenets Forsyner. Hvad der nu end har været Opgaven og Anledningen, har Correggio først og fremmest sagt: Plads for Børnene! Diana og hendes Nymfer have fuldendt deres Værk og ere gaaede deres Vej, og nu er en Sværm af lystige Smaadrenge komne til og drive deres Spil med deres Vaaben og Udbyttet af deres Jagt. De tage Koggeret og Pilene og den store Bue i Besiddelse, de slæbe med begge Hænder det tunge Vildsvinespyd, endog et svært Skjold med et Medusahoved maa tjene dem til Legetøj — det er ægte Correggisk: man skal blot ikke lade sig imponere af nogen Ting! En viser os med triumferende Mine Hovedet af den fældede Hjort med de store Takker, andre lege med Jagthundene, give dem Tømme over Hovedet og sætte sig op at ride paa dem, eller kæle venlig for dem med de runde Arme om deres Hals. Eller de have faaet fat paa Jagthornene og tude af al Magt i dem, formodentlig ikke meget melodiske Toner, eftersom en lille Dreng i Forskrækkelse derover holder begge Hænder for Ørerne.

Man ser to, tre saadanne Drengeskikkelser gennem hver af de 16 ovale Aabninger i Hvælvingens Løvhytte. Det danner yndige Billeder; men med sin sædvanlige priselige Sky for alt opstillet, alt, hvori man mærker Kunsten, forstaar Correggio at undgaa ethvert Udseende af, at disse Børn »staa i Gruppe« eller gøre »Tableau«. Han spreder deres Opmærksomhed til Siderne, fylder f. Eks. en af Ovalerne med to Drenge, af hvilke den ene vil den ene Vej, den anden den anden. Han lader med lunefuld Dristighed Figurerne overskæres af Rammen. Det hele Motiv er Børneleg; men Correggio véd, at Børn end ikke holde Tankerne stadige ved deres Leg. Nogle af dem ere da ogsaa i Færd med at krybe over Ovalens Ramme, ind i Stuen: de have nemlig gjort den Opdagelse, at der paa Løvhyttens indre Side hænger dejlige Frugter, og dem kunne de naturligvis ikke modstaa.

---

Med al den guddommelige Ære, som Correggios Kunst viser Børnene, er det alligevel slet ikke sagt, at enhver vil finde hans Børneskikkelser skønne fra Formens Side. Burckhardt, som

ikke alene har et saa skarpt Blik for Correggios Vrangside, men som des værre i det hele ser ham vrangt, finder, at de to Børneskikkelser paa *Madonna di S. Girolamo* ere »von einer unbegreiflichen Hässlichkeit«. Det synes mig at tyde paa, at den berømte Forfatter har temmelig akademiske Begreber om barnlig Skønhed.

Det er lærerigt at iagttage, hvorledes Barneskikkelsen udvikler sig i Correggios Kunst i Henseende til Form og Karakter. I sin tidligste Periode gentager han, som ovenfor sagt, paa dette Omraade sine nærmeste ferraresiske eller lombardiske Forgængere uden tydelig Selvstændighed. Men allerede i Freskerne i S. Paolo aabenbarer der sig ogsaa i det legemlige en ganske ny Stil. Der er en Storhed, en Fylde i Formerne, en plastisk Bestemthed og Bredde i Flader og Omrids, som minder meget om Rafael. Vi skulle her blot minde om, at Rafael, hvis Ry paa hin Tid genlød over hele Italien, sendte det skønneste af alle sine Oljemalerier, *Madonna di S. Sisto* (nu i Dresden) — med tre dejlige Barnefigurer — op til Piacenza, sandsynligvis lige forinden Correggio begyndte sine Fresker i Parma; og fra Parma til Piacenza er Vejen ikke lang. Jeg tror, at dette ingenlunde har været Correggios eneste virksomme Berøring med den romerske Kunst (Michelangelo og Rafael); men i denne Sammenhæng behøvedes der næppe mere.

Men Correggio, der fremfor alle bar Spiren i sig til original Udvikling, har hurtig og med overordentlig individuel Kraft indsmeltet alle fremmede Elementer i sit eget Kunstner-Jeg. Snart antage ogsaa hans Børneskikkelser atter nye Former, der for saa vidt unægtelig maa være prisgivne til enhver Betragtters Smag, som de selv ere i højeste Grad individuelle. Sagen er vist ganske simpelt den, at Correggios maledede Børn i den senere og større Del af hans Kunstnerliv have lignet hans egne virkelige Børn overmaade meget. Jeg mener just ikke, at det har været Portrætter; ti Correggio havde meget lidt af den Realisme, der hører til at gøre egentlige Portrætter; men at Indtrykket af dem har været Hovedkilden til hans Forestillinger om Børns Væsen og Skønhed. Herregud, det var nu hans Børn, og han har vistnok med sin livlig glødende Følelse været saa indtaget i deres smaa uklassiske Ansigter, at han næppe har tænkt synderlig over den Fremtids-Mulighed, at en tysk Lærd en Gang om nogle hundrede Aar vilde finde dem »unbegreiflich hässlich«. Hvorfor er Kristusbarnet paa *Madonna della Scodella* (Flugten til Ægypten) — stik imod den evangeliske Beretning og den kunstneriske Tradition — blevet en

Dreng paa 6—7 Aar? Formodentlig fordi Maleren har taget sit Forbilledet fra sin egen ældste Dreng Pomponio (f. 1521), der, den Gang Billedet blev malet (1527—28), netop havde den tilsvarende Alder.

Correggio udviklede sine ejendommelige Forestillinger om den kvindelige Skønhed tidligere end om den barnlige. Allerede i hans 20de Aar, paa *Madonna di S. Francesco*, vise Madonnas eget og Katharinas Hoveder Træk, som stemme med hans Kvinde-skikkelser hele hans Kunstnerliv igennem, saa vel hvor han fremstillede den antike Mytologis Skønheder, som i hans Madonna'er og Helgeninder. Vel er hans Smag i de forskellige Perioder af hans Liv ikke ganske den samme; men der er kun Tale om lette Forandringer, ikke om væsentlige Omslag. Det hører vel ogsaa til Naturens Orden, at Mandens Sans for Kvinden udvikler sig før hans Sans for Barnet. Men i Correggios Kvindetype — og til den slutte sig for det meste hans Dreng og Ynglinge — skønner man ogsaa tydelig en Sammenhæng med den, som en Snes Aar tidligere var udviklet af *Lionardo da Vinci*, og som var gaaet over til hans Efterfølgere i Norditalien (blandt hvem man i denne Sammenhæng maaske særlig bør mindes den omflakkende *Giov. Antonio Bazzi*, »il Soddoma«).

En Franskmand har sagt, at »Correggio fødtes af et Smil af Lionardo da Vinci«. Lad denne Ytring være lidt vel kunstig i sin Form: den indeholder alligevel en Sandhed. Hint Smil, som i Lionardos Figurer endnu er fornømt og tilbageholdent, halvt skjult, som en dyb Glød under Kullet, slaar hos Correggio ud i et Blus, i en Lue, hvori der ikke længer er den mindste Tilbageholdenhed, og som har fat i ethvert Atom af Sjælens Substans. Det er over dette Smil, denne Mine, at Correggios hele Type er formet. Selve Ansigtet er ingenlunde fyldigt, det har kun liden Masse, er lutter Mund og Øjne. Kinden er med al sin Friskhed og Ungdom hyppig mere hul end rund: det er den hede Indaanding og Udaanding af Lyst, den mageløs livlige Forbrænding, der ikke tillader Figuren at samle Stof, end sige blive fed. Munden er bredt opskaaret, Læberne ud imod Mundvigerne ganske tynde og smalle, mod Midten fyldige og røde: en Mund, som ikke er andet end Smil og Kys. At Næseryggen er lidt indadbøjet stemmer med Lionardos og hans Efterfølgeres Ideal; men Næsen er hos Correggio for det meste mindre, tyndere og skarpere bygget, og for Enden lidt opadvendt — en aldeles uklassisk Næse, hverken græsk



eller romersk, eller som af Grækere og Romere vilde være henvist til Satyrverdenen. Øjnene ere meget store, og Øjelaagene synes, hvor de ere sænkede, unægtelig noget overdrevne (de »kolossale Øjelaag« paa *Madonna della scala*). Men de sænkede Øjelaag, som let antage Udtrykket af en »reservatio mentalis«, en dulgt Mening, er ingenlunde saa karakteristisk for Correggio som for de tidligere Kunstnere, især Lionardo. Aabne hans Skikkelser Blikket, da er det stort og glødende, men undertiden noget mere som paa en smuk Hind end som paa et Menneske. Dertil kommer, at Øjet hos Correggio ligger lidt skraat, med den ydre Krog øverst, hvilket stemmer udmærket i Linjerne med den smilende Mund, medens det for Resten minder lidt om Dyreverdenen eller de lavere Menneskeracer, eller indenfor Fantasiens Rige om Satyrer og Fauner. Somme Tider er Blikket saa blødt og svømmende, at Øjnenes Akser ikke samle sig mod noget enkelt Punkt: de »skele lidt udad«, som man siger (*Venus paa Amors Opdragelse*). Panden er rundt fremad hvælvet, og Haarvæksten begynder først temmelig højt oppe paa Issen. Paa ungdommelige mandlige Figurer (Kristus paa *Noli me tangere*, Satyren paa *Antiope* og mange flere) gror Haarets midterste Parti længere ned i Panden, medens der i begge Tindinger bliver en dyb Vig liggende bar: det er et Træk, som formentlig har en ganske individuel, og for saa vidt tilfældig, Oprindelse.

Ved at læse Vasari skulde man tro, at ikke alene Forfatteren selv, men den italienske Kunstnerverden overhovedet betragtede Correggios maleriske Gengivelse af Haaret som hans egentligste og største kunstneriske Fortjæneste. I sit Indlednings-Kapitel til den store Periode i den italienske Kunst definerer han de forskellige Kunstneres særlige Fortjænester, navnlig med Hensyn til den menneskelige Figur; og hvor han kommer til Correggio, fremhæver han næsten udelukkende hans Behandling af Haaret, hvor forskellig den er fra de ældre Kunstneres besværlige, skarpe, tørre Manér, og hvor let, hvor dunagtig blødt Correggio forstaar at male Haaret: det sér ud som Guld og er endnu skønnere end virkelige Haar! I Biografien af Correggio vender han tilbage til det samme Punkt og siger, at Malerne til evige Tider ere i hans Gæld for hvad han i denne Henseende har lært dem.

Det er unægtelig noget snævert set af Vasari; men man maa holde ham til Gode, at han ved Omtalen af de andre Kunstnere har skudt saa meget af sit Krudt bort, og at han alligevel

skal spare Hovedportionen op til den store Slutnings-Salut for Michelangelo. Heller ikke er det nogen rent betydningsløs lagttagelse. Naar man opfatter Sagen saaledes, at de forskellige Kunstnere bringe hver sin Gave til Menneskebilledet, for ved fælles Hjælp at lade det fremstaa i ideal Fuldkommenhed — en Betragtning, der rigtignok er aldeles uhistorisk, men som dog faldt ganske naturlig for Vasaris Tidsalder, — saa er der nogen Rimelighed i at lade Haaret være Correggios Gave. Det er karakteristisk, at det, som saaledes falder i hans Lod, er et rent vegetativt *hors d'œuvre* af det menneskelige Legeme, ved hvis Behandling det ganske særlig kommer an paa Herredømmet over de maleriske Midler, Penselens frie og lette Spil. I Henseende til Farvespillet Rigdom, til Stoffylden og den fede Glans er Haaret hos Correggio virkelig uovertræffeligt, skønt Vasari skulde have vanskeligt ved at bevise, at det er bedre end hos Titian — man erindre f. Eks. et Billede som Titians hellige Magdalene i Palazzo Pitti. Desuden kan et Menneskes Haarvækst jo opfattes fra en anden Side end den rent maleriske Skønheds, nemlig som et meget væsentligt Træk i Figurens særegne Karakteristik; men det har Correggio lige saa lidt Blik for som for særegen Karakteristik overhovedet.

Hos Correggio finde vi den samme paafaldende Forkærlighed for det blonde Haar, som hos Venetianerne. Det er et meget mærkeligt Træk af Italiernes og andre sydlandske Folks Skønhedsforestillinger, at de have foretrukket en Farve, der i deres Nation dog forholdsvis er sjælden. I Venedig farvede Damerne som bekendt Haaret gyldenrødt; det vilde vel ikke være rigtigt at sige, at Malerne efterlignede denne Toilette-Farve; men Kunsten og Moden gik i samme Retning i Følge en fælles Smag. Haaret hos Correggio falder mere i det »askeblonde«, hvilket stemmer med hans Skikkelsers Hudfarve, der er mere hvid og blændende end Venetianernes. Overhovedet er det, som man kan kalde »Guldet« i Correggios Farve, af en lysere, blondere Nuance, mindre rødt end i Venetianernes.

Noget af det mest ejendommelige ved Correggios Type er Hænderne. I Henseende til Form og Bygning ere de hyppigst noget for opspaltede, Fingrene for lange. Det gør Indtrykket af noget usolidt; og der er i Virkeligheden ingen Hænder, der se saa lidet ud til at due til nogen som helst praktisk Dont, som de paa Correggios Malerier. Selv paa voksne kvindelige Figurer ere de saa unge, ubehjælpomme, uudviklede, kun egnede til Organer for Udtrykket

af indre Fryd og Lyst. Men i denne Retning ere de ogsaa med deres lette Bevægelighed, deres følsomme, nervøse, kildne Væsen mageløs udtryksfulde og veltalende. Correggio er en sand Gourmand med Hensyn til den Slags Haandbevægelser og forstaar at servere sine Beskuere de allerfineste Ting. Fremfor alt skulle vi anføre den berømte »Buket af Hænder«, som Th. Gautier siger, paa *Katharinas Trolovelse* (i Louvre). Madonna leder med sin venstre Haand Katharinas højre hen imod Barnet, saaledes at Spidserne af Madonnas Fingre stikke frem i Mellemrummene mellem Katharinas; Barnet skal nu gøre det store Kunststykke at sætte Ringen paa sin Trolovedes Finger; han har med sin lille venstre Haand faaet fat om den og holder med den højre Ringen i Beredskab, ledet og understøttet af Madonnas højre Haand. Det er ikke Lionardo da Vincis alvorlige, skarpsindige Talen med Hænderne, det er som yndig og munter blandet Fuglekvidder fra en Busk.

I Kunstnerens tidligere Malerier skønner man endnu nogen Opmærksomhed for Hændernes Benbygning og deres bestemte Inddeling i forskellige Led. Senere gaa Ledføjningerne langt mere blødt og rundt over i hverandre. Disse lindt bøjede, smidige, elastiske, spidse Fingre ligne i Formen egentlig ikke saa ganske Fingre; men deres Bevægelse er ubeskrivelig udtryks- og følelsesfuld. Correggio forstaar ogsaa at lade Hænderne smile.

Ikke alene Fingerspidserne, men hele det menneskelige Legemes Overflade er som bekendt et Sansen-Organ, nemlig for Følelses-Sansen. Ingen Kunstner har i saa høj Grad som Correggio opfattet Legemets Overflade netop fra dette Synspunkt.

Derfor holder han sig fjærnt fra alt, hvad der kunde gøre Overfladen til et mindre fintmærende Organ for Nervenlivet. Han skyr det tørre, det barkede, det ru: endog hans Oldinge have en frisk og glat Hud (Josef paa *Madonna della Scodella*. Biskopperne paa de senere Altertavler) og i det hele til Trods for hvidt Haar og Skallepander et vist ungdommeligt, ja barnligt Præg.

Ikke mindre skyr han det fede, yppige, materielle. Vel forekommer der enkelte Gange, i den midterste Periode af hans Kunstnerliv, overmaade bredt svulmende Former, især i Barnefigurer (Barnet paa *Madonna della Scala*, Amor paa *Antiope*) — formodentlig i Følge en Indflydelse fra romersk Kunst —; men hans Kvindekikkelser, og særlig hvor de ere gennemførte i deres fulde Nøgenhed, og hvor han altsaa har haft størst Opfordring til at vaage over Legemsbygningens Konsekvens, ere saa langt fra en yppig eller

overmoden Udvikling af Formerne, at de snarere karakteriseres ved en vis barnlig Halvmodenhed, f. Eks. i Formen af Brystet. I Sammenligning med Rafaels senere Figurstil ere Correggios Skikkelser lettere, finere, blødere, ungdommeligere; og det Hang til Fedme og Overflod i Legemsstoffet, som allerede kan skønnes hos Venetianerne, og som senere fejrede sine Orgier oppe i Flandern hos Rubens og Jordaens, er aldeles fremmed for Correggio. Man føler hos ham bestandig en Tiltrækning til det barnlige, hvilken Alder han saa maler; skulle hans Kvinder og Ynglinge være voksne, foretrækker han dog 14—15 Aars Alderen med dens Naivitet og lette, lidt famlende Bevægelighed. Hvor hans egentlige Tyngdepunkt laa, ser man bedst deraf, at han baade i kirkelige og i mytologiske Æmner af egne Midler giver en saa stor Tilgift af barnlige eller ganske ungdommelige Skikkelser, Engle og Amoriner: Oldinge malede han sikkert aldrig ud over hvad Bestillingen krævede. Han elskede Menneskenaturen som det bløde, smeltede Voks og opsøgte ikke af sig selv, hvad der en Gang for alle havde taget fast Form eller bar Mærker af et forudgaaet Liv: derfor kunde han heller aldrig blive egentlig Portrætmaler\*).

Men hans Behandling af Legemets Overflade kan ikke skildres saaledes sort paa hvidt eller i rolig Prosa. Det er en Henrykkelse, en Jubel, og det som gør den dertil, er Farven. Enhver, som har opholdt sig i Paris, vil mindes, hvorledes man ser Correggios *Antiøpe*, naar man ud paa Eftermiddagen skal forlade Louvres Malerisamling og atter maa passere »*salon carré*«. Billedet hænger henne i Hjørnet til venstre og faar paa denne sin Plads ved denne Tid et fuldt og dejligt Lys, alt det gode Lys, som er i Salen. Hvilket Syn! Antiøpes Legeme er ligesom ombølget af en egen Lysatmosfære, et fosforescerende Skær kunde man sige, hvis man blot ikke derved vækker Forestillingen om kolde, dødningeagtige Toner. Det er ikke ment som en saadan magisk Glorieglans, som den der omgiver det lille Kristusbarn paa *Natten*; det er ikke ment som noget overnaturligt; men Kunstnerens Henrykkelse over Na-

---

\*) Som bekendt have enkelte Portræter været tilskrevne Correggio. Uden Tvivl har Mandsporrætet i Dresden, som siges at forestille en Læge, mest Krav paa at gælde som ægte. Den røde Farve i dette Maleri forekommer mig aldeles at være Correggios. Det er en yngre Mand med et noget ængsteligt og nervøst Udtryk. Meyer og Lermolieff ville imidlertid ikke anerkende det for at være af Correggio.

turen gør det alligevel til en Glorie, en Magi, en Forherligelse: det er en Farve, som synger Hymner.

Hvor har den ikke været fristende — ikke alene for Satyren, som afslører den, men ogsaa for Malere, som vilde efterligne den, — denne Correggios blændende Hudfarve med det lette karminrøde Skær paa Kinder, Læber, Albuer, Fingre, Fødder, og med de fine, kølige, grønne Halvskygger! Men ingen har naaet den. Caraccierne (især Lodovico, som var Correggios mest begejstrede Efterfølger) ere tungere og mørkere; Fragonards smaa Figurer kunne være blændende nok, men Farven har langt fra den Finhed, den Ild, den Inderlighed, kunde jeg sige, som hos Correggio; Prudhon's og Henner's Farve er for sølvagtig hvid, for glinsende som poleret Metal.

Det var atter væsentlig Lionardo og hans Skole, som havde givet Correggio Anvisning paa, hvorledes en Figur skulde stilles i Lyset. Dette kan man tydeligst iagttage i London, hvor man (i Kunstakademiet) ser Lionardo's Karton af den hellige Familie og i Nationalgalleriet Correggio's *Amors Opdragelse*. Lionardo har — maaske for første Gang i hele Kunstens Historie — stillet sine Figurer i et Lys, der strømmer ned over dem næsten lige ovenfra, saaledes at store Partier af Legemets Overflade kun strejfes af Lyset eller ligge helt i Skygge. Correggios Venus paa *Amors Opdragelse* staar i Lyset næsten ganske som Lionardos Madonna paa Kartonen (Skuldrene, Brystet). Det er lige det modsatte Princip af det venetianske, som gaar ud paa for Legemets Lokalfarves Skyld at stille det i et saa bredt Lys som muligt, saaledes at al Skygge jages bort. Lionardos Princip fik stor Betydning ogsaa i Mellemitalien, hvor Michelangelo efterhaanden udviklede en lignende Smag for Figurerens Belysning. Men naar Malerkunsten ret skulde udtømme alt, hvad der laa i dette Princip, maatte der en stor Kolorist til, som forstod at bade Figuren helt i den Atmosfære, der omgiver den, og at væve det farverige, gennemsigtige Slør i Halvlyset (»Clair-obscuré«), hvoraf Lyspartierne dukke frem, saaledes at Lys- og Skyggepartierne blive meget forskellige i Farvetone, men dog komme til at betegne ganske den samme Lokalfarve i Legemet. Dertil var Correggio netop den rette Mand, i Følge hans Øjes og hans Følelses mageløs fine Organisation for Samvirkningen af Lys og Farve.

Om Correggio som Tegner af den menneskelige Figur har der ytret sig meget modstridende Opfattelser: nogle betragte ham

som svag og ufuldkommen i denne Retning (saaledes aabenbart Vasari), andre ikke alene som en stor og udmærket, men endog som en ufejlbar Tegner, om hvem det ikke tør siges, at han nogensinde skulde have gjort sig skyldig i en Tegnefejl (J. Meyer). Det sidste turde i hvert Fald være ganske fejlagtigt. Den kunstneriske Figurtegnning kan ikke tilegnes saaledes som Regnekunst eller Grammatik: der er ikke nogen Kunstner i hele Verden, som paa dette vanskelige Punkt vil findes fuldt retfærdig. Og skulde der være nogen, vilde det i Sandhed ikke blive Correggio: Merkurs Skuldre paa *Amors Opdragelse* ere og blive aldeles skæve, og af den Slags Ting kan man gøre en rig Høst hos ham.

Lionardo, Michelangelo, Rafael, Titian, Giorgione kom alle fra udmærkede og fremragende Mesteres Skole; og man maa navnlig erindre, hvad den florentinske Skole havde at betyde med Hensyn til Kundskab til det menneskelige Legemes Form og Bygning. Correggio havde ikke denne Fordel. Det forekommer mig ikke at have nogen afgørende Betydning, til hvilken Skole han bør henregnes — Lermolieff har for nylig med sin sædvanlige énojede Paastaaelighed gjort gældende, at han tilhører den ferraresisk-bolognesiske —; ti det turde være tydeligt, at han overhovedet ikke har haft synderlig »Skole«. Som hans Lærere nævnes et Par lokale Malere, af hvilke den ene, Antonio Bartolotti i Correggio, er aldeles ubetydelig, og den anden, Francesco Bianchi Frari i Modena, vel er en ret agtværdig Kunstner, men i hvis Malerier man ikke skønner det allermindste af de Tendenser, der senere gjorde Correggio til den, han blev. Det forekommer mig aabenbart, at Correggio i sin Ungdom, under den egentlige Skoleundervisning, kun har faaet meget ringe Forberedelse til den Retning, som han senere fulgte, da han havde set Mantegnas og Lionardo da Vincis Malerier og vistnok ogsaa adskilligt af romersk Kunst; og at han særlig aldeles intet sikkert Grundlag har faaet til Opfattelsen af Menneskelegemets Plastik. Deraf fulgte en vis Svaghed og Usikkerhed, som har fulgt ham hele Livet igennem.

Det er et Særkende baade for Middelalderens Kunst og for Renæssancens — i Modsætning til Antiken —, at Figureerne staa saa svagt og usikkert paa deres Ben, at man i det hele havde saa ringe Opmærksomhed for det statiske. Derfra er der vel bestemte Undtagelser; men det er ikke altid, at de store Kunstnere danne Undtagelserne, Michelangelo hører f. Eks. ikke til dem. Men der er uden Tvivl ingen, hvis Følelse i denne Retning er saa

lidet udviklet, som Correggios. Det er hyppig som om hans Figurer ingen rigtig Vægt havde, de ere i det hele mere anlagte paa at svæve end paa at staa. Det som i Virkeligheden er Figuren umuligt, gør han meget muligt for den, men det som af Naturen er den muligt, ja meget hverdagsligt, er for ham næsten umuligt. Se hvor elendigt saadanne gamle, alvorlige Mandsskikkelser som Hieronymus paa *Madonna S. Girolamo* eller den aldrende Hyrde paa *Natten* staa paa Benene: man kunde pirre dem over Ende med en Pennefjer!

I en anden Retning havde Correggios Fortid og Samtid saa meget des mere Interesse, nemlig for Legemets Bygning under Overfladen, for anatomiske Studier. Hverken Correggios Malerier eller de i det hele faa Tegninger af ham, som man med Sikkerhed kan paavise, indeholde det mindste Spor af, at han skulde have deltaget i slige Studier: de turde maaske have været hans sensible Nervesystem meget imod. Det bør visselig være den store Maler tilgivet, at han ikke var Anatom: den analytiske Kundskab og den frembringende Kunst staa i det hele ingenlunde i noget ligefremt Forhold til hinanden. Men det kan vel være, at Correggio ikke har gjort sig Formens Betydning rigtig klar i Almindelighed: han giver under Tiden sine Former et vist hulet Snit, som ikke stemmer med deres Natur.

Men alt dette forhindrer aldeles ikke, at han med sin Naturbegavelse ved given Lejlighed i enkelte Figurer eller i enkelte Partier af Figurer kunde vise sig som en Mester af allerførste Rang ogsaa i Form og Tegning, aabenbare en Følelse saa fin og skøn, som mangen langt bedre indekserceret Tegnemester aldrig i Livet vil kunne naa, og som aldrig er overgaaet af nogen. Han kan indenfor et og samme Billedes Ramme aabenbare sin overordentlige Styrke og sine store Svagheder i Tegningen. Paa *Antiope* f. Eks. se Benene fra Knæerne af, og især Fødderne, i Formen ud som udsnittede og glattede Trækklodser — her vilde Titian med sine udsøgte Præmie-Former rigtig nok have sejret en let Sejer. Men paa det samme Billede er det højre Laar, som ses i stærk Forkortning, aldeles beundringsværdigt, og Satyrens fremad bøjede Krop et rent Mesterstykke. Torsoen af Venusfiguren i London søger sin Lige blandt antik og moderne Kunst, medens Merkur ved Siden af er saa aldeles fortægnet. I hans Kuppelfresker kan man paa en Gang beundre den utrolige Virtuositet i Tegningen af Forkortningerne

og forbauses over hans Mangel paa Følelse for Skikkelsens plastiske Sammenhæng.

Saaledes var, saa vidt jeg skønner, Correggios Stræben og Ævne med Hensyn til Fremstillingen af Mennesket: individuel og umaadelig ensidig; men tillige umaadelig stærk og indflydelsesrig i Kraft af sin Ensidighed, en destilleret Rosenolie, hvis Duft gennemtrænger Katolicismens Følelsesliv i hele Perioden indtil den franske Revolution. Man kan endnu fornemme en Slags levende Rest af det, som Correggio bragte ind i Verden, — eller en Parodi paa det —, naar man i Italien ser en Procession til Madonnas Ære med et Musikkorps i Spidsen, som spiller Melodier af »den skønne Helene«. Men fra den nulevende Menneskeslægt er Correggio alligevel skilt ved Forbigangenhedens Linje: Vi fornemme vel den ægte og uforlignelige Duft igen, saa snart som vi staa overfor et af hans Malerier; men leve sit Liv i den kan vor Tid ikke.

JUL. LANGE.





## I Kosakstationen.

---

Aftenen er kommen, en Aften saa luende farverig som ingensteds udenfor Kaukasusegnene. Solen gik ned, men det er lyst endnu. Det røde Skær indtager en Tredjedel af Himlen, og op mod den varme, glimrende Grund løfte sig Snetinderne i Masser af dæmpet Hvidt. Luften er glasklar, ubevægelig og lydhør. En lang, flere Verster sig strækkende Skygge har lagt sig fra Bjærgene hen over Steppen. Baade til højre og til venstre for Terekstrømmen, ude paa Vejene, inde i Skoven og mellem Udløberne fra Højryggen, alle Vegne er der stille og folketomt. Hvis en sjælden Gang her eller dér Omridset af et Par Ryttere kommer til Syne, spejde Kosakkerne i Forpostlinjen og Tscherkesserne oppe fra deres Aul hinsides Floden nysgerrigt efter de ridende og forsøge at gætte sig til, hvem de mistænkelige Figurer kunne være. Ti saa snart Aftenen falder paa, krybe Menneskene i Skjul for hinanden bag lukkede Døre; kun Fuglene og de vilde Dyr have ingen Fare mere at frygte og tumle sig nu i fuldeste Frihed om i den ensomme, vilde Natur.

Inden Solen helt er gaaet ned, skynder Kosakbyens kvindelige Befolkning sig under højrøstet Samtale hjem fra Arbejdet i Vinplantningerne paa Skraaningen over Terek; der bliver nu lige saa stille i Haverne som alle Vegne ellers, endog i Stationens allernærmeste Omegn. Kun Byen selv faar paa denne Tid af Døgnet et stærkere Præg af Liv. Alle Vegne fra, til Fods og til Hest eller kørende paa Kærrer med høje, knirkende Hjul strømme Beboerne sammen til Stationen. Halv og halvoksnede Piger løbe leende og skrigende med lange Kæppe i Hænderne ud for at tage imod Kvæget, der i en stor sammenstuvet Stimmelse kommer travende forbi Kæret op ad Gaden, indhyllet i en fra Steppen medbragt Sky af Støv og Myg. Sortuldede Faar og svære, graablakkede kaukasiske Bøfler løbe efterhaanden fra hinanden, hver søgende sin Baas, og Landsbyens Piger i brogede Skørter og med tærnedede Tørklæder om Hovedet smutte om imellem dem og genne

dem ind, hvor de høre til. Over den hele Scene staar en Summen af Stemmer; Tilraab, Latter og høje Hvin blande sig med Kvægets langtrukne Brølen og Brægen. Der rider en til Tænderne bevæbnet Kosak, som har faaet et Par Timers Orlov ude fra Kordonen, ind under Tagskæget af et lille, hvidtet Hus, bøjer sig i Sadelen ned til Vinduet og banker med Knoen paa Ruden. Vinduet aabner sig for et rødmusset Ansigt, paa hvilket Smilet bliver bredere og bredere, indtil Samtalen pludseligt ender med et Klask af en flad Haand paa Næsen af Rytteren, og Vinduet smækkes i. Henne i Stationsformandens store, renligt holdte Gaard er en Tscherkesser af fredelig Stamme, som lige er kommen tilbage ude fra Steppen med et Læs Rør til Tækning, beskæftiget med at lette Aaget af Halsen paa sit Forspand af Okser, der uaf-ladeligt kaster med Hovedet til begge Sider; alt imedens han smækker Okserne over Mulen med en Pilevaand og rusker i Sele-tøjet, mundhugges han paa Tartarisk med Værten i Huset. Gennem den ene Ende af en Pøl, der strækker sig over Gaden i hele dens Bredde og langsmed hvilken Aar ud og Aar ind Folk søge at hjælpe sig forbi ved at klemme sig op til Plankeværket paa begge Sider af Vejen, vader en barbenet Kosakpige, holdende en Favnfuld Pindebrænde i Skørtet, som hun løfter til Vejrs op over Knæene; en hjemvendende Jæger med Geværret under Armen raaber: »Kan du ikke løfte en lille Kende højere op endnu, Tøs!« og sigter paa hende, saa den tiltalte lader Klæderne falde ned for sig og Pindebrændet vælter ud i Vandpytten. En gammel Mand med opsmøgede Bukseben og Skjortelinningen aaben for Brystet kommer tilbage fra en Fiskefangst, bærende over Skulderen en Ruse af Vidiekviste, inden i hvilken nogle sølvglinsende Fo-reller spjætte og sprælle; for at skyde Genvej sætter han over Naboens Hegn og rykker ærgerlig i Skødet af sin Kaftan, der er bleven hængende fast ved en Gærdestav.

Bag Hjørnet af et Udhus lyder Klagen af Øksehug og Raslen af Brænde, der kastes i Bunke. En Flok Dreng springe med Raaben og Støjen Buk over hinanden. Fra hver en Skorstens-pibe stiger langsomt til Vejrs en syrlig duftende Røg af Halmtørv, og rundt om, inde i Gaardsrum og Huse, rører sig og summer det travle, vaagne Liv, der umiddelbart gaar forud for og brat slukkes ud i den mørke, sydlandske Nat.

Af LEO TOLSTOY ved Thor Lange.

## Nevtralisering og Forsvar <sup>1)</sup>.

---

»Orlogsmanden har, som Udøver af Statens Befaling, Ret til at borttage Sømærker i Farvande som Kattegat, Sund og Bælter«.

Saaledes lød det, uden Tvivl rigtige, Svar paa Søløjtnantselskabets Prisspørgsmaal Nr. 4. Prisen blev vunden 1879—80 af Søofficererne Schoustrup og Maegaard.

Kattegat, Sund og Bælter — det er det vigtige Farvand, vi kan betegne som Østersøens Port.

Det er i alle civiliserede Magters Interesse, at Nøglen til Østersøens Port aldrig kommer til at hvile i en enkelt Stormagts Haand. Ti en saadan kan lukke Porten af. Det kan derimod ingen af de smaa Kystmagter — Danmark, Norge eller Sverige — alene. Det kunde de vel næppe alle tilsammen. Først som Forbundsfæller af en eller flere af de Stormagter, som bor inden- eller udenfor Østersøens Port, vilde de blive stærke nok til at lukke den af. Derimod maa de, naar de samtidig fredlyses eller nevtaliseres, anses stærke nok til i Forening at hævde en af alle Magterne, i disses egen velforstaaede Interesse, garanteret vedvarende Nevtralitet.

En saadan Nevtralitets Ønskelighed, Mulighed og Opnaa- lighed i en nærmere Fremtid har jeg andensteds haft Lejlighed til at udvikle (bl. a. til Dels i Nationaløkonomisk Forening i Køben-

---

<sup>1)</sup> I Søofficersforeningen skulde jeg den 15/11 1884 holdt et Foredrag om dette Æmne. Dette hindredes af Forhold, som nødvendiggjorde dets Udsættelse paa ubestemt Tid. I Stedet for at holde det, meddeles her dets væsentligste Indhold.

Fredrik Bajer.

havn den 29de Marts 1884, se mit Foredrag i Nationaløkonomisk Tidsskrift XXII, S. 139—155); og det samme faar jeg vel Lejlighed til at udvikle nærmere under den Forespørgsel, som jeg den 14de November 1884 har anmeldt i Folketinget at ville stille til Udenrigsministeren (Forespørgslens Ordlyd findes i Folketingstidenden 1884—85, Sp. 51)<sup>1)</sup>. Her er ikke Stedet til at gaa ind paa Sagens politiske, men kun paa dens militære Side. Hin maa her være en given Forudsætning for denne. Og det Spørgsmaal, som jeg her alene kan rejse, er følgende:

Hvilke Modifikationer i Danmarks Forsvar vil følge af dets Nevtralisering samtidig med de to andre nordiske Rigers?

Inden jeg henstiller dette Spørgsmaal til sagkyndige Sø-militæres nærmere Overvejelse — hvad enten denne nu maatte finde Sted under et mundtligt Ordskifte eller som skriftlig Besvarelse af et Prisspørgsmaal —, saa maa det være mig tilladt at forudsende to smaa Bemærkninger.

Jeg tror ikke paa Danmarks Nevtralisering alene; ti Danmark er kun den ene Side af Østersøens Port. Og Nevtraliseringen af kun den ene Side vilde næppe være saaledes i Magternes velforstaaede Interesse, at de vilde garantere den. Kun, naar samtidig med Danmark ogsaa Kystmagterne paa den anden Side af Østersøens Port, Sverige og Norge, nevtraliseres, vil Interessepolitikens Vægtskaal tynges ned til Fordel for den europæisk garanterede Nevtralitet.

Den anden Bemærkning er denne. Uagtet jeg i mere end en halv Snes Ungdomsaar har nydt en militær Uddannelse (indtil jeg 1865 ophørte at være Officer), ligger denne dog nu saa langt tilbage i Tiden, og den var desuden kun landmilitær, medens det aabenbart følger af Sagens Natur, at det nærmest er den sø-militære Sagkundskab, som skal kunne besvare ovenstaaende Spørgsmaal fyldestgørende. Landmilitærets Opgave vil nemlig, saa vidt jeg 'skønner, blive meget indskrænket, naar Danmark nevtraliseres samtidig med de to andre nordiske Riger. Derom senere. Uagtet jeg saaledes staar som ikke-sagkyndig overfor dette Spørgsmaal, vil jeg dog søge at komme det saa nær ind paa Livet som muligt. Hvor jeg maa slippe, beder jeg

<sup>1)</sup> Se nu Folketingstidende den 23de Januar 1885, Sp. 334 flg.

den militære Sagkundskab at tage fat. Naar den har gjort sin Skyldighed, og til Slut endog udarbejdet et finansielt Overslag til en paa Nordens Fredlysning grundet Forsvarsplan for Danmark, er det atter Politikerens Tur at tage fat. Saaledes kommer den militære og politiske Sagkundskab til at arbejde Haand i Haand. Det er Betingelsen for et frugtbart Udbytte.

---

Mit Udgangspunkt skal være den, efter mit Forslag, paa Fredskongressen i Bern den 6te August 1884 vedtagne Beslutning, der lyder saaledes i dansk Oversættelse:

»Neutralisering af interoceaniske Kanaler  
anvendt særlig paa de skandinaviske Stater.

I Betragtning af:

1) at de tre nordiske Staters — Danmark, Norges og Sveriges — geografiske og topografiske Beliggenhed er saaledes, at de med betydeligere Søkrigsmagt, end de besidder, kommercielt og strategisk, vilde være Indehavere af Østersøens Nøgler;

2) at, om end disse Staters forholdsvis Svaghed fjærner al Fare for at se dem vende mod Europa Fordelen af denne Beliggenhed, kan denne samme Svaghed fra den ene Dag til den anden udsætte dem for at prisgives, ved List eller Vold, til deres mægtige Naboer;

3) at de tre nordiske Staters Ukrænkelighed og deres Uafhængighed af enhver fremmed Indflydelse er i hele Europas sande Interesse, og at deres Neutralisering altsaa er i den almene europæiske Orden;

4) at denne Uafhængighed, som i øvrigt er en fælles Ret for alle Folk, kun kan sikres de nordiske Stater ved deres Neutralisering;

5) at denne Neutralisering bør have følgende Formaal og Retsvirkning:

for det første, at bringe udenfor al Krigsfare alle de Dele af Land- og af Søomraadet, som tilhører Sverige, Danmark og Norge; og

for det andet, at sikre til enhver Tid, selv i Krigstid, ethvert Handels- eller Krigsskib, hvilket Flag det end fører, og hvad enten det er krigsførende eller ej, fuld Frihed til at løbe ind fra Nordsøen til Østersøen eller omvendt ud fra hin til denne, og det hvad enten det sejler alene eller i Flaade, —

af disse Grunde

skal Forsamlingen

erklære, at Danmark, Sverige og Norge bør nevtraliseres, og at denne Nevtralisering bør omfatte:

1) med Hensyn til Norges, Sveriges og Danmarks Fastlands- og Øterritorium, at alle Dele af dette Landomraade til enhver Tid bliver fuldstændig nevtrale;

2) med Hensyn til *Sundet* og *Lille Bælt*, at det i Krigstid forbydes ethvert krigsførende Magter tilhørende Krigsskib at vise sig i disse Farvande, hvilke derimod til enhver Tid skal staa aabne for Handelsskibe, selv om de tilhører de krigsførende Magter, saa vel som for Krigsskibe tilhørende nevtrale;

3) med Hensyn til *Store Bælt*, at dette Stræde vel altid staa aabent for Handels- eller Krigsskibe af ethvert Flag, selv krigsførende, og hvad enten de sejler enkeltvis eller i Flaade, men at det fuldstændig forbydes disse Skibe at foretage paa nævnte Strædes Kyster eller i dets Farvande, og det indtil en Afstand, som overtræffer Artilleriets maksimale Rækkeævne foran Indsejlingen og efter Udsejlingen, nogen fjendtlig Handling, noget Angreb, nogen Beslaglæggelse, noget Kaperi, nogen Blokade, nogen Embargo o. s. v., saa vel som nogen Ind- eller Udskibning af Troppe eller Krigsforraad, eller nogen krigersk Handling i Almindelighed.

Kongressen udtaler Ønsket om at se en international Kongres bestemme og afslutte en Traktat, hvis Tiltrædelse og Undertegnelse staa aaben for alle Europas Folk, og som paa ovennævnte Grundlag, under de undertegnende Magters Garanti, fastslaa de nordiske Staters vedvarende Nevtralitet, samt Indstiftelsen af en særlig, vedvarende Voldgiftsdomstol, som paa sidste Retstrin har at løse alle de Vanskeligheder, der maatte opstaa vedbemældte Traktats Anvendelse.

Dertil knyttede Kongressen følgende Bemærkning: »NB. Forsamlingen udtaler sin Billigelse af Hr. Bajers Forslag i dets Helhed, med Undtagelse af dets Gennemførelse i det enkelte, hvorom den tror at maatte erklære sig inkompetent.« Jeg tilføjer her, at

Gennemførelsen i det enkelte ogsaa meget vil kunne paavirkes af en sagkyndig, især sømilitær Granskning af det dermed forbundne Forsvarsspørgsmaal.

Forsvarsspørgsmaalets Grundlinjer forekommer mig imidlertid at kunne drages fra nogle af ovenstaaende »Beslutnings« Af-snit som bestemmende Udgangspunkter.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvor vidt Orlogsmanden ogsaa under Forudsætning af Nevtralisering har »Ret til at borttage Sømærker i Farvande som Kattegat, Sund og Bælter«, indses det saaledes straks, at dette Spørgsmaal under denne Forudsætning maa besvares med et lige saa ubetinget Nej, som det tidligere nævnte Prisskrifts Forfattere besvarede samme Spørgsmaal med et bestemt Ja under den modsatte Forudsætning, nemlig den, at vi ikke var nevtraliserede. Dette bliver altsaa den første og store Modifikation i vort Forsvar, som med Nødvendighed maa følge af Nevtraliseringen. Hovedgrunden til at garantere denne er jo nemlig, at de »interoceaniske Kanaler« igennem de nordiske Riger eller, med andre Ord, Østersøens Port skal staa aaben, — saaledes at der sikres »til enhver Tid, selv i Krigstid, ethvert Handels- eller Krigsskib . . . . . fuld Frihed til at løbe ind fra Nordsøen til Østersøen eller omvendt« o. s. v. — Deraf følger imidlertid ikke, at de krigsførende Magters Krigsskibe kan vælge en hvilken som helst Vej. Det maa være i Garantimagternes Interesse, at de nevtraliserede Stater faar saa let som muligt ved at forsvare den garanterede Nevtralitet. Derfor maa der kunne anvises en Etappe-Vej, og kun en enkelt, for indbyrdes fjendtlige Krigsskibe. Dette bliver et Spørgsmaal for sig, som skal berøres i det følgende.

Inden jeg nærmere antyder Søforsvarets Ordning under den givne Forudsætning, vil jeg i Korthed sige, hvorledes Landforsvarets Grundlinjer formentlig maa drages.

Da den forudsatte »Nevtralisering bør omfatte« . . . »Danmarks Fastlands- og Ø-Territorium« saaledes, »at alle Dele af dette Landomraade til enhver Tid bliver fuldstændig neutralt«, bør dette altsaa ikke kunne betrædes af de krigsførende Magters Tropper. At afværge en saadan Krænkelse af Nevtraliteten vil

uden Tvivl være meget lettere for Danmark, som Sømagt, end for de neutraliserede Fastlandsmagter Schweiz og Belgien. Ti, hvad der frister disses store Nabomagter under indbyrdes Krige til at krænke Schweiz's og Belgiens Neutralitet, er den Lettelse for Krigsforetagerne, som en Gennemmarche vilde yde. Gennemmarche er forbudt paa det neutraliserede Landomraade. Men hvor langt ringere er ikke Sandsynligheden for, at krigsførende Tropper af den Grund skulde fristes til at betræde dansk Jord! Danmark har den korteste Landgrænse af alle europæiske Stater med Undtagelse af England, som aldeles ingen har. Og denne Landgrænse — selv om den paa Grund af Neutraliseringen rykkes en halv Snes Mil mod Syd — ligger dog saa højt mod Nord, at der næppe under en i Nord-Tyskland ført Krig vil være stor Fristelse for fremmede Tropper til at overskride den. Det skulde da være, om de blev haardt trængte op imod den (ligesom t. Eks. Bourbakis Armékorps 1871 imod Schweiz's Vestgrænse); i saa Fald vilde det være et dansk Grænsekorps's Opgave at afvæbne dem (og det vilde vel en god dansk Folkevæbning kunne gøre lige saa let som Schweiz's den Gang mindre gode løste samme Opgave 1871). Til Kamp i aaben Mark imellem danske og fremmede Tropper vilde det næppe kunne komme paa Danmarks Fastland. Og endnu usandsynligere vilde en saadan være paa de danske Øer. Forudsætningen derfor vilde være en fjendtlig Landgang. En saa grov Krænkelse af Folkeretten som at forsøge Landgang paa en under europæisk Garanti neutraliseret Stat maatte atter forudsætte, at derved var overordentlig meget mere at vinde end at tabe. Men hvad der nu kunde friste til Landgang, vilde det ikke — eller dog meget mindre —, naar Danmark var neutraliseret. Forudsætningen for Neutraliseringen er jo den almindelige Erkendelse af, at det er i alle Magters Interesse, at ingen af dem bruger den neutraliserede Stat som Operationsbasis. En særlig Grund til at gøre Landgang paa et ikke neutraliseret Danmark kan dog vor som Fjende farligste Modstander have, idet nemlig Tyskland nu kan tænkes, forud for en Krigserklæring fra eller mod Vest eller Øst, at ville gøre Danmark uskadeligt; men denne Grund bortfalder aldeles, naar Danmark ved at neutraliseres forpligter sig til aldrig — hverken alene eller i Forbund med andre Magter — at falde et krigsførende Tyskland i Flanken. Faren ved Landgang paa et af Europa neutraliseret Danmark er desuden større end paa et ikke



neutraliseret; ti Sandsynligheden for, at Landgangstropperne kan blive afskaarne, er meget større, naar flere Stormagter er traktatlig forpligtede til at komme Danmark til Hjælp i Egenskab af Garantmagter, end nu, da Stormagterne først skal stikke Hovederne sammen for at overveje, hvor vidt de bør det eller ikke. Endelig er det jo et stort Spørgsmaal, om den Landgang, som forsøges, ogsaa virkelig lykkes. At en Landgang aldrig er foretagen, hvor der var nogen Modstand at vente paa Søen, paastod — med Eftertryk paa de sidste Ord — Kommandør Carstensen i Landstinget den 22de Februar 1876 (se Tidenden, Spalte 698). Men i Tilfælde af Neutralisering bør Danmark sikkert lægge Hovedvægten paa sit Søforsvar. I samme Grad som dette sker, svinder Sandsynligheden for Landgang. Og i samme Grad — tør jeg maaske lejlighedsvis bemærke — bliver den nu paatænkte københavnske Landbefæstning unødvendig (til Søbefæstningens Unødvendighed kommer jeg senere). — Det er gennem Betragtninger som ovenstaaende, at jeg er kommen til den Overbevisning, at et neutraliseret Danmarks Hær i det væsentlige maa kunne indskrænkes til en Folkevæbning omtrent efter Schweiz's Mønster, vel at mærke: den ved Forbundsloven af den 13de November 1874 og de dertil knyttede Anordninger fuldstændig organiserede (jvfr. mine Artikler om denne i »Dansk Folketidende« 1876 Nr. 36—37, »Morgenbladet« den 31te Maj 1876 og norsk Oberstløjtnant A. D. S. Hjorth's Skrift: »Den norske Armees Omorganisation« II, 1878).

---

»Med Hensyn til Sundet og Lille Bælt« hedder det i den paa Kongressen i Bern offentlig vedtagne Beslutning, »at det i Krigstid forbydes ethvert krigsførende Magter tilhørende Krigsskib at vise sig i disse Farvande, hvilke derimod til enhver Tid skal staa aabne for Handelsskibe, selv om de tilhører de krigsførende Magter, saa vel som for Krigsskibe, tilhørende neutralske«.

Ved dette Punkt kan der være Spørgsmaal om, hvor vidt det er nødvendigt at stille Lille Bælt paa samme Maade som Sundet. Ti Lille Bælt er et Farvand, som de store Magters Krigsskibe ikke let falder paa at vælge i Krigstid, naar de har fri Fart til enhver Tid gennem Store Bælt; selv tyske Orlogs-

mænd ses yderst sjældent i Lille Bælt, efter hvad jeg har kunnet erfare. Et folkeretligt Hensyn byder imidlertid at neutralisere i strængere Forstand saa meget som muligt for saaledes mer at lokalisere Krigen eller indsnævre det Omraade, som alene kan være Krigsskueplads. Paa den anden Side paalægges der derved den neutraliserede Stat den Forpligtelse, strængere at hævde Neutraliteten paa det saaledes neutraliserede Sømraade eller, i dette Tilfælde, Lille Bælt. Da det nu — som ovenfor bemærket — er i alle Garantimagternes Interesse, at denne Opgave bliver saa let som muligt at løse for den neutraliserede Stat, ligger det nær at lade Neutraliseringen gælde ej alene den Del af Lille Bælt, som efter 1864 er dansk Farvand, men ogsaa den Del, som inden 1864 var det. Lille Bælts naturlige Sydgrænsé drages fra Sydspidsen af Ærø over Sydkysten af Als og det sydlige Indløb til Alssund indtil Flensborg Fjord. Forlænges denne Linje gennem denne Fjords hele Længde og vestpaa over Sønderjylland til Nordsøen, fremkommer den Grænselinje, som det vilde være naturligt at give det under europæisk Garanti neutraliserede Danmark imod Syd, — en Linje, der vilde være saa meget naturligere, som den temmelig nær falder sammen med Sproggrænsen mellem Dansk og Tysk. En nærmere Paaavisning af en saadan Grænseregulerings Sandsynlighed er imidlertid et saa rent politisk Spørgsmaal, at her ikke er Stedet til at gaa nærmere ind paa det. Her gælder det kun at komme de militære Hensyn saa nær som muligt. Og disse vil vistnok være fyldestgjorte ved et mindre stærkt flydende Forsvar i Lille Bælt, eftersom Sandsynligheden for, at dette Farvands Neutralitet skal blive krænket under en Krig mellem Stormagterne inden- og udenfor Østersøens Port, er mindre sandsynlig.

Anderledes forholder det sig med Sundet. Ved at sejle gennem dette rene og lige Farvand, i Stedet for at lade sig lodse gennem det vanskeligere og længere i Store Bælt, vil en krigsførende Sømagts Orlogsfartøjer spare flere Timer. Men paa den anden Side maa det ikke overses, at intet Skib, som stikker dybere end 22 Fod, kan passere Sundets laveste Sted, Drogden, og at alle de store Sømagters — især Vestmagternes — sværeste Krigsskibe stikker meget dybere, hvorfor de ligefrem er tvungne til at vælge Vejen gennem Store Bælt, Etappe-Vejen gennem det neutraliserede Danmark. Og fra de store Skibe skiller sig vel i Krigstid ikke gerne de smaa. Der sejles i Eskadre, saa vidt jeg

véd; og Store Bælt bliver saaledes den eneste naturlige Krigsvej. Den Forsyning med alt, hvad der ikke er Krigskontrabande, og som kunde foregaa ved at sende enkelte mindre dybgaende Skibe til Sundstæderne, især København, dersom Sundet ikke var nevtaliseret i den strængere Forstand, kan nu foregaa fra Kalundborg, Korsør o. s. v. paa Grund af den siden Krimkrigen 1854 oprettede Jærnvejsforbindelse med København. Det er muligt, at en Del maatte flyttes bort fra Danmarks Hovedstad til Havnene i Store Bælt. En saadan Decentralisation fra den i Forhold til Riget altfor store Hovedstad kunde endog have sine gode Sider. Men — hvad her er det væsentligste — Sandsynligheden for, at krigsførende Magters Orlogsfartøjer vilde krænke Sundets Nevtralitet, er ikke saa stor, som det uden nærmere Overvejelse kan synes. Og i alt Fald staar det i de samtidig nevtaliserede Staters Magt at gøre Indsejlingen til Sundet saa farlig for Traktatbrydere, at disse ikke let fristes dertil, eftersom de maatte indse, at de mulige Tab ved Forsøget ikke vilde staa i Forhold til de mulige Fordele. Afdøde Vice-Admiral Steen Bille har udtalt, at »et med panserbrydende Skyts anlagt Batteri paa Kronborgpynten, støttet af et Par Panserbatterier, maa kunne forbyde Indsejlingen i Sundet nordfra« (se »Vort Forsvar« d. 7/6 1882, Nr. 36 A, Note under 3dje Spalte). Er »forbyde« et for stærkt Udtryk, kan man i Stedet for dette sætte: vanskeliggøre saaledes, at de traktatbrydende Skibe vilde afskrækkes ved de sandsynlige Ofre. Lægges vort Batteri paa Lappegrunden i Stedet for paa Kronborgpynten, antager jeg, at det bliver endnu farligere at vove en Gennemsejling; og dertil kommer, at i Tilfælde af den forudsatte Nevtralisering — som ikke er Steen Billes Forudsætning — vil det danske Batteri virke i Forening med et lignende paa svensk Kyst, og de foran Sundets Indløb krydsende danske Panserbatterier i Forbindelse med svenske eller norske. Saaledes hævdes Sundets Nevtralitet imod Traktatbrydere nordfra. Til sydfra at værgе denne vil der behøves lignende Batterier med panserbrydende Skyts, som kan bestryge Indsejlingerne til Drogden og Flinterenden. Et Par danske paa Sydkysten af Amager og Saltholm eller paa de vidtudstrakte lave Grunde syd for disse Øer, samt et svensk lige overfor, vil vel være tilstrækkeligt, naar tillige de fornødne danske og svenske Panserbatterier i Krigstid holdes krydsende foran Indløbene til Sundet sydfra. Saaledes er Sundets Nevtralitet fyldestgørende sikret. Dette sker,

som man ser, i Grunden ved at svinge den paatænkte københavnske Søbefæstning ud imod Nord og imod Syd. Med Københavns Søbefæstning — den nuværende saa vel som den hidtil foreslaaede — bortfalder selvfølgelig dens Landbefæstning. København bliver en aldeles »aaaben By« (ligesom alle andre europæiske Hovedstæder undtagen Paris og Rom). Ikke des mindre kan næsten alle de nuværende militære Etablissementer rolig blive liggende dér, eftersom Hovedstaden alligevel er dækket imod fjendtligt Angreb: til Søs ved Sundets Indløb (imod det samtidig nevtraliserede Sverige behøves nemlig ingen Dækning længer) og til Lands ved sin Beliggenhed paa en Ø, paa hvilken ingen traktatbrydende Magt kan antages at ville gøre Landgang, dels fordi selve den garanterede Nevtralitet i denne Henseende virker som en ydre moralsk Rustning, dels fordi der bliver større Modstand at vente paa Søen, naar Hovedvægten, i Kraft af Nevtraliserings Grundlag, maa lægges paa Søforsvaret, og dels endelig fordi en velordnet Folkevæbning paa Sjælland og omliggende Øer besidder særlige Fordele i Tilfælde af et Landgangsforøg (intet Punkt paa Kysten vil, paa Grund af det stedlige Forsvar ved Folkevæbning, nogensinde findes helt blottet for Tropper). Kun en mindre Del af de nu i København beroende militære Hjælpe-midler kan det muligvis blive nødvendigt at flytte til et Punkt ved Helsingør for at være nærmere ved Haanden i det i øvrigt lidet sandsynlige Tilfælde, at Sundets Nevtralitet ved en udbrydende Krig mellem de store Sømagter pludselig skulde udsættes for at blive krænket nordfra.

I øvrigt vil, under de givne Forudsætninger, Verdenshandlen gennem Sundet kunne gaa sin rolige Gang i Krigstid, næsten ligesom i den dybeste Fred. At dette kan blive Tilfældet, er jo netop et af Hovedformaalene med Nevtraliseringsen. Allerede nu kan man regne, at der i Gennemsnit daglig gaar henved hundrede Handelsskibe ud eller ind gennem Sundet. De bærer Varer til mange hundrede Millioner Kroners Værdi fra Aar til Aar mellem europæiske og transatlantiske Havne. At en saa vigtig Verdenshandelsvej fredlyses, er baade i den gamle og i den nye Verdens Interesse. Og ligesom Interessen er stigende Aar for Aar med den stigende Samfærdsel, vil ogsaa Sandsynligheden for Nevtraliseringsens snarlige Virkeliggørelse stige Aar for Aar.

Endelig kommer vi til Store Bælt. »Med Hensyn til dette gaar Bern-Kongressens Beslutning ud paa, »at dette Stræde vel altid staar aabent for Handels- og Krigsskibe af ethvert Flag, selv krigsførende« (her maa dette fremhæves), »og hvad enten de sejler enkeltvis eller i Flaade, men at det fuldstændig forbydes disse Skibe at foretage paa nævnte Strædes Kyster eller i dets Farvande, og det indtil en Afstand, som overtræffer Artilleriets maximale Rækkeævne foran Indsejlingen og efter Udsejlingen, nogen fjendtlig Handling« o. s. v. (se ovenfor). Med andre Ord: medens de snævrere Farvande, Sundet og Lille Bælt, skal nevtraliseres i strengere Forstand, omtrent i Lighed med Landomraadet, skal Store Bælt, der nærmer sig til Karakteren af aabent Hav, og derfor — i Følge Folkerettens Grundsætninger — til frit Hav, nevtraliseres i mildere Forstand. Store Bælt skal være aabent for krigsførende Magters Orlogsskibe, dog at de afholde sig fra enhver krigersk Handling, saa længe de opholder sig i Store Bælt. Som Følge heraf vil de nevtraliserede Staters — særlig Danmarks — Flaades Opgave i Store Bælt nærmest kunne betegnes som et sømilitært Ordenspolitisk. Opgaven vil blive en lignende som under Krimkrigen, da den engelske Flaade paa Vejen til Rusland sejlede gennem Store Bælt, efter at de nordiske Riger samtidig havde erklæret sig neutrale. Jeg henstiller, om vort sømilitære Ordenspoliti vilde behøve en ved Kunst forstærket »Politistation« i Agersøund, hvor Naturen allerede har gjort saa meget, at Kunsten ikke vilde behøve meget udfyldende Arbejde til at forstærke den. I saa Fald foreligger der jo fra Regeringens Side finansielle Overslag, som dog muligvis paa Grund af Nevtraliseringen kunde indskrænkes noget.

---

Endnu skal jeg nævne to Modifikationer i Danmarks Forsvarsplan, der efter min Mening vil kunne følge af Rigets Nevtralisering.

Den første gælder Landforsvaret, den anden Søforsvaret.

Et ikke-nevtraliseret Danmark kan være udsat for en Besættelse af Jylland fra tysk Side, og bør derfor have et fast Støttepunkt, en sidste Réduit, hvor vi kan beholde fast Fod i denne Hovedlandsdel saa længe som muligt i Haab om Hjælp

udenfra. Men enhver fornuftig Grund for Tyskland til at besætte Jylland, hvorfra det ingen Fare har at vente, naar Danmark er nevtraliseret, bortfalder med Nevtraliseringen og dermed altsaa tillige det ellers fornuftige i en Réduit i det nordlige Jylland.

I et ikke-nevtraliseret Danmark kan ogsaa andre Hovedlandsdele — snart den ene og snart den anden — være udsat for fjendtlig Besættelse. Derfor kan det blive nødvendigt at sammentrænge til den truede Landsdel de Tropper, som kan undværes fra de andre. Og til at overføre disse Tropper kræves Flaadens Medvirkning i høj Grad. Men Faren for fjendtlig Besættelse svinder i Tilfælde af Nevtralisering saa overordentlig, at Flaaden næsten udelukkende kan hellige sig til sine øvrige vigtige Opgaver. Om den Indskrænkning, som maa følge heraf i nogle Henseender, kan veje op imod den stærkere Udvikling, som Nevtraliseringen kan nødvendiggøre i andre Henseender, er jeg naturligvis ikke i Stand til at dømme om.

Hvad Anlægget af de til Nevtralitetens Hævdelse nødvendige faste Støttepunkter vil koste, lader sig naturligvis vanskelig beregne, inden ej alene sagkyndige, men imod Sagen velvillige Officerer nærmere har bestemt disse Punktets Beliggenhed, Armering o. s. v. Nogen Vejledning yder dog Forsvarskommissionsbetænkninger, jeg har haft Lejlighed til at læse. Et af Forsvarskommissionen 1872 nedsat Underudvalg, som den 2den April afgav Betænkning, anslog til 2 Millioner Kroner Bekostningen ved et paa Lappen anlagt Søfort, bygget til 6 af Nutidens sværeste Kanoner; tog man derimod Plymouth-Break-Water-Fortet til Mønster, og forøgede Kanonerens Antal til 10, vilde Bekostningen blive omtrent  $\frac{1}{3}$  Million mere<sup>1)</sup>. Lad os — for ej at regne for lavt — anslaa Søfortets Anlæg til 3 Millioner! I en Skrivelse af <sup>21</sup>/<sub>10</sub> 1875 antager Ingeniørkorpset, at et Kystbatteri paa Amager, bygget til »at beskyde en fjendtlig sydfra opsejlede Flaade og derved vanskeliggøre Passagen gennem Drogden« m. m., vil koste 350,000 Kroner. Kostbarere bliver vel næppe et lignende Batteri paa Sydspidsen af Saltholm, der (i Forbindelse med et lige overfor beliggende svensk) skulde kunne beskyde Flinterenden. Lad os alligevel sætte Udgifterne til begge

<sup>1)</sup> Armeringen er ikke medregnet. Den findes jo til Dels i København og kan flyttes.

disse danske Batterier til en Million! Vi faar da i alt til Forsvar for Sundets Neutralitet ved danske Batterier ikkun en Bygningsudgift af 4 Millioner Kroner. Det er denne Sum, som maa sættes i Stedet for, hvad de af Regeringen foreslaaede ny københavnske Søforters Bygning vilde koste. Københavns Landbefæstning bliver der saa ikke længer Tale om. Desuden spares Fæstningsanlæg i Jylland. Agersø Sund kan derimod passe saa vel i et ikke-neutraliseret som i et neutraliseret Danmarks Forsvar, ja snarest maa-ske i dette sidste.

Det er væsentlige Modifikationer i Danmarks Forsvarsplan, der saaledes sandsynligvis vil følge af dets Neutralisering samtidig med de to andre nordiske Rigers. Af alle maa det vist nok indrømmes, at i alt Fald Københavns Befæstning bliver aldeles unødvendig, om ikke skadelig, under den nævnte Forudsætning.

Ja, men — vil man indvende — det er usikkert, om vi og om vi snart opnaar den ønskede Neutralisering.

Dertil vil jeg svare: hvor vidt og hvor snart vi opnaar den, vil meget afhænge af, hvilken Kraft og Dygtighed der i Indland og Udland sættes ind paa Tankens Virkeliggørelse. Imidlertid bør vi ikke forud arbejde os ind i et System, som strider mod det, der følger med Neutraliseringen; vi bør ikke koste Millioner paa Fæstningsværker, som bygges til at holde i flere Hundredaar, men bliver aldeles værdiløse, naar Neutraliseringen indtræder.

Der er saa meget, som kan gøres, og vil passe saa vel for det ene System som for det andet, fremfor alt det flydende Forsvars, Søværnets, tidssvarende Udvikling.

Jeg har Grund til at tro, at der snarere blandt Flaadens end blandt Hærens Officerer findes Venner af Neutraliserings-tanken, som vil yde sagkyndig Medhjælp til dens Gennemførelse.

FREDRIK BAJER.

#### Efterskrift.

Inden ovenstaaende gik i Trykken, havde Krigsministeren i Statsraadet ladet sig bemyndige til at anvende en Sum af 100,000 Kr. paa forventet Tillægsbevilling til Projektering og Udarbejdelse af detaljerede Arbejdsplaner vedrørende Københavns

Landbefæstning! Dertil har man Lov at sætte et Udraabstegn. Man har ogsaa Lov at sætte et Spørgsmaalstegn ved Lovligheden af denne Bemyndigelse. Vedtages den forventede Tillægsbevilling nemlig ikke — hvad den næppe nogensinde gør —, og dækkes Udgiften ikke ad privat Vej, t. Eks. ved den begyndte »Selvbeskatning« til Forsvaret, da kommer Udgiften til at savne den i Grundlovens § 49 forudsatte Hjemmel. Skulde det ogsaa lykkes at opnaa Tillægsbevillingen, vil Udgiften dog uden Tvivl senere blive erkendt for unyttig.

Nyttigere Forarbejder til Forsvarsvæsenets Fremme kunde Folketinget til Efteraaret lade udføre, og det paa aldeles lovlig Maade. Det kunde nemlig i Henhold til Grundlovens § 46 nedsætte en parlamentarisk Kommission (se »Tilskueren« 1884, S. 866 ff.) til Undersøgelse af, hvilken Forsvarsplan der maatte være formaalstjænligst for Danmark i Tilfælde af dets Nevtralisering i Forbindelse med de to andre nordiske Rigers, samt til Udarbejdelse af et dertil knyttet finansielt Overslag. »At de kritiske Forhold i Europa gør det ikke alene ønskeligt, men endog bydende nødvendigt, at have de ommældte Forarbejder udførte, turde være indlysende«. Disse Ord af »Berlingske Tidende« den 27de April 1885 er vel udtalte med Hensyn til Københavns Landbefæstning, men der passer de ikke. De anvendes bedre paa den her omtalte Forsvarsplan. Denne behøver ej engang at vente paa en europæisk garanteret Nevtralitet for — i alt Fald i sine Hovedtræk — at kunne komme til Nytte. De tre nordiske Rigers samtidige Nevtralitetserklæring, i Forbindelse med en Traktat imellem dem om at afgøre mulige indbyrdes Stridigheder ved Voldgift i Stedet for Krig, vil være tilstrækkeligt Grundlag for en saadan Forsvarsplans Udførelse. Kan senere europæisk Garanti for de tre Rigers væbnede Nevtralitet opnaas, er det saa meget des bedre. Men det kan vente.

F. B.



## De russiske Fængsler og Forvisningen til Sibirien.<sup>1)</sup>

I. Arrestation. — Varetægtsfængsel. — Straffegrader. — Dom. — Rejsen. — Etapperne. — En privilegeret Fange. — Tiggere. — Byttehandel.

Der hører ikke meget til at blive arresteret i Rusland. En anonym Angivelse, en fjern og flygtig Mistanke om, at man staar i Forbindelse med Nihilisterne — det er mere end nok.

En Aften, naar en fredelig Mand just har indrettet sig lunt og godt i sin Dagligstue, bliver der ringet paa Døren, en Flok Politibetjente styrter ind og kaster sig over ham; han faar en taaget Følelse af, at en god Samvittighed i politiske Sager er en temmelig værdiløs Artikel i Rusland, og at hans »house« ikke er hans »castle«.

Naar Rettens Haandhævere har sikret sig hans Person, give de sig i Lag med hans Gemmer, vende op og ned paa alting for at finde mistænkelige Papirer, og idet de Herrers bristende Læsefærdighed parrer sig med embedsagtig Tjenesteiver, bemægtige de sig alt, hvad de finde, og føre det bort tillige med Forbryderen, der kun faar Lov at tage en saare flygtig og nøje bevogtet Afsked med sine nærmeste — al Konspiration maa umuliggøres! Imidlertid har hans Kone været resolut nok til at pakke en Haandkuffert med Linned og Uldtøj, og Politibetjentene er saa menneskekærlige, at de tillade ham yderligere at tage en Pels med. Ti det er koldt, meget koldt.

Saa kommer han i Kachotten. Enkeltcelle. Maaske er han en farlig Forbryder, Statsomvæltter, man maa sikre sig mod, at han faar Samkvem med sine medskyldige.

Cellen er prunkløs. Skident Stengulv, fire nøgne, skidne Vægge og en Briks, hvor han har Lov efter Behag at sidde eller at ligge. — Vand? — Hvad skulde det til? I den klingrende

<sup>1)</sup> Hovedkilder: Albin Kohn: Sibirien, F. M. Dostoiewski: Antegninger fra det døde Hus (ikke oversat paa Dansk) og R. Piotrowski: Souvenirs d'un sibirien.

Frost vilde det dog straks bundfryse. — Egentlig varm er Cellen nemlig ikke. At betro en Kakkellovn til en muligvis stor Forbryder gaar ikke an. Desuden er der ingen Skorsten, gennem hvilken Røgen kunde ledes bort. Den anholdte beklager sig over den isnende Kulde. Slutteren svarer lidt irriteret, at der er Varmeledning i Fængslet. Ganske vist er den altid i Stykker og kan altsaa ikke bruges, men den er der, og Arrestanten har saaledes ikke noget at beklage sig over.

Saa ønsker han Staklen godnat — et Ønske, der nærmest lyder som en hjærteløs Spot — og stænger Døren til dette Asyl for Almensikkerheden. Det ligner mere end alt andet et Hul i et af Middelalderens Fangetaarne.

Dersom man vil gaa ud fra, at en Straf forudsætter en bevist Lovovertrædelse og en Dom, saa maa man ogsaa slutte, at en Arrestation, en Sikring af Personen for en endnu ubevist Mistankes Skyld, ej maa gøres til en Straf. Retfærdigheden vil forudsætte Muligheden af, at Arrestanten er uskyldig, og den vil fordre, at han ikke i Fængslet kommer til at leve under daarligere Forhold end dem, han er vant til, naturligvis for saa vidt dette kan forenes med nødvendig Orden og Sikkerhed. Men saaledes ræsonnerer man ikke i Rusland.

Saa snart Arrestanten er bleven ene, pakker han sin Kuffert ud, ifører sig alt, hvad den indeholder af Uldtøj, trækker Pelsen ovenpaa og giver sig til at stampe frem og tilbage paa Gulvet. Det er det eneste Middel til ikke at fryse helt stiv.

Mens han saaledes løber frem og tilbage, naa nogle underlige Lyd hans Øren. Det er som Brudstykker af Viser, Skraal, Hyl og højroestet Latter. — Mon det er Inspektøren, der har Gilde? Spektaklet synes ikke ganske foreneligt med den gravlignende Stilhed, som man tænker sig i et Fængsel.

Han standser og lytter. Nu hører han det ganske tydeligt. Det er drukne Svirebrødres Lystighed. De tømte Flasker knuses mod Væg og Gulv. Højroestet Skænderi, saa igen Hyl, Latter og Sang. Skulde det virkelig være hos Inspektøren, man opfører sig saaledes?

Senere, da hans Celle inspiceres af Slutteren, søger og faar han Oplysning.

Det er en arresteret Falskmøntnerbande, der holder Gilde!

Den russiske Administration maa ej bedømmes alene efter de Love og Anordninger, hvorpaa den hviler. For at forstaa

den, maa man erindre, at den er i Hænderne paa en Embedsstand, der for en overvejende Del er raa, uvidende, ikke undergiven fast og betryggende Kontrol og fremfor alt i højeste Grad bestikkelig — en Embedsstand, hvis Medlemmer paa Grundlag af Aarhundreders Tradition mener at have hævdet Retten til i sig at se en Afspejling af Czarens Person, og som hver paa sit Raaderum spiller den slette Enevoldsherskers Rolle. Ti deres Rettesnor er — som Regel — ikke Retfærdighed og Pligt, men Lune, Venskab og Fjendskab, og fremfor alt Egennytte. De leve deres Liv paa den Lære, at Folket er til for Embedsmændenes Skyld, ikke omvendt. Ingen tvinger dem bort fra dette Fejlsyn. Det er tolereret i de øverste Regeringskredse, og Folket maa finde sig i det som et Onde, mod hvilket det er lige saa magtesløst som mod Østenvind, Vinterkulde og Græshoppesværme.

Tilstanden i de russiske Fængsler, særlig i de store Byers Centralfængsler, er kaotisk. Tyve, der er blevne graa i Udøvelsen af deres Haandtering, Banditter og skikkelige Folk, Røvere, Mordere og halvoksne Børn, Vagabonder og Falskmøntnere blandes imellem hverandre — ingen spørger om Forbrydelsens Art, om Motiverne eller om Graden af Fordærvelse hos Individierne.

For den passionerede eller professionelle Forbryder er Fængslet — i det mindste for en Tid — et sandt Eldorado. Her lever han rolig og munter mellem gode Kammerater, Politiet jager ham ikke mere, og han har sit rigelige Udkomme. Ti intet hindrer ham i at fortsætte sin Haandtering; han kan stjele, bedrage og lave falske Penge lige saa godt her som udenfor. Og saa har han den uhyre Fordel, at de Lovovertrædelser, der begaas inden Fængslets beskyttende Mure, som Regel ikke behandles efter Straffeloven, men kun som disciplinære Forseelser. I yderste og værste Fald faar han Stokkeprygl eller Ris — en Tugtelse, han værner sig til med forbavsende Lethed, og som slet ikke skræmmer ham — han er kort sagt en privilegeret Mand. Der gives da heller ikke en eneste Forbrydelse, maaske med Undtagelse af Mord, der ej gaar i Svang i de russiske Fængsler.

Men dette er endnu ikke alt.

Forbryderen kan ogsaa nyde Udbyttet af sin Virksomhed, og der gives ikke den Ting — Nødvendighedsgenstande eller Luksus — der ej kan faas i Fængslet, kun at Priserne her er betydelig højere end udenfor, ti Inspektøren skal have sin Provision.

Der er Lov for, at Fanger og Arrestanter kun maa modtage Besøg i Inspektørens Nærværelse, men dette bliver kun en tom Formalitet, saa snart Inspektøren faar stukket en Rubel-seddel i Haanden. Forbryderen kan saaledes vedligeholde det livligste Samkvem med Yderverdenen, særlig med sine ikke arresterede medskyldige, og han kan til enhver Tid modtage deres Besøg.

Saa har Arrestanterne Ekstrairndtægter: Almisser, dels Føde og Klæder, dels Penge, som medlidende Mennesker sende til Fængslet, og som tit kan løbe op til noget ret betydeligt. Hver faar sin Part, Tyven og Falskmøntneren saa godt som den forkrøblede Tigger og det halvvoxne Barn.

Undertiden vokser Fængselsinspektørens Sportler til store Summer, især naar han, hvad jævnlig sker, gør fælles Sag med Forbryderne.

Der er f. Eks. fængslet en Falskmøntnerbande. Den fortsætter sin Virksomhed med en Tryghed, som den tidligere savnede, Fængslet gøres til Falskmøntnerværksted, Inspektøren sørger for at bringe de falske Sedler ud blandt Publikum og vaager samtidig samvittighedsfuldt over, at ingen af dem kommer ind igen. Han tager sig godt betalt for sin Ulejlighed, men alligevel bliver der nok og mere end nok tilovers for selve Kunstnerne.

Deres Forbrug af Vin, Delikatesser og andre Livets Behageligheder er storartet. Pengene passere atter Inspektørens og hans Hjælperes Hænder; de besørge Indkøbene, naturligvis mod Provision. Saa gaar Tiden paa den fornøjeligste Maade for disse Forbrydere, mens de vente deres Dom. De holde Sviregilder, og de doble. Det kommer ikke saa nøje an paa Summernes Størrelse — de lave jo selv Pengene — og 500 Rubel paa ét Kort eller Tærningekast er ingen Sjældenhed. Der indrømmes dem endogsaa Tilladelse til at have Elskerinder i Kvindeafdelingen. Inspektøren sørger for uforstyrrede têtes-à-têtes — naturligvis mod Provision.

Men den fattige politiske Forbryder, han lider Nød! —

Hvert russisk Fængsel har sin Købmand. Han betaler en Afgift, der i større Fængsler kan løbe op til noget ret anseligt, for Retten til at sælge Fanger og Arrestanter The, Brød, Sild, Lys, Olje og stegt Kød. Dette er den officielle Handel. Gennem

den ikke officielle forsyner han Fangerne med Kort, Tærninger og Brændevin.

Desuden findes der i Fængslerne en af samtlige Fanger udnævnt »Starost«, der besørger det embedsmæssige Samkvem mellem dem og Inspektøren, og som tillige i Forbindelse med sine — ligeledes af Fangerne udnævnte — Hjælpere modtager og fordeler Almisserne.

De russiske Fængsler er — paa faa Undtagelser nær — skumle, mørke, kolde, fugtige og skidne. I St. Petersburg er der i de senere Aar bygget et Varetægtsfængsel med Celler, Fællesstuer og Lokaler, hvor Arrestanterne kan tage Motion. Det er godt, næsten luksuriøst udstyret og kan rolig rivalisere med andre europæiske Landes bedste Fængsler. Det præsenteres for fremmede som et Eksempel paa, hvorledes de russiske Fængsler er. I Virkeligheden er det et Eksempel paa, hvorledes de burde være.

Naar man nu tager i Betænkning, hvilken Karakterstyrke og grundfæstet Moralitet der hører til for at holde sig fri for Paavirkning af daarlige Omgivelser, vil det være indlysende, at de russiske Fængsler er og maa være sande Højskoler for Uddannelsen af Forbrydere — Skoler, hvor de, der er ældst og mest erfarne i Lasten, fungere som Lærere og gøre sig en sand Glæde af at indvi de unge i deres Haandterings Kunstgreb. Det er ogsaa en lige saa gammel som sand Sætning, at der kommer flere Forbrydere ud af de russiske Fængsler, end der gaar ind i dem.

Naturligvis maa den russiske Almuesmand have et eget Blik paa Statens Straffelovgivning. Han ser de Embedsmænd, der er satte til at styre — ikke beskytte — ham, ustraffet begaa Lovovertrædelser af groveste Art, han er, trods Livegenskabets Ophævelse, en trælunden Stakkel, prisgiven til raa og usædelige Individuers Forgodthefindende; og denne Stat, der fordrer saa meget af ham, giver ham intet igen, den fordrer kun med den stærkeres Ret, ikke som den, der har Pligter mod ham. Det er Vrægebilledet af den spartanske Forfatning. Hvor skulde vel han kunne opfatte en Straf som et fortjænt Onde, han maa underkaste sig, fordi han har gjort Brud paa en i social eller sædelig Nødvendighed begrundet Lov! For ham er Straffen ganske simpelt et Ækivalent, han yder Staten, Opgørelsen af en Balance, der ikke kan nedsætte ham i hans egne eller i andres

Øjne. Det gaar her som med hans Syn paa Bestikkelserne; de er for ham den Salgspris, der fordres for Opnaaelsen af et Gode eller Undgaaelsen af et Onde. Karakteristisk er det ogsaa, at Russeren aldrig nærer Foragt eller Uvilje, men kun Medlidenhed overfor en Fange. Han giver ham en Gave, naar han støder paa ham, og kalder ham »en ulykkelig«.

Men skulde man dømme efter de Rapporter, som Fængselsinspektørerne indsende til deres foresatte, endog til Guvernøren, saa vilde det russiske Fængselsvæsen være værdigt til Efterfølgelse. Rapporterne modtage da ogsaa i Reglen Paategningen: »Alt i bedste Orden!« Og naar Guvernøren inspicerer et Fængsel, er det virkelig saa præsentabelt, som det efter sine ringe Kaar kan blive, ti han er altid saa forekommende at mælde sin Ankomst i Forvejen!

Den russiske Strafferet har flere Grader end nogen anden europæisk Strafferet kender. Allerede Dødsstraffen, som dog kun anvendes mod Statsforbrydere, der bliver dømt efter Krigsretten, har to Afdelinger: den kvalificerede, Hængning, og den mildere, Skydning.

Frihedsstraffen bestaar i Deportationsstraf med Tab af alle eller nogle borgerlige Rettigheder, Forvisning til det indre Rusland, samt Indespærring i et Centralfængsel eller i et Kloster.

Den, der er dømt til at miste alle borgerlige Rettigheder, deporteres enten som Tvangsarbejder eller som Kolonist. I første Tilfælde sendes han til Sibiriens Bjærgværker, til Fæstningen Omsk eller til Fabrikerne, og Trinfølgen fra det haardere til det lettere fastsættes altid i Dommen. Indtil 1858 blev Mordere og Røvere brændemærkede paa Panden og begge Kinderne med Bogstaverne K. T. (Katorschny, o: Tvangsarbejder), og Vagabonderne fik paa deres Ansigt indlatoveret et B, Bradjaga. Endnu den Dag i Dag kan man i Sibirien jævnlig støde paa en gammel deporteret fra hin Tid. Han gaar omkring som et af Samfundslegemet afhugget Ledemod, hans Ansigt er Kvitteringen for den Fordømmelsesdom, der er fældet over ham. Maaske er han bleven benaadet og kan som Nybygger nedsætte sig, hvor han vil, men »Mandatet« kan ikke udslette Brændemærket, den russiske Civilisation har én Gang for alle sat sit Stempel paa ham.

Deportation som Tvangsarbejder er den strængeste Straf. Næst efter den følger Deportation som Nybygger.

Nybyggeren skal blot ned sætte sig i Sibirien, men kan tjæne sit Brød, som han vil, og her kommer Regeringen ham endog til en vis Grad i Møde. Undertiden sammensmeltes begge Straffe, idet Dommen lyder paa, at den paagældende først et vist Antal Aar skal være Tvangsarbejder og derefter gaa over til at blive Nybygger. Ingen af dem tør gøre sig Haab om at se Europa igen, med mindre han er dømt for en politisk Forseelse, og det eneste lyse Punkt i Tvangsarbejderens Liv er Haabet om, at der fra Guvernøren eller fra St. Petersborg skal komme et Mandat, hvorefter han som Belønning for eksemplarisk Opførsel og oprigtig Anger forfremmes til Nybygger. Det er det højeste Trin, han kan naa paa den russiske Samfundsstige.

Begge, baade Tvangsarbejderen og Nybyggeren, miste deres borgerlige Rettigheder, og den russiske Lov fører med barbarisk Konsekvens dette ud til den yderste Grænse. Ære og Ejendom tages fra ham, hans Underskrift er intet, han har ikke længere noget Navn, hans Ord er som et Pust af Vinden. Han maa aflevere sine Klæder lige til Skjorten og tage Fangedragten paa, hans Hoved bliver raget, og han kobles sammen med sine Ulykkesfæller ved Jærnlænker. I Fængslet er han retløs. Forseelser straffes med Stokkeprygl eller Ris; dør han under Straffen, gør det ikke noget.

Alle Familiebaand løses, han er død, hans Kone er Enke, hans Børn faderløse. Vil de, faar de dog Lov at følge ham i Eksilet, Staten sørger for Rejsen, de fylde jo dog altid et Par af de mange tomme Pladser op i Sibirien. Man ser stadig Kvinder og Børn følge med de deporteredes Kolonner. Men som Regel vandrer »den ulykkelige« alene.

Er han dømt til at være Nybygger, eller forfremmes han fra Tvangsarbejder til denne Værdighed, er der intet til Hinder for, at han kan stifte ny Familie og samle sig en ny Formue i Sibirien. Popen vier ham straks uden blot at spørge, om han er bunden ved tidligere ægteskabelige Forpligtelser, og om han saa tjænte Millioner, vilde Regeringen ikke forlange en Kopek i Erstatning for sine Udlæg med hans Ekvipering og Rejse. Ti Europæeren er død, og gennem sin Død er han bleven forvandlet til et sibirisk Kollu, giver sit Bidrag til at kolonisere Landet og staar bogført mellem andre Aktiver.

Tidligere bogførtes hans Efterkommere paa samme Maade. Alexander II var den første russiske Czar, der indsaa, at man ikke

burde straffe Fædrenes Forbrydelser paa Børnene. Saa fik de Bonderettigheder, det vil sige, de blev stillet lige med de frifødte.

For mindre Forseelser kan en Person blive dømt til at vandre til Sibirien uden derfor at være Tvangsarbejder eller Nybygger. Han mister da enkelte mindre Rettigheder, som Rang, Titel eller sligt, men Ejendom og Familie bevares.

Det er ikke længe siden, at de deporterede sendtes af Sted uden Hensyn til Aarstiden, baade Sommer og Vinter. Nu rejse de kun om Sommeren, og de Fanger, der skal vandre de Hundreder af Mile til Østasien, kasereres i Vintermaanederne i store Fængsler. Muligt er det, at der ved denne Ordning er taget et human Hensyn; sikkert er det, at den sparer den russiske Administration betydelige Summer.

Et lille Regnestykke vil vise det.

Efter de paalideligste statistiske Oplysninger deporteres der aarlig ca. 80,000 Individer. Maaske er heri medregnet de Koner og Børn, der frivillig ledsage de dømte. Vi regne, at Halvdelen, altsaa 40,000, deporteredes om Vinteren. Der skal leveres hver deporteret en ny Klædning for hvert Guvernement, han passerer paa sin Vandring til Straffestedet. Værdien af en Sommerklædning er 12 Rubel, af en Vinterklædning 25. Altsaa sparer Administrationen for hvert Guvernement, Straffekolonnen vilde komme til at gennemvandre i Vintermaanederne, med Undtagelse af den første, 520,000 Rubel, hvilket kan løbe op til en ganske artig Sum, naar der er mange, som skal til Østasien. Fremdeles: En deporterets Underhold regnes at koste i de store Depotfængsler 6 Kopek daglig, altsaa for 6 Maaneder 10 Rubel 80 Kopek; Rejse-diæterne derimod er 10 Kopek daglig, for 6 Maaneder 18 Rubel pr. Individ, hvilket for 40,000 Individer giver en Forskel af 288,000 Rubel; ganske vist skal Vejen tilbagelægges, men naturligvis rejses der langt hurtigere om Sommeren end om Vinteren.

Til de milde Straffe hører Indespærring i et Kloster for en Tid af fra nogle Maaneder til 2 Aar. Er den dømte blot tilstrækkelig forsynet med Penge, kan Opholdet paa dette hellige Sted være yderst behageligt, ti de russiske Munke er ikke mere asketiske end deres romerske Kolleger.

Indespærring i et Centralfængsel er af nyere Dato. Med de russiske Embedsmænds Bestikkelihood i Almindelighed og



Fængselsinspektørernes i Særdeleshed vil Opholdet her jo ogsaa kunne være ret tillokkende for de i økonomisk Henseende begunstigede.

Det tør ikke siges, at Dommeren altid har en udpræget Stræben efter Retfærdighed, i alt Fald forplumres hans Opfattelser let af nogle fornuftig anbragte Rubelsedler.

Der var saaledes en Læge i Dorpat, som i et Anfald af Skinsyge skar Halsen over paa sin Kone. Straks blev der Larm i Byen. Forbitrelsen var stor, Lægen fik ikke Lejlighed til privat at fortælle den paagældende Embedsmand, hvorledes det hele var gaaet til og i Form af kurante Sedler forelægge Beviserne for sin Uskyldighed; han blev sat i Fængsel, og herfra er det vanskeligt at faa Uskyldighedsbeviset overbragt til Dommeren; Fængselsinspektøren vaager med streng Moralitet over, at Bestikkelser af den Art ikke finde Sted. Doktoren lod sin Sag gaa igennem alle Instanser, endog til Senatet i Petersborg, ti han hørte til de privilegerede Stænder. Efter at Processen havde varet i 2 Aar, blev han dømt til 12 Aars Tvangsarbejde og sendt til Sibiriens Bjærgværker.

Straks efter sin Ankomst til Forvisningsstedet fik han Lejlighed til at gøre sig nyttig for Anstaltens Direktør, paa Grundlag heraf blev han Straffeanstaltens Læge, uden Titel, men med Gage. Hans Ry som Læge udbredte sig hurtig, og han blev hentet langt borte fra til Hospitalerne ved de private Guldvaskerier. Paa den Maade tilbragte han sin Straffetid og samlede sig en stor Formue. Da de 12 Aar var gaaede, blev han sendt andensteds hen som Nybygger og fik ogsaa her en betydelig Praksis.

Han giftede sig igen. Men det var næsten, som om det var blevet ham en kær Vane at ombringe sine Koner, og med et Knivstik sendte han Nr. 2 ind i Evigheden.

Undersøgelserne stod paa i 2 Aar. Det var et lille venligt Kunstgreb af Dommeren. Der maatte vindes Tid til at faa alle besværlige Vidner overførte til fjærne Bygder.

Endelig var alt i bedste Orden, og Dommen faldt i første Instans. Fire Aars Tvangsarbejde! Det syntes Doktoren ikke om. Han appellerede. Mordet, sagde han nu, havde han begaaet i Drukkenskab. Protokollerne blev fremlagte — hans egne Forklaringer, forsynede med hans egenhændige Underskrift. Han havde, erklærede han, ogsaa været fuld, da han afgav dem, og

da han skrev under. Dette syntes Dommerne i anden Instans meget sandsynligt, og de dømte ham til 4 Maaneders Indespærring i et Kloster! Den Straf underkastede Lægen sig uden at knurre.

Processen havde kostet ham 3000 Rubel foruden Procesomkostninger!

Forrest en Deling Soldater med Bajonetten paa Geværet. Saa de farligste mandlige Forbrydere med raslende Lænker om Benene. Derefter de mindre farlige, belagte med Haandjærn; endelig de kvindlige Fanger. Bagefter en Skare tavse, ulykkelige Kvinder, der frivillig følge deres Mænd til Sibirien, saa nogle Karrer med gamle, syge og Børn samt med Bagagen. Tilsidst atter en Deling Soldater. Saaledes ser en Kolonne af deporterede ud.

Fra Fængslerne i de store Byer samles Fangerne i Nischni-Novgorod. Herfra bringes de, dels i Fangeskibe, dels paa Jærnbanen, dels i Karrer over Perm og Jekaterineburg til Tjumen i Vest-Sibirien. Her fordeles de til de forskellige Forvisningssteder, og Resten af Vejen maa i det væsentlige tilbagelægges til Fods. Aar ud og Aar ind vandre disse sørgelige Skarer ad de samme Veje, hvis Jord er trykket haard under deres tunge, trætte Fodtrin.

Paa hele den uhyre Strækning fra Volga til det stille Hav ligger med visse Mellemrum en Række store, skumle, fængselsagtige Bygninger.

Det er Etapperne.

I dem holde Fangerne Rast. To Dages March, én Dags Hvile. Nogle hundrede Mennesker sammenpakked i snævre, stinkende Rum, Mænd, Kvinder, Børn, gifte, ugifte imellem hverandre. Loven paabyder en Sondring, men den finder ikke Sted. Næppe er den udmattede Hob kommen ind i Etappen, næppe har den kastet sig paa Brikser, Gulv eller hvor der ellers er Plads, før Høkerskerne indlades i Gaarden. De sælge Brød, Suppe, Kød og Fisk — altsammen tillavet saaledes og af en saadan Beskaffenhed, at der hører en russisk Straffefanges graadige Appetit til at faa det ned. Og dette ufordøjelige Svineri sælges til enorme Priser. At beklage sig over Optrækkeri eller Varernes Slethed er fuld-

stændig ørkesløst, ti i Reglen er Høkerskerne Soldaterkoner eller Etappemandskabets Veninder, og hvor dette ikke er Tilfældet, maa de betale Officerer og Underofficerer for at faa Lov at komme ind i Etappegaarden. Naturligvis smugles der en Mængde Brændevin ind.

Aftenen falder paa, Dørene til Etappen lukkes. Fangerne stræbe at sikre sig en Plads paa Briksen; 3 Brædder i Brede og saa lidt i Længden, som et menneskeligt Legeme kan nøjes med, naar det bukker sig stærkt sammen. Midt paa Gulvet har en Bande slaaet sig ned — Repræsentanter af Galgenfugle fra alle Ruslands Guvernementer. De sivende, osende Tællelys sprede lidt af Rummets fugtige, skidne Mørke, det flakkende Skin falder paa deres Ansigter; de se ud, som om der manglede noget i dem — Brændemærket!

Brændevinsflaskerne gaa rundt, der lyder Bulder og Skraal, Skældsord og Forbandelser, hæs Latter, vilde Hyl og raa Sang. Skildvagten stikker Hovedet ind, men han trækker det hurtigt tilbage. Den Luft vilde kvæle ham, synes han, hvis han blot skulde indaande den 2 Minuter. Han nøjes med at kommandere »stille!« og lukker saa Døren. Galgenfuglene se hen mod den og tie et Øjeblik. En af dem rejser sig og bringer Skildvagten et Glas Brændevin eller stikker ham nogle Kopek i Næven. Saa er hans Sjæl beroliget, han har faaet sin Provision, Døren bliver ikke mere aabnet, Banditterne skraale op, saa deres Stemmer blive hæse, de hyle Hæsheden igennem, drikke og hyle igen. Intet Dyr kan naa en saadan Grad af Modbydelighed.

Aandeløse af Skrig og Skraal sidde de et Øjeblik og snappe efter Vejret. Saa foreslaar en af dem, at de skal holde Auktion over de ugifte Kvinder, Forslaget vækker drønende Bifald. En og anden Bandit, der har søgt Hvile i en Krog eller paa Briksen, kravler frem som en Tudse af sit Hul for at være med.

Og nu begynde de at byde. Én for én stilles Kvinderne til Auktion, saa længe der er lysthavende. Hun tilfalder den højstbydende. Han har kun den Pligt at leje hende Plads paa en Karre, saa hun ikke behøver at tilbagelægge Vejen fra Etappe til Etappe til Fods. For øvrigt kan han sælge, forære, spille og laane »sin lille Brud« bort, ganske som han lyster. Og naar saa den ulykkelige Kvinde trygler og bønfaller den kommanderende Officer om Beskyttelse mod Banditten, hendes paatvungne Herre, faar hun ikke andet Svar end et Skuldertræk og et: »Det er nu en Gang Skik

og Brug med disse Auktioner!« Hvis ellers disse Kvinder har frelst en Smule Skamfølelse ud af deres Livs Skibbrud, saa skal den nok gaa til Grunde paa Etappevejen!

Orgiet fortsættes. Fylderier, Uterlighed, Udskejelser og Raaheder af en saadan Beskaffenhed, at de kun kan undfanges i Hjærner, hvoraf enhver Anelse om Menneskeværdighed er fordunstet, vare til ud paa Natten.

Endelig vælte Banditterne sig om i Skarnet paa Gulvet og falde i Søvn. Der bliver stille. Nu og da lyder igennem Stilheden en vild Ed, et vaandende Suk, et Brudstykke af en liderlig Vise eller en fortvivlet Hulken. Banditterne snorker. Men rundt om paa Brikkerne ligge mange, som vilde give Aar af deres usle Liv for at kunne finde Forglemmelse i Søvn, var det saa kun for et Øjeblik. Men de kan ikke sove, skønt de er dødtrette. Den haandgribelige Bevidsthed om deres Ulykke holder dem vaagne. I det raadne, stinkende Skarn, halvt opædte af det væmmeligste Utøj, indaadende Pestuddunstninger af alt dette Snavs og alle disse Mennesker, se og høre de endnu al den Rædsel og al den Raahed, som de nys har oplevet, og som de véd atter og atter vil gentage sig. Forvisningsstedet, Bjærgværket eller Fabriken, for kort Tid siden Genstanden for deres Gru, staar nu for dem som en Havn, hvor der er Tryghed og Ro, og de synes, de maa dø af Ulykke og Sorg, hvis dette skal vare længe ved.

Men Ulykken dræber dem ikke, lidt efter lidt mister den sin Braad. — — — Mennesket er sejglivet — og Mennesket er et Væsen, der kan vænne sig til alt; kan hænde, dette er baade dets ypperste og dets sørgeligste Egenskab! Lykkelig den, der er mellem de mange, som hvert Aar bortrives af Fængsels-tyfus og Skørbug, fremkaldt af Etappernes raadne Luft og stinkende Snavs!

Rastdagene benyttes til Indsamling af Almisser. Kolonnen udnævner hertil 2 eller 3 Mænd, der faa de tungeste Lænker paa, som kan opdrives. Derpaa gaa de ind i den nærmeste By eller Landsby. En Soldat ledsager dem. Men Tilladelsen til denne Indsamling maa købes af Stedets kommanderende Officer. Det hænder ogsaa, at Officerer og Underofficerer lade sig betale, og betale godt, for i langsom March at føre Kolonnen gennem en Gade, hvor der bor mange Rigmænd.

De indsamlede Gaver: Mad, Uldtøj, Linned og Penge, blive efter Fradrag af Omkostningerne fordelte saa ligelig som muligt.

Det er næsten utroligt saa meget der kan samles ind i store Byer som Moskva og Nischni-Novgorod. I Sibirien er det fattigere med Almisserne. Men ogsaa her giver Russeren den ulykkelige, hvad han kan, »for Kristi Skyld«.

Adelsmanden er en privilegeret Skabning i Rusland. Selv naar han er bleven dømt til Deportation med Fortabelse af alle Rettigheder, har han Privilegier, selv da kaster Adelsdiplomet et sidste Skær over ham. Han kan ikke idømmes Pryglestraf, og naar han gør den tvungne Rejse ind i hint Land, hvorfra man aldrig vender tilbage, indlemmes han ikke i en almindelig Straffekolonne, smedes ikke sammen med andre »ulykkelige«, men kører i sit Eksil paa en Telega, kun ledsaget af to Kosakker.

Rent undtagelsesvis kan det dog hænde, at Selvherskeren over alle Russere, under Paavirkning af stærk personlig Uvilje eller daarligt Humør, paa Foden af Domsakten skriver: »til Fods«! En Befaling paa to Ord, hurtig skreven, langsomt udført. Men som Regel kører han, ogsaa efter at Tjumen er passeret.

Og naar de to Steppeheste i hurtigt Trav føre hans Telega forbi en Kolonne upriviligerede Straffefanger, der vandre til Fods, da maa han i al sin Ulykke føle sig som den begunstigede. Ti Forskellen er slaaende.

Mændene i Kolonnen er tavse og trætte. Nu og da hører han en Lænkes Raslen. Den efterfølges af en halvhøj Stønnen eller et hvinende Skrig. Ti der har ikke været Tid og Lejlighed til at paase', at Ringe og Bøjler passede om Fangernes Arme og Ben, og jævnlig hænder det, at de er for snævre. Da trykker og gnaver Jærnet; der gaar Betændelse i Kødet — Huden er slidt af — det svulmer op, Ringen eller Bøjlen skærer sig ind i det. Et lille Ryk af Sidemanden eller en trætt, uforsigtig Bevægelse af Staklen selv, og det er en Smerte, der knuger den mest haardføre Mand i Knæ. Men ellers er Mændene tavse i deres Ulykke. Kvinderne er det ikke, de jamre og klage højt.

Et Øjeblik glemmer Adelsmanden, at hans Rejse har samme Maal som de lænkede Mænds. Halvt nysgerrig, halvt medlidende vender han sig om og stirrer efter Skaren, der snart er langt bag ham. Han læner sig ud over Siden paa Telegaen for at se

bedre. I samme Øjeblik styrte Kosakkerne, der eskortere ham, til, og gribe ham med barsk Ængstelighed i Armen, for at han ikke skal falde ud. Adelsmanden paaskønner ikke denne Opmærksomhed, han river sig løs og sætter sig mismodig til Rette igen.

I det hele er de to Kosakker vidtgaående, meget vidtgaående i deres Opmærksomhed. Aldrig faar han Lov til at stige af eller op i Vognen ved egen Hjælp; de løfte ham op og ned og anbringe ham saa forsigtig, som om han var en kostbar og skrøbelig Porcellænsvase. Naar det er nødvendigt at sætte over en Flod — de undgaa det helst — holde de ham fast hver ved sin Arm. Skal han spise, tage de først Benene ud af Kødet og skære det i ganske smaa Stykker. Kniv og Gaffel betro de ham ikke, han maa spise Kødet med en Ske.

Altid er deres Øjne rettede paa ham. De er det første, der møder ham, naar han vaagner, de se paa ham, naar han falder i Søvn, og mens han sover, bore og vride de sig ind i hans Drømme og pine ham som et Mareridt. Disse evindeligt stirrende Blikke er ikke langt fra at gøre ham vanvittig. Og saa er Kosakkerne tavse, de sige ikke et Ord til deres Fange, svare ikke paa hans Spørgsmaal, blive ikke hidsige, naar han skælder dem ud.

Først mente han, det hele var ærbødig Opmærksomhed, den simple Mands Respekt for Adelsmanden. Saa blev den megen Opmærksomhed ham ubehagelig, og han søgte at unddrage sig den. Forgæves. Tilsidst blev han vred og talte dem til med haarde Ord. Det hjalp saa vidt, at deres Taalmodighed brast, og de sagde til ham:

•Gid vore Øjne aldrig havde set dig, gid du var død, eller gid du aldrig var født. Ti du er vort Liv til Plage. Vi har Ordre til at bringe dig til Omsk. Møder vi ikke med dig nøjagtig den Dag, det er os befalet, faar vi Pisk, mange Pisk. Møder vi med dig, og du er kommen til Skade for os, eller du er død, faar vi endnu flere Pisk. Derfor passer vi paa dig. •

Adelsmanden begynder at forstaa Situationen. De Godtfolk har ingen Sans for hans Fornemhed. Han er for dem ikke andet end et farligt og yderst ubehageligt Depositum, som det gælder om snarest muligt at faa afleveret i uskadt Stand. Lidt efter lidt blive Forholdene mindre utaalelige for ham, han bestikker dem med Brændevin. Det kan ingen Kosak modstaa.

Den Officer, der leder en Straffekolonne, har diktatorisk Myndighed over Fangerne, han kan diktere dem Pryglestraffe og lægge Ekstralænker paa dem; men det skal siges til de russiske Officerers Ære, at det er sjældent, de misbruge denne Magt. Som Regel er de endog tilbøjelige til Imødekommenhed mod de »ulykkelige«, der er betroet dem.

Det er ikke faa Mennesker, som leve af Straffekolonnerne, ej alene de handlende, der sælge dem Fødevarer og Brændevin, men ogsaa hele Skarer af Tiggere. De omsværme Kolonnerne, særlig i Nærheden af Byerne, for at tilbette sig en Del af de Almisser, man har givet Fangerne. Disse Mennesker, hvem man har berøvet alt undtagen Livet, og som vilde omkomme i Hobetal paa den lange Vej til Forvisningsstedet, hvis de ej holdtes oppe af deres Medmenneskers Medlidenhed, disse Stakler, der er komne saa langt ned og er saa sørgelig stillede, som man skulde tro det muligt, nogen kunde blive, de træffe igen paa andre, der søge deres Livserhverv i hines Medlidenhed.

Naturligvis er Størsteparten af Tiggerne almindelige Vagabonder, der strejfe om uden nogensinde at røre Haanden til produktivt Arbejde, men jævnlig træffer man ogsaa mellem dem en gammel udtjænt Soldat, en af Czarens fordums Grenaderer.

Der er paa Jorden ikke ulykkeligere Væsen end en gammel russisk Soldat. Tvangsarbejderen, der har overstaaet Rejsen til Forvisningsstedet, er en Slags Prytanist i Sammenligning med ham. Det er ikke de 20 eller 25 Tjænestaar med deres strænge Eksercits, deres Stokke- og Piskeslag og deres hensynsløse Anvendelse baade til Politi- og Militærtjeneste, som er saa sørgelige, det er den Tid, der kommer efter. Naar han har opbrugt Sundhed, Kraft, Ungdom og Arbejdsævne i Czarens Tjeneste, naar han ikke længer kan paradere i Geledderne og foran Vinterpaladset, naar han ikke mere kan taale Strabadserne i Kampene paa Stepperne, saa bliver han kasseret og faar sin Afsked i Naade, uden Pension, men med en alvorlig Formaning om, hvor saa end Skæbnen fører ham hen i det store russiske Rige, og hvad Lod han end maa friste, aldrig at tigge og aldrig at lade sit Skæg vokse. Synder han herimod, saa synder han grovt.

Nu maa den stakkels Fyr, der er bleven gammel før Tiden og uskikket til Arbejde, se, hvordan han kan bjærge Føden. Maaske har han formaaende Protektorer, eller han er Invalid;

saa kan han, hvis han er heldig, faa en lille Post som Opsynsmand ved et Fængsel. Eller han bliver sendt til et af Krongodserne, nogle hundrede Mile fra sin Fødestavn, og faar Anvisning paa et Stykke Jord, som han har Lov at bruge. Hvorledes han skal faa bygget en Smule Hus, eller hvorfra han skal faa Avlsredskaber til Jordens Opdyrkning, eller hvoraf han skal leve, til han faar sin første Høst bjærget, det er Enkeltheder, som den russiske Regering ikke finder Anledning til at tage under Overvejelse.

Men han kan jo endnu være en smuk og statelig Karl, der stikker Pigerne i Øjnene. Her aabner sig en Udvej, han gifter sig en lille Sum til. Hvis han i sit Ægteskab faar Sønner, høre de fra deres tiende Aar Czaren til, bliver satte i en Militærskole og uddannede til Underofficerer comme il faut. Det er den Pris, den gamle Grenader maa betale, fordi han, efter at have ofret sin Monark Ungdom og Sundhed, faar Lov at opdyrke en Plet af de umaadelige Strækninger, som høre Kronen til, og som ikke have Værdi i Handel og Vandel.

Andre gamle Soldater bliver sendte til deres Fødestavn. I de mange Aar er de blevne fremmede for deres nærmeste Slægtninge, som nu skal forsørge dem. Intet Under derfor, at de behandle saadan en gammel Fyr som en tung Byrde, en unyttig og uvedkommende Mund, de har faaet de føde. Det Naadsensbrød, der rækkes ham, er karrigt, og den Haand, der giver det, uvillig.

Saa foretrækker den gamle Soldat at lade Dagene sørge for sig selv. Han marcherer igen ud paa Landevejen, mod Nord, Syd, Øst eller Vest, som Tilfældet fører det med sig, overnatter i Udhuse eller under en Busk paa Marken og samler en Smule Føde ved at tigge sig frem. Etappevejene kender han til Punkt og Prikke, han har saa ofte været kommanderet til at ledsage Straffekolonnerne, han véd ogsaa, hvor store Almisser der falder af til Fangerne i Byerne. Derfor søger han med Forkærlighed hen til hine Veje. En Tid, kort eller lang, vagabonderer han, fri og uafhængig som Ræven, men ogsaa forfulgt og efterstræbt som den.

Til sidst bliver han nappet. Hans Synderregister er stort. Først har han vagabonderet. Det er slemt. Dernæst har han tigget. Det er endnu værre, ti den Ære at have været Czarens Grenader forpligter. Og hvis han saa endelig ikke har taget



Løjligheden i Agt til at faa sit Skæg raget — saa er Maalet fuldt, og han bliver sendt som Tvangsarbejder til Sibirien. Det er altid en Forsørgelse.

Den første Del af Vejen, til Tjumen, er Fangerne blandede imellem hverandre uden Hensyn til, hvilke Forbrydelser de har begaaet, eller hvad Straf de er idømte.

Der er saaledes en Mand, hvis bedste Fornøjelse har været at myrde Børn; det morede ham at se deres Angest, naar han havde dem under sin Kniv. Han er bleven dømt til Pisk og livsvarigt Strafarbejde i en Kulgrube paa Sakhalin. Piskene har han faaet, dem maa han beholde. Nu gaar han og spekulerer paa, hvorledes han skal slippe for den øvrige Straf eller i det mindste en Del af den. Kunde han blot finde en godtroende, lidt enfoldig Person med tomme Lommer, og som var dømt til kort Tids Tvangsarbejde i Vestsibirien, saa var det dog altid et Forsøg værd, om han ikke kunde narre ham til at bytte med sig.

I en af Etapperne gør han en lille Inspektionsrejse. Han faar Øje paa en ung Fyr. Hans Ansigt er skikkeligt og ikke videre opvakt. Træt og udmattet har han sat sig paa Jorden og betragter med et sørgmodig-begærligt Blik Høkerskerne, der gaa omkring og falbyde deres Varer. Han har sikkert ikke en Kopek i Lommen, han kan vist bruges!

Morderen nærmer sig, tager Plads ved Siden af ham og begynder en udfrittende Samtale. Rigtig! Den stakkels Fyr er dømt til nogle faa Aars Tvangsarbejde for lidt Smugleri.

Den anden vinker en Høkerske hen til sig, køber Mad, Kvas og Brændevin og indbyder sin nye Ven til at spise og drikke, saa meget han lyster. Og denne lader sig ikke nøde, han sluger i sig, opfyldt af Taknemmelighed mod den ædelmodige fremmede. — Et Glas Brændevin til? — Aa, det gør saa godt, jager Trætheden og de tunge Tanker ud af Kroppen. Rusen begynder saa smaat at mælde sig. Og den ædelmodige Mand vedbliver at skænke op for Staklen, alt imens han passiarer med ham paa den venligste og mest ligefremme Maade af Verden.

»Se jeg,« siger han, »skal nu til Sakhalin, hvilket jeg tror er noget bedre end dit Sted, men jeg har alligevel mine visse Grunde til, at jeg nødig tager Ophold dér.«

Ingen af dem véd, hvad Sakhalin er for noget, eller hvor det ligger, men Morderen er fuldstændig sikker paa, at det er et

meget slemt Sted; ellers skulde han ikke dertil. Saa foreslaar han den anden, at de skal bytte Nummer og dermed naturligvis ogsaa Brøde og Straf. Mens han taler, henter han en Rubel op af Lommen og begynder at lege med den. Imidlertid er Smugleren bleven stærkt drukken, Rublen frister, Brændevinen har sløvet hans Vilje, og hans enfoldige Sjæl er opfyldt af Taknemmelighed, han kan ikke sige nej. Desuden husker han jo godt, at han har hørt af de andre, at saadanne Bytninger slet ikke er ualmindelige. Morderen kalder Vidner til, køber hans Nummer for en Rubel og skænker ham i et Anfald af Ædelmodighed en gammel Skjorte i Tilgift.

Nu er han bleven helt velhavende, synes han, nu maa det være hans Tur at traktere. Baade Rubel og Skjorte omsættes i Brændevin.

Næste Dag er Rusen borte. I dens Sted har han faaet en voldsom Hovedpine. Han har en taaget Erindring om, hvad han har gjort, leder efter sin Rubel og sin Skjorte, kan ikke finde dem og er saaledes ude af Stand til blot at foreslaa, at Handelen skal gaa tilbage. At bryde sit Ord vover han ikke for de andre; her er et Omraade, hvor Fangerne holde stræng Justits indbyrdes, ti det ligger i deres fælles Interesse, at en Akkord skal holdes, især naar der er givet Penge paa Haanden.

Staklen ser, at han ikke kan kæmpe imod denne almindelige Interesse, og ved Opraabningen i Tjumen, hvor Fangerne sorteres, svarer han til den andens Nummer. Saa kommer Morderen til en mild Straffeanstalt i Vestsibirien, og Smugleren maa under stærk Bevogtning vandre de mange hundrede Mile til Sakhalin.

Han protesterer ikke. Hvorledes skulde han vel bevidne sin Paastands Rigtighed? Hvor mange Aar vilde Sagen ikke staa hen, og hvorledes vilde Dommen falde ud?

Nej, Resultatet er, at Fyren for en Rubel og en gammel Skjorte er kommen til Sakhalin. Og med Skaden følger Spotten. Kammeraterne haane ham, ikke fordi han har byttet, men fordi han har ladet sig snyde.

(Sluttes).

N. JUEL-HANSEN.

## De unge i Sveriges Literatur<sup>1)</sup>.

En Oversigt

af

Georg Nordensvan.

---

Det vilde være et dumdrigt Foretagende at forsøge at skrive den Literaturs Historie, der for nærværende Tid udvikler sig i vort Land, og det vilde være forhastet som ethvert Forsøg paa at skrive sin Samtids Historie. Efterverdenen dømmer, og den alene kan overskue den Bevægelse, som vi, der deltagte i den, trods den bedste Vilje maa bedømme skævt. Vi er alle partiske — det kan ingen af os nægte —, og selv om vi har revet Skyklapperne af, har vore Øjne dog ikke kunnet frigøre sig fra Vanen til at se i en bestemt Retning og at være blinde for hvad der er ved Siden af. End videre hindres Iagttageren fra at udtale nogen bestemt Mening om den yngste Retning i vor Literatur derved, at denne Retning endnu er for ny til at kunne betragtes som noget færdig udformet. Var det de nye Idébevægelser i Frankrig, Danmark eller Norge det gjaldt, saa havde man noget at tale om. Der findes paa Svensk mer end ét kritisk Arbejde om den dansk-norske Literatur, men om hvad man hjemme i Sverige har begyndt, er der kun bleven skrevet lidet, og det endskønt man fra en vis Side ofte bebrejder de unge, at de ikke bestille andet end gensidig at rose hverandre.

Endnu et: Den nye Retning fremtræder hos os ikke samlet og med et fælles Maal. Der er i Sverige ingen literær Fylking, der med fast Sammenhold og i Bevidsthed om sin egen Styrke gaar frem med sin Fører i Spidsen. Nogle har nævnt August Strindberg som det unge Partis Chef, men i høj Grad med Urette.

---

<sup>1)</sup> Artiklen har henligget nogle Maaneder af Mangel paa Plads. Forf. vil i et Tillæg behandle de seneste literære Begivenheder i Sverige. Red.

Det, at de unge — man maa vel kalde dem saaledes, endskønt flere af dem ikke er saa unge af Aar — uden alt Sammenhold har famlet sig frem i forskellige Retninger, gør det vanskeligt for Iagttageren at vinde noget Overblik over deres Stræben, langt vanskeligere end om det var vore Nabolandes literære Bevægelser, det gjaldt. Ingen véd, hvorhen vore unge Talenters Veje føre, og derved bliver man langt mere udsat for at tage fejl i Skildringen af dem. Der kan være Retninger, som gaa mod Syd, om de end i Øjeblikket synes at føre mod Nord, og man kommer let til at dvæle ved den, der i Øjeblikket er ovenpaa paa Bekostning af den, som maaske i Tidens Løb viser sig at være den stærkeste.

Man maa altsaa ikke af disse Blade vente nogen udtømmende Redegørelse for den literære Stilling i Sverige i Øjeblikket. Jeg vil kun forsøge at vise, i hvad Retning vi gaa. Jeg vil paa-vise, at vi Svenske dog ikke er forblevne helt uberørte hverken af Tidens Storme eller af dens flygtige Vindpust, at vi har søgt og daglig søge at skabe en ung svensk Literatur ved Siden af den gamle.

\*

\*

\*

Endnu for ganske faa Aar siden stod vor hjemlige Digtning i Stampe, og det saa absolut, at man undrer sig, naar man nu ser tilbage paa disse Forhold. Den der 1874 i en Julekalender skulde give en kritisk Oversigt over Aarets Literatur, kunde paa et Dusin Linjer blive færdig med den svenske Roman- og Novelledigtning, og de Bøger, der skulde nævnes — de eneste, Aaret havde bragt —, vare af Fru Marie Sofie Schwartz, Henrik af Trolle, Lars Johan, Per Thomasson m. fl., helt andre Navne end de, der nu nævnes som Repræsentanter for den moderne Retning. Aarets originale dramatiske Literatur repræsenteredes af Edvard Bäckströms Etaktsstykke *Mellan bröderne*.

I de følgende Aar gik det ganske paa samme Maade: et Par Æventyrromaner for Børn og nogle dramatiske Forsøg uden synderlig Betydning.

1877 kom Viktor Rydbergs Faust-Oversættelse, Edvard Bäckströms Drama *Dagward Frey*, et Skuespil af Fru Edgren samt Debutarbejder af et Par unge Forfattere, der siden skulde lade høre fra sig mere end én Gang.

Aaret efter laa der paa Boghandlerdisken et anseligt Bind, som bar Titlen *Mäster Olof* og Forfatternavnet August Strindberg. Kort efter udsendte den skaanske Digter A. U. Bååth sit første Bind Digte, og tilsidst kom *Röda rummet*.

Fra den Bog kan vi regne den unge Literaturs Liv. Enten man nu synes om den eller ej, saa er det en Kendsgerning, at den har gjort Epoke i den svenske Literatur og at de, der hos os optraadte som Forfattere efter 1880, har vovet at skrive paa en helt anden Maade, end man før skrev. Nu dukkede den ene literære Debutant frem efter den anden, og enten man nu anser det, at der skrives nye Bøger, for en Uting eller ikke, ét maa man indrømme: at der nu er langt mere Liv paa det literære Omraade end for 10 Aar siden.

Den nyere Retnings Fjender — og af dem findes der mange hos os — har vedholdende bekæmpet »Nyhedsmagerne«. Vi har haft Partidannelser og Partikampe — og det undertiden meget heftige —, men hvad de end ellers kan have udrettet, saa meget er sikkert, at de hidindtil har bragt mere Urede end Klarhed i de literære Spørgsmaal, saa at den Del af Publikum, der vil danne sig sin Opfattelse efter trykte Bedømmelser af de saakaldte realistiske Forfattere, er bleven yderst usikker over hvad det hele egentlig gaar ud paa.

Jeg skal her ikke tale om den Modstand, de unge har haft og endnu har at kæmpe med. Jeg skal kun gøre opmærksom paa de Ord, Professor Nyblom for 5 Aar siden ytrede om Tidens literære Tilstand: »Realisme, det vil sige Virkelighedspoesi, har nu i mere end to Aartier staaet paa vor literære Verdens Fane, men til noget afgørende Gennembrud er det ikke kommet, dels af Mangel paa virkelige Førere, efter at Talis Qualis ophørte at være det, dels fordi der i den unge Slægt ingen nye, virkelig skabende Kræfter har været, Kræfter som vove at gøre et Skridt fremad, selv med Fare for muligvis at forløbe sig«.

Efter at disse Ord blev skrevne, har det hos flere Kritikere været en staaende Anke mod »det unge Sverige«, at dets Medlemmer uophørlig »forløbe sig«. Nok muligt, at en og anden stundum er gaaet for vidt, men de fortjænte snarere Dadel, hvis de ikke havde gjort det.

Undertiden hører man ogsaa Klager over, at vore Forfattere finde Vejen banet for sig — noget, der for Resten trænger til at bevises —, saa at det bliver dem vanskeligere at bevare

deres Ejendommelighed nu, da de ikke mere ere tvungne til at træde sig nye Stier.

Anderledes lød det for faa Aar siden. 1876 skrev Digteren og Journalisten V. E. Øman i Anledning af nogle svenske Originalarbejder følgende Ord:

»Savnet af alt hvad der kunde kaldes »Hovedstrømninger« i vor nuværende Skønliteratur gør det næsten umuligt at faa et samlet Overblik over dens spredte Ydelser. Hver Bog staar som noget for sig, uden indre Forbindelse med de andre og vidner derfor kun om Enkeltmands tilfældige Smag og lige saa tilfældige Forbilleder«.

Den Gang klagede man over Mangelen paa en mægtig Idéstrømning. Nu vil man søge at faa Folk til at tro, at Tanken er lagt i Baand og Vejen fremad én Gang for alle afstukken ved de givne Paavirkninger.

Hvis vi, i Stedet for at begynde vort Bekendtskab med et Arbejde ved at undersøge, til hvilken Gruppe dets Forfatter hører, nøjedes med at tage det for hvad det er og intet andet, vilde det sikkert være til større Tilfredstillelse baade for Forfatteren og os selv. Men det sker kun yderst sjældent.

\*

\*

\*

Den literære Kritik i vort Land er ikke naaet synderlig vidt. Fra de sidste Aar har man kun faa literaturpsykologiske Arbejder, og de der er efterspørges ikke og blive kun lidet læste. Der er bleven gjort et Par Forsøg paa at kaste Lys over den moderne Retnings Maal og Midler, men uden synderlig Originalitet. Den nyere Slægt af Skribenter studerer Taine, Georg Brandes og naturligvis Spencer og har selv gjort nogle Tilløb til kritisk Literaturforskning. Men det er kun en snævrere Kreds, der har Interesse for sligt; det er forbavsende, hvor ukendt et Navn som Georg Brandes er i Sverige.

Blandt de yngre, der stræbe at højne Litraturforskningen hos os, maa nævnes Henrik Schück, Docent i Upsala, der har skrevet en ret omfattende Bog om Shakespeare og som nu forbereder en svensk Literaturhistorie, samt den af danske Læsere kendte Dr. Karl Warburg, der er Forfatter til ansete Skrifter

om Molière og Dalin foruden til mindre literærhistoriske Afhandlinger.

\*

\*

\*

Vi Svenske er jo blandt andet bekendte for vor Forkærlighed for alt fremmed. At vi nu hellere læse en god fremmed Roman end en middelmadig svensk, er undskyldeligt, men slemt er det, naar de talløse Oversættelser hindre vore egne Forfattere fra at blive læste. Vi oversætte Romaner af alle Slags: fantastiske Sagn, historiske Æventyrbøger, jævne engelske Familienoveller og naturalistiske franske Bøger imellem hverandre. Bestandig kommer der nye engelske Romaner og amerikanske Humorister; Marlitt, Samarow og Ohnet forøge hvert Aar Bogmarkedet med nye Arbejder. Adskillige af Zolas Romaner er oversatte paa Svensk — med Udeladelse af de anstødelige Steder; undertiden stryges der Sider i Snesevis. Zola er i øvrigt ikke synderlig læst i Sverige. Brødrene Goncourt kendes slet ikke af det Publikum, der kun læser Svensk. Kun *La fille Elisa* er oversat — under den ufrivillig-humoristiske Titel »Elsa. Berättelse om en ung flicka (!)« — og det vilde sikkert være en daarlig Forretning for en Forlægger at lade nogen af Goncourt'ernes andre Romaner — selv en af de bedste — oversætte. — Af Maupassant er *Une vie* oversat og fik naturligvis en temmelig blandet Modtagelse.

Bifald finde egentlig kun de Bøger — originale eller fremmede —, der holde sig indenfor de gamle Rammer og er fulde af Hensyn til Publikums Smag. Saakaldte Skildringer fra Hjemmets Verden, som gentage om og om igen hvad man i Decennier har skrevet, uden at der lægges et eneste nyt Træk ind i de udslidte Historier, er altid en efterspurgt Vare i Bogladerne. Ligeledes humoristiske Skildringer, om de saa er aldrig saa tomme og konstruerede og aldrig saa blottede for Humor. Ogsaa Fantasiromaner gaa godt. I de sidste Aar er der kommen nye Oplag ikke blot — som naturligt er — af Topelius og Fritz Reuter, men ogsaa af Herman Bjurstens forfløjne Romaner og af Vilhelmine Stålbergs velmente og jævne historiske Skildringer. At Gregor Samarow finder Afsætning for sine Snese af nye Bøger er mindre forbavsende end at Dronning Viktoria fandt Læsere til sin Dagbog, der straks efter at være udkommen paa Engelsk blev oversat paa Svensk. Det er ikke mange Aar siden »Rinaldo Rinaldini« blev

trykt i et nyt Oplag, og det er et Tidens Tegn, at man for ganske nylig har kunnet udsende nye Oplag af et Digterværk som *Emmas hjärta*, et Fuldblodsprodukt af den gode gamle Slags med en ædelbaaren Elsker og en englelig ung Pige, der for at faa ham i Slutningen af anden Del maa vise sig at være et forbyttet Barn af en rig og fornem Mand, — med landlige Fester og Lege, komiske Tanter, der radbrække franske Sætninger etc. etc. — kort sagt alt, hvad vore Mødre og Tanter græd over i deres Ungdom.

Selvfølgelig vil jeg ikke fælde nogen Fordømmelsesdom over de gamle Bøger, — jeg vilde helst slet ikke fælde nogen Dom. Æventyrromanen kan godt hævde sin Plads: forskellige Naturer og forskellige Dannelsesstandpunkter kræver forskellig Læsning. Men nogen Berettigelse maa dog vel ogsaa kunne indrømmes de Bøger, der sætte sig til Maal at skildre det Liv, som rører sig omkring os, de Mennesker, vi leve iblandt, de Ideer, som er i Fremvækst, de Brydninger, vi er Vidner til.

Hvad jeg har villet er kun at gøre opmærksom paa det faktiske Forhold, at gamle Digtninger — middelmaadige og slette saa vel som gode — vedblivende hævde deres Plads — og det en ret betydelig og anset Plads — paa vore Boghylder ved Siden af det nye, der vokser frem.

\*

\*

\*

Den svenske Literatur i vore Dage viser en ret broget Afveksling. Vi har Lyrikere som Snoilsky og Bååth, de to mest omtalte. Der er to sande Digternaturer som Gellerstedt og Melin, og endelig Wirséns meget forskellig bedømte Muse, som den unge Slægt af ret naturlige Grunde aldrig kan komme til at elske. Nogen ung Lyriker med djærv Fremtræden og rige, vekslende Farver paa Paletten — som Finnen August Tavaststierna — har vi slet ikke i Sverige. En djærv Begyndelse er gjort af Skaaningen Ola Hansson, men ham er det for tidligt at anvise nogen bestemt Plads, da han endnu knap har gjort andet end debutere.

Vor fremblomstrende dramatiske Litteratur har Navne at opvise som Strindberg og Fru Edgrén, og end videre Fru Agrell og Harald Molander.

De unge bruge helst den fortællende Form og har hidtil især holdt sig til kortere Noveller og Skitser. At skrive Romaner er i Sverige en vanskelig Sag, især for hvem, der skal leve af sin



Pen. Man skriver ogsaa sjælden mere end én, hvis man da ikke slaar sig paa de historiske Romaner, som er den Genre, der finder bedst Afsætning. —

Men det var ikke om den Art Bøger, jeg her skulde tale. De bedste iblandt dem hævde deres Plads blandt Skrifter for Ungdommen, og de ringere staa som advarende Eksempler for enhver begyndende Skribent, der endnu søger sit Omraade.

Historiske Romaner med virkelig historisk Aand og Tone, tro Billeder af svundne Tiders Liv, har vi knap i vor Literatur. Det vilde ogsaa være lidet lønnende at ofre Tid og Kræfter paa saadanne Opgaver. En Bog som Jakobsens *Fru Marie Grubbe* fik i den svenske Oversættelse saa ringe Afsætning, at en stor Del af Oplaget endnu ligger paa Forlæggerens Loft.

Kaptejn Gustaf Bjørnin er omtrent den eneste, der har søgt at skrive med virkelig historisk Farve. Men begge hans Romaner, der kun er blevne til for Detailskildringens Skyld, give kun Tidens ydre Fysiognomi, og ingen af Personerne staar for os som et levende, ejendommeligt Menneske, hvis Glæde vi dele og hvis Sorg er vor.

Enkelte af vore yngre Forfattere har skrevet Nutidsromaner, men de har sjælden gjort Forsøget om igen. Fra de senere Aar har vi knap flere end *En man öfter bord* af Horatio, *Högre ändamål* af Tor Hedberg, *I harnesk* af Georg Nordensvan, *Agnes* af Ernst Lundquist og *Marianne* og *Vårstormar* af Frk. Mathilda Roos.

Ellers er der kun Skitser og en Gang imellem større Noveller. Denne Gren repræsenteres af Fruerne Edgren, Agrell, Kerfstedt, Nyblom og Benedictsson (Pseudonymet Ernst Ahlgren) samt de ovennævnte mandlige Forfattere, og desuden Geijerstam, Levertin, Wikström (pseud. Krister Svahn), Bondeson, Fallström, m. fl.

Ikke to af disse Forfattere ligne hinanden. Virkelighedsskildring er alles Maal, men de søge at naa det paa højst forskellig Maade. Naturalister kan man i Almindelighed ikke kalde dem, og naar man betragter deres Produktion, maa man undres over, at nogen Kritiker har kunnet finde saa samfundsfarlige Tendenser hos dem. I Reglen er de jo dog ret tamme, og naar de har angrebet noget, har det som oftest været saadanne aabenbare Misligheder, som de fleste indrømmer maa og skal afskaffes.

Og deres Kritik vender sig ikke blot mod andre literære Skoler, men ogsaa mod deres egen Stræben. Det er et ret karakteristisk Træk, at netop de moderne »Realister« saa ofte skildre unge Forfattere af den nyere Retning, og det paa en alt andet end læmpelig Maade. Det er ganske sandt, at ingen har skildret vor Tids typiske Skribent, det er alt sammen kun Individier, men de Fejl, som revses hos disse, samler sig netop i det, man bebrejder den moderne Retning: at den vil reformere, før den har lært at styre sig selv. Disse Reformatorer fremstilles ogsaa altid som højest upaalidelige. Deres private Liv staar i den fuldstændigste Mod sætning til deres Lære, og bag de store Ord skjuler sig kun aandelig Fattigdom og Tomhed.

Ernst Ahlgren var den første, der skildrede »en Realist«; det var den skaanske Student, som ved sin Opfattelse af Kvinden og Ægteskabet svigter den Tro, Hildur har sat til ham. Hun bebrejder ham heftigt hans Standpunkt: »De har ingen Agtelse for os Kvinder — ikke Skygge af Agtelse! Os kan man uden videre svige og glemme. Kærligheden er jo det eneste, som gyldigt forener Mand og Kvinde, men Kærligheden er flygtig, og ingen kan raade over sit Hjærte; Tilbøjeligheden veksler, og et Ægteskab uden Tilbøjelighed er en Brøde. — De tror ikke en Gang paa Viljen; Øjeblikkets Stemning tror De paa og ikke paa noget som helst andet. — Alle de lave, urene Tanker, som De har troet at kunne lægge ind i deres Heltindes Sjæl, røbe tydeligere end Ord Deres virkelige Mening om os Kvinder. — Jeg siger Dem det lige op i Ansigtet, at naar De har talt saa vidt og bredt om al den Elendighed, saa har det nok været under Skin af at ville reformere, men i Virkeligheden for at kunne have den Glæde at skildre den. De taler om Kvindens Ligeberettigelse med Manden og mener dermed, at hun skal være lige saa daarlig som han. Der er noget sygt og usundt ved det hele, og Ondet ligger i selve Viljen, i det, der netop skulde holde hele Personligheden sund«.

Dette Citat viser, hvorledes en ung svensk Forfatterinde kan læse sine mandlige Kaldsfæller Teksten. Man forstaar sikkert Grunden til hendes sædelige Harme, og Flertallet af hendes Læsere var særdeles glade ved dette Udfald mod »Nyhedsmagerne«, som mange tænker sig som herskelystne Blaastrømper og iltre unge Fyre, der altfor tidlig er slupne af Skole. Og hvis saa en »realistisk« Forfatter en Gang kommer med en uholdbar Paastand eller virkelig forløber sig, saa faar hele den yngre Forfatter-Slægt det

sandelig ogsaa at vide. Hvor forskellig end deres Skrivemaade er og hvor faa Berøringspunkter de end har med hverandre, saa behandles de dog Gang efter Gang som et indbyrdes solidarisk Samfund til Udbredelse af usunde og usande Ideer.

Intet kan i Sverige være mere sikkert paa Bifald end Angreb paa Realisterne. Det gør ingenting, om Angriberen helt skyder udenom Maalet — eller om det, der rives hele den yngre Digterflok i Næsen, kun passer paa én, men er en aabenbar Uretfærdighed mod de andre. Hvis Ernst Ahlgren havde sagt, at hendes »Realist's Ideer kun var tilfældige Paahit af en uerfaren ung Fyr, der slet ikke har ævnet at fordøje hvad han har læst og som ikke forstaar, hvor Tiden bærer hen, saa var Typen bleven sand, — eller snarere, saa var Personskildringen bleven det, ti denne Dreng er slet ingen Type, i det mindste ikke paa den svenske Skribent.

Hr. Molander gav os i sit Skuespil *Vårflod* omtrent samme Figur, og det kunde han have Lov til, hvis han blot ikke lod den fremtræde med Fordring paa at være en Type og som en, der i det mindste har Spiren i sig til med Tiden at blive en Mand. Det er ret kønt at den, der skildrer den svenske Realist, giver ham en Mulighed for at blive en Mand — med Tiden, naar han er bleven gammel og sagtens nødt til at opgive sit Maal for at faa Brødet.

Det er rigtigt at fordre Originalitet og en fast Personlighed af den, der vil optræde som Skildrer af moralske Tilstande, men disse gentagne Beskyldninger for Dobbeltthed, Fejghed, og Gud maa vide hvad, avle kun Uvilje og Fjendskab. Og den Slags er der nok af i Forvejen, baade mellem gamle og unge.

Da begge de omtalte Figurer findes i vor nyeste Literatur, skulde man synes, at ingen Realistfjende behøvede at bryde sig om yderligere at variere Typen. Men det har dog Fru Nyblom gjort i en Novellette *Under dansen*, som sidste Jul blev trykt i en konservativ Julekalender. Det er samme Situation som i Ernst Ahlgrens Novelle: en ung Pige, der giver en Mand en Kurv, fordi hun har set, hvor foragtelig han i Virkeligheden er, endskønt han vil optræde som Samfundsreformatør.

Denne Gang var der ingen Naade for den unge Mand. Han befandtes at have alle de Fejl, som paa nogen Maade kunde lægges en ung Herre til Last. Ikke nok med at han var en aandelig Despot —, som ingen anden Overbevisning vilde taale

end sin egen, og at han var Slave af Partimener og Partilove — nej, al hans Gøren og Laden stod i direkte Modsætning til hans Skrifter. Han talte det menige Folks Sag, men gjorde Nar af Bønderne, han havde ikke Mod til at udtale en eneste Sandhed, som han vidste vilde støde den store Mængde, han holdt Elskerinde og han bar en Orden. Han bliver ogsaa taget ordentlig i Skole af sin Kæreste, den virkelig rene og højsindede Kvinde, — og saa skilles de.

I den nyeste svenske Literatur skildres den unge Retnings Forkæmpere da altsaa kun som Bedragere, der bedrage andre og sig selv. Vover man at sige andet om nogen af dem, faar man straks en Lektion om gensidig Beundring o. dsl. At de selv udtale sig kritisk og alt andet end skaansomt om den Retning, de tilhøre, er maaske godt, for saa vidt som det viser en ærlig Stræben efter at naa til Klarhed over Maal og Midler, men det gale er, at de nedsætter deres Kaldsfæller i det offentlige Omdømme og at de gør Almenheden led ved deres indbyrdes Kævlerier.

Vil man endelig tale om Partier i den svenske Skribentverden, maa man i det mindste indrømme, at der er omtrent lige saa mange Partier som Forfattere.

\*

\*

\*

Jeg ved ikke, om Karl Snoilskys nyere Digtninger er kendte i Danmark. Det vides vel i alt Fald, at, siden han brød med alle sine tidligere stockholmske Forbindelser, har hans Digtning faaet et helt andet Præg end før. Livet har udvidet hans Syn og givet hans Sang nyt Indhold. Der er her ikke Tale om Frafald fra tidligere Idealer, men kun om Udvikling. Tidens store Spørgsmaal har paatrængt sig ham, og nu stræber han ved sin Sang at skabe Fred mellem Partierne og Venskab og Lige-fremhed mellem høje og lave. Nu er det hans varme Altraa, at hans Digtning skal bane sig Vej dybt ned i Samfundet; han har en aabent udtalt Tendens, den samme, der har givet de fleste af den unge Digtterskole Pen i Haand.

Snoilsky er bleven Demokrat ude i Livet. National har han altid været, men ogsaa hans Kærlighed til Hjemlandet har, medens han færdedes blandt fremmede, faaet et mere hjærtevarmt

og marvfuldt Udtryk end før. Ogsaa hans digteriske Form har vundet i Fylde og bramfri Styrke og er nu helt forskellig fra det smidig-lækre Sprog, i hvilket han klædte sine elegante spanske Sonetter eller sine brusende og varmbloedige men dog beherskede Ungdomsbilleder fra Italien.

Snoilsky er gaaet sin egen Vej. Hver af hans tre Digt-samlinger betegner et ejendommeligt Led i hans Udvikling som Menneske og Digter. Mest oprindelig er han i sin første Samling. Det er ungdommelig-begejstrede Sange til Frihedens, Kærlighedens og Livets Pris, Sange, der intet kunde byde den verdenskløge, men som fik Pigens og den unge Mands Hjærte til at banke. Der er glødende Frihedsange for Polen og Danmark, fine og varmt følte Rejseminder fra Syden og livsfriske, sorgløse Lovsange til Skønhed og Ungdom.

Saa kom en mere kølig, tilbagetrukken Periode, Sonetternes Tid: det er den Samling, som indledes med *Noli me tangere*. De, der kun har haft Snoilskys tidligere Produktion for Øje, har ofte bedømt ham efter disse Digte. I dem var han Aristokrat, overlegen, tilknapet; han beholdt sine Følelser for sig selv og fortalte os kun om sin Fantasis Leg. Den blev temmelig lang, denne Periode; trods enkelte Glimt saa' det imellem Stunder ud, som om Digterilden var aftagen i Styrke og nu var nær ved at slukkes.

Saa kom Omslaget. Ynglingens sydende Frihedstrang fik Luft igen, men i nye Former, behersket af den modne Mands Fasthed. En alvorlig Overbevisning gav nu hans Ord langt mere Dybde og Styrke. Ungdomsgløden var ganske vist borte; han, der havde sunget saa kækt om Neros gyldne Hus, var nu bleven en hærdet Mand, der ikke mere saa' paa Verden med Entusiastens Øjne, som havde mistet meget af den lidenskabelige Glød, der netop havde gjort ham til Ungdommens Sanger, men som til Gengæld nu traadte frem med ganske andre Egenskaber og talte til hele Folket.

Hans anden Digtsamling betegner et Slags Overgangsstadium, men i den tredje har han taget Skridtet helt ud. Her rækker han Arbejderen Haanden og formaner til enigt Arbejde, til at stræbe efter Lighed og afhjælpe Nød og Lidelse.

Men ogsaa som Nutidsdigteren, der vil, at hans Ord skal trænge ned til Masserne, er Snoilsky forbleven sig selv tro. Han sysler

gærne med Sveriges historiske Minder, og hans Opfattelse f. Eks. af Udvandringsspørgsmaalet falder ikke sammen med de nyere Synspunkter. Han, der en Gang i brusende Ungdomsmod kaldte sig Tidens yngste Søn, er sikkert ikke sakket agterud i Forstaaelse af Tidens Spørgsmaal, men han har aldrig opgivet sit ejendommelige Syn.

Dette er saa ejendommeligt, at mange har ment at maatte dadle ham for det. Det maa dog ikke glemmes, at Snoilsky i de senere Aar har valgt andre Æmner for sin historiske Digtning end før, at han mere og mere har følt sig hendragen til Folket, de smaa, »Underklassen«, og at der Side om Side med hans Digte om Krigsmænd og Slagmarker staar Sange som den om Slotsherren og Strofer som denne:

„Tillräckligt blod för all min tid  
jag sett förspildt i mull  
och längtar bygga upp i frid  
hvad hemma refs omkull.  
Om stolta namn från bragders dar  
här ordats mer än nog;  
en är vår äldste ättefar,  
hans vapen hette plog“.

Snoilskys Form er undertiden ængstelig korrekt, men altid kunstnerisk gennemarbejdet, uden derfor at blive tvungen eller i mindste Maade at stække Tanken. Man har bebrejdet ham, at ogsaa hans Tanker har faaet et Præg af forsigtig Korrekthed, især naar han synger om Sveriges saakaldte Storhedstid, om dets Minder og Aner. Man har ønsket ham mere Kækhed, mere Mod. Snoilsky er fulgt med sin Tids Reformbestræbelser, men det kan vanskelig paastaas, at han har været blandt de forreste. Snarere har han hørt til Bagtroppen, men det har været som Lægen, der helbreder Saar og indgiver Haab og Mod.

I den sidste Tid har Rygtet paastaet, at Snoilsky var beskæftiget med et Prosaarbejde. Med Sikkerhed véd man dog intet derom.

Hans Hustru har under Mærket E. udgivet et Hæfte Skildringer fra Algier og Syditalien; det er ret fine Smaaskitser, smagfuldt og nobelt gjorte. —

Vor Skønliteraturs to bekendteste Prosaforfattere er nu for Tiden Strindberg og Fru Edgren. De er begge saa kendte i Danmark, at jeg ikke behøver at sige mange Ord om dem; Strind-

berg bliver jo ogsaa skildret i dette Tidsskrift af en anden Haand end min.

Ved Siden af Strindberg med hans voldsomme Optræden, hans geniale Paradoxer, hans æggende Angreb og Tilbøjelighed til at gaa ved Siden af det han angriber, hvorved Virkningen forringes og undertiden helt spildes —, staar Fru Edgren, den rolige, objektive Iagttagere, der kun skildrer og analyserer og saa lægger Resultatet frem og siger: se, det har jeg fundet, saadan ser det ud. Hun giver enhver hvad der tilkommer ham og lader enhver forsvare sin Mening, men sin egen Tanke udtaler hun ikke.

Selv holder hun sig til en Side og danner ogsaa derved en Modsætning til Strindberg, der ofte — endog i sine Fortællinger — taler med selv, giver Oplysninger og Raad og er personlig med fra Begyndelsen til Enden; — det gælder de fleste, skønt ikke de bedste af hans Noveller.

*Ur lifvet* og *Sanna kvinnor* foreligge i dansk Oversættelse.

Inden Fru Edgren er naaet det Standpunkt, hun i sine sidste og bedste Arbejder indtager, har hun lagt en temmelig lang Udvikling bag sig. Hun debuterede allerede 1869 under Pseudonymet Carlot — sit virkelige Navn skjulte hun indtil 1882 — med tre Noveller, og siden har hun skrevet fire Skuespil, der alle ere opførte i Stockholm.

Allerede i Carlots første Forsøg kan man spore de Egen-skaber, der senere har gjort sig gældende hos Anne Charlotte Edgren: den strænge Objektivitet og den skarpe Refleksion. Der var ingen af de Drømme eller ungdommelige Fantasier, man ellers saa ofte træffer hos begyndende Forfattere. Æmnet lægges klart til Rette, behandles i raske Træk og belyses anskueligt fra flere Sider.

I de dramatiske Arbejder sporer man væsentlige Fremskridt. Et af dem, *Under toffeln*, er et originalt lille Ægteskabsdrama, der viser, hvorledes en tankeløs, barnagtig lille Kone fordriver alle sin Mands gamle Venner, river ham ud af hans Vaner, tager alt det fra ham, som han har elsket og sat Pris paa under sit Ungkarleliv — og saa til Gengæld giver ham sin bløde lille Silketøffel, der slet ikke trykker.

»Under toffeln« gjorde mindre Lykke end Forfatterindens andre Skuespil. Dette kan ikke forundre, naar man kender

Traditionens Magt over Publikum og sammenligner det lille Stykke med de Interiører fra unge Hjem, man er vant til at se paa Scenen. I saadanne er der nok Konflikter, men altid af en ret uskadelig og let opløselig Art, og naar Tæppet gaar ned, er alle Ukrudtsfrø gjerne bortblæste, saa alt ligger med Solskin og uplettet Lykke for det unge Par.

Saadan er det ikke i Fru Edgrens lille Stykke. Den strænge Virkelighed, Livets Alvor kaster sit Skær over det og giver det dets ejendommelige Farve. Konflikten er simpel og sand, og Fremtidsperspektivet har sine Skygger. Tilskueren er ikke helt tryk til Mode efter at Tæppet er faldet for den unge Frue med hendes Tøffel og den lykkelige Ægtemand, og le ad dem kan man heller ikke. — Det var ikke saa underligt, at Bifaldet blev lidt tyndt.

I *Pastorsadjunkten* skildres en ung Mands indre Kamp mellem Tilbøjelighed og hvad han anser for sin Pligt. Det er Fru Edgrens mindst vellykkede Arbejde.

De to andre, hendes dramatiske Debutarbejde, *Skådespelterskan* og hendes fjærde Teaterstykke, *Elfvæn*, behandle omtrent samme Æmne, en kunstnerisk anlagt Kvindenatur, der hensesættes i Omgivelser, hvor hun slet ikke passer og som ikke forstaa hende. Begge gaa rene og lutrede ud af Kampen: Skuespillerinden ofrer sin drømte Lykke for Kunsten og den lille *«elfvæn»* opgiver sine Pigerdrømme for at leve for sine kære, der elske hende saa ømt.

*Skuespillerinden* var naturligvis ikke fri for de sædvanlige Begynderfejl, men det havde en alt andet end sædvanlig Karaktertegning, som forraadte, at Forfatterinden sad inde med betydelige Ævner. Hovedpersonen, Ester Larson, er et Teaterbarn uden Opdragelse og uden andre Livsvaner end dem, hun har kunnet tilegne sig ved omrejsende Skuespillerselskaber. Hun elsker sin Kunst med Liv og Sjæl og er Skuespillerinde til Fingerspidserne. Først da hun fatter Kærlighed til en ung Læge, finder hun sig selv og opdager, at hun i sine egne Følelser og Tanker har en Verden for sig selv; hun gaar helt op i sin Elskov, som er det eneste fuldt ud personlige og sande, hun nogensinde har kendt.

Saa kommer Konflikten mellem denne Kærlighed og hendes Hengivenhed for Kunsten, og desuden er der Rivninger mellem hende, den bevidst kokette Teaterdame, der sjælden véd, om hun



er sig selv eller om hun spiller en Rolle, og hendes Kæreste og hans Familie. Enden bliver, at hun forlader alt for at vende tilbage til sin Kunst. Men nu har hun lært sig selv at kende og ser sin Livsopgave i et helt andet Lys end før. Hun er nu naaet til fuld Udvikling og forstaar Betydningen af den Kamp, hun har haft at gennemgaa.

I *Elfran* — oprindelig en Novelle — behandler hun et lignende Æmne, men denne Gang dygtigere og dybere. Der ligger ogsaa 7 Aar mellem de to. Her er det en ung Hustru, der lærer sig selv og sin Livsopgave at kende. »Elfran« er et Kunstnerbarn, der, efter at have levet et muntert Liv under Sydens Himmel i Solskin og Ungdomsglæde, nu pludselig finder sig omplantet til en lille svensk By som Borgmesterens, hendes afdøde Faders gamle Vens Hustru. Han er et respektabelt Hverdagsmenneske, arbejdsom og hyggelig. Han vil have Ro i sit Hjem og kan just ikke dele sin barnlige lille Kones Interesser. Han synes, at hun har alt, hvad hun kan ønske sig, øver aldrig Tvang imod hende og venter blot paa, at hendes Kærlighed til ham skal vaagne, naar hun bliver klar paa, at han dog er hendes bedste Ven.

Men »Elfran« undgaar ikke at mærke Tomhed i sit Liv. Hendes higende Sind kan ikke finde Tilfredsstillelse ved en Smaakøbsters Indholdsløshed, dens Sladder og Kævl.

Saa kommer hun i Berøring med Mennesker af en helt anden Slags: det er som en Luftning fra hendes Ungdom.

Hun lærer en ung Kunstner og hans Søster at kende, sidder Model for ham og kommer til at finde Behag i hans Selskab. Hun lærer at interessere sig for hans Luner og at nære Medlidenhed med hans Livslede. Saa mærker hun en skøn Dag med Undren, at hun længes efter sit muntre, vekslende Ungdomsliv, som hun for længst har sagt farvel til, og at hun savner Skønhed, Frihed og Sollys. Og da saa Kunstneren, som først blot har set en brugbar Model i hende, kommer hende nærmere og retter Spørgsmaal til hende som dette: »Elskede De virkelig Deres Mand saadan som en Kvinde kan elske, hengav De Dem helt og ubetinget til ham med Tanke og Hjærte, med hele Deres Sjæl, har De nogensinde lagt alt det bedste og højeste, De ejer, ned for hans Fødder?« — ja da maa hun tilstaa for sig selv, at hun ikke har været lykkelig.

Han forstaar det, og ved at friste hende vil han erfare, om hun er lige saa forsvarsløs som de fleste; han tror at finde hende lidet befæstet.

Men hendes Vildfarelse varer kun et Øjeblik. Hun ser med Skræk, hvilken Afgrund hun har været ved at styrte sig i, og hun flygter hjem til sin Mand, fortæller ham alt og tilstaar, at hun er et Barn, der trænger til Vejledning og fremfor alt til Kærlighed. Og Manden, der nu har indset, at han ikke har været uden Skyld, fordi han har knyttet hende til sig uden at eje hendes Kærlighed, sætter sig for, at han vil gøre godt igen, hvad han har forbrudt imod hende. Alt ender godt: »Elfvan« forstaar, at Hverdagslivets Pligtopfyldelse, Hengivenhed og Troskab kan rumme lige saa megen Lykke og virkelig Storhed som et Liv for Ideer.

Som det vil ses, har Fru Edgren allerede her skildret en Modsætning, som hun senere har taget op til ny Behandling i den bekendte Novelle *I Krig mot samhället*, men de to Digtninge slutte paa højst forskellig Maade. I *Elfvan* betoner hun skarpt, at Pligtopfyldelsen giver Tilfredshed, og man faar ikke Indtryk af, at der er Sandhed i Kunstnerens Ord om, at hun har spærret sig ude fra den eneste Vej, der kunde have ført hende til virkelig Udvikling og sand Lykke.

(Sluttes).

[Oversat efter Manuskript af

N. NEERGAARD].

## Frelsens Hær.

---

Det Røre, som *Pall-Mall Gazette's* meget omtalte Artikler have vakt i hele England, har paany henledet den almindelige Opmærksomhed paa Frelseshæren. Den har staaet den uforfærdede Redaktør trolig bi ved hans pinlige Forundersøgelser; og gennem flere af de smaa Historier, som indeholdes i »*The maiden tribute of modern Babylon*« kan man se, at dens Hovedkvarter har spillet en Rolle som et Fristed for enkelte af de ulykkelige unge Piger. Mange have vel hørt saa ét, saa et andet Træk af denne ejendommelige Bevægelses Historie; men den Maade, paa hvilken »Hæren« sædvanlig omtales hos os, aflægger et tydeligt Vidnesbyrd om, at hverken Bevægelsens Styrke eller dens Omfang staar klart for den almindelige Bevidsthed. Hvad man nu end vil mene om en saadan religiøs Opvækkelses kristelige og sædelige Værd, kan det dog ikke nægtes, at den er et saare mærkeligt kirkehistorisk Fænomen, der fortjæner grundig Iagttagelse af alle dem, der ønske at kende vor Tids aandelige Fysiognomi. I det følgende skal der gøres et Forsøg paa at skildre dens Oprindelse og Virksomhed ved Hjælp af de Skrifter, der — for at bruge dens eget Sprog — ere udgaaede fra Hovedkvarteret.

---

Der er gentagne Gange af Hærens fremragende Medlemmer gjort opmærksom paa, at denne religiøse Bevægelse, ligesom de fleste store kirkehistoriske Strømninger, har sit Udgangspunkt fra en enkelt Mand, Hærens saakaldte »General«, der af sine Tilhængere stilles i Klasse med Luther, Georg Fox og John Wesley. Generalens Ungdomshistorie er Frelseshærens Forhistorie. Det

Samfund, fra hvilket han er udgaaet, har været Bevægelsens Moderskød, og flere af dette Samfunds Ejendommeligheder ere endnu som Modermærker kendelige paa den.

William Booth er født i Nottingham 1829. Hans Fader var Medlem af Statskirken; men allerede i en Alder af fjorten Aar sluttede den vordende General for Frelsehæren sig til Metodisterne, hos hvilke han »omtrent et Aar senere blev omvendt til Gud«. Samtidig med hans Omvendelse havde et Par unge Mennesker begyndt at drive indre Mission i Nottingham ved at afholde gudelige Forsamlinger dér, og William Booth mældte sig straks efter sin Opvækkelse som Medarbejder. Inden han var atten Aar gammel, var han allerede bleven en anset Lægprædikant. Metodisterne, der saa' hans store Gaver, vilde gøre ham til Præst i deres Samfund, men hans Læge erklærede, at han endnu ikke vilde kunne udholde de Anstrængelser, som ere forbundne med et stadigt Arbejde for at drive Mennesker til »Bods-bænken«. Derfor maatte han endnu en Tidlang nøjes med at virke som Lægprædikant, og først i Aaret 1853 blev han Præst. Den Gren af Metodismen, til hvilken han havde sluttet sig, var den saakaldte »*New connexion*«, et af de mindst talrige metodistiske Partier, hvis Ejendommelighed navnlig maa søges deri, at det er ordnet paa et saa demokratisk Grundlag, at der indenfor det ikke i nogen som helst Henseende gøres Forskel paa Præster og Lægfolk.

Metodismens — og Frelsehærens — Tilbøjelighed til straks at møde op med haandgribelige »Resultater« træder os i Møde, naar vi høre om Begyndelsen af William Booths Præstegerning. Han var først Præst i London, men efter et Par Ugers Forløb rejste han til Øen Guernsey. Om hans Virksomhed dér hedder det: »Han begyndte sit Arbejde paa en Onsdag. I de allerførste Dage saa' man ikke andet mærkeligt, end at Tilhørerkredsen voksede, og at Omvendelserne bleve grundigere; men paa Sabaaten (Søndagen) bekendte tredive Personer sig til Frelsen, og i Løbet af ti Uger regnede man, at ikke mindre end tre Hundrede Personer havde bestemt sig for Gud«. Fra Guernsey gik han videre paa en Opvækkelsesrejse, og de metodistiske Aviser kunde stadig nøjagtig opgive, hvor store hans »Resultater« vare. I Newcastle »omvendte« han i en Uge 290, i Sheffield i en Maaned 663 o. s. fr. William Booths Opvækkelsesmøder havde imidlertid noget saa voldsomt ved sig, at de endog vare forargelige for

Metodister, og man fik ham til i nogle Aar at give sig hen til en mere rolig Varetagelse af Præstegerningen paa et bestemt Sted. Men den vordende General for Frelseshæren havde saa meget Condottiereblod i sig, at han paany vilde ud som Evangelist. Da Metodist-Konferencen i 1861 nægtede at bruge ham som saadan, besluttede han at gaa sine egne Veje.

Det var hans Hustru, der opfordrede ham stærkt til at følge dette formentlige Evangelistkald, og Mrs Catherine Booth er aabenbart næst Generalen den betydeligste Personlighed indenfor Frelseshæren. Enhver religiøs Bevægelse har sine Kvinder, og det er ikke uden Eksempel i Kirkens Historie, at netop de kvindelige Medlemmer af en Sekt have spillet den største Rolle og tydeligst aabenbaret Sektens inderste Tanker. Gennem de Prædikener og Foredrag, som Mrs Booth har udgivet, lære vi hende at kende som en religiøst bevæget Kvinde, hos hvem Inderligheden har faaet et eget Præg ved at være traadt i uopløselig Forbindelse med en engelsk Kvindes Virkelighedssands og Handledygtighed. Hun viser sig som en Moder, der sætter sin Ære og sin Stolthed i, at alle hendes Børn, baade Døtre og Sønner, træde i Frelseshærens Tjæneste; men hun røber tillige et klart Blik for Samfundets religiøse Brøst og en bestemt Mening om, hvorledes disse kunne afhjælpes. Og hun er en ivrig og dygtig Advokat for Kvindens Emancipation. I et fra Formens Side ypperligt Flyveskrift har hun hævdet Kvindens Ret til at prædike Evangeliet, og hvis man tør tro hendes profetiske Forudsigelser, vil det ikke vare længe, inden Kvinden i alle Kirkesamfund faar den Adgang til Prædikestolen, som dog ikke saa faa, selv af de ivrigste Talsmænd for hendes politiske Rettigheder, endnu ville nægte hende. Skulde Kvinden, »der af Gud har faaet en yndefuld Skikkelse og et vindende Ydre, Overtalelsesgaver og en fint vibrerende Natur«, ikke ogsaa have Lov til at være Præst? Var der ikke Profetinder under den gamle Pagt, og havde den første Menighed ikke ogsaa Kvinder, der ejede Profetiens Naadegave? Med en eksegetisk Grundighed, der ikke gyser tilbage for en vidtløftig Undersøgelse om den Maade, paa hvilken det græske Ord *καλειν*, at tale, rettelig skal forstaas i 1 Kor. 14, 34, vil Mrs Booth bevise, at Kvinden har en Ret til Prædikestolen, som kun »daarlig Vane« i atten Hundredaar har nægtet at godkende. Og alle Biblens og Kirkehistoriens Kvindeskikkelser maa frem for at bevise Kvindens Kald i denne Retning. Diakonissen Føbe og Evan-

gelisten Filips fire profeterende Døtre, Mdm. Guyon, John Wesleys Moder og Elisabet Fry manes op — ikke for at godtgøre, hvad Kirken for øvrigt aldrig har nægtet, at ogsaa Kvinden kan virke for Guds Rige —, men for at bevise, at den kristne Menighed for Fremtiden bør have Præstinder ved Siden ad Præsterne.

Hævdelsen af »*the female ministry*« er en af Aarsagerne til Frelseshærens store Udbredelse. Disse kvindelige Prædikanter have gjort en betydningsfuld Gerning under hele Hæretoget. Naturlig Ynde og smittende Følelsesudbrud have ikke sjælden fremlokket Taarer hos haarde Halse, der spottede, naar en almindelig, mandlig Metodistprædikant truede med Helvede og den evige Ild. Og den Omstændighed, at Frelsens Hær har draget den sidste Konsekvens af den radikale Kvindeemancipations Tanker, har skaffet den Sympati mange Steder, hvor man ikke bryder sig om det Evangelium, som disse kvindelige Officerer prædike. Frelsens Hær er et Udtryk for en Pagt imellem Metodismen og Kvindeemancipationen. Den Form af den store engelske Opvækkelse fra forrige Hundrebaar, som mindst delte Wesleyanernes biskoppelige Tilbøjeligheder, har gennem Frelsens Hær vedkendt sig de sidste Konsekvenser, der kunne drages af Apostlens Ord: i Kristus Jesus er der ikke Forskel paa Mand og Kvinde. Det er ikke usandsynligt, at Frelseshæren, der nys ved Forpostfægtningen i Anledning af de unge Kvinders Værn har følt sin Styrke, en Gang naar Kvindeemancipations-Spørgsmaalet træder i Forgrunden, vil kunne lægge et betydningsfuldt Lod i Vægtskaalen.

Men paa en langt væsentligere Maade er Frelsens Hær traadt i Forhold til et andet af Nutidens store Samfundsspørgsmaal. Den vil være den fjærde, eller om man vil, egentlig den femte, Stands Religion. I langt højere Grad end den gamle Metodisme tager Frelsens Hær Sigte paa den Del af Folket, der danner den urolige, gærende Baggrund for Nutidens og Fremtidens politiske Historie. Mrs Booth har i et af de Foredrag, hun holdt for en udvalgt Kreds om Hærens Forhold til Stat og Kirke, gjort opmærksom paa, at Frelseshærens egentlige Virksomhedsomraade er de »farlige Klasser«. Hun har peget paa Frankrigs og Tysklands Socialdemokrater, paa Spaniens »sorte Haand« og paa Ruslands Nihilister for at bringe de statskirkelige og filosofiske Skeptikere, til hvilke hun talte, til at indse, at Frelseshæren ikke blot har en engelsk, men en international Opgave at løse. »Jeg

har ofte,« siger hun, »hvisket til min Mand: gid vi dog kunde faa vore politiske Førere, Ministrene, Filantroperne, de intelligente Kristne og vore Købmænd til at se paa disse Masser!« Da Mr. Samuel Morley havde udtalt, at de, der nu kunde faa Lykke til at bringe de dybest sunkne Lag af Folket i Forhold til Evangeliet, vilde være Englands største Velgørere, mældte Mrs Booth sig straks paa Frelseshærens Vegne. I et Foredrag: *How to exalt the masses?* søgte hun at vise, at den var Opfyldelsen af Mr Morleys Ønske. »Vi,« siger hun, »have udfundet, hvorledes kristne Filantroper bedst kunne bruge deres Penge til at vække og frelse Masserne; vi forkynde disse Masser Jesu Kristi uforfalskede Evangelium, og vi prædike dette med Aandens Kraft.«

Hvorvidt disse Paastande ere forsvarlige, vil fremgaa af det følgende. Om ét kan der imidlertid ikke tvistes: Mrs Booth og hendes Ægtefælle kende Agitationens Hemmeligheder. Der er aldrig tidligere paa den Maade agiteret for Kristendommen. Hele den Erfaring med Hensyn til Agitationskunsten, der ved de politiske Kampe er opsparet i England, er udnyttet af Generalen og hans Hær. Mr Booth har navnlig afluret den moderne Agitation én Ejendommelighed, hvis Overførelse paa Religionens Omraade har givet denne Repræsentant for den yderligste Protestantisme en slaaende Lighed med den Hær, der skulde frelse Romerkirken, da Reformationen truede dens Mure. Generalen for Frelsens Hær har set, at hvor der skal agiteres med Haab om Sejer, maa der være en fast Organisation og ubetinget Lydighed; derfor er denne protestantiske Hær undergivet en Disciplin, der minder om Mandstugten blandt Inigo Loyolas Soldater. Fra Hovedkvarteret udgaa alle Oprykninger og Forflytninger. Dertil mældes alt, hvad Hæren oplever, Sejre og Nederlag, store og smaa Hændelser. I Slutningen af de diætiske Regler, der indskærpe Officererne hellere at spise for lidt end for meget, at tage kolde Bade, at holde Fødderne tørre og at bære Flannel nærmest Kroppen, hedder det: »Hold dig borte fra alle Læger, hvis det er muligt. Mæld det til Hovedkvarteret, hvis du er alvorlig syg.« Generalen vil ogsaa vide, hvorledes Sundhedstilstanden er i hele det store Officerskorps.

---

Det var tilsyneladende en Tilfældighed, der bragte denne ny Opvækkelse til at iføre sig Soldaterdragten. William Booth

og hans Hustru havde i flere Aar drevet indre Mission i Metodismens Spor, uden at Arbejdet havde faaet Mærker, der vare væsentlig forskellige fra dem, som man kendte saa godt fra de metodistiske *revivals*. De to Ægtefællers energiske Virksomhed havde i Aarenes Løb skabt en Række Missionsstationer, og der var udsendt en Mængde Evangelister, efter 1875 ogsaa kvindelige, som vare dannede i deres Skole; men de militære Former fattedes endnu. Indenfor sin nærmeste Kreds var William Booth vel af og til, halvt i Spøg, bleven kaldt »Generalen«; men ingen havde tænkt paa at drage Konsekvenser af denne Benævnelse. Først i Oktober 1877 havde en af Evangelisterne faaet det Indfald at kalde sig selv »Kaptejn«, Missionen »Hallelujah-Hæren« og den Gerning, han vilde begynde, »Krigen i Whitby«. Det var dog kun en enkelt Evangelists Paafund, som indtil videre ikke drog Følger efter sig. Men da der skulde udgives en Beretning om Familien Booths saakaldte *East London Christian Mission*, skrev Georg Railton, der, efter Mrs Booths Skildring, som Hærens *literary man* altid sidder bagved Skuepladsen og sveder med Hjerne og Hjærte: »Denne kristelige Mission er en frivillig Hær af omvendte Arbejdere.« — »Nej,« sagde Mr Booth, »vi ere ikke frivillige; ti vi føle, at vi bør gøre, hvad vi gøre. Det er kun vor Pligt.« Og saa stregede han Ordet »frivillig« ud og skrev »Frelsens« i Steden. »Udtrykket slog os straks,« skriver Georg Railton, »og vi erfarede snart, at det var langt mere virksomt end det gamle Navn.« Som Frelsens Hær vandt den tidligere »kristelige Mission« ny Laurbær.

Den hellige Skrifts Billedsprog er saa rigt, at man med det som Grundlag har kunnet udvikle højst forskellige Synsmaader for Guds Forhold til Verden og Menneskelivet. Der er Sekter og Partier, som især have fæstet Blikket paa det Billede, der fremstiller Forholdet imellem Gud og Israel som et Ægteskab; og mange underlige, ubibelske Tankerækker ere udviklede i Tilslutning til dette bibelske Billede. Til Paulus' Opfattelse af Menigheden som et helligt Tempel paa Apostlenes og Profeternes Grundvold har Logen knyttet sin Tale om Humanitetens Tempel, og Udtrykket »Verdensbygmester«, der en enkelt Gang er brugt om Gud, er dér bleven en rig Kilde til Betegnelser og Talemaader, hentede fra Bygningskunsten og Murerhaandværket. Skriftens Ord om Kampen imod Kød og Blod og imod Ondskabens aandelige Hær under Himlen, og om Troen som Sejrvindersken over Verden,



have fra gammel Tid af lagt det nær for de Kristne at se deres eget og Menighedens Liv under Synspunktet af en Kamp. Allerede i det andet Hundrebaar var »Kristi Krigstjæneste« et gængst Udtryk for Kristenlivet. Og der fattes heller ikke Udmalinger i det enkelte af denne Krigstjæneste. Hedningapostlen har i det første Brev, han skrev, givet en Skildring af den kristne Rustning (1 Thess. 5), og naar vi sammenligne hans Ytringer dér med dem, der forekomme i et senere Brev (Ef. 6), kunne vi se, hvorledes dette Billede er groet hos ham; han har sikkert ofte i sine Prædikener brugt dette Billede, som var saa let tilgængeligt, og som frembød saa mange Muligheder til Paralleler. I flere af Middelalderens Klostre levede dette Billede op paany, og da Kampen gjaldt den store Relikvie i Østerleden med alle de hellige Steder, fik det gamle Billede en ny og frugtbar Anvendelse paa Korshærene. Senere, da Roms Mure rystede under Reformationens Stormløb, greb Inigo Loyola med Begærlighed de krigerske Billeder i Skriften, og det er ikke en Tilfældighed, at hans Hvilested er blevet udsmykket med Scener, hentede fra Krigerlivet.

Mr. Booth, der en Tidlang kun for Spøg blev kaldt General, og som tilsyneladende kun ved et Tilfælde kom til at bruge Udtrykket »Frelsens Hær« om sin Kreds, har siden med Lidenskab udnyttet dette bibelske Billede. Det er gaaet her, som ofte tidligere i Kirkehistorien; der har altid været en betydningsfuld Vekselvirkning imellem Lære og Gudstjæneste, Dogme og Liturgi. Det var dogmatiske Tilbygninger, der nødvendiggjorde Krypterne og de mange Sidealtre i Middelalderens Domkirker; men Kirkebygningen virkede paa den anden Side tilbage paa Kirkelæren. Det var en følgesvanger Tilfældighed, der bragte William Booth til at kalde sig General for Frelsens Hær. Da han begyndte at se sig selv som saadan, myldrede der Paralleler frem, som laa fjærnt fra Biblens Billedsprog, der slipper en Lignelse, inden den begynder at halte; da gik der Militarisme i Metodismen. Det var ikke nok at tale om Kristenlivets Kamp og de Kristnes Rustning. Nu skulde der affyres Salver af Bønner; Hænderne skulde ved visse højtidelige Lejligheder rækkes i Vejret, medens der kommanderes: *bayonets — fix!* Der blev foretaget Rekognosceringer, afholdt Krigsraad og Krigs-Kongresser, og de omvendte Sjæle bleve i Forsamlingerne fremstillede som Trofæer. Der skulde ikke mere være Tale om Præster, Diakoner og Ældste. Menigheden skulde afløses af

en Hær, der havde en General til Overhoved og Kaptejner og Lieutenanter, Sergeanter o. s. v. under ham. Det forrige metodistiske Missionsselskab fik sit »Hovedkvarter« i London, og overalt hvor Frelsens Hær rykkede frem, hejste den sin egen røde Fane med Indskriften: Blod og Ild — Kristi Blod og Hellig-Aandens Ild. Med Sir Garnet Wolseleys Soldaterbog som Grundlag og Forbillede udarbejdede Generalen sine »Orders and regulations for the Salvation Army«, der indeholder al fornøden Vejledning til Rekognosceringer, Erobringen og Forsvaret af en By. Den blev Farebog (*breviarium*) for alle Frelsens Soldater; hver af Ugens Søgnedage skal et af Bogens seks Kapitler læses til Oplysning og Selvprøvelse. Til Søndagslæsning har man saa Biblen og Hærens eget Organ: *The War Cry*, der for Tiden udkommer to Gange ugentlig, i den engelske Udgave alene i et Oplag, der er beregnet paa en halv Million Abonnenter.

Paa »Krigs-Kongressen« i Avgust Maaned 1878 blev det kristelige Missionsselskab højtidelig opløst for at give Plads for Frelsens Hær; og da den i 1879 udfoldede sin røde Fane, vakte den straks stor Opmærksomhed. »Brugen af Faner,« siger Railton, »har, mere end man skulde tro, bidraget til at binde vore Soldater sammen, til at indgyde dem Mod og til at udvikle Foretagelses-aanden og Beslutningsdygtigheden.« Samme Aar aabnede Hæren en Krigsskole, paa hvilken »Kadetterne« kunde faa en systematisk Uddannelse; og den fortsættes stadig, for Øjeblikket i Hovedkvarteret, Queen Victoria Street Nr. 101. I 1880 drog Georg Railton med syv militære »Hallelujah-Piger« til de forenede Stater for dér at plante Hærens Banner. Disse Udsendinge til Amerika bar for første Gang de røde og mørkeblaa Uniformer med det betydningsfulde S som Distinktion. For en Hær er Uniformen nødvendig som Kendingstegn, og den amerikanske Ekspeditionens Eksempel blev hurtigt fulgt næsten overalt. »Det varede ikke længe,« siger Railton, »før Soldaterne i hele England for deres egne Penge anskaffede sig dette Tegn paa, at de for hele deres Levetid havde viet sig til Kristi Sag.« I Queen Victoria Street Nr. 101 blev der senere aabnet en En-gros-Forretning med disse Uniformer og Distinktioner, og den skal, i Følge Beretningen for 1884, være saa

indbringende, at dens Overskud kan dække de fleste af Udgifterne ved Hovedkvarteret.

Hvor disse uniformerede Mænd og Kvinder trak op med fuld Musik, samledes der altid store Masser af nysgerrige. Man var vant til Lægmandsprædikener og Forsamlinger paa Gaderne, men noget saadant havde man dog aldrig før set. Nogle blev revne med af Bevægelsen, andre spottede, og det kom til Spektakler og Gadeopløb. Hæren havde i 1882 ikke mindre end 669 »saarede«. Over dem blev der holdt nøjagtig Bog; ti Martyriet skal, som vi senere ville faa at se, være et af Kendetegnene paa Hærens Udrustning med Aanden. Værtshusholderne, der hadede Frelsessoldaterne paa Grund af deres Totalafholdenhed, organiserede ligefrem en Hær imod dem, den saakaldte »*Skeleton Army*«, der drog frem med et Banner, i hvilket man saa en Benrad eller et Dødningehoved og to Knokler. Det kom til voldsomme Sammenstød, især i Nærheden af »Kasernerne«. Enkelte af Frelseshærens Soldater og Officerer bleve satte fast som Urostiftere, og Mrs Booth maatte selv vandre i Fængsel. Men et Par af Statskirkens Bisper og flere Parlamentsmedlemmer udtalte sig til Gunst for disse Krigere, hvis Trompeters Lyd naaede hen, hvor Kirkens Orgler ikke hørtes, og i Kraft af Religionsfriheden krævede de fuld Frihed for Hærens Bevægelser. Snart kunde Krigs-Bulletinerne ogsaa mælde, at Ærkebiskoppen af Canterbury havde understøttet Hæren med Pengebidrag. En anden af Englands Bisper gik saa vidt, at han fandt Frelseshærens Virksomhed berettiget, fordi Sognepræsterne havde saa meget at tage vare paa; og selv om den ikke i et og alt stemmede med Statskirken, kunde den dog efter hans Mening være vis paa at have den højeste Autoritet for sig. Generalen modtog stadig talrige Opmuntringsskrivelser fra de forskellige kirkelige Lejre, og da han i 1882 i London holdt Hærskue over sine Soldater, kunde han for disse oplæse en Lykønskningsskrivelse fra Dronning Victoria. Sympatien steg endnu mere, da Hæren ved Hjælp af en Sum paa 17,000 Pd. St., der i forbausende kort Tid var skudt sammen, havde »erobret« et berygtet Forstadsteater, som saa blev gjort til en af dens »Fæstninger«. Siden den Tid voksede den Dag for Dag. Den sidste Aarsberetning viser, at der for Tiden alene i de forenede Kongeriger findes 1147 kommanderende Officerer for de 637 Korps, foruden Majorer og Adjudanter, og Officersskolen huser for Øjeblikket 188 Kadetter. Penge fattes heller ikke. »Gud aftørre vore Taarer med Fem-

pündsnoter,« siger Generalen i Krigsberetningen for 1883. I Fjor kunde den engelske Gren raade over 74,665 Pd. St., og ved Hovedkvarterets Forretning en gros og en detail beløb Omsætningen sig i 1884 til omtrent 60,000 Pd St. I Begyndelsen kunde man i Butikerne i Queen Victoria Street Nr. 101 kun faa Bøger, Blade og Uniformsgenstande, men Handelen er stadig bleven udvidet. Der kom snart »Frelsehærs-Haandklæder« med Indskriften: »Kristi Blod renses os fra alle Synder«, senere »Frelsehærs-The« — til mange forskellige Priser —, »Frelsehærs-Kamme« og »Frelsehærs-Sæbe«. Den sidste, der er en Slags gennemsigtig Glycerinsæbe, indeholder Generalens eller hans Families Billeder, og den anbefales i *The War Cry* med den Oplysning, at den kan bruges, uden at Billederne tage Skade.

Ved Siden af Hovedkvarteret i London omtaler den sidste Beretning ogsaa Hovedkvarterer i Paris, Genève, Stockholm (Ostermalmsgatan, Esplanaden), New York, San Francisko og i Toronto i Canada, i Melbourne, Adelaide og Sidney, paa Ny Zeeland, i Capstaden og Bombay. Allerede i 1881 afgik et Korps til Paris under Anførsel af »Marechalinden«, Miss Catherine Booth. Den unge Dame lejede straks et passende Lokale og gjorde Skridt til Erobringen af Paris. Da Alphonse Daudet skrev den bidende Skildring af Hôtel d'Autheman i »*L'évangéliste*«, kastede han ogsaa et Sideblik til den indvandrede Frelsehær, der havde opslaaet kæmpestore Plakater paa Gadehjørnerne i Paris, og som paa Bulevarterne opstillede unge uniformerede Piger, »der gjorde Reklame for Jesus«. Frk. Booth havde nemlig begyndt Erobringen med at udsende en Skare Hallelujah-Piger, der paa Bulevarterne og Børspladsen solgte »*En avant*«, en fransk Udgave af »*The War Cry*«. Marechalinden siger selv, at Salget gik livligt, fordi »Sælgerskerne tog sig saa henrivende ud i deres Uniformer«. Hærens Møder vare dog en Tidlang forbudte paa Grund af de tumultuariske Optrin, som de gav Anledning til. I Fjor har Frk. Booth atter gjort et større Forsøg paa at bringe Bevægelsen videre i Frankrig, men igennem Sejersbulletinernes Linjer kan man tydelig læse sig til de Vanskeligheder, med hvilke hun stadig maa kæmpe dér.

Den største Skuffelse har dog været beredt Hæren, da den kom til Schweiz, hvor Englands og Amerikas metodistiske Udsendinge ellers pleje at finde den bedste Jordbund. Ved Juletid 1882 kom Marechalinden efter Nederlaget i Paris til Genève; men nye Prøvelser ventede hende. Pietisterne i Schweiz, der havde op-

levet adskillige »*réveils*«, fremkaldte ved engelske Prædikanter, tog vel i det hele venlig mod Frelseshæren; men en stor Del af Genève's radikale Indbyggere kom i Bevægelse paa Grund af det stærke Sprog i de Plakater, i hvilke Marechalinden forkyndte Staden Krig. Regeringen formanede forgæves til Ro under Henvisning til den ved Grundloven sikrede Religionsfrihed. Pøblen stormede det Lokale, hvor Hæren holdt sine Møder, og i to Dage lignede Genève en Stad i Oprør. For at bringe Rolighed til Veje besluttede Regeringen i forskellige Nabokantoner, vistnok ikke i den bedste Overensstemmelse med Grundloven, at forbyde Hærens Forsamlinger; og Marechalinden blev, ligesom ti Aar tidligere den katolske Biskop Mermillod, udvist af Staden. I Calvins og Rousseaus-By vilde man lige saa lidt taale Protestantismens Karikatur som Ultramontanismen. Ligesom Mermillod i sin Tid tog Ophold i Ferney for at trodse Genève, drog Marechalinden til Lausanne, hvor hun i Stilhed fortsatte Krigstilberedelserne. Men medens hun i al Hemmelighed holdt sine Møder, udsendte en anden Kvinde, Grev Agenor de Gasparins Enke, et lille Flyveskrift, som øjeblikkelig berøvede Frelseshæren al Sympati i de pietistiske Kredse. Grevinden, der er en af Lederne for disse, paaviste, med Hærens »*Orders and regulations*« i Haanden, dens Slægtskab med Jesuitismen; og dermed var Slaget tabt i Schweiz. Da den evangeliske Alliance i Fjor holdt Forsamling i København, havde en af Hærens Officerer givet Møde for at opfordre Alliancen til at henvende sig til den schweizerske Regering med en Formaning til ikke at krænke Religionsfriheden ved ulovlige Forbud mod Frelseshærens Virksomhed. Hans Mission lykkedes imidlertid kun halvt, fordi Alliancens Medlemmer gennemgaaende kun havde liden Sympati for Hæren. Siden ere Bestræbelserne for at vinde Fodfæste i Schweiz fortsatte, men uden Held. De radikale og pietistiske Schweizere mødes i en Betragtning af Frelsens Hær som en Karikatur af det hellige, som lige umenneskelig og ukristelig. Derfor hedder det ikke uden Grund i den sidste Beretning: »Dette Aars Historie er for Schweizes Vedkommende en lang Fortælling om fortvivlet Kamp imod den bitreste Modstand.«

Men i en anden Verdensdel, under langt større Forhold, har Hæren faaet Oprejsning for Nederlagene i Frankrig og Schweiz. I Indien, dette Brændpunkt for hele Kristenhedens missionerende Virksomhed, har ogsaa denne indre Mission prøvet sine Kræfter som ydre Mission. Fremgangsmaaden har imidlertid været ganske den

samme som i Evropa. Frelsens Hær gør ingen Forskel paa døbte, men ligegyldige, Kristne og Hinduer og Mahomedanere, der aldrig have hørt om Kristendommen. Indre og ydre Mission er for den det samme.

En Dag i Aaret 1882 fik Generalen Besøg af en Mr. Tucker, der havde været ansat i Indien, men var rejst til England for at søge nærmere Oplysninger om Frelsens Hær, som han havde lært at kende gennem »*The War Cry*«. Efter et kort Ophold i Hovedkvarteret blev Mr. Tucker »Major«, og i den Egenskab skulde han, sammen med tre andre Officerer, sendes til Indien for at erobre denne Verdensdel. Før sin Afrejse var Majoren med til en af de største Reklamer, i hvilke Hæren har gjort sig skyldig. Generalen havde for Søndagen den 3dje Juli lejet det mægtige Alexandrapalads, og allerede tre Uger i Forvejen havde store og smaa Plakater i hele England forkyndt, hvad Hæren den Dag vilde tage sig for i den kæmpemæssige Bygning med de tilhørende Haveanlæg og mindre Lokaler. Det hed i Programmet: »Kl. 9 om Morgenen aabnes Portene for at give os Adgang til at prise Gud. Kl. 11 stor almindelig Hellighedsdemonstration. Kl. 2—4<sup>1</sup>/<sub>2</sub> Masseforsamlinger paa forskellige Steder i Haven under Stabsofficerernes Kommando. Alle Majorerne ville være til Stede. Kl. 5<sup>1</sup>/<sub>2</sub> samles alle Tropperne til en stor Defilerings. Den indiske Ekspedition, der staar i Begreb med at afgaa, vil vise sig i de indfødtes Uniform paa en Elefant.«

Efter ved denne Lejlighed at have »vist sig« for en Forsamling paa mellem 20- og 30,000 Mennesker, der med Ekstratog vare komne sammen fra alle Egne i England, rejste Majoren og hans tre Ledsagere til Indien. Den 19de September landede »Ekspeditionen« i Bombay, og disse Anførere uden Hær vilde straks gøre indledende Skridt til Erobringen. Men Øjeblikket var ikke heldig valgt. Regeringen i Indien var bange for, at Mahomedanerne, naar de hørte og læste disse Officerers krigerske Sprog, skulde falde paa den Tanke, at de engelske Kristne havde i Sinde at optage Islams væbnede Missionspraksis. En saadan Misforstaaelse kunde blive skæbnesvanger paa det Tidspunkt, da Mahdien lige havde udfoldet Profet-Banneret i Sudan. Derfor blev de fire Officerer modtagne med et Forbud imod alle Demonstrationer paa Gaden. Men Mr. Tucker lod sig ikke forknytte. Ved at ombytte den sædvanlige Uniform med de indfødtes Dragt havde han vist, at Hæren paa asiatisk Grund vilde læmpe sig

lidt efter de nye Forhold; og yderligere Tillæmpninger skulde ske. Ekspeditionen holdt, uden at ændse Politiets Forbud, sit Indtog i Bombay paa en af de Oksevogne, som de indfødte pleje at bruge. En Officer blæste i et indisk Horn, en anden holdt Hærens Fane, i hvilken den sædvanlige Indskrift læstes i Oversættelse paa et af Landsmaalene. Da de indfødte saa' disse Folk fra Evropa i deres Nationaldragt, stimlede de sammen, og for ogsaa at hindre den Slags Demonstration for Fremtiden, blev Hornblæseren sat fast. Men Majoren vilde ikke have forstaaet Afsnittet: *How to capture a town* i sine *Orders and regulations* rigtig, hvis han havde givet efter, fordi han havde mistet en Hornblæser. Næste Dag gik han og de to andre Officerer syngende gennem Bombays Gader. Naar Valget staa mellem en tavs Marsch og svag Sang, foretrækker Soldaterbogen den første; men her, hvor Processionen kun bestod af tre Mand, maatte der synges, hvis der skulde vækkes Opsigt. Under saa vanskelige Forhold skal der, i Følge Soldaterbogens Forskrifter, »synges saa højt, at det kan blive hørt i de Huse, hvis Vinduer og Døre staa aabne«. Derfor gik de tre Officerer under højkrøstet Salmesang gennem Hovedgaderne med langsomme Skridt; »ti naar der kun er en lille Haandfuld Folk til at gaa i Procession, skal Marschen ikke være saa hurtig, som naar der er en stor Flok,« siger Soldaterbogen. Denne Sang i Gaderne var imidlertid efter Politiets Mening ogsaa en af de forbudte Demonstrationer, og Majoren fik samme Skæbne som sin Hornblæser.

Dermed var Martyriets Glans kastet over den indiske Ekspedition, og fra alle Sider blev der vist den Sympati. Den hinduiske Presse kritiserede skarpt Politiets Optræden som et Overgreb, der var fremkaldt ved Regeringspressens Ophidselser; Missionstidenderne og Missionærerne stillede sig ogsaa paa Hærens Side, fordi Konsekvenserne af Politiets Fremfærd ved denne Lejlighed kunde blive faretruende for deres egen Geruing, og den indfødte Gnostiker Keshub Shunder Sen og hans religiøse Skole traadte i Skranken for den. Majorens korte Fangenskab virkede i det hele ypperlig som Reklame, og da han var kommen paa fri Fod, kunde han med korte Mellemrum sende den ene Sejersbulletin til Hovedkvarteret efter den anden. Snart kunde Generalen officielt mælde, at den tapre indiske Ekspedition, der var saa mange bekendt fra Optoget i Alexandrapaladset, ikke blot havde vundet 35 nye Officerer, men ogsaa grundlagt Stationer i Madras, Calcutta, Poona, Lahore og Colomba paa Ceylon,

foruden i Bombay. I Hovedkvarteret vuggede man sig i det Haab, at Hærens indiske Erobringer snart skulde stille alle Missionsselskaberne i Skygge; ti i Løbet af faa Maaneder havde Frelsehæren faaet Officerer, der kunde tale i alt tolv eller tretten af de indiske Sprog, og baade Indere og Mahomedanere bleve »fangne« i tusendvis. Majoren var selv saa sangvinsk, at han ventede i Løbet af 1884 at kunne faa i det mindste tusende Medarbejdere. Denne Forventning synes dog ikke at være bleven opfyldt. Derimod viser den sidste Aarsberetning, at Hæren har gjort mange Fanger ude i Landsbyerne. Majoren har selv i en af Gujertes Landsbyer en Tidlang boet under et Træ som en barfodet Vegetarianer for at vinde Indbyggerne, og da han havde gjort de første Fanger i Landsbyen, kom andre til, saa at 130 Rekruter fra de indiske Bygder kunde stilles frem som »Trofæ« ved det sidste Aarsmøde i Bombay.

Mr. Tucker har imidlertid ikke i Sinde at sove paa de allerede vundne Laurbær. Med den største Utrættelighed farer han rundt fra den ene Ende af Landet til den anden; en Rejse paa 2986 (engelske) Mil i tyve Dage er for ham kun en lille Rekognosceringstur. Efter hans eget Sigende møder han saa stor Venlighed baade hos Hinduerne, Mahomedanerne, de indfødte Kristne og de indvandrede Europæere, at han ikke rigtig véd, hvor den er størst. Hinduerne synes dog at bære Prisen; »ti det er forunderlig at se, hvor hurtige de have været til at forstaa Aanden i Hæren. De have megen Glæde af Trommerne, Tamburinerne, Fanerne og Optogene, og kunne ikke fatte, hvorfor dette mishager Europæerne saa meget.«

---

Kirkehistorien kan fortælle om mange forunderlige Optog, men Frelsehærens »Marscher« have dog ikke haft Sidestykker i den tidligere Historie. De katolske Processioner med Helgenbilleder og kirkelige Bannere, med Lys og Røgelse, som ogsaa kunne finde Sted under en alt andet end seriøs Musik, ere vidt forskellige fra disse krigerske Marscher med vajende Faner og klingende Spil. *Procedamus in pace!* var det gamle Ord, med hvilket Diakonen aabnede den kirkelige Procession; men Frelsehæren sætter sig i Bevægelse paa militær Kommando.



Mrs. Booth indrømmer villig, at denne Form for kristelig Gudstjeneste er absolut ny; men hun hævder, at den baade er berettiget og nødvendig. »Har den almægtige Gud ikke Ret til Gaderne? staar der ikke paa Londons Børs: Jordan og dens Fylde tilhører Herren?« »Dersom vi,« siger hun i et andet Foredrag, »finde, at Optog og Marscher bedre kunne bringe Folk til at høre paa vor Tale, hvorfor skulde vi saa ikke bruge det Middel? hvem er saa værdig til at have et Banner som vor Konge? og hvem anden tilhører Himlens og Jordens Musik? Jeg paastaar, at Djæveln ikke har Ret til en eneste Node, og han skal af med alle dem, han har. Vi have fundet, at Marschen ikke blot kan samle Folk, men ogsaa vække blide Følelser og skærpe Opmærksomheden hos de værste og lavest stillede Mennesker. Vi have for Tiden mange i vore Rækker, der ere lokkede ud af Værts-husene ved vor Musik og vore Optog. Er det ikke ligegyldigt, hvorledes vi faa fat paa de Folk, der lægge Dynamit i de offentlige Bygninger, naar vi blot faa fat paa dem?« At Mrs. Booth til Dels har Ret i denne Tillid til Tonernes Magt, kan maaskee ikke nægtes; men man har vel Lov til at være noget skeptisk overfor hendes Tilbøjelighed til at betragte Ophavsmændene til Dynamittentaterne som musikelskende Delfiner.

Disse Optog med alle Slags støjende Instrumenter spille den største Rolle ved Erobringen af en By. Generalen har i Soldaterbogen som et af de sikreste Midler til at bringe en Stad paa Benene, anbefalet at slutte de første Møder med en saadan Marsch. Selv om der i Begyndelsen baade musiceres og marscheres daarlig, gør det intet; der vækkes Opsigt, og dermed er Maalet naaet. Der har ogsaa været Tilfælde, i hvilke en By er bleven indtagen ved Marscher alene. Nogle Steder har Politiet nemlig lagt sig imellem og forbudt Afholdelsen af de store Forsamlinger, men saa ere Hærens Officerer i flere Timer vandrede op og ned ad den samme Gade, idet de snart nynnede et Salmever, snart sagde nogle Ord, der skulde vække Opmærksomhed. Optogene have efter Generalens Mening det store Fortrin, at de frembyde de rigeste Muligheder til »nyt«. Man kan gaa i Tavshed og med Larm, med og uden Musik, med Faner og Indskrifter, i Gaasegang, Kolonner og Svinefylking. »Vi have ofte,« siger Railton, »i stor Udstrækning maattet bruge Optog i Steden for staaende Gudstjenester, og vi have maattet stole mere paa, at den store Støj blev hørt i en vid Omkreds (*upon the universal*

*spread of the great alarm*), end paa de enkelte Ord, der blev sagt for at overbevise Syndere.«

For at vække Opsigt maa der ogsaa paa anden Maade gøres Reklame. Der findes i Soldaterbogen et Afsnit »om Pressens Nytte«, som godt kunde være skrevet af en eller anden amerikansk Humbugmager, der havde Øvelse i at udbasune et Arkanum. »Omtale i Aviserne,« hedder det, »er altid meget nyttig. Derfor vil en dygtig kommanderende Officer drage Om-sorg for snarest muligt at blive omtalt i disse. En meget lille Sum Penge, der sættes i Kundgørelser, kan paa én Gang til-trække sig Redaktørens og Læsernes Opmærksomhed, og saa kommer Sagen paa Tapetet.« Disse religiøse Stridsmænd have studeret Reklamens Hemmeligheder lige saa grundigt som Agi-tationens. »Frelseshæren kommer!« »Drukkenbolte som Prædi-kanter!« eller lignende korte Avertissementer, der indrykkes paa Forsiden af Bladene eller opslaas paa Gadehjørnerne, mælde, at Hæren er i Farvandet. Og naar en By skal tages, maa Pressen særlig bruges til at gaa Hærens Ærinde. Generalen lærer sine Officerer, at Redaktørerne ikke pleje at være uvillige til kortelig at henlede Opmærksomheden paa Indholdet af de Avertisse-menter, der komme ofte i Bladet. Den kommanderende Officer bør derfor aldrig glemme at sikre sig Pressens Hjælp, og navnlig maa han sætte sig i Forbindelse med Bladenes Korrespondenter og Reportere. Disse skulle indbydes til Themøder og særlige Sam-menkomster, og »det kan endog være fordelagtigt at ofre nogle Penge paa den Slags Folk«. Selv om man ikke naar andet der-ved, end at de skrive voldsomt imod Hæren, er dog ogsaa det en Reklame; »og hvad der staar i den ene Avis gaar ofte videre til den anden, saa at en saadan Notits kan hjælpe Hæren i hele Landet.« Generalen henstiller end videre følgende Opfattelse af Avisernes indbyrdes Forhold til sine undergivnes Overvejelse: »Aviserne leve for en stor Del af Strid; derfor ere Udgifterne næsten altid villige til at optage Artikler for eller imod en Ting. Fremdeles, naar der er flere Aviser i samme By, pleje de i den Grad at leve paa Feltfod med hverandre, at en Artikel i den ene temmelig sikkert vil fremkalde en Modartikel i den anden. Det er i Hærens Interesse at være saa ofte som muligt i Spalterne, ligegyldigt paa hvad Maade.« Moralen af det hele Afsnit er der-for følgende Slutningsformaning: »En kommanderende Officer, som ikke faar Avisernes Opmærksomhed henledet paa den ydre

Side af vort Arbejde, forsømmer en Lejlighed til at gøre vel mod hele Hæren, som aldrig vil vende tilbage.«

Denne larmende Optræden, og til Dels ogsaa Reklamen i Aviserne, er paa en egen Maade bleven godkendt af store Skarer indenfor den anglikanske Kirke. Ikke blot have flere af Kirkens højeste Embedsmænd og fremragende læge Medlemmer af denne udtalt varm Sympati for Frelsens Hær; langt flere have ligefrem lyst de Grundsætninger, ud fra hvilke Hæren arbejder, i Kuld og Køn ved at skabe en kirkelig Kopi af den. I November Maaned 1882 blev der som et Modtræk mod General Booths Armé dannet en »Kirkehær« (*The Church Army*). Officererne og de Menige i denne kirkelige Hær have ligesom Frelsens Soldater særlige Kendingstegn. Der er de samme »Marscher«, de samme Lægmandsmeddelelser om indre Erfaringer; ja den metodistiske »Bods-bænk« har jævnlig faaet sin Plads ogsaa ved denne Hærs Møder, og et eget Organ, »Stridsøksen«, staar til dens Raadighed. Den mest iøjnefaldende Forskel imellem de to »Hære« er den Omstændighed, at Kvinder vel kunne faa Lov til at tale ved Kirkehærens Møder, men Officerer kunne de ikke blive. Af større Betydning ere dog de forskellige Forudsætninger, fra hvilke der virkes paa begge Sider. Medens Daab og Nadver, som vi siden skulle se, ere ligegyldige Smaating i General Booths Øjne, forudsættes der, at alle Soldater i den kirkelige Hær, end sige da alle Officerer, ikke blot ere døbte og konfirmerede, men ogsaa stadige Gæster ved Nadverbordet. De anglikanske Bisper og Præster ere ikke uden store Betænkeligheder gaaede med til Dannelsen af denne Kirkehær. Deres Medvirkning skyldes deres Overbevisning om, at Kirken for Øjeblikket trænger til Lægmandsvidnesbyrdet. Ved dette Skridt have de efterlignet Romerkirken, der ofte har brudt Brodden af ukirkelige Bevægelser ved at tage disse i sin Tjæneste og under sin Tugt.

Hvorvidt Forsøget vil lykkes, er imidlertid mere end tvivlsomt; Kirkehæren synes hidtil ikke at have faaet nær saa megen Udbredelse som Frelsens Hær, og denne militære Organisation indenfor Kirken har været og er endnu Genstand for en skarp Kritik fra kirkelig Side. Det Hovedvaaben, med hvilket Kirkehærens Venner pleje at gendrive denne Kritik, er en Henviisning til den store Fare, der truer Kirken fra Frelsens Hær. Der er nemlig al mulig Udsigt til, at Hæren snarere vil blive en Svøbe end en Hjælp for de kirkelige Samfund. Det var ikke ualmindeligt, at Middel-

alderens Condottierer vendte deres Vaaben imod den Fyrste, der havde indkaldt dem, og Kirkehistorien savner jo ikke Eksempler paa, at kristelige Sværmere, der begyndte som Kirkens Støtter, siden ere blevne dens bitre Fjender. Det lød allerede som et Slag paa Sværdet, da General Booth for et Par Aar siden sagde til Ærkebispens af Canterbury: »vi mene at have Krav paa eders Sympati, fordi vi ikke søge at retfærdiggøre vor Eksistens ved at finde Fejl hos eder;« og man kan allerede se et Uvejr drage op, naar Mrs. Booth i Tilslutning til sin Ægtefælle siger: »Kirkens Mænd maa dog indrømme, at vi have en god Del af den Kærlighed, der taaler alt; ellers maatte de have ventet, at vi havde ladet os drive til aaben Opposition.« Frelsens Hær er ogsaa saa langt fra at stille sig i et tjenende eller forberedende Forhold til Kirken, at den med Beklagelse omtaler de Soldater, der forlade dens røde Fane for at søge en roligere Tilfredsstillelse for den religiøse Trang ved at slutte sig til Statskirken eller en af de mange Sekter. Efter at Kristendommen er bleven til en Hær, vil der ikke længe være Plads for en Kirke; Kristendommens Fremtid ligger hos Frelseshæren (*The worship of the Salvation Army is destined to become the worship of the future*).

Hæren bryder afgørende Staven over hele den tidligere Kirkehistorie, ikke blot over Statskirkerne, men lige saa meget over Sekternes Frikirker. Generalen fremhæver atter og atter, hvor meget det har kostet ham og hans første Tilhængere at arbejde sig ud af Metodismens »Konventionalisme«; det er netop denne — relativt bedste — Form for Kirkernes Angreb paa Djævelen og Verden, der har givet ham urokkelig Vished om, at alle de gamle Kampmaader nu ere ubrugelige. Da en Præst spurgte ham, hvorledes han skulde kunne udrette noget som Enkeltmand i et Sogn med 35,000 Beboere, svarede han: »send dem Tømmermænd og Vaskerkoner, som ere frelste og fyldte af Aanden!«

Efter Generalens Mening skyldes Frelseshærens lykkelige Virksomhed nemlig en ny Aandsudgydelse. Forvisningen om denne ny Pintse træder ikke blot frem i Hærens poetiske Frembringelser, men ogsaa i dens Prosa. I den Katekisme, som alle Soldater skulle lære, hedder det, at »Pintsedagen var det samme for Apostlene og de første Disciple, som mange Vaagenætter og Specialmøder nu til Dags ere for Frelsens Hær«. Mrs. Booth siger rent ud, at der vel i Kirkens Historie nu og da har været en

enkelt, der har haft Aandens Kraft til at nøde en og anden ind i Kirken; »men siden Apostlenes Dage forlyder der ikke noget om en Organisation, der helt og holdent har grebet den guddommelige Tanke og lært alle sine Medlemmer at underordne alle andre Livsformaal under det ene store Formaal: at prædike Evangelium for hele Skabningen.« Og indenfor Hæren skal det overnaturlige, guddommelige atter være kommet til Syne. Først ved den skal det være blevet klart, at Kristendommen er et Liv og ikke en Trosform eller en Ceremoni. Det er derfor kun en Konsekvens af denne Paastand, naar Frelsens Hær i den sidste Tid ogsaa begynder at rose sig af sine Mirakler. I Følge *The Guardian* for 18de Februar d. A. skal navnlig en Major Pearson mene sig i Besiddelse af en mærkelig undergående Kraft.

Det ny Liv og den guddommelige Kraft hos Frelsens Hær skal dog først og fremmest kendes derpaa, at den angriber Verden. *Agressive Christianity* er ikke blot Titlen paa en af Mrs. Booth's Prædikensamlinger, men i Virkeligheden Motto for hele Bevægelsen. Og mange af dem, der ikke ville give Mrs. Booth Ret med Hensyn til den Maade, paa hvilken hun vil løse Kirkens Opgave i vor Tid, ville give hende Ret i den Maade, paa hvilken hun stiller denne. »Vis Verden,« siger hun, »en virkelig, levende selvopofrende, slidende, slæbende, triumferende Religion, saa vil Verden nok blive paavirket af denne; men den vil vende sig fra og spytte ad den Religion, som ikke har disse Kendetegn.« »I det ny Testaments Tid var Kristendommen altid angribende; men Satan har lært de Kristne at forkynde Evangeliet for Folket med smægtende Talemaader og at tage paa alt med Handsker. Nu siger man: har De ikke Lyst til at læse denne Traktat eller Bog? eller: har De ikke Lyst til at høre denne populære eller veltalende Prædikant? De vil synes om ham, helt bortset fra Religionen. Paa denne halvt forskræmte Maade fremsætter man Sandheden for uomvendte Mennesker! Det forekommer mig at være i den største Modstrid med Ordene: gaar ud og prædiker Evangelium for hele Skabningen.« Og fordi Kristendommen ikke længere er angribende, maa den savne Martyriet; men med Frelsens Hær er det anderledes. Over den regner der ikke blot

Haan og Spot, men ogsaa raadne Æg og Brændestykker, og dens Officerer have som Apostlene siddet i Fængsel. Det falder ikke Mrs. Booth ind at undersøge, om dette Martyrium skyldes det kristelige Vidnesbyrd, Hæren har at føre, eller blot den selvopfundne Maade, paa hvilken dette frembæres. Hun tager Martyriet som en Kendsgerning, der vidner om, at Frelseshæren har faaet Stadfæstelse af Aanden som ingen anden religiøs Retning i de forenede Kongeriger. Og de, der ikke i dens Erobringer kunne se Opfyldelsen af Profetien om den sidste store Indsamling af Sjælene i Guds Rige, haanes som »blinde Daarer«.

Frelseshæren gaar ud fra, at hverken Kristus eller hans Apostle have truffet nogen som helst Bestemmelse om en Organisation af Kirken; derfor kan enhver Tid vælge den Ordning og Forfatning, som passer den bedst. »Gud,« siger Mrs. Booth, »bryder sig ikke om Form og Maade, naar vi blot have en levende Aand; enhver Form er kun et Lig, naar Aanden har forladt den.« Den ejendommelige Form, som den angribende Kristendom har faaet, skal nu finde sin Begrundelse i de særlige Tidsforhold. »Tusender af de unge,« hedder det, »trænge i vore Dage til et sædeligt Holdepunkt. De have ikke i deres Indre noget, til hvilket der kan appelleres, eller paa hvilket den Løftestang kan anbringes, ved hvilken de skulle civiliseres og hæves. Det var anderledes i gamle Dage; da var der i ethvert Menneske noget, som en Præst, en Menneskeven, en Lærer kunde knytte sig til.« Hvis Kirken skulde mene sig kaldet til at skabe dette Tilknyningspunkt, bliver den afvist med den Bemærkning, at de, der ere blevne fremmedgjorte for Religionen, ikke ville have med Kirkens Tjenere at gøre, fordi disse faa Betaling for deres Arbejde. De gamle Veje due ikke mere. Den nye Pintse har skabt nye Former, baade en ny Gudstjeneste og en ny Ordning. Den angribende Kristendom maa i vore Dage træde frem i militære Former, og den maa kræve ubetinget Lydighed, ikke blot mod Hærens himmelske Hoved, men ogsaa mod Generalen i Hovedkvarteret i London.

Frelseshærens Gudstjenester bestaa af Sang, Bøn og Prædiken. Det er kun en meget ringe Del af den ældre Salmedigtning, der har fundet Naade for Generalen; af den lutherske Kirkeafdelings Salmer vistnok kun to: Luthers berømte Kampsang, som Heine kaldte Reformationens Marseillaise, og J. A. Rotheres allerede af Brorson oversatte Sang: »Nu har jeg fundet osv.«,

som kom frem til Grev Zinzendorfs Fødselsdag 1728. Indenfor Hæren er der imidlertid opblomstret en frodig kristelig Soldaterpoesie, der er i meget nært Slægtskab med Sankeys Sange. Alle Hærens Hymner blive, ligesom Sankeys, sungne paa livlige, iørefaldende Melodier. »Den hyppige Syngen, der er i Brug hos os,« siger Railton, »virker meget til at vække og vedligeholde Interessen ved Møderne, og den er nødvendig som Udtryk for den ubundne Glæde, der føles af dem, som tage Del i Gudstjænesten. Den umiskendelige Lykke, der lyser ud fra Ansigter, som bære kendelige Spor af tidligere Dages Synd, har efter vor Erfaring ofte gjort mere Indtryk end de Ord, der blev sagte eller sungne. »Disse Folk have noget, som jeg ikke har!« er en staaende Bemærkning fra Tilskuerne, og den bærer Frugt.« Det er i god Overensstemmelse hermed, at det Afsnit i Sangbogen, der indeholder Sangene om den kristelige Glæde (*joy*), er meget stort; og det indeholder nogle af de bedste Salmer i hele Samlingen.

Til Sangen slutter Prædikenen eller rettere Prædikenerne sig; det er nemlig ikke ualmindeligt, at tyve, tretti indtil seksti Mænd og Kvinder træde op og aflægge Vidnesbyrd. Saa snart et Menneske er blevet »frelst«, skal han helst op paa Platformen og vidne. Generalen mener, at det vil være gavnligt for andre at se den, der i Gaar var Drukkenbolt, som Evangelist i Dag; og ved dette Vidnesbyrd har »Prædikanten« bundet sig selv til Hæren og paa en afgørende Maade brudt Broen af imellem Fortiden og Fremtiden. Det er ligegyldigt, om det er en Mand eller Kvinde, en Olding eller et Barn<sup>1)</sup>, en døbt Kristen eller en forhenværende Mahomedaner eller Hindu, der er bleven »frelst«; de skulle helst alle op paa Platformen. Det Begreb, som disse Rekruter i Frelsens

1) Hæren har nemlig ogsaa sine Børne-Korpser, der have faaet et eget Organ i „*The little soldier*“. Til dette Blad indbydes de smaa til Medarbejde ved følgende staaende Avertissement:

„Ønskes!

Fem Tusende Dreng og Piger, der skrive Beretninger om Møder, Omvendelser og andre interessante Ting op paa et Stykke Papir og give det til den store Hovedsmand, der sender det til de smaa Soldaters Hovedkvarter.

Naar du har læst dette, skal du sætte dig ned og skrive saa hurtig som muligt!“

Skrivelystne Børn sende efter denne Opfordring stadig Beretninger til „den lille Soldat“ om „Møder, Omvendelser og andre interessante Ting.“

Hær have om Kristendommen, er som oftest meget mangelfuldt; ti Officererne holde ikke Oplysningsprædikener, men kun Opvækkelsestaler, der indeholde meget lidt andet end Kristi Navn og nogle Variationer over Modsætningen mellem Himmerig og Helvede. Det er derfor meget naturligt, at Lægmandsprædikenerne i Reglen kun bestaa af et Par Ord om Glæden over Frelsen, som: »Venner! jeg er tvættet ren i Lammets Blod«, eller: »Jeg er lykkelig, og min Kone er lykkelig. Jeg elsker Vorherre Jesus. Han gør mig lykkelig. Jeg har haft en god gammel Fader, og ham har jeg lovet at møde i Himlen. Nu er jeg paa Vejen«; eller: »De sidste ti Uger have været de lykkeligste i mit Liv«. Stundum indeholde disse Taler dog ogsaa drastiske Beskrivelser af de Dybder i det moderne Babylon, af hvilke Frelsessoldaten mener at være kommen lykkelig op. Hverken det afvekslende eller det pikante fattes.

Det er Lægmandenes Erfaringsvidnesbyrd, der er den egentlige Kraft i den hele Bevægelse; ved Siden af dem træde Officerernes Prædikener aldeles i Skygge. Generalen og hans Hustru holde vel af og til længere Taler, og navnlig Mrs. Booth maa være i Besiddelse af en ikke ringe Veltalenhed; men de andre Officerer indskrænke sig ofte til at ordne Gudstjenesten, saaledes at den bliver saa »interessant« som mulig. I Katekismen siges der, at en Officer ikke blot skal bruge sine Forgængeres »vise og virksomme Forholdsregler«, men »han skal stadig finde paa nye«. Der spørges: »Hvilken Egenskab ved hans Forholdsregler skal være den vigtigste?« og hertil svares: først *attractiveness*, derpaa, som det andet, *religiousness*. »De maa være interessante — tillokkende og interessante for den Klasse Mennesker, som man vil have fat i.« Derpaa spørges der videre: »Hvad kan gøre dem tillokkende?« Svar: »De maa være livlige. Intet kan sættes i Steden for Liv. En levende Hund er bedre end en død Løve. Der er intet, som Mængden mindre tilgiver end Kedsommelighed.« Derpaa udvikles der, hvad der forstaaes ved Liv og Livlighed. Der menes, siger Katekismen, det korte, pointerede, det som er fuldt af Kendsgerninger og oplysende Historier. Munden maa lukkes godt godt op, og Ordene udtales tydelig<sup>1)</sup>. Der maa være megen Musik og glade Toner og frem-

<sup>1)</sup> Jævnfør Luthers gamle Regel: „Tritt frisch auf, thu's Maul auf, hör' bald auf!“



for alt: »stadig noget nyt og friskt (*something perpetually new and fresh*).« Ogsaa dette vidner om, at Frelseshæren har følt Tiden paa Pulsen og kender dens Sygdom.

Hvis man vil have en Forestilling om Lødigheden af det kristelige Vidnesbyrd, der aflægges af Frelseshærens Officerer, maa man søge til Katekismen, »*The doctrines and discipline of the Salvation Army*«.

Den røber paa mangfoldige Punkter det metodistiske Svøb, af hvilket Hæren har udviklet sig. Det ny ligger, næst de udførlige Oplysninger om Officerernes Pligter, især i det Afsnit, der omhandler »Kvindernes Ret til at prædike«. I Lærestykket om Biblen træffe vi den strænge reformerte Inspirationsteori, men tillige et Par Udtalelser, der vise andensteds hen. Der spørges: »Er der ikke Folk, som tillægge Biblen et falsk Værd?« Svar: »Jo, nogle undervurdere den, og derfor forsømme de at læse den og at lade sig styre af dens Lærdom; men andre overvurdere den, idet de betragte den som den eneste Maade, paa hvilken Gud taler til Mennesket.« »Kan Gud meddele Mennesket sin Vilje paa anden Maade end gennem det skrevne Ord?« »Ja. Han taler direkte til Hjærtet ved sin Aand, og ved denne sin Aand tillige fra det ene Menneske til det andet.« Derpaa udvikles der, hvorledes Frelsens Hær kan gøre Krav paa Opfyldelsen af Forjættelserne om Hellig-Aandens Vejledning. Naar man ud fra den reformerte Betragtning af Skriften er fremkommen med den Indvending, at Hæren og hele dens Organisation aldeles ingen Støtte har i Skriften, og kun det, som har bestemt Hjemmel i den, kan være kristeligt, har Generalen svaret: »Denne Mening, at Gud kun kan tale gennem det skrevne Ord, er en af de vigtigste Aarsager til saa mange nedslaaende Erfaringer med Hensyn til Guds-kundskaben og til saa mange lamme Bestræbelser for at udbrede Guds Rige. Guds levende, aktive og positive. Virksomhed er næsten skudt ud af Verden, og en død Bog er sat i dens Sted.« Generalen har et skarpt Øje for den døde Bibelkristendom, der er en af Englands kirkelige Brist, og mod den opponeres der ved alle Lejligheder. Men paa den anden Side vedkender Hæren sig den Grundanskuelse, at hvad der strider imod Biblen, skal betragtes som falsk Lære og kastes over Bord.

Det vil for en Læser med lutherske eller katolske Forudsætninger være i høj Grad paafaldende, at en Katekisme, der udbreder sig vidtløftig om Udvælgelsen, ikke har et eget Afsnit om

Nadveren. Den berøres kun i Forbigaaende, hvor der tales om Daaben. Det er i Opfattelsen af Sakramenterne, at Hærens reformerte og sværmeriske Præg træder stærkest frem. Der spørges i Katekismen: »Betragter Hæren Daaben som en Pligt, der maa opfyldes?« Hertil svares: »Afgjort ikke! Hæren holder paa, at kun én Daab er nødvendig til Frelse, og det er Aandsdaaben.« »Men var Vanddaaben da ikke en temmelig almindelig Skik hos de gamle Kristne?« »Jo; men det var Omskærelsen, Afragning af Hovedet, Tvætning af de helliges Fødder og mange andre jødiske Ceremonier ogsaa; og det var ikke Meningen, at de skulle være bindende for vor Handlemaade eller vore Samvittigheder.« Frelsens Hær, der lægger saa stærk Vægt paa Kristi Ord om at forkynde Evangelium for hele Skabningen (Mark. 16, 15), glemmer aldeles det ikke mindre tydelige Afskedsord i Matthæus-Evangeliet (28, 19) om at gøre alle Folkefærd til Kristi Disciple ved Daab til Faderens, Sønnens og Hellig-Aandens Navn. Og Nadveren stilles lige saa stærkt i Skygge. Der spørges: »Hvad lærer Hæren om Herrens Nadver?« og Svaret lyder: »dersom en saadan Skik hjælper Soldaternes Tro, saa anbefale vi at bruge den.« Og naar der videre spørges: »Er Herrens Nadver væsentlig for Medlemmerne, eller kan den tjæne til Frelse?« saa svares der: »Til visse ikke. Det eneste, der er væsentligt til Frelse, er et helligt Liv og den Aabenbarelse af Kærlighed til Gud og Mennesker, som vindes og bevares ved Hellig-Aandens Magt gennem Troen paa Kristi Blod.« I Steden for Døbefont og Nadverbord planter Frelsens Hær sin Fane med Ordene: Blod og Ild.

Det er, som man paa Forhaand kan sige sig, ikke den religiøse Oplysning, der er Frelseshærens Styrke. Alle Trosbekendelser ere i dens Øjne kun betydningsløse Former, og alt hvad der drejer sig om Oplysning af Troen, er ligegyldigt. Ogsaa overfor Trosbekendelserne raaber Frelseshæren paa Aand. Og hele den rige engelske Opbyggelseslitteratur har den aldeles ingen Brug for. »Undgaa alle de sædvanlige religiøse Bøger,« hedder det i Katekismen, »alt det Kærlingsnak og Pøjt, alt det Sukkergodt og Mælkevand.« Og med Hensyn til den ikke-religiøse Literatur siger Katekismen: »Det er bedst ikke at læse Aviser; men hvis du maa se i dem, skal det kun være et flygtigt Blik. Du maa naturligvis ikke læse Romaner.«

Men om Trøstformerne end ere Hæren aldeles ligegyldige, ere Forfatningsformerne det ingenlunde. Ligesom Jesuiterordenens

Styrke ligger deri, at der gaar én Vilje igennem den fra øverst til nederst, saaledes er det Frelshærens stærke Side, at den er en fast Organisation, i hvilken Generalens Vilje paa alle Punkter gennemføres med blind Lydighed. Ligesom Jesus Kristus paatog sig Tjænerskikkelsen, skulle Frelshærens Soldater iføre sig den ubetingede Lydighed. Det gør et ejendommeligt Indtryk at se Livsordenen for denne Retning, der altid beraaber sig paa Aanden, blive aabnet med en vidtløftig Bevisførelse for, at den absolute Lydighed er en Nødvendighed, saa vist som de militære Former ere en uomgængelig Betingelse for heldig Virksomhed i religiøs Henseende. Generalen kaster med en vis Bitterhed Blikket tilbage paa den Tid, da han endnu ikke var kommen ud over det demokratiske Grundlag, paa hvilken »*The new connexion*« hviler. »Vi begyndte,« siger han, »delvis at prøve paa at lade de enkeltes Stemmer gælde noget, og Lævningerne af det metodistiske System ere des værre endnu ikke helt forsvundne. Der er endnu en og anden, som nok kunde lide at have Forretningsmøder og at træffe Afgørelser ved Stemmegivning.« Men nu er den gamle Surdej udrenset. Denne yderlig gaaende Protestantisme er endt med paa Jesuiternes Vis at ofre de enkeltes Vilje paa Autoritetens Alter.

Frelshærens General har endog én vigtig Rettighed, som Jesuitergeneralen savner: han kan frit vælge sin Efterfølger. Derved mener Mr. Booth at kunne sørge for, at Hærens Udvikling vil blive ved at gaa i samme Retning, og han taler stadig, som om det er afgjort, at Frelshæren skal blive Fremtidens Kristendom. »Naar hvert Korps har naaet det System, som her er beskrevet,« hedder det i Soldaterbogen, »har det mindre at sige, hvem der er General end nu til Dags. De fremtidige Generaler behøve kun at gaa videre indenfor de Linjer, som ere afstukne, for at være visse paa et umaadeligt Held, og det er vel ikke for dristigt at haabe, at den fuldstændige Ordning vil være tilendebragt, før Mr. Booth og hans Sønner ere døde.« »Gud forskrev,« siger Mrs. Booth, »Maskineriet under den gamle Pagt; men Jesus Kristus og Apostlene har stillet de Kristne frit med Hensyn til Virkemaaden. Generalen for Frelshæren har nu været saa heldig at opfinde »et Maskineri, gennem hvilket Kristi Aand kan virke«, og naar det først er sat forsvarlig i Gang, vil det nok vedblive at gaa.

Hvis man tænker sig Hærens Virksomhed fortsat og udvidet, saa at mange internationale Hære komme i ubetinget Af-

hængighed af en enkelt Mands Vilje, kan man let danne sig et Billede af en Magt, der vil kunne blive mindst lige saa farlig for Staternes Fred som Jesuiterordenen. Fra flere Sider har man derfor allerede udtalt politiske Betæneligheder overfor en saadan ny Internationale, der ledes af en religiøs Sværmer. »Hvem borger for,« siger en tysk Forfatter, der med stor Omhu har studeret Frelsens Hær, »at ikke Frelsessoldaterne en skøn Dag ville spille en Rolle som moderne Puritanere? De ville have det forud for de gamle, at de ikke behøve først at danne en Hær; ti den har de allerede.«

Disse Ængstelser ere dog vistnok overflødige. Hvad for det første Hærens internationale Betydning angaar, staar det fast, at den hidtil, naar Indien alene undtages, ikke har haft synderligt Held med sig udenfor England. Der maa ikke blot være ejendommelige sociale, men ogsaa særlige religiøse Forhold, for at den rigtig kan slaa Rod og trives. I en Verdensstad, der huser én Million, som aldrig har set det Indre af en Kirke, og en anden Million, som ikke har været i Kirke siden Konfirmationsdagen, er der en Jordbund, som ikke findes mange Steder; og det af Metodismen gennemfurede England frembyder i ualmindelig Grad gunstige Betingelser for Paavirkning af en saadan religiøs Retning. Andensteds ville, som Erfaringen viser, baade de nationale og de konfessionelle Forhold lægge store Hindringer i Vejen for dens Virksomhed. Og selv som engelsk Bevægelse bliver dens Betydning sikkert ofte overdrevet. Skønt Hæren kun er faa Aar gammel, er der allerede Tegn, som tyde paa, at den har kulmineret. Muligheden til »nyt« udtømmes efterhaanden selv for den mest opfindsomme Officer; og naar det opsigtvækkende taber sig; er dens Magt for en Del brudt. De, der kun have ladet sig imponere af det ny, falde hurtig fra, og de, der ere blevne førte til Hæren af en dybere religiøs Trang, søge snart hen til Steder, hvor der vel er mindre, som lokker til, men mere som holder fast. Det er dog ikke umuligt, at Hæren under visse Forhold kan komme til at gribe endnu stærkere ind i Samfundslivet, end den har gjort i de sidste Dage; men det er heller ikke usandsynligt, at den mægtige Agitation til Værn for de unge Kvinder bliver den eneste ægte Perle, som denne sygelige Religiositet har afsat, før den forløber i Sandet. Som al Pietisme har den ogsaa drevet stærkt paa Afholdenhed overfor de saakaldte Mellemting (Adiafora); men dens Virksomhed i Maadeholdssagen er skæmmet af den

sædvanlige pietistiske Tilbøjelighed til at gøre den selvvalgte Dyrkelse til det væsentligste i Kristendommen. I Katekismen nævnes saaledes Afholdenhed overfor Tobak som en af Helliggørelsens Frugter.

Mrs. Booth udtaler etsteds det Ønske, at Frelsens Hær som Samsons Ræve maatte kunne gaa igennem Kirkerne med Fakler og stikke alle sande Kristne i Brand. Dette Ønske er delvis blevet opfyldt. Frelsens Hær har givet og kan fremdeles give de forskellige Kirkesamfund en gavnlig Lære. Selv om Mr. Booth har Uret i sin Paastand om, at Kirken skal vige Pladsen for en kristelig Frelseshær, har han Ret i den Opfattelse, at Kirken altid bør være en stridende Kirke. Og selv om det, kristelig set, er uforsvarligt at paastaa, at Kirken til enhver Tid uden Hensyn til den tidligere Udvikling skal kunne vælge sin Virkemaade, indeholder denne revolutionære Paastand dog et gavnligt Korrektiv overfor dem, der have Tilbøjelighed til at slumre ind i Forfatningsformer og gudstjenstlige Ordninger fra det sekstende Hundredeaar.

Der fortælles i Lukas-Evangeliet, at Apostlen Johannes en Gang sagde til Jesus: »Mester, vi have truffet én, som i dit Navn uddrev Dæmoner, og vi have forbudt ham det, fordi han ikke følger med os.« Han fik til Svar: »Forbyder det ikke; ti den, som ikke er imod eder, er for eder.« Dette Svar har Kirken ofte Grund til at mindes; ogsaa overfor Frelsens Hær.

FREDRIK NIELSEN.

## Om Muligheden af at konstruere et Perpetuum-mobile.

Prof. Kromann har i et lille Skrift »To populære fysiske Afhandlinger« bl. a. behandlet dette Spørgsmaal. Resultatet af sin Undersøgelse udtrykker Forfatteren ved at sige (S. 37), at »lige saa prisværdigt og fornuftigt det praktisk talt kan være at holde sig langt borte fra blinde og taagede Forsøg paa at løse en Opgave, hvis Løselighed har en saa overordenlig ringe Sandsynlighed for sig som Perpetuum-mobile-Problemets, lige saa rigtigt er det aabenbart rent teoretisk talt ikke at glemme eller overse, at en Fornuftsandhed er Energisætningen eller Perpetuum-mobile-Nægtelsen nu en Gang ikke; ganske ligesom hin Sætning om Guldets Usammensathed er den slet og ret et Resultat af samtlige vore hidtil gjorte Erfaringer.«

Til dette Resultat skal jeg tillade mig at knytte nogle Bemærkninger, idet jeg først skal søge at give et kort Udtryk for Energisætningen eller Sætningen om Energiens Vedligeholdelse.

Et Legeme (f. Eks. en Krudtladning, en spændt Fjeder eller sammenpresset Luft) siges at indeholde Energi eller besidde Arbejdsværdi, naar man kan benytte dets Egenskaber til at faa en Byrde hævet, det vil sige til at faa Arbejde udført. Hvis Legemet har hævet 1 Pund 1 Fod i Vejret, har det udført 1 Pundfods Arbejde. Kan det herefter ikke præstere mere, har Legemet netop besiddet en Arbejdsværdi eller Energi lig 1 Pundfod. Energisætningen udsiger nu, at naar der er bleven arbejdet, er der hverken mere eller mindre Arbejdsværdi, end der var, før der blev arbejdet. Har ét Legeme tabt i Arbejdsværdi, vil et andet have vundet lige saa meget i Arbejdsværdi og omvendt.

Et Perpetuum-mobile er efter Prof. Kromanns Definition en Maskine, som uden at laane af Omgivelsernes Energi kan udføre en ubegrænset Mængde Arbejde, altsaa forøge Energisummen i Ver-

den. Med denne Definition, der ikke falder sammen med den, som forudsættes ved Beviset for den anden Hovedsætning i den mekaniske Varmeteori, bliver Energisætningen og Perpetuum-mobile-Nægtelsen, som forudsat af Forf., énstyldige. At undersøge Muligheden af at konstruere et Perpetuum-mobile bliver altsaa det samme som at undersøge Rigtigheden af Energisætningen. For at kunne give en Maalestok for denne Sætnings Paalidelighed, sammenstiller Forf. den dels med Paastanden »2 og 2 er 4«, dels med Paastanden »Guld er et usammensat Stof«.

At Energisætningen ikke er og aldrig kan blive en Fornuftsætning i samme Forstand som Paastanden »2 og 2 er 4«, vil selvfølgelig ingen kunne benægte; ti Beviset for denne Paastand hedder jo egentlig: 2 og 2 er 4, fordi man er bleven enig om at kalde 2 og 2 for fire, medens Energisætningen er udledet af en Række Erfaringer, der ikke kan udelukke Muligheden af fremtidige Erfaringer, som ville omstøde eller modificere Sætningen. Man faar altsaa ingen Maalestok specielt for Energisætningens Paalidelighed ved at sammenstille den med en matematisk Sætning, idet man selv sætter Forudsætningen for den matematiske Sætning, medens Forudsætningen for Energisætningen er givet i den uendelige Natur. En saadan Maalestok faas derimod ved Sammenstillingen med en Sætning som den om Guldets Usammensathed.

Sammen med tidligere Tidens Bestræbelser efter at konstruere et Perpetuum-mobile, fulgte Forsøgene paa at lave Guld. Begge Bestræbelser have hver for sig haft stor Betydning for Udviklingen af henholdsvis Fysiken og Kemien. Det laa derfor nær for Forf. at sammenstille de to Sætninger, der ere et Udtryk for det frugtesløse ved disse Bestræbelser, nemlig Sætningen om Energiens Vedligeholdelse og Paastanden om Guldets og de andre som Grundstoffer ansete Stoffers Usammensathed. Denne Sammenstilling kan, som sagt, ogsaa afgive et Maal for Energisætningens Paalidelighed eller rettere for den Tillid, som vises den, men rigtignok ikke, ved at man med Forf. stiller de to Sætninger lige i saa Henseende. Paa Energisætningen har man nemlig vovet at opbygge hele Systemet for Nutidens Fysik. Med denne Sætning vilde altsaa dette System falde; dette vilde derimod ikke ske med det kemiske System, selv om alle de nuværende »Grundstoffer« skulde vise sig at være sammensatte. Den Sætning i Kemien, som efter min Mening maa sidestilles med Energisætningen, og med hvilken sikkert det nuværende kemiske System vil falde, er den om Stof-

mængdens Bevarelse, den, at intet Stof forsvinder og intet Stof kan skabes. Dette synes Prof. Kromann ikke at ville indrømme, ti han kalder det en grov Misforstaaelse, naar man har villet anføre Sætningen »af intet kommer intet« mod Muligheden af et Perpetuum-mobile. »Ti ingen,« siger han, »har forlangt, at den for vor Maskine (Perpetuum-mobile) nødvendige Bevægelsesenergi skulde komme af intet. Tvært imod! Den skulde selvfølgelig, som altid, komme fra de af alle forudsatte evige Grundkræfter, og at saadanne evige Kræfter evig skulde kunne frembringe Arbejde, er jo slet ikke saa urimelig en Antagelse.«

Hvis en Kemiker en Gang kommer og siger: jeg kan lave Guld; ved den og den Metode faar jeg af hvert Pund Jærn et Pund Guld, saa vilde man, hvis man havde Tillid til Manden, ikke uden videre kunne benægte hans Paastand. Men gaar hans Paastand ud paa, at han ved at bringe et Pund Guld i sin Digel og lade de og de Kræfter virke derpaa, faar Guldmængden til at vokse, saa at han kan hælde 10 Pund Guld ud og endda have et Pund i Behold til den fortsatte Fabrikation, vil ingen gøre sig den Ulejlighed at gaa hans Metode efter; denne vil blive erklæret for Humbug, ti, vil man sige, af intet kommer intet, hvilken Sætning er et Udtryk for den Erfaring, at naar et Legeme viser sig et Sted, hvor det ikke før har været, da er der paa samme Tid forsvundet et Legeme et andet Sted; og det fremstaaede Legeme vejer lige saa meget, som det forsvundne vejede.

Overføres Sætningen paa Energimængder, betyder den altsaa — dens Rigtighed forudsat —, at naar der viser sig en ny Energimængde et Sted, da er der forsvunden en lige saa stor Energimængde et andet Sted. Hvis der altsaa fra et Kraftcentrum udvældede ubegrænsede Mængder af Energi, uden at Kraftcentret eller noget andet Legeme led nogen Forringelse i sin Energi, da forekommer det mig, at man maatte sige, at der af intet var kommet noget. Denne Udtryksmaade maa i hvert Fald have samme Berettigelse her, som den vilde have i det Tilfælde, at der fra samme Kraftcentrum til en Forandring udstrømmede Stof, uden at Kraftcentrets eller noget andet Legemes Masse blev formindsket. Ti Sætningen: Af intet kommer intet er dog mere end en Benægtelse af, at en Ting kan opstaa vilkaarlig uden nogen som helst Aarsag eller Foranledning. Den er et Udtryk for Menneskets Mangel paa Ævne til at skabe Stof.



Begge Sætninger, baade den om Stoffets og den om Energiens Uforanderlighed i Mængde, ere imidlertid Erfaringsætninger, og man kan derfor ikke benægte Muligheden af, at de kunne modificeres eller omstødes; det er lige vanskeligt at benægte Muligheden af at skabe Stof og at benægte Muligheden af et Perpetuum-mobile. Ingen af Sætningerne ere Fornuftsandheder i samme Forstand som en matematisk Sætning, men derimod vel i den Forstand, at det vilde være ufornuftigt at tvivle om deres Rigtighed. Dette ligger ogsaa for Energisætningens Vedkommende i Forfatterens Side 1 citerede Ord; men da der dog tillige tages et Forbehold, paa hvilket der maaske kan lægges større Vægt end Forf. har tilsigtet, kunde det ønskes, at han havde draget Konsekvenserne af den Mulighed, at Energisætningen ikke gjaldt.

Hvis de to Love om Stoffets og Energiens Uforanderlighed i Mængde ophørte at gælde, da vilde Menneskene blive en Slægt af himmelstormende Titaner: De vilde have Ævnen, og Viljen skulde sikkert ikke mangle. Ved at skabe Stof, vilde Mennesket kunne forøge sit Omraade uden Grænse, og ved at skabe Energi, kunde han forsyne det ny skabte med de fornødne Kræfter. Selv om hans Ævne ogsaa blev indskrænket til at forøge Energimængden uden Grænse, vilde dens Erhvervelse fremkalde en fuldkommen Omvæltning ikke blot af den fysiske Lærebygning, men af den hele Samfundsbygning. Mennesket vilde faa Raadighed over et Overmaal af Kraft, i Forhold til hvilket hans Omraade paa Jorden vilde blive for lille.

K. PRYTZ.

## Svar til Dr. Georg Brandes

fra

Forfatteren til »Forholdet mellem Mand og Kvinde«.

Des værre har Dr. G. Brandes's Artikel: »Martin Luther om Coelibat og Ægteskab« i Juni-Juli-Hæftet af *Tilskueren* ikke bragt det Spørgsmaal et Hanefjed frem, som jeg havde stillet i Tidsskriftets Maj-Hæfte, og som kan formuleres omtrent saaledes: Naar det maa antages, at Mislighederne ved den nuværende seksuelle Tilstand stamme fra, at nogle Menneskers Elskovsfølelse er af monogamisk Natur, andres af polygamisk, og naar disse Misligheder kun kunne tænkes hævede paa én af to Maader: enten derved, at Menneskene efterhaanden udvikle sig saaledes, at hin Følelse gennemgaaende antager et monogamisk Præg, eller gennemgaaende et polygamisk, hvilket af disse Maal bør man da stræbe hen imod, under Hensyntagen til de mange højst vigtige og ofte mod hinanden stridende Momenter, der her komme i Betragtning; alt under Forudsætning af, at Opgaven er at fremme den menneskelige Lykke? Og dernæst, er noget af disse Maal opnaaeligt? Ti hvis ikke, hvis det paa Grund af den menneskelige Natur er absolut givet, at det fremdeles maa have sit Forblivende ved den hidtil herskende Sammenblanding af monogamisk og polygamisk anlagte, da maa Ævret paa Forhaand anses for opgivet, og det seksuelle vil altid virke forstyrrende paa den menneskelige Lykke.

I sit Svar paa min Artikel er Dr. Brandes hverken gaaet ind paa disse Spørgsmaal eller paa de Indvendinger, jeg havde fremsat mod nogle herhenhørende Sætninger i hans Karakteristik af Arne Garborg; tvært imod erklærer han, at han lige saa lidt nu som tidligere føler sig kaldet til at inklade sig paa Sagen i eget

Navn. I Stedet derfor vil han forsøge at kaste Lys over Spørgsmaalet ved et historisk Tilbageblik, og under dette dvæler han da særlig ved Dr. Luthers Udtalelser om Coelibat og Ægteskab; Udtalelser, som Dr. Brandes vistnok med for stor Lethed tager til Indtægt for sig. Ti medens *han* gaar ud fra, at seksuel Afholdenhed er en naturstridig Ting, og synes at komme til det Resultat, at da Valget kun staar mellem Ukyskhed (skrøbelig Dyd) og unaturlig Last, — af hvilke han anser den første for mindst skadelig, — bør den skrøbelige Dyd foretrækkes, lader det efter de anførte Citater til, at Luther er gaaet ud fra samme Forudsætning, men kommen til det Resultat, at hverken Ukyskhed eller Last bør foretrækkes, men begge søges undgaaede derved, at alle indtræde i Ægteskab, hvor da Utroskab forbydes, idet Manden har den Forpligtelse *ikke at staa til nogen anden i det Forhold, hvori han staar til sin Hustru*, og hun paa sin Side vel en tilsvarende Forpligtelse, undtagen i det ene Tilfælde, at hendes Ægtefælle *giver* hende Anledning til den Klage, som Dr. Brandes siger, at Luther havde saa megen Medfølelse med. Det Evangelium, Luther forkyndte paa det seksuelle Omraade, var efter Dr. Brandes: »Ægteskabets, det glade Budskab om den Gud velbehagelige Stand, i hvilken han mente at have det religiøse, sædelige og naturlige Bolværk mod Coelibatets Urenhed paa den ene Side, det udsvævende Liv paa den anden.« Er Udgangspunktet end det samme, synes Resultaterne temmelig forskellige. Var Dr. Brandes kommen til samme Resultat som Dr. Martin Luther, vilde mine Indvendinger være blevne rettede mod ganske andre Punkter end de bleve det. Mod det fælles Udgangspunkt har jeg i dets Almindelighed intet at erindre.

Hvor interessant og i mange Maader tiltalende det end er at lære Luthers Opfattelse af de seksuelle Forhold at kende, kan dog hans Udtalelser om Coelibat og Ægteskab ikke have nogen væsentlig Betydning ved Besvarelsen af det oven nævnte Spørgsmaal. Dette gælder først og fremmest om det i hans store Kamp mod Katolicismen indgaaende Angreb paa Coelibatet, paa det romersk-katolske Paabud om absolut, gennem alle Tider gaaende kønslig Afholdenhed for Præster, Munke og Nonner. At Luther forkastede den *ubetingede* Askese, at han nærede dyb Mistillid til alle *Løfter* om evig Kyskhed, kan intet afgøre med Hensyn til Spørgsmaalet om den fremtidige Ordning af de seksuelle Forhold. Ti der gives jo ingen, som tænker paa at løse disse Spørgsmaal

ved at tilraade en slig Afholdenhed; men vel nogen, der drister sig til at spørge, om det er en Naturnødvendighed og ikke snarere Følgen af fejlagtige Forhold, naar Kønndriften vækkes saa tidligt som nu.

Heller ikke Luthers Opfattelse af Ægteskabet kan hjælpe os. Efter Dr. Brandes gik denne ud paa, at Ægteskabets »eneste Hensigt og Maal var Individernes sanselige Tilfredsstillelse«; »Ægteskabet opfattes af Reformatoren selv ganske naivt som en Kopulation af to sanselige Instinkter«. Derimod var der slet ikke Tale »om Individualiteter i dybere Forstand, om Erotik i moderne Forstand«, »om dybere aandelig Overensstemmelse«, det forudsættes ikke, »at Individet rent aandigt kan føle sig draget fra én til en anden«. Ved saaledes at slaa en Streg over al Erotik, har Luther gjort sig det let at give Forskrifter for sin Samtids seksuelle Forbindelser, idet han springer den egentlige Kollision over. Men, dertil har han savnet Ret. Ti paa hans Tid har Menneskene elsket lige saa vel som de nu gøre det, og slipper man denne Elskov ind i de lutherske Ægteskaber, dukker al Forvirringen og alle Kollisionerne op igen, og vi have da det uløste Spørgsmaal paany. Naar Dr. Brandes derfor roser Luther i Modsetning til den nyeste Skønliteraturs Digttere for »med sine mindre eksalterede Idealer« »ikke at slippe Menneskenaturen af Syne«, deler han ikke Sol og Vind lige. — Noget helt andet vilde det være, om Luther havde tilsigtet at tilintetgøre Elskov, for da paa den bare, sanselige Grund at opbygge sine Ægteskaber. Men allerede af den simple Grund, at det er vanskeligt for alle at blive gifte, turde det være meget tvivlsomt, om en saadan Ordning, under de forudsatte Forhold, vilde være mere lykkebringende end Promiskuitet.

Hvad Dr. Brandes lærer os om Luthers Stilling til de herhenhørende Spørgsmaal bringer os altsaa ikke noget Udbytte. Endnu mindre Gavn kunne vi have af de Vuer, han aabner os ud over forskellige Opfattelser af Ægteskabet, der skal have hersket til nogle af ham nærmere angivne Tidspunkter; Vuer, blandt hvilke der særlig kunde være meget at bemærke imod det, der handler om Nutiden, hvor det fortælles, at *den herskende Spiritualisme, efter en Tid lang at have bekæmpet og latterliggjort Kvinde-Eman- cipationen, har dels bevidst dels ubevidst følt det som sin Fordel at alliere sig med den og tage den i sin Tjæneste*; men hvor det, blandt andet, ikke med Sikkerhed kan ses mod hvem og med

hvad Ret denne haarde Anklage rejses for bevidst og beregnet  
 ▸ Frafald fra tidligere Meninger. —

Da saaledes Dr. Brandes's Svar intet indeholder, hverken direkte eller indirekte, der kan give Anledning til en frugtbar Diskussion af de Spørgsmaal, der have saa stor Interesse for mig, vilde det maaske være det naturligste, om jeg undlod at tage til Gemmele, saa meget mere som jeg ingen Lyst har til Polemik alene for Polemikens Skyld. Men da Dr. Brandes's Artikel paa den anden Side rummer saa total en Misforstaaelse af mit Standpunkt, ikke alene overfor ham, men særligt overfor Sagen selv, at jeg ikke godt kan være tjænt med at lade den henstaa uimodsagt, og da der desuden ved et Svar altid vil falde lidt Lejlighed af til yderligere at klare for min Opfattelse, tror jeg at burde føje nogle Ord til hans Udtalelser. Kun beder jeg bemærket, at det ikke er min Skyld, naar hvad jeg her har at sige ikke saa meget bliver Drøftelse af en Sag, som Optrævling af vrang Forstaaelse; ikke Afhandling, men Afvisning. —

Først nogle Ord om min Artikels Stilling til Dr. Brandes. Han ser i den et Angreb; han finder det *ikke rigtig hensynsfuldt at angribe en Skribent netop paa et Punkt, som han udtrykkelig har erklæret sig villig til at forsvare; ej heller berettiget at rive nogle fordringsløse — fordringsløse! — Sætninger ud af deres Sammenhæng* — hvad jeg ikke har gjort — *og betegne dem som et Program.* Men han resignerer; han véd, *at en Forfatter ikke har Ret til at vente Hensynsfuldhed.* — Det undrer mig at se hvor tilsløret Dr. Brandes's Blik har været, da han læste min Artikel igennem. Det er ikke noget Øjeblik faldet mig ind at *angribe* Skribenten, end ikke hans Sætninger. Jeg fandt i hans Karakteristik af Arne Garborg nogle ret skarpt formulerede Sætninger, udspringende fra en Opfattelse, der kræver stor Frihed i seksuel Henseende som nødvendig for at undgaa Farerne ved kønslig Afholdenhed; men som ikke synes at tage tilbørligt Hensyn til de efter min Mening maaske endnu større Farer, der kunne avles af en saadan Frihed. Denne Opfattelse var mig ikke ny, jeg havde før truffet den; og netop fordi jeg erkender, at den indeholder et berettiget Moment, at den peger paa et meget vanskeligt Punkt, som ikke kan overspringes, havde jeg tit ønsket Lejlighed til at fremsætte nogle Indvendinger mod den, for derved om muligt at virke hen til, at en eller anden af dens Forsvarere tog den op til yderligere Belysning. Lejligheden fandt jeg i Garborg-Artiklen; den var mig, som

jeg skrev, den nærmeste Anledning til mine Bemærkninger. Men jeg angreb ingen i den Forstand, hvori Dr. Brandes tager Ordet, mindst ham selv.

Og ikke blot angreb jeg ham ikke, men jeg fremhævede udtrykkeligt, at han muligvis slet ikke delte de Anskuelse, som han havde givet Form, idet det var umuligt at se, om de af ham fremsatte Sentenser kun skulde være et koncentreret Referat af Strindbergs og Garborgs formodede Opfattelse eller om de tillige indeholdt en Angivelse af hans eget Standpunkt. Det forekommer mig, at skal jeg endelig have Ord for noget, maa jeg snarest siges for ængsteligt at have vaaget over, at ingen skulde kunne benytte mine Indsigelser mod hine Sætninger til Angreb paa Dr. Brandes. Har jeg gjort dette, var det dog ikke for at værne om Dr. Brandes, der selv kan klare for sig, men fordi jeg ikke ønskede at blive tagen til Indtægt af dem, der staa fjendtligt overfor ham.

At der gives saadanne, véd Dr. Brandes, og deri finder jeg Forklaringen paa hvad det er, der har formørket hans Blik. Ti ved de mange heftige Angreb, som han fra visse Hold stadig har været udsat for, ved de mange vrang Fortolkninger, som hans Udtalelser have været underkastede, synes der efterhaanden at være kommen en vis Mistænksomhed ind i hans Sind, der har til Følge, at for ham er Modsigelse Angreb, og den imod ham, som ikke er med ham. Særlig tror jeg dette træder frem, hvor Æmner som Moralitet eller den saakaldte frie Kærlighed komme paa Tale. Netop paa disse Omraader har han været saaledes udsat for Mistænkeliggørelse, at han her straks skimter Angreb. — Paa en lignende Maade forstaar jeg ogsaa hans Sky for at tale helt ud i den foreliggende Sag; har allerede enhver, der her vil være fuld aaben en vanskelig Stilling, gælder dette dobbelt for ham, som véd, at der rundt omkring sidde Folk, der spejde efter en mulig Blottelse fra hans Side, for straks at springe til.

Denne Forklaring synes mig at strække til saa vel overfor denne som overfor den næste Misforstaaelse.

Ti det er utvivlsomt den samme Mistænksomhed, der har blændet Dr. Brandes's Blik saaledes, at han har set fejl af min Stilling til Kyskheds-Spørgsmaalene. Idet han i mig saa en Angriber, gik han ud fra, at jeg nødvendigvis maatte træde op som Moralprædikant, som den, der fordrede Kyskhed og dømte alle anderledestænkende. Intet har dog ligget mig fjærnere. Jeg

har ikke rejst en eneste *Fordring* til Kyskhed; jeg har ikke talt *fagre Ord om Nødvendigheden af seksuelle Kampe og Sejre*, ikke udsagt et eneste *stærkt Domsord*, ikke *snakket om Moralitet til ham*. Hvad jeg har gjort er at optage det oven nævnte Spørgsmaal til blot og bar Undersøgelse; men jeg havde med fuld Vilje, og som jeg troede paa en iøjnefaldende Maade holdt ethvert Hensyn til Moral og Dyd fjærnt, for ikke at blande noget som helst andet ind i Sagen end det for mig her ene afgørende Lykkespørgsmaal. Ja, jeg erklærede udtrykkeligt, at det var ligegyldigt, hvilken Ordning af de seksuelle Forhold der blev den endelige, naar det var givet, at kun denne kunde fremme Menneskenes Lykke. Dette synes dog ikke at tyde paa noget særligt Hang til at moralisere. Derfor var det ej heller ad *Ærbarhedens Vej*, at jeg kom til mit Resultat; men kun fordi dette forekom mig det eneste mulige og det formaalstjænligste.

Maaske faar jeg Lov til her at benytte den Lejlighed, som Dr. Brandes's Misforstaaelser giver, til lidt yderligere at tydeliggøre min Opfattelse.

Det er min Overbevisning, at det vil være fuldstændig urigtigt at ordne de seksuelle Forhold udelukkende under Hensyn til, at den Menneskene iboende Kønndrift kan finde sin naturlige Tilfredsstillelse. Hvor fuldt ud jeg end erkender dette Moments store Vigtighed, maa jeg dog ved Siden deraf fastholde som et lige saa betydningsfuldt Moment, at ingen under nogen som helst Omstændigheder kan være berettiget til at tilfredsstille hin Drift, naar dette købes med den anden Parts Sorg og Ulykke. Det er jo en af de store Vanskeligheder ved det her omhandlede Spørgsmaal, at disse to Momenter, saaledes som de menneskelige Forhold have udviklet sig, saa saare let komme i Strid med hinanden, og hele Spørgsmaalets Løsning ligger nærmere beset kun i Muligheden af at hæve denne Strid.

For mig stod det som om det sidste Moment var overset baade i Dr. Brandes's Sentenser og i Strindbergs og Garborgs Noveller; derfor vilde jeg gøre opmærksom derpaa.

Stridens Løsning ser jeg, som ovenfor sagt, kun mulig paa én af to Maader. Enten ved at Kønndriften og dermed dens Tilfredsstillelse mer og mer udsondres fra al Forbindelse med Elskov; sker dette, vil denne Følelse efterhaanden uddø, ti til dens Væsen hører nødvendigvis Driften; men i saa Tilfælde vil Driftens Tilfredsstillelse ikke let kunne tænkes at fremkalde Sorg

hos nogen af Parterne, da den ikke har nogen aandelig Tilsætning, men er blot og bar kødelig Lyst. Eller derved at Driften og dens Tilfredsstillelse mer og mer vokser sammen med og bliver uadskillelig fra Elskov; ti da vil den, i det mindste naar denne Følelse har naaet sin fulde Udvikling, ej heller blive Aarsag til Sorg. Naar jeg selv holder til den sidste Løsning ligger det i, at jeg anser den første for umulig, eftersom Menneskene næppe nogensinde ville slippe Elskov, og fordi jeg tror, at den anden under Menneskenes fremskridende Udvikling har i det mindste nogen Udsigt for sig. Det forekommer mig, at Muligheden for, at Elskovsfølelsen kunde uddø, i alt Fald er ringere end Muligheden for, en Gang at naa en Tilstand, svarende til den, som allerede nu findes hos mange Kvinder og maaske ogsaa hos nogle unge Mænd, i hvem Driften først fødes samtidig med deres Elskov, og hvem det vilde være fuldkomment naturstridigt at hengive sig til en anden end den, de elskede.

Dog dette vil jeg indtil videre lade staa hen, for ikke at komme for dybt ind i mit eget og for langt bort fra Dr. Brandes.

For ham har disse Spørgsmaal om Mulighederne ingen Interesse; ham er det uvedkommende, hvorledes det vil se ud paa Jorden om flere tusind Aar i Henseende til Monogami og Polygami. Det synes mig dog naturligt, naar man tror at have faaet Øje for nogen Brøst i Samfundet, da at spørge om der er nogen Mulighed, og da hvilken, for at komme bort derfra, og gør man det, skal man nok blive nødt til at regne med Aartusinder; ti som bekendt forandres Menneskenes nedarvede Forestillinger ikke paa kort Tid. Der gives jo ogsaa Forfattere, som Dr. Brandes vistnok sætter Pris paa, der have fulgt denne Metode, og ikke som han ladet sig nøje med at tro paa, »at Menneskeheden kommer over Vanskeligheder, der paa vort nuværende Kulturtrin synes os uløselige«. —

Medens jeg har fundet en Forklaring paa de foran nævnte Misforstaaelser, er dette mig umuligt overfor den, jeg nu kommer til. I Slutningen af sin Artikel siger Dr. Brandes, at *han mindst forstaar mig hvor jeg nævner to store Individualiteter, Stuart Mill og Hustru, hvis Forhold til hinanden skal illustrere min Opfattelse, illustrere Samlivet mellem den ideale Monogamist og den ideale Monogamistinde*, og han tilføjer, at *dette Forhold forekommer ham at illustrere netop hvad jeg fordømmer*.



Hvorledes har jeg da baaret mig ad med at falde i saa flagrant en Modsigelse? Efter Dr. Brandes derved, *at jeg i min Afhandlings Slutning med høj Beundring nævner Forholdet mellem Fru Stuart Mill og hendes Mand, og det efter at jeg i min Afhandlings Begyndelse har ment at kunne fraskrive „de gifte Mænd og Koner, der begaa Ægteskabsbrud“ ethvert „Krav paa Undskyldning“.*

Modsigelsen skal nu fremkomme derved, at Fru Mill's og Mill's Forhold før deres Ægteskab ikke var rent. Til Oplysning herom minder Dr. Brandes først om, at Fru Mill var en anden Mands Hustru, da Stuart Mill lærte hende at kende og vandt hendes Venkab, og derefter indlader han sig paa noget, som han selv stærkt fordømmer saa vel hos det borgerlige Samfund i den første Halvdel af vort Aarhundrede — »der drog alle bekendtes virkelige, mulige, formodede, formentlige erotiske Fortids- eller Nutids-Forhold frem for sit Forum« — som hos den nyeste Skønlitteratur, hvis Digtere »undersøge Mandens Fortid og opvise dens kønslige Skrøbelighed«. Vel siger han, støttende sig til Bain, ikke udtrykkeligt, at Fru Mill har været sin første Mand utro for Mills Skyld, men efter hele Argumentationen maa dette utvivlsomt være Meningen.

Med dette som Udgangspunkt bliver den Modsigelse, hvori jeg skal have gjort mig skyldig, aabenbar. Jeg skal have prist Fru Mill og Stuart Mill som ideale Monogamister, uagtet deres Forhold inden de bleve gifte i alt Fald ikke var monogamisk, og dette skal jeg have gjort efter i Forvejen at have fraskrevet de gifte Mænd og Koner, der begaa Ægteskabsbrud, ethvert Krav paa Undskyldning.

Og Dr. Brandes udbryder: »Jeg forstaar ikke dette«.

Til Gengæld fatter jeg ikke, at en Kritiker af hans Rang har kunnet læse den Artikel, han vilde imødegaa, saa overfladisk som det er sket for begge de oven nævnte Punktets Vedkommende.

Jeg havde paa det af ham citerede Sted skrevet følgende: »er det kun Hensynet til de af utilfredsstillet Kønndrift følgende Ulæmper, der berettiger til større seksuel Frihed, kan i ethvert Tilfælde de gifte Mænd og Koner, der begaa Ægteskabsbrud, ikke stille Krav paa Undskyldning.« Denne Sætning kan ikke misforstaas. Der er dermed simpelthen sagt, at naar en gift Mand

eller en gift Kone begaa Ægteskabsbrud, kan det ikke tjæne dem til Undskyldning, at de gjorde det af utilfredsstillet Kønndrift eller for at undgaa de farlige Følger af Afholdenhed, eftersom de jo ikke ere udsatte for hine Farer, da de allerede ere gifte. Denne Sætning, der altsaa omtaler et ganske specielt og vel sagtens sjældnere forekommende Tilfælde, hvor Ægteskabsbrud under den givne Forudsætning ikke kan undskyldes, bliver til en almindelig Fordømmelsesdom over ethvert Ægteskabsbrud; og derefter benyttet som Grundlag for Beskyldning om Selvmodsigelse. Ingen vil nægte, at det kun er lidet hyggeligt at se sig saaledes tydet af den Læser, der paa Embedsvegne særligt skulde kunne forstaa og tolke, og som har dobbelt Grund til at være opmærksom overfor den, han vender sig imod.

Falder saaledes Udgangspunktet for Dr. Brandes's Paavisning af min Selvmodsigelse plad til Jorden, er dermed Selvmodsigelsen hævet. Til Overflod har han imidlertid læst det andet Sted, hvorpaa han støtter sin Paastand, lige saa forkert som det første.

Han skriver, som sagt, at jeg i min Afhandlings Slutning med høj Beundring har nævnet Forholdet mellem Fru Stuart Mill og hendes Mand, at jeg har benyttet deres Forhold til at illustrere Samlivet mellem den ideale Monogamist og den ideale Monogamistinde. Ser man efter hvad jeg paa det angivne Sted har skrevet, vil det vise sig, at jeg slet ikke har omtalt nogen af dem som ideelle Monogamister, ej heller udtalt nogen Beundring for deres Forhold, men ene og alene benyttet Stuart Mill's Kærlighed til sin Hustru som Maalestok for hvilke Udviklingsmuligheder, Elskov er underkastet, »hvad der klarest viser sig, naar vi maale Afstanden mellem hin Følelse, som den først satte Spirer hos vore tidligste Forfædre og til den udfoldede sig i en Kærlighed som Stuart Mill's til sin Hustru.« Men som Maalestok bliver Stuart Mill's Følelse lige fortrinlig, hvad enten han inden sit Ægteskab har staaet i Forhold til Fru Mill eller ikke.

Jeg skal dog for dette Punkts Vedkommende gøre Dr. Brandes den Indrømmelse, at han muligvis kan have haft en Slags Undskyldning for hvad han her har sagt om min Opfattelse af Stuart Mill's og Hustrus Forhold. Jeg har nemlig i det ene af mine tidligere Skrifter vel ikke opstillet dem som ideale Monogamister, men jeg har benyttet deres Kærlighedsforhold til at illustrere en Form af Elskov, der staar meget højt i Rang.

Maaske er det noget saadant, der har foresvævet ham, og paa dette Sted bragt ham til at lægge noget andet ind i min Artikels Ord, end der stod deri. Dog har denne Indrømmelse ikke stort at sige, ti jeg har ogsaa dér udelukkende lagt Vægten paa deres Følelse og dens Art, der naturligvis bliver ganske uanfægtet af deres ægteskabelige Fortid.

Da denne Fortid gennem Dr. Brandes's Artikel er kommen under Forhandling; da han ved Omtalen deraf har gjort sig skyldig i en ny Misforstaaelse overfor min Stilling til Ægteskabet, og da jeg intet har imod at benytte Lejligheden til at klare denne, skal jeg dvæle et Øjeblik herved.

I Stykket om Fru Stuart Mill siger Dr. Brandes lejlighedsvis, at jeg med megen Varme tager Ordet for den officielle Samfundsmoral. Hermed maa han efter Sammenhængen mene, at jeg nærer Respekt for Ægteskabet som Institution, eftersom han paa dette Sted stiller mig i Modsætning til Fru Stuart Mill, der ikke synes at have nærret nogen saadan Respekt, og til Stuart Mill, der heller ikke synes paa dette Punkt at have hyldet den officielle Samfundsmoral. Dr. Brandes kunde med lige saa megen Føje have paastaet, at jeg holder paa den frie Vilje eller at jeg sværmer for Bimetallismen; ti jeg er mig bevidst ingensteds at have hyldet den officielle Samfundsmoral og ingensteds at have taget Ordet for Ægteskabet som Institution. Tvært imod, det er dels Forbavselsen over, dels Mistilliden til Ægteskabet, som det er under vore Institutioner, der har været en stærk medvirkende Aarsag til hvad jeg har skrevet. Forbavselsen over hvor ringe Fornuft-Trang Menneskene i Almindelighed maa besidde, siden de med den største Lethed og uden nogen som helst Fornuft-Forstaaelse af Forholdet kunne indlade sig med en dem hidtil vildfremmed i dette det inderligste og mest indgribende personlige Forhold, hvor de tilmed sammen blive Ophav til nye Væsener. Jeg véd vel, at jeg omtrent staar ene med denne Forbavselse; jeg véd, at de fleste ville holde det for en Abnormitet at forundres over noget saa dagligdags. Faar saa at være; jeg agter heller ikke at anlægge denne Maalestok paa de enkelte Ægteskaber som de i Almindelighed ere, men jeg kan med dette Syn ikke nære stor Respekt for Ægteskabet som Institution. — Og jeg har stor Mistillid til Ægteskabet som saadant. Jeg gaar nemlig ud fra, at Meningen med Institutionen har været den, at de to, der have indgaaet Foreningen, skulle

være hinanden tro; men jeg indser ikke, hvor Garantien herfor skal ligge, naar de ikke ere bundne saaledes sammen, at de hos hinanden have fundet Tilfredsstillelse for al deres personlige Væsenstraug, og derfor ikke kunne fristes af andre. Jeg véd vel, at Ægteskabet som Institution taler om Pligter; men jeg véd ogsaa, at skal Pligten kaldes til Hjælp for at værne om Troskaben, er Utroskaben der allerede, og desuden har jeg ikke stor Tro til Pligtens Sejer over Lidenskaberne.

For mig har Ægteskabet som Institution kun den Betydning, at *uden* det vilde de kønslige Udskejelser blive endnu større end *med* det. Derved faar det en temporær Berettigelse, men naar det blot opfylder dette sit Hverv, forekommer det mig temmelig ligegyldigt, om det opfattes saaledes som af Luther eller det bliver stadset op med lidt mere æstetisk Puds.

Den Forbindelse mellem Mand og Kvinde derimod, som jeg har talt om, og som jeg her ikke skal komme nærmere ind paa, den trænger ikke til at værnes ved Institutioner; den kan undvære baade Kirke og Stat og Naboers og Genboers Sanktion; men den frygter heller ikke for deres Indblanding, behøver ikke at holde sig skjult som »Privatsag«; den har i begge Henseender Sikkerhed nok i sig selv.

Det skulde ikke undre mig, om jeg i min Opfattelse af disse Spørgsmaal stemmede mere overens med Stuart Mill og Hustru end disse vistnok vilde have gjort med Dr. Brandes.

Hvad angaar Mill's og Hustrus Forhold til hinanden inden de bleve gifte, kan jeg indskrænke mig til følgende.

Efter min Opfattelse af det nuværende Ægteskab, der som oftest indgaas paa et mer eller mindre intetsigende Grundlag, og efter mit Syn paa det Forhold mellem Mand og Kvinde, hvori de efter min Mening ene kunne finde Livets Lykke, blive samtidigt til hele Mennesker og til Mand og Kvinde, er det jo klart, at jeg maa anse det for fuldt ud berettiget, at Stuart Mill og Fru Mill søgte Lykken dér, hvor de ene kunde finde den, og hvor deres Liv har bevist, at de fandt den i en Grad, som vistnok sjældent ses, og som tydeligt godtgør deres Forholds Berettigelse.

Noget helt andet er det, hvorledes deres Færd har været overfor Fru Mill's første Mand. Hvis det skulde være sandt, at han er bleven bedragen — hvorom jeg intet véd og intet kan vide — vilde de ubetinget begge være skyldige, ikke fordi Ægteskabet er en sær hellig Institution, men fordi det lige saa lidt er berettiget

at bedrage i dette Forhold som i andre. — Har Forholdet ikke haft hin Karakter, men bestaaet i, at hun ikke elskede sin Mand, men derimod Mill og blev genelsket af denne, vilde, set fra mit Standpunkt, en Skilsmisse have været det ideelt rigtige, selv om hendes Mand havde elsket hende. Ti da Fru Mill og Mill have bevist, at de kunde finde den Lykke, der gjorde dem til fuldkomnere Mennesker, hos hinanden, medens noget saadant var umuligt mellem hende og hendes første Mand, vilde de, efter min Mening, have været i deres Ret, om de havde søgt Lykken straks. Naar de ikke gjorde det, har de vel haft deres Grunde derfor, som, ukendte, maa respekteres.

Naar Dr. Brandes i Forbindelse hermed siger: »hvis under den monogame Tilstand Individet skal have Retten til at bryde Forbindelser og Forpligtelser indtil det finder *den rette*, saa bliver der næppe stor Forskel paa den Tilstand, min ærede Modstander forherliger under Navnet Monogami, og den han fordømmer under Polygamiets Navn« — da er han her atter paa Vildspor. Den Tilstand, jeg har forherliget under Navnet Monogami — i en fra Strindberg laant Betydning — er den, jeg tænker mig mulig vilde kunne indtræde, naar Udviklingen om mange Tider maatte have ført med sig, at Menneskene i højere Grad end nu ere blevne Fornuftvæsener og samtidig deres Elskovsfølelse har antaget en saadan Karakter, at den kan danne Grundlag for en Livsanskuelse, hvilende paa, at Menneskene kun kunne naa den fulde Lykke i Livet gennem et Samliv med den af det andet Køn, i hvem de have fundet deres Forbillede for det menneskeligt sande og store. — Den Tilstand derimod, som jeg aldrig har fordømt, men beskrevet under Navnet Polygami — ogsaa i en fra Strindberg laant Betydning, men med den udtrykkelige Tilføjelse, at Tilstanden nærmest falder sammen med Promiskuitet — er den, hvor Kønnene i hinanden ikke længere elske Individualiteten, Mennesket, ja ikke engang det mandlige eller det kvindelige, men hvor de kun drages til hinanden af sanselig Lyst og derfor ere udsatte for idelig at veksle Genstand for Sanseligheden. At disse to Tilstande — der ikke maa forveksles med Monogami og Polygami som Institutioner — nogensinde skulde kunne komme til at ligne hinanden er umuligt, og vilde ogsaa være højst forunderligt, da de ere opstillede som Idealer hver for sin, hinanden diametralt modsatte Ordning af de seksuelle Forhold, og i den Hensigt, at kende det Maal, hvorimod der bør stræbes, alt efter hvilken Ordning der vælges. Hvis den

første ideale Tilstand nogensinde indtraadte, vilde Forholdet blive det, at kun én kunde være den andens Forbillede for det mennekeligt sande og store, og Menneskene vilde da være udviklede saaledes, at de ikke behøvede det ene Forsøg efter det andet for at finde *den rette*. Indtraadte derimod den anden ideale Tilstand, vilde den absolute Omskiftelighed herske, og ingen være stort mere for nogen end hvilken som helst anden.

Derimod er det nok muligt, at der under de nuværende forkvaklede ægteskabelige Tilstande, hvor Mand og Kvinde saa ofte binde sig til hinanden af alle andre Grunde end Kærlighed, og hvor der hersker en skøn Sammenblanding af monogamisk og polygamisk anlagte Naturer, kan opstaa Forhold indenfor Monogamiet, der i ét og alt ligne de polygamiske; ligesom der vel ogsaa indenfor Polygamiet kan paavises monogamiske Forhold. Men da jeg ikke har beskæftiget mig med Nutidens monogamiske og polygamiske Institutioner, har der ikke for mig været nogen Lejlighed til at behandle slige Forhold, og jeg har ikke — og skal heller ikke her — udtale mig om, hvor vidt *den* maa kaldes Polygamist, der gifter sig med den ene efter den anden indtil han finder *den rette*, eller om Storsultanen af Konstantinopel kan gøre Krav paa Navnet Monogamist, skønt han har mange Hustruer, naar han kun elsker og lever med én af dem. —

Har jeg paa de oven nævnte Punkter kun set Misforstaaelser og Fejlsyn hos Dr. Brandes, kommer jeg nu til et Sted, hvor jeg er absolut enig med ham; det er dér, hvor han siger om sig selv og mig: »Vi to forstaa ikke hinanden, vi tale et forskelligt Sprog«. Ja, dette er sandt. At han ikke forstaar mig, turde alt det foranstaaende tilstrækkeligt have godtgjort. Og jeg forstaar ej heller ham, i det mindste ikke paa nogle Steder.

Saaledes ikke dér, hvor han falder i den Fristelse ogsaa at give sig af med den forbudne Dont at spejde ud efter Aartusinderne og ser »det rimelige og ønskelige Fremskridt deri, at det erotisk-ægteskabelige bliver et ganske privat Anliggende«. Overfor denne Fremtidstro er jeg i Vildrede med hvad Tanken i Troen er. Med mindre jeg maa søge Fortolkningen gennem et andet Sted i hans Artikel, hvor han taler om den store aandelige Reaktion, som den første Halvdel af vort Aarhundrede satte i Kraft ogsaa i alle Spørgsmaal vedrørende Forholdet mellem Mand og Kvinde. Her skriver han nemlig: »I det borgerlige Samfund blev intet dette Forhold angaaende betragtet som Privatsag, overladt Individets eget An-

svar. Ganske som det religiøse Forhold blev dette beluret og udspioneret, en evig Genstand for Sladder og Kontrol. Hvis jeg her har fundet Nøglen til Forstaaelsen af, hvad han mener med, at det erotisk-ægteskabelige en Gang vil blive et ganske privat Anliggende; hvis hans Forventning altsaa gaar ud paa, at Menneskene en Gang skulle høre op med nysgerrigt at beskæftige sig med deres Næstes erotisk-ægteskabelige Forhold, da synes dette Fremtidshaab mig, naar man kender Menneskene, at være vel saa dristigt som mit, men til Gengæld overvættets beskeden, og tilmed ganske overflødigt, da det jo kan være den, der intet har at skjule, ligegyldigt, om andre har Lyst til at belure hans Forhold.

Det andet Sted hos Dr. Brandes, som jeg ikke forstaar, findes i Slutningen af hans Artikel. En norsk Avis fra i Fjor er tilfældigvis falden ham i Håanden, medens han sad og skrev. I den dvæler hans Øje ved en Henvendelse fra fire norske Digtere til Storthinget, hvori de hævde, »at den Forudsætning, hvorfra de fleste Formandsskabs-Betænkninger aabenbart gaa ud, nemlig at Ægteskabet i Almindelighed grundlægges paa Kærlighed, hvorfor Sameje fremdeles tilraades som Regel, den er næppe rigtig«. »Selv om saa var, tør vi i en saa alvorlig Sag minde om, at Kærlighed er en mangfoldig Ting; til Grundlag for varig økonomisk Ordning er den lidet skikket.« — Og nu falder Dr. Brandes i den vildeste Forbavselse over, at dette Dokument slet ingen Opsigt har gjort. Dette Dokument! denne »livagtige Revolution!« denne »Horrør!« denne »Venden op og ned paa alt det, som Samfundet i saa Henseende indtil Dato har levet paa!« Og han ser i Aanden, at her ved »bebudes sociale Omvæltninger, hvis Rækkevidde ingen kan overse!« — Men hvortil denne Forbavselse? Hvorfor falde i Ekstase over noget saa almen-erkendt som at de færreste Ægteskaber ere grundede paa Kærlighed, og at selv om saa var, er Kærlighed og Kærlighed noget saa vidt forskelligt, at denne Følelse er lidet skikket til fælles Grundlag for en varig økonomisk Ordning. Den har let ved at le, som kildrer sig selv. —

Endnu til Slutning kun nogle Ord i Anledning af Tonen i Dr. Brandes's Artikel. Jeg skal afholde mig fra at karakterisere den i sin Almindelighed, dels fordi der jo ikke haves nogen Norm for hvilke Krav, der bør stilles til god Tone, men Afgørelsen heraf beror paa de forskelliges forskellige Skøn; dels fordi jeg som Part i Sagen maaske ikke kan være ganske uhildet. I Stedet derfor skal jeg

indskrænke mig til at fremhæve to Steder, som næppe nogen vil nægte ligge udenfor den gode Tone.

Det første angaar mig og findes dér, hvor han fremhæver Luthers »Djærvhed« i Modsætning til mig, der er »saare forsigtig« i mine Udtryk, og hvor han ender sin Sammenstilling med at tilføje: »i det sekstende Aarhundrede kunde man endnu tale rent ud af Posen som en Mand«. Det er allerede underligt, at Dr. Brandes ikke har været opmærksom paa andre Steder i min Artikel, hvor jeg har ladet falde nogle mere uforbeholdne Udtalelser end hist; og det er mærkeligt, at han ikke har haft Øje for, at min Opgave slet ikke førte mig hen til den i øvrigt temmelig farefrie Sport at gaa løs paa de nuværende seksuelle Tilstande. Men mest forbavsende er det dog, at hine Ytringer fremkomme fra *ham*, der — om end af plausible Grunde — i denne Sag ikke blot taler saa lidet rent ud af Posen, at han stiller en anden frem for sig, men som paa flere Steder taler saa ubestemt, at man ikke med Sikkerhed véd, hvad der er hans Mening, ej heller om han deler de fremsatte Meninger eller ikke. Hvis jeg havde villet, kunde jeg have oplivet denne Artikel med hver Gang, jeg citerede en saadan Udtalelse, i Parentes at indflette hans Ord »i det sekstende Aarhundrede kunde man endnu tale rent ud af Posen som en Mand«, og disse Ord vilde da have gentaget sig Slag i Slag.

Det andet Sted findes i Begyndelsen af hans Artikel, hvor han i Anledning af min Opsats's Titel holder et lille, Titelen ikke anfægtende Foredrag over Forskellen mellem personlig Stræben efter Sædelighed og Stræben efter at gøre Menneskene sædeligere; mellem at *øve* Kyskhed, og at *fordre* Kyskhed; et Foredrag, som hvis det ikke havde den Fejl at underkende Betydningen af al Stræben efter at bedre Menneskene, kunde være ret opbyggeligt, men som rigtignok ikke har det ringeste at skaffe med min Artikel, der, for at gentage det, kun indeholder en Undersøgelse om det seksuelles Forhold til den menneskelige Lykke, ikke nogen Moralprædiken.

I Slutningen af dette Foredrag vender Dr. Brandes sig mod de Mænd, *fra hvem der i de sidste Aar er fremkommen Kyskhedsfordringer*, og sammenligner dem vel ikke med Tartufferne eller Bula N'Gnatuerne, men derimod med Jeronimusserne. Som Jeronimus stillede ej heller disse Mænd *Fordringer til sig selv den Gang de vare unge; det var dem for besværligt. Men nu, da et*



*halvthundrede Aar har bragt deres Blod til at løbe mere adstadigt, rette de med Strænghed og Styrke Fordringer til Efterslægten.*

Ved disse Udtalelser har Dr. Brandes indladt sig paa et Omraade, som han for sin egen Skyld helst burde have holdt sig borte fra. Ti han er derved for det første kommen til atter at drage andres virkelige, mulige, formodede, formentlige erotiske Fortids- eller Nutids-Forhold frem for sit Forum; han har dernæst syndet mod sit eget Fremtidsmaal, hvorefter det erotisk-ægteskabelige bør være et Privatanliggende, ikke »en evig Genstand for Sladder og Kontrol«; og han har endeligt præsteret et ypperligt Bevis for hvor langt nemmere det er at *fordre* end at *øre*; hvor langt lettere at fordre Ikkeindtrængen i Privatsager end at øve denne Dyd.

I og for sig kunne Sammenstillinger som de oven nævnte jo være temmelig ligegyldige, naar de ikke bidroge til at nedstemme Tonen. Hvis Dr. Brandes ikke forstaar dette gennem sit eget Eksempel, vil han kunne gøre sig det klart ved at tænke sig, at en af hine Mænd, ægget ved at være omskabt til den knarvorne, halvtredsindstyveaarige Jeronimus, der med Alderen er bleven ubekvem til Stratenjunkeri og derfor tugter Ungdommens Synder, til Gengæld sammenlignede sine Modstandere med den mere lemfældige, fyrretyveaarige Monsieur Leonard, der trods sin Alder endnu inklinerer til Galskaber, og derfor pardonnerer Ungdommen og dens Skrøbeligheder.

Slige Sammenligninger gavne ikke, og de ere maaske oven i Købet uretfærdige mod Jeronimus's og Leonards Eftermæle. Ti hvem véd? maaske var salig Monsieur Leonard Hansen virkelig dydig og bar kun over med Ungdommen, fordi det var hans Overbevisning, at den havde bedst af at rase ud i Tide. Og maaske har salig Seigneur Jeronimus, da han endnu var fyrretyve Aar og Blodet rullede lidt livligere i hans Aarer, ikke blot stillet Fordringer til Leander, men ogsaa selv stræbt at besejre Fristelserne. I saa Tilfælde vilde han jo have haft Dr. Brandes's hele Sympati, ti som denne ganske umotiveret, men meget ærbart udbryder, *skal ingen, hverken „gammel eller ung, Mand eller Kvinde, gift eller ugift“, der føler Trang til at befytte sig paa større seksuel Sædelighed end den, de hidtil maatte have udvist, træffe ham som Hindring paa deres Vej*; — hvad der sikkert vil være de vedkommende trøsterigt at vide i Forvejen.

## Et Par Ord i Anledning af S. Kjetterup: »Vort Værn«,

se Tilskuerens Juni—Juli Hæfte.

Et ejendommeligt Uheld følger Modstanderne af Københavns Befæstning, det nemlig, at de altid er uenige. De synes at holde sammen i den Hovedanskuelse, at Forsvaret bør koncentreres paa Sjælland og at Hæren bør have befæstede Støttepunkter, men saa snart én eller anden lader høre fra sig om hvad der skal gøres, glipper Enigheden; den ene gaar til Vest, den anden til Øst, saa at alt, hvad der til Dato foreligger, kun er det mest brogede Billede af hinanden modstridende Anskuelser. Forf. til den ovennævnte Artikel, »Vort Værn«, nøjes imidlertid ikke med som andre af Befæstningssagens Modstandere, der kræve Opmærksomhed for hvad de have at sige, at gaa sin egen Vej; han driver Uenigheden saa vidt, at han nu ikke engang vil det samme Maal, som han for c. 3 Fjërdingaar siden opstillede som det bedste og rigtigste. S. Kjetterups Standpunkt i Befæstningssagen er nemlig nøje kendt af hans udførlige Pjece »om vort Forsvar«. Hans Parol var den Gang en Befæstning af Helsingør. Hæren skulde holdes udenfor Hovedstaden og trække sig op i det nordøstlige Sjælland, her mødes med de jyske Afdelinger og have et sikkert Støttepunkt ved Kronborg. Kj. hævdede, at kun Helsingør havde strategisk Betydning, at Fjenden i en europæisk Krig kan forudsættes at ville søge fast Fod ved Helsingør, men at det ikke er let at se, hvad der skulde bevæge ham til at søge at sætte sig i fast Besiddelse af København. Derfor skulde ikke København, men Helsingør befæstes. — Ideen var sikkert nok lidt vild og mødte en ikke ringe Kritik baade i Højre- og Venstrepressen, men det var jo dog altid en Anskuelse at hævde, et Standpunkt at forsvare. Man skulde nu som Svar paa Kritiken snarest have ventet en udførligere Udvikling af Hovedtanken, men denne ses helt at være opgiven. Bygningen af Fæstninger er ikke nok, i

hvert Fald ikke det hovedsagelige. Det vigtigste er, siger Kj., Organisationen af et Landeværn, »et Værn for Landet i Ordets rene Betydning«.

Ses nærmere efter, viser det sig imidlertid, at Kj.'s Tanke ingenlunde er den, at Landeværnet skal være, hvad han kalder et Værn for Landet i Ordets rene Betydning, men at disse Tropper kun skulle benyttes til Besættelse af Fæstningsværker og befæstede Stillinger. Kj. siger, at vil vi bygge Fæstninger, maa vi ogsaa have Tropper til at besætte dem med uden at ty til Linjehæren, hvis Hverv det ikke er at kæmpe bag Forskansninger. Ingen kan ønske, siger han, at der rejses Fæstninger uden at der gives Garanti for, at Hærens Operationsfrihed ikke formindskes ved dem. Danmark bør, siger han, ligesom andre Stater have foruden sin aktive Linjehær tillige et Landeværn og eventuelt en Landstorm.

Men saaledes forklaret er Kj.'s Fordring i allerhøjeste Grad sammenfaldende med Regeringens Fordring, saaledes som den findes udtalt allerede i Forsvarsplanen af 1879 og fremdeles i de derefter forelagte Befæstningsforslag. I Forsvarsplanen forlanges en stærk Operationshær, i Stand til straks efter Krigens Udbrud at rykke ud og optage Kampen i første Linje, medens Hovedstaden er dækket mod et »coup de main« ved den permanente Befæstning, som til sin foreløbige Besætning kan nøjes med Forstærkningsafdelinger og Fæstningsartilleri. Der forlanges derfor et talrigt Fæstningsartilleri og en Forstærkningshær, hvis sjællandske Afdelinger ere 11 Batailloner, saa at man, naar disse Batailloner regnes til 1000 Mand og naar Fæstningsartilleriet medregnes, vil have paa Sjælland en Forstærkningshær af c. 15000 Kombattanter. Og Regeringen gik end videre og foreslog ganske som Kj. en Landstorm, idet det ordlydende hedder:

»Da Værnepligtsloven bemyndiger Regeringen til i Krigstid at benytte til Landets Forsvar alt vaabenført Mandskab, selv om det ikke staar i Rullerne, bør man forberede Organisationen af en Landstorm som sidste Reserve og til Kystbevogtning.«

Kj.'s Forlangende, at »Operationshæren efter Mobiliseringen staar frit i Landets Indre for at koncentreres efter Behovet, medens Fæstningstjeneste, Kystbevogtning og Opstilling af den nødvendige Reserve for det lokale Forsvar overtages af den under Vaaben traadte nye Styrke« er i den Grad sammenfaldende med Regeringens Forslag, at det næsten er skrevet ud deraf. Kun er der den Forskel, at Regeringen ikke (som Kj.) siger, at Landeværnet er det

vigtigste af alt og sætter Befæstningsspørgsmaalet i 2den Række, men tvært imod fremkommer med Forslag til begge samtidig (se Befæstningsforslag af 81—82 og fornemmelig 82—83 o. s. v.), hvilket er saa meget naturligere, som man for at dømme om Forstærkningens Størrelse maa kende Befæstningen, og som hverken Befæstning alene eller Landeværn alene kan gøre Sagen klar. Men i Sagens Kærne mødes som sagt Kj. med Regeringen, og hans indtrængende Ord om Nødvendigheden af Organisation af en tilstrækkelig stærk Sikkerhedsbesætning til Forsvar af den permanente Befæstning med det Formaal at gøre Operationshæren fri, kan kun opfattes som en skarp Anke mod Venstre for ikke at have behandlet Regeringens Forslag i saa Henseende.

I anden Række stiller Kj. en Del andre Spørgsmaal, som han ligeledes ønsker behandlet, inden Forsvarssagen kan gøre noget Skridt fremad. Han fordrer Forholdet mellem Hær og Marine nøje reguleret ad Organisationens Vej og det lokale Søforsvar under samme Myndighed som det tilsvarende Forsvar paa Land; han fordrer en organisk Forbindelse mellem Krigs- og Marineministeriet og deres Bestyrelsesomraader, Oprettelsen af et Generalitet og et Admiralitet som Myndigheder for Hærens og Flaadens specielle Interesser, men tillige som Underafdelinger af et Forsvarsministerium, fra hvilket i Reglen Befalinger maa udgaa; han fordrer en Krigslov, der bestemmer, hvilke Pligter og Rettigheder enhver Borger eller Embedsmand har i Tilfælde af Krig, og han fordrer Ordningen under Belejringstilstand nøje præciseret. Kj. berører kun løseligt disse Spørgsmaal, som i øvrigt alle ere lutter gamle Bekendte, men faar dog ved en Motivering af enkelte Punkter Lejlighed til at lægge for Dagen et ret intimt Kendskab til den Friktion, der viste sig i 1864. Det skal ikke benægtes, at de berørte Spørgsmaal alle ere af Vigtighed, men ligesom Kj. selv siger, at der ved dem stilles et stort Lovgivningsarbejde i Udsigt, saaledes vil han sikkert indrømme, at det er overordentlig tvivlsomt, om det overhovedet nogensinde vil lykkes at faa dem fastslaaede ved Lov. Man tænke sig de mangfoldige Forhold, der her skulle afgøres, Forhold, der ingenlunde ene ville berøre Krigs- og Marineministeriet, men, som Kj. selv siger, omtrent alle Ministerier og alle Bestyrelsesomraader. Lad os blot nævne et ganske enkelt Punkt af det tilsyneladende uskyldige Forlangende om Lov om Pligter og Rettigheder for den enkelte i Tilfælde af Krig. Et meget vigtigt Forlangende maa her

være Baand paa Pressefriheden under Operationerne for at disse ikke, som i 1870, blive røbede ved Pressen. Til at ordne alle de af Kj. nævnte Spørgsmaal, vil der i hvert Fald kræves saa lang Tid, at det vilde være aldeles uforsvarligt for en hvilken som helst Regering at slaa sig tiltaals med, at disse Spørgsmaal først maa være løste, inden noget Skridt kan gøres fremad i Forsvarssagen, uforsvarligt endog i højeste Grad. Ti af afgørende Betydning med Hensyn til vor Modstandsævne blive de aldrig. Selv om vi kunne fortælle Fjenden nok saa meget, at vi nu have Sø- og Landforsvar under samme Kommando, at vi have et Generalitet og et Admiralitet med en underlagt Stabsafdeling, at vi have Rettigheder og Pligter foreskrevne for alle og enhver, at vi nøje kende Belejringstilstandens Følger, saa at ingen Fisker mere kan modsætte sig, at man trækker hans Baad paa Land, ingen Borgmester mere undskyldte sig med, at han ikke véd, hvad Belejringstilstand er, saa standse disse Forsikringer lige saa lidt en Fjendes Marche mod Hovedstaden som om vi forsikrede ham højt og helligt, at vi alle stod med et Dannevirke i Brystet.

Hvad selve Spørgsmaalet om befæstede Stillinger angaar, udtaler Kj. sin Tilslutning til dem. Han siger saaledes om 1864, at det ikke var galt, at vi havde bygget befæstede Stillinger, men at Fejlen var den, at vi ikke paa samme Tid vi gav os til at rejse Fæstninger eller fæstningslignende Stillinger sørgede for at skaffe en lokal Besætning til dem udenfor den aktive Hær. Heri give vi ham Ret, men lad os da for Gud i Himlens Skyld ikke mage det saa, at vi, som Kj., nu gøre den omvendte Fejl, saa at Efterverdenen ikke skal sige om os, at det var en Fejl, at vi ikke paa samme Tid, vi gav os til at skaffe et Landeværn eller en lokal Besætning til at forsvare Fæstninger med, ogsaa sørgede for at rejse disse Fæstninger. Lad os derimod lære af Fortiden og udtrage en Moral af den Lunkenhed, hvormed det nationalliberale Parti og Nationen i sin Helhed behandlede Forsvarssagen inden 1864, da dog alle maatte vide, at en Krig stod for Døren.

Det er en ejendommelig Paastand af Kj., at det danske Folk nu sværmer for Skanser. Kj. maa jo slet ikke kende alt hvad der rører sig i Hæren, hvor alle Overvejelser netop bære hen paa at gøre Operationshæren saa manøvreedygtig som mulig. Lad os nævne Kantonnementsøvelserne ved Kallundborg og Vejle, Øvelserne paa Krigsspil, Generalstabens Arbejder; det vilde næsten

være kuriøst at tænke sig Generalstaben gaaende op i Overvejelser om Kamp i Skanser; lad os mindes Regeringens Forslag endnu i Aar om at gøre Kompagnicheferne beredne, hvilket dog ikke sigter paa Kamp i Skanser, Forslaget om at lade mere Feltartilleri deltage i de aarlige Øvelser, o. s. v., o. s. v. Men Militæret har i Virkeligheden en noget vanskelig Stilling her hjemme. Tales der om offensive Bevægelser, hedder det sig, at Militæret har Stormagtsnykker; trækker det sig beskedent tilbage og taler om en sidste Kamp i befæstede Stillinger, raabes der paa Militarisme og Krigsgalskab. Og saaledes gaar det paa alle Omraader. Kj. kan ikke faa Aargange nok af Forstærkningen til Raadighed for Hæren; andre ville have Forstærkningen helt afskaffet, og alle siger de, at deres Forslag ere de bedste.

Men til Kj. bemærke vi, at man overhovedet ikke kan sige, at et Land, fordi det skaffer sig befæstede Støttestrukturer, derfor sværmer for Kamp i Fæstningsværker. Sig til Tyskland, som fra 1873 har bekostet 400 Millioner Reichsmark til sine Fæstningsanlæg, at man dér sværmer for Kamp i Skanser og Svaret vil være en Latter lige op i Øjnene. Sig til Frankrig, som fra 1872 til 1881 anvendte 452 Millioner Francs til Fæstningsanlæg (excl. Bestykning), at det sværmer for Kamp i Skanser, og det vil svare med, at intet staar Nationen tydeligere end den Kapitalfejl, man i 1870 begik ved tvært imod den franske Soldats Naturel at slaa sig paa Defensiven og give Afkald paa Offensivens Elan. Vi tro, at ingen Soldat sværmer for Opholdet i en Skanse, der — ret beset — vil kræve Uger og Maaneder igennem en Disciplin og en Dødsforagt, hvorom den, der kun kender Feltlivet som en fornøjelig Indmarche i fjendtligt Land og kun af og til en lystig Holmgang, ingen Anelse har. Mindst af alt bør dette foreholdes den danske Soldat, der har en saa smuk Krigshistorie. Snarere maatte man ønske ham, at naar det igen kommer til Kamp, Styrkeforholdet da maatte være et lige saa gunstigt som det var i 1848—50, saa at den danske Soldat kunde faa Lejlighed til ved Kamp i aaben Mark at lægge sine gode Egenskaber for Dagen, dem, der jo i øvrigt fuldt ud anerkendes af Kj. Man kan kun vide Kj. Tak for den Tillid, han har til vor Hær, at den trods den svagere Uddannelse — og Repræsentationen har i Aarenes Løb trolig gjort hvad den kunde for at nedsætte Tjenestetiden — dog vil kunne tage det op med Stormagtsføre med lang Tjenestetid. Men hvor megen Tillid man end har til vor Hær og hvor megen

Tillid man end nærer til det Tryllemiddel, der ligger i Offensiven, er det dog for dristigt at sætte alt ind paa et Kaart; dertil er der for mange Omstændigheder, der have Indflydelse paa Udfaldet af en Kamp, saasom Føringen, Troppernes Dygtighed og Disciplin og endelig det gensidige Styrkeforhold, som nutildags, da Bevæbning, Uddannelse og Kampmaade nærmer sig til at være ens, spiller en mere afgørende Rolle end tidligere. — Betragt Napoleons Krigsførelse. Napoleon greb altid Offensiven og gjorde Underværker ved den; han slog langt overlegne Modstandere, men dog kun saa længe han mødte dem med overlegen Taktik. Efterhaanden som hans Modstandere aflurede ham denne og ogsaa antog sig hans Hærmekanisme, omtrent fra 1809, blev det ham stedse vanskeligere at lænke Sejren til sine Faner.

Kj. nævner som Eksempel vore udmærkede offensive Krigshandlinger i 1848—50; vi førte, siger han, Krigen levende, aktivt og sejrede næsten altid. Der kan være noget sandt heri, men dog maa vi advare imod at gaa for vidt i Begejstringen for hvad der skete i 1848—50, og vi kunne ikke tilbageholde den Bemærkning, at hvis Kj. var lige saa vel bevandret i Krigen 1848—50 som han synes at være det i Krigen 1864, vilde hans Udtalelser sikkert lyde lidt anderledes. Ved Bov, Fredericia og Isted slog vi ganske vist vore Modstandere, men lad os huske, at det paa alle disse Steder kun var Insurgenter, vi havde at bestille med og tilmed i underlegent Antal. Ved Bov vare vi 11000 Mand, medens Insurgenterne kun havde c. 4000 Mand, og dog slog vi ikke Fjenden til Tilintgørelse; ved Fredericia havde vi 19000 Mand, foruden 4000 Mand Fæstningsbesætning, hvorimod Fjenden kun havde 14000 Mand splittet til Forsvar paa forskellige Steder. Ved Isted var vor Styrke c. 40000 Kombattanter, medens Slesvig-Holstenerne havde 26—27000, og endda var Kampen haard nok. — Er der i Ryes tilbagegaaende Bevægelse Spor af offensiv Tendens? og er det ikke ret beset Fjendens Passivitet, der tillader ham det saakaldte Forsvar Skridt for Skridt. Og hvad vil det vel sige, at vi forstod at hindre Fjendens Koncentration? er dette mere end en façon de parler? gjorde vi ikke i 1849 — for at nævne det vigtigste Eksempel — ved at forhandle om Fredericia-Udfaldet i saa lang Tid, at den gunstige Situation kunde gaa tabt, alt hvad vi kunde for at give Fjenden Tid til at koncentrere sig? Og gaa vi til Dannevirke 1850, som ogsaa nævnes af Kj., saa kan Forholdene dér slet ikke sammenlignes med dem i 1864, hvad man særlig

faar Oplysning om ved Generalstabens i disse Dage udgivne Hæfte af Krigen 1848—50. Det ses deraf, at begge Parter staa afventende overfor hinanden; Willisen anser ikke Situationen gunstig for en Offensiv og vil hellere afvente hvad vi foretage os. I den derom opstaaede bitre Strid med Statholderskabet beder han endog om sin Afsked, saafremt man ikke billiger den defensive Holdning, og kun nødtvungen indlader han sig paa den offensive Bevægelse, der ledte til Fægtningen ved Midsunde 12. Sept., hvis Formaal netop var at tvinge os frem af vor Stilling. Men allerede Dagen efter gaar Willisen tilbage til Rendsborg og paadrager sig derved Statholderskabets største Misbilligelse. I Modsætning hertil staar i 1864 Østerrig og Preussen foran Dannevirke med det Forsæt at slaa vor Hær om muligt til Tilintetgørelse. Nej, lad os villig anerkende alt det gode, vor Hær præsterede i 1848—50 og lad os være den taknemmelig for den Hæderskrans, den bandt; men lad os ikke glemme de virkelige Forhold paa hin Tid og derved blive uretfærdig ligeoverfor Hær og Nation, naar alvorlige Prøver komme.

Til Slutning et Raad eller om man vil en Henstilling til Kj. Vi raade ham, der sandsynlig er en lige saa god Patriot som os andre, indstændig til at opgive sin Filosoferen over de mange Spørgsmaal, det kunde være ønskeligt at faa behandlede og hellere at arbejde for en frugtbringende Forhandling om Forsvarssagen. Tilhængerne af Københavns Befæstning kunne ganske vist netop i Modstandernes Uenighed se et Bevis for, at Regeringen ved sine Forslag i alt væsentligt har truffet det rette, men hermed tør man ikke slaa sig til Ro. Øjeblikkene ere kostbare. Skal ikke Landets Eksistens sættes paa Spil, er det nødvendigt for enhver Pris alle som én at arbejde hen paa at faa et praktisk Resultat af den lange Befæstningsstrid.

EN KAPITAJN AF FODFOLKET.



## Et Sommerdigt.

---

Du store Spotter, kolde Efteraar!  
naar kommer du igen? jeg vakler svimmel  
og lytter træt til hver et Pust, der gaar  
hen over Blomsterne, om ej det saar  
dit Bud om Død ud over deres Vrimmel.

Jeg længes, længes, kolde Efteraar! —  
naar mon dog Somrens Solskinsleflen ender? —  
jeg længes efter blot at føle svagt  
det kolde Tryk af dine valne Hænder  
og i din Taagekappe tæt mig hylle  
og Panden mod dens klamme Flige presse  
og trykke Læben mod din smalle Mund,  
der synger evigt paa de dødes Messe  
og aldrig løj om Sol, der skulde fylde  
en Evighed — og vared et Sekund.

Du store Spotter, kolde Efteraar!  
tag mig i Favn og knug mig til dit Bryst,  
hvor intet Hjærte feberhidset slaar  
og gøgler Ord, som først til Himlen gaar  
og strander saa paa Løgnens brede Kyst.

Jeg længes, længes, kolde Efteraar!  
min Længsel stiger med hver Dag, der gaar!  
giv mig for Somrens falske, hede Glød,  
din sanddru Spot, din ægte, kolde Død!

VIGGO STUCKENBERG.

---

## De russiske Fængsler og Forvisningen til Sibirien.

(Fortsat.)

Ankomst til Straffestedet. — Tvangsarbejde. — Indtægtskilder i Fængslet. — Brændevin. — Pyntesyge.

Rejsen gennem Øst-Rusland og Sibirien er den barbariske Del af Deportationsstraffen, ikke selve Opholdet i Sibirien. Derfor har den deporterede en Følelse af Glæde, næsten af Lykke, naar han endelig kommer til sit Bestemmelsessted, Nybygden eller Fængslet. Saa meget ondt der end kan vente ham: Landflygtighed, Indespærring, tvungent Arbejde og tvungent Samliv med Mennesker, der er ham modbydelige, saa er det værste nu overstaaet. Maaske bliver hans Liv i Sibirien en Ulykke; hans Liv paa Rejsen var en Rædsel. Og der gives vel ikke én deporteret, som ej ved sin Ankomst tænker, det skal lykkes ham, sent eller tidlig, at gøre sit Hus til sit Hjem, skønt det ligger langt fra hans Fødestavn, og som ej tænker at finde Tilfredshed og Velstand i dette Land — han ser jo, at ogsaa her findes Mennesker.

Og Sibirien er et smukt Land. Det er kun yderst mod Nord, at Sommeren forvandler de bundfrosne Sumpe til et ufarbart Pløre og bringer uendelige Sværme af giftige Myg i Stedet for Sangfugle og Blomster, mens den lange Vinter er saa mørk og kold, som om Jorden var død. Længere mod Syd er Vinteren vel barsk og Vinden bidende, men Sommersolen modner Vindruen, Melonen og Aprikosen; Engene er friske og grønne, Agrene frodige, Skovene høje og tætte, og Vildt findes i saadan Overflod, at det løber lige i Armene paa Jægeren; det hænder endog, at det paa sine Strejftog kommer ind i selv Byernes Gader.

Det ligger for en Del i Tvangsarbejderens egen Haand, hvorledes hans Kaar i Fængslet skal blive. Hvis han opfører sig godt, bliver han ikke mishandlet, han faar nogenlunde tilstrækkelig,

om end yderst tarvelig Kost, og lidt efter lidt vænner han sig til sine Lænker, han lærer at bære dem, saa de ikke hindre hans Bevægelser, og at udfodre dem, saa de ikke gnave sig gennem Hud og Kød. I Tidens Løb tilegner han sig endog Færdighed i at anbringe dem saaledes om Natten, at de ikke forstyrre hans Søvn.

Men er han trodsig og umedgørlig, eller vækker han af en eller anden Grund sine Foresattes Mishag, saa er der Pryglestraf for enhver nok saa lille Forseelse, og han bliver lænket til Skubkarren eller til Væggen i Enkeltcellen — et Gravkammer, hvorfra han kun trækkes frem til Dagens Lys, naar han skal have sin Ryg pisket i Stykker.

Som Regel er Tvangsarbejdet ikke særlig strængt, om det end i Guldvaskerierne, i Bjærgværkerne og i Kulgrubérne kan være forbundet med mange Savn og Lidelser.

Men det er ikke Arbejde i almindelig Forstand, det mætter ikke Virksomhedsdriften, ti det mangler Frihedsmomentet, og det er uproduktivt for Arbejderen. Fangen udfører sit Dagværk, fordi han er kommanderet til det af den, der er stærkere end han, og fordi han faar Pisk, hvis han nægter fuld Lydighed. Mangen fri Mand arbejder vel langt strængere, men han har et Formaals med sin Gerning, og dette er under den ene eller anden Form nyttigt og produktivt for ham selv. Derfor kan det være ham en Byrde, men ikke en Ulykke.

Anderledes med Tvangsarbejderen. Hans Motiv til Arbejde er Tvang. Udbyttet kommer ikke ham til Gode, men Personer og Institutioner, hvem han betragter som sine Fjender. Det er Slavens Dont. Had til den ligger i den menneskelige Natur.

Derfor gaar den sibiriske Straffefange trevent til sit Dagværk, røgter det uvillig i det befalede Antal Timer og vender derpaa tilbage til Fængslet igen. Han er f. Eks. sat til at arbejde i en Lergrav. Det Ler, han triller op af den, ser han aldrig blive formet til Mursten, han har ingen Interesse af, om de bliver gode eller daarlige, om Teglværket betaler sig eller ikke, han læsser saa lidt paa sin Karre som muligt, kører saa faa Læs, som det gaar an, og griber enhver Lejlighed til at skulke.

Hvis ikke Tvangsarbejderne tillige kunde arbejde for egen Regning, altsaa produktivt, vilde kun faa af dem holde ret mange Aar ud i Fængslet. Og hvorledes skulde det vel være muligt uden virkelig Virksomhed at tvinge alle disse raa, til Dels forbryderske Naturers Vilje hen mod et nogenlunde regelbundet Liv. Hver

enkelt af dem har levet i det store, arbejdende Samfund udenfor Fængslet; alle er de revne fra det med Magt, om end ved egen Brøde, alle holdes de samlede med Magt, og der er ikke én af dem, som ej ønsker at vende tilbage til hint Samfund. Uden Virksomhed vilde deres slette Egenskaber vokse i dette Trællev liv som Padderokker i en Sump, og det gode, de havde frelst ud af deres forfejlede Liv, vilde gaa til Grunde.

Og dog er det forbudt de sibiriske Fanger at arbejde for egen Regning i deres Fritid. De gør det, men de maa snige sig til det.

Alle Tvangsarbejderne skal bo i Fængslerne, og de fordeles Landet over efter Arten af deres Forbrydelse. Undertiden har dette til Følge, at et enkelt Fængsel modtager flere Fanger, end det kan rumme. Der er langt til Nabofængslet, Transporten er besværlig og kostbar. Saa vælger man den Udvej at give nogle af Fangerne Ordre til at søge Bolig i private Huse og derfra indfinde sig til Arbejde paa den fastsatte Tid.

I Europa vilde en saadan Ordning tage sig underlig ud, men i Sibirien falder den ganske naturlig, ti hele Landet er et eneste stort Fængsel; det er temmelig ligegyldigt, hvor Fangerne opholde sig i det, overalt er de stængt forsvarlig inde, og det er lettere for en europæisk Straffefange at bryde ud af et Fængsel med tykke Mure og tilgitrede Vinduer end for en russisk at naa over Sibiriens Grænse. Naar Tvangsarbejderen smedes i Lænker og holdes i Fængsel, er det ikke saa meget for at sikre sig hans Person som for at skærpe Straffen.

Naturligvis har Fordelingen af Tvangsarbejderne efter deres forskellige Forbrydelser i mange Tilfælde kun ren doktrinær Betydning, og dette staar i Forbindelse med, at den samme Straf rammer de forskellige Individider ulige haardt. Der er saaledes en ganske ordinær, gemen Landevejsrøver, der har snigmyrdet Folk for at tage deres Penge. En anden har i lidenskabelig Indignation og Smerte over en Krænkelser, der er tilføjet ham paa et Omraade, som var ham helligt og dyrebart, og hvor Loven ikke beskyttede ham eller straffede Brøden, taget sig selv til Rette og dræbt Fornærmeren. Begge kendes de skyldige i Mord og sendes til Sibirien som Tvangsarbejdere — maaske for et ulige Antal Aar, men foreløbig er de ens stillede. Og hvor uendelig forskellige er saa ikke disse to — objektive set ens — Straffedomme.

Den ene, Landevejsrøveren, anede ikke, før han kom i Fængsel, at man kunde føre et saa behageligt Liv. For ham er Fængslet en Klub, hvor han lever sammen med fortræffelige Kammerater. Han kan hver Dag spise sig mæt — før sultede han ofte. Politiet jager ham ikke mere, Folk udenfor Fængslet giver Almisser, og han fortjener sig med Lethed nogle Ekstrakopek. Aldrig har han haft Raad til at doble saa meget eller drikke sig saa hyppig fuld. Hans Samvittighed generer ham ikke, han kender den ej engang af Navn. Og Selskabet! Det er udvalgt, kunde ikke være bedre. Lutter berømte Mænd, der har sat et helt Gouvernement i Skræk, gjort Nar ad Politi og Autoriteter og faaet deres Bedrifter omtalte i Aviserne. Disse Herrer, der næsten er europæisk berømte, de er nu hans Venner og daglige Omgang, han har Ret til at betragte dem som sine Ligemænd, paa samme Tid som han ser op til dem med Beundring. Det er et herligt Liv!

Den anden er en dannet og hæderlig Mand. Under hele sit Fængselsliv er han ikke en eneste Gang alene, altid, Dag og Nat, sammen med et Par hundrede Banditter, der haane ham, fordi han skyr deres Selskab, og le ad hans Tungsind og hans Hjerte-kval. Ham dræber Fængselslivet, langsomt, Tomme for Tomme, men sikkert.

Kan nu Straffen for disse to Mordere være lige retfærdig? —

Saa snart Fængslets Døre er lukkede om Aftenen, antager det og dets Beboere et andet Udseende. Om Dagen er Straffe-fangerne urolige og usikre, de bliver stadig iagttagne af Opsynsmændene, og de føler dette som et Tryk, en Tvang, der forhindrer dem i at aande frit.

Derfor kommer der om Aftenen, naar de er overladte til sig selv, en Følelse af Frihed over dem. De indrette sig saa hyggelig og godt, som det er muligt, de søge at gøre Fængslet til et Surrogat for det tabte Hjem og for den Uafhængighed, de har mistet. Hver enkelt tænder sig eget Lys, stiller det i sin egen Lystestage — et Husflidsprodukt af Træ — og giver sig til at arbejde, en som Skomager, en anden som Skræder, en tredje som Træskærer. De, der er forfaldne til Spil, faa Kortene frem og begynde at doble. Men alle skaffe sig Sysselsættelse. Det er Udslaget af en Slags Selvbevarelsesdrift.

Om Sommeren er den lange Dag næsten helt og holdent optagen af Kronens Arbejde, og det er næppe nok, at Fangerne kan hvile ud i den korte Nat. Men om Vinteren stænges de

inde, saa snart det bliver mørkt. Regeringen sørger ikke for at beskæftige dem de lange Aftener, den forbyder endog alt Arbejde. Saa er det, Fængslet forvandles til et stort Smugværksted. Faa mange Steder lukker Opsynet Øjnene i for denne lille Ulovlighed, men tit bliver der lagt saa mange Hindringer i Vejen som muligt, maaske ikke før selve Arbejdets Skyld, men af Hensyn til de Instrumenter og det Værktøj, som det gør nødvendigt. Ofte foretages natlige Undersøgelser. Hvad der findes af Værktøj og Penge, bliver konfiskeret, og Ejermændene straffes strængt. Men de søge straks at skaffe sig nyt Værktøj, de vil hellere udsætte sig for en gentagen Konfiskation og Straf, end de vil give Afkald paa deres frie Arbejde og den lille Pengefortjeneste, som det afføder.

En Mængde Fanger kan intet som helst Haandværk, naar de komme til Straffeanstalten, men det varer sjældent længe, inden de give sig i Lære hos en af Kammeraterne, og ofte forlade de Fængslet som ret flinke Haandværkere. Folk udenfor Fængslet søge hyppig at sætte sig i Forbindelse med Fangerne for at benytte dem som Haandværkere, og dette Byarbejde er naturligvis det, der betaler sig bedst.

Alle Fangerne søge at fortjene Penge, nogle ved Haandværk og Handel, andre ved Tyveri, Smugleri og Spil. Og Fangen maa have Penge, hvis han ikke skal føle sig fuldstændig ulykkelig, ti de give ham en Følelse af Frihed og Uafhængighed, de aabne et lille Spillerum for hans Selvbestemmelsesret. Det føler han, derfor elsker han dem, derfor er det ham en Nydelse at gaa og rasle med dem i Lommen, naar han ikke i Øjeblikket ser Lejlighed til at give dem ud.

Men i Reglen har det slet ingen Vanskelighed at blive af med Pengene i Fængslet. Det er tilladt at købe The, Brød og Kød, men de største Summer gaa dog med til Brændevin og Tobak, hvoraf der smugles store Masser ind. Frygten for at miste Pengene ved Konfiskation eller Tyveri gør Fangen tilbøjelig til at rutte med dem, og naar han ikke kan faa noget for dem, som er ham nyttigt, køber han Ting, som han ingen Brug har for.

Dette giver handelsdriftige Fanger Anledning til at sælge sig i Bevægelse, og det er de utroligste Varer, de forstaa at bringe i Omløb, Ting, der udenfor Fængslet ingen Værdi vilde have. Men i Fængslet er man baade nøjsom og opfindsom, og saa er det at kunne forskaffe sig en Genstand allerede i sig selv, uden

Hensyn til dens Brugbarhed, en Tilfredsstillelse for Fangens lænkebundne Selvstændighedsfølelse.

Men det gaar i Fængslet som udenfor. Der kan komme sløje Perioder, hvor Markedet er flovt, og hvor Fangen ikke kan blive af med sine Varer. De faa Spareskillinger, han muligvis har lagt til Side, er hurtig opbrugte, han kan daarlig finde sig i at gaa med tomme Lommer. Saa samler han en Del af sine smaa Ejendele og bringer dem til en eller anden Fange, der driver Pantelaanerforretning, og her faar han — naturligvis mod Aagerrenter — nogle Kopek til Laans. Indløses Pantet ikke paa Forfaldsdagen, bliver det uden al falsk Barmhjertighed solgt. Konjunkturerne er fremdeles slette, den stakkels Pantsætter maa rejse et nyt Laan, og snart har han bragt Pantelaaneren sin sidste Trævl. Endnu har han ingen Fortjæneste, han har vænnet sig til at bruge Penge, kan ikke undvære dem, og nu er han i sin Fornedrelse kommen saa langt ned paa Skrøbelighedens Skraaplan, at han ikke betænker sig paa at pantsætte det, han staar og gaar i, Linned, Støvler o. s. v., Kronens ukrænkelige Ejendom!

Til en vis Grad er dette et godt Pant, ti Pantsætteren kan jo hvert Øjeblik befrygte en Opdagelse, der vil paaføre ham Straf, og han maa altsaa stræbe at faa det indløst hurtigst muligt. Men det kan ogsaa hænde, at han er bleven fortrydelig over Pantelaanerens Optrækkerier og beslutter at hævne sig. Dette er let nok, det koster ham kun en Portion af Pisken eller Stokken. Saa snart han har faaet sine Penge, gaar han lige hen til den ældste Underofficer, Fængslets nærmeste Chef, og mælder, at han har pantsat Kronens Ejendele, som da øjeblikkelig bliver tagne fra Pantehaveren. Denne gaar lidt omkring og brummer over sit Tab, alt mens han skotter til Angiveren, der med skadefro Glæde gnubber sin ømme, gennempiskede Ryg, men han retter ingen Bebrejdelser mod denne sin Medkontrahent. Dels véd han, at denne blot vilde le ham ud, dels indrømmer han maaske i sit stille Sind, at han i den andens Sted vilde have baaret sig lige saadan ad.

Men Fængslet har ej alene sine Handlende, Haandværkere og Pantelaanere, det har ogsaa sine Værtshusholdere, og dette er den mest indbringende Stilling, Fangen kan naa frem til. Den fordrer ogsaa særlige Kvalifikationer, baade Energi, Dristighed og Snildhed, og den har sine forskellige Stadier. Mange begynde paa dem, faa gennemløbe dem.

Der er en Arrestant, som ikke kan noget Haandværk og heller ikke gider lære et. Anlæg for Handel mangler han og er saaledes afskaaren fra de almindelige Erhvervsgrene. Alligevel maa han skaffe sig Indtægter. Han har et Par Kopek i Lommen og beslutter at prøve paa lidt Brændevinssmugleri. Et voveligt Foretagende. Hans Ryg er i den største Fare, og han kan let miste baade Varer og Kapital. Men han kender til Punkt og Prikke de Misligheder, der knytte sig til en Brændevinssælgers Stilling, og han er rede til at møde dem. Er han heldig, og lykkes det ham blot et Par Gange at smugle Brændevin ind i Fængslet, saa har han allerede Kapital nok til at trække sin Ryg ud af Forretningen og indskrænke sin Risiko til Varerne alene. Han antager en Medfange i sin Tjeneste som Smugler.

I ethvert sibirisk Fængsel er der nemlig en Del reducerede Individer uden en Kopek i Lommen og uden Ævne eller Vilje til at fortjæne noget ved almindeligt Arbejde — fødte Tiggere og Vagabonder, men i Besiddelse af et vist brutalt Mod. De vil ogsaa gjerne have Penge. Intet kan derfor være dem behageligere end at erfare, at de eje en Kapital, et Middel til Fortjæncste, i deres Ryg, og de forlange ikke bedre end at kunne udnytte denne Kapital. De er ikke sene med at tilbyde Brændevinshandlerne deres Tjeneste som Smuglere med Forpligtelse til at tage mod Piskene i Tilfælde af Opdagelse.

Men foruden disse Fyre er der andre, Smuglere af Profession eller rettere af Passion, som tilbyde deres Hjælp. Det er ikke saa meget dem, der, mens de var paa fri Fod, gjorde Smugleriet til et Haandværk i Lighed med professionelle Tyve og Bedragere, men andre, Amatører kunde man kalde dem, for hvem Smugleriet har samme mystiske Tilløkkelse, samme dragende Magt som det grønne Bord for Spillerne — Folk, der smugle som af en indre Trang og sidde inde med et Overmaal af Kærlighed til farlige Situationer.

Udenfor Fængslet er der altid Personer, som det er let for Fangerne at faa i Tale, og som mod passende Godtgørelse paa-tage sig at besørge Indkøbet af Brændevin og at gemme den i Nærheden af Fangernes Arbejdsplads. Smugleren sætter sig i Forbindelse med en saadan Leverandør, der ikke undlader personlig at prøve Varernes Godhed. Hvad der bliver tilovers, spæder han med Vand, indtil det oprindelige Kvantum er bragt tilveje igen, og henlægger derpaa det fortyndede Stof paa det aftalte Sted.



Hermed har han løst sin Opgave. Resten skal besørges af Smugleren. Denne passer nu sit Snit til at nærme sig Stedet og fylde Brændevinen paa fugtige Oksetarme, som Brændevinshandleren har forsynet ham med, og som han efter Fyldningen anbringer under Klæderne om sin nøgne Krop.

Imidlertid staar det værste tilbage. Smugleren skal bringe Varerne ind i Fængslet forbi Vagten, der undersøger enhver Fange, naar han kommer fra Arbejde. Her har han al sin Snuhed og Aandsnærværelse behov, ti det gælder ej alene hans Ryg og hans Løn, men ogsaa hans Smuglerære.

Først tager han et Skøn over Skildvagten. Er det en uøvet Rekrut eller en gammel Fyr, der er sløvet i Tjænesten og gaar Undersøgelsen over med en Hærefod, da føler han sig nogenlunde tryk, disse Personer lykkes det ham næsten altid at narre. Men det kan ogsaa hænde, at Vagtposten er en stræng Person, der ikke blues ved at være nærgaaende i sine Efterforskninger, og da er Faren for en Opdagelse overhængende. Der maa træffes ekstraordinære Foranstaltninger, Gemmestederne paa Kroppen er for godt kendte, de findes straks. Ikke sjældent udvikler Smugleren ved en saadan Lejlighed en ret betydelig Ævne til at tænke hurtig og godt. Han véd, at han, mens Undersøgelsen staar paa, skal have Huen i den ene Haand — det fordrer Respekten — og holde Armene stift udstrakte til Siden. Saa ræsonnerer han saaledes: Naturligvis vil den nærgaaende Herre undersøge og beføle min Krop og mine Lemmer fra øverst til nederst; dèr kan jeg altsaa ikke gemme Brændevinen. Jeg maa søge et Sted, der ligesom ligger udenfor mig selv og af den Grund vil blive oversprunget ved Visitationen. — Og paa Grundlag af denne Betragtning vikler han Oksetarmen af sig igen og gemmer den i Huen, som han skal holde i sin udstrakte Haand. »Men«, ræsonnerer han videre, »Muligheden for en Opdagelse er endda til Stede. Som yderste Middel maa jeg da forsøge en Henvendelse til hans Egenkærlighed.« Og han tager nogle Kopek op af Lommen for at have dem paa rede Haand.

Turen kommer til ham. Stiv som en Støtte staar han i den befalede Stilling foran Soldaten. Er han nervøs, eller kommer hans Hjærte til at banke stærkere end sædvanlig, eller hvis Soldaten udstrækker sine Undersøgelser til Huen, saa er det Tidspunkt kommet, hvor det sidste Middel, Appellen til den menneskelige Egenkærlighed, skal anvendes.

Meget hyppig lykkes det at bringe Brændevinen ind i Fængslet, men det hænder ogsaa, at Soldaten finder den og ikke vil lade sig bestikke. Saa bliver den konfiskeret, og Smugleren maa ty til sin Grundkapital, Ryggen. Han tager hele Ansvarret paa sig uden at nævne sin Arbejdsherre, ikke fordi han er for sædel til at være Angiver, men for ej at forskærtse sin Stilling. Desuden er han jo sikker paa Stryg i ethvert Tilfælde. Af Brændevinshandleren faar han ikke en Kopek i Erstatning for sin sønderpiskede Ryg, det er en fast Aftale.

Hvis Smugleren har Held med sig og faar Brændevinen bragt i Havn, overleverer han den til sin Arbejdsherre. Denne maaler Beholdningen op for at se, om der er, hvad der skal være, og giver den derpaa en lille Opspædning med Vand. Saa er alt i bedste Orden, og han venter rolig paa, at Kunderne skal indfinde sig. Det varer ikke ret længe, inden det bliver bekendt mellem Fangerne, at der er Brændevin i Fængslet. Der er Mennesker, som Maaneder igennem har brugt al deres Fritid til flittigt Arbejde blot for at tjæne saa meget, at de kan faa sig en eneste Rus. Den har de drømt om, naar de sov, og Tanken om den har ansporet dem til fornyet Anstrængelse, naar Haand eller Øje blev træet. Styver for Styver har de samlet deres lille Kapital sammen, og de har gemt den paa de mest hemmelighedsfulde Steder, for at ingen af Fængslets mange Tyve skulde faa Fingre i den.

Endelig oprinder Dagen. Der er smuglet Brændevin ind, og den, der mener, at han har Penge nok til at skaffe sig en Rus, henter sin Kapital frem fra Skjulestedet. Stolt som en Børsmatador rasler han med sine Skillinger i Lommen, Klangens glæder hans Øre, forhøjer hans Selvfølelse og fremkalder en med Misundelse blandet Ærbødighed hos dem, hvis Lommer er tomme. Han er Storborger, de er Proletarer, han har Kapitalens uhyre Forspring for dem, han har Midlerne i Hænde til at skaffe sig en Rus. Og disse Midler er hans lovlige, ærlig fortjænte Ejendom, han har hverken stjaalet dem eller snydt sig dem til i Spil.

Han gaar hen til Brændevinshandleren og forlanger sig en Snaps. Penge først, saa faar han den, ren og uforfalsket — forholdsvis i det mindste, kun to Gange opspædt. Han holder Glasset i sin Haand, Maalet er naaet, det, han har arbejdet saa længe for. Derfor styrter han ikke letsindig Fuselen ned gennem Halsen i et enkelt Drag. Den skal ikke sluges, den skal nydes. Han spytter Munden tør og afvisker omhyggelig Læberne med sit Trøjærme,

intet profant Spyt maa blande sig fortyndende med den kostelige Nektar. Saa nyder han Snapsen i ganske smaa Portioner. Naar Glasset er tomt, strækker han det frem for at faa det fyldt paany.

Efterhaanden som der indfinder sig flere Købere, fylder Udskænkeren Vand paa sin Flaske, og Indholdet bringes hurtigt ned til kun at holde nogle faa Grader. Man kan tænke sig, hvor meget Fangen maa drikke af dette Sprøjt, og hvor meget han maa betale, inden han faar sig en Rus. Men den lange Tids tvungne Afholdenhed gør, at han hurtig bliver ør, og er han først kommen saa vidt, vedbliver han at drikke uden at mærke den stedse tiltagende Fortynding. Snart er hans sidste Kopek sprungen, Brændevinshandleren skænker ikke paa Kredit, og endnu har den stakkels Fyr kun faaet en halv Rus; han havde saa sikkert ventet sig en glad Dag. Men en halv Rus er ingen Rus. Der er kun én Udvej aaben: Pantelaaneren. Han gaar til ham, pantsætter først sine private Ejendele, saa Kronens, og opnaar endelig at blive saa fuld, at Kammeraterne maa bære ham hen paa hans Soveplads og stoppe ham et Tørklæde i Munden, for at han ikke ved sine Brøl skal henlede den inspicerende Officers Opmærksomhed paa sig.

Næste Morgen vaagner han med den uundgaelige Hovedpine og med Følelsen af, at samtlige Livsfunktioner kun arbejde med halv Kraft. Han græmmer sig over sin Letsindighed, at han ikke har gemt en eneste Kopek, saa han kan købe sig en Snaps til at stramme sig en Smule op med. Han gider ikke bede Brændevinshandleren om Kredit, han véd, det er spildt Ulejlighed. Tung i Sind og tung i Krop gaar han paa Arbejde og sværger højt og dyrt, at han aldrig mere skal bære sig saa taabelig ad — et Løfte, der har Livskraft i ham lige til næste Aften, naar Eftervirkningen af Rusen er gaaet over. Saa tænder han sin Stump Tællelys igen og tager paany fat paa sit frivillige Arbejde med det Formaal at spare sammen til den næste Rus.

Hvad selve Entreprenøren angaar, da kan det være, at han er en bjærgsom Mand, der omhyggelig gemmer sin Fortjeneste for at have en lille Driftskapital i Hænde, naar han kommer ud af Fængslet og bliver Nybygger. Men hyppig er han lige saa letsindig som hans Kunder og handler kun med Brændevin for selv at faa Raad til at tage sig en Svir. I saa Tilfælde forsyner han sig, naar han har fortjænt nogle Rubel, for sidste Gang med Brændevin, denne Gang til eget Forbrug, og nu begynder han at slaa sig løs.

De lavere Opsynsmænd faa deres Part med for ikke at sladre af Skole. Snart er hans eget Forraad drukket op. De andre Brændevinshandlere — de bjærgsomme — skynde sig med at stille deres Varer til hans Disposition, og han køber af dem, saa længe han ejer en Styver. Tilsidst bliver han næsten vanvittig af Drik, Opsynsmændene har nok at gøre med at stive sig selv op, saa Officererne ikke lægge Mærke til deres Drukkenskab, de andre Fanger stræbe ærlig at skjule deres Kammerat for alle indiskrete Blikke, men han bliver mere og mere støjende og egensindig, tilsidst kan han ikke længer skjules, og det ender med, at han bliver nappet.

Enhver i Fængslet véd, hvad der følger paa. De Skillinger, han muligvis har tilbage, bliver tagne fra ham, han faar sine Pisk, anstiller derpaa i Hospitalet Betragtninger over Skæbnens Ugunst, alt imens hans Ryg bliver flikket saa nogenlunde sammen, og vender endelig tilbage til Fængslet, lidt hulkindet og øm, men med repareret Skind og med fast Tro paa, at det vil gaa bedre næste Gang. Saa snart det er ham muligt, aabner han sin Forretning igen.

I det hele taget er Ødselhed meget almindelig blandt Fangerne. De fleste af dem har jo ogsaa, før de kom til Sibirien, ført et letsindigt og uordentligt Liv; intet er vel derfor naturligere, end at de ogsaa i Fængslet føle Trang til at slaa sig løs, at støje og svire og — for en kort Tid — glemme, at de har mistet den ubundne Frihed, som har været og altid vil være deres Livs Kærlighed.

Saa forunderligt det end lyder, er Pyntesyge ingenlunde ualmindelig i de sibiriske Fængsler, og de har deres Lapse lige saa vel som Verden udenfor. Det er især Ting, der afvige fra den reglementerede Fangedragt, som attraas af disse Modejunkere: en Kattuns Skjorte, en Pelshue, et Læderbælte med Messingdingeldangel eller sligt. Til Hverdagsbrug gemmes denne Pragt med største Omhu, men paa Helligdage og særlig paa Ejerens Navnedag kommer den frem. Ti næsten enhver Fange søger at gøre noget særligt ud af denne Dag — den eneste i Aaret maaske, hvor der dukker et Minde frem om en Barndom og et Hjem.

Naar han har forladt sin Briks om Morgenen, stiller han et brændende Vokslys foran Helgenbilledet, der aldrig mangler i Fængslet, og gør Korsets Tegn. Efter saaledes at have opfyldt sin Pligt som god Katolik, har han Lov at tænke lidt paa sig selv.

Han faar al sin Stads frem, prøver den, arrangerer den og anbringer den tilsidst paa den mest iøjnefaldende Maade. Saa gør han en lille Promenade gennem Fængslet, bryster sig, præsenterer sine Kostbarheder og gør sig saa vigtig, som han vel kan. Derpaa gaar han, hvis han har nogle Spareskillinger, ud for at bestille sig Ekstra-Middagsmad: Kød og Fisk. Han spiser sig saa mæt som en Okse — alene; sjældent eller aldrig indbyder han en Kammerat til at tage Del i Maaltidet. Han er ene om at fejre sin Navnedag, og dette er for saa vidt rigtigt, som Kammeratskabet i Fængslet vanskelig faar Karakteren af Venskab. Desuden kan hans Sparepenge daarlig strække til for én, men slet ikke for to.

Saa snart han er færdig med sin Mad, gør han sine Indkøb af Brændevin og drikker sig fuld. Rusen bringer ham op paa Toppunktet af Selvfølelse. Han har Raad til at fejre sin Navnedag! Han deler ikke med sine Kammerater, han hoverer over dem. Han lejer en Medlange, der kan gnide lidt paa en Fiolin, til at følge i Hælene paa sig overalt, hvor han gaar. Svinglende og snublende dingler han nu omkring for at vise sin Pynt og sin Rus frem. Det russiske Folk i Almindelighed har Sympati for den drukne; i Fængslet vises der ham næsten Ærbødighed, Rusen er et Brud med Tvangen, en Frihedsytring af den mest tiltalende Art, og Musiken er dens Relief. Spillemanden maa spille uafbrudt, jo vildere des bedre. Han filer løs, saa der er ved at gaa Ild i Strængene, og hvis han standser et Øjeblik for at give sin af Træthed værkende Arm en Smule Hvile, ansføres han af Raabet: spil op, du, du har jo faaet din Betaling! til at begynde igen.

Det kan jo hænde, at Pengene ikke strække til. Saa gaar den dyrebare Pynt, Huen, eller Bæltet, til Pantelaaneren; ti Fangen er letsindig som et Barn, og han elsker Rusen. —

(Sluttes.)

N. JUEL-HANSEN.

## Constance Ring.

Roman af Amalie Skram. Kristiania. Huseby & Co., limit.

Det umiddelbart tiltalende ved denne Bog er den ærlige og energiske Indignation, ud af hvilken den er skreven. Ethvert dygtigt Temperament har Ret til at kræve Agtelse for sig. Man kan ikke uden videre bebrejde en Forfatter, at han mangler Humor, Mildhed, blød Sympati eller dit og dat. Dante og Milton f. Eks. ere hverken milde eller humoristiske. Om en Bog er skreven ud fra et optimistisk eller pessimistisk Livssyn, afgør i og for sig intet om dens Værd. Det kommer an paa Oprigtigheden og Tilforladeligheden i Livssynet og paa Klarheden og Dygtigheden i Udførelsen.

Fru Skrams Indignation har al ønskelig Aktualitet. Slapheden og Principløsheden baade i den mandlige og den kvindelige Opdragelse blandt det højere og velhavende Bourgeois i vor Tid er stillet frem i denne Opdragelses Frugter. Alle Figurerne ere saadanne Frugter lige fra Ring til Lorck, fra Constance til Højesteretsadvokatens og Præstens Frue, hendes Veninder. Mændene blive døde konservative, ikke den Art konservative, som Modstanderne maa respektere, ikke saadanne, hvis politiske og sociale Opfattelse beror paa en Art Religion som hos Josef de Maistre, men saadanne, som sige: Hvad Pokker, vi har det jo meget godt, som vi har det; lad os bare sørge for, at vi og vore Børn kan have det paa det tørre og vedblivende have Forspringet i Embeds- og Formuesjagten (Ring og Højesteretsadvokaten Hansen). Eller de blive liberale, men uden Lyst eller Ævne til aktiv Indgriben, i Kraft af ved Læsning uddannede Teorier, men som de holde indenfor Studerekamrets eller Dagligstuens Vægge, tvivlende og skuldertrækkende overfor, hvad der rører sig udenfor og paa Bunden (Lorck, Meyer). Denne konverserende, fornemt eller forsigtig sig forskansende Liberalisme eller Radikalisme kender vi lige saa godt i Danmark, som Forfatterinden kender den i Norge.

Den driver over med Aarene. Her hjemme findes ikke faa, der vare unge i Halvfjerserne, og som have omvendt sig i Firserne til Oldingenes almindelige Politik.

Samme Opdragelse frembringer en Kvinde som Constance Ring, Bogens Heltinde. Det var Synd at sige, at Forfatterinden har lagt an paa at gøre hende sympatetisk, og det vil det store romanlæsende Publikum nu en Gang have, at en Helt eller Heltinde skal være. Der var saa mange Mennesker i sin Tid, som var vrede paa Adam Homo, fordi Helten var en Pjalt, der af og til var saare nær ved at være en Slyngel.

Constance Ring er en Kvinde af Middelbegavelse, med netop saa megen Forstand, Kundskab og Læsning, at hun kan følge dannede Mænds Samtale og af den hente Stof snart til Tidsfordriv, snart til fad Flirtation. Hun har Ævne til at lokke den erotiske Trang frem hos disse Mænd ved Koketteriets halve Løfter. Hendes eneste positive Ævne er en vis erotisk Begavelse, hendes eneste Maal i Livet er at blive Genstand for en Mands tro og ubetingede Elskov, tør. tynget som hun er af den fladeste Konveniensmorals Tryk, hæmmet af sin lade Nydelsesyge og Velstandsdyrkelse, ikke give sig sin Trang hensynsløst i Vold, formaar ikke at resignere eller mane Kræfter frem i sig med Syn paa andre Livsmaal. Hun maa giftes, synes hun, og gifter sig med en velstaaende Mand, som hun ikke elsker, piner og plager denne indskrænkede, godmodige, sløve, halv fordrukne Dannelsesfilister paa alle mulige Maader, og, da han endelig bliver Kæreste med Tjænestepigen, finder Fruen sig krænkede til Døde, ti Konveniensmoralen har lært hende Tro paa Ægteskabets Hellighed in abstracto. Hun forlanger Skilsmisse, men tynget af en lige saa konvéniensagtig Sky for Skandalen, gaar hun tilbage til sin jammerlige Mand, der heldigvis drukner.

Hendes Enkestand er Bogens bedste Parti. Det er ligefrem fortrinlig tænkt og gjort. Sløvheden, Hensynkningen i et tomt, tungt, uklart Drømmelivs Døs, den Maade, hvorpaa hun modtager Efterretningen om sin økonomiske Ruin — den bringes hende lige saa udmærket af »Veninden«, Fru Hansen —, hendes indolente Sejlads ind i Ægteskabet med Lorck — alt dette er mønsterværdigt i psykologisk og kunstnerisk Henseende. Der er heller ikke psykologisk noget at indvende mod Brudet med Lorck og Elskovforholdet til Mejer, men des mere mod Bogens Slutning. Kvinder som Constance Ring tage ikke sig selv af

Dage. Man kunde tænke sig hende blive helt demoraliseret eller flydende hen i Trivialitet; at skildre dette er unægtelig vanskeligere end at slaa hende ihjel eller lade hende slaa sig ihjel, men Selvmordet gør en triviell Virkning, lige saa meget som en Omvendelse vilde gøre det.

Karakterskildringen er helt igennem god. Ring er endog særdeles god. Men der er Fejl i Bogens kunstneriske Udførelse. I Bogens første Del gaa Samtalerne ud over alle Bredder, med langt knappere Midler maatte der kunne opnaas et lige saa troværdigt Billede af Tonen i det kristianensiske højere Bourgeois Liv — saa mærkværdig forskellig fra den i de tilsvarende københavnske Kredse herskende. Man glemmer Personernes Fysiognomi for de mange Ord. Den foretrukne Elsker, Musikeren Mejer, er lige paa Nippet til at blive konventionel. Der er gode Motiver til en Skildring af ham, men Forfatterinden har ikke faaet ham støbt færdig. Nogle Ubehjælpsomheder forstyrre ogsaa, saaledes Rings saa belejlige Død, og den ensartede Maade, hvorpaa Constance opdager sine Medbejlerskers Tilværelse: Alettes derved, at Fruen kommer uventet hjem, fordi hun har glemt et eller andet, Kristines ved at et Brev, bestemt til Lorck, uforvarende falder i Constances Hænder, Sypigens ved, at Constance finder et af Mejer tabt Visitkort. Man mindes om Repliker fra den gamle Komædie som: *Le voilà qui vient*, eller: *Der kommer min Tro Monsieur Jeronimus* meget bëjligt.

Pigen i Rings Hus er rigtig godt gjort og med fuld Troværdighed. Hele den Episode, hvori hun og hendes Skæbne spiller en Rolle, lige fra Rings første Tilmærmelse til denne Herres Samtale med sin juridiske Konsulent, er udført sikkert og klart. Det fra Fortællingens Gang noget udskejende Parti med Vaskerkonen vidner om, at Fru Skram har Talent til at gribe og male Almuens Liv.

Fru Skram er en sanddru Forfatterinde; det er hendes største Ros. Al Snak om, at Bogen skulde være »umoralisk«, er imbecil. Tvært imod. Den banker snarere Moralén lidt for massivt ind i Læseren; det har den tilfælles med nogle af Zolas Bøger.

Som et Debutarbejde i Romandigtning giver »Constance Ring« gode Varsler.

S. SCHANDORPH.



## K'ivigtok.

---

Følgende er Uddrag af en grønlandsk Embedsmands Papirer: . . . . Ved en K'ivigtok forstaas i Grønland en Mand (indfødt), der har forladt Menneskenes Boliger eller Opholdssteder og uden at være omkommen ikke senere er vendt tilbage. Han er en Vildmand, som vandrer over Fjælde, hvor ingen anden har sat sin Fod, som fanger Renner uden Vaaben og lever Aar igennem i den øde Natur uden nogensinde at ty til Mennesker; han stjæler ganske vist, naar han kan komme til, af de paa afsides Steder hengemte Forraad og forsmaar da heller ikke Tobak, hvis saadant forekommer, men da man aldrig eller saa godt som aldrig har fundet en K'ivigtoks Lig, og det er umuligt at leve ene i Isørknerne uden overnaturlig Hjælp, kan det ikke hænge rigtig sammen med ham, han er et halvt aandigt Væsen, et Spøgelse, som vækker Rædsel, saa meget mere som man nu med Kristendommen har lært, at han kan have forskrevet sig til Satan for at faa Bistand. Grønlænderne taler ikke gærne til danske om en K'ivigtok, de er bange for at møde Tvivl og Spot, og man maa i Reglen bort fra Kolonierne til de fjærne Udliggersteder for overhovedet at høre noget om denne Sagnfigur. Men der ude kan det hænde, naar man kører paa særlig øde Steder, og Aftenen falder paa, Omgivelserne faar et fantastisk Udseende, og Isens Skuretoner og Havets Suk lyder mere forunderlig end ellers, at ens grønlandske Ledsager kan begynde at tale forblømt om, at den og den har set en K'ivigtok. Det berettes sjældent, at en saadan har begaaet Misgerninger, men det dæmrer bestandig bag Omtalen af ham, at man jo aldrig kan være sikker, og mulig kan vel ogsaa en og anden have haft Interesse af at dække sig selv bag Fortællingen om en K'ivigtoks Ondskab.

Paa den lille Ø Akkudlét hændte det mig en Gang at faa en nøjagtig Historie at høre om en K'ivigtok.

Jeg havde haft en besværlig og farlig Rejse paa Hundeslæde over gyngende Is, Mørket havde overrasket os, og tilsidst havde vi maattet betro os til vore Hundes Instinkt for at finde frem. Jeg sad nu efter et udmærket Maaltid hos min grønlandske Vært og gode Ven fra tidligere Besøg med en Cigar til en dampende Kop Kaffe i hans paa europæisk Vis indrettede Gæstestue — Manden og Konen var begge Blandinger, havde dansk Fader og indfødt Moder —, da han selv traadte ind til mig og paa sit ejendommelige Dansk sagde: »Nu du skasku høre, vi opdage K'ivigtok-Hule, vi opdage hans Lig.« Jeg havde været ved at døse hen, men blev nu lutter Øren. Nogle Piger havde en Dag i Eftersommeren været ude paa den anden Side af Øen for at samle Lyng, da de paa Hjemvejen stødte paa en Sti, som de ikke før havde set. De fulgte den, og den førte dem omtrent til Toppen af Fjældet, da den med ét stoppede ved en lav Klippevæg, der stod lodret i Vejret. Ved nærmere Undersøgelse fandt de, at der ved Væggens ene Side over en Del løse Sten var Nedgang til en Hule, som de dog vel vogtede sig for at betræde; det var allerede en Bedrift, som lod sig høre, at de havde fulgt en Sti, de ikke kendte, saa langt, men da de skulde tilbage, saa' de tæt ved Hulen under en mægtig Sten, der hvilede paa nogle mindre, som i en aaben Grav Liget af en Mand i grønlandsk Dragt, hvis Ansigt vendte imod dem. De blev stive af Skræk og ilede derpaa hjem saa hurtig de kunde. Nogle Mænd fulgte Pigerne op paa Fjældet, det fundne Lig blev undersøgt, og Forbavselsen var stor, da man baade af Ansigtstrækkene og andre Kendetegn fik Vished for, at man stod overfor Liget af en yngre Mand, der for nogle Aar tilbage var forsvunden fra sit Hjem og efter den almindelige Mening var bleven K'ivigtok.

Min Vært fortalte videre —; des værre er det mig umuligt at gengive Historien med samme Liv som han, Grønlænderne er jævnlig Mestre i at fortælle:

For fem seks Aar siden var Akkudlét ikke beboet; kun lejlighedsvis søgte man dertil for i det smalle Indløb til Sundet mellem Øen og Fastlandet at fiske i den rivende Strøm eller for paa dens afsides liggende Fjældhøjder at gemme sit Vinterforraad. Men tre Mile mod Syd laa det beboede Sarpusæt, og to Mile mod Nord knejsede en stadselig Grønlænderbolig med to

Fag Vinduer (Tegnet paa Velstand); Stedet kaldtes Niak'ornak. Der boede kun én Familie paa hvert Sted; ved Sarpiusæt havde Manden giftet sig med en Enke, der havde en Søn, og ved Niak'ornak bestod Familien af Mand og Kone, tre Sønner, der alle var dygtige Fangere, oplærte som de var af Faderen Ernek, og en Datter, den smukke Arnangoak. Jagtdistrikterne grænsede op til hinanden, og da der var Venskab mellem Familierne, fulgtes man gjerne ad til de fjærne Fiskepladser, naar Isen var brudt op om Sommeren. Manden fra Sarpiusæt, ved Navn Angutikuluk, styrede da Konebaaden, som hans Kone hjalp til med at ro, og Sønnen Penétsok (den grimme) fulgte med i Kajak. Penétsok var en daarlig Fanger, men han var tjenstvillig, spillede Violin og kunde en Mængde Sagn og Æventyr, saa han var vel set, hvor han kom hen. Paa disse Fiskerejser udviklede der sig efterhaanden et ømt Forhold mellem Penétsok og Arnangoak, det var vel endnu ikke erklæret, men en skønne Dag, midt i Vinterens Hjærte, modtog Penétsok ved en Rejsendes Hjælp et Par af de skønnest broderede Kamikker (Støvler af Sælhundeskind) fra Arnangoak, og saa vidste han Besked. Han var stolt som en Europæer, nu kunde han bejle, naar det skulde være. Da der imidlertid var Smalhans hjemme, maatte han vente, til Familien var kommen nogenlunde i Orden. Saa kunde han endelig en Dag spænde sine tre forsultne Hunde for Slæden for at fare af Sted til Niak'ornak paa en Tid, da han vidste, at gamle Ernek var borte paa Fangst med sine Sønner, han vilde først tale med Arnangoak. Mødet gik for sig i stille Fryd paa et Sted oppe under en Fjældkant, hvor Sneen var smeltet i Solen, men Moderen havde set dem. Hun tav dog foreløbig, Ernek maatte afgøre den Sag.

Da saa Storfangeren henimod Aften — Penétsok var forlængst borte — kom med sine tolv Hunde for Slæden, fulgt af Sønnerne, der ogsaa var vel kørende, maatte først Aftensmaden fortæres og Dagens Jagtbegivenheder fortælles, saa søgte man Briksene for at sove, og Mand og Kone blev ene i deres Rum. Her var Velstand og Plads nok i Huset. Da fik Ernek at vide, hvad hans Datter havde foretaget sig under hans Fraværelse. Han sagde ikke synderligt dertil, men næste Morgen tog han ikke med paa Fiskeri. Han blev henved tre Timer i Hjemmet, efter at Sønnerne lidt før Daggry var taget bort, saa gik han ud og spændte sine Hunde for Slæden. »Hvor skal du hen?« spurgte

Konen. »Til Sarpusæt,« svarte Manden, satte sig i Slæden, rørte Pisken, og af Sted gik det i Firspring, forbi alle Blæsehullerne, forbi et nylig traadt Bjørnespor, i Dag havde han andet at tage vare end sin Jagt. Han kom til en bred Rævne i Isen, som vilde have standset alle andre, men han sprang blot af Slæden, medens den endnu var i Fart, og da Hundene tøvende betænkte sig paa at vove Springet, greb han fat i Slædens Opstandere, skød den hen til Rævnens Kant ved Siden af Hundene, svingede Piske-snærten over deres Hoveder, saa det hvinede i Luften, over maatte de, og da de stod paa den anden Bred — adskillige af dem med vaade Pelse — fik de atter Pisken over og ned imellem sig, de satte da af Sted, Skaglerne strammedes, og i et vældigt Spring var Ernek med Slæden ovre paa den anden Side. Det gik snart opefter, Sarpusæt laa højt, men Farten mindskedes ikke kendeligt, og kun lidt over en Time efter, at han var tagen hjemme fra, svingede han op for Naboen Dør. Her var han set i Forvejen. Angutikuluk stod rede til at hjælpe ham med Fraspændingen af Hundene. »Der behøves ingen Fraspænding,« sagde Ernek barsk, og uden saa meget som at se paa den, han besøgte, krøb han med nogen Besvær gennem den lange Indgang ind i det fattige Rum, hvor han næppe kunde staa oprejst. Den smalle Briks var kun til Nød belagt med noget afslidt Sælskind, hverken Brædder eller Skind dækkede Jordhyttens Indre, og den døsig Lampe forraadte, at man her endog led Mangel paa Spæk. Penétsok var ude paa Fangst, de gamle var ene hjemme. »K'anor-epise?« (Hvordan har I det?) spurgte Angutikuluk. »Sô angilagut« (Vi har det godt), svarede Ernek, og dermed hørte foreløbig al Samtale op. Konen satte en Smule tørret Angmaksæt (en lille Sild) med lidt Spæk for Gæsten med en Undskyldning for, at der ikke var andet i Huset. Ernek lod som om det ikke var til ham, der blev talt. »Her er det smaat med Fangsten,« sagde saa Angutikuluk, »ingen Rensdyr, ingen Sæler.« — »Det er altid smaat, hvor Folk ikke duer til noget,« svarede Storfangeren, »jeg saa Bjørnespor ved den store Rævne under Fjældet,« og kort efter sagde han: »Vil I sige til Penétsok, at han herefter holder sig fra Niak'ornak. Han faar ikke Arnangoak. Det var det, jeg vilde.« Og hermed forlod han Huset uden videre Afsked. Han var allerede kommen et Stykke paa Vej, da han hørte Konen raabe noget efter ham. Han standsede et Øjeblik, vendte sig om og brølede op imod hende og Manden, der ogsaa var kommen

udenfor: »Aa jo, Penétsok kan dog faa Arnangoak, men først maa saa Ravnene være blevet hvide.«

Dermed var den Sag afgjort, de to unge saa' nu ikke noget til hinanden foreløbig.

I Sommertiden drog Niak'ornak-Folkene syd paa til Fiskepladsen, men de ved Sarpusæt maatte blive hjemme, der var ingen at følges med, og selv kunde de ikke have bemanded en Baad, om de havde haft nogen.

Saa tyede en fjorten Dags Tid efter en Konebaad ind til Kysten tæt ved Sarpusæt. Den kom nord fra, Penétsok, der var bleven menneskesky, vilde gaa i sin Kajak for at slippe for at tale med de ukendte Mennesker, men Baadens langsomme Fart gjorde ham opmærksom, der maatte være noget i Vejen, ellers plejede det jo at gaa rask, naar en fremmed Baad nærmede sig en Boplads, Folkene der skulde dog se, hvor hurtigt man kunde ro. Og der var heller ingen Snak og Latter i Baaden. Penétsok iagttog fra sin Udkigsplads, at man lagde til Land, at Styreren gik til Fjælds, men at de fire Roersker blev siddende. En halv Time efter kom Manden tilbage og nu blev en tung Genstand, indsyet i Sælskind, taget ud af Baaden og baaret op i Fjældet af de fire Kvinder, medens Manden langsomt gik foran. Det var et Lig, der skulde jordes. Penétsok sluttede sig til dem og var med til at dække Liget, der blev lagt i et lavt Hul, med store Sten, indtil en lille Gravhøj var dannet. Saa kastede Kvinderne sig vekselvis paa Højen og jamrede og hylede og holdt i lange Udraab Lovtaler over den døde. Det var Mandens Kone og Moder til de tre af Kvinderne. Hun havde styret Baaden, saa længe hendes Kræfter tillod det, medens Manden i sin Kajak havde sørget for Proviant under Vejs. Men nu, da hun var død, var de i Forlegenhed med at komme frem til Fiskepladsen; forsinkede var de, og bestandig maatte de ligge stille, medens Faderen gik i Kajak og fiskede. Penétsok tilbød i en Fart at hente Angutikuluk til at styre Baaden, selv vilde han følge i Kajak, paa den Maade naaede han dog at komme til Fiskepladsen, og der kunde han give gamle Ernek en god Dag.

Fem Dage efter var de henad Aften ud for Elvens Munding, hvor Laksefiskeriet dreves. Fra Udkigsfjældet inde paa Kysten blev der raabt, saa man hørte det langt ud paa Vandet: Umie-æt! umie-æt! (Konebaad!), de var altsaa set, og længe

varede det heller ikke, før Penétsok mellem de mange Telte inde paa Land havde kendt det, som husede Niak'ornak-Folkene.

Der var frodigt omkring den brede Elv, som imellem sønderrevne Fjælde og over lave Fald brusede ned mod Vandet. Her var fuldt af Dvergbirke og Pil, og et tæt Grønsvær bredte sig blødt imellem Lyngen, som gav et fortrinligt Leje, om man var nødt til at sove paa bar Bund under Teltet. Udenfor hvert Telt brændte Baal, der var en Kaffedrikken uden Ende, Snakken gik, og der blev spillet paa Violin og Harmonika. De fattige var Gæster hos de rige, man strakte sig langs et Brædt paa Jorden, hvorpaa der i en lang Række stod Kop ved Kop fyldt med glohed Kaffe og lidt Rensdyrspæk som Fløde, og fra den ene Ende af Brættet hentede man af en Underkop smaa Stykker Kandisukker, som Husmoderen havde delt med sine skarpe Tænder. Det var en Nydelse, som Penétsok ikke længe havde kendt, han drak Kop paa Kop, og først da det var blevet helt mørkt, sagde han »ku janar soak« (mange Tak) og listede sig saa hen i Nærheden af Erneks Telt. Der laa Arnangoak paa Hug i Slagskyggen fra Baalet bag Teltet og ventede ham; de forsvandt ad en Sti op i Fjældet og kom først tilbage ved Daggyr.

Disse Udflugter gentog sig omtrent hver Nat, Ernek var rasende, men efter grønlandsk Skik og Brug kunde han ikke lægge sin Datter Hindringer i Vejen for hendes frie Færden ved Dag eller Nat, naar hun blot passede sin Dont. Og hun var flink paa Fiskepladsen, dygtigere end Penétsok, der dog ved dette Laksefiskeri ikke stod synderlig til Skamme. Tværs over den henved et Par hundrede Fod brede Elv, som ikke var dybere end at man paa de fleste Steder kunde vade over den, var lagt en Række store Sten, som Vandet netop skyllede over. Her stillede alle sig, unge og gamle, Mænd og Kvinder, Mændene bevæbnede med lange Stænger, der endte i en Jærn- eller Benspids, og Kvinderne forsynede med Sælskindsposer eller Net, og Kunsten for Mændene bestod nu i, naar Laksen nærmede sig enkeltvis eller i Stimer, at ramme Fiskene med et kraftigt Stød af Spydet, De store Fisk blev sjældent dræbte af et saadant Stød, men i bedøvet Tilstand flød de ned imod Stenene, hvor Kvinderne greb dem, og efterhaanden som Nettet og Poserne var fyldte, bragte dem i Land. Det var et lystigt Fiskeri fuldt af Liv og smaa uforudsete Begivenheder, særlig var Jubelen stor, naar en i sin Iver gled ud paa de slibrige Stene og midt i et Stød pludselig

laa og pjaskede i Vandet, eller naar et Par greb fat i hinanden og broderlig fulgtes i Elven. Der blev lét, saa lang Dagen var, og arbejdet og tumlet, og om Aftenen spiste man og drak Kaffe i Spandervis. Naar Natten kom, var det saa ikke alene Penétsok og Arnangoak, der listede sig bort til de stille Steder i Klippespalterne, hvor Lyngen stod højt. Der skete en tavs lille Udvandring rundt omkring fra en Mængde af Teltene. Penétsok var endog en af dem, der kom sidst af Sted, hans Æventyr og hans Violin forpligtede.

Saa hørte endelig ogsaa disse skønne Dage og Nætter op, Penétsok gik paany mismodig om ved Sarpiusæt og fangede kun i Ny og Næ hvad der lige var nødvendigt. Efteraaret var stormfuldt, Vinteren kom tidlig, og det var sjældent at han kunde faa en Hilsen sendt til Arnangoak eller modtage Underretning fra hende, Ernek og Brødrene havde truet ham fra ethvert Vovestykke.

Men da det begyndte at lide paa Vinteren, og man ventede Præsten ved Niak'ornak, var Arnangoaks Tilstand klar, der maatte tales til Angekoken (Præsten) om Sagen. Han kom og forlangte med strænge Ord, at Arnangoak skulde giftes. Ernek bøjede sig for den myndige Tiltale, og der blev sendt Bud efter Penétsok. Brylluppet blev holdt i Skynding, og hvem der vilde, kunde denne Dag spise sig propmæt og drikke Kaffe saa meget han lystede hos Storfangeren; om Aftenen var der Dans. Men den næste Dag stod Angutikuluk udenfor sin Hytte og ventede paa Sønnen, da denne kom med Arnangoak paa en af Slæderne fra Niak'ornak. »Bliv du, hvor Ravnene er hvide,« sagde den gamle, »der maa vel være Plads nok, her har vi intet med dig og hende at skaffe.« Og de unge maatte vende om igen.

Fra den Dag begyndte saa den lange Pinselstid for Penétsok, der tilsidst knækkede ham. Han blev ikke mere end netop taalt i Erneks Hus, kun Arnangoak og Moderen talte til ham, af Svigerfaderen og Sønerne hørte han saa godt som aldrig et Ord. Hans første Arbejde var at sammmentømre sig en Slæde, men da den var færdig, og han bad Ernek om foreløbig at faa en eller et Par af hans Hunde til Brug, var Svaret: sapernak'aok (det er umuligt), og Sønerne anbefalede ham at hjælpe sig selv. Dermed var han omtrent afskaaret fra at komme ud paa Isen for at sætte Net i Vindvaagerne eller for at skyde Sælhunde, og Reglen var da ogsaa, at naar han om Aftenen kom tilbage efter at have

flakket ene om til Fods med sin Riffel, bragte han intet med sig. Selv om han havde kunnet faa Ram paa en Sæl ude ved Iskanten, kunde han ikke slæbe den hjem. Han maatte da tage til Takke med Lævningerne fra de andre Mænds Maaltid og som en Tigger spise sammen med Kvinderne. Og medens de andre fortalte om deres Bedrifter, havde han intet at berette. Naar der var Fællesforetagender i Gang med Fangere fra de omliggende Pladser, kom han heller ikke med, ingen i Huset vilde have ham paa sin Slæde, han fik saaledes aldrig Del i noget større Bytte, kunde intet tjæne, ikke sælge saa meget som et Skind til Kolonien. Efterhaanden indskrænkede han saa sine Ture til de fattiges Erhverv, at hugge Hul paa Isen og fiske med Snøre saa meget som han netop selv fortærte.

Heri indtraadte der nogen Forandring, da Arnangoak en Dag lagde sig hen paa sin Plads inderst paa den store Fællesbriks og fødte ham en Søn; han blev aldeles bestyrtet af Glæde og gik samme Dag i Gang med at udbedre sin Kajak, som i lang Tid ikke havde været brugt. Foraaret var forbi, om kort Tid kunde Opbruddet ske til Laksefiskeriet. Forinden gav han sig i Lag med Fuglefangst ude paa de yderste Skær og kom stundom hjem med Kajaken ladet til Synkning med Æg. Sommeren blev taalelig, Drengen trivedes, og Penétsok havde tjænt saa meget, at han foreløbig ikke laa Familien til Byrde.

Paa dette Tidspunkt søgte han paany Udsoning med Stedfaderen. Ved et Bud lod han forhøre, om der ingen Forandring var at vente i Angutikuluks Stemning. »Ok'arærponga« (jeg har talt), var Svaret, og Penétsok var for den kommende Vinter paany henvist til det ydmygende Fattigmandsliv blandt de hovmodige Fangere. Han havde vel nu faaet sig et lille Kobbeldumagrede og uregerlige Hunde, men da han var ukendt med Strømforholdene og ingen Anvisning fik, var hans Fiske- og Jagture næsten altid uheldige, og til den øvrige Forhaanelse kom saa Spotten over hans Mangel paa Dygtighed. Arnangoak begyndte at skranke, og hendes Venlighed mod Manden tog af, Penétsok førte et usselt Liv, der gik Uger, hvor han ikke mælede et Ord. Da saa Foraaret anden Gang kom, blev Barnet pludselig sygt. Han tog det fra Moderen og sad flere Dage og Nætter med det paa sit Skød; naar det græd, trykkede han det til Brystet og rystede det. Men det blev ikke raskere ved denne Behandling, og tilsidst gik Penétsok i Kajak for at raadspørge



Lægen ved Kolonien. Han havde halvanden Dags Rejse frem og tilbage, og da han atter stod i Hjemmet med det dyrebare Pulver, var Drengen død.

Fra den Dag foretog Penétsok sig absolut intet, naar undtages, at han slæbte en Mængde Stene sammen til en Gravhøj over Sønnens Lig. Stemningen hos Ernek var bleven venligere imod ham efter Dødsfaldet, men det gjorde ikke Indtryk paa ham, og den Morgen, Rejsen til Fiskepladsen skulde foregaa, var han forsvunden med sin Kajak. Man opsatte Rejsen i to Dage — han skulde have styret Konebaaden — for at søge efter ham, men da man ingensteds fandt hans Spor, ikke Kajaken drivende paa Vandet, ikke Fangeblæren, ikke noget af hans Redskaber, var Sagen klar; attago k'ivigpok (der var ingen Tvivl om, at han var bleven Fjældgænger).

Først ud paa Efteraaret, efter Hjemkomsten fra Laksefiskeriet, fandt en af Sønnerne, der var paa Renjagt, temmelig højt oppe i Fjældene i Omegnen af Sarpusæt hans Kajak og hans Riffel, medens Harpun, Fangerem og Kniv var borte. Enhver Rest af en mulig Tvivl var dermed slaaet ned, han havde frivillig forladt de menneskelige Boliger. —

Saaledes omtrent lød Beretningen.

Min Vært ventede Gæster fra Kolonien den næste Morgen, og Aftalen blev, at naar de fremmede var kommen, skulde vi alle drage ud for at tage K'ivigtok-Hulen og Liget i Øjesyn. Man havde intet foretaget hverken med Hulen eller Liget; det sidste laa fremdeles i sin aabne Begravelse.

Det frøs 18 Grader den næste Morgen, Luften var stille og klar, fra Kolonien var Doktoren, Assistenten og Købmanden komne, og da en Forfriskning var indtaget og vore forskellige Forspand efter en Del Besvær var blevet skilt ad — Hundene sloges paa Liv og Død — og bragt i Orden foran Slæderne, greb vi Piskene og satte af Sted. Vor Vært holdt sig i Begyndelsen af Beskedenhed bagerst, men ret længe varede det ikke, før vi hørte Raabet »Alili! alili-li-li!« bag ved os — det er Raabet til Hundene om at dreje til højre — og i flyvende Fart, med Piskesnærten susende i Luften, fór han os forbi, givende efter for sin grønlandske Lyst til at vise sig. Han tog imod os med et selvbevidst Smil ved Foden af Fjældet, fik vor Hyldest for sin glimrende Kørsel og førte saa til Fods an op ad Fjældet i den høje Sne. Det var en anstrængende Tur, og vi var badet i Sved, inden vi naaede

den før omtalte Fjældvæg. . Her pustede vi ud og hvilede os en Stund med blottede Hoveder for Køligheds Skyld og krøb saa ned til Hulen. Der var først en udvendig ret rummelig Del med en Spaltning i Klippen mod Syd, som kan have tjænt Penétsok til Udkigsplads, og en indvendig Del, som man kun kunde komme ind i ved at krybe paa alle fire gennem et lavt og snævert Hul ved Bunden. Her var bælgmørkt, vor Vært tændte en Stump Lys, og ved dets svage Skin saa' vi, at der i en Krog af den aflange og ikke store Hule laa en Bunke hensmuldrede Lyngkviste og en Del Mos, og at der rundt omkring paa Gulvet var spredte Rester af tørret Angmaksæt og Paggalek (en Rodfrugt). Stedet havde altsaa tydelig nok tjænt et Menneske til Opholdssted. Luften var tung derinde, og det var velgørende paany at slippe ud i Dagslyset.

Vel næppe halv hundrede Fod fra Hulen var den aabne Grav. Over to et Par Alen høje Klippestykker, der i spidse Vinkler gik ud fra Fjældsidens, hvilede en vældig Blok, som sikkert nok ikke Menneskehænder havde flyttet, og under denne og imellem de to Stene laa det endnu ufortærede Lig, iført en sædvanlig men meget udslidt Grønlænderdragt. Navnlig var Kamikkerne i ussel Forfatning; de var næsten uden Saaler og blottede paa mange Steder Hundeskindsstrømperne, der ligeledes var lasede, og fra hvis Huller Græstotter piblede frem, et Billede paa den yderligste Nød. Ansigtet var i allerhøjeste Grad magert, og ved Siden af Liget laa nogle halvt fortærede Paggalek.

At det virkelig var Liget af Penétsok, man havde for sig, bevistes blandt andet af den Fugleskindspels, det var iført. Den havde Arnangoak syet til ham det sidste Efteraar, de var sammen. At han havde været i Live i det mindste den første Vinter, var klart deraf, at hans Lig laa paa Øen Akkudlét; hans Kajak var jo bleven fundet langt inde paa Fastlandet, saa før Isen havde lagt sig over Sundet, kunde han ikke være kommen derud. Men der var Sandsynlighed for, at hans Ophold der ogsaa havde strakt sig ind i den næste Vinter; der var nemlig blevet stjaalet betydeligt i begge Vintre af de Forraad, man om Efteraaret havde lagt ud paa dette afsides og som man formodede ubeboede Sted. I den mellemliggende Sommer har han saa formodentlig ernæret sig af Fugleæg, som han ved Hjælp af Fangerebben har hentet paa Fuglefyldene ud imod det aabne Hav. Med Harpunen og ved Stenkast har han vel ogsaa nu og da kunnet naa at slaa en Rype eller anden Fugl

ihjel, og af spiselige Rødder og Bær har han kunnet finde omtrent saa meget, som han lystede. Kulden maa have været hans værste Fjende, dog har han i den udvendige Hule rimeligvis kunnet grave sig saa godt ned i indføget og indbaaret Sne, at han har kunnet klare sig, en Grønlænder taaler til syvende og sidst utrolig megen Kulde. Men da Fangeremmen blev ubrugelig af Slid, da Harpunen blev knækket og bortkastet eller tabt i en Fjældspalte, da Kniven gik i Stykker, da hans Dragt blev saa ussel, og da man paa Grund af Tyverierne flyttede sine Forraadskamre til bedre forvarede Steder, har Staklen ikke alene været den ensomme Flygtning paa Øen, men han har set Hungersdøden nærme sig Skridt for Skridt, og han har da lagt sig stille hen for at vente paa dens Komme. At han ikke i Fortvivelse gjorde en brat Ende paa sit Liv, laa i hans grønlandske Tænkemaade, han kunde blive K'ivigtok, men ikke Selvmorder.

Om Arnangoak hørte jeg, at hun var død omtrent paa samme Tid, som man formodede at Penétsok havde draget sit sidste Suk. Baade Angutikuluk og Ernek var nu død, den sidste paa ægte Storfangervis under en Storm i sin Kajak, Penétsoks Moder levede endnu og boede hos Erneks Sønner, der var flyttet fra Niak'ornak.

---

Ovenstaaende Beretning er uddraget af et temmelig vidtløftigt Manuskript, der omhandler grønlandske Forhold for omtrent 20 Aar siden. Min Hjemmelsmands Personlighed borger mig for Sagens Rigtighed.

I et Foredrag om »de danske Undersøgelser i Grønland«, som Premierløjtnant i Flaaden R. Hammer har holdt i Søløjtnantselskabet i November 1883, og som senere er blevet udgivet efter Selskabets Beslutning, omtaler Foredragsholderen, at han har besøgt en K'ivigtok-Hule, der laa »meget afsides i en Klipperævne paa en Ø«. Der kan efter hans Beskrivelse næppe være Tvivl om, at det er Penétsoks Tilflugtsted, som han har set. Han siger: »Den Hule, som vi besøgte, havde for en Menneskealder siden været beboet; og Adgangen dertil var meget vanskelig: Aabningen saa lille, at man maatte krybe paa alle fire for at komme ind, men indenfor udvidede den sig, saa man magelig

kunde staa oprejst; i det ene Hjørne laa der endnu Rester af et Mosleje, og ligeledes fandtes endnu Ildstedet, hvor der laa en Del Aske. I Midten af Hulen var der et Rum nede i Jorden, som rimeligvis har tjænt Beboeren til Forraadskammer. Hulen, som var aldeles mørk, var dannet af en stor nedvæltet Klippeblok, og Aabningerne paa Siderne var tilstoppede med Sten. Nogle faa Skridt derfra fandtes det Sted, hvor han havde begravet sig selv, da han havde følt Døden nærme sig. Det var ligeledes en Hule, dannet af nedstyrtede Klippeblokke, men ikke nær saa stor: man kunde akkurat sidde oprejst i den, og alle Aabninger var omhyggelig tildækkede med mindre Sten. For Øjeblikket saa man ikke andet end Skelettet, men da Hulen for c. 20 Aar Siden blev fundet af afdøde Læge Pfaff [?], laa K'ivigtok endnu iført sin Sæl-hundeskindspels paa et Leje af Mos, og ved Siden af ham fandtes endnu Rester af Ryper og Bær, som viste, at han ikke var død af Sult. Indgangen til Begravelsespladsen havde han selv lukket inde fra med en Sten, og netop de kunstig opstillede Sten omkring denne havde første Gang ledet til Opdagelsen.« Aarsagen til, at han havde forladt sin Familie, beretter Premierløjtnant Hammer, »sagdes at være, at hans Fader havde giftet sig med den Pige, som han [Sønnen] skulde have Bryllup med«.

Om Aarsagen til, at Penétsok blev K'ivigtok, turde den første Meddeler dog sikkert være bedre underrettet.

E. SKRAM.

## Frederik Christian Sibbern.

1785—1872.

---

Der gives fremragende Mænd hvem det synes at være lykkedes fuldstændig at give sig selv i deres Værker. Sibbern hører ikke til disses Tal. Hvad han selv ofte klagede over, sande ogsaa Læserne af hans videnskabelige Skrifter, at han havde Vanskelighed ved at forme og udtrykke hvad der stod for hans indre Øje. Dette hang vel til Dels sammen med en Ufuldkommenhed ved hans videnskabelige Standpunkt, som han aldrig, trods sit stadig fornyede ihærdige Arbejde, naaede ud over; men det hang ogsaa sammen med, at hans Personlighed var saa rig, varm og ejendommelig, ogsaa ejendommelig kantet, at den ikke kunde faa Luft gennem en enkelt Form. Tænkeren, Digteren, den religiøst Grebne, den hjærtelige Menneskeven og den begejstrede sociale Profet vare forskellige Jeger i ham og krævede hver sin Art Tilfredsstillelse. Han arbejdede sit Liv igennem med disse forskellige Kræfter, af hvilke snart én, snart en anden skød sig frem i Forgrunden; Enheden, Sammenhængen mellem disse forskellige Bestræbelser har han overladt til Eftertiden at gribe, om den formaar det. Og der maa gøres et Forsøg derpaa, medens Mindet om ham endnu lever iblandt os.

Han hører ikke til dem, der stærkt og gennemgribende have paavirket det aandelige og det offentlige Livs Gang i vort Fædreland. Men han er et af de sundeste og tillige dybeste Mennesker, som har levet her hjemme. Og han gennemlevede sin Tid fuldt og selvstændig, optog ikke blot i sig hvad den frembød, stort og smaat, men tog det altsammen paa sin ejendommelige Maade, gav sit Besyv med, privat eller offentlig, og ved sin varme

Sympati og indtrængende Forstaaelse har han været overordentlig meget for saa mange af de bedste her hjemme, som han da selv maa regnes til vort Lands bedste Mænd. I ham spejler hele det aandelige og offentlige Liv i Danmark fra 1820 til 1870 sig paa en lærerig Maade. Lærerig — ikke blot fordi han levede det med under varm Deltagelse, men ogsaa fordi han selv stedse var en stræbende, der lige til sin høje Alderdom gik frem i Søgen efter Sandhed. Hans Ungdom og første Udvikling faldt i Reaktionsperioden mod det attende Aarhundrede. Han følte ret den kvægende Virkning af den Følelsens og Fantasiens Fylde, der afløste den forstandsmæssige »Oplysnings« og den tørre Fornuftmoralens Herredømme. Men han tog kun hvad han kunde bruge, og han kunde kun bruge det, som havde sand menneskelig Kærne i sig; Skallerne lod han ligge. Det blev derfor ikke noget Tilbage-slag, men Resultatet af en naturlig og sund Udviklingsgang, naar han senere udtalte religiøse og politiske Anskuelse, som ved deres Frihed og Radikalisme forundrede og forargede mange af hans tidligere Venner, og vilde have forundret endnu flere, hvis de vare blevne mere bekendte i større Kredse. Det var hans levende Sans for det levende, der fik ham til at gennembryde enhver Form, Tidsaanden stillede op som ene saliggørende, hvad enten det var paa Religionens, paa Politikens eller paa Filosofiens Omraade. Der er en indre Forbindelse mellem hans Polemik mod den hegelske Filosofi, hans Løsrivelse fra al dogmatisk Tro og hans Bekæmpelse af Overtroen paa Papirskonstitutioner og juridiske Formaliteter.

Ved sine afsluttende religiøse og sociale Ideer mødes han med de friere Bestræbelser paa disse Omraader i den nyeste Tid. Ved sin levende Sans for det virkelige Liv, dets Vilkaar og dets Krav, mødes han med det bedste i den moderne realistiske Aandsretning. Men alt er hos ham vokset ud af det dybe Sinds Trang til at opsøge og fordybe sig i Livet under alle dets Former paa alle dets Trin. Man kan næppe paavise ydre Paavirkninger, som skulde have fremkaldt og bestemt hans Udvikling i den senere Del af hans Liv. Han blev forberedt til Revolutionen netop ved fuldt og helt at gennemleve Reaktionen. Og han voksede sig fra Reaktionen ind i Revolutionen uden mærkeligt Brud og uden pludselig Katastrophe. Han, som selv stedse advarede mod at plukke den umodne Frugt af Livets Træ, lod ogsaa sin egen Frugt have den fornødne Tid. Des værre blev det i Mellemtiden

Aften for ham selv; det, der var hans Livs og Stræbens sundt udviklede Resultat, formaaede han nu ikke at vække Opmærksomhed og Anerkendelse for. Det kom, saa længe han selv levede, mest til at staa som en gammel Mands sære Ideer, og hans gamle Venner og Beundrere lod helst, som om de ikke vidste om dem at sige. Maaske ønskede han det heller ikke selv anderledes. Han var den stille Udviklings Mand og Fjende af al Forhastelse. Des mere opmuntrende og lærerigt er hans Billede for den yngre Slægt, som har den Opgave at føre Traaden videre, hvor hans gamle Haand maatte slippe den. Det opfordrer dem baade til at gaa fremad og til at lægge en dyb og fast Grundvold for Fremskridtsarbejdet. Naar vi i vore Dage se saa mange uhyggelige Eksempler paa, at gamle Frihedsmænd — ofte uden selv at ville være ved det — fornægte deres Ungdoms Idealer, saa maa det komme af, at Opstillingen af disse Idealer har været Hastværksarbejde uden solidt Grundlag. Det er Arbejdet, det stille, ihærdige og taalmodige Arbejde, først og fremmest Arbejdet med sig selv, der har manglet. Men der har ogsaa manglet den levende Sans for, og dermed den levende Tro paa Livet som det, der aldrig staar stille. Den Form, hvorunder man først har tænkt sig Livet, forlanger man, at det skal iføre sig alle Tider. Den ældre Slægt kommer derved til at tynges som en Mare paa den yngre Slægt, det ene sociale Lag paa det andet, i Stedet for at bane Vejen for sin Efterfølger og hjælpe ham frem. Men Livet har stedse Ret; det var netop en af Sibberns Hovedsætninger.

Naar jeg nu her vil afbetale en Taknemmelighedsgæld ved at forsøge paa en Karakteristik af F. C. Sibbern, saa maa Begyndelsen ske med at skildre hans Personlighed, saa vidt det kan lykkes at samle de spredte Træk om visse Hovedpunkter. Vi ville derved se, hvorledes hans Natur forudbestemte ham til hans Gerning. Hvad han har virket som Psykolog, som Filosof, som religiøs og social Tænkter, vil kun ret forstaas, naar vi først — for at bruge et af hans egne Yndlingsudtryk — opsøge den indre Kilde, af hvilken det altsammen er udvældet.

## I.

### Personlig Karakteristik.

Vi lære Sibbern at kende gennem hans Breve, baade de virkelige og dem, han har udgivet under Navn af Gabrielis's

Breve. Det Billede af ham, som herved kan vindes, bekræftes ved hans andre Skrifter, men indeholder tillige adskillige Træk, som tjæne til bedre Forstaaelse af disse.

Et Vendepunkt i hans Ungdom var det langvarige Ophold i Tyskland fra 1811 til 1814, fra hvilket han vendte hjem for at overtage en Professorpost i Filosofi ved Universitetet. Vi følge ham paa Rejsen gennem hans Breve, og vi lære hans Stemning og Tilstand i den nærmeste Tid efter Hjemkomsten at kende gennem første Del af Gabrielis's Breve, som er skreven 1813—1814, skønt den først blev udgivet 1826.

Han var rejst ud for at studere Filosofi og uddanne sig til akademisk Lærer. Han gjorde Fichtes, Schleiermachers, Steffens' og Schellings Bekendtskab og paavirkedes især stærkt og varigt af de to sidst nævnte. Han opsøgte Goethe, der for ham stod som en ophøjet Genius og var Genstand for hans Kultus, ja næsten for hans Forelskelse. Han foretog Fodvandringener gennem Tysklands skønneste Egne, levede med Bjerge, Skove og Søer og kvægede sig ved Naturens Skønhed. Men under alt det nye og herlige, han saa' og lærte at kende, hang hans Hjærte ved Hjemmet. Han hang ved den danske Natur, ved sin Fædrene stad, hvis store Ulykker han havde oplevet, og hvor han haabede, at en ny og betydningsfuld Periode for Videnskab og Kunst var indledet. Men der var dog ét, som bandt ham fastere end noget andet til Hjemmet, nemlig hans Kærlighed til Sofie Ørsted, til hvem de fleste og interessanteste af hans Rejsbreve ere rettede. »Ingen skulde nogensinde rejse«, skriver han til hende, »før end Fædrelandet havde bundet ham med de fasteste, stærkeste Baand«. — Paa Galleriet i Berlin traf han en ung Pige, med hvem han ofte talte, og hvis Billede han bevarede og ofte dvælede ved i sine Tanker. »Men at jeg kan gøre dette med Ro, derfor takker jeg mit Fædreland, takker det inderlig derfor; det lod mig tidlig skue og fatte høj Skønhed, og det skænkede mig derved den lykkelige Gave: overalt at kunne frydes ved hver Skønhed, jeg møder paa min Vej, fryde mig uforstyrret af Attraa og Begær«.

Han kom fra ung af meget i A. S. Ørsteds Hus. For den store Retslærde nærrede han en overordentlig Beundring og en varm Hengivenhed, som han ofte har givet et smukt og hjærteligt Udtryk, smukkest maaske i sine »politiske Intelligensblade«, i Anledning af Ørsteds Tale ved Aabningen af de raadgivende Stænders Forsamling i Roskilde. Han var selv Ørsteds Discipel,



idet hans første Studier vare juridiske. Ørstedes Hustru, Oehlen-schlägers smukke og begavede Søster, samlede ikke mindre end sin Mand en stor Kreds om sig. Sibbern elskede hende med hele sin Naturs Varme og Æntusiasme. Endnu paa sine gamle Dage bevægedes han i en Samtale med Sofie Ørstedes Biograf, Nikolaj Bøgh, ved Mindet om sin Ungdoms Kærlighed. Han spadserede med hende og læste for hende i Odysseen, Sofokles, Plato og Goethe. Han var idel Glæde og Beundring over hendes Skønhed og over hendes livlige Interesse og klare Blik. Han var rejst ud i jublende Glæde over hvad han her havde fundet. Det tilhørte ham ikke, men Glæden derover tilhørte ham.

Allerede af Rejsebrevene ser man dog, at det ikke faldt ham saa ganske let blot at tage Forholdet fra denne Side. Sofie Ørsted elskede ham ikke; hun behandlede ham som en yngre Broder; og desuden var hun knyttet til en Mand, han agtede og elskede saa højt som nogen anden. Fortvivlelsen over det haabløse i hans Kærlighed maatte bryde frem, og det var først, da Sofie Ørsted var død, at han kunde udtale, at »det var sødt og glædeligt blot at vide, at hun var til, og at være kendt af hende«. Der var Tider, hvor hans Hjærte forlangte mere end det. I ét af sine sidste Rejsebrev til hende, omtaler han; hvorledes han i Breslau, hvor han besøgte Steffens, havde følt sig overvældet af sin Smerte og havde fundet Lindring i at græde af ganske Hjærte. »Og virkelig er det«, tilføjer han, »som jeg dér, hos min kære, dyrebare Landsmand, først har fundet den Fred og Hvile, som Orest fordem fandt i Gudindens Lund, i den rene Søsters Nærhed«. — Der synes her at være hentydet til en Kamp mellem den opblussende Attraa og den glade, af alt Begær uhildede Følelse ved hvad han havde i den, han elskede. Han har kæmpet sig frem til den Beslutning, som han lader sin Gabrielis udtale: »Er der noget, jeg med Bestemthed vil, saa er det det, ikke at se hende igen, før end jeg véd, at jeg rolig og uden Begær vil kunne glæde mig ved Beskuelsen«.

»Den Time, jeg vender hjem«, havde han skrevet, »den vil bringe mig alle Glæders Blomst«. Men hvorledes det blev for ham, lader han sit andet Jeg, Gabrielis, skildre den Ven, til hvem han skriver. Man vil deri genfinde nogle Vendinger, som allerede ere anførte fra et af de virkelige Breve til Sofie Ørsted.

»Du véd, hvor længe jeg var borte, men Du véd ikke, hvor tro jeg hængte ved hende. Alle mine Længsler tilhørte hende og

mit Hjem, og tusinde Gange sagde jeg til mig selv: Lykkelige! ja du kan rejse; ti dig holder Fædrelandet fast ved de skønneste Baand, og hvad der saa møder dig, det herligste, Jorden har at give, gav Hjemmet dig. — Ak! og ogsaa det bitreste. Jeg kom tilbage; mine Følelser luede endnu i mig med ufortæret Inderlighed og Styrke. Jeg fandt ogsaa hos hende den vante Godhed for mig. Udsigelig takkede jeg hende for, at hun modtog mig saa god, saa glad. Jeg levede atter nogle glædefulde Dage. Men det blev snart mattere. Nej! jeg tabte, hvad jeg nu først haabede at tilvinde mig. — Med hver Dag blev jeg fattigere. I en endeløs Lidenskabs, jeg kunde sige Skinsyges aldrig hvilende Ængstelser gik mine Følelser op, og hvad jeg endnu besad, derved skilte mig snart min forvildede Adfærd«.

Det var den første store Kamp, han maatte tage op med Livet. Han gennemlevede dens hele Bitterhed, skønt det ofte forekom ham, som hans Liv var forspildt. Det var en tung Vinter for ham, den første efter hans Hjemkomst, den i hvilken »Gabrielis« blev skreven. Han skriver selv til sin Søster den 5te Marts 1814: »At jeg skal tilstaa Dig det, endnu har jeg ikke tilbragt nogen Vinter med saa nedstemte, ofte bitre Følelser som denne«. Der kom foruden den Aarsag, hvorved vi her have dvælet, og som han ikke omtaler overfor sin Søster, endnu to andre Aarsager til. — Han havde overtaget den filosofiske Lærerpost, men følte, at det ikke gik for ham i hans nye Stilling som han ønskede det. Han kæmpede, som vi allerede se af Rejsebrevene, med Tvivl om sig selv. Han frygtede, at der ikke ret vilde blive noget af ham, følte sig mat, aandsforladt; alt inden i ham syntes at gaa i Staa. I den Forladtheds- og Misnodsperiode, som var kommen over ham, maatte denne Tvivl og Afmagtsfølelse vokse, og maatte tillige føles saa meget stærkere, jo mere han trængte til at fordybe sig i Virksomhed for at glemme sin Smerte, og jo større Fordringer hans nye Stilling rettede til ham. — Endelig var det jo ogsaa denne Vinter, hvor den ulykkelige Syvaarskrig afsluttedes med den lige saa ulykkelige Kielerfred. Han havde paa nært Hold oplevet Frihedskrigens Udbrud i Tyskland og Glæden over Sejrene; Usselheden og Ulykken her hjemme traadte i Modsætning dertil i et saa meget des grellere Lys. »Medens hele det øvrige Europa foruden Frankrig kan udbryde i høj Jubel, skulle vi alene lide paa en saa skammelig Maade!«

Saadanne vare de Erfaringer, gennem hvilke Sibberns Karakter først træder frem for os. Naar der nu i hans Breve, i hans Skrifter og i saa mange mundtlige Ytringer af ham, saa vel som i hans hele Færd, fremtræder en saa frejdig Glæde ved Livet, en urokkelig Optimisme, der suger Lyksalighed af alt, saa er det allerede af det, vi nu have omtalt, klart, at denne Livsglæde og Optimisme ikke var bygget paa Sand, men vandtes gennem Kamp med megen og dybt følt Modstand. Han lader sin Gabriellis trøste sig med, at der paa det Hav af Taarer, der trængte til Gennembrud hos ham, en Gang vilde følge et Hav af Lys. Saaledes er der altid for Sibbern en dyb og stærk Skygge, der giver Lyset dets fulde Virkning. Den gode Tid jublede han over, fordi han kendte den onde, og især, naar han havde holdt sig sin Lærer Goethes Formaning efterrettelig: ikke at hidse sig i den onde Tid.

I den Krise, som er omtalt, se vi ham særlig kæmpe for at bevare sin Glæde og Beundring selv dér, hvor Besiddelsen er umulig. Beundring og Sympati vare i det hele de Følelser, som havde den dybeste Grund i Sibberns Natur. Livet var for ham, naar han blot kunde neddæmpe den Bitterhed, der kunde stige op i hans eget Indre, væsentlig en Kilde til Glæde. I sit 24de Aar skriver han til sin Søster: »Dan dig af det, der omgiver dig, en Himmel fuld af Glæde!« og endnu i sin høje Alderdom følte han (som han skriver i et mig velvillig overladt Brev fra Aaret før hans Død) »Sommerlighed« hos sig. Ydre og indre Tryk og Lidelser kunne formørke og forbitre Sindet; og Tryk var efter hans Erfaring værre end Lidelser; — men selv i slige Tider kan man, paastod han, skaffe sig Glimt af noget lysere eller en »Forudfølelse af Musens Duft«. Den værste Fjende for Livspoensien, for Bevarelsen af Ungdommen fandt han i Begæret, som er knyttet til noget bestemt enkelt, og som afføder Bitterhed og Smerte, naar dette ikke kan opnaas. »Nej, tag til det, som overalt er at have. Der er underfuld Livsmusik nok overalt; man skal kun vorde stille i sig selv og lytte efter«. Saaledes lader han Gabriellis (i Brevenes anden Del) besvare det Spørgsmaal, hvorledes Ungdommen og Livspoensien bevares. Og nu følger hele den vidunderlige smukke Udvikling, som enhver bør kende fra første Haand, om hvorledes man kan finde Glæde ved Beskuelsen af Solglimtet paa Taget, af Spurvenerne, som hoppe omkring, af Scenerne paa Gaden, af Menneskelivet i dets forskellige Former. Man skal leve med »Naturens hele store Livsbevægelse«, »slutte et fortroligt

Bekendtskab med Vinteren som med Sommeren, saa at man kan føle sig i de Melodier, som de spille op for os, naar de komme til os i Besøg«. Vi forstaa her Sibberns store Glæde ved Fodture. Som han havde travet rundt i Tyskland paa sin store Rejse, travede han i senere Aar omkring i Sjælland og paa Fyen, og i Gabriellis' Breve findes adskillige Træk af hvad man kunde kalde Fodturenes Epikuræisme, den Vuggen i Stemninger og Tanker, som Ensomheden i Mark og Skov begunstiger, og den hyggelige Hvile ved Aftenstid. Det var ikke blot Naturen, han svælgede i, og hvis smaa og store Scener han belurede og ofte skildrer med stor Friskhed. Det var, som allerede berørt, ogsaa Menneskelivet. Han fandt det smukt, naar Lavater havde udgivet sit store Værk over Menneskefysiognomierne »til Befordring af Menneskekærligheden«. Man skal elske Menneskene, som Botanikeren elsker Planter: for ham er der intet Ukrudt. Man skal sætte sig hos Haandværkeren, se paa hans Dont og tale med ham derom. »Mon der ikke i Haandværkerens Arbejde, i Kræmmerens Travlhed og i al menneskelig Færd paa Torve og i Gader ere store Livsmagter til Stede?« I sine senere Aar nævnte han især Husmandsfolk og Landboere med Forkærlighed. Han, som levede i vort Folks finest og ædlest dannede Kredse og selv havde umiddelbar Adgang til Videnskabens og Poesiens Skatte, ender sin (efter hans Død udkomne) Moralfilosofi med de Ord: »Jeg kunde anføre mere end ét Eksempel af Husmandsstanden paa Landet, ligeledes af Tjenestefolk, med hvilke Samlivet kan virke højst velgørende paa den agtsomme«. Ogsaa i andre Skrifter kommer han ofte tilbage til Husmandsstanden paa den Maade, som viser, at han taler af personlig Bekendtskab.

Man ser, den Livspoesi, han prædikere og vil have Øjnene oplukkede for, bæres af en hjertelig og varm Sympati. Det er intet Fantasilefleri som i saa mange Former af Romantik, og (maa jeg føje til) i saa mange Former af »Realisme«, der i denne Henseende kun ere forklædt Romantik. Han søgte Næring, ikke Underholdning. Livet i alle dets Brydninger har Værdi for ham, og det for dets egen Skyld. Det var hans Tro, at det samme Liv, hvis mindste Rørelser udenfor ham kunde have saa stort Værd i hans Øjne, ogsaa rørte sig i ham selv, — og at det var derfor han kunde faa Øje for det. Livspoesiens Evangelium hænger her, som det senere vil vise sig, nøje sammen med hans filosofiske Anskuelse og hans religiøse Tro, som han da i det

hele ikke gør den store Forskel mellem disse tre Ting, som vi stakkels moderne Mennesker ere nødte til.

Det var ikke blot Natur og Mennesker, han fandt Næring og Vederkvægelse ved. Han levede ogsaa i Digterne, i Bibelen, i gamle, kærnefulde Opbyggelsesskrifter, som han endnu satte Pris paa og anbefalede, efterat Dogmetroen forlængst var bleven ham aldeles fremmed. Yndlingssteder fra saadanne Forfattere havde han ofte hos sig i udtagne Ark eller opskrevne paa Sedler til Brug paa Fodture for ret at kunne gøre sig dem levende og nærværende. Endnu Aaret før sin Død opskrev han en Del saadanne Yndlingssteder, især af Schiller og Goethe, tillige med nogle af sine egne Yndlingstanker, til en ung Pige, der skulde rejse ud som Lærerinde.

Som flere Gange sagt, den Livsglæde, som var Sibbern saa ejendommelig, var ikke overfladisk og letsindig; den var ikke blot ofte dyrt købt, men den var ham en alvorlig Sag, en Hjertes- og Viljessag. Han havde jo, som vi have set, Tider, hvor selve Smerten var det eneste, der holdt Sindet sammen og hindrede, at det sprængtes. »Intet glædeligt«, siger Gabrielis, »havde jeg, der kunde give min Eksistens Kontinuitet; saa blev da Smerte og Fortvivlelse det, der holdt min Tilværelse sammen og bevarede mig for at give min Sjæl hen i Søndersplittelse«. Der ligger en sund og mandig Tanke i disse Ord. Den aandelige Smerte har vel, som al Smerte, en Tendens til at opløse vort Jeg. Men den er selv, hvor den mælder sig, et naturnødvendigt Led i Rækken af vore indre Erfaringer, og at skyde den ud, at ville fortrænge den for enhver Pris, det er at hengive sig til en aandelig Morfinisme og er den visse Vej til Undergang. Smerten maa gennemleves, dersom man ikke kan forandre de Forhold, som fremkalde den. Kun derved vokser og hærdes Sindet. Det var det, Sibbern atter og atter, lige til det sidste, indskærpede, at »hvad der hæmmer, det fremmer, naar det tages retteligen«. Han kendte af egen Erfaring, hvad Goethe kalder Smerternes »hemmelig dannende Magt«. Man maa kæmpe sig frem med Udholdenhed og Taalmodighed fra den onde Tid til den gode; først saa virker Modsætningen mellem Lys og Mørke paa rette Maade. Sibberns Livsanskuelse var væsentlig en Tro paa Livet, og den sidste Tanke hos ham var vel den, at man maatte lade Livet have dets Gang og ogsaa hos sig selv vente paa, at de gode Tider kom. De onde Tider, især Aandsforladthedens Tider, som han saa ofte klagede over, betragtede han som

Tider, i hvilke Sindet laa Brak og kunde samle Kraft til ny Virksomhed. Men han hyldede ingenlunde en Kvietisme, der førte til at lade Hænderne ligge i Skødet. Hvor energisk hans Opfattelse tvært imod var, kan ses af, at han ofte opponerede mod det Skriftsted, som siger, at man ikke kan lægge en Alen til sin Vækst. »Men en Tomme«, skriver han endnu Aaret før sin Død, »kan man dog nok føje til den, naar man holder sig rask og rank«. Han vilde ikke have Grænserne skarpt afstukne for, hvor langt man kan komme. Og skønt det højeste for ham var Hengivelse til Livet i os og uden for os, saa opfattede han ikke denne Hengivelse som noget blot passivt, men som Betingelsen for, at Livets Fylde kan blive en Magt i os. Den maa gaa i ét med vor egen Villen.

Dertil kom, at der maaske nok var noget sentimentalt i hans Natur, men at han ikke hørte til de blide og sagtmodige. Han var et afgjort kolerisk Temperament. En psykologisk Karakteristik af ham vilde være meget mangelfuld, naar den ikke fremhævede dette, baade fordi det præger Mandens hele Fysiognomi, og fordi vi her have en anden hæmmende og mørk Magt, han havde at kæmpe med. Det er bekendt af flere Anekdoter, hvor han kunde fare op i Heftighed. Han skal en Gang, medens Martensen var Professor, have overfuset ham paa Universitetet i Studenternes Paahør, da de vare i Strid om et Auditorium; og dog var Martensen hans gode Ven. Vi have forskellige Selvbeholdelser af ham i den Retning. — Et af de smukkeste Breve i den udgivne Samling er det til Lektor C. F. Molbech i Sorø, som var bleven greben af en Sindssygdom, der havde forandret hans forhen kærlige og sagtmodige Karakter og gjort ham bitter og ustyrlig. Da den værste Tid syntes at være ovre, men den lidende endnu havde at kæmpe med Efterdønningerne, skrev Sibbern til ham for at hjælpe og styrke ham. »Just jeg, vil skrive til Dem, fordi ogsaa jeg véd og af mit eget Indre kender, hvad alt der bor i vor Sjæls Afgrund og kan stige op af den og formørke vort Sind. Et kender jeg især, som især er ondt, fordi det er mest ødelæggende just for dem, som ere os de nærmeste. . . . Dette ene er den bitre Vredagtighed, det mørke Misnøje og Mismod. Spørg mig ikke, hvad der dog kan ægge den frem og nære den hos mig. Det mindste er undertiden nok dertil, naar Stemningen er derefter. Men Grunden er at søge tidlig i mit Liv. Allerede fra min Moder har jeg arvet den; og gik ikke vor hele Barndoms

Dannelse og i vor Ungdom alt ud paa at oplue i os en Ærgerighed og en Selvfølelse, som den Gang maaske drev os fremad, men nu standser og hilder?« Der var altsaa en stadig Kilde til Bitterhed og Vrede, selv med forsvindende ydre Aarsager. Men hvad Sibbern saa' omkring sig i det offentlige Liv, fik ofte den indre Ild til at flamme voldsomt op i ham, i senere Aar især de nationalliberale Politikeres og Journalisters Færd. Han svælgede da i Fantasier om, hvad han vilde gøre ved dem, hvis han havde Aladdins Lampe eller kunde gøre sig usynlig. Man maatte ikke ønske sig at være i Lehmanns, Plougs og Billes Sted, dersom disse Fantasier vare blevne til Virkelighed. — I »Meddelelser af Indholdet af et Skrift fra Aaret 2135« fortælles om en Bog, som var udkommen i den sidste Fjerdedel af det nittende Aarhundrede, og som indeholdt en gammel Mands Levnedbeskrivelse af ham selv. Heri havde Forfatteren fortalt, hvorledes han, uden at andre havde mærket til det, havde lidt af en forfærdelig Sjølesygdom, som han kaldte Hævnhidsighedssygen. Den opstod kun ved hvad han læste og udmalte for sig i sine Forestillinger. Ofte kunde han af den Grund ikke holde ud at læse Dagbladene. Sygdommen næreredes ved alt hvad han læste eller selv oplevede af teologisk og politisk Fanatisme baade i Fortid og Nutid; han havde ofte derved faaet Hidsighedsanfald, som han endog havde følt legemlige Virkninger af. »Bogen«, hedder det, »udkom først efter hans Død, og alle erklærede, at de aldrig havde tænkt sig, at han havde kunnet bære en saadan Hævnløstshidsighed i sig.« Denne Mand er tydelig nok Sibbern selv.

Dette Hang vidste han vel var begrundet i hans Natur; men han fremhæver skarpt og bestemt, at det næres og plejes mere eller mindre hos os alle ved den Maade, hvorpaa de offentlige Forhold behandles i Stat og i Kirke. Paa hans gamle Dage, som Tilskuer ved det politiske Liv, især efter 1864, var det ofte vanskeligt for ham at holde fast ved hvad han havde ladet sin Gabrielis udtale, at der egentlig intet Ukrudt findes, heller ikke i Menneskeverdenen. Han gjorde den Erfaring, at »for at bevare sin Menneskevelvilje, Menneskekærlighed, Menneskeagtelse, maa man lade den stundom ty ind under Menneskeforagten og her søge sig et Tilflugtssted til Ly«. Der er altsaa, saaledes synes det at maatte forstaas, visse Udvækster, man maa forkaste, for at kunne bevare sin Tro og Kærlighed til Menneskeheden i det hele. Men denne Art Foragt, som kan tjæne til Konservationsmiddel for

Menneskekærligheden, passer kun for de gamle, for dem, som have gennemgaaet Livets Skole. Hos de yngre maa der findes »en anderledes stærk og til Had hengrænsende Foragt end den, hvorunder Menneskekærligheden skal søge Ly». (Samfundsbetragtninger. Andet Hæfte 1870.) Det var især Harmen over ubillige og af Partifanatisme og Uvidenhed udspringende Domme, som fremkaldte saadanne Udtalelser af ham.

Denne Mand har ikke taget sig Livet let. Det var ogsaa en af hans Grundsætninger, at »man skal tage sig Livet tilbørligen nær«. Han havde nok at kæmpe med, og at han kunde vidne om Livets Værdi, som han har, er et betydningsfuldt Faktum. At hans Tro paa Livet vandtes gennem en Kamp, gør hans Resultat saa meget mere vederhæftigt. Og endelig byggede han paa en Indsigt i det aandelige Livs Love som sit teoretiske Grundlag. Han førtes tidlig til den Overbevisning, at det aandelige Liv, ligesom alt Liv, udvikler sig sporadisk, det vil sige ud fra forskellige, ofte tilsyneladende modsatte Udgangspunkter. Meget forskellige Anlæg og Drifter kunne paa en Gang ytre sig, og idet de drage Sindet hver i sin Retning, opstaar den Gæring, Uro og Smerte, som især saa let kommer i de betydningsfulde Ungdoms-aar hos dybere Naturer. Ingen har beskrevet dette med saa klar Forstaaelse som Sibbern. Det var en af hans Specialiteter baade i den teoretiske og i den praktiske Psykologi. At han kunde være saa meget for saa mange yngre i deres Gæringstid, skyldtes ikke mindst denne Indsigt. Han forstod hvad der brødes i dem og kunde indgyde dem Taalmodighed til at lade de forskellige Kræfter udfolde sig i Ro og Tillid til, at der ud af Striden og Uroen vilde udvikle sig en saa meget des rigere Harmoni.

Selv følte han sig ikke lykkeligst i sin Ungdom. Han saa' hen til den Tid, da Aftenens Ro skulde afløse Dagens Uro og Pinagtighed, og han ønskede sig inderlig at blive Olding for at kunne se paa Livet uden »Brynde og Begær«. Hans Ønske blev opfyldt. Det beroede vel, som tilstrækkelig bekendt, paa en Illusion, der er saa sædvanlig hos gamle Folk, naar han i et Brev fra Aaret 1863 skrev, at han holdt sine Forelæsninger med lige saa megen Aandskraft som før. Det holdt haardt at faa ham til at trække sig tilbage fra Universitetet; han følte sig saa rask, at han ikke kunde tænke sig andet end, at det var hans politiske Modstandere, der vilde fjærne ham. Dog burde man for hans egen Skyld have grebet mere energisk ind. Det var en Skandale, at



man udsatte den udmærkede gamle Mand, hvis Sanser vare svækkede, og som ikke kunde gøre sin Myndighed gældende, for de unge Tilhøreres kaade Drengestreger. Men havde han saaledes Illusioner med Hensyn til sin Ævne til udad gaaende Virksomhed, saa var der en anden Henseende, i hvilken ingen Illusion var mulig, nemlig Følelsernes Liv og Friskhed, den »Sommerlighed«, som han selv udtrykte sig, der holdt sig hos ham til det sidste.

Denne Følelsernes Friskhed hang sammen med hans hele barnlige Natur. En stor, kostelig Naivitet prægede alt hvad han tænkte, følte og sagde. Ejendommelig for Naiviteten er det jo at gaa lige løs paa Sagens Kærne uden alle Formaliteter, med aabent Blik for Livets virkelige Sammenhæng. Denne Naivitet maatte naturligvis ofte virke komisk. Da han f. Eks. ved en Doktor-disputats, som i sin Tid gjorde megen Opsigt, endte med meget hjærtelig at ønske Doktoranden til Lykke med, at han nu dog endelig en Gang havde opnaaet det, som han saa mange Gange forgæves havde prøvet paa, kendte Tilhørernes Jubel ingen Grænse. Det var ikke ironisk ment. Ti Ironi laa aldeles ikke for Sibbern. Han skrev i Tyverne et »ironisk« Forsvar for Englændernes Tog til København 1807: men de halve Læsere toge det for Alvor, og han maatte offentlig forklare, at det var ironisk ment. — Var denne Ævne nægtet ham, saa havde han fuld Erstatning derfor i den umiddelbare Varme og Begejstring, hvormed han tog Livet og stræbte at faa andre til at tage det.

Des værre lykkedes det ikke Sibbern i noget enkelt Værk at give sig selv helt, heller ikke at give noget enkelt Værk den fulde Afslutning hvad Tankeindholdet angaar. Der er ingen Bog af ham, man kan pege paa som den, i hvilken man har ham helt og holden. Maaske nogle udvalgte Stykker af »Gabriel«, af »Psykologisk Patologi« (»Læren om de menneskelige Følelser og Lidenskaber«), og ikke mindst af »Meddelelser af Indholdet af et Skrift fra Aaret 2135« vilde egne sig bedst til at karakterisere ham fra den Side, fra hvilken han sikkert har sin største Betydning. Ti hvilken Mening man end har om ham som videnskabelig Filosof, saa var han i Ordets smukkeste Betydning Livs-filosof, en Mand, der baade har levet rigt og dybt og formaaet at give os værdifulde Bidrag til at forstaa vort Liv og til at øve den vanskelige Kunst: at leve.

## II.

## Sibbern som Psykolog.

De fleste og største af Sibberns videnskabelige Skrifter behandle Psykologien, og han medbragte til dette Fag i flere Henseender fortrinlige Forudsætninger. En frisk og levende Natursans og Iagttagelsesævine, især for Fænomener, der høre hjemme paa Følelses- og Driftslivets Omraade, og ikke ringe Kendskab til Naturvidenskab og Fysiologi. Men hans psykologiske Arbejder (af hvilke det første udkom 1819) bære stærkt Præget af, at man den Gang i langt højere Grad end nu var uklar over Psykologiens Stilling og Forhold til andre Videnskaber. Sibberns Bestræbelse gaar vel ud paa at opfatte Psykologien som en Erfaringsvidenskab; men han udsondrer den ikke tilstrækkelig hverken fra den spekulative Filosofi eller fra Moralfilosofien. Nogle af de vigtigste psykologiske Begreber staa hos ham endnu belemrede med og bestemte ved Elementer, der skrive sig fra spekulative eller metafysiske Antagelser, som Psykologien i og for sig ikke har noget at gøre med. Den blot iagttagende og beskrivende Metode var ikke nok for Sibbern; han fandt i de vigtigste psykologiske Iagttagelser saa betydningsfulde Data, at de efter hans Mening kun kunde finde deres Forklaring i Lyset af en højere Idé. Han skelner vel mellem »en Psykologi paa Iagttagelsens Standpunkt« og »en spekulativ Psykologi«, men efter at have anerkendt denne Distinktion følger han til, at »medens man paa Naturvidenskabens Omraade bestandig bør holde sig nær til Erfaringen, saa kan man selv i den iagttagende Psykologi ikke hurtig nok hæve sig til den højere Fornuftidé for at betragte alle Menneskets indre sjælelige eller aandelige Ytringer i dens Lys«. Dels skulle vi kun ved at gaa ud fra en saadan Idé forstaa, hvorledes de forskellige Kræfter og Drifter kunne udvikle sig i Overensstemmelse med de Vilkaar, under hvilke Individerne leve, dels skal Menneskets Natur, dets Anlæg og Ævner hænge saa nøje sammen med dets moralske og religiøse Bestemmelse, at det ene ikke kan forstaaes uden det andet. Mange Partier af hans Psykologi kunde lige saa godt findes i en Etik. Da Etiken stedse bør bygges paa Psykologien, er der i og for sig ingen Fejl heri; men Fejlen kommer, naar man uden videre gør etiske Distinktioner til psykologiske Distinktioner. Hvad der i etisk Henseende staaar milevidt fra hinanden, kan derfor dog psykologisk høre meget nært sammen. Derfor er det af stor Vigtighed, at

Psykologien bevarer sin Selvstændighed som Erfaringsvidenskab, uafhængig af Etik og Spekulation.

Dersom der gives en spekulativ Filosofi, kan det kun være i den Betydning, at der gives visse Grundantagelser og Grundforudsætninger, der danne de sidste Konsekvenser af al vor Viden. Det kan have sin Betydning at forsøge at fremdrage og forme dem; derved faa vi først klart at se, hvad der ligger i vor Viden, og komme altsaa først derved til fuldstændig Selvbevidsthed. Men hvilken Betydning man end vil tillægge saadanne Spekulationer, der aldrig kunne blive andet end Hypoteser, saa maa Erfaringsvidenskaben — og det Erfaringsvidenskaben om de aandelige Fænomener lige saa vel som Erfaringsvidenskaben om de materielle Fænomener — saa vidt muligt holdes uafhængig af dem. De maa bygges paa Konsekvenserne af Erfaringsvidenskaberne, ikke omvendt. Saaledes opfattede man nu ikke Sagen paa den Tid, i hvilken Sibberns filosofiske Udvikling fandt Sted. Man vilde først udlede og paavise den højeste Idé, der udtrykte Tilværelsens inderste Væsen, og saa af den igen udlede, eller i hvert Tilfælde i dens Lys betragte de specielle Fænomener. Og i denne højeste Idé fandt man da tillige det sidste Formaal, henimod hvilket Livet maa stræbe, naar det skal naa sin rette Fuldkommenhed.

Som god Discipel af Schelling og Steffens stod Sibbern ogsaa i det væsentlige paa dette Standpunkt, og det har hæmmet ham i den klare, naturlige Gennemarbejdelse af Psykologien. Et enkelt, men meget vigtigt Eksempel vil vise dette.

Der er næppe noget psykologisk Begreb, ved hvis Behandling de forskellige psykologiske Anskuelser bedre karakteriseres end ved Driftens Begreb. I Ordets videre Betydning er Drift enhver dunkel Tilskyndelse, især naar denne gaar i en bestemt Retning. Hvorledes forklares nu saadanne Tilskyndelser? De opstaa jo ofte forud for al Erfaring og Nydelse af det, de gaa ud paa! — Sibberns Forklaring er den: »Livet vil frem i os og vil i os udtale sig i den Fylde af Virkninger, i hvilken det hører Livet til at træde frem, og det kan da ikke heller andet end at medføre og fremkalde Hentydninger til alt det, som er Betingelse for alle dens Virkninger«. Her er nu en spekulativ Antydning sat i en virkelig Forklarings Sted. At Livet vil frem i os, vide vi kun af selve de uvilkaarlige Livsyttringer, som vi kalde Naturtilskyndelser. Men hvoraf kommer det, at Livet vil frem i en vis bestemt Retning? Det er intet Svar at sige, at denne bestemte Retning

hører med til Livet. Det gør den ganske vist, da enhver Naturtilskyndelse i en vis Retning er en Livsytring. Man slutter da: alle Livsytringer, altsaa ogsaa alle Naturtilskyndelser, maa have deres Grund; nu er der Naturtilskyndelser, som gaa ud paa Ernæring, andre, som gaa ud paa Tilfredsstillelse af højere Fornødenheder, som Samliv med andre Væsener, eller føre til moralske Handlinger o. s. v.; altsaa maa den almindelige Drift, i Følge hvilken Livet arbejder sig frem, fremtræde dels som en Ernæringsdrift, dels som en Meddelelsesdrift, dels som en moralsk Drift, dels som en religiøs Drift o. s. v. Man udstyrer altsaa den menneskelige Natur med lige saa mange oprindelige Drifter, som der er forskellige Retninger, i hvilke Livet udfolder sig. Saaledes siger Sibbern: »Der er intet, som henhører med til Livets Indhold eller til det Indbegreb af Virkninger og Former, hvori det fuldendte Liv udtaler sig, uden at det omfattes med af Naturtilskyndelsen, og der gives derfor intet, hvorpaa Menneskets Liv og Stræben gaar ud, lige til det allerhøjeste, uden at en dertil svarende Drift bliver at nævne«.

Ved denne Maade at fremstille Sagen paa drejer man sig i en Kreds, idet man skaber lige saa mange oprindelige Drifter, som der er specielle Livsretninger. Man staar her i Psykologien paa samme Standpunkt, som man i Fysiologien stod paa, saa længe man antog en særegen Livskraft til Forklaring af det, der udgør Forskellen mellem den organiske og den uorganiske Naturs Fænomener. Kun da vilde man have naaet videre end til en saadan Kredsgang, hvis man af Livets almindelige Idé havde kunnet udlede de specielle Kræfter og Drifter i deres indbyrdes Forhold. Men dette har steds vist sig umuligt, og Sibbern prøver heller ikke derpaa; han kunde, som vi senere skulle se, efter sin hele Opfattelse af Filosofien heller ikke prøve derpaa. Naar en saadan Udledning nu ikke er mulig, saa staar kun tilbage at give en katalogiserende Opregning af de forskellige Drifter med stadig Paamindelse om, at de alle have deres Plads og Betydning i Livet. Sibbern slaar især i sine senere Skrifter og Udgaver stærkt ind paa en saadan Katalogiseren og Rubriceren, og det er for en stor Del dette, der giver hans Skrifter noget afskrækkende for mange Læsere.

Den nyere Psykologis Fremgangsmaade er i Modsætning hertil den, for det første at holde Beskrivelsen af de enkelte psykologiske Fænomener uafhængig af alle spekulative og etiske

Synspunkter, og dernæst at søge tilbage til de simpleste, mest usammensatte Fænomener for at prøve, om de højere, det vil sige: mere sammensatte Fænomener kunne forklares som opstaaede af dem ved en sammenhængende Udviklingsgang. Den nyere Psykologis Standpunkt kan betegnes som analytisk-genetisk. Ved Analyse søger den at finde de fælles Elementer i de forskellige Bevidsthedstilstande, og søger dernæst at vise, at Forskellighederne bero paa de forskelligartede Forbindelser af disse Elementer. Derved bliver det ogsaa først muligt at paavise et naturligt Slægtskab mellem de forskellige psykologiske Livsytringer. Dersom Talen f. Eks. er om Forholdet mellem Egoisme og Sympati, saa er det ikke nok at paavise, at der virkelig gives Drifter, der føre i begge Retninger; men det hjælper os heller ikke til dybere psykologisk Forstaaelse, naar Sibbern begrunder Muligheden af en ren sympatisk Drift ved, »at Individet jo overhovedet ikke er til for sin egen Skyld, men for dets Skyld, hvis Organ det skal være«. Derimod vil Betragtningen af de Instinkter, til hvilke Slægtens Forplantning og Bevarelse er knyttet, vise, at der i det enkelte Individ, selv om det ikke kommer til dets fulde Bevidsthed, rører sig Kræfter og Tendenser, som pege ud over dets egen Selvholdelse, og det vil da være muligt at vise, hvorledes der paa dette naturlige Grundlag og efter det Stød, Naturen her selv giver, i Kraft af almindelige psykologiske Love, kan finde en Udvikling Sted, der gør en uselvsk Sympati forstaaelig. Sibbern har fortræffelige Bemærkninger om de her omtalte Instinkter og Drifter; men disse Bemærkninger gøres paa Grund af hans almindelige psykologiske Standpunkt, ikke frugtbringende for Forstaaelsen af Følelsernes virkelige Tilblivelse.

Alligevel har Sibberns Psykologi en naturalistisk Karakter. Det ligger allerede i den Maade, hvorpaa den lader Livet fra dets højeste til dets laveste Trin arbejde sig frem under Driftens Form. Det ses ogsaa af den Iver, hvormed han benyttede hvad hin Tids Fysiologi frembød til Belysning af Bevidsthedslivet. Men en af Grundene til Ufuldkommenheden ved Datidens Psykologi var netop det uklare Standpunkt, hvorpaa Fysiologien da endnu stod. Den havde endnu den Gang ikke konstitueret sig som mekanisk Naturvidenskab, der følger samme Metode og anerkender samme almindelige Principer som Fysiken og Kemien. Læren om »Livskraften« afgav endnu det almindelige Synspunkt for de organiske Fænomener. Ved dette ubestemte, halvt mystiske i de ledende

fysiologiske Principer kunde Teorien om Forholdet mellem Sjæl og Legeme heller ikke forme sig klart og bestemt. Problemet kom til at mangle sin egentlige Brod. Først naar Fysiologien opstiller den Fordring, at alle Fænomener i Organismen, i Hjerne- og Nervesystemet saa vel som i Blodomløbs- og Ernærings-systemet, skulle forklares efter de almindelige mekaniske Principer, springer Vanskeligheden ved at forstaa Sammenhængen mellem Bevidsthedsliv og organisk Liv ret i Øjnene. Gælde de mekaniske Principer for denne Sammenhæng? Hvis ikke, have vi da her ikke et Brud paa den materielle Naturs almindelige Love? Det er netop Læren om den fysiske Energis Bestaaen, som i vor Tid paany har givet det gamle Spørgsmaal om Forholdet mellem Sjæl og Legeme en fornyet Interesse. Sibberns psykologiske Arbejder vare endnu ikke paavirkede af dette Synspunkt. Selv hans Bog »Om Forholdet mellem Sjæl og Legeme« (1849) udarbejdedes endnu paa en Tid, da Mayers, Joules og Helmholtz's Arbejder endnu ikke havde faaet Indflydelse paa Fysiologien. Alligevel er det interessant at se, hvor meget hans Opfattelse nærmer sig til Teorier, som i den nyeste Tid gøres gældende af adskillige Forskere paa dette Punkt.

Han erklærer sig imod enhver dualistisk Opfattelse og lægger den Opfattelse til Grund, at Livet er ét som Bevidsthedsliv og som materielt Liv. Kun denne Livets Enhed gør det muligt at forstaa, hvorledes der til visse Bevidsthedsfænomener kunne svare visse Hjernefænomener og omvendt: Livet i Bevidsthedens Form er i Følge sin Natur i Overensstemmelse med Livet i Materiens Form, dersom det er ét og samme Liv, der fremtræder under de to Former. »Legemsvirksomhed og Sindsvirksomhed ere væsentligen sammenhængende sideordnede Virkninger af én fælles samtidigt i begge virkende Aarsag«. Han lægger især Vægt paa, at det legemlige Liv kun bestaar under en uophørlig Reproduktionsvirksomhed, idet der stedse udskilles Dele af den organiske Væv og optages og dannes andre i deres Sted. Det er egentlig kun et Skin, naar Legemet synes at have en solidere Basis for sin Bestaaen end Sjælen. Begge Steder have vi kun én Virksomhed for os; ogsaa Sjælen lægger sig kun for Dagen i en bestandig Frembringende og Bearbejdende af Forestillinger, Følelser og Bestræbelser.

Ikke alle Sibberns Udtalelser om dette Punkt ere lige tydelige og konsekvente, men den almindelige Opfattelse, han

peger hen imod, synes at være klar nok. Vel er han ved denne Teori mere behersket af den almindelige Interesse for at hævde Livets Enhed under alle Former end for at udfinde, hvilken Hypotese der bedst tilfredsstillter Erfaringsvidenskabens vigtigste Resultater og ledende Tanker, men han har for sin Tid forstaaet med stor Sikkerhed at gribe nogle af de væsentligste Synspunkter. Han er bl. a. en bestemt Modstander af den spiritualistiske Lære om Sjælen som en Substans eller et Væsen for sig: »Sjæl er kun sjælelig Leven«. Den Dogmatiseren, hvormed man slaar det fast som værende og hvilende, der stedse kun er givet i Vorden og Udvikling, har bidraget meget til at gøre de psykologiske Problemer vanskeligere end de i Virkeligheden ere. En saadan Fastslaaen og Substantialisering stred desuden mod Sibberns hele Verdensanskuelse. »Vor hele Tilværelse bestaar i at være en Funktion i Alorganisationen«. »Den individuelle Virken og Leven er kun en Funktion af det Alvirkende«. Individet fremgaar af den hele store Naturvirksomhed og kan ikke rive sig saaledes løs fra denne, at det skulde blive en selvstændig Helhed for sig. Det staar i samme Forhold til hele Naturvirksomheden som den enkelte Forestilling til hele Bevidsthedsvirksomheden. Derved bliver det, efter Sibberns Opfattelse, ogsaa forstaaeligt, hvorledes der i det enkelte Individ kan røre sig noget, som er af universel Natur, Instinkter og Tendenser, der pege langt ud over Individets Omraade. Men før jeg gaar nærmere ind paa Sibberns almindelige filosofiske Verdensanskuelse, vil jeg fremdrage nogle Punkter af hans Psykologi, som sikkert have blivende Interesse og Betydning.

Hans Psykologi betegner tydelig Reaktionen mod den rationalistiske Periode ved den Vægt, der lægges paa »Hjertet« i Modsætning til »Hovedet«. Han skildrer under forskellige Former og Vendinger Forskellen mellem den rent intellektuelle, forstandsmæssige Tilslutning til hvad man erkender og anerkender, og den levende Hengivelse, ved hvilken vi blive ét med selve Sagen. »Det, som gaar ud over Fornuften«, nemlig den kraftige og varme Følelse for det, Fornuften har grebet, hører til det, han skildrer bedst. Mange Sider ved Følelsernes Psykologi, især den store Rolle, Kontrast- og Blandingsforhold her spille, har han i de store Træk klart fremhævet.

Hermed hænger ogsaa den Betydning sammen, som han tillægger det ubevidste Sjæleliv, eller, som han udtrykker sig: »det, som foregaar i Sjælens dybe Grund«. Kun en ringe Del af

vor Natur træder klart frem for vor Bevidsthed. Ligesom vi fra først af blive til som Individder formedelst en Naturvirksomhed, vi ikke kunne blive os bevidst, saaledes maa denne for os ubevidste Naturvirksomhed stedse antages at fortsætte sig, saa længe vort aandelige Liv varer. Der er jo heller ikke paa det fysiske Omraade nogen absolut Grænse mellem Avling og Vækst. I Instinkt og i Geniet have vi slaaende Eksempler paa noget, som virker i os, men først i sine Virkninger, ofte fjærne Virkninger, kommer op for Bevidstheden. Vor aandelige Vækst foregaar overvejende ubevidst, saa det gaar med os som med Manden i Parablen, der »kaster Sæd i Jorden og sover og staar op Nat og Dag, og Sæden vokser og bliver høj, han véd ej selv hvorledes.« Der er bestandig noget, som danner Bevidsthedens Grundlag uden at komme frem for Bevidstheden; og der er et stadigt Vekselforhold mellem det ubevidste og det klart bevidste. Det er sikkert en fuldstændig rigtig Bemærkning, Sibbern gør om Angeren (hvilken han i det hele skildrer godt og uden den indeterministiske Dogmatisme, som den ældre Psykologi var tilbøjelig til), — at dens psykologiske og etiske Betydning overvejende beror paa dens Indflydelse paa hele det ubevidste Sjæleliv; Menneskets Karakter kan gennem Angerfølelsen og ved dens lutrende Kraft blive en anden. Man mindes her Gabrielis's Ytring om, at Smerten var det eneste, der holdt hans Bevidsthed sammen. Saaledes kan Angeren være et uundgaaeligt Mellemed, uden hvilket Karakterudviklingen ikke kan gaa for sig.

Hvad der nu fra dette ubevidste Grundlag paavirker og bestemmer Bevidsthedslivet, mælder sig ofte spredt ud fra flere isolerede Punkter og i meget forskellig Retning paa en Gang. Og ligeledes faar Bevidstheden fra Omverdenen en Mængde forskellige, indbyrdes sammenhængende Iagttagelser og Forestillinger. Der vækkes endelig ved Erfaringerne en Mængde forskellige Drifter, Ønsker og Forsætter. Alt dette kan nu i broget Forvirring kæmpe i Bevidstheden, og det netop jo rigere Individets Natur er. Det vil da komme til »et vist Livets Røre, en Livets Gæring, en Livets Debat, en Livets Kamp«, inden der kan danne sig et bestemt Centrum og en harmonisk Orden i Sindet. »Skønt stærkest i Livets ungdommelige Periode (Ynglingsalderen), der for Resten hos forskellige Individder kan falde i forskellige Tidspunkter, vedvarer den dog, mer eller mindre, hele Livet igennem. Der gives ogsaa Individder, som i denne Henseende blive som bestandigen



unge, ja nogle gives der, som endog hele Livet igennem blive saa hildede i den med denne Livets Kamp naturligen i Ungdommen forbundne Gæring, at det er, som om hele Livet for dem var en aandelig Fødselskamp.«

Det er Læren om den sporadiske Udvikling, som i Sibberns Verdensanskuelse spiller en ikke mindre Rolle end hans Tro paa Livets Enhed og Helhed, og som han ikke mindst finder klart bekræftet paa det psykologiske Omraade. Han gør rigtig opmærksom paa, at dersom Udviklingen ikke foregik sporadisk, vilde den ikke foregaa gennem Kamp. Hans Iagttagelse og hans Tankegang fører ham her lige til den moderne realistiske Lære om Kampen for Tilværelsen. Dette Synspunkt ligger ham saa nær, at han bestemt indskærper (allerede i en Afhandling fra Aaret 1829), at den Sætning: Livet er en Kamp, ikke maa misforstaas, som om det kun var de ydre Forhold, der nødte Livet til at kæmpe; nej, Livet er kun til i Kampen, kan ikke bestaa i og for sig uden den. Ved den Energi, hvormed han, ikke blot paa det psykologiske Omraade, men, som vi snart skulle se, i sin Verdensanskuelse i det hele, fastholder dette Synspunkt, har han givet interessante Bidrag til den almindelige Lære om Udviklingen.

### III.

#### Sibberns filosofiske Verdensanskuelse.

Sibbern var stærkt paavirket af den tyske Filosofi, og hans Lære er en af de sundeste Former, i hvilken denne Filosofi har vundet Indflydelse paa Tankegangen i den danske Aandsverden; men hans Sans for det konkrete, hans Iagttagelseinteresse og hans varme Sympati for det individuelle Liv gjorde, at han ikke kunde blive en Tilhænger af den abstrakte og aprioriske Deduceren og Konstrueringen, hvori den ældste Skole endte. Han traadte bestemt i Marken mod Hegel, og allerede Fichte og Schelling tog han paa sin egen Maade. Han tager bestemt Afstand fra den Schellingske Naturfilosofi. I et Brev fra 1824 hedder det: »Det er raadeligt for enhver Naturbetragter at holde sig Erfaringen saa nær som muligt og at være varsom med ethvert Forsøg paa at ville, sættende sig over paa det højere Standpunkt, oplyse og udtyde Naturtingene ved en Betragtning fra oven: ti dertil ere Naturbetragtningerne endnu langt fra at være modnede«. Som man erindrer, gennemførte han ikke dette Princip for Psykologiens Ved-

kommende. Og dog er det karakteristisk for hele hans Opfattelse af Filosofien.

Han saa' ganske vist det højeste Ideal i en Erkendelse, ved hvilken vi ud fra en højeste Idé begrunde og forklare hele vor Viden om Tilværelsen. En Konstruktion a priori var ogsaa for ham den filosofiske Stræbens højeste Formaal. Men Filosofien maa efter hans Overbevisning stedse gaa ud fra et givet Indhold, og først gennem Bearbejdelsen af dette kan efterhaanden den sidste, ledende Idé udvikle sig. Filosofien maa, som han udtrykker sig, være eksplikativ, før den kan blive spekulativ, det vil sige, den maa gaa ud fra Betragtninger over det givne for i dette at finde Hentydninger til en Idé, i hvis Lys det maatte kunne finde sin Forklaring. Og den spekulative Erkendelse maa selv igen stedse søge sin Bekræftelse gennem stadig Sammenholden (»Konferens«) med det virkelig givne.

Spørge vi, hvorledes det er muligt, at en saadan Idé kan findes, og en saadan Forklaring til en vis Grad naas, da vi jo dog kun kende og overskue saa ringe en Del af Tilværelsen, saa svarer Sibbern, at vi selv jo ere et Led af Tilværelsen, og at det samme, som udgør Tilværelsens inderste Væsen i det hele, ogsaa gør sig gældende i os, naar Idéerne under Betragtning og Bearbejdelse af de givne Erfaringer arbejde sig frem i os. Men at Maalet ikke fuldstændig vil kunne naas i en overskuelig Tid, ligger i det sporadiske i Tilværelsen. Verden træder frem for os fra sin Fyldes mange Punkter paa én Gang; det Centrum, omkring hvilket alle disse Punkter kunne ses i deres Sammenhæng, vil kun kunne findes gennem »en Debat af alt mod alt«, som vanskelig kan tænkes afsluttet. Det er da intet Under, at der er saa mange Stridigheder mellem Filosoferne; vi ere jo endnu ved at prøve os frem, og derfor maa snart et, snart et andet Hovedpunkt komme til at træde frem med ensidig Styrke.

Den, som kender Filosofiens nyere Historie, vil finde, at Sibberns hele Opfattelse af Filosofiens Væsen og Metode ikke lidet minder om Lotze. Ogsaa ellers fremtræder der et vist Slægtskab mellem de to Tænkeres Anskuelser.

Sibbern baner sig Vej fra sin Erkendelseslære til sin metafysiske Teori ved at vise, at Erkendelsens Mulighed beror paa, at Tilværelsen frembyder en Sammenhæng af det ene med det andet, saa at alt tilsidst danner en altomfattende Helhed. Dersom der ikke i Tilværelsen gives en altomfattende Tingenes Orden, i

Følge hvilken hver enkelt Ting bestemmes ved de andre, saa kan ingen enkelt Ting finde sin fulde Forklaring. Der maa gives en Totalkonsekvens, som bærer de enkelte Ting og Fænomener. Det er den filosofiske Grundtanke, endnu i ubestemt og indholdsløs Form. Den er allerede Idéen om et Alværende og Alvirkende, som gennem den altomfattende Tingenes Orden bærer og bestemmer de enkelte Fænomener.

Men denne Forudsætning er ikke tilstrækkelig. Ti det Alværende og Alvirkende, den almindelige Tingenes Orden maa paa hvert enkelt Punkt virke forskellig efter det givne, som bestemmes ved det. Al Opstaaen og Tilbliven fremkommer ved to Faktorer, den ene er den i alt virkende Tingenes Orden, den anden er noget vist givet, som medfører, at hver Gang noget vist bestemt og ikke andet bliver til. Der er bestandig i Naturen forskellige Udgangspunkter, ud fra hvilke Processerne tage deres Løb. Og disse Udgangspunkter ere hvert for sig endelige og relative; de staa i indbyrdes Vekselvirkning, saa at de ere ikke blot Aktionspunkter, men ogsaa Reaktionspunkter. Derfor fremtræder Naturen for os som en stor Vekselvirkningsproces, en stor Debat og Kamp af alt imod alt, og først gennem denne store Verdensdebat udfolder Tilværelsesprincipet sin hele Fylde.

Denne anden Forudsætning kunde man kalde den realistiske Forudsætning, ligesom man kunde kalde den første den idealistiske, skønt Sibbern selv bruger andre Udtryk. Ved denne Forudsætning træder han fra en ny Side i en bestemt Modsætning til Hegel og den tyske spekulative Skole. Han bebrejder Hegel, at han paa Grund af sin ensidig idealistiske Synsmaade ikke kunde faa nogen virkelig historisk Opfattelse af Tilværelsen. Historisk Udvikling bliver først mulig, naar der er sondrede Udgangspunkter i indbyrdes Vekselvirkning. Udviklingen gaar da ud paa at bringe Harmoni mellem de sporadisk fremtrængende Processer, at organisere det i spredt Form givne Materiale. Erfaringen viser os, som vi allerede for Psykologiens Vedkommende have fremhævet, at alt i Naturen fra først af danner sig sporadisk. Ved Krystallisationsprocessen, som f. Eks. den, der finder Sted, naar Vandet fryser, opstaa Naalene ud fra forskellige Punkter, men gaa efterhaanden sammen og danne en kompakt Enhed. Fosterdannelsen sker i flere Henseender ud fra forskellige Organisationspunkter, hvorfra Processerne mødes for tilsidst at ende i et Resultat, der har et slaaende Enhedspræg. Den sociale Verden viser os noget

tilsvarende: indenfor den enkelte Stat virke Bestræbelser af forskellige Individuer og fra forskellige Side til at danne en fælles Samfundsorganisme, og de forskellige Stater ere igen Udgangspunkter for Virkninger, som gennem mange Sammenstød føre os fremad mod et almindeligt Menneskesamfund. Gaa vi tilbage til Jordkloden og hele Solsystemets Oprindelse, saa maa enhver Partikel i Urtaagen have spillet sin Rolle, have været Udgangspunkt for Tiltrækken og Frastøden, og gennem det Mylr af Vekselvirkninger, som derved bragtes til Veje, fik vor Klode og vort Solsystem sin nuværende Form. Paa ethvert Omraade kan der spores en stor, fremskridende Organisationsproces i ubrudt Sammenhæng. »Det allerførste Røre i Jordklodeprocessen var Begyndelsen til den hele nu paa Jorden subsisterende Planteverdens, Dyreverdens og Aandeligheds Konstitution«. Tilværelsen er en stor, kontinuerlig Udviklingsproces, indenfor hvilken Menneskets Tilblivelse betegner et enkelt Stadium. »Hvorledes mon det første Menneske blev til? Uden Tvivl derved, at en vis Dyreformation, fra en første ringe Begyndelse gennem en Række af Generationer eller Affødninger, idet i Afkommet bestandigen Uddannelsesprocessen gik videre og videre, naaede til det Punkt, da nu dets sidste Affødning blev et Væsen, som saa at sige slog Aandelighedens Øje op, idet det sagde Jeg til sig selv og følte sig i sin Jeghed«\*).

Der er altsaa trods de sporadiske Udgangspunkter en Fremgang til stedse større Harmoni og til højere Livsformer. Men paa de mellemliggende Stadier kan der ofte komme Former og Fænomener frem, der synes at pege i ganske anden Retning end imod en Fremgang til højere Fuldkommenhed, ligesom Fosteret paa visse Stadier af sin Udvikling forekommer den ukyndige Betragter at være en Vanskabning. Naturen synes ofte at gaa Absurditetens Veje. Alt sligt er dog kun noget foreløbigt og forbigaaende, en lille Krumning paa en Vej, som Verdensudviklingen maa tilbagelægge. Endnu er Tilværelsen paa Vejen, ja endog paa Begyndelsesstadiet af Vejen til Maalet. Der viser sig endnu i vor Erfaring et Modsætningsforhold mellem det centrale Princip, Enhedsprincippet i Verden, og de mangfoldige periferiske Udgangspunkter. Men det vil mere og mere blive afløst af et Harmoniforhold. Kun for

---

\*) En lignende Anskuelse af Menneskets Tilblivelse havde allerede Kant udtalt (i sin Antropologi), og hos os Treschow (i sin „Historiens Filosofi“).

en begrænset Del af Verden kan der dog være Tale om en fuldstændig Virkeliggørelse af Verdensformaalene; da der i Verden i det hele skal virkeliggøres en udtømmelig Indholdsfulde, vil der dertil behøves en uendelig Tid.

Disse vare de filosofiske Ideer, Sibbern udtalte i sit mærkelige lille Skrift »Spekulativ Kosmologi«, som udkom 1846, det eneste, i hvilket han i Sammenhæng har fremstillet sin almindelige Verdensanskuelse. Det lønner sig endnu for dem, der interessere sig for filosofiske Spekulationer, at studere dette Skrift, der, som man vil have set, ikke mangler Tilknytningspunkter for den nyeste Tids Teorier og Synsmaader. Til nærmere Karakteristik vil jeg her kun tilføje nogle faa Bemærkninger.

En af de vigtigste Sider, fra hvilken en filosofisk Verdensanskuelse kan karakteriseres, er det Forhold, den statuerer mellem Enhed og Mangfoldighed i Tilværelsen. Sibbern søger at give begge hvad der tilkommer dem, hver for sig, og i hans Fremstilling ses meget klart de Motiver, som give dem Interesse og Betydning i filosofisk Henseende. Til at forudsætte Enhed føres vi ved det Grundfaktum, at Tilværelsen, hvor vi formaa at trænge ind i den, fremtræder for os som en lovordnet Sammenhæng. Der maa da, synes det, være et eneste Princip, som virker i alt. Men paa den anden Side viser Erfaringen os lige saa vel en Mangfoldighed af virkende Elementer, af sondrede Udgangspunkter. Uagtet nu dette sidste Synspunkt betones meget stærkt af Sibbern, især i den for ham saa ejendommelige Lære om den sporadiske Udvikling, saa underordner han dog afgjort Mangfoldigheden under Enheden. De reale Udgangspunkter betegnes vel som noget »givet«, paa hvilket »det Alvirkende« øver sin Indflydelse; men dette givne skal selv kun være det Alvirkenes egne primitive Virksomheder, og det Alvirkenes Indflydelse skal ganske gaa i ét med de sondrede Elementers Virksomhed. En Opfattelse som Leibniz's eller som den absolute Atomlæres, der ender i et Mylr af selvstændige Enkeltvæsen er kun et Moment i det uendelige Væsen, enhver Molekule kun Sæde for en af det Alvirkenes Funktioner. Det skal kun være vor Fantasi, der ikke kan lade være at tillægge Elementerne eller Molekulerne en anden Realitet end den at være blotte Virksomhedsudgangspunkter for det Alvirksomme, ligesom vore enkelte Forestillinger ere lige saa mange Former for Aandsvirksomheden og ikke have nogen Eksistens afset fra denne.

Men hermed er det ikke at forlige, at Indbegrebet af Elementerne kaldes et Modstaaende, et Andet, et Objektivt, som skal bearbejdes og forenes af det Alvirksomme. Her fremtræder en Dobbeltthed, en Modsætning, som ikke er overvunden. Naar en Idé skal virkeliggøres, siger Sibbern i denne Sammenhæng, kan alt ikke fremgaa af dens indre Væld, men Stof og Middel maa tages ude fra. Her er altsaa en Dobbeltthed til Stede fra først af; de to Forudsætninger, hvorpaa der bygges, kunne ikke føres tilbage til en Enhed, og der ligger her en truende Fare for Sibberns optimistiske Verdensanskuelse.

Hvorledes kan han være saa sikker paa, at der vil komme stedse større Harmoni mellem Enhedsprincippet og de sporadiske Udviklingsprocesser? Kun saa kort og ringe en Del af Udviklingen kunne vi overskue, og vi kunne ikke herefter stille Heroskopet for hele Udviklingen. Vi kunne trøste os med, at Absurditeterne og Disharmonierne kun skyldes vor Mangel paa Kendskab til Udviklingens egentlige Love og Betingelser: men det er da kun en Tro eller et Haab, vi her tage vor Tilflugt til, ingen videnskabelig Indsigt. Det er om man vil, en filosofisk Tro, vi kunne have paa, at Spliden og Disharmonien gennem Kampen, gennem den store Debat af alt mod alt, fører over til en saa meget des rigere Organisation; men mere kan det aldrig blive. Det er en energisk Overbevisning, der rører sig hos den begejstrede Tænkter, der saa stærkt har betonet det sporadiske og brudstykkeagtige, naar han stedse fastholder Ideen om en sig gennem Striden fremarbejdende Harmoni; men den kan ikke videnskabelig begrundes og gennemføres.

Maaske hænger det sammen hermed, at Sibbern ikke helt ud fastholder sin Udviklingslære. Hans Tro paa det Alvirksomme fører ham ikke blot til at tilskrive det en uendelig Overlegenhed over for de enkelte Elementer, der skulle organiseres; men han undtager det endog fra at være Udviklingsprocessen underlagt. Den egentlige Udvikling bestaar for ham i, at Elementerne organiseres; den organiserende Magt, det Alvirksomme er ikke selv vordende, men evigt. Eller som han udtrykker det med en teologisk Vending: Gud vorder ikke, men kun Guds Rige vorder. En saadan Distinktion kan ikke fastholdes, og Sibbern føler det selv. Hvorledes kan Guden være evig og uden Udvikling, naar hans Rige ikke er det? Guden og hans Rige høre saa nøje sammen, at de kun blive til med hinanden; der kan ikke være et

Ligegyldighedsforhold mellem dem. Vorder Guds Rige, saa er Gud ogsaa stedt i Vorden. Sibbern har her optaget mere af Teologien end de blotte Ord. Vel peger den kristne Lære om en lidende Gud med storartet Dybsindighed hen til hvad den gennemførte Udviklingsfilosofi fordrer; men Teologiens sædvanlige Tilbøjelighed til at halvere Tankerne har ladet den gyse tilbage for denne dristige Konsekvens.

Uagtet Sibbern ynder at bruge teologiske Udtryk, er hans Lære aldeles kættersk. Gud er for ham ikke noget fra »Verden« sondret og forskelligt Væsen. Han skelner mellem Tilværelsens »Verdensside« og »Guddomsside«: hin have vi i Elementernes Mangfoldighed, denne i Enhedsprincipets Virken. Guddommen virker gennem de fra Elementerne udgaaende Virksomheder. Dog tilfredsstiller Panteismen (hvilken han i øvrigt omtaler i varme Ord som en alvorlig og berettiget Livsanskuelse) ham ikke, fordi den lærer, »at der ikke gives anden Gud end Guds Rige, eller at der bag det Rige, jeg her kalder Guds Rige, ikke er nogen personlig Gud at søge«. Det er alligevel et Spørgsmaal, hvor mange af dem, der tro paa en personlig Gud, der ville finde sig tilfredsstillede ved den Sætning, i hvilken Sibbern sluttelig udtrykker sin religionsfilosofiske Anskuelse: »Fører dog ikke alt til, at man tilsidst maa erkende, at Verdenstilværelsens inderste Grund maa være centraliseret i sig, at Verden saa at sige er en stor Individualitet?«

Vi føres ved det nys omtalte naturligt over til Sibberns religiøse Anskuelser.

(Sluttes.)

---

## Teaterindtryk fra sidste Parisersaison.

---

Naar det kongelige Teater har kaldt Ohnets Stykke »Fabrikanten«, har det vovet sig ud i farlige Tankeforbindelser, der kaster langlige Skygger ikke alene over dette, men over de fleste af de moderne franske Dramer. Det slaar én, at Fabrikanten selv er af en Fabrikant, at dets Afløser *le prince Zilah af Claretie* er fabrikeret saa godt som det kunde være af Ohnet, og at *Theodora*, skønt af Sardou, ikke mindre smager af Fabriken. Med dette Stempel, og de mange Opførelser paatrykt som Prisedaille, vil det naa os. Denne indbildte Medaille er den egentlige Drivkraft. Det hjælper ikke, at vi se disse Arbejder opstaa langt borte, som Bølger af en paa én Gang saa stereotyp og fremmedartet Farve, at vi mene de umulig kunne naa os. Deres evigt gentagne rullende Bevægelser bringer dem til vore Kyster. Farcernes muntre Skum oversprøjter dem, men dunste hurtig bort, under den stadige Anstrængelse efter at lokalisere sig, medens Dramernes dybere Vande efterhaanden blande sig med vore. Det gaar lidt uvilligt; ti selv Bølgers Bryden kan have sine paaviselige Grænseskæl, men Atmosfæren tager villigere sin Bismag deraf, og den har just ikke Saltets Friskhed. Nogle sammenstillede Bemærkninger om Indtrykket af disse fremmede og hjemlige Elementers snart flygtige Lighed snart dybe Ulighed, kunde derfor mulig interessere.

*Theodora*, der lader til snart at ville naa os, har været meget længe under Vejs. Det er ikke mere Nyheden, men, som ovenfor sagt, de utallige Opførelsers Drivkraft, Massernes robuste Smag, der bevæger den frem. Ingen stor By kan længere ignorere den, skønt alle vide, at det kun er tomt Rutinearbejde, skrevet for Sarah Bernhardt, hvis fine Legeme og sejge Talent smidigt



dækkende slynger sig over det, som den fuldmodne Vindrue om den tørre Vinstok. Dets hele Bygning er tømret med sindig Færdighed, men den Skov, som har leveret Tømmeret, kender man som Pariserne kende Boulogneskoven. Man farer ikke vild i den, Gangene ere som slaaede efter en Lineal, og tror man et Øjeblik at opdage en oprindelig, fredlyst Plet, straks skimtes igen de støvede Veje og høres Kaskadernes lavede Fald.

Gennem Stykket slynger sig to Traade, en »historisk« og en hysterisk, der til Slutning af Kejsérinde Theodoras egen Haand tragisk slynges sammen til én og ender med hendes og hendes Elskers Død.

En Sammensværgelse imod Kejseren, en brændende Kærlighedsforstaaelse imellem Kejsrerinden og Sammensværgelsens Hovedmand, der ikke aner, hvem han elsker, og til hvem han betror sine Planer, det er Traadene, spundet effektivt nok, tagende med alt, lige til det grelles Aplomb og det forslidtes Glans. En Kejsrerinde, der forklædt foretager sine natlige Gadevandringer, og foruden sin Elsker besøger gamle Veninder, laver deres Suppe og paa det nydeligste skræller Hvideroer, idet hun under pikant Smaasnak leger med fangne Tigre og sikrer sig Elskovsdrikke, det maa slaa an. At ingen aner hendes Inkognito uden det i Hemmeligheden medvidende og yderst smigrede Publikum, der sjældent er saa høje Personers Fortrolige, maa absolut stemme dette til følende Taknemmelighed, eller hvilken Mangel paa Erkendtlighed, hvis man ikke paaskønnede noget saa pikant arrangeret som der, hvor Kejsrerinden i en af de meget vovede Kærlighedsscener hviler paa Andreas' Skød, medens Oprørshæren i det fjærne synger sit:

A bàs  
Thèodora,

og han begejstret nynner med, medens hun forfærdet holder ham for Munden med Udbruddet: »Blot ikke du!«

Mellem disse overfladiske og for Forfatteren saa let købte Sejre, findes dog en Scene, hvis sjældne dramatiske Virkning virkelig udspringer af et dybt Blik ned i den menneskelige Natur. Det er den bekendte Scene mellem Marcellus og Kejsrerinden. Oprøret mislykkes ved denne sidstes Mellekomst, og Marcellus, der halvdød bliver taget til Fange, bringes til Live for at angive sine medskyldige.

Kejsrerinden, som under Paaskud af at kunne lokke Tilstaa-

else ud af ham, har faaet Tilladelse til en Samtale med ham i Enrum, forestiller ham nu Pinebænkens Rædsler, og sin Vished om, at han under dem vil forraade sin Ven og hendes Elsker, Sammensværgelsens Ophavsmand. Oprørt viser han denne Tanke fra sig. Men hun bliver ved. »Det er Lidelser, hvorunder Øjnene træde ud af deres Huler, hvorunder man forraader sin egen Moder.« Marcellus giver ikke alene tabt, men trygler, tigger hende tilsidst om at dræbe sig. Selv er han bagbunden og uden Vaaben. Kejserinden, der gysende betænker sig — der er lidt her, som rører ved Tanken i Ibsens Gengangere og Osvalds Bøn om den sidste Haandsrækning —, lader sig til Slutning tvinge derved, at Marcellus højt udraaber Andreas' Navn. En Naal i hendes Haar er det Mordredskab, han selv har udpeget og som med Lynets Fart naa'r hans Hjærte. Scenen blev af Sarah Bernhardt givet med sand tragisk Kraft, under en næsten aandeløs Spænding. Hele den menneskelige Ynk, Legemets til Tider skæbnesvangre Suverænitet over det aandelige, aabnede sig for éns Blik som en mørk Bjærgskakt, pludselig set fra en jævn Landevej. Underlig nok er det, som om Sardou i dette ene Øjeblik, hvor han lodder Dybderne, til Gængæld svigtedes af sin mesterlige Teknik. Med en shakespearsk Kejtethed lader han alle de tilstedeværende staa bagved de to handlende, kun med Ryggen vendt til, ventende som artige Børn til det hele er forbi, og de atter faa Lov at se. At man ikke hjærtelig ler ad denne Opstilling, viser mere end noget andet, hvilket dybt Greb denne Scene tager i Publikums Interesse. Den er Stykkets *Clou*, som 200 Gange i Træk har fyldt Teateret St. Martin.

For øvrigt er det som om Sarah Bernhardts Prestige er ved at blegne. Hendes Talent maa utvivlsomt slaa ind paa andre Veje, bort fra Rutinens Slid og det erotiske Oversukren, hvis det skal holde sig friskt. Men lytter man til Replikernes rige Modulationer, hvor mange nye Muligheder skimtes der saa ikke? Slutningsscenen, hvor hun, efter at have forvissat sig om Andreas' Død — naturligvis foraarsaget af den traditionelle Giftbægerforveksling — rejser sig op, og opdager Bødlerne, der tavse vente hende, spillede hun uforligneligt. I dette Øjeblik gav hun Kejserindens Skikkelse Dødens Højhed. Gadeløberskens Smuds svandt, samtidig med Spillet Rutine. Hun blev den unge Sarah fra Donna Sols og Adrienne Lecouvreaus Dage. Hendes Fortvivlelse over den Elskedes Død, hendes Jubel over at skulle følge ham, samtidig med den korte Dødsangests Hjælpeløshed, Modbydelighed for

Dødsmaaden, der saa kort udtrykkes i *Comment? Ah je comprends*, da hun ser den røde Strikke, alt var sekundvis paa hinanden følgende Glimt af et henrivende Geni, smeltet sammen i en hendøende Regnbues endnu straalende Farver.

Det er god Politik af Sardou ikke at lade Theodora trykke, ti al Nyhedens Spænding er nødvendig for at holde Interessen fangen. Set anden Gang, virker det sløvt, og mange Ufnheder træde frem. Man tager sin Tilflugt til den historisk korrekte Iscenesættelse, føler sig til Slutning som paa et byzantinsk Museum, hvor en kvindelig Virtuoso har faaet det Indfald at iføre sig nogle af de kostbareste Kostumer, for at fremsige noget, der mere klæder hendes Talent end passer til Dragten. Man lærer, at den Tids Kejserværdighed har forstaaet at repræsentere, og at der den Gang i det mindste var Metode i Galskaben. Første Tableau viser os Kejserinden i liggende Stilling. Tunge Guldbrokkader og Juveler dække tyngende hele Skikkelsen, medens kun Fødderne nøgne strække sig i magelig Ynde. Som Scepter en Stængel af hvide Liljer, hvis drømme-svangre Duft endnu pirrer hendes slappe Sanser. Ved hendes Side et uhyre Klokkeapparat i dæmonisk Slangeform, hvis højtidelige Klang minder om, at en Dødsdom ofte lurar bag dens Kalden. Femte Tableaus Cirkusforestilling viser os al Østens farvefulde Pragt, ledsaget af fin, dæmpet Musik. Foran Kejseren svinges skøntformede Røgelsekar, men naar Kejserinden træder ind, slank som en Vandstraale i sit lyseblaa Slør, hvori Diamanterne dirrende trille som blinkende Draaber i Sollys, saa følges hun af hvidsilkede, guldbroderede Pigebørn, der baglændsgaaende ødselt udsende Skyer af mørkerøde Rosenblade, der blødt myldrende sænke sig ned om denne Undine.

Man forstaaer, at alt dette ikke er det sædvanlige Sammensurium af en Balletmester, og dog mere fremhæver end dækker det Stykkets Mangler. Man føler, at en ydre Korrekthed er magtesløs, hvor den historiske Aand mangler.

I Fortrin som i Mangler et fuldstændigt Modstykke til *Theodora*, blev Daudets *l'Arlésienne* opført paa Odéon i Slutningen af Saisonen. Dets Udygtighed i Anlægget, dets tekniske Mangler, dets Kedsommelighed, alt blev fremhævet, selv af Daudets Venner, og dog blev det af Pariserne modtaget med et Liv og en Bevægelse, der mindede om Fiskens, der fra det tørre pludselig bliver kastet i Vandet. Som den gik man, spillende med Finner og Hale, til Bunds af Henrykkelse. Man fandt rigtignok ikke, hvad

man søgte, ti l'Arlésienne var slet ikke i Stykket, men man var lige glad. Man dukkede sig i Stemningens og Musikens Bølger og svømmede rørt henover den tragiske Idyls drømmende Vande.

Hele Stykket er bygget over én Følelse, en haabløs næsten sindsyg Kærlighed, der stadig holder sig paa samme Punkt, uden al fysiologisk Udvikling. At Genstanden for denne Lidenskab ikke ses, giver for øvrigt Stykket Horizont. Denne Arlésienne glimrer i Sandhed ved sin Fraværelse, ti der gives et Rum i Billedet, som enhver Tilskuer kan udfylde efter sin Fantasi. Lad den unge Bonde kun klage sine evige Elskovsmelodier, vi lytte til dem som til Sagnet om Loreleys og Havfruens Sange; man troer ham, fordi man ikke ser hende. Vi vide, at der gives en Lidenskab, mod hvilken hans hjælpeløse Ungdom forholder sig som den stakkels Ged til Ulven, om hvem den gamle Hyrde fortæller, at den efter en Nats haabløs Kamp villigt strakte sig i Døden.

En Scene gjorde stor Lykke. Det er et Møde imellem et Par gamle elskende, der i deres Ungdom ved Forholdenes Magt ere skilte, og som nu efter halvhundrede Aar uformodet ses. De genkalde dem deres tunge Forsagelse, og hun byder ham det Kys, som hendes Kærlighed længe har tiltænkt ham, men som nu først kan gives uden Brøde. Sarçey roser Scenen for sin store Originalitet. I den nordiske Literatur har den dog flere Sidestykker, og den forekommer os snarest lidt lang og sentimental, tilmed da den rent ydre intet har med Stykket at gøre. Men den fulgtes af Mindet om en Fortælling fra Daudets tidligere Periode. Dens Helt var ogsaa en Hyrde, som en Søndag-aften oppe paa Højderne modtager Besøg af sin Herres Datter. Uvidende om hans Kærlighed smutter hun derop. De falde i Snak, Natten kommer, og dækket af hans Faareskindspels falder hun i Søvn under aaben Himmel, medens han ridderligt vaagende fortaber sig i hendes Skønhed, vel vidende, at deres Kærlighed er en Umulighed. Denne lille Fortælling, hvis Ynde er som født af en vid Horizonts milde Stjærneskin og en sydlandsk Sommer-nats fortættede Poesi, er den vemodige Grundakkord, hvis Klang gennemsitrer Stykket og faar én til at glemme al Kritik. Til hvad Nytte desuden vække den; Stykket er tretten Aar gammelt og Daudet har aldrig udgivet sig for Dramaturg. Spillet var aldeles fortrinligt, Dekorationerne stemningsfulde, indsmigrende som Bizets blide Musik. Som i *Strandby Folk* var der gjort alt

for at gøre det virkelighedstro. Som Fiskerne dér, saaledes stavrede Hyrderne her om i Dragter, forskrevne fra selve Hjemstedet, og til en Køkkendekoration havde Daudet, selv Provencaler, leveret Køkkentøj samlet i Provence.

Paa Gymnase, hvor *Fabrikanten*, det vil sige *le maître de forge* i bogstavelig Forstand smedede medens Jærnet var varmt, og hamrede sine opstyltede Repliker ud, Aften efter Aften, saa de bleve fladere og fladere, blev til Slutning, til ikke stor Forandring og samme Begejstring opført det nye Stykke *le prince Zilah* af Claretie. At Claretie i Frankrig nærmest bliver regnet til det literære Venstre, viser, at dettes Retning ofte mere ytrer sig i Formen end Ideerne. Set f. Eks. i Belysning af Kvindesagen, er han Antediluvian. Lig en bly Jomfru banker denne paa Frankrigs Dør, men Literaturen lukker ikke, som hos os, op for den. Som en ældre Herre overhører den mageligt dens Banken, og Claretie, skønt ung og moderne, maa være ganske tunghør. Dens nordiske Ledsager, Læren om at Moralen helst skulde være ens for begge Køn, vilde af ham blive betragtet som en fræk og mistænkelig Følgesvend. Naar man, overvældet af Forholdenes Storhed, betuttet føler sin egen Nations Lidened, undres man paa, om man virkelig skulde være de eneste seende, der havde faaet Salven strøget over Øjnene, og om disse Millioner, blindede som Samson, altid skulle vandre i Filistrenes Trædemølle. Selv under Tvivlen giver man dog ikke tabt; det nye kan komme fra Norden, som det en Gang kom fra Østen, og man forstaar, at en ildfuld Natur som Strindberg, besjælet deraf vil bemægtige sig dette Massernes Sprog, for derigennem at kaste sine Raketter ud i Vedtægternes Mørke.

At dette Mørke maretungt hviler over *le prince Zilah* vil den mest kortfattede Opgiven af Indholdet vise.

En ung Kvinde af Zigeunerblod, opdragen under meget abnorme Forhold, er bleven forført, men har, da hun opdager at hendes Elsker er gift, med Energi viklet sig ud af Forholdet. Efter flere Aars Sindslidelser møder hun saa Prinsen, elsker og genelskes, men mangler Mod til at bekende sin Fortid. Hendes Stolthed krymper sig derunder, hendes lidenskabelige Angest for at miste den elskede ved Tilstaaelsen, binder hendes Tunge i fortvivlet Stumhed. Paa Bryllupsdagen røbes saa alt ved en Pakke Breve, sendt til Brudgommen fra den forsmaaede Elsker.

Nu begynder Lidelsernes Drama og ikke mindst for Tilskueren. Øjeblikket er der, hvor, som Heiberg siger, Teatergulvet bliver fejlet af et Fruentimmerlegeme. Prinsen lader sin Hustru vide, at han i Følge den bekendte Lov er i sin Ret, naar han dræber hende, hvilket, i Parentes sagt, kommer lidt uventet, da Tilfældet ligger tilbage i Tiden, og ikke kan betragtes som Ægteskabsbrud. Naar hun udbeder sig denne Død som en Ære, forekommer det én straks noget eksalteret, men de efterfølgende Scener vise, at det vilde have været en Barmhjertighedsgerning, en virkelig Haandsrækning. Ti alt hvad man kan tænke sig af Rædsler venter hende. Først Sindsyge — i Romanen, hvorefter Stykket er lavet, et fleraarigt Ophold i et Galehus. Da hun er kommen ud, bliver hun Bytte for en Svindsot, der alt tidligere har vist sine Tegn, og saa endelig kommer den længe ventede Død, under hvis Kvaler hun henslængt for Grevens Fødder endelig erholder Tilgivelse.

»Ah! c'est trop raide!« udbød en skikkelig Borgermand nede imellem Publikum, idet han stønnende tørrede Sveden af sin Pande. Han saa' ikke ud til at tænke langt, men det kom som et sundt Udbrud af almindelig menneskelig Følelse.

Selv den af den historiske Udvikling — denne, der lægger al den sædelige Morals Ansvar paa Kvindens og slet ingen paa Mandens Vægtskaal — bedst optugtede Tankegang maa her føle, at Naturen gaar over Optugtelsen. Det ligger altfor nær at spørge denne Dandybøddel, der saa ædelt og heltomodigt udfører sin Gerning, om han slet intet har haft at bekende for sin Elskede. Det vilde være affekteret at tvivle om, at han har det mangedobbelte.

Misforholdet bliver endnu mere trykkende ved Udførelsen, der gennem Hr. Damala, Sarah Bernhardts Mand, lader Prinsen faa et Offers resignerede Nethed, medens Heltinden vaander sig under Jane Haddings stolte Ydre. Som en Soldats velvoksne Skikkelse, krummet i den korte Bøje, saaledes viser kun en ædel Naturs Krympen sig under en falsk Situations Lavhed, intet Sekund er hun i ret Stilling eller naturlig Højde. At Prinsen selv fortiende dødsdømmer hende for denne Synd, skønt det fra Arilds Tid er Manden, der ved Samfundslovene har dannet denne Situations korte Bøje, der tvinger hende ind under Fortielsen, — det forties.

Som Modsætning til *le prince Zilah* med sit forpint eksalterede Indhold, sydende som hengemt, daarlig behandlet Vin, maa *Denise* af Dumas fils forekomme som en sund beroligende Drik, uden andet Lighedspunkt end det, at Stykkernes kvindelige Hovedpersoner har Fortid tilfælles. *Denise* tilstaar dog straks sin Brøde, og alt faar et roligt Forløb og et lykkeligt Udfald. Man mærker, at det er skrevet af en virkelig Forfatter. Er han tillige Fabrikant, da er det som bekendt af et Mikroskop, som formaar at fremvise fine Sjælerørelser, der under nye Ideers Streflyvs bevæge sig paa ejendommelig Maade. Han staar i den franske dramatiske Literatur som den mest radikale, og som Forfatter af *Denise* har man i ham hilst en fransk Forbunds-fælle af Kvindesagen. Man fordyber sig derfor med Interesse i Indholdet, men ser man disse nye Ideer lidt efter, vil man stille dem lige overfor den skandinaviske Literaturs ofte saa samfundskrigerske Retning, da undres man over deres store Tamhed.

Grev André, Stykkets Helt, har ført et vildt Ungdomsliv og sat det meste af sin Formue overstyr. Han er den udsvævende, men ædle Mand, som den franske Literatur altsaa endnu ikke er træt af. Paa Grund af eller til Trods for disse Egenskaber, har han vundet solide Venner, der ved deres Dygtighed igen have hjulpet ham paa Fode. Bestyreren af hans Gods, den gamle Boinot, er en Hædersmand, ved hvem alt igen blomstrer frem. Hans Kone tager sig af Grevens Søster, den unge Martha, der lige er kommen ud af Klosteret. Alle Forhold ligge i idyllisk Ro, beskinnet af Grevens opvaagnende Kærlighed for *Denise*.

Men et Besøg af Madame Thougette, hvormed Komedien tager sin Begyndelse, kaster uhyggelige Skygger henover Billedet. Hun har mistet sin Formue og kommer nu for paa sin Søns Vegne at bejle til den rige Martha. Den Jordbund, hvori hendes Planer skulde trives, er dog af en uheldig kompliceret Beskaffenhed. Hendes Familie har nemlig selv i Fortiden været nær forbundet med Boinots, saa nær, at Fernand og *Denise* som Børn have været opdragne sammen, som voksne forlovede sammen, hvilket sidste Forhold saa af Fernand er benyttet til at forføre og derefter forlade *Denise*. Dette sidste maa fremfor alt skjules for Greven og Martha. Det lykkelige Udfald af Madame Thougettes Planer beror nu paa, at *Denise* tier med sin Skam, at Greven, som tidligere har været hendes Elsker, blødgjort ved gamle Minder giver sit Samtykke, og fremfor alt paa at det erotiske Forhold, som alt

i Klosteret har udpundet sig imellem Fernand og Martha, spindes videre. Alle disse Beregninger slaa fejl. Fernand, der i læmpelige Træk er skildret som en Skurk, især paa Grund af en modbydelig Spille- og Duelhistorie, afslaaes ganske som Svoger af Greven, og Denise tier, som sagt, ikke.

Som Følge heraf er Fernand et Øjeblik tvungen til at give Denise Ægteskabsløfte, men slipper derfra ved, at hun foretrækker Klosteret og tilsidst Grevens Arme.

Dette er Stykkets Hovedlinjer, som saa krydses af utallige mindre, der alle løbe ud paa at spinde disse Mennesker, der i Forvejen ere saa sammenknyttede ved Lidenskab, Interesserthed og skjult Brøde, endnu tættere sammen. Det er et af disse klæbrige Edderkoppevæv af Sladder og Intriguer, der bedst trives i indeklemt Stueluft. Her er Stykkets Skyggeside, ti det er ikke nok, at Personerne i Dramaet komme ind og tale om Friluftsridture, naar det faar Tilskuerne til at lide af samme Lyst. —

Stykket interesserer idet hele mere under Læsningen end ved Opførelsen. De to unge Damer bliver spillet hjærtenskedsommeligt og paa en vis ensartet Maade af Bartet og Reichenberg. Deres forskellige Livsførelse røber sig kun ved, at Denise ved et graat dydigt Slæb dækker over en dunkel Fortid, medens Martha, som ubdrageligt Tegn paa Ungdom og Uskyld, gaar om i hvid Kort-hed. Hvorfor er *théâtre français* det eneste Teater, hvor Kedsommeligheden af og til sniger sig ind, hvor Klassicismens Støv faar Lov til at brede sig i Ly af en glimrende Fortid, saa man blot ønsker, at et rask Pust af Livets varme Aande kunde blæse det bort. Yngre mandlige Kræfter ere engagerede til næste Saison, men saa vist som det at udrydde Støv fra Verdens Skabelse symbolsk har været betroet Kvindehænder, saa vist føler man, at det er en Primadonna, der mangler. Om denne Plads udfyldes af Jane Haddings fængslende Talent, vil Tiden vise.

I »Denise« maa Palmen tilkendes Coquelin. Al den aandfulde bonhomie, alt det økonomisk tilbagetrængte Lune, der giver hans Elskværdighed saa megen Finhed og Spil, kommer her frem i fyldig Glans. Han er Stykkets Ræsonør, Forfatterens Tolk, Forkynderen af de nye Ideer. Spændt lytter man til hans Repliker, indtil man føler, at Forkyndelsen falder sammen, for ganske slunkent at slutte sig om den borgerlige Sætning, at en hæderlig Mand, ja selv en Greve, til Nød kan ægte en stakkels



forført Pige, naar blot alle undskyldende Omstændigheder ere lagt til Rette om hendes Fald, hun selv tilstaaer det, og — hvad der betragtes som underforstaaet — Verden forbliver uvidende derom. I nogle Scener imellem Fernand og Thouvenin falder Repliker fra denne sidstes Side, om at en ung Mand godt kan og helst maa leve uden Kærlighedsæventyr.

Det samme siger ogsaa Greven, men det som med Bjørnsøns stærke Stemme forkyndes som et nyt og begejstret Evangelium, det kommer her henkastet og stærkt dæmpet af den bedsteborgerlige Bemærkning, at man helst efter et saadant rent ført Ungdomsliv maa ægte en fattig Pige, hvem Taknemmelighed vil gøre til en dobbelt kærlig Ægtefælle.

En saadan Vending virker som Dæmpepedalen paa et Forte-piano, anvendt hvor man ønskede et Fortissimo. At Forfatteren for øvrigt har et naturligt Blik for Uretfærdigheden i Kønnenes forskellige Stilling lige overfor den sædelige Moral, fremgaar af hele Stykkets Anlæg, men i hvor høj en Grad det er sløret af Traditionen, viser Valget af hans Helt.

Denne Greve, hvem Lykkens Frugter dumpe i Hovedet, vilde for en finere nordisk Gane være Offerets ædle Vildt, akkurat med den *goût*, det efter Gastronomiens Regler faar, naar det, skønt friskt, dog har ligget sit visse Timemaal i Jorden, og den fordærvede Fernand vilde blive vraget som uappetitlig. Denne Mand, der har forødt sin Formue paa slet ført Ungdomsliv og som, efter at have kendt og elsket Denise, hyppig tager til Paris, for igennem sine lave, løse Forbindelser at kvæle sin unge Kærlighed, men til Trods derfor taler om at tilgive Denise, fordi hun for mange Aar tilbage, før end hun kendte denne grevelige Højhed, har elsket Fernand og det endda, som han forudsætter, i al Uskyldighed, er han ikke Manden, hvori Kønnen skulde rammes? Han, som sælger sin Søsters Livslykke for sin egen Lidenskabs Tilfredsstillelse, som har været Fernands Sekundant i en Sag, han foragtede, fordi han var Moderens Elsker, er han ikke stillet paa en Piedestal, der er af for sammensat Natur, til at Helteglorien kan klæde ham? Langt inderligere end Thouvenin bede vi ham træde ned, og være glad til, at en god Pige som Denise vil have ham.

Forfatteren foretrækker imidlertid, noget grusom imod sit eget Køn, at sigte paa Fernand. Men ved at vælge ham til Skive forringes Maalet og Stykkets Moral bliver anlagt paa Boulevardernes, et stort Publikums, lavere Standpunkt. Han skriver ikke — som Bjørn-

son og Ibsen — for de faa og udvalgte, der begejstres af Moralens Stejlhed, øser Mod af Maalets Fjærnhed. Han gaar den stik modsatte Vej. Man kunde sige, at han med sund fransk Sans tager smaa Skridt for mere sikkert at naa fra nedens op, men der rejser sig dog en stærk Tvivl, om han kender Højderne, om han overhovedet vil mere end det, han lige peger paa.

Skildringen af Denise tyder ikke derpaa. Som Thouvenins Moral er hun borgerlig anlagt, netop til Pas for det store Publikum. Naar Thouvenin kalder hende for en interessant Pige, maa vi protestere, ti det, at hun er Moder, er ikke tilstrækkeligt. Som hun har været eftergivende imod Fernand, saaledes har hun været det lige overfor alle Vedtægters Krav. Ikke som Madame Bernhardt i »Les Fourchambaults« har hun turdet vedkende sig sit Barn. Udsat hos en Amme paa Landet, der ikke maa have været valgt med synderlig Omhu eller Energi, dør det Plejebørnenes ynkkelige Død. Hun bøjer sig derunder som noget givet, som Fornuften allerede har anvist sin Plads. Hun finder Trøst i den skønne Begravelse, over sin Overenskomst med en Gartner, der ikke glemmer Graven med Blomster. Havde Fremstillerinden sagt disse Replikker med en bitter Ironis glødende Indignation over, at det var alt hvad et hyklerisk og haardt Samfund lævnede hende af Moderlykke, havde det højnet Skikkelsen, men næppe været i Stykkets Aand, næppe passet til, at hun intet Oprør viser imod den Nedværdigelse at ægte en Mand, der korporlig er bleven tvunget dertil. Kun paa Marthas Opfordring kaster hun sig i Klosterets Arme, paa Grevens Opfordring i hans, for saa endelig igen paa Marthas Bud at haste til Klaveret, for ovenpaa alle disse Sjælerørelser at dupere en Verden, hvis Dom, naar alt kom til alt, kunde være temmelig ligegyldig. Man maa indrømme, at denne Denise ikke finder paa meget.

Iblandt de Scener, der staar i anden Linje, er den, hvor Greven lover Fernand Marthas Haand, det vil sige hendes Penge, imod at han paa sin Ære sværger, at hans Forhold til Denise har været et uskyldigt, særlig fremspringende og højtideligt anlagt. Idet Fernand svor, gik der som et oprørt Brus igennem Salen, der siden fik sit fulde Udtryk i Denises Udraab: *Ah l'infâme*. Men lidt efter erklærer Thouvenin, det vil sige Forfatteren, at Fernand har handlet rigtigt, og at hvis han, Fernand, havde spurgt Greven, om han havde været hans Moders Elsker, da havde han vist handlet ligeledes.

Greven tier, bøjer skamfuld Hovedet og Publikum ler. Man faar her Indtryk af, at Forfatteren tilkøber sig en pikant Situation paa Bekostning af noget bedre. De to Tilfælde taaler ingen Sammenligning og Tanken om det i enkelte Tilfælde beretigede ved Mened, er af en saa tung Natur, at den skyr enhver koket Behandling. Dog er den Stykkets dristigste. Alle øvrige Spørgsmaal ligge indenfor Rammen af et aandfuldt behandlet Filisteri. Netop en Grund for det kgl. Teater til forlængst at have opført det. At Figurerne ere tegnede sandt og dygtigt, at de med den moderne Malerkunsts bløde Omrids staa fint sammensmeltede til et virkeligt Hele, kan dog aldrig forhindre Antagelsen.

Dialogen er som man kunde vente den af Dumas fils. Den bevæger sig helt igennem med klassisk Ynde og tager ofte tre Sider lange Repliker med overlegen Ro. Stik modsat Henrik Ibsens impressionistiske, fartfulde Replikskifte, kunde den lignes ved de langsomme, taktfaste Slag af en Le, naar den en Graavejrsdag gaar over en Græsplæne. Jo mindre Øjet fanges af Lys og Skygge, jo mere betaget lytter Øret til denne bløde og dog skarpe Lyd, hvis Fald røber, at den rammer hvad den tilsigter. Denne Klang har en monoton, men stedbindende Ynde. Den vilde være søvndyssende, hvis ikke Sanser og Stemninger uophørlig sattes i Bevægele ved Strømningernes Duft fra det nyslagne Græs, hvori en enkelt stærkere krydret Urt blander sig paa en egen pirrende og bedaarende Maade. Ellers er Billedet det vante. Ikke en stor Linje øjnes der, ingen frie Udsigter, kun meget svage Vindpust fare igennem Konvoniensens Hegn, der er lukket tættest imod Nord, og Slutningsscenen virker som naar Tromlen gaar over Græsplænen, gørende alt jævnt og fladt. Man vaagner pludselig op til Virkeligheden, og i Perspektiv ser man en velsoigneret grevelig Park, hvor Denise gaar omkring som den ulasteligste af alle Grevinder, altid med langt Slæb, af egen klog Erfaring vogtende unge Piger mod nedrige Forførere. Andreas kan være rolig, hans Livslykke et sikret, og dør han før hun, hvad hans Aar og bevægede Liv nok kan lade formode, faar han af sin Enke det skønneste af alle Gravmonumenter.

CLARA BERGSØE.

## De russiske Fængsler og Forvisningen til Sibirien.

(Sluttet.)

---

Spillere. — Tyve. — Nybyggere. — Bradjager. — Pryglestraf. — Strafferedskaber. — Kolonisation.

I de sibiriske Fængsler findes altid en Del Fanger, som var Spillere — af Profession eller af Lidenskab — den Gang de færdedes frit om. De kan daarlig give Afkald paa den Indtægt eller Adspredelse, Spillet yder dem. Men det er vanskeligt at skaffe sig et Spil Kort. Derfor kan den, der ejer et saadant, gøre sig en nem og ret indbringende Forretning af at leje det ud. En Tæppestump, et Lys og et aldeles utrolig fiddet Spil Kort — for disse Ting faar Ejeren 15 Kopek pr. Nat.

Der spilles kun Hazard. Hver Spiller har en Bunke Kobberskillinger liggende foran sig — i Reglen alt, hvad han ejer — og han rejser sig ikke, før han enten har tabt det hele eller vundet sine Medspilleres Penge. Spillet sluttes sent paa Natten, ofte først ved Daggry, naar Fængselsporten aabnes. Naturligvis er det strængt forbudt, og naar Spillerne gribes paa fersk Gerning, maa de bøde med deres Ryg foruden med Konfiskation af Pengene. Derfor søge de at sikre sig mod Overrumpling ved at udstille en Vagtpost.

Man skulde tro, det maatte holde vanskeligt at finde en Person, der vilde indlade sig paa at staa Vagt i Fængslets Forstue 5 à 6 Timer, i Mulm og Mørke og 30 Graders Kulde, lyttende efter Patruljens listende Skridt, for i Tide at advare Spillerne, saa de kan gemme Kort, Penge og Tæppe, slukke Lyset og krybe op paa Brikserne, inden det er for sent.

Men det gaar ganske let. Saa snart Spillerne har slaaet sig ned om Tæppestumpen, mælder der sig straks Ansøgere om Posten som Udkigsmand. Det er altid Fængslets usleste Individ,

enten Folk, der gennem Drik, Udsvævelser eller af andre Grunde er blevne saa ynkelig reducerede, at de ikke kan tage sig noget ordentligt Arbejde for, eller fødte Trællesjæle, Repræsentanter for denne Satellittype, som man træffer i enhver Stand, forunderlig sølle Naturer, der aldrig i deres Liv har taget eller kunnet tage et Initiativ, aldrig har villet eller kunnet ville noget for egen Regning, Folk, som er ulykkelige og vildfarende, naar de ikke kan finde nogen at holde Lyset for, Leporelloer, der altid ere rede til at holde Stigen for en Don Juan, men som aldrig faa en Tanke om selv at stige over Muren. Om et Individ af denne Type er Satellit for en Konge eller for en sibirisk Straffefange, medfører en Forskel i Snittet paa Kjolen. I Sind og Sjæl ere de Ligemænd.

En saadan Fyr bliver antagen som Skildvagt og faar 5 Kopek for en hel Nats Tjæneste. Og han maa passe sin Post uden Hensyn til Kulde eller Søvnighed. »Du har faaet din Betaling, og du skal gøre din Pligt,« sige Spillerne. —

Tyverier gaa stærkt i Svang i Fængslerne, og Fangerne bestjæle hverandre i en forfærdelig Grad. Intet Gemmested er sikkert. Den kunstigste Laas bliver dirket op med et krumbøjet Søm, det snildeste Skjulested bliver fundet. Men dette er jo ingenlunde forunderligt i et Samfund, der tæller saa mange udlærte Tyve, og Antallet af dem, der gøre Tyveriet til et lille Levebrød i Fængslet, er langt fra ringe. —

Endelig er der en Indkomst, som vel aldrig bliver betydelig for den enkelte Fange, men som til Gengæld faas uden Arbejde og varer bestandig. Det er Almisserne. Hele Befolkningen sender Gaver til »de ulykkelige« i Fængslet, i Reglen Brød og anden Føde, sjældnere Penge. Uden disse Gaver vilde mange, særlig de, der holdes i stræng Bevogtning, maaske have ondt nok ved at slaa sig igennem. —

Der er saaledes ikke en eneste almindelig Fange, uden han sørger for at skaffe sig en lille Indtægt. Ti Penge har den største Betydning for ham; det véd han; derfor elsker han dem, og der er kun to Ting, han elsker højere: Rusen og Friheden.

Forholdet er jo det, at den aandsdannede, til Personlighed udviklede Mand, der kommer til Sibirien, efterhaanden vil lære at skatte sit Aandslivs Frihed dobbelt højt. Tabet af den borgerlige Frihed, det tvungne Arbejde og Fængselsmyndighedernes Brutalitet er Onder, som han ikke direkte kan reagere imod. Han indser hurtig, at det eneste Middel, hvorved han kan gøre sig

relativt uafhængig af sine paatvungne foresatte og indsnævre og begrænse deres Myndighed, er eksemplarisk Opførsel. Udenfor de Grænser, han derved sætter for sit Tvangsliv, etablerer han sin Frihedsverden. Han maa ogsaa have Penge til at kunne forbedre sine Kaar, men hertil indskrænkes deres Betydning for ham.

Anderledes med den almindelige Forbryder. Hans Liv er ikke anlagt i Retning af Kontemplationer, han fører intet Tankeliv, og han kan ikke godt opfatte et Frihedsliv paa anden Maade end som Reaktion imod Tvang. En Tvangsfange er berøvet aktuel Frihed. Men den Fange, som svirer sine opsparede Penge op, følger dog sin egen Vilje; trods alle Lænker og Mure, der lukke ham ude fra Verden, kan han dog for disse Penge skaffe sig en Rus, d. v. s. en strængt forbudt Nydelse. For Penge kan han bestikke Underofficerer og Vagtposter, saa at de, i det mindste for et Øjeblik, finde sig i, at han behandler dem paa en respektstridig Maade, og det er en af hans største Glæder at kunne bilde sig selv og Kammeraterne ind, at hans foresatte er bange for ham. Med ét Ord, naar han har Penge, kan han fraadse, drikke, skraale op og være grov, ikke uden betydelig Risiko, men alligevel er det som en Anelse om Frihed, et Glimt af Selvstændighed og egen Vilje, og som saadant nydelsesfuldt, som et eneste frit Aandedrag maa være for den, hvem Strikken allerede snævrer om Halsen. Og her kommer hans underlige barnagtige Fantasi ham til Hjælp, han tror paa dette Frihedsfantom som paa en Virkelighed, han synes, at han ligesom har genfundet sit egentlige Jeg.

Brevveksling med Hjemmet er vel ikke forbudt, men kan tit være besværlig og glædeløs nok, fordi den skal gaa gennem Pladsmajorens Hænder. Med Pengeforsendelser er det endnu værre, ti ofte fristes en saadan Majors Retskaffenhedsfølelse over Ævne af de Summer, der passere hans Kontor, enten paa den Maade, at han ligefrem underslaar dem, eller saaledes, at han forbeholder sig selv nogen Tids Rentenydelse af dem, inden han udbetaler dem. Begge Arter af Kassesvig er næsten fuldstændig sikre mod Opdagelse af overordnede Myndigheder. —

Straffeaaret regnes til 10 Maaneder, fordi Tvangsarbejderen maa arbejde hver Dag uden Undtagelse, naar der er Beskæftigelse til ham, og der er kun 2 befalede Fridage om Aaret, Jule- og Paaskedag.

Naar den saaledes reducerede Straffetid er udløben, bliver Fangen sendt som »Posjelenjetz«, Nybygger, til en Landkommune.

Denne er forpligtet til at modtage ham og give ham  $\frac{1}{2}$  Desjatine\*) Havejord, Byggeplads til et Hus, samt et Slykke Ager og Eng til fri Afbenyttelse. Men Nybyggeren behøver ikke at modtage Jorden, og i Reglen er det kun de gifte, der søge denne Form for Erhverv. De ugifte finde med Lethed en Beskæftigelse, der svarer til deres Færdigheder. Enten tage de Tjæneste paa Landet som Arbejds-mænd, eller ogsaa gaa de, forsynede med et »Kort«, der træder i Stedet for Pas, til Byerne for at drive et Haandværk. Naar de opføre sig godt, er de vel sete overalt, ingen nærer Fordom imod dem, ingen fri Mand vil have noget imod at modtage en Nybygger som Bejler til sin Datters Haand, og ingen fri Kvinde vil betragte det som en Skam at være »en ulykkelige« Hustru.

Efter den sidste polske Opstand, 1863, nedsatte mange deporterede Polakker sig i Byerne, og de gav Industrien et betydeligt Opsving. I Begyndelsen var det Haandværkere fra Warschau og andre af Polens større Byer. Senere kom andre til: Studenter, Embedsmænd og unge Adelsmænd. De havde i Sibirien lagt sig efter forskellige Haandværk, og de søgte med Held at give deres Arbejder et kunstnerisk Tilsnit.

Disse Arbejder var stærkt efterspurgte, og i adskillige Aar hørte det med til god Tone i de sibiriske Byer at gaa med polske Klæder, bruge polske Møbler, spise polsk Brød og drikke polsk Øl.

— Den, der bliver deporteret som Nybygger, kan saa nogenlunde nedsætte sig, hvor han vil i »det store Fængsel«, og kun naar han opfører sig slet i sin Nybygd, bliver han sendt til Jakutsk eller et andet Sted, hvor den 9 Maaneders Vinter er saa stræng, at Kviksølvet fryser i Termometret.

Nybyggerne ligge i et ca. 250 Verst bredt Bælte, der strækker sig Nord og Syd for den saakaldte kinesiske Vej fra Ural til Kiæchta, og hver Nybygger kan af det Sogn, hvor han nedsætter sig, fordre  $\frac{1}{2}$  Desjatin Havejord og en Byggeplads i umiddelbar Nærhed af Landsbyen — Loven siger endog i Midten af denne — samt 3 Desjatiner Ager og et tilsvarende Stykke Eng. Er der Urskov i Nærheden, kan han indtage saa meget af den, han vil, til Opdyrkning. Han kan endog af Gouvernementet faa et Pengeforskud til sin Etablering, og han kan drive Handel, Agerdyrkning eller Industri, ganske som han lyster. Ikke saa faa Nybyggere tjæne sig ret betydelige Formuer.

\*) Desjatine = ca. 2 danske Tdr. Land.

Men det er langt fra alle udtjænte Tvangsarbejdere og Nybyggere, der tage fast Bolig. Mange begive sig paa Vandring i Haab om en Gang at naa ud over det russiske Riges Grænser og derved genvinde deres Frihed, men endnu flere drive om i Landet som Vagabonder, Bradjager, indtil de bliver fangne og dømte til nogle Aars Tvangsarbejde.

Til disse Bradjager slutte sig de undvegne Tvangsarbejdere, hvis Antal er betydeligt, fordi Straffeanstalternes Indretning gør dem det saa let at undvige.

Det er en ejendommelig Tilværelse, Bradjagen fører, et Liv fuldt af de største Farer og de største Savn. Kommer han paa sin Vandring ud i Burjatersteppen, Sydost for Baikalsøen, venter Døden ham ved hvert et Skridt. For Burjaten er han som et andet Stykke Vildt, han lægger sig paa Lur og skyder ham, eller han holder Parforcejagt paa ham med sine Hunde, som han ligefrem afretter hertil, blot for at kunne bemægtige sig hans Smule Ejendom. Og hvis saa Bradjagen slipper levende ud over denne Steppe, maa han vade over rivende og fossende Vildbække, klatre over Bjerge, bedækkede med evig Sne og vandre gennem endeløse Urskove.

Er han ene, dør han. Men Faren bringer Bradjagerne til at slutte sig sammen i Smaaaflokke. En gammel Bradjag, der kender Landet, fører an. Han er den eneste, som kan finde Bradjagvejen. Ti den er ikke som andre Veje, den er ubanet, uden Vejvisere, uden Milepæle, uden Spor af, at en Menneskefod nogensinde har betraadt den. Men den har sine hemmelige Tegn, Mærker, der er indhuggede i Træerne. Ingen kan finde dem og ingen forstaa at tyde dem uden den gamle Bradjag. Han fornyr dem omhyggelig for sine »Brødre«, der senere komme denne Vej, og han lærer sine Ledsagere deres Betydning.

Naar Aftenen falder paa, slaar Bragjagertruppen Lejr i Skoven og antænder et kæmpemæssigt Baal; store Skovbrande er Følgen heraf. Er der langt fra Skoven, søge de ind i en Bondes Saimka — et Slags Arbejdshus ude paa Marken — hvor de sædvanlig finde et lille Forraad af Brød, Mælk, Salt og gamle Klædningsstykker — Ting, som den medlidende Bonde har bragt der ud, og som han stadig sørger for at forny. Hvor Bradjagerne passere igennem en Landsby om Natten, er der henlagt Fødemidler til dem udenfor Husene — en halvt tvungen Tribut, som Bøn-



derne yde for at undgaa Indbrud og Udplyndring. Kedel, Økse og Fyrtøj fører enhver Bradjag med sig.

Men ikke alle Vegne er man saa forsigtig eller gæstevenlig. Baade i Øst- og Vest-Sibirien er der Landsbyer, hvis Beboere jage Bradjagtrupperne bort med Vaaben, naar de nærme sig. Visse Tegn paa Bradjagvejene advare Flygtningene mod disse farlige Steder og lede deres Skridt langt uden om den fjendtlige By. Men alle Bradjager er Kammerater, og de hævne hverandre. Er en Bande bleven skudt ned af Bønderne, hænder det let, at disse en mørk Nat faa Husene brændte af over Hovedet paa sig af en anden Bande, der har faaet Nys om Ugerningen.

• Der er Landsbyer, hvor man taaler Bradjagen i sin Nærhed og tager Nytte af ham. Han bor dybt inde i Skoven, alle Mennesker kende ham, ogsaa Stedets Øvrighed, og véd, at han er Bradjag. Aar efter Aar forsyne Bønderne ham med det nødvendige, men fordre til Gengæld, at han skal gaa dem til Haande ved deres Arbejder. Der gives Bradjager, undvegne Tvangsarbejdere, som er komne til en saadan Landsby i deres Ungdom, har giftet sig, grundet Familie og nu sidde som alderstegne Patriarker, skønt de er fredløse og fuldstændig afhængige af Stedets Embedsmænd, men disse staa sig ved at lade Bradjagen i Fred, ti herved kan de omsætte deres Magt i Penge, Bradjagen maa svare dem Skat af sin Frihed.

Sjældent lykkes det en Flygtning at naa over Grænsen, med mindre han har betydelige Pengemidler til sin Raadighed; ti de sibiriske Embedsmænd er ikke mindre bjærgsomme end deres russiske Kolleger. De kan være billige, og de kan være dyre, men de er til Fals. For Penge kan Flygtningen faa et lovformeligt Pas, der sikrer ham fri og uhindret Afrejse til Udlandet.

Sædvanlig tilbringer Flygtningen kun Sommeren i Frihed, ti en Flugt om Vinteren er en næsten umulig Sag. Naar Efteraaret falder paa, lader han sig fange, opgiver falskt Navn, bliver dømt til Tvangsarbejde for Vagabondering og undviger igen næste Foraar for at fortsætte sin Vandring hen imod Grænsen. Hans Vandring er en Flugt, Fængslerne hans Hvilesteder.

Undertiden kan det lønne sig godt at undvige fra et sibirisk Fængsel. En Mand f. Eks. dømt til 24 Aars Tvangsarbejde. Kort efter sin Ankomst til Straffeanstalten undviger han og bliver Bradjag. Men det er ingeniunde hans Mening at indtage denne

besværlige Stilling Resten af sit Liv, den er kun et Overgangsled til en behageligere Tilværelse.

Han bliver nappet eller lader sig nappe og føres for Dommeren. Han er det uskyldigste Menneske under Solen, har aldrig begaaet anden Lovovertrædelse end at vagabondere. — Hvor han kommer fra? — Det véd han ikke, han er en stakkels enfoldig Mand, kender ingen Navne, hverken paa Byer eller Landsbyer. — Papirer? — Han har ingen. — Fødested? — Han opgiver det første det bedste Navn, der falder ham ind. Sit eget Døbenavn bevarer han som en Hemmelighed, og undertiden udvikler han en vis Humor, naar han skal fortælle, hvad han hedder: Michail Njepomnischtschy (Michael, der ikke kan huske noget), »Iwan Besojtjeschestwa (Johan uden Efternavn), ja han kan endog være dristig nok til ganske simpelt at kalde sig Iwan Bradjaga.

Han bliver dømt for Vagabondering til højst 4 Aars Tvangsarbejde. Naar den Tid er gaaet, dimitteres han som Nybygger; de 20 Aar af sin Straffetid smutter han behændigt uden om!

Det hænder ikke sjældent, at selve Øvrigheden slutter Akkord med Bradjager om Udførelsen af visse Arbejder, som det er vanskeligt at faa Kræfter til i det tyndt befolkede Land, saaledes naar en større Vejstrækning skal gøres i Stand, eller en Bro skal bygges. Sogneforstanderen behøver blot at meddele, at han trænger til Arbejdere, saa rygtes det vidt om, og Bradjagerne komme ud fra deres Skjul i Skovene for at mælde sig. De holde trolig ved, saa længe det er nødvendigt, naar de blot faa den akkorderede Løn. En Betingelse stiller de ufravigelig — den, at ingen af dem maa fængsles mod sin Vilje, naar Arbejdet er endt. Dette gaar Sogneforstanderen ind paa, og han bryder aldrig Akkorden paa dette Punkt, han véd, det vilde være farlig Gerning; Bradjagerne betænkte sig intet Øjeblik paa at forsvare deres Frihed, og han var ikke i Stand til at samle saa stor en Militærstyrke, at han kunde tvinge dem. At henvende sig til Bønderne om Hjælp, vilde være unyttigt; de holde maaske nok af at gaa paa Jagt efter enkelte Bradjager for egen Regning, men de véd, at hvis de hjalp til ved Fængslingen af en større Bande, havde de hver enkelts Hævn at frygte. —

Der er ikke noget Land, som gør Fordring paa at kaldes civiliseret, hvor Pryglestraffen spiller saa stor en Rolle som i Rusland. I de senere Aar er der kommet en stærk Indignation frem mod denne Straf, og der kan vel heller ikke være Tvivl om, at

naar den anvendes efter abstrakte Lovparagrafer, uden Hensyn til de enkelte Individder og til Motiverne for Lovovertrædelser, der objektivt set er ens, saa er og bliver den en raa Voldshandling af Lovgivningsmagten, ikke en i Retfærdighed grundet Straf.

Men paa den anden Side maa det erindres, at der gives Forbrydernaturer, hvor enhver Straf, der sigter til at paavirke moralsk Følelse, Samfundsbevidsthed eller Samvittighed, er fuldstændig ørkesløs, Individder, der ikke eje andet sjæleligt Indhold end brutal Egenkærlighed og ikke bøje sig for anden Ret end den stærkeres. Disse Individder er i højeste Grad farlige for Samfundet, og naar dette skal sætte en Grænse for deres Brud paa almindelig og nødvendig Retsorden, naar det gennem sin Trusel om Straf skal skræmme dem bort fra Forbrydelser, da kan dette kun ske ved gennem selve Straffen at ramme dem haardt lige midt i deres Egenkærlighed. En Æresstraf forstaa de ikke, en Frihedsstraf ængster dem ikke, men Prygl, det er noget, de forstaa, og noget, de er bange for. Rusland har i de mangfoldige hel- eller halvbarbariske Stammer, der leve indenfor dets Grænser, flere Elementer af denne Art at opvise end nogen anden europæisk Stat. Der maa tages særligt Hensyn til dem i Straffeloven, men en almindelig, fælles Lov for alle Landets Nationaliteter, der har saa forskellig Udvikling og Levevis, saa forskellige Traditioner og saa forskellig Religion, den er i højeste Grad meningsløs og uretfærdig. —

Pryglestraffen anvendes vistnok lige saa hyppig i Rusland nu som tidligere. Men Strafferedskaberne er blevne langt mindre grufulde. Sædvanlig bruges nu Stok, Ris og den saakaldte Troitschatka eller Plæte. Knut og Spidsrod anvendes ikke officielt.

Knutten er et Sindbillede paa barbarisk Raahed; dens Opfinder har haft en Djævels Glæde i at vide sine Medmennesker pinte ihjel. Det er en lang, smal Læderrem, kogt i en ejendommelig Vædske og belagt med Metal-Filspaan. Ved denne Tilberedning faar Remmen en ganske overordentlig Haardhed og Tyngde. Men før Hærdningen bliver dens Rande gjort tynde og bøjede saaledes, at dens ene Flade danner en Fuge, der strækker sig gennem dens hele Længde med Undtagelse af den yderste Ende, som er bøjelig, for at Bødelen kan sno den om sit Haandled. I den anden Ende er fastgjort en lille Jærnkrog.

Naar Knutten anvendes, skal den med sin konkave Side ramme Delinkventens Ryg, hvis Hud gennemskæres af de skarpe Rande som af to Knive. Derefter trækker Bødlen Instrumentet til sig, saaledes at Krogen medtager den udskaarne Hudstrimmel. Der- som Bødlen ikke er underkøbt, og hvis han forstaar at bruge Knutten, taber Delinkventen i Almindelighed Bevidstheden efter det tredje Slag; er han særlig haardfør, først efter det femte. En Ukas af Peter den store har fastsat det største Antal Slag, der maa idømmes, til 101, men man er sjælden gaaet til denne Grænse, med mindre man vilde sikre sig, at den paagældende døde under Eksekutionen. En lille Ejendommelighed ved den nævnte Ukas er, at den befaler, at Dommen altid skal lyde paa et ulige Antal Slag.

Skafottet, hvorpaa den dømte anbringes, kaldes paa Russisk »Hoppen« og bestaar af en bøjet Planke, til hvilken han bindes med den blottede Ryg opad. Hans Hoved støttes fast mod Plan- kens øverste Rand, Fødderne mod den nederste, Hænderne bindes sammen paa den anden Side af Planken. Enhver Bevægelse er saaledes umulig.

Naar den ulykkelige har modtaget det idømte Antal Slag, bliver han løst og bragt til Bevidsthed igen, hvis han ikke har udaandet under Knutten. Derpaa maatte han — tidligere — knæle, mens Bødlen trykkede Brændemærket i hans Pande og Kinder og indgned de endnu blødende Saar med en sort Vædske. Naar Saarene helbredtes, antog Mærkerne en blaaagtig Farve og varede hele Livet. Fordum brugte man yderligere at opsplitte Staklens Næsebor med et Jærninstrument. En Ukas fra Alexander den førstes Tid hævede dog denne Tillægsstraf.

Plæten eller Troitschatkaen, der saa ofte forveksles med Knut- ten, er et mindre forfærdeligt Strafferedskab. Den bestaar af et kort Skaff med stærke Læderremme, hvori der tidligere var indsyet Bly- kugler. Naar den falder paa den nøgne Ryg, slaar den som en tre- dobbelt Stok. Huden spaltes under Slagene, Rygrad og Ribben be- skadiges, og de, der har modtaget et større Antal Plæteslag, faa i Reglen Brystsyge.

For at give Slaget større Kraft, stiller Bødlen sig i nogen Afstand fra »Hoppen«, svinger sit Redskab i Luften, tager Tilløb og lader det derpaa falde paa Delinkventens Ryg.

Naturligvis er Bødlen bestikkelig. Naar det idømte Antal Slag ikke er ret stort, tager han Instrumentets Skaff i Haanden paa

den Maade, at han støtter Lillefingerens Ryg, ikke dens Inderside, imod det. Herved svækkes Slagets Kraft betydelig, uden at det vækker den kontrollerende Embedsmands Opmærksomhed. Hvis Antallet derimod skal være betydeligt, underkøber man Bødlen til at give de første Slag med fuld Kraft. Herved opnaas enten, at den dømte udaander, eller at han mister Bevidstheden.

Spidsrodsstraffen idømtes Soldater og politiske Forbrydere. Strafferedskabet var lange, friskskaarne Kæppe, som blev lagt i Vand et Par Dage, for at de kunde være tilstrækkelig smidige og bøjelige. Under Eksekutionen blev Soldaterne, der var kommanderede til at udføre Straffen, stillede i 2 Geledder med Ansigtterne mod hverandre og med saa stort Rum mellem Mand og Mand, at der var rigelig Plads til at svinge Kæppene. Derefter blev den dømte blottet til Bæltestedet, hans Hænder blev bundne til Munden af et Gevær, hvis Bajonnet med sin Spids rørte ved hans nøgne Bryst. En Soldat tog fat i Kolben og førte ham langsomt frem mellem Rækkerne. Han fik Slagene over Ryg og Hals. Naar han styrtede til Jorden, blev han stablet paa Benene igen og ført videre. En Ukas af Peter den store fastsatte Maximum af Slag til 12,000. Sædvanlig fik den dømte 2000 Slag. Saa blev han lagt paa Hospitalet for at faa sin Ryg helet og vinde nogle Kræfter, stillede derefter til de næste 2000. kom atter paa Hospitalet og blev saaledes ved, til han havde faaet hele det idømte Antal Slag. Men lød Dommen paa Spidsrod »uden Naade«, fik han det fulde Antal Slag paa én Gang uden Hensyn til, om han døde under Eksekutionen. —

Der er næppe Tvivl om, at den russiske Regering har begyndt Sibiriens Kolonisation, endnu inden Landet var helt erobret. I det mindste tyde mange Ting hen paa, at der rundt om i Landet har været oprettet Kosakstationer, hvis Beboere fik anvist Jord til deres Underhold og for øvrigt var forpligtede til altid at holde sig kampfærdige paa egen Bekostning, baade til Angrebs- og Forsvarskrig.

Derimod har der næppe kunnet være Tale om at lede nogen Strøm af frivillige, ikke-militære Kolonister til Sibirien, dels fordi det europæiske Rusland er saa tyndt befolket, dels fordi Bønderne indtil for kort Tid siden var Livegne, og Regeringen altsaa ikke havde fri Raadighed over dem. At overføre Bønder fra Krongods-erne har vel ingen af Czarerne tænkt paa, ti derved vilde de nedsætte Godsernes Værdi uden at gavne Sibirien.

Regeringen gik derfor en anden Vej. Den gjorde Landet til Forvisningssted. Herved fik den et Paaskud til at lægge Garnisoner i de næppe erobrede Landskaber, ansætte russiske Embedsmænd og give det hele et russisk Tilsnit; dertil kom, at den i de forviste havde en brugbar og billig Arbejdskraft til at drive Bjærgværkerne og Guldvaskerierne.

Livegenskabet skaffede dog Staten en Del ufrivillige Kolonister. Godsejeren var nemlig Herre over sine Livegnes Læge, Sjæl og Formue, men ikke over deres Liv. Han kunde mishandle sine tobenede Husdyr, saa meget han vilde, han kunde leje dem ud og tage hver Trævl, de ejede, men han maatte ikke dræbe dem.

Derfor maatte Bojarerne hjælpe sig paa anden Maade, naar de ønskede at skaffe sig en besværlig Livegen fra Halsen. De forærede ham til Czaren, og denne sendte ham til Sibirien, hvis det ikke passede ham bedre at stikke ham ind i Armeen. Endnu i Begyndelsen af Alexander den andens Regering saa' man lange Tog af saadanne »frivillige« Kolonister med deres Familie og hele rørlige Ejendom paa Vejen til Sibirien. I Reglen drog de til Amurlandet. Kun meget faa Familier udvandrede frivillig i dette Ords egentlige Forstand.

Men Antallet af dem, der dømmes til simpel Deportation med Forpligtelse til at nedsætte sig som Nybyggere, har altid været meget stort, ti denne Art af Deportationsstraf idømmes ej alene for mindre Forbrydelser og politiske Forseelser, men den er tillige en Følge af den betingede Frifindelse, der svarer til vor tidligere Lovgivnings Frifindelse for videre Tiltale.

Nybyggernes Børn faa borgerlige Rettigheder og blive indskrevne som Medlemmer af et Landsogn eller en Købstadskommune, og det er dem og deres Efterkommere, der udgøre Kærnen, Hovedmassen af Sibiriens nuværende Befolkning. Tvangsarbejderne har kun bidraget meget lidt til Folkemængdens Forøgelse, fordi de fleste af dem henleve deres Nybyggerperiode som Bradjager.

Det er bekendt nok, hvor usselt det europæiske Rusland er befolket, saa usselt, at det ikke har Mennesker nok til at hæve Landets uhyre Naturskatte og forvandle dem til Folkerigdom. Man skulde tro, at Regeringen vilde vogte paa disse Indbyggere som en gerrig paa sine Dukater, fordi enhver arbejdsdygtig Mand eller Kvinde er en Kapital. Men alligevel sender den hvert Aar hele Storarmeen af deporterede over Ural. Og denne uhyre

Menneskeeksport, som nu har været et Par Aarhundreder og paa det nærmeste naa'r op til en Snes Millioner Sjæle, den har i det egentlige Sibirien kun affødt en Befolkning paa et Par Millioner — en Klat, der ligefrem bliver borte i det uhyre Land.

Men Kolonisation gennem Straffefanger har ogsaa en anden betænkelig Side. Naar man undtager de politiske Forbrydere, er og har det altid været den værste Bærme af Befolkningen, der er sendt til Sibirien: Røvere, Mordere, Tyve, Hælere, Bedragere og Falskmøntnere, kort sagt, alle Uordenens og Lovløshedens Elementer. Og af dem fordres det nu, at de skal indordne sig under lovbundne Forhold, til hvis Hævdelse der er sat en Embedsstand, som hyppig kun staar meget lidt over de deporterede i Dannelse og Moral.

Ganske vist er der ingen Nødvendighed for, at slette Egenskaber gaa i Arv til Efterkommerne, men sikkert er det, at den sibiriske Bonde er en Blanding af sine Forfædres gode og daarlige Sider. Han er i Reglen et skarpt Hoved, logisk og hurtig i sine Slutninger, men han er meget løs i sin Moralitet og temmelig konfus i sine Begreber om mit og dit. Hertil kommer Umuligheden af, at der kan udvikle sig en fælles sibirisk Nationalitet. Saa mange forskellige Racer og Folkeslag, som findes inden det russiske Riges Grænser — og deres Antal er meget stort — saa mange forskellige Typer findes ogsaa i de sibiriske Landsbyer, blandede mellem hverandre, men hver med sit Særpræg, sit Sprog og sin Religion.

Som Forholdene nu er, kan der ikke være Tale om en frivillig Kolonisation af Sibirien, ti en af dens Grundbetingelser: den frie, borgerlige Ret, hævdet og holdt i Ære af en samvittighedsfuld, hæderlig og dygtig Embedsstand, mangler ganske. Paa Papiret har den frivillige Nybygger og de deporteredes Efterkommere borgerlige Rettigheder; i Virkeligheden er de uden Betydning for andre end den adelige, der efter sin Stands Privilegier kan unddrage sig Embedsmændenes Myndighedsmisbrug. De andre Stænder har kun ringe Glæde af deres Rettigheder, ti de kan ikke gøre dem gældende som et Krav, og Embedsmændene har det i deres Magt at stille sig hindrende i Vejen for deres Udøvelse og vende og dreje det hele efter eget Tykke. At klage er haabløst, ti en Klage over Embedsmændene gaar igennem disses egne Hænder.

Paa den anden Side maa det indrømmes, at med de mange forskelligartede, til Dels meget farlige og urolige Elementer, hvoraf Sibiriens Befolkning er sammensat, kan Belejringsstilstand være normal — men det er den dannede, rolige og flittige Borger, der lider mest under den.

I de senere Aar har der i Rusland været en Stræben efter at indskrænke Antallet af Deportationer og kun forvise egentlige Forbrydere. I human Henseende ser dette jo overmaade godt ud, men Regeringen er ikke rykket Løsningen af sit store Kolonisationsspørgsmaal et Skridt videre, og det er vel tvivlsomt, hvad der i det hele indvindes herved. Grundskaden ligger dybere. Saa længe der ikke bødes paa den, vil Fremskridtene kun være tilsyneladende.

N. JUEL-HANSEN.

---



## De unge i Sveriges Literatur.

En Oversigt

af

Georg Nordensvan.

(Sluttet).

---

### II.

Ved Siden af Strindberg var Albert Bååth en af dem, der først begyndte at bortkaste Traditionen og digte ud af sin egen Personlighed. Bååth er Lyriker, og han er Skaanes Digter. Han bruger skaanske Ord og han maler skaanske Egne og skaanske Stemninger med den kraftigste, mest slaaende Lokalfarve, med en Sandhedskærlighed, der ikke skyr at komme Virkeligheden paa Livet, og med et helt moderne Blik for Tidens Spørgsmaal og Ideer. Bååth har vist mere Originalitet end nogen af sine svenske samtidige. Hvad andre sige, har han aldrig brudt sig om; han synger uforfærdet med sine egne Ord og paa sin egen Maade.

Han synger om Tidens Storme, om Gæringen i de brede Lag, om Socialismødet, hvor der lyder brændende Ord mod de lykkelige og rige, om Ungdommen, der er møet af Livet, inden den endnu har levet, om Bulderet fra Fabriker og Værksteder, som overdøver Studentersangen, om Folkevennen, der glemmer de smaa, naar han selv bliver stor, om livsfriskt, muntert Arbejde og om haardt slidende Smaafolk: Syersken ved Natlampen, Tjæneste-pigen i sit Køkken. Han synger om Udvandrerne, men raaber ikke ak og ve over dem og kalder dem Forrædere, fordi de vælge til Hjem det Land, som vil føde dem, og han søger ikke at holde dem tilbage ved at tale til dem om Svea og Lützen og Karl den

tolvte. Han synger om hvordan Masserne drikker sig fulde ved Jubelfesten for Gustav Adolfs Minde, og han forkynder højt at store Ord bedrage og at det er Handling — hvor lidt Blæst den end gør —, der bringer Verden fremad.

Det rige Billedgalleri, Bååth opruller for os, er saa natursandt, saa kunstnerisk, saa forstaaende gjort, at han maa anses for den mest ægte demokratiske Digter, vi for Tiden har i Sverige. Det folkelige i hans Sang er helt igennem naturligt og ægte; det er vokset op med ham, har skærpet hans Syn og ført hans Pen.

Det ser næsten ud, som om Bååth vil komme til at staa som Skaberen af en sydsvensk Digtterskole. De Skaaninger, der i den sidste Tid er optraadt, har været stærkt paavirkede af den ejendommelige Maade, hvorpaa han skildrer, hvad han ser, og især af hans Ævne til at male Hjemlandets Natur med dets egne Farver.

Som Stemningsdigter følger den unge Ola Hanson i Bååths Fodspor. Han har gode Anlæg og har givet os mere end én lille Naturskildring — baade paa Vers og Prosa — med udpræget Lokalfarve og megen malerisk Kraft. At han endnu hverken er saa kendt eller skattet, som hans bedste Ting berettiger ham til at blive, ligger dels i, at han ikke har lagt Kræfter nok i for at skaffe Plads til alle de nye Spirer, hans Digtning har i sig, dels i at denne Digtning var saa ungdommelig uensartet. — Det er endnu kun et lille Bind Digte og nogle Prosaskildringer i »Ny illustrerad tidning«, vi har fra Ola Hansons Haand.

Novelledigtningen er ogsaa stilet lige løs paa den sydsvenske Befolkning og har skildret dens Liv i forskellig Belysning. En Del Smaatræk fra Skaane bidrog meget til, at Ernst Ahlgrens Debutarbejde (*Från Skåne* hed det) vakte saa stor Opmærksomhed. Denne Dame — hendes virkelige Navn er Benedictsson, født Bruzelius — besidder saa megen sund Kraft og et saa kritisk Blik for hvad hun har haft Lejlighed til at iagttage, at man allerede nu maa sætte hende højt og vente sig adskilligt af hende.

Ogsaa Eva Wigström skildrer skaansk Folkeliv. Hun gør det i raskt tegnede, sympatetiske Billeder, prægede af en blid og forsonlig Aand, som helst ser de lyse Sider.

Bondelivet i Halland har fundet sin Digter i August Bondeson, en ung Læge. Han skriver mest paa Hallandsmaal, og han ligner den danske Forfatter Henrik Pontoppidan deri, at og-

saa han skildrer Folket fra dets eget Synspunkt, ser med dets egne Øjne. Dette gælder dog navnlig om hans sidste og bedste Noveller; han er endnu ganske ung og i stærk Udvikling.

Endnu er der to Folkelivsskildrere at omtale. Fru Agrell's *Från land och stad*, der udkom sidste Jul, hilstes som noget ret værdifuldt ved sit dybe Kendskab til Nordlændingen og sin kraftige Ævne til at give hans Natur i store Træk. Der er i hendes Skildringer af Bryllupper, Markeder og Begravelser helt ypperlige og karakteristiske Træk; der er smaa Antydninger af Livsskildringer, som i al deres Simpelhed virke sandt og gribende, men der er langt igen inden denne Forfatterinde naar Mesterskab. Stil har hun ikke synderlig mere af end de fleste andre svenske Damer — de skrive i Almindelighed saadan, at man knap vilde kunne skelne den enes Ting fra den andens, hvis de ikke satte Navn under —, og hendes Jagen efter Aandrigheder virker undertiden trættende.

Gustaf af Geijerstams *Fattigt Folk* er kendt i Danmark og behøver derfor ingen mere indgaaende Omtale. Inden han udgav den, havde han skrevet to Samlinger Skizzer, der vakte megen Opmærksomhed og blev Genstand for særdeles forskelligartet Bedømmelse. Han kom dumpende ind i vor Literatur uden at spørge om Forlov, og han kom med en vis ordknap Kantethed, der morede nogle og forargede andre ved sin ungdommelige Umodenhed — den er vi for Resten alle begyndt med —, sine Reminiscenser fra samtidige Forfattere og sine gode Anlæg. Han vakte Forargelse og Haab, men det, der laa dybest i hans digteriske Forsøg, skaffede ham straks Venner.

I hans første Samling *Gråkallt* røbede et Par Smaaskizzer af Almuelivet paa Øland, at Forfatteren netop paa det Omraade havde sin Styrke. I *Fattigt Folk* har han siden vist, hvad han formaar, naar han koncentrerer sig. Han har i den leveret flinke Skildringer af Bondelivet og gode Billeder fra Skærgaardsbefolkningens haarde, paa Forsagelser rige Tilværelse. Og hans kraftige ordknappe Stil egner sig ypperligt til at skildre de fattiges ihærdige Kamp mod en barsk Natur og mod alle de Møjsommeligheder, som Armod kan bringe ind i et Menneskes Liv.

Geijerstam har en vid Arbejdsmark for sig. Han synes mere end nogen anden af de unge svenske Forfattere at besidde Ævne til at skildre de lavere Lag i vort Samfund. De stock-

holmske Arbejdes og de for vor Tid saa karakteristiske Bevægelser blandt dem, har endnu ikke fundet deres Digter.

\*

\*

\*

Det lader sig næppe paastaa, at nogen af disse Forfattere — lige saa lidt som vore Dramatikere — skildre Livet paa vort Samfunds forskellige Omraader saaledes, at Eftertiden vil kunne faa nogen helt klar og oplysende Besked derom. Interiører af Familielivet, af Livet i By eller paa Land findes ganske vist — og det endog ganske fortræffelige —, men noget omfattende og alsidigt Kulturbillede, især fra Middelstandens Liv, findes næppe nok. Kvindefrigørelsens Apostle skildre mest Undtagelsestilfældene, de begyndende Forfattere vælge Æmner, der er i nær Slægt med saadanne, som er moderne i andre Lande, og det er da gjerne literære Spørgsmaal, det gaar løs paa. Forfatterne har ogsaa kun sjælden Lejlighed til grundigt at studere mere end en snævrere Kreds, og Æmnerne blive som Følge deraf noget ensidigt valgte og fremmede for det store læsende Publikum, der har helt andre Erfaringer. Skildringerne af de højere Kredses Liv — ligesom af Bondelivet — kan af ganske naturlige Grunde ikke ofte være baserede paa dybere Studier. De kan i enkelte Tilfælde lykkes, men har kun sjælden en saa sanddru Lokalfarve, at de faa blivende Værd som Kulturbilleder.

Nej, vort Hverdagsliv venter endnu paa sin Digter. Hidtil har de, der har valgt Hjemmets Verden til Genstand for deres Skildringer, kun haft lidet eller intet nyt at fortælle. Og saa maa de Forfattere, der har Kraft og Ævne til at drive det til noget, splitte sig ved Avisskriveri o. dsl. eller slide sig op med Kontorarbejde eller Oversættelser. Sjælden faar de Lejlighed til at gøre Studier, til at uddanne sig, kort sagt til at blive, hvad de under lykkeligere Vilkaar havde kunnet.

De stærke iblandt dem kæmpe sig frem alligevel, trods alle Hindringer.

\*

\*

\*

Sveriges dramatiske Digtning er i de sidste Aar vaagnet til nyt Liv. Da det ældre Lystspil — Vaudevillen, Blanchés,

Cramérs og Jolins Retning — havde udtømt sin Kraft, kom der en hensygnende Tid, hvor kun i Ny og Næ et enkelt dramatisk Arbejde saa Lyset. Det var historiske Dramer paa urimede Vers, uskyldige Familieinteriører eller stærkt romantisk-lyriske Digte i dramatisk Form. Nu og da gjordes der Tilløb til noget bedre og undertiden ikke uden Held. Hedbergs mange Skuespil og Folkekomedier var ganske vist aldrig Kunstværker i strengere Forstand, men de bedste af dem pegede dog hen mod det analyserende Samfunds-drama. Den afdøde og endnu ikke med Sikkerhed kendte Forfatterinde til *Frøken Elisabet* og *Måster Frøjd*, Edvard Bäckström med sit Interiør *Eras systar*, Fru Edgren med sine Debutarbejder, — alle varslede de om bedre Tider for vor dramatiske Literatur.

Vi gør dog bedst i ikke at vente os alt for meget af den. Publikum vil jo nu en Gang mere sig, naar det gaar i Teateret. Moralske Forelæsninger frabeder man sig, og skal man faa dem til at glide ned, naar man sidder i sin Loge, maa de enten være gemt i Morsomheder, som trække Folk til Huse, eller ogsaa maa Stykket være saa gribende, saa kunstnerisk komponeret, saa »rafflande« som man siger paa Svensk —, at det gaar trods sin moraliserende eller samfundstugtende Tendens. Vi har set Beviser nok paa alt dette.

Men vort Drama voksede. Vi fik historiske Skuespil i den højere Stil, prisbelønnede af det svenske Akademi, med historiske Masker, klingende Vers, Kanontorden, Faner, Klokkeringning, Fanfarer, Kamptummel, Død og Fare. Vi fik Salonkomedier med fransk Teknik, men uden Kærne, uden Spor af indre Liv. Vi fik Stemningsbilleder fra svundne Tider, smaa ægteskabelige Uenigheder, der let bilagdes til begge Parters Tilfredshed, Kærlighedshistorier, hvor smaa Vildkatter falde i Hænderne paa satirisk-overlegne unge Mænd, der tæmme dem paa ti Minuter, fri og faa ja. Nu og da fik vi ogsaa et Forsøg paa alvorligt at trænge ind i en Karakter og at skildre den sandt.

Da Ibsen kastede sit *Dukkehjem* ud iblandt os, kom der nyt Liv i Kvindesagen saavel her som andre Steder. Spørgsmaalet om Mandens og Kvindens gensidige Rettigheder og Pligter kom nu frem paa Brædderne, Problemerne fremstilledes og drøftedes fra forskellige Synspunkter, og Skuespillet fik et andet Fysiognomi.

Om Forholdet mellem Ægtefællerne skrev Fru Edgren — der allerede i sine første Stykker havde behandlet samme

Æmne — nu sine *Sanna kvinnor*, Ernst Lundqvist sin *Skådespelarens hustru*, Wijkander sin *Bertha Malm* og Fru Agrell sine Skuespil.

*Bertha Malm* er bleven til mere for at fylde en Teateraften end for at belyse Ideer. Stykket handler om en Mand, der efter at være bleven ked af sin Hustru, lever med en anden Kvinde, indtil begge opdage hans Utroskab og forlade ham. Det Spørgsmaal her rejses er det: hvem har mest Ret til ham, Hustruen, der ikke elskes af sin Mand, eller Elskerinden, som har hans Kærlighed, — Hustruen, som han er bunden til ved Ægteskabet, eller Elskerinden, der er Moder til hans Barn?

Stykket gjorde megen Lykke i Stockholm, men er for øvrigt svagt; det jager efter Effekt og er lavet efter den gamle Teaterskablon.

Men saa kom Fru Alfild Agrell. Hende kan man i det mindste ikke bebrejde Lunkenhed eller Mangel paa Kraft og Enthusiasme. Hun udtalte sine Tanker med saadant Fynd og Klem, som var de alle sammen splinter nye, hun fordelte Lys og Skygge saa aabenhjærtig ensidigt, som om hun godt vidste, at hun ene og alene havde indrettet det saadan for at kunne faa skrigende Misforhold at vise os, — og hun arbejdede sig saa energisk frem, at hun ikke kunde andet end vinde tilsidst.

I *Räddad* viste Fru Agrell os et Familieinteriør, hvor Manden paa alle optænkelige Maader kuede sin Hustru ned. Naar de er alene, kan han ikke aabne sin Mund uden at plage hende med Spydigheder og saarende Beskyldninger. Han er en brutal, koldblodig, utro, pligtforglemmende Usling, der for længe siden har dræbt hendes Kærlighed, og hun spiller egentlig ikke anden Rolle i hans Hus end at være en Skive for hans Vittigheder. Han er nemlig med alt det en munter Fyr, der har Ord for i Grunden at være et godt Menneske, kun ødelagt af en daarlig Moder; — hans Godhed tror man nu ganske vist ikke rigtig paa.

Han stjæler Penge fra en Bank, og da Konen tilfældigvis ejer den Sum, det drejer sig om, anser han det for en ganske naturlig Ting, at hun skal redde ham fra Vanære. Men hun synes, at hun er tilstrækkelig vanæret ved at være knyttet til saadan en Karl og øjner nu en Udvej til at blive fri for sit Slaveri. Hun lader ham vide, hvordan han, der en Gang var hendes Ungdoms Helt, har forgiftet hendes Liv, stegt hende ved

en sagte Ild og gjort hende bitter og ond. Hun køber sig fri med den Sum, han behøver, og forlader hans Hjem med sit døde Barn paa Armen. Saa er han ødelagt, tilintetgjort, — skønt selv nu tvivler man paa, at han staar ved Begyndelsen til et nyt Liv, hvor han vil angre og forbedre sig.

Trods alle Mangler i Karakterskildringen og i Motiveringen af Enkelthederne og skønt Stykket snarere er et Udkast end et gennemarbejdet Digterværk, maa det gøre stor Virkning paa en Scene, takket være de skarpe Modsætninger, de voldsomme Udbrud fra begge Sider, de rystende Scener ved Sønnens Dødsleje, den stærkt sammentrængte Handling — og endelig de mange gode Ting, der siges i Stykket, alt det fortræffelige, det virkelige giver.

I sit sidste Skuespil, *Dömd*, der lige som det forrige er opført paa *dramatiska teatern* i Stockholm og har gjort ikke saa lidt Lykke, har det været Forfatterindens Opgave at vise os, hvor forskellig Samfundet dømmer Kvinden og den Mand, der er hendes medskyldige, — altsaa samme Motiv som i Benzons *En Skandale*. Men Benzon havde gjort sit Stykke til et Lystspil, som skulde ramme og more paa samme Tid og som maaske morede mere end det ramte. Fru Agrell tog derimod Sagen i fuldt Alvor og med samme Energi som altid, som havde hun en Mission at opfylde. Havde hun Held med sig? Baade ja og nej. Man maatte anerkende Berettigelsen af hendes Raab paa Retfærdighed og rose den gode Mening, men Stykket gav intet nyt Resultat, pegede ikke mod nye Synspunkter — og saa er der adskillige betænkelige Ting deri, mod hvilke August Strindberg ogsaa er draget til Felts.

Stykkets Personer er Omridsfigurer og især er Ritmesteren — Forførelsen — mildest talt besynderlig, saadan som han der gaar omkring og fortæller andre og sig selv, at han er en Slyngel, at han ikke duer til det Gud lader skabe, at han ikke er »*Fanden selv, kun hans Adjutant*«, etc. etc. Han er en ny Figur i det Galleri af forfaldne, interessante, pessimistiske, kolde Gentleman, som der er bleven skabt og skabes saa mange af i kvindelige Forfatteres Hjørner — men dog en Figur, som der efter Anlægget at dømme kunde været gjort noget ud af.

Verdensdamen, der sælger sin Datter for at faa en rig Svigersønner derimod ypperlig gjort og ligesaa den gamle Moster Lise, den

dybest forstaaede og bedst formede Figur, Fru Agrell endnu har givet os i sin dramatiske Digtning.

\*

\*

\*

Ved Siden af de Damer, der har viet sig til dramatisk Forfattervirksomhed — der er flere, end jeg her har nævnet — er i de sidste Aar kun optraadt én mandlig Dramatiker, Harald Molander. Foruden et lille omhyggelig udført Kostymbillede fra forrige Aarhundrede — *Rococo* — har han skrevet Sensationsstykket *Furstinnan Gogol* og derefter Skuespillet *Vårflod*, i hvilket han læste det unge Digterkuld Teksten og mente, at vi burde finde mere Behag i saadanne Ideer, der er bleven prøvede og har holdt Prøven ud, end i nye, umodne og i Virkeligheden uholdbare Grundsætninger, der kun forvirre, men ikke give noget fast at holde sig til. Det var et reaktionært Drama, som blev rost af den konservative Kritik, men dog havde adskillige gode Sider, og det ikke blot hvad det tekniske angaar — ti i scenisk Teknik er Molander Førstemand mellem de yngre Skuespilforfattere i Sverige —, men ogsaa i Fremstillingen af Personerne, især de kvindelige. Kun Skade at hele Fremstillingen kom ind i et forkert Spor ved at de unges Talsmænd blev til bavlende Vindmagere, der slog om sig med Fraser og selv aldrig havde haft Mod eller Ævne til at udrette det mindste i det virkelige Liv. Skade at der diskuteres og vrøvles og vaases fire Akter igennem, alt sammen for at komme til den affældige Anskuelse, der udtales flere Steder i Stykket, at man baade bør og maa være reaktionær og Spidsborger for at kunne blive selvstændig Mand og Karl for sin Hat.

Molander er i ethvert Tilfælde en af de Forfattere, man har Ret til at vente sig noget af.

\*

\*

\*

Nu et flygtigt Blik paa de samtidige svenske Skribenter, der ikke ovenfor er bleven præsenterede for den danske Læseverden.

Først Damerne!



Fru Helene Nyblom, født Roed, er kendt og afholdt for de Smaadigte, hun lod trykke i København paa sit Modersmaal, men længe før disse friske og hjertevarme Smaating saa Dagens Lys var hun kendt som Forfatterinde til fire Bind »Noveller af H.«

De vandt meget Bifald, disse Smaahistorier om ædelt Ven-skab, trofast Kærlighed og stille Underordnelse, om ædle Sjæle, der vide at besejre Modgangen, om to Hjerter, som længe søge hinanden, kredse om hinande og tilsidst finde hinanden og blive til et.

Naar man læste H.s Noveller, følte man sig gladere ved Livet og Menneskene, selv om de kunne have deres smaa Skrøbeligheder. Hos Menneskene var der dog altid noget at holde af, noget som undskyldte deres Fejl. Og Livet, ja ogsaa det har sine lyse Sider; Sorgerne er til for at bæres, for at overvindes.

Novellernes Stemning er mild og harmonisk, der er en Duft over dem som af Enebær og Birk. Dagen er klar, og Solen skinner lyst mellem Skyerne, ja sender endog sine Straaler igennem dem og gør Skyggerne lettere og mere gennemsigtige.

Som Skildrer af Kvinden viser Fru Nyblom sig fra sin bedste Side, og hun har skænket os virkelig gode Kvindeportrætter. Enten det nu er smaa kvikke, livlige, naive Væsner, som er glade ved Tilværelsen og længes efter at blive forlovede, eller det er stolte imponerende Skikkelser, som Mændene kan se op til, altid er det ægte Kvinder, som tage Mandens Hjærte med Storm og lære ham at tro paa Livet og Menneskene. Det vil da sige, hvis han ikke er realistisk Forfatter, ti saa opgives han som uforbederlig og maa sejle sin egen Sø.

I hendes tidligere Noveller, hvor Mændene ikke brød sig om at reformere, men nøjedes med deres egen lille Kreds og blot søgte at klare for sig selv i Livet, endte det gjerne paa den aller lykkeligste Maade. Den unge Mands Melankoli, hans Tale om, hvor lidt det lønner sig at virke for det gode, forsvinder ved det første Blik fra den lyshaarede Pige, som holder af ham og gør alt hvad der skal gøres for at overbevise et fornuftigt Menneske om, at hun elsker ham. Men han vil ikke være fornuftig, han vover ikke at forstaa hende, men sønderrives af sine Hjærte-kvaler, — som han sædvanlig skrifter mundtlig eller endnu hel- lere i lange Breve til en Ven.

Saa kommer det rigtig à propos til en Forklaring, der paa én Gang bringer alt i Orden. Den lyshaarede Pige overgiver sig paa Naade og Unaade, lægger Armene om den unge Herres Hals og skjuler sit Hoved under hans skærmende Vinge. Og Historien ender med, at Læseren kigger ind i et nydeligt lille Hjem, hvor man fornyer Bekendtskabet med Heltinden, der nu er en ung Moder med et lille Barn, som hun ammer selv, og med Helten, der har faaet Tro paa Livet. Historiens Form skifter ligesom Sceneriet. Snart er man i en dansk Provinsby, snart i København, snart i Jylland, hvor Bøgene knejse med høje Kroner, hvor Luften er mild og lun og Fjorden ligger glimtende i Solskinnet, — snart igen paa Rejse i Syden, Schweiz, Venetia eller hvor som helst. De ungdommelige. Følelser er altid de samme, overalt vækkes Ungdomskærligheden paa samme Maade, dens Idyl males med de samme Farver og dens Drama spilles med samme Scenegang. Hvert nyt Bind af Fru Nybloms Noveller har betegnet et Fremskridt, og hun har skænket os saa smukke Ting som f. Eks. *Farbror Elis* eller *Paul Erlings lustur*. Fortællingerne er blevne mere afvekslende, mere fængslende og mindre ordrige, Forfatterindens Blik mere aabent; hun skildrer Sjælelivets Omvekslinger finere, og hendes Naturskildringer er mere malende.

Men endnu veje hendes Noveller ikke op mod hendes Digte. —

Fru Amanda Kerfstedt har i en Novelle, *Synd*, behandlet Æmner, der er nærbeslægtede med dem, som Nordens ypperste Digtere siden har benyttet i *Gengangere* og *En Handske*. *Synd* er for Resten helt forskellig fra hendes andre Noveller, der er af meget ulige Værdi. Fru Kerfstedt er en sensitiv Natur med ret selvstændig Opfattelse, og hun har aldrig drejet sig efter Døgnets Vind. Der er i hendes bedre Arbejder meget sundt, kraftigt og nobelt. Hun skildrer Smaafolk paa en jævn og tiltalende Maade, helst Kvinder, som forstaa at bære den Sorg, Livet har ladet falde i deres Lod og som under de graa Haar bevare en ungdommelig Varme i Sindet og roligt og med godt Mod se Livets Skumring sænke sig over dem.

Frøken Mathilde Roos er en meget produktiv Forfatterinde, der mest har beskæftiget sig med »Selskabet« og Ofrene for dets aandforladte Liv. Hendes første Roman, *Marianne* — en Verdensdames Kærlighedshistorie, der ender med at hun tæres

hen og dør, efter at hendes Kæreste har forladt hende — vakte adskillige Forhaabninger, men den nervøse Ilfærdighed, der karakteriserer Frk. Roos ligesom mange af hendes samtidige, har hidtil hindret hende fra at gøre synderlige Fremskridt. Hendes Skildringer af Livet i Stockholm er imellemstunder baade sande og underholdende, men hun ævner ikke at begrænse sig og mangler ofte i sin Detailskildring Blikket for det, det kommer an paa, de Linjer, der især burde springe frem. Hendes Romaner er en underlig Blanding af nyt og gammelt, og de gaa til Dels i helt udtraadte Spor — somme Tider endog i en Grad, som er ganske besynderlig. Endnu er det umuligt at vide, hvad hun vil kunne udrette, hvis hun en Gang bliver en selvstændig Personlighed, men der er Ting i hendes Bøger, som lade os ane, at hun har Anlæg, endog af ganske usædvanlig Art. Hun har Fantasi, Mod til at give sig i Kast med vanskelige Æmner og — til en vis Grad — Blik for det karakteristiske. En bestandig Produktionstrang har hun ogsaa, — hvilket maaske dog er en mindre god Egenskab. Hun har ingen Stil, men *det* er en Mangel, som hun har fælles med mange af sine Kaldsfæller, og i Publikums Øjne er det knap nok en Mangel. Det svenske Publikum har mere Smag for en dagligdags, korrekt, saglig Stil end for en kunstnerisk, der smidigt slutter sig om Værkets Aand og Indhold.

Mens Talen er om Stil, maa jeg præsentere Hr. Oskar Levertin, en af Fremtidsmændene i vor Literatur. Han har endnu kun givet Løfter, men de er ogsaa fortræffelige. Hvad han har skrevet er smaa Noveller og Stemninger, snart fra Stockholm, snart fra Schweiz og Rivieraen. Sit egentlige Omraade har han endnu næppe nok fundet.

Levertin er en af de faa svenske Prosaforfattere, som stille store Fordringer til deres Stil. Han er en nervøs-sensibel Natur og skriver smidigt, elegant, malerisk, — undertiden lidt for skødesløst, men ofte med indsmigrende Blødhed, stemningsfuldt og poesirigt.

Han og Tor Hedberg, som i Fjor debuterede med en Roman, *Högre ändamål* — et dygtigt og lovende Begynderarbejde — er af de Forfattere, som den nærmeste Fremtid vil komme til at beskæftige sig med.

Ernst Lundqvist, der først var Teaterforfatter og nu er literær Assistent ved de kongelige Teatre, er ikke Naturalist,

men følger som Skribent sin egen Smag. Og den er baade fin og dannet. Hans meget Oversætterarbejde lævner ham kun ringe Tid til selvstændig Digtning. Han har, foruden en Mængde Teaterstykker, oversat Kielland, Zola, Daudet, Asbjørnsen samt Bøger af Flaubert, Pontoppidan, Schandorph, Ohnet og mange flere. Af originalt har han — foruden smaa, fint og elegant udførte Novelleskitser — udgivet en Kvinderoman, *Agnes*, der kun er lidet kendt i den svenske Læseverden. Hans Smaaskitser er læste og skattede af Læsere af begge Køn, men den gennemarbejdede Karakterskildring, som han ret har øvet sine Kræfter paa, har man ikke brudt sig videre om.

I Novellesamlingerne (*Sannsagor och fantasier og Profiler*) lader han Nutidsspørgsmaalene ligge og nøjes med at skildre Episoder, helst af ganske jævne og ubemærkede Hverdagsmenneskers Liv. Han skildrer helst opofrende Mennesker, som give alt og intet fordre, og som under et beskedent Ydre dølge et varmt Hjerte.

Ældre end nogen af de her omtalte Forfattere er Pseudonymen Horatio, der, saa vidt vides, kun har udgivet et eneste Arbejde, Romanen *En man öfver bord*, i hvilken han skildrer en Ungdomsvens Selvmord og dets Aarsag: Mangel paa Kraft og Vilje. Det værdifulde ved Bogen, som i rent kunstnerisk Henseende lader adskilligt tilbage at ønske, er den Kulturskildring, den giver os af forskellige aandelige Retninger i den unge Slægt — især Universitetsverdenen i Upsala — omkring 1860.

\*

\*

\*

Dette er en kort Oversigt over de yngste Skud af Sveriges Skønlitteratur. Jeg har dvælet ved de Værker, der efter mit Skøn bedst karakterisere de forskellige Retninger, vore Forfattere er slaaet ind paa, ved de mere bekendte Forfatternavne og ved de Begyndere, der love noget.

Det er ikke længe siden, en svensk Historiker lovpriste vore Malere, fordi de ikke havde fulgt deres franske Mestre ind paa Afveje. Vore Forfattere anses derimod endnu for at være faret i en betænkelig Grad vild. Naar man overser de gamles og de unges Produktion, maa man dog, hvis man vil være retfærdig, tilstaa, at de Sidespring, der er bleven gjort, ikke har en saadan

Betydning, at man paa Grund af dem kan fordømme hele Retningen. Vi har famlet os frem efter bedste Ævne og stræbt at holde Øjnene aabne, ikke blot for vore Skolemesteres, men ogsaa for vore egne Fejl. Vi har dømt vore egne Meningsfæller strængt — altfor strængt. Vor moderne Literatur, hvis mest fremtrædende Ejendommelighed er dens ærlige Søgen, er endnu ung. Men Ungdommen er Udviklingens Tid, og saa længe den prøver sig frem, saa længe den nærer Mistanke til alle Doktriner, gransker inden den tror og efter Ævne undgaar de Fejl, den bebrejder sine Modstandere, saa længe giver den Haab.

Stockholm i Februar 1885.

---

#### Efterskrift.

Efter at ovenstaaende Bemærkninger er bleven skrevne, er der sket saa meget i vor unge svenske Literatur og der er udkommet Ting af forholdsvis saa stor Betydning, at min Oversigt over vor nyeste Literatur allerede nu synes noget forældet. At en og anden af de unge vilde gøre Fremskridt, og det saa betydelige, at de kunde kræve en helt anden Omtale end den, der her er bleven dem til Del, var ikke andet, end hvad man maatte forudse.

Jeg skrev min Oversigt paa Grundlag af, hvad der var fremkommen inden dette Aars Begyndelse. Om hvad der er kommen til siden, skal jeg kun sige nogle faa Ord.

De aller fleste af den unge Garde har i Aarets Løb bragt sig i Erindring, og det i Almindelighed paa en saadan Maade, at Forholdet mellem Forfattere og Læsere synes i Begreb med at forandre sig noget. Det er voveligt at sige noget bestemt derom, men det er, som om det klarede lidt op med Hensyn til den Maade, hvorpaa den nye Retning modtoges af Publikum og Kritiken. Ganske vist lever den Kritik, der samvittighedsfuldt tier om alle de af den unge Skoles Frembringelser, som ikke kan slaas ned med overlegen Haan, endnu i bedste Velgaaende, og endnu anlægges der en meget forskellig Maalestok for de forskellige Forfattere, men saa alvorlige Arbejder som f. Eks. Ernst Ahlgrens *Pengar* eller Fru Edgrens *Hur man gör godt* — og jeg

for min Part kan gærne føje Strindbergs *Utopier i verkligheten* til — har alligevel maattet forandre Dommen om den forkætrede nye Retning noget.

Fru Edgrens hvasse Skuespil *Hur man gör godt* med sin helt igennem skarpt betonedede Tendens og sine mange Udfald er forskelligt fra hendes tidligere Arbejder derved, at hun denne Gang selv for fuldeste Alvor har taget Parti, medens hun i sine Noveller nøjedes med at give de forskellige Synspunkter, hvorfra en Sag kunde ses, og saa, efter at det var gjort, kastede Problemet fra sig.

Ernst Ahlgrens Roman — det er med Urette, at den paa Titelbladet kaldes Novelle — *Pengar*, er allerede oversat paa dansk og er altsaa *Tilskueren's* Læsere bekendt. Jeg behøver da ikke at gøre opmærksom paa den Friskhed, det Alvor, der gennemtrænger denne Bog ligesom Forfatterindens øvrige Produktion. Der findes hos Ernst Ahlgren, som hun nu er, ikke Spor af Effektojageri. Hun ser Maalet klarere end de fleste, og hvad hun gør, gør hun efter lang og moden Overvejelse.

Ernst Ahlgren har sin Erfaring direkte fra Livet. Hun slaar aldrig i Blinde og aldrig forgæves, men skarpt og sikkert og med fast præget Oprindelighed, — en Oprindelighed, der i *Pengar* fremtræder langt mere helstøbt og udmejslet end i hendes Debutarbejde *Från Skåne*. — Det er en ny Personlighed, som med Ernst Ahlgren har holdt sit Indtog i Nordens Literatur, en Personlighed, der sikkert vil efterlade sig Spor.

Siden jeg nu har begyndt min Oversigt med de kvindelige Forfattere, maa jeg end videre nævne Frk. Emilie Lundberg, der har skrevet en delvis ret vellykket Roman, *Ur tvänne världar*. Hun tog en Model, der laa hende lige for Haanden, og saa vel denne som et Par af Bogens andre Personer var saa aabenbart Fotografier, at ingen Stockholmer kunde tage fejl af, hvem der var ment. Romanen skildrede Modsetningen mellem Teaterlivet og Livet ude i Skærgaarden. Den havde gode Enkeltheder fra begge og var holdt i en pikant Causeristil, men det skortede paa Holdning og paa faste Støttepunkter hos Forfatterinden selv.

En ung Frøken Mathilde Kruse (Pseudonym: Stella Kleve), har skrevet en Novelle, *Berta Funcke*, der helt igennem er en Studie i Herman Bangs Stil, spækket med danske og franske Ord og uden dybere Indhold. Det er en Skildring af de højere Kredses Liv og Synsmaader, og Heltinden, Midtpunktet i hele

denne Verden af Flirtation, er den blasert-trætte men naturligvis aandfulde og efter noget bedre higende Kvinde, som saa ofte har figureret i Dameromaner.

Bogens Jagen efter en gnistrende Stil og det, at den helt igennem efterligner en Forfatter, hvis bedste Egenskaber Stella Kleve slet ikke har formaaet at tilegne sig, gør, at den falder igennem, især da Skildringen som Helhed i sig selv kun har ringe Interesse. Ogsaa denne Forfatterinde søger at gøre sin Bog pikant ved at lade bekendte Personligheder spille en Rolle i den. Noget svensk Præg har de Personer og Steder, man lærer at kende, for Resten ikke, og Fortællingen kunde lige saa godt foregaa ethvert som helst andet Sted som hos os.

Sidste Foraar kom der tre Romaner og to Novellesamlinger af mandlige Forfattere. Ernst Lundquists *April* naaede ikke op i Højde med hans *Agnes*. Fra Tor Hedberg fik vi *Johannes Karr, en oppkomlings historia*. Meget hos ham er endnu umodent, men han tager sin Opgave med yderste Alvor og stræber efter at faa psykologisk Dybde i sine Skildringer. Han er kendelig under stærk Indflydelse af fremmede — franske og russiske — Forbilleder, og der er i hans Skrivemaade meget af »Skolen«, men dog har han allerede naaet en ikke ringe Udvikling.

En Modsætning til Tor Hedberg med hans djærve Kraft og tungsindige Voldsomhed er Oskar Levertin. Hans Bog *Konflikter* er her bleven temmelig uvenlig modtagen, men med Urette. Levertin svælger i bløde Stemninger, han nyder sine malende Ord og begraver sig i Detailskildringer — og det i den senere Tid altfor ofte i et søgt og svulstigt Sprog, som er mere unaturligt end ejendommeligt. Men alt det kan han arbejde sig ud af igen. I alt Fald er det urimeligt at kalde ham talentløs. I hans *Konflikter* er der meget af Værdi: godt tegnede Figurer og lige saa fine som veltrufne Stockholmer-Interiører. Maaske staar dog Levertin højest som Skitseforfatter eller Referent, men Partier af hans sidste Bog — der, trods alt hvad der i den kan være at hage sig i, er et Fremskridt — vise, at dybere Sjøelestrømninger slet ikke er hans Pen fremmede.

Om Georg Nordensvans *Figge* har jeg intet at sige, men nævner den kun her for Fuldstændighedens Skyld.

En ung Skaaning, Axel Lundegård, har debuteret heldigt med en Novellesamling *I gryningen*.

Geijerstams Upsalaroman *Erik Grane* er endnu ikke udkommen. — Den literære og sociale Revy, han i Foraaret udgav under Titlen *1885*, indeholdt Bidrag af flere yngre Skribenter. Adskillige af Tidens Spørgsmaal behandlede der paa en Maade, som — hvad Mening man end ellers kan have — maa indrømmes at være baade ærlig og alvorlig.

Til Julen ventes der ikke meget nyt i svensk Literatur. Foraaret er nu den ny originale Produktions Tid ligesom det er Haabets. Om end meget af hvad der da kommer frem er umodent — »grønt«, som man saa gjerne vil kalde det —, saa er det ligefuldt det, hvoraf baade Blomster og Frugt skal komme.

Og der er her i Sverige Grund til at haabe paa en ikke blot frodig, men ogsaa sund og vægtig Afgrøde. Her er endnu saa meget at gøre.

Stockholm i September 1885.



## C a r m e n .

---

Det var en Yngling i Spaniens Land,  
— Striden den gaar paa alle Dager, —  
Valgte den hellige Munkestand,  
Kampen er herlig og Sejren fager.

Carmen blev dømt og Baalet tændt,  
— Striden den gaar paa alle Dager, —  
Munken skalv imod Himlen vendt,  
hvor var den Onde ung og fager! . . .

Skjorten af Haar han tog til Bod,  
— Striden den gaar paa alle Dager, —  
pidsked sig til det røde Blod,  
kunde ej glemme, hvor hun var fager.

Kættene brændtes i Tusendtal,  
— Svøben svang han saa alle Dager, —  
steg han til Abbed og Kardinal,  
Kampen er herlig og Lønnen fager.

Bøjet af Aar, til Kraften brast,  
— Striden den gaar paa alle Dager, —  
bar han nu Helgenens Glorie fast,  
Striden er herlig og Sejren fager.

Foran hans Dødssæng de knælte ned,  
— Striden den gaar paa alle Dager, —  
ydmyge foran hans Hellighed  
Bisper og Præster med Altarstager.

Lytted de til hans sidste Ord,  
— Striden den gaar paa alle Dager. —  
Skilles han skulde nu fra Jord,  
Kampen er herlig og Sejren fager.

»Herre min Gud,« udaanded han,  
— Striden den gaar paa alle Dager, —  
»giv mig min Del i Livets Land,  
Carmen, hun var saa ung og fager!«

JONAS LIE.

---

## Guldfuglen.

---

### I.

Hun blev sendt paa Landet til sin Farbroder, Præsten, baade fordi hun var saa vilter, og fordi hun var svag, men i Grunden fordi hendes Mo'r, der var italiensk, ikke forstod at opdrage, ikke en Gang at klæde hende ordentlig.

Men der oppe paa Præstegaarden tog hun sig underlig ud, fantastisk antrukken som hun var, bleg og opløben mellem al den Mængde rødkindede, vadmelsklædte Gutter, den trivelige Huslærer, de velnærede Husets ældste og hele det øvrige anselige Tilbehør. Der var ogsaa noget fremmed over hende helt ud til de lange Flagrebaand, helt ud til Navnet Gabrielle, som Gutterne aldrig kunde blive færdige med at fornøje sig over. Det var deres stadige Ankepost, at Gabrielle slet ikke var norsk, og hvad havde hun saa at gøre oppe blandt det urnorsk kraftige. Hun forsvarede sig ved saadanne Anledninger med en hvinende skarp Røst, der undertiden bragte Gutterne til Tavshed og en Gang af Læreren blev erklæret for fuldt saa god som ægte norsk Nordenvind.

Paa samme Tid omtrent blev Skolen paa Præstegaarden forøget med endnu et Eksemplar. Det var en lang, sværlemmet Gut, der lød Navnet Bjørnen; hans virkelige Navn, Nils, blev saa godt som ikke brugt. Han var Søn af Landhandleren i den lille, lave, rødmalte Stue under Præstegaardsbakken; han havde let Nemme, og Faderen, der sad godt i det, havde besluttet, han skulde lære Latin og blive til noget stort.

Men Bjørnen havde ikke synderlig Lyst paa Latinen, og hvad Storheden angik, kunde det være det samme; han hørte jo aldrig andet end at han var for stor. Det, der hidtil havde

interesseret ham ved Skolelivet, var de daglige Slagsmaal med Præstegutterne, men da Gabrielle kom til, opstod der lidt efter lidt et ubrødeligt Venskab mellem disse to. Hendes hvinende Tungefærdighed var ham ofte til stor Nytte, og hans grove Næver bidrog ikke lidet til at skaffe hende en hidtil ukendt Anseelse i Flokken.

Og der gik flere Aar. Den ældste af Præstegutterne blev sendt ind til Universitetet, men Bjørnen var ikke færdig til at følge ham; Aaret efter blev Nummer to sendt af Sted, men Bjørnen blev ikke færdig denne Gang heller. Han blev fremdeles kaldt Bjørnen, den stærke Bjørn, men det var ikke i Latinen, han havde sin Styrke, og hans Fa'r, den lille Handelsmand i Præstegaardsbakken, begyndte at vakle en Smule i sin grænseløse Tillid til, at han maatte blive noget stort i andet end rent legemlig Forstand.

Saa var det Gabrielle. Hun var ogsaa bleven stor paa sin Maade, lang og tynd og fin. Tanten havde ikke været heldig med sine Omdannelsesforsøg; Moderens fantastiske Anlæg stak stadig frem; det hjalp lidet, at Flagrebaandene og de underlige, korte Kjoler var bleven afløste af hjemmelavet Værken, der hang usympatetisk tungt om de fine Lemmer; den hvinende Stemme var fremdeles fuld saa god som norsk Nordenvind, det hjalp ikke det mindste, at Tanten talte til hende i en lavdæmpet Stemme, som om der stadig var nogen, der sov og ikke maatte vækkes. Med Vilterheden var det lige galt, om ikke værre; den trivedes just herlig her mellem alle Gutterne, i Skog og Mark, i Vind og Vejr. Hun fandtes de utroligste Steder, let som en Kat. Op kom hun altid, ned var det værre, men saa var Bjørnen der. Var det for brat, maatte han løfte hende, eller han stod under, og hun kastede sig i hans Arme; over Bække, Myrer og Moser bar han hende; det var aldrig nogenting at komme frem; det var saa let, forsikrede hun, naar Tanten sagtmodig forskrækket forbød hende saadanne Udflugter.

For Resten undveg hun i det længste de sagtmodige Dagligstueforedrag; Gutternes Slagsmaal var ganske andre friske Sager at gaa paa; da kunde hendes mørke Øjne sprude, medens Munden sitrede, og hun fulgte med nervøs Sympati Styrken i hele dens brutale Aabenbarelse, ti Styrken — og det var Bjørnen — havde altid Ret overfor Gutterne, der altid begyndte, altid æggede, aldrig forsmaaede noget Middel.

Men Tanten kunde ikke fatte, hvorledes den fine, skrøbelige Gabrielle kunde finde Fornøjelse i saadant. Tanten talte med stor Foragt om den »raa Styrke«, men Gabrielle fandt den en kostelig Ting, alle hendes Helte var stærke, og med Styrken fulgte alle mulige Dyder.

Det gik heller ikke synderlig frem med Gabrielles Læsning. Hvad der interesserede hende mest var Æventyr, men hun gad ikke læse selv. Saa maatte Bjørnen læse højt for hende. Under tiden sad de i Skoleværelset med Lekserne opslaaet foran sig, om nogen skulde komme, og hun havde imedens tusend Løjer med ham; hun trak ham i det lange, pjuskede Haar eller gav ham Enkemandsstødet under Albuen, men han lod sig ikke forstyrre; han læste alt hvad hun forlangte saa trolig og saa gerne.

Var det Sommer, laa de gerne paa Græsplænen i Haven, hun dovent strækkende sig, af og til sparkende ham med en liden, fin Fod; han smilende og læsende i sit Ansigts Sved; ti hun kendte ingen Barmhjærtighed. Var det end sommerhedt, hun maatte have sine egne Æventyr, som hun kaldte dem, men først og sidst det om Kongen over de store Riger, der gik fra det alt sammen ud i Skogen efter Guldfuglen, til han blev en gammel, hvidhaaret Mand.

Som hun laa der fornøjet og lyttede, kunde hun med ét springe op og være borte, men Bjørnen var ikke sen efter, han vidste, hvor det bar af Sted, ind i Skogen, der laa tæt op til. Saa gik Legen lystig der inde, men det kom an paa Lunet, hvor længe det varede, før han fandt hende igen, hed, forpustet med de viltre, skinnende Falkeøjne.

En Dag kom der Bud fra Byen efter Gabrielle. Hun var bleven for stor til at gaa der oppe paa Landet længer; hun skulde hjem og poleres.

Men Bjørnen tog sig saa underlig ud, da hun sagde Farvel til ham, at hun kunde ikke andet end le. Han skulde selv rejse ind til Kristiania snart, men at hun skulde rejse nu straks og til en By, hvor han ikke fik se hende, det havde han ikke kunnet tænke sig.

Hun snakkede løst og fast.

»Husk paa Guldfuglen!« bad hun. »Du lovte, du skulde finde den til mig!«

Han svarede ikke; han stod raadvild. Saa tog han begge hendes Hænder i sin ene.

Hun saa' paa ham og lo, fo'r om i Stuen, saa ud i Haven; han efter med begge hendes Hænder i sin.

Ude paa Græsvolden standsede hun Farten. »Du store, store Bjørn!« sagde hun smilende.

»Du fine, fine Sommerfugl!« svarede han sagte, slap hendes Hænder og gik.

Hun saa' efter ham.

---

## II.

I Engen laa hun saa lang hun var og strakte sig. Hvor det var dejligt! Hun kunde umulig ligge ganske stille, af bare Glæde laa hun og spændte med det ene Ben.

Det var altfor dejligt at ligge her igen i det fine, duftende Græs, ganske som da hun var Barn.

Hvor Præsten vilde blive gal, om han vidste, hvorledes hun laa midt oppe i hans bedste Eng! Hun glædede sig ved Tanken, ti hun var lidt ondskabsfuld var hun. — Det havde rigtignok været vidunderligt at komme her op igen, bort fra al den stive Stads hjemme i Byen!

Det friske, bugnende Græs bøjede sig næsten sammen over hende som Gardiner til en luftig Himmelsæng; gennem de skære, grønne Stilke saa' hun nedover til Rognetræerne, der skød op i massevis langs Bækken, hendes Blik fraadsede i det fine, unge Bladmylder, sitrende i Solskinnet, blev som fortabt i Vrimmelen af skinnende Klaser, der netop nu, ved en sagte, duftfyldt Luftning sendte Bud om, at de sprang ud.

Eller hun stirrede ref op gennem det grønne Silkehæng i det dybe, lysfyldte Sommerblaa, hvor Lærken laa højt oppe i den solmætte Luft.

Saa laa hun med lukkede Øjne, medens hun morede sig med at lytte til den overgivne Sværm af Engens smaa Beboere, ja, hun indbildte sig, hun hørte det bløde Slag af Sommerfuglevinger og den lette Vuggen af Græsstraene, der deltes ved deres Flugt.

Hun laa fremdeles med lukkede Øjne og drak den søde, nybryggede Blomstermost.

Der lød Fodtrin. Det vakte hende; hun rejste sig dovent en Smule og tittede ud over Vejen.

Det var en ung, høj, sværtbygget Mand, der i Langsomhed trak sig forbi.

Saa meget desto bedre Tid fik hun til at betragte ham gennem det fine, vuggende Græs.

Han holdt sig ikke rank; — hun rystede misbilligende paa Hovedet — det var straks en stor Fejl; desuden laa der over den hele kraftige Person noget abandonné, der passede overmaade ilde til det ungdommelig kraftfulde, det landlig oprindelige, der saa' ud til at høre ham til.

Hun saa' paa ham med en Skælm i Øjet. Han havde sikkerlig haft en af de erfarne, halvvisne Bykavalere til Ven og Mønster, en af dem, der ynder at skjule sine Ruiner under en malerisk Slængkappe, men her strakte ikke Kappen til; han var for stor og stærk.

Hun fortsatte sine Undersøgelser. Han havde fremdeles en gylden Pince-nez. Den passede ikke oppe i det stærke, smukke Bondeansigt, og Øjnene saa' ikke det mindste nærsynte, ikke det mindste anstrængt tænkende ud, -- Brillen havde ogsaa sine Fordringer for at kunne tage sig ud! Hvad vilde han med dem foran Øjne saa uforstyrrelig blaa, med saadant dejlig døsigt Udtryk af Styrke?

Der spillede et Smil om hendes friske Mund. »Jeg tør vædde en Øre paa, det er en af vore landlige Løver!« hviskede hun ved sig selv; »han saa' saa uimodstaaelig halvkonditioneret ud!« »Men se!« brød hun ud halvhøjt, »skal han ikke til Præstegaarden!« — han bøjede virkelig op gennem Alleen — og som en Pil skød hun gennem Engen — det fik være det samme med Præstens Græs — over Bækken i et langt Hop, brød sig ikke om Smerten, da Rognebusken hang fast i hende og rev af en Del lange, gylden-brune Silkehaar, der glinsende hang igen i Solen, medens til Gengæld en liden blomsterfyldt Gren havde viklet sig i den bustede, flagrende Haarfyldte. Hun fo'r op igennem det lange Jorde, over Havegærdet, op gennem Haven og ind i Havestuen, næsten halv død af Farten i det brændende Solskin.

Præstefruen og Kusinen fra Kristiania, der var Plejedatter i Huset, sad bøjede over deres Arbejder og saa forskrækkede op.

»Hvad er paa Færde, Gabrielle? . . . var Studen efter dig nu igen?«

»Aa nej da, Tante!« svarede hun aandeløs og brast i Latter, men forstummede; ti der stod han foran dem, den fremmede, og bukkede og bukkede med en snurrig Blanding af Forlegenhed og paatagen Flothed.

Det blev meget vanskeligt for Gabrielle at bevare sin Ro.

Præstefruen tog venlig imod ham. »Sid ned!« bad hun; »at du har vovet dig ud i Dag i denne Varme! Ingen af Gutterne er hjemme; de fulgte Fa'r til Annekset i Gaar, men vi venter dem alle til Middag. . . . Men det er sandt, du har jo ikke set Gabrielle siden kun kom. . . Se, der er hun . . . kender du hende ikke . . . ja, hun har forandret sig meget paa disse fire Aar . . . lad mig se . . . hun var jo femten, da hun rejste herfra . . . men næsten lige vilter er hun . . . du husker hende nok, tænker jeg! Men Gabrielle da, husker du ham slet ikke? Og jeg som ikke tænkte, det var nødvendigt at præsentere! Det er Nils . . . Student Nils Mo, . . . Søn af Handelsmanden her nede . . . kære dig da, Gabrielle, det er Bjørnen . . . din gamle Ven og Ridder, . . . husker du ikke ham? — Det er for Resten skrækkeligt, hvor du ser ud! Hvor i al Verden har du været — — oppe i Træerne vist?«

Gabrielle stod endnu uden Ord, pint af Latteren og forbavset. »Er dette Bjørnen . . .« stammede hun tilsidst, men standsede — det kunde naturligvis ikke gaa an længer; hun hørte jo, det var Student Nils Mo.

Den unge Mand slugte hende med Øjnene. Var det Gabrielle, denne fine, smukke Bydame? Jo, det var; han kendte hende paa den høje, elastiske Skikkelse, det spillende Ansigt, det dejlige, bustede Haar. Jo, det var sikkert Gabrielle, og hun havde sikkert været oppe i Træerne. Hvor Haaret var dejligt med alle de Rogneblomster filtret ind og det fine Drys af Bladstumper og frisk Bark! Det var hans Barndoms viltre Gabrielle, det var der ingen Tvivl om, det var hans forgudede . . . hans . . . Han rødmede helt op under Haaret over sine Tanker; han havde altid tænkt sig hende som sin Kone.

Gabrielle kunde ikke længer gemme paa sin Lyst til at le.

»Kender De mig slet ikke?« spurgte han forvirret.

»Nej!« svarede hun rask, »men naar De er Bjørnen, saa



er vi jo dus! Kom, lad os gaa ud i Haven og se, om vi kender os igen paa — Græsvolden!«

Tanten og Agathe var gaaet ud i Køkkenet, og de andre to gik da ud i Haven. Han lo, og hun lo, og hun tænkte, det kunde da til Nødsfald være lidt at more sig med her oppe i disse tre Maaneder, som hun for sin Helbreds Skyld skulde tilbringe her, og som hun havde haft en Frygt for, kunde blive lange nok.

»Hvad tykkes dig saa om din Ven og Ridder?« spurgte Agathe, da de om Aftenen var komne op paa sine Soveværelser.

»Din Ven og Ridder!« hærmuede Gabrielle og slog en Masse Rynker paa Næsen.

»Nej, din! Han er jo fuldstændig betagen af dig, ganske som i gamle Dage, forsikrer Tante. Han bemærkede ikke en Gang min ringe Højhed! . . . Hvo véd . . .«

»Ja, hvo . . . Jetergutten var ogsaa en Gang min Ven og Ridder . . . han er vist ogsaa betagen, for du saa', hvor han gloede paa mig der nede, og det vilde vist være meget passende . . .«

Agathe lo og holdt sig for Ørerne; Gabrielles Stemme kunde undertiden være saa ubehagelig hvinende.

»Men Gabrielle, . . . hvor kan du sammenligne . . . han er da Student!«

»Studenten kan vist ikke trykke ham . . . et daarligt Haud har jeg hørt . . .«

»Nej, det er nok Dovenskab, der trykker ham, men det er som sagt den bedste, vi har her af Kavalerer at sige, og det nytter ikke at være vanskelig her oppe og komme med Byfordringer; da bliver de tre Maaneder for lange for dig . . .«

»Byfordringer! Tror du kanske, jeg tager for gode de halvvisne Junkere, som gaar hjemme og trækker sig?«

Agathe lo og holdt sig igen for Ørerne.

»Ja, det er jo det, Tante siger; du har altid haft saadan Smag for det stærke, siger hun!«

---

De tre Maaneder gik uventet fornøjelig for Gabrielle, forvænt som hun var ved et forfinet selskabeligt Byliv i et overdaadigt Hjem.

Det ubundne Naturliv fra hendes Barndom øvede snart den samme Trolddom over hende som før, og man saa' ofte ikke til hende hele Dagen igennem.

Agathe kunde ikke forstaa det — hun vilde ikke for meget plages ude i den Varme, og Gabrielle savnede hende ikke. Hun drog helst omkring paa egen Haand. Det var saa ubegribelig dejligt: hun kunde kaste sig i Græsset, naar hun vilde, kunde fare op igen, naar hun vilde, og hun glædede sig med et stille Velbehag over at være fri Tantens og Agathes dødelig kedelige Spadsereture op og ned Alleen.

Men i Havnehagen paa Skrænten lige over Vejen kunde hun ofte ligge hele Formiddagen og følge Færdselen der nede og Stimmelen ud og ind fra Handelsmandens Butik, der laa lige til venstre.

En Formiddag, en lummer Dag, laa hun igen der oppe halvdød af Træthed og Hede. Hun var netop kommen ned fra den en Mil bortliggende Sæter, hvor hun havde været en Uges Tid, og hvilede nu ud under den store Birk paa Skrænten. Hun laa med halvlukkede Øjne, men pludselig blev hendes Opmærksomhed vakt ved en højroestet Larm neden under. Det var hos Handelsmandens. Hun kunde se, hvor Gaarden var fyldt med Heste, forspændte Læs med Tønder og forskellige Kasser. I Butikdøren stod Handelsmanden og lod til at være meget ophidset. Der kom nogle ud af Folkestuen og begyndte at læsse af. Det faldt hende ind, at det var Jærnbantetiden, det gjaldt, og det ærgrede hende, at Folkene ikke skyndte mere paa, men det var en lummer Dag, og den lille Handelsmands Vredesudbrud viste sig ikke meget virkningsfulde, da en høj, kraftig Skikkelse forbi ham gennem den aabne Dør, det var Nils.

Der lød nogle korte, bydende Ord, og hendes skarpe Øjne saa', hvor en ubændig Vrede brød frem, medens de tunge Tønder og Kasser dansede fra hans Haand. Folkene blev som elektriserede og tog alvorlig fat, medens de halv skamfulde fulgte den unge Kæmpes Styrkeprøver med beundrende Blikke.

Gabrielle holdt sig om Birken med den ene Haand og bøjede sit smidige Legeme langt ud over Skrænten.

Hvor herligt det var at se en saadan Styrke! Hun rødmede af Stolthed over ham; saaledes skulde Mændene være! Og hvor det klædte ham at være vred, saadan rigtig ordentlig sint! Hun

havde aldrig set ham saa smuk; alt det simpelt kavaler-mæssige, de halvlærte Manerer, det ufordragelige Præg af ufordøjet Dan-nelse — det var alt sammen som blæst bort, og han stod der igen, helstøbt, højbaaren, mandig.

Nu kunde hun nok tro, hvad Agathe fortalte om ham: at i Fjor, da Lipladsen brændte, og ingen turde vove Livet og gaa ind og redde den syge Kone, var det ham, der kom springende netop som Taget vilde give efter, styrtede sig ind i Ilden og bar Konen ud i sin Sæng. Hvoraf kom det, han var saa døsigt til hverdags?

Hun grundede derover, hun kunde ikke forstaa det; imed-ens gled hendes Haand paa den glatte Birkebark — hun hørte et Raab neden under — den mistede Fæstet, gled af, og hun fo'r et Stykke ud over Skrænten, fik fat i en Busk, som hun klamrede sig til og lukkede Øjnene svimmel.

Nogle Øjeblikke efter stod der én tæt op under, fast, som han var plantet i den samme Rævne som Busken. Han slog Armen om hende. Der kom en sød Følelse af Tryghed; hun lagde sit Hoved ned paa hans Skulder og Svimmelheden gik over — men der kom en anden i Stedet.

Hun slog Øjnene op; det var ham, Nils. Han stod og saa' paa hende maalbunden, skælvende. Det fo'r hende gen-nem Hovedet, hvorledes hun havde været mod ham: hun havde forstaaet hans stumme Forgudelse, og hun havde været nedlad-ende venlig, — ti hun var jo den fine Dame og saa godt som alle-rede forlovet med den rige, højadelige Legationssekretær fra hendes Moders Hjem. Nils havde vistnok været hendes Legekammerat men var jo nu en landlig Junker i al Tarvelighed.

Nu var det med ét, som var det gledet bort alt det, der var kommen mellem dem.

Det var igen som i Barndommens Dage. Han var ikke længer Nils, den halvstuderende Røver, han var Bjørnen, hendes bedste Ven; der var ingen Legationssekretær, og hun var ikke længer fin; hun var bare Gabrielle.

Uvilkaarlig kom hun til at mindes den Gang de skiltes sidst.

Hun lukkede Øjnene og blev bleg.

Han følte, hvor hendes Hjærte begyndte at banke og tryk-kede hende ængstelig tættere ind.

Da saa' hun paa ham igen. »Du store, store Bjørn!« sagde hun sagte, skælvende blødt.

Hun smilede; det var de samme Ord som sidst; de havde faldt hende saa i Munden.

Han saa' paa hende overrasket, glædestraalende.

»Du fine, fine Sommerfugl!« hviskede han. Ogsaa han havde husket.

»Hvad vilde du ud over Skrænten?« hviskede han.

»Se paa dig!«

Hun sænkede Øjnene for hans Blik. Han tav; han var grænseløs lykkelig.

Nu kom de med den store Brandstige fra Præstegaarden. Ingen havde kunnet forstaa, hvorledes han var kommen der op. Han selv kunde siden heller aldrig forstaa det.

»Kommer du her op i Morgen?« spurgte han hastig.

Hun nikkede.

»Og i Overmorgen?«

Hun nikkede.

»Og Overiovermorgen?«

Hun lo.

De tre Maaneder blev ikke for lange for Gabrielle. Sommeren, der var kommen saa tidlig og varm det Aar, holdt ud saa længe, at gammelt Folk i Bygden kunde ikke mindes den slig. Gabrielle, der havde været fra Maj, skulde hjem igen i August; men August kom saa lokkende vakker, at hun kunde ikke komme fra den, og da det blev September, var det ikke bedre.

Saa sendte hun Bud efter fuld Sommerlov, men Sommeren var saa lang det Aar, at de maatte ikke vente hende.

Der var en strømmende Friskhed over hendes Brev; Forældrene mente, Fjældsommeren maatte gøre Underværker.

Men Gabrielle var optagen af ét: Det var Nils, den nye Nils, som hun havde set under Skrænten, og saa siden . . .

Hun interesserede sig kun for Folk, for saa vidt de paa en eller anden Maade mindede om ham.

Og dejligt var der oppe i den gamle, koselige Præstegaard med alt det gamle, velforede Inventarium fra Husholdersken ned

til Tantens Silkehund, den lille Monsieur, — for der saa' hun Nils; der levede hun sit Sommerliv Dagen lang.

Men den samme Gabrielle var det ikke; det havde alle en Følelse af.

Som hun gik der mellem dem, fin og slank, med de elastisk-smukke Bevægelser havde hun uvilkaarlig været Genstand for mere Opmærksomhed end Husets andre Beboere og blev af dem alle efter deres forskellige Synskreds betragtet som noget fremmed mellem det haardføre, fjældfriske, som noget skært, der hørte hjemme i andre Luftlag.

Og nu var der kommet endnu noget til, der lagde Afstanden større, uden at man vidste, hvorledes det var kommet. Det var ikke til for Tanken, men Følelsens fine Øje kunde se, hvorledes Vilterheden laa afdæmpet over det lyse Ansigt, hvorledes hendes Bevægelsers langsommere Ynde var mere fængslende, — dens Øre høre, at der var ikke Spor af Nordenvind længer i denne Stemme, der kunde lyde saa blødt.

De var begge to, baade Fruen og Præsten, betagne af Gabrielle og glædede sig over, at hun havde udviklet sig saa harmonisk — kun Agathe saa' med sit lille impertinente Ansigt ud, som hun rugede over noget.

Gabrielle lagde slet ikke Mærke til, at hun paa nogen Maade optog; hun var selv for optaget: hun saa' ham hver eneste Dag. Og han var ikke den gamle Nils mere, han var, som han skulde være, den, hun havde ventet paa — Pjalterne var faldt af ham, han stod der i Kongekaaben.

Hvor hun var lykkelig! Hun maatte smile ad sig selv, ti hun var undertiden træt — af bare Lykke.

Træt af Lykke! Hun havde ikke anet, der kunde være noget saa lyksaligt til, og en Angest kunde gribe hende, om hun ikke var for lykkelig.

Hun var ikke stærk, og det hændte, hun maatte lægge sig paa Sofaen; hendes Hjærte bankede, hun var saa underlig svimmel. Da kom Tanten venlig bekymret med sin Sedativvandsflaske, det var naturligvis Hovedet, men Agathe kunde sidde og se saa besynderlig paa hende.

Hun takkede svagt smilende den omhyggelige Tante; det gik jo straks over; det gjorde det altid. Men Agathe kunde hun ikke like længer.

Hun kunde ikke forstaa det. Nu var det Agathe, der

altid havde noget at udsætte. Allerede flere Gange havde hun paa sin irriterende krakilske Manér beklaget Handelsmanden, fordi Nils hverken blev til Fugl eller Fisk, havde gaaet hjemme og slængt det hele Aar i Steden for at tage sig sammen og læse. Og hans Manerer og fine Sæder, ja, dersom Gabrielle vilde bruge sin Kritik, . . .

Gabrielle havde smilende afbrudt med noget andet, men fattede i Stilhed Nag til hende.

Hun taalte intet af den Sort mere. Hun kunde hade sin venlige Onkel og sin sagtmodige Tante for smaa, uskyldige Bemærkninger, naar hun kunde finde mindste Skygge af Formodning om, at de kunde komme ham for nær. Hun kunde for Resten ikke forstaa sig paa Folk, hvor blinde de kunde være, særlig ikke paa Agathe, der havde Anledning til at se ham saa ofte og endda ikke kunde se, hvordan han var: saa smuk, saa nobel, — i Grunden. Hun kunde ikke forstaa, hvor hun selv en Gang havde haft sine Øjne. Og var ikke han fin — der kom noget af den gamle Barnetrods op i hende — da vilde ikke hun heller være det. Hvor hun misundte Handelsmandens Kone, hans Mo'r, der gik omkring i sin rudede Værkenskjole og syslede i det lille lave Hus, der syntes hende kosteligere og mere liflig indbydende end alle Drømmes Paradiser.

»Den der havde simple Kjoler og ikke saa megen Stads!«

Hun sukkede og smilede, som hun sad der inde i sit vel-forsynede lille Værelse. Hun saa' hen paa den store Kuffert, som Moderen selv havde ladet pakke og forsikret, det var bare det nødvendigeste, tarveligste, der kunde passe for Landet. Hun havde jo næsten ikke pakket den op en Gang.

Men Agathe kunde hun ikke glemme, Agathe som havde sagt, at han ikke blev til noget og ikke vilde læse! Hun havde selv spurgt ham derom den samme Dag oppe i Birkehagen, og han havde sagt, at til Jul havde han tænkt at tage anden Eksamen; han havde allerede læst en Del. Gabrielle havde jublet i sit Hjærte.

Der kunde man se, hvor Agathe — løj!

Denne Dag i Birkehagen havde for Resten været dejlig! —

Hun smilede ved Tanken og strakte sig bag over i den lave Kurvstol med Armene slapt ned. Hun var træt og søvrig, men hun maatte endnu en Gang nyde det i Erindringen.

Hendes Øjne gled ud over, forbi Sybordet, Slyngrosen, der stak ind af Vinduet, forbi Hængebirkene, Kærnet, Fjældene, borti Skaret med Horisontens Baand mellem den farvefyldte Himmel og de dunkle Fjældvidder — hvilede der, stille, lykkelige, uden at lægge Mærke til nogen Verdens Ting.

Dejligt havde det været; langt op gennem Birkehagen havde de vandret, Haand i Haand som før, da de var Børn. Og længer endnu, op i Almindingen — — et langt Stykke. Der havde det vel været vidunderligt, men vanskeligt at gaa, aldeles ulændt, men morsomt. Et Sted havde han alligevel været nødt til at bære hende. Og hun havde stirret op gennem de tætte, næsten usynlig frem og tilbage glidende Kroner. Hvor der var lifligt i den dybe, lydløse Skog! — hvor der susede sagte, skønt ingen Vind fandtes, hvor Fuglene hoppede om med en liden lav, sød Kvidder — hvor Solstraaler listede sig som Smil gennem mørke, vuggende Hvælv!

Hele hendes sorgløst lykkelige Barndom fo'r hende gennem Tankerne . . . . den Gang Bjørnen stillede alle hendes Krav; saa lykkelig havde hun aldrig været siden — før nu.

Men saa langt som nu havde de aldrig nogen Gang været, ikke en Gang naar de ledte efter Guldfuglen. Hvad det var for et dejligt Æventyr om den mægtige Konge, der glemte sine store Riger over den lille Guldfugl, der var mere værd end det alt sammen! Hun havde aldrig før forstaaet det — før nu. —

»Og han ledte, blev en gammel, hvidhaaret Mand, og han fandt ikke . . .«

»Nej, saadan var det ikke« — det blev saa trangt inde; hun bøjede sig langt ud af Vinduet.

Guldfuglen var hendes; for hvem var det, der den blændende Soldag, mens alle Fugle tav, sang de søde Sange? Hvem andre end Guldfuglen, der var funden!

Hun strakte Armene uvilkaarlig ud — i Roserne.

»Tak!« hviskede hun blødt, »fordi du fandt den til mig, som du lofte!«

Dagen før Gabrielles Afrejse var der Bryllup paa en af Storgaardene.

Præstens var der og Nils; og Gabrielle morede sig som et Barn. Det var slet ikke saa sørgeligt endda, at hun skulde rejse, ti hun var saa grænseløs lykkelig. De havde bygget sin Fremtid sammen oppe i Birkehagen den selvsamme Dag, og hun gad se paa den, der kunde skille dem. Nu skulde han bare læse og blive færdig og ikke være det mindste forskrækket for Legationssekretæren og hendes fine Familie. Endnu maatte ingen vide det, men siden vilde hun ikke være ræd.

Og de morede sig den lange, dejlige Nat, snart med at danse — hvem kunde vel danse som den smidige Gabrielle? — snart med at spise og drikke — og hvem kunde vel det som Nils? Gabrielle brød sig ellers ikke videre om Mad, men nu spiste hun og drak bare for Fornøjelse, bare fordi — Nils spiste og drak saa »ustyrtelig«.

Snart var de fuldstændig optagne af sig selv, snart morede de sig over andre og holdt undertiden paa at le sig fordærvet over Datteren paa Nabogaarden, den »fine« Maren, der efter Agathes Beskrivelse havde været tre Gange i Byen for at blive »fin«, nu sidst hos en dansk Familie, hvorfra hun nylig var kommen hjem og hvor hun havde drevet det til at kunne sige: »hvad beha'er« med en kendelig dansk Accent.

Agathe forsikrede, det var en Færdighed, Pigebarnet selv satte Pris paa, men ingenlunde glimrede med til hverdags; — for øvrigt havde hun lært Fruentimmernetheder, blandt andre den at tale usammenhængende, noget, som efter Agathes Formening, Mændene ikke satte saa liden Pris paa.

Nils gned sig i Hænderne og lo og Gabrielle med: »Aa, du krakilske Agathe!« — men trak hende alligevel med sig; og de gik alle tre hen for at konversere »Danskemaren«.

---

### III.

Det var besynderligt, hvor enig Gabrielle var med Huslægen én Gang om Aaret; det var om Vaaren, at nu maatte hun snart til Præstegaarden — og hvor uenig hun var med sin Mo'r om en eneste Ting, Legationssekretæren. Hun havde jo lovet



hende det, men hun var saa ung den Gang og endnu; til næste Sommer maatte hun slippe — og næste Sommer blev Aar efter Aar den aftryglede udsatte Termin.

Det var Nils, hun ventede paa, men Nils lod ventè paa sig. Der var ogsaa andre, hans Fa'r og Mo'r, som ventede paa Nils, den store Stjerne, der skulde gaa op paa Horisonten, men ikke gik.

Han rejste rigtignok ind' til Kristiania en Høst, men det var bare for at kunne være mere udsøgt doven, paastod Agathe; og han kom ogsaa hjem uden Eksamen.

Men da Gabrielle kom og saa' saa bebrejdende paa ham, da var det fordi han havde haft Hovedpine; han kunde ikke læse.

Hun saa' bedrøvet paa ham. Hvor det havde været slemt, men han maatte ikke tabe Modet; han maatte rejse ind igen straks til Høsten, da vilde det nok gaa bedre, og hun skulde vente, vente, holde Mo'r op med godt Snak og — bare han fik anden Eksamen endda, turde hun bedre begynde at tale om ham der hjemme.

Men Tiden gik fra Nils. Hele Aaret gik rundt, uden at han kunde komme af Sted eller tage fat.

»Men Nils«, spurgte Gabrielle, »véd du ikke, at det er mig, du arbejder for, naar du læser — og har du saa ikke Lyst til at læse?«

Hendes Stemme spurgte saa blødt, og hun var saa betagende, naar hun sad der og saa' mod ham med de graadslørede Øjne, at Blodet kom i Fart i ham igen.

Og han lofte, og hun troede igen, troede ham som en Gud.

Han havde jo heller ikke kunnet komme fra, havde maattet hjælpe sin Fa'r, der havde været syg saa godt som hele Vinteren.

Hun smilede, lykkelig over denne Sygdom; det kunde hun jo sagtens have tænkt sig, at der maatte være noget, der havde hindret ham.

Men han skammede sig for at tilstaa, at han ikke forstod at elske saaledes, at han for hendes Skyld gad læse, og at han nærede en ubegrænset Sky for paa nogen Maade at faa at gøre med den »fine« Familie.

Som hun sad der og saa' paa ham, skammede han sig for sig selv ved at tænke paa, hvorledes han de to sidste Vintre havde trøstet sig ved saa mangt, og at han var begyndt

at overveje, om det ikke var lige saa fornuftigt, det blev forb̄ mellem dem.

En dejlig Tid havde det været, og han havde ogsaa nydt den, — men han var bleven træt.

Det var kommen efter med ham i forstærket Mon, fordi han i Grunden den hele Tid havde været for tung og ikke kunnet fylde de Krav, hun stillede. Efter at den første Berusning var forbi, og den var forbi, var han begyndt at føle sig fremmed i dette Forhold, hvor han blev uvant bunden af fine Hensyn og milde Afvisninger. Men der var ogsaa Tider, hvor han havde fundet Baandene søde og Tvangen god, hvor Hjærtet havde higet efter at føle sig hjemme hos hende og Ævnerne rejst sig med Vilje til at naa hende.

Men saa naar hun var væk, sluktes Ilden i hans Sjæl.

Han havde ikke kunnet bekvemme sig til at læse og var kommen paa det rene med sig selv om, at han kunde ikke holde det ud i Længden; der maatte simplere og overflødige Kost til.

Han havde i det sidste trøstet sig ved saa mange Slags og blandt andet ogsaa kommen til at tænke lidt paa Danskemaren, eneste Arving til begge Bøgaardene. Det var rigtignok noget andet! — mon ikke meget fornuftigere for ham? Og saa meget mageligere. . . . Han havde en behagelig Forvisning om, at han i sine mest ugenerte Hverdagsøjeblikke stod svimmelstor for Danskemaren. . . .

Men nu var hun kommen igen hans Sangfugl, hans fortvivlede Sangfugl, som han i Stilhed var begyndt at kalde hende, og havde med sin bløde Stemme sunget hans Planer paa Dør, lokket ham ind igen i det søde Hungerens Land, hvor man maatte kæmpe for Lønnen, og Kransen hang saa højt.

Og Arbejdet op til hende laa som et lysende, fristende Dagsvirke. Det var ogsaa mærkeligt, hvor hun havde kunnet holde Stemning, og hvor hun kunde synge ham ind i den igen — men saa havde hun heller ikke levet for andet; han havde jo trøstet sig med saa mangt.

---

Det var en af de sidste Sommerdage. De sad sammen oppe i Birkehagen, som de plejede om Eftermiddagen.

Hun sad paa Stenen foran ham med Hænderne foldet over Knæet og fortalte lidt skælvende om, hvor tungt det havde været at rejse den sidste Høst, men hvor fuldsikker hun havde været, at denne Gang vilde han ikke svigte . . . om hvor lang Vinteren var, kold og haard . . . at da Vaaren kom og Sommer-solen, og de andre Søskende blev brune, havde Moderen først set, hvor bleg hun var blevet og havde skyndt sig at faa hende af Sted til Præstegaarden. Men hun havde ikke kunnet komme sig for én Tings Skyld. Vidste han hvad det var?

Nils svarede ikke. Han laa og stirrede paa hendes fine Fod og kom med ét til at tænke paa Danskemarens. Det var rigtignok en Forskel.

Hun saa' paa ham. »Du læser jo aldrig noget . . . du har ikke en Gang Bøger . . . du skal jo ikke ind i Høst . . . alt det sagde din Fa'r i Præstegaarden i Gaar.«

Det brød sagte afbrudt frem; hun vendte sig lidt fra ham.

Han taalte ikke at se hende saa bedrøvet. Han kom i Forlegenhed. Hvordan i al Verden skulde han faa fortalt hende, at han var begyndt at tænke for Alvor paa Danskemaren?

Saa tog han Mod til sig med ét og spurgte, om hun ikke mente, det var bedst, det blev forbi. Han kunde aldrig blive til Pas for hendes Familie, og hun maatte da forstaa, hvad alle andre forstod, at der ikke var noget ved ham, og at hun var for god, for fin for ham.

Hun stirrede paa ham, dødelig forskrækket. Saa lagde hun sit Hoved, der blev saa træt med en Gang, til hans Skulder og hviskede, at hun kendte ingen saa god, ingen saa fin som han . . . at hun kunde aldrig blive som han . . . at hun vilde heller leve hos ham, nede i det lille, rødmalte Hus alle sine Dage end hos sin Familie.

»Jeg er ikke som du tænker!« hviskede han, fortunlet.

Hvordan i al Verden skulde han faa fortalt hende, at han var saa godt som forlovet med Danskemaren! Bo med ham nede i det røde Hus! Slippe at læse!

Det svimlede for ham. Men nej; han vidste, han var ikke den, hun tog ham for.

Det maatte have sit Forblivende med Danskemaren og begge Bøgaardene.

»Jeg er ikke som du tænker!« sagde han igen.

»Nej, bedre!«

Hun saa' ham vemodig ind i Øjnene.  
 Han lagde sig ned for hendes Fod. Han var atter hendes. —

Men i Præstegaarden gik Agathe og saa' ikke længer saa impertinent ud som før. Hun saa' ud som hun ærgrede sig.

Hun havde set det hele, hvordan det havde sig, men hvad kunde det nytte, naar hun alligevel ikke kunde gøre denne sanseløse Blindhed seende? Hvad havde hun igen for sine fortvivlede Redningsforsøg? At Gabrielle ikke taalte hende. Alligevel kunde hun ikke give tabt.

Tanten begyndte ogsaa at faa en Følelse af Uroen i Luften; en liden Mistanke havde ogsaa grebet hende. Og Gabrielle fik høre mange ubehagelige Historier om Nils den Sommer, ti Tanten og Agathe overbød hinanden i at finde Anledning til at føre frem sit Skyts.

Gabrielle tav Vreden i sig; hun turde jo ikke vise den, men hun lo tvungent over, at nogen kunde ville tro saa megen Løgn. Men hun skulde vel magte at vise Tanten og Agathe, hvad hun ansaa' dem for.

Det var just en Aften efter Spisetid. Hun var løbet ud i Haven; vilde ikke høre mere. Hun hadede dem, kunde hade hele Verden for Nils's Skyld. Alt hvad der fandtes i hende af godt, hvert Fnug af Kærlighed hørte ham til. Hun sukkede. Der var intet igen, hverken til Søkende eller til Fa'r og Mo'r, som dog havde holdt saa længe og saa inderlig af hende, — — ingenting!

»Og saa gaar man og siger, at Kærlighed udvider Hjærtet! Hjærtet bliver vel stort nok, men alle bliver stængt ude — — undtagen én!« hviskede hun.

Nu raabte Præsten. Hun maatte ikke længer være ude i den fugtige Aftenluft, men komme og gaa til Sængs.

Præstefruen saa' bekymret efter hende, og senere paa Aftenen, da hun var alene med sin Mand, kom hun frem med sin Anelse.

»Men, kære Gunhild, hvor du kan tale! — —«. Han saa' med uforstilt Forbavselse paa hende, medens det fine, overlegne Smil, et af den aristokratiske Families Slægtsmærker, ironisk knuste Anelsen som en Latterlighed.

Hun blev beroliget. Det var jo ogsaa sandt, det var umuligt, at Gabrielle kunde glemme sig saa.

Men da Gabrielle kom op paa sit Værelse den Aften, sad Agathe der. Hun saa' ikke ud som hun plejede, og Gabrielle blev bleg ved at se hende.

»Undskyld, Gabrielle!« sagde hun hurtig. »Jeg véd, at du nødvendig ser mig, nødvendig hører mig, men i Aften vil jeg tale ud —; siden skal jeg tie. . . . Jeg véd det alt sammen, har forstaaet din grænseløse, ufattelige Forblindelse hele Tiden, og jeg har sørget over dig! . . . Hvad vil du med den Bjørn!« Hendes Stemme sitrede foragtelig. »Han er et stort Dyr, der spiser og drikker ustyrtelig, som du selv siger; — men fordi det er ham, Nils, som gør det, er det gaaet over i dine Begreber som noget beundringsværdigt. Var det en anden, vilde du som jeg finde det — væmmeligt!

Og saa tror du, at han elsker dig saaledes som du elsker ham! Kæreste Gabrielle, da havde han været en anden Mand nu end den han er. Da havde han rejst sig og havde arbejdet sig frem til dig; det er ikke Ævne, der har manglet, det er . . . Renhed i Karakteren og Ærlighed i Viljen!«

Hun gemte sit Ansigt i Hænderne; saa saa' hun op igen. »Jeg tror, det er en herlig Mand, den du har elsket, Gabrielle,« vedblev hun mildt; »men det er ikke Nils! . . . Nils er det ikke! Gid han maatte eksistere den Mand, men Tante Kristine siger, Mændene forstaaer ikke at elske længer, er ikke værd at elskes længer! Tante Kristine siger, det er Kvinderne selv, som maa tage fat, skal der blive Mænd og ikke bare Mandfolk, som ikke ser andet end sig selv! . . . men Kvinderne er for tuslede, siger Tante Kristine, og saa bliver det ikke til nogenting.«

Der blev en Tavshed.

»Du behøver ikke flere Beviser, Gabrielle! Ønsker du fler, saa tænk paa alt hvad du har hørt om ham i Aften, tænk paa, at han er forlovet med Danskemaren! Det er sandt alt sammen, saa vist som Gud ser os!«

Gabrielle var sunken ned paa en Stol; nu rejste hun sig op langsomt, aandsfraværende.

Agathe gik nogle Skridt hen imod hende. Hun veg uvilkaarlig tilbage.

»Jeg ser, du hader mig!« udbrød Agathe krænket; »jeg vidste det før . . . men alligevel maatte jeg undersøge det og

fortælle dig . . . fordi jeg holdt af dig; . . . jeg vilde helbrede dig . . .

»Helbrede mig? Jeg er ikke syg!«

Hun saa' op. Ansigtet var livløst, Stemmen uden Klang som sprukket Metal.

Agathe begyndte at græde.

»Gabrielle!« sagde hun; »er du vred paa mig?«

Gabrielle saa' paa hende. »Ja!« svarede hun rolig.

Agathe stirrede stift paa hende.

»Holder du endnu af ham?« hviskede hun.

»Ja!« Og der kom Liv over de døde Træk; »Ja!« udbrød hun inderlig, og der kom frisk, blød Klang i hendes Stemme.

Agathe stirrede paa hende maalløs, betagen.

»Tror du da, jeg har staaet og løjet for dig?« spurgte hun tilsidst.

»Ja, heller det!«

»At jeg har staaet her falsk for Guds Ansigt?«

»Ja!« svarede hun forvisningsfuldt. »Heller det! . . . Jeg tror ikke noget ondt om ham!«

Agathe gik.

Hun var gaaet op i Birkehagen for at sige ham Farvel. Han var der ikke, han kom der ikke; hun fik aldrig sagt ham noget Farvel. —

Ud paa Vinteren kom der et Brev fra Agathe. Inden i laa en Billet fra Nils. Der stod bare: »Tænk ikke paa mig! Det er sandt alt sammen!«

Hvad der stod i Agathes lange Brev, læste hun aldrig; hun havde nok med den lille Billet. Det var Agathe, der havde ladet ham skrive den. Vilde Agathe dræbe hende?

Hun smilede stille. Der var dog en Redning, en sidste: Der stod ikke, at han ikke elskede hende! — hvad Nød var der vel da! —

Hun rejste derop endnu en Gang — den sidste.

Hun traf ikke Nils; han var netop rejst — for ikke at træffe hende, havde han selv sagt til Agathe, og Bryllupet med Danskemaren skulde staa ud paa Høsten.

Agathe gik omkring tavs og bedrøvet. Hun vidste ikke, hvorledes hun skulde trøste, vidste ikke, om hun turde tale.

Gabrielle saa' fattet ud, næsten munter, men Agathe lod sig ikke skuffe.

»Er du vred paa mig?« spurgte hun tilsidst en Dag.

»Nej!« svarede hun og faldt hende om Halsen. »Tilgiv mig, du! Men du maa ikke sige noget saadant mere!« bad hun blidt, »for jeg kan ikke tro noget ondt om Nils!«

Agathe betragtede hende i aaben Forbavselse: her var ingen Vej forbi!

»Du Rigdomsdyb af Daarskab!« brød hun ud; »Gud fri mig fra at blive forelsket!« Hun drejede sig rundt paa Hælen og gik, men stak straks efter Hovedet ind ad Døren. »Jeg skal aldrig sige noget mere, aldrig mere!« sagde hun mildt.

Og alt gik som før. Gabrielle tog sine daglige Udflugter. Overalt, hvor de havde været sammen, vilde hun gaa; alt skulde leves om igen.

Agathe vilde undertiden følge, men hun afslog det venlig. Agathe hørte ikke med, kunde hun ikke bruge.

En Dag var det Agathes Fødselsdag. Der kom Veninder og bekendte og en Del sommerfremmede fra Nabobygderne.

Det var munter Ungdom alt sammen, og man dansede uafbrudt i den store, birkeløppyntede Havestue.

Gabrielle maatte ogsaa danse, men snart kunde hun ikke mere. Hun maatte vist have vredet sin ene Fod. Hun sad og fulgte mekanisk de dansendes glade Ilen. En forfærdende Følelse af Ensomhed betog hende.

Var der ingen, ingen her? Træt lukkede hun Øjnene.

Da saa' hun en gammel, hvidhaaret Mand, — det var den mægtige Konge, der var gaaet fra alle Ting efter Guldfuglen, som var mere værd end det alt sammen. Og han ledte, og Sommeren gik, og han ledte; men Høsten kom — og Vinteren, listende med Sne over Haaret, og Døden, men han kunde ikke dø — han ledte . . .

Gabrielle skælvede; der aandede nogen isende koldt over hende, men da hun aabnede Øjnene, var det jo den lyse, pyntede Havestue, og rundt omkring hende dansede man Galoppade.

En Dame fra Hovedstaden spillede den nye, storm-moderne »Vidundergalop«.

Det var ogsaa vidunderligt, hvor den gav Vinger, hvor man kunde sejle af Sted som i bare blaa Luft, som paa bare Glæde.

Man kom i Fart og maatte have den om igen, og man dansede væk som om man der oppe i den lyse, lette Luft, under alt det duftende Løv havde andre Forudsætninger til at kunne lade det staa til end andre dødelige.

Men mellem al den lyse Leg, den endeløs stormende Faren af Sted var der ingen anden end Gabrielle, der hørte den tunge Vuggen af en grublende Molltone, der af og til steg op som et Suk i den yre Tonevrimmel, snart igen lød under, langt borte — men tungt.

Det var en besynderlig Galoppade; de, der dansede, maatte vist ikke lægge Mærke til det.

Gabrielle rejste sig, gik ud paa Havetrappen, ud i Haven; det var fremdeles den nye Galoppade. Hen paa Græsvolden, men ogsaa der lød den ud.

Hun kunde ikke komme fra den: den yre Fart, den melodisk ilende Glæde for alle de glade, unge — — den tunge Vuggen, den beklemmende Undersang som noget uendelig modløst, der altid lige vil briste i Graad, — det var for hende.

Stuepigen kom med et Brev. Det var fra hendes Mo'r.

Legationssekretæren var kommen, og nu vilde hun da vel ikke lade ham og sin Mo'r vente længer.

Det var det eneste Ønske, hendes Mo'r havde stillet til hende — vilde hun ikke gøre hende lykkelig? rolig for sit kæreste Barns Lykke?

Gabrielle smilede mat. Gøre nogen lykkelig! . . . sin Mo'r . . . Naar hun kunde gøre nogen lykkelig, skulde hun ikke da? . . .

. . . . .

Den sidste Dag gik hun op til Birkehagen, hen til Skrænten.

Hun bøjede sig som før en Gang langt ud over den og holdt med sin Haand om den hvide, glatte Stamme.

Om hun nu faldt ud, var der ingen Nils til at holde hende, ikke en Gang en Busk til at hænge igen i . . . hvor stygt . . . mod Mo'r! Hun rejste sig hurtig og gik længer ind.



Under den store Hængebirk, hvor de havde siddet saa ofte, satte hun sig.

Men hun vilde ikke tænke paa det tunge . . . det lyse, lette taalte hun bedre.

Og saa kom det . . . sagte farende gennem Sindet . . . alt — sammen.

Hun sad med stille Smil og saa' hen for sig: Lykkelig . . . lykkelig havde hun været! . . .

Det var i Middagsstunden. Fuglene tav, det var sommerhedt; en enkelt Solstraale listede sig gennem den tætte Krone, Luftningen fra Elven tog i det lange, fine Løvslør; det fo'r legende frem og tilbage — men i Sindet legede Minderne fra Barkedagene, fra den lyse Ungdomstid indtil den vidunderlige Sommerdag dybt, dybt inde i Skogen, hvor Stilheden sang saa sødt . . .

Da mistede hun sin blide Fatning. Hun blev saa bleg og strakte Armene langt ud. »Guldfuglen min!«

ALVILDE PRYDZ.

---

## Frederik Christian Sibbern.

1785—1872.

---

### IV.

#### Sibberns religiøse Udvikling.

Sibberns Ungdom faldt i Tiden for den store religiøse Re-aktion mod det attende Aarhundrede. Hans filosofiske Lærere, Fichte, Schelling og Steffens, vare, da han kom under deres Indflydelse, allerede paa Veje til at teologisere og befandt sig i hvert Tilfælde i en vis Reaktion mod deres egne Ungdomsanskuelser. Her hjemme stod han i nært personligt Forhold til Grundtvig og Mynster. Han stod endog en lang Tid som den eneste Lærer ved Universitetet, hos hvem de, der følte sig utilfredstillede ved Rationalismen, kunde finde Tilhold. Hans Stilling i denne Henseende var bestemt ved hans hele Personlighed og ved hans psykologiske Grundanskuelse. Han følte dybt Trangen til et rigere Følelses- og Fantasiindhold end Rationalismen havde kunnet byde, og han saa klart, at der i den menneskelige Aand rørte sig langt flere Kræfter og Drifter, end den flade, forstandsmæssige og uhistoriske »Fornuftreligion« havde anerkendt.

Dog tog han stedse sine Forbehold. Uagtet han protesterede mod Hejbergs Sætning, at Frelsen var at søge i Filosofien, og uagtet den filosofiske Forsken for ham kun var et Middel, en forberedende Prøvelse, medens den egentlige Livsanskuelse hviler paa personlig Grebethed og hjærtelig Tilslutning, saa gjorde han alligevel enhver dogmatisk Antagelses Gyldighed afhængig af den filosofiske Drøftelse. Et er, at en Lære er grundet i kirkelig Overlevering, og at den sætter vor Følelse i stærk Bevægelse, et andet er det, om den indeholder noget, der har

Gyldighed og Realitet. Filosofien skal undersøge dette uafhængig af al Tradition og alle Følelsesindflydelser. »Overhovedet staar,« hedder det i en Afhandling om Filosofiens Forhold til Teologien, som findes i »Filosofisk Arkiv« (1829), »Filosofien i samme Forhold til det i religiøs Henseende positivt eller de facto givne, som til det paa anden Maade i Virkeligheden givne; og det hvad enten hint er givet som en udvortes, saakaldet positiv Aabenbaring, eller som den af nogle saakaldte indvortes Aabenbaring.« Begge Steder er det den reale Betydning og Grundethed, som skal godtgøres. Og det er efter Sibberns Opfattelse ikke en Anmasselse af en udenfor staaende, naar Filosofien vil prøve og undersøge de dogmatiske Lærdomme. Tvært imod: i disse Lærdomme er der indeholdt en gammel Filosofi. »Jeg tror at kunne paastaa,« siger han, »at dersom man af Dogmatiken, ej blot saaledes som den nu er, men og som den fra de første Tider af har dannet sig, vilde uddrage alt hvad der er udsprunget af Filosofering, følgende det i dets fineste Forgreninger ind i Præmisserne for de dogmatiske Lærdomme, saa vilde den falde sammen.« Den historiske Kritik giver Sibbern Ret i denne Paastand, idet den paaviser Platonismens store Indflydelse paa de kristne Centraldogmers Udvikling og Formulering. Men han var sig, da han nedskrev de anførte Sætninger, ikke Rækkevidden af deres Indhold bevidst. Han mente sig endnu væsentlig i Harmoni med den gældende Teologi og med Kirkens Lære.

Kun paa enkelte Punkter havde han faaet Betænkeligheder, og disse Punkter indeholdt Spiren til den afgjorte Ændring i hans religiøse Standpunkt. Det var især Lindbergs Optræden i den grundtvigske Strid, som henledte hans Opmærksomhed derpaa. Der var to Ting, der stødte ham. For det første den teologiske Fanatisme, hvorom hin Strid syntes ham at vidne; dernæst den Vægt, Lindberg lagde paa Djævletroen og Troen paa den evige Fordømmelse. Om denne Tro maatte Sibbern indrømme, at den fandtes i Skriften, men han forkastede den alligevel paa det allerbestemteste. Dette maatte fjærne ham afgjort fra Ortodoksiens Forkæmpere. Den heftige Strid paa det teologiske Omraade her hjemme i Tyverne, Trediverne og Fyrernerne drejede sig i dogmatisk Henseende væsentlig om, hvor vidt en Mand kunde være Præst eller Lærer i den danske Kirke, naar han ikke troede paa en personlig Djævel og paa en evig Fordømmelse. Den ortodokse Retning har, som vitterlig for alle, væsentlig sejret; de nævnte

Dogmer ere de mest karakteristiske for den i vort Fædreland nu herskende teologiske Anskuelse. Sibberns Tilslutning til den religiøse Bevægelse hørte op paa det Punkt, da han mærkede, hvilken Vægt man lagde paa dem.

Efter at han i længere Tid ikke havde ytret sig om religiøse Spørgsmaal, fremsatte han i en Række Universitetsprogrammer (1846, 1847 og 1849) det nye Standpunkt, hvortil han nu var naaet. Om den Forandring, der var foregaaet med ham, har han selv udtalt sig saaledes i et Brev fra Aaret 1864: »Alt Aanden tiltalende, sjælefødende, alt sin Kraft fra Aandens indre Samstemning hentende i Kristendommen er for mig ganske det, det var. Kun det, som skulde hente sin Gyldighed fra Positiviteten, respekterede jeg den Gang som et givet . . . . . Denne Afhængighed vil jeg nu slet ikke mere indrømme nogen Gyldighed.« — Hvad han i de anførte Programmer havde udtalt i sin Almindelighed, gennemførte han videre dels i »Meddelelser af et Skrift fra Aaret 2135«, dels i den efter hans Død udgivne Moral-filosofi.

Man kan spore flere forskellige Motiver, der hos Sibbern havde virket sammen til at fremkalde og forme hans nye Standpunkt. — For det første rører der sig hos ham en filosofisk-historisk Interesse for at bringe Kristendommens Opstaaen og Kristi Personlighed i naturlig Sammenhæng med Verdensudviklingen. Allerede i sin »Kosmologi« havde han udtalt, at ligesom Menneskets Tilblivelse fra først af maatte forklares som Resultat af en videre og højere Udvikling fra lavere Former, saaledes maatte Kristendommens Opstaaen igen indenfor den menneskelige Udvikling opfattes som et særeget, men i Kontinuitet med den foregaaende Udvikling fremkommet Vendepunkt. Vil man tale om en Inkarnation, maa derfor hele Verdensudviklingen, særlig Jordudviklingen, opfattes som en fremskridende Inkarnation. Paa det Punkt under Urtaagens Udvikling, hvor Jordkloden begyndte at udsondre sig fra den øvrige Verdensmasse, maa vi søge den første Spire til det aandelige Liv paa Jorden i det hele og derfor ogsaa til de højeste Former, hvorunder det aandelige Liv historisk er fremtraadt. Den historiske Kristus er fremgaaet af Menneskehedens Midte som en Mand, i hvem Livsvældet rørte sig paa en særegen Maade, saa han kunde blive en aandelig Fører for Aartusender. Kun naar han opfattes paa rent menneskelig Maade, har hans Kamp og Lidelse, hans Stræben og Virken sand

og naturlig Betydning. Man skulde ikke have forvansket denne ved at grunde den paa noget andet end hans Virksomheds egen indre Magt og Kraft. — Dertil slutter sig den Overbevisning, at det religiøse Liv væsentlig bestaar i et indre Forhold til Tilværelsens Grundkilde, en Følelse af inderlig Enhed med og Tilslutning til denne »indre Giver«. Man mener ofte, at det er en usikker Grund at bygge paa, og at man maa have et objektivt Grundlag i en dogmatisk Bekendelse og en i det ydre fremtrædende og organiseret Kirke, naar det religiøse Liv ikke skal tabe sig i blot subjektive og vilkaarlige Indskydelser og Illusioner. Men hertil maa svares, at alt aandeligt, som skal komme til Herredømme i Verden, netop gaar Subjektivitetens Vej, rører sig med indenfra kommende, gribende og besjælende Magt hos de enkelte Personligheder. Det egentlige objektive er her netop den indre besjælende Magt, som rører sig i de enkelte Individuer. Den historiske Udvikling og de historiske Former tabe derved ikke deres Betydning, ti der maa ydre Paavirkning og Hjælp til for at det indre kan blive sat i Bevægelse. Derimod er det en Illusion, som Kirken og Teologien have hildet sig i, at noget skulde blive objektivt, det vil sige i og for sig gyldigt, fordi det anerkendes af store Kredse og lægges til Grund for Institutioner i den ydre Verden. Den indre Magt, som fører det aandelige Liv fremad, rørte sig nok saa kraftig i Rationalismen og Pietismen som i den ortodokse Kirke. »Brød ikke Rationalismen vældigen frem, og tør nogen sige, at ikke Humanitet, Menneskeomsorg, Omsorgen for at bespise de hungrige og læske de tørstige lige saa vel og lige saa varmt har fundet Sted paa denne Side som paa hin?« — Man ser her, hvorledes Sibbern er kommen ud over Reaktionen mod Rationalismen og formaar at stille denne paa dens berettigede Plads blandt de med hverandre kæmpende Retninger. Han finder ogsaa i denne Sammenhæng Anvendelse for sit Yndlingssynspunkt: Debatten af alt mod alt. Gennem den indbyrdes Brydning mellem alle de forskellige Retninger og Personligheder gaar det religiøse Liv fremad. Man skal ikke stille sig ligegyldig overfor disse forskellige Anskuelse, men man skal tillægge dem lige Gyldighed, for saa vidt de hver for sig vidne om det indre Livsvæld og have Ret til at gøre sig gældende og yde deres Bidrag til Menneskelivets store Udviklingsproces. I anden Del af Gabrielis' Breve, der ellers har et saa kirkeligt Præg, og hvor Helten ender med at blive Præst, er det dog den stadige Understrøm, at en-

hver stærk og levende Tro i og for sig er berettiget som kraftigt Udslag af Livets indre Magt. Selv om dem, der efter fuld Overbevisning forkaste Troen paa Gud og Udødeligheden, maa man — hedder det — sige, at de have Ret dertil, naar det er »en levende Sans for Idealet eller dog for det, som skulde og burde være«, der rører sig hos dem; de tænke ogsaa paa Sjælenes Vel og Frelse. Den Form for Religiositet, som Sibbern selv skildrer med varm Tilslutning, er en Tro paa en personlig Guddom, »et Liv i Gud som i den indre Grundvirker og Grundgiver, ved hvis indre Virkelser og Givelser enhver god oplivende og frugtbringende Tanke og Følelse opstaar«, saaledes, at Individets egen Stræben og den indre Givers Leven i det bestandig gaar i et. Det er en Art Mystik, som reducerer de dogmatiske Antagelser til noget forholdsvis lidet. I Bibelen finder han vel stadig mange dybe og tiltalende Tanker, men langt fra fuld Klarhed og Sandhed. Med al sin Dybde, hedder det, giver den hellige Skrift ofte kun halve Tanker. Den giver os f. Eks. ikke nogen klar og fyldestgørende Oplysning om den hinsidige Tilværelse. Det kan da ikke hjælpe at støtte den saa kaldte Aabenbarings Betydning paa den Oplysning, den i denne Henseende skulde give os, især da det, som Skriften tydelig nok lærer derom, nemlig den evige Fordømmelse af saa mange, er nok til, at vor moralske Følelse maa forkaste dens Autoritet. I Stedet for at holde sig til en saadan enkelt, overleveret Bog, holde man sig til Naturens Bog, »den store jordiske, baade i det legemlige og i det aandelige fremtrædende Livsfyldes store Bog«. Og spørges der nu, om vi da ved vore naturlige Erfaringer kunne finde Oplysning om alt hvad vi kunde ønske at vide, særlig om et andet Liv, saa svarer Sibbern, at hvad enten der er en Udødelighed eller ikke, ville vi leve Livet som vi leve det; vor moralske Overbevisning er ikke bygget paa nogen Lære om det hinsidige.

Den Tendens, som gaar igennem Kirkens Historie, til at dogmatisere, det vil sige slaa den Sandhed, man mener at have vundet, fast i bestemte, foreskrevne Formler, er i flere Henseender fordærlig. Man rykker derved Sandheden løs fra dens levende Rod, dens Livsgrund og gør en Mumie af den, for at den saa i denne Mumieskikkelse kan blive antagen af alle. Denne Tendens ytrer sig maaske endnu stærkere i den ortodokse Protestantisme end i Katolicismen. Man har i Protestantismen sat en Dogma-hellighed i Stedet for Katolicismens Værkhellighed. I Stedet for paa denne Maade at omhegne de Veje, ad hvilke Aanden virker,

lade man den frit Spil! Man trænge sig ikke ind i den enkeltes Helligdom med Polemik eller med Spot! Man lade enhver beholde sin Fetisch, det, hvori han har fundet sit aandelige Tilhold! Men saaledes har Kristendommen ikke opfattet Sagen. Uagtet den skulde være Kærlighedens Religion, har den dog i al sin Tid langt mere opfostret og næret Anmasselsens, Herskesygens og Hadets Aand end Menneskekærlighedens Aand. Den har afskyet og bekæmpet Hedenskabets Guder og Gudevæsen, uden at tænke paa, om der ikke ogsaa blandt Hedningerne kunde findes saadanne smaa, som man fremfor alt ikke maatte forarge, og uden at undersøge, om ikke ogsaa Fleguderiet kunde have sin gode Berettigelse. Hvad det gælder om, er, at Menneskekærligheden udfolder sig, og man maa derfor raade enhver til at blive ved sin Tro, naar den er ham til Fortrøstning og til Fremme for det, som Pligt og Menneskeomsorg kræve.

Indenfor Kristendommen er man efter Sibberns Mening i denne Henseende gaaet ad saa fordærvelige og forkerte Veje, at han lader de Fremtidseuropæere, han skildrer i Bogen fra Aaret 2135, vægre sig ved at kalde sig Kristne. »Skulde vi kunne ville bære Navn sammen med dem, som i Kristendommens Navn og under dens Banner have fyldt Aarhundreder med Anmasselser og Grueligheder?« — Han skelner mellem Kristelighed og Kristenskab. Det kristelige er den sande og sunde Kærne i Kristendommen, men til Kristenskab hører alt det dogmatiske og kirkelige Væsen. Han slutter sig væsentlig til Nyrationalismen, hvilken han i sin Moralfilosofi karakteriserer paa følgende Maade: »Den vil have det kirkelige Kristendomsherrredømme stødt bort for i dets Sted at sætte den frie Gudhengivenheds Sindelag, som jeg i Mod-sætning til Kristenskab har kaldet Kristeligheden, ladende Ordet Kristendom staa hen som ubestemt«. —

Hvad der forekommer mig at være det mest betydningsfulde ved Sibberns religiøse Standpunkt, er den storartede Tro paa Personlighedens Ret. Han har i langt fyldigere Maal og paa langt naturligere Maade end S. Kierkegaard gennemført den Sætning, at Subjektiviteten er Sandheden. S. Kierkegaard gav denne Sætning en altfor snæver Anvendelse og Udførelse. Vi møde atter her Sibberns faste Tro paa Livet i dets sporadiske Virken i Forbindelse med hans varme Sympati for enhver personlig Livsyttring. Det er ikke et paa Forlegenhed og Skepticisme grundet Forslag om Tolerance, vi her have for os; men en paa Grundlag

af en stort og dybt anlagt Verdensanskuelse opstillet Fordring. Her er heller ingen ængstelig Søgen efter, om der dog ikke skulde findes et Skjul, hvor vi kunne gemme vore Dogmer saa godt, at Kritiken ikke skal kunne finde dem. Der er tvært imod en Bestræbelse for at bringe saa stor Overensstemmelse som muligt mellem Tro og Viden, mellem Livsanskuelse og Verdensanskuelse. Og vi have set, at væsentlige Træk af hans Verdensanskuelse finde Bekræftelse ved de nyere Teorier og Synsmaader; derfor vil ogsaa hans religiøse Standpunkt være af Interesse for Nutiden, afset fra den store Interesse det har som Resultatet af et sundt tænkende og varmt følede Menneskes Forsken og Søgen. De religiøse Spørgsmaal ere her hjemme i de senere Aar fra deres Side, der ikke kunne slutte sig til Ortodoksien, sikkert altfor meget blevne behandlede kritisk og polemisk. Hos Sibbern er Kritiken og Polemiken stedse hidført og baaren af den positive Fylde, han virker for. Han kan heri være et Forbillede ogsaa for dem, der komme til Resultater, som afvige fra hans.

## V.

### Sibberns politiske og sociale Anskuelser.

Sibberns politiske og sociale Anskuelser bære i høj Grad Præget af hans hele Personlighed. Dette berøver dem ingenlunde deres Betydning og blivende Interesse, ti som en af hans Hovedejendommeligheder have vi lært at kende den levende Sans for og Kærlighed til Livet i dets Virkelighed og Individualitet. Han søger overalt Indholdet og Kærnen, og har han nogen Fejl, saa er det den at overse, at der i denne Verden nu en Gang behøves visse bestemte Former og Skaller, ofte haarde og usmagelige Skaller, selv for dets værdifuldeste Indhold.

Hvad der saa ofte gjorde ham upraktisk, naar han deltog i den politiske Strid, var ikke mindst det, at han optraadte som psykologisk Sjælesørger. Han havde et skarpt Blik for det opirrende og aandsfortærende i den politiske Strid, og ikke mindst for, hvorledes der i Stridens Løb kan opdygne sig meget, som skjuler det, som det egentlig kommer an paa. Den Form for politisk Virksomhed, som mest tiltalte ham, var den, der svarede til Herakles's Maade at rense Augias's Stald paa. Ligesom Herakles udførte sit Værk ved at lede Strømmen ind og saa overlod



til den at skylle ud i alle Kroge, saaledes ansaa Sibbern det for sit Kald, naar i Stridens Løb dels Polemik, dels Fortabelse i Enkelthederne har formørket Blikket hos de fleste, da at arbejde saa direkte som muligt paa at skaffe selve Hovedsagen Indgang. Derved mente han ikke blot at arbejde bedst for Sagen, men ogsaa at skaffe Sindene den Forfriskelse og Hvile, hvortil de trængte. Godt var det og, mente han, om man i Politiken kunde lade f. Eks. hver halvtredsindstyvende Uge være en Jubeluge, hvor man lod Stridighederne hvile under fornøjeligt personligt Samkvem. Det havde, efter Sibberns Mening, aldeles ikke nogen Hast i Politiken. Han glædede sig i sine »Politiske Intelligensblade« (1835) over, at de raadgivende Stænder først traadte sammen fire Aar efter, at Forordningen om deres Indførelse var kommen. I dette store Tidsmellemrum var der Plads for alsidig og grundig Overvejelse. Derfor betragtede han ogsaa de særskilte Stænderforsamlinger for Øerne og Jylland som en heldig Indretning, da enhver Sag derved blev overvejet to Gange. Senere glædede han sig over, at den frie konstitutionelle Forfatning ikke kom før 1848, da Forholdene egnede sig for den. Og han optraadte baade under Striden om Helstatsordningen (1854) og under Striden om Grundlovens Revision (1865) med det Raad, at stille Sagen i Bero eller i Hvilestand i nogle Aar, for at den kunde overvejes og bearbejdes i Stilhed, og for at de vigtigere Statsformaal, navnlig Omsorgen for »Lavmandsfolkets« Velfærd og borgerlige Frihed, kunde fremmes.

At man i Stridens Hede ikke var tilbøjelig til at lytte til slige Raad, kan ikke undre. Og ligeledes følger det af sig selv, at de store statsretlige Afgørelser, der ere bestemmende for hele den Maade, hvorpaa, og de Betingelser, hvorunder alle de vigtigste Statsanliggender i det enkelte behandles og afgøres, ikke kunne opsættes for længe, og at en saadan Opsættelse i hvert Tilfælde næppe vil fri Sindene fra Spænding og Uro.

Det er i det hele karakteristisk for Sibberns politiske Anskuelse, at han er saa omhyggelig for, at Overvejselen kan blive grundig og alsidig. Hans Politik hænger her sammen med hans Filosofi. I hele Tilværelsen gaar jo efter hans Lære Udviklingen frem gennem en stor Debat af alt mod alt. Om den politiske Udvikling gælder det samme. En Statsforfatnings Godhed beror derfor paa, om den aabner Adgang for alle Kræfter og Retninger i Folket til at komme til Orde og virke medbestemmende i Ud-

viklingen. Deri ser han det karakteristiske for den frie Forfatning. Derimod er det efter hans Mening af mere underordnet Betydning, hvor den endelige Afgørelse, Villiesbestemmelsen efter Overvejselen, ligger. Han anser det for heldigst, at den ligger hos Kongen. Den frieste, mest alsidige Overvejselse vilde da kunne forenes med den mest energiske Afgørelse, den gennemførte Decentralisation med den gennemførte Centralisation. Sibberns Ideal af en Forfatning vedblev stedse at være »en Ene- raadighedskonge med en blot raadgivende Folkeformandsforsamling, der skulde søge al sin Vægt og Styrke i sine Grundes Godhed og Velbetænkhed«. Netop naar Folkerepræsentanterne ikke faa Del i Afgørelsen, kan der herske den største Frihed i den offentlige Drøftelse, og Folkets Skøn vil kunne faa en langt større Indflydelse paa den endelige Bestemmelse, end naar denne beror paa Afstemning i Repræsentanternes Forsamling. Regeringsmagten skal staa under Stændernes Kontrol. En Kontrol af alle overfor alle er i enhver Forfatning det sidste Middel, og de saakaldte statsretslige Garantier ere til syvende og sidst alle af moralsk Natur, i en »Fristatsforfatning«, hvor Repræsentationen har Stemmeret ved Afgørelsen, saa vel som i en rent monarkisk Forfatning. Det er langt fra, at en saadan fuldstændig Frihed i Meningstilkendegivelse og offentlig Drøftelse skulde skade Monarkiet, at netop intet støtter det saakaldte absolute Monarki mere end en republikansk Aand saa vel i Folket som i Regeringen. Folket føler sig derved staaende sin Konge nær.

Ved en Konstitution forstaaer man i Reglen et paa Papiret nedskrevet Grundrids af en Statsorden. Men naturligere er det at tage Ordet i dets medicinske Betydning, altsaa her om Folkets og Statens virkelige Tilstand og Livsorden. Kun en ringe Del af denne kan til enhver Tid være formuleret og nedskreven. Og en saadan skreven Konstitution vil stedse være et Baand paa Livet. »Jo flere Bestemmelser en Grundlov indeholder, desto større Formynderskab har man tiltaget sig over Fremtiden og dens Slægter, desto mindre er selve Staten i Sandhed fri, desto mere er derimod Livet i Staten og hele Nationaludviklingen, Nationalbestræbelsen og Nationens friske Rørighed belemret med Baand, som let kunne blive til besværlige Ulæmper og Hildelser« (Dikaiosyne, 1843, p. 82). En saadan skreven Konstitution var efter Sibberns Mening lige saa fordærlig for det politiske Liv, som en skreven og foreskreven Trosbekendelse for det religiøse Liv. Af alle

Former for Absolutisme ansaa han den, som overdroges til et Stykke Papir, for den værste. —

Det er en forunderlig Modsætning, Sibbern statuerer mellem Overvejelse og Beslutning, og den er sikkert lige saa lidt holdbar i Politiken som i Psykologien. Ethvert Motiv, der kommer frem under Overvejelsen, faar ogsaa sin bestemmende Indflydelse ved Beslutningen, og kunde vi helt gennemskue, hvad der gaar for sig i vort Indre under Viljesakten, vilde vi ofte finde, at Beslutningen staar som Afslutning af en Proces, hvor det tidligere helt igennem bestemmer det senere. Det er altid et Tegn paa indre Splid og Disharmoni, naar Beslutningen bestemmes ved noget, som ikke har kunnet sejre under Overvejelsen, og det vil i Reglen være til det onde, naar det sker. Sibberns politiske Ideal vil paa tilsvarende Maade føre til en Disharmoni, eller ogsaa til at Kongemagten drager Slutningen af, hvad der i den offentlige Debat er kommet frem. — I første Tilfælde — altsaa naar Kongemagten og den offentlige Mening ere uenige — vil det Spørgsmaal opstaa, om i Reglen Kongen eller Folket har rigtigst Blik paa Tingene. Antager man, at Kongen i Reglen har Ret, hvor bliver saa egentlig »den republikanske Aand« af? Saa kan Kongen i det højeste være forpligtiget til at tage et Forsigtighedshensyn, eller et pædagogisk Hensyn til den offentlige Mening, men Debatten og Kontrollen af alt med alt bliver illusorisk, og det bliver da vel dog hensigtsmæssigst at standse den ørkesløse Drøftelse. Frederik den sjettes berømte Sætning: »Vi alene vide, hvad der tjæner til Undersaatternes sande Vel«, i hans afslaaende Svar paa et Andragende om udvidet Trykkefrihed, er den logiske Konsekvens af denne Opfattelse. Antager man derimod, at den offentlige Mening i Reglen har Ret, vil man omvendt i Kongemagten faa en stadig Hindring for Fremskridt og en Fare for Staten. — Man vil da drives over til den anden Mulighed, at Kongemagten skal udøve og fuldbyrde Resultatet af den offentlige Debat. Men i saa Fald vil det være hensigtsmæssigst, at dette Resultat udtrykkelig formuleres og slaas fast, og det kan kun ske ved en Afstemning, altsaa ved at Folkerepræsentanterne (eller Folket gennem sine Repræsentanter) have Del i Statsmagten.

En Sætning maa man give Sibbern Ret i, og det er den, at alle statsretlige Garantier ere moralske. Det giver ingen Sikkerhed, at Folkets valgte Repræsentanter faa Andel i Statsmagten, naar det kun beror paa Regeringens egen Vilje, om den skal

tage noget Hensyn til deres Afstemning. Dersom Sibbern havde oplevet Hundredaaret efter sin Fødsel, vilde han have faaet en Erfaringsbekræftelse paa sin Sætning.

Men for ret at vurdere hans politiske Opfattelse, maa man lægge Hovedvægten paa den republikanske Aand, han fordrer skal herske i Monarkiet. Hvad han vil udelukke og hindre, er Standsforskellenes Skærpelse og Uddannelse af et Aristokrati. Han vilde hverken have et Adels- eller et Embedsaristokrati, og han frygtede for, at i en »Fristatsforfatning« vilde det blive »Velstandsfolket«, der kom til at regere over »Lavmandsfolket«. Det havde efter hans Opfattelse været de danske Enevoldskongers Bestræbelse at arbejde paa Folkets Emancipation. Selve Regeringsforandringen 1660 betragtede han som en Frigørelse af Borgerstanden. Fra dette Aar af regnede han derfor Friheden i Danmark. Især virkede Frederik den tredje og Kristian den femte, og senere igen Kronprins Frederiks Regering fra 1784 overordentlig meget til bedste for Lavmandsfolket og for almindelig Lighed mellem Landets Borgere. Intet harmede Sibbern mere, end naar han hørte de liberale Politikere tale om Tiden før 1848 som en Ufrihedstid. Han havde selv foretaget et grundigt Studium af det 17de og 18de Aarhundredes danske Historie. Endnu i sine »Samfundsbetragtninger« (Første Hæfte 1865) siger han: »Dersom jeg i min høje Alder turde tænke paa sligt, vilde jeg nok forsøge en historisk-filosofisk Gennemgaaelse af Danmarks Historie fra 1536 af . . . . . Det er især for dem, som deltage i Politiceringerne, at jeg ønskede Skildringer af Danmarks indre Stats- og Folke-Udviklingshistorie, skreven saaledes, at de vigtigste Kilder, de kongelige Forordninger, og hvad der blandt Reskripterne maa stilles sammen med dem, retteligen blive gennemgranskede, og det betydelige i dem fremdraget«. Han fremhæver med Rette, at heri ligger Kontinuiteten i det danske Folks Historie. Han vilde højlig have glædet sig ved Edv. Holms forskellige Arbejder over Danmarks indre Udvikling under Enevælden og vilde have fundet en Bekræftelse for sine Anskuelser i dem. Han har her et grundigere historisk Blik end de nationalliberale Politikere, som vare saa optagne af deres egen Statsvisdom, at de saa lutter Mørke forud for deres egen Tid, ligesom de da ogsaa have ment, at der vilde følge lutter Mørke efter dem. Derimod saa han ikke, at Enevælden uddannede et Embedsaristokrati, som paa sin Vis

maatte blive en ny Hæmsko for Udviklingen. Men deri saa de nationalliberale Politikere ikke klarere end han. —

Nu vilde Skæbnen, at Danmark alligevel skulde have en Fristatsforfatning, og skønt Sibbern ikke ansaa denne for den ideale Forfatning, saa han dog, at det ikke kunde være anderledes. Han protesterede kun mod, at det var Friheden, der 1848 blev skænket Folket. Friheden kan ikke skænkes. Det var Magten, der blev delt mellem Kongé og Folk. At det kom dertil, skyldtes efter Sibberns Opfattelse flere forskellige Omstændigheder. Den herskende politiske Bevægelse i Europa forplantede sig ogsaa til os, og de ivrige liberale Agitatorer (»Røropsmændene«, som Sibbern i sit Sprog kaldte dem) vare ikke fornøjede med den gamle Forfatning. Derhos var Frederik den syvende ikke skikket til at hævde Enevoldsmagten. »Man maa sigé, at for ham var den nye Statsindretning en stor Lykke; ti dels befriede den ham for Regeringspligter, som han aldeles ikke var skabt til — ej heller havde søgt at uddanne sig til — at kunne opfylde blot nogenlunde, som sligt af Mennesker kan fordres, dels satte den ham i et saare godt og tillige menneskeligen frit Forhold til Folket.« Kun Skade, at denne »lidet kongeforstandige« Mand ikke forstod at bruge den Del af Magten, han beholdt tilbage! (Meddelelser af et Skrift fra Aaret 2135. Første Del, p. 645 og flere St.).

Folket var egnet til den nye Forfatning. Under Enevælden var Ligheden bleven fremmet, og Emancipationen gennemført. Det var et stort Held, at den nye Forfatning ikke kom, før den kunde grundlægges paa en meget bred Basis, med saa udstrakt en Valgret. Man slap derved i Danmark for den Mod-sætning, som sætter andre Lande i saa stor og stadig Uro: mellem de stemmeberettigede og ikke-stemmeberettigede. »Det saakaldte Demokrati staar overalt bagved Stændersalene og vil ind; lykkeligt det Land, som har aabnet Dørene helt for det, og med det samme aabnet en Tumle- og Kampplads ej blot for det, men tillige for dets Modstandere og Modkæmpere.« Egnet var Folket, ikke modent; ti modent bliver et Folk kun ved Hjælp af selve Forfatningen. Alt kunde være gaaet godt, dersom kun ikke de nationalliberale Ledere havde manglet den Modenhed, som maa fordres af dem, der ville styre Statsskibet; Modenhed til at affatte Søkortet havde de maaske nok« (Samfundsbetragtninger. Første Hæfte, p. 18, 42 f.).

Hvor oprigtig Sibbern havde sluttet sig til Aanden i den nye Forfatning, da den historiske Udvikling havde ført den med sig, fik han to Gange Lejlighed til at vise, under det Ørstedeske Ministerium og under Grundlovskampen 1865—1866.

Det Skrift, han udgav under det Ørstedeske Ministeriums Kamp med Rigsdagen (»Om og i Anledning af Kampen mellem de tvende højeste Statsmyndigheder i Danmark«) er af ikke liden Interesse netop i vore Dage. Man finder der en Række af Klagepunkter, som paany ere komne frem her hjemme under den nuværende politiske Strid. — Sibbern klager over, at Ministeriet har draget Kongen ind i Striden. Den frie Adgang til Kongen staaer ikke længer aaben, saaledes som den i lang Tid havde været i Danmark. »Det var,« siger Sibbern, »næppe hverken statsrigtigt eller statsklogt, at den frie Adgang lukkede sig, da man vilde komme med Adresser fra mange baade Kongens Person og Kongens Kongeansæelse meget hengivne Mænd. Regeringens Formaal fremmes næppe saaledes; langt bedre uden Tvivl paa modsat Maade . . . . Man har derved rørt Folket paa et meget ømt Sted, maaske især Folket i Jylland.« Det var jo netop hvad Sibbern stedse havde fremhævet som Kongedømmets Opgave: at staa i nær og levende Berøring med det hele Folk. Han citerer i et andet Skrift med Begejstring den bekendte Sang af »Kong Salomon og Jørgen Hattemager«:

Beständig var der Vej i Herthas Lund \*  
 Fra Folkets Hytter op til Fyrstens Sale.  
 Den mindste selv sig nærmed Folkets Drot  
 Og bragte did sit Hjertes Bønner  
 Og følte selv i Kongens Slot,  
 At han var en af Landets Sønner.

Det var nu forbi, og under en Fristatsforfatning! Under Enevælden vilde det, efter Sibberns Mening, ikke kunne gaa saaledes!

Ved de mange Pressesager var Frygten for, at Regeringen vilde Trykkefriheden til Livs, vaagnet. Embedsstandens Frihed og Anseelse rokkedes ved adskillige Afskedigelser. Man rokkede ved Rigsdagens Anseelse, og dog hører den lige saa vel som Regeringen til de Myndigheder, danske Borgere ere undergivne, og som de Kristne i Følge Romerbrevets 13de Kapitel skulle adlyde! — Sibbern gør endelig opmærksom paa, at alle lovlige Midler til

at faa Ende paa Striden ikke ere forsøgte, saa længe det ikke er prøvet, hvad Indflydelse et Ministerskifte vilde faa <sup>1)</sup>).

En halv Snes Aar senere tog Sibbern Ordet mod et »Grundlovsattentat« af en anden Art. Der udkom i Aaret 1865 tre forskellige politiske Smaaskrifter af ham, alle om Grundlovs-kampen. Det oprørte ham at se, at man straks efter den sørgelige Krig benyttede sig af juridiske Spidsfindigheder til »ad en Omvej, der ser ud som en Krogvej, at antaste Danmarks gode frie, folkelige Grundlov«. Det var for ham kun »Finessemageri«, naar man ikke vilde indrømme, at den Del af sin Magt, Rigsdagen i sin Tid havde afstaaet for at gøre det muligt at gennemføre en Fællesforfatning, der ogsaa omfattede Hertugdømmerne, — at denne Magt efter Hertugdømmernes Afstaaelse straks maatte falde tilbage til Rigsdagen. Man raabte paa Lovlighed, men gik Ulovlighedens Vej, fordi man havde sine bestemte Formaal, man vilde opnaa: »Hvorfor vilde man, da Betingelserne for Indskrænkningen af Grundloven af 1849 vare rent borte, . . . lade et Spilleværkeri indtræde, som maatte være stødende for hele det danske Folks sunde Sans? Uden Tvivl var det, fordi man deri saa et Middel til at faa Landstingsreformen frem, og saa maatte det øvrige af Komedien opføres med« (Samfundsbetragtninger. Første Hæfte, p. 70).

Der var her rokket ved den eneste Betingelse, under hvilken Sibbern kunde sympatisere med en »Fristatsforfatning«, nemlig at den byggedes paa et demokratisk Grundlag. Landstingsreformen var en Reaktion mod den Udvikling af Lighedsfølelsen, som især

<sup>1)</sup> Hele denne Strid pinte særlig Sibbern, fordi han saa A. S. Ørsted, hvem han saa højt beundrede, paa den anden Side. „Jeg kan ikke sige Dem,“ skriver han til Wegener, „hvor stærkt dette Reskript [som indeholdt en ministeriel Tilrettevisning til Wegener for hans Opræden i Arvefølgesagen, uagtet Ministeriet forgæves havde anklaget ham for Højesteret] har afficeret mig, allermest for Ørsteds Skyld. Jeg har nu i 48 Aar staaet i det bedste Forhold til ham, nydt meget godt i hans Hus, holdt paa ham, troet paa ham, indtil forrige Aar; og nu igen dette!“ — Efter Ministeriets Afgang skriver Sibbern (til Ørsteds Søster): „Han [A. S. Ørsted] er ved Ministeriets Entledigelse kommen ud af en ikke god Stilling. Det vides almindeligen, at meget af det, som skete, og som han maatte give sit Navn til, ja stundom sætte sit Navn under, ingenlunde havde hans Bifald, men var i Strid med hans Anskuelse. Men han var i Ministeriet i Minoriteten og blev overstemt.“

i det sidste Aarhundrede var gaaet for sig. Man deler alle Landets Sønner i to Hovedklasser, velstaaende og ikke-velstaaende, og man ser ikke, at man derved skærper Modsætningen mellem Folketing og Landsting, saa at den nye Forfatning indeholder Spiren i sig til lange Stridigheder. Der er i den opdyngtet et betydeligt Stof til fortsat Agitation, og de tage fejl, der mene, at Forfatningsforandringens Vedtagelse har bilagt Striden. — Sibbern stod i denne Sag ganske paa samme Standpunkt som Tscherning og Grundtvig og sympatiserede med de Skridt, de gjorde for at hævde deres Anskuelse. I det hele er der ikke ringe Lighed mellem disse tre Mænds politiske Ideer. Et Kongedømme paa meget bred demokratisk Basis, med Udjævnen af Standsforskellene, var alle tres Ideal. Under de skiftende Forhold forfølger Sibbern dette Ideal med stor Sikkerhed og sund Bedømmelse af Personligheder og Situationer. Hans politiske Pjecer ere af ikke ringe psykologisk og historisk Interesse. At de ikke virkede paa deres Samtid, laa dels i Forfatterens idealistiske Opfattelse, dels i de Snurrigheder, hvoraf de vrimle, og som det var let at slaa sig til Ridder paa. Men for den, der ser tilbage paa Begivenhederne, har det sin store Interesse at se, hvorledes de opfattes og bedømmes af en sund, ærlig og med varm Følelse begavet Aand, der tillige medbringer en ikke almindelig historisk og filosofisk Sans. Jeg vil ikke gøre noget Forsøg paa at angive, hvorledes Sibbern vilde have stillet sig, hvis han havde oplevet den nuværende politiske Strid. Han var en erklæret Modstander af Parlamentarismen; men han havde ogsaa i sin Tid været en erklæret Modstander af »Fristatsforfatningen« og dog lært at betragte denne som en naturlig og nødvendig Konsekvens. Hans ægte demokratiske Sindelag vilde have stillet ham langt anderledes i denne Strid end de mange, som ledes af Standshovmod og bureaukratiske Fordomme. Han vilde smertelig have følt, hvorledes de to Elementer i hans Statsideal, Kongemagten og Demokratiet, traadte i skarp Modsætning til hinanden; men han vilde ikke have fundet nogen Udvej i et Godsejer- og Embedsaristokratis Herredømme <sup>1)</sup>. —

<sup>1)</sup> For dem, der mene, at det paa Grund af Partistridighederne gaar tilbage med alt godt og ædelt i Danmark, vil det være af Interesse at vide, at det i hvert Tilfælde er en gammel Skade. Den 5te Januar 1825 skriver Sibbern til sin gamle Rektor, Brorson, paa Hørlufsholm:



Alle de forskellige politiske og konstitutionelle Spørgsmaal angik nu egentlig saare lidet det, som laa Sibbern inderst paa Hjærte. Allerede i et Universitetsprogram fra 1849 hævder han, at det sociale Spørgsmaal var langt vigtigere end det konstitutionelle, og at det var det, Statsmændene først og fremmest skulde sætte sig ind i. Det konstitutionelle Væsen har, mente han, Blændværk eller Halvhed for og bag, medens Kommunismens Ide vel har Mørke for og Mørke bag, men dog har Realitet til Grundlag og Realitet til Formaal. Det Spørgsmaal, hvis Afgørelse alt her kom an paa, var for ham, om det hører til Statssamfundets Væsen at virke ved ydre Magt, eller om dette ikke maa betragtes som noget foreløbigt, noget, der gælder for Menneskeslægtens nuværende Livstrin, men vil blive afløst af et idealt Statsliv, hvor der vel findes et fast organiseret Samfund til Opnaaelse af fælles menneskelige Formaal, men hvor den ydre, tvingende Magt er falden bort, fordi den ikke behøves. Den paa Magt grundede og med Magt virkende Stat fører os ikke ud over Naturstanden. »Vore Stater ere saa langt fra at ophæve den

„I Sandhed, naar jeg tænker paa Dem, saa træder Billedet af en Tid mig i Møde, da der var i mange Henseender et skønnere Liv i Danmark end nu. Belevenhed og et takkeligt Væsen var endnu regnet for Dyd; Landets store Mænd respekterede enhver; kom noget ret fortrinligt og godt ud, saa fejrede ethvert Hjærte en Nationalfest . . . Nu derimod er alt saa uhyre kritiserende, at for denne kritiske Syge næsten intet kan komme op; saaledes at sætte sin Egoisme mod hele Verden, forstod man ikke, da De var ung.“ — I Aaret 1828 taler han (i sin „Psykologiske Patologi“) om „det Hang til at nære Partiaand og at bevæges af Partiaand, hvilket er saa fremherskende i vor Tid“. — I et Brev fra December 1835 udtaler Paludan-Müller (den senere Biskop) sin Harm over „Dagbladenes Tone“ saa vel som over, at man bruger den nye Stænderforsamling til at gøre Opposition, „som man overhovedet gør sig Flid for at bringe Folket til at betragte alle bestaaende Forhold i en opponerende Aand“. — Om de Nationalliberale var det Sibberns Mening, at de havde meget tilfælles med Schleswigholsteinerne. „De vare oplærte i samme Skole. Agtelse for Folkets Sjælelighed, Omsorg for den jævne gode Folkeaands Bevaring havde de ikke. De gik saa vidt, at de reve ned paa Landets mest kundskabsrige, indsigtfulde, højt-agtede Mænd, og undergrove derved selv Agtelsen for Lærdom saaledes, at, da siden Lærdmændsfolkene, de saakaldte doktrinære, kom for Had kunde man sige til dem: I have jo selv arbejdet derpaa af al Magt“ (Meddelelser af Indholdet af et Skrift fra Aaret 2135. Første Del, p. 695 f.).

Krig af alle mod alle, som man har ment at herske i Naturstanden, at Statsforfatningerne og de dermed forbundne Folkeforfatninger jo tvært imod paa mange Maader have gjort saadan Krig af alle mod alle stærkere og skarpere, hvassere, mere omgribende og indgribende, ej alene udad til, men ogsaa i hver Stats og Nations Indre midt under den saakaldte Fredstilstand. Man ser i denne vistnok ikke Blodsudgydelse, men desto mere ser man, naar man har hele Europa for Øje, Kampen for Erhvervet, ja Kampen endog for det simple Livsophold, at føre til utallige Tærelser og Fordærvelser af mangfoldige Strømme af Nervekraft, ja af hele moralske Tilværelser. Skulde denne Kamp om Magt eller Rigdom eller endog om den blotte Eksistens være evig? Vil ikke en saa stor Fællesfølelse udvikle sig, at den ydre Magt kan falde bort og den blinde, haardhuede Konkurrence kan afløses af en fornuftig Ordning? Er det dog ikke Statens Opgave at varetage Omsorgen for alle? Kunde man ikke bestemme, at hvad den enkelte erhvervede ud over et vist Maal skulde afgives til Statens fælles Driftskapital, saa at Staten for Alvor kunde optræde som den fordelende Retfærdigheds Organ, som en sand Menneskeorganisation, der ikke lader Tingene gaa deres Gang under Kræfters og Drifters vilde Kamp, men ordner og hjælper paa alle Omraader? —

Det er karakteristisk for Sibbern, at han tillægger det sociale Spørgsmaal større Betydning end det politiske. Vi have ogsaa set, hvorledes han gentagne Gange opfordrer til at standse den politiske Strid for at sørge for »Lavmandsfolket«. Dog ser han klart Sammenhængen mellem begge Spørgsmaal, og det var ikke hans Mening, at man kunde springe lige ind i en kommunistisk Ordning. Tvært imod, saa længe Tvangsstaten bestaar, kan Kommunismen ikke virkeliggøres. Sibbern saa hen til en Tid, hvor den europæiske Menneskehed var kommen ud over sine nuværende Livsvilkaar og kunde indrette sig paa en helt ny Maade. Denne Fremtidsfantasi er det, han udfører i »Meddelelser af Indholdet af et Skrift fra Aaret 2135«. Sibbern antyder selv, at denne Bog maa betragtes som et Sidestykke til Platons »Stat«. Han har altsaa villet give sin ideale Fantasi Luft ved at skildre, hvorledes et Menneskesamfund vilde se ud under saa gunstige indre og ydre Forhold som muligt. Bogen indeholder tillige adskillige »Tilbageblik« paa det nittende Aarhundrede. I det foregaaende have vi benyttet den ved Fremstillingen af Sibberns

religiøse og politiske Anskuelser. Nu ville vi betragte det sociale Utopia, han skildrer. —

Henimod Slutningen af det nittende Aarhundrede steg den europæiske Civilisations Onder og Skyggesider til en Højde, der gjorde Livet til en Byrde. Al Livsglæde var forbi; end ikke Musiken formaaede længere at oplive nogen. Pessimismen herskede. Den eneste Vederkvægelse, man fandt, var at udtrykke sin Følelse af Elendighed og sin Fortvivlelse med saa stærke Ord som muligt. En Fyrste forlod i Aaret 1896 det ulykkelige Europa med de Ord: »Jeg kan ikke udholde det længere, det Spil med ormstukne Sjæle om ormstukne Goder; jeg har længe nok trællet i denne Trædemølle og tærsket dette kærneløse Straa.« Og man foreslog, at der over alle Rigsdags- og Regeringsbygninger skulde staa disse Ord: »Kommer hid alle I, som ere livsfriske og glade, her skulle I vorde mødige og besværed«. Men som Nøden, Fortvivlelsen og Livstrætheden var paa sit højeste, kom Frelsen. En Dvælelstand udbredte sig over den europæiske Menneskehed, efter at først Døden paa hemmelighedsfuld Maade havde raset gennem Landene. Der kom en lang Hviletid, i hvilken alle Civilisationens Former saa godt som opløstes og de faa efterlevende vendte tilbage til Naturlivets simple Former. Tillige mildnedes Følelserne; der kom Ro og Menneskekærlighed i Sindene. Træthed var dog ikke den eneste Aarsag til, at »Søvnens store Frelse« kom. Store Forandringer i Naturen, underjordiske Dampes Frembrud o. s. v. virkede med. Tiden syntes at være kommen for et Gennembrud baade i det fysiske og i det aandelige Liv paa Jordkloden. Da Genopvaagningens og Genoplivelsens Tid kom, kunde den ungdomsfriske, genfødte Menneskehed begynde sin Tilværelse under nye Vilkaar. Statsforfatning, Lovgivning, Kirkeforfatning, Skolevæsen, Pengevæsen, Handelsvæsen, Ejendom, Straffevæsen, Menneskeforskelle og Menneskeuligheder — alt var man bleven befriet for, og man ønskede det ikke tilbage, men følte Gru og Rædsel ved at læse derom eller se det hos andre Folk. Man levede ud af den indre Fællesskabsfølelse. Alle toge Del i legemligt og i aandeligt Arbejde. Først og fremmest gjaldt det om ikke at kue eller hæmme det sjælelige Liv hos nogen. Hver bragte til de offentlige Forraad hvad han producerede mere end han selv behøvede; og deraf tog da alle, hvad de trængte til. Naar et Hus var bygget, flyttede den ind, som mest havde Lyst. Regering behøvede man ikke. Drengenes Optøjer var det eneste,

man havde at væрге sig imod. Lige saa lidt som man vilde have nogen hellig Bog eller nogen Kirke mellem sin Følelse og den Livets indre Kilde, man troede paa, lige saa lidt vilde man have nogen Lovforfatning som kunstigt Gærde for Livet. Man mente, at al den Skarpsindighed og Eftertænksomhed, som var bleven anvendt paa Retsvidenskab, Lovgivning og Lovanvendelse, havde været til saare liden virkelig Fremme for Aandslivet. Forbrydelsen havde man allerede længe betragtet som en Sygdom, der saa snart den var godtgjort ved Dom, skulde helbredes ved menneskekærlig Omsorg og Forbedring. Straffeanstalterne bleve Lægeanstalter eller Sygehjem. Men med Ophøret af Særejendom og af alle kuende og æggende Institutioner hørte ogsaa Forbrydelserne op. —

Bag det fantastiske i disse Forestillinger og deres nærmere Udførelse mærker man et varmt og menneskeligt Sind og en stærk Harme over al Undertrykkelse og Forkuelse. Det var Sorg og Lede ved det virkelige, der drev den for menneskelig Lykke saa bekymrede Tænker til at søge i en indbildt Verden, hvad han ikke fandt i den virkelige. Ved Fortællingen om Dødsperioden, om den store Søvn og Genopvaagningen har han indrømmet, at han er ude af Stand til at vise, hvorledes den kommunistiske Lyksalighedstilstand skulde kunne udvikle sig ad naturlig Vej ud af de nærværende Samfundstilstande. Der maa foregaa en indre Omdannelse af Menneskenaturen, saaledes at Følelsen af Fællesskab fuldstændig faar Overherredømmet over Egoismen. Og selv da maatte der være en lykkelig Harmoni mellem de enkelte Menneskers Tilbøjeligheder, siden f. Eks. et nybygget Hus skulde bebos af den, som havde mest Lyst dertil, og enhver skulde kunne tage af de offentlige Forraad hvad han trængte til. Hvorledes mon man skal afgøre, hvem der har mest Lyst til noget, eller hvorledes vil man kunne faa de forskellige Fornødenheder til at passe sammen?

Det har dog næppe været Sibberns Mening at ville henvisе alt hvad han udtaler i denne Bog til Fantasiens, evig fra Virkeligheden fjærnede Land. Det ses allerede af, at han i sit Universitetsprogram fra 1849 foreslaar, at Staten skal samle sig en Driftskapital og optræde som fordelende Myndighed. Han er her inde paa hvad man i vore Dage kalder Statssocialisme. Den tyske Nationaløkonom Wagner har videre udført, hvad Sibbern antyder i sit Program. Wagner betragter det nemlig som et

væsentligt Synspunkt og Øjemed for Skattevæsenet, at Staten gennem dette virker regulerende paa Formuernes Fordeling i Landet. I Statssocialismen fremtræder den fordelende Retfærdighed, Sibbern fordrer af Staten. Men Tvangsstaten vilde han dog ikke betro dens Udøvelse, og hvorledes faa vi en Stat, som ikke er en Tvangsstat? Og hvorledes faa vi hos Statens Ledere den Indsigt, den Menneskekundskab og den Menneskekærlighed, som maa være til Stede, for at vi kunne tilstede dem at gribe fordelende ind? Selv om Statssocialismen skulde have Fremtiden for sig, vil Udviklingen i denne Retning kun kunne gaa meget langsomt og med fornyet Prøvelse paa hvert enkelt Punkt. Sibbern har jo selv lært os, at al Udvikling foregaar sporadisk, ud fra forskellige individuelle Udgangspunkter. Saaledes vil det vist vedblive at gaa, og det vilde allerede være en stor Lykke og et stort Fremskridt, om vi kunde komme saa vidt, at de forskellige Individer ikke støde for haardt sammen under deres forskellige og ofte modsatte Bestræbelser. Mere end at virke fremhjælpende og understøttende i denne Retning formaar Staten næppe, saa længe den ikke er bleven noget helt andet end den nu er, — og naar den er bleven det, er det jo ikke sagt, at der er noget at raade Bod paa. Sibberns faste og urokkelige Tro paa Udviklingen kommer her igen. Han var jo, som vi have set, sikker paa, at det sporadiske og disharmoniske vilde forsvinde, og at den Absurditet og Pinagtighed, Erfaringen frembyder, kun kommer af, at Verdensudviklingen endnu er paa et af sine første Stadier. Denne Tanke holdt ham oppe og gav hans menneskekærlige Sind Ro. Den har vel ogsaa gjort, at han selv ikke strængt har skelnet mellem Utopier og virkelige Idealier i sin Skildring af Fremtidens Europa.

HARALD HØFFDING.

---

## Tennyson og hans sidste Bog.

Der er ingen Tvivl om, at Tennyson er en Digter af Rang, endda han er Hofpoet. Titlen vækker ganske vist paa Forhaand en vis Kulde overfor Forfatteren; man mindes, hvor mange Gange man hos adskillige store Digtere med skyldig Pietet er begyndt paa nogle meget lange Strofer skrevne til en kgl. Højheds Bilager eller til en Majestæts Geburtsdag, og hvorlunde en ubekæmpelig Nødvendighed efter de første Vers tvang Bogen ud af Haanden. Ubevidst frygter man for i Hofdigterens Værker kun at støde paa saadanne gudsjammerlig kedelige, ex officio forfærdigede Poemer. Overfor Tennyson er en saadan Frygt imidlertid ugrundet. Fraregnet et enkelt Digt til Dronningen eller Prinsessen af Wales finder man ikke meget, der bringer den ædle Lords Stilling i Minde. Lader man disse ligge og fordyber sig i den mere private Del af hans Forfatterskab, og fortsættes Bekendtskabet saa længe, til hans Vers bliver hjemlige og deres Særkende kan skelnes, undgaar man ikke at blive betagen af den søde og kraftige Kunst, hvormed de er skrevne. De aabenbarer et Mesterskab over Formen, et Kendskab til Sproget, et Øre for dets Musik og en Sans for Rytmens Forhold til Indholdet, der er aldeles fortryllende; sjældent føles under Læsningen af hans Digte den skærende Smerte, Anslaget af en falsk Stræng frembringer. Overalt hersker den yndefuldeste Harmoni. Formerne følger hinanden i pragtfuld Rigdom fra skære Smaasange, der melodióst synger sig selv, blidt rislende som Vand fra klare Kilder, til værdigtrædende, dæmpetynnende episke Versemaal, til stormbaarne, ildsvangre Langstrofer. De sidste sjældnere, ti Digterens Æmner indbyder kun til sparsom Anvendelse af dem.

Han skiller sig i denne Henseende skarpt fra sin yngre samtidige, Swinburne, den voldsomste og lidenskabeligste af det moderne Englands Digttere. Denne lever og aander kun i de heftige og stærke Følelsers Strøm. Han udsynger sit Had til de døsiges Guder i Himlen og paa Jorden i trodsige og harmfulde Vers, ydmyginderlig knæler han for Friheden og lovpriser den og dens Martyrer i ophøjede Oder; glødende som Sapfo selv lader han sine Sange lyde til Pris for den hensynsløse, altofrende Elskov. Han drages naturlig mod Havet, ti med det er han i Slægt. Hele dets dristige Tøjlesløshed, dets vilde Tungsind, dets jublende Frihedshymner klinger igennem hans Sanges stormende Rytmeslag, al den Farverigdom, Søen iklæder sig fra Gry til Kvæld under Sol og Skyer, genspejles i hans Digtets blændende Billedpragt. Han er selv den Talassius, han synger om, Sønnen af Solen og Havet.

Anderledes Tennyson. Han gaar ikke til Havet. Som de Lotofager, han besynger, søger han fra Søen, fra den evige Klatren over Vove paa Vove ind til den drømmerige Hvile langs den langsomt glidende Strøm, hvor Vandet risler i smaa riflede Krus mod Bredden, og Skummet staar i spædtbuede, flødehvite Linjer. Her breder sig for Øjet slyngede Dale ved grønne Enge og fjærne Bjærge, ad hvis Sider Fossen rinder sagte som et synkende Slør; her er fløjlsbløde, kølige, dybe Moshynder, Vedbenden snor sig derover, og Valmuen bøjer sig slumrende ud over Klipperanden. Her under grønne, skyggende Grene giver han sin Sjæl og Tanke hen til mild Melankoli, i sød Vemod dvæler han ved gamle Syn og Sagn, ved halvglemte Minder fra Barndomsdagene. Mens Pulsens slaar i harmonisk Takt, nynner han i saligt Velvære en gammel Sang om Ridderne ved det runde Bord eller en Fortids-Ballade om Kval og Kærlighed, der modsætningsvis kan krydre det nydelsesrige Nu. Eller han besynger Kvinder, i hvis Øjne lyser Kyskheds klare, kolde Flamme, hvis Aands gennemsigtige Helgenskrin kun huser rene Jomfrutanker. Paa deres spæde Læber hviler evindeligen den reneste Kærligheds Sommerfred. De har Ægteskabets Love gravede i Guldruner paa deres Hjærters hvide Tavle. Sjældent rives han ud af dette Eden. Der kan gaa en Sky for Solen, og Skyggen over Landskabet kan kaste en Flig af sit Mørke ind i hans Sjæl. Da give Versets spejklare Flade Genskin af Tvivl og urolige Tanker, der frembryder Spørgsmaal om Verden og Døden, om Folkets Ret og Gudernes

Rigtighed, der suser et Pust af Livets Alvor gennem Digtet. Men Skyen gaar snart fra Solen, straalende ligger Landet igen, og dermed svinder ogsaa Skyggen fra Sjælen. Tvivlen sættes paa Døren, og Digteren nyder atter sin Lotos i duftige Drømme.

Saaledes er Tennysons Digtning. Den huser ikke store Tanker, den gemmer ingen oprøsk Trods mod Allemænds Vedtægter; det ligger langt fra ham at vende sig som Swinburne med bred og truende Pande mod den herskende Tro, at besynges med længselsfuldt Blik i stolt Tilbedelse Persefone, Dødsdronningen, eller i vild Vaande Dolores, Datter af Døden og Priapus. Han giver kun en skøn Form til fareløse Forestillinger, han synger for Piger og Drengene. Derfor hører han vel til de største Virtuoser, men der er ingen Plads for ham blandt de største Digtere. De udsaar profetisk Tankekorn til Sæd for kommende Slægter, de bryder Veje, hvor der ingen var. Han klipper og pynter paa Parkens gamle Træer og river Gangenes Grus for de sirlige Damers og pyntelige Smaapigers spæde Fødder. De giver Sangens nærrende Brød, han er en Dessertdigter. —

Hans Begrænsning har været hans Styrke. Han er ikke gaaet Folks Forstaaelse forud. Hans Vers har været et tonende Talerør, hvorigennem de Tanker, de Længsler, de Fordomme, der til den givne Tid sysselsatte engelske Sind, har fundet et skønt Udtryk. Han fremtræder, just som man var bleven træt af det byronske Uvejr, der larmede i Aarhundredets Gry og i lang Tid altbetagende beherskede Publikum; ovenpaa al denne Vildhed og Dristighed kom Tennysons blide Melodier lindrende og forsonende. Han sang Wellingtons Drapa, som Englænderne gad høre det sunget, han opfordrede til Dannelsen af Riffelringe, da man i England troede, at Louis Napoléon nærrede Angrebsplaner mod Riget. Det er denne stadige Samfølelse med Publikum, der har hævet ham saa højt i dets Øjne, det er den, der forårsager, at han foretrækkes for Swinburne, der som Digter staar højt over ham i lyrisk Kraft, i Lidenskab, i store Tanker og Fremskridts-Frisyn, og er hans jævnbyrdige i Versekunst og formende Ævne.

Men med Tiden vil Tennyson tabe. Naar de Tanker, hvis Tolk han er, svinder, vil ogsaa hans Berømmelse sluknes. Det vil gaa ham som hin berømte Sante Gertrud. Enkelte Ting trodser vel Tiderne, men det bliver da nærmest de sjældne Sange, der mindst var Folk til Pas, fordi han i dem gav sin egen Lidenskab frit Løb, uden at skele efter Hvermands Mening, — Digte som Maud og Locksley Hall. De er støbte af ægte Stof, de er



skrevne af en stor Digter. Skade, at den »angry fancy«, som har formet dem, ikke har faaet Lov at gyde Liv i flere! —

I Fjor ved Julen udgav Tennyson sit tredje dramatiske Arbejde — tidligere »Harold« og »Queen Mary« —, hvori behandles Tomas Becket, den berømte Bisp af Canterburys Historie, fra han hæves paa Ærkesædet, til han myrdes i sin egen Domkirke af Kong Henry den andens Mænd. Dette Stykke er »ikke egnet til at fyldestgøre det moderne Teaters Krav«, hedder det med megen Ret i Dedikationen. Det er ganske betegnende, at denne Bemærkning saa ofte forudskikkes de engelske Skuespil fra nyere Tid, det er beklageligt, at den kunde sættes i de fleste. Det engelske Drama udfolder i det hele ikke mange Blomster, og de, der kommer, har intet med Scenen et gøre. Dette stammer maa-ske fra, at Teatret ikke staa saa højt, at betydeligere Forfattere vil vie det deres Kræfter. Men det hidrører vistnok lige saa meget fra de almindelige literære Forhold i England. Der er her to Omstændigheder, der hindrer Udviklingen af et moderne Drama. Dels Eftervirkningen af den Shakespearske Tid. Dramaet skød den Gang op i saa høje og vældige Træer, at de Spirer, der siden er brudt frem i deres Skygge, mer eller mindre har maattet skikke sig efter det gamle Mønster. Vistnok fortrængte i Restaurationstiden de franske Former delvist de gammel-engelske, men da denne fremmede Indflydelse i forrige Aarhundrede fortog sig og Shakespeare genvandt sit Ry, traadte man atter de gamle Spor og har trolig fulgt dem siden. Traditionen har hvilet tungt over Literaturen.

Naar nu denne Omstændighed træffer sammen med den udbredte Pastiche-Beundring, Begejstringen for Efterligning af gamle Mønstre, vil det forstaas, hvorfor det engelske Drama ikke har kunnet emancipere sig, hvorfor alle større Forfatteres dramatiske Arbejder bliver gammeldags, uhandlelige i Formen og historiske af Indhold som Tennysons, Swinburnes og Taylors.

Pastichen har ganske vist sin Skønhed. Den historiske Sans og Smag, der udkræves, den tilsyneladende Lighed med gammelt Sprog og Tankesæt og den udarbejdede Forms Forskel derfra kan ikke andet end vække Behag hos literære Lækkermunde. Men det er ogsaa kun saadanne, der kan nyde denne forfinede, kokette Kunst. Ikke mange vil have Følelse for den prærafaelitiske Sarthed i et Digt som Rossettis »Blessed Damozel«, ikke faa vil den kunstige Naivetet i Swinburnes »The masque of

Queen Bersabe« synes kedelig. — Til dramatisk Brug egner Pastichen sig mindst. Dels fordi Dramaet ikke vel kan være for literære Gourmets alene, dels fordi Pastichen som særlig Skønhedsform kun hører hjemme i mindre Digte. I Længden keder den — ligesom et for hyppig gentaget Omkvæd, som et ensformigt Versemaal. Derfor trætter selv saa skønhedssvangre Værker som Swinburnes klassiske Stykker »Atalanta« og »Erechthevs«. Trods al Beundring for Kunstnerens Dygtighed føles hans Værk ikke som Liv af ens eget Liv, man bliver kold.

Tennysons Becket er en Pastiche, nærmest efter Marlowe, og lider under alle Kunstformens Skrøbeligheder, der langtfra dækkes af den elegante Iklædning, Stoffet har faaet. — I og for sig er Stykket tilmed tarveligt. Digterens lyriske Begavelse fornægter sig vel ikke, der er yndefulde — lidt sødlige — Smaa-sange, der er dejlige Vers, som Duetten, der indleder 2den Akt, men Stykket fattes den faste dramatiske, koncentriske Bygning, det mangler Naturlighed i Begivenhederne og Sandhed og Haandgribelighed i Karaktererne. Det er en langtrukken, dialogiseret Kronik, hvori Skuespillerne løber ind og ud hvert Øjeblik og snart agerer Kongsmænd i Frankrig, snart Kirkestøtter i England — and then are heard no more. — Der hænder meget romantiske Sammenstød: Dronning Eleanor og den onde Fitzurse sniger sig snedigen hen til Rosamunds skovskjulte Slot. Begge brænder de af Had til hende: Dronningen, fordi hun er tilsidesat af Kongen for Rosamunds Skyld, Sir Reginald, fordi Rosamund har tilsidesat ham for Kongen. De vil derfor dræbe hende og begunstiges af alle de Omstændigheder, der en Gang var til Rede for en »vis Lucianus, Kongens Brodersøn«. Heldigvis for hende er Tennyson mere medynksom end Shakespeare overfor den wien-ske Hertug. Det træffer sig saa belejligt, at Becket kommer anstigende i sidste Øjeblik tidsnok til at gribe Eleanor i den hævede Haand og tordne hende et patetisk »Morderske!« ind i Øret. Sligt er usandt og falsk. Lige saa, naar Forfatteren i sidste Scene faar Rosamund placeret i Kirken, for at hun kan vise sig som den pæne Dame, hun er, ved at bede om Tørvejr for Becket, da Fitzurse og hans Fæller dræber ham.

Af de fremstillede Karakterer er utvivlsomt Becket den mest vellykkede. Der er i Prologen gjort et smukt Forsøg paa at skildre en verdslig Prælat, en Mand, der lider Vinens Smag og Syn af skønne Kvinder, der finder sig vel til Mode ved Bordets

Glæder og i Kampens Hede, og dog under alt dette bliver ved at være en kysk og pligtopfyldende gejstlig. Men naar dernæst Overgangen til den strænge Asket skal vises, glipper det for Digteren, Karakteren falder i Stykker og bliver fra et levende Menneske til en tør Trædukke, der rører sig i stereotype Bevægelser. Man mindes under Stykkets videre Forløb om Faustus hos Marlowe, der hvert Øjeblik fortryder, at han har solgt sig til Djævelen, men straks slaar sig til Taals ved et enkelt Ord af Mefistofilis. Stadig tvivler Becket paa lignende Maade om Berettigelsen af sin Opræden overfor Kongen, men blot hans Ven Herbert forsikrer ham, at han har handlet ret, trøster Bispem sig med et »Well, may be!« I Kong Henry er der ret gode Tilløb til en middelalderlig, heftig Karakter, der rives ustyrlig hen, saa snart den mindste Modgang rammer ham — en Mand med koghed Blod som de gamle Baroner, Taine fortæller om i sin »Voyage aux Pyrenées«. Men heller ikke her har Tennyson kunnet fuldføre sin Tanke. — For øvrigt hersker det konventionelle og efterlignede gladelig hele Stykket igennem. Dronningen er lumsk og hadefuld, Rosamund bare sød og yndig o. s. v. Walter Map, den »humoristiske« Person, er nøje skabt i de gamle Klowners Billede, tilmed nærmest efter Marlowes, hvem Viddet visselig ikke trykker. — Saa finder man fremdeles den usalige Jagen efter Ordspil, der vanhælder saa mange af Shakespeares Sider, og saa luvslidte Træk som at lade Begivenhedernes Følgegang foregribes af et Spil Skak, hvor Becket's »Bisp« naturligvis slaar Henry's »Konge«.

Der er saaledes nok at klage over i Hofdigterens Bog. Paa den anden Side findes der ogsaa interessante og virkningsfulde Scener, saaledes navnlig Oprinet i Kirken ved Drabet og et Sted, hvor Becket har budt en Hoben Tiggere til Gilde (efter at Byens fornemme har undladt at komme). Betlerne gengælder Gæstfriheden ved at bortgenne nogle Kongsmænd, der kommer for at dræbe Becket, idet de med deres Spedalskhed og Saar og Bylder presser sig op ad dem. It smells o' human natur'. — Over det hele ligger en vis historisk Duft, et middelalderligt Skær af Vildhed og Stivhed, der — selv om det ikke er ganske ægte — smager den godt, der erindrer den Behandling, et omtrent samtidigt Stof har faaet her hjemme.

NIELS MØLLER.

## Peter Ludvig Panum.

Mit Løfte til den ærede Redaktion om at give en Skildring af en af vor Tids lægevidenskabelige Celebriteter beder jeg om at maatte indfrie med en lille Skitse af vor nys afdøde, berømte Fysiolog Panum. Det bliver ingen udtømmende Bedømmelse af denne Videnskabsmands hele Virken og Betydning, hvad der jo ogsaa vilde ligge udenfor et saadant ikke fagligt Tidsskrifts Omraade, og hvortil jeg, der ikke er professionel Fysiolog, vistnok heller ikke vilde være kompetent. Men for os, der have staaet i personligt Discipelforhold til denne Mand, maa det ligge nær, netop nu under den levende Følelse af det Tab, vi have lidt ved hans pludselig indtrufne Død, at give et personligt Vidnesbyrd om, hvad han var og virkede for Videnskaben og os, og først og fremmest om, hvad hans Komme til Københavns Universitet for 21 Aar siden betød. At dette betød overordentlig meget, deraf kan vistnok ingen have faaet et mere levende og slaaende Indtryk end vi, der tilfældigvis vare medicinske Studenter ved hans Forgænger Eschrichts Død, og som saaledes dannede denne fysiologiske Lærers sidste Hold.

Eschrichts store Berømmelse knyttede sig hovedsagelig til en Videnskabsgren, der for nogle Decennier siden spillede en Hovedrolle ogsaa for Lægevidenskaben, den komparative Anatomie, idet Datidens Fysiologer søgte at komme til Klarhed om Organismens udviklede Livsytringer ved sammenlignende anatomiske Undersøgelser over Dyrearternes Organer og deres Udviklingsforhold. Eschrichts Foredrag var genialt spillende og fængslende, hvad der ogsaa noksom var den store Almenhed bekendt ved de talrige populære Foredrag, han holdt i Industriforeningen og andensteds; han havde et begejstret Syn paa al

Skabningens Vidunderlighed og løftede Tilhørerne op til sin ideelle Sfære. Men var man saaledes kommen noget med og havde faaet Del i hans generelle Forstaaelse af Livsytringerne, hvilede man ogsaa let i denne Totalitet og fik ikke nogen stærk Fornemmelse af en ihærdig Detailarbejdens Nødvendighed eller af de fundamentale Naturvidenskabers, navnlig Fysikens og Kemiens Betydning for Udforskningen af Livets Fænomener. Hele denne nye Retning i Fysiologien forblev Eschricht bestandig temmelig fremmed for. Selv de saa vigtige eksperimentelle Undersøgelser paa levende Dyr, som han dog oprindeligt havde beskæftiget sig meget med hos Magendie i Paris, lod han senere under sin Professorvirksomhed væsentlig ligge udyrkede hen. Efter Eschrichts Død havde vi ved at læse en moderne fysiologisk Haandbog ligesom ogsaa ved de netop da begyndte vækkende Forelæsninger over Patologi af Prof. Reisz og ved Studiet af en af denne Lærer indført udmærket patologisk Lærebog faaet et nyt Syn paa Fysiologien og dens moderne Betydning for Lægevidenskaben, og en nærliggende Følge heraf var det, at jeg, straks efter at være bleven medicinsk Kandidat, gik op til Panum, som kort i Forvejen havde tiltraadt sit Embede, for at bede om hans Raad og Vejledning til at erholde lidt mere fysiologisk Kundskab. Det var første Gang, jeg stod Ansigt til Ansigt med denne Mand, af hvis afgjorte Forskerpersonlighed med de klare, kloge, indtagende Øjne jeg blev lige saa meget greben som af hans ligefremme, fordringsløse Optræden, hans uskrømtede Velvilje og Interesse for den ham ubekendte unge Mand. Han skulde netop over i sit lille interimistiske Laboratorium i Universitetets Kælder; jeg fulgte ham derhen og fik straks et stærkt Indtryk af den ubøjelige Energi, hvormed han havde forstaaet i dette højst ugunstige, af Eschrichts Hvaler overfyldte Lokale at indrette et brugbart Laboratorium med Forsøgsdyr og talrige kemisk-fysiologiske Apparater — alt et terra incognita for mig. Anbragt her som Begynder til at arbejde propædeutisk saa' jeg først ret, hvilken utrættelig Møje, hvilken alvorlig og ubøjelig Ihærdighed der hørte til for at arbejde i den nye Fysiologies Aand blot for at komme til Faststillelse af ganske smaa Detaildata, og hvilket Maal af Kraft og Tid, af Dygtighed og klar Stringens en Videnskabsmand som Panum maatte have anvendt for at fuldføre de betydelige og banebrydende Arbejder, hvorved han allerede da var bleven berømt.

Det var en hel ny, fra Eschrichts Fysiologi ganske forskellig Forskningsverden, en Undersøgelse med nye indviklede Hjælpemidler af mangesidig Art, men alle med afgjort Sigte paa Eksakthed i Faststillelse af bestemte Kendsgerninger, en Forskning lige saa alvorlig og besværlig som Arbejdet hos Eschricht havde været let. Jeg arbejdede nu en Vinter igennem paa dette Sted — for øvrigt ved tilstødende uheldige Omstændigheder uden at komme til nogen videre Udvikling i mine Studier —, men stadig nydende godt af min nye Lærers utrættelige Vejledning og Undervisning. Panum levede helt og ideelt for sin naturvidenskabelige Sandhedssøgen og for at meddele denne Stræben til sine Disciple, hvem han desuden let og sikkert maatte knytte til sig ved sin ligefremme og uskrømtede Elskværdighed, der altid blev sig selv lig — han forlangte kun, men rigtignok ogsaa med peremptorisk Bestemthed, at de skulde stræbe efter at arbejde alvorlig og sanddru i ægte naturvidenskabelig Aand. Han underviste mig ikke alene i Fysiologiens nye Metoder og den dertil hørende Fundamentalkundskab, men han stillede sig tillige, og det er netop meget karakteristisk for hans Personlighed, straks i privat venskabeligt Forhold til den unge Discipel, der under Besøg i hans udmærkede og gæstfrie Hjem ogsaa fik Lejlighed til at nyde godt af en mere almindelig Undervisning gennem Skildringer af Fysiologiens og Patologiens Udviklingsgang i Tyskland og Frankrig og af hans egen Udvikling i Sammenhæng dermed, hans nære Forhold til de store Forskere, som i hine Lande brød nye Baner for Lægevidenskaben, navnlig Claude Bernard i Paris og Virchow i Würzburg. Denne sidstes Bekendtskab havde Panum allerede gjort 1847 under sin første Udenlandsrejse til Berlin og paa det interessante Tidspunkt, hvor denne verdensberømte tyske Lærde endnu stod i sin ildfulde Ungdomsgæring med store Planer om at reformere Videnskaben, og endnu mere svimlende Planer til hele Samfundets Reform i demokratisk Retning. Disse sidste fik i det følgende Aar deres mægtige Udslag i den i det mindste til Dels af Virchow som Folketribun ledede revolutionære Bevægelser i Berlin. Men jævnsides med den ivrige politiske Agitator gik den ikke mindre ivrige videnskabelige Reformator, og endnu i samme Aar begyndte han Udgivelsen af sit banebrydende Arkiv, i hvis første Bind han straks optog en Oversættelse af Panums kort i Forvejen udkomne Debutarbejde, de betydningsfulde Iagttagelser af en Mæslingeepidemi paa Færøerne, hvori den unge

som Epidemilæge udsendte Kandidat allerede giver glimrende Beviser paa sit Forskertalent og sin eksakte Ævne, idet han navnlig ved Hjælp af disse isolerede Smaaøers ejendommelige Naturbeskaffenhed formaaede nøjagtig at forfølge Sygdommens Smitteforhold og bringe dem til fuldstændig Klarhed. Autoriteterne havde ikke taget fejl, da de betroede den unge Mand denne vigtige Sendelse. En lignende Dygtighed viste han et Par Aar senere, da han som Kolerælæge var sendt til Bandholm. Men med Afhandlingen om denne Epidemi ophører ogsaa hans Virken paa den egentlig praktiske Medicins Omraade. Hans hele Aandsretning fører ham mere og mere over mod en ren videnskabelig Arbejden, særlig mod Kemiens Anvendelse i Fysiologiens Tjeneste, og hans Doktor-disputats (1851) behandler saaledes »Fibrinen og dens Koagulation«. Paa sin store Studierejse (1851—53) beskæftiger han sig ogsaa udelukkende med fysiologisk Kemi og Eksperimentalfysiologi. Han var et helt Aar hos Claude Bernard i Collège de France og deltog i alle denne geniale Fysiologs eksperimentelle Undersøgelser, ligesom han ogsaa samtidig studerede under Wurtz. Hans Bekendtskabs- og Discipelforhold til den omtrent jævnaldrende Virchow udviklede sig nu under et langt Ophold i Würzburg — hvor V. efter Reaktionens Sejer i Berlin havde modtaget et Professorat — til et fast Venskab, der varede et langt Liv igennem.

Panum var nu fuldt rustet til at tage en meget fremragende Del i den fysiologiske Forskning, som netop da fra de nye naturvidenskabelige Udgangspunkter udfoldede sig med overordentlig Kraft og Dygtighed i Tyskland, baaren frem af Forskere som Du Bois Reymond, Helmholtz, Ludwig og andre, alle omtrentlig jævnaldrende af Panum; og da denne straks efter sin Hjemkomst 1853 blev fysiologisk Professor i Kiel, og ved sin store Energi hurtig fik bragt Liv i Faget, fik stiftet Kiels fysiologiske Selskab og oprettet et formaalstjenligt fysiologisk Laboratorium, stod han snart sideordnet med de andre fremragende Forskere i videnskabelig Anseelse. Kun et Par Aar efter sin Ansættelse publicerer han i flere Bind af Virchows Arkiv det omfattende eksperimentelle Arbejde, som mere end noget andet har gjort hans Navn videnskabeligt berømt: »Experimentelle Untersuchungen zur Physiologie und Pathologie der Embolie, Transfusion und Blutmenge«, hvori han ikke alene faststiller store videnskabelige Resultater, men ogsaa griber direkte ind i selve Lægekunsten, idet

han klart dokumenterer Blodoverførelsens Nytte i visse Tilfælde og paaviser den eneste korrekte Maade, paa hvilken denne Operation kan gøres. Og saa overbevisende og udtømmende vare hans Undersøgelser og Resultater, at da der en Sned Aar efter i Tyskland opdikkede en ny Kurmetode, Lammblodstransfusionen, der som alle nye Kurmetoder gjorde sig gældende med Brask og Bram, fremviste vidunderlige Resultater, navnlig hos brystsvage, og adopteredes af Læger ogsaa udenfor Tyskland, behøvedes der ikke andet end en Henvisning til Panums gamle Arbejde for definitivt at banlyse Metoden fra den ædruelige videnskabelige Lægekunst. Panums Arbejde tryktes tillige paa Dansk i Bibliotek for Læger, ligesom det ogsaa udkom selvstændigt hos Forlæggeren Reimer i Berlin.

Men Panum hvilede ikke paa sine Laurbær; han var en Mand, der overhovedet ikke kendte ret meget til Hvile. Efter Fremkomsten af det nævnte Hovedværk fulgte Slag i Slag andre Afhandlinger, alle givende vigtige Resultater af grundige og omfattende eksperimentelle Undersøgelser, dels bevægende sig paa Omraader, der vare beslægtede med hint Værks, dels angribende nye. Som særlig vigtigt og aabnende ganske nye Synspunkter i Biologien maa hans Arbejde om Misdannelserne fremhæves (»Untersuchungen über die Entstehung der Missbildungen, zunächst in den Eiern der Vögel«. Berlin, 1860). I dette Arbejde paaviser han paa sin ejendommelig klare og logisk stringente Maade, hvorledes forskellige Misdannelser eksperimentelt kunne fremkaldes ved bestemte kunstige Indgreb, og fastslaar saaledes, at ogsaa denne tilsyneladende saa uberegnelige og lunefulde lusus naturæ er afhængig af klart paaviselige naturvidenskabelige Love. Han har ogsaa senere (i København) givet vigtige Bidrag til disse udviklede Forholds Opklaring ved Undersøgelser af Fostre fra Pattedyr og Mennesket. Mellem hans øvrige Arbejder fra Kiel maa endnu fremhæves hans Undersøgelser paa Ophthalmologiens Omraade (»Physiologische Untersuchungen über das Sehen mit zwei Augen«, Kiel, 1858, og flere Afhandlinger).

Saaledes tilbragte Panum 11 lykkelige og glimrende Aar i Kiel; hans videnskabelige Navn førte talrige Disciple fra Tysklands forskellige Egne til hans Laboratorium, hvor man vidste, at der arbejdedes med en Alvor, Paalidelighed og Energi, som søgte sin Lige. Ved sin Moderation, sin rolige og energiske Forlybelse i Videnskaben kunde han i det mindste nogenlunde holde



sig udenfor de politiske og nationale Dissentser, som i de Aar omtumlede Kiel, og den lille Universitetsby var bleven ham ret kær. Men da Eschricht i 1863 døde og Københavns Universitet trængte saa haardt til en Lærer netop som han, der kunde føre den nye fysiologiske Videnskab sejerrig frem, betænkte han sig ikke paa at modtage Kaldelsen til den danske Hovedstad, hvor han ansattes samtidig med at Krigens Omvæltning hjemsøgte Kiel og Hertugdømmerne. Jeg har allerede ovenfor ved personligt Vidnesbyrd søgt at vise, med hvilken Energi han i København straks tog fat paa Løsningen af den store foreliggende Opgave at bringe den nye Fysiologi til dens Ret ved Universitetet, men for ret at vurdere hans utrættelige Bestræbelser i saa Henseende, maa man ogsaa vel tage i Betragtning den Modstand, han her fik at kæmpe imod. Og det var, mærkelig nok, en meget sejt og haardnakket Modstand ogsaa fra toneangivende Kredse med i det mindste tilsyneladende Autoritet i videnskabelige Spørgsmaal, endog fra indflydelsesrig Side i selve Fakultetet. Et ikke uvæsentligt Moment i hele denne Modstand var den ved Krigen hidførte stærke nationale Misstemning, som let maatte vende sig mod en Mand, der, skønt god Patriot, usægtelig havde sin Styrke i noget ganske andet end det »nationale« efter den herskende Opfattelse og hvis hele aandelige og videnskabelige Personlighed repræsenterede en Udvikling, der i Tyskland og i Tysklands Videnskab havde hentet de mest afgørende Impulser og fundet sin væsentligste Tilknytning. Men Panum fik snart Lejlighed til at vise, at han var en national Akkvisition i eminent Forstand; ved sin overlegne Dygtighed og sit utrættelige Arbejde virkede han sikkert langt mere til sit Fædrelands Gavn og Hæder end de nationale par excellence virkede ved deres Stemningsfraser og smaalige Bitterhed mod alt tysk. Ti det laa ikke for ham at lade sig bøje af Modstand, naar han vilde gennemføre noget, der efter hans fulde Overbevisning var ret og nødvendigt; han forstod at overvinde alle Vanskeligheder, baade pekuniære og andre, der rejste sig mod hans Reformplaner, og kun et Par Aar efter hans Ansættelse stod hans fysiologiske Laboratorium færdigt. Han kunde nu opgive den uhyggelige Kælder i Universitetet, han kunde nu give den fysiologiske Forskning ogsaa i ydre Henseende den fremragende Plads, som tilkom den, han kunde igen arbejde med fuld Kraft og lære sine Disciple at arbejde paa samme Maade. I de følgende Aar publicerede Panum fremdeles betydelige eksperimentelle

Arbejder (saaledes Undersøgelser over komprimeret Lufts Indflydelse og forskellige Stofskifteundersøgelser); men en særlig omfattende Betydning fik hans nye Laboratorium hurtig derved, at det overhovedet var det eneste Sted, hvor lægevidenskabelige eksperimentelle Undersøgelser kunde foretages, og derfor blev benyttet af alle, ældre og yngre, der gave sig af med saadanne, og som paa dette Sted oven i Købet kunde nyde godt af hans overlegne Erfaring og altid redbonne Vejledning.

Stærkt optagen, som Panum var af de mange Medicineres Undervisning, følte han snart det ønskelige i at kunne byde dem en formaalstjænelig trykt Vejledning, navnlig da ingen af de da foreliggende fysiologiske Haandbøger tilfredsstillede ham i saa Henseende. Allerede 1865 havde han det første Hæfte af dette Værk færdigt, hvilket oprindelig fører det beskedne Navn af »Erindringsord til Forelæsninger over Fysiologien«, men i Virkeligheden udgør en komplet og udmærket Haandbog, hvor man kan finde den nøjagtigste og paalideligste Oplysning om alle fysiologiske Data. Dette Panums Hovedværk, som han allerede fik fuldendt 1872, er i høj Grad karakteristisk og originalt, helt igennem præget af hans ejendommelige Aandsretning, hans ædruelig kritiske Opfattelse, som bestandig lod ham holde alle Hypoteser og ikke ganske faststillede Resultater strængt ude fra de sikre Kendsgerninger. Men denne konsekvent og logisk gennemførte Tendens har sikkert gjort Bogen mindre let læselig, navnlig vanskeligere for de studerende at tilegne sig, og vistnok i Følelsen heraf tager han i den for et Par Aar siden begyndte nye Udgave Teorierne igen noget mere til Naade, hvorved Fremstillingen bliver meget livligere. Des værre er der af denne Udgave kun udkommet nogle faa Hæfter, dels udgivne af Panum selv, dels efter hans Død af hans Assistent, Dr. Bohr. Det første Hæfte er særlig mærkeligt derved, at han udførligt og med hele sin Autoritets Vægt optræder mod Dyrebeskytternes uklare Agitation i Vivi-sektionsspørgsmaalet, imødegaar deres løse Argumenter og klart viser Dyreeksperimenternes Nødvendighed for Videnskaben.

Medens Panum i Kiel hovedsagelig satte sin store Kraft ind paa rent videnskabelige Arbejder, viser han i København en mere fremtrædende Tendens til at virke for Videnskabens Anvendelse i praktisk Retning, til Nytteudbytte. Saaledes ligger der allerede i hans første større videnskabelige Arbejde i København: »Bidrag til Bedømmelse af Fødemidlernes Næringsværdi«, publiceret

1866 en direkte Bestræbelse for at hjælpe Befolkningen til en mere rationel Anvendelse af Fødemidlerne, og i Sammenhæng hermed staar hans energiske Virksomhed for at faa Blodet anvendt i større Udstrækning som Næringsmiddel, ved at faa det tilberedt paa en passende og for Smagen tiltalende Maade (Blodmel o. s. v.), hans Bestræbelser i samme Retning for at skaffe et mere glutenholdigt Brød (»Kraftbrød«) Udbredelse, hans senere Medvirken til en bedre Mælkeforsyning, og endelig i hans sidste Aar hans Virken for paa rationelt Grundlag at normere Kostrationerne i Hospitaler, Fængsler og lignende Etablissementer. Hans Meddelelser om dette sidste saa vigtige Punkt paa den internationale Kongres i København vakte megen Opmærksomhed og vil sikkert efterhaanden bære praktisk Frugt. Men det ligger i alle disse Bestræbelsers Natur, at de først lidt efter lidt kunne komme til at gøre sig praktisk gældende, den eksakte Videnskab er endnu for ung og ufærdig, dens udadgaaende Indflydelse for ringe, og den i nedarvede Skikke og Normer grundede Modstand for stor; — Baco's gamle Ord: »scientia est potentia« har endnu kun en meget begrænset Gyldighed.

Paa et mere nærliggende Omraade, det medicinske Studiums Ordning, hvor Panum ogsaa tog et kraftigt Initiativ til vigtige Reforme, havde han derimod den Tilfredsstillelse hurtigt at se sine Planer blive virkeliggjorte. Han var Sjælen i den 1870 nedsatte Kommission til det medicinske Studiums og Eksamensvæsens Reform, og de væsentligste af de foreslaede og gennemførte Forandringer skyldes hans Initiativ. Om end enkelte af disse maaske kunne trænge til Modifikationer, betegne de dog i det hele virkelige Fremskridt, ligesom de ogsaa alle ere et oprigtigt Udtryk af den alvorligste Interesse for de medicinske studerende og for Lægevidenskabens Fremme i det hele. Panum nøjedes imidlertid ikke med denne Reform, ogsaa paa mange andre Maader søgte han at virke til Videnskabeligheds Fremme indenfor den danske Lægestand, og de forskellige dertil sigtende Foranstaltninger, som saa' Lyset i Slutningen af Tredserne eller senere, saaledes t. Eks. Oprettelsen af en medicinsk Læsestue i København, Sammensmeltningen af de to da bestaaende Lægeselskaber (Filiatrien og det kgl. medicinske Selskab) har han en særdeles væsentlig Del i.

Men i Panums Sjæl rørte sig endnu andre mere omfattende Reformplaner til bedste for den Lægevidenskab, som var

hans første og hans sidste. Patriot som han var trods nogen, dvælede han med dyb Sorg ved de Vanskeligheder ogsaa med Hensyn til Videnskaben, der betingedes af vort stakkels lemlæstede Lands Lidenhed, og kun i en nøje og solidarisk Sammenslutning mellem Lægeverdenen i de nordiske Lande saa' han Haab om større Fremgang. Han blev saaledes paa dette Omraade en energisk Agitator for en virkelig praktisk Skandinavisme, og skønt Modstanden, navnlig fra Sverrigs Side, paa enkelte Punkter, hvor han vovede sig for vidt frem, blev for stærk til at kunne brydes, var det dog noget ret betydeligt, han opnaaede. Paa det skandinaviske Naturforsker møde i Christiania — det første af den Art Møder, Panum som Professor i København deltog i — fik han saaledes vedtaget, at der skulde afholdes periodiske skandinaviske Lægemøder i Göteborg, hvilke ogsaa under betydelig Tilslutning fandt Sted 1870 og 1876, og paa hvilke blandt andet paa Panums Forslag gennemførtes Oprettelsen af en staaende Kommission for gensidige Meddelelser om de medicinske Undervisningsforhold ved de nordiske Universiteter og om Medicinalvæsenet i det hele i de skandinaviske Lande. Ligeledes vedtoges paa Mødet i Christiania ved Samvirken af Panum og Prof. Key i Stockholm Oprettelsen af nordisk medicinsk Arkiv som et Fællesorgan for disse Landes lægevidenskabelige Arbejder. Endnu tidligere havde Panum allerede organiseret et Korps af københavnske Læger, der gav Referater fra alle nordiske Tidsskrifter til et af Tysklands største Samleværker.

Det var ogsaa den samme ivrige Tragten efter at skaffe Danmarks Lægevidenskab større almindelig Paaagtelse, som efterhaanden bragte ham til at interessere sig for de internationale Lægekongresser, der som en i deres Oprindelse specifik fransk Institution længe vare forblevne temmelig upaaagtede af det toneangivende medicinske Tyskland ligesom ogsaa af Lægerne i de skandinaviske Lande. Panum var en af de meget fremragende og aktive Deltagere i den store Kongres i London 1881 og sluttede sig med Frejdighed til den daværende Kongreskomites Tanke om at afholde den næste internationale Sammenkomst i et af de nordiske Landes Hovedstæder og særlig i København. Trods megen Modstand og forsigtig Tvivlen fra danske Kollegers Side, fik Panum ved Anvendelsen af sin gamle, uovervindelige Energi gennemført, at den 8de internationale Kongres skulde afholdes i København, og da han som vort medicinske Fakultets berømte

Videnskabsmand var valgt til dens Præsident, fik han ogsaa rig Lejlighed til at vise, at hans bekendte beundringsværdige Arbejds-kraft endnu var fuldstændig usvækket, ligesom han ogsaa gav Beviser paa Organisationstalent og under selve Kongressen paa repræsentative Ævner i et større Maal, end mange i Forvejen havde ventet. Kongressens storartede Udfald skyldtes i en væsentlig Grad hans Ledelse.

Under al denne Virken i udad gaaende Retning — hvortil end videre kom Deltagelse i en Mængde Kommissioner og Bestyrelser, hvor hans videnskabelige Sagkundskab var af Betydning (Carlsberginstitutionen o. s. v.) — fik han dog bestandig Tid tilovers til videnskabelige Arbejder. Ikke blot arbejdede han fremdeles eksperimentelt, forberedte den nye Udgave af sin Haandbog og skrev populære Arbejder (bl. a. Artikler i Landbrugsordbogen); men disse hans sidste Aar vise den interessante Fremtoning, at han med Iver kastede sig over et ganske nyt Felt, den danske Medicins Historie, og i Løbet af faa Aar fik fuldført et Par betydelige Arbejder paa dette Omraade. Den oprindelige Anledning til denne hans nye Virken var vistnok, at der i Anledning af Københavns Universitets Jubilæum 1879 skulde udarbejdes historiske Oversigter over Fakulteternes Udvikling, og Panum, som aldrig gik af Vejen for besværligt Arbejde, paa-tog sig da ogsaa gerne dette Hverv, skønt for øvrigt hans Aandsretning oprindelig vistnok var noget fremmed for egentlig Historieskrivning. Han blev ikke staaende ved dette første Bidrag (»Vort medicinske Fakultets Oprindelse og Barndom«), men fortsatte sin historiske Skildring i Universitetsprogrammet ved Reformationsfesten 1880 med Bidrag til vort medicinske Fakultets Historie fra 1648—1766, en ikke alene paa grundige Studier hvilende, men ogsaa livlig og fængslende Fremstilling af en interessant Periode i den danske Medicins Historie. Den udførlige, halv biografiske Skildring af enkelte fremragende medicinske Personligheder, som han her til Dels slog ind paa, fik han senere yderligere Lejlighed til at dyrke, idet han lod sig formaa til som Medarbejder for Danmark at medvirke i et stort internationalt Literaturværk, der for et Par Aar siden begyndte at udkomme med Wien og Berlin som Centrum, nemlig et »Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker«. I Forhold til hans mange andre betydningsfulde Arbejder og Bestræbelser kan hans Arbejden for dette Leksikon vel kun betragtes som en

Bisag, og jeg skulde heller ikke særlig have fremhævet det, hvis jeg ikke ved ogsaa selv at være dansk Medarbejder derved fra vort Samarbejde kunde yde et lille nyt personligt Bidrag til denne mærkelige Mand's Karakteristik. Jeg saa' da, at han endnu var ganske den samme som da jeg mange Aar tidligere stod i Discipel-forhold til ham; han viste fremdeles ganske den samme Ihærdighed og Samvittighedsfuldhed ved alt Arbejde, han paatog sig, og negligerede ikke det mindre for det større. Skønt han paa den Tid allerede var valgt til Kongressens Præsident og var fuldt optagen af denne store Sags Forberedelse, ofrede han dog uden Betænkning overordentlig megen Tid paa at ordne vor Deltagelse i det biografiske Leksikon og bringe den i det rette Spor, ledet først og fremmest af sin altid levende patriotiske Interesse, af sin Iver for ogsaa i dette internationale Værk at sikre det lille Land den Stilling som tilkom det. I det første Bind af Leksikonnet skrev han selv talrige Biografier af gamle danske Læger, saaledes af vore fire Bartholiner, en Skildring saa smuk og vel afpasset, at den tyske Centralredaktion med Rette betragtede den som en ligefrem Prydelse for Værkets første Del.

Endnu et lille Træk, som giver et karakteristisk Vidnesbyrd om denne hans ubetingede Trofasthed i al hans Gerning, selv den allermindste, og som jeg tilfældig fik Lejlighed til at iagttage kort før hans pludselige Død, maa jeg til Slutning meddele. Jeg traf ham paa Gaden; han kom fra Møde i Konsistorium, og hans Udseende var noget træt og anstrængt — hvad det i øvrigt bestandig forekom mig at være siden Kongressen. Han erklærede ogsaa at føle sig mindre vel, men var dog paa Vejen op til en Fotograf, hvem han havde lovet at hjælpe med at ordne nogle store Gruppebilleder fra Kongressen. Paa hans Anmodning fulgte jeg med ham derop, og paa den stejle Trappe fik han et stærkt Anfald af Aandenød, som tvang ham til at standse, og som indgav mig en som det des værre snart viste sig ikke ugrundet Ængstelse. Ikke desto mindre fortsatte han Vejen op; han vilde holde sit Løfte, og ankomsten til Atelieret gav han sig med Iver til at betragte Fotografierne og lede deres Gruppering. Han syntes at være en Mand, der havde særdeles god Tid til at tage sig af saadanne Smaating, og paa hvem ikke mange og store Sagers Tryk hvilede. Denne ejendommelige Egenskab, altid at have Tid nok og tilsyneladende aldrig have travlt, havde Panum i øvrigt vist fælles med flere andre fremragende Mænd, der arbejde og udrette forbavsende

meget i Verden; jeg tror saaledes i sin Tid at have bemærket ganske det samme hos hans Ven Virchow.

Dette er i det hele vistnok det mest fremherskende Karaktertræk i Panums i sin Art helstøbte Personlighed, at han med altid ubetinget Trofasthed og Paalidelighed varetog enhver Gerning, han havde paataget sig, den største som den mindste, at han aldrig negligerede noget, aldrig kendte til Magelighed, men bestandig opbød og anvendte al sin Ævne og Kraft for at opfylde de mange Krav, der mødte ham, og bestandig bringe fulde Resultater ud af sin omfattende Virken. Om ham gælder det i fuldt Maal, hvad der staar i et af Hauchs Digterværker med Hensyn til en gammel Stormand i den danske Videnskab, at han var »tro mod sig selv og mod sin bedste Stræben«.

JUL. PETERSEN.

---

## For god!

I Landskrona var hun født og héd Emma Jönsson. Hendes Fader var noget paa en Fabrik, en stor, stærk Mand med en mærkelig Passion for Hunde og en stærkt udviklet Stoltheds- og Selvstændighedsfølelse.

Ogsaa Moderen var stor og stærk; men i aandelig Henseende det modsatte af sin Mand; svag og eftergivende, let til Taarer, som han var let til Vrede.

Og dette Barn elskede de begge over alt i Verden.

De havde haft 2 ældre; den ene, Sønnen, havde gjort gale Streger, stjaalet af Kassen i den Butik, hvori han stod. Han var lige saa stolt som Faderen; men havde dog i Graad bedt om Tilgivelse paa sine Knæ. Saa havde Faderen sparket til ham, og begge havde en Ed paa Læberne, da de skiltes

Ved Laan hist og her og utrolige Anstrængelser havde Moderen skaffet Penge til ham til at komme til Amerika for; men det maatte Faderen ikke vide.

Den Gang var hun ganske lille; hun havde siddet i Kakkellovnskrogen, da han bad om Forladelse; hun havde følt Sparket som om det var hende selv, der havde faaet det, og siden den Tid nærrede hun en uovervindelig Angest for Faderen. Naar han paa sin tavse Maade vilde kæle for hende, kunde hun pludselig give sig til at græde, skønt hun dog var saa inderlig lykkelig.

Faderen forstod ikke dette, og vænnede sig derfor lidt efter lidt til ikke at beskæftige sig meget med hende; men naar han troede sig ubemærket, kunde han sidde og stirre paa hende, og selv om hun sad med Ryggen mod ham, kunde kun altid mærke det næsten som en sviende Smærte — og hun kunde faa saadan



en forunderlig Lyst til at gaa hen og sætte sig paa hans Skød og putte sig op under hans Skæg; men hun turde naturligvis ikke.

For der var det mærkværdige ved det, at trods Angesten, den usynlige Skillemur, var Faderen dog den, som hun kom nærmest i sine Tanker og i Grunden holdt mest af.

Moderen var altid god og eftergivende, og med hende kunde hun faa det, ligesom hun vilde — og naar hun var uartig, saa bare græd Moderen, og saa kyssede hun hende, og saa var det godt igen. Derfor skulde det ogsaa altid være Moderen, hun skulde have Lov af, naar hun vilde noget, der kunde være Tvivl om.

Dette mærkede selvfølgelig Faderen og der kom noget haardt og koldt mellem ham og Moderen, ligesom en stille og stadig Bebrejdelse, fordi hun røvede al Barnets Kærlighed, saa der intet blev til ham — og paa saadan en billig Maade, bare ved at være mild, hvor hun burde være stræng.

Han havde en god Dagløn, for han var noget mere end almindelig Daglejer, og da han en Gang havde faaet Forhøjelse i Lønnen, var det første, han gjorde, at gaa hen og købe sig en stor, ækel Køter af dansk Race, naturligvis ikke ægte. En sort Pudel havde han i Forvejen. De blev skrappt dresserede med Halsbaand og Hundepisk, der hang paa Væggen, men ikke blev meget brugt, for saa snart han saa til dem, luskede de af med Halen imellem Benene. Ogsaa hun havde en uvilkaarlig Respekt for den Hundepisk, og naar hun havde gjort noget, hun ikke maatte, og gik omkring med en ond Samvittigheds Forventning, kunde det formelig ryste i hende, naar den tilfældigvis faldt hende i Øje; for hun vidste, at han altid var retfærdig. For Resten holdt hun meget af Hundene og plejede at søge Trøst hos dem for sine Kærestesorger og tørre sine Taarer af i Pudelens lange Øren.

Naar hun om Morgenen vaagnede i sin lille Træsæng, hørte hun gerne Moderen rumstere i Køkkenet, og saa laa hun en Times tid i halvvaagen Tilstand, og denne Tid var næsten den behageligste i Døgnet. Hun sov ikke; hun var heller ikke vaagen; som fra en anden Verden naaede Lyden i Køkkenet hendes Øre og fremkaldte Billeder af forunderlig æventyrlig Natur.

Og naar hun saa blev vækket af Moderen, klædte hun sig hurtig paa, trykkede sig ved at vaske sig i det kolde Vand, og saa slentrede hun med store Øjne hen ad Gaden, indtog sin Plads i Skolestuen og hørte paa, hvad en fattig Almuelærerinde vidste

at fortælle hende om Guds Naade og Barmhøjertighed, og med Andagt hørte hun Historien om Josef og hans Brødre.

Men naar hun kom fra Skole, saa gik det afsted foran alle de andre i vildeste Løb med Hatten bag i Nakken, dinglende i Baandet, og naar de paa deres Vej traf nogle Drengene, der spillede Klink op ad et Plankeværk, kunde det hende, at hun fór midt ind i Spillet og sparkede til Skillingerne, saa ingen Djævel kunde hitte Rede i dem, og saa gjaldt det om at løbe fra Drengene i den vildeste Tagfat langs med Stakittet helt ud paa Byens Marker.

Hendes Legeme udviklede sig hurtig -- hurtigere end efter hendes Alder at vente. Medens hendes Klassekammerater næppe var begyndt at blive lange og pigeranglede og faa Blegspot og se ud i Ansigterne som Fotografier, der ikke ere retoucherede, var hun allerede stor: Skuldrene var traadt frem, Barmen bleven fyldig, Haaret mørkere og kraftigt, Trækkene udprægede med store, klare Øjne, Gangen sikker, og Lænderne allerede forholdsmæssig brede, — saa stor, at selv Kjolen maatte vokse for Anstændigheds Skyld; det vilde Moderen have.

Men hendes Aand og hendes Væsen var et Barns. Hun legede med Dukker og Sjippetov og Tøndebaand, naar hun kunde komme til det, stjal af sin Moders Sukker, rakte Næse ad Butiksdrengen omme paa Hjørnet, naar hun var vred paa ham, og bad om Slikkerier, naar de var gode Venner.

Hun blev betragtet halvvejs som en Naturmærkværdighed i den Gade, hvor de boede, og de andre Pigeborns Mødre plejede at rakke ned paa hende og kalde hende en uopdragen Tøs.

Hun havde sin Faders Stoltheds- og Retfærdighedsfølelse. En Gang var der en af hendes Skolekammerater, der i et Skændsmaal sagde til hende: »Du skulde hellere rejse over til din Broder, den Tyveknægt, i Amerika!« — Saa fór hun i hende som en Kat i en Mus og pryglede hende, indtil Skolelæreren skilte dem ad, og saa gik hun hjem og græd hele Dagen og vilde ikke sige hvorfor.

Hun havde ingen egentlig Veninde, eller rettere: alle de smaa Piger var hendes Veninder; dem tog hun sig af og beskyttede dem mod de store. I sin egen Klasse havde hun kun Legekammerater. Men der var dog én af dem, som hun gik en hel Del med om Eftermiddagen, naar de havde læst deres Lektier.

Paa disse Ture havde de flere Gange mødt nogle unge Løjtnanter, der boede i Byen, og som havde faaet Kik paa dem.

Hun og hendes Kammerat betragtede dem med stor Respekt, saadanne fine Herrer, som de var, og blandt dem var der navnlig én, som skænkede hende særlig Opmærksomhed. Hun lo over hele Ansigtet, naar hun saa' paa ham, og kunde slet ikke forstaa sin Kammerat, der skændte paa hende, naar de var gaaet forbi.

En Dag kom han gaaende ganske alene imod dem, da de var ude at spasere.

Men i Steden for at gaa forbi som sædvanlig, standsede han, hilste og spurgte, om de vilde besørge et Brev for ham, og skønt hun da var konfirmeret og lige fyldt 14 Aar, var hun straks villig, fordi det morede hende at gøre den smukke Mand en Tjeneste, maaske ogsaa i Haab om en lille Fortjeneste; og skønt hendes Kammerat stred imod, fulgte de dog med Løjtnanten til hans Bopæl.

Han var rig, og hans Moder boede i Stockholm. Han beboede 3 elegante Værelser og holdt Oppasser.

De maatte gaa med ham op, for han skulde først skrive Brevet.

Veninden vilde ikke, og saa sagde han, at hun kunde gaa sin Vej.

Da Emma kom op ad Trappen, blev hun aldeles blændet af alt det fine. Inde i Korridoren en Mahognikommode med 2 store Sølvlysestager, og paa Døren var der malet Blomster og Listerne var forgyldte. Hun turde næsten ikke røre sig.

Han førte hende ind i et meget fint Værelse med nogle underlige, lange Stole og højryggede, bredarmede Lænestole af det bare Fløjl og et fint, fint Tæppe paa Gulvet, som hun syntes, hun sank ned i, saa det næsten tog Vejret fra hende. Og saa var der et stort Skrivebord af brunt Træ, der glinsede.

Hun stod henne ved Døren, og efter at have betragtet det altsammen, saa' hun paa ham, der levede i al denne Herlighed, og selv var saa smuk og saa fin, og hun begyndte at blive ganske beklemt om Hjærtet.

Han stod først lidt urolig, ligesom i Tvivlraadighed, og saa' paa hende, medens han snoede et tyndt, lille Overskæg og puttede Spidserne af det i Munden.

Med en rask Beslutning gik han saa hen og lukkede Døren af, og lige med ét følte hun bag fra hans Arm om sit Liv, og saa drejede han hendes Hoved lidt bag over og gav hende et Kys lige paa Munden.

Hun fik slet ikke Tid til at tænke paa det uartige i det, eller rettere: det faldt hende slet ikke ind.

Det bare løb rundt for hendes Øjne, og hun svimlede, saa at hun kom til at hvile lidt i hans Arm, og saa maatte hun hele Tiden se paa ham, hun vidste ikke selv hvorfor.

Hun hørte ham sige en Mængde Ord — at det med Brevet havde kun været et Paaskud for at faa Lejlighed til at sigø hende, at han elskede hende over alt i Verden, — at han lige siden, han første Gang havde mødt hende om Eftermiddagen, havde elsket hende — at han altid vilde elske hende — at han aldrig vilde elske nogen anden end hende.

Hvordan det var gaaet til, at hun kom til at sidde i Sofaen ved Siden af ham, at han stadig holdt hende om Livet og stadig fik Lov at kysse hende, vidste hun ikke selv.

Hun vidste bare, at han sad der — med sit Ansigt tæt ind imod hendes, saa hun stadig mærkede hans Aande, og at han saa' paa hende med saadan nogle Øjne, at hun maatte vedblive at se lige ind i dem, — og hun vidste, at hun aldrig før havde kendt en saadan Salighed, — og da han spurgte hende, om hun ogsaa elskede ham, saa sagde hun ja, fordi det slet ikke faldt hende ind, at der kunde være noget andet Svar.

Da hun den Aften havde sagt farvel til ham, der fulgte hende om til Hjørnet af den Gade, hvori hun boede, — da hun saa' de kendte Steder, hvor hun havde gaaet saa tit, da syntes hun, at hun vaagnede ligesom af en Fortryllelse, der havde været i lang Tid; og saa kom der lidt efter lidt en overvættes Skamfuldhed over hende, saa hun næsten sank sammen og listede sig stille og langsomt, holdende sig tæt ind til Murene, ned ad Gaden. Men paa Bunden af hendes Hjerte laa endnu urokkelig den Salighedsfølelse, som hun aldrig havde drømt om.

Hun gik en lang Omvej for at køle sig, sagde, at hun var syg og gik straks i Sæng; men om Natten laa hun i Graad, fortvivlet og dog saa salig, forskræmt og dog saa usigelig fortrøstningsfuld til Mode.

Hun forandrede sig betydelig. Smaapigerne kunde ikke længer forstaa hende.

Hun gik stille omkring med Hovedet let bøjet og forsigtig Gang. Der kunde komme Rødme i hendes Kinder tilsyneladende uden Grund, og al Løben paa Gaden og barnagtig Tøseleg var hørt op. Hun skyede sine tidligere Kammerater.

Moderen saa' nok, at der var foregaaet noget. Men hun havde nu aldrig rigtig kunnet blive klog paa det Pigebarn. Faderen var glad over, at hun endelig en Gang begyndte at blive voksen.

Hans Opførsel mod hende blev mildere; men for Resten fik hun Lov til at gaa ene omkring i sine egne Tanker.

En skøn Dag forbavsede hun dem begge med at ønske at komme ud at tjæne for Føden. Det havde hun altid tidligere været bange for. Nu var hun ikke til at faa fra det, skønt Moderen græd og sagde, at hun ikke kunde undvære hende.

Saa kom hun da i Tjænesten hos en Embedsmandsfamilie der i Byen for ikke at være for langt hjemme fra.

Hun og Løjtnanten mødtes om Aftenen udenfor Byen og spadserede lange Ture, naar hendes Herskab troede, at hun var i sit Hjem.

Da der var gaaet nogen Tid, vendte hendes gode Humør tilbage, og alle hendes Tanker drejede sig om ham. Med ham og for ham kunde hun gøre alt.

I Hjemmet saa' de hende sjældnere og sjældnere. Hun undskyldte sig med, at hun havde saa travlt om Aftenen med at vaske op, og at hendes Herskab ikke gerne saa', at hun gik hjem uden om Søndagen. Men Moderen havde stadig en Følelse af, at Grunden ikke var sikker, og med inderlig Sorg vænnede hun sig til den Tanke, at Datteren havde glemt sit Hjem for de nye Omgivelser.

Faderen var altid venlig; men undertiden saa' han stille, bebrejdende paa hende, og saa mærkede hun, at hun fik Taarer i Øjnene.

I Forholdet mellem hende og Løjtnanten kunde der af og til komme Rivninger og Smaabrud. Naar han ikke beskæftigede sig tilstrækkelig med hende, eller der af og til kunde falde en Ytring, der viste hende Afstanden imellem dem, kunde hun pludselig fare op og sige, at hun vilde af Sted; han skulde lade hende gaa og bare overlade hende til sin Skæbne. Men saa endte det altid med Forsoning og inderligere Kærlighed end før.

En Gang var hun nær gaaet for Alvor, for aldrig havde hun følt sig saa ulykkelig.

Hans Moder i Stockholm havde af velvillige Venner faaet Nys om Forholdet. Hun havde skrevet til ham derom, udtalt sit sikre Haab om, at der intet sandt var deri, og sluttet med at bede Gud bevare ham for alle syndige Kvinder.

Dette Brev viste han hende.

Da hun havde læst det, blev hun blodrød i Hovedet, og derpaa rakte hun ham det med et stort, højtideligt Blik, der paa én Gang var fuldt af Kærlighed og Sorg, som om hun med Brevet for evig gav Afkald paa ham og al Lykke i Verden.

Dette Brev havde givet hende et Syn paa deres Forhold, som hun aldrig før havde tænkt sig, og Indtrykket var overvældende. Hun var den, for hvem han maatte vogte sig, for hvem hans Moder bad Gud skærme ham.

Efter at han længe havde talt til hende om, hvorledes han vilde svare for at skjule det hele for Moderen, og sagt, at hun slet ikke skulde bryde sig om det: hans Moder skulde slet intet faa at vide, — spurgte hun ham pludselig med et fast og alvorligt Blik:

»Vil du gifte dig med mig?«

Han blev aldeles forbavset. Det Spørgsmaal havde han aldrig drøftet, i hvert Fald aldrig med hende.

Naturligvis vilde han gifte sig med hende, — det havde han jo sagt — hvis han kunde. Men hun kunde jo nok forstaa, at han ikke kunde — det vil sige, hans Moder var jo saa streng. Men naar hun en Gang var død, og han var sin egen Herre, saa vilde han aldrig bryde sig om, hvad saa Alverdens Slægtninge sagde. Skønt hun maatte jo huske paa, at de var opdragne paa helt forskellig Vis, og hun jo i Grunden var en lille Gaas — en rigtig sød lille Gaas — i saa meget; men det skulde de nok komme ud over, naar hun bare selv vilde. Nu skulde de ikke tænke paa alt det kedelige Vrøvl, men kun huske paa, hvor meget de holdt af hinanden og saa nyde deres Lykke.

Men den Aften fik han alligevel ikke sin Vilje med hende.

Hun gik hjem, ulykkelig og forladt.

Nu først saa' hun sin Lykke som en Brøde; — denne Lykke, som hidtil var forekommet hende saa naturlig, som noget, hun næsten havde Krav paa, viste sig nu for hende i den nye Belysning af hans Moders Brev som en Brøde — ikke mod ham, men mod hende selv. Hun var forfærdelig klar paa, at hun

aldrig maatte se ham mere, baade for sin egen og sine Forældres Skyld — og 2 Nætter igennem laa hun i stille Graad og kæmpede for at finde sig til Rette.

Der gik kun fem Dage, saa mødte hun ham en Aften, da hun skulde hjem — og saa opdagede hun, hvor løst hendes Forætter sad om hendes Kærlighed.

Hun fulgtes med ham og blev hos ham til langt ud paa Natten — og da hun gik hjem, havde hun en alt besejrende Følelse af, at det var unyttigt at kæmpe i mod. Hun tilhørte ham, hun kunde intet andet.

Saa gik der et Aarstid, og hun begyndte at føle sig ilde til Pas, blev nervøs og bleg og forstod sig ikke paa sig selv. Hun blev bange, og en Aften fortalte hun ham om sit Ildebefindende og andre Uregelmæssigheder, som hun ikke kunde forstaa.

Han omfavnede og kyssede hende heftig, og saa fortalte han hende, at hun skulde være Moder. Hun forstod ham først ikke rigtig, men da han havde forklaret hende, hvorledes det skulde gaa til, brast hun ud i en heftig Graad.

Det maatte være noget forfærdeligt, kunde hun forstaa, noget, som ikke kunde skjules og vilde aabenbare alt for hendes Forældre.

Han kaldte hende med de kærligste Navne og sagde, at det var netop, hvad han havde ønsket sig, og hun skulde faa det saa godt og være hans egen søde, lille — og meget, meget mere.

Hun var underlig til Mode, og jo længere Tiden rykkede frem, desto ængsteligere blev hun. Hun kom sjældnere og sjældnere hjem, og hun kunde ikke træde ind i de gamle Stuer, hvor hun havde leget som lille, uden at tænke paa, at hun selv skulde blive til to, og et andet lille Væsen maaske vilde komme til at løbe om paa de samme Steder; men saa paakom der hende en unævnelig Angest for Faderen.

Endnu havde hun intet sagt. Hun lod Tiden rykke frem ganske langsomt, indtil den Dag kom, da hun ikke længere kunde skjule og den kom pludselig.

Det var en Søndag Formiddag. Hun havde været i Kirke med sine Forældre og følte sig saa glad og fredelig i Sindet. Hun sad henne ved det ene Vindu og syede, og ved det andet Vindu lige overfor sad hendes Fader med en gul Hanhund, som skulde lære at apportere, mellem Knæene. Hunden var stridig og vilde

slet intet gøre. Først skændte han og gav den nogle Slag paa Siden af Hovedet; men det hjalp intet. »Tag mig Hundepisken!« sagde han til hende. Den hang paa Væggen bag ved hende. Hun maatte række sig op for at naa den.

»Naa, skynd dig nu lidt!« sagde han gnaven — han havde Besvær med at holde Hunden.

Og idet hun stod og rakte sig efter Pисken, saa' han op paa hende — og saa var der noget ved hendes Skikkelse, som faldt ham i Øjnene; han saa', at hun var bleven svær.

Han kæmpede en kort og pinlig Kamp med en Anelse, som han ikke kunde magte.

Da hun, rød i Ansigtet af Anstrængelsen, vendte sig for at række ham Pисken, havde han rejst sig, og Armene, der lige havde sluppet Hunden, hang slapt ned.

Han stod for hende, kridhvid i Ansigtet, med et mærkeligt, graat Blik og hans Læber rystede svagt.

Da hun saa' ham, tvivlede hun intet Øjeblik om, hvad det gjaldt. Hun læste Spørgsmaalet, der dirrede i hele hans Legeme, og, rødmende endnu dybere, bøjede hun Hovedet som til Svar.

Hun saa' ham et Øjeblik bevæge Læberne krampagtig, som om han anstrængte sig for at sige noget, der ikke vilde frem fra Brystet, — saa rev han hende Pисken ud af Haanden; hun følte sig greben med Voldsomhed ved Haaret, tvungen ned mod Gulvet, og Slag i Slag faldt Pисken mod hendes Ryg og malede lange Støvstriber ned ad Kjolen. Hun udstødte et langt, smerteligt Hvin — og Hunden, der først havde sét sit Snit til at retirere henimod Døren, nærmede sig atter krybende — og idet den krøb om bag hende, saa' den bønlig paa sin Herre og hylede sagte med som Koret i en gammel Tragedie.

Da Moderen kom hjem fra et Besøg hos en Bekendt, fandt hun hende liggende paa Gulvet, besvimet, med Ansigtet nedad.

Da hun kom til sig selv igen, nærmede hun ingen Uvilje mod Faderen. Hun havde en Følelse af, at der fra hans Side var sket Retfærdighed og dog — hvad havde hun gjort, at hun skulde behandles saaledes?

Men med Angesten for Faderen voksede ogsaa Kærligheden til ham, og helst af alt vilde hun — hvor umuligt det end var — have faldet ham om Halsen og kysset ham.

Moderen tog hende mildt i Forhør, og det varede længe, inden hun vilde sige, hvem der var Forføreren. Og da Faderen



igennem Moderen havde faaet at vide, hvor længe Forholdet havde varet, var det ligesom der var brudt noget inden i ham.

Det var det andet mislykkede Barn — og det kæreste! Hvori kunde det ligge? Var han ikke selv en hæderlig Mand, og havde han ikke strængt opdraget dem til at blive hæderlige? Men hans Kone havde altid været svag og eftergivende, og hos hende havde de altid haft Medhold. Og uden rigtig at være sig det bevidst, kom han til at kaste en stor Del af Skylden paa hende, og Forholdet imellem dem forandrede sig noget.

Han blev tavs og mørk hjemme; Hundene blev hans eneste Trøst; han pryglede dem aldrig mere, for Hundepisken havde han brændt; men de lystrede alligevel.

Tiden gik, og Barslet rykkede Dag for Dag nærmere.

Hun besøgte stadig Løjtnanten; men hendes Besøg var ikke længer nogen Glæde for ham. For hun var saa urimelig, syntes han. Han maatte gøre hende Regnskab for, hvor han havde været hver Aften i Ugen, naar hun ikke havde været hos ham, og stadig plagede hun ham med Beskyldninger. Han var hende ikke tro, og han brød sig ikke mere om hende til Trods for alt, hvad hun havde ofret og lidt for hans Skyld. Han blev gnaven, og en Dag gjorde hun ham saa opfarende, at han bad hende om at holde sig borte fra ham og sejle sin egen Sø, naar hun ikke vilde andet end plage Livet af ham. Men næppe var Ordene undslupne ham, før end han fortrød dem, og gjorde en Bevægelse for at holde hende tilbage; men til hans største Forbavselse havde hun slet ikke tænkt paa at gaa sin Vej i Vrede, og var slet ikke vred, men faldt ham pludselig om Halsen og bad grædende om Forladelse. Han maatte ikke støde hende bort. Han var hendes alt, hendes eneste! Fader og Moder vilde hun forlade for hans Skyld, bare hun fik Lov til at blive hos ham, eller naar hun ikke kunde det, saa at besøge ham hver Dag, hver evige, eneste! — og saa talte de om Barnet.

Det skulde være en Søn, og han skulde hedde ligesom han, og have langt, gult Haar og store blaa Øjne.

Men saa kom Bekymringerne igen. Den lille, uskyldige, blaaøjede Stakkel! hvad skulde der dog blive af ham her i Livet.

Han vilde jo gifte sig med hende, naar hans Moder var død, havde han sagt.

Vilde han virkelig det?

Ja, naar han vilde det! — aa, han var dog saa god, saa god, han, hendes eneste.

Da Barslet forestod, fik Moderen sat igennem, at hun laa hjemme; hun selv vilde meget nødig, men Moderen satte sin Vilje igennem, og Faderen var kun tilsyneladende imod det.

Hun var meget syg. Lægen og Jordemoderen sad ved hendes Sæng i 6 samfulde Timer. Hun skreg i Smerte, saa det kunde høres over hele Huset, og der samlede sig Folk udenfor paa Gaden.

I 3 Uger var hun syg, efter at have overstaaet de utroligste Pinsler.

Den sidste Maaned, før end hun fødte, havde hun følt en heftig Længsel efter Løjtnanten, efter at se paa ham og holde ham i Haanden! men han havde ikke turdet komme hjem til hende for Faderen. Nu, da det var overstaaet, var det ligesom han var forsvundet af hendes Hukommelse; ja der kunde endog komme Vrede op imod ham. For naar hun fattede Medynk med sig selv og spurgte, hvorfor skulde jeg dog lide alle disse Smerter, gennemgaa alt dette, traadte Løjtnantens Skikkelse naturlig frem ved dette Spørgsmaal, og det kom derved ganske af sig selv, at han dog var Skyld i det hele.

Saadanne Kvaler som dem, hun havde gennemgaaet, havde hun ikke troet at Livet kunde rumme. Hun vidste godt, at hun havde ligget for Døden; og saa kom hun i Tanker om, at han den Aften, da hun betroede ham sit Ildebefindende, havde sagt, at det var netop, hvad han havde ønsket, at hun maatte faa et Barn, at han kunde blive Fader. Disse Kvaler havde hun lidt for hans Skyld, og han havde kendt dem, han havde jo forklaret hende alt, — og alligevel havde han ønsket det!

Og disse Tanker gik videre. De vedrørte ikke længer ham og hende alene. Saa uendelig meget, hun havde hørt og set, som tidligere havde været hende dunkelt, blev nu pludselig skærpende klart. Kvinderne forelskede sig, og Mændene forlystede sig, men Forlystelsen gik ud over Kvinderne. De fik Smerterne, de fik Skammen, medens Mændene gik fri omkring uden Smerter, uden Skam — og saa blev de oven i Købet vrede, naar Kvinderne beklagede sig, naar de til Gengæld for alt, hvad de maatte lide, blot forlangte, at de skulde være dem tro.

Hun troede ikke, at han havde været hende utro. Men han var dog bleven vred og havde kaldt hende urimelig, naar hun

havde spurgt ham, hvad han tog sig for, hvor han var, naar hun ikke var hos ham — han havde maaske dog været hende utro, selv om det kun var en lille Smule!

Hvis det var Mændene, der var de lidende og skulde føde — saa var vist Lysterne ikke saa stærke, saa kunde maaske ogsaa de forelske sig.

Men Barnet var hendes; hun havde lidt for det, og det var en Dreng med gult Haar og store, blaa Øjne.

Der var ogsaa noget andet, som hun halvt tænkte, halvt følte. Det var, at han havde taget hendes Ungdom fra hende; og i de 3 lange Uger, hvor hun intet andet havde at bestille end tænke, beskæftigede hun sig meget med denne Tanke og græd meget over sig selv.

Det forekom hende, som om det kun var saa kort siden, at hun havde leget med andre Børn; og da hun havde lært ham at kende, havde hun i Begyndelsen ogsaa syntes, at det var en Læg, den dejligste, hun kendte; indtil hun lærte, at det var Alvor, — og saa var hun, der næppe selv var færdig, pludselig bleven til to. Og hun havde en Følelse af, at der var gjort en stor Synd mod hende, at hun havde faaet Livets tunge Sorger, før end hun rigtig havde mærket sin Ungdom, at hun var bleven Moder, før hun var bleven voksen, og hun følte, at der et eller andet Sted maatte ligge et tungt, tungt Ansvar, sandsynligvis paa ham, for han havde kendt alt og alligevel gjort hende alt dette.

Løjtnanten havde af al Ævne søgt at undgaa hendes Fader, efter at hun den Gang havde lidt den brutale Behandling, og dog havde han indset, at det kun var Galgenfrist; en Gang maatte de mødes og tales ved, om ikke om andet, saa dog om Sagens praktiske Side; men skønt han selv syntes, at han burde gaa til Faderen, ventede han dog med Angest paa, at denne skulde komme til ham.

Faderen nærede ikke noget særligt Had til Løjtnanten, efter hvad der var passeret. Han var vant til og opdraget i sin Kreds til at tænke, at naar en Pige kommer galt af Sted, er Skylden hendes egen. Desuden kendte jo enhver de Herrer Militære, som nu i saa mange Aar havde været Byens moralske Underholdningsstof.

Men var han end ikke værre og mere skyldig end saa mange andre Herrer af hans Stand — saa maatte han i alt Fald

ikke haabe paa at slippe billigere end efter yderste Fordringer, som Loven og en forført Pige og hendes Familie kunde gøre, og medens hans Stolthed forbød ham at beklage sig overfor denne Mand, hans Datters Forfører, eller skælde ham ud eller paa anden Maade at indlade sig med ham uden rent forretningsmæssigt, saa bød den samme Stolthed ham personlig at kræve ham for alt Besvær, al Pengeudgift og mindste Bagatel i Sagens Anledning uden derfor at give ham den ringeste Faderrettighed.

Saa gik han altsaa en Morgenstund, da der ingen Feltøvelse var og han altsaa var temmelig sikker paa at træffe ham, op i hans Bolig.

Løjtnanten var ikke staaet op. Oppasseren mældte, at der stod en ældre »Herre« udenfor, som sagde, at han ikke kunde vente. Løjtnanten lod ham derfor komme ind i Sovekammeret.

Lige da han traadte ind og saa ham ligge magelig i den fine Sæng, med en Cigar i Munden og en Bog ved Siden af paa Stolen, kom han til at tænke paa, at her havde hans Datter ligget, i den samme Sæng og i denne Mands Arme, som var Skyld i alt, — og for et Øjeblik brusede Vreden op i ham; men hans Stolthedsfølelse betvang den.

Løjtnanten kendte straks paa Ansigtstrækkene, at det maatte være hendes Fader. Han blev rød i Hovedet, rejste sig halvt op i Sængen og havde en uhyggelig Følelse af Værgeløshed.

Han bad ham tage Plads; men den anden blev staaende, og i en Tone, der ikke var fri for Spot og som løb Løjtnanten koldt ned ad Ryggen, begyndte han tørt og forretningsmæssig, efter at have sagt sit Navn:

»Som det maaske er Løjtnanten bekendt, er min Datter for et Par Ugers Tid siden nedkommen med en Dreng, til hvilken De er udlagt som Fader.«

En Mængde Undskyldninger, Selvbebrødelser og Beklagelser laa Løjtnanten paa Tungen; men efter denne Tone var det ikke muligt at faa et Ord frem. Saa nikkede han til Svar.

Og saa begyndte Faderen — tørt og forretningsmæssig — at klare Sagen praktisk. Han nævnede alle Udgifter til den mindste Detail, Jordmodersalær, Lægeomkostninger o. s. v., medens Løjtnanten stadig nikkede og ved hver ny Post følte ligesom et elektrisk Stød og et Glas koldt Vand ned ad Ryggen.

Han forelagde ham tilsidst et Dokument til Underskrivning, hvorved Løjtnanten forpligtede sig til indtil Barnets femte Aar at

betale 30 Kr. om Maaneden og fra det femte til det tyvende 50 Kr. om Maaneden, og i øvrigt frasagde sig al Ret over Barnet.

Han betænkte sig ikke et Øjeblik paa at skrive under.

Det var selvfølgelig ikke Faderens Agt at beholde disse Penge. De skulde sættes ud for Barnet hver Skilling og med Renters Rente tilfalde ham, naar han blev myndig.

Barnet skulde blive hos ham, Bestefaderen, og han vilde opdrage det.

Heller ikke troede Løjtnanten, at hendes Fader vilde gøre en Forretning ud af Barnet; men naar han omtalte denne Historie for sine Venner, lod han altid, som om han troede det.

Hun fik atter en Tjæneste ude i Byen, og Barnet blev hos hendes Forældre. Men hun var langt fra lykkelig.

Om Natten kunde Tankerne falde over hende saa hun ikke kunde falde i Søvn. Hun laa og vendte sig paa sit Leje og følte sig saa ensom og forladt. Det var hende en Vederkvægelse at komme til at græde; men det vilde ikke altid lykkes hende. Det var stadig de samme Tanker fra hendes Sygdom, som hun tærede paa.

Hun havde ikke den samme Følelse for ham som tidligere, og dog kunde hun ikke holde sig fra ham, for selv naar hun i sit Hjærte var vred paa ham, nød hun dog hans Kærtegn og kunde ikke undvære dem. Hun følte, at nu hørte hun selv til dem, der forlyste sig i Steden for at elske; nu var hun af samme Slags som han; men hun følte tillige, at det var det værste for hende og en ubodelig Skam, at hun kunde sige sig selv dette og dog tilhøre ham. Men saa trøstede hun sig med, at det jo alt-sammen kom til at hvile paa ham, hun havde ingen Skyld. Hun havde været saa ung, saa uskyldig, saa barneren; saa kom han, og hvad var hun nu?

Og naar han undertiden skændte paa hende, naar han bebrejdede hende, at hun havde forandret sig, at hun ikke var den, han havde lært at kende, at hun var heftig og saa hidsig — han mente egentlig sanselig, og hun forstod godt, at det var dette, han mente — saa kunde hun undertiden med en kort, skarp Latter, der skar ham i Hjærtet, svare, at det vidste hun godt, men hun brød sig ikke om det; han havde jo Skylden; for Resten beklagede hun sig ikke; var hun ikke ung? og havde han saa tidlig ødelagt hende, saa vilde hun ogsaa mere sig saa længe hun kunde. Hun vilde ikke tage de Sorger og Pligter op, som

han havde givet hende med Barnet. Og saa kunde hun give sig til at danse omkring i Stuen med ham, le ad ham, drille ham og tilsidst blive saa kælen — næsten altfor kælen.

Men det kunde ogsaa hælde, at hun efter et saadant Ordskifte pludselig kastede sig i Sofaen eller paa Gulvet og græd, græd ustandselig, næsten hysterisk, samtidig med at hun anklagede sig selv; men det endte altid med Forsoning, kælen Forsoning — og det hændte aldrig mere som tidligere, at hun gik bort i Vrede.

Og saa havde hun faaet saadan en Lyst til at danse.

Hun vilde have ham til at gaa med hende til Dans paa et offentligt Sted, der laa i Byens Anlæg.

Det vilde han ikke. Han kunde og turde ikke for sin Uniform. Saa kunde han jo være civil. Nej, alle kendte ham i Byen. Det kunde paa ingen Maade gaa an.

En Søndagften tog hun Mod til sig og gik alene derud.

De mange Lys blændede hende. Hun var elleveld; gjorde stormende Lykke og stiftede en Mængde Bekendtskaber.

Der var en ung Styrmand, som hun gjorde stærkt Indtryk paa. Hun syntes ogsaa bedst om ham af alle dem, der var der, og dansede udelukkende med ham, og da han en Gang efter en hidsig Galop trak hende med ud, for at de kunde afkøle sig, trykkede hun sig i overstrømmende Livslyst saa tæt og fast op til ham, at han slog Armen om hende og gav hende flere smaa Kys.

Først da han holdt op, viklede hun sig ud af hans Arm og saa' helt rød i Hovedet, baade kærlig og bedrøvet paa ham og sagde:

»Fy skam Dem! jeg troede ikke, at jeg behøvede at tage mig i Agt for Dem, De, som ellers er saa god.«

Saa blev han rød i Hovedet, gjorde en Mængde Undskyldninger, bad hende inderlig om Forladelse og sagde, at han vidste ikke, hvorledes det var kommet og bandte paa, at han ikke kunde gøre ved det. Han maatte gøre det.

Og saa saa' han saa sød og inderlig god ud, at hun selv ikke kunde lade være, hun maatte kysse ham.

Saa løb hun af Sted alt, hvad hun kunde, og han bag efter; men da han havde fanget hende, var hun vred og næsten grædefærdig. Det maatte han aldrig gøre mere, sagde hun, for ellers vilde hun ikke komme der og aldrig danse med ham mere.

Saa ofte der var Dans, kom hun derud. Hun sagde det ikke til Løjtnanten; men for Resten kunde hun slet ikke finde, at der var noget ondt i det.

Hver Gang traf hun Styrmanden og hver Gang dansede de næsten hele Tiden med hinanden, saa at de andre lagde Mærke dertil og lavede alle Slags Rygter om dem.

Til Trods for hvad hun havde sagt, fik han alligevel Lov til at kysse hende flere Gange, ja hun kyssede ogsaa ham en enkelt Gang; men deri var der da intet ondt; deres Tale og hele Adfærd var ellers fuldkommen anstændig.

En Gang havde en Ven af Løjtnanten været derude og truffet hende dansende med Styrmanden og havde hørt, hvad der blev hvisket om dem.

Den næste Dag fortalte han Løjtnanten, hvad han havde set og hørt.

Hun havde ogsaa i den senere Tid forekommet ham at være noget adspredt og ikke saa livlig som ellers, — hyppig ogsaa umedgørlig og heftig, saa han ikke havde kunnet blive klog paa hende.

Dér var altsaa Forklaringen. Han udmaalede sig straks Forholdet, og saa fordærvet var Forholdet mellem ham og hende allerede, at han straks troede, hvad der blev fortalt.

Han blev rasende. Hun, der saa tit havde beskyldt ham for at være hende utro, havde nu selv den Frækhed, ikke alene at danse offentlig med, men endog ligefrem staa i Forbindelse med en anden end ham.

Saa skrev han et ganske kort Brev til hende — for at forskrække hende —, hvori han meddelte hende, at da han havde erfaret hele hendes skændige Opførsel, var alt forbi mellem dem, med mindre hun straks kom op til ham og aflagde en fuldstændig Forklaring om Forholdet mellem den anden og hende.

Dette Brev bragte hans Oppasser hende.

Da hun havde læst det første Gang, forstod hun ikke rigtig, hvad han sigtede til, saa lidt ond Samvittighed havde hun med Hensyn til Styrmanden. Men da det saa gik op for hende, hvad han mente, havde hun vanskelig ved at holde Graaden tilbage, medens Oppasseren stod der.

Aldrig nogensinde i sit Liv syntes hun, at hun var bleven saaledes fornærmet — og det af ham, hvem hun havde ofret saa meget. Dertil kom, at han uden at vide det kastede Smuds

paa et Forhold, hvis Uskyldighed havde været hende til saa megen Glæde og Trøst i den sidste Tid.

Der kom en saadan Harmе op i hende, at hun et Øjeblik rystede af Vrede og tilbagetrængt Graad.

Saa tog hun en Beslutning, gav Oppasseren det aabne Brev og bad ham levere det til sin Herre og sige ham, at han for Fremtiden ikke skulde gøre sig nogen Ulejlighed med at faa hende i Tale. Hvad Forklaringen angik, kunde han tro, hvad han fandt for godt.

Men da hun havde gjort det, kastede hun sig paa Sængen og græd, som om hendes Hjærte skulde briste.

Det var ikke, fordi hun havde brudt Forholdet, det var ikke af Harmе over ham eller over, at han havde troet saa slet om hende. Det var over sig selv, over sit Liv.

Det steg op for hende med dets utallige skiftende Øjeblikke, baade mørke og lyse, — da hun legede som Barn, da hun saa ham, da han kyssede hende første Gang, da hendes Fader tabte Troen paa hende og behandlede hende som én af sine Hunde, da hun laa og kæmpede med Døden, og hendes Moder plejede hende saa kærligt — aa saa kærligt.

Hendes Forældre! deres Sorg stod klar for hende.

Med Hovedet i Pudен, som hun knugede med sine Arme, bad hun om Forladelse og hviskede saa ømt: Mo'r, Mo'r!

Men saa dukkede den gamle Tanke op, at det jo var hans Skyld altsammen.

Derfor var hun nu ulykkelig; og nu stødte han hende bort fra sig paa en løs Formodning, paa Snak af Venner.

Hun rejste sig.

Det skulde ikke lykkes ham at faa al hendes Livs Lykke fuldstændig tilintetgjort. Endnu var der Redning.

Styrmanden elskede hende; han var ærlig og god. Han vilde ikke bedrage hende, og han tilhørte hendes Stand.

Og han elskede hende. Derom tvivlede hun ikke. Flere Gange havde hun med Vilje forhindret ham fra at fri til hende.

Med ham skulde hun endnu blive lykkelig.

Der gik nogle Dage.

Løjtnanten blev angst. Dette havde han ikke ventet. Og saa hendes Hævn med at give hans Oppasser det aabne Brev tilbage.



Han maatte have gjort hende Uret, ellers var hun kommen og havde bedt om Forladelse,

Denne Stolthed — denne forbandede Stolthed, som det slog ham, at hun havde fra Faderen — tydede stærkt paa en god Samvittighed og et krænket Sind.

Til sidst kunde han ikke undvære hende længer, og det pinte ham mere og mere, at han havde saaret hende saa dybt uden Grund.

Saa skrev han atter et Brev.

Hvorfor hun dog ikke kom op til ham; han længtes saa usigelig meget efter hende. Hun kunde da nok vide, at det ikke havde været saa slemt ment. Hun maatte jo vide, at hun paa en Maade var hans virkelige Forlovede. Naar hans Moder var død, vilde han gifte sig med hende. Det havde han jo lovet hende saa mange Gange. Jeg venter Dig Kl. 5, sluttede det.

Hun kom ikke.

Derimod kom der en lille Dreng med et Brev.

»Alt er forbi mellem os. Siden jeg fik Barnet, har jeg ikke elsket Dig, og jeg skammer mig over, at jeg alligevel er bleven ved med at besøge Dig. Det første Brev, Du sendte mig, tilgiver jeg Dig aldrig. Farvel!

Emma Jonsson.«

Andet stod der ikke. Ikke saa meget som en Hilsen eller et Løfte om at ville mindes ham.

Hun slog altsaa ligefrem op med ham. Hvad mon hun bildte sig ind. Han, en rig Mand, der stod langt over hende.

Og dog bedrøvede det ham mere, end det krænkede hans Stolthed. Han holdt dog af hende med alle hendes Fejl. De havde da ogsaa været to om Barnet.

Han gjorde flere Forsøg. Han tiggede hende endogsaa i flere Breve om ikke at forstøde ham. Men alt var forgæves.

Hun klamrede sig fast til sit sidste Haab — til sin nye Kærlighed. For Bruddet havde aabnet hendes Øjne og rensset hendes Sind.

Hun fordømte nu virkelig sit Forhold til Løjtnanten, og hendes Forhold til Styrmanden havde altid haft Renhedens Tillokkelse.

Hun tænkte sig som hans Kone; hun tænkte sig ogsaa i hans Favn; men skammede sig inderlig, straks denne Tanke kom op i hende.

Han vilde bære hende paa Hænder, og hun vilde være ham saa god og tro; aldrig at hun nogensinde skulde sé til en Side, hvor hun vidste, at der stod et andet Mandfolk.

Og hendes Forældre, hvor vilde de ikke blive glade. De vilde tilgive hende al den Sorg, hun havde gjort dem.

Og saa vilde hun kysse sin Fa'r. Hun fik saadan en Længsel efter sin Fa'r. Siden den Dag, da han behandlede hende saa haardt; havde han ikke haft en Spøg eller et mildt Ord tilovers for hende.

Alt skulde blive saa godt, saa godt.

Hun længtes efter den første Aften, der skulde være Balaften derude. Saa vilde han komme; det havde han sagt sidst — og saa skulde han faa Lov til at tale ud.

Balaftenen kom endelig.

Hun havde taget sin bedste Kjole paa og pyntet sig med nogle Sløjfer, ja havde endogsaa sat en Blomst i Haaret. Og hun vidste, at hun saa' godt ud. Det havde i saa lang Tid været én af hendes bedste Glæder.

Som sædvanlig gik hun alene derud.

Lysene straaede hende i Møde fra Vinduerne, og hun mærkede en Følelse saa rar og salig, som hun længe ikke havde haft.

Han var endnu ikke kommen.

Hun gik omkring og saa' paa de dansende. Der blev flere Gange inklikeret for hende, men hun vilde ikke. Hun syntes ogsaa, de maatte kunne sé paa hende, at hun havde noget bedre i Vente end Dans.

Han var endnu ikke kommen.

Hun satte sig paa Bænken langs Væggen og begyndte at blive utaalmodig.

Saa kom der én ind i Salen, som hun kendte og havde danset nogle Gange med, en anden Styrmand, der var en god Ven af hendes.

Han kom hen imod hende, saa' hun.

Skulde der være tilstødt ham noget, siden han ikke var med?

Da han var naaet hen til hende, hilste han — saa meget høflig, syntes hun, og med et underligt Smil — og saa gav han hende et lille Brev »med Hilsen til Jomfruen fra hans Ven Styrmanden«.

Han drejede sig om paa Hælen og uden at oppebie noget Spørgsmaal, gik han den Vej, han var kommen.

Hun tog sig til Brystet. Det var ligesom hun tabte Vejret. Der var sket noget, det vidste hun. Men hvad?

Hun turde ikke læse Brevet inde i Salen, for hun følte, at det var intet godt.

Saa gik hun ud bag om Pavillonon og begyndte at læse Brevet ved Lysskæret fra Vinduerne.

Kl. 2. Ombord paa »Haabets Anker«.

Ærede Jomfru!

Undskyld den Dristighed, som jeg har, at skrive til Dem. Men Sagen er den, at jeg syntes, at jeg skyldte Dem at forklare min pludselige Bortrejse.

Lige fra jeg første Gang havde den Ære at byde Dem op til en Svingom (det var en Masaarka med 2 Spring, som jeg aldrig glemmer) til den Aften, da jeg ikke fik sagt Dem, hvad jeg vilde have sagt Dem sidste Gang, jeg havde den Ære at være sammen med Dem, har jeg — undskyld min Dristighed — elsket Dem, maaske mere end De tror. Den Gang at jeg uden Forlov tillod mig at tage fire Kys fra Dem, som De nok husker — den Gang gik det som et Vindstød igennem mig, at De var den Pige, jeg vilde gifte mig med og ikke med nogen anden Pige i hele Verden.

Naar jeg nu skriver til Dem og beder min Ven, som De nok husker, om at give Brevet til Dem egenhændig for ikke at indkalde nogen Fejltagelse, da jeg nemlig ikke kender Deres Adressering, da De jo aldrig vilde have, at jeg maatte besøge Dem, som de jo nok husker, hvad De ikke havde behøvet at være bange for — for det vil jeg sige Dem, at aldrig har noget Mandfolk mént en Pige det riælere og bedre, end jeg mente det med Dem.

Men medens jeg elskede Dem, saa godt jeg kunde, saa bedrog De mig og holdt mig for Nar, og det er det, som jeg aldrig kan glemme Dem.

Den Gang, jeg kyssede Dem første Gang, og aldrig har jeg følt saadan en Salighed — havde De et Barn med en anden; men ikke skulde det have bekymret mig en Smule; der er saa mange, som kommer galt af Sted, og det synes jeg slet ikke der er nogen Skam i — og havde De slaæet til, saa havde jeg giftet Dem, om De saa havde haft hundrede; — men medens De lod

mig kysse Dem og dansede med mig alle de mange Gange, saa at jeg maatte tro, at De vilde som jeg vilde — og saadan en Glæde, De forvoldte mig derved — saa laa' De, jeg skammer mig næsten ved at sige det paa deres Vegne, i med Løjtnanten, som De ogsaa narrede, og saadan skiftede De. Og jeg var saa glad og jeg havde fast bestemt, at jeg vilde spørge Dem, om det skulde blive det faste for hele Livet mellem os to — og da jeg ikke fik sagt det sidste Gang, saa var det min Agt, at jeg vilde have sagt det til Dem i Aften, hvis ikke Forsynet og andre uforudsete Omstændigheder havde lagt sig imellem — og jeg hører ellers ikke til dem, som sviner omkring paa Knejper; men jeg var traurig anbelangende den nye Livsbestemmelse, for jeg havde jo ikke farlig meget at gifte mig paa — og saa sad jeg en Eftermiddag inde i Kælderen paa Hjørnet af Strandgaden, og dér kom jeg i Snak med saadan en Oppasser, og han fortalte mig bare for Grineri en Historie om hans Løjtnant; men da han saa nævnede Deres Navn, blev jeg flintende gal og bandte paa, det var Løgn; men saa beviste han mig over ved Udskriften paa et Brev, som han skulde bringe Dem fra sin Herre.

Og da var det, som om én havde sparket mig i Ansigtet, da jeg fik det at vide, og det var kun med stor Møje, at jeg holdt mig fra at slaa et Øje ind paa Oppasseren til det Asen af en Løjtnant — undskyld jeg siger det; men det mener jeg.

Og aldrig har jeg været saa bedrøvet, og jeg drev op ad Gaden og kom ned ved Havnen uden at jeg véd af hvordan; dér mødte jeg en Kaptain, som jeg kendte; han slog Klo i mig, og saa lod jeg mig hyre som anden Styrmand paa »Haabets Anker«, der farer paa Ostindien, — og naar De i Aften faar dette Brev, er »Haabets Anker« ikke mere her.

Nu er jeg færdig, og da De vel skal op til Løjtnanten, kan jeg sagtens tænke, saa vil jeg ikke længer spille Tiden for Dem — dog det mener jeg ikke, at jeg gør.

Og naar jeg tænker paa de glade Timer, da jeg troede at have fundet det Sted, hvor to kunde blive lykkelige ved hinanden i Ærbarhed, saa sidder det mig ligesom paa tværs oppe i Halsen af Sorg — og ikke skal De tro, at det er Storsindethed af mig, naar jeg siger, at det er ikke for min egen, men for Deres Skyld.

For naar jeg tænker paa dine Øjne — saa har jeg aldrig sét noget saa rart.

Og derfor vil jeg ønske, at Gud vil bevare Dig — og

skulde jeg nogensinde høre, at Du er kommen paa de rigtig galeste Veje, saa tror jeg, at jeg tager min Død derover, for hvad Du end har gjort mod mig og Dig selv, saa siger dit Ansigt mig, at dertil er Du meget, meget for god.

Farvel og Tak for den Tid, som jeg aldrig kan glemme.

Jacob Anderson.

Tænk en Gang imellem paa mig, hvis Du kan have Glæde deraf.

Styrmanden og en anden Sømand fandt hende liggende udenfor Vinduet med Hovedet ud fra Muren og Brevet fast knuget i Haanden.

De fik hende rejst op og bar hende ind i Køkkenværelset bag Estraden. Her blev hun varmet op. De hældte Brændevin i hende og saa kom hun til sig selv.

Hun kyssede Brevet og græd stille.

Saa puttede hun det i Lommen og faldt hen i en underlig Sløvhedstilstand.

Styrmanden gav hende Kognak at drikke for at stramme hende op. Det brændte hende i Halsen; men det var ligesom det derved døde de smertelige Tanker.

Hun greb begærlig efter Glasset og drak det helt ud.

Musiken og de dansendes Trin, Livet og Lyset skinnede og lød ind fra Pavillonen.

Saa vilde hun have mere Kognak.

Hun rejste sig op. Øjnene skinnede med en egen tinagtig Glans. Hun slog ud med Armene; saa greb hun Styrmanden i Armen, saa' ham ind i Ansigtet og sagde med et underligt, halvt fjollet, halv opmærksomt Blik:

»Jeg er meget, meget for god! ikke sandt?« —

Og da han saa' forundret paa hende, slog hun en høj Latter op, tog hans Arm og trak ham med ind for at danse.

Hendes Bevægelser var slingrende. Der stod et Smil midt mellem Latter og Graad om hendes Mund. Øjnene var usædvanlig skinnende, og alle saa' forundret paa hende.

Hun dansede vildt og slog med Hovedet fra den ene til den anden Side i Takt med Musiken.

Imellem Dansene forlangte hun hele Tiden det samme, som de havde givet hende at drikke for lidt siden; hun vidste ikke, hvad det var.

Hun talte meget højt og nynnede uafsladelig.

Da Dansen var forbi, aftalte de 2 Mænd, der havde fundet hende, at følge hende hjem, da hun ikke var ædru. Men hun vilde intet have med dem at bestille, og medens de betalte, hvad de havde nydt, var hun forsvunden.

De ledte, men fandt hende ikke. Saa blev de kede deraf.

Hun var gaaet bag om Anlæget, hvori Pavillonen laa, ad en lille Sti langs med en Grøft.

I Begyndelsen gik hun og talte højt med sig selv, gjorde Dansetrin og nynnede dertil.

Men lidt efter lidt blev hun mere stille, og tilsidst gik hun med bøjet Hoved, medens Taarerne trillede ned ad hendes Kinder.

Nu var alt forbi!

Alt forbi! hun stod alene tilbage.

Og nu var der stængt for Lykken!

Det kunde han aldrig glemme hende! aldrig glemme hende.

Var hun da saa vidunderlig slet?

Ja, det var hun!

Hvor skulde hun gaa hen?

Hjem? og lægge sig, alene, forladt i det mørke, kolde Kammer hos de fremmede Folk, som i Morgen vilde skænde paa hende?

Hun havde ikke et Sted, hvor hun kunde støtte sit Hoved til i Kærlighed — ikke et Sted!

Hun kom til at tænke paa alle de Smaapiger, der laa indenfor alle disse kolde, graa Mure, og som alle havde en kær Haand til at klappe dem paa Kinden.

En kær Haand til at klappe paa Kinden.

Lille Mo'r, lille Mo'r! hviskede hun og spidsede Munden til et Kys som et lille Barn.

Og Fa'r, hvor længe var det siden, at han havde kysset hende.

Meget længe siden! over 2 Aar.

Kære, gode, lille Fa'r; hun ønskede, at han vilde prygle hende, piske hende, gøre alt, naar han bare vilde kysse hende, bare ganske fint, eller lægge sin Haand paa hendes Haar eller se mildt til hende.

Uden at tænke derover var hun slaaet ind paa den Gade, der førte til hendes Forældres Hus, i Steden for til det Hus, hvor hun tjænte.

Hun huskede, hvor mange Gange hun som lille Pige var

gaaet denne Vej fra Skole, og hun fandt intet mærkeligt i, at hun nu befandt sig her paa denne Tid.

Med usikker Gang skraaede hun over Gaden:

Bare et lille Kys! hviskede hun frem for sig.

Kun et lille bitte Kys! — eller blot et venligt Blik, ikke mildt, bare venligt.

Gennem Revnerne i Skodderne kunde hun se, at der endnu var Lys i Stuen.

Saa bankede hun paa.

Intet Svar.

Hun bankede 3 Gange.

Saa hørte hun, at Inderdøren blev aabnet.

Nu kommer han, nu kommer han! tænkte hun, og en Følelse af Salighed gennemstrømmede hele hendes Legeme.

Saa blev Yderdøren lukket op.

Hun kunde lige skimte hans Ansigts Omrids, belyst af Sneen fra Gaden, og hun syntes, at han saa' mildt paa hende.

Hun hørte hans Stemme:

»Hvad vil Du?« sagde han.

Hun syntes, den lød saa mildt.

Og idet et saligt Smil lagde sig over hendes Ansigt, løftede hun Armene i overtrømmende Glæde for at lægge dem om hans Hals, trykke sig op til ham og kysse ham for alt i Livet, Medgang og Modgang.

Han saa' hende hæve Armene, hendes Hoved komme ham nærmere. Hendes varme Aande berørte hans Ansigt, — og saa mærkede han en stærk Duft af Kognak.

Ogsaa han havde været mildt stemt. Nu blev alt ham saa skærende klart: hun var drukken.

Sorg, Kærlighed, Modgang, alt hvad han havde lidt for hendes Skyld, samlede sig og blussede op i én stor Indignation.

»Forbandede Tøs!« hviskede han med bævende Stemme, stødte hendes Arme voldsomt tilbage og smækkede Døren i.

Hun vaklede; med Armene halvt løftede faldt hun langsomt bag over.

Maanens hvide Skin lagde som en Glorie om hendes lyse Hoved.

Og Sneen laa op til hendes Ansigt, som en blød Haand, der klapper paa Kinden.

LAURIDS BRUUN.

## Hertha.

Af A. C. Swinburne. — Oversat af A. d. Hansen<sup>1)</sup>.

Fra mig sprang de ud,  
de rullende Aar,  
alle Slægter og Gud;  
jeg er ens, uden Skaar;  
Gud skifter, og Mennesket skifter; men jeg er den Sjæl, som  
bestaar.

Før end Landet stod fast,  
eller Bølgen brød Vej,  
før end Frøkornet brast,  
Stammen løftede sig,  
før Grenenes kødrøde Frugter var jeg, og din Sjæl var i mig.

Mod mit Kildedybs Trakter  
først Livet flød;  
ud fra mig alle Magter  
til Fryd eller Nød;  
ud fra mig Mand og Kvinde og Dyr; jeg var til, før end Gud  
blev født.

Intet over mig rager  
eller jævnsides naa'r;  
om du elsker mig, vrager,  
forvirres, forstaar,  
jeg er det, som mig vrager og elsker; jeg er Slaget og den, der  
slaar.

---

<sup>1)</sup> Digtet findes i *Songs before Sunrise*. — Det er Hertha — Jorden, Naturen —, der taler til Mennesket.



Jeg er Pilen, der rammer,  
 og den pilramte Grund,  
 jeg er Kysset, der flammer,  
 og den kyssede Mund, —  
 det søgte og Søgeren, Kødets og Sjælen, alt Liv i hver Stund.

Jeg er den, som freder  
 min egen Aand,  
 og ømt jeg breder  
 min uskabte Haand  
 om mine uavlede Lemmer, usvøbte af snærende Baand.

Men hvi løfter der sig  
 Raab mod Gud fra din Sjæl:  
 »Jeg er mig, du er dig;  
 du er Drot, jeg er Træl!«  
 Jeg er dig, hvem du søger at finde; du er mig, derfor find blot  
 dig selv.

Jeg er Furen, der nærer,  
 og Sædkornets Guld,  
 jeg er Ploven, der skærer,  
 og det plovskaarne Muld,  
 Saamanden og Sæden, det Støv, der af Guddomskræfter er fuld.

Hvordan Livet du vandt fra mig,  
 har du skuet det grant?  
 Ildstrømmen, der randt i dig,  
 Jærnet, der bandt,  
 og Vandenes Skiften, — hvor mange var Gaadernes Løsning, du  
 fandt?

Kan den Løndom du raade,  
 har du set med dit Blik,  
 ved hvad Kløgt, paa hvad Maade  
 din Livsform du fik,  
 ved hvad Kraft, af hvad Stof du blev skabt, hvordan frem du til  
 Lyset gik?

Hvem har solgt eller bragt dig det,  
 Kundskab om mig?  
 Har Ørkenen sagt dig det?  
 Lærte Bølgerne dig?  
 Har du været hos Natten? Har Vindene hvisket det paa deres Vej?

Har jeg sat slig en Stjerne  
 til Lys for din Hu,  
 at du saa' fra det fjærne,  
 hvad jeg viser dig nu?  
 Har som Brødre I talt med hinanden, Bjærgene, Solen og du?

Har tilfulde du set,  
 hvad der er, hvad der var?  
 Ikke Præst og Profet,  
 ingen Skjald tankesnar,  
 ikke Aand eller Kød, kun din Moder alene kan give dig Svar.

Ikke Skaber, men Moder,  
 ej skabt, men født; —  
 har end Angst eller Goder  
 hos Børnene ødt  
 deres Tillid til hende, hun skifter dog ej, har dem aldrig forstødt.

En Tro er et Ris,  
 en Kongsstav et Siv;  
 du er guddomsvis,  
 naar i Kraft af mit Bliv  
 rank du gror i din Styrke og lever som Lyset til Ende dit Liv.

Mine lutrende Krav dig  
 blev givet til Tugt;  
 giv du, som jeg gav dig,  
 alt godt og alt smukt,  
 hvert Blad af din Daad, hver Blomst af din Tanke og Dødens  
 Frugt.

Og giv, naar du giver,  
 som din Moder og Ven;  
 skænk frit, som dit Liv er,  
 dets Gave igen;  
 ej som Tjæner til Drot eller Herre til Træl skal du give dig hen.

Børn, famlende blinde  
 i Skyggernes Skrud,  
 hvis de Lys, I ser svinde,  
 bestandig holdt ud,  
 fik I aldrig den Sol at kende, der spreder al Taage og Slud.

Jeg, der saa', hvor I stævned  
 i Natmulmets Gys,  
 gav jer Skyggen, I nævned  
 Gud, som et Lys;  
 men den skyggefri Menneskesjæl stiger frem, som naar Gryet  
 fornys.

Jeg er Livstræet, skydende,  
 hvælvende sig,  
 med Rødder, brydende  
 mangefold Vej;  
 i hver Knop af jert Liv er min Saft; I skal leve, og dø skal I ej.

Men de Guder, I danner  
 i jert Billed som Mænd, —  
 der velsigner, forbander  
 og mildnes igen, —  
 de er Orme i Barken, der smuldrer; de skal dø, deres Liv  
 visner hen.

Mit eget Blod bøder  
 min Bark-Huds Saar;  
 og Stjærner, der gløder,  
 i Grenene staar  
 og dyrkes lig Sole, til ud som en Gnist de for Solgryet gaar.

Hvor det henfarne fjæler  
 sig under min Bul,  
 dér Tordenen mæler  
 om mig under Muld;  
 mine Grenes Brag er som Bølgernes Brænding, naar Strømmen  
 er fuld.

Det er Tiden, hvis Vinger  
 slaar baskende Slag,  
 mens Vej den sig tvinger  
 gennem Grenenes Tag;  
 og Kvistene bøjes, og Løvværket rundt om den rasler med Brag.

Men Aarhundreders Susen  
 maa fare af Sted  
 med Kamp-Vindens Brusen  
 og Vaar-Vindens Fred,  
 før en eneste Blomst foldes ud, før et eneste Blad rasler ned.

Alle Lyde, der skifter,  
 alle Skygger og Skin  
 over flod-skaarne Rifter  
 og Fjældrækkers Tind,  
 hvis Røst er som Røsten i Jordskælvsnetter af Stormsky og  
 Vind, --

Al Form alle Vegne,  
 hvert Værk af hver Mand  
 i de dunkleste Egne  
 af tids-hærget Land,  
 al Død og alt Liv og al Magt drysset gennem mit Løv som Sand.

Skønt min Byrde er svar,  
 og mer end I tro,  
 og al Løn, som jeg har,  
 er ikkun at gro,  
 jeg svigter dog ikke trods Lyn og trods Orme, der under mig bo.

Selv disse har Del  
 i mig, jeg i dem;  
 ti jeg ejer slig Sjæl,  
 slig Saft ruller frem  
 i min Marv, at jeg rummer hver Løndom og Lyd fra det dyb-  
 este Gem.

Da jeg bar mine Grene  
 i Vaartidens Kraft,  
 skød jeg Blomster, som ene  
 det svundne har haft,  
 stærke Blomster med Manddommens Duft sprang som Lysstraaler  
 ud af min Saft.

Deres Klang, naar de brast,  
 deres Duft, naar de hang,  
 jeg fornam i min Bast  
 som Varme og Sang;  
 mine Børns sjæle-fribaarne Liv var de Frugter, jeg bar i min  
 Fang.

Jeg har Livet jer givet;  
 men jeg kræver ej Bøn;  
 frit leve I Livet,  
 du min Datter og Søn,  
 at mit Hjærte kan vokse af Fryd, naar jeg ser, hvor min Frugt  
 er skøn.

En Frugt, mere fager  
 end den af jer Tro;  
 kun fra min Rod I drager  
 eders Kraft til at gro;  
 betragt nu den Gud, I har skabt for at dyrke i Templernes Bo.

Af sænkede Bryn  
 tilbedt fjærnt og nær,  
 med Daggry og Lyn  
 som Lampe og Sværd,  
 Gud tordner i Himlen, og rødmende flammer hans Engles Hær.

O Børn, I, som vrager  
 for andre min Færd,  
 var da jeg ikke fager?  
 faldt jer Friheden svær?

Jeg er med jer og i jer og af jer; — sku frem, og se til, hvad  
 I ser.

Mens han straalere for Jorden  
 i Jærtegn's Skær,  
 med Glimt af sin Torden  
 til Klædning og Spær,  
 Gud skælver i Himlen, og blegnende bæver hans Engles Hær.

Ti af Skumring han dækkes,  
 og Angst ham slaar,  
 og hans Aander skrækkes  
 og maalløse staar,  
 og hans Time ham griber og drager, det sidste af alle hans Aar.

For Tanken han viger,  
 som hans Udspring var,  
 mens Sandheden stiger  
 lutrende klar,  
 og Tiden jer Kærlighed skænker, der Næring i Friheden har.

Ti Sandheden bliver,  
 vinkende, hel;  
 i sin Kærlighed giver  
 den Mennesket Del, —  
 Mennesket, Frugt af mit Livsblod og modnende Frø af min Sjæl.

Byrd af min Kraft,  
 mine Øjnes Skær,  
 Blomst af min Saft,  
 som er Himlen nær, —  
 Mennesket, ét med mig selv, — som min Fælle og Livsfrugt er.

## Kristendommens Forhold til Radikalismen og Fritænkeriet.

Svar til Pastor H. Jensen.

I Tilskuerens Majhæfte har Pastor H. Jensen givet et Indlæg i Spørgsmaalet om Kristendommens Stilling til de moderne Frihedskrav, og er kommen til det Resultat, at Kristendommen er meget radikal, medens jo som bekendt Fritænkerne anse den for frihedsfjendsk, og det kunde derfor maaske nu være paa sin Plads, om der blev givet Indlæg ogsaa fra deres Side, som ganske vist ikke anse Kristendommen for frihedsfjendsk, men som er af den Formening, at det er mest overensstemmende med Kristendommens Lære og Aand, om de Kristne i vore Dage er konservative; jeg føler mig saa meget mere tilskyndet til at underkaste Spørgsmaalet en fornyet Drøftelse, som den Anvendelse, Pastor Jensen har gjort af den hellige Skrift til Indtægt for Radikalismen er af den Beskaffenhed, at jeg synes, den af Hensyn til Tidsskriftets mindre skriftkyndige Læsere ikke bør henstaa uimodsagt. Paa en Eftergaaelse af alt, hvad der kunde protesteres imod, skal jeg dog ikke indlade mig, men indskrænke mig til en Imødegaaelse af det væsentligste, og i øvrigt forsøge i det efterfølgende at give en positiv Besvarelse fra modsat Side, idet jeg holder mig til de Punkter, som den principielle Uoverensstemmelse nærmest drejer sig om. 1) De Kristnes Forhold til Reformen overhovedet, 2) deres Forhold til Øvrigheden, 3) deres Samfundsideal i social og 4) i politisk Henseende, samt endelig 5) deres Stilling til Fritænkerne.

### I.

Kristus har jo sat som Overskrift over sit Rige: »Det er ikke af denne Verden«, og overfor dem, der blot ville fremad til

større ydre Frihed og bedre timelige Kaar, peger han altid indad og opad til »det ene fornødne«, og viser, saa klart som muligt, at han ikke vilde tage Del i politiske eller sociale Stridigheder eller have det mindste at gøre med Ordningen af denne Verdens Anliggender (jvfr. Math. 22; 21. Joh. 8, 33—36, og især Lucas 12, 13 o. s. v.). Det samme gælder hans Apostle (jvfr. 1 Peter 2, 16. 2 Peter 2, 19. Rom. 6, 16 o. s. v.). Der er i deres Gerning ikke fjærreste Spor af Virken for ydre Reformer, men meget mere Formaninger til de Kristne om ikke at bryde sig om deres ydre Stand og Stilling i Verden; »ti hvo som er kaldet i Herren som Træl, han er Herrens frigivne, og hvo som er kaldet som fri, han er Herrens Træl (1 Cor. 7, 12). Fra det første til det sidste Blad i det n. T. fremgaar det klart af alt, hvad der bliver sagt, at Kristus var ikke kommen for at oprette et bedre jordisk Rige, men for at oprette et aandeligt Rige »med Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand« og »gøre Syndere salige«. Og jo mere den Kristne gør Alvor af at følge Kristus efter, jo mere vil han føle, at han har sit egentlige Borgerskab i Guds Rige og at dette bliver mere og mere alt for ham. Uden dets Fred er han pint og ængstet, og uden dets Salighedshaab er han et fortvivlet Menneske; men med Guds Riges Fred og Trøst og Haab er han glad midt under Trængsler og vokser til med Apostlen »ikke at regne al Verdens Lidelse«, endsiige da hvilke sociale eller politiske Tilstande, der hersker i det Land, hvor han lever. Dermed skal vel ikke være sagt, at dette sidste skal være den Kristne ligegyldigt. Tvært imod. Som den Kristne ved sin Stræben efter at opfylde Kærlighedsbudet indirekte bidrager til at dette kommer til at sætte sit Stempel paa Reformerne i det jordiske Fædreland, saaledes maa det vel ogsaa i Almindelighed set siges at høre med til hans jordiske Borgerpligter, at han bidrager direkte dertil, tager Del i Reformarbejdet og er med til at fremme sit Lands Civilisation og Kultur. De Humanitetsbestræbelser, som Kristendommen har bragt Liv ind i, kan igen blive til Gavn for Kristendommen, og det er vel netop én af vor Tids store Opgaver, at knytte en inderligere Forbindelse mellem Humanitet og Kristendom. Men i saadanne Tider gælder det ogsaa særlig for de Kristne at tage sig ivare for at lukke for de kristelige Livskilder og lade Kristendommen gaa op i Humanitet, for saa igen at lade de humane Bestræbelser gaa op i et rastløst Arbejde paa



ydre Reformere, og det er det som jeg synes, at Pastor Jensen ikke tilstrækkelig har vogtet sig for. Han vilde vel sagtens dertil svare, at fordi han indskærper Loven, fornægter han ikke Evangeliet, fordi han maner til Reformarbejde, underkender han ikke den Kristnes særlige Arbejde paa Guds Riges Befæstelse i Hjertet, men for mig staar det rigtignok ikke desto mindre som uomtvisteligt, at vilde de Kristne give sig af med Reformarbejde i den Grad og i den Udstrækning, som Pastor Jensen antyder, saa vilde de meget snart komme til at mærke, at deres Kristenliv tabte i Alvor, Kraft og Varme Dag for Dag, og at de havde ledet dem, de vilde hjælpe, bort fra den sande Hjælp og ført dem ind i en afguderisk Tro paa ydre Foranstaltninger og i det hele i en Tilstand, der var saa ugunstig som vel muligt for Tilegnelse af kristeligt Liv. Den Kristne maa da heller ikke anse det for en Tilfældighed, at Kristenhedens dybeste Aander altid har advaret imod at komme for langt ud i Periferien og været bange for at kalde for meget paa det i Mennesket, der blot vil fremad i denne Verden, og særlig for at løsne ydre Baand, hvor der manglede indre Befæstelse. De har haft en Fornemmelse af at Utilfredshed, Begærlighed og Trang til at sønderrive alle Baand let lader sig fremkalde i syndige Menneskehjærter, og derfor har de holdt igen og saa ofte imod den abstrakte, formelle Friheds utaalmodige Apostle sat Augustins Ord »Deo servire summa libertas« (at tjæne Gud er den højeste Frihed). Det er jo da ogsaa en Kendsgerning, at som Kristendommen ofte har baaret sine rigeste Frugter under næsten fortvivlede jordiske Forhold og vist sin Kraft til at overvinde alt, saaledes er der intet, der mere har svækket den end naar Arbejdet paa denne Verdens Fremgang er traadt i Forgrunden og har truet med at lægge Beslag paa alt. Der kunde derfor ogsaa være grumme meget at bemærke om den Reformsyge, der har grebet mange i den nuværende Slægt, saa det næsten synes dem, at det Liv er spildt, der ikke har været anvendt til at frembringe Omvæltninger i det bestaaende. Jeg skal dog af Hensyn til Pladsen ikke komme videre ind herpaa, men slutte med at minde om, at én Ting er det at arbejde paa, at Kristenlivet ikke bliver et sygelig asketisk eller rugende Drømmeliv, men et sundt og kraftigt Liv, der slaar Rod og bærer Frugt i den virkelige Verden, noget ganske andet at gøre det hele i den Grad til »fortyndet Aandelighed«, som mange i vore Dage øjensynlig er stærkt fristede til.

## II.

Hvad det næste Punkt, Forholdet til Øvrigheden, angaar, da skal jeg ikke opholde mig ved Pastor Jensens Distinktion mellem Øvrighedsideen og Personerne, da det jo er en Kendsgerning, at Paulus i Rom. 13 har paabudt ubetinget Lydighed imod én af de sletteste og skændigste Øvrigheder, der nogensinde har været, ligesom Peter udtrykkelig udtaler i 1 Peter 2, 13—21, at de Kristne skal være underdanige »ogsaa naar de lide uretfærdig«, og det jo er en uomtvistelig Kendsgerning, at Apostlene viste ubetinget Lydighed i deres eget Liv, saaledes at hvor de ikke uden at fornægte deres Tro kunde vise den aktive, dér viste de dog altid den passive Lydighed, og var saa fjærnt som muligt fra alt, hvad der kunde minde om Oprør og Revolution. Men nu Kristus selv. Har han ikke i Virkeligheden rettet sine af hellig Harme glødende Straffetaler mod den jødiske Øvrighed og saaledes givet sine Disciple et Eksempel paa, at til deres Gerning som Sandhedsvidner hører ogsaa dette »at oprøre Folk« imod enhver daarlig Øvrighed? Nej og atter nej, alt hvad Pastor Jensen i den Henseende anfører, er enten den største Overdrivelse eller rene Misforstaaelser. Imod Skriftkloge og Farisæer var Kristi Tale rettet, naar den var rettet opad, hvad den selvfølgelig langt fra altid var, som enhver, der kender noget til det n. T., vil vide det.

Men hvem var Færisæerne? Det var et Parti, der talte Tilhængere i alle Samfundsklasser og vel, saavidt vi kan skønne, flest i den lavere Middelstand, medens derimod Saducæernes Parti væsentligst rekruteredes fra de fornemme og Øversterne og en stor Del af Præsterne, jvfr. Apost. Gerninger 4, 1, 5, 17 og Joh. Evang. 7, 48 og 12, 42. Naar Kristus talte mod dem og mod de af den farisæiske Aand beherskede Skriftkloge, var det ingenlunde fordi de var de store, men fordi de endnu i mange Maader havde de smaa i deres Garn. Pastor Jensen lægger til Bevis for sin Paastand en særlig Vægt paa Math. 23, der begynder med Ordene: »paa Mose Stol sidde de Skriftkloge og Farisæere«, men for det første glemmer han de derpaa følgende Ord: »alt det derfor, som de sige Eder, at I skulle holde, det holder og gør, ti de sige det vel, men gøre det ikke«, glemmer altsaa det Ord, der er af saa ganske overordentlig Vægt for de Kristne baade

til Indskærpelse af Ærbødighed for Embede og til Værdsættelse af Embedet i det hele, og dernæst er det en Misforstaaelse, at gøre Mose Stol og Synedriet til ét. Betegnelsen »paa Mose Stol« har intet med Synedriet som saadant at gøre, men er blot et Hædersudtryk for Lærerstanden (Neh. 8, 4—5 og Apost. Gern. 13, 27 og 15, 21), »en Betegnelse af den traditionse Anseelse, som tilkommer dem, der vare stillede i Folket som Fortsættere af Mose Gerning, som Tydere af hans Lære, Fortolkere af hans Lov«, paa samme Maade som man betegnede Efterfølgerne af en Rabbi som »siddende paa hans Lærestol«; jvfr Prof. Clausens: De synoptiske Evangelier, S. 652.

Kristus har altsaa ikke talt imod Synedriet, den underordnede jødiske Domstol og administrative Myndighed endsige da imod sin højeste Øvrighed, den romerske Landshøvding, hvis »Magt herovenfra« han jo endog udtrykkelig stadfæster. Der er ikke et Fnug af hele Talen rettet imod den borgerlige Øvrighed, den er ene og alene den hellige Kærligheds sidste Anstrængelse for at rive et forvildet Folk ud af falske Vejlederes skæbnesvangre Ledebaand.

For at forebygge al Misforstaaelse, skal jeg tillade mig at bemærke, at det ingenlunde er min Mening, af det her anførte om Kristus og hans Apostles Forhold til Øvrigheden, at gøre den Anvendelse, at Oprør i intet som helst Tilfælde kan være tilladt. Jeg har nærmest kun tænkt paa det, som Pastor Jensen forsvarer, den sociale Revolution, og ikke f. Eks. paa et undertrykt Folks Oprør imod fremmed Voldsherredømme. Men her maa jeg rigtignok paa det bestemteste protestere imod den ikke saa sjældne Tankegang, at Lydighedspligten nu skulde være langt mere betinget, siden Befolkningen selv er kaldt til Meddelagtighed i Lovgivningen ved sine Repræsentanter; ti Repræsentanterne er jo da ikke Øvrighed, og fordi de har været med til at give Lovene, har de ikke mere Ret til ved Oprør at gennemføre deres Fortolkninger af disse, endsige til med Magt at sætte andre Love i Stedet, naar det synes dem, at de gamle ikke duer længere. En anden Sag er det jo ganske vist, hvor den udøvende Magt uden tvingende Grund bryder Forfatningen, men jeg nærer dog ikke Tvivl om, at vil de Kristne virkelig handle efter Kristi Bud og i hans Aand, saa vil de hellere finde sig i en foreløbig Suspension af deres lovlige Ret, end være med til at kaste et Land ind i det Anarki,

der, som det blandt andet kan ses af Frankrigs Historie, er let at komme ind i, men vanskeligt nogensinde at komme tilbage fra.

### III.

Hvad derimod angaar det næste Punkt, det kristne Samfundsideal i social Henseende, da skal jeg være den sidste til at benægte, at der her er meget berettiget i det, som Pastor Jensen anfører, navnlig i Præmisserne. Jeg er enig med ham i, at Kristendommens Sandhed skal vise sig i Kærlighedsbudets Opfyldelse, og maa det end her bedes erindret, at den vigtigste Del af Kristenkærligheden kan den Kristne vise imod sin Næste under alle sociale Forhold, saa kan man paa den anden Side dog vist trøstigt fremsætte den Paastand, at ingen kan være en sand Kristen, uden at han, til Tider i alt Fald, har følt nagende Uro ved alle de mange tilsyneladende saa vilkaarlige og ukristelige Skæl, der ere satte imellem Menneskene i denne Verden, og som stadig hindrer os i fuldt ud at række Broderhaand, som Kærligheden kræver det, til alle, der komme os i Møde med Brodersind. Var alle Mennesker sande Kristne, vilde dette sikkert have stor Lighed til Følge ogsaa i ydre Kaar. Men derfor kan det aldeles ikke uden videre siges, at det kristne Samfundsideal for Livet i denne Verden er radikalt i dette Ords politiske Forstand. Ti alle Mennesker er nu en Gang ikke sande Kristne, men efter Kristi klare Ord er og bliver det altid de færreste, der her i Verden gaar den gode Vej, og det maa derfor paa det bestemteste hævdes som Nerven i alle Forhandlinger om denne Sag, at Spørgsmaalet er ikke dette: hvor langt kan den Kristne ønske at gaa i sociale Reformers, naar det kan ske ad Overenskomstens og den frivillige Kærligheds Vej? men dette: kan den Kristne være med til at gaa i Spidsen for de besiddelsesløse til stadige og ofte forbitrede og sønderrivende sociale Kampe imod de besiddende, saaledes som det er Radikalismens Program og Fremgangsmaade? Pastor Jensen synes ikke at vige tilbage for at svare bekræftende. Jeg maa fra mit Standpunkt svare benægtende, og hævde, at det under de sociale Kampe, der alt er rejste, og mere og mere vil blive rejste Verden over, er de Kristnes Op-gave at minde om, at »det ene fornødne« ikke kan fremmes, naar Strid og Had fylder Hjærterne, at minde om, at forskellige Kaar og den deraf følgende Pinagtighed hører med til Livet i

Syndens Verden, og saa i øvrigt tilfredsstillende Kærlighedstrangen ved den frivillige Barmhjertighed, der som Kristendommens skønneste Frugt er ved at brede sit Net over hele Kristenheden, og som faa sande Kristne vil lade saa haant om, som Pastor Jensen har ladet sig forlede til.

Der er jo nok tilsyneladende noget trøstesløst i én Gang for alle at maatte gøre sig dette klart, at Forholdene ikke er og aldrig nogensinde her i Verden blive, som vi kunde ønske dem, og at saa længe Verden staar, vil den Kristne atter og atter staa overfor dette sørgelige Alternativ, at se en hel Del Mennesker have det for slet, eller ogsaa være med til at tænde den sociale Ild, der saa ofte, før det anes, har brændt mere end det var værdt, der kæmpedes for. Hvis man nogensteds skal kunne undskylde ubesindig Stormen frem, maa det være her, især naar der er Tale om virkelig Nød, og der tillige gøres alt muligt, for at holde de fattige selv udenfor Kampen. Men det trøstesløse i den Henseende er dog mere tilsyneladende end virkeligt, og det vil den Kristne komme til at forstaa, jo mere han selv bliver en sand Kristen. Han vil da komme til at gøre den Erfaring, at det, hvad sand Lykke og Velsignelse angaar, ikke kommer an paa, hvor meget eller hvor lidt man har at arbejde med, hvor glimrende eller uanseligt Arbejdet er, ja end ikke paa, hvilke Resultater, der kommer ud deraf, men ene og alene paa det Sindelag, hvormed der er arbejdet, paa de Kræfter, der er lagt ind i Arbejdet, om det har været onde Lidenskabers tærende, splittende Kræfter eller Guds Riges Kræfter. Han vil komme til at erfare, at saa megen Retfærdighed er der dog allerede her i denne tilsyneladende saa grænseløse Uretfærdighed, at den, der er troløs i det betroede, kan heller aldrig være rigtig glad, og omvendt den, der er »tro i lidt«, af hans Liv vokser der op i Aarenes Løb en Styrke og Frimodighed og Glæde, »som overgaar al Forstand«, ligesom det jo er en Kendsgerning, at man ofte kan finde en sjælden Livsfriskhed og Livsglæde hos Mennesker, der syntes os at være henviste til et glædeløst, ja næsten fortvivlet Liv. Og set med disse Erfaringer for Øje, vil Livet komme til at tage sig meget anderledes ud for os, end naar vi ser paa det med et nervøst sygeligt og ulykkeligt Sind, og i det kun ser et gækkende Løb efter indbildt Lykke, en Kæde af bristende Forhaabninger, og ved enhver formørket Mine, enhver Rynke i Panden og ethvert hvidt Haar paa Hovedet kommer til at tænke paa

et skjult Dyb af tærende Lidelse og Skuffelse. Det Liv, der tager sig saa ubeskriveligt smerteligt ud, naar man ser det udenfra, kommer vi til at se anderledes paa, naar vi begynde at forstaa, hvad Livet er i sig selv, hvad der kan vindes ud af alvorligt og godt Arbejde, bygges op af sand Lykke paa de drømte Lykkeslottes Ruiner. Og er det ogsaa forbunden med stadig Kamp, at arbejde saaledes, at det virkelig giver Samvittighedsfred, saa maa den Kristne jo betænke, hvad Guds Ord indskærper fra første til sidste Blad, at han ikke er sat her i Verden først og fremmest for at nyde, men for at beredes og modnes for et højere Liv; og enhver Kristen; hvordan han end er stillet, vil dog altid have saa megen Kamp i Verden, at han stadig maa mindes Pauli Ord 1 Cor. 15, 19: »haabede vi alene paa Kristus i denne Verden, da var vi de elendigste af alle Mennesker«.

Det er med en vis Modstræben, jeg minder om, at vi Kristne skal se paa selve Arbejdet, og hvad Kaarene angaar lægge alt i hans Haand, »der gør fattig og rig, nedtrykker og ophøjer«, efter som det er enhver tjenligst. Ikke fordi den Slags Betragtninger saa ofte blive mødte, selv af Folk, der vil kalde sig Kristne, med haanende Tilraab om, at man giver Stene for Brød o. s. v., ti det er mig ganske ligegyldigt, men fordi jeg jo godt ved, at vi Kristne vokse langsomt i at værdsette de sande Livsværdier efter Fortjeneste, og fordi jeg heller ikke har tabt af Syne, at som der gives Mennesker, for hvem strænge Kaar øjensynlig har været som Smeltedigler til at bringe noget ud af deres Liv, som ellers aldrig var kommet frem, saa er der ogsaa andre, for hvem, tilsyneladende i alt Fald, de strænge Kaar er blevne til en opslidende, sjæleførtærende Trædemølle, i hvilken alt gaar til Grunde. Men jeg formaar paa den anden Side ikke at indse, hvorledes man kan komme til en virkelig sand Opfattelse af det kristelige Samfundsideal, uden ogsaa at drage denne Side af Sagen frem. Ti det maa jo dog være klart for alle, at der bliver en himmelvid Forskel i Opfattelsen, enten vi betragter alt hvad der kaldes Sydens Følger: Fattigdom, Sygdom eller hvilken Trængsel og Sorg det nu er, som lige saa mange Ulykker, fordi vi ikke spørge om noget Udbytte af Livet, men kun om at have det godt, eller vi betragte selve Synden som den egentlige Ulykke og dens Følger som Opdragelsesmidler i Guds Haand, hvorom vi ikke ved,

hvor meget hvert enkelt Menneske har Behov. Ser vi paa denne Verden som den eneste, vil enhver retfærdig Stræben gaa ud paa en fuldkommen lige Deling af alle dens Goder, men ser vi derimod paa den som en Arbejdsmark for Guds Rige, vil vor Stræben for de timelige Kaar i alt væsentligt være rettet paa, at alle kan have, hvad Skriften kalder »Føde og Klæde«, kan have saadanne timelige Kaar, at de aandelige ikke lide derved. Vi vil vel arbejde uafslædig paa at lindre al virkelig Nød; men i øvrigt vil vor Stræben ikke først og fremmest stille imod behagelige ydre Kaar, som om disse var noget virkelig Værn imod de store Sorger i Livet eller mod at sætte det bedste i Livet til, men vor Stræben vil stadig gaa ud paa, at vi alle, hver i sin Stand og Stilling, kan faa virkelig lige Adgang til Livets højeste Goder, at vi alle under Arbejdet kan blive gennemtrængte af den Karakterrenhed, den Sjælsadel og Hjærtedannelse, der er Kærnen i al sand Lykke.

Det er det kristelige Samfundsideal, som det stiller sig for mig; jeg kan derfor ikke gaa ind paa Pastor Jensens Paastand, at det skulde være meget radikalt i social Henseende, endog radikaler end Fritænkernes, og hvad der her er anført om det sociale Samfundsideal, gælder til Dels ogsaa om det politiske.

#### IV.

Folkesuverænitetstanken er jo, trods alle Henvisninger til de nordamerikanske Nybyggere, som fuldbaaret Foster først født til Verden af Naturalismens Fader, J. J. Rousseau, den Mand, hvis Valgsprog det var at vende tilbage til den sanselige Natur med Fornægtelse af den højere aandelige, og som selv atter og atter udtrykkelig udtaler, at hans Udgangspunkt og Grundprincip var, »at Mennesket er af Naturen et godt Væsen, i hvis Hjærte der ikke er andet forkert end det, som Kulturen bringer derind«. Det var Rousseau's Skrifter, der mere end noget andet bevirkede den franske Revolution, og det er Rousseau's Ideer om Menneskeslægten som en forskelsløs Enhed og sin egen højeste Øvrighed, i Forbindelse med den rationalistiske Forgudelse af Kundskaber og Dannelse, der mer eller mindre ligger til Grund for alle de Statsteorier og Forfatningsformer, der munde ud i Folkesuverænitet. Men er der noget som strider imod Kristen-

dommens aller fundamentaleste Artikler, saa er det det at fornægte Syndens Realitet og paa denne Grund at bygge Dogmet om Folket som sin egen Øvrighed. Det nytter her aldeles ikke, om man nok saa meget forsikrer, at man ogsaa vil holde paa en lovlige Øvrighed som Rettens Haandhæver og som en opdragende Magt, ti den enkelte kan jo her kun tale for sig selv, og naar det er den saakaldte Folkevilje, der er det første og eneste afgørende, saa kan det snart trods alle gode Løfter komme til at vise sig, at den Øvrighed, som Folkeviljen ind- og afsætter efter Forgødtbefindende, er kun en røn Skinøvrighed, der i mange Tilfælde vil være værre end ingen, og som i ethvert Tilfælde intet har bevaret af Øvrigheden som en Guds Anordning, saaledes som Skriften taler derom. Naturligvis forbyder heller ikke Kristendommen, at Øvrighedsformen er forskellig paa de forskellige Steder og til de forskellige Tider, eller at Befolkningen selv kaldes til at tage Del i Styrelsen i samme Grad som den vokser i Intelligens og sædelig Kraft; men overfor det Svar, man altid faar, naar Talen er om Folkeforvildelser, at Fyrsten jo ogsaa kan være slet, maa den Kristne, næst at bede noteret den i denne Forbindelse oveordentlig vigtige Kendsgerning, at Ansvarsfølelsen taber sig paa jo flere Hænder, den bliver fordelt, tillige minde om, at det fra et kristeligt Synspunkt er bedre at lide Uret end at gøre Uret, og der er jo da ogsaa et stort Spring fra at indrømme et Folk til Kræfternes Udfoldelse noget mere Frihed end det endnu kan bruge ret, og saa at arbejde paa at skaffe det Friheder eller rettere Rettigheder, som det aldrig nogensinde vil kunne vokse op til at benytte forsvarlig, saa sandt som Guds Ord staar ved Magt, at der altid vil være lige saa mange ikke kristeligsindede som kristeligsindede i Verden, og selv disse sidste trænge til en virkelig Øvrighed.

Jeg ser nok, at man her hjemme stadig viser hen til Frankrig og Nordamerika og nu sidst til Norge, som Lande, hvor Folkesuveræniteten er helt eller delvis indført.

Men kan der virkelig fra disse Lande hentes Beviser for Systemets Fortræffelighed? Jeg skal for Frankrigs Vedkommende ikke lægge nogen Vægt paa, at det første Udslag jo var det skændigste og hæsligste Rædselsherredømme, der nogensinde har været set i Verden; men hvordan er det gaaet, siden den sidste Republik oprettedes? Rase ikke de forskellige Partier imod hverandre som de bitreste Fjender? Hersker der ikke mellem Arbejds-



giver og Arbejder en stadig, forbitret Kamp, der gør Arbejdet til Forbandelse istedenfor til Velsignelse og virker ødelæggende paa Landets Fremgang i enhver Henseende? Og er ikke mere og mere næsten alt, hvad der er i Landet af paa en Gang alvorligt og intelligent, begyndt at omtale den franske Embedsstand paa en Maade, der er alt andet end smigrende? Og for Amerikas Vedkommende, hvor er den fattige mere hjælpeløs og Kapitalen mere altbeherskende end dér? Hvor drives der mere modbydelig Humbug ved Indkøbet af »Vælgerkvæget«? Og der er det jo ikke et begyndende Fænomen, men en fuldendt Kendsgerning, at Embedsstanden hører til den mest korrumpere Del af Befolkningen. Og nu Norge! Ja næst at bemærke, at det jo dog endnu har en Konge og Forbindelsen med Sverrig, og at det endnu er saa kort Tid, Folkesuverænitetet rigtig har været gjort gældende der, saa faa det være mig tilladt at antyde, at man — som Striden indenfor Venstre i Anledning af den Kiellandske Sag og Kirkeforfatningsagen viser — dog nok endnu ikke helt er naaet til Lyksalighedstilstanden der oppe hos de brave Nordmænd, hvis religiøse og sædelige Alvor i Forbindelse med Landets Beskaffenhed i øvrigt giver dem Betingelser, som faa eller intet andet Folk, for at kunne foretage Eksperimentet, uden at komme til at kuldsejle altfor brat.

Det er mig derfor ogsaa ufatteligt, hvorledes det kan gøres gældende om Folkesuverænitetet, at det nu er Tidsaanden, som ingen kan modstaa, og at naar der blot gives efter, faar vi Ro, og navnlig kommer der saa det rette Tillidsforhold mellem Embedsstanden og Befolkningen. Jeg formaar nu for det tørste ikke at se rettere, end at det er ligefrem ukristeligt af dem, der »ikke skal tjæne Tiden, men Herren«; at gøre sig skyldig i en saadan Forgudelse af eller Krokodilledyrkelse af Tidsaanden, saa de ikke kan høre dette magiske Ord, før de kaster sig paa Maven, fladere end nogen Kineser, uden at det noget Øjeblik falder dem ind, at denne Tidsaand hos dem, der raaber højest, maaske dog kun er, som Goethe sagde, »Dhrr's egen Aand«. Dernæst kan jeg ikke begribe, at man ikke kan se, at Folkesuverænitetet aldrig giver Ro, fordi den jo er den i System satte Agitation, og da navnlig systematisk Agitation imod al Øvrighed.

Under Folkesuverænitetet er det første, de oppositionelle Elementer har at gøre, jo dette at slaa sig sammen, selv om deres Anskuelser er som Ild og Vand, slaa sig sammen og drage

ud paa Agitation, for at skaffe sig Flertal. Og naar saa Flertallet er samlet og dermed Retten til at herske erhvervet, begynde de andre Oppositionspartier paa samme Trafik, og altid mere bliver det indlevet i deres Bevidsthed, der har Lyst til Statslivet, at der ikke spørges om, hvad de har udrettet i Kunstens, Videnskabens, Handelens, Industriens, Agerbrugets, Kirkens eller Skolens Tjeneste, og ikke om, hvor meget de nyder af fuldt berettiget Højagtelse, Hengivenhed og Tillid for deres Liv og Virksomhed, men blot om dette: paa hvilken Side staar du i den storpolitiske Strid? Det storpolitiske Moment spiller under Folkesuverænitetens ind med i alle Spørgsmaal, og jo hidsigere Agitationen er, jo mere maa selv de mest modsatte Anskuelser neutraliseres og amalgameres og alt sættes ind paa det Magtspørgsmaal, som de fleste i en ganske særlig Grad vil være ude af Stand til at bedømme, og som i Virkeligheden ofte er noget af det huleste og tomme, der overhovedet kan strides om. Det er ikke efter enhvers samvittighedsfulde Overvejelse, enhver Sag afgøres, men efter Partibeslutninger, der er affattede med det for Øje, at skade Modpartiet det mest mulige, og hvis ratio ultima er: hvad siger Vælgerne, eller vel endog, naar Sandheden skal siges rent ud, ikke: hvad siger de, men: hvad kan vi faa dem til at sige, naar vi har været ude at »oplyse« dem. Og hvad det levende Ord ikke udretter, det besørger Pressen. En engelsk Erkediakon skrev i sin Tid om »Times«: »Naar i England Bibelen paastaar en Ting og »Times« det modsatte, saa vil af 510 Mennesker sikkert de 500 tro »Times«. Nu er vi imidlertid komne betydelig videre. Hvad den Gang kun gjaldt »Times«, gælder nu enhver lille Provinsavis, og om den nok saa meget er sunken ned til at række alt og alle ned hos Modpartiet og hæve alt og alle hos sit eget Parti, om den nok saa meget er sunken ned til at eksploitere alle slette Lidenskaber og gaa frem med en saa bundløs Løgnagtighed, at mangen hæderlig Mand hellere vilde ligge paa et Lazaret og lade Fingrene amputere Led for Led; end tvinges til at skrive slikt, det er i politisk bevægede Tider, naar alt gaar op i Politik, saa langt fra at forringe dens Indflydelse, at det tvært imod bidrager mægtig til at den Slags Lektüre fortrænger alt andet i de fleste Hjem og præparerer Stemningen for Slagdage. Det kan under disse Omstændigheder da ogsaa kun betragtes som en daarlig Spøg, naar man taler om, at Dygtigheden og Hæderligheden dog nok altid skal gøre sig gældende og faa Stemningen

med sig. Det er jo dog en Kendsgerning, at om en Mand var nok saa dygtig og højagtet, kan han, naar han træder frem i en oprørt Forsamling med en afvigende Mening, være glad, om der ikke bliver anvendt imod ham *argumentum baculum*, eller i alt Fald Skældsord. Om at blive hørt i Ro, kan der aldrig være Tale, og man kan godt sige, at i 9 af 10 Tilfælde vil det netop ikke være den mest samvittighedsfulde, der vinder i en saadan Kamp, men derimod den, der forstaar at raabe højest og kan svare i Øst, naar der spørges i Vest, med de Slagord og Vittigheder, som han véd passer for denne Forsamling. Og navnlig vil da enhver Embedsmand paa Forhaand være afskaaren fra at have den allermindste Indflydelse, selv hvor der strides om Ting, som han maaske har mere Forstand paa end alle de andre tilsammen, ti træder han op imod Regeringen, bliver han afskediget, og støtter han den, lyder det straks: han er Regeringens Kreatur, der venter sin Betaling, eller maaske saaledes: hvor tør han, der er Folkets Tjener, træde op imod Folkeviljen, lad os mærke os den Fyr. Man vil maaske sige, at denne Skildring er overdreven. Jeg har kun dertil at svare, at det er min fulde og faste Overbevisning, at Skildringen er korrekt om Tilstanden, som den er eller vil blive, hvor der er Folkesuverænitæt. Det er min fulde og faste Overbevisning, at det, der under saadanne Forhold skal gaa og gælde for Folkestemning og Folkevilje, er i 9 af 10 Tilfælde den kolossalste Humbug, der tænkes kan, hvor Tusinder, der ellers aldrig vilde røre sig og ikke vide, hvad de havde at klage over, bliver sat i Bevægelse af nogle enkelte. Og hvor kan nu den alvorlige Kristne være med til det, da det jo dog er saa langt fra, at Hensigten helliger Midlet for ham, at tvært imod Midlet for ham er det første, Hensigten i anden Række og Resultatet overladt til Guds Vilje. Hvor kan han ønske den Tilstand, hvor alt, hvad der skal naas for de lavere Klasser, kun kan vindes ved en forbitret Kamp, der mere og mere skiller Samfundsklasserne ad, og lader Klassehadet være det afgørende i alle Spørgsmaal, selv de højeste, og det som vi mest har tilfælles? Hvor kan han tro, at det gavner Befolkningens Moralitet, at der stadig maa smigres og lefles for den, for at vinde den, og al Strid om hvad der er Ret dog altid mere og mere munder ud i det, hvem der har den brutale Magt til at sætte sin Vilje igennem? Hvor tør han være med til at fremkalde den Tilstand, hvor Bærmen altid kommer

ovenpaa, og hvor de Kræfter mere og mere slippe løs, som efter Guds Ord en Gang som at mægtigt fraadende Hav skal bortskylle »alt hvad der holder tilbage« (2 Thes. 2), alle ordnede Stats- og Kirkeforhold, al Lov og Orden og Tugt? Og navnlig maa man da spørge, hvor en Præst kan være med dertil; ti er der nogen, der klart maa se Nødvendigheden af Embedet som Opdragelsesmiddel i Guds Haand og hvor nødvendigt det er, at Embedsmanden først og fremmest er Guds Tjæner og ikke Befolkningens, er der nogen, som ofte paa det smerteligste maa erfare den Forskel, der kan være paa det at tjæne Gud og at være Mængden til Behag, saa er det da ham. Intet Embede er som hans udsat for Miskendelse og Ringeagt, ja Had hos de religiøs indifferente og de slette Elementer i Befolkningen, og ingens Gerning vil lide mere end hans ved at Befolkningen kommer til at se med Uvilje paa alt hvad der hedder Autoritet og mene, at den er sin egen Øvrighed. Stillingen som Præst i Folkekirkerne er allerede i Forvejen besværlig nok og paa mange Steder saa ubeskrivelig byrdefuld, at de, der er i den, i Sandhed ikke er forbavsede over den alle Vegne herskende Præstenød. Lad os ikke arbejde paa at gøre den aldeles utaalelig, ti intet er dog vissere end dette, at berøver man Embederne alt det dygtigste, alvorligste og samvittighedsfuldste, saa har man gjort sit Land og sit Folk den største Skade, der overhovedet kan times det.

Det er nu mit Svar paa det Spørgsmaal, Pastor Jensen har fremsat, og om jeg end selvfølgelig kun svarer paa egne Vegne, vover jeg dog at tro, at mange Præster vil være enige med mig. Ingen Stand spørger mindre end Præstestanden om en Regering er mer eller mindre fin, eller hvad det Parti hedder, der er ved Roret, ti vi staar personlig fjærnere fra enhver Regering end alle andre Embedsmænd, beskæftiger os i Reglen mindre med Politik end alle andre, og ved bedre end de fleste, at der er gode Folk i alle Lejre. Men én Fordring maa vi stille til enhver Regering, den nemlig: vær konservativ og far læmpelig frem mod det Folk, som, naar der blot gives Tid dertil, Dag for Dag vil bringe Kræfter frem, der vil beskæmme meget af det, som hidtil har kaldt sig Dannelse, men som ogsaa ved Agitationens Mishandlinger kan komme til at tage sig saaledes ud, at man fristes til at give sig Fortvivlelse eller Menneskeforagt i Vold ved at se derpaa; vær konservativ, og lad al Eders Stræben gaa ud paa at fremelske hos alle en levende Følelse af Livets helligste og dyrebareste Pligter; Rettighederne komme vi nok selv i Tanker om.

## V.

Sluttelig skal jeg nu gøre nogle Bemærkninger til hvad Pastor Jensen idelig fremhæver: Præsternes Frygt for Fritækerne og Uvilje til at arbejde sammen med dem, men for at ikke enhver Forhandling om den Sag skal svæve i Luften, maa vi først i nogen Maade have gjort os det klart, hvad der forstaas ved en Fritænker.

I en »Antikritik« af G. Brandes trækkes Grænselinjerne saaledes: »antager du en Aabenbaring, o: en udvortes, historisk, positiv Aabenbaring af den højeste Sandhed? antager du, med et Ord sagt, den højeste Sandhed for given eller tror du, at den maa søges med Anspændelse af Menneskets højeste Ævner, uden Hensyn til nogen som helst saakaldet historisk Aabenbaring? I første Tilfælde er du ortodoks, i sidste Fritænker, du komme saa i øvrigt til hvilket Resultat dine Tanker finder Hvile i, Teisme, Panteisme eller Ateisme«. Det er, siger han, Modsætningen, Ortodoksi eller den frie Tanke. Men vi kan fra kristelig Side ikke gaa ind paa, at man gør Kristendommen til ét med Ortodoksien i en formørket, aandløs Periode. Selv de mest ortodokse i vore Dage tænker jo aldrig paa at nægte det, at der har været en Tid, da det altfor meget blev glemt, at Sandheden kun er meddelt gradvis og Aabenbaringsordet kommet til os gennem menneskelige Hjerter og Tanker, menneskelige Kundskaber og Ejendommeligheder, og de vil aldrig kunne godkende den Definition, der fremstiller deres Livsanskuelse som en tanke- og aandløs Antagelse af noget givet og ganske fornægter det menneskelige Aandsarbejde. Men foruden de ortodokse har der jo i det sidste Par Aarhundreder været en næsten talløs Skare af heterodokse, ligefra dem, der kun afvige i Smaating og indtil dem, der helt ud gøre deres egen Fornuft til øverste Dommer over hvad der skal antages og hvad der skal forkastes af Aabenbaringsordet i den Form, hvori det er kommet til os, og paa dem passer Definitionen slet ikke, ti de tage jo Hensyn til Aabenbaringen, tro paa en sand Kærne deri, men benytte dog paa den anden Side deres Tanke aldeles frit til at antage eller forkaste efter Behag. Netop i vore Dage, da, som Marholm siger i sin Afhandling om Ibsen, »det mest fastørhvervede og uantasteligste maa ligesom blive opfundet paany for at bevise sin Tilværelse og sit Værd, og da enhver ved sin egen Dygtighed vil

tilegne sig den Sandhed, hvorpaa han skal tro, da vil der ganske naturlig af tvivlende, men aandelig anlagte Naturer blive gjort mange Forsøg paa ad, som de mener, mere aandelig, mere videnskabelig, empirisk, filosofisk Vej, at komme til Kristendommens »Kærne«, til en Kristendom, der bedre kan assimileres med den moderne Verdensanskuelse. Det meste af alt dette skriver sig vel ganske vist kun fra noget sygeligt og nødbrudt i Slægtens Konstitution og en dermed sammenhængende fuldkommen Miskendelse af Troens Væsen, og det er kun med den største Bekymring, man kan se Mennesker give sig ind i noget, der hyppigt kun fører til store Vildfarelser eller til det trætte Sinds Slaphed og Lede for alle aandelige Anstrængelser, men det er jo dog imidlertid Aandsfænomener, der har deres Betydning, og som jeg synes vi her hjemme for meget overse, naar der stadig tales og skrives, som om der kun var de to Ting at vælge imellem, en bogstavelig Bibeltro eller den fransk-engelske Positivisme eller Naturalisme. I ethvert Tilfælde er det da klart, at Definitionen hverken passer paa ortodokse eller heterodokse, og hvor vanskeligt det overhovedet er i vore Dage, da der er saa tallose Variationer i Erkendelsesprinciperne, at bedømme et Menneske efter hans Stilling til disse istedenfor efter det Resultat, han kommer til, kan maaske allerbedst belyses ved et Eksempel fra den tyske Filosofi. Filosofen J. F. Herbart, hvis Filosofi for Tiden repræsenterer en Hovedretning, udtaler blandt andet følgende: »Meine Psychologie erlaubt nicht an eine eigentliche Erkenntniss Gottes aus reiner Vernunft zu glauben, sondern von aussen her muss das theoretische Element des Glaubens, dass die blosser Idee von Gott übersteigt, gegeben werden; dass es in christlicher Offenbarung gegeben sei, kann ich mir nicht gefallen lassen, doch hier habe ich keine Stimme«. Han mener i Modsætning til Kant ad eksakt-filosofisk Vej at kunne hævde det teleologiske Gudsbevis med største Sandsynlighed, og mener om den strænge Teisme, at den lader sig i sin etiske Renhed, teleologiske Ophøjethed og æstetiske Skønhed vel anfægte, men aldrig ndslette«, og skønt han stiller sig helt indifferent overfor Aabenbaringsordet, taler han dog om, at Troens teoretiske Moment maa være givet oven fra, noget som den rene Monisme aldrig vil anerkende; det turde vel ogsaa være vanskeligt at antage Troen paa en personlig Gud og dog fornægte al Medhjælp fra hans Side til Sandhedens Erkendelse, hvorledes man saa i øvrigt stiller

sig til den historiske Aabenbaring. Jeg tror derfor ogsaa, at hvis det hele ikke skal være en Leg med Ord, gør man bedst i at opgive den gamle Betydning af Ordet Fritænker fra den Tid, da enhver Afgang fra den gængse Opfattelse blev stemplet med dette Navn, og holde sig til Nutidens Sprogbrug, som mere og mere er bleven den, at ved Fritænkere forstaaer man alle, der nægte den personlige Gud og den personlige Udødelighed.

Dette er nu af overordentlig stor Betydning, naar Spørgsmaalet er om, hvorvidt Præsterne kan arbejde sammen med Fritænkerne. Regner man til Fritænkere heterodokse, Rationalister, Deister o. s. v., bliver der ganske vist mange Fritænkere, som de Kristne med Glæde kan arbejde sammen med i mangt og meget — vi har jo saa ogsaa væsentlig samme Maal —, men tænker man ved Fritænkere kun paa dem, der fornægte et Liv efter dette, kan jeg ikke se rettere, end at vi des værre ikke kan have andet med hverandre at gøre end at bekæmpe hverandre saa godt vi kan, blot det sker paa en aaben, loyal og i Sandhed frisindet Maade. Goethes Ord om Tro og Vantro som det dybe Tema, hvorom alt i Fremtiden vil komme til at kredse, viser mere og mere sin Sandhed. Jo mere Aandsudviklingen gaar fremad til en inderligere Forbindelse mellem Tro og Liv, til større Konsekvens i Livsanskuelser, jo mere vil Hjærtets Stilling til Religionen blive det Centrum, hvor ud fra alt andet faar sin Farve og sit Præg, og alle Livsformationer, fra de største til de mindste, blive bedømte. Ganske vist gøres der endnu af en Del gældende, at Moralen bliver den samme, enten den hviler paa kristelig eller blot human Grund, men læg dem blot sammen, alle den religionsløse Morals Systemer fra Charron og Baco til Spencer og Mill og den nykantiske Skole, eller læs blot hvad der er lige forhaanden, Paul Bourgets Brev fra Paris og G. Brandes's Artikel om Arne Garborg, og det alene vil være nok til at give et Indblik i, at Grunden, hvorpaa den nye Samfundsmoral skal bygges op, endnu er meget omstridt, og det gaar hos de mere konsekvente og aandsmodne Fritænkere i alt Fald ikke fremad med den gamle Sætning, »at man skal elske Dyden for dens egen Skyld«, en Sætning, som ret forstaaet i øvrigt ingen mere end de Kristne anerkender.

Man kan vel have den varmeste Sympati f. Eks. for Bjørnsons Stræben efter at fremkalde en strengere Sædelighed, men man maa fuldstændig give Brandes Ret. Ethvert Forsøg paa at be-

vare, endsige forhøje de kristelige Sædelighedskrav, naar man fornægter et Liv efter dette, er noget, som den enkelte maaske kan gennemføre trods sin religiøse Anskuelse ved en stærk Inkonsekvens, men som altid bliver en forsvindende Draabe i det store Verdensocean. Det kristelige Livs strænge Kampe er helt igennem baarne frem af den Tro, at det, som vindes derved, og som efterhaanden bliver den Kristne saa kært, at han er rede til at bringe ethvert Offer for at vokse deri, ogsaa er virkelige, evige Livsmagter, der en Gang skal bringes til Sejer i den, der har kæmpet for at faa Del deri, og tager man den Tro bort, er det lige saa umuligt for et Menneske at vinde i sine Kampe, som det er for en Soldat at gaa modig i Kampen, naar han véd, at det vil ende med et forsmædeligt Nederlag, og saa maa der slaas af, grundig af, paa alle Punkter, hvis der ikke skal endes i Desperationens Vanvid og Fortvivlelse. Med de kristelige Sædelighedskrav gælder det altid for enhver alvorlig, hvad Pascal siger: »il faut désespérer ou croire«. Det er naturligvis ikke min Mening dermed at ville gøre Fritænkernes til mindre hæderlige Mennesker end andre. Det maa jo blive enhvers egen Sag, hvorledes han stiller sig til det religiøse, og det er selvfølgelig ogsaa aldeles uberettiget at forbyde ham at gøre sit religiøse Standpunkt gældende ved Behandlingen af Samfundsopgaverne, naar blot det sker i en fordragelig, sømmelig Aand, som det, for at tage et Eksempel, er sket ved de Forsøg, som Forfatteren af »En Livsanskuelse, grundet paa Elskov«, og »Forholdet mellem Mand og Kvinde« har gjort paa at overplante Altruismen paa dansk Grund. Men det er blot det, jeg maa hævde overfor Pastor Jensen, at hvor fuldt ud vi end maa anerkende Fritænkernes Ret til at gøre deres Mening gældende, kan der dog ikke være Tale om, at vi kan arbejde sammen med dem, naar Synspunkterne for alt er i den Grad forskellige, som de er mellem dem og os. Jeg har alt nævnt, hvor lidt vi kan arbejde sammen i det politiske eller i de sociale Spørgsmaal. Paa Ungdommens Oplysning kan vi heller ikke arbejde sammen. Fritænkernes lægge her, synes det os, stadig Vægten paa Kønsskaber og Færdigheder, paa denne Nippen til alle Videnskabers virkelige eller formentlige Resultater, den Halvdannelse, der saa ofte gør tvivlesyg og utilfreds og ikke sjældent indbildsk og usædelig. Vi derimod lægge Vægten paa Opdragelsen i Lydighed og Pligtfølelse, og det er som talt ud af vort Hjærte, naar Goethe siger, »at al



Viden, der befrier vor Aand uden samtidig at give den Herredømme over sig selv, virker fordærvelig«. Saa forskelligt er vort Syn paa denne Sag, og ikke mindre er det det i Spørgsmaalet om Kvindeemancipationen eller paa Skønlitteraturens Omraader. Fordi ogsaa vi maa sætte den subjektive, personlige Sandhed højt, derfor kan vi dog aldrig, uden at slaa os selv paa Munden, gaa saa vidt, som man indtil for nylig, i alt Fald i de sidste 10 à 15 Aar, er gaaet hos os, saa at det »at være sand«, ligegyldig om det var i ondt eller godt, var ved at blive Indbegrebet af al Moral. Ingen Kristen, der tror paa Syndens Realitet, kan underkende, at der kræves et Arbejde i Forsagelse og Selvfornægtelse i alle Forhold i Livet, hvor der skal naas og bevares noget i Sandhed godt, og han kan aldrig være med til i den Grad »at døbe Lidenskaberne«, saa det i Virkeligheden ophæver alt hvad vi forstaa ved Moral, ikke blot Ægteskabet i dets nuværende Skikkelse, men i Virkeligheden al dybere Troskab, og gør Livet noget nær til et Helvede for alle dem, der har andre Strænge i deres Bryst end dem, der klinger i Naturtilstanden, endsige da i den Natur, der er gennemsyret af en mer eller mindre fordærvet Kulturs Raffinement. Hvad der her i et Samfund, hvor dog næsten alle kalde sig Kristne, indtil for nylig i lang Tid har været digtet og skrevet i illustrerede Blade, Tidsskrifter og Aviser, uden at der nogensinde — vel af Frygt for Raabet om Hykləri — er bleven taget ret alvorlig til Gennemøle derimod, er i Virkeligheden for det meste gaaet ud paa at underminere det kristne Samfunds Grundpiller, og det er dog vel meget forlangt, at Præsterne selv skulde tage Del i det. Pastor Jensen minder mig ved sin idelige Spotten over vor Frygt for Fritænkerne om disse kvindelige Turister, der stadig løber ud til den yderste Skrænt og derfra vinker til Veninderne: Er I bange, vi er ikke bange! Nu vel, vi er heller ikke bange for vort eget Vedkommende, Fremtoningen er jo ikke saa ny for os som den gjerne vil gøre sig til, og som den vel er for adskillige, og den er heller ikke saa mægtig, som den selv tror. Men det er dog en Kendsgerning, som Sandheden byder at indrømme, at den har erobret ikke saa lidt af den aandsdannede Verden og begyndt tydelig at sætte sine Spor i mange Landes Institutioner, Love og Sæder, saa vel som i Videnskab og Kunst, og derfor er vi unægtelig bange, ikke for osselv, men for de mange Tusender, der i aandelige Spørgsmaal er omtrent lige saa

uskyldige som Niniviterne, og det hjælper ikke, at de selv forsikre, som man f. Eks. ikke saa sjældent kan høre det i disse Tider af ganske unge Højskoleelever, at de ikke er bange for Fritænkerne, for vi tænker dog i vort stille Sind: ja, saadant siger du nu, min lille Ven, fordi du er saa bunduvidende. Vi er virkelig bange, bange for aabenbare Frafald, men dog fornemmelig for en Kristendom, som Hjerterødderne er skaarne af og hvor alt gaar op i Stamme og Top, bange for det, der taler kristeligt, men tænker og lever deterministisk, bange for en Kristendom, der er berøvet alle de kristelige Grunddyder og som, hvor spillevende den end er, dog staar for os som Kristendommens Karrikatur, meget værre end ingenting. Vi er ikke blinde for, at den Slags Frugter kan komme frem af for tidlig og for nær Omgang med Fritænkeriet, og derfor protesterer vi imod, at Fritænkeriet sejler ind i Hjemmene hos os under Politikens Flag. Vi rette ikke vore Bebrejdelser imod Fritænkerne, skønt det vel nok kunde forlanges af dem, at de foreløbig holdt sig til den videnskabelige Drøftelse og ventede med deres Reformers paa Statens, Kirkens og Skolens Omraade til de virkelig og i Sandhed havde Befolkningen med sig; men det er imod vore Medkristne, vi maa rette vore Bebrejdelser over, at det er dem i den Grad magtpaaliggende at faa gennemført deres egne Ideer, at de ikke tage i Betænkning, i den Anledning at forbinde sig med dem, der jo dog fornægte og bekæmpe det, vi leve for at bygge op. At Pastor Jensen til Gengæld spottende spørger os, om vi er bedre stillede i Selskab med Kammerherrer og Etatsraader o. s. v., det generer os ikke, ti næst at bemærke, at Kammerherrernes og Etatsraadernes Samvittigheder vel kan være lige saa gode som andre Menneskers, saa er Sandheden jo denne, at af Danmarks 1100 Præster er der vel ikke hundrede, som har noget Selskab med Kammerherrer og Etatsraader, endsige at de færdes paa »Hofballerne«. Sandheden er, at i en Alder, hvori endnu de fleste fængsles af denne Verdens Glæder og Herligheder, drager Præsten ud til afsides Egne, for at tage en Gerning op, der mere end nogen anden kalder ham selv til Forsagelse og Selvfornægtelse og til, ved altid at færdes mellem Sygdom, Fattigdom, Synd og Død, at bære Byrder, hvorom udenforstaaende vanskeligt kan danne sig noget Begreb, og Sandheden er, at denne Gerning har det overvejende Flertal af Danmarks Præster i vore Dage taget op paa den Maade, at de uden al Hoffærdighed,

i stor Jævnhed og Fordringsløshed har færdedes imellem den lavere Befolkning og gjort hvad de har kunnet; de har i Gerning vist deres Kærlighed til de små og lidende i Samfundet, medens maaske adskillige af deres strængeste Dommere har ladet det blive ved Kærlighed i Ord. Jeg er ikke kaldet til at forsvare Danmarks Præster, og de har heller intet Forsvar Behov, men saa meget vil jeg dog sige, at hvad den danske Præstestand i det hele og store har virket og levet i den sidste Menneskealder, det kan den godt være bekendt, og vil den opvoksende Præsteslægt gaa i de gamles Spor, saaledes at de — om de end maaske maa have mere Sans for Samfundsopgaverne — dog hovedsagelig vie deres Kraft til »det ene fornødne« og udruste sig hver Dag til ret at kunne forkynde Evangeliet som »en Guds Kraft til Salighed for enhver, som tror«, saa vil det ikke blive Præsternes Skyld, om Folkekirken alligevel ramler sammen og Staten afkristnes Dag for Dag.

J. BJERRE.

## Ranbmærknunger til Hr. Pastor Bjerre.

Jeg skal tillade mig at ledsage Pastor Bjerres Afhandling med nogle Ranbmærknunger, skønt jeg fuldt vel indser det haabløse i at faa ham og mange andre gode Præster ud af det gamle udtraadte teologiske Spor.

I det første Afsnit: De Kristnes Forhold til Reformer overhovedet, har Pastor B. selv besørget sin Gendrivelse. Først viser han, at ligesom Kristus og Apostlerne ikke vilde tage Del i politiske og sociale Stridigheder, eller have det mindste at gøre med Ordningen af denne Verdens Anliggender, saaledes skal den Kristne ogsaa afholde sig herfra; »Borgerskabet i Guds Rige bliver mere og mere alt for ham«. Dernæst gaar han over til at vise, at den Kristne baade indirekte og direkte bør tage Del med i Reformarbejdet, og være med til at fremme sit Lands Civilisation og Kultur. En klarere Selvmodsigtelse kan ikke gives. Sagen er den, at det første er skrevet af »Teologen« Bjerre, det sidste af Præsten og Mennesket Bjerre, der tænker og handler ganske som andre skikkelige Mennesker. Hvis det en Gang lykkes Mennesket, Pastor Bjerre, at frigøre sig fra Teologen Bjerre, vil han komme til ganske det samme Resultat som jeg: At skønt Kristus og Apostlerne ganske vist ikke i egentlig Forstand gav sig af med politiske eller sociale Reformer af den simple Grund, at saadanne Spørgsmaal ikke den Gang laa for, saa kastede de dog Tanker ud i Verden, som maatte føre til saadanne Reformer paa alle Omraader; de støbte Kuglerne, som det skulde blive deres Efterfølgeres Opgave til de seneste Tider at udskyde.

Hvad det andet Afsnit i Pastor B.'s Afhandling angaar: De Kristnes Forhold til Øvrigheden, da maa jeg meget beklage, at han »ikke vil opholde sig ved min Distinktion mellem

Øvrighedsideen og Personerne«, ti det er netop derom, det hele drejer sig. Pastor B. paastaar, at Paulus i Rom. 13 ikke taler om Øvrighedsideen, men om »en af de sletteste og skændigste Øvrigheder, der nogensinde har været«. I denne Paastand har »Teologen« B. fuldstændig opslugt Mennesket B. Havde Mennesket B. været tilstede, saa vilde han have sagt: Paulus siger, at »de regerende ere ikke til Skræk for gode Gerninger, men for onde«; dette passer ikke paa Kejser Nero, ti han var i høj Grad til Skræk for alle skikkelige Folk. Han siger videre: »Vil du da ikke frygte for Øvrigheden, saa gør det, som godt er, og du skal have Ros af den«. Men dette passer heller ikke paa Nero, for han roste ikke den, der gjorde godt, men kun Slynglerne. Videre siger Paulus: »Den er Guds Tjæner, dig til Gode«. Men det passer heller ikke paa Nero, der var Fandens Tjæner, til Ulykke for alle skikkelige Mennesker. Han siger videre: »Dersom du gør det, som er ondt, da frygt dig«. Men dette passer heller ikke paa Nero; tvært imod! de, som gjorde ondt og tog Del med i hans Slyngelstreger, kun de vare nogenlunde sikre.

Se saaledes vilde Mennesket B., om han havde været tilstede, have talt Fornuft til Teologen B. Men naar Præster tale og skrive om Rom. 13, saa er Teologen gerne alene, og saa er al sund Menneskeforstand borte, saa faar de ud, at Paulus her har givet en idyllisk Skildring af Kejser Nero, medens han naturligvis kun har talt om Øvrighedsideen.

Efter denne Prøve tænker jeg, vi kan forlade Pastor B.'s Betænkning om Øvrigheden; den er ikke god at faa Forstand af.

Hvad det tredje Afsnit angaar: De Kristnes Samfundsideal i social Henseende, da indrømmer Pastor B., at der er meget berettiget i det, jeg anfører. men dog vil han ikke sige, at dette Samfundsideal er radikalt i dette Ords politiske Forstand. Men hvor jeg taler om Samfundsidealet, der bruger jeg ikke Ordet »radikal« i sin politiske, men i sin sociale Forstand, og saa længe som det Bud staar ved Magt: Elsk din Næste som dig selv, saa er Kristendommen i social Forstand radikal. — Pastor B. mener, at jeg vil være med til at gaa i Spidsen for de besiddelsesløse til forbitrede og sønderrivende sociale Kamp mod de besiddende. — Nej! det har jeg ikke videre Lyst til; men jeg vil heller ikke være med til at gaa i Spidsen for de besiddende i den forbitrede og sønderrivende Kamp, som de føre mod de besiddelsesløse. Jeg vil ikke lade haant om den frivillige

Barmhjærtighed, som Pastor B. siger, men ligesom jeg selv gjerne vil trænge saa lidt som muligt til den Slags Barmhjærtighed, saadan tænker jeg ogsaa det gaar andre, — vel sagtens ogsaa Pastor B.

Det er sandt nok, hvad Pastor B. skriver: »at den sande Lykke og Velsignelse ikke kommer an paa, hvor meget eller hvor lidt man har at arbejde med, o. s. v. o. s. v.« — men kan Pastor B. og jeg paa en ordentlig Maade faa noget mere at leve af, — ja, saamænd! tager vi det; og saadan er det akkurat med Folk, som de er flest.

Saa gaar Pastor B. over til at behandle Folkesuverænitet. Hvad han siger om den Ting er ikke nyt. Det er den gamle Lirekasse, han drejer paa, under hvis søvndyssende Toner mangén Præst har skaffet sin Menighed en blid Slummer. Det gaar mig undertiden saadan, naar én begynder paa en lang Argumentation, som jeg har hørt 100 Gange før, at jeg, for at slippe for det hele, siger ja til det altsammen. Havde jeg hørt Pastor B. mundtlig begynde paa denne lange Historie om Folkesuverænitet, saa havde jeg straks sagt: »Det er fuldkommen rigtigt. De har i alle Henseender Ret;« — det er den eneste Maade, hvorpaa man muligvis kan slippe for en slig Salve af Trivialiteter.

Sagen er den, at i Virkeligheden er der intet at sige til en saadan Række almindelige Betragtninger mod Folkesuverænitet, som enhver Redaktør af en lille Højreavis kan skrive sammen. Men det komiske er, at vedkommende Redaktør — i dette Tilfælde Pastor B. — ikke har mindste Anelse om, at man kan komme med en Række Betragtninger, der er mindst 3 Gange saa lang og 4 Gange saa slaaende imod en hvilken som helst anden Suverænitet end Folkesuverænitet. Naar Pastor B. tager Teologen fangen et Øjeblik, vil han mindes, at der lader sig sige en hel Del imod Kongernes Suverænitet, Adelens Suverænitet og Gejstlighedens Suverænitet. Han synes at sammenfatte sine Indvendinger mod Folkesuverænitet deri, at den fornægter Syndens Realitet. Denne Indvending kan ganske vist ikke gøres mod Kongernes Suverænitet. De suveræne Konger har et Synderegister at opvise af en saadan Længde, at det absolut udelukker enhver Tanke om, overfor dem, at fornægte »Syndens Realitet«. At Folkesuverænitet ogsaa vil faa et ret antageligt Register at opvise, er der vel Rimelighed for. Men det er for det første en Trøst at vide, at værre end de suveræne Kongers

kan det ikke blive, og dernæst er det bedst at vente med at skrive det, til vi nogenlunde kan se det. Sagen er den, at Folkesuverænitetstanken dels kun har virket meget kort Tid, dels ingen Steder er gennemført i sin Renhed, som en Repræsentation ikke alene af Flertallet, men ogsaa af Mindretallet. Naar derfor Pastor B. skriver om Folkesuverænitetens Synder, saa maler han til Dels Fanden paa Væggen, naar man derimod skriver om Kongesuverænitetens Synder, saa behøver man ikke at tage Fantasien til Hjælp.

Hvad Pastor B. til Slutning skriver om Fritænkerne, vedkommer ikke mig, da jeg ikke er det. Det eneste jeg har at tage mig af er dette, om Præster kan arbejde sammen med Fritænkere paa Løsningen af de sociale Spørgsmaal. Paa visse Omraader er Pastor B. og jeg vistnok enige om, at de kan arbejde sammen. Vi har for ikke saa længe siden haft en Kirkeminister, der var Fritænkere; han »arbejdede sammen« med os allesammen paa Folkekirken's Bevarelse: Bisper, Provster og 1200 Præster, og efter hvad jeg véd, gik Arbejdet ganske godt. Der var da i det mindste ingen af os Gejstlige, som gjorde Skrue. Pastor B. er vel for ung til at have arbejdet sammen med Fischer, men jeg formoder, han havde taget Sagen med Ro og ikke nedlagt Arbejdet. Og selv om Hr. Scavenius ikke var saa ortodoks, som han nu en Gang er; — jeg antager, Pastor B. nedlagde ikke sit Embede.

Men kan man saaledes arbejde sammen med Fritænkere endogsaa paa Folkekirken, hvorfor i al Verden skulde man saa ikke kunne arbejde sammen med dem til Løsningen af de sociale Spørgsmaal, naar de vil være med at løse dem paa en saadan Maade, at det kan blive til Gavn for dem, der trænger mest til at blive hjulpede. Pastor B. mener rigtignok, at de Fritænkere, der ikke tror paa det evige Liv, kan vi ikke have andet med at gøre end bekæmpe dem. Men det er jeg nu vis paa, at han ikke mener med. Naar der f. Eks. næste Gang bliver Valg til Rigsdagen og Pastor B. gaar hen og afgiver sin Stemme paa Højres Kandidat, saa er jeg sikker paa, han spørger slet ikke om alle de andre, der stemme som han, nu ogsaa tror paa det evige Liv. Sagen er nemlig den, at det er i Grunden slet ikke Fritænkerne, Pastor B. er saa bange for, men det er Venstremændene; naar en Fritænkere er Højremand, er jeg temmelig sikker paa, han taber i Pastor B.'s Øjne en hel Del af sin Frygtelighed.

Til Slutning giver Pastor B. en saare trist Skildring af Præstelivet i den danske Folkekirke: »Sandheden er, at i en Alder, hvori endnu de fleste fængsles af denne Verdens Glæder og Herligheder, drager Præsten ud til afsides Egne o. s. v. . . .« Nu ja! denne Tur til »afsides Egne« og alle dens Rædsler har jeg ogsaa været med til at gøre; men jeg syntes slet ikke, det var saa gruelt. Jeg kan undertiden her, midt i »Verdens Glæder og Herligheder« sukke lidt efter de afsides Egne, og vilde Pastor B. bytte med mig, er det ikke umuligt, jeg slog til. — Nej! Sandheden er nok den, at de fleste Præster har det som Blommen i et Æg, og kunde have det som en Bisp i Gaaserede, naar de kun var i mere Forstaaelse med det Folk, de skal virke iblandt. Jeg kender de danske Præster adskilligt bedre end Pastor B. Der er iblandt dem nogle af de bedste og elskeligste Mennesker, jeg har truffet paa; ja! betragter jeg Standen i sin Helhed, vil jeg sige: der er ikke hæderligere Folk i Landet end de danske Præster. Men der er én Fejl ved dem: de vil have Ro; de forveksler Ro med Fred. Naar de, som Pastor B., drager i Strid, saa er det ikke for Fred, de strider, men for Ro. Saa vilde jeg heller være som en af de gamle Vikinger: de elskede Striden for Stridens egen Skyld. Men helst vilde jeg stride for Freden. Dog! vi Mennesker har saa mange uopfyldte Ønsker.

HENNING JENSEN.



## Bethlehemsstjærnen.

Med fornem Blinken, aandssløv Plirren staar  
spredt over Himlen Millioner Stjærner,  
hver om sin Glans med selvisk Kulde værner  
og tavs om Dødens stive Slummer spaar;  
en pragtfuld Gravskrift, som med Hovmod saar  
sin Guldstils Blinken ud i Rummets Øde,  
hvor Tankerne, de største, ligge døde  
paa Forskeraandens vide Kirkegaard.

Den satte Jord gaar militærisk sløv  
som god Planet sin én Gang givne Vandring  
og skælver angst ved Tanken om Forandring  
og bærer trolig paa sit gamle Støv;  
den støtte Marsch forlængst har gjort den døv  
for Blæstens Spot af al dens Mug og Skimmel,  
blind for de nye Væksters Spirevrimmel  
dybt under Lag af faldet, raadnet Løv.

\*

\*

\*

Højt op til Stjærnerne og frem blandt dem  
gaar Tanken kækt paa nye Plyndringstogter,  
mens Vismanden med hellig Fryd bevogter  
hvert fattigt Fnug, den atter bringer hjem;  
med anspændt Griskhed bøjer han sig frem  
og stirrer henrykt udad mod det Fjærne, —  
en ny, en prægtig, tusendstraale Stjærne  
staar over Horisontens Gaadegem.

Med Glans af Soles lyse Straalespil  
og Skær af Maaners matte Dæmringsdrømme,  
med bløde Blink af Skovløbs tyste Strømme  
og Glimt af hidsig, kraterbunden Ild

staar tindrende den frem og stiger til  
den ser sit Blink i fjærnest Bølgebanke;  
hver Straale er en ny, en lutret Tanke,  
og hver et Glimt en nyfødt Hogens Smil.

Løvgemte Spirer fanger Vækst og gror  
mens Stjærneskæret dem en Guldkrans fletter  
og stryger varsomt Skimlen bort og sletter  
af Træets unge Top Regntaagens Spor;  
i Ørknens Sand en Blomstermylder gror,  
der lægger Duft om Klippens kolde Pande,  
mens Vaarvind rider Bryllupsridt om Lande  
og smiler varmt, hvor Stormen iskold før.

Og ganske langsomt skifter Jorden Ham,  
frisk svulmer hver en Drøm, som Tiden fladed,  
og Støv hver Fordom bliver, der sig baded  
en Hornhud til i Traditioners Slam;  
hver udslidt Tanke, der med Brask og Bram  
sin Eriksgata red, udlevet falder,  
og Farisæeren sig Tolder kalder  
og Khaifas ydmyget følger ham.

Og Jorden vandrer i den nye Dag,  
som var af Stjærnerne til Sol den kaaret,  
af nye Tankers Vingesusen baaret  
til Takt af Hjærtets stærke, fulde Slag;  
langt borte driver alt det gamles Vrag  
og synker langsomt mellem Tidens Bølger,  
som dybt paa Bunden det i Dyndet dølger  
og bruser over, hvad der sank der bag.

\*

\*

\*

Men Tidens Hav har ingen stensat Bred  
og ingen Havn, hvor Skibet ind kan slippe,  
kun Døden knejser med sin øde Klippe,  
og intet Søkort kender Klippens Sted;

og Strømmen bærer hen, hvor ingen véd,  
den drukner Blomsterne og splitter Baalet,  
selv Stjærnen, der hin Nat stod tusendstraalet,  
sank slukket bag en Braadsøs Skumkam ned.

Da myldred alt det gamle op paany,  
bag andre Former kun, i andre Klæder,  
og bredte tæt sig paa de gamle Sæder  
og kvalte hver en Røst, der vilde kny;  
en skytung Dag steg af et solmildt Gry,  
hvert Vaarbud knustes i Laviners Torden,  
Sandørkner bredte sig, og rundt om Jorden  
stod atter Støvet højt i Hvirvelsky.

Og Livet vaagned af sin Foraarsrus  
og staar endnu af Rusens Syner blindet,  
men Hænderne er tomme kun, og Mindet  
er Mindet om et Paradis i Grus;  
træt lytter Livet til hvert Stormdrags Sus,  
om og det mælde skal den nye Stjerne,  
og rækker Haanden bønligt mod det Fjærne  
og græder med hvert strandskræmt Bølgebrus.

Sløv og forsovet vandrer Jorden frem,  
imellem gamle Stjærner Tanken vakler  
og vender, træt af Troen paa Mirakler,  
forpint tilbage til sit snævre Hjem;  
men Aanden stadig har en Dør paa Klem,  
og Haabet ikke fra sin Vagtpost viger,  
før tindrende den nye Stjerne stiger  
og peger mod det nye Bethlehem.

VIGGO STUCKENBERG.

## Efteraarslitteratur.

Jonas Lie: Otte Fortællinger (Hegel), Schandorph: Det gamle Apotek (Reitzel), Erna Juel-Hansen: Seks Noveller (Philipsen).

Jonas Lie var i Aar den første ved det literære Efteraarsstævne i København med sine »Otte Fortællinger«.

Det er uheldigt, at Lie ikke er fra Hardanger i Vestnorge. Der vilde kunne siges en Hoben træffende Ting om hans Kunsts Overensstemmelse med denne Egns bløde Storslaaethed. Hans Lune overrasker som de mange Fossefald dør, han er rig i Formen og alvorlig, der spores Havluft og Bræers Kølighed i hvad han skriver, og Sommervarmen i hans Ord ligner den, der i Hardanger gør Løvtræerne fyldigere og Frugterne mere saftfulde, end man ellers træffer dem i Norge. Men han er nu en Gang fra Nordland, og det, at hans Kunst øjensynlig er plantet om i et sydligere Strøg, er maaske Aarsagen til, at den er bleven noget sprød i sin Frødighed.

Jonas Lie tager varsomt paa sine Æmner, han skaaner Læserne, medens han fortæller. For sine egne Nerver synes han ikke at frygte, han gaar ofte til Bunds i smertelige Ting. Men med sit Humørs lindrende Ævne mildner han Indtrykkene paa os; han vil sidst af alt i Verden forknytte. Han er ikke som de moderne Skribenter i Frankrig og andensteds, der koldblodig lægger de Sygdomsaarsager blot, de har under Behandling, hans Ironi kan vel skære dybt, men han tror paa Menneskenaturens Ævne til at helbrede gamle Skader, og hans Fremgangsmaade gaar derfor ud paa at bevare det mest mulige af, hvad der er angrebet.

I »Slagter-Tobias« er han Mesteren. Historien er sørgelig — den tilfældige Slutning, der er sat paa den, kommer strængt

taget ikke Beretningen ved —, men hvor er den ikke henrivende fortalt. Der kommer noget næsten bedaarende i Tonefaldet. Tobias er bleven tvungen af Lensmanden til at opgive sit omstrejfende Liv, han har faaet et »Pladsested« anvist, og Aaret efter sidder han der med Finnepiggen Martha Malvina og to Børn i Reden. Dog nu trues han med Lovens Straf, Martha Malvina skal hjemsendes til Søfinnen, hendes Fader, inde i Sejobotten, hvorhen Tobias »havde kravlet sig i ondt og godt Vejr mange Mile over Fjældet i alle disse Aar, siden han blev kendt med hende, en Gang han fór paa Kobbeskytteri«. »Men Tobias satte nu haardt imod haardt; han gik til Klokkeren og forlangte Lysning, Vielse og Daab, — alt paa én Gang«. »Præsten prækede om Letsind og Fattigdom, — og Martha Malvina græd. Hun forstod det ikke videre; men syntes bare, det var saa overvættets vakkert og saa rart, at hun nu med ét var rigtig gift og ejede en Gut, som virkelig hed Jouhan, og én, som virkelig hed Andres, og ikke bare havde Navne, der sad saa løst som paa Hunden eller Grisen«. Dette virker paa Sindet som et svalende Luftstrøg en hed Sommerdag paa Kind og Nakke. Men det er Indledningen til en Skildring af Sult og Nød. Og samme Tone holdes vedlige hele Fortællingen igennem. Det vilde være urimeligt at føre en Anke imod denne Form — den norsk-danske Poesi har den ikke friskere —, men der er den Fare ved den, at den efterhaanden kan dulme os bort fra selve Æmnet; Naturens virkelige Barskhed kommer ikke frem, og den forlanger vi dog undertiden at se.

Det samme er Tilfældet i den ypperlige Fortælling »Jon Sunde«. Snobben i denne Friluftsmænd og Bygdekonge er for uskyldig holdt, han gør helt anderledes Fortræd i Land og Rige, end her er fortalt, og hvor er de Svøbeslag, hvormed den daarligere Jane-Mathilde bliver tugtet, ikke blødt svungne. De rammer bravt nok over hendes magre Ryg, men der mangler Skorpioners Svie i Smerten. Jon Sunde har i de fem seks Krisens Aar, da Tømmerpriserne stadig sank, flere Gange været Undergangen nær, men bestandig bevaret en ubrødelig Tavshed derom lige overfor sin i Stuen raadende Halvdel. »Det forbavsede vistnok Jane-Mathilde, at Sunde havde gaaet saa rolig med alt dette! men det var jo »Forretninger«, og saadant hørte vel til. Det var ret baade kærligt og vel betænkt af ham, ikke at have draget hende ind i dette. Og desuden — hvorledes skulde hun med Ærlighed

kunnet tet sig i Forhold til deres Venner og, al deres Selskabelighed, medens alt stod i den Grad tvivlsomt?« Dette sidder hvor det skal, men naar der ikke gives haardere Slag i Fortællingen, er der dem, som kunde ønske sig et betydelig skrapere ført Tugtens Ris, og det er farligt for en Forfatter at bringe sine Læsere Forestillingen om, at han mulig ikke fyldestgørende behandler den Sag, han har bragt paa Bane.

I det Behag, Lie fremkalder med sine »Otte Fortællinger«, er der da den stundum næsten forsvundne, stundum stærkere Understrøm af Betænkelighed, at man ikke kan slaa sig til Ro med hans i høj Grad personlige Stil. Der maatte lige saa kort kunne skrives mere indgaaende om de samme Æmner. — Lige fuldt, saa længe han vil, er man bunden til hans Ord. Han fortæller, saa at man uden Modstand bliver med ham paa de hyggede Steder.

De seks andre Fortællinger staar ikke paa Højde med de to her nævnte, men over dem alle hviler Foredragets Ynde som Sollys en Bygevejrdsdag over et rigt kuperet Landskab. »Alligatoren« synes dog at være lovlige tynd i Spøgen.

Schandorph er efter god gammel Vane ogsaa mødt. Han fører en Fortælling paa halvfemtehundrede Sider med sig, »Det gamle Apotek«, hvori Begivenhederne foregaar i vore Dage. — Den er ikke lykkedes. Schandorph indtager en for høj Rang i vor Literatur, til at man skulde ville byde ham en Bedømmelse sat paa Skruer. Der er Episoder i Fortællingen, som er udmærket set og udmærket »gjort«, men i sin Helhed er den forkert intoneret, og gennemført under Uheld.

Hovedfejlen stikker i Forfatterens overdrevne Syn paa sin egen Beretning. Der er gjort for meget ud af alt. Det begynder i første Optrin i Apotekets gamle Have, da de unge Piger spiller Ring og overraskes af Kaptejn Frick, og det fortsættes paa næsten hver Side i Bogen, naar undtages de Kapitler, som skildrer Pastor Brinckmanns Ægteskab med Fanny. Alt hvad der angaar Teologens Liv som gift Mand og Præst paa Landet er fortræffeligt.

De unge Damer, som spiller Ring — det burde vel have været Krocket, Ringspillet var paa Fortællingens Tidspunkt forlængst gaaet af Mode — hører alle til Byens fikse Stab, de er omkring atten-nitten Aar, altsaa vel forfarne i den Kunst ikke at lade sig for-

bløffe af nogen, mindst af en fra deres egen By, og heller ikke af den nogle og fyrretyveaarige, selvgode Kaptejn, der gør Kur til dem ved at snakke om Poesi og Kvindelighed, Byron og Søren Kierkegaard. Det kender de fra Studenternes Passiar i Ferietiden. Og at den ugifte Kaptejn skulde kunne benytte sin Alders (?) Prærogativer til at kalde de unge Piger ved Fornavn, tage dem om Livet og kysse dem, er ikke sandt, han er jo først kommen til Byen for halvandet Aar siden og har altsaa ikke kendt dem før efter deres Konfirmation. Han skulde blot prøve! Kaptejn Frick er imidlertid »alligevel interessant«, og de lader sig bevæge til at fortsætte Ringspillet med ham. — Saa staar der: »Han rørte sig næsten ikke, løb aldrig, men sendte Ringene ud og fangede dem med utrolig Færdighed. Det var som tvang han alle Ringene ind til sig. Han gjorde nogle Bevægelser med Overkrop, Arme og Ben, saa parodiske og karikaturmæssige, at de unge Piger lo ad ham, ikke som ad en Klodsmajor, men som ad en behersket komisk Skuespiller«. Bortset fra det mislykkede i Beskrivelsen er det let at høre, at Skildringen ikke er søgte, saaledes gaar det ikke til. Kaptejnen, som er i Uniform og bestandig indtager den overlegnes Holdning, gør sig ikke til Narrifas for at more nogle unge Damer, og disse vilde ikke, som Schandorph siger, være ti Minuter om at opdage, at han »skabede sig«; der vilde ikke være gaaet Tiendedelen af et Minut hen, før de havde følt sig forlegne paa hans Vegne.

Men candidatus theologiæ Sofus Brinckmann optræder. Fanny Pramman, der er Værtinden i det unge Selskab, raaber Hurra for Kandidaten, fordi hun tror, at det vil ærgre Kaptejnen, men hun bliver flov over sin egen Stemmes gennemtrængende Magt, »især da hun saa Kaptejn Fricks lyse Øjne rettede paa sig. Det var, som om hun saa to kolde, ubelyste Staalklinger, og som om de straks skar ind i hendes levende Kød«. Det er stærke Ord om en Befippelse. »Hun følte, at hun i et Øjeblik Hidsighed havde udstedt en ubetænksom Krigserklæring mod en farlig, en besindig Krigsmand«, og hun »mærkede, at Graaden (!) pressede hende op i Halsen«. Dog hun vinder atter Mod; den unge Teologs Ihærdighed ved Ringspillet virker paa hende som »en berusende, frisk Vin«, og da Kaptejnen har trukket sig ud af Legen for i Værdighed at nyde en Cigar paa en Bænk, siger hun til Kandidaten: »Uh — puh! lad os hvile lidt . . ., til Kaptejn Frick har pustet af; det er Synd, at han ikke kan være med,

fordi han har tabt Vejret«. Pigerne »ler i Kor« ad denne Spot, men saa bliver de bange, og Julie Spang hvisker til Anna Holgren, at Kaptejnen ser ud, »som om han pønsede paa noget ondt«. Fanny er imidlertid »som besat af en vis Galgenhumor« (!) og hvisker højt: »De — Brinckmann — se at faa den gamle Kaptejn opmuntret lidt«. Denne bitre Pille gør det af med Kaptejnen, fornærmet rejser han sig og gaar sin Vej.

Alt i alt tager disse Smaarivninger ved Ringspillet sig dog ikke farlige ud; for de unge Piger maa de jo være som den Vind, der blæste i Gaar, de har saa ofte før lêt ad den vigtige Kaptejn, — men Schandorph mener det anderledes. Han lader Fanny tænke med Skræk derpaa den næste Dag, og om Aftenen er hun »ængstelig som en Skolepige, der skal til Eksamen«, ved paany at være sammen med Kaptejnen. Denne, der er en Tølper, er fremdeles fornærmet; i Fannys elegante Hjem lader han som om hun, Husets attenaarige Datter, ikke er til. Han fingerer at overheøre en positiv Opfordring til at føre hende til Bords, og ved Maaltidet er hun Luft for ham, skønt han sidder der selv fjærde som eneste Gæst. Paa den unge Dame, Byens rigeste Pige, har disse Taabeligheder en besynderlig Virkning: »Harne og Graad pressede hendes Strube sammen,« »hendes Træk var som stivnede i Krampe,« »hun gjorde en overmenneskelig (!) Kraftanstrengelse for smilende at klinke med sin Bedstefader«, men »Fjeren brast i hende. Hun tabte Glasset ud af Haanden«, og senere sidder hun »rystende som i Feber«. Man er i Forlegenhed med disse Ord, har aldrig erfaret noget lignende, og, ærgerlig over sin Skødeslashed, begynder man at lede efter det oversprungne Sted, hvor det staar omtalt, at Fanny er forelsket i Kaptejn Frick. Men det findes ikke. Kaptejnen synes ganske vist nu og da at have haft Plads i hendes erotiske Fantasier, men ellers har han i det væsentlige kun skaffet hende den Erfaring, at der er halvgamle Lapse til; hun har følt hans paatrængende Arm om sin Nakke, og under Latter har hun set ham omfavne den midaldrende Fru Kamp, Husbestyrerinden, hendes Tante, der nok saa kælent spidsede Munden til et Kys. Efter dette skulde man tro, at det ikke vilde falde Fanny vanskeligt at knipse den uopdragne Kaptejn ud af sin Vej. Men nej, Tildragelsen ved Bordet bliver skæbnesvanger for hende. Næste Dag forlover hun sig officielt med Sofus Brinckmann og beholder for Resten af sine Dage et uudsletteligt Indtryk af, at hun maa hade Kaptejnen som sin uforsonlige Fjende.



Dette er gaadefuldt. Han har aldrig gjort og kommer aldrig til at gøre hende anden Skade end den, som her er fortalt. Ikke heller faar hun Kundskab om nogen ond Handling, øvet af ham imod andre, han synes i det hele at være af den Slags Mennesker, der er værst mod dem selv; i Bogen gør han i alt Fald ikke en Kat Fortræd. Ikke desto mindre betragter Fanny adskillige Aar efter — hun er da bleven Enke og en ved »selvstændig Livs-udvikling« modnet Kvinde — det som »en Kalk, der skal tømmes«, da hun ved given Lejlighed maa have en Samtale med Kaptejn Frick<sup>1)</sup>. Det varer et helt Kapitel igennem, inden hun faar samlet Kraft til den »jævnbyrdige Modstand mod en Fjende« og til at gaa »den Smertens Vej«, som er nødvendig for at tale med ham. Hun har Indtryk af at »spille Hasard« og »va banque!«, fordi hun jævnt og fornuftigt begynder Samtalen med at underrette ham om, hvad der er Grunden til hendes Komme — et Forretningsanliggende —, og da han med god Føje og i hendes egen Interesse modsætter sig hendes Ønske, kommer hun til at ryste. »Men udvortes betvang hun sig bedre end sin Modspiller. Hun fik Ævnen dertil ved sin Beslutning om med Martyrmod (!) at tømme Ydmygelsens Bæger til Bunds«. Dette Bæger bestaar i, at hun paany retter sin Anmodning til Kaptejnen om at faa Lov til at anvende sin Formue til Fordel for den ruinerede Bedstefader; Kaptejnen kan forhindre det og gør det, fordi Sagen er haabløs. Det gaar saa med ét op for Fru Fanny, at der ingen Hjælp er i, hvad hun vil, »Ruinen var nær forestaaende. Rædslen dirrede helt igennem hende«. Men denne Følelse bliver besynderligt nok til at det »surrer om hendes Øren« med: »Han har sejret! Han var stærkere end jeg«. Det er Kaptejnen, hun mener; der er ikke mange, som vil forstaa det. »Dødsstiv som en Jærnstang« afviser hun nogle deltagende Ord fra hans Side og gaar. Dermed ophører Kaptejns og Fru Fannys Bekendtskab.

Men alt dette er Urimeligheder, det er at skyde Spurve med Kanoner. Her er smaa Forhold, smaa Mennesker, smaa Sindsbevægelser og store Ord, og Ordene er ikke godt valgte. Man vil ved de fleste andre Forhold i Bogen finde, at noget lignende er Tilfældet. Det er ikke muligt i Ro at komme til Rette med hverken Laborant Vismann, Proprietær Ulkebøl, Kaptejns

<sup>1)</sup> Denne Samtale er en positiv Fejl. Fru Brinckmann har som Enke ingen Kurator, hun raader frit over sin Formue.

Bekendte i Byen, hans Moder eller den gamle Apoteker, Fru Kamp, Fuldmægtig Bolberg osv., alle taler de og staar og gaar, føler, spiser, hoster og sover anderledes end som de jævne Menesker, de er; hvad der siges om dem er drevet op i Udtryk, som vrider Tingene af Led. Enten gøres Situationen til en Farce, som da Brinckmanns og Fannys Forlovelse deklarerer, eller da Apoteket brænder, eller der presses Vælde ind i Begivenheder, der er tynde som en Skankesuppe paa Almindeligt Hospital. Schandorph tror, at han spottende har skildret sin Skabhals af en Kaptejn ved at fortælle, at denne en kølig Aftenstund føler sig som »Manfred, der tvinger Naturaanderne«, fordi han gaar i Snorefrakke, medens Byens Honoratiores ellers er i Overtøj, eller ved at skrive, at han i sin Ensomhed »fægtede ud i Luften med Armene, nød sin Muskelkraft som et nyt Bevis paa sin Personligheds Overlegenhed, tænkte paa Jordrevolutionerne i de forskellige geologiske Perioder, syntes næsten, at han havde været med til at frembringe dem alle osv.«, og mærker ikke, at dette er en Forvrængning og ikke noget Billede. Beskrivelserne flyder over Randen, hvad enten det er Fru Kamps Giftesyge, der omtales, eller den gamle Apotekers Halvdannelse, eller man faar at vide, at Proprietær Ulkehøl snorker i »evig vekslende Tonart og Takt med et stormfuldt Havs Vælde« og vaagner med »et Brøl som en tirret Elefants«, »at han sætter et Studebrøl op«, naar han er mæt, og at, naar han gaar fra Stuen op paa første Sal, knager Trappen »som om et Næsehorn havde bestøget den«.

Heller-ikke Bogens Plan og Mening er rank eller let at gribe. En ung Kvindes Udviklingshistorie skal anskueliggøres, men i Virkeligheden ser vi ikke mere til Væksten i hendes Liv, end man paa en tilsaaet Mark hører Græsset gro: Solen skinner efter Væde, og saa staar det der; Fanny Brinckmann læser gode Bøger, og saa er hun klogere. Det er naturligvis ikke usandt, det gaar blot vor Næse forbi, vi kan ikke være med i Læsningen. En Udvikling af denne Art faar vanskelig Romanens Liv og Lemmer. Det viser sig da ogsaa, at da Fanny efter en Række indre Oplevelser pludselig i Slutningskapitlet optræder som Lærerinde for Fattigfolks Børn, er det ilde forberedt; vi formaar kun at danne os en utydelig Forestilling om, at det vil gaa hende galt der ude i Landsbyen. Og det er ikke Bogens Mening. Ulykken er, at Fortællingen har bevæget sig uden om den læsende Fanny,

Schandorph har ikke i noget Optrin vist os, hvad hun i Virkeligheden duer til.

Og det er ikke meget bedre fat med de fleste af Bogens øvrige Personer. Selv om man i Tankerne mildner de grelle Farver, er Linjerne ikke til at lide paa. Forfatterens Stemning har spillet ham slemme Puds. Han er overalt tilstede i Fortællingen med Vink og Meningstilkendegivelser. Der er smaa gesvindte Tillæg som »forkælet,« »sjofel,« »halvdannet, »blød og kælevoren,« og der er mere forstyrrende som: »Mindet om Don Quixote gæstede ikke hans Tanker« eller »man bliver ikke Martyr, fordi man vil« eller endnu bredere: »Naar man er rigtig mættet af lange og mange Sjælekvaler, kommer Galgenhumoren som et livs- og nervevækkende elektrisk Stød,« men værst er det, at Fortællingens Gang pludselig kan blive standset af et Ryk som dette: »Dristigheden, Hensynsløsheden, ja endog Frækheden kan stundum imponere« eller »Ordsprog og deslige Almensætninger ere meget ofte optimistiske eller tankeløse og svage Naturers Trøst« osv. Med sligt ødelægger en Forfatter sit gode Forhold til Læserne; Hensigten er for aabenbar, man bliver forstemt.

Og saa er der én Ting endnu at klage over: Sproget er behandlet med næsten utilgivelig Skødesløshed. En Sprog-Kamel som denne: »Instinktmæssig rakte han Haanden ud i Luften, vis paa, i Kraft af sin urokkelige Tro, at Tilværelsens Magter ikke kunde nænne at undlade at hjælpe den gamle rare Apoteker, at samme Magter havde en Haand til rede for at tage hans Haand« har Brødre om ikke paa hver Side saa paa hver sjette eller syvende. »Kancelliraad Pramman var nogle Sekunder om at opdage, at det halv romantiske fremmede Indtryk i Retning af det kartheuseragtige, som hans Laborant gjorde paa ham, skyldtes et saa ordinært Klædningsstykke som en lang Natskjorte, og at Virkningen nærmest skyldtes« o. s. fr., »Kaptejnen blev bleg. Ikke af Samvittighedsnag, ti han var sig bevidst, at han kun havde enten osv.« Den Slags Ting maa ikke forekomme i en Literatur, der dog er naaet saa langt frem som den danske.

Men dermed hører Klagemaalene op. Midt i Bogen breder sig den frodige Skildring af Pastor Brinckmann Sjølehyrde og Ægtemand. Det er beundringsværdigt saa Schandorph her har formaaet at gøre selve Kedsommelighedens Indbegreb, en skikkelig lig Præst, interessant. Midlerne er faa. Han bruger en Husmand, en gammel Sognepræst, som er ypperlig, en i sin Lunhed

overlegent skildret Skolelærer, den unge Præstefrue og endnu et Par Stykker dertil, og frem af Gruppen træder smilende en elskværdig, eksalteret og dum lille rødkindet Præst, der piler af Sted med Sakramente og Trøst til de syge, hvad enten de lider af de sorte Kopper eller Brændevinsdelirium. Han er glad som en Fugl. Naar han blot maa snakke om Himmerigs Herlighed, bider Nød og Stank og Syndernes Mangfoldighed ikke paa ham, han giver med begge Hænder og finder, at Fattigdommen i Sognet er en god Indretning, hensigtsmæssig til Lærdom, til Optugtelse og præstelig Virksomhed. I sit Hjem er han blind som en Muldvarp. Hans unge Hustru læser kætterske Skrifter, men han forstaar ikke mere af hvad dette betyder, end han i sine Studenterdage gjorde sig det klart, hvad han skulde med Fortællingen om Jonas i Hvalfiskens Bug. Alt er herligt, for Gud leder hver Ting til det bedste. Kort, Pastor Brinckmann er mild som Dagen er lang, og saa dræber han tommevis sin Hustru med Snak.

Hvis al Psykologi i Bogen var lagt i saa fin en Slyngning som den, hvori Brinckmanns godlidende Vigtighed hildes af hans medfødte Beskedenhed og gryende Stor-Respekt for Konen, saa var »Det gamle Apotek« en af Schandorphs bedste Bøger, men den Samtale, hvori dette sker for vore Øjne, staar des værre ene, den danner sammen med de andre Optrin i dette Afsnit et Midtparti i Fortællingen, hvortil intet af det øvrige svarer.

Bogen indeholder altsaa en forholdsvis lille Del, som er Schandorph værdig, den lange Begyndelse og Slutning ligger et godt Stykke under hans virkelige Niveau.

Der er den Forklaring mulig, at den betydelige Forfatter har givet sig sin Rutine i Vold, har stolet paa sit Talent og glemmt, at i Kunsten gives der aldrig Øjeblikke, endsige lange Stunder, hvor man kan lade Arbejdet hvile. — Schandorph har tabt et Slag; det har ikke synderlig meget at sige, naar man har vundet saa mange i Forvejen.

Fru Juel-Hansen har udsendt »Seks Noveller«, som Hans Nikolai Hansen har udstyret med Vignetter. Bogen er fin at se til, men den vil alligevel ikke gøre Lykke i de artige Hjem, den er for uforbeholden. Fru Juel-Hansen fortæller om Skolepiger, der gør Nar ad deres Institutbestyrerinde, om kvindelige Konfirmander, som har Hovedet fuldt af verdslige Ting, og saa blotter hun Pinens Art i forladte unge Kvinders Elskovsnød og For-

smædelsen ved et Ægteskab, der er stivnet i Kulde. Det sidste, den bitre Alvor, har foreløbig føjet sig bedst under hendes Pen. I de muntre Sager buser nu og da et forsorent Udtryk frem, som støder, fordi det ikke forberedes nok eller overhoved ikke passer, og i Fremstillingen af de unge Pigers Fantasiliv kan den »tøsed« Del undertiden bryde gennem Stilens Traade som Flagermus igennem Spindelvæv. Fru Juel-Hansen er mere ærlig end hun er behændig.

Tonen i disse Noveller er da fremfor alt tillidsfuld og aaben. Den forudsætter, at det er alle om at gøre, at faa Sandheden at vide, og saa byder den sig til, trofast i Klangen, og ikke altid bekymret for, at Maaden bliver den skønsomst mulige.

Ikke heller er der som Regel Tid til at faa synderlig meget sagt. De fire af Novellerne — »Meërah«, »Lille Karl«, »De tolv smaa —« og »Konfirmanden« — er hver for sig kun Stumper af en Viden, der for øvrigt er robust nok og sikker paa sig selv; Skildringerne vil i Hovedtrækkene kunne staa deres Prøve, og de, som drejer sig om halv- eller halvoksnede Pigebørn, har alle Førstehaandsstudiernes Fortrin. Man ser for sig de rød-mussede Pigeansigter med de klare Øjne og de viltre Tanker. I »Enlig« og »Tøbrud« lærer man saa Forfatterindens kunstneriske Ævner helt at kende.

»Tøbrud« er det bedste af hvad Fru Juel-Hansen hidtil har skrevet. Den lille Fortælling er sammenfattet med en i vor Literatur temmelig enestaaende Energi. Den trænger ind til Fibrene i en midaldrende Kvindes Sjeleliv og giver samtidig et fyldigt Indtryk af de andre optrædende Personer. Den fyrretyveaarige Dame har levet i et elendigt Ægteskab med en »aandstom Vellystning«, hun er bleven bitter og haard, begge Sønnerne er gledet fra hende, og i sin Ensomhed giver hun sig hen til endeløse Fantasier om Lykke i Elskov. Den Mand, hun ikke maatte faa, da hun var ung Pige, ægter hun nu i hede Drømme, og hver Aften tændes Brudelysene paany. Saa rives hun pludselig ud af dette Skinliv. Den ældste Søn gør et Forsøg paa at dræbe sig for falske Vekslers Skyld og føres næste Dag i Arrest. Hun tilbringer Natten ved hans Sæng, og gennem hendes Hjerne gaar Angestens og Selvbebrejdelseernes lange Tog. Da den saarede i det graa Morgenlys føres bort, tyer den yngste Søn forskræmt til hende; hun er bleven Moder paany. Den hele Beretning spænder over Tidsrummet fra Aften til Morgen og fylder ikke et Ark, men Optrinene er for-

talt med en Tydelighed, som synes at brede sig langt ud over det snævre Rum, og hvert Stemningsmaleri fører dybt ind i Poesiens Rige. Der er Myndighed og Ro i Fremstillingen, og Udtrykkenes Ægthed gør Skildringen til god Kunst.

»Enlig« er mindre fast i Formen, den er til Gengæld inderligere. En ung Pige, der er Bogholder i en Forretning paa Købmagergade, har levet i syv Aar med en Mand, hun elsker. Saa forlader han hende pludselig, og det er hendes Sorg, som skildres, hans Forhold faar vi ingen Klarhed over. Der er som en svidende Brand i Ordene; kraftigere er det ikke i dansk Literatur sagt, hvor ondt en Kvinde har det, naar hun forlades af den, hun for Alvor har kær. Der er det særegne ved den unge Bogholderskes Tilstand, at hun ikke finder Hjælp skabt i nogensomhelst Harmfølelse imod den troløse; hun udspejder hans Veje og ønsker ham blot tilbage igen. — Det fortælles om et halvt civiliseret Folkeslags Kvinder, at de er saa heftige i deres Kærlighed, at naar de ikke faar Lov til at være hos den, de elsker, sætter de sig om Natten udenfor hans Dør og hylér. Det lyder pudsigt; men naar denne Lidenskabelighed gaar igen i en ung Piges Skikkelse, som passer sin Dont om Dagen, og om Natten kun kan sidde hjemme i sin egen Stue og græde, saa er der i denne indestængte Lidelse en Smerte, som vanskelig kan tænkes haard nok. Det er noget af dette, Fru Juel-Hansen har fortalt, og det viser, at hun blandt andre gode Egenskaber besidder Mod. Det regnes nemlig ikke for tilladeligt at meddele, at der paa Store Købmagergade kan gaa Lidenskaber om, der er lige saa elementære som den, der findes paa Kamtschatka.

Men Fru Juel-Hansen har gjort mere end dette. Hun har holdt en Præken til sin Samtid. Den er kunstnerisk fuldt forsvaret, for der forekommer ikke en direkte Henvendelse i den, ingen Beskyldninger, kun et Eksempel at se paa: Pebersvenden Grosserer With har lært sin Bogholderskes Karakter nøje at kende af hendes Arbejde, og da han uforvarende faar at vide, at der i hendes Liv er en i den almindelige Mening skandaløs Uregelmæssighed, taber han ikke Hovedet derfor, men holder sig fremdeles til det, han kender, og dømmer det andet efter dette, og han faar Lyst til at gifte sig med Bogholdersken. Fru Juel-Hansen har aabenbart den Opfattelse — det fremgaar af Fortællingens fint udarbejdede Stemning —, at Grosserer With er en sjælden Fugl

i Skoven; det kan ikke give os andre nogen ringe Mening om hendes Kendskab til de Forhold, hun skriver om.

Tvært imod, denne Forfatterinde véd sikkert meget. Det synes imidlertid, at hun er vel stærkt betagen af sin Viden, det er ikke altid overbevisende, hvad hun skriver. Den dertil nødvendige Ro i Sindet, som Livet for øvrigt ikke plejer at være altfor karrig med at give, vil saa formodentlig være at spore i hendes næste Bog. Den er vi berettigede til at imødesee med ikke smaa Forventninger.

E. SKRAM.

## Georg Brandes: Berlin som tysk Righovedstad.

(P. G. Philipsens Forlag).

Bogens Titel er en Kende vildledende: Dr. Brandes holder langt mere end han lover. Hans Skildringer bevæge sig nok i ydre Forstand paa berlinsk Grund, men i Virkeligheden er det Tyskland mere end Berlin, hans Iagttagelser gælde. Righovedstaden har været det Midtpunkt, hvorfra han har betragtet Nutidens tyske Kultur og Politik, og hvor han fortæller om særlige berlinske Forhold og Tilstande, er det for derigennem at bringe os til Forstaaelse af Niveauet i vore Dages Tyskland. Derfor vil maaske den, som venter sig en Specialskildring med kraftig berlinsk Lokalfarve, føle sig noget skuffet, men Skuffelsen maa hurtig opløse sig i Taknemmelighed for den rige Belæring, Bogen paa sit større Omraade yder.

Brandes' Berlin er først og fremmest en sjælden underholdende Bog. Det holder haardt at lægge den hen, naar man én Gang har faaet den i Haanden. Æmnerne veksle i den rigeste Mangfoldighed. Politik, Literatur og Kunst, Gadens og Selskabsalens Liv: intet er ham fremmed eller ligegyldigt. Han har om det altsammen personlige Iagttagelser og Førstehaands Tanker. Alt lærd Vigtigmageri, al paaklistret Sagkundskab er ham en Vederstyggelighed. Han kan tale som den, der har Myndighed, uden overlegen Mine og uden at slæbe nogen lærd Bagage med sig, og han skammer sig aldrig ved at tilstaa, hvor han er Dilettant. I ingen Bog har Brandes været mere i Stue med sine Læsere end i denne; han hengiver sig uden Tvang til sit rige Fortællertalents Indskydelser, og holder Timer igennem sine Tilhørere fangne i lyttende Tavshed.



Og der er mere her end fængslende Fremstillingskunst. Skønt opstaaet gennem tvangfri Meddelelser til Hjemmet om Dagens Æmner og hvad der ellers i Øjeblikket har tildraget sig den skrivendes Opmærksomhed, er Bogen — saaledes som den her foreligger — dog en Helhed. Naar man har læst den til Ende, har man et sammenhængende Billede af tysk Aands- og Samfundsliv i vore Dage. Der mangler næppe noget Træk af væsentlig Betydning. Og som Bogen har en indre Sammenhæng, saaledes har den — i bedste Forstand — en Tendens. Forf. siger et Sted følgende bitterlig sande Ord: »Tror man at vi i 1864 havde staaet som vi stod, i Fald vore »Førere« i Pressen havde haft et Ophold i Tyskland eller et grundigt Studium af Tyskland bag sig. De havde læst nogle tyske Aviser, det var alt, og de valgte ud af dem, hvad de fandt passende at fortælle deres Landsmænd. Men ikke én af dem følte det som en patriotisk Pligt at lære Tyskland at kende. Hvis en og anden af de Mænd, der altid have skreget og endnu skrige højest mod Tyskland og Tyskhed og altid have forstaaet mindst deraf — hvis en af dem havde begrebet, at han i Stedet for at skælde Aaret rundt, hellere en Gang om Aaret skulde have gjort en Rejse i Tyskland for at studere sin Fjende, kende Stemninger og Tilstande hos ham, og tale med hans betydelige Mænd, saa vilde det næppe være gaaet i Danmark, som det gik — — —. Fra Danmark lyder højere og højere kun Raabet paa Fæstningsværker. Paa Indsigt raaber ingen. Man ser ikke, at den første Betingelse for et grundigt Forsvar mod Tyskland er et grundigt Kendskab til Tyskland.« — Jeg tror ikke at fejle, naar jeg ser den hele Bog som baaret frem af denne Tankegang. Brandes har gennem den villet opfylde en »patriotisk Pligt«.

Den, der vil lære at forstaa det moderne Tyskland, kan ikke ønske sig en bedre Fører end Dr. B. Aldrig har han vist mere af den smidige Tilegnelsesævnne, der er en af hans bedste Egenskaber som Kritiker. Her er intet »Lobhudelei« og ingen Nedrakken: enhver Aandsretning, enhver Personlighed er forstaaet med sit Væsensfortrin som med sin Begrænsning. Atter og atter, paa hundrede forskellige Maader skildres Modsætningen mellem Martsgenerationen og den nulevende, af Bismarck prægede Slægt. Med Vemod ser Georg Brandes det Slægtled dø ud, »som det nyskabte tyske Rige skylder alt, hvad det har i sig af Frisind og Tro paa Ideer«, disse halvtredsindstyveaarige, hos hvem politisk Ungdom nu ene findes. Øjensynligt ligge de hans Hjærte nærmest,

ligesom han vel har haft sine bedste Venner blandt dem. Men dette er langt fra at sløve hans Blik for den nu herskende Generations Fortrin, og for den Styrkens Ret, med hvilken den har underlagt sig det nye Tyskland. Læs f. Eks. disse Ord:

„Jeg har fortalt, at da man søgte hans (Kejser Vilhelms) Samtykke til at rejse Statuer af Brødrene Humboldt foran Universitetet, svarede han: „Men ikke saa store som de af mine Generaler“, ligeledes, at da Goethes Statue blev afsløret i Fjor, mente Kejseren ikke, at det stemmede med hans Stilling officielt at overvære Afsløringen af en Statue for en Mand, der ikke en Gang havde været General. Saa besynderlig sligt klinger — det lyder i visse Maader som fortaltes det om Frederik den Stores Fader — saa er dog denne Synsmaade den, som har skabt det tyske Kejserdømmes Storhed. Herpaa hviler den, hermed staar og falder den. Hvis Kronprinsen, som det nu menes, i sine Anskuelser nærmer sig mere til den borgerlige Liberalisme, og hvis han og hans engelske Gemalinde, hvad i øvrigt er lidet sandsynligt, paa Troen ville fastholde den Statsopfattelse, de for Tiden nærmest synes at hylde, saa turde dette blive skæbnesvangert for det store Monarki, blive *le commencement de la fin.*“

B.'s hele Skildring af det moderne Tyskland er gennemtrængt af Respekten for den Regelbundethed og Pligtopyldelse, hvorpaa alt hviler. Han glæder sig ved at spore denne Aand, selv i det ringe og dagligdags. En af Bogens Perler er en Skildring af den berlinske *Schutzmann* til Hest, der paa stærkt befærdede Gadehjørner holder midt paa Kørebanen for at dele Strømmen af Vogne og Fodgængere:

„Jeg vover at paastaa, at Berlins Gader (især ved Vintertid og under Snefald) ikke frembyde noget æstetisk skønnere Skue end disse stille, alvorlige Broncestatuer af Hest og Mand, som med et Blik, en Mine og uden nogensinde at vende Hovedet, hvor stærk end Færdslen og Larmen bliver bag ved dem, hyder Orden og skaffer den tilveje. Disse brave, daarlige lønnede og pligtopyldende Karle danne et Slags Miniaturbilleder af den preussiske Statsmagt: energiske, rolige, som de holde der, udsatte for Regn og Blæst, omgivne af en brusende Menneskemængde og styrende den ved den Autoritet, hvoraf de føle sig baarne. De er fattige, ti, som man her siger: „Die preussischen Beamten werden mit Ehr' bezahlt“; men man føler, at de ere gennemtrængte af denne Ære, og at det er i Kraft heraf, at de overholde Disciplin.“

Som B. søger at forstaa det nye Tysklands Aand og Institutioner ud fra deres egne Forudsætninger, saaledes ogsaa med de ledende Personligheder. Af stort Værd er hans Skildringer af Moltke og Bismarck, navnlig den første. Det er et af de nobleste udførte Portrætter, B. har skænket os, og vi tilgive ham

gærne, at det mere er Tænkeren og Skribenten end Generalfelt-marchallen, vi faa at se. Billedet bliver derfor ingenlunde usandt; B. har villet fremhæve de Træk deri, som den vulgære Betragtning er mest fristet til af overse, og han har haft sin Glæde af at dvæle ved de Sider af Moltkes Personlighed, der ligge hans egen nærmest. — Af Bismarck gives intet udført Portræt; man lærer ham at kende saa i en, saa i en anden Forbindelse, og tilsyneladende er det tilfældigt, hvad man faar at vide og hvad der ties med. Men naar Læsningen er endt, former der sig ud af alle de spredte Træk et levende Billede, som ikke let gaar én af Minde.

Ingen har klarere end Brandes set den tyske Aands Begrænsning. Stundum er det, som gisper han efter Luft midt i al denne ulastelige Regelrethed; hvad han savner, selv hos de bedste af den herskende Retning, selv hos en Moltke, er »den frie Mands Præg«. Han respekterer den unge Slægts ihærdige Arbejde, dens ypperlige Skole, dens fænomenale Dygtighed, men dog raaber han sit klagende: »Sand! Sand! Sand!« Det der gør, at han, naar alt kommer til alt, føler sig som en fremmed Fugl blandt denne Slægt, er, at den ikke længere »føler simpelt og menneskeligt«. Man arbejder og »stræber«, det er sandt, men Maalet er snævert afstukket, og ud over det øjnes intet. Det er en Slægt af »Specialister«.

B. siger et Sted, at hvis han var tysk Borger, gav han Bismarck sin Stemme, og han motiverer det ved, at denne Mand betegner »Initiativet, det geniale Vovestykke« i Modsætning til Fremskridtpartiernes »tankefattige og uproduktive Konservatismes«. Et Ord som dette maaler Forf.s Ævne til at se bort fra selv de stærkeste personlige Sympatier og fælde sin Dom ene af reale Grunde. Han føler sig ved »personlige, sociale og politiske Baand« knyttet til Fremskridtpartierne, han ser, at Regeringen hælder til den religiøse Reaktion og benytter sig af gamle Stamme- og Standsfordomme, han oprøres dybt ved den samvittighedsløse Benyttelse af Attentaterne til at kneble Personens og Tankens Frihed, og dog vilde han efter rolig Overvejelse give Bismarck sin Stemme. Saa vist som denne Udtalelse maa give os den dybeste Agtelse for B.s Fordomsfrihed, saa vist vidner den om nogen Miskendelse af de politiske Livsformers Betydning. Dr. B. synes mig at være Realpolitiker i lidt for snæver Forstand. I Anledning af en Artikel i et liberalt Blad, der betegner Tobaks-

monopolets Forkastelse som de liberales Hovedformaal paa næste Rigsdag, udraaber han: »Hvilket begejstrende Program, hvilken herlig Fane! Forkastelsen af Loven om Tobaksmonopolet! Man kunde uden Anstrængelse tænke sig en mere overstrømmende politisk Produktivitet.« Ja vist kunde man det, men overser Dr. B. ikke her, at de liberale alt i alt dog have et Program, der ikke er at kimse ad: Selvstyrelsens. Hvis deres parlamentariske Grundsætninger var bleven førte til Sejer og havde gennemtrængt det tyske Folks politiske og kommunale Liv, vilde da ikke meget være anderledes og bedre, behøvede da Dr. B. at lede med Lygte efter en fri Mand, vilde han da have skrevet disse smertelig sande Ord: »Hvis ikke Aarhundreders politiske Trældom havde givet de tyske Rygge et Knæk, hvis ikke Opsvinget 1848 havde været en enestaaende Rejsning, saa var det umuligt, at man med Mellemlklassernes aabne eller stiltiende Samtykke kunde sætte det i Værk, som foregaar nu, den systematiske, regelmæssigt funktionerende Undertrykkelse af alle de Organer, hvorigennem det menige Folk aander og lever sit aandelige Liv«.

Noget ganske andet er det, naar B. skærende vittigt blotter forskellige liberale Føreres Skiften Kulør og slappe Holdningsløshed. Der kan enhver følge ham.

Dr. B. har levet i Berlins bedste Selskab og saa godt som alle de fremtrædende Personligheder, han skildrer, har han haft Lejlighed til privat at lære at kende. Dette har selvfølgelig sat ham i Stand til at skaffe sig et meget dybere Indblik i politiske, literære og selskabelige Forhold, end det i Almindelighed er en fremmed muligt, og vi — hans Læsere — har høstet fuld Gavn deraf. Kun i en enkelt Henseende har det maaske gjort Bogen Skade. Forf. har en Smule for meget set Berlin — og det tyske Samfund i det hele — oven fra. Ikke at det skorter paa Sympati for »Underklassen«; tvært imod. Hvor ærlig og følt er ikke hans Harme over de socialdemokratiske Arbejderes Behandling efter Attentaterne. Nej, hvad jeg mener, er, at B. lidt vel meget har levet »over Skyerne, hvor Himlen den er blaa« til altid at have et levende Indtryk af, hvor grumset det kunde se ud længere nede. Karakteristisk er den Fjærnhed, hvorfra han betragter en Bevægelse, der har grebet saa dybt ind i det store Fler-tals Følelsesliv som den antisemitiske. Han siger selv, at han ikke er i Stand til at tale om den »med synderlig Autopsi«. »Om det hele foregik i Babylon i Stedet for i Berlin, kunde jeg i Grunden ikke

have mærket mindre til det end nu; . . . . det Selskab, jeg søger, eller som søger mig, lever og aander i en Himmeleegn, hvorhen dette Skraal fra Gaden ikke naar«. Man savner da ogsaa i B.s Omtale af denne lidet renlige Bevægelse det friske, det selvsete, som ellers gør hans Bog saa tiltrækkende.

Brandes' *Berlin* er en Bog fuld af Aand og Belæring. Man lærer af mangt et enkelt Kapitel i den mere end af en hel »Rejsebeskrivelse« af den sædvanlige Slags. Som alt, hvad dens Forf. skriver, er den i eminent Forstand aktuel og griber med fast og modig Haand om mangt et betydningsfuldt Nutidsspørgsmaal. I al sin Fordringsløshed er Bogen vor nye Literaturs første Mand værdig.

N. NEERGAARD.

---

## Teatrene.

Det var som en Forkogling af den unge Digter: hver den hede Tanke, hver udskejeende og skønhedssyg Drøm, hvert uroligt Suk gik hjem til dette Imperatorsæde, prydet med Skuespillerens Laurbærkranse, og de hvilte ved Lyden blot af Neros Navn. Der tog de Form i ubændige Vers, fulde af Ild. Og vi, som var lidt ældre og ikke var just af den samme Kreds, vi hørte af de jævnnaarige om Aften efter Aften, hvor den unge Christiansen for Venner, atten Aar, som han, læste sine brændende Strofer om Neros og Poppæa Sabinas Elskov.

Nu er nogle Aar gaaet hen siden da, og nu er Einar Christiansens „Nero“ spillet. Den unge Forfatter har ikke sluppet sin Helt, Nero har levet hele hans Ungdomsliv med ham. Og i det Skuespil, som vi nu ser, har Moralen vundet alt det — hvad Nero-Drømmen tabte. Den hvide Kristendom slaar blege Traade i den neroniske, blodstænkte Purpurvæv, Neros Lyst bøjer angrende Knæ under det fromme Blik fra Asras Dueøjne.

Der er megen Moral, der er funkende Ord, der er paany — som i Lindows Børn — to—tre af disse hastigt og snildt optømrede Situationer, som vidner om Teaterskribentens Haandlag; der er Pragtsteder for en Nero-Deklamator, og der er al Rolleskrædderens omsigtsfulde Maaltagen af den for det givne Parti bestemte Skuespiller; der er Stænk af Poesi, der er en skønt instrumenteret Efterklang af svulmende romantiske Ord — men Nero-Aanden, den er dunstet bort indtil sidste Spor. Einar Christiansen plantede i dette Drama en Paaskelilje paa sine Ungdomsdrømmes Grav.

Naar man ser dette „Nero“, tænker man uvilkaarligt paa, hvilken Magt hin unge Roma-Cæsar, der med Poppæa Sabina vekslede saa elskovsfulde Ord, vel vilde have haft over vore Sind. Mens Emil Poulsens Deklamation, stolt og selvtilidsfuld, ruller os forbi — som illustreret af en harmonifyldt Plastik — tænker man, at lige godt som denne stilfulde Kunst passer denne Nero, der er blevet ældre, vilde maaske en Jaques Viehes unge Skønhedsdrømme, hans tørstige Passion, have givet Liv og Sjæl til den Nero, som var sprunget frem af hine unge Digter-Længsler, der vidste kun lidet om Asras Hvidhed, men mer og endnu mer om Poppæas Dejlighed og det brændende Romas Dæmon-Pragt.

Man tænker paa dette, vi her hjemme aldrig ser: et ungt Stykke, spillet af unge. Man giver sig hen til en Drøm om et Drama, skrevet af en fem og

tyveaarig, spillet af Skuespillere paa hans Alder, mættet med al Samtidighedens og Følelses-Lighedens Forstaaelse — og man ser mismodig en Skare unge dramatiske Kunstnere spredte planløst paa fire Scener, ledet uden Spor af Maal og uden blot en Gnist af kunstnerisk Ærgerrighed.

Den fuldstændige Mangel paa Enhed i Styrelsen af vore Teatre slaar os, just naar vi tænker paa de unge, med sørgelig Magt. Ti nu er der vokset frem en Hob af yngre. De findes paany, Æmnerne til et friskt og kraftigt kunstnerisk Kuld. Men de har ingen Opdrager, ingen som samler. Ingen af vore Teaterledere vover klarsynt at se, at her er Vejen hen gennem daarlige Tider til den betryggede Fremtid.

Paa Kasino veg „Fyrst Zilah“ for „en Tur til Maanen“. Nøgne Personer i Flok forjog Ida Aalberg og Vilhelm Viehe. Og med det samme har tyve Balletdamer i elektrisk Lys bragt hos Publikum i Forglemmelse et Forsøg fra de helt unge paa at spille virkelig Komædie, et Forsøg, som Publikum af al Magt burde have opmuntret, og som for Direktøren utvivlsomt burde have været et Fingerpeg.

Ti saaledes som dette fuldstændig hule Stykke „Fyrst Zilah“ ved den tiende Opførelse blev spillet af Kasinos uøvede Tropper, var det godt indtil det overraskende. Kritiken, som møder ved den første Forestilling, og som der afsiger sin endelige Dom, uden at regne hverken med Ængstelse eller Uøvethed, havde imidlertid slaaet de unges anstrængte Forsøg til Jorden, og Direktøren hastede — tvungen af sin for Sæsonen lagte Plan — til Maanen. Vilhelm Viehe og de andre havde saaet i Sandet. De fik ingen Græde.

Sandheden var den, at de havde førtjænt al Opmuntring. Fejlene var her den ellers saa udmærket resolute og handledygtige Direktørs, der her næppe havde gjort nok for at understøtte sit unge Personales Arbejde. De to Figurer, der i anden Akts Begyndelse konverserede Baronessen, og som hver Aften vakte Publikums Latter og blev, trods al deres Ubetydelighed, et Skær til Stranding, burde ikke præsenteres paa et Teater, hvor Herrerne Pio og Helsingren gaar ledige om. Det er næppe betænksomt af en Direktør for et ungt Teater at gøre Brud paa en Rolles Mening og slaa Breche i et Stykkes sunde Sans i den Grad, som her skete, da man lod Fru Recke-Madsen slæbe sin gamle, nu lidt krumryggede Teatervanthed ind i Baronessens levelystne, ungdommelige Parti. Rollen vilde fortræffeligt have klædt Frøken Louise Brocks elegante Fremtoning og lidt blasert-spidsøe Replik-Tournering. Selv Fru Schwartz-Nielsen havde lykkeligere fremstillet denne inkarnerede Giftelyst. Men Direktøren havde, som sagt, kun vist svagere Interesse for sit kæmpende Korps' Anstrængelser.

Følgen var den, man kunde vente. Selve Ida Aalbergs Sejer knuste alle hendes Omgivelser. Naar jeg her taler disse Omgivelsers Sag, er det, fordi intet er mig smerteligere end at se unge Kræfter kæmpe redeligt men resultatløst. Fremdeles fordi det er min Overbevisning, at Direktørerne — og alle vore Direktører — maa atter og atter have den Sætning indskærpet, at deres Pligter mod et Personale ikke er opfyldt den Dag, da de har betalt til sidste Hvid de bestemte Gager. Mest har en Direktør for unge Pligter. Ti det vil tifold staa til ham at hjælpe frem saa godt som at hævme, at stille frem i Lys saa vel som at holde inde i Skyggen.

Mig forbavsede Hr. Aagaard som den gamle Ungarer. Her formede sig hans Ubevægelighed om til Ro, hans Diktions Langsomhed fik Præg af

behersket Værdighed, og den hele Fremtoning, som plejer lidt udfordrende at prale under Operettens Silketrikol, virkede med militarisk og næsten førnem Anstand. Hr. Nathansen, hvis Udvikling jeg har fulgt fra den første Dag, han satte sin Fod paa Scenen, og hvis naturlige Replik og Trohjærtethed i Stemningen skulde synes de lykkeligste Egenskaber, kom over Michel Menko uden at vække Latter og sagde en enkelt Replik, der laa hans Naturel nær, med saa ægte og umiddelbart et Tonefald, at hver lydhør fangede Klagen af Ordene som et Løfte for Fremtiden. Vilhelm Viehe endelig kender endnu ikke Maskeringens og Holdningens vanskelige Kunst, men han aabenbarode en Følelsens mandige Noblesse, en Ævne til uvilkaarlig at overbevise, som selv havde imponeret den første Aftens skeptiske Publikum, der Gang efter Gang taaler det middelmaadige af dem, man har tilkendt Autoritet, men som har saare svært for at bøje sig anerkennende for Ævner, som uden Autoritets-Stemplet arbejder sig fremad.

Og disse Løfter, givet af tre unge, blev skrevet i Sandet.

Personalet hos Direktør Rasmussen vandrede ud i Maanens Ørkenregioner og mødte paa sin golde Vej alle de unge fra Folketeatret. Direktør Abrahams fører en stolt Trup. Han har samlet et Personale af første Rang, han betaler dette Personale Gage, og dette samme Personale spiller „Gøngehøvdingen“, „Frøken Sol“ og „En Børsbaron“. Det er i disse Stykker, at Professor Høedts Elev opdrager den unge Generation. Det er ved et saadant Repertoire, at Skuespilleren Severin Abrahams desavouerer sin egen kunstneriske Fortid og sætter i bengalsk Belysning de Direktører, under hvilke denne Skuespiller tjænte — ti til et saadant Lavmaal sank Repertoiret aldrig.

Og Hr. Abrahams spiller alle disse værdiløse Produkter, mens han bogstavelig hver Dag snubler over Løfter, afgivet af de Skuespillere, hvis Ævner han afstumper og næsten overflødiggør.

Fru Mantzius spiller i „Gøngehøvdingen“ Palle. Man undres glad over en frisk Oprindelighed, en Gemyttets kraftfulde Fylde, som ude i Friluftjord vilde give smuk Frugt. Hendes næste Rolle er en Proverbepigebarn i Urtepotteformat. Jaques Viehe spiller diskret og med bramfri Sympati Svend Gønge; han overrasker i „Nye Tider“ ved en Naturstudiets Kraft, som med et eneste Slag ved Siden af Hr. Martinus Nielsen stiller ham fremst blandt de unge her hjemme; han udfører en Proverbe-Greve med en elskværdig Elegance, et Herredømme over Repliken, en tvangfri Holdning, en Ævne til at synes smuk — som mer end noget andet bærer Vidne om umiddelbar scenisk Magt. Hr. Hellemann viser i Rolle efter Rolle sin Skarphed i Karakteristik, sin Sky for Overdrivelsen; Hr. Berggréns Henrik-Ansigt smiler os i Møde hver anden Aften; Hr. Marer overbeviser atter og atter om sit sobre Talents Levedygtighed; Hr. Reumert vinder et virtuosmæssigt Herredømme over et elskværdigt Temperament; Benjamin Petersen maler i en bizar Rolle et Stykke virkeligt Sjæleliv. Om Damerne vil jeg slet ikke tale. Ti Primadonnaerne staar ved denne Scene i Queue blot for at komme indenfor Baggrundsdørene. Fru Secher, Frøken Lydia Sørensen, Fru Rosenbaum, Frøken West og hvad de alle hedder disse Primadonnaer, der i Kulisserne venter paa de Stikrepliker, som — ikke kommer, mens „Frøken Sol“ følger efter „Gøngehøvdingen“, og „En Børsbaron“ efter „Frøken Sol“. „Kapriciosa“ skimtes ude i Horisonten. Hun kører med sine Svaner fra Amaliegade op til Volden, naar „En Børsbaron“ har spillet ud sit sidste Kort.



Lykkeligt, at den, som ledede Severin Abrahams' første Skridt i Kunsten, ikke skal se denne Teaterledelse, denne Opfattelse af Pligten mod Ungdommen, hvem den store Mester viede hele sit Liv.

„Dagmar-teatret“ og Nationalscenen har færre unge Skuespillere. Direktør Andersen sætter størst Pris paa Kunstnere, som har traadt deres Børnesko. Hr. Martinius Nielsen — vel den af vor Generation, som snart længst har maalt Rummet mellem Fonden og Suførerkassen — er paa Jærnbanegades Scene Ungdommens Repræsentant. En selvsikker Rutine skæmmer ofte hans Spil. Han overvælder os med et Væld af Uforstyrrelighed og Velklædthed. Han kan formelig skinne af sin Positions Uangribelighed. Men til andre Tider — og just da, naar Rollen stiller Fordringer til ham — griber han dybere ind og skræller den falske Overlegenhed bort. Han bevæger os da ved fuldt ud ægte Varme og en vis tidlig erhvervet Autoritet, som man næppe kan skatte for højt.

Nationalscenen har af unge kun et Par Tenorister. Maaske venter i Eleologen et og andet ukendt Talent utaalmødt paa Foraaret — for efter tilbragte Læreaar ved Nationalscenen at kunne gaa til et af Privatteatrene. Paa Scenen ses kun Hr. Mantzius. Smukt har han bøjet Nakke for den akademiske Spilleart.

Saaledes vokser, spredt og uden Røgt, den Ungdom op, paa hvis Udvikling vor Skuespillerkunsts Fremtid beror. De, som vil tage de for Øjeblikket styrende Personligheder ved vore Scener i Forsvar, vil sige, at Tiderne er for haarde til, at en Privatdirektør ikke skulde have mer end nok at gøre med akkurat at bjærge sig. Der bliver ham for stakket Tid til paa Købet at bjærge Kunsten.

Der er til dette et og andet at svare. Hvad Nationalscenen angaar, kan Svaret gives som et Spørgsmaal, og dette: Vilde vor statsunderstøttede Skueplads' Underskud ikke fremkomme lige saa nemt og med lidt større Udbytte for Kunsten, hvis Teatret drog til sig og plejede en Del af de unge Kræfter, som nu slides ud saa helt resultatløst som ved „En Børsbarons“ Teater? Eller koster det maaske allerede saa rigeligt Besvær at frembringe Nationalscenens Underskud, at man slet ikke tør vove dette Forsøg.

Svaret angaaende vore Privatteatre er givet saa ofte før. Det er altid givet uden en Skygge af et Resultat. Den, som alvorligt undersøger disse Ting, har, som eneste Udbytte, bestandig kun høstet Utak. Nu vil han fange denne sin Løn rigere end nogensinde før. Hvis Kritikeren før ikke ansaas for en Ven, vil han nu blive udraabt som en Fjende.

Det skyldes — de daarlige Tider. Teaterdirektørerne tjæner ikke mere Formuer. Det hænder endog, at de taber dem. Hvert Stykke, de spiller, er deres sidste Kort. Selv de Kritikere, som i den gode Tid med størst Autoritet revsede Privatteatrenes Mangel paa Enhed og Plan i Ledelsen, lader sig under disse Forhold forlede til en skæbnsvanger Godhjærtethed, der undergraver deres egen Indflydelse, uden dog at magte i Længden at gavne nogen Direktør. Ti den øvrige — lavere — Kritik følger bevidst eller ubevidst efter; istedenfor Kritik, som vejledede, har vi en Falbyden, som ingen vildleder. For Publikums Sporsans desavouerer hurtigt og uhjælpeligt disse Avis-Succes'er, der ikke har andet Fodfæste end et vist Antal Spalter af opkonstruerede Ord.

Den, som under disse Forhold paa ny vil paastaa, at Privatteatrenes Direktører skylder dem selv og de evigt gentagne Vildfarelser deres kranke Lykke, vil jo næppe heste nogen inderligere Tak nu end i hin Tid, da han stod mindre ene om at paa vise Fejlene.

Et af vore Teatre styres efter en Plan. Hr. August Rasmussen véd sin Vej. Han gaar fremad uden et Blink til Siden ad den Vej, Forholdene siges at have løvnet ham som den eneste. Han vil forhaabentlig naa sit Maal, en Dag at have i sine Hænder en vis Kapital. Fremtiden vil vise, hvor vidt han vil belykke noget af denne Kapital i Kunstens Tjeneste. Men selv om han ikke gør det, er Hr. August Rasmussen den eneste af vore Teaterdirektører, hvem Kritiken intet har at bebrejde. Den har at konstatere, at et Maal forfølges; den kan tilføje, at det forfølges med en hensynsløs Offervilighed med Hensyn til Penge, og alt det, som for Penge faas: Pragt, Lys, Dekorationer og Kvinder.

Hvis Hr. August Rasmussen ikke havde spillet „Fyrst Zilah“, vilde han ikke en Gang have berettiget vort lille Suk over, at han ikke har udskilt af sit Personale enkelte, som er overflødige i hans sædvanlige Repertoire, og som i dette Repertoire kun fordærves.

Men naar vi er færdige med Kasino, er det forbi med alt, hvad Enhed og Plan kan nævnes. Personalerne er lige saa tilfældigt sammensat som Repertoiret. Ved det ene Teater falder de unge Damer over hverandres Ben, det andet spiller paa en eneste Primadonna; det ene Teater har tre-fire komiske Skuespillerinder, det andet ingen; det ene Teater samler paa Skuespillere, det andet forsøger uden Skuespillere at danne et Repertoire.

Det vilde være Uret mod Direktør Andersen at nægte, at han nu og da syr Purpurlapper paa sit Teaters kunstneriske Bomuldsklædning. Han gør det endog ret hyppigt. Men hidtil har Raabet om Repertoirenøden været Undskyldningen for dette Teaters store Fejl. Raabet tør ikke gælde mer. I alt Fald bør man uforbeholdent undersøge Fejlen.

Der kan raade en Tvivl om, hvor vidt Direktør Andersen har Modet til at grunde et literært Teater. Han har i alt Fald bestandig, Sæson efter Sæson, isprængt sit Repertoire med saa fremmedartede Bestanddele, at han synes mig at mene, at visse fremmedartede Elementer er nødvendige for at redde det literære Teaters Kasse.

Han deler muligt her en almindelig Tro, som forekommer mig at være en almindelig Vildfarelse. Det kan ikke være gavnligt ved „Niche“ at jage det Publikum paa Flaagt, man ved „Et Besøg“ har samlet. Samtidig med at man ved at dyrke saa forskelligartet Repertoire tvingsvis til at holde — selv ved et fattigere personelt-forsynet Teater — Kræfter, som er tilovers enten i den ene eller den anden Gren af Skuespilarterne, og man saaledes forøger Udgifterne — gør man, ved uafslæbellig at jage Publikum hid og did, Indtægterne meget stærkt divergerende, og hele den pekuniære Stilling uberegnelig.

Just i Tider som disse syntes det at maatte gælde om at fæstne til sit Teater en bestemt Kreds af Tilskuere, hvis stadige Interesse man holdt fangen. Om den vilde den daglige Succes da spænde sin varierende Mur af det store Publikums Flok.

Men for at naa dette Maal maatte der arbejdes meget stærkt. For at kunne tilfredsstille dette faste Publikums Krav, maatte man bringe et saa hastigt veksende Stof af Stykker, at det var nødvendigt at arbejde med to

Prøver paa samme Tid. Kun saaledes vilde man kunne undgaa de altfor pludselige Fald i Indtægter, som de ved saa rigt rekruteret Repertoire tit forefaldende Uheld vilde afstedkomme.

Med siger og skriver en Skuespillerinde til Hovedroller — lader dette dobbelte Arbejde sig imidlertid ikke tænke. Ingen Kunstnerinde i Verden kan i Længden være ene ved et Teater, som maa basere sin Virksomhed paa at skifle Plakat mindst hver tredje Uge. Uden „Frøken Nitouche's enestaaende Held vilde Hr. Andersen allerede i Fjor have lært, at det er Galgenmod at basere sin Velfærd paa en eneste Eksistens.

Naar man overfor Dagmartheatret og dets Ledelse stadig taaler om Manglen af Stykker, kan det have sin Berettigelse. Dog synes det mig, at man foreløbig overdriver disse Vanskeligheder. Der er endnu uopførte Skuespil for den, som vil vove med Fornuft. Det vil sige den, som baserer Heldet ikke bestandig paa det enkelte Kort, men paa en konsekvent sammensat, hurtigt udspillet Række af Arbejder. Denne Teaterstyrer vil finde Led nok at fatte i sin Repertoiring.

Man har spillet Anne Charlotte Edgrens Smaa-Arbejder. Hendes store Dramer venter midt paa Torvet. Er „En Forlovelse“ spillet i København — „Et Brud“ blev det paa Svensk. Et Par Nyheder drysse os altid i Skødet fra Frankrig. I Tyskland skriver Oskar Blumenthal, og Paul Lindau har skrevet. End ikke Henrik Ibsen er udtømt. Vi har endnu aldrig set „Kærlighedens Komædie“.

Et Repertoire kan saaledes endnu findes. Men et arbejdende og energisk ledet Teater tør ikke betro hele sin Velfærd til en eneste Skuespillerinde. At have gjort dette er Dagmartheatrets Fejl.

— — Det er dette arbejdende Teater, paa hvilket vi venter. Medens Hr. August Rasmussen forsøger at erhverve sig en pekuniær Position, og mens Hr. Abrahams stiller sit eget kunstneriske Navn og sit Teaters gamle Prestige saa fuldkommen udenfor Spillet, bliver kun Direktør Andersen tilbage at bygge paa. Maaske kunde dog han vinde den Overbevisning, at kun et planfuldt Arbejde kan værne mod Tidernes pengelige Ugunst.

— — Et Teater som dette konsekvent ledede Dagmartheater vilde da af sig selv suge den dygtige sceniske Ungdom til sig. Det er Ungdommen, som kan og bør arbejde. Den vilde samles ved et saadant Teater, og den vilde vokse med Opgaverne.

— — — Det er her ikke Stedet til at gaa ind paa noget af det svundne Fjærding-aars Enkeltpræstationer. Det første, som blev ydet, ydedes af en fremmed: Ida Aalberg distancerede ved sin Kunsts Energi vore hjemlige Medbejlersker. Denne Kvinde, som ikke er uden Fejl, ved en Hæmmelighed — Hæmmeligheden at herske over os. Hun betvinger os, selv naar vi er uenige med hende. Vort Blik bliver paa hendes Ansigt, og vort Øre længes bestandig efter Lyden af hendes Ord.

Som „Fyrstinde Zilah“ virkede hun mest ved sin Kunsts fornemme Holdning og dens hele grand air. Det var paa dette Punkt, hun slog Fru Odh Nielsen til Jorden. Naar hun kaldte Michel til Regnskab, imponerede hun ved et Fond af undertrykt, behersket Kraft, rent fysisk Styrke, som fik os til at skælve ligesom Michel. Og naar Udbrudene kom, blev de sejerligt baaret af

denne spænstige Fysik. Her besejrede hun Fru Betty Hennings' blodfattige Konstitution, som altid bliver stakaandet under de store Optrin.

Og begge Sammenligningerne med de lokale Primadonnaer lod sejerstolt blive tilbage af Ida Aalberg dette Billede: Fyrstinde Zilah, stærk, hver Nerve, hver en Muskel spændt, svingende Pisken over Michel Menkos Skuldre.

— — Om et Par af de unge har jeg allerede talt. Sjældent fanger vel et Teater saa lykkelig en Fugl som Jaques Viehe. Direktøren, som synes ængstelig for ikke at finde Begrænsningen for et saadant Talent, lader ham gennemstøve alle Genrer. Og hver ny Rolle, som kunde blive et Fald, viser sig som en ny Sejer. Her er en Elsker funden.

I Hr. Martinus Nielsen er langsom en *jeune premier* dannet. Som den unge Kunstner spiller i Slutningsscenen af „En Pariserroman“, er det vanskeligt at finde Lovord nok for hans Mod og hans Naturlighed.

HERMAN BANG.











